

048572 020000 048572

חמשה חמשי תורה

ספר

בראשית

בינת מקרא

עם באור קצר למלמדים הנקרא

שרשים והערות

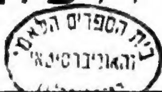
יבאר שרש כל תיבה כעין התנ"ך
הידוע עם אותיות חלולות, הבדל
השמות והפעלים והמלים הנרדפים,
דקדוק כל מלה קשה, באור הענין
במקומות הצריכים באור — בדרך
הפשט הברור, מסכים לקבלת חז"ל
האמתית.

מאת הרה"ג המדקדק המפורסם מו"ה

אריה ליב גארדאן

נדפס

בעה"ק **ירושלים** תובב"א

בהוצאות המדפיסים שעהנבוים את ווייס. ירושלם (ארץ-ישראל)

הקדמה

למוד התורה על פי פשוטן של המקראות לפי דרכי הלשון המקוימים בשפת קדשנו, הוא חלק מחלקי הבנת תורתנו הקדושה הדורש למוד ועיון עמוק, והעוסקים בו עוסקים בתורה שלמה ונקראים אחים לישראל שנאמר אמרו אחיכם אלו בעלי מקרא (ב"מ לג, ב), וצריכים לברך על הלמוד הזה ברכת התורה (ברכות יא, עב) למקרא צריך לברך, וצריכים לפרנסם כתלמידי חכמים גמורים (ב"ב ח, עא) יכנסו בעלי מקרא, והמשילום חכמים לגפנים המביאים יין לעולם לשמח לבב אנוש עירובין כא, ב) לראות הפרחה הגפן אלו בעלי מקרא העוסקים בהבנת פשטי המקראות, ותניא במסכת סופרים (פט"ו ה"ח) נמשלה התורה (המקראות על פי פשוטם, כדאמרינן (ברכות ה, ע"א) תורה זו מקרא) במלח והמשנה כפלפלין והגמרא בבשמים ואי אפשר לעולם בלא מלח ואי אפשר לעולם בלא פלפלין ואי אפשר לעולם בלא בשמים כך אי אפשר לעולם בלא מקרא ואי אפשר לעולם בלא משנה ואי אפשר לעולם בלא גמרא, ובקדושין (ל' ע"א) לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא, שכן הוא גם סדר הלמוד לצעירים חמש שנים מקרא וחמש שנים משנה וחמש שנים גמרא (אבות), ורבותיו של רב כהנא (שבת סג, א) לא שמרו את הסדר הזה ולמדוהו מקרא על פי דרשות חז"ל כמכילתא ספרא וספרי, כדי להרגיל את נפשו בדרשות שאינן מקובלות כל כך על הלב כפשטי המקראות, והן נחוצות לאדם גדול כרב כהנא יותר מן הפשט, ובמלאת לו שמנה עשרה שנה נודעה לו החלטת חז"ל (יבמות כד, ב) שבכל התורה כלה אין מקרא יוצא מידי פשוטו. — אבל באיזה פשט דברו חכמים? ומהו גדר הפשט? הגדר שגדרו בו הפשטנים הקיצונים: שצריך להיות אך מסכים להוראת המלים ולחקי הלשון ולטבע הדברים — מבלי הבט על קבלות חכמינו ז"ל ודרשותיהם, איננו גדר מספיק בשום אופן, וצריכים להוסיף עליו תנאי, שלא יסתור הקבלה והדרשה, כי תורתנו הקדושה תמימה היא שכל חלקי הבנתה צודקים יחדו מבלי סתירה בין זה לזה. ולפיכך הזהירו רבותינו (מס' סופרים פט"ז ה"ב) שאין לנשה אל למוד המקרא על פי פשוטו אלא „בפנים של אימה" (מיט ערנסטעם געזיכטע) למען יזהר מהלכד ברשת סברות דמיוניות המושכות את הלב ומטעות את השכל ומכחישות את הקבלה הנאמנה אשר מפיה אנו חיים ובאורה נראה אור. והזהירו דבר זה בלמוד פשטות המקרא יותר מן המשנה והתלמוד, אע"פ שכל התורה כלה צריכה להיות נלמדת באימה וביראה, כדאמרינן (פסחים קיז, א) מקמי דפתח להו לרבנן אמר מלתא דבדיחותא ולבסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתתא, ובין המעלות שהתורה נקנית בהן (אבות פרק קנין תורה משנה ו') נחשבות באימה, ביראה? הטעם לפי שהמקרא נלמד מתוך הספר והרבה פעמים מפי עצמו, והנטיה מן הקבלה קרובה בה יותר, אבל המשנה והתלמוד נלמדים בעל פה ומפי רב (גיטין ס, עב) ורחוקה בהם הנטיה מן האמת. — אבל המבאר המשכיל צריך להיות בו דעת להבדיל בין קבלות רבותינו לדרשותיהם, ולהכיר איזו היא קבלה ואיזו היא דרשה בתור כונה שניה אל הפשט. דרך משל פתרון המקרא (דברים כה, ו) והיה הבכור — מצוה בגדול ליבם, אשר תלד — פרט לאיילונית, יקום על שם אחיו — לנחלה, קבלה היתה ביד רבותינו לפרש המקרא דוקא באופן זה (יבמות כד, ב) וכל הנוטה ממנו ומפרשו על פי לשון הכתוב שהבכור אשר תלד

הקדמה

מן היבם יתחשב על שם אחיו המת — הרי זה בדאי (קדושין מט. ע"א) וכופר במסרת חכמים, וכן ונתתם את נחלתו לשארו (במדבר כז, יא) ונתתם נחלת שארו לו (ב"ב קיא, ב) ארבעים יכנו (דברים כה, ג) מנין שהיא סוכם את הארבעים ומשלימו דהיינו ל"ט (מכות כב, ב), ולקח מדם הפר (ויקרא ד, ה) דם מהפר יקבלנו ולא מקצת דם כדמשמע מלשון הכתוב אלא צריך לקבל כל דמו (זבחים כה, א), ממחרת השבה ממחרת יו"ט (מנחות סה, ב), עין תחת עין ממון (ב"ק פד, א), כל אלה וכיוצא בהם קבלות היו ביד רבותינו אשר קבלו איש מפי איש שכך צריכים לפרש המקראות ולא כפשוטן, ומהן אין לנטות ימין ושמאל בבאור המקראות. אבל דרשת המקרא את השמים (כמו עם השמים) לרבות חמה ולבנה ומזלות ואת הארץ לרבות אילנית ודשאין וגן עדן (ב"ר פ"א סי י"ד) את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים (ב"ק מא, ב) בהבראם בהא בראם (ב"ר פי"ב סי' ב') לא תענה על ריב לא תענה על רב לומר לך שמתחילין בד"נ מן הצד (סנהדרין לו, א) אם כפר יושת עליו לרבות כפר שלא בכונה (ב"ק מג, ב) וזאת ליהודה אם אינו ענין ליהודה תנהו ענין לשמעון (ברייתא דל"ב מדות מדה כ'), אלה וכיוצא בהן דרשות אמתיות הן בתור כונה שניה אל הרעיון הפשוט המרחף על פני המקרא, והפשט מתפרש בזולתן באופן מתחלף מהן אבל לא באופן הסותר אותן. וז"ל הרשב"ם (בראשית ג, ד) נדפס במחברת כרם חמד שמיני צד 43 „יבינו המשכילים כי כל דברי רבותינו ודרשותיהם כנים ואמתיים, וזהו האמור במס' שבת הוינא בר תמני סרי שנין ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ועקר ההלכות והדרשות יוצאות מיתור המקראות ושנוי הלשון, שנכתב פשוטו של מקרא בלשון שיכולים ללמוד ממנו עקר הדרשה" עכ"ל. ולשון הגר"א באדרת אליהו על התורה ריש בראשית „ראוי שתתבונן על מה אדני דרשות חז"ל הטבעו, והוא, כי כל שם פעל ומלה משותף בהבנתו לכמה באורים, והפשט מהמלה הוא באורה לפי המשך ענינה. והדרש הוא כפי הבנת באורה המשותף לה וכו'" עכ"ל. וכ"כ הרב ר' שלמה די אוליורא בספר דרכי נעם נתיב אות הא' „אין מקרא יוצא מידי פשוטו, רוצה לומר שהמדרש והפשט שניהם אמת ויסבול הכתוב את שניהם" וכ"ב הגאון ר' שמואל ן' סירליאו בספר כללי שמואל סופ"א „אין המקרא יוצא מידי פשוטו, ר"ל שיש לו מדרש ואעפ"כ אינו יוצא מידי פשוטו ושניהם אמת" ועי' בספר הברית חלק שני מאמר י"ב פרק ה'. ובהיות הדרשות ממין זה אמתיות בכונת הכתוב ביחס אל עצמן, הרשות ביד המבאר המשכיל לבאר על פיהן בשעת הדחק את הכונה הפשוטה של הכתובים ולשבצן כראוי במשבצת באורו, אם אין לפניו דרך יותר סלולה להגיע אל הפשט הפשוט, ואפילו אם יתרחק מעט מפשטות הכתוב, על כל פנים בטוח הוא בזה שלא יתע מדרך האמת, שזהו העקר בתלמוד תורה. ועל כיוצא בזה אמרו רבותינו בהרבה מקומות שבקיה לקרא דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה (קדושין סח, א) גם צריך המבאר המשכיל להבחין בין דרשה לדרשה, בין הדרשות האמתיות המעוטסות בכונת הכתוב בתור כונה שניה, להדרשות שמעולם לא היתה כונת רבותינו להעמיסן בתוך הכתוב אלא ל ה ס מ י ך אליו בתור אסמכתא בעלמא, כי הרעיון ביחס אל עצמו אמת, וכדי שלא ישכח מפיהם (לפי שהיו לומדים הכל בעל פה) אסמכוהו רבנן אקרא למען יזכרוהו בבואם אל המקרא הזה (כי התנ"ך היו לומדים מתוך הכתב), וזה בכלל סימני המנעמאָניקה שהיו נוהגים בהם חז"ל. כמו שאמרו

הקדמה

בעירובין (נד, ב) אין התורה נקנית אלא בסימנים, עשה סימנים לתורה, עשה מודיעים לתורה, עשה ציונים לתורה. דרך משל הדרשות קינה ודימונה ועדעדה כל שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין, צקלג ומדמנה וסנסנה כל מי שיש לו צעקת לגימה על חברו שוכן בסנה עושה לו דין (גיטין ז, ע"א), על כן יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרם, בואו חשבון בואו ונחשוב חשבונו של עולם וכו', תבנה ותכונן אם אתה עושה כן תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב (ב"ב עח, ב) אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שרשעים בעולם שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים אימתי אש יוצאה בזמן שקוצים מצויים לה ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים שנאמר ונאכל גדיש שנאכל כבר, שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי בציון (ב"ק ס' ע"א וע"ב). הרעיונות של המאמרים האלה אמתיים ביחס אל עצמם ורבותינו סמכום על הכתובים בדרך אסמכתא. בדרשות כאלה לא יוכל המבאר להשתמש לביאורו כל עיקר, כי גם חז"ל בעצמם לא כיונו להעמיסם בתוך הכתוב.

בבאיר פשטות הכתובים צריך המבאר להזהר מאד מאד שלא לבאר את הכתוב על פי איזה מבטא אי פתגם רגיל בלשונות החדשות, אם אין המבטא או הפתגם הזה פרי הגיון הנפש השוה בכל הלשונות, אלא יפוי בעלמא המקובל באותה לשון; כי כמו שלא ילבישו בגדי חינא ויאפאן בכל הדרם והפארחם — לאיש אירופי, וכמו זר יחשב בעיני כל רואיו, ככה לא ילבישו המבטאים של הלשונות החדשות — את הלשון העתיקה. כמו שרגיל על לשונם של קצת פשטנים קיצונים המחבקים חיק נכריה, לתרגם את הכתוב כל יד עמל (איוב כ, כב) על פי המבטא האשכנזי (אללערהאנד), השם בָּבַת יתרגמו (גאראוים), וכיוצא בהם. כי לכל לשון מבטאים מיוחדים לפי רוח העם הדוברים בה שאי אפשר לתרגמם מלה במלה, כי לא ינעם לאזן המדבר בלשון עמו. דרך משל האשכנזי יאמר על מעשה שאין עליו ערעור או שאין שָׂם אליו לבו (עס קרֶאהט קיין האהן), אבל האנגלי יאמר על מושג כזה (עס בעללט קיין הונד, והעברי — אין פוצה פה (ישעיה י, יד). האשכנזי יקלל את חברו בלשון (האָלע איהן דער טייפֿעל!), אבל העברי כשיאמר יקחהו השד או השעיר! לא ינעם המבטא לאזן השומע, כי אין מבטא כזה בעברית, אלא צריך לומר יקחהו אֹפֶל (איוב ג, ו) או יגאלוהו חשך וצלמות או מבטא כיוצא בזה. וכן הדין בפתגמים שלמים, יש פתגמים מיוחדים לכל עם ועם לפי רוחו וטעמו וסגנונו המיוחד, דרך משל הרומי יאמר Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim (המבקש לסור מן הכאריבדים יפול אל הסציללא, שהם מקומות מסוכנים בים), והאשכנזי יאמר על מושג כזה (קאָממט אויס דעם רעגען אין דיא טרויפֿע) מן הגשם—אל הדלף! אבל העברי ימשיל על זה משל אחר: כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש (עמוס ה, יט), או הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישעיה כד, יז), או יאמר במלים פשוטות בלי משל כי מרעה אל רעה יצאו (ירמיה ט, ב). ובמקום הפתגם האשכנזי (שוסטער, בלייב בייא דיינעם לייסטען!) יאמר העברי הִכָּבֵד ושב בביתך! (מ"ב יד, י). או במקום גדולים אל תעמד (משלי כה, ו) לפיכך צריך המבאר הנאמן לשפתו לבאר את המבטאים העבריים על פי השפה עצמה, לא עפ"י מבטאים זרים הלקוחים מן השפות החדשות הידועות לו, כי לא תהיה תפארתו על דרך זו.

הקדמה

פעמים רבות דרשו ממני חברי המלמדים והמורים לתלמידים, לחבר למענם באור לכל הפחות על חמשה חמשי תורה אשר יכלכל בתוכו — א) שרש כל תיבה כדרך שעשו בעלי התנ"כ באותיות חלולות. ב) באור התיבות הקשות בדקדוק הלשון שיגעו עליהם כל המדקדקים, ורבם עוד לא הִכרעו להלכה. ג) הבדל השמות והפעלים הנרדפים בענינם והבדל מלות הטעם הנרדפות, על פי בחירי חוקרי הלשון הראשונים והאחרונים. ד) תרגום המלות שהמלמדים נבוכים בתרגומם, עד שנאלצו לברוא בשבילן מין זשארגאן נשחתה שאין לה דוגמא בלשון בני אדם, ונמסרה ממלמד למלמד והוקדשה כמסרת אבות. ה) באור הענינים על פי פשוטם וטבעם במקומות הצריכים באור, למען ידעו איך להסבירם לתלמידיהם. — ובכל חפץ לבי ובכל חשק נפשי שחפצתי ושחשקתי להוציא לאור חומש נכון כזה, סרבתי זמן רב מלעשות רצון חברי לקבל עלי את העבודה הכבדה הזאה, שמלבד כְּבֵדָה ערכתה גדולה מאד. אבל סוף סוף נעתרתי לבקשת המדפיסים הנכבדים הר"ר משה שמואל שאנבוים והר"ר יודא אהרן ווייס הי"ו בפעה"ק אשר עוררוני לגשת אל המלאכה ולהוציא חפצי לאור, והנני נותן לפניכם אחי ורעי המלמדים והמורים לנערי בני ישראל את החומש „בינת מקרא" כלול בהדרו ומדויק בתכלית הדיוק, עם באור „שרשים והערות" אשר יכלכל בתוכו כל הדרישו׳ת שדרשתם ממני בצדק. בחקירת השרשים ודקדוק המלות הקשות והבדלת הנרדפים — לא נמשכתי בעינים עצומות אחרי המדקדקים וחוקרי הלשון שקדמוני, לא כתבתי דבר בטרם דרשתי וחקרתי היטב עד המקום שיד חקירתי מגעת — אם לנכח האמת דרכי. בהרבה שרשים כתבתי גם מקור השרש ההוא, כל שרש הוא אצלי בעל שלש אותיות, אבל מקור השרש אפשר להיות גם שתי אותיות וגם אות אחת. וד׳ הרואה ללבב היודע ועד שכל כונהי לשם שמים, שמר את רגלי מהלכד בחקירותיהם העקלקלות של פילולוגי זמננו הרוצים לדבק המון שרשים בדבק סופיסטי אשר לא יִדְבָּקוּ ולהכניסם בבריתו של אב זר לרוחם אשר לא ילדם. החוקרים האלה מבזים שפת קרשנו ועושים אותה עיר פרוצה אין חומה. אמנם חובה עלינו להשוות השרשים בכל מה שאפשר ולהכניסם תחת סוגים כוללים, אבל עד גבול ידוע, כי לַכֹּל גבול וגדר לכל חפץ. בבאור הענינים והמשך הכתובים, לקטתי מכל בחירי המפרשים הראשונים והאחרונים את הדברים הקרובים אל הפשט הפשוט, והרבה דברים פשוטים הקרובים אל האמת מאשר שמעתי בעל פה, בהזכרת שם אומרו, מלבד חדושים רבים מדעת עצמי אשר חנן אותי החונן לאדם דעה, ובכל באורי לא נטיתי מקבלת חז"ל אפילו כמלוא השערה. בבאורי לסדר ויקרא שכלו מלא הלכות וגופי תורה, היו לי לעינים הספרים היקרים התורה והמצוה וספר שם עולם הכתב והקבלה ובאור רנה"ו ז"ל ועוד ספרים הרבה. וכמה עמלתי ויגעתי להשוות קבלת חז"ל אל הפשט הפשוט, עד שבעזרת השם יתברך עלתה בידי לבאר את הספר העמוק הזה בבאור מספיק ובסגנון מובן לכל המלמדים, ויהי נעם ד׳ אלקינו עלינו וינחנו בדרך אמת.

אריה ליב גארדאן

בלא"א הר"ר שלמה ז"ל

הערה א. הבאור הזה בהיותו נוסד על יסודות חכמת הדקדוק, לבאר כל מלה קשה: מאיזה בנין ומאיזה גזרה היא, ולבאר סדר חליפותיה עד שהתיצבה לפנינו בתמונה זו, מובן מאליו שהמלמדים הפשוטים מן השדרות הנמוכות אשר לא טעמו טעם „דקדוק הלשון" מימיהם — לא יבינו דרכיו, להם די אך ידיעת „השרש" בלבד מבלי שום חקירה נוספת, כי גם הידיעה הזאת לבדה תביא להם תועלת גדולה, מן הבאור יראו וכן ילמדו גם את תלמידיהם לדעת שרש כל תיבה, והיא תעמוד להם בקרב הימים להשיג מושג יותר ברור בפירוש הכתובים. גם בלמדם אחרי כן „תורת דקדוק הלשון" יקל עליהם הלמוד יותר הרבה מאשר יגשו אליו כקטנים שנולדו. — ציוני השרשים לא צִיַּנְתִּי אצל כל תיבה ותיבה בתיבות הנִּשְׁנוֹת פעמים רבות בענין אחד, כי מלאכה יתרה היא, וצינתיו רק בתיבה הבאה בתחלת הענין, ואחרי עבור כחמשה עשר או כעשרים פסוקים צינתיו שנית. אך אם השרש ההוא בא בענין אחד בתמונות שונות, צינתיו אצל כל תמונה ותמונה, למען יתרגלו התלמידים בהכנסת התמונות השונות תחת שרש אחד. דרך משל, ויהי, הייתי, היה. — אמרתי, תאמרו, יֵאָמֵר. אמר. — קמתי, ויקם, מקום, קום. הכל כפי צרך התועלת להתפתחות ידיעת השרשים. ובכל תיבה ששרשה נזכר עמה בכתוב אחר, דרך משל הָלֹךְ הלכת, מות תמותון, ברכת ברך, לא צינתי את השרש כלל, כי שרשה בצדה. — הציון הכתוב בין שני שרשים כזה = הנקרא סימן ההשואה, מורה ששני השרשים האלה דומים זה לזה, כמו זרב = שרף = צרב, קיר = עיר; וכן השתמשתי בסימן ההשואה להודיע מקור נטית השם, כמו (בראשית כד, יא) עתי = ענתי, לאמר כי עִתִּי שוה לעִנְתִּי, וכיוצא בזה. — בתרגום המלות אשר תרגמתים ללשון אשכנזית בשביל שרוב המלמדים נבוכים בתרגומם, בחרתי בלשון הזאת את המלות הפשוטות שרובן ידועות לרוב המלמדים, ולבי אומר לי שעשיתי בזה דבר גדול להקל מעל המלמדים את תרגומם; גם העירותי על מלות רבות שאינן צריכות להתרגם כלל, לפי שאינן אלא יפוי הדבור העברי, כמו מלת הנה שבאה במקומות הרבה רק להתחלת הדבור ואינה נכנסת בתרגום.

הערה ב. בבאורי זכרתי פעמים רבות ענין המקור הנקשר אל הפעלים העוברים או העתידים מלפניהם או מאחריהם, כמו הָלוֹךְ הלכת, ברכת בָּרֵךְ, אך בקצור נמרץ. ולמען דעת הקורא את הענין הזה על בוריו, הנני לבאר אותו בבאור מספיק פה בסוף הקדמתי, כי הוא מפיץ אור על כתובים הרבה בתנ"ך, ונותן ידים מוכיחות לדרשות חז"ל; ואשר לא מצאה ידי לבאר די צרכו בפנים, מפני הקצור הנדרש מאתי, אותו אבאר במקום הפנוי הזה. כבר כתבתי בספרי „משפטי לשון עברית" דף ט"ז ע"א כי המקור הָלוֹךְ עָמוֹד יָשׁוֹב יציין לפנינו מציאות מקרה הפעולה בכח הנושא בשעת פָּעֳלוֹ אותה, ואיננו דומה לְשֵׁם מקרה הפעולה הֲלִיכָה עֲמִידָה יְשִׁיבָה המפשט לגמרי מכל נושא בעולם; המקור יתורגם (געהען שטעהען זיטצען), אבל שֵׁם מקרה הפעולה צריכים לתרגם (דאס געהען דאס שטעהען דאס זיטצען), וז"ל החכם האפודי בספרו פרק י' „הנה השכל אשר מדרכו לְפָרֵק המורכבות ולחפש חלקיהם ולציירם כפי אמתתם — יצייר המקרה וישכילהו בבחינת עצמו לבד מופשט מנושאו, עם היותו בלתי מופשט ממנו במציאות וכו', ומפני זה יצייר במקרה שני ענינים, כי ישכילהו בעצמותו מצד שהוא עצמות מה (והוא שֵׁם המקרה), או ישכילהו מצד מציאותו בנושא (והוא המקור) וכו'" עכ"ל. והעברי ישתמש במקור להוראת המחשבה הקודמת אל הפעולה, וטעם הלוך הלכת — חשבת ללכת ונתקיימה מחשבתך. וכן המקור הבא במקום הצווי דעת רש"י ז"ל שהוא מורה על צרוף המחשבה אל הפעולה, כמו שכתב (שמות כ, ח) „ודע שמלת זכור לשון פָּעוֹל (מקור) כמו אכל ושתה הלך ובכה, וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת" עכ"ל, וכ"כ (במדבר כה, יז) „צרור כמו זכור ושמור לשון הוה (ר"ל מקור המורה על פעולה נמשכת) עליכם לאייב אותם" עכ"ל. עליכם החובה לנטור להם איבה בלבבכם תמיד, ולפי שהמקור מורה על צרוף המחשבה אל המעשה שהיא פעולה שלמה, למדו רבותינו ששלמות הפעולה איננה רק בהצטרף אליה המחשבה, אלא גם בהיותה נגמרת כראוי בלי חסרון, ומזה למדו חָשַׁב אפי' מאה פעמים עד שתהיה

מוּשֶׁבֶת, שַׁלַּח אפי׳ מאה פעמים עד שתהיה מְשֻׁלַּחַת (ב״מ ל״א א׳), ומה שיש להעיר על זה מגמ׳ (חולין פ״ז א׳) בארתי במקום אחר, וראה אילת השחר להגאון מלבי״ם ז״ל סי׳ ל״ח. — ובהקשר המקור אל הצווי יבוא תמיד אחר הפעל, כמו שמעו שמוע וראו ראה (ישעיה ו, ט), כי הַמְצַוֶּה דורש מן הַמְצֻוֶּה שיעשה פעולתו תיכף ומיד בטרם יספיק לחשוב מחשבה למה צוהו לעשות ככה, הרשות נתונה לו לחשוב, אבל אחרי עשותו את פעולתו. וכן בפעלים עוברים ועתידים כל מקום שירצה הכתוב לְגַנּוֹת את הפעולה התיא ולהודיענו שנעשתה בלי חשבון קדום יקשור את המקור אל הפעל מאחריו, כמו ויצא יצוא ושוב (בראשית ח, ז) כנבוך ומבולבל, האחד בא לגור וישפט שפוט (שם יט, ט) בטרם יחשוב דרכו, ומה יוכיח הוֹכֵחַ מכם (איוב ו, כא) כמו שאמר אח״כ הלהוכח מלים (ריקות) תחשובו, למה זה שלחתו וילך הלוך (ש״ב ג, כה) בקש לומר לו למה זה שלחתו שלוח (מבלי דעת) וילך, אבל מפני כבוד מלכות הפך קללתו לאבנר, וישטחו לחם שטוח (במדבר יא, לב) כמשוגעים בלי ראות הנולד, לשוא צרף צרוף (ירמיה ו, כט) לא חשב מראש אם הכסף הזה ראוי לצריפה, ובא בוא ושטף ועבר (דניאל יא, י) כמשוגע ומבוהל, נלכה הלוך לחלות פני ד׳ (זכריה ח, כא) נמהר ללכת בטרם נחשוב דרכנו, כי אמרתי אלי יצא יצוא (מ״ב ה, יא) כך אמר נעמן הנאה — אני אמרתי בלבי שכמעט ישמע הנביא הזה את שמעי, תגדל התפעלותו כל כך עד שימהר לצאת מתוך ביתו ולרוץ לקראתי בבהלה ובחפזון והניף ידו אל המקום וגו׳, והנה האיש הזה איננו זז ממקומו כלל ושולח להגיד לי ע״י שליח כאלו אינני שוה בעיניו מאומה, למה העברת העביר (יהושע ז, ז) אמרו רבותינו שהטיח דברים כלפי מעלה מרוב צערו, והנה ברכת ברך (במדבר כג, יא) לא שמעת כלל מה שהיית מוציא מפיך, וכן היה באמת כי בלעם לא ידע בעצמו מראש איזה דברים ישים ד׳ בפיו, כמו שאמר לבלק את אשר ישים ד׳ בפי אותו אשמור לדבר, הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יָבֹשׁ (יחזקאל יז, י) ציור היבשות הפתאומית שלא יכלו לחשוב עליה מראש, ויצא יצוא ומקלל (ש״ב טז, ה) כמשוגע, ואנכי אעלך גם עָלֹה (בראשית מו, ד) שעור הכתוב וגם אנכי אעלך עלה, בשעת שאעלה את בניך ממצרים יחשבו בלבם שאני מעלה אותם מבלי חשבון לפני כלות גזרת ד׳ מאות שנה (כי לא גליתי להם התחלת החשבון מהיכן מתחיל):

א א בְּ*רֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃
ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־
פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ ג וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־
טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀
לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
אֶחָד׃ פ ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי
מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל
בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל
לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃ ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב
וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃
י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ
דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר

* ב' רבתי   זרעו

—שרשים והערות—

(א) **בראשית**. ראש.— **ברא**, יש מאין.— **אלקים**. הדיין המשגיח והמנהיג.— **את**, אות.— **השמים**, קבוץ המרחקים שָׁם ושָׁם, כמו יָדַיִם—יָד וְיָד (הגר"א). (ב) **והארץ**, רצה (ב"ר ה—ח).— **היתה**, היה.— **תהו**. תהה.— **בהו**, בהה.— **על**, עלה.— **פני**. פנה.— **תהום**. תהם. וי"א המה ע"ש המית הגלים.— **ורוח אלהים**. מחשבתו של הקב"ה.— **מרחפת על פני המים**. מתבונן על החמרים אשר הכין ליצירת העולם.— (ג) **ויאמר**, אמר.— **יהי**, היה.— (ד) **וירא**. ראה.— **האור** אור.— **ויבדל**. בדל.— **בין**. מן בינה להבדיל בין דבר לדבר, ולפיכך קבעו הבדלה בברכת בינה (מגילה י"ז ב') כי הבינה מבדלת.— **החשך**. חשך.— **ויקרא**. קרא.— **לאור**, אור.— **ולחשך**. חשך.— **לילה**. ליל.— **ערב**. תחלת הלילה שהאור והחשך מעורבים ביחד.— **בקר**, תחלת היום שיכולים לַבַּקֵר ולהבחין בין דבר לדבר.— (ו) **רקיע**. רקע, התפשטות (אויסברייטונג).— **בתוך**. תוך.— **המים**. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— **מבדיל**. בדל.— **ויעש**. עשה, תִּקֵּן.— **מתחת**. משרש נחת.— **מעל**. עלה.— **שני**. שנה.— **יקוו**, עד קו וגבול ידוע.— **אל** ל... **מקום**. קום.— **ותראה**. ראה.— **היבשה**, יבש.— **כן**. כ... בתוספת נון.— (י) **ולמקוה**. קוה.— **ימים**. ימם.— (יא) **תדשא**. דשא (זיך בעגראזען).— **עשב**. כל שרש לעצמו נקרא עשב (רש"י).— **מזריע זרע**. מוכשר להזריע במקום אחר.— **עץ**. עצה.— **פרי**. פרה.— **למינו**. מין (גאטונג).—

זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב
מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ
לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת
וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת
הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת
הַכּוֹכָבִים׃ יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר
עַל־הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין
הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב
וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם
שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ
הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת
כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם
וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃
כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־
הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־

בקר

—שרשים והערות—

(יב) ותוצא. יצא.— למינהו. מין בתוספת הא.— עושה פרי. (פרוכטבאר).— זרעו. גרעיני זריעתו.— (יג) שלישי. שלש.— (יד) מארת. אור.— להבדיל. בדל.— היום. הלילה. יום ליל.— והיו. היה.— לאתת. אות.—ולמועדים. יעד.— ולימים. יום.— ושנים שנה.— (טו) למאורת. אור.— ברקיע. רקע. — להאיר. אור.— (טז) ויעש. עשה.— הגדלים. גדל. — המאור. אור.— לממשלת. משל.— הקטן. קטן בחולם (קליינער) קָטָן בקמץ (קליין).— הכוכבים. ככב.— (יז) ויתן. נתן.— (יח) ולמשל. משל.— (יט) רביעי. רבע. — (כ) ישרצו. שרץ (ווימעלן).— ישרץ. (געווימעל).— חיה. חיי.— יעופף. עוף.— (כא) ויברא. ברא (אע"פ שנולדו יש מים מן המים (חולין כ"ז ב') נורתם חדשה כאלו נבראו מאין).— התנינם. שרש ארמי תון.— הרומשת. רמש (קריכט אוס).— (כב) ויברך. ברך.— פרו. פרה.— ורבו. רבה.— ומלאו מלא.— בימים. ימם.— והעוף. עוף.— ירב. רבה.—

בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ
נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ
וַיְהִי־כֵן׃ כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־
הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ
כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה
וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא
אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ
זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים
וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה
הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי
לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה
לְאָכְלָה׃ ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־
יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
הַשִּׁשִּׁי׃ פ ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃

ויכל

שרשים והערות

(כג) **חמישי.** חמש.— (כד) **תוצא.** יצא.— **בהמה.** בהם. חיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה (חולין ע׳ ע״ב) אלא שרוב חיות הביתיות נקראות **בהמה** שחייהן תלויים בָּהֶם (ביד הבעלים) ורוב חיות הבר נקראות **חיה** שחייהן חפשים.— **וחיתו.** חיי.— (כה) **האדמה.** אדם.—(כו) **נעשה.** עשה, ואומר זה אל כל חלקי העולם אשר ברא העליונים והתחתונים.— **בצלמנו.** צלם מורכב מן צֵל מ... (מַדָּבָר).— **כדמותנו.** דמה.— **וירדו.** רדה.— **בדגת.** דיג (ישעיה יט—ח׳ דגה (בראשית מח - טז).
(כז) **ויברא.** ברא (אע״פ שגם הוא נולד ים מים עפר מן האדמה— צורתו חדשה כאלו נברא מֵאַיִן).— **ברא אותם.** שני פרצופים נברא ואח״כ נתחלק (רז״ל).— (כח) **וכבשוה.** כבש, ומזה מַכְבֵּשׁ (פרעסע).— **ובכל.** כלל.— (כט) **הנה.** הן (הנן) יא, זעהט.— **נתתי.** נתן.— **יהיה.** היה.— **לאכלה.** אכל. פקד שרשו **כלה** שהמאכל כלה ונמס במעים.— (לא) **והנה טוב.** מלת והנה מחוברת לאחריה ואינה מתורגמת.— **הששי.** שש, דגש ת׳ נח.—(א) **ויכלו.** כלה.— **צבאם.** צבא, קבוץ הפרטים לכלל מסוד

ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃
ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ
שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ
שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם
עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ ה וְכֹל ׀ שִׂיחַ הַשָּׂדֶה
טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי
לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד
אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר
מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ
חַיָּה׃ ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם
שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן
הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ
הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ י וְנָהָר יֹצֵא
מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה
רָאשִׁים׃ יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת

* ה׳ זעירא — כל

—שרשים והערות—

בסדר ובמשטר הגון (העער שאחר).— (ב) ויכל. כלה.— השביעי. שבע.— מלאכתו. לאך, ומזה מלאך שליח העושה מלאכת שולחיו.— וישבת. שבת, חדל מעשות.— (ג) ויקדש. קדש, הפלה והריס חשיבותו למעלה מכל הימים.— לעשות. עשה.— אשר ברא אלקים לעשות. כל מה שאפשר להעשות בעשת אלפי היצירה הכל נברא בימי בראשית.— (ד) אלה. אל (אלל).— תולדות. ילד (דיא ענטוויקעלונג).— בהבראם. ברא, בשעת בריאתם.— עשות. עשה.— ד׳ אלקים. ד׳ שהוא בעל העולם ומנהיגו.— שיח. צמחים שלא נעבדו (ווילדע געוואכסע).— השדה. שדה, שם זכר.— טרם עדיין לא (רש״י) יהיה. היה.— יצמח. צמח.— המטיר. מטר.— לעבד. עבד.— (ו) ואד. אוד.— יעלה. עלה.— מן. מיי בתוספת נון ואחריה הא הידיעה ברוב פעמים.— והשקה. שקה.— (ז) וייצר. יצר, עשה צורה.— ויפח. נפח.— באפיו. אנף.— נשמת. נשם.— חיים. חיי.— ויהי. היה.— לנפש. נפש.— (ח) ויטע. נטע.— גן. גנן.— בעדן. עדן, ברבוי ענג (רל״ג).— מקדם. קדם, ר״ל מקדם מקודם שנברא העולם (פר״א פ״ג).— וישם. שום.— (ט) ויצמח. צמח.— עץ. עצה.— נחמד. חמד.— למראה. ראה.— למאכל. אכל.— בתוך. תוך.— הדעת. ידע.— ורע. רוע.— (י) להשקות שקה.— ומשם. שם.— יפרד. פרד.— לארבעה. רבע.— ראשים. ראש.— (יא) שם. שמה.—

כׇּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ יב וּזֲהַב
הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃
יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כׇּל־אֶרֶץ
כּוּשׁ׃ יד וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת
אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים
אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעׇבְדָהּ וּלְשׇׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו
יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל
תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי
בְּיוֹם אֲכׇלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים
לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃
יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כׇּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה
וְאֵת כׇּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־
יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא
שְׁמוֹ׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכׇל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃
כא וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח
אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ כב וַיִּבֶן יְהוָה
אֱלֹהִים ׀ אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה
וַיְבִאֶהָ* אֶל־הָאָדָם׃ כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם

* קמץ ומלרע

מעצמי

—שרשים והערות—

הסבב. סבב.— הזהב. זהב.— (יב) הבדלח. בדלח.— השהם. שהם.— (יג) הנהר. נהר.— השני. שנה.— השלישי שלש.— ההלך. הלך.— קדמת. קדם. — הרביעי. רבע.— (טו) ויקח. לקח.— ויניחהו נוח, וי"א ינח.— לעבדה. עבד.— ולשמרה. שמר.— (טז) ויצו. צוה. — תאכל. אכל.— (יז) ומעץ. עצה.— ממנו מ״י ביום. יום.— אכלך. אכל.— תמות. מות.— (יח) ויאמר. אמר.— היות. היה. — לבדו. בדד.— אעשה. עשה.— בנגדו. נגד.— (יט) ויצר. יצר.— חית. חיי.— ויבא בוא.— לראות. ראה.— יקרא. קרא.— שמו. שמה ושעור המקרא וכל אשר יקרא האדם לנפש חיה הוא שמו.— (כ) שמות. שמה.— הבהמה. בהם.— (כא) ויפל. נפל.— תרדמה. רדם.— ויישן. ישן.— אחת. אחד (אֲחֶדֶת).— מצלעותיו. צלע.— ויסגר. סגר.— תחתנה. מן נחת.— (כב) ויבן. בנה.— לאשה. איש, דגש ת' נח.— ויבאה. בוא.— (כג) הפעם. פעם. זאת הפעם (אני רואה כי זאת האשה היא) עצם מעצמי.— יקרא. קרא.— לקחה.

מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ
לֻקְחָה־זֹּאת׃ כד עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ
וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ כה וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם
עֲרוּמִּים* הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה
עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים
וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי
עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃ ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר
אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן׃
ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ
אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם
כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃ ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ
לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל
וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃

* דגש אחר שורק — ותפקחנה

—שרשים והערות—

לקח.— (כד) על כן. ברוב פעמים נאמר על כן על זמן עבר או בינוני, לכן על זמן עתיד או צווי, ועל כן יעזב אינם דברי אדם אלא דברי התורה, על כן דרך כ"א לעזוב, והוא עתיד במובן בינוני, וכן על כן לא יאכלו בני ישראל (אינם אוכלים) על כן יאמר כנמרוד גבור ציד (אומרים).— באשתו. איש.— (כה) ויהיו. היה.— שניהם. שנה.— ערומים. ערם.— יתבוששו. בוש.— (א) והנחש. נחש.— מכל. כלל.— ויאמר. אמר.— אף כי אמר. הנכון כפירוש רש"י ז"ל שמא אמר לכם לא תאכלו מכל, כלומר היתכן שאמר לכם כך? הנחש מצא את האשה עומדת אצל אחד העצים ואיננה אוכלת ממנו, נכנס עמה בדברים והראה את עצמו כמתמיה—למה תביטי עליו ולא תאכלי מפריו, היתכן שהזהיר אתכם הקב"ה לבלתי אכל מכל פרי הגן, וכי על חנם נטעו? והאשה בתומתה האמינה שנעלם ממנו ענין עץ הדעת לפיכך הודיעה אותו, שהעץ הזה איננו דומה לשאר העצים, כי הוזהרנו שלא לאכל מפריו פן נמות, ויאמר אליה הנחש לא מות תמותון, לא הבנתם דברי הקב"ה אלא הבנים בהם כונה אחרת, לא מות תמותון, כלומר אין הכונה במיתה זו מיתה אמתית אלא מיתה דמיונית שתהיו דומים למתים, כי יוסיף דעת יוסיף מכאוב וכל ימיו מכאובים וכעס. — ותרא האשה. כלומר ותבן כי צדקו דברי הנחש וכי לא יתכן שיטע הקב"ה סם המות במקום הנבחר הזה—ותקח מפריו ותאכל. — תאכלו. אכל.— הגן. גנן.— (ב) ותאמר. אמר. — מפרי. פרה.— (ג) תגעו. נגע.—פן. פנה. המסופק בדבר פונה לכל הצדדים.— תמותן. מות.— (ה) ביום. יום.—ונפקחו. פקח.— עיניכם. עין.— והייתם. היה.— יודעי. ידע.— ורע. רוע.— (ו) ותרא. ראה.— למאכל. אכל.— תאוה. אוה.— לעינים. עין.— ונחמד. חמד.— העץ. עצה.— להשכיל. שכל.— ותקח. לקח.— מפריו. פרה.— ותתן. נתן.—לאישה. איש.—

ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ
עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת׃ ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל
יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם
וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ ט וַיִּקְרָא
יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֶת־
קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃
יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר
צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ
וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית
וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֱלֹהִים | אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־
הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל
כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה | אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין
זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ
עָקֵב׃ ס טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ
וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא

ימשל

—שרשים והערות—

עמה. עמס, עם עקר אל עקר, את טפל על עקר וילך אתו לוט, ורגלי האנשים אשר אתו.— **ויאכל** אכל.— (ז) **ותפקחנה.** פקח.— **וידעו.** ידע.— **עירמים.** ערם.— **ויתפרו.** תפר.— **תאנה.** תאן.— **ויעשו.** עשה.— **חגרת.** חגר.— (ח) **וישמעו.** שמע.— **מתהלך.** הלך, געהט אום.— **בגן.** גנן.— **לרוח.** רוח.— **ויתחבא.** חבא.— **מפני.** פנה.— (ט) **ויקרא.** קרא.— **איכה.** איה.— (י) **קלך.** קול.— **שמעתי.** שמע.— **ואירא.** ירא.— **אנכי.** אני, (אנה).— **ואחבא.** חבא.— (יא) **הגיד.** נגד.— **אתה.** אנת.— **המן** ה״ש **צויתיך.** צוה.— **לבלתי.** בלת (בלי, בל).— **אכלת.** אכל.— (יב) **נתתה.** נתן.— **עמדי.** עמם (רק במד״ג).— **נתנה.** נתן.— **ואכל.** אכל.— (יג) **עשית.** עשה.— **השיאני.** נשא.— (יד) **ארור.** ארר.— **הבהמה.** בהם.— **גחונך.** גחן.— **תלך.** ילך.— **ימי.** יום.— **חייך.** חיי.— (טו) **ואיבה.** איב.— **אשית.** שות.— **בינך.** בין.— **זרעך** זרע.— **ישופך.** שוף.— **תשופנו.** שוף.— (טז) **הרבה ארבה.** רבה.— **עצבונך.** עצב.— **והרנך.** הרה.— **עצבונך והרונך.** הויו נוספת במקום הסמיכות עלבון הורנך (דיין שמערץ דיינער שוואנגערשאפט).— **תלדי.** ילד.— **בנים.** בנה, כי הבנים בונים בית הוריהם ובלתם הם כערער בערבה.— **אישך.** איש.— **תשוקתך.** שוק.— **ימשל.** משל.—

יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ
וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ
אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃
יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃
יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה
כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃
כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם
כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת
עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ רביעי כב וַיֹּאמֶר | יְהוָה אֱלֹהִים הֵן
הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה | פֶּן־
יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃
כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם
לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת
לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־
חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ
אֶת־יְהוָה׃ ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־

הבל

—שרשים והערות—

(יז) שמעת, שמע.— אשתך. אנש.— ארורה ארר.— האדמה. אדם.— בעבורך. עבר.— בעצבון, עצב.— תאכלנה. אכל, תאכל ממנה.— חייך. חיי.— (יח) תצמיח, צמח.— (יט) בזעת. יזע.— אפיך. אנף.— עד. עדה.— שובך, שוב.— ממנה מ״י לקחת. לקח.— תשוב שוב.— (כ) ויקרא. קרא.— היתה. היה.— אם. אמם.— חי. חיי.— (כא) כתנות עור. לייברעקט כתרגומו על משך בסרהון, ור׳ יצחק רביא לדעת ר׳ מאיר (ב״ר כ׳ י״ב) היה מפרש עור כמו אור —חלקים כצפרן ונאים כמרגליות שהיו שקופים כזכוכית (דורכזיכטיג) עד שהאור נכנס בהם ועורם נראה מבחוץ (כהאי גונא יומא ל״ה ב׳) וגם זה תרגם אונקלוס לבושין דיקר (הערת הגאון רי״לד) (כב) הן. ינה.— באחד. אחד.— לדעת. ידע.— ועתה. עת (עתת).— ישלח. שלח.— ידו. ידה.— מעץ. עצה.— החיים. חיי.— לעלם. עלם, זמן נעלם ובלתי מסוגר,— (כג) וישלחהו שלח.— לעבד. עבד.— (כד) ויגרש. גרש.— וישכן. שכן.— מקדם. פאן פארן.— הכרובים, כרב.— החרב. חרב, המחרבת.— המתהפכת. הפך.— לשמר. שמר.— (א) ותהר. הרה, בטן ההרה כהר.— ותלד. ילד.— קניתי, קנה.— (ב) ותוסף. יסף.— ללדת. ילד.— אחיו. אחה, מאחה ומחובר אליו.—

הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ ג וַיְהִי מִקֵּץ
יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל
הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־
הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה
וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה
חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת
וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ
וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי
בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃
ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי
הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ
צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃ יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ
מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ
לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל
עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה

* מלרע ומפניך

—שרשים והערות—

(ג) **מקץ**. קנץ.— **ויבא**. בוא.— **מפרי**. פרה.— **מנחה**. נחה, לנחת רוח, וי"א מנח ולכן ברבוי מְנָחוֹת=שְׁפָחוֹת מן שִׁפְחָה, אבל מן מִצְוָה מִצְוֹת.— (ד) **הביא**. בוא.— **מבכרות**. בכר.— **ומחלבהן**. חלב.— **וישע**. שעה.— (ה) **ויחר**. חרה.— **ויפלו**. נפל.— (ו) **למה**. על מה.— **פניך**. פנה.— (ז) **תיטיב**. יטב.— **שאת**. נשא.— **הלוא אם תיטיב שאת**. הלא ידעת כי אין חפץ לד' במשאת ומנחת כשמוע בקול ד'. ואתה היה לי אם תיטיב את המשאת או לא תיטיב (מלבים).— **חטאת**. חטא.— **תשוקתו**. שוק.— (ח) **ויאמר קין אל הבל אחיו**. מה ששמע מפי הקב"ה שההטאת רובצת לפתח ותמיד משתוקקת להכשילו, וסוף סוף גם הוא יפול שדוד לרגליה כמוהו. — **בהיותם**. היה.— **ויקם**. קום.— **ויהרגהו**. הרג.— (ט) **אחיך**. אחה.— **ידעתי**. ידע.— (י) **עשית**. עשה.— **דמי**. דמה.— **צעקים**. צעק.— (יא) **פצתה**. פצה.— **לקחת**. לקח.— **מידך**. ידה.— (יב) **תעבד**. עבד.— **תסף**. יסף.— **תת**. נתן.— **כחה**. כוח.— **נע ונד**. נוע נוד.— **תהיה**. היה.— (יג) **עוני**. עון, ענש עוני, כמו ומלאנו עון (מ"ב ז, ט) כלומר ומלאנו ענש.— **מנשוא**. נשא, מאמר מוחלט, אי אפשר לי לשאת ענש כבד כזה כי כל מוצאי יהרגני ואתה צריך לתת לי מקום לתשובה שקדמה לבריאת עולם.— (יד) **הן**. יא.— **גרשת**. גרש.— **מעל**. עלה.— **פני ומפניך**. פנה.—

ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל־מצאי
יהרגני: טו ויאמר לו יהוה לכן כל־הרג קין שבעתים
יקם וישם יהוה לקין אות לבלתי הכות־אתו כל־מצאו:
טז ויצא קין מלפני יהוה וישב בארץ־נוד קדמת־עדן:
יז וידע קין את־אשתו ותהר ותלד את־חנוך ויהי
בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: יח ויולד
לחנוך את־עירד ועירד ילד את־מחויאל ומחייאל ילד
את־מתושאל ומתושאל ילד את־למך: חמישי יט ויקח־
לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית
צלה: כ ותלד עדה את־יבל הוא היה אבי ישב אהל
ומקנה: כא ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל־תפש
כנור ועוגב: כב וצלה גם־הוא ילדה את־תובל קין
לטש כל־חרש נחשת וברזל ואחות תובל־קין נעמה:
כג ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך
האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי:
כד כי שבעתים יקם־קין ולמך שבעים ושבעה:
כה וידע אדם עוד את־אשתו ותלד בן ותקרא את־
שמו שת כי שת־לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי
הרגו קין: כו ולשת גם־הוא ילד־בן ויקרא את־שמו
אנוש אז הוחל לקרא בשם יהוה: ס ששי ה א זה ספר

תולדת

—שרשים והערות—

אסתר. סתר.— והייתי. היה.— מצאי. מצא.— (טו) שבעתים. שבע.— יקם. נקם.— וישם שום.— הכות. נכה.— (טז) ויצא. יצא.— מלפני. פנה.— וישב. ישב.— קדמת. קדם.— (יז) וידע. ידע.— ותהר. הרה.— ותלד. ילד.— ויקרא. קרא.— שם. שמה.— העיר. עיר.— בנו. בנה.— (יח) ויולד. ילד.— (יט) ויקח. לקח.— שתי. שנה.— נשים. אנש.— האחת. אחד (אחדת).— (כ) אבי. אבה.— (כא) כנור. כנר.— ועוגב. עגב.— (כב) ילדה. ילד.— חרש. מייסטערוועריק.—נחשה. נחש.—ואחות. אחה.— (כג) שמען. שמע.— קולי. קול.— האזנה. אזן, הטות אזן.— אמרתי. אמר.— הרגתי. הרג.— לפצעי. פצע.— לחברתי. חבר.— (כה) אשתו. אים.— בן. בנה.— שת. שות.— (כו) הוחל. חלל. התחילו לקרא האלילים בשמות של אלקות (רש"י).—

תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים
עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא
אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃
ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־
חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־
שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־
שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ
תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ
שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים

שנה

—שרשים והערות—

(א) **תולדות.** ילד.— **בדמות.** דמה.— (ב) **בראם הבראם.** ברא.— (ג) **ויחי.** חיה.— **שלשים.** שלש.— **ומאת.** מאה. **ויולד.** ילד.— **בצלמנו.** צלם.— (ד) **ויהיו.** היה.— **אחרי** אחר.— **הולידו.** ילד.— **שמנה.** שמן.— **בנים ובנות.** בנה.— (ה) **וימת.** מות.— (ו) **שנים.** שנה.— (ח) **שתים.** שנה.— **עשרה.** עשר.— (ט) **תשעים.** תשע. (יב) **שבעים.** שבע.— (יג) **ארבעים.** רבע.— (טו) **וששים.** שש, דגש ת' נח.—

שנה ושמנה מאות שנה וימת: ס יח ויחי־ירד שתים
וששים שנה ומאת שנה ויולד את־חנוך: יט ויחי־ירד
אחרי הולידו את־חנוך שמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות: כ ויהיו כל־ימי־ירד שתים וששים שנה ותשע
מאות שנה וימת: ס כא ויחי חנוך חמש וששים שנה
ויולד את־מתושלח: כב ויתהלך חנוך את־האלהים
אחרי הולידו את־מתושלח שלש מאות שנה ויולד
בנים ובנות: כג ויהי כל־ימי חנוך חמש וששים שנה
ושלש מאות שנה: כד ויתהלך חנוך את־האלהים
ואיננו כי־לקח אתו אלהים: ס שביעי כה ויחי מתושלח
שבע ושמנים שנה ומאת שנה ויולד את־למך:
כו ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים
ושמונים שנה ושבע מאות שנה ויולד בנים ובנות:
כז ויהיו כל־ימי מתושלח תשע וששים שנה ותשע
מאות שנה וימת: ס כח ויחי־למך שתים ושמנים שנה
ומאת שנה ויולד בן: כט ויקרא את־שמו נח לאמר
*זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן־האדמה אשר
אררה יהוה: ל ויחי־למך אחרי הולידו את־נח חמש
ותשעים שנה וחמש מאת שנה ויולד בנים ובנות:
לא ויהי כל־ימי־למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות
שנה וימת: ס לב ויהי־נח בן־חמש מאות שנה ויולד
נח את־שם את־חם ואת־יפת: ו א ויהי כי־החל האדם
לרב על־פני האדמה ובנות ילדו להם: ב ויראו בני

* הקורא יטעים הגרש קודם התלשא

האלהים

—שרשים והערות—

(כד) ויתהלך. הלך.— ואיננו. אין.— (כה) ושמנים. שמן.— (כט) ינחמנו. נחם. ממעשנו. עשה.— ומעצבון. עצב.— ידינו. ידה.— ארורה. ארר.— (ל) ויחי. חיה.— (לא) ויהי. היה.— (א) החל. חלל.— לרב. רבב.— פני. פנה.— ילדו. ילד.— (ב) ויראו. ראה.—

הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם
נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי
בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה׃ ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן
אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם
הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר ה וַיַּרְא
יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת
לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־
הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה
אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם
עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי
עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃

פ פ פ

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו
אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה
בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים

את

—שרשים והערות—

טבת. טוב. — **ויקחו.** לקח. — **נשים.** אנש. — **מכל.** כלל. — **בחרו.** בחר. — (ג) **ויאמר.** אמר. — **ידון.** דון. — **רוחי.** רוח. — **לעלם.** עלם. — **בשגם.** באשר גם (לא יוסיף רוחי לדון עוד על דבר האדם אם לקיימו או לבטלו — כי אע״פ שהוא בשר גיד ברזל ערפו). — **והיו.** היה. — **ימיו.** יום. — **ועשרים.** עשר. — (ד) **הנפלים.** נפל. — **היו.** היה. — **יבאו.** בוא. — **וילדו.** ילד. — **הגברים.** גבר. — **מעולם.** עלם. — **אנשי.** אנש. — **השם.** שמה. — (ה) **וירא.** ראה. — **רבה.** רבב. — **רעת.** רוע. — **מחשבות.** חשב. — **לבו.** לבב. — **רק.** מן ריק (בלאם). — **וינחם.** נחם. — **ויתעצב.** עצב, הקב״ה התעצב על לבו ובחירתו הרעה של האדם, ואל כמו על כמו נעצב אל דוד (אברבנאל). — (ז) **אמחה.** מחה. — **בראתי.** ברא. — **נחמתי.** נחם. — **עשיתם.** עשה. — (ח) **חן.** חנן. — (ט) **אלה.** אל. — **תולדות.** די געשיכטע. — **צדיק.** במעשיו (גערעכט). — **תמים.** בדעותיו (פראם). — **בדרתיו.** בדור המבול שהיו פרוצים במעשיהם, ובדור ההפלגה שהיו פרוצים בדעותיהם. — **התהלך.** הלך. — (י) **ויולד.** ילד. — (יא) **והשחת.** שחת. — **לפני.** פנה. — **ותמלא.** מלא. — (יב) **וירא.** ראה. —

אֶת־הָאָ֖רֶץ וְהִנֵּ֣ה נִשְׁחָ֑תָה כִּֽי־הִשְׁחִ֧ית כָּל־בָּשָׂ֛ר אֶת־
דַּרְכּ֖וֹ עַל־הָאָֽרֶץ׃ ס יג וַיֹּ֨אמֶר אֱלֹהִ֜ים לְנֹ֗חַ קֵ֤ץ כָּל־
בָּשָׂר֙ בָּ֣א לְפָנַ֔י כִּֽי־מָלְאָ֥ה הָאָ֛רֶץ חָמָ֖ס מִפְּנֵיהֶ֑ם וְהִנְנִ֥י
מַשְׁחִיתָ֖ם אֶת־הָאָֽרֶץ׃ יד עֲשֵׂ֤ה לְךָ֙ תֵּבַ֣ת עֲצֵי־גֹ֔פֶר
קִנִּ֖ים תַּעֲשֶׂ֣ה אֶת־הַתֵּבָ֑ה וְכָפַרְתָּ֥ אֹתָ֛הּ מִבַּ֥יִת וּמִח֖וּץ
בַּכֹּֽפֶר׃ טו וְזֶ֕ה אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂ֖ה אֹתָ֑הּ שְׁלֹ֧שׁ מֵא֣וֹת אַמָּ֗ה
אֹ֚רֶךְ הַתֵּבָ֔ה חֲמִשִּׁ֤ים אַמָּה֙ רָחְבָּ֔הּ וּשְׁלֹשִׁ֥ים אַמָּ֖ה
קוֹמָתָֽהּ׃ טז צֹ֣הַר ׀ תַּעֲשֶׂ֣ה לַתֵּבָ֗ה וְאֶל־אַמָּה֙ תְּכַלֶּ֣נָּה
מִלְמַ֔עְלָה וּפֶ֥תַח הַתֵּבָ֖ה בְּצִדָּ֣הּ תָּשִׂ֑ים תַּחְתִּיִּ֛ם שְׁנִיִּ֥ם
וּשְׁלִשִׁ֖ים תַּעֲשֶֽׂהָ׃ יז וַאֲנִ֗י הִנְנִי֩ מֵבִ֨יא אֶת־הַמַּבּ֥וּל מַ֙יִם֙
עַל־הָאָ֔רֶץ לְשַׁחֵ֣ת כָּל־בָּשָׂ֗ר אֲשֶׁר־בּוֹ֙ ר֣וּחַ חַיִּ֔ים מִתַּ֖חַת
הַשָּׁמָ֑יִם כֹּ֥ל אֲשֶׁר־בָּאָ֖רֶץ יִגְוָֽע׃ יח וַהֲקִמֹתִ֥י אֶת־בְּרִיתִ֖י
אִתָּ֑ךְ וּבָאתָ֙ אֶל־הַתֵּבָ֔ה אַתָּ֕ה וּבָנֶ֛יךָ וְאִשְׁתְּךָ֥ וּנְשֵֽׁי־בָנֶ֖יךָ
אִתָּֽךְ׃ יט וּמִכָּל־הָ֠חַי מִֽכָּל־בָּשָׂ֞ר שְׁנַ֧יִם מִכֹּ֛ל תָּבִ֥יא
אֶל־הַתֵּבָ֖ה לְהַחֲיֹ֣ת אִתָּ֑ךְ זָכָ֥ר וּנְקֵבָ֖ה יִהְיֽוּ׃ כ מֵהָע֣וֹף
לְמִינֵ֗הוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה֙ לְמִינָ֔הּ מִכֹּ֛ל רֶ֥מֶשׂ הָאֲדָמָ֖ה
לְמִינֵ֑הוּ שְׁנַ֧יִם מִכֹּ֛ל יָבֹ֥אוּ אֵלֶ֖יךָ לְהַחֲיֽוֹת׃ כא וְאַתָּ֣ה

* הה״א בקמץ

קח

—שרשים והערות—

נִשְׁחָתָה, נפעל תולדת ההפעיל השחית, ורבים כמוהו.— דרכו. דרך (אויפפיהרונג).— (יג) קץ קנן.— וְהִנְנִי, והנה אני (איך ווערדע).— את הארץ. המם של משחיתם עולה ויורדת, מאת הארץ.— (יד) תבת. מן השרש הארמי יתב כמו זֵעָה מן יזע, מקום מושב.— גפר. נרדף עם כפר (פעכיגעס האלץ), והמתרגמים בינזענהאלץ טועים, כי אינם עלים אלא שבטים דקים.— קנים. קנן, חדרים קטנים.— וכפרת. כָּפֹר אויספיכען.— (טו) אמה. אמם, זרוע האדם ובערביה דרא.— קומתה. קום. – (טז) צהר. זהר בחלוף זסשר״ץ. תכלנה. כלה.— מלמעלה. עלה.— בצדה. צדד.— תשים. שום.— תחתים. נחת. – שנים. שנה.— תעשה. עשה.— (יז) מביא. בוא.— המבול. נבל (ישעיה כד, ד).— יגוע. גוע.— (יח) והקמתי. קום.— בריתי. שרשו ברת, שרכוי בריתות (נדרים ל״א ב׳), ועקרו ברר שמברר ההתקשרות.— אתך. אחת.— ובאת. בוא.— אתה. אנת.— ובניך. בנה. – ואשתך. איש.— ונשי. אנש.— (יט) החי. חיי.— להחיות. חיה.— יהיו. היה.— (כ) מהעוף. עוף.— למינהו. מין.— הבהמה. בהם, ועי׳ בראשית (א, כד׳).— האדמה. אדם.— (כא) קח. לקח.— אשר יאכל. שעור אכילה דהיינו כזית (יומא פ׳ א׳).— והיה לך וגו׳. אשלח

קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה
לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה
וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר
הַזֶּה׃ ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה
שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא
שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה
זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי
לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה
מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו
אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ ח מִן־הַבְּהֵמָה
הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף
וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ
אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־
נֹחַ׃ י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃
יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי

בשבעה

—שרשים והערות—

כרכתי כסס.— (כב) ויעש. עשה.— (א) ביתך. בית.— ראיתי, ראה.— צדיק וגו׳ בדור הזה, כדור המבול ספרון במעשיו.— (ב) הטהורה. טהר.— תקח. לקח.— איש ואשתו. כי הבהמות, והחיות מולידות בדרך אישות.— זכר ונקבה. העופות יולדות על ידי זכרים אבל לא בדרך אישות, כי הביצה מתחממת אפי׳ שלא על ידי אמה (ר׳ אשר כער).— (ג) לְחַיּוֹת. חיה, הַפִּעֵל מורה על גְּמַר הפעולה וההפעיל מורה על גֹּבַה הפעולה, מוֹתֵת (ערטאָדטען) הֵמֵת (טאָדטען), וכן חַיּוֹת (ערליעהען) עד גמר גידולם, הַחֲיוֹת (לעבען לאססען), כי הבהמות והעופות הטהורות מגדלים אותם בבית.— (ד) אנכי. אנה, אני איך אָנֹכִי איך דערזעלבע, אנכי שאני רגיל לקיים דברי.— ממטיר. מטר.— ארבעים. רבע.— ומחיתי. מחה.— היקום. קום דאס וועגען.— (ה) צוהו. צוה.— (ז) מפני, פנה.— מי. מוי.— (ח) איננה. אין.— (ט) באו. בוא.—

בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת
תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם
עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם
הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת
נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ
וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ
אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ
רוּחַ חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ שלישי יז וַיְהִי
הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ
אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ
מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם
גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים
אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה
גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ כא וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר | הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ
עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים
בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־
הַיְקוּם | אֲשֶׁר | עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה
עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר

היקום

—שרשים והערות—

(יא) נבקעו. בקע.— מעינות. עין.— תהום. (בראשית א׳).— רבה. רבב.— וארבות. ארב, כאורב מציץ מחרכים ושומר עקבות הַיֶּלֶד.— נפתחו. פתח.— (יג) בעצם היום. כחצות היום.— (יד) המה. הם.— הרמש. רמש.— צפור. צפר.— (טז) והבאים. בוא.— ויסגור. סגר.— בעדו. עד.— (יז) ויהי. היה.— וירבו. רבה.— (יח) ותלך. ילך.— גברו. גבר.— ויכסו. כסה.— ההרים. הרר.— הגבהים. גבה. — (כב) נשמת. נשם.— באפיו. אנף.— בחרבה. חרב.— מתו. מות.— (כג) וימח. מחה, קל.— וימחו. נפעל.— וישאר. שאר.—

אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ
חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת
כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר
אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת
תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃
ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם
מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃
ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים
יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיְשַׁלַּח
אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־
רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃
י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה
מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה
עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל

הארץ

—שרשים והערות—

(א) ויזכר. זכר.— ויעבר. עבר, הפעיל.— וישכו. שכך.— (ב) ויסכרו. סכר=סגר.— ויכלא. כלא=כלה.— (ג) וישבו. שוב.— מעל. עלה.— ויחסרו. חסר.— מקצה. קצה.— (ד) ותנח. נוח.— (ה) העשירי. עשר.— נראו. ראה.— ראשי. ראש.— (ו) מקץ. קצץ.— חלון. חלל.— (ז) וישלח. שלח.— ויצא. יצא.— יבשת. יבש.— (ח) היונה. יון.— לראות. ראה.— הקלו. קלל.— (ט) מצאה. מצא.— מנוח. נוח.— לכף. כפף.— ותשב. שוב.— אליו. אל.— ידו. ידה.— ויקחה. לקח.— ויבא. בוא, הפעיל. — (י) וַיָּחֶל. נשמטה יו"ד האית"ן ורהוי וַיְיָחֶל כמו וַיְבָרֶךְ וכמוהו נַאֲבָדְךָ (יחז' כח ע"ז) ת' וָאֲאַבֶּדְךָ, משרש יחל (תהלים לג, כב).— ויסף. יסף.— (יא) לעת. עתת.— טרף. כמו טָרָף בחולם (אבגעפפליקט).— וידע. ידע.— (יב) וַיָּחֶל. יחל.

הָאָרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־
הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי בְּאַחַת
וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם
מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה
חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים
יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים
אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ
וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר
בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הַוְצֵא*
אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא
נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־
הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם
יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל ׀
הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת
בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר
הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד
לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ כב עֹד כָּל־יְמֵי
הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא
יִשְׁבֹּתוּ׃ ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר
לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם

* היצא קרי

וחתכם

— שרשים והערות —

נפעל תולדת הִפְעֵל, ורבים כמוהו.— אחרים. אחר.— יספה. יסף.— [יג] באחת. אחד (אַחֶדֶת).— ויסר. סור.— מכסה. כסה.— [טו] לאמר. כדברים האלה (פאָלגענדעס).— [טז] צא. יצא.— [יח] היצא. יצא, הפעיל.— ושרצו. שרץ (ווימעלן).— ופרו. פרה, יעשו פרי.— ורבו. רבה.— [יט] למשפחתיהם. שפח.— [כ] ויבן. בנה.— מזבח. זבח.— ויעל עלת. עלה.— [כא] וירח. רוח.— הניחוח. נוח (בעפריעדיגענד).— בעבור. עבר, בסבת.— להכות. נכה.— [כב] וקר. קרר.— וחם. חמם.— ישבתו. שבת.— [ב] ומוראכם. ירא.— וחתכם. חתת, הנפרד חַת ע"מ

וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם
בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם
נִתָּנוּ׃ ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה
כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ ד אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ
דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ
מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו
אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם
דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃ ז וְאַתֶּם
פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ׃ ס חמישי ח וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃ ט וַאֲנִי הִנְנִי
מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם׃ י וְאֵת
כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת
הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃
יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד
מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃
יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי
וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃
יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין
הָאָרֶץ׃ יד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת
בֶּעָנָן׃ טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין
כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל
לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ

לזכר

— שרשים והערות —

צל. — **תרמש.** רמש. — **דגי.** דגה. — **הים.** ימם. — **נתנו.** נתן. — (ג) **חי.** חיי. — **לאכלה.**
אכל. — **נתתי.** נתן. — (ד) **בנפשו.** נפש. — **דמו.** דמה. — (ה) **דמכם** ת' דַּמְּכֶם כמו וְהִתְגַּדִּלְתִּי (יחזקאל
לח, כג) ת' וְהִתְגַּדַּלְתִּי. — **אדרש.** דרש. — **אחיו.** אחה. — (ט) **מקים** קים. — **זרעכם.** זרע. —
אחריכם. אחר. — (יא) **יכרת.** כרת. — (יב) **לדרת.** דור, זמן דירת האדם בארץ. — **עולם.** עלם. —

לִזְכֹּר֙ בְּרִ֣ית עוֹלָ֔ם בֵּ֣ין אֱלֹהִ֔ים וּבֵין֙ כָּל־נֶ֣פֶשׁ חַיָּ֔ה בְּכָל־
בָּשָׂ֖ר אֲשֶׁ֥ר עַל־הָאָֽרֶץ׃ יז וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִ֖ים אֶל־נֹ֑חַ זֹ֣את
אֽוֹת־הַבְּרִית֙ אֲשֶׁ֣ר הֲקִמֹ֔תִי בֵּינִ֕י וּבֵ֥ין כָּל־בָּשָׂ֖ר אֲשֶׁ֥ר
עַל־הָאָֽרֶץ׃ פ ששי יח וַיִּהְי֣וּ בְנֵי־נֹ֗חַ הַיֹּֽצְאִים֙ מִן־הַתֵּבָ֔ה
שֵׁ֖ם וְחָ֣ם וָיָ֑פֶת וְחָ֕ם ה֖וּא אֲבִ֥י כְנָֽעַן׃ יט שְׁלֹשָׁ֥ה אֵ֖לֶּה
בְּנֵי־נֹ֑חַ וּמֵאֵ֖לֶּה נָֽפְצָ֥ה כָל־הָאָֽרֶץ׃ כ וַיָּ֥חֶל נֹ֖חַ אִ֣ישׁ
הָֽאֲדָמָ֑ה וַיִּטַּ֖ע כָּֽרֶם׃ כא וַיֵּ֥שְׁתְּ מִן־הַיַּ֖יִן וַיִּשְׁכָּ֑ר וַיִּתְגַּ֖ל
בְּת֥וֹךְ אָהֳלֹֽה׃ כב וַיַּ֗רְא חָ֚ם אֲבִ֣י כְנַ֔עַן אֵ֖ת עֶרְוַ֣ת אָבִ֑יו
וַיַּגֵּ֥ד לִשְׁנֵֽי־אֶחָ֖יו בַּחֽוּץ׃ כג וַיִּקַּח֩ שֵׁ֨ם וָיֶ֜פֶת אֶת־הַשִּׂמְלָ֗ה
וַיָּשִׂ֙ימוּ֙ עַל־שְׁכֶ֣ם שְׁנֵיהֶ֔ם וַיֵּֽלְכוּ֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית וַיְכַסּ֕וּ אֵ֖ת
עֶרְוַ֣ת אֲבִיהֶ֑ם וּפְנֵיהֶם֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית וְעֶרְוַ֥ת אֲבִיהֶ֖ם לֹ֥א רָאֽוּ׃
כד וַיִּ֥יקֶץ נֹ֖חַ מִיֵּינ֑וֹ וַיֵּ֕דַע אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָ֥שָׂה ל֖וֹ בְּנ֥וֹ הַקָּטָֽן׃
כה וַיֹּ֖אמֶר אָר֣וּר כְּנָ֑עַן עֶ֥בֶד עֲבָדִ֖ים יִהְיֶ֥ה לְאֶחָֽיו׃
כו וַיֹּ֕אמֶר בָּר֥וּךְ יְהוָ֖ה אֱלֹ֣הֵי שֵׁ֑ם וִיהִ֥י כְנַ֖עַן עֶ֥בֶד לָֽמוֹ׃
כז יַ֤פְתְּ אֱלֹהִים֙ לְיֶ֔פֶת וְיִשְׁכֹּ֖ן בְּאָֽהֳלֵי־שֵׁ֑ם וִיהִ֥י כְנַ֖עַן עֶ֥בֶד
לָֽמוֹ׃ כח וַֽיְחִי־נֹ֖חַ אַחַ֣ר הַמַּבּ֑וּל שְׁלֹ֤שׁ מֵאוֹת֙ שָׁנָ֔ה
וַחֲמִשִּׁ֖ים שָׁנָֽה׃ כט וַֽיְהִי֙ כָּל־יְמֵי־נֹ֔חַ תְּשַׁ֤ע מֵאוֹת֙ שָׁנָ֔ה
וַחֲמִשִּׁ֖ים שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃ פ י א וְאֵ֙לֶּה֙ תּוֹלְדֹ֣ת בְּנֵי־נֹ֔חַ
שֵׁ֖ם חָ֣ם וָיָ֑פֶת וַיִּוָּלְד֥וּ לָהֶ֛ם בָּנִ֖ים אַחַ֥ר הַמַּבּֽוּל׃ ב בְּנֵ֣י
יֶ֔פֶת גֹּ֣מֶר וּמָג֔וֹג וּמָדַ֖י וְיָוָ֑ן וְתֻבָ֕ל וּמֶ֖שֶׁךְ וְתִירָֽס׃ ג וּבְנֵ֖י
גֹּ֑מֶר אַשְׁכְּנַ֥ז וְרִיפַ֖ת וְתֹגַרְמָֽה׃ ד וּבְנֵ֥י יָוָ֖ן אֱלִישָׁ֣ה
וְתַרְשִׁ֑ישׁ כִּתִּ֖ים וְדֹדָנִֽים׃ ה מֵ֠אֵלֶּה נִפְרְד֞וּ אִיֵּ֤י הַגּוֹיִם֙

באַרצתם

— שרשים והערות —

(יז) קשתי. קשת.— (יח) אבי. אבה.— (כ) ויחל. חלל, הפעיל, תחלת פעולתו היתה לנטוע כרם.— (כא) וישת. שתה.— וישכר. שכר.— ויתגל. גלה.— ערות. ערה.— (כב) ויגד. נגד.— (כג) השמלה. שמל, בגד עליון לתפארת.— וישימו. שוס.— וילכו. ילך.— אחרנית. אחר.— (כד) וייקץ. יקץ.— מיינו. יין.— (כה) ארור. ארר.— (כז) יפת. פתה, ירחיב גבולו, ומזה פֶּתֶה (איוב ה, ב) אונערזאטליך.— וישכן. שכן.— (כט) וימת. מות.— (א) ויולדו. ילד.— (ה) נפרדו. פרד.— אִיֵּי איי.— הגוים.

בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ו וּבְנֵי חָם
כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה
וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃
ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃
ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד
גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל
וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא
יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃
יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃
יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים
וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר
יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן יָלַד
אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי
וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃
יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ
מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה
גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם
עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם
בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־
בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר
וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־
עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי

בימיו

— שרשים והערות —

גוי, אומה מוגבלת בארצה ובמנהגיה המיוחדים.— בארצתם. ארץ. – ללשנו. לשן.— (ח) החל. חלל.— (י) ראשית. ראש.— ממלכתו. מלך (יב) הגדלה. גדל.— (יח) נפצו. פוץ.— (יט) באכה, בואה, הכף נוספת ככף ערכך (ויקרא כז, ג).— (כא) אבי כל בני עבר. אבי כל עם העברים שישבו בעבר הנהר (יהושע כד, ב).— (כה) בימיו. יוס, בסוף ימיו. – נפלגה. פלג

בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד
אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃
כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל
וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה
וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא
בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־
נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ
אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ שביעי יא א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת
וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה
בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה
לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה | נִבְנֶה־
לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־
נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־
הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ ו וַיֹּאמֶר
יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם
לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃

הבה

— שרשים והערות —

נפעל תולדת הַפִּעֵל פִּלֵּג לשונם (תהלים נה, י).— (ל) מושבם. ישב.— ספרה. י״א סְפָר גבול מלשון התלמוד (יבמות מ״ח ב׳).— (א) ויהי כל הארץ. בשנת מות פלג בן עבר בהיות אברם בן מ״ח שנה ונח בן תתקי״מ שנה, ש״מ שנה אחר המבול.— שפה אחת. כל משפחות בני שם וחם דברו בלה״ק.— ודברים אחדים. הסכמה אחת נגד הקב״ה יחידו של עולם ונגד אברהם עבדו היחידי בכל הארץ (ב״ר פל״ח ו׳).— (ב) בנסעם מקדם. ממקום מושב בני שם כמו שנאמר באכה ספרה הר הקדם, ושם היה מקום משכן אברהם איש מלחמתם.— בארץ שנער. ממלכת נמרד גבור הציד אשר הסיתם מאחרי ד׳.— (ג) נלבנה לבנים. לבן.— ונשרפה לשרפה. שרף.— ותהי. היה.— והחמר. חֵמָר אספאלט.— (ד) עיר. למושב.— ומגדל. להעמדת צלם גדול.— וראשו. ותכלית מטרתו.— בשמים. להלחם נגד השמים.— ונעשה לנו שם. ועל המגדל נעשה שֵׁם והוא הצלם.— פן נפוץ. ותפוליגה דעותינו וּתְנַפֵּצְנָה לפני דעתו של אברהם אויבנו.— נפוץ. פוץ.— וירד. ירד.— (ה) לראות. ראה.— המגדל. גדל.— בנו. בנה.— (ו) לכלם. כלל.— החלם. חלל.— לעשות. עשה.— יבצר.

ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ
אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ ח וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי
כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ
בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם
יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם
בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר
הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי
חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃
יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע
שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כב וַיְחִי
שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים

ובנות

— שרשים והערות —

נגר.— (ז) וְנָבְלָה. ראוי וְנָבֵלָּה הפעיל מן בלל אלא שהוקל, ורבים כמוהו.— ישמעו. שמע.— (ח) ויפץ. פוץ.— ויחדלו. חדל.— לבנות העיר. לגמור בנינה.— (י) שנתים. שנה.— (יא) ויחי. חיה.— (יט) ומאתים. מאה.—

וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־
תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־
הָרָן׃ כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם
אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת
הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃
מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־
אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־
מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃
לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ
וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר
כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃
לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת
תֶּרַח בְּחָרָן׃

פ פ פ

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ
וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה
שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר

ונברכו

—שרשים והערות—

(כח) וימת. מות.— מולדתו. ילד.—(כט) בַּת. בנה (בָּנַת).— (ל) עקרה. עקר=עגר, כי אותיות ק"ג מתחלפות בלשונות בני שם.— (לא) כלתו. כלל, שאלה מֻחְפַּת כלולותיה.— ללכת. ילך.— ויבאו. בוא.— וישבו. ישב.—

ויאמר. אמר.— לך לך. ילך.— וממולדתך. ילד.— אביך. אבה.— והקשו רבותינו למה הפך המקרא סדר ההליכה, והלא אדם יוצא מתחלה מבית אביו ואח"כ מעיר מולדתו ואח"כ מארצו? ותירצו (ב"ר פל"ט א') שמעי בת וראי וגו' ושכחי עמך ובית אביך, כלומר לא דבר הכתוב כאן אלא לענין השכחה, ובשכחה בתחלה עמו ואח"כ בית אביו.— אראך. ראה.— (ב) ואעשך. עשה. ואברכך.

וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ
שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־
שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר
רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה
כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד
מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ ז וַיֵּרָא
יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם
הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי
מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃
ט וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ י וַיְהִי רָעָב
בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב
בָּאָרֶץ׃ יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר
אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה
אָתְּ׃ יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ
זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ
לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני יד וַיְהִי

* קמץ בזיק ככוא

—שרשים והערות—

ברך.— ואגדלה. גדל.— ומקללך. קלל.— אאר. ארר.— (ד) אתו. טפל אל העקר.— בצאתו. יצא.— (ה) ויקח. לקח.— רכושם. רכש.— ויבאו. בוא (ו) ויעבר. עבר.— אלוני. אלון, ירלוי אלון ולפיכך לא ישתנה, והוא ככר שגדלים בו עלי אַלון.— (ז) וירא. ראה.— לזרעך. זרע.— אתן. נתן.— ויבן. בנה.— מזבח. זבח.— (ח) ויעתק. עתק.— ההרה. הרר.— ויט. נטה.— ויקרא. קרא.— (ט) ויסע. נסע.— (י) וירד. ירד.— לגור. גור.— (יא) הקריב. קרב.— הנה נא ידעתי. יעטצט וויים איך.— אשה. איש.— יפת. יפה.— מראה. ראה.— (יב) יחיו. חיה.— (יג) אחותי. אחה.— בעבורך. עבר, בשבילך.— בגללך. גלל. [illegible] שבא להשיא את אחותו לאשר ייטב בעיניו וכמחיר אשר ישית עליו [illegible] עומדת ברשות אבותיה ואחיה לתתה לאיש, ובלא ספק יבתדך [illegible] אותם בפני אחרים, והוא ידחנו יום יום בתואנה כי עליו לדרוש לתולדתו אם ראוי הוא לאשה נכבדה

כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה
כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ
אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם
הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים
וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃ יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה
נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃
יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי
לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא׃ יט לָמָה אָמַרְתָּ
אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ
קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־
אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם
הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם
כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו
מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה
בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ

אשר

— שרשים והערות —

כזאת, והחתן ירבה עליו בנתים מהר ומתן כדי למצוא חן בעיניו, ובין כה וכה יעברו ימי הרעב וישוב לארצו, אבל הקב"ה חשב אחרת, וכדי לנסותו הזמין לו את המלך.— (טו) **שרי.** שרר.— **ויהללו.** הלל.— (טז) **היטיב.** יטב.— **וחמרים.** חמר.— **ועבדים.** עבד.— **ושפחות.** שפח. השפחה חשובה מן הָאָמָה, השפחה היא כמעט בת המשפחה ואיננה עושה אלא מלאכות נכבדות כחנוך הילדים והשגחת הבית; אבל האמה עובדת כל עבודות עבד באפסי ידה, ולכן לא נתן את בלהה ואת זלפה בנות פלגשו לאמהות כי אם לשפחות (לקמן כט, כד—כט), אבל מפני כבודו של יעקב אמרה אליו רחל הנה אמתי בלהה בא אליה (שם ל, ג) כנגדך איננה אלא אמה, ואביגיל קראה את עצמה אמה מפני כבודו של דוד (ש"א כה, כה), וכשבקש דוד לקחתה לאשה אמרה לו (שם מא) הנה אמתך לשפחה, לאמר עד־כאן הייתי אמתך ומכאן והלאה הנני לך לשפחה. וכשהזהירה תורה על שביתת העבדים בשבת לא הזהירה אלא על שביתת האמהות, כי השפחות אינן עושות גם בימי החול מלאכה האסורה בשבת.— **ואתנת.** אתן.— **וגמלים.** גמל.— (יז) **וינגע נגעים.** נגע.— **גדלים.** גדל.— (יח) **עשית.** עשה.— **הגדת.** נגד.— (כ) **ויצו.** צוה.— **עליו.** עלה.— **וישלחו.** שלח.— (א) **ויעל.** עלה.— **ולוט עמו.** כשראה לוט את הנס הגדול של השבת אשת אברם שם על לבו לאחוז בדרכי דודו באמת והלך עמו ברצונו הטוב. ולא בדרך טפל אלא עקר.— **הנגבה.** נגב.— (ב) **במקנה.** קנה.— (ג) **למסעיו.** נסע.— **המקום** קום.— **בתחלה.** חלל.— (ד) **בראשנה.** ראש.— **ויקרא שם אברם.** בראשונה נאמר ויקרא בשם ד' ולא נזכר שמו כי עדיין לא נתפרסם בשמו, אבל באחרונה שכבר נתפרסם בשמו

אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם
יְהוָה׃ שלישי ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן
וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו
כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־
רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט
וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין
רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ
לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין
וְאַשְׂמְאִילָה׃ י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר
הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם
וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃
יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם
וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן
וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃ יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם
רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד׃ יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם
אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃
טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה
וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ
אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ

ימנה

—שרשים והערות—

ויקרא שם. אברם ידוע.— בשם, שמה.— (ה) ההלך, הלך.— ואהלים, אהל.—
(ו) לשבת, ישב.— יחדו, יחד.— יכלו, יכל.— (ז) רעי, רעה.— (ח) מריבה, ריב.— אנשים,
אנש.— (ט) לפניך, פנה.— הפרד, פרד, נפעל תולדת ההפעיל הִפְרִיד.— השמאל, שמאל.—
ואימנה, ימן.— (י) וישא, נשא.— עיניו, עין.— כלה, כלל.— משקה, שקה. כגן, גנן.—
באכה, בוא.— (יא) ויבחר, בחר.— (יב) בערי, עיר.— (יג) רעים, רוע. — וחטאים, חטא.—
(יד) מעמו, עמם.— שא, נשא.— צפנה, צפן.— וימה, ימם.— (טו) אתננה, נתן.— (טז) ושמתי.

יָֽמְּנָה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ
אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר
בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי יד א וַיְהִי
בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר
מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־
בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ
אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃
ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃
ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא
כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים
בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה
קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן
אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא
קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי
הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה
וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ
אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ
עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ
מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק
הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה

* צבוים קרי * צבוים קרי ויפלו

— שרשים והערות —

טוס.— למנות. מנה.— (יז) התהלך. הלך.— לארכה. ארך.— ולרחבה. רחב.— (יח) ויאהל. אהל.— וישב. ישב.— (א) ויהי. היה.— בימי. יום.— (ב) עשו. עשה.— מלחמה. לחם.— (ג) חברו. חבר.— השדים. מקומים של סיד, דגש ת' נח.— (ד) עבדו. עבד.— מרדו. מרד, מָרה — בלתי שמוע בקולו, מָרד — הוציא עצמו מרשותו.— (ה) ויכו. נכה.— (ו) בהררם. הרר.— איל. מישור.— המדבר. דבר.— (ז) וישבו. שוב.— (ח) ויצא. יצא.— ויערכו. ערך.— (י) בארת. באר.— חמר. אספאלט.— וינסו. נוס.— ויפלו. נפל.— והנשארים. שאר.—

וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־
רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־
לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃
יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי
מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־
אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־
חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף
עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם
וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב
אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם
אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ
אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק
מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃
יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם
וָאָרֶץ׃ כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־
לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ חמישי כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם
תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם

וארץ

— שרשים והערות —

(יב) **את לוט ואת רכושו.** (מה שהיה) **בן אחי אברם.** והיה פרצופו דומה לשל אברם (ב"ר מ"א — ה') ומכאן להכריחו לומר שהוא אברם ולפרסם על ידו שאברם חזר בו מדעותיו בעניני האלקות. **וישמע אברם כי נשבה אחיו** הדומה לו בפרצופו ועל ידי זה תוכל לצאת תקלה לכל העולם שימירו אותו כאברם האמתי, לפיכך מסר נפשו להצילו (הגאון ריל"ד ז"ל).— (יג) **הפליט.** פלט.— **ויגד.** נגד.— **ברית.** ברת.— (יד) **וישמע.** שמע.— **נשבה.** שבה.— **אחיו.** אחה.— **וירק.** ריק (געריסטעט) הלבישם כלי מלחמה.— **חניכיו.** חנך, המחונכים על פי דרכו.— **ילידי.** ילד.— **וירדף.** רדף.— (טו) **ויחלק.** חלק.— **הוא ועבדיו.** הוא לבדו מצד אחד ועבדיו מצד אחר, כמו והיתה לאהרן ולבניו (ויקרא כד, ט) ודרשו רבותינו (ב"ב קמ"ג א') מחצה לאהרן ומחצה לבניו, והידיעך כחו של אברם.— **וישב.** שוב.— **העם.** עמם.— (יז) **לקראתו.** קרא כמובן קרה, לקראת — מורה עיפת דבר לדבר או התנגשות דבר בדבר, נעמת מורה הקבלה.— (יח) **הוציא.** יצא.— **עליון.**

וָאָֽרֶץ׃ כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־
אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃
כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃
ס טו א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־
אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ
שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה־
תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק
אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה
בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר
לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃
ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר
הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה
זַרְעֶךָ׃ ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ ששי ז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת
לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה
בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה
מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃
י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־

בתרו

— שרשים והערות —

עלה.— (יט) ויברכהו. ברך.— (כ) צריך. צרר.— בידך. ידה.— ויתן. נתן.— מעשר. עשר.— (כג) מחוט. חוט.— אקח. לקח.— תאמר. אמר.— העשרתי. עשר.— (כד) בלעדי. בל (בלי) עדי (אלי).— הנערים. נער.— חלקם. חלק.— (א) הדברים. דבר.— האלה. אל.— במחזה. חזה.— תירא. ירא.— מגן. גנן.— שכרך. שכר.— הרבה. רבה.— (ב) ערירי. ערר.— משק. שקק.— (ג) הן. ין.— והנה. פירוואהר.— והנה. השני איננו מתורגם.— (ד) אליו. אל.— יירשך. ירש.— ממעיך. מעה.— (ה) החוצה. חוץ.— הבט. נבט.— הכוכבים. ככב.— תוכל. יכל.— לספר. ספר.— (ו) והאמין. אמן.— ויחשבה. חשב.— צדקה. צדק.— (ז) הוצאתיך. יצא.— לתת. נתן.— לרשתה. ירש.— (ח) אדע. ידע.— אירשנה. ירש.— (ט) קחה. לקח.— עגלה. עגל.— משלשת. שלש.— ועז. עזז.— (י) ויבתר. בתר.— [יא] וירד. ירד.— הפגרים.

בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד
הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ
לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה
גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀
יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה׃ יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי
וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־
אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי
יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי
הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ
אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת
יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃
יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי
וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־
הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ
הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה
מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע
אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃ ג וַתִּקַּח שָׂרַי ׀ אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־

הגר

— שרשים והערות —

פגר.— וישב. נשב — נשף (שמות טו, י).— (יב) לבוא. בוא.— ותרדמה, רדם.— והנה, אינגו מתורגם.— אימה. איס.— חשכה. חשך.— גדלה. גדל.— נפלת. נפל.— [יג] גר. גור.— ועבדום. עבד.— וענו. ענה.— ארבע. רבע.— מאות, מאה.— (יד) דן, דון.— ואחרי. אחר.— יצאו, יצא.— (טו) אבתיך: אבה.— תקבר. קבר.— בשיבה, שיב.— טובה, טוב.— (טז) הֵנָּה, הנן, המקום או הזמן.— (יז) ועלטה, עלט.— תנור. נור.— ולפיד. לפד.— אש, אשש.— הגזרים. גזר.— (יט) הקיני. קין.— הקנזי. קנז.— הקדמני. קדם.— (כ) החתי. חת.— הפרזי. פרז.— הרפאים. רפא.— (ב) עצרני. עצר.— מלדת. ילד.— שפחתי. שפח.— אבנה. בנה.— וישמע.

הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃
ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ
בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי
נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ
יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי
הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ
שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין
הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר
שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי
שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת׃ ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי
אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ
יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃
יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת
שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־עָנְיֵךְ׃ יב וְהוּא יִהְיֶה

פרא

—שרשים והערות—

שמע. (ג) מקץ. קצץ.— לשבת. ישב.— ותתן. נתן.— (ד) ותהר. הרה.— ותרא. ראה.— ותקל. קלל, נפעל, נח תמורת דגש.— גברתה. גבר.— (ה) חמסי. חמס.— בחיקך. חיק.— ישפט. שפט. כך אמרה שרי לאברם — הנה אנכי נתתי שפחתי בחיקך כלומר מסרתיה לך לא לאישות גרידא אלא גם לשפחות שתשאר שפחתי כמקדם, למען יֵחָשְׁבוּ בניה על שמי, ואתה כפי הנראה שחררת אותה ועשית בה לקוחים גמורים (כדעת הגאונים רב נטרונאי הובא בריי"ף קדושין ס"ו ב' ורב האי בתשובות הגאונים שערי צדק סי' י"ז שהנושא שפחת עצמו הולד כשר כי בודאי שחרר אותה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ועי' באור זרוע ח"ב סי' תרי"א) ואם כן הבנים אשר תלד אינם עוד שלי אלא שלך שהרי אשתך היא, וחמסת את בני ממני, כי אלו לא שחררת אותה לא העיזה להקל בכבודי. ולפי זה לא הקפידה שרה אמנו על הקלת כבודה כ"א על גזל הבנים, והקלת כבודה היא לה לאות על השחרור. וכשהודיע לה אברהם שמעולם לא שחררה, התעמרה בה עד שברחה מפניה, לא בתור נקמת כבודה חלילה, אלא כדי להודיע לכל שלא נשתחררה והולדות יהיו שלה, והמלאך שאל אותה הגר שפחת שרי — הלא שפחה אַת ולא אָמָה בביתה ועבודתך קלה מאד ולמה ברחת? ותאמר מפני שרי ג ב ר ת י אני בורחת שהתחילה לנהוג בי מנהג גבירה.— (ו) עשי. עשה.— ותענה. ענה.— ותברח. ברח.— מפניה. פנה.— (ז) וימצאה. מצא.— מלאך. לאך.— (ח) באת. בוא.— תלכי. ילך.— (י) יספר. ספר.— מרב. רבב.— הרבה ארבה. רבה.— (יב) פרא אדם. י"מ פרוי ומרובה באוכלסין, והנכון פרא באדם (ווילד אונטער מענשען).— ישכן.

פֶּ֣רֶא אָדָ֔ם יָד֣וֹ בַכֹּ֔ל וְיַ֥ד כֹּ֖ל בּ֑וֹ וְעַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו יִשְׁכֹּֽן׃
יג וַתִּקְרָ֤א שֵׁם־יְהוָה֙ הַדֹּבֵ֣ר אֵלֶ֔יהָ אַתָּ֖ה אֵ֣ל רֳאִ֑י כִּ֣י
אָֽמְרָ֗ה הֲגַ֥ם הֲלֹ֛ם רָאִ֖יתִי אַחֲרֵ֥י רֹאִֽי׃ יד עַל־כֵּן֙ קָרָ֣א
לַבְּאֵ֔ר בְּאֵ֥ר לַחַ֖י רֹאִ֑י הִנֵּ֥ה בֵין־קָדֵ֖שׁ וּבֵ֥ין בָּֽרֶד׃
טו וַתֵּ֧לֶד הָגָ֛ר לְאַבְרָ֖ם בֵּ֑ן וַיִּקְרָ֨א אַבְרָ֧ם שֶׁם־בְּנ֛וֹ אֲשֶׁר־
יָלְדָ֥ה הָגָ֖ר יִשְׁמָעֵֽאל׃ טז וְאַבְרָ֕ם בֶּן־שְׁמֹנִ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֵׁ֣שׁ
שָׁנִ֑ים בְּלֶֽדֶת־הָגָ֥ר אֶת־יִשְׁמָעֵ֖אל לְאַבְרָֽם׃ ס יז א וַיְהִ֣י
אַבְרָ֔ם בֶּן־תִּשְׁעִ֥ים שָׁנָ֖ה וְתֵ֣שַׁע שָׁנִ֑ים וַיֵּרָ֨א יְהוָ֜ה אֶל
אַבְרָ֗ם וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ אֲנִי־אֵ֣ל שַׁדַּ֔י הִתְהַלֵּ֥ךְ לְפָנַ֖י וֶהְיֵ֥ה
תָמִֽים׃ ב וְאֶתְּנָ֥ה בְרִיתִ֖י בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֑ךָ וְאַרְבֶּ֥ה אוֹתְךָ֖
בִּמְאֹ֥ד מְאֹֽד׃ ג וַיִּפֹּ֥ל אַבְרָ֖ם עַל־פָּנָ֑יו וַיְדַבֵּ֥ר אִתּ֛וֹ
אֱלֹהִ֖ים לֵאמֹֽר׃ ד אֲנִ֕י הִנֵּ֥ה בְרִיתִ֖י אִתָּ֑ךְ וְהָיִ֕יתָ לְאַ֖ב
הֲמ֥וֹן גּוֹיִֽם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵ֥א ע֛וֹד אֶת־שִׁמְךָ֖ אַבְרָ֑ם וְהָיָ֤ה
שִׁמְךָ֙ אַבְרָהָ֔ם כִּ֛י אַב־הֲמ֥וֹן גּוֹיִ֖ם נְתַתִּֽיךָ׃ ו וְהִפְרֵתִ֤י
אֹֽתְךָ֙ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֔ד וּנְתַתִּ֖יךָ לְגוֹיִ֑ם וּמְלָכִ֖ים מִמְּךָ֥ יֵצֵֽאוּ׃
שביעי ז וַהֲקִמֹתִ֨י אֶת־בְּרִיתִ֜י בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֗ךָ וּבֵ֨ין זַרְעֲךָ֧
אַחֲרֶ֛יךָ לְדֹרֹתָ֖ם לִבְרִ֣ית עוֹלָ֑ם לִהְי֤וֹת לְךָ֙ לֵֽאלֹהִ֔ים
וּֽלְזַרְעֲךָ֖ אַחֲרֶֽיךָ׃ ח וְנָתַתִּ֣י לְ֠ךָ וּלְזַרְעֲךָ֨ אַחֲרֶ֜יךָ אֵ֣ת ׀ אֶ֣רֶץ
מְגֻרֶ֗יךָ אֵ֚ת כָּל־אֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן לַאֲחֻזַּ֖ת עוֹלָ֑ם וְהָיִ֥יתִי לָהֶ֖ם
לֵאלֹהִֽים׃ ט וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־אַבְרָהָ֔ם וְאַתָּ֖ה אֶת־

בריתי

— שרשים והערות —

שכן.— (יג) ותקרא. קרא.— ראי. ראה (זיכטבאר) נגד אל מסתתר. (ישעיה מה, טו) על משקל חֳלִי צֳרִי.— (טו) ותלד. ילד.— (א) וירא. ראה.— שדי, שדד, משדד ומנהל מערכות השמים ופוקד עקרים ועקרות (ר"ש הנגיד ורא"ע ורמב"ן).— התהלך. הלך.— והיה. היה.— תמים. תמם — (ג) ויפל. נפל.— וידבר. דבר.— (ד) אתך. אתת.— והיית. היה.— לאב. אבה.— המון. המה.— (ה) שמך. שמה.— נתתיך. נתן. - (ו) והפרתי. פרה. — אתך. אות.— ומלכים. מלך, עקרו ילך והפעיל מוליך. ונגזר ממנו השם מלך, כי המלך מוליך את עמו בדרך טובה.— (ז) והקמתי. קום.— אחריך. אחר.— לדרתם. דור.— (ח) מגריך. גור.— לאחזת. אחז.—

בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת
בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ
הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם
וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ יב וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים
יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף
מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ יג הִמּוֹל | יִמּוֹל
יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם
לִבְרִית עוֹלָם׃ יד וְעָרֵל | זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃
ס טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־
תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃ טז וּבֵרַכְתִּי
אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם
מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו
וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה
הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־
הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק
וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃
כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה | בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי
אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם
יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־

יצחק

—שרשים והערות—

(י) וביניכם. בין.— המול. מול, נפעל (בעשניטטען ווערדען).— (יא) ונמלתם. נמל.— (יב) שמנת. שמן.— ומקנת. קנה.— (יג) בבשרכם. בשר.— (יד) ונכרתה. כרת.— מעמיה. עמם.— הפר. סור.—, והפתח להרחבת הריש כמו וַיָּפֶר נח (לעיל ח, יג).— (טו) אשתך. אִשׁ.— (טז) וברכתי. ברך.— (יז) ויצחק. צחק.— בלבו. לבב.— הלבן. בנה.— יולד. ילד.— הבת. בנה (בֶּנֶת).— תשעים. תשע.— (יח) יחיה. חיה.— לפניך. פנה.— (יט) וקראת. קרא.— (כ) שמעתיך. שמע.—

יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃
כב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ כג וַיִּקַּח
אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת
כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־
בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃
מפטיר כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ
בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל
אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת
וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃

פ פ פ

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־
הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה
שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם
מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ ד יֻקַּח־
נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃
ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־
כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר

דברת

— שרשים והערות —

נשיאם. נשא.— (כב) ויכל. כלה. — ויעל. עלה.— (כג) באנשי. אנש.— וימל. מול.— ערלתם. ערל.— (כה) וישמעאל וגו' בהמלו את בשר ערלתו. עשה את בשר ערלתו נפעל, כי לא אבה לתת את עצמו למילה ועקדו ומל אותו בעל כרחו, לפיכך כתבה תורה במילתו יחס הפעול את.—

(כו) נמול מול, וראוי נמוֹל כמו נסוג (תהלים פ, יט) נבון (לקמן מא, לג).—

(א) וירא. ראה, נפעל. - אליו. אל.— כחם. חמם.— (ב) וישא. נשא.— עיניו. עין.— וירא. ראה, קל.— והנה. הנן, יה. - אנשים. אנש.— נצבים. יצב.— וירץ. רוץ.— וישתחו. שחה.— (ג) ויאמר. אמר.— מצאתי. מצא.— חן. חנן.— בעיניך. לד' הנראה אליו אמר, או לגדול שבאנשים (רש"י).— תעבר. עבר.— (ד) יקח. לקח.— מים. מוי (תרגום משלי ואיוב).— ורחצו. רחץ.— רגליכם. רגל.— והשענו. שען, ולעולם בנפעל, ואולי הוא הולדת ההפעיל, (ישעיה ג, א).— תחת. משרש נחת.— העץ. עצה. (ה) ואקחה. לקח.— פת. פתת.— לבכם. לבב.— עבדכם. עבד.—

דִּבַּרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר
מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃
ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן
אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב
וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם
תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ
וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת
חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח
הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים
בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ יב וַתִּצְחַק
שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה
וַאדֹנִי זָקֵן׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה
שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ יד הֲיִפָּלֵא
מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה
בֵן׃ שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה | לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי | יָרֵאָה
וַיֹּאמֶר | לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים
וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃
יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃

* נקוד על איו ואברהם

— שרשים והערות —

תעשה. עשה.— (ו) וימהר. מהר.— האהלה. אהל.— סאים. סאה.— סלת. פײנעס מעהל.— לושי. לוש.— עגות. ענה.— (ז) רך. רכך.— ויתן. נתן.— אתו. אות.— (ח) חמאה. חמא (ראהם, זאהנע).— לפניהם. פנה.— עליהם. על, מן עלה.— (ט) איה. איי.— אשתך. איש.— הנה. זיא איזט.— (י) כעת. עֵת מן ענה.— והנה. אונד זיעה.— בן. בנה.— שמעת. שמע.— (יא) זקנים. זקן.— באים. בוא.— בימים. יום.— להיות. היה. — כנשים. אנש.— (יב) ותצחק. צחק.— בקרבה. קרב.— לאמר. אמר, תֹּכֶן הצחוק היה דבר זה.— בלתי. בלה.— עדנה. עדן (יונגענדפיללע).— (יג) למה. על מה.— האף. אף.— אמנם. אמן.— אלד. ילד.— (יד) היפלא. פלא.— למועד. יעד (צור בעסטיממטען צייט), אבל עֵת הוא המשך הזמן (צייט).— אשוב. שוב.— חיה. חיי.— כעת חיה. כהיות כעת היה וקימת לך.— (טו) ותכחש. כחש, כחשה בפני בעלה. — כי יראה, להפר שלום הבית ומותר לשנות מפני השלום.— (טז) ויקומו. קום.— וישקפו. שקף.— עמם. עמם.— לשלחם. שלח.— (יז) המכסה. כסה.—

יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל
גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ יט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו
וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה
וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה
וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה
הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃
כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ
עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה
צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ
הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים

הצדיקים

—שרשים והערות—

(יח) היו. יהיה. היה.— לגוי. מן גוי. כי הגוי כלו המתנהג בסדרים מסכימים לאשרו הוא כעין גוף אחד.— ונברכו. ברך.— (יט) ידעתיו. ידע.— יצוה. צוה.— ביתו. בית.— צדקה. צדק.— ומשפט. שפט. צדק הפך השקר, שקר מדבר צדק (תהלים נב, ה), משפט הפך העול, לא תעשו עול במשפט (ויקרא יט, טו). אברהם השיג את האמת מיד לכן הקדים צדקה למשפט. כבוראו האוהב צדקה ומשפט (תהלים לג, ה), אבל הדיין צריך לעשות משפט בין הנידונים תיכף לומר חייב אתה ליתן לו ואח"כ יתבונן אם שפט בצדק ויאמר לא תן לו (כ"מ ייז א'), וכן הנהיג הקב"ה בקרב עמו משפט וצדקה ביעקב (תהלים צט, ד), וכן נהג דוד ויהי עשה משפט וצדקה (ש"ב ח, טו) ואחריו שלמה בנו לעשות משפט וצדקה (מ"א י, ט) כי אי אפשר לאדם להשיג את האמת מיד, ולהחמיץ הדין יותר מדאי אסור.— הביא. בוא.— (כ) זעקת. זעק.— רבה. רבב.— וחטאתם. חטא.— כבדה. כבד.— (כא) ארדה. ירד.— ואראה. ראה.— הכצעקתה. צעק.— אדעה. ידע.— ארדה נא ואראה. אתבונן לסופה של הנהגתם הרעה עד היכן תוכל להוביל, ולראות אחרית דבר מראשיתו יכול רק הקב"ה, ולפיכך כתוב ארדה. אבל לעשות דבר יכולים גם המלאכים משרתי עליון, לפיכך כתוב בדור הפלגה נרדה ונבלה.— (כב) ויפנו. פנה.— וילכו. ילך.— ועודנו עמד לפני ד'. משנראה אליו.— (כג) ויגש. נגש.— האף. אונקלוס תרגם כמסרון בית בכל"ס הבאף.— תספה. ספה.— (כד) יש. ישש.— תשא. נשא.— למקום. קום.— בקרבה. קרב. כשהקב"ה גוזר חרבן על עיר אין הצדיקים הגמורים שבתוכה מגינים עליה בפני הפורענות, אלא העיר נחרבת והצדיקים ניצולים, כמו שנאמר (יחזקאל יד, כ) ונח דניאל ואיוב בתוכה חי אני נאם ד' אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם, כי גם המשחית יכול להבחין בין צדיק גמור לרשע; אבל הצדיקים שאינם גמורים הראוים להנצל ניצולה כל העיר בשבילם כדי שלא יספו גם המה בעון העיר, לפי שאין המשחית מבחין בין צדיק שאינו גמור לרשע, כמו שניצולה צוער בשביל לוט, וניצולה שכונת רב מן הדבר לא בשביל רב שהרי צדיק גמור הוא אלא בשביל ההוא גברא דשייל וכו' (תענית כ"א ב), ואברהם ידע מראש שאין בסדום ובנותיה צדיקים גמורים, שהרי בקרבה הם יושבים וצדיקים גמורים דרכם להתרחק מבין חברת פועלי און, אלא צדיקים גמורים כלוט, ובשבילם ראוי להציל את כל המקום, וזהו שאמר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה? הרי אתה בעצמך אינך הולך להחריבה אלא הנך שולח אפך בם והמשחית

הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר
הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע
חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם
בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ כז וַיַּעַן
אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי
עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה
הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית
אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר
אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא
אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי
וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה
אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי
לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא
אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר
לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה
וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה
כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃
שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט
יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ
אַפַּיִם אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־

* חול — בית

—שרשים והערות—

אינכו מבחין בין צדיקים כמוהם לרשעים? וזהו כונת המתרגם הברגז תשיצי.— (כה) חללה. חלל.— מעשות. עשה.— להמית. מות.— (כו) בעבורם. עבר.— (כז) ויען. ענה.— הואלתי. יאל.— (כח) יחסרון. חסר.— התשחית. שחת.— בחמשה. חמש.— ארבעים. רבע.— (כט) ויסף. יסף.— ימצאון. מצא.— (ל) יחר. חרה.— ואדברה. דבר. – שלשים. שלש.— (לא) עשרים. עשר.— (לג) שב. שוב.— (א) ויבאו. בוא.— המלאכים. מלאך, העושים מלאכת אלהים.— וירא. ראה.— ויקם. קום.— לקראתם. קרא.— וישתחו. שחה.— אפים. אנף.— (ב) הנא נא. הנני מוכן

בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם
לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא* כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד
וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת
אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם
נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃
ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ
אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא
אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־
נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־
כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ
הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם
וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃
י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם
הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־
פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ
לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד
מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ
בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ

* למד דגושה   את

— שרשים והערות —

לשרתכם.— סורו. סור.— ולינו. לין.— ורחצו. רחץ.— והשכמתם. שכם.— והלכתם הלך.—
לדרככם. דרך.— ברחוב. רחב.— (ג) ויפצר. פצר.— משתה. שתה.— ומצות. אפה.—
(ד) ישכבו. שכב. נסבו. סבב.— (ה) ויקראו. קרא.— הוציאם. יצא.— ונדעה. ידע.—
(ו) אחי. אחה.— תרעו. רוע.— (ח) שתי. שנה.— בנות. בנה.— ועשו. עשה.— בעיניכם. עין.—
רק. ריק.— בצל. צלל.— קרתי. קרה.— (ט) גש. נגש.— הלאה. הלא.— לגור. גור.— עתה.
בעת הזאת.— לשבר. שבר.— (י) וישלחו. שלח.— ידם. ידה.— סגרו. סגר.— (יא) הכו. נכה.—
בסנורים. אויגענבלינדעל.— וילאו. לאה.— למצא. מצא.— (יב) וכל. כלל.— (יג) משחתים.

את־המקום הזה כי־גדלה צעקתם את־פני יהוה
וישלחנו יהוה לשחתה׃ יד ויצא לוט וידבר | אל־
חתניו | לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן־המקום הזה
כי־משחית יהוה את־העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו׃
טו וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר
קום קח את־אשתך ואת־שתי בנתיך הנמצאת פן־
תספה בעון העיר׃ טז ויתמהמה | ויחזיקו האנשים
בידו וביד־אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יהוה עליו
ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר׃ יז ויהי כהוציאם אתם
החוצה ויאמר המלט על־נפשך אל־תביט אחריך
ואל־תעמד בכל־הככר ההרה המלט פן־תספה׃
יח ויאמר לוט אלהם אל־נא אדני׃ יט הנה־נא מצא
עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי
להחיות את־נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן־
תדבקני הרעה ומתי׃ כ הנה־נא העיר הזאת קרבה
לנום שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער
הוא ותחי נפשי׃ רביעי כא ויאמר אליו הנה נשאתי
פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את־העיר אשר
דברת׃ כב מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות
דבר עד־באך שמה על־כן קרא שם־העיר צוער׃

השמש

—שרשים והערות—

שחת.— גדלה. גדל.— צעקתם. צעק.— (יד) ויצא. יצא.— כמצחק. צחק.— (טו) ויאיצו. אוץ.— קח. לקח.— אשתך. איש.— פן. פנה, המסופק כדבר פונה לכל הצדדים.— תספה. ספה.— (טז) ויתמהמה. מהמה.— ויחזיקו. חזק, עקרו חז, וממנו אחז.— בחמלת. חמל.— ויצאהו. יצא.— וינחהו. ינח.— (יז) החוצה. חוץ.— ויאמר. אמר.— המלט. מלט.— תביט. נבט.— תעמד. עמד.— ההרה. הרר.— (יט) חן. חנן.— חסדך. חסד חנס.— עמדי. עם, ורק במדבר בעדו.— להחיות. חיה.— אוכל. יכל.— תדבקני. דבק.— הרעה. רוע.— ומתי. מות.— (כ) קרבה. קרב.— לנום. נוס.— שמה. שם, שם ברוב פעמים מנוחה, יושב שם; שמה תנועה, הולך שמה.— מצער. צער=זער.— (כא) נשאתי. נשא.— לבלתי. בל.— הפכי. הפך (כב) לעשות.

כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה: כד וַיהוָה
הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה
מִן־הַשָּׁמָיִם: כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר
וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה: כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ
מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח: כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה: כח וַיַּשְׁקֵף
עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל־כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא
וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן: כט וַיְהִי
בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־
אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־
הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט: ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב
בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב
בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו: לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ
כָּל־הָאָרֶץ: לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה
עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע: לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן
בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע
בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ: לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה
וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע: לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה
הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע

נקוד על ו'   —שרשים והערות—   בשכבה

עטה.— באך. בוא.— (כד) המטיר. מטר.— גפרית. גפר.— ואש. אשש.— (כה) הערים. עיר.— ישבי. ישב.— האדמה. אדם.— (כו) ותהי. היה.— (כז) וישכם. שכם. (כח) וישקף. שקף, רוב לשון השקפה לרעה.— וירא. ראה.— קיטור. קטר.— הכבשן. כבש.— (כט) ויזכר. זכר. ההפכה. הפך.— (ל) ויעל. עלה.— לשבת. ישב.— במערה. מער.— (לא) הבכירה. בכר.— הצעירה. צער.— (לב) לכה. ילך.— נשקה. שקה.— ונשכבה. שכב.— מאבינו. אבה.— (לג) בלילה. ליל.— ותבא. בוא.— (לד) ממחרת. מחר.— (לה) ותקם. קום.—

בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃ לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃
לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־
מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס
כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ
וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה
אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־
שָׂרָה׃ ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה
וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא
בְּעֻלַת בָּעַל׃ ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי
הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ ה הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי
הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן
כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם
אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־
אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃
ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ
וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־
אֲשֶׁר־לָךְ׃ ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו
וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים

מאד

—שרשים והערות—

(לו) ותהרין. הרה, ועקרו הר כי בטן ההרה כהר.— (לז) ותלד. ילד.— ותקרא. קרא.— שמו. שמה.— (א) ויסע. נסע.— ויגר. גור.— (ב) אחתי. אחה, מְאֻחָה ומדובקת אלי.— וישלח. שלח.— ויקח. לקח.— (ג) בחלום. חלם, המראה בזה נראה לסרן של פלשתים בסמים, והסר גלה את אזן המלך בחלום.— הנך. הנה אתה.— מת. מות.— לקחת. לקח.— (ד) תהרג. הרג.— (ה) בתם. תמם.— לבבי. לבב.— ובנקין. נקה.— כפי. כסף.— עשיתי. עשה.— (ו) אנכי. אני.— ואחשך. חשך.— אותך. אות.— מחטו. חטא.— נתתיך. נתן.— לנגע. נגע.— (ז) השב. שוב.— נביא. נבא, מלשון ניב שפתים (ישעיה נז, יט), יודע לסדר דבריו לפני האלקים ויודע שלא נגעת בה.— ויתפלל. פלל.— בעדך. עד.— אתה. אנת.— (ח) וישכם. שכם.— עבדיו. עבד.— וידבר. דבר.— באזניהם אזן.— וייראו. ירא.— האנשים. אנש.—

מאד: ט ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה־
עשית לנו ומה־חטאתי לך כי־הבאת עלי ועל־
ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא־יעשו עשית
עמדי: י ויאמר אבימלך אל־אברהם מה ראית כי
עשית את־הדבר הזה: יא ויאמר אברהם כי אמרתי
רק אין־יראת אלהים במקום הזה והרגוני על־דבר
אשתי: יב וגם־אמנה אחתי בת־אבי הוא אך לא בת־
אמי ותהי־לי לאשה: יג ויהי כאשר התעו אתי אלהים
מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי
אל־כל־המקום אשר נבוא שמה אמרי־לי אחי הוא:
יד ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן
לאברהם וישב לו את שרה אשתו: טו ויאמר אבימלך
הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב: טז ולשרה אמר
הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא־לך כסות

עינים

— שרשים והערות —

(ט) **ויקרא.** קרא. — **ממלכתי.** מלך. — **גדלה.** גדל. — **מעשים.** עשה. — **עמדי.** עם. —
(י) **ראית.** ראה, איזה דבר רע ראית במקומנו אשר הביאך לחשדנו כי נקח את אשתך מידך? —
(יא) **רק.** ריק. — **יראת.** ירא. — **במקום.** קום. — **והרגוני.** בדרך פיוסין השיב לו **אברהם,** כי היה בדעתו להשאר שם ימים רבים, אמנם לא ראיתי במקומכם רק טוב, כלכם **מנומסים במדות ישרות,** אבל התבוננתי שאינן אצלכם מצד האמונה ויראת אלקים אלא מצד השכל והחקירה, **וכפי הידוע אין** בכח השכל האנושי לגדור בפני התאוה, וקרוב להיות שבבוא נסיון לידכם **תהרגוני על דבר אשתי.** ופירוש **רק אין יראת אלקים** וגו' אין שום דבר טוב חסר במקום הזה אלא יראת **אלקים,** ובמקום שדבר זה חסר הכל חסר, כי אין בטחון על חקירת השכל בשעת תגברת התאוה (וראה התוס"מ. — (יב) **אמנה.** אמן. — **בת.** בנה (בֶּנֶת). — **אמי.** אמם, וגם אמנה לא שקרתי לכם כי אחותי **בת אבי היא,** שהרי נכדת תרח אבי היא, ובני בנים הרי הן כבנים, וכמו שנאמר (שמות ב' יח) ותבאנה אל רעואל אביהן אע"פ שהיה זקנן. — (יג) **התעו.** תעה. הפעיל, התעו (העמים זה את זה בהבליהם, לקח) **אותי אלהים מבית אבי** (אונקלוס). — **ואמר.** אמר. — **אמרי לי.** אמרי עלי. — **חסדך.** חסד. —
(יד) **ויקח.** לקח. — **ושפחות.** שפח, לא אמהות פשוטות (מאַגדע) אלא משכילות (האָפדאמען), ראה לעיל (יב, טז). — **ויתן.** נתן. — **וישב.** שוב. — (טו) **לפניך.** פנה. — **שב.** ישב. — (טז) **הנה.** יה. —
כסות. כסה, כסות עינים — התנצלות בפני ליצני הדור לבל יליזו עליך, שהרי שלמתי כסף כפורים בשביל בשתך. — **ונכחה.** יכח, תוכיחי לכלם שאת הצדקת ואני הרשע, ובזה אמר לאחיך הזכיר לה **עתתה שקראתו אחי.** — ומסבב הסבות חפץ בבשתה בשביל שלא האמינה בהבטחתו, ובכדי להסיר הלעז

עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל
אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־
אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ׃ יח כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד
כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם׃ ס
כא א וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה
לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן
לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּקְרָא
אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה
יִצְחָק׃ ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת
יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ חמישי ה וְאַבְרָהָם בֶּן־
מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃ ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה
צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ ז וַתֹּאמֶר
מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן
לִזְקֻנָיו׃ ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה
גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ ט וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־
הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ י וַתֹּאמֶר
לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ
בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ יא וַיֵּרַע הַדָּבָר
מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל
אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא

לך

— שרשים והערות —

שנתעברה מאבימלך צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם.— (יז) וירפא. רפא.— ואמהותיו.
אמה.— (ב) ותהר. הרה. – ותלד. ילד.— בן. בנה. – לזקניו. זקן.— למועד. יעד.— אתו.
אות.— (ג) ויקרא. קרא.— שם. שמה.— (ד) וימל. מול.— שמנת. שמן.— ימים. יום.—
(ה) מאת. מאה.— (ו) היניקה. ינק.— (ח) ויגדל. גדל.— ויגמל. גמל.— משתה. שתה.—
(ט) ותרא. ראה.— מצחק. צחק, מן המשתה הזה ונוסף גם הוא על ליצני הדור שלעזו על תולדתו.—
(י) יירש. ירש.— (יא) וירע. רוע. אודת. אוד.— (יב) ויאמר. אמר.—

לְךָ֖ זָֽרַע׃ יג וְגַ֥ם אֶת־בֶּן־הָאָמָ֖ה לְג֣וֹי אֲשִׂימֶ֑נּוּ כִּ֥י זַרְעֲךָ֖
הֽוּא׃ יד וַיַּשְׁכֵּ֣ם אַבְרָהָ֣ם ׀ בַּבֹּ֡קֶר וַיִּֽקַּֽח־לֶחֶם֩ וְחֵ֨מַת מַ֜יִם
וַיִּתֵּ֣ן אֶל־הָ֠גָר שָׂ֧ם עַל־שִׁכְמָ֛הּ וְאֶת־הַיֶּ֖לֶד וַֽיְשַׁלְּחֶ֑הָ
וַתֵּ֣לֶךְ וַתֵּ֔תַע בְּמִדְבַּ֖ר בְּאֵ֥ר שָֽׁבַע׃ טו וַיִּכְל֥וּ הַמַּ֖יִם מִן־
הַחֵ֑מֶת וַתַּשְׁלֵ֣ךְ אֶת־הַיֶּ֔לֶד תַּ֖חַת אַחַ֥ד הַשִּׂיחִֽם׃ טז וַתֵּלֶךְ֩
וַתֵּ֨שֶׁב לָ֜הּ מִנֶּ֗גֶד הַרְחֵק֙ כִּמְטַחֲוֵ֣י קֶ֔שֶׁת כִּ֣י אָֽמְרָ֔ה אַל־
אֶרְאֶ֖ה בְּמ֣וֹת הַיָּ֑לֶד וַתֵּ֣שֶׁב מִנֶּ֔גֶד וַתִּשָּׂ֥א אֶת־קֹלָ֖הּ
וַתֵּֽבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַ֣ע אֱלֹהִים֮ אֶת־ק֣וֹל הַנַּ֒עַר֒ וַיִּקְרָא֩ מַלְאַ֨ךְ
אֱלֹהִ֤ים ׀ אֶל־הָגָר֙ מִן־הַשָּׁמַ֔יִם וַיֹּ֥אמֶר לָ֖הּ מַה־לָּ֣ךְ הָגָ֑ר
אַל־תִּ֣ירְאִ֔י כִּֽי־שָׁמַ֧ע אֱלֹהִ֛ים אֶל־ק֥וֹל הַנַּ֖עַר בַּאֲשֶׁ֥ר
הוּא־שָֽׁם׃ יח ק֚וּמִי שְׂאִ֣י אֶת־הַנַּ֔עַר וְהַחֲזִ֥יקִי אֶת־יָדֵ֖ךְ
בּ֑וֹ כִּֽי־לְג֥וֹי גָּד֖וֹל אֲשִׂימֶֽנּוּ׃ יט וַיִּפְקַ֤ח אֱלֹהִים֙ אֶת־עֵינֶ֔יהָ
וַתֵּ֖רֶא בְּאֵ֣ר מָ֑יִם וַתֵּ֜לֶךְ וַתְּמַלֵּ֤א אֶת־הַחֵ֙מֶת֙ מַ֔יִם וַתַּ֖שְׁקְ
אֶת־הַנָּֽעַר׃ כ וַיְהִ֧י אֱלֹהִ֛ים אֶת־הַנַּ֖עַר וַיִּגְדָּ֑ל וַיֵּ֙שֶׁב֙ בַּמִּדְבָּ֔ר
וַיְהִ֖י רֹבֶ֥ה קַשָּֽׁת׃ כא וַיֵּ֖שֶׁב בְּמִדְבַּ֣ר פָּארָ֑ן וַתִּֽקַּֽח־ל֥וֹ
אִמּ֛וֹ אִשָּׁ֖ה מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ פ ששי כב וַֽיְהִי֙ בָּעֵ֣ת הַהִ֔וא
וַיֹּ֣אמֶר אֲבִימֶ֗לֶךְ וּפִיכֹל֙ שַׂר־צְבָא֔וֹ אֶל־אַבְרָהָ֖ם לֵאמֹ֑ר
אֱלֹהִ֣ים עִמְּךָ֔ בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־אַתָּ֖ה עֹשֶֽׂה׃ כג וְעַתָּ֗ה הִשָּׁ֨בְעָה
לִּ֤י בֵֽאלֹהִים֙ הֵ֔נָּה אִם־תִּשְׁקֹ֣ר לִ֔י וּלְנִינִ֖י וּלְנֶכְדִּ֑י כַּחֶ֨סֶד

אשר

— שרשים והערות —

(יג) אשימנו. שום.— זרעך. זרע.— (יד) וישכם. שכם.— ויקח. לקח.— וחמת. י"א חמת.— שכמה. שכם.— וישלחה. שלח.— ותלך. ילך.— ותתע. תעה.— במדבר. דבר.— (טו) ויכלו. כלה.— ותשלך. שלך.— תחת. מן נחת.— השיחם. שיח (ווילדעס געוואַקס).— (טז) ותשב. ישב.— הרחק. רחק.— כמטחוי. טחה, כריחוקם של האנשים הַמְּטַחֲוִים בקשת.— ותשא. נשא.— קלה. קול.— ותבך. בכה.— (יז) וישמע. שמע.— ויקרא. קרא.— מלאך. לאך.— השמים. שם, עי' ריש בראשית.— תיראי. ירא.— (יח) קומי. קום.— והחזיקי. חזק.— ידך. ידה.— (יט) ויפקח. פקח.— עיניה. עין.— ותלך. ילך.— ותמלא. מלא.— ותשק. שקה.— (כ) ויהי. היה.— ויגדל. גדל.— (כא) אשה. אנש, דגש תי נח.— (כב) בעת. ענה.— שר. שרר.— לאמר. כדברים האלה.— עמך. עם.— בכל. כלל.— (כג) השבעה. שבע, נפעל מקבל פעולת ההפעיל השביע.— הֵנָּה, עכשיו.— תשקר. שקר.— ולניני. נין, לנני.— ולנכדי. נכד.— עשיתי. עשה.— גרתה. גור.—

אשר־עשיתי עמך תעשה עמדי ועם־הארץ אשר־
גרתה בה׃ כד ויאמר אברהם אנכי אשבע׃ כה והוכח
אברהם את־אבימלך על־אדות באר המים אשר גזלו
עבדי אבימלך׃ כו ויאמר אבימלך לא ידעתי מי
עשה את־הדבר הזה וגם־אתה לא־הגדת לי וגם אנכי
לא שמעתי בלתי היום׃ כז ויקח אברהם צאן ובקר
ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית׃ כח ויצב אברהם
את־שבע כבשת הצאן לבדהן׃ כט ויאמר אבימלך
אל־אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת
לבדנה׃ ל ויאמר כי את־שבע כבשת תקח מידי
בעבור תהיה־לי לעדה כי חפרתי את־הבאר הזאת׃
לא על־כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו
שניהם׃ לב ויכרתו ברית בבאר שבע ויקם אבימלך
ופיכל שר־צבאו וישבו אל־ארץ פלשתים׃ לג ויטע
אשל בבאר שבע ויקרא־שם בשם יהוה אל עולם׃
לד ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים׃ פ שביעי כב
א ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את־

אברהם

—שרשים והערות—

(כה) **והוכיח.** יכח.— **אדות.** אוד.— **המים.** מוי (תרגום משלי ואיוב).— **גזלו.** גזל.— (כו) **ידעתי.** ידע.— **הגדת.** נגד.— **שמעתי.** שמע, אבימלך אמר לאברהם לא ידעתי מזה, ופונה לפיכול ואומר לו וגם אתה לא הגדת לי מזה, ומשיב פיכול וגם אנכי לא שמעתי וגו' (שמעתי).— **בלתי.** בל, אם לא היום לא שמעתי מעולם.— (כז) **ויקח.** לקח.— **ויתן.** נתן.— **ויכרתו.** כרת.— **ברית.** ברת.— **שניהם.** שנה.— (כח) **ויצב.** יצב.— **כבשות.** כבש (יונגעס שאף).— **לבדהן.** בדד.— (כט) **הנה.** הן.— (ל) **בעבור.** עבר.— **לעדה.** עוד.— **חפרתי.** חפר.— (לב) **ויקם.** קום.— **וישבו.** שוב.— (לג) **ויטע.** נטע.— **אשל.** אילן גדול שענפיו רחבים מאד להגן על האורחים היושבים תחתיו כמו שנאמר בראש הסדר והשענו תחת העץ.— (לד) **ויגר.** גור.— **רבים.** רבב.— (א) **הנני.** הנה אני מוכן לשמוע.— **נסה.** בנוגע למעשה הטוב והרע סלק הקב"ה ידיעתו הקודמת (באיזה אופן? אין אתנו יודע עד מה, כי אופן ידיעתו נעלם ממנו כעצמותו), ואע"פ שעיניו תצפינה למרחוק, אין צפיתו אלא כצפית הנביאים והחוזים או כצפית המדיניים הגדולים היודעים להגיד האותיות לאחור, מבלי שתהיה צפיתם מכרחת להיות מה שצפו מראש, וכמו שאמר ר' עקיבא (אבות ג — יט) אע"פ שהכל צפוי מראש מ"מ **הרשות נתונה** לבחור בטוב או ברע, לפי שהצפיה אינה אלא בדרך סבה ומסובב וע"פ

אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר
קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק
וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד
הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ
אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ
וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־
לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו
וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו
שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה
וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי
הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־
הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־
אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה
הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃

ויבאו

—שרשים והערות—

היקישים הגיוניים, וכמו שהתגלה הקב"ה לפני מרע"ה בשעה שאמר וקם העם הזה וגו' (דברים לא, כא) כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום, מן היום הזה אני שופט על העתיד מבלי שאכריח אותו בידיעתי זאת (כדרך הרמב"ם ז"ל), ולפי זה יש מקום לנסיון הצדיקים.— וגודל הנסיון הזה היה בשני אופנים, א) בשעה ששמע אברהם מפי ד' את התיבות בנך יחידך אהבת יצחק נתעוררו בלבו הרגשים הללו באופן היותר נעלה ונשגב בעולם, ולא היה עוד אדם בעולם שאהב את בנו יחידו מחמל נפשו כאהבת אברהם את יצחק, זאת פעל בלבו הדבור האלקי כדי להגדיל את הנסיון! ולא גילה לו המקום תיכף כדי לתת לו זמן לפעולת ההרגשות בלבו ביותר, למען הגדיל המלחמה בין אהבת בן יחיד לאהבת השי"ת, ב) מראה הנבואה הזה היה נגד שיטתו של א"א שעסק בה כל ימיו להפיץ בקרב העם שהקב"ה שונא זבחי אדם תכלית שנאה, והיה מקום להשטן להסיתו שהנבואה הזאת לא באה לו ממקום טהור, וכמו שאמר לו באמת הנה יסרת רבים וגו' כי עתה תבא אליך ותלא (סנהדרין פ"ט ב'), ואברהם אשר ידע והכיר את בוראו כהכרת בן את אביו השיב לו כי יודע הוא בבירור גמור שהנבואה זאת ממקום קדוש תהלך, ומה שקשה לי עליה — אני בתמי אלך.— (ב) יחידך. יחד.— אהבת. אהב.— ולך לך. ילך.— המריה. מור.— והעלהו. עלה.— ההרים. הרר.— (ג) ויחבש. חבש.— ויקח. לקח.— אתו. אתת.— ויבקע. בקע.— עצי. עצה.— ויקם. קום.— (ד) השלישי. שלש.— וישא. נשא.— עיניו. עין.— וירא. ראה.— המקום. קום.— מרחק. רחק (ה) שבו. שבי.— החמור. חמר.— נלכה. ילך.— ונשתחוה. שחה.— אליכם. אל.— (ו) וישם. שום.—

ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם
אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־
יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃
י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט
אֶת־בְּנוֹ׃ יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם | אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־
הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי | עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים
אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ יג וַיִּשָּׂא
אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ
בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה
תַּחַת בְּנוֹ׃ יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה |
יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה׃ טו וַיִּקְרָא
מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃ טז וַיֹּאמֶר
בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃ יז כִּי־בָרֵךְ
אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו׃
יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ
בְּקֹלִי׃ יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו

אל

—שרשים והערות—

האש. אשש.— (ח) שניהם. שנה.— יחדיו. יחד (ט) ויבאו. בוא.— ויבן. בנה.— המזבח. זבח.— ויערך. ערך.— ויעקד. עקד.— ממעל. עלה.— (י) וישלח. שלח.— ידו. ידה.— המאכלת. אכל.— לשחט. שחט.— (יא) ויקרא. קרא.— השמים. שם, ריש בראשית.— (יב) תעש. עשה.— מאומה. מה ומה.— ידעתי ידע. חשכת. חשך.— נאחז. אחז.— בסבך. סבך.— בקרניו. קרן.— ויעלהו. עלה.— תחת. מן נחת.— (יד) ד׳ יִרְאֶה. יראה לו את המקום הזה למקום מקדשו.— אשר יאמר היום. דברי כותב התורה.— בהר ד׳ יֵרָאֶה. ככתוב בתורה (שמות לד, כג) יֵרָאֶה כל זכורך את פני האדון ד׳, והיינו ראיית פנים בעזרה.— (טז) נשבעתי. שבע.— יען. י״א ענה.— (ענטשפרעכענד דעם).— (יז) והרבה. רבה.— זרעך. זרע.— ככוכבי. ככב.— ובחול. חול.— שפת. שפה.— הים. ימם.— וירש. ירש.— איביו. איב.— (יח) והתברכו. ברך.—

אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר
כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה
יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ
בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־
כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃
כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה
לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד
גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃

פ פ פ

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע
שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה
בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם
לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ

* כ׳ זעירא

וידבר

—שרשים והערות—

גויי. גוי.— שמעת. שמע.— בקלי. קול.— (יט) ויקמו. קום.— וישב. ישב.— (כ) ויגד. נגד.— לאמר. לו בלשון הזה, כשהלכו אברהם ויצחק לעקידה והעלימו דרכם משרה, הלכה שרה לבקשם ותלך עד חברון, ונגלה עליה השטן והודיעה שהלכו לעקדה (קבלת חז"ל) ומתה, וכששבו מן העקדה לבאר שבע הלך אברהם למקומו לבאר שבע בלוית נעריו ויצחק הלך לבקש את אמו בחברון כי הגידו לו את דרכה, ומצאה מתה, ושלח שלוחים להודיע את אביו באופן מושכל שלא יתבהל, וישם בפיהם דברים ויאמר אליהם כה תאמרון לאבי „הנה ילדה מלכה וגו׳ וגו׳ ופילגשו וגו׳ ויהיו חיי שרה וגו׳ שני חיי שרה" וכשישמע אברהם שהגבילו שנות חייה עד כאן יבין מאליו שמתה, והתחילו בבשורה טובה וסיימו בשמועה רעה כדי שלא יתבהל פתאם, ואח"כ הגידו לו מקום מיתתה ויבא לספדה ולבכותה ולהביאה למנוחת עולמים.— הנה. פירוואהר.— ילדה. ילד.— אחיך. אחה.— [כא]בכרו. בכר.— (כג) שמנה. שמן.— אלה. אֵל.— ילדה מלכה. ולא הוסיפה כי מתה, את הדברים האלה דברו השלוחים בינם לבין עצמם במעמד אברהם ועשו את עצמם כמשתמטים מלפניו לבל ישמע שמועות רעות, לפיכך אמרו לנחור אחי אברהם ולא אמרו לנחור אחיך כמו שהתחילו, אבל דברו באופן שישמע אברהם ויתרגל מעט מעט בשמועת שני חיי שרה שבזה הודיעו שאיננה חיה עוד בארץ.— ותלד. עבר מהופך במקום עבר ישר ילדה, כמו ואשר לא שם לבו וגו׳ ויעזב (שמות ט, כא) במקום עזב, אף הוא ויכה את המים (מ"ב ב, יד) במקום הכה. —

(א) ויהיו. היה.— שנים, שני. שנה.— (ב) ותמת. מות.— בקרית. קרה, והפעל ממנו והקריתם (במדבר לה, יא); אבל עקרו קיר (ישעיה טו, א) מן עיר בחלוף אותיות ק"ע קרא ערע בארמית.— ארבע. רבע.— ויבא. בוא.— לספד. ספד כדברי קינה, אבל בלב.— ולבכתה. בכה.—

וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם
תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃
ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ ו שְׁמָעֵנוּ ׀
אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר
אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר
מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃
ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־
מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃
ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה
שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃
י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־
אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃
יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־
בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃
יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־
עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי
נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃
יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ טו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי
אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־
מֵתְךָ קְבֹר׃ טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל

אברהם

—**שרשים והערות**—

(ג) **ויקם**. קום.— **וידבר**. דבר.— **לאמר**. כדברים האלה (פאלגענדעס).— (ד) **גר**. גור.— **ותושב**. ישב, גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם (רש"י), אע"פ שאינני יליד המקום הזה מ"מ כבר נתישבתי עמכם ודעתי להשתקע בכאן ולא אוכל לקבור מתי במקום אחר, לפיכך תנו לי וגו'.— **אחזת**. אחז.— **עמכם**. עם.— **ואקברה**. קבר.— **מלפני**. פנה.— (ה) **ויענו**. ענה.— (ו) **שמענו**. שמע.— **ארני**. אדן.— **נשיא**. נשא.— **אתה**. אנת.— **בתוכנו**. תוך.— **במבחר**. בחר.— **יכלה**. כלה = כלא.— (ז) **וישתחו**. שחה.— **לעם**. עמם, מן עם, קבוץ אנשים מחוברים זה עם זה במנהגיהם ובדעותיהם.— **לבני**. בנה.— (ח) **אתם**. אתת.— **נפשכם**. נפש.— **ופגעו**. פגע.— (ט) **ויתן**. נתן— **מערת**. מער.— **המכפלה**. כפל.— (י) **ועפרון ישב**. ואברהם שמע את שמעו ולא ידעו בפניו.— **באי**. שם תאר.— (יג) **קח**. לקח.— **שמה**. שם.— (טז) **וישקל**. שקל.— **אשר דבר**

אַבְרָהָם֙ לְעֶפְרֹ֔ן אֶת־הַכֶּ֕סֶף אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר בְּאָזְנֵ֣י בְנֵי־חֵ֑ת
אַרְבַּ֤ע מֵאוֹת֙ שֶׁ֣קֶל כֶּ֔סֶף עֹבֵ֖ר לַסֹּחֵֽר׃ שני יז וַיָּ֣קָם ׀ שְׂדֵ֣ה
עֶפְר֗וֹן אֲשֶׁר֙ בַּמַּכְפֵּלָ֔ה אֲשֶׁ֖ר לִפְנֵ֣י מַמְרֵ֑א הַשָּׂדֶה֙
וְהַמְּעָרָ֣ה אֲשֶׁר־בּ֔וֹ וְכָל־הָעֵץ֙ אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר בְּכָל־
גְּבֻל֖וֹ סָבִֽיב׃ יח לְאַבְרָהָ֥ם לְמִקְנָ֖ה לְעֵינֵ֣י בְנֵי־חֵ֑ת בְּכֹ֖ל
בָּאֵ֥י שַֽׁעַר־עִירֽוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵ֡ן קָבַ֨ר אַבְרָהָ֜ם אֶת־
שָׂרָ֣ה אִשְׁתּ֗וֹ אֶל־מְעָרַ֞ת שְׂדֵ֧ה הַמַּכְפֵּלָ֛ה עַל־פְּנֵ֥י מַמְרֵ֖א
הִ֣וא חֶבְר֑וֹן בְּאֶ֖רֶץ כְּנָֽעַן׃ כ וַיָּ֨קָם הַשָּׂדֶ֜ה וְהַמְּעָרָ֣ה
אֲשֶׁר־בּ֗וֹ לְאַבְרָהָ֛ם לַאֲחֻזַּת־קָ֖בֶר מֵאֵ֥ת בְּנֵי־חֵֽת׃ ס כד
א וְאַבְרָהָ֣ם זָקֵ֔ן בָּ֖א בַּיָּמִ֑ים וַֽיהוָ֛ה בֵּרַ֥ךְ אֶת־אַבְרָהָ֖ם בַּכֹּֽל׃
ב וַיֹּ֣אמֶר אַבְרָהָ֗ם אֶל־עַבְדּוֹ֙ זְקַ֣ן בֵּית֔וֹ הַמֹּשֵׁ֖ל בְּכָל־

אשר

—שרשים והערות—

באזני בני חת. לאיזה צרך הזכיר הכתוב זה? ולמה כתוב השם עפרון פְּעָמִים הראשון מלא והשני חסר? ורבותינו אמרו שבשביל רעת עינו חסרו הכתוב ויו, איזה ענש הוא לעכו"ם הנבהל להון? ואיזו רעת עין ראו בעפרון, הלא הוא בקש ליתן כל שדהו בחנם ואברהם הכריחו לקחת מְחִירָם? ומלשונו של אברהם בפסוק י"ג קח ממני משמע שהחזיק הכסף בידו והושיטו לעפרון, ישאל השואל כמה כסף החזיק בידו? ומאין ידע מראש כמה עליו ליתן? אבל מעשה שהיה כך היה, אבותינו מסרו נפשם וכל הונם על קנין מערת המכפלה, וכמ"ש רש"י מרבותינו (לקמן נ' ה') שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשהו כרי ונתנו לעשו בשביל חלקו במערה, ובלא ספק כך עשה גם אברהם ומִלֵּא שק גדול בכסף זהב ואבנים טובות ומסר לעבדיו לשאתו לעפרון ויאמר אליו קח ממני את השק הזה המלא מטבעות עוברות לסוחר, ועפרון בראותו את השק תמה בלבו ואמר היתכן שימלאו בתוך שק גדול כזה מטבעות כסף? בלא ספק מטבעות נחשת הן שאינן שוות אפי' מאה זוז, לפיכך פרט לו סכום ארבע מאות שקל כסף, וישמע אליו אברהם ויפתח את השק ויוציא מתוכו את הסכום הזה וימסרהו לעפרון ויסגרהו, הדבר הזה הביא את עפרון במבוכה גדולה בראותו כי הוציאו מתוך השק ד' מאות שקלים והשק עודנו מלא, ויחל לבא על אברהם בעקיפין, לא בשקלים כאלה חפצתי כי אם בשקלי קנטרין! וישמע אליו אברהם ויקבל מאתו את השקלים הפשוטים ויוציא מתוך השק ארבע מאות שקלי קנטרין — והשק עודנו מלא, אז ראה עפרון שצרתו צרה, כי לא אבה בתחלה לקבל את כל השק כמו שהוא, אבל לא יכול עוד לחזור מדבריו אשר כבר דבר באזני בני חת ולתבוע את כל השק, ובכן נשך שפתיו והחריש, ואברהם צוה להחזיר את השק אל ביתו, ומאז נשאר שמו בקרב עדתו למשל ולשנינה לכל נבהל להון, ובהנצות עמו אחד ממיודעיו הזכירו המעשה של הארבע מאות כדי להכאות לבו, והכתוב רמז על זה בהחסירו וי"ו משמו, כי עפרן חסר ויו עולה ד' מאות. — **לסחר.** סחר, עקר הוראתו סָבֹב ממקום למקום למכור סחורתו. כמו סחרו אל ארץ (ירמיה יד,יח). — (יז) **העץ.** עצה. — **גבולו.** גבל. — (יח) **למקנה.** קנה. — **לעיני.** עין. — **בכל.** כלל. — (יט) **ואחרי.** אחר. — **אשתו.** איש. — (כ) **מאת.** אתת. — (א) **בימים.** יום. — (ב) **עבדו.** עבד. — **ביתו.** בית. — **שים.** שום. — **ירכי.** ירך. — **תחת.**

אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי: ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה
לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: ד כִּי
אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק:
ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת
אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם: ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם
הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה: ז יְהוָה | אֱלֹהֵי
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי
וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ
אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם: ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת
אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב
שָׁמָּה: ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם
אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה: שלישי י וַיִּקַּח הָעֶבֶד
עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו
בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר:
יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת
עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת: יב וַיֹּאמַר | יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי
אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי

אברהם

—שרשים והערות—

מן נחת.— ירכי. ירך.— (ג) ואשביעך. שבע.— תקח. לקח.— מבנות. בנה.— בקרבו. קרב.— (ד) מולדתי. ילד.— תלך. ילך.— (ה) אולי. אול.— תאבה. אבה.— השב אשיב. שוב.— יצאת. יצא.— (ו) אליו. אל.— השמר. שמר.— (ז) לזרעך. זרע.— אתן. נתן.— ישלח. שלח.— מלאכו. לאך.— (ח) ונקית. נקה.— רק. ריק.— (י) עשרה. עשר.— גמלים. גמל.— וילך. לקחת כל טוב אדוניו בידו, למען תראה האשה שהוא המושל בכל אשר לו ותתרצה ללכת עם עבד כמוהו, ואח"כ ויקם וילך אל וגו'.— (יא) ויברך. ברך.— מחוץ. חוץ.— המים. מוי (בתרגום תהלים ואיוב).— לְעֵת ענה, בתלמוד עונת המעשרות (פאה ד, ח), התיו לנקבה, ובתשלומו עֶנֶת כמו אֶשֶׁת, וכנויו עִתִּי = עֶנְתִּי כמו אִשְׁתִּי.— צאת. יצא.— השאבת. שאב.— (יב) הקרה.

אַבְרָהָם׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי
הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ
אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־
עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר
וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה
אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃
טז וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא
יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃
יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם
מִכַּדֵּךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־
יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ
אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ
אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב
לְכָל־גְּמַלָּיו׃ כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת
הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃ כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ
הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ

הנערה קרי　והנערה קרי　קמץ בז״ק　ישׁ: י

— שרשים והערות —

קרה.— (יג) נצב. יצב.— (יד) הנערה. נער.— אמַר. אמר.— הטי. נטה.— כדך. כדד, ובתלמוד (חולין ס״ד, א׳) כודדות ועגלגולות. כן היא תבנית הכדים בארץ המזרח ששוליהם עגלגלים כביצה.— אשקה. שקה.— הכחת. יכח.— אדע. ידע.— עשית. עשה.— (טו) ויהי. היה.— והנה. הנן (ויעהע).— ילדה. ילד.— אחי. אחה.— שכמה. שכם.— (טז) טבת. טוב.— מראה. ראה.— בתולה. בתל.— ותרד. ירד.— העינה. עין.— ותמלא. מלא.— ותעל. עלה. הפעיל העלתה את סכד, או קל נגד ותרד אמר שעלתה.— (יז) וירץ. רוץ. לקראתה. קרא.— ויאמר. אמר.— הגמיאיני. גמא.— (יח) שתה. ולא אמרה לו תיכף גם לגמליך אשאב? מפני הנימוס שלא להשוותו לגמלים.— (יט) ותכל. כלה.— אשאב. שאב = שאף, כי השואף שואב אויר או תקוה ובולע אל קרבו.— לשתת. שתה.— (כ) ותמהר. מהר.— ותער. ערה, עשתה את עצמה כאלו נכשלה ידה בשקת וערתה שמה שארית המים, כדי שלא להשקות אותו ואת הגמלים מכד אחד.— (כא) משתאה. שאה.— מחריש. חרש.— לדעת. ידע.— ההצליח. צלח.— דרכו. דרך.— (כב) ויקח. לקח.—

וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃ כג וַיֹּאמֶר
בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ
לָלִין׃ כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה
אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃ כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא
רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃ כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ
לַיהוָה׃ רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ
נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃ כח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ* וַתַּגֵּד לְבֵית
אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ
לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ ל וַיְהִי | כִּרְאֹת אֶת־
הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי
רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־
הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ לא וַיֹּאמֶר
בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת
וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃ לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים
וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ לג וַיּישַׂם* לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא
אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד
אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ לה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל

הנערה קרי ויושם קרי ויתן

— שרשים והערות —

משקלו. שקל.— ושני. שנה.— צמידים, צמד.— ידיה, ידה.— [כג] בת. בנה (בֶּנֶת).— הגידי. נגד.— אביך. אבה.— מקום. קום.— ללין. לון.— [כה] מספוא. ספא, בתלמוד (ב"ב כ"א א') וספי ליה כתורא.— רב. רבב.— [כו] ויקד. קדד.— וישתחו. שחה.— [כז] חסדו. חסד.— ואמתו. אמן.— נחני. נחה.— אחי. אחה.— [כח] ותרץ. רוץ.— אמה. אמם.— כדברים. דבר.— האלה. אל.— [כט] החוצה. חוץ.— [ל] כראת. ראה.— אחתו. אחה.— וכשמעו. שמע.— ויבא. בוא.— [לא] תעמד. עמד.— פניתי. פנה.— [לב] הביתה. בית.— ויפתח. פתח.— ויתן. נתן.— לרחץ. רחץ.— רגליו. רגל.— האנשים. אנש.— אתו. טפלים אליו, אכל עמו עקריים כמוהו.— [לג] ויושם. שום.— לפניו. פנה.— לאכל. אכל.— [לה] ויגדל. גדל.—

וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים
וַחֲמֹרִים׃ לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי
זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לּוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר
אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־
מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי
לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־
הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז
תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ
לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃ מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי
אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין
הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ
הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־
אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־
לבי

—שרשים והערות—

ועבדים. עבד.— ושפחות. שפח.— וגמלים. גמל.— וחמרים. חמר.— (לו) זקנתה. זקן.— שאין טבעה ללדת עוד, והקב"ה שנה עליה סדרי בראשית ויתן לה הריון. ובזה הסיר מעל יצחק דבת ליצני הדור כי לא בן אברהם הוא, כי איך היה הקב"ה עושה לה נס כזה, וכדאמרינן (ע"ז נ"ד ב') דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג (שמעתי).— (לז) וישביעני. שבע.— בארצו. ארץ.— (לח) הלך. ילך.— משפחתי. שפח.— ולקחת. לקח.— אשה. איש.— לבני. בנה.— (לט) אלי לא תלך האשה אחרי. בשביל שאני עבד, ורבותינו אמרו שבכונה הזכירם דבר זה כדי שלא ירצו לשלחה עמו, ואברהם ויצחק לא יכלו לצאת מארץ כנען שלא ברשות, אברהם צוה לְיָאֵשׁ את לבו מארץ מולדתו כמו שכתבנו בריש לך לך, ויצחק כבר נתקדש לעולה, וממילא ישא יצחק את בתו, והכתוב רמז על זה בהחסירו הוי"ו מתיבת אֻלַי, לפי שחשב בלבו אֻלַי.— (מ) התהלכתי. הלך.— (מא) תנקה. נקה.— מאלתי. אלה.— (מב) ואבא. בוא.— ואמר. אמר. ישך. יש.— עליה. מן עלה. — (מג) הנה. היער.— העלמה. עלם.— היוצאת. יצא.— ואמרתי אמר—. השקיני. שקה.— מכדך. כדד.— (מד) הכית. יכח.— ארני. אדן.— (מה) אכלה. כלה.— לבי. לבב.— שכמה. שכם.— ותרד.

לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה
וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ מו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד
כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ
וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי
אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה
וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד
וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי
לִבְנוֹ׃ מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־
אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ
עַל־שְׂמֹאל׃ נ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא
הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב׃ נא הִנֵּה־רִבְקָה
לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם
וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ חמישי נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף
וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ
וּלְאִמָּהּ׃ נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ
וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר

אחיה

—שרשים והערות—

ירד.— העינה. עין.— ותשאב. שאב.— (מו) ותמהר. מהר.— ואשת. שתה.— (מז) ואשאל. שאל.— אתה. אות.— ואשם. שום.— אפה. אנף.— והצמידים. צמד.— ידיה. ידה.— (מח) ואקד. קדד.— ואשתחוה. שחה, קידה על אפים כריעה על ברכים השתחויה זו פישוט ידים ורגלים (מגילה כ"ב ב').— ואברך. ברך.— הנחני. נחה, הנחני על ידי שליח ששלח מלאכו אתי, כך אמר לפניהם מפני ענותו, ולעיל פ' כ"ז אמר נחני ד' בעצמו ובכבודו, כך חשב בלבו שמפני צדקת אברהם נחהו ד' בעצמו ולא מסרו למלאך.— (מט) הגידו. נגד.— ואפנה. פנה.— ימין. ימן.— שמאל. שמל.— (נ) ויען. ענה.— נוכל. יכל.— (נא) קח. לקח.— ולך. ילך.— ותהי. היה.— (נג) ויוצא. יצא.— כלי. כלה.— ובגדים. בגד.— ויתן. נתן.— ומגדנת. מגד. עקרו גד המורה אגודת דבר לדבר בסדר נאות, מזה גיד (יחזקאל לז, ו) מאגד חלקי הגוף לאחדים, ומזה מגד (דברים לג, יג) מזון המושך אליו תאות האוכל, ומזה הגדה. דברים המושכים לבו של אדם, ומזה בֶּגֶד המאוגד אל הגוף, וכהפך בָּגַד התר האגודה.— לאחיה. אחה.— ולאמה. אמם.— (נד) ויאכלו.

אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר
תֵּלֵךְ׃ נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ
דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ
וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ
הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־
רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־
אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ
הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃
סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים
וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃
סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ
הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא
עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־
עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר
אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ
וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר
הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ

* הנערה * לנערה יצחק

—שרשים והערות—

אכל.— וישתו. שתה.— והאנשים. אנש.— וילינו. לון.— ויקומו. קום.— ויאמר. אמר.— שלחני. שלח.— (נה) תשב. ישב.— הנערה. נער, נערה (יונגעס מאָדכען) עלמה. (אונבעקאננטעס). ימי הצעירות נקראים ימי נעורים (יחזקאל טז, כב) בשביל הצעירות, גם ימי עלומים כי עודנו נעלם ולא נודע מה יהיה לכשיגדיל.— תלך. ילך.— (נו) תאחרו. אחר.— הצליח. צלח.— (נז) נקרא. קרא.— ונשאלה. שאל.— פיה. פה.— (נט) אחתם. אחה.— מנקתה. ינק.— (ס) ויברכו. ברך.— אַתְּ. אנת.— היי. היה.— לאלפי. אלף.— רבבה. רבב.— ויירש. ירש.— זרעך. זרע.— שנאיו. שנא. יצחק הלך בשיטת אברהם ולבן הלך בשיטת נמרד, ויברכוה אַתְּ היי לאלפי רבבה, לאמר בניך אשר תלדי מלדך יפרו וירבו מאד, ונתקיימה ברכתם בעשו.— (סא) ותקם. קום.— ותרכבנה. רכב.— הגמלים. גמל.— ויקח. לקח.— (סג) ויצא. יצא.— לשוח. שוח.— לפנות. פנה.— וישא. נשא.— עיניו. עין.— וירא. ראה.— באים. בוא.— (סד) ותפל. נפל, בשביל שהיה יצחק יפה תאר מאד דומה לאביו (רש"י ריש תולדות) נסתכלה בו הרבה עד שעזבה מידה את הרסן וכמעט נפלה.— מעל. עלה.— (סה) הלזה. זה.— לקראתנו. קרא, כמוכן קרה.— הצעיף. צעף.— ותתכס. כסה.— (סו) ויספר. ספר.— הדברים. דבר.— (סז) ויבאה. בוא.—

יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ
לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי
כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ ב וַתֵּלֶד
לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק
וְאֶת־שׁוּחַ׃ ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי
דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה
וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃
ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי
הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם
מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃
ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה
וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם
בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ
אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־
שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃
י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר
אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ
אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ
שביעי יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה
הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת

בני

—שרשים והערות—

האהלה. אהל.— לאשה. איש, דגש ת' נח.— ויאהבה. אהב.— וינחם. נחם.— (א) ויסף. יסף.— ושמה. שמה.— (ב) ותלד. ילד.— (ג) ובני. בנה.— היו. היה.— (ה) ויתן. נתן.— כל. כלל.— (ו) הפילגשים. פלגש.— מתנת. נתן.— וישלחם. שלח, בפעל שלוח שלא על מנת לחזור.— בעודנו. עוד.— חי. חיי.— (ז) ימי. יום.— שני. שנה.— מאת. מאה.— ושבעים. שבע.— (ח) ויגוע. גוע, יציאת הנפש.— וימת. מות, אפיסת אחרית החיות.— בשיבה. שיב, בשיבה טובה בעולם הזה.— זקן. שקנה חכמה.— ושבע. גמר כל חשבונותיו בעולם הזה.— ויאסף אל עמיו, שבה נשמתו למקור מחצבתה.— (ט) ויקברו. קבר.— אתו. אות.— מערת. מער.— המכפלה. כפל.— החתי. חת.— פני. פנה.— (יא) ויברך. ברך.— וישב. ישב.— תלדת. ילד, השתלשלות

בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת
וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃
טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ מפטיר טז אֵלֶּה הֵם
בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם
שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃ יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי
יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים
וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־
שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי
כָל־אֶחָיו נָפָל׃

פ פ פ

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד
אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם
אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה
לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר
רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־

כן

—שרשים והערות—

משפחתו.— שפחת. שפח.— (יג) בשמתם. שמה.— (טו) אלה. אֵל.— בחצריהם. חצר, קבוצת אהלים מַחֲנִים (במדבר יג יט).— ובטירתם. טיר.— שנים. שנה.— נשיאם. נשא.— לאמתם. אמם.— (יז) ושלשים. שלש.— (יח) וישכנו. שכן.— באכה. בוא, הכף נוספת ככף ערכך (ויקרא כז, ג).— על פני כל אחיו. כנגד אחיו בני הפילגשים.— נפל. יָשַׁב, כמו נופלים בעמק (שופטים ז, יב).—

(יט) תולדת הוליד. ילד, כנגד מה שאמר לעיל (יב) ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם אמר כאן ואלה תולדת יצחק בן אברהם. תולדת (לעבענסגעשיכטע); והתחיל תולדתו אברהם הוליד את יצחק — להוציא מלבן של ליצני הדור שהיו אומרים בן אבימלך הוא.— (כ) ויהי. היה.— בקחתו. לקח.— בת. בנה (בָּנֶת).— . מפדן ארם. מִשְּׂדֵה ארם (רש"י).— אחות. אחה.— (כא) ויעתר. עתר, הרבה להתפלל עליה.— לנכח אשתו רק בשביל אשתו ולא בשביל עצמו, כי הרגיש בעצמו שאיננו עקר; ולמה נתעקרו אברהם ושרה רבקה רחל ולאה? כדי להפסיק יחוסן מאבותיהם ושתהיה האומה הישראלית נולדת כלה בנס, להיות עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב.— עקרה. עקר = עצר (לעיל טז, ב) בלשונות הקדמונים אותיות צ ק מתחלפות.— ותהר. הרה, שנעשה בטנה כהר.— ויתרצצו. רצץ, וי"א רוץ.— הבנים. בנה.— בקרבה. קרב.— ותאמר אם כן, היא חשבה שסבת

כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה
לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם
מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ כד וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת
וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ
כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא
אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק
בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי
עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב
אֹהָלִים׃ כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה
אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ כט וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן
הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי
נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־

שמו

—שרשים והערות—

הרצויה לפי שעדיין לא הוכן גופה ללדות, ותאמר אם כן — אחרי שגם תפלת הצדיק לא הועילה לשנות את טבעי **למה זה אנכי** לו לאשה, למה בחר הקב"ה אך בי להשיאני ליצחק, וכי אין נשים בבנות ענר אשכל וממרא הצדיקים מאבותי? (רש"י לעיל כד, ח); וכבר העירותי שפירוש אנכי אני ולא אחר.— **ותלך.** ילך.— **לדרש.** דרש.— (כג) **ויאמר.** אמר.— **גוים.** גוי, מן גֵו לפי שהגוי כלו כגו אחד.— **בבטנך.** בטן.— **ושני.** שנה.— **לאמים.** לאם.— **ממעיך.** מעה.— **יפרדו.** פרד.— **יאמץ.** אמץ, כשזה קם זה נופל (מגילה ו' א').— **ורב.** רבב, פירושו הרבה, כמו ורב שיהיו ימי שניו (קהלת ו, ג) יש לי רב (לקמן לג, ט), כלומר הרבה הרבה יעבד הצעיר לעמים שונים עד בואו אל המנוחה ואל הנחלה.— (כד) **וימלאו.** מלא.— **והנה.** זיעה!— **תומם.** תאם.— (כה) **ויצא.** יצא.— **הראשון.** ראש.— **אדמוני.** אדם.— **כלו.** כלל.— **כאדרת.** אדר.— **ויקראו.** קרא.— **שמו.** שמה.— (כו) **אחיו.** אחה.— **וידו.** ידה.— **אחזת.** אחז.— **בעקב.** עקב, בסוף ימי עשו יגדל יעקב.— **ששים.** שש (יחזקאל מה, יג).— **אתם.** אות.— (כז) **ויגדלו.** גדל, בני חמש עשרה שנה.— **ידע ציד.** יודע מלאכת הצידה.— **איש שדה,** הולך בטל.— **תם.** תמם.— **אהלים.** אהל, אהלי תורה.— (כח) **ויאהב.** אהב, עשו לא יצא עדיין לתרבות רעה בגלוי, כי עשה זר מעשהו בסתר.— **ויאהב יצחק את עשו.** יודע היה יצחק שמדרגת עשו בתלמוד תורה ועבודת ד' פחותה ממדרגת יעקב, אבל לעמת זה מצא בו מעלה יתירה **כי ציד בפיו.** שאינו נהנה משל אחרים אלא ממה שהוא צד ביגיע כפיו, וכמו שתרגם אונקלוס „ארי מצידה הוה אכיל" וגדול הנהנה מיגיעו (ומקצר מעט בעבודת ד') יותר מירא שמים (שאיננו עוסק בדרך ארץ כלל אלא בתורה ועבודת ד' בלבד ומשליך עצמו על אחרים) (ברכות ח' א'), וכמו ששנינו (אבות ב, ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ.— **ורבקה אהבת את יעקב.** לפי שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש (נדה מ"ה ב') להבחין בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו (ולהכיר באורחין ברכות י' ע"ב) וידעה שעשו אין תוכו כברו.— (כט) **ויזד נזיד.** נזד, ומאוי בֵיזֵד כפלס ניגַש ובא בנח ת' דגש.— **ויבא.** בוא.— **והוא עיף.** לפי קבלת חז"ל התאבק עם נמרד זקן הצידים עד שהרגו ועיפה נפשו להורגים.— (ל) **הלעיטני.** לעט.— **האדם — האדם הזה.**

שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ
לִי׃ לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי
בְּכֹרָה׃ לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ
וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם
וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־
הַבְּכֹרָה׃ פ כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן
אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־
פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד
מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ
הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־
כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם
וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ
כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי
וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ שני ו וַיֵּשֶׁב
יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר

אחתי

—שרשים והערות—

מִקֹּצֶר נשימתו מפני העיפות לא יכול לבטא אלא מלים קטועות.— (לא) מכרה. מכר.— כיום. מכירה ברורה שלא תטעון אח״כ טענת אונס שנאנסת מפני העיפות.— בכרתך. בכר, זכות עבודת הקרבנות שנתנה לבכורים (זבחים קי״ב ב׳).— (לב) הנה אנכי הולך למות. הנך רואה שאחזני בולמוס ואני קרוב למות ולמה תדבר עמי עכשו על דבר בכורה? סְעָד לבי ואח״כ תדבר! וכן עשה יעקב שנתן לו לאכול מעט מקודם כדי להוציאו מכלל אונס ואח״כ מכר לו את בכורתו ברצון.— (לג) השבעה לי. שבע, לפי שאין קנין חל על דבר שאין בו ממש הצריכו לשבועה (רע״ס).— (לד) ויעקב נתן. כבר קודם המכירה, כמו ועבר עליו רוח קנאה וכבר עבר (סוטה ג׳ ע״א), וכן וירם תולעים ויבאש (שמות טז, כ) וכבר באש.— ויאכל. אכל.— וישת. שתה.— ויקם. קום.— וילך. ילך, מהר ללכת משם כי ירא פן יחזור בו יעקב ויתבע ממנו דמי סעודתו, לפי שהבכורה לא נחשבה בעיניו לכלום.— ויבז. בזה.— (א) מלבד. בדד, ולפעמים לבד מ... (במדבר כט, לט).— (ב) וירא. ראה.— תרד. ירד, חשב לרדת מצרימה מפני גזירת הגירות ואמר לו גור בארץ הזאת בתור גר.— (ג) ואהיה. היה.— ואברכך. ברך.— ולזרעך. זרע.— אתן. נתן.— הארצת. ארץ.— והקמתי. קום.— אביך. אב.— (ד) והרביתי. רבה.— ככוכבי. ככב.— (ה) עקב. בשכר, כמו עקב רב (תהלים יט, יב) כי השכר כרוך בְּעֵקֶב המצוה.— בקלי. קול.— וישמר משמרתי. שמר.— מצותי. צוה.— חקותי. חקק, שגזרתי בלי טעם.— ותורתי. ירה.— (ו) וישב. ישב.— (ז) וישאלו. שאל.— המקום.

אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי
הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃ ח וַיְהִי כִּי־
אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים
בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃
ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא
וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי
פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ
כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ
אָשָׁם׃ יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ
בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ
הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ
יְהוָה׃ שלישי יג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל
מְאֹד׃ יד וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה
רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים׃ טו וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר
חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים
וַיְמַלְאוּם עָפָר׃ טז וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ

מעמנו

—שרשים והערות—

קום.— לאשתו. איש, על דבר אשתו.— אחתי. אחה.— כי ירא לאמר אשתי (היא — כי אמר) פן יהרגני. הרג.— אנשי. אנש.— טובת. טוב.— מראה. ראה.— (ח) ארכו. ארך.— הימים. יום.— וישקף. שקף.— בעד החלון. מאחורי החלון מן הצד מקצה היריעה הפרושה עליו.— החלון. חלל.— וירא ראה.— והנה. אוגד זיעה!— מצחק. צחק, גוף קדוש כיצחק הַדָּבֵק כל ימיו בהקב״ה לא היתה לו תאוות נשים כלל, וכדי לקיים מצות פו״ר הוצרך להשתמש בצחוק כדי לעורר תאותו. וכך היה עושה קדוש ד׳ רב (ברכות ס״ב א׳) דשח וצחק ועשה צרכיו כדי להתעורר לתאות המעשה הגס, ורב כהנא תלמידו השתומם על קדושת גופו שכל כך היה רחוק מן המעשה הזה עד שהוצרך לטלטלאות כאלה, ולפיכך אמר ליה, דמי פומא דאבא כדלא שריף תבשילא.— (ט) ויאמר אמרת. אמר.— אמות· מות.— (י) עשית. עשה.— כמעט. מעט.— את. אתת.— העם. עמם.— והבאת. בוא.— עלינו. עלה.— (יא) ויצו. צוה.— הנגע. נגע.— יומת. ע״י אחרים, ימות מאליו.— (יב) ויזרע. זרע.— שערים. שער (משלי כג, ז), מאה שיעורים כשיעור הזרע.— (יג) ויגדל. גדל.— (יד) ויהי. היה.— מקנה. קנה.— ועבדה. עבד, עבודת אדמה (רע״ם) או עבודת עבדים ושפחות (ראב״ע).— ויקנאו. קנא, שנת רעב היתה (לעיל פסוק א׳) וזרעו הרבה והביאו מעט, לפיכך קנאוהו כחשבם שבכח נסתר משך אליו כל שפע אדמתם.— (טו) הבארת. באר, לפי דמיונם הביאו עליהם בארותיו כל הצרה הזאת, כי משכו אליהן כל לחלוחית האדמה, לפיכך סתמום.— סתמום. סתם.— וימלאום. מלא.—

מֵעִמָּנוּ כִּֽי־עָצַֽמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹֽד׃ יז וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק
וַיִּחַן בְּנַֽחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָֽׁם׃ יח וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר ׀ אֶֽת־
בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָֽפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם
פְלִשְׁתִּים אַֽחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת
אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִֽיו׃ יט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵֽי־יִצְחָק בַּנָּחַל
וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּֽים׃ כ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם־
רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵֽׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק
כִּי הִֽתְעַשְּׂקוּ עִמּֽוֹ׃ כא וַֽיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־
עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָֽה׃ כב וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר
בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר
כִּֽי־עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָֽרֶץ׃ רביעי כג וַיַּעַל
מִשָּׁם בְּאֵר שָֽׁבַע׃ כד וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא
וַיֹּאמֶר אָֽנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּֽי־אִתְּךָ
אָנֹכִי וּבֵֽרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם
עַבְדִּֽי׃ כה וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם
אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵֽי־יִצְחָק בְּאֵֽר׃ כו וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ
אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵֽרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאֽוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי

ותשלחוני

—שרשים והערות—

(טז) לך. ילך.— מעמנו. עמם.— עצמת. עצם.— ממנו. משלנו, כי משכת אליך כל שפע אדמתנו.— (יז) ויחן. חנה.— בנחל גרר. הרחק משדות העיר.— (יח) וישב. שוב.— ויחפר. חפר.— ויקרא. קרא.— שמות. שמה.— (כ) ויריבו. ריב.— רעי. רעה.— המים. מוי.— התעשקו. עשק, שמעו טענות שנים מי הבאר הזאת משל אדמתם הם.— (כא) שטנה. שטן, שאינם באים עוד בטענה, כמקודם וכל כונתם רק לשטנו.— (כב) ויעתק. עתק, העתיק משם כל קנינו.— הרחיב. רחב.— ופרינו. פרה.— (כג) ויעל. עלה.— (כד) וירא. ראה.— בלילה. ליל.— אנכי. אשר ידעתני מכבר.— תירא. ירא.— וברכתיך. ברך.— והרביתי. רבה.— בעבור. עבר, בשביל.— (כה) ויבן. בנה.— מזבח. זבח.— ויט. נטה.— ויכרו. כרה.— (כו) ואחזת. אחז.— מרעהו. רעה (שופטים יד, כ), חלק ממרעיו כמו אחז מן החמשים (במדבר לא, מ,) חלק מן החמשים.— ופיכל. פי כל הוא לפה לכל העם.— שר. שרר.— (כז) מדוע. מה דוע, מן ידע, מה היא הדיעה והרעיון אשר הביאכם אלי?— שנאתם. שנא.— ותשלחוני. שלח.— מאתכם. אתת.—

וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃ כח וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה
יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ
וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃ כט אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה
כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ
בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ חמישי ל וַיַּעַשׂ לָהֶם
מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ
אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃
לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־
אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃
לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס לד וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח
אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־
אֵילֹן הַחִתִּי׃ לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס
כז א וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא

את

—שרשים והערות—

(כח) **ראו ראינו כי היה ה׳ עמך.** הדבר אשר הביאני עכשיו אליך, באשר הכרנו שגיונכו שאמרנו כי רק **משלנו** עצמת מאד, הרי עכשיו שהרחקת מאדמתנו מרחק רב ובכל זאת הנך הולך וגדול מיום ליום, זאת לנו לעדות כי אך ברכת ד׳ אלקיך העשירתך ולא משלנו עשית כל הכבוד הזה, לפיכך באנו אליך לחדש בריתנו כמקדם.— **ונאמר.** אמר.— **תהי.** היה.— **תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך.** האלה אשר היתה בינותינו מכבר עוד מימי אברהם—תחדש עכשו בינינו ובינך.— **ונכרתה.** כרת, מנהג כורתי ברית בימי קדם לכרות בעל חי לשנים ולעבור בין בתריו (ירמיה לד, יח) לפיכך נקרא זה כריתת ברית.— **ברית.** ברת, והרבוי בריתות (נדרים ל״א ב׳), ועקרו ברר שע״י כריתת הברית מתברר הקשר שביניהם.— (כט) **תעשה.** עשה.— **רעה.** רוע.— **נגענוך.** נגע.— **ונשלחך בשלום.** לפי דמיונכו הקודם כי אך משלנו עצמת מאד — היינו צריכים לקחת כל אשר לך ולשלחך מאתנו במכות חדרי בטן, ובכל זאת לא נגענוך ושלחנוך בשלום, גם אתה עשה כמונו עתה בהיותך ברוך ד׳.— (ל) **משתה.** שתה.— (לא) **וישכימו.** שכם.— **וישבעו.** שבע.— **וילכו.** ילך.— **בשלום.** שלם.— (לב) **ויבאו.** בוא.— **ויגדו.** נגד.— **על אדות הבאר.** הנזכר לעיל פסוק כ״ה אלא שהפסיקה ביאת אבימלך.— **מצאנו.** מצא.— (לג) **ויקרא.** שעור הכתוב: ויקרא אתה שבעה עד היום הזה — **על כן** שם העיר באר שבע, לכך קרא אותה שבעה לפי ששם העיר באר שבע, ועל כן במקום לפי מלאכי הרבה, כמו על כן ראיתי פניך (לקמן ל״ג, י׳) לפי שראיתי פניך, כי על כן באו בצל קורתי (לעיל יט, ח) לפי שבאו בצל קורתי, כי על כן ידעת חנותנו (במדבר י, לא) לפי שידעת חנותנו.— (לד) **ארבעים.** רבע. **בת.** בנה (בֶּנֶת).— (לה) **ותהיין.** היה.— **מרת.** מרה, כמו למורת רוח צוווידער.— (א) **ותכהין.** כהה.— **עיניו.** עין.— **מראת.** ראה.— **בנו הגדל.** הבכור, לפי קבלת חז״ל (פרקי

את־עשו | בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו
הנני: ב ויאמר הנה־נא זקנתי לא ידעתי יום מותי:
ג ועתה שא־נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה
לי צידה*: ד ועשה־לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה
לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות: ה ורבקה
שמעת בדבר יצחק אל־עשו בנו וילך עשו השדה
לצוד ציד להביא: ו ורבקה אמרה אל־יעקב בנה
לאמר הנה שמעתי את־אביך מדבר אל־עשו אחיך
לאמר: ז הביאה לי ציד ועשה־לי מטעמים ואכלה
ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ח ועתה בני שמע
בקלי לאשר אני מצוה אתך: ט לך־נא אל־הצאן וקח־
לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים
לאביך כאשר אהב: י והבאת לאביך ואכל בעבר
אשר יברכך לפני מותו: יא ויאמר יעקב אל־רבקה

* הא יתירה

אמו

—שרשים והערות—

(דר"א פל"ב) היה זה בליל פסח, והאבות היו עושים את התורה עד שלא נתנה וצוו גם לבניהם אחריהם לעשותה (שלהי קדושין), ובקש יצחק להקריב קרבן הפסח במועדו, ולפי שהיה בעל מום הוצרך למסור הקרבתו לעשו בנו הבכור, כי בימים ההם היתה העבודה בבכורות (ויצחק לא ידע ממכירת בכורתו ליעקב, ולפי שהקב"ה העלים דבר זה ממנו לא בקשה גם רבקה להגיד לו), ובלא ספק יקריב הפסח מן הצאן אשר לו, אבל כדי שיאכל הפסח על השובע, גם להכשיר נפשו של עשו לקבל מאתו ברכה — צוהו להתיגע לכבודו לצוד ציד להביא, וחשב לאכל בתחלה מן הציד ואח"כ את הפסח, ועל ידי זה תברכנו נפשו בברכה הראויה לו; ובהיותו יודע את עשו שאיננו מן הכהנים הזריזים בעבודת הקדש, הזהירו על השחזת הסכין כראוי שלא יאכילנו נבלה (רש"י ג'). אבל רבקה אשר ידעה כבר ממכירת הבכורה חששה לבל יכשל הצדיק בכהן און ושלחה את יעקב תחתיו, ואגב יקבל מאביו גם ברכת העולם הזה, כי לא סני להו לצדיקי למיכל תרי עלמי, ותצוהו לקחת לה שני גדיי עזים מן הצאן אחד לפסח ואחד לאכילת השובע, כי אין צורך ליעקב להתיגע בציד לכבוד אביו כדי שתתכשר נפשו אל הברכות.— הנני. הנה אני.— (ב) זקנתי. זקן.— (ג) שא. נשא.— תליך. תלה.— וקשתך. קשת.— וצא. יצא.— (ד) מטעמים. טעם.— והביאה. בוא.— תברכך. ברך.— (ה) שמעת. שמע.— בנו. בנה.— (ו) הנה. איננו מתורגם.— אביך. אבה.— אחיך. אחה.— (ח) ועתה. מן ענה, בעת הזאת.— מצוה. צוה.— (ט) לך. ילך.— וקח. לקח.— שני. שנה.— גדיי. גדה.— עזים. עזז.— אעשה. עשה.—

אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃ יב אוּלַי
יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי
קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃ יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ
בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃ יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא
לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃
טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת
אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃
טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת
צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי
וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו
אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא
שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיֹּאמֶר
יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי
הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב
גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃
כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל
קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃ כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו
כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה

בני

—שרשים והערות—

(יא) הן. יא.— (יב) ימשני. משש.— והייתי. היה.— כמתעתע. תעה, מרובע פעל יוצא מתעה אחרים (בעטריגער).— קללה. קלל.— (יג) ותאמר. אמר.— אמו. אמם.— (טו) בגדי. בגד.— החמדות. חמד.— אתה. אתת.— בבית. בית.— ותלבש. לבש.— (טז) ערת. עור.— ידיו. ידה.— חלקת. חלק.— צואריו. צור.— (יז) ותתן. נתן.— (יח) אתה. אנת.— (יט) בכרך. בכר.— שבה. ישב.— ואכלה. אכל.— מצידי. צוד.— נפשך. נפש.— (כ) מהרת. מהר.— למצא. מצא.— הקרה. קרה.— לפני. פנה.— (כא) גשה. נגש.— (כב) הקל. קול.— והידים. ידה.— (כג) הכירו. נכר.— שערות. שער.— ויברכהו. ברך, אינן אותן הברכות שחשב לברכו בשביל הקרבת קרבנו, אלא ברכה בפני עצמה בשביל החסד שחשדו, וכמו שאמרו רבותינו (ברכות ל"א ב') מכאן לחושד בחברו וכו' שצריך לברכו (רע"ס).— (כד) אתה זה בני עשו. עכשיו יודע אני

בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃ כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד
בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן
וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי
בְּנִי׃ כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ
וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְהוָה׃ ששי
כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב
דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוּ* לְךָ לְאֻמִּים
הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר
וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־
יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו
וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים
וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ
בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־
אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה
גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא
לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרֲכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃
לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה
וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃
לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ לו וַיֹּאמֶר

* וישתחוו קרי   הכי

—שרשים והערות—

כנידור כי אתה בני עשו.— (כו) ושקה. נשק.— (כח) מטל. טלל.— ומשמני. שמן, ראוי וממשמני (ישעיה יז, ד) (ראב"ע).— ורב דגן. הויו נוספת, ושעורו — יתן לך מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירש (רמב"ן).— (כט) יעבדוך. עבד.— וישתחו. שחה.— לאמים. לאם.— בני אמך. השב לפשוט את יעקב נכנע לפני עשו בעולם הזה כי יאי עניותא לישראל (חגיגה ט׳ ב׳).— אורריך. ארור. דבר זה הוציא מפיו בלא כונה ולא זכרו, שהרי כשנודע לו בקש לקללו עד שהזכירו הקב"ה לנפשך את מקלל (ב"ר ס"ז ג׳).— (ל) ויהי. היה.— מאת. אתת.— פני. פנה.— אביו. אבה.— אחיו. אחה.— (לא) ויעש. עשה.— מטעמים. טעם.— ויבא. בוא.— ויאכל. אכל.— (לב) אתה. אנת.— ויאמר. אמר.— בנך. בנה.— (לג) ויחרד. חרד.— אפוא. מלת הקריאה (דא!).— מכל. כלל.— גם ברוך יהיה. בקש לקללו והזכירו הקב"ה ברכת אורריך ארור (ב"ר סז, ג).— (לד) כשמע. שמע.— דברי. דבר.— ויצעק. צעק.— גדלה. גדל.— ומרה. מרר.— (לה) במרמה.

הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי
לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי
בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ
וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו
וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו
הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא
עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה
מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃
מ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃ מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־
יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ
יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי׃ מב וַיֻּגַּד

* קמץ בז"ק

לרבקה

—שרשים והערות—

רמה, כדי להפיס דעתו על הכעס שהכעיסו יעקב קראהו רמאי אע"פ שהוכרח להסכים לברכותיו.— ויקח לקח.— (לו) **הכי קרא שמו יעקב** האם בשביל כך קרא אבי את שמו יעקב (כמו שנאמר בתחלת הסדר ויקרא שמו יעקב) לפי שידע שעתיד הוא לעקבני פעמים? אם כן גם אבי בקושרים עלי! — **את ברכתי לקח.** — משמע יצחק את החדשה הזאת שכבר מכר בכורתו לאחיו, נתפיס כרגע על מעשה המרמה וראה עין בעין שמאת ד' היתה זאת לבל יכשל בכהן און.— **ויעקבני.** עקב, שמר עקבי לרמותני.— **פעמים.** פעם.— **אצלת.** אצל, הפרשת מאצלו למעני.— (לז) **ויען.** ענה.— **שמתיו.** שום.— **לעבדים.** עבד.— **ותירוש.** תרש, עסיס הענבים בטרם תסס (מאָסט).— **סמכתיו.** סמך.— **אפוא.** דא! — **אעשה.** עשה.— **בני.** אין לך שום זכות אלא מה שאתה בני.— (לח) **אחת.** אחד (אַחֶדֶת).— **וישא.** נשא.— **קלו.** קול.— **ויבך.** בכה.— (לט) **הנה.** אך זועה! נזכרתי שאפשר לברך אותך בברכה שאינה סותרת לברכות יעקב.— **משמני.** המשמנים האצורים בתוך הארץ והטל היורד מן השמים ישפיעו רב טוב גם לו גם לך, ואע"פ שעבדו אתה — עבד מלך כמלך (שבועות מ"ז ב'); ברכת יעקב היא מתת אלקים כמו שאמר **ויתן לך האלהים**, לפיכך הקדים בה שמים לארץ, אבל ברכת עשו אינה אלא מאב שהוא בנו כאמור לעיל, והיא איפוא מתנת בשר ודם, לפיכך הקדים בה ארץ לשמים.— **משמני.** שמן.— **ומטל.** טלל.— **מעל.** עלה.— (מ) **חרבך.** חרב, אם כל חרבן.— **תריד.** רוד (תהלים נה, ג).— **ופרקת.** פרק.— **עלו.** עלל.— **צוארך.** צור, החרב איננה דרושה ליעקב, לפיכך אני נותנה לך, ובה תכה צריך אחור; עד כאן ברכה ומכאן ואילך עצה טובה, עצתי לך שתקבל עליך מלכות אחיך באהבה, כי ביום אשר תריד ותתאונן על גורלך ותתאמץ לפרוק עלו מעל צווארך — אז... לא אבה לגמור דבריו והכחידם תחת לשונו, אך מובנים מאליהם, אז אחריתך עדי אובד, כי גזירת עליון היא.— (מא) **וישטם.** שטם, משטמה גדולה משנאה ואיננה כי עברתו שמורה נצח.— **בלבו.** לבב.— **יקרבו.** קרב.— **ואהרגה.** הרג, אפילו אם אדע שעל ידי זה יקרבו ימי אבל אבי שימהר למות מרוב צער, לא איכפת לי אלא אהרגה את יעקב (ר"מ חפץ ז"ל).—

לרבקה את־דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא
ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך
מתנחם לך להרגך: מג ועתה בני שמע בקלי וקום
ברח־לך אל־לבן אחי חרנה: מד וישבת עמו ימים
אחדים עד אשר־תשוב חמת אחיך: מה עד־שוב אף־
אחיך ממך ושכח את אשר־עשית לו ושלחתי
ולקחתיך משם למה אשכל גם־שניכם יום אחד:
מו ותאמר רבקה אל־יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת
אם־לקח יעקב אשה מבנות־חת כאלה מבנות הארץ
למה לי חיים: כח א ויקרא יצחק אל־יעקב ויברך
אתו ויצוהו ויאמר לו לא־תקח אשה מבנות כנען:
ב קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח־
לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך: ג ואל שדי יברך
אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ד ויתן־לך
את־ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את־
ארץ מגריך אשר־נתן אלהים לאברהם: שביעי ה וישלח
יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל־לבן בן־בתואל
הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו: ו וירא עשו כי־
ברך יצחק את־יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת־
לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא־תקח

* ק' זעירא * מונח ומתג ספק מקף אשה

—שרשים והערות—

(מב) ויגד. נגד.— ותשלח. שלח.— מתנחם. נחם.— (מד) וישבת. ישב.— ימים. יום.— אחדים. אחד.— תשוב. שוב. חמת. יחם, תחלת חום הכעס.— (מה) אף. אנף.— את. אות.— עשית. עשה.— ולקחתיך. לקח.— אשכל. שכל (פערליערען).— (מו) קצתי. קוץ.— מפני. פנה.— בנות. בנה.— אשה. איש, דגש ת' נח.— כאלה. אל.— חיים. חיי.— (א) ויברך. ברך, שלא יתכים מפניו על מעשהו.— ויצוהו. צוה.— (ב) לך. ילך.— אמך. אמם.— (ג) ויפרך. פרה.— וירבך. רבה.— והיית. היה.— עמים. עמם, קבוץ אנשים הדבקים זה בזה והולכים זה עם זה בדרך אחד ואומי אחד להם.— (ד) לרשתך. ירש.— מגריך. גור.— (ו) וירא. ראה.— ויצו עליו. צוה על ענינו שלא לעשות, צוה את ענינו לעשות.—

אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו
וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת
כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל
וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת
עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃

ס ס ס

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם
וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם
וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה
סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי
אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃ יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר*
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ יד וְהָיָה
זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה
וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ טו וְהִנֵּה

* מרכא ומתג ספק מקף אנכי

—שרשים והערות—

(ז) וישמע. שמע. — (ח) רעות. רוע. — (ט) נשיו. אנש. —

(י) ויצא. יצא. וילך. ילך, ויצא מבאר שבע ללכת לחרן (ר"ש גאון); וי"מ ויצא מבאר שבע ונִטְמַן בבית עבר י"ד שנה, אח"כ וילך חרנה (הרד"ט). — (יא) ויפגע. פגע. — במקום. קום, במקום הידוע, הוא מקום המזבח שנעקד שם יצחק אביו, ולא התכוין מתחלתו ללכת שמה אלא שבא אליו שלא בכונה והוכרח ללון שם כי בא לו שם השמש בפתע פתאם (רז"ל לפי משמעות לשון הכתוב). — ויקח. לקח. — מאבני. אבן, וממנו בנה, כי הבנינים החזקים נבנים מאבנים, ומזה בון, הרעיון הנבנה ע"י הקישים הגיוניים (פערנונפטגעביידע). — מאבני המקום. י"מ אבן מאבני ואיננו נכון, כי מראשותיו פירושו מסביב לראשו ולא תחת ראשו כמו את חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשותיו (ש"א כו, טז) ולא היו תחת ראשו אלא אצל ראשו (הכוה"ק). — המקום. קום. — וישם. שום. — מראשותיו. ראש, בנין כל שהוא כעין כסוי לראש להגין עליו בפני רמשי לילה, וכל גופו היה מכוסה בבגדיו. — וישכב. שכב. — (יב) ויחלם. חלם. — מצב. יצב. — מגיע. נגע. — השמימה. שם (ריש בראשית). — והנה. איננו מתורגם. — מלאכי. לאך, העושים מלאכת שולחיהם. — עלים. עלה. — וירדים. ירד, המלאכים המשוטטים בארץ לראות את כל הנעשה (איוב א׳ ז) עולים השמימה ומודיעים את אשר ראו ויורדים שנית בשליחות המקום לעשות דין בעולם. — (יג) נצב. מעצמו, מוצב ע"י אחרים. — עליו. עלה. — ויאמר. אמר. — אתננה. נתן. — ולזרעך. זרע, לך אתננה לקבורה ולזרעך לירושה. — (יד) ופרצת. פרץ. — ונברכו. ברך, יתברכו בזכותך ובזכות זרעך, כענין פרי

אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־
הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת
אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן
יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר
מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה
שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן
אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן
עַל־רֹאשָׁהּ׃ יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל
וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר
אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי
בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃
כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים
וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ שני כט
א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ ב וַיַּרְא
וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן
רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים

והאבן

—שרשים והערות—

עמם.— (טו) ושמרתיך. שמר.— והשבתיך. שוב.— האדמה. אדם, להקבר בתוכה.— אעזבך. עזב.— עשיתי. עשה.— את. אות.— דברתי. דבר.— (טז) וייקץ. יקץ.— משנתו. ישן.— אכן. פירוואהר.— יש. ישש, ע"מ אש, ונפל הדגש בתיבות יֶשְׁךָ (לעיל כד, מב) הֲיִשְׁכֶם (דברים יג, ד) כדרך אשכם (ישעי' נ, יא), וישנו (אסתר ג, ח) הנון במקום הדגש כמו תָּמְנוּ (איכה ג, כב) תחת תַּמּוּ (מ"כ ז, יג).— ידעתי. ידע.— (יז) ויירא. ירא.— (יח) וישכם. שכם.— האבן. היותר גדולה.— מצבה. יצב.— ויצק. יצק.— ראשה. ראש.— (יט) ויקרא. קרא.— שם. שמה.— שם המקום ההוא. בפולנו מקום ריק מישיבת ב"א, ובימי שבתו בפדן ארם נבנתה עיר במקום ההוא ויקראוה לראשנה לוז (הגאון ריל"ד ז"ל).— (כ) וידר. נדר.— עמדי. עם.— לאכל. די ספייז.— ללבש. די מלבושי.— (כא) ושבתי. שוב.— אבי. אבה.— לאלהים. ישגיח עלי בהשגחה מיוחדת.— (כב) שמתי. שום.— יהיה. היה.— (א) וישא. נשא.— רגליו. רגל, הלך בזריזות לפי שראה שהקב"ה מסכים להליכתו.— (ב) וירא. ראה.— והנה והנה. אינם מתורגמים.— שלשה. שלש.— עדרי. עדר.— רבצים. רבץ.— עליה. אהלה.— ישקו. שקה.— גדלה. גדל, שעור הכתוב והאבן שעל פי הבאר היתה גדולה.—

וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־
הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־
הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃
ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן
אֲנָחְנוּ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר
וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ
שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ ז וַיֹּאמֶר הֵן
עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן
וּלְכוּ רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־
הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ
הַצֹּאן׃ ט עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל ׀ בָּאָה עִם־
הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה
יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי
אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ
אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא
אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ

הוא

—שרשים והערות—

(ג) ונאספו. אסף, רגילים להאסף.— וגללו. גלל.— (ד) אחי. אחה.— מאין. איה.— ויאמרו. אמר.— (ה) הידעתם. ידע.— (ו) בתו. בנה.— באה. בוא.— (ז) הן. דאד.— היום. יום.— עת. ענה.—, והתיו לנקבה וראוי עֶנֶת.— המקנה. קנה.— רעו. רעה, בקש לפטרם מלפניו כדי שישאר לבדו עם רחל. והגאון ר"ח ברלין אמר שכשראו אתמול שהשמש באה לפני זמנה (כקבלת חז"ל חולין צ"א ב') חשבו שגם היום יהיה כך, לפיכך נתאספו הרועים להשקות הצאן וללכת הביתה, ואמר להם יעקב כי עוד היום גדול.— (ח) נוכל. יכל, ולא עזר אותם לגלול? כי לא האמין בכחו עד שבאה בלבו שמחת רחל.— (ט) עודנו. עוד.— מדבר. דבר.— כי רעה היא. לפי שלא היו לו עדיין בנים (רז"ל).— (י) ויהי. היה.— רחל בת לבן. להשמיענו גדל קדושתו של יעקב, שלא התפעל כלל וכלל מרוב יפיה כדרך הפנוים — אלא מפני שהיתה בת לבן אחי אמו, וכמו שהתפעל למראה הצאן לפי שהיו צאן לבן אחי אמו, לפיכך נכתב שתי פעמים רחל בת לבן וצאן לבן.— ויגש. נגש.— ויגל. גלל.— וישק וגו' אחי אמו. לתוספת ביאור — לא בשביל להראות חבה לרחל היפה אלא רק בשביל שהם צאן לבן אחי אמו.— (יא) וישק. נשק.— ויבך. בכה.— ויגד. נגד.— אחי אביה. קרב לאביה, כמו אנשים אחים אנחנו (לעיל יג, ח), התגללות על הנשיקה.— בן רבקה. תוספת ביאור.— ותרץ. רוץ.—

הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ יג וַיְהִי
כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ
וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי
וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן
לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־
מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה
וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה
יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־
רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃
יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ
אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים
וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ כא וַיֹּאמֶר

יעקב

—שרשים והערות—

(יג) **אחותו.** אחה.— **לקראתו.** קרא.— **ויחבק.** חבק.— **וינשק.** נשיקה חזקה (לדעת מה בפיו, רז"ל), אבל וישק יעקב לרחל נשיקה קלה מפני דרך ארץ, וכן ונשקה לו (משלי ז, יג) נשיקת פריצות חונפה בלב שלם, לְנַשֶּׁק לו (ש"ב כ, ט) למראה עינים, וישקהו דעשו (לקמן לג, ד) מן השפה ולחוץ, אבל וינשק לבניו ולבנותיו (לקמן לב, א) נשיקה חזקה נשיקת פרידה; ונשיקת יראת הרוממות באה ג"כ בבנין הקל, כמו וישק לו (לעיל כז, כז. שמות ד, כז) אשקה נא לאבי ולאמי (מ"א יט, כ) וישקהו דשמואל ושאול (ש"א י, א), כי מפני יראת משה ויראת הוריו ויראת המלך לא הרבו בנשיקות.— **ויביאהו.** בוא.— **ויספר.** ספר.— **האלה.** אל.— (יד) **עצמי.** עצם.— **ובשרי.** בשר.— **וישב.** ישב.— **ימים.** יום.— (טו) **ועבדתני.** עבד.— **חנם.** חנן, מם לתאר הפעל, כמו ריקם פתאם שלשם אמנם היה זרעם וגו' (ישעיה, לג, ב) אין המם לכנוי (הרר"ב ניזלינג).— **משכרתך.** שכר.— (טז) **הגדלה.** גדל.— **הקטנה.** קטן.— (יז) **ועיני.** עין.— **רכות,** רכך (יונג) כמו שת"א יאין (שאָן), יפיפותה של לאה היתה בעיניה כי כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה (תענית כ"ד א'), אבל רחל היתה יפה גם בתאר תמונתה וגם במראה פניה הלבנים.— **יפת.** יפה.— (יח) **ויאהב.** אהב.— **שנים.** שנה.— (יט) **תתי.** נתן.— **שבה.** ישב.— (כ) **ויהיו.** היה.— **אחדים.** אחד.— **באהבתו אתה.** בית ההתנגדות (משפטי לשון עברית 108 סי' ז') כמו הסיתך בי (ש"א כו, יט), אחרי שאהב אותה אהבת נפש ובכל לבו חשק לקרב מועד חתונתם — היתה עבודת שבע שנים צריכה לה ות עליו למשא ולהתארך בעיניו כשבע מאות שנה (כי הא מעשה דרבי איעסק לבריה וכו' אחלפוה קמי וכו' כתובות, ס"ב ב'), בכל זאת מרוב צדקתו ויושר לבו שקבל עליו לעבוד — חבב את העבודה כל כך עד ששנות עבודתו נחשבו בעיניו כימים אחדים (הגאון ריל"ד).— (כא) **הבה.** הב.— **אשתי.** איש, **אשתי**

יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה
אֵלֶיהָ׃ כב וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה׃ כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ
אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ
לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה
וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי
עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן
בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא שְׁבֻעַ
זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי
עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא
שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ כט וַיִּתֵּן
לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא
גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד
שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה

ויפתח

—שרשים והערות—

שקדשתיה ככר בעבודתי, שעבדתי לך את גופי לעבודה.— מלאו. מלא.— אליה. אל.— (כב) ויאסף. אסף.— אנשי. אנש.— המקום. קום.— ויעש. עשה.— משתה. שתה.— (כג) ויקח. לקח.— וַיָּבֵא. הפעיל.— וַיָּבֹא. קל.— (כד) לה וגו' ללאה. כנוי ואחריו ידיעה וכמוהו הרבה.— (כה) והנה. זועה! — ויאמר. אמר.— הלא ברחל עבדתי עמך. הלא את רחל קדשתי לי בעבודתי.— רמיתני. רמה.— (כו) לא יעשה כן במקומנו. לא רמיתיך, כי למען אוכל תת לך את רחל הוכרחתי להקדים חתונת לאה, לפי שתנאי המקום הוא כך.— הצעירה. צער.— הבכירה. בכר.— (כז) מלא וגו' מלא השבוע של חתונת האשה הזאת ואז תִּנָּתֵן לך גם זאת — אבל בעבודה וגו' כי גם לאה בתי היא ולא אתננה בחנם.— עמדי. עם.— אחרות. אחר.— (כח) כן. כה, והנון ל ה א מ ת ת הַשִּׁוְיוֹן, וכמוהו מן הוא כי לא ידעו מה הוא (שמות טז, טו) להאמתת הספק שאי אפשר לעמוד עליו, הן היתה כזאת (ירמיה ב, י) להאמתת התמיהה הֲ— היתה כזאת? וכן הנונים הסופיים בפעלים ידעון ישמרון יעשון יאכלון יריחון האמתת מושג הפֹּעַל.— לו לְאשה. רק לאשות להוליד בנים ולא לקנין עולם, כמו שגלה רצונו באחרונה (לקמן לא, מג) הבנות בנותי והבנים בני וגו' לי הוא, כי לא נתתים לך לחלוטין. — ומה שנשא יעקב שתי אחיות בחייהן? כי בנות נח היו וגיירן, וגר שנתגייר כקטן שנולד הוא.— (כט) שפחתו. שפח.— לה לשפחה. ולא לאמה (לך לך יב, טז) כי בתו מפלגשו היתה, ולדיוק זה הוסיף תיבת לה.— (ל) ויבא. בוא.— ויאהב. אהב.— מלאה. מסבת לאה, על ידי מה ששנא את לאה גדלה בלבו אהבת רחל, ואם כן היתה אהבת רחל כפולה, מסבת עצמה שהיתה ראויה לאהבה וגם מסבת שנאת לאה, וזהו שאמר גם.— ויעבד. עבד.— (לא) וירא. ראה, דקדוק המלה הזאת, היה צריך להיות וַיֵּרָא כמו וַיֵּשֶׁב (במדבר כא, א) והורחב הריש על ידי פתח כמו וַיָּסַר

וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד
בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי
כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃ לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר
כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃ לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר
עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים
עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃ לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר
הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה
וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃ ל א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב
וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים
וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר
הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר
הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה
גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה
וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן
עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת

רחל

—שרשים והערות—

נִיצַּר תחת וַיֵּשֶׁר וַיֵּצֶר.— **שנואה.** שנא.— **ויפתח.** פתח.— **רחמה.** רחם, מכלל שעד כאן היתה עקרה, ונתעקרו האמהות כדי להפסיק יחוסן מאבותיהן הרשעים.— (לב) **ותהר.** הרה.— **ותלד.** ילד.— **בן.** בנה.— **ותקרא.** קרא.— **שמו.** שמה.— **בעניי.** ענה.— (לג) **ויתן.** נתן.— (לד) **עתה.** בעת הזאת.— **ילוה.** לוה, ילוה אלי לעזרני בגידול בני, כי קשה עלי לגדל לבדי שלשה בנים כאחד ויעקב הסכים אליה וקרא שמו לוי.— (לה) **אודה.** ידה.— **ותעמד.** עמד.— (א) **ותרא.** ראה.— **ותקנא.** קנא.— **באחתה.** אחה.— **הבה לי בנים.** הלשון הזה אומרים לאלקים ולא לאדם שאין בידו לתת, אבל היא החזיקה אותו כאלקים שבידו לפקוד עקרות והרי זה מעין ע"ז לפיכך כעס עליה. **מתה.** מות.— אמותה מרוב צערי.— (ב) **ויחר.** חרה.— **אף.** אנף.— **התחת.** מן נחת.— **פרי.** פרה.— (ג) **הנה.** היער אוזן.— **אמתי.** אמה.— **ברכי.** ברך.— **ואבנה.** בנה, כי הבנים בונים בית הוריהם ובלתם הוא שומם.— (ד) **לאשה.** איש, דגש ת' נח.— (ו) **דנני.** דון.— **ויתן לי בן.** בני השפחות נחשבים לבני אדוניהם כמו שנאמר (שמות כא, ד) האשה וילדיה תהיה לאדוניה, ואם כן כבר קיימתי בזה מצות לשבת יצרה שהרביתי ישיבת העולם, ועל מצות פרו ורבו אינני מצווה כלל (תוס' גיטין מ"א ב' ד"ה לא).— (ז) **שפחת רחל.** עדיין התנהגה עם רחל כשפחה ולא הוקלה בעיניה כהגר (הגאון

רָחֵ֑ל בֵּ֥ן שֵׁנִ֖י לְיַעֲקֹֽב׃ ח וַתֹּ֣אמֶר רָחֵ֗ל נַפְתּוּלֵ֨י אֱלֹהִ֧ים ׀
נִפְתַּ֛לְתִּי עִם־אֲחֹתִ֖י גַּם־יָכֹ֑לְתִּי וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ נַפְתָּלִֽי׃
ט וַתֵּ֣רֶא לֵאָ֔ה כִּ֥י עָמְדָ֖ה מִלֶּ֑דֶת וַתִּקַּח֙ אֶת־זִלְפָּ֣ה שִׁפְחָתָ֔הּ
וַתִּתֵּ֥ן אֹתָ֛הּ לְיַעֲקֹ֖ב לְאִשָּֽׁה׃ י וַתֵּ֗לֶד זִלְפָּ֛ה שִׁפְחַ֥ת לֵאָ֖ה
לְיַעֲקֹ֥ב בֵּֽן׃ יא וַתֹּ֥אמֶר לֵאָ֖ה בָּגָ֑ד* וַתִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ גָּֽד׃
יב וַתֵּ֗לֶד זִלְפָּה֙ שִׁפְחַ֣ת לֵאָ֔ה בֵּ֥ן שֵׁנִ֖י לְיַעֲקֹֽב׃ יג וַתֹּ֣אמֶר
לֵאָ֔ה בְּאָשְׁרִ֕י כִּ֥י אִשְּׁר֖וּנִי בָּנ֑וֹת וַתִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ אָשֵֽׁר׃
רביעי יד וַיֵּ֨לֶךְ רְאוּבֵ֜ן בִּימֵ֣י קְצִיר־חִטִּ֗ים וַיִּמְצָ֤א דֽוּדָאִים֙
בַּשָּׂדֶ֔ה וַיָּבֵ֣א אֹתָ֔ם אֶל־לֵאָ֖ה אִמּ֑וֹ וַתֹּ֤אמֶר רָחֵל֙ אֶל־לֵאָ֔ה
תְּנִי־נָ֣א לִ֔י מִדּוּדָאֵ֖י בְּנֵֽךְ׃ טו וַתֹּ֨אמֶר לָ֜הּ הַמְעַט֙ קַחְתֵּ֣ךְ
אֶת־אִישִׁ֔י וְלָקַ֕חַת גַּ֥ם אֶת־דּוּדָאֵ֖י בְּנִ֑י וַתֹּ֣אמֶר רָחֵ֗ל לָכֵן֙
יִשְׁכַּ֤ב עִמָּךְ֙ הַלַּ֔יְלָה תַּ֖חַת דּוּדָאֵ֥י בְנֵֽךְ׃ טז וַיָּבֹ֨א יַעֲקֹ֥ב
מִן־הַשָּׂדֶה֮ בָּעֶ֒רֶב֒ וַתֵּצֵ֨א לֵאָ֜ה לִקְרָאת֗וֹ וַתֹּ֙אמֶר֙ אֵלַ֣י
תָּב֔וֹא כִּ֛י שָׂכֹ֥ר שְׂכַרְתִּ֖יךָ בְּדוּדָאֵ֣י בְּנִ֑י וַיִּשְׁכַּ֥ב עִמָּ֖הּ
בַּלַּ֥יְלָה הֽוּא׃ יז וַיִּשְׁמַ֥ע אֱלֹהִ֖ים אֶל־לֵאָ֑ה וַתַּ֛הַר וַתֵּ֥לֶד
לְיַעֲקֹ֖ב בֵּ֥ן חֲמִישִֽׁי׃ יח וַתֹּ֣אמֶר לֵאָ֗ה נָתַ֤ן אֱלֹהִים֙ שְׂכָרִ֔י
אֲשֶׁר־נָתַ֥תִּי שִׁפְחָתִ֖י לְאִישִׁ֑י וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ יִשָּׂשכָֽר׃
יט וַתַּ֤הַר עוֹד֙ לֵאָ֔ה וַתֵּ֥לֶד בֵּן־שִׁשִּׁ֖י לְיַעֲקֹֽב׃ כ וַתֹּ֣אמֶר

* בא גד קרי

לאה

—שרשים והערות—

נצי"ב ז"ל).— (ח) **נפתולי אלקים.** מלחמה נוראה נלחמתי עם אחותי ויכלתי לה, השכה שלא עמדה מלדת לגמרי, ובלהה שפחתה תוכל ללדת עוד בנים הרבה (הנ"ל).— **נפתולי.** פתל.— **יכלתי.** יכל.— (ט) **ותקח.** לקח.— (יא) **בגד.** לפי הקרי **בא גד.** שתי תיבות, מזלי התחיל להעורר ולבא אלי שנית.— (יג) **באשרי.** יש לפרש גם מלה זו כשתי תיבות **בא אשרי** עכשיו בא האשר אלי, כמו **להכות חמש** (מ"ב יג, יט) תחת **לו הכית.**— **כי אשרוני.** היוד של כי עולה ויורדת **כי יאשרוני** (זיא ווערדען מיך גליקליך שאצען), כמו **כי הושיע** (תהלים כ, ז) ר' כי יהושיע.— (יד) **וילך.** ילך.— **בימי.** יום.— **חטים.** הנה, בשעה שהתבואה עדיין עומדת בקמותיה נקראת **חטה שעורה פשתה,** וכשנקצרת מן השדה ונגמרת מלאכתה נקראת **חטים שעורים פשתים.**— **וימצא.** מצא.— **דודאים.** פרחים נותני ריח.— **ויבא.** בוא.— **תני.** נתן.— **בנך.** בנה, הכונה לפזרם על משכבה כמו שנאמר (משלי ז, יז) נפתי משכבי מור אהלות וקנמון.— (טו) **קחתך.** לקח.— **ולקחת.** כי שמת עיניך גם לקחת דודאי בני כדי למשוך בריחם הטוב את אישי אליך.— **ישכב.** שכב.— **בלילה.** ליל.— (טז) **ותצא.** יצא.— **לקראתו.** קרא.— **בדודאי.** דוד.— (יז) **חמישי.** חמש.— (יט) **ששי.** שש.— (כ) **זבדני.**

לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים | אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי
כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃
כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ כב וַיִּזְכֹּר
אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־
רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־
חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה
לִי בֵּן אַחֵר׃ כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃
כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן
וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃
כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי
וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ
עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר
עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־
הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי
וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־
לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי
הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ לב אֶעֱבֹר
בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה | נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־

שה

—שרשים והערות—

זבד, נתנני למתנה לבעלי.— יזבלני. זבל, יעשני לזבול ולמעון תמידי.— (כא) בת. בנה (בֶּנֶת).— (כב) ויזכר. זכר.— וישמע. שמע.— ויפתח. פתח.— (כג) חרפתי. חרף.— (כד) לאמר. אמר.— (כה) שלחני. שלח.— מקומי. קום, אל מקומי אשר אבחר לי, וכשתשלח אמי אחרי אשובה משם לארץ מולדתי (הג' גלי"ב).— (כו) נשי. אנש.— עבדתי. עבד.— אתך. אות.— (כז) חן. חנן.— בעיניך. עין.— נחשתי. נחש, נסיתי ע"י סימנים ידועים.— ויברכני. ברך.— בגללך. גלל, בסבתך.— (כח) נקבה. נקב (בעשטיממע).— עלי. עלה.— (כט) מקנך. קנה.— אתי. אתת.— (ל) לפני. פנה.— ויפרץ. פרץ.— לרב. רבב. לרגלי. רגל, מיום בואי אליך.— לביתי. בית.— (לא) מאומה. מה ומה, כלומר לא כלום.— תעשה. עשה.— אשובה. שוב.— ארעה. רעה.— צאנך. צאן.— אשמר. שמר.— (לב) אעבר. עבר.— בבל. כלל.— הסר. סור, אנכי אעבור

שה־חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים והיה שכרי:
לג וענתה־בי צדקתי ביום מחר כי־תבוא על־שכרי
לפניך כל אשר־איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים
גנוב הוא אתי: לד ויאמר לבן הן לו יהי כדברך: לה ויסר
ביום ההוא את־התישים העקדים והטלאים ואת כל־
העזים הנקדות והטלאת כל אשר־לבן בו וכל־חום
בכשבים ויתן ביד־בניו: לו וישם דרך שלשת ימים
בינו ובין יעקב ויעקב רעה את־צאן לבן הנותרת:
לז ויקח־לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל
בהן פצלות לבנות מחשף הלבן אשר על־המקלות:
לח ויצג את־המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות
המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה
בבאן לשתות: לט ויחמו הצאן אל־המקלות ותלדן
הצאן עקדים נקדים וטלאים: מ והכשבים הפריד
יעקב ויתן פני הצאן אל־עקד וכל־חום בצאן לבן

וישת

—שרשים והערות—

בכל צאנך לקנותם לשמירה ואתה תסיר מהם כל שה וגו'.— ונקד. מנומר בנקודות דקות (קליינפלעקיג).— וטלוא. בחברבורות גדולות (גראספלעקיג).— חום. דומה לאדום (ראטליך).— בכשבים. כשב.— בעזים. עז, (שהם עזים שחורות שהם רחלות לבנות (רש"י שבת ע"ז ב') את כל אלה תסיר ותרחיק מעלי — והנולדים בעדר הזה שתחת ידי מכאן ולהבא נקודים וטלואים וחומים אקחם לי בשכרי ואתנם ביד בני, ועוד יתרה אעשה לך — שאם תבוא ביום מחר על שכרי לבקר את עדר שכרי ותמצא בתוכו איזה שה או עז שאיננו נקוד וטלוא וחום אע"פ שאפשר שנולד מאליו מ"מ ברשות בידך לקחתו לך כאלו גנוב הוא אתי מעדרך.— (לג) וענתה. ענה.— צדקתי. צדק.— (לד) הן. יא.— כדבריך. דבר, חשבו לתעתע כי איך יתכן שמצאן שחורים ולבנים יולדו כאלה.— (לה) ויסר. סור.— התישים. תיש.— העקדים עקד, לבנונים בכרעיהם.— ויתן. נתן.— ביד. ידה.— (לו) וישם. שום.— הנותרת. יתר, הרעות. (ב"ר ע"ג סי' ט').— (לז) ויקח. לקח.— לח. ליח.— וערמון. ערם.— ויפצל. פצל.— מחשף. חשף.— (לח) ויצג. יצג.— ברהטים. רהט.— בשקתות. שקה.— תבאן. בוא.— לשתות. שתה.— ויחמנה. יחם, ורצוי ותחמנה מלה אנדרוגינוס להורות שגם הזכרים גם הנקבות נתחממו ונתפעלו למראה המקלות, וכמו שאמר הצאן וגו' לנכח הצאן הנקבות לנכח הזכרים, ויעקב ידע היטב שהקב"ה יעשה לו נס להצילו מיד הרמאי שהרי הבטיחהו לעיל ושמרתיך בכל אשר תלך, אבל בקש להשתמש באמצעים טבעיים כדרך הצדיקים להשתמש [illegible].— (לט) ותלדן. ילד.— (מ) הפריד. פרד.— וישת. שית.— עדרים עדר.— לבדו. בדד.—

וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה
בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת
לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף
הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃
מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת
וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־
לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר
לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־
פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ
וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃ ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה
הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי
אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי
הָיָה עִמָּדִי׃ ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי
אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי
עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה
יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים
וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן
עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃

ויהי

—שרשים והערות—

(מא) **המקשרות.** קשר, הבכירות (ת"א).— **ליחמנה.** ראוי לְיַחֵמְןָ.— (מב) **ובהעטיף.** עטף, (פערשפעטען) כת"א ובלקשות.— (מג) **ויפרץ.** פרץ.— **ויהי,** היה.— **רבות.** רבב.— **ושפחות.** שפח.— **ועבדים.** עבד.— **וגמלים** גמל.— **וחמרים,** חמר.— (א) **וישמע.** שמע. **בני.** בנה.— **לאמר,** אמר, כדברים האלה.— **לאבינו.** אבה.— (ב) **וירא.** ראה.— **פני.** פנה. — **איננו.** אין.— **עמו.** עמם.— **כתמול.** תמל.— **שלשום.** שלש.— (ג) **ולמולדתך.** ילד.— (ד) **וישלח.** שלח.— **ויקרא.** קרא.— (ה) **עמדי.** עם, ורק במדיב.— (ו) **ואתנה.** אנת. — **ידעתן.** ידע.— **כחי.** כוח.— (ז) **הֵתֶל.** ת' התל נח ת' דגש. **והחליף.** חלף, הוא חשב להמיר (מטוב לרע) אבל הקב"ה הפך לטובה **והחליף.** (מרע לטוב).— **משכרתי.** שכר.— **עשרה.** עשר.— **מנים.** מנה. - (ט) **ויצל.** נצל,

י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה
הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃
יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר
הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים
הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי
אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל
אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר
עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ
מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ
חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ
לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ טז כִּי כָל־
הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ
וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ ששי יז וַיָּקָם
יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ יח וַיִּנְהַג
אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה
קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו
אַרְצָה כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל
אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב

קמץ בז"ק   לבן

—שרשים והערות—

מלשון ונלנתס את מצריס (ראב"ע); ואולי הוא כמו וַיֵּאָצֶל (לעיל כז, לו) ובא דגש ת' נח.— (י) בעת. ענה (עֵנֶת).— ואשא. נשא.— וארא. ראה.— והנה, זיעה!— העתדים. עתד.— העלים. עלה.— וברדים. ברד, ת"א ופליחין ופרש"י חוט לבן מקיף את גופו.— (יא) מלאך. לאך.— הנני הנה אני.— (יב) עיניך עין.— (יג) משחת. משח.— מצבה. יצב.— עתה. מן עת, בעת הזאת.— צא. יצא.— (יד) ותען. ענה.— ונחלה. נחל.— (טו) נכריות. נכר.— נחשבנו. חשב.— מכרנו. מכר.— כספנו. כסף, נדוניתנו שהאב נותן לבתו, כך אמרו אליו, אין דבר אשר יקשרנו אל הבית הזה, נחלה לא יהיה לנו כי יש לו בנים, אהבת הורים אין לנו כאן שהרי נכריות נחשבנו לו, על כסף נדוניתנו אין לנו לחכות שכבר אכלו (מנחה בלולה).— (טז) הציל. אצל.— (יז) ויקם. קום.— (יח) וינהג. נהג.— מקנהו. קנה.— (יט) לגזז. גזז.— ותגנב. גנב.— התרפים. תרף, לבן היה שואל בתרפים בפדן ארם ובגנבה אותם לא יוכל לדעת אנה הלכו.— (כ) לב. לבב.— הגיד. נגד. כל כך הרבה להחניפו על שלבו של לבן לא הגיד לו עוד כי בורח יעקב (הגר"ב), ועל אחי עד, כמו ועדיכם אתבונן

לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃ כא וַיִּבְרַח
הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־
פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח
יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ
שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים
אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־
יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־
אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ
וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃
כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי
וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ כח וְלֹא
נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃
כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ ׀
אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב
עַד־רָע׃ ל וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית
אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן

* קמץ בז"ק — כי

—שרשים והערות—

(איוב לב, יב) שהוא כמו אתבונן על (שם לא, א) עלו עלינו (ש"א יד, י) תחת עדינו כי הם בודאי לא יפתחו פיהם לאמן לומר להם עלו עלינו. — (כא) ויעבר. עבר. — וישם. שום. — הר. הרר. — (כג) ויקח. לקח. — אחיו. אחה, מכיריו. — וירדף. רדף. — אחריו. אחר. — שבעת. שבע. — ימים. יום. — וידבק. דבק. — (כד) ויבא. בוא. — הלילה. ליל. — השמר. שמר. — תדבר. דבר. — רע. רוע. — (כה) וישג. נשג. — (כו) ויאמר. אמר. — עשית. עשה. — בנתי. בנה. — כשביות. שבה. — (כז) נחבאת. חבא. — לברח. ברח. — ואשלחך. שלח. — בשמחה. שמח. — ובשרים. שיר. — בתף. תפף. — ובכניר. כנר. — (כח) נטשתני. נטש. — הסכלת. סכל, כי השמדתני להטיב לך. — (כט) לאל. איל. — יש לאל ידי לעשות עמכם רע. מבלי פחד מעונש, והעד שברי אלקי אביכם הזהירני מדבר עמך שום דבר, וכבר דברתי די ולא נענשתי על הדבור, ככה אינני מפחד מפניו שיענשני על המעשה — לפי שאיננו אלקי שאפחד מפניו. — (ל) נכסף נכספת. כסף, ונקרא שמנון כסף לפי שהכל נכספים לו; המקור המחובר אל הפעל מורה על המחשבה הקודמת בזמן אל הפעולה, ידעתי שמעולם לא אהבת את העבודה וכבר חשבת מאז לברוח ממני. — (לא) יראתי.

כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃
לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ
הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל
גְּנָבָתַם׃ לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל
שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל
רָחֵל׃ לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר
הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא
מָצָא׃ לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי
לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא
מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן
יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ
אַחֲרָי׃ לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל
כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃
לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ
וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ
אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃
מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי

מעיני

—שרשים והערות—

ירא.— תגזל. גזל.— (לב) יחיה. חיה.— הכר. נכר.— גנבתם. גנב.— (לג) שתי, שנה.— האמהות. אמה, החזיקו את עצמן כאמהות שפלות נגד גבירותיהן.— ויצא. יצא.— (לד) ותשמם. שום.— בכר. כרר, וממנו כרכרה (ישעיה סו, כ) עגלה רפודה בכרים.— ותשב. ישב.— עליהם. עלה.— וימשש משש.— (לה) יחר. חרה.— אוכל. יכל.— לקום. קום.— מפניך. פנה.— נשים. אנש.— ויחפש. חפש.— (לו) וירב. ריב.— ויען. ענה.— פשעי. פשע.— חטאתי. חטא.— דלקת. דלק, כאש הדולקת במהירות.— (לז) כלי. כלה.— מצאת. מצא.— ויוכיחו. יכח.— שנינו. שנה.— (לח) עשרים. עשר.— אנכי, אני בצדקתי ויושר לבי מאז עד היום.— רחליך. רחל.— ועזיך. עזז.— שכלו. שכל.— ואילי. איל, המובחרים שבצאנך לא אכלתי כמנהג הרועים אע״פ שמזונותי עליך, אלא הגרועים שבהם.— (לט) טרפה. טרף, דרוסת חיה רעה, אע״פ שבדין הייתי לא הבאתים אליך כמו שנאמר (שמות כב, יב) אם טרוף יטרף יביאהו עד.— אחטנה. חטא.— מידי. ידה.— תבקשנה. בקש.— גנבתי יום. כמו גנבת־יום היוד תחת המקף, וכן שכני סנה, (דברים לג, טז) תחת שכן־סנה.— (מ) הייתי. היה, הייתי שומר ביום.— אכלני.

מֵעֵינָי׃ מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ
אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ
וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי
אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם
שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח
אָמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי
וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא
וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר
יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה
לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃
מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־
גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא
וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד
בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ מט וְהַמִּצְפָּה
אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃

אם

—שרשים והערות—

אכל.— **ותדד.** נדד.— **שנתי.** ישן.— (מא) **עבדתיך.** עבד, **ותחלף וגו'.** התנצלות על מה שאמר לעיל פסוק ל"א שחשדו בגזלת בנותיו, הרי אתה בעצמך נתת מקום להשד זה במה שהחלפת וגו', אבל בגזלת צאנו לא חשדו מעולם דא"כ לא היה צריך להחליף משכורתו אם יחשוב הכל לשלו, אבל גם זה לא מצדקתך ויושר לבבך אלא מפני שאלקי אבי היה עמדי, ולולא הוא כי עתה ריקם שלחתני כמו שבאתי.— (מב) **ריקם.** ריק, והמם לתאר הפעל.— **עניי.** ענה.— **יגיע.** יגע.— **כפי.** כפף.— **ויוכח.** יכח.— (מג) **ולבנתי.** רחל ולאה.— **לאלה.** בלהה וזלפה שגם הן יוצאי חלצי.— (מד) **לכה.** ילך.— **נכרתה.** כרת.— **ברית.** כרת.— **ואתה.** אנת.— **לעד.** עוד.— **ביני ובינך.** בין.— (מה) **ויקח.** לקח.— **וירימה.** רום.— **מצבה.** יצב, אבן גדולה וכבדה שתוכל לעמוד לארך ימים.— (מו) **לאחיו.** למיודעיו שבאו עם לבן כמו אחי מאין אתם (לעיל כט, ד).— **לקטו.** לקט.— **ויקחו.** לקח.— **ויעשו.** עשה.— **גל.** גלל, הגל אינו מתקיים ימים רבים כי הוא צבור אבנים קטנות.— **ויאכלו.** אכל.— (מח) **עד וגו' היום.** הגל הזה לא יוכל להיות לנו לעד שלום וברית אלא היום בלבד, כי למחר אפשר שיהרס ברגלי אדם ובהמה.— **על כן קרא וגו'.** דברי מרע"ה כותב התורה שמכאן ואילך התחיל לבן לדבר עם יעקב בלשון הקודש לכבודו וקרא אותו גם הוא גלעד.— (מט) **והמצפה** (היא המצבה — תהיה לנו לעדה) **כי נסתר איש מרעהו.** על ימים הבאים בשעה שאני אהיה בחרן ואתה בבית אביך. - **אשר אמר וגו'.** גם אלה דברי כותב התורה בתור מאמר מוסגר בתוך דברי לבן לבאר הטעם למה החליף לבן את השם מצבה בשם מצפה — לפי שחפץ לרמז על מטרתה „יצף ד' ביני

נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין
אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נא וַיֹּאמֶר לָבָן
לְיַעֲקֹב הִנֵּה ׀ הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי
וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־
אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי
אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה׃ נג אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע
יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר
וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר
לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ
אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ
וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם
מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃

פ פ פ

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה
שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ ה וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה

* קדש תאמרון

—שרשים והערות—

ובינך"— יצף. צפה. נסתר. סתר.— מרעהו. רוע.— (נ) תענה. ענה, ורק בפעל.— (נא) ויאמר. אמר.— הנה. סיער אזנ.— יריתי. ירה, יעקב העמיד את המצבה ולא לבן כמו שאמר לעיל פסוק מ״ה, אבל מרוב הרגלו לחשוב את יעקב לשכירו אמר יריתי כי יד פועל כיד בעה״ב.— (נב) עד הגל וגו׳. הנה לפנינו שני עדים על כריתת ברית שלומנו, אבל הבדל גדול ביניהם, הגל שאין עדותו אלא על היום הזה בלבד כמ״ש לעיל פסוק מ״ח הוא דרוש לשנינו שלא נעשה רעה איש לרעהו עכשו בשבתנו יחד, אבל המצבה שעדותה על הימים הבאים בשעה שנסתר איש מרעהו איננה דרושה אלא לך ולא לי, כי אני לא אוכל להרע לך עוד בהיותי רחוק ממך, אבל אתה תוכל להרע לבנותי הנתונות בידך.— לא אעבר אליך. לא אעבר ברית הגל בנוגע אליך.— אעבר. עבר.— (נג) ישפטו. שפט.— אביהם. אבה, ועי׳ ספורנו.— וישבע. שבע, נפעל תולדת ההפעיל השביע.— (נד) וילינו. לון.— (א) וישכם. שכם.— וינשק. נשק.— ויברך. ברך.— אתהם. אות.— וילך. ילך.— וישב. שוב.— למקמו. קום.— (ב) לדרכו. דרך.— ויפגעו. פגע.— מלאכי. לאך, העוסים מלאכת שולחיהם.— (ג) כאשר. אשר.— ראם. ראה.— מחנה. חנה.—

(ד) וישלח. שלח.— מלאכים. לאך, מאותן המלאכים שפגע כהפרדו מלבן.— לפניו. פנה, ללכת לפניו והוא הולך אחריהם.— אחיו. אחה.— (ה) ויצו. צוה.— אתם. אות.— לאמר. אמר, כדברים

תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן
גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד
וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃
ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ
אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃
ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ
וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר
אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה
הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם
וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ
וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים

ומכל

—שרשים והערות—

הולך.— **לאדני.** אדן, אע"פ שאתם מלאכי מעלה תכנעו לפניו כאשר אני נכנע.— **עבדך.** עבד.— **גרתי.** גור.— **ואחר.** אחר, אית"ן בצירי כמו אֵהָב (משלי ח, יז).— **עתה.** העת הזאת.— **עם לבן גרתי.** אין לך להתקנא כי על ברכות אבינו שהרי לא נתקיימו, אבינו ברכני **יעבדוך עמים.** והייתי גר בעתי בבית לבן עד עתה, ומעכשיו עבדך אני ברצון נפשי.— (ו) **ויהי.** היה.— **צאן.** צון.— **ושפחה.** שפח.— **להגיד.** נגד.— **למצא.** מצא.— **חן.** חנן.— **בעיניך.** עין; וכמעט זכיתי להתעשר משמל כפי שלחתי תיכף להגיד זאת לאדוני ולשמחך למצא חן בעיניך כי כבוד הוא לאדון שעבדיו עשירים.— (ז) **וישבו.** שוב.— **לאמר.** ויאמרו לאמר.— **באנו.** בוא.— **לקראתך.** קרא.— **וארבע.** רבע.— **מאות.** מאה.— **עמו.** עמם.— **באנו אל אחיך.** לא שמענו בקולך לבוא אל עשו כתור שליחי עבד לאדוניו אלא בתור שליחי אח לאחיו, כי לא יאות לך להכנע מפניו אחרי שה' אלקיך הלך על יד ימינך, האמנם דברנו אליו רכות, אך הוא לא שעה אלינו, ולא זו בלבד אלא שגם הולך לקראתך למלחמה, אך אתה אל תירא מאתו כי ד' אלקיך עמך.— (ח) **ויירא.** ירא.— **ויצר.** צרר, לדעת הראב"ע ז"ל הוא מבנין הפעיל וחסר דגש או מקרה, אך לפי"ז היה ראוי להיות בקמץ היוד כי העתיד יָצֵר כמו וַיָּצֵרוּ להם (נחמיה ט, כז). ונראה בעיני שהוא מבנין נפעל ובא כנה תמורת דגש כמו וַתֵּקַל גברתה (בראשית טז, ד) יֵצַר צר (ישעיה כד ט).— **ויירא.** מפני עשו.— **ויצר לו.** הדבר מה שהמלאכים לא שמרו מצותו להכנע לפניו כעבדים לאדוניהם, כי אפשר שנתפייס אז ולא היה צריך לנסים, כי הצדיקים מרחיקים את עצמם מן הנסים בכל מה שאפשר שלא להטריח קמי שמיא (עי' תענית כ"ד א' וב' וכ"ה א' וכ' ע"ב), ואפשר שהקב"ה הגדיל הפחד בלבו כדי שיתפלל אליו, כי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים (יבמות ס"ד א').— **ויחץ.** חצה.— **העם.** עמם.— **אתו.** אתת.— **והגמלים.** גמל.— **מחנות.** חנה.— (ט) **האחת.** אחד (אַחֶדֶת).— **והכהו.** נכה, והכה את עצמו, תלה קללתו באחרים.— **הנשאר.** שאר, ההבדל בין שאר לנותר ראה ויקרא (י, יב).— **לפליטה.** פלט.— (י) **אבי.** אבה.— **לארצך.** ארץ.— **ולמולדתך.** ילד.— **ואיטיבה.** יטב.— (יא) **קטנתי.** קטן.— **מכל.** כלל.— **החסדים.** חסד, שעשית עמדי מה שלא הבטחתני.— **האמת.** אמן (אֱמֶנֶת), שקיימת הבטחתך.— **עשית.** עשה, קטנתי מכל הטוב אשר עשית עמדי ואינני שוה וראוי לכל זה.— **במקלי.** מקל.— **עברתי.** עבר.—

וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי
עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃
יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ
פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב
אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־
יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא
בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים
עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ טז גְּמַלִּים
מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה
אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו
עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח
תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר
כִּי יִפְגָשְׁךָ* עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה
תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב
מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃

* היו"ד ג"כ במאריך מ"ש ורוו"ה

ויצו

—שרשים והערות—

הייתי. היה.— לשני. שנה.— (יב) הצילני. נצל. ואחרי שכל זה לא מצד זכותי לא בצדקתי וביושר לבבי, כי אם מצד רחמיך הרבים שאינם כלים לנצח (רש"י שמות לג, יט), אם כן הצילני נא גם עכשו ברוב רחמיך. וממנו למדו רבותינו מסדרי התפלה להתפלל בסגנון כזה בברכת השיר: עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך — ואל תטשנו לנצח, ובברכת מודים: הטוב, כי לא כלו רחמיך! והמרחם, כי לא תמו חסדיך מעולם! לפיכך קוינו לך גם בעתיד שלא יתמו רחמיך וחסדיך ממנו.— אם. אמם.— בנים. בנה.— (יג) איטיב עמך ושמתי את זרעך. יודע אני שלא יכלה זרעי שכך נשבעת לאברהם וליצחק, אבל הלא הבטחתני להיטיב גם עמי כמו שאמרת והנה אנכי עמך (לעיל כח, טו) ואהיה עמך (לעיל לא, ג).— זרעך. זרע.— כחול. חול.— הים. ימם.— יספר. ספר.— מרב. רבב.— (יד) וילן. לון.— בלילה. ליל.— ויקח. לקח.— הבא. בוא.— בידו. ידה.— מנחה. מנח.— (טו) עזים. עזז.— מאתים. מאה.— ותישים. תיש.— עשרים. עשר.— רחלים. רחל.— ואילים. איל.— (טז) מיניקות. ינק.— ובניהם. כמספרם.— פרות. פרר וי"א פרש ע"מ הרה.— אתנת. אתן.— ועירים. חמורים זכרים (רש"י). וא"ת עילי חמורים לעירים, כמו אספסתא בעילי זוטרי (שבת קנ"ה ב').— (יז) ויתן. נתן.— עדר עדר. שלא יתערבו מין בשא"מ.— לבדו. בדד.— עברו. עבר.— תשימו. שום, ראה ויקרא (ו' ג) ההבדל שבין נתינה לשימה.— (יח) הראשון. ראש.— יפגשך. פגש.— ושאלך. שאל.— אתה. אנת.— תלך. ילך.— (יט) והנה. פירוואחר.— אחרינו. אחר.—

כ וַיְצַ֞ו גַּ֣ם אֶת־הַשֵּׁנִ֗י גַּ֚ם אֶת־הַשְּׁלִישִׁ֔י גַּ֚ם אֶת־כָּל־
הַהֹ֣לְכִ֔ים אַחֲרֵ֥י הָעֲדָרִ֖ים לֵאמֹ֑ר כַּדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ תְּדַבְּר֣וּן
אֶל־עֵשָׂ֔ו בְּמֹצַאֲכֶ֖ם אֹתֽוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּ֕ם גַּ֗ם הִנֵּ֛ה עַבְדְּךָ֥
יַעֲקֹ֖ב אַחֲרֵ֑ינוּ כִּֽי־אָמַ֞ר אֲכַפְּרָ֣ה פָנָ֗יו בַּמִּנְחָה֙ הַהֹלֶ֣כֶת
לְפָנָ֔י* וְאַחֲרֵי־כֵן֙ אֶרְאֶ֣ה פָנָ֔יו אוּלַ֖י יִשָּׂ֥א פָנָֽי׃ כב וַתַּעֲבֹ֥ר
הַמִּנְחָ֖ה עַל־פָּנָ֑יו וְה֛וּא לָ֥ן בַּלַּֽיְלָה־הַה֖וּא בַּֽמַּחֲנֶֽה׃
כג וַיָּ֣קָם ׀ בַּלַּ֣יְלָה ה֗וּא וַיִּקַּ֞ח אֶת־שְׁתֵּ֤י נָשָׁיו֙ וְאֶת־שְׁתֵּ֣י
שִׁפְחֹתָ֔יו וְאֶת־אַחַ֥ד עָשָׂ֖ר יְלָדָ֑יו וַֽיַּעֲבֹ֔ר אֵ֖ת מַעֲבַ֥ר יַבֹּֽק׃
כד וַיִּקָּחֵ֕ם וַיַּֽעֲבִרֵ֖ם אֶת־הַנָּ֑חַל וַיַּעֲבֵ֖ר אֶת־אֲשֶׁר־לֽוֹ׃
כה וַיִּוָּתֵ֥ר יַעֲקֹ֖ב לְבַדּ֑וֹ וַיֵּאָבֵ֥ק אִישׁ֙ עִמּ֔וֹ עַ֖ד עֲל֥וֹת
הַשָּֽׁחַר׃ כו וַיַּ֗רְא כִּ֤י לֹא יָכֹל֙ ל֔וֹ וַיִּגַּ֖ע בְּכַף־יְרֵכ֑וֹ וַתֵּ֙קַע֙
כַּף־יֶ֣רֶךְ יַעֲקֹ֔ב בְּהֵֽאָבְק֖וֹ עִמּֽוֹ׃ כז וַיֹּ֣אמֶר שַׁלְּחֵ֔נִי כִּ֥י
עָלָ֖ה הַשָּׁ֑חַר וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א אֲשַֽׁלֵּחֲךָ֔ כִּ֖י אִם־בֵּרַכְתָּֽנִי׃
כח וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו מַה־שְּׁמֶ֑ךָ וַיֹּ֖אמֶר יַעֲקֹֽב׃ כט וַיֹּ֗אמֶר
לֹ֤א יַעֲקֹב֙ יֵאָמֵ֥ר עוֹד֙ שִׁמְךָ֔ כִּ֖י אִם־יִשְׂרָאֵ֑ל כִּֽי־שָׂרִ֛יתָ

* קמץ בז"ק

עם

—שרשים והערות—

(כ) ויצו. צוה.— השני. שנה.— השלישי. שלש.— ההלכים. הלך.— העדרים. עדר.— תדברון. דבר, אפי' אם לא ישאל אתכם.— במצאכם. מצא, נקוד זר כי ראוי להיות בְּמָצְאֲכֶם כמו בַּאֲכָלְכֶם (במדבר טו, יט) לְמָרְדְּכֶם (יהושע כב, טז), או בְּמָצְאֲכֶם כמו בְּשָׁמְעֲכֶם (דברים ה, כ) כְּתָפְשְׂכֶם (יהושע ח, ח).— (כא) ואמרתם. תוסיפו לאמר, וכל כך למה? כדי שיתמלאו אזניו של אותו רשע בגלגול מבטאי ההכנעה עבדך יעקב, אדני עשו — אולי ירך לבבו.— אכפרה. כפר.— פניו. פנה.— אכפרה פניו. אקנח רוגזו (רש"י), ודברי השליחים הם — למען ישמע עשו וידע כי יעקב מרגיש א"ע לחוטא ופושע נגדו ומחויב לכפר פניו במנחה לא בפיוס דברים בעלמא.— (כב) ותעבר המנחה על פניו. להתבונן אם נערכה בסדר נאות.— והוא לן וגו' במחנה. להתבונן אם מחנהו ערוך כראוי למלחמה לכשיצטרך.— (כג) ויקם. קום, כלומר ויתחזק כמו קומו כי נתן ד' בידכם (שופטים ז, טו).— שתי. שנה.— נשיו. אנש.— שפחתיו. שפח, שנתחברו למשפחתו (לעיל יג, טז).— ויעבר. עבר, קל, הוא בעצמו עבר בתחלה לתור להם מנוחה בטוחה.— (כד) ויעבר, הפעיל.— (כה) ויותר. יתר.— לבדו. בדד, הלך לבדוק אם נשאר מאומה.— ויאבק. אבק = חבק, שנתחבקו איש ברעהו כדרך המתאבקים וכל אחד מהם פועל ונפעל כאחד, לפיכך בא בבנין נפעל כמו וַיִּלָּחֵם, הראו לו מן השמים שכחו אמיץ למלחמה ואין לו לפחוד.— עמו. עמם.— עלות. עלה.— (כו) וירא. ראה.— ויגע. נגע.— בכף. כפף.— ותקע. יקע (ענטריססען, פעררענקט).— (כז) שלחני. שלח.— ברכתני. ברך, להודות לי על ברכות אבי כי שרו של עשו היה.— (כח) שמך

עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃ ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ
אֹתוֹ שָׁם׃ שלישי לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם־הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל
כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ לב וַיִּזְרַח־
לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־
יְרֵכוֹ׃ לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה
אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ
יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃ לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה
עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים
עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ ב וַיָּשֶׂם אֶת־
הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ
אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ ג וְהוּא
עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ
עַד־אָחִיו׃ ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל
עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא
אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ

צואריו קרי

ויאמר

—שרשים והערות—

שמה.— (כט) יאמר. אמר.— שרית. שרה, הראית גודל נפשך.— עם אלהים. עם המלאכים ששלחת לעשו ועמדי.— ועם אנשים. לבן ועשו.— ותוכל. יכל.— (ל) וישאל. שאל.— הגידה. נגד.— למה זה תשאל לשמי. אין לך שום תועלת בידיעת שמי.— (לא) ויקרא. קרא.— המקום. קום.— פנים. פנה.— (לב) ויזרח. זרח.— כאשר עבר. אחר שעבר את פנואל זרחה לו השמש, פנואל היא מַעֲבָר לנחל יבוק היוצא מהררי חורן ונופל אל הירדן (תבואת הארץ דף ס"ח תוצאה חדשה) ויעקב היה אז בתחתית הר ולא ראה בצאת השמש על הארץ, ונשתהה שם מעלות השחר עד צאת השמש כגבורתה, ואז עבר את פנואל וזרחה השמש גם לו, ולמה נשתהה שם כל כך? — והוא צלע על ירכו. בסבת צליעתו לא היה יכול לילך עד שנתרפא.— (לג) על כן לא יאכלו וגו'. להראות לכל כי יעקב לא ניזק הרבה מן המלאך אלא באבר בלתי נחשב שאינו ראוי לאכילה (רע"ס).— גיד הנשה. ספאננאדער.— (א) וישא. נשא.— עיניו. עין.— והנה. פירוואהר.— בא. בוא.— ויחץ. חצה.— הילדים. ילד.— (ב) אחרנים. אחר.— [ג] לפניהם. פנה, כי כלם היו יקרים בעיניו בשוה אע"פ שהציג את בני השפחות ראשונה קרובים אל הסכנה, לכן עבר לפניהם והציג א"ע בסכנה יותר מכלם (הגאון ריל"ד).— וישתחו. שחה.— פעמים. פעם.— גשתו. נגש.— (ד) וירץ. רוץ.— לקראתו. קרא.— ויחבקהו חבק.— ויפל. נפל.— צוארו. צור.—

וַיֹּ֕אמֶר הַיְלָדִ֕ים אֲשֶׁר־חָנַ֥ן אֱלֹהִ֖ים אֶת־עַבְדֶּֽךָ׃ רביעי
ו וַתִּגַּ֧שְׁןָ הַשְּׁפָח֛וֹת הֵ֥נָּה וְיַלְדֵיהֶ֖ן וַתִּֽשְׁתַּחֲוֶֽיןָ׃ ז וַתִּגַּ֧שׁ
גַּם־לֵאָ֛ה וִילָדֶ֖יהָ וַיִּֽשְׁתַּחֲו֑וּ וְאַחַ֗ר נִגַּ֥שׁ יוֹסֵ֛ף וְרָחֵ֖ל וַיִּֽשְׁתַּחֲוֽוּ׃
ח וַיֹּ֕אמֶר מִ֥י לְךָ֛ כָּל־הַמַּחֲנֶ֥ה הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֣ר פָּגָ֑שְׁתִּי וַיֹּ֕אמֶר
לִמְצֹא־חֵ֖ן בְּעֵינֵ֥י אֲדֹנִֽי׃ ט וַיֹּ֥אמֶר עֵשָׂ֖ו יֶשׁ־לִ֣י רָ֑ב אָחִ֕י
יְהִ֥י לְךָ֖ אֲשֶׁר־לָֽךְ׃ י וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֗ב אַל נָא֙ אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי
חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ וְלָקַחְתָּ֥ מִנְחָתִ֖י מִיָּדִ֑י כִּ֣י עַל־כֵּ֞ן רָאִ֣יתִי פָנֶ֗יךָ
כִּרְאֹ֛ת פְּנֵ֥י אֱלֹהִ֖ים וַתִּרְצֵֽנִי׃ יא קַח־נָ֤א אֶת־בִּרְכָתִי֙
אֲשֶׁ֣ר הֻבָ֣את לָ֔ךְ כִּֽי־חַנַּ֥נִי אֱלֹהִ֖ים וְכִ֣י יֶשׁ־לִי־כֹ֑ל וַיִּפְצַר־
בּ֖וֹ וַיִּקָּֽח׃ יב וַיֹּ֖אמֶר נִסְעָ֣ה וְנֵלֵ֑כָה וְאֵלְכָ֖ה לְנֶגְדֶּֽךָ׃
יג וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֗יו אֲדֹנִ֤י יֹדֵ֙עַ֙ כִּֽי־הַיְלָדִ֣ים רַכִּ֔ים וְהַצֹּ֥אן וְהַבָּקָ֖ר
עָל֣וֹת עָלָ֑י וּדְפָקוּם֙ י֣וֹם אֶחָ֔ד וָמֵ֖תוּ כָּל־הַצֹּֽאן׃ יד יַעֲבָר־
נָ֥א אֲדֹנִ֖י לִפְנֵ֣י עַבְדּ֑וֹ וַאֲנִ֞י אֶתְנָהֲלָ֣ה לְאִטִּ֗י לְרֶ֨גֶל הַמְּלָאכָ֤ה
אֲשֶׁר־לְפָנַי֙ וּלְרֶ֣גֶל הַיְלָדִ֔ים עַ֛ד אֲשֶׁר־אָבֹ֥א אֶל־אֲדֹנִ֖י
שֵׂעִֽירָה׃ טו וַיֹּ֣אמֶר עֵשָׂ֔ו אַצִּֽיגָה־נָּ֣א עִמְּךָ֔ מִן־הָעָ֖ם אֲשֶׁ֣ר
אִתִּ֑י וַיֹּ֕אמֶר לָ֣מָּה זֶּ֔ה אֶמְצָא־חֵ֖ן בְּעֵינֵ֥י אֲדֹנִֽי׃ טז וַיָּשָׁב

ביום

—שרשים והערות—

וישקהו. נשק.— **ויבכו.** בכה.— (ח) **המחנה.** חנה.— **פגשתי.** פגש.— **למצא.** מצא.— **חן.** חנן.— (ט) **יש.** ישש.— **רב.** רבב.— **אחי.** אחה.— **יהי.** היה.— (י) **ולקחת.** לקח.— **מנחתי.** מנח.— **מידי.** ידה.— **ותרצני.** רצה.— (יא) **ברכתי.** אל תאמר בלבבך כי אך מנחה פשוטה היא ככל המנחות שמקריבים לפני השרים, אלא ברכה היא שעל פיה תבוא ברכת ד' בכל אשר לך.— **כי חנני אלהים.** כי מידו של הקב"ה באו לי כל אלה וברכת ד' היא תעשיר.— **וכי יש לי כל.** וגם אולי לא יחסר מאומה בלעדיה.— **ויפצר.** פצר, הרבה לבקש מאתו.— (יב) **נסעה.** נסע, הנו"ן למד"ב.— **ונלכה.** ילך.— **לנגדך.** יחד עמך.— (יג) **רכים.** רכך (שוואכליך).— **עלות.** מגדלות עלליהן (רש"י), ורא"בע פירש הרות שעלו עליהן זכרים.— **עלי.** לשמרם מנזק.— **ודפקום.** דפק = דחק (בלשונות הסלווים מלאנו קרבת המבטא בין פא רפויה לחית), וכאשר ידחקום יום אחד למהר הליכתם לבטדך ימותו כלם. (יד) **יעבר.** עבר.— **אתנהלה.** נהל.— **לאטי.** לאט (לאנגזאם), ונפלה הלמד ויהלך אם (מ"א כא, כז).— **לרגל המלאכה.** מלאכת עבודת השמירה.— **מלאכה.** לאך.— **שעירה,** הרחיב לו הדרך (ע"ז כ"ה ב,) לבל ימהר להזיקו.— (טו) **אצינה.** יצג.— **עמך וגו' אשר אתי.** עי' לעיל (יב, ד; יג א) לך דרושים האנשים האלה מאד כי חלש אתה וישמרוך בדרך, אבל לי אינם דרושים כלל כי גבור אני גם בלעדיהם.— (טז) **וישב.** שוב, לפי סגנון הלשון היה לו לומר וישב עשו

בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה: יז וְיַעֲקֹב נָסַע
סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא
שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת: ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר:
יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד
בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה: כ וַיַּצֶּב־שָׁם
מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: ס חמישי לד א וַתֵּצֵא
דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת
הָאָרֶץ

—שרשים והערות—

ביום ההוא כמו וישב בנימין בעת ההיא (שופטים כא, יד), ונראה שרמז לנו הכתוב בזה לענין לדדי חוץ מפשוטו של מקרא, שעוד באותו היום חזר לסורו להיות עשו. וחנתו אשר הראה ליעקב חלפה כענן בקר. — (יז) **ויבן**. בנה. — **בית**. גדול וחומה בצורה להשגב מפני עשו (רמב"ן). — **סכות**. סכך. — (יח) **שלם**. כך שם העיר. — **עיר שכם**. העיר אשר נתן חמור לשכם בנו לנחלה באהבתו אותו, ורבותינו פירשו **שלם** בגופו שנתרפא מצלעתו, **שלם** בממונו שלא נחסר על ידי מנחת עשו כלום, **שלם** שניצול מבין שִׁנֵּי אריות מלבן ומעשו. — **ויחן**. חנה. — (יט) **ויקן** קנה. — **חלקת**, חלק. — **קשיטה**. קשט, מטבע כסף שוית הדינר. — (כ) **ויצב**. יצב. — **מזבח**. זבח. — **ויקרא**. קרא. — **אל אלהי ישראל**. השם אל מורה כח ויכלת, כמו יש לאל ידי (לעיל לא, כט), ושרשו **איל** (תהלים כח, כ), והמאמר אל — אלקי ישראל! קריאה היא שקרא אל המזבח הזה בכל פעם מדי גשתו אליו: **אל** —. מאַכטיג איזט גור — אלקי ישראל! האלקים שעתיד לקרא שמי ישראל, אך לו לבדו הכח והאילות העוז והכלה לעשות בעולם כרצונו, כי לא לבן בערמתו ולא המלאך בגבורתו ולא עשו בחרבו הקשה יכלו לעשות דבר נגד רצונו החזק אשר רצה להקימני לפניו כיום הזה. — (א) **ותצא**. יצא. — **ילדה**. ילד. – **לראות**. ראה. — **בבנות**. בנה, בשחוק הבנות. — (ב) **נשיא**. נשא. — **ויקח**. לקח. — **וישכב**. שכב. — **ויענה**. ענה, כי צעקה הנערה ואין מושיע לה, והודיע לנו הכתוב יחוס משפחתו שהיה **חוי**, וכן לקמן (לו, יב) ותמנע היתה פלגש לאליפז, מה לנו לדעת שם פלגשו של אליפז? עד שגם מנשה בן חזקיהו היה מתקשה בזה (סנהדרין צ"ט ב') וכי לא היה לו לכתב אלא ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש? כלומר לאיזה צרך הודיע לנו הכתוב יחוס בני שעיר החורי (שם שם כ) שאינם שייכים כלל לבני ישראל אלא מה שתמנע אחותם היתה פילגש לאליפז? אבל כונת הכתובים להודיע לנו סבת שנאתו של עמלק לישראל, שמכל משפחות בני עשו הרבים לא היתה לישראל רצועת מרדות אלא משפחת עמלק בלבד? כי חוי וחורי אחד הם, זאת נדע על פי הכתובים שבסוף סדר זה, פעם כתוב (לו, ב) בת צבעון החוי, ופעם כתוב (שם פסוק כ) אלה בני שעיר החורי לוטן ושובל וצבעון וגו' ואחות לוטן תמנע והיא היתה אמו של עמלק, א"כ היה עמלק מצאצאי החוי (ועי' רמב"ן (דברים ב, י), „יתכן שנקרא **חוי** ע"ש שהיה נחש עלי דרך ונקרא **חורי** ע"ש חור פתן כי השמות ישמרו את הטעם ויחליפו המלות" עכ"ל), וכשאירע אותו מעשה של שכם ושני בני לאה אחי דינה הרגו את כל בני העיר ע"י ערמת המילה, קם עמלק שהוא ממשפחת החוי מצד אמו לגואל הדם על שני דברים, האחד על ברכות עשו שבאו ליעקב בערמה, והשני לנקום נקמת עיר שכם שהיתה עיר **חוית** ונהרגה בערמת בני יעקב ע"י המילה, לפיכך עשה גם הוא בערמה, שכן רוב מלחמותיו של עמלק עם ישראל היו בערמה, כפסיקתא דר"כ הובאת בוכר פיסקת זכור סי' קי"ב בא ועמד לו חוץ לענן והיה

הָאָֽרֶץ׃ ב וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא
הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ ג וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ
בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב
הַנַּעֲרָ׃ ד וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי
אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ ה וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא
אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ
יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב
לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם

הנערה קרי הנערה קרי ויתעצבו

—שרשים והערות—

קורא ראובן שמעון גור יהודה! אחוכון אנא פוקו ואנא בעי למעבד פרקמטיא עמכון! וכיון שהיה יוצא אחד מהם היה הורגו, ובמלחמת הכנעני מלך ערד זה עמלק, אמר ר"י בר שלום לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנענים והיה מדבר בלשונם שלא יכירו אותו ישראל וכו' כיון ששמעו שמת אהרן זיינו עצמן מכשפים ולבשו עצמן מבחוץ והיו באין כאבלים וכו' (ילקוט חקת רמז תשס"ד בשם ילמדנו), והמן הוכה את המלך ולא הודיעו בתחלה איזו אומה הוא מבקש לעקור, שהרי שאל את אסתר מי הוא זה וגו' אשר מלאו לבו לעשות כן (אסתר ז, ה), ולפיכך היה עמלק חותך מילותיהן של ישראל וזורקן כלפי מעלה (במדבר רבה פי"ג סי' ג') להראות לכל שעיקר נקמתו היא בשביל ערמת המילה; ואם לא היו בני יעקב שולחים ידיהם בביזת שכם אלא הרגו את כל אנשי העיר אשר בקרבם נעשתה התועבה ולא מיתר, לא היו כל השכנים כועסים עליהם כלל, נהפוך הוא שהיו חושבים אותם לאנשים נכבדים שכבוד ביתם יקר בעיניהם מנפשם ויקומו על שכם בתור גואלי הדם אשר קנאת כבוד אחותם אכלתם, ומה גם בימים ההם שהיו אומות העולם גדורים מאד בעריות, כמו שאמרו רבותינו (ב"ר פ"ע סי' י"ב) שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אה"ע וגדרו עצמן מן הערוה, וזו העיר ההוללה פרצה גדרו של עולם, ונקמת גואל הדם נחשבת עד היום בעיני עמי המזרח למצוה גדולה הראויה לכבוד ויקר; ואז לא היה לעמלק פתחון פה לנטור איבה לישראל בעד הדבר הזה, אבל הם לא עשו כך אלא שלחו ידיהם בבזה ויבוזו כל אשר בעיר ובשדה, ובזה נתנו מקום לחשדם כי לא נקמת כבוד אחותם בערה בלבם אלא — אהבת הבצע, ועי"ז עוררו עליהם שנאת השכנים ושנאת עמלק קרובם. ולפיכך היתה לחק בישראל כי בכל נקמות עמלק לא ישלחו ידיהם בבזה. ושמואל כעס על שאול על אשר עבר את החק הזה ואת פי ד' לא שמע. ובנקמת המן הודיע הכתוב שלש פעמים ובבזה לא שלחו את ידם. ובפשוט העמלקי על ארץ יהודה ועל ארץ פלשתים ויקחו שלל רב משני המקומות האלה — הודיע לנו הכתוב (ש"א ל, יח) שכאשר הכה דוד מכה נצחת ולא נמלט מהם איש לא לקח משללם מאומה אלא ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק, דהיינו שלל יהודה ופלשתים, אבל בשלל עצמם לא שלח ידו, ועל החק הזה שאסור ליהנות משללו של עמלק רמז לנו הכתוב באמרו תמחה את זכר עמלק (דברים כה, יט) כלומר לבלתי השאיר שום דבר שעל ידו תוכל לזכרו ולומר דבר זה משל עמלק הוא.— (ג) ותדבק. דבק.— בת. בנה (בנת).— ויאהב. אהב.— וידבר. דבר.— לב. לבב.— (ד) קח. לקח. הילדה. ילד.— לאשה. איש. דגש הי' נח.— (ה) ובניו. בנה.— היו. היה.— את. אתת.— מקנהו. קנה.— והחריש. חרש, וממנו חֵרֵש שאינו שומע ושותק.— באם. בוא.— (ו) אבי. אבה.— (ז) כשמעם. שמע.— ויתעצבו. עצב.— ויחר. חרה.— נבלה. נבל = נפל, דבר הנופל בעיני הבריות, כמו לא נפל אנכי מכם (איוב יב, ג).— בישראל. במשפחת ישראל, ואע"פ שעכו"ם הבא

וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי נְבָלָה עָשָׂה
בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ ח וַיְדַבֵּר
חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ
נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־
לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם׃ י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ
תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ יא וַיֹּאמֶר
שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר
תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה
כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ* לְאִשָּׁה׃
יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה
וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם
לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ
אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת
לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ אֶת־
בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם
וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל
וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי

* הנערה קרי

חמור

—שרשים והערות—

על בת ישראל הולד כשר, מ"מ אינו מיוחס.— **לשכב.** שכב.— **את בת יעקב.** ואם בבת גדול המשפחה אירע כך — הלא תהיינה בנות הפחותים הפקר לכל.— **וכן לא יעשה.** אפי' כאוה"ע לאנוס אשה שלא ברצונה, וכמו שכתבנו לעיל פסוק ב' שבימים ההם היו אוה"ע גדורים בעריות.— (ח) **חשקה.** חשק.— **נפשו.** נפש, יש לו בה חשק נפשיי להדבק למשפחתכם הרמה ולא חפץ חמרי למלא תאותו.— **תנו.** נתן.— (ט) **והתחתנו.** חתן (פערשוואגערט אייך).— (י) **תשבו.** ישב.— **וסחרוה.** סחר, סובבו בה כרצונכם, כמו סחרו אל ארץ (ירמיה יד, יח) **אומוואנדערן.**— **והאחזו.** אחז (איינבירגערן).— (יא) **אמצא.** מצא.— **חן.** חנן.— **בעיניכם.** עין.— **תאמרו.** אמר.— (יב) **הרבו** רבה.— **מהר.** לנערה.— **ומתן.** לכם, כמנהג עמי קדם למכר בנותיהם ואחיותיהם לכל המרבה במחירן.— (יג) **ויענו.** ענה.— **במרמה.** רמה.— **אשר טמא.** בשביל הנבלה שעשה הרשו עצמם לרמותו.— **אחותם.** אחה.— (יד) **נוכל.** יכל.— **לעשות.** עשה.— **לתת.** נתן.— **ערלה.** ערל.— **חרפה.** חרף.— (טו) **נאות.** יאת (ירמיה י, ז) (איינוויליגען), קל ע"מ אפעל בפלס יבש מקורו (הושע יג, טו), וי"א נפעל משרש אות כמו ימול (לעיל יז, יג) וצירי הנון לתשלום דגש.— **להמל.** מול.— (טז) **בנתינו.** בנה.— **לעם.** עמם.— (יז) **והלכנו.** הלך.— (יח) **וייטבו.** יטב.—

חֲמ֑וֹר וּבְעֵינֵ֖י שְׁכֶ֥ם בֶּן־חֲמֽוֹר׃ יט וְלֹֽא־אֵחַ֤ר הַנַּ֙עַר֙ לַעֲשׂ֣וֹת
הַדָּבָ֔ר כִּ֥י חָפֵ֖ץ בְּבַֽת־יַעֲקֹ֑ב וְה֣וּא נִכְבָּ֔ד מִכֹּ֖ל בֵּ֥ית אָבִֽיו׃
כ וַיָּבֹ֥א חֲמ֛וֹר וּשְׁכֶ֥ם בְּנ֖וֹ אֶל־שַׁ֣עַר עִירָ֑ם וַיְדַבְּר֛וּ אֶל־
אַנְשֵׁ֥י עִירָ֖ם לֵאמֹֽר׃ כא הָאֲנָשִׁ֨ים הָאֵ֜לֶּה שְׁלֵמִ֧ים הֵ֣ם
אִתָּ֗נוּ וְיֵשְׁב֤וּ בָאָ֙רֶץ֙ וְיִסְחֲר֣וּ אֹתָ֔הּ וְהָאָ֛רֶץ הִנֵּ֥ה רַחֲבַת־
יָדַ֖יִם לִפְנֵיהֶ֑ם אֶת־בְּנֹתָם֙ נִקַּח־לָ֣נוּ לְנָשִׁ֔ים וְאֶת־בְּנֹתֵ֖ינוּ
נִתֵּ֥ן לָהֶֽם׃ כב אַךְ־בְּ֠זֹאת יֵאֹ֨תוּ לָ֤נוּ הָֽאֲנָשִׁים֙ לָשֶׁ֣בֶת אִתָּ֔נוּ
לִהְי֖וֹת לְעַ֣ם אֶחָ֑ד בְּהִמּ֥וֹל לָ֙נוּ֙ כָּל־זָכָ֔ר כַּאֲשֶׁ֖ר הֵ֥ם
נִמֹּלִֽים׃ כג מִקְנֵהֶ֤ם וְקִנְיָנָם֙ וְכָל־בְּהֶמְתָּ֔ם הֲל֥וֹא לָ֖נוּ הֵ֑ם
אַ֚ךְ נֵא֣וֹתָה לָהֶ֔ם וְיֵשְׁב֖וּ אִתָּֽנוּ׃ כד וַיִּשְׁמְע֤וּ אֶל־חֲמוֹר֙
וְאֶל־שְׁכֶ֣ם בְּנ֔וֹ כָּל־יֹצְאֵ֖י שַׁ֣עַר עִיר֑וֹ וַיִּמֹּ֙לוּ֙ כָּל־זָכָ֔ר כָּל־
יֹצְאֵ֖י שַׁ֥עַר עִירֽוֹ׃ כה וַיְהִי֩ בַיּ֨וֹם הַשְּׁלִישִׁ֜י בִּֽהְיוֹתָ֣ם
כֹּֽאֲבִ֗ים וַיִּקְח֣וּ שְׁנֵֽי־בְנֵֽי־יַ֠עֲקֹב שִׁמְע֨וֹן וְלֵוִ֜י אֲחֵ֤י דִינָה֙
אִ֣ישׁ חַרְבּ֔וֹ וַיָּבֹ֥אוּ עַל־הָעִ֖יר בֶּ֑טַח וַיַּהַרְג֖וּ כָּל־זָכָֽר׃
כו וְאֶת־חֲמוֹר֙ וְאֶת־שְׁכֶ֣ם בְּנ֔וֹ הָרְג֖וּ לְפִי־חָ֑רֶב וַיִּקְח֧וּ
אֶת־דִּינָ֛ה מִבֵּ֥ית שְׁכֶ֖ם וַיֵּצֵֽאוּ׃ כז בְּנֵ֣י יַעֲקֹ֗ב בָּ֚אוּ עַל־
הַ֣חֲלָלִ֔ים וַיָּבֹ֖זּוּ הָעִ֑יר אֲשֶׁ֥ר טִמְּא֖וּ אֲחוֹתָֽם׃ כח אֶת־צֹאנָ֥ם

ואת

—שרשים והערות—

דבריהם. דבר.— **שכם בן חמור.** ולא אמר שכם בנו? כי היו נכבדים זמ"ז במעלתם, חמור הזקן חָשַׁק להדבק במשפחת יעקב חֵשֶׁק נפשיי, אבל שכם הצעיר חָפֵץ בנערה חֵפֶץ חומרי למלא תאותו.— **נכבד.** כבד, לפיכך נתרצו לצעד גדול כזה.— (יט) **ולא אחר הנער.** בטרם השב דרכו לראות את הצעד, כדרך הלהוטים אחר בולמוס של עבירה, והטעם — **כי חפץ** בבת יעקב חפץ חומרי, ובבתו ולא בו.— (כ) **עירם.** עיר.— (כא) **האנשים.** אנש.— **האלה.** אֵל. **שלמים.** שלם.— **אתנו.** את.— **רחבת.** רחב.— **ידים.** ידה.— **לפניהם.** פנה.— (כב) **יאתו.** יאת.— (פאססען).— **נמלים.** בינוני נפעל מנע"ו, וראוי נְמַלִּים בשוא הנון כמו נְבוֹנִים נְבוֹגִים. וכן (לעיל יז, כז) נִמֹּלוּ את ראוי נְמֹלוּ בקמץ כמו נָסֹגּוּ אחור (ישעיה מב, יז).— (כג) **מקניהם וגו'.** בראותם שבני העיר מחרישים ולבם מהסס בדבר, הוסיפו לתת קטורה נאפס שכל הונם העלום לנו יהיה ונחלק בינינו.— (כה) **ויהי.** היה.— **השלישי.** שלש.— **כאבים.** כאב.— **ויקחו.** לקח.— **שני.** שנה.— **חרבו.** חרב.— **ויבאו.** בוא.— **ויהרגו.** הרג, מכאן לבן נח שנהרג שהיה לו ללמוד דרך ארץ ולא למד (ב"ק צ"ב א). (כז) **בני יעקב.** הנשארים.— **החללים.** חלל.— **ויבזו.** בזז.— **אשר טמאו.** וגבו מהם

וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר
בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ כט וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־
נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב
הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי
וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה
אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם
עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה
אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר
בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה
בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם
צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ ד וַיִּתְּנוּ אֶל־
יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר
עִם־שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים
אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיָּבֹא
יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־
הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל

* ס"א זין רבתי

בית

—שרשים והערות—

דמי בשתם הגדולה.— [כח] צאנם. צאן.— בקרם. בקר.— חמריהם. חמר.— [כט] חילם. חיל.— טפם. טפף.— נשיהם. אנש.— שבו. שבה.— [ל] ויאמר. אמר.— עכרתם. עכר (בעטריבט).— להבאישני. באש (פערהאססט מאכען).— מתי. מתה.— מספר. ספר.— ונאספו. אסף.— והכוני. נכה.— ונשמדתי. שמד.— [לא] הכזונה. זנה.— אחותנו. אחה.— [א] ושב שם, עד אשר יקראוך אל בית אביך.— מזבח. זבח.— הנראה. ראה, בינוני אשר היה נראה אליך.— בברחך. ברח.— [ב] עמו. עמם.— הסרו. סור.— בתככם. תוך.— והטהרו. טהר, מטמאת החללים.— והחליפו. חלף.— שמלתיכם. שמל.— [ג] ונקומה. קום.— ונעלה. עלה.— ואעשה. עשה.— הענה. ענה.— צרתי. צרר.— עמדי. עם, הדלת נוספת במד"ב.— [ד] ויתנו. נתן.— הנזמים. נזם.— באזניהם. אזן.— ויטמן. טמן.— תחת. מן נחת.— [ה] ויסעו. נסע.— חתת. חתת.— הערים. עיר.— סביבותיהם. סבב.— רדפו. רדף.— [ז] ויבן. בנה.—

בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃
ח וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל
תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים
אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ י וַיֹּאמֶר־
לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי
אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃
יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם
יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי יב וְאֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ יד וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ
שָׁמֶן׃ טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר
אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל׃ טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־
עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ
בְּלִדְתָּהּ׃ יז וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ
הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃ יח וַיְהִי בְּצֵאת

נפשה

—שרשים והערות—

ויקרא, קרא.— למקום. קום.— נגלו, גלה.— (ח) ותמת, מות.— מינקת. ינק.— ותקבר. קבר.— בכות, בכה, כי נו בפרק מתה אמו (ב"ר פפ"א ה'),— (י) שמך. שמה.— יעקב, ישאר יעקב.— יעקב. בלבד,— ישראל. יְשַׁר־אֵל (דער רעכטשאפפענע גאטטעס),— ישראל. גם ישראל (רז"ל), אבל באברהם הקפיד הכתוב שלא לקראו עוד אברם כלל, כי אברם אין מוליד אברהם מוליד (ב"ר מ"ד י'), והקורא לאברהם אברם מוציא דבה על יצחק שאיננו בנו.— (יא) ומלכים. מלך.— מחלציך. חלץ.— יצאו, יצא.— (יג) ויעל. עלה.— (יד) ויצב. יצב.— ויצק. יצק.— (טו) את שם המקום וגו'. בהיות יעקב בפדן ארם נבנתה עיר חדשה במקום לינתו בפעם הראשונה ויקראוה לוז כמ"ש (לעיל כח, יט) ובלי"ם היתה מלאה גילולים כמנהג העמים בימים ההם, ויעקב כאשר בא שמה עכשו לא נכנס אלה בתוך העיר מפני הגלולים אשר בה אלא בקרבת העיר, ושם נגלה אליו אלקים בבואו מפדן ארם ויבן שם מזבח וקרא את המקום כהדש ההוא בית אל והמקום הראשון נשאר שמו לוז.— (טז) כברת. נראה שהיא נוספת כרים דרמשק בדברי הימים וראוי כבת, וכת היא מדת הלח (מ"א ז, כו) ומודדים בה שטח קרקע בתמונה ידועה אשלם הראויה לעשות בת יין או שמן.— ותלד. ילד.— ותקש. קשה.— (יז) תיראי. ירא.— בן. בנה.— (יח) אוני. און.—

נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ
בִנְיָמִין׃ יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא
בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת
קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה
מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ
הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו
וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ * וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃
כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה
וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי
בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת
לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃
כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע
הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ
יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק
וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא
אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה
בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן
הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃
ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־
רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יְעִישׁ* וְאֶת־יַעְלָם

ב׳ טעמים　　יעוש קרי　　ואת

—שרשים והערות—

(כא) ויט. נטה.— מהלאה. הלא.— למגדל. גדל.— (כב) בשכן. שכן.— וילך. ילך.— וישכב. שכב, וקבלו רבותינו שבלבל יצועו.— וישמע. שמע.— (כג) בכור. בכר.— (כה) שפחת. שפח.— (כז) קרית. קרה, ועקרו קיר = עיר, הארמי מחליף קוף בעין מקרא קדש מערע קדיש.— הארבע. רבע.— גר. גור.— (כח) ימי. יום.— מאת. מאה.— ושמנים. שמן.— (כט) ויגוע. גוע, ראה לעיל (כה ח).— (א) תלדות. ילד.— (ב) נשיו. אנש.— עדה, ולעיל (כו, לד) קורא אותה בשמת, ובת ישמעאל קורא כאן בשמת ולעיל (כח, ט) קורא אותה מחלת, נראה כי בשמת כונת שם תאר על שם אהבתן את הבשמים ותמרוקי הנשים, ויהודית בת בארי החתי לא נזכרה כאן כלל, אולי לא ילדה לו

וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃
ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־
נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־
קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי
יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא
יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃
ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ט וְאֵלֶּה
תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת
בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם
וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד
לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה
בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־
צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יְעִישׁ* וְאֶת־יַעְלָם
וְאֶת־קֹרַח׃ טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר
עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף קְנַז׃
טז אַלּוּף קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי
אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל
בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה
אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת

* יעוש קרי * יעוש קרי אשת

—שרשים והערות—

בן.— (ו) ויקח. לקח.— נפשות. נפש.— ביתו. בית.— מקנהו. קנה, הבהמות אשר קנה מאחרים.— בהמתו. בהמה, שנולדו אצלו. — קנינו. שאר רכושו.— בארץ כנען. כי עקר דירתו בהר שעיר ורכושו בארץ כנען לכבוד אביו, ואחרי מותו העתיק גם את רכושו לארץ שעיר מפני יעקב אחיו.— (ז) רכושם. רכש.— רב. רבב.— משבת. ישב.— יחדיו. יחד.— יכלה. יכל.— מגוריהם. גור.— לשאת. נשא.— [ח] בהר. הרר.— (ט) תלדות וגו' בהר שעיר. כל בניו נולדו בהר שעיר כי שם ביתו.— (י) אשת. איש.— (טו) אלופי. אלף.— בני. בנה.—

אשת עשו: יח ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף
יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה
בת־ענה אשת עשו: יט אלה בני־עשו ואלה אלופיהם
הוא אדום: שביעי ס כ אלה בני־שעיר החרי ישבי
הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה: כא ודשון ואצר ודישן
אלה אלופי החרי בני שעיר בארץ אדום: כב ויהיו
בני־לוטן חרי והימם ואחות לוטן תמנע: כג ואלה בני
שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: כד ואלה בני־
צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את־הימם
במדבר ברעתו את־החמרים לצבעון אביו: כה ואלה
בני־ענה דשן ואהליבמה בת־ענה: כו ואלה בני דישן
חמדן ואשבן ויתרן וכרן: כז אלה בני־אצר בלהן
וזעון ועקן: כח אלה בני־דישן עוץ וארן: כט אלה אלופי
החרי אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה:
ל אלוף דשן אלוף אצר אלוף דישן אלה אלופי החרי
לאלפיהם בארץ שעיר: פ לא ואלה המלכים אשר מלכו
בארץ אדום לפני מלך־מלך לבני ישראל: לב וימלך
באדום בלע בן־בעור ושם עירו דנהבה: לג וימת
בלע וימלך תחתיו יובב בן־זרח מבצרה: לד וימת
יובב וימלך תחתיו חשם מארץ התימני: לה וימת חשם
וימלך תחתיו הדד בן־בדד המכה את־מדין בשדה

מואב

—שרשים והערות—

(כ) **ישבי הארץ.** לפני עשו אשר הורישם וישבו תחתם (דברים ב, יב).— (כב) **ואחות.** אחה.— (כד) **ברעתו.** רעה.— **החמרים.** חמר.— **אביו.** אבה.— **מצא את הימם.** מלא פרדות רועות במדבר שלא ראה אותם עד היום, והכיר בהם סימני סוס וחמור, והרביעם והוליא גם הוא פרדות כמוהם.— (לא) **ואלה.** אל.— **המלכים.** מלך.— **לפני.** פנה.— **מלך מלך לבני ישראל.** עד ימי משה, וכשעמד משה חדלו המלכים באדום ומשלו בה אלופים (רע"ם), ומה שנאמר (במדבר כ, יד) אל מלך אדום אולי הוא המלך האחרון. ועי' רש"י (מ"ב ח, כ).— (לג) **תחתיו.** מן נחת.— (לה) **המכה.** נכה.—

מואב ושם עירו עוית: לו וימת הדד וימלך תחתיו
שמלה ממשרקה: לז וימת שמלה וימלך תחתיו שאול
מרחבות הנהר: לח וימת שאול וימלך תחתיו בעל
חנן בן־עכבור: לט וימת בעל חנן בן־עכבור וימלך
תחתיו הדר ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת־
מטרד בת מי זהב: מפטיר מ ואלה שמות אלופי עשו
למשפחתם למקמתם בשמתם אלוף תמנע אלוף
עלוה אלוף יתת: מא אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף
פינן: מב אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר: מג אלוף
מגדיאל אלוף עירם אלה | אלופי אדום למשבתם בארץ
אחזתם הוא עשו אבי אדום:

פ פ פ

לז א וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען:
ב אלה | תלדות יעקב יוסף בן־שבע־
עשרה

—שרשים והערות—

(מ) **שמות.** שמה.— **אלופי עשו.** שמלכו אחרי המלכים.— **למשפחתם.** שפה.— **למקמתם.** קום.— (מג) **למשבתם.** ישב.— **אחזתם.** אחז.—

(א) **וישב.** ישב. כלפי שאמר לעיל (לו, ח) וישב עשו בהר שעיר אמר כאן וישב יעקב בארץ כנען.— **מגורי.** גור, משנגזרה גזרת כי גר יהיה זרעך (לעיל טו, יג) קבלו עליהם האבות את הגרות הזאת, באברהם נאמר (כ, א) ויגר בגרר, ושם (כא, לד) ויגר אברהם בארץ פלשתים, וביצחק (שם כו, ג) גור בארץ הזאת בתור גר בארץ נכריה, וביעקב בארץ מגורי אביו.— **אביו.** אבה.— (ב) **אלה.** אל.— **תלדות.** ילד, קורות חייו (לעבענסגעשיכטע), כלפי שאמר לעיל (לו, א) ואלה תלדות עשו בקצור נמרץ לפי שאינם מעקר התורה, אמר כאן אלה תלדות יעקב באריכות, כי מכאן ואילך מתחילות תולדות עם ישראל.— **עשרה.** עשר.— **את.** אתת, כמוכן עם.— **אחיו.** אחה.— **בצאן.** ביחס שבו, כמו כדוד ושנה רעה בצאן (ש"א טז, יא) רעה היה עבדך לאבי בצאן (שם יז, לד), ובכל המקרא ביחס הפעול.— **נער.** מתגדל ומתחנך כתרגומו רבי.— **בני.** בנה.— **נשי אביו.** אחרי מות הגבירות בהיות יוסף בבן י"ג שנה קרב יעקב את השפחות לנשים, ואע"פ שגם קודם לכן החזיקן לנשים — הוסיף עכשו קרבתן עד שמסר לבניהן חנוכו של יוסף בנו האהוב לו מכל כדי להראות הבתו אליהן, וכשנעשה בן י"ז שנה נשלמה דעתו וחכמתו ואז עשה לו אביו כתנת פסים ומנהו להיות מורה דעה לכל אחיו, אבל הוא ברוב צדקתו וענות לבו לא אבה להראות גדולה בפניהם אלא היה רועה אתם יחד בצאן אביו ובדרך טפל אל העקר כהוראת מלת את, ולאחיו בני השפחות היה נוחלק כבוד ננהגים אע"פ שכבר נשלמה דעתו ויצא מרשות חנוכם, ופירוש והוא נער והוא עודנו נער כאלו עדיין עומד ומתחנך אצלם, ואלו היתה כונת המקרא להודיענו סדר הדברים היה לו לומר ויהי נער.— **ויבא.** בוא.—

עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־
בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־
דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף
מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃
ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ
אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד

לאחיו

—שרשים והערות—

דבתם. דבה, דבת בני השפחות.— **רעה.** לפי סדר הלשון היה לו לומר **הרעה** בהא הידיעה, והמדקדקים יאמרו שנפלה ההא כדרכה לפעמים, כמו רוחך **טובה** (תהלים קמג, י) את הכבש אחד (במדבר כח ד) תחת הטובה האחד; אבל באמת לא היה יכול לכתוב **הרעה** בהא, כי אז היה פירושה רעה בהחלט ובאמת לא היתה רעה אלא לפי דעתו של יוסף, כי הוא ברוב צדקתו והקפדתו הגדולה על שמירת התורה ויושר המדות היה מוכיחם לפעמים על דברים שלא ישרו בעניו, והם בדעתם את צדקתם לא הצטדקו לפניו ולא היטיבו דרכם; דרך משל הם היו אוכלים מבשר בהמה שחוטה בעודה מפרכסת כמשפט בני ישראל (חולין ל״ג א׳) והוא בקש להחמיר עליהם כבני נח והיו בעיניו כאוכלי אבר מן החי, המה בצדקתם ובענְוַת רוחם החזיקו את עצמם כבני שפחות לעומת יתר אחיהם בני הגבירות — והוא ראה און בענוה זו לפי שנותנים דופי במולדתם, הם היו מתקרבים לבנות הארץ למען תפוש אותן בלבן כדי להוכיחן ולמנען מזמה — ובעיניו לא ישרה התקרבות נשים כזאת, וכראותו שדבריו לא עשו פרי הביא את דבתם רעה אל אביהם למען יוכיחם הוא וישיבם לדרך הטובה.—

(ג) **זקנים.** זקן.— **כתנת.** כתן.— **פסים.** פסס, רבותינו (שבת י׳ ע״ב) פרשוהו **מלת**, ובחולין (כ׳ ע״ב) מקום שאין מלת פרש״י צמר, ובקוה״ר (פרשה א׳ פסוק מה שהיה) עתיד הזאב להיות גוזז מלתן; נראה שהוא צמר רך וטוב היקר במינו.— **וישראל אהב.** לא רק אהבת יעקב (אהבה טבעית ותולדתית) בלבד, אלא אהבת **ישראל**. אהבת ישֶׁר הראויה לו על פי מעלותיו ומדותיו המצוינות.— **כי בן זקנים הוא לו.** כתרגומו **בר חכים** כלי מוכשר לקבל חכמה ודעת, ויש הרבה זקנים במקרא שפירושם חכמים, כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב, כ) מזקנים אתבונן (תהלים קיט ק) ועלה מזקנים (יחזקאל ז, כו), ובקדושין (ל״ב ב׳) ואין זקן אלא חכם.— **כתנת פסים.** שתי כתנות היו לו, אחת כתנת פשוטה ככל אחיו, והשנית כתנת פסים, וכשהיה עומד לפני אביו היה לובש כתנת הפסים מלמעלה, אבל כשבא אל אחיו במקום המרעה היה מהפך כתנת הפסים מלמטה כדי שלא להראות גדולה בפניהם.—

(ד) **ויראו.** ראה.— **אתו.** אות. — **וישנאו.** שנא, הקב״ה נתן בלבם קנאה ושנאה כדי שיתגלגלו הדברים וירדו מצרימה.— **יכלו.** יכל.— **דברו.** דַּבֵּר עמו.— **לשלום.** הדבור היה מביא לידי שלום.—

(ה) **ויחלם.** חלם, עקר הוראתו **התחזקות** כמו יחלמו בניהם (איוב לט, ד) ותחלימני והחייני (ישעיה לח, טז) היינו כחלמים (תהלים קכו, א) מתורגם היך מרעיא דאתסיין, ובא אח״כ על התחזקות כחות הנפש וְהִדָּבְקָהּ לאלקות כמש״כ בחלום אדבר בו (במדבר יב, ו), והוא ענין חלום יעקב ויוסף ודניאל; למטה מזה חלומות לבן ובלעם ונבוכדנצר — התחזקות כח נפשם והדבקו למלאך, והושאל אח״כ על התחזקות כח הדמיון באדם והתערבו עם מה שהרהר ביום, והחכם יודע להפריד את הבר מן התבן.— **ויגד.** נגד, יוסף בחכמתו היה יודע **שבל החלומות הולכין אחר הפה** (ברכות נ״ה ב׳) כשיפתרוהו מענין החלום, ובצדקתו וענות רוחו לא אבה להשתרר עליהם, ובדעתו בגאתם אליו ספר להם את חלומו למען ישכילו להסב הוראתו מענין המלוכה לענין אחר.— **ויוספו.** יסף.—

לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ: ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־
נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי: ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים
אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה
וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי: ח וַיֹּאמְרוּ
לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ
עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו: ט וַיַּחֲלֹם
עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי
חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים
מִשְׁתַּחֲוִים לִי: י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו
וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ
אָרְצָה: יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר: שני
יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם: יג וַיֹּאמֶר

* נקוד על את ישראל

—שרשים והערות—

(ו) **ויאמר.** אמר.— **שמעו.** שמע, הבינו.— (ז) **והנה.** אינו מתורגם.— **מאלמים.** אלם.— **אלמים.** היחיד אָ״ם.— **קמה.** קום.— **אלמתי.** הנפרד אֲלֻמָּה.— **נצבה.** יצב, בתחלה קמה משפלותה (משפלות בית האסורים) ואז נצבה בקומה זקופה (נגד כל הקמים עליה לרעה).— **תסבינה.** סבב.— **ותשתחוין.** שחה.— **לאלמתי.** הָאֲלֻם עדיין לא נגמרה מלאכתו אלא שעוסקים בסדורו ובאגידתו, וְהָאֲלֻמָּה כבר נגמרת מלאכתה בשלמות כמו שנאמר נושא אלמותיו (תהלים קכו, ו).— (ח) **ויאמרו וגו' המלך.** הקב"ה נתן בפיהם את הפתרון האמיתי מבלי שכוונו אליו כי פיהם לא היה אז ברשותם, הם אמרו אליו בלשון תימה היתכן שכל כך עלתה חוצפתך עד שאתה מהרהר כל היום בהרהורי מלוכה (כי אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו ברכות נה) כמו שעלתה בידך למשול עלינו בכח כתנת הפסים אשר עליך? אבל על כל פנים פתרו לו את חלומו כפי הפתרון האמתי מבלי כונה; המקור המצטרף לפני הפעל מורה על המחשבה הקודמת אל הפעולה, לומר שהפעולה נעשית במחשבה קודמת.— **דבריו.** דבר.— (ט) **ויספר.** ספר.— **כוכבים.** כבב, על ספור החלום הזה לא ענו אותו דבר, כי ראו שפיהם אינו ברשותם וחששו שלא יוציאו מפיהם פעם שנית פתרון למלוכה ויהיה חלום שנשנה (ברכות נה).— (י) **ויספר אל אביו ואל אחיו.** אל אביו במעמד אחיו, חשב שאביו שיודע שנאת אחיו אליו בודאי לא יפתרנו בפניהם למלוכה כדי שלא להוסיף שמן על אש שנאתם; אבל גם פיו לא היה ברשותו ובלא כונה פתרו את הפתרון האמיתי.— **ויגער.** גער.— **אמך.** אמם.— **ארצה.** ארץ.— (יא) **ויקנאו.** קנא, כשראו שחלומו עלול להתקיים בשביל שהוא חלום שנשנה — קנאו בגדולתו; אבל אביו שמר בלבו את הדבר מתי יתקיים.— (יב) **וילכו וגו' בשכם.** משהרגיש יעקב שנאת האחים וקנאתם הגדולה ביוסף לא נתנו עוד להיות עמהם במרעה הצאן והחזיקו אצלו עד שוב האף ממנו, כמו שעשתה אמו שהפרידה בינו ובין עשו, וצוה אותם להתרחק ממקום המרעה הראשון כדי שישכחו כל

יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה
וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא
רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר
וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃ טו וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ
וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃
טז וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה
הֵם רֹעִים׃ יז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי
אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם
בְּדֹתָן׃ יח וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם
וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה
בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃ כ וְעַתָּה ׀ לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ
וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ
וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ
מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן

אל

—שרשים והערות—

מה שעבר ביניהם.— **לרעות.** רעה.— (יג) **ויאמר ישראל.** כשעבר זמן רב ושיער שכבר שב אפס ממנו, כי צדיקים גמורים היו ולא יטרו איבה לנצח, יען עלה ישרה לשלחו אליהם לדרוש בשלומם ולפייסם.— **הלא אחיך רעים בשכם.** מקום שנעשה לנו נסים כמו שנאמר (לעיל לה, ה) ויסעו ויהי חתת אלקים על הערים וגו׳ ובודאי לא יקרך אסון במקום הזה.— **לכה.** ילך.— **ואשלחך.** שלח.— **הנני.** הנא אני.— (יד) **והשבני.** שוב, גם בחזרתך לא יקרך אסון כי תהיה שליח מצוה ושליחי מצוה להשיבני דבר, ושומר מצוה לא ידע דבר רע.— **ויבא.** בוא.— (טו) **וימצאהו.** מצא.— **וישאלהו.** שאל.— **תבקש.** בקש.— (טז) **אחי.** אחה.— **הגידה.** נגד. — **איפה.** מורכבת משתי מלות אי פה. (יז) **נסעו.** נסע.— **מזה.** מן המקום הזה, וכן לא היתה בזה (לקמן לח, כב) במקום הזה (רד״ק).— **שמעתי.** שמע, שמעתי שהם אומרים (הכ״ל).— (יח) **ויראו.** ראה.— **מרחק.** רחק.— **יקרב.** קרב.— **ויתנכלו.** נכל.— **אתו.** כמו אליו (רש״י) כמו לו או בו כי מצאנו קשר הלשון הזה עם למד אשר נכלו לכם (במדבר כ״ה, יח) ועם בית להתנכל בעבדיו (תהלים קה, כה) (רד״ק). והרע״ם והגלי״כ פירשו ויתנכלו אותו החזיקו אותו בחזקת נוכל החושב עליהם מחשבות רעות, וכמו והתנחלתם אותם (ויקרא כה, מו) תחזיקו אותם בחזקת נחלה לבניכם אחריכם. **להמיתו** תכלית ההחזקה הזאת היתה להתיר דמו להמיתו כמשפט רודף, ודברי טעם הם.— **להמיתו** מות.— (יט) **הנה.** זיעה!— **בעל החלמות.** המהלים את עצמו חלומות שוא בהרהורי גאותו.— **הלזה.** זה, כל הלזה כשרואים אותו מרחוק, וכן מי האיש הלזה (לעיל כד, סה) (רשב״ם).— **בא.** בוא.— (כ) **ועתה.** מן ענה, בעת הזאת.— **לכו.** ילך, לשון זריזות.— **ונהרגהו.** הרג.— **ונשליכהו.** שלך.— **הברות.** בור.— **ואמרנו.** אמר.— **חיה.** חיי.— **רעה.** רוע.— **אכלתהו.** אכל.— **יהיו.** היה.— **חלמתיו.** חלם.— **ונראה מה יהיו**

אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר
בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם
לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־
אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים
אֲשֶׁר עָלָיו׃ כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק
אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ
וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים
נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃ כו וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ
אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־
בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ
אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־
הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף
וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃ כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר

והנה

—שרשים והערות—

חלמתיו. מליצה דרך לעג, נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו (רמב"ן).— (כב) **אל תשפכו דם.** אל תשפכו את דמו בידיכם.— **תשפכו.** שפך.— **דם.** דמה.— **למען הציל וגו' להשיבו.** בתחלה דאג להצילהו מידם ואח"כ ידאג להשיבו מתוך הבור אל אביו.— (כג) **ויפשיטו.** פשט.— **את כתנתו.** הכתנת העליונה, ואח"כ את כתנת הפסים אשר עליו על בשרו, כדרכו ללבוש את כתנת הפסים מלמטה בלכתו אל אחיו (לעיל פסוק ג').— (כד) **ויקחהו.** לקח.— **רק.** ריק.— **מים.** מוי (תרגום תהלים ואיוב), וקבלו רבותינו (שבת כ"ב א') אבל נחשים ועקרבים היו בו.— (כה) **וישבו.** ישב.— **לאכל.** אכל, כי כשדנין דיני נפשות ממעטין במאכל ובמשתה (סנהדרין מ' ע"א) עד אחר גמר דין.— **וישאו.** נשא.— **עיניהם.** עין.— **והנה.** ראה!— **ארחת.** ארח (קאראוואנע).— **וגמליהם.** גמל.— **נכאת.** נכא, ת"א שעף (וואקס).— **וצרי.** צרה, שרף הנוטף מעצי הקטף (כריתות ו' ע"א ובתוס' נדה ח' ע"א ד"ה קטף).— **ולט.** פירשו רבותינו (ב"ר סו"פ צ"א) מוצטכא (מאסטיקס) שרף אילן ידוע בארץ ערב שריחו נעים.— **הולכים.** הלך.— **להוריד.** ירד.— (כו) **מה בצע.** ת"א מה ממון נתהני לנא.— **וכסינו.** כסה, ונעלים מיתתו מאבינו.— (כז) **ונמכרנו.** מכר.— **וידנו אל תהי בו.** לא נהיה גורמים מיתתו, כי גם בבור ימות.— **וישמעו.** קבלו עצתו.— (כח) **ויעברו.** עבר.— **וימשכו.** משך.— **ויעלו.** עלה, הפעיל.— **וימכרו.** עד שהאחים יושבים ומתיעצים אודותיו עברו המדינים לפני הבור ושמעו קולו והעלוהו ומכרוהו לישמעאלים ההם בלי ידיעת האחים, וזהו שהתאונן יוסף באזני שר המשקים (לקמן מ, טו) כי גנב גנבתי מארץ העברים, והישמעאלים מכרוהו למדנים והמדנים מכרוהו לפוטיפר, ומדינים ומדנים מבני קטורה (לעיל כה, ב).— (כט) **וישב.**

וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ ל וַיָּשָׁב אֶל־
אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃ לא וַיִּקְחוּ
אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־
הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ
אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ
הִוא אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה
אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו
וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ
כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־
אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ לו וְהַמְּדָנִים
מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר
הַטַּבָּחִים׃ רביעי פ לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה
מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ ב וַיַּרְא־
שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא
אֵלֶיהָ׃ ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ ד וַתַּהַר

עוד

—שרשים והערות—

שוב, הלך בשליחות אחיו להוציאו מן הבור כדי למכרו.— **והנה.** זועה!— **ויקרע.** קרע.— **בגדיו.** בגד.— (ל) **הילד איננו.** וכודאי נטרף.— **אנה אני בא.** אנה אברח מצערו של אבא (רש"י).— (לא) **וישחטו.** שחט.— **שעיר.** שער.— **עזים.** עזז.— **ויטבלו.** טבל.— **את הכתנת.** היא הכתנת העליונה (לעיל פסוק כ"ג).— (לב) **וישלחו.** אותה.— **את כתנת הפסים.** ביחד עם כתנת הפסים, את שתיהן שלחו ע"י שליח להראות לאביהם, כי לא יכלו להביאן אליו בעצמם שלא לראות בהתרגשותו הפתאומית, ואח"כ נכנסו גם הם ויאמרו זאת מצאנו, וי"מ וישלחו את כתנת הפסים. העבירוה בשֶׁלַח ודקרוה דקירות הרבה כדי שיאמין אביהם כי שִׁנֵּי חיה רעה שלחו בה. וזה רחוק, והנכון כמו שכתבנו.— **ויביאו.** בוא.— **ויאמרו.** אמר.— **מצאנו.** מצא.— **הכר.** נכר.— **הכתנת.** כתן.— **בנך.** בנה.— (לד) **שמלתיו.** שמל.— **וישם.** שום.— **שק.** שקק.— **במתניו.** מתן.— **ויתאבל.** אבל.— **ימים.** יום.— **רבים.** רבב.— (לה) **ויקמו.** קום.— **בנתיו.** כלותיו.— **לנחמו.** נחם.— **וימאן.** מאן.— **אל בני.** כמו שאמר דוד (ש"ב יב, כג) אני הולך אליו.— **אבל.** באבל.— **שאלה.** אל הקבר.— **ויבך.** בכה.— **אתו.** על יעקב.— **אביו.** יצחק.— (א) **בעת ההיא.** אחר המעשה הזה.— **וירד יהודה.** עד היום הזה גבר יהודה באחיו ויהי נגיד עליהם (דה"א ה, ב), ומן המעשה הזה ואילך כשראה יהודה שיצאה תקלה על ידו שהיה בידו למחות ולא מיחה, ירד מגדולתו והתרחק מאחיו והתבודד לתשובה.— **בעת.** ענה (עֵנֶת).— **וירד.** ירד.— **מאת.** אתת.— **ויט.** נטה.— **ושמו.** שמה.— (ב) **וירא.** ראה.— **בת.** בנה (בֶּנֶת).— **ויקחה.** לקח.— **ויבא.** בוא.— (ג) **ותהר.**

עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ ה וַתֹּסֶף עוֹד
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ
אֹתוֹ׃ ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃
ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃
ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ
וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ ט וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע
וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי
נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃ י וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת
גַּם־אֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה
בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־
הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ יב וַיִּרְבּוּ
הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה
וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃
יג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃
יד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף

ותשב

—שרשים והערות—

הרה.— ותלד. ילד.— ויקרא. קרא.— ער. ע"ש המאורע לזכור תמיד ששנא ליוסף בחנם, מלשון ויהי ערך (ש"א כח, טז).— (ד) אונן. ע"ש שראתה אותו תמיד באניות.— (ה) ותסף. יסף.— שלה. מרוב צערו מעט יהודה בחברתה ולא ידעה על מה כי לא הגיד לה, וחשבה שאהבתו אליה אהבת שוא, לפיכך קראתו שלה מלשון לא תשלה אותי (מ"ב ד, כח), וגם המקום גרם לקריאת השם הזה — כי היה (הילד) בכזיב בלדתה אותו, מלשון אל תכזב בשפחתך (שם שם ט"ז).— (ו) ויקח. לקח.— אשה. איש, דגש ת' נח.— בכורו. בכר.— תמר. כתו בל שם (קבלת חז"ל).— (ז) רע. רוע.— בעיני. עין.— וימתהו. מות.— (ח) אתה. אות.— והקם. קום.— (ט) וידע. ידע.— והיה. היה.— (י) וירע. ירע (לפי הניקוד בצירי, ישעיה טו, ד).— (יא) כלתו. כלל, שבאה מחפשת כלולותיה.— שבי. ישב.— אלמנה. אלם, האלמנה נאלמה דומיה מרוב צערה.— אביך. אבה.— יגדל. גדל.— בני. בנה.— כאחיו. אחה.— ותלך. ילך.— (יב) וירבו. רבה.— הימים. יום.— ותמת. מרוב צערה, כי בניה מתו ובעלה יתרחק ממנה הרבה.— וינחם. נחם, החרטה והנחמה באים בשרש אחד, כי גם המנחם כמו ינחם על עצבונו ומשנה את רוחו מיגון לשמחה.— ויעל. עלה.— על. כמו אל (ראב"ע).— גזזי. גזז.— צאנו. צון.— רעהו. ריע (איוב ו, כז), אבל אל תתרע (משלי כב, כד) מן רעה.— (יג) ויגד. נגד.— חמיך. חמה, היוד בנטיה ת' לה"פ וכן אב אח.— עלה תמנתה. ובשופטים (י"ד, א) וירד שמשון תמנתה? בשפוע ההר היתה יושבת, יורדין לה מלמעלה ועולין מלמטה (רש"י).— (יד) ותסר. סור, הפעיל.— מעליה. על, מן עלה.— ותכס,

וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה
כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ
יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־
הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ
הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי
אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד
שָׁלְחֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר
חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ
וַתַּהַר לוֹ׃ יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ
בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד
רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃
כא וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא
בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃
כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי
הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה

—שרשים והערות—

כסה, חסר הפעול פניה.— **ותתעלף.** ותתעטף בבגדים נאים בחלוף דטל"ת (רד"ק).— **בפתח עינים.** בפרשת דרכים מקום פתוח ונגלה לעיני העוברים (הנ"ל).— **ראתה.** ראה.— **נתנה.** נתן.— (טו) **ויחשבה.** חשב.— **לזונה.** זנה, לפי שישבה בפתח עינים.— **כי כסתה פניה.** כל ימי היותה בבית חמיה היו פניה מכוסים מפני הצניעות לפיכך לא הכירה עכשו אפי' כשגלתה פניה, וגם קולה לא השמיעה או לאחרים לפיכך לא הכירה גם בקולה.— (טז) **ויט.**— נטה.— **הבה.** הכיני עצמך.— **אבוא.** בוא.— (יז) **אנכי.** הידוע לכל (כהוראת אנכי).— **אשלח.** שלח.— **גדי.** גדה.— **עזים.** עזז.— **ערבון.** ערב (פפאנד).— (יח) **חתמך.** חתם, טבעתך שאתה חותם בה.— **ופתילך.** פתל, ת"א ושושיפך והיא השמלה העליונה הארוגה מפתילים עבים, כמו שתרגם ופרשו השמלה (דברים כב, יז) ויפרסון שושיפא, וי"א המטפחות (ישעיה ג, כב) שושיפיא.— **ומטך.** נטה, שנישאו נוטה אותו לכל צד שירצה.— **ותהר לו.** ולא לאחרים, כי לא היתה זונה ולא נתאוותה אלא ליהודה בלבד.— (יט) **ותקם.** קום.— **צעיפה.** צעף.— **ותלבש.** לבש.— (כ) **לקחת.** לקח.— **מיד.** ידה.— **מצאה.** מצא.— (כא) **וישאל.** שאל.— **אנשי.** אנש.— **מקמה.** קום, בהיותה עמה באהלה אשר בפתח עינים בל"ם שאל אותם למקום שבתה כדי לקבל מידה ערבונו, והיא הגידה לו איזה מבוי, וכשבא העדולמי לפתח עינים ולא מצאה שם הלך אל המקום אשר צוינה ליהודה ושאל את השכנים איה הקדשה היושבת תמיד בפתח עינים, ויגידו לו כי מעולם לא היתה בזה קדשה (רד"ק).— **הקדשה.** קדש, הנבדלת לזנות.— **בזה.** במקום הזה.— (כב) **וישב.** שוב.— **לא מצאתיה.** בפתח עינים.— **המקום.** שאמרה

תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה
לֹא מְצָאתָהּ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה
לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה
אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה
וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה
הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן
לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃ כז וַיְהִי
בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ כח וַיְהִי בְלִדְתָּהּ
וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה
יָצָא רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו
וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃
ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
זָרַח׃ ס חמישי לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ

פוטיפר

—שרשים והערות—

לו.— היתה. היה.— (כג) פן. פנה, כמסופק בדבר פונה לכל הצדדים.— לבוז. בוז.— (כד) כמשלש. שלש, משלש שם ע"מ מִזְמוֹר מְשֻׁלָּשׁ והכף לשעור וערך (רד"ק).— חדשים. חדש.— לאמר. אמר, בדברים האלה (פאָלגענדעס).— זנתה. זנה.— הָרָה. הרה. שם תאר ע"מ אַנָּה־אָמָּה והקמץ לתשלום דגש והבינוני הֹרָה כמו עֹשֵׂי דברו (תהלים קמח, ח).— לזנונים. זנן, גרוע מזנות שאינה בושה בכך.— הוציאוה. יצא.— והשרף. שרף. לא מדין תורה אלא משום מגדר מלתא כי נבלה עשתה בישראל (סנהדרין מ"ו ע"א).— (כה) ותאמר הכר נא. לא שאמרה כן אל השליח שיאמר זאת ליהודה — דא"כ אין לך הלבין פני חבירו גדול מזה? אלא כך חשבה בלבה, כמו כי אמרתי פן אמות עליה (לעיל כו, ט) כי אמר איוב אולי חטאו בני (איוב א, ה), היא צותה להגיד ליהודה „לאיש אשר אלה לו אנכי הרה" והבין זה כאלו אמרה לו הכר נא (הר"א שוסן).— (כו) ויכר. נכר.— צדקה. צדק.— ממני. יותר ממני, היא השתדלה לעשות צדקה עם בני המתים ולהקים להם זרע יותר ממה שהשתדלתי אני, כי השליתי אותה ולא נתתיה לשלה בני, וז"ל הרד"ק „וכל הדברים האלה היות זרע יהודה הנשאר בזה הדרך (שלא בדרך כבוד) והיות דוד מרות המואביה ושלמה מבת שבע, הכל היתה סבה מאת האל, לפי שהמלכות נתנה האל לדוד ולזרעו עד עולם, כדי שלא יתגאו מלכות יהודה על עם ישראל ויזכרו מור מוצבו ממנו ויהיו שפלי רוח וינהיגו המלכות בענוה ותום לבב" עכ"ל, וכך אמרו רבותינו (יומא כ"ב ב) אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו (פרש"י דופי משפחה) שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו חזור לאחוריך.— (כז) לדתה. ילד.— תאומים. תאם.— בבטנה. בטן.— (כח) ויתן. נתן.— ותקשר. קשר.— שני. שנה, חוט אדום.— ראשנה. ראש.— (כט) כמשיב. ידו, בעת שהשיב ידו. דחקו אחיו ויצא, כמו והיא כפרחת (לקמן מ, י) (א) הורד. ירד.— ויוסף

פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים איש מצרי מיד
הישמעאלים אשר הורדהו שמה׃ ב ויהי יהוה את־
יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדניו המצרי׃
ג וירא אדניו כי יהוה אתו וכל אשר־הוא עשה יהוה
מצליח בידו׃ ד וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו
ויפקדהו על־ביתו וכל־יש־לו נתן בידו׃ ה ויהי מאז
הפקיד אתו בביתו ועל כל־אשר יש־לו ויברך יהוה
את־בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת יהוה בכל־
אשר יש־לו בבית ובשדה׃ ו ויעזב כל־אשר־לו ביד
יוסף ולא־ידע אתו מאומה כי אם־הלחם אשר־הוא
אוכל ויהי יוסף יפה־תאר ויפה מראה׃ ששי ז ויהי אחר
הדברים האלה ותשא אשת־אדניו את־עיניה אל־
יוסף ותאמר שכבה עמי׃ ח וימאן | ויאמר אל־אשת
אדניו הן אדני לא־ידע אתי מה־בבית וכל אשר־יש־
לו

—שרשים והערות—

הורד. יהודה ירד עדולמה ויוסף הורד מצרימה באותו פרק.— **מיד הישמעאלים.** אפשר שהישמעאלים לא מכרוהו כלל אל המדינים אלא מסרוהו לידיהם למכירה, לפי שהיו יושבים בארץ מצרים והיו בקיאים במסחר העבדים, וידענו שבימים ההם התישבו שבטי רועים (היקסאס) מבני שם בארץ מצרים וישפכו ממשלתם עליה עד ימי פרעה רעמסס השני שהיה בימי משה.— (ב) **ויהי.** היה.— **ויהי בבית אדניו.** אע"פ שהיה ברשות אחרים ולא יכול לעשות רצונו של מקום כחפצו — בכל זאת היה ד' אתו.— **מצליח.** צלח.— **בידו.** ידה.— (ד) **וימצא.** מצא.— **חן.** חנן.— **בעיניו.** עין.— **וישרת.** שרת.— **אתו.** האמין בו ושמהו שומר לראשו.— **ויפקדהו.** פקד, מנהו.— **על ביתו.** על כל קניניו.— (ה) **בביתו.** בית, אפי' בני ביתו מסר בידו להיות שרים למשמעתו.— **ויברך.** ברך.— **בגלל.** בסבת, כמו ויברכני ד' בגללך (לעיל ל, כז).— (ו) **ויעזב.** עזב.— **ביד יוסף.** בתחלה היה לוקח ממנו חשבון לפרקים, ועכשו הסיח דעתו מכל רכושו לגמרי.— (ז) **ויהי אחר** וגו' **ותשא.** המקרא מציין גבול נשיאות יוסף, כי המצרים בטבעם רהבי לב הם כמו שנאמר אזכיר רהב (מצרים) ובבל (תהלים פז, ד) המחצבת רהב (ישעיה נא, ט) ולא פנה אל רהבים (תהלים מ, ה) דרשו רבותינו (ב"ר פפ"ט סי' ג') על מצרים, והמרשעת רהבת הלב זאת לא היתה מוסרת נפשה לקלון לאחד העבדים בעד כל הון, אבל אדוניו הרימהו כל כך למעלה למעלה עד כדי נשיאות אשתו את עיניה אליו, ופירוש **אחר הדברים האלה** — אחר נשיאותו הרמה.— **שכבה.** שכב, הא נוספת לבקשה ותחנונים, כמו שלחה הנער אתי (לקמן מג, ח) שמעה תפלתי (תהלים פד, ט).— (ח) **וימאן.** מאן, מאן בפיו ובתנועות גופו, לא אבה בלב ובשב ואל תעשה (הגאון מלבי"ם) וכאן אבה בלבו אבל כבש יצרו ומאן.— **אשת.** אשה.— **הן.**

לְךָ֣ נָתַ֣ן בְּיָדִֽי׃ ט אֵינֶ֨נּוּ גָד֜וֹל בַּבַּ֣יִת הַזֶּה֮ מִמֶּנִּי֒ וְלֹֽא־חָשַׂ֤ךְ
מִמֶּ֙נִּי֙ מְא֔וּמָה כִּ֥י אִם־אוֹתָ֖ךְ בַּאֲשֶׁ֣ר אַתְּ־אִשְׁתּ֑וֹ וְאֵ֨יךְ
אֶֽעֱשֶׂ֜ה הָרָעָ֤ה הַגְּדֹלָה֙ הַזֹּ֔את וְחָטָ֖אתִי לֵֽאלֹהִֽים׃
י וַיְהִ֕י כְּדַבְּרָ֥הּ אֶל־יוֹסֵ֖ף י֣וֹם ׀ י֑וֹם וְלֹא־שָׁמַ֥ע
אֵלֶ֛יהָ לִשְׁכַּ֥ב אֶצְלָ֖הּ לִהְי֥וֹת עִמָּֽהּ׃ יא וַיְהִי֙ כְּהַיּ֣וֹם
הַזֶּ֔ה וַיָּבֹ֥א הַבַּ֖יְתָה לַעֲשׂ֣וֹת מְלַאכְתּ֑וֹ וְאֵ֨ין אִ֜ישׁ
מֵאַנְשֵׁ֥י הַבַּ֛יִת שָׁ֖ם בַּבָּֽיִת׃ יב וַתִּתְפְּשֵׂ֧הוּ בְּבִגְד֛וֹ לֵאמֹ֖ר
שִׁכְבָ֣ה עִמִּ֑י וַיַּעֲזֹ֤ב בִּגְדוֹ֙ בְּיָדָ֔הּ וַיָּ֖נָס וַיֵּצֵ֥א הַחֽוּצָה׃
יג וַיְהִי֙ כִּרְאוֹתָ֔הּ כִּֽי־עָזַ֥ב בִּגְד֖וֹ בְּיָדָ֑הּ וַיָּ֖נָס הַחֽוּצָה׃
יד וַתִּקְרָ֞א לְאַנְשֵׁ֣י בֵיתָ֗הּ וַתֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ לֵאמֹ֔ר רְא֗וּ
הֵ֥בִיא לָ֛נוּ אִ֥ישׁ עִבְרִ֖י לְצַ֣חֶק בָּ֑נוּ בָּ֤א אֵלַי֙ לִשְׁכַּ֣ב עִמִּ֔י
וָאֶקְרָ֖א בְּק֥וֹל גָּדֽוֹל׃ טו וַיְהִ֣י כְשָׁמְע֔וֹ כִּֽי־הֲרִימֹ֥תִי קוֹלִ֖י
וָאֶקְרָ֑א וַיַּעֲזֹ֤ב בִּגְדוֹ֙ אֶצְלִ֔י וַיָּ֖נָס וַיֵּצֵ֥א הַחֽוּצָה׃ טז וַתַּנַּ֥ח
בִּגְד֖וֹ אֶצְלָ֑הּ עַד־בּ֥וֹא אֲדֹנָ֖יו אֶל־בֵּיתֽוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּ֣ר אֵלָ֔יו
כַּדְּבָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה לֵאמֹ֑ר בָּֽא־אֵלַ֞י הָעֶ֧בֶד הָעִבְרִ֛י אֲשֶׁר־

הבאת

—שרשים והערות—

יד.— **אתי.** אתת.— (ט) **איננו גדול.** אינני מראה גדולה בבית הזה יותר ממני.— **אותך.** אות.— **אעשה.** עשה.— **הרעה.** רוע.— **הגדלה.** גדל.— **וחטאתי.** חטא, וככל האריכות הזאת לא נתכוון להוכיחה, כי אין מוכיחין לנפות לב, אלא להגדיל העון ולהפיס יצרו.— (י) **כדברה.** דבר, דברה גם קשות.— **לשכב.** שכב.— **להיות.** היה.— **עמה.** עמם.— **לשכב אצלה.** אפי' בנגיעה אחת בלא מעשה (רד"ק).— **להיות עמה.** אפי' בחדר המשכב.— (יא) **כהיום הזה.** יום אחד כזה שהרבתה להפציר בו והוא השתמט מלפניה.— **ויבא.** בוא.— **מלאכתו.** לאך, ת"א למבדק בכתבי השבניה, והיא לקחה את כל ספרי החשבונות עמה בחדר משכבה כדי שיהיה מוכרח להכנס שמה.— **מאנשי.** אנש.— (יב) **ותתפשהו.** תפש.— **בבגדו.** בגד.— **לאמר.** ותאמר אליו.— **וינס.** נוס, ממקום סכנה.— **ויצא.** יצא, כשפתח את הדלת החיצונה יצא ההולך בנחת מבלי רעש כאדם היוצא מן הבית כדי שלא למשוך עליו עיני הרואים.— (יג) **כראותה.** ראה.— **וינס החוצה.** כשראתהו נס מן החדר סברה שנס בחוץ גם מבלי בגד ובל"ס שאלוהו הרואים לסבת נוסו וכבר נודעה התועבה — לפיכך הקדימה לספר (רע"ס).— **ותקרא לאנשי ביתה.** לא היו בבית בעת ההיא וקראה בקול גדול ונתקבצו (רד"ק).— (יד) **לצחק.** צחק.— **ואקרא.** קרא.— (טו) **בשמעו.** שמע.— **הרימתי.** רום.— **קולי.** קול.— **וינס ויצא החוצה.** אמרה להם כי לפי דעתה יצא החוצה מבלי רעש לבל יודע הדבר ויוכל להכנס פעם שנית.— (טז) **ותנח.** נוח.— **אדניו.** אדן.— (יז) **האלה.** אל.— **העברי.** ממשפחת העברים החולקים על שיטתנו בעבודת האלילים.— **הבאה.** בוא.—

הבאת לנו לצחק בי: יח ויהי כהרימי קולי ואקרא
ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה: יט ויהי כשמע אדניו את־
דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה
עשה לי עבדך ויחר אפו: כ ויקח אדני יוסף אתו
ויתנהו אל־בית הסהר מקום אשר־אסורי המלך אסורים
ויהי־שם בבית הסהר: כא ויהי יהוה את־יוסף ויט
אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית־הסהר: כב ויתן שר
בית־הסהר ביד־יוסף את כל־האסירם אשר בבית
הסהר ואת כל־אשר עשים שם הוא היה עשה: כג אין
שר בית־הסהר ראה את־כל־מאומה בידו באשר יהוה
אתו ואשר־הוא עשה יהוה מצליח: פ שביעי מ א ויהי
אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך־מצרים והאפה
לאדניהם למלך מצרים: ב ויקצף פרעה על שני סריסיו
על שר המשקים ועל שר האופים: ג ויתן אתם במשמר
בית שר הטבחים אל־בית הסהר מקום אשר יוסף

אסירי קרי　　　　אסור

—שרשים והערות—

(יח) **וינס החוצה.** מבלי בגד ועי"ז נתפרסם הדבר ברבים.— (יט) **דברה אליו.** בכעס.— **כדברים האלה.** הבוך ונשוק.— **ויחר.** חרה.— **אפו.** אנף.— **ויחר אפו.** על אשתו ולא על יוסף אשר ידע צדקתו, אך לחפות על כבוד ביתו הוכרח לתתו אל בית הסהר.— (כ) **ויקח.** לקח.— **ויתנהו.** נתן.— **מקום.** קום.— **אסירי.** אסר.— **אסירי המלך.** בדרך כבוד.— (כא) **ויט.** נטה.— **חנו.** חנן.— **שר.** שרר.— (כב) **ויתן וגו' ביד יוסף.** על פי מצות פוטיפר מנהו על כלם וצוהו להתבונן על הנהגתו המוסרית אולי ירגיש בו דבר זמה.— **הוא היה עשה.** כתרגומו על ממריה הוה מתעבד, נעשה על פי פקודתו.— (כג) **אין שר וגו' ראה.** למרות התבוננותו היתרה.— **מאומה.** מה ומה.— (א) **ויהי.** היה.— **משקה.** שקה.— **והאפה.** אפה, מנהג המלכים להיות להם שרים ממונים על משקה המלך ועל כל מאפה תנור, ותחתיהם עבדים העורכים בידיהם את המשקים ואת הלחמים, והיה אז יום הולדת פרעה והושיט שר המשקים את הכוס ליד המלך ובהושיטו נפל זבוב פורח אל הכוס, ודבר זה לא היה מעלה כל כך את חמתו כי אנוס היה, אבל כאשר הושיט אחרי כן גם שר האופים את פתו לידו והמלך פרס את הפת וימצא בו צרורות, אות הוא כי איננו משגיח על עבדיו שיעשו מלאכתם באמונה, נתביים מאד בפני שריו ועבדיו אשר באו אל המשתה ותעל חמתו עד להשחית ובחמתו צוה לאסור גם את שר המשקים אל בית הסהר.— **חטאו משקה וגו'.** הוא השר המושיט את הכוס לידו ומשקה אתו.— **והאפה.** הוא העבד האופה את הפת, אבל הקולר תלוי בצוארו של השר מה שאיננו משגיח על עבדיו.— (ב) **ויקצף.** קצף.— **סריסיו.** סרס, משקלו פעיל נח ת' דגש.— (ג) **במשמר.** שמר, מסרם לשר הטבחים לשמירה והוא שם אותם בבית הסהר.—

אסור שם׃ ד ויפקד שר הטבחים את־יוסף אתם
וישרת אתם ויהיו ימים במשמר׃ ה ויחלמו חלום שניהם
איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה
והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר׃
ו ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים׃
ז וישאל את־סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית
אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום׃ ח ויאמרו אליו
חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא
לאלהים פתרנים ספרו־נא לי׃ ט ויספר שר־המשקים
את־חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה־גפן לפני׃
י ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה
הבשילו אשכלתיה ענבים׃ יא וכוס פרעה בידי ואקח
את־הענבים ואשחט אתם אל־כוס פרעה ואתן את־
הכוס על־כף פרעה׃ יב ויאמר לו יוסף זה פתרנו
שלשת השרגים שלשת ימים הם׃ יג בעוד ׀ שלשת
ימים ישא פרעה את־ראשך והשיבך על־כנך ונתת

כוס

—שרשים והערות—

(ד) **ויפקד.** פקד.— **אתם.** את, למרות גדלו ונשיאותו על כל האסירים צוהו להיות טפל להם ולשרתם (לעיל לט, ד; יג, א; כד, לב).— **ימים.** יום, י"ב חדש (רש"י ופסיקתא זוטרתא).— [ה] **ויחלמו.** חלם.— **שניהם.** שנה, שעורו ויחלמו שניהם חלום, כמו ויהיו שניהם ערומים (לעיל ב, כה) וילכו שניהם יחדו (שם כב, ו).— **בלילה.** ליל.— **כפתרון.** פתר, כל אחד ראה בחלומו גם את פתרונו (ראב"ע ורמב"ן).— **המשקה והאפה.** בחלומם לא זכרו את שררותם אלא את עבודתם השומה עליהם.— **אשר אסורים.** לפי שהיו אסורים לא הרהרו עוד בשררות (רע"ם).— [ו] **אליהם** אל.— **וירא.** ראה.— **זעפים.** זעף (בעטריבט).— (ז) **וישאל.** שאל.— **סריסי.** משקלו פְּעִיל קמץ מקוריי.— **מדוע.** מה דוע, מן ידע.— **פניכם.** פנה.— **רעים.** רוע.— (ח) **ויאמרו.** אמר.— **ספרו.** ספר.— **ויספר שר המשקים.** ככד את יוסף וספר לו תיכף, אבל שר האופים בזהו וימאן לספר.— [י] **שלשה.** שלש.— **שריגם.** זמורות מסורגות זו בזו (אין אייננאנדער פערפלאכטען).— **כפרחת.** פרח, שהתחלת פריחתה.— **עלתה.** עלה.— **נצה.** נצץ. וי"א נוץ, וראוי נִצָּתָה (איוב טו, לג) אלא שהוקל כמו פרח (שם כ, י) פִּנָּה (משלי ז' ח), והוא תחלת הפרי.— **הבשילו.** בשל, ותיכף הבשילו האשכלות ענבים גמורים.— **אשכלתיה.** שכל.— [יא] **ואשחט.** שחט.— **כף.** כפף.— (יב) **ישא.** נשא.— **ראשך.** ראש, כמו נשא אויל מרדך וגו' את ראש יהויכין (מ"ב כה, כז) יזכירך.— **והשיבך.**

כּוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃
יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא
עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת
הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־
עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים
כִּי־טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה
שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל
פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל
רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים
שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה
אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף
אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר כ וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם
הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־
רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ

עבדיו

—שרשים והערות—

שוב.— כנך. כנן וי״א כון (פאסטען).— **בידו.** ידה.— **במשפט.** שפט.— **הראשון.** ראש.— **אשר היית משקהו.** לא תרד ממדרגתך כלל אפי׳ להעשות עבד מכין המשקה, אלא אתה בעצמך תשקהו כמקודם.— (יד) **זכרתני.** זכר.— **ייטב.** יטב.— **ועשית.** עשה.— **עמדי.** עם, ורק במל״כ.— **והוצאתני.** יצא.— **כי אם זכרתני.** מקרא קצר, אע״פ שאתה חייב לי הרבה מאד, כי בפתרוני נתתי לך חיים ואושר (שכל החלומות הולכין אחר הפה), אני אינני מבקש ממך שום גמול ואינני מחייב אותך אפי׳ לזכרני בתמידות, **כי אם** זאת לבד אשאלה מאתך, שאם יעלה זכרוני על לבך במקרה — **זכרתני אתך** (במקרה טפל, לעיל פסוק ד׳), אז **והזכרתני אל פרעה והוצאתני** לא רק מבית האסירים אלא **מן הבית הזה** לגמרי, כי במעון אריות הוא בעיני; ושמא תאמר איך אפשר לגזול עבד מאדוניו? עליך לדעת,— (טו) **כי גנב גנבתי וגו׳.** עי׳ לעיל (לז, כח) ושלא כדין קנני פוטיפר לעבד לו.— **שמו.** שום.— (טז) **שר.** שרר, כראות שר האופים את הכמתו הגדולה ושפתר לשר המשקים פתרון טוב — השפיל גאותו וספר לו גם הוא, אבל יוסף גמלו כמפעלו (כמעשה דבר הדיא ברכות נ״ו א׳).— **אף אני.** אספר לך עכשו את חלומי.— **בחלומי.** ראיתי והנה וגו׳.— **סלי.** סלל.— **חרי.** חררות גדולות (ירושלמי ביצה פ״ב ה״ז).— (יז) **העליון.** עלה.— **מכל.** כלל.— **מאכל.** אכל.— **מעל.** עלה.— (יח) **ויען.** ענה, בשר המשקים כתוב **ויאמר לו יוסף** שהביט בפניו ואמר לו באהבה, אבל לזה ענה רק בקול דבריו ולא הביט בפניו כלל.— **זה פתרנו.** אם תאבה ואם תמאן.— (יט) **ישא.** יקח, כמו לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז, טו), יקח את ראשך מעל גופך.— **עץ.** עצה.— **בשרך.** בשר.— (כ) **הלדת.** ילד.— **ויעש.** עשה.— **משתה.** שתה.—

עֲבָדָֽיו׃ כא וַיָּ֛שֶׁב אֶת־שַׂ֥ר הַמַּשְׁקִ֖ים עַל־מַשְׁקֵ֑הוּ וַיִּתֵּ֥ן
הַכּ֖וֹס עַל־כַּ֥ף פַּרְעֹֽה׃ כב וְאֵ֛ת שַׂ֥ר הָאֹפִ֖ים תָּלָ֑ה כַּאֲשֶׁ֥ר
פָּתַ֛ר לָהֶ֖ם יוֹסֵֽף׃ כג וְלֹֽא־זָכַ֧ר שַֽׂר־הַמַּשְׁקִ֛ים אֶת־יוֹסֵ֖ף
וַיִּשְׁכָּחֵֽהוּ׃

פ פ פ

מא א וַיְהִ֕י מִקֵּ֖ץ שְׁנָתַ֣יִם יָמִ֑ים וּפַרְעֹ֣ה חֹלֵ֔ם וְהִנֵּ֖ה עֹמֵ֥ד
עַל־הַיְאֹֽר׃ ב וְהִנֵּ֣ה מִן־הַיְאֹ֗ר עֹלֹת֙ שֶׁ֣בַע
פָּר֔וֹת יְפ֥וֹת מַרְאֶ֖ה וּבְרִיאֹ֣ת בָּשָׂ֑ר וַתִּרְעֶ֖ינָה בָּאָֽחוּ׃
ג וְהִנֵּ֞ה שֶׁ֧בַע פָּר֣וֹת אֲחֵר֗וֹת עֹל֤וֹת אַחֲרֵיהֶן֙ מִן־הַיְאֹ֔ר
רָע֥וֹת מַרְאֶ֖ה וְדַקּ֣וֹת בָּשָׂ֑ר וַֽתַּעֲמֹ֛דְנָה אֵ֥צֶל הַפָּר֖וֹת עַל־
שְׂפַ֥ת

—שרשים והערות—

(כא) וישב. שוב. — (כג) וישכחהו. שכח. —

(א) ויהי. היה. — מקץ. קצץ (איוב יח, ב), וי"א קצץ. — שנתים. שנה, מיום שיצא שר המשקים מבית הסהר. — ימים. יום, שתי שנים שלמות, כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה, כט) ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה, וכן למועדה מימים ימימה (שמות יג, י) בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלמה (הפכ"ס), והרוו"ה כתב בפירושו ליונה (ב, ז) קץ וקצה שוים בעקר הוראתם שהוא ל' סוף אלא שנבדלים בגלל מה בהוראתם הטפלה, קץ הוא סוף כל דבר ואיננו חלק ממנו, אבל קצה הוא סוף הדבר והוא חלק ממנו, וכאמרו מקצה ש"ש שנים (דברים יד, כח) הכונה קודם שנשלמו, אבל כאמרו מקץ שבע שנים תעשה שמיטה (שם טו, א) הכונה אחר שנשלמו כי שביעית משמטת בסופה, עכ"ד, ולפי זה חלם פרעה חלומו בליל יום הולדתו, והיא העת המוכשרת להעלות על לבו הענינים הנוגעים לתיקון ממלכתו. — ופרעה חלם. כתב הרוו"ה (דברים כו ה) אין אֹבֵד בינוני קל אבל הוא עבר מבנין אחד הדומה למרובע שהניחוהו קדמוני המדקדקים לבנין מיוחד בפני עצמו, כמו היא שֹׁפְטָה את ישראל בעת ההיא (שופטים ד, ד) איננו פעל בינוני אלא פעל עבר מבנין זה, וכן ואת הנערים יוֹדַעְתִּי (ש"א כא, ג) זֹרְמוּ מים עבות (תהלים עז, יח) כמוץ יסֹעֵר מגרן (הושע יג, ג) ועתידותיהם שׁוֹשֵׂתִי (ישעיה י, יג), וכן ופרעה חֹלֵם עבר מזה הבנין, עכ"ד, ומה שלא אמר ויחלם פרעה חלום כמו שאמר לעיל (מ, ה) ויחלמו חלום שניהם? לפי שהוא נמשך למעלה. כי נשיאת יוסף למלוכה היתה כלה על ידי חלומות. בתחלה חלם הוא בעצמו את חלומו (לעיל לז, ה — ט) שעל ידי התבואה יעלה למלוכה, ואח"כ חלמו שני הסריס (חלומות הנוגעים לתולדות ישראל שמתוך קושי השעבוד יגאלו ויגלחו למלוכה, כמבואר בב"ר ספ"ח סי' ה' ו'), עכשו הגיעה השעה שגם פרעה יחלום את חלומו, מקץ שנתים ימים — ופרעה חלם, ובזה נשלמה גדולת יוסף, והוא דרך ההתנגדות הנוהג במקרא, כמו ויהי הבל רעה צאן — וקין היה וגו' (לעיל ד, ב) ויהי עשו וגו' ויעקב (היה) וגו' וכן כאן מעור הכתובים כך: ויחלם יוסף כך וכך, ויחלמו הסריס כך וכך, ופרעה חולם כך כך, ומתוך כל החלומות עלה יוסף לגדולה. — (ב) עלת. עלה. — פרות. פרר, וי"א פרה. — יפות. יפה. — מראה. ראה. — ובריאת. ברא. — ותרעינה. רעה. — באחו. אחה (שילף). — (ג) אחרות. אחר. — רעות. רוע. — ודקות.

שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת
הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ
פַּרְעֹה׃ ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת
בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ ז וַתִּבְלַעְנָה
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת
וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ ח וַיְהִי בַבֹּקֶר
וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם
וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין
פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה
לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה קָצַף עַל־
עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת
שַׂר הָאֹפִים׃ יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא
אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי
עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ
אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה

אותי

—שרשים והערות—

דקק.— ותעמדנה. עמד.— שפת. שפה.— (ד) ותאכלנה. אכל.— וייקץ. יקץ, נדמה לו שהקיץ נים ולא נים תיר ולא תיר, ועדיין לא ידע שהוא חולם חלום.— (ה) ויישן. ישן.— ויחלם. חלם.— שנית. שנה.— שבלים. ביחיד שִׁבֹּל (אהרען, האלמען).— בקנה. שטענגעל, היוצא מן השרש.— וטבות. טוב.— (ו) ושדופת. שדף (ענטלעערט).— קדים. ע״י רוח קדים.— צמחות. צמח.— (ז) ותבלענה. בלע, בשבלים שאין להם פה אמר ותבלענה.— והמלאות. מלא.— והנה חלום. כשהקיץ יקיצה גמורה ראה שהיה עד כה במצב חולם חלום.— (ח) ותפעם. פעם (עם קלאפפטע זיין הערץ).— וישלח. שלח.— ויקרא. קרא.— חרטמי. חַרְטֹם, העוסקים במעשה כשפים (צויבערער).— חכמיה. חכם.— ויספר. ספר.— אותם. אות, את חלומו הנראה כשני חלומות.— (ט) וידבר. דבר.— את פרעה. לפני פרעה, כמו את האלהים התהלך נח (לעיל ו, ט) שהוא כמו ד׳ אשר התהלכתי לפניו (שם כד, מ).— חטאי. חטא.— מזכיר. זכר.— (י) פרעה. איננו שם המלך אלא תואר כבוד לו.— עבדיו. עבד.— ויתן. נתן.— במשמר. שמר, במקום המשמר בביתו.— שר. שרר.— הטבחים. טבח. (יא) בלילה. ליל, הה״א נוספת.— כפתרון. פתר.— כפתרון חלמו חלמנו. חלמנו גם את פתרוננו.— (יב) אתנו. אתת.— נער. משרת.— איש כחלמו. לאיש כחלומו, חסרה למד בכל״ם (רד״ק), לכל אחד ואחד כפי הפתרון שראה בחלומו.— (יג) השיב,

אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא
אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא
אֶל־פַּרְעֹה׃ שני טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי
וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם
לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי
אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־
יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ יח וְהִנֵּה מִן־
הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר
וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת
אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־
רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת
הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃
כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי
וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃
כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים
צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת
שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד
לִי

—שרשים והערות—

שוב, השיב פרעה (רש"י).— (יד) ויריצהו. רוץ, הוציאוהו במרוצה כי דבר המלך נחוץ (רד"ק).— ויגלח. גלח שערו.— ויחלף. חלף.— שמלתיו. שמל.— ויבא. בוא.— (טו) שמעתי. שמע.— תשמע. תבין.— (טז) ויען. ענה.— בלעדי. בל עדי, דבר גדול כזה אינני שייך אלי, אבל אלקים יתן בפי מענה לשלום המלך.— (יט) דלות. דלל.— ורקות. רקק, יבשות כרקיקים דקים (רד"ק).— ראיתי. ראה, מעולם לא הרהרתי בכמו אלה שעלו רעיוני על משכבי (רע"ס).— כהנה. כמוהן, וכן כהם יוקשים (קהלת ט, יב).— (כ) הראשונות. ראש.— (כא) קרבנה. קרב.— נודע. ידע.— ומראיהן. ראה.— בתחלה. חלל.— (כג) צנמות. צנם, מלשון התלמוד (ב"ב י"ט ב') וכל צונמא מותר, קשות כסלע (פערשטיינערט) (רש"י), ורמב"ן פירש ריקות בלי גרעינים (לע"ר) ולפיכך החליף יוסף בפתרונו תיבת צנומות בתיבת רקות.— שדפות קדים. רוח הקדים הריק מתוכן את גרעיניהן ויבשן עד שנעשו ריקות ודקות.— (כד) מגיד. נגד, אל הקפוץ לפתרו בטרם התבוננות היטב, שהרי גם גדולי החרטומים לא ידעו להגיד לי דברים אשר ימשכו את לבי (לעיל כד, נג).—

לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא
אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע פָּרֹת
הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע
הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים
הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע
שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה
אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה שֶׁבַע
שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ
שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע
בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃
לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר

מעם

—שרשים והערות—

(כה **חלום פרעה אחד הוא.** אין הפתרון חמור כאשר הדמה, אלא שצריכים להקדים לו הקדמה אחת כי חלום אחד הוא ולא שני חלומות, ואז תראה ונוכחת שכמעט לא חלום חידותיי הוא אלא דברים כהוייתן.— **הגיד לפרעה.** הגיד לך בדברים ברורים.— (כו) **שבע פרות וגו' שבע שנים.** הפרות והשבלים אשר ראית הן הולדות והתבואות המתחדשות בכל שנה.— **פרות הטבת.** חסרה הא הידיעה, כמו את הכבש אחד (במדבר כח, ד).— **חלום אחד הוא.** כי למזונות השנה צריכים גם לחם גם בשר ואי אפשר לזה בלא זה, ואלו הן שבע שני שבע כפי המבואר בהשקפה ראשונה.— (כז) **ושבע וגו'.**— ושבע הפרות הרקות ג"כ שבע שנים הנה, וכמו כן שבע השבלים הריקות—אבל יהיו שבע שני רעב באין בשר ובאין לחם; והקדים לראות את הבשר? לפי שהבהמות אבות התבואה כמו שנאמר ורב תבואות בכח שור (משלי יד, ד).— (כח) **הראה את פרעה.** ענין בעין מבלי חידות.— (כט) **הנה,** זאגלייך.— **באות.** בוא.— (ל) **וקמו.** קום.— **אחריהן.** תיכף ומיד אחריהן.— **ונשכח.** שכח, ונבלע בתוכן.— **כל השבע.** כל המון התבואה הנשארת **בארץ מצרים** מן השנים הטובות; פתרון של והאכלנה וגו' ותבאנה. וגו' ותבלען וגו'.— **את הארץ.** את אדמת הזריעה (דען אקערבאדען) כי יהפכנה למלחה.— (לא) **ולא יודע.** שעור הכתוב ולא יודע אחרי כן השבע בארץ מפני הרעב ההוא, פתרון של ולא נודע כי באו אל קרבנה. שמא תאמר על כל פנים יוכל הרעב על ידי השארית ההיא, לזה הראוך מה שלא נודע כי באו אל קרבנה, כי ישולח בה רזון ורקבון ולא תגלח לאכילה, בב"ר פל"א סי' ה' כל תבואה שהיה בבתינו הרקיבה.— (לב) **השנות.** שנה (ווייעדערהאלונג).— **פעמים.** פעם.— **נכון.** כון.— **מעם.** עמם.— **וממהר.** מהר.— **לעשתו.** עשה.— **ועל השנות וגו'.** החלום בעצמו בודאי אחד הוא כאמור, אבל מדוע נראה אליך כדמות שני חלומות והוצרכת להקיץ בנתים, ולמה לא הראוך את הפרות והשבלים בבת אחת אחרי ששתי המראות מורות על דבר אחד? כיונו בזה להעיר אותך על שני דברים, האחד להודיע לך כי נכון הדבר. (פעסטבעשלאססען) **מעם**

מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה
יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־
אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־
אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת
יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן
לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה
וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא
כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי לט וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין
נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ

ישק

—שרשים והערות—

האלהים וממהר לעשתו כמשפט חלום שנשנה בזמן תכוף, והשני.— (לג) **ועתה ירא פרעה וגו'.** במה שהקיצות בנתים היתה הכונה העליונה לרמז לך שאתה צריך להתעורר לדאוג לתקון ארצך לקדם את פני הרעה כפי האופנים המבוארים אח"כ.— **ועתה.** מן ענה (צייט) בעת הזאת.— **ירא.** ראה.— **נבון.** בון, בעל שכל ישר (פערנינפטיג).— **וחכם.** מלומד בעקרי המדע המוסכמים (געלעהרט), ובזה נבדלים עם ישראל מאומות העולם, חכמת ישראל היא ידיעת התורה ופירושה כפי המקובל מסיני, ואמרו חכמים (אבות ה — כב) הפך בה והפך בה דכולא בה, בישראל החכמה עקר — והתבונה מצורפת אליה, התורה נלמדת בדרך תבונות, סיני קודם לעוקר הרים (סוף הוריות) משנה קודמת לגמרא (ב"מ ל"ג א') ליגמר אינש והדר ליסבר (שבת ס"ג א') ילמד תורה ואח"כ יהגה (ע"ז י"ט א'). לפיכך נאמר רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד, ו) החכם קודם לנבון; אבל באוה"ע שלא קבלו חכמה מסיני וחכמתם תולדת תבונתם, עקרי החכמה יצאו להם מן התבונה והשכל, נבון קודם לחכם.— **וישיתהו.** שות, ויפקידהו.— (לד) **יעשה פרעה.** או שפרעה בעצמו יקבל עליו את הטורח הגדול הזה כי אין נבון וחכם כמוהו.— **ויפקד.** פקד, והאיש הנבחר על פי פרעה או פרעה בעצמו יפקיד פקידים על הארץ.— **וחמש את** (תבואת) **ארץ מצרים.** יצוה להפריש חומש כל התבואות למלך.— (לה) **ויקבצו.** קבץ (זאממעלן), הפקידים יקבצו את החומש מאת בעלי התבואות.— **ויצברו.** צבר (אנהייפען), והתבואה הנקבצת יצברו צבורים צבורים תחת רשותו של פרעה בכל עיר ועיר.— **בערים.** עיר.— **ושמרו.** שמר, ישמרו את התבואה מרקבון, ולפיכך יצטרך להפקיד איש חכם המלומד בחכמת שמירת התבואה, אבל בלי שמירה מעולה עתידה להרקב כאמור לעיל.— (לו) **לפקדון.** פקד (פערוואהרונג).— **תכרת.** כרת.— (לז) **וייטב.** יטב.— **בעיני.** עין.— **עבדיו.** עבד.— (לח) **הנמצא.** מצא.— **רוח אלהים בו.** כאשר נשא יוסף את המשא הזה על ארץ מצרים היו פניו בוערים כלפיד קדש ומפיו לפידים יהלכו כנביא ד', וכל רואיו חזו בו כי רוח אלקים מדברת מתוך גרונו.— (לט) **הודיע.** ידע.— **אותך.** אנת.— (מ) **אתה.** אנת.— **פיך.** פה.— **ישק.** נשק,

יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר
פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף
וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃
מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו
אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ
וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־
יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע
כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מו וְיוֹסֵף
בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא
יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מז וַתַּעַשׂ
הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים׃ מח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־

אכל

—שרשים והערות—

יתפרנס (פערפפלעגט ווערדען) מלשון וכן משק ביתי (לעיל טו, ב).— **רק**. מן ריק.— **הכסא**. בדבר כסא המלוכה.— **אגדל**. גדל.— (סא) **נתתי**. נתן, ת"א מניתי יתך.— (סב) **ויסר**. סור.— **טבעתו**. טבע.— **מעל**. עלה.— **ידו**, ידה.— **וילבש**. לבש.— **בגדי**. בגד.— **שש**. הוא בוץ או בד ובל"ר ביסוס וצומח במצרים, והוא מין פשתן יקר מאד.— **וישם**. שום.— **רבד הזהב**. הידוע ומוכן להלביש את האיש שהמלך חפץ ביקרו.— (סג) **וירכב**. רכב.— **במרכבת המשנה**. בתוך המרכבה המיוחדת למשנה המלך.— **אברך**. אלף במקום הא, שֵׁם הַפֹּעַל מבנין הפעיל כמו אַשְׁכֵּים ודבר (ירמיה כה, ג), הקול יצא לפניו וקרא בחיל לכל הנצבים הַבְרֵךְ! כרעו כרגע על ברכיכם.— **ונתון**. מקור במקום פעל מחלט, תנוהו על כל ארץ מצרים! דרך הלשון להשתמש בפעל מְפֻשָּׁט לזריזות נמרצה, כמו הָלֹךְ וקראת (שם ב, ב) זכור את יום השבת (שמות כ, ח) שָׁמֹר את כל המצוה (דברים כז, א).— (סד) **אני פרעה**. מְצַוֶּה — ואיש לא יזיד לעבור מצותי, כמו אנא דריוש שָׂמֶת טעם (עזרא ו, יב); ומה אני מצוה? — **ובלעדיך לא ירים וגו'**. שבלעדיך ומבלי רשותך לא ירים וגו', וזו הבאור כמו דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות יד, ב) שישובו.— **ובלעדיך**. בל — עד.— **ירים**. רום.— (סה) **ויקרא**. קרא.— **שם**. שמה.— **צפנת פענח**. לפניו נגלו כל תעלומות (אונקלוס).— **ויתן**. נתן. - **אסנה**. לרבותינו (פרקי ר"א פל"ח) אסנת זו בת דינה היתה אשר ילדה לשכם (ועכו"ס הבא על בני הולד כשר) ולפי שנולדה בזנות שלחה יעקב מביתו למצרים ונתגדלה בביתו של פוטיפרע, ושמר הקב"ה זרעו של יוסף שיהיה כלו זרע אמת מבנות שם, ועי' (לק' מו, י.— **ויצא**. יצא.— (סו) **שלשים**. שלש.— **בעמדו**. עמד.— **מלפני**. פנה, מהיות לפני פרעה, שתי אותיות בכל"ם משמשות זו על זו כמו **מלבוא** חמת (מ"א ח, סה).— **ויעבר**. עבר.— (סז) **ותעש**. עשה.— **הארץ**. אדמת הארץ.— **לקמצים**. (הויפענווייזע), כל חטה היתה גדולה כקמץ כבימי שמעון בן שטח שנעשו חטים ככליות (תענית כ"ג א).—

אֹכֶל ׀ שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל
בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃
מט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל
לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף יֻלַּד* שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם
תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע
כֹּהֵן אוֹן׃ נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־
נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ נב וְאֵת
שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃
רביעי נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר
אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־
פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף
אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי
הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם

* כצ"ל בקמץ

ויחזק

—שרשים והערות—

(מח) **סביבתיה.** סבב, סביבות כל עיר ועיר.— (מט) **בר.** ברר, תבואה ברורה אשר זורה ברחת ובמזרה.— **הים.** ימם.— **הרבה.** רבה.— **לספר.** ספר.— (נ) **שני.** שנה.— **בנים.** בנה.— **שנת.** שנה, לפי שנשנית והוזרת חלילה נקראת שנה.— (נא) **נשני.** נשה, וראוי נַשַּׁנִי בחיריק ודגש, מרוב טובה קרוב אני לשכוח את בית אבי והשם הזה יזכירני תמיד לבלתי נשות אותו.— **אבי.** אבה.— (נב) **הפרני.** פרה.— **עניי.** ענה, בארץ שנעניתי בה עד מאד.— (נג) **ותכלינה.** כלה.— **היה.** מוסב על הַשָּׂבָע.— (נד) **ותחלינה.** חלל.— **בכל הארצות.** למען ירדו יעקב ובניו מצרימה.— **היה לחם.** בכל אוצרות התבואה אשר אצרו הפקידים.— (נה) **ותרעב.** רעב, תיכף בבקר יום ראשון של שני הרעב; עד שהם יושבים אל השלחן בקשו אפי' פת קיבר ולא מצאו (ב"ר פ"צ סי' ו') אפיי פת שהיה בכל הרקיב (שם פצ"א סי' ה').— **ויצעק.** צעק.— **העם.** עמם.— **ויאמר.** אמר.— **לכו.** ילך.— **אשר יאמר לכם תעשו.** יוסף לא מהר לפתוח את אוצרות התבואה אשר אצר בכל עיר עד שירעבו כל עם הארץ וירגישו את הרעב היטב, למען ידעו לערוך את הטוב אשר עשה להם, וילכו העם לצעוק אל פרעה ולבקש מאתו שיפתח הוא את האוצרות, אבל הוא הזהירם לבלתי עשות דבר בלי רשותו של יוסף.— (נו) **והרעב.** וכאשר פרש הרעב מוטות כנפיו על פני כל הארץ — אז.— **ויפתח.** פתח.— **את כל אשר בהם.** מקרא קצר, את כל האוצרות אשר בערי הממלכה, או את כל המקומות אשר בהם תבואה.— **וישבר.** שבר, וימכר, ואינו אלא בדברי מאכל ומשקה השוברים את הרעב והצמא, כמו ישברו פראים צמאם (תהלים קד, יא) שבר רעבון בתיכם (לקמן פסוק י"ט).— **ויחזק.** חזק,

וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נז וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה
לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃ מב א וַיַּרְא
יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה
תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם
רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ
אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין
אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־
יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים
כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־
הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף
וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ז וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם
וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן
בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ ח וַיַּכֵּר יוֹסֵף

את

—שרשים והערות—

אחרי אשר חזק הרעב, כמו וגבר ימות ויחלש (איוב יד, י) אחרי אשר חלש.— (נז) **וכל הארץ**. אפי' מחוץ לארץ, מקרא מסורס ושעורו **באו מצרימה אל יוסף לשבר**.— (א) **תתראו**. ראה, למה תביטו איש בפני אחיו כאובדי עצות — הלא יש שבר במצרים; פעולה הנעשית על ידי אנשים יותר מאחד שפועלים זה על זה — באה בבנין נפעל או בהתפעל, עי' לעיל (לג, כה), וכן לכה נתראה פנים (מ"ב יד, ח).— (ב) **הנה**. (פירוואהר).— **שמעתי**. שמע.— **רדו**. ירד.— **שמה**. דאהין, **שם** (דארט).— **ונחיה**. חיה.— **נמות**. מות.— (ג) **עשרה**. עשר.— (ד) **אחי**. אחה.— **יקראנו**. קרא, במובן קרה.— **אסון**. (אונגליק), כי אמו ואחיו מתו פן ימות גם הוא.— (ה) **ויבאו**. בוא.— **בני ישראל**. רמז לנו הכתוב שבאו מצרימה ביושר לבב לבקש שם את אחיהם האובד ולהשיב שבותו כי לבם הגיד להם שהישמעאלים גנבוהו מתוך הבור והורידוהו מצרימה.— **בתוך הבאים**. הביטו אל כל צד אולי יכירוהו בתוכם, ובזה נתנו ידים ליוסף לחשדם למרגלים, כי דרך המרגלים להתבונן לכל הצדדים.— (ו) **השליט**. שלט.— **המשביר**. שבר, אע"פ שיוסף הי' השליט על כל הארץ והיו לו עבדים עושי דברו — בכל זאת היה הוא בעצמו ובכבודו המשביר לכל עם הארץ כדי להכיר בתוכם את אחיו, כי ידע שאחיו יבאו מצרימה לשבור בר.— **וישתחוו**. שחה.— **אפים**, אנף, הכעס נכר על הפנים.— (ז) **וירא**. ראה.— **ויכרם**. נכר.— **ויתנכר**. כי אמר יוסף בלבו אם אתגלה לפניהם תיכף יבושו אחי הצדיקים להביט בפני וימאנו לקבל מאתי שום טובה, ואשר חשבו לעשות לי יהיה להם תמיד לפוקה ולמכשול לב אשר ינוססו בלבם כמסוס נוסס ומנפש עד בשר יכלום, אין לפני דרך אחרת להצילם מרעתם כי אם להתכחש להם ולהתחפש כאויב ומבקש להשליכם הבורה ולקחתם לעבדי עולם, כאשר עשו לי כן אעשה להם לפנים, מדה כנגד מדה, ואחרי אשר יהיו החשבונות שוים והמאזנים מעוינים, אז אתגלה לפניהם בכל חום רחמי אח לאחיו הצדיקים, ולפי זה היתה ההתנכרות הזאת קשה ליוסף הצדיק לא פחות מלאחיו, ועי' לקמן (נ, טו).— **קשות**. קשה.— **ויאמר**. אמר.— (ח) **ויכר**, הוסיף להכיר

אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ ט וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת
אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת
אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי
וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ
כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים
עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים
אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי
אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד
וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת
אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף
אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף

ביום

—שרשים והערות—

אותם בקולם.— (ט) ויזכר. זכר.— **מרגלים**. רגל.— **ערות**. ערה, ת"א בידקא דארעא המקומות המפורצים בארץ מאיזה מקום היא נוחה ליכבש, דאם לא כן מה לכם להסתכל אנה ואנה כמרגלים, את מי אתם מבקשים? — (י) **ועבדיך**. ויו ההתנגדות.— (יא) **כלנו**. כלל.— **כנים**. כון כי איך יתכן שאיש אחד יסכן נפשות כל בניו לשלחם למרגלים? — (יב) **לא כי ערות וגו'**. לא כמו שאתם אומרים אלא כמו שאני מספר, וראיתכם אין בה ממש, כי מי יגיד לי שאתם כלכם בני איש אחד? ואם בני איש אחד אתם— מי יגיד לי שהלכתם מדעת אביכם? — (יג) **ויאמרו**. כדי לברר אמתת דברינו הננו להגיד לך תולדות משפחת אבינו בקצרה, ואתה בטובך שלח נא ארצה כנען לדרוש ולחקר אם כחדנו מאתך דבר.— **בארץ כנען** במקום פלוני.— **הקטן**. זה בנימין.— **איננו**. את אבינו כי נגנב מאתו.— (יד) **היא אשר דברתי**. עכשו יצאנו למרחב ובאנו לידי בירור; הנכם אומרים שהאחד איננו כי נגנב מאתכם, וזה יתן ידים להשערתי שמרגלים אתם, נניח שנגנב מאתכם ונמכר לעבד בארץ מצרים, ובלא ספק איש גבור חיל הוא כמוכם, ובודאי נמכר לאחד מגדולי הארץ הקרובים למלכות, אם כן באיזה כח תוכלו להוציאו מתחת ידו אם לא במלחמת תנופה? — (טו) **תבחנו**. בחן.— **חי**. חיי.— **תצאו**. יצא.— **בזאת תבחנו**. מה שאתם מיעצים אותי לשלוח ארצה כנען לדרוש עליכם— אין לי צורך בזה, כי כלכם בידי ומכם אוציא לאור משפט.— (טז) **שלחו**. שלח.— **ויקח**. לקח, כי אביכם יאמין בלא ספק למסור את אחיכם הקטן בידי איש זר, לכן ילך אחד מכם.— **האסרו**. אסר.— **האמת**. אמן (אֱמֶנֶת).— **אתכם**. את, כי מפי הקטן התמים אדע להציל דבר אמת.— (יז) **ויאסף**. אסף.— **אתם**. אות.— **משמר**. שמר, למקום המשתמר.— **שלשת**. שלש.— **ימים**. יום.— (יח) **עשו**.

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃
חמישי יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית
מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃
כ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא
תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל
אֲשֵׁמִים | אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ
בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה
הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם |
לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה
נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃
כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח
מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו יוֹסֵף
וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־
שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ
אֶת־שִׁבְרָם עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד
אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ

והנה

—שרשים והערות—

עשה.— **וחיו.** חיה.— (יט) **לכו.** ילך.— **הביאו.** בוא.— **שבר רעבון.** התבואה השוברת את הרעבון, כמו ישברו פראים צמאם (תהלים קד, יא).— **בתיכם.** בית.— (כ) **ויאמנו.** אמן.— **תמותו.** מות.— **ויעשו.** עשה.— (כא) **אבל.** אמנם (וואהרליך).— **אשמים.** אשם.— **אחינו.** אחה.— **ראינו.** ראה.— **צרת.** צרר.— **נפשו.** נפש.— **בהתחננו.** חנן.— **שמענו** שמע.— (כב) **ויען.** ענה.— **אמרתי.** אמר.— **תחטאו** חטא.— **דמו.** דמה.— **נדרש.** דרש, מה שאנחנו סובלים עכשו הוא רק בשביל הצער שצערנוהו בחנם, אבל עוד מעט וְיִדָּרֵשׁ גם דמו מידינו, כי בלא ספק מת מצרותיו.— (כג) **ירעו.** ידע.— **המליץ.** מלץ (דאלמעטשער) ע"מ שֵׁעִיר.— **בינתם.** בין, הם היו מכירים גם בלשון מצרית— אבל רק לשמוע ולא לדבר בפני מלך רב ושליט, לפיכך היו מדברים עברית לאחה, והמליץ היה מתרגם דבריהם לפני יוסף בלשון מצרית לאחה, ותשובת יוסף היה מתרגם לפניהם בעברית, לכן חשבו שאין יוסף שומע את לשונם כלל, ואחר גמר הויכוח כשילא המליץ החוצה (אולי נרמז לצאת)— התודו על חטאם בלשון עברית במעמד יוסף, ועי' לקמן (מד, יח).— (כד) **ויסב.** סבב.— **מעליהם.** עלה.— **ויבך.** בכה.— **וישב.** שוב.— **וידבר.** דבר, קשות.— **ויקח.** לקח.— **לעיניהם.** עין.— (כה) **ויצו.** צוה.— **וימלאו.** מלא.— **כליהם.** כלה.— **בר.** ברר.— **כספיהם.** כסף.— **שקו.** שקק.— **ולתת.** נתן.— **צדה.** צוד.— (כו) **וישאו.** נשא.— **חמריהם.** חמר.— (כז) **ויפתח'**

וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ כח וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו הוּשַׁב
כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־
אָחִיו לֵאמֹר מַה־זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ כט וַיָּבֹאוּ אֶל־
יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת
אֹתָם לֵאמֹר׃ ל דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת
וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים
אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ לב שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים
בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן׃ לג וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע
כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן
בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃ לד וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי
וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־
אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ לה וַיְהִי הֵם
מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ
אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ׃ לו וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן

אינגו

—שרשים והערות—

פתח.— **האחד**. הידוע, ואמרו רבותינו שהוא לוי אשר נשאר יחידי משמעון חברו.— **מספוא**. ספא.— **במלון**. לון.— **בפי**. פה.— **אמתחתו**. מתח, השק הוא הגדול, והאמתחת היא קטנה לשום בתוכה צרכי הדרך (רייזעטאשע). ויצו יוסף לצרור כספו של כ"א בפי האמתחת ולשומה בתחתית השק ועליה ימלא את כל השק בר ויצררנו, כדי שלא ימצאו את הכסף עד בואם אל ביתם ויריקו שקיהם, אך שקו של האחד (לוי) צוה למלא בתחלה בר ולשום אמתחתו למעלה והכסף בפיה, כדי שימצאנו תיכף במלון ויצטער גם בדרך, לפי שהוא ושמעון השליכוהו הבורה; והאחים נל"ם לא יוציאו אמתחותיהם מתחתית השקים המלאים בר עד בואם אל ביתם. ונראה שהאמתחת נעשתה באופן שיוכלו למתחה (אויסדעהנען) ולהגדילה כרצון הנוסע, ועי' לקמן (מד, א).— (כח) **הושב** הֻפְעַל ע"י אחרים.— **ויצא לבם**. כמו נפשי יצאה בדברו (שה"ש ה, ו).— **ויחרדו**. חרד.— **לאמר**. באמרם.— (כט) **ויגידו**. נגד.— **הקרת**. קרה.— (ל) **קשות**. קשה.— (לב) **שנים**. שנה.— **אחים**. אחה.— **אבינו**. אבה, אחים מאב אחד.— (לג) **הניחו**. נוח, לא ספרו לו שהושם במשמר כדי שלא יתרגש.— **רעבון**. רעב, שבר רעבון.— (לד) **ואדעה**. ידע.— **תסחרו**. סחר, הוסיפו קצת כדי להפיס דעתו.— (לה) **מריקים**. ריק.— **בשקו**. כי האמתחות עם צרורות הכסף היו מונחים בתוך השקים.— **ויראו**. ראה.— **וייראו**. ירא, פן הונחו בכונה לשם עלילה.— (לו) **שכלתם**. שכל (קינדערלאז געמאכט).— **עלי היו**

איננו ואת-בנימן תקחו עלי היו כלנה: לז ויאמר ראובן
אל-אביו לאמר את-שני בני תמית אם-לא אביאנו
אליך תנה אתו על-ידי ואני אשיבנו אליך: לח ויאמר
לא-ירד בני עמכם כי-אחיו מת והוא לבדו נשאר
וקראהו אסון בדרך אשר תלכו-בה והורדתם את-
שיבתי ביגון שאולה: מג א והרעב כבד בארץ:
ב ויהי כאשר כלו לאכל את-השבר אשר הביאו
ממצרים ויאמר אליהם אביהם שבו שברו-לנו מעט-
אכל: ג ויאמר אליו יהודה לאמר העד העד בנו האיש
לאמר לא-תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ד אם-ישך
משלח את-אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל:
ה ואם-אינך משלח לא נרד כי-האיש אמר אלינו לא-
תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ו ויאמר ישראל למה
הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח: ז ויאמרו

שאול

—שרשים והערות—

כלנה. עלי לסבול כל הצרות האלה.— (ל"ז) **תמית.** מות. הוא לא פחד מאסון מקרי העלול לקרות בדרך מסוכן, כי גם ליוסף לא קרה אסון אלא שנאת אחים אכלתהו, וצרת מצרים חשב לעונש אלקיי על חטא מכירת יוסף שהוא נקי ממנו, ולפיכך היה בטוח שאם הוא יקחנו על ערובתו בודאי יחזירנו לאביו, וכך אמר לו: כשם שאי אפשר שתמית את שני בני כך אי אפשר שלא אשיב את בנימין לידך, ומדוע לא אשיבנו? לאסון לא חיישינן במקום דלא קביעא היזיקא, ופחד העונש לא יעלה עלי — כי לא חטאתי! ולא ביאר דבריו לפני אביו מדוע לא יחוש לאסון — כי לא אבה לספר לו שגם ליוסף לא קרה אסון מקריי.— (ל"ח) **ירד.** ירד.— **בני.** בנה. **מת.** מות.— **לבדו.** בדד.— **נשאר.** שאר.— **וקראהו.** קרא, כמובן קרה.— **אסון.** אינני מבין מפני מה אינך חושש לאסון מקריי — הרי גם לאחיו קרה אסון בדרך, אם כן הדרך בכלל בחזקת סכנה לבני רחל שגם היא מתה בדרך.— **תלכו.** ילך.— **שיבתי.** שיב.— **ביגון.** יגה.— **שאולה.** שאל.— (א) **והרעב.** עצת יהודה היתה להניח לזקן עד שתכלה פת מן הבית ואז יהיה מוכרח לשלחו עמהם.— (ב) **כלו.** כלה.— **לאכל.** אכל.— **הביאו.** בוא.— (ג) **העד.** עוד.— **פני.** פנה.— **בלתי.** בלי היות.— (ד) **ישך.** ישש, וישנו (אסתר ג, ח) הנון ת' הכפל כמו תמנו (איכה ג, כב) כפנה שרשיה (יחזקאל יז, ז).— **משלח.** שלח.— **ונשברה.** שבר.— (ו) **ויאמר ישראל.** אמנם אסור לשנות מן האמת אפי' כחוט השערה, וכך אני מחויב לצוות את בני ואת ביתי אחרי, כי על כן נקרא שמי ישראל לאמר יְשַר-אֵל, יכמו שנאמר (סוף מיכה) תתן אמת ליעקב, אבל אין עלינו חובה להגיד לאחרים את האמת בטרם ישאל את פינו.— **הרעתם.** רוע.— (ז) **שאל שאל.** אע"פ שלא נזכר לעיל ששאלם על זה בודאי שאל.— **ולמולדתנו.** ילד, ואחרי ששאל היינו מחויבים להגיד לו האמת.— **הידוע נדע.** כי אם היינו יודעים

שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ ח וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה
וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃
ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ
וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ י כִּי לוּלֵא
הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת
הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט
דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ
בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ
בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ
שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי

האיש

—שרשים והערות—

זה היינו מכחדים ממנו — כי מותר לשנות מפני השלום (יבמות ס"ה ב').— (ח) **אל ישראל אביו.** העלה **הישרה** והנכונה היא.— **שלחה הנער אתי.** אע"פ שלא אקחנו על ערובתי אלא אתי כטפל אל העקר — הנך יכול לשלחו תחת השגחתי, ומה גם בהיותי ערב בעדו.— **ונקומה.** קום.— **ונלכה.** ילך.— **ונחיה.** חיה.— **נמות.** מות, האסון ספק ספיקא רחוקה ומיתת הרעב ודאית (רש"י).— **אתה.** אנת.— **טפנו.** טפף, מן הלוך וטפף (ישעיה ג, טז) כי הטף מרקדים. וי"א טנף, כי הטף מגואלים בטיט חוצות.— (ט) **אערבני.** ערב (איך בירגע פיר איהן).— **תבקשנו.** בקש.— **והצגתיו.** יצג.— **וחטאתי.** חטא.— **הימים.** יום.— (י) **לולא.** לו לא.— **התמהמהנו.** מהמה, מן מה מה, עושה מאומה במקום זה ומאומה במקום אחר — ובין כה וכה מתאחר הזמן.— **שבנו.** שוב.— **פעמים.** פעם.— (יא) **ישראל אביהם.** ערובתך ישרה בעיני כי גור אריה יהודה אשר לא ישוב מפני כל.— **אפוא.** מלת הקריאה (אליזא).— **עשו.** עשה.— **קחו.** לקח.— **מזמרת.** זמר, ת"א מדמשבח.— **בכליכם.** כלה.— **מנחה.** מנח (לעיל ד, ג).— **צרי נכאת ולט.** (לעיל לז, כה).— **בטנים.** בטן, רש"י בשם ר' מכיר הרגם (פיסטאציען, פימפערניססע).— **ושקדים.** שקד.— (יב) **וכסף משנה.** עוד פעם כסף מלבד הכסף המושב.— **בידכם.** ברשותכם, כמו ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא, כו).— **אמתחתיכם.** מתח.— **תשיבו בידכם.** בעצמכם לא ע"י שליח.— **משגה.** שגה, תאמרו לו כי אולי משגה הוא.— (יג) **קחו.** כלכם תחת השגחתכם ויהודה יהיה הערב בעדו.— **שובו אל האיש.** בתחלה תגישו לו המנחה ע"י אחר למען תדעו אם יקבלנה ברצון, ואז תשובו לראות פניו.— (יד) **ואל שדי.** אף כי לפי סדר מערכת הטבע ומנהג העולם דרככם מלאה מהתחתים,

הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי
כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־
הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן
וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי טז וַיַּרְא
יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא
אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ
הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר
יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ
הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף
הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל
עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־
חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף
וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד
יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־
הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי
אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃ כב וְכֶסֶף

אחר

—שרשים והערות—

בכל זאת נבטח בד' המושל על הטבע ומשדד המערכת (לעיל יז, א).— **יתן.** נתן.— **רחמים.** רחם.— **אחיכם אחר.** האחר, זה שמעון.— **שכלתי שכלתי.** כמו כאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד, טז).— (טו) **האנשים.** אנש. **ומשנה.** שנה.— **בידם.** ידה. — **ויקמו.** קום.— **וירדו.** ירד.— **ויעמדו.** עמד.— **לפני יוסף.** לפני הגשת המנחה, כי מצאוהו בלכתו בשוק (רד"ק) ולא דבר עמהם דבר אלא צוה לאשר על ביתו להביאם אליו הביתה.— (טז) **אתם.** אתת, הולך מן הצד או מאחריהם (כי התבונן על המקומות החדשים בעיניו) והם לא שמו אליו לבם בפגעם את יוסף, והיה נראה כהולך **אתם** כנטפל להם, לפיכך מהר לצוות להביא את כלם אל ביתו כי חשש שלא יתעו בעיר (לעיל פסוק ח).— **לאשר.** לאיש אשר, כמו לאשר הוא לו (ויקרא ה, כד).— **הבא.** בוא.— **הביתה.** בית.— **והכן.** כון.— **אתי.** ולא עמי בשוה מפני הכבוד.— (יח) **וייראו.** ירא.— **בתחלה.** חלל.— **להתגלל.** גלל (זיך אויפוואַלצען).— **ולהתנפל.** נפל.— **עלינו.** על, מן עלה.— **אתנו.** אות.— **לעבדים.** עבד.— **חמרינו.** חמר.— (יט) **ויגשו.** נגש.— **וידברו.** דבר, דברים קשים.— **פתח הבית.** לא נכנסו פנימה כי עמדו נכונים להתנגד לכשיצטרכו.— (כ) **ויאמרו.** אמר.— **בי.** בעה (ביטען) (ישעיה כא, יב), וראוי בְּעִי ונשמטה העין, וכמוהו עִי (מיכה א, ו) מן עוה, נִי (יחזקאל כז, לב) מן נהה.— **אדני.** אדן.— (כא) **ויהי.** היה.— **המלון.** לון.— **ונפתחה.** פתח, אין צרך לספר לו המעשה כמו שהיה שאחד פתח ומצא. כי כלם שותפים והרי זה כאלו כלם פתחו ומצאו.— **במשקלו.** שקל.—

אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם
כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ
אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם
כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ כד וַיָּבֵא
הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ
רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־הַמִּנְחָה
עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃
כו וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם
הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם
וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃
כח וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְּדוּ
וַיִּשְׁתַּחֲוֻּ׃ כט וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־
אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי
וַיֹּאמַר אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ שביעי ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ
רַחֲמָיו אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ
שָׁמָּה׃ לא וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃
לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ
לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים

* וישתחוו קרי

לחם

—שרשים והערות—

ונשב. שוב.— (כב) הורדנו. ירד.— ידענו. ידע, מודים אנחנו שאחד מאנשיך שם הכסף באמתחותינו כדי להתגולל ולהתנפל עלינו, ואלו הם הדברים הקשים שדברו במר נפשם.— (כג) מטמון. טמן (פונד).— בא אלי. בעתו, אבל נויתי להחזירו.— ויוצא. יצא.— (כד) וירחצו. רחץ.— רגליהם. רגל.— מספוא. ספא.— (כה) בצהרים. צהר.— שמעו. שמע.— יאכלו. אכל.— (כו) וישתחוו. שחה.— (כז) וישאל. שאל.— אביכם. אבה.— העודנו. עוד.— חי. חיי.— (כח) ויקדו. קדד, כמו ויתמו (דברים לד, ח) ידמו כאבן (שמות טו, טז).— וישתחוו. לשם אביהם (רד"ק).— (כט) וישא. נשא.— עיניו. עין.— וירא. ראה.— אחיו. אחה.— אמו. אמם.— יחנך. חנן, וראוי יְחָנְּךָ, וכמוהו מגון יחנך (ישעיה ל, יט).— בני. בנה.— (ל) וימהר. מהר.— נכמרו. כמר (ערהיטצט).— רחמיו. רחם.— ויבקש. בקש.— לבכות. בכה.— החדרה. חדר.— (לא) פניו. פנה.— ויתאפק. אפק (זיך אייגגעהאלטען).— שימו. שום.— לחם. כל הסעודה נקראת לחם, כמו אל הלחם (ש"א כ, כז) עבד לחם רב (דניאל ה, א).— (לב) לבדו. בדד.— יוכלון. יכל.—

לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם: לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר
כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ: לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב
מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ
עִמּוֹ: מד א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־
אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים
כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ: ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף
תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר
יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר: ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה
וַחֲמֹרֵיהֶם: ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף
אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים
וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת
טוֹבָה: ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ
יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם: ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם

את

—שרשים והערות—

תועבה. תעב, אפי' הרועים בני שם מפני שנוי דתם (לעיל לט, א—יז).— [לג] **וישבו**. ישב.— **כבכרתו**. בכר.— **כצערתו**. צער.— **ויתמהו**. תמה, על הסדר הנפלא שסדר מושבותיהם.— **איש אל רעהו**. הביטו זה אל זה בתמהון.— **רעהו**. רוע.— [לד] **משאת**. נשא, ביחידה מַשְׂאֵת (ירמיה מ, ה) מנות (גאבען).— **מאת פניו**. ממה שלפניו.— **ותרב**. רבה.— **כלם**. כלל.— **חמש ידות**. חמש פעמים, והאחים חשבו את כל הכבוד הזה לפיום על מה שחטא כנגדם בהשדו אותם למרגלים, ולבנימין שהטריחו לבוא מארץ כנען ולהפרידו מאביו ללא דבר — היה צריך לפיים יותר מהם (רד"ק).— **וישתו**. שתה.— **וישכרו**. שכר.— [א] **ויצו**. צוה.— **מלא את אמתחת האנשים אכל**. הבר ימלא בתוך השקים הגדולים אשר הביאו עמהם, ואת האמתחות המסע ימלא **אכל** שהוא צידה לדרך.— **שאת**, נשא, תמתח את האמתחות כמה שאפשר ותמלא אותן בכל מיני אכל, למען יראו עד כמה אני מפייס אותם על החשד שחשדתים.— [ב] **גביעי**. גבע.— **ויעש**. עשה.— [ג] **אור**. פעל עבר כמו אורו עיני (ש"א יד, כט).— **וחמריהם**. חמר.— [ד] **את העיר**. מאת העיר, וכן כצאתי את העיר (שמות ט, כט).— **הרחיקו**. הפעיל עומד כמו ופרעה הקריב (שם יד, י). — **האנשים**. אנש.— **והשגתם**. נשג.— **ואמרת**. אמר.— **שלמתם**. שלם.— **רעה**. רוע.— **טובה**. טוב.— [ה] **הלא זה**, בכונה לא הזכיר תיבת **הגביע** להראות להם שהוא מדבר מחפץ הידוע אללם שהם גנבוהו, גם להראות התפעלותו הגדולה שהתפעל מן המעשה הרע הזה עד שמרוב ההתפעלות קצרה רוחו ולא הספיק להזכיר את החפץ בשמו.— [ו] **וידבר אלהם**. יוסף צוהו **ואמרת אלהם** בלשון רכה אבל הוא דבר אליהם קשות והראה להם פנים זועפים והתפעלות נמרצה לבל ירגישו שמעשה להטים ואחיזת עינים יש

אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃
ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ
מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃
ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה
לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא
אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃
יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ
אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃ יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה
וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם
וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ מפטיר יד וַיָּבֹא
יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו
אָרְצָה׃ טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר
עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃

קמץ בז"ק   ויאמר

—שרשים והערות—

כאן.— (ז) חלילה. חלל.— (ח) הן. מערקע וואהל.— השיבנו. שוב.— נגנב. גנב.— (ט) ימצא. מלא.— ומת. מות.— נהיה. היה.— לעבדים. עבד.— (י) גם עתה. עשה את עצמו כאלו נכנסו דבריהם באזניו, לפיכך נח רוגזו והתחיל לדבר אליהם בסגנון יותר נעים: גם עתה— גם עכשו אע"פ שאני מוכרח לחשוד אתכם ולמשש את כליכם אינני מטיל החשד אלא על אחד מכם שנכנסה בו רוח שטות ושלח ידו בגנבה, אבל כלכם כדבריכם כן הוא האמת אתכם שאתם אנשים צדיקים ונאמנים, ולפיכך יוקל משפטכם הרבה, שהגנב יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים מכל חשד (אבי הרלב"ג ואברבנאל).— נקים. נקה.— (יא) וימהרו. מהר.— ויורדו. ירד.— אמתחתו. נשקי הבר לא חפש כלל כי אין מטמינים חפץ יקר כזה בשק תבואה, אלא באמתחת הצידה וצרכי הנסיעה.— ויפתחו. פתח.— (יב) ויחפש. חפש.— החל. חלל, כדי שיארך החפוש ולא ירגישו בערמתו.— (יג) ויקרעו. קרע.— שמלתם. שמל.— ויעמס. עמס.— העירה. עיר.— (יד) ויבא. בוא.— והוא עודנו שם. נכון ומחכה על שובם.— (טו) המעשה. עשה.— נחש ינחש. רואה בכל מקריו אשר יקרו בביתו סימנים של העתיד לבוא. — איש אשר כמוני. ובפרט איש כמוני המושל על ארץ רבה, הייתי יכול לשפוט מאבדן החפץ שאסון גדול עתיד לבוא על ארצי לפי שהוא כלי שתייתי (רד"ק), וכענין שהזכירו רבותינו (סנהדרין ס"ה ב') מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו. והנחש איננו קסם ומעשה כשפים אלא סימנים בעלמא, וכמו שאמר לבן נחשתי ויברכני (לעיל ל, כז) סמנתי לי סימנים וראיתי שנתברכתי בגללך, וכן והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו (מ"א כ, לג) עשו את תשובת אחאב

טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־
נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֺן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים
לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃
יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא
הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם
אֶל־אֲבִיכֶם׃

ס ס ס

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ
דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי
כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־
לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן
וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ

קמץ בז"ק ואביו

—שרשים והערות—

לסימן על הצלחת דרכם.— (טז) נצטדק. צדק.— הננו. הנה אנחנו.— עבדים. אל הרגע הזה הכה יוסף שימסרו כלם את עצמם לעבדים, כדי לקיים בהם מה שעשו לו שהביאוהו לידי עבדות, אבל בכונה קרא להם דרור וצוה לחזור אל אביהם, כדי להקניטם בזה יותר, כי ידע שאי אפשר להם לשוב הביתה בלא בנימין, וכזה היה תם החזיון אשר חשב להעריך לפניהם והמאזנים מעויים, כי כל מה שעשו לו כבר עשה להם, הם השליכוהו בבורה וגם הוא השליכם אל הבור שלשת ימים, הם גרמו לו להמכר לעבד וגם הם מסרו את עצמם בידו לעבדים, ומעתה הנם אנשים שוים כאלו לא עבר ביניהם דבר מעולם, וכבר חשב להסיר המסכה מעל פניו ולהגלות לפניהם בכל חום אהבתו, אלא שיהודה בטענותיו האריך את החזיון לשעה קלה.—

(יח) ויגש. נגש.— באזני. אזן.— יחר. חרה.— אפך. אנף, יהודה הכיר ביוסף שהוא מטבעו איש טוב ובעל רגשות עדינות ומכבד את אביהם הזקן אע"פ שלא הכירו (אולי שמע את שמעו, כי שמע משפחת העברים נשמע למרחוק), עכשו כשנתפס בנימין לעבדות במשפט צדק וא"א לשנות את דינו, ובלתו אי אפשר לו לחזור אל אביו, הרהיב עוז בנפשו לגשת אליו ולדבר באזניו דברים היוצאים מן הלב בלי עזרת מליץ, כדי לעורר רחמים בדין על אביו האומלל שבודאי ימות מרוב צערו, ועל אחיו הנחשבים גם בעיני יוסף לאנשים ישרים כאמור לעיל פסוק י', ודברים היוצאים מן הלב העלולים לעורר רחמים אי אפשר למסור ביד מליץ, כי הוא אינגו אלא מתרגם הדברים כמו שהם ולא רגשות המדבר.— ידבר נא עבדך דבר באזני אדני. בלי עזרת מליץ.— ואל יחר אפך בעבדך. אשר הרהיב עוז בנפשו לדבר באזני איש רם ונשא כמוך בשפה בלתי נמלצה (לעיל מב, כג).— כי כמוך כפרעה. כי באמת כבודך גדול בעיני ככבוד פרעה, אבל מה אעשה ונחילות הענין דורש כך. (יט) אדני שאל. (לעיל מג, ז).— [כ] ונאמר. כדי לברר אמתת דברינו הגדנו לך תולדות בית אבינו בקצרה למען תשלח שמה אחד מאנשיך לדרוש ולחקור ע"ז, מזכיר תשובתם (לעיל מב, יג) אבל בסגנון המעורר חמלה.— אב. אבה.— ואחיו. אחה.— מת. מות, לפי השערתנו כבר מת שהרי חפשנו אותו ולא

וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי
וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר
לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ כג וַתֹּאמֶר אֶל־
עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן
לִרְאוֹת פָּנָי׃ כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי
וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ
שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת
אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל
לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃
כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם
יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ כח וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף
טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה
מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה
שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ

אתנו

—שרשים והערות—

מגלגוהו.— ויותר. יתר.— לבדו. בדד.— לאמו. אמם.— אהבו. אהב.— (כא) ותאמר. על פי הדברים האלה אשר הגדנו לך בתומת לבבנו הבאנו עלינו אשם, כי גזרת להביאו אליך.— הורדהו. ירד.— ואשימה. שום.— עיני. עין.— עליו. אתבונן בעין פקוחה על דרכיו ומוצא שפתיו למען בל יצא מפיו דברים אודותיכם, שימת עין בלבד בלי צירוף מלה פירושה השגחה יתירה, ובצירוף מלת רעה היא השגחה להרע כמו ושמתי עיני עליהם לרעה (עמוס ט, ד), ובצירוף מלת טובה היא השגחה להיטיב כמו ושמתי עיני עליהם לטובה (ירמיה כד, ו).— (כב) ונאמר. כשאמר אליהם שלחו מכם אחד וגו' ואתם האסרו וגו' (לעיל מב, טז) השיבו לו כי דבר שאי אפשר הוא לפי שבניהם גם הצעיר גם הזקן יהיו בסכנה.— ומת. אחד מהם או שניהם.— (כג) לא תספון לראות פני. לכו כלכם אל ארצכם ומותו ברעב, כי איש לא ימכור לכם תבואה בלעדי, ואז אסף אותם אל משמר שלשת ימים אולי ינחמו ויאותו לעשות רצונו.— תספון. יסף.— לראות. ראה.— פני. פנה.— (כד) ויהי. היה.— עלינו. עלה.— עבדך. עבד.— ונגד. נגד.— (כה) שבו. שוב.— שברו. שבר.— (כו) נוכל. יכל.— יש. ישש.— אתנו. את, כמו שאמר אל אביו (לעיל מג, ח) שלחה הנער אתי.— (כז) אתם. אנת.— ידעתם. ידע.— שנים. שנה.— ילדה. ילד.— אשתי. איש.— (כח) ויצא. יצא.— האחד. המיוחד והאהוב מכל (עי' לעיל מב, כו).— ולא ראיתיו. שהרי לא ראיתיו עד הנה, ואלו היה חי באיזה מקום היה נודע לי בזמן רב כזה, לפיכך קרוב הדבר שנטרף (הראב"ע).— (כט) ולקחתם. לקח.— וקרהו. קרה.— שיבתי. שיב.— ברעה. רוע.— שאלה. שאל. ויתר הדברים שהיו ביניהם לא הוצרך לספר, כי לא הזכיר אלא הדברים המעוררים חמלה או עול מלך יוסף.— (ל) ועתה. בעת הזאת.—

אִתּוֹ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־
אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ
אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם
אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־
הַיָּמִים׃ לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד
לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי
וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־
אָבִי׃ מה א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים
עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ
בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ
מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ

כי

—שרשים והערות—

כבאי. בוא.— **קשורה.** קשר.— (לא) **ביגון.** יגה.— (לב) **כי עבדך.** כל כך קשורה נפש הזקן בנפש הנער עד שגם הרעב הנורא לא הניקהו להפרד מעליו על ימים אחדים, ומוטב היה לו שנמות כלנו ברעב מאשר להפרד ממנו בעודנו חי, אך אני ערבתי בעדו ועלי סמך אבי ביותר, לפי שהוא מכיר אותי לנאמן רוח וגבור חיל יותר מכלם.— **וחטאתי.** חטא.— **הימים.** יום.— (לג) **ועתה.** אחרי שאני נחשב כל כך בעיני אבי עד שסמך עלי בענין הנוגע לחייו.— **ישב.** ישב.— **יעל.** עלה.— **ישב נא עבדך.** גם אתה תוכל לסמוך עלי שאעבדך בכל כחי.— **תחת הנער.** שכבר נתפס בגנבה ואשר שיברח.— [לד] **כי איך.** אני בשום אופן לא אוכל לעלות אל אבי זולתו **פן אראה ברע,** ואהיה מוכרח לתעות ברחבי תבל כל ימי חיי, אבל אם תחליף את הנער בי תעשה חסד לכלנו; ובדבריו האחרונים כיון עוד להעירו על רעיון זה, מושל לדיק אוהב משפט כמוך אין ראוי לו להגדיל עונש הפושע כל כך עד שיסתרע העונש לא לבד על הפושע אלא גם על אנשים נדיקים אשר לא חטאו לו מעולם. ובזה תם כל החזיון, ולא יכול עוד יוסף להתאפק מבכי נפני כל הנלבים הנכרים העומדים לפניו ויצו להוציא כל איש מעליו ואז הסיר את המסוה מעל פניו.— (א) **להתאפק.** אפק, ענין חוזק לא יכול להתחזק עוד להעמיד פניו, ומזה אפיקים (איוב יב, כא) גבורים, אפיקי מים (תהלים יח, טז) המים הנגרים בחוזק (רד"ק שרשים).— **לכל.** נפני כל.— **הנצבים.** יצב.— **עליו.** אצלו, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב, כ).— **אתו.** הטפלים לו כמו משרתיו ופקידיו, אבל העקריים אליו כמו אשתו ובניו נשארו.— **בהתודע.** ידע.— (ב) **ויתן.** נתן.— **קלו.** קול.— **בבכי.** בכה, ויתן את קולו—השמיע קול בכי כמו ויתנו את קולם ויבכו (במדבר יד, א).— **וישמעו.** שמע.— **מצרים.** שעמדו אחורי הדלת, והלך הדבר מאיש לאיש עד ששמעו אנשי בית פרעה כי יוסף בוכה (רד"ק).— (ג) **אני יוסף! העוד אבי חי?** תכפו עליו רגשותיו ולא יכול להוציא אלא מלים קצרות, ואע"פ שכבר ידע על פיהם שאביו חי, אבל לא שאל אותם בתור שאלה אלא קריאת סערת הלב היא זו.—

כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו: ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי
וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי
מִצְרָיְמָה: ה וְעַתָּה | אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־
מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם:
ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים
אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר: ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם
לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה
גְּדֹלָה: שלישי ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי
הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ
וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי
וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן
לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד: י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־

* תרי טעמי   גשן

—שרשים והערות—

לענות. ענה.— **נבהלו**. בהל.— (ה) **תעצבו**. עצב, אל תדאגו כי לא ארע לכם, לפי שכבר לקחתם מידי כפלים כמעותיכם.— **יחר**. חרה.— **בעיניכם**. עין.— **מכרתם**. מכר, אל יגעכם לבכם ואל תקצפו על נפשכם על המעשה בכלל מה שגרמתם אותי להמכר לעבד (מקודם ספר להם המעשה שהגדולה באה לו ע"י עבדות) כי לא מאתכם היתה נסבה אלא מאת האלקים, ולא בשבילי אלא בשבילכם.— **למחיה**. חיה.— **שלחני**. שלח.— **לפניכם**. פנה.— (ו) **שנתים**. שנה.— **חריש**. חרש.— **וקציר**. קצר.— (ז) **וישלחני אלהים לפניכם**. להיות עבד לרבים שאני מוכשר לזה יותר מכם כדי לכלכל את עבדיו.— **לשום**. שום.— **שארית**. שאר.— **ולהחיות**. חיה.— **לכם**. אתכם, כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל), ואולי מפני הכבוד אמר לכם ולא אתכם כדי שלא להחזיק את עצמו לאיש המחיה את אחיו הגדולים ממנו, אלא אמר לכם כלומר להחיות לפניכם את בני ביתכם והאנשים השייכים לכם, וכמו שאמר לקמן, פסוק י"א אתה וביתך וכל אשר לך (הג' רל"ר).— **לפליטה**. פלט, שתפלטו מן הרעב.— (ח) **ועתה**. האריך בדברי נחומים כדי למשוך לבם אליו ולהסיר מהם כל עצב. **ועתה** אחרי אשר נגזרה גזרת רעב בכל הארץ ובהכרח היה צריך הקב"ה לשלוח לפניכם איש אחד אשר יכלכלם ממנו, הלא הבינו מאליכם כי **לא אתם שלחתם אתי הנה** רק האלקים מנהיג העולם, והוא חפץ לדכאני בתחלה עד עפר ולהביא שואה על בית אבי — כדי להשגיא אחריתנו עד אשר **שמני לאב לפרעה**, כי צדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה, וכל מתנה טובה שנתן הקב"ה לישראל לא נתנן אלא ע"י יסורין (ברכות ה' ע"א).— **לאב**. יועץ למלך.— **ולאדון לכל ביתו**. שר הארמון.— **ומשל בכל ארץ מצרים**. מנהיג כל עניני המדינה.— (ט) **מהרו**. מהר.— **ועלו**. עלה.— **ואמרתם**. אמר.— **אבי**. אבה.— **בנך**. בנה.— **שמני וגו' לכל מצרים**. וכל עניני המדינה עלי ובכן לא אוכל לעזוב את הארץ אפי' על יום אחד, לפיכך רדה אלי.— **רדה**. ירד.— **תעמד**. עמד, אל תתמהמה.— (י) **וישבת**. ישב.— **והיית**. היה.— **אתה**. אנת.— **וצאנך**. צאן.— **ובקרך**. בקר.— **וישבת**. ישיבת קבע.— **בארץ גשן**. שהרתיה מכל בני הנכר עובדי

גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך
ובקרך וכל־אשר־לך: יא וכלכלתי אתך שם כי־עוד
חמש שנים רעב פן־תורש אתה וביתך וכל־אשר־לך:
יב והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי־פי המדבר
אליכם: יג והגדתם לאבי את־כל־כבודי במצרים ואת
כל־אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את־אבי הנה:
יד ויפל על־צוארי בנימן־אחיו ויבך ובנימן בכה על־
צואריו: טו וינשק לכל־אחיו ויבך עלהם ואחרי כן
דברו אחיו אתו: טז והקל נשמע בית פרעה לאמר
באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו:
יז ויאמר פרעה אל־יוסף אמר אל־אחיך זאת עשו
טענו את־בעירכם ולכו־באו ארצה כנען: יח וקחו

את

—שרשים והערות—

האלילים ונתתיה לך לאחוזה (לקמן מז, א), וגם אינה מופלגת מארץ כנען מאחת נפשך, כי היא משתרעת והולכת עד פנימה לארץ כנען, וזה החלק הנכנס בארץ כנען כבש יהושע והקדישה בקדושת הארץ כמו שנאמר (יהושע יא, טז) ויקח יהושע וגו׳ ואת כל ארץ הגשן.— (יא) וכלכלתי. כלכל, מן כלל, לא אטריחך לאכול על שלחני אלא אכלכל אותך במקומך.— שנים. שנה.— תורש. ירש, נרדף עם רוש.— (יב) והנה. גם אחר כל הדברים הטובים האלה המושכים את הלב עדיין עמדו האחים נבהלים ומשתוממים מבלי דבר דבר, לפיכך הוסיף לקרא להם בחבה יתרה, והנה עיניכם ראות וגו׳ כי פי המדבר אליכם באהבה גמורה — ומדוע לא תענוני? ועודם נבהלים ומחרישים, ויוסף עוד לדבר על לבם.— (יג) והגדתם. נגד.— את כל כבודי במצרים. שמחלקים לי רהבי הלב. — ואת כל אשר ראיתם. כי, שאינני מגים דעתי וזהיר במצות אבותי, למען ישמח לבו ויתחזק לראותני.— ומהרתם. ואז תמהרו להביאו הנה בטרם תעבור התפעלותו הראשונה וימלא חשבונות להזור מנסיעתו. ועוד לא הרגיעו את רוחם הסוערת ולא ענו אותו דבר לא הם ולא בנימין אחיו, אז נסה לעורר מתוך התרגשותם ולהביאם לידי דבור על ידי פעולת הנשיקה.— (יד) ויפל. נפל.— צוארי. צור, חבקהו ונשקהו בכל צדדי הצואר, לפיכך בא בלשון רבים (הגלי״ב), וכן לקמן (מו, כט).— ויבך. בכה.— (טו) וינשק. הרבה בנשיקות חזקות (ראה לעיל כט, יג).— דברו דבר.— אחיו. אחה.— אתו. ולא עמו כאחים מלידה כי בושו מפניו, כמו שלא החזירו אליו נשיקותיהם כאשר נשק להם כי כלמה כסתה פניהם לנשק לו.— (טז) בית פרעה. בבית פרעה, כמו ששת ימים (שמות לא, יז) בששת.— באו. בוא.— וייטב. יטב.— בעיני וגו׳. כי עכשו נודע להם שהוא ממשפחה רמה ולא מבית עבדים אשר מבית האסורים יצא למלוך.— (יז) עשו. עשה.— טענו. טען, ענין דקירה כגזרת מטעני חרב (ישעיה יד, יט) דקרו את חמוריכם במסמרי הנעל כדרך הרוכבים למען תמהרו ללכת (שפארנעט אייערע עזעל) (רד״ק בשם אביו והראב״ע).— בעירכם. בער.— (יח) וקחו. לקח.— בתיכם.

אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־
טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃ רביעי יט וְאַתָּה
צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת
לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃
כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
לָכֶם הוּא׃ כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף
עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃ כב לְכֻלָּם
נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת
עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת
נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ כד וַיְשַׁלַּח אֶת־
אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ כה וַיַּעֲלוּ
מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ

לו

—שרשים והערות—

בית, אנשי ביתכם.— ואתנה. נתן.— (יט) צויתה. צוה, להגיד לאחיך.— עגלות. עגל, עגלות מיוחדות לגדולי המלכות הנתונות תחת יד פרעה.— לטפכם. טפף (לעיל מג, ח).— ולנשיכם. אנש.— ונשאתם. נשא.— (כ) ועיניכם. עין.— תחס. חוס.— כליכם. כלה, להתמהמה בשבילם.— (כא) פי. פה.— צדה. צוד.— (כב) לכלם נתן לאיש. בתחלה היתה הנתינה לכלם ביחד ואח"כ לכל איש ואיש בפני עצמו, כיצד? כל חבילת הבגדים הובאה מתוך המלתחה והונחה לפני כלם ואח"כ נגש יוסף וחלק אותם לכל איש חלקו.— חלפות חלף.— שמלת. שמל, בגד עליון חשוב.— חלפות שמלת, הוא ערך בגדים ככל הדרוש לחליפות המלבוש (גארדעראָבע)· כמו שמלת חול שמלת שבת, שמלת חורף, שמלת אורחים וכיוצא בהן, וכל אלה השמלות היו עשויות מבד יקר הטוונות אטון מצרים.— מאות. מאה.— וחמש חלפת. כמו לעיל (מג, לד) חמש ידות.— (כג) כזאת. כאלה השמלות הנזכרות, וכמה שלח לו מהם? עשרה חמורים טעונים.— עשרה. עשר.— חמרים. חמר.— נשאים. נשא.— מטוב מצרים. מן השמלות הטובות אשר בכל ארץ מצרים, למען יוכל לחלקם לכל אוהביו ומיודעיו הרבים אשר ילווהו על דרכו בצאתו מארץ כנען.— אתנת. אתן.— בר, ברה, לבהמות.— ולחם. אפוי ונערך בטוב טעם למאכל אדם.— ומזון. זון.— ומזון לאביו. מזון נערך לאביו בפני עצמו הנוח להתעכל לאיש זקן כמוהו.— (כד) וישלח. לוה אותם בדרכם כמו ושלח אותו (לעיל כח, ו).— וילכו. ילך.— תרגזו. רגז=רגש=רעש (חלוף גמל בעין ראה ספרי משפטי לשון עברית דף מ"ט ע"א סי' ג'), אל תריבו זה את זה אודותי ושכחו כל מה שעבר בינינו.— (כה) ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם. ולמעלה (מב, כט) הוא אומר ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען? כי דרך הלשון להקדים העקר בדבור, כמו תפשום חיים — חיים תפשום (מ"א כ, יח), שם היה העקר אצלם לראות את יעקב אביהם להגיד לו קורותיהם ולהתיעץ עמו מה לעשות, אבל

לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃ כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת
אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃
חמישי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה
וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת׃ מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־
לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃
ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי
אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ
שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־
עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר
שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם
וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃
ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ

כנען

—שרשים והערות—

כאן בדעתם שהם צריכים לעזוב את הארץ הקדושה לעולם היו נכספים מאד לשוב לראותה פעם אחת לפני הפרדס מעליה, והיה העקר אצלם הארץ.—(כו) ויגדו לו. לא הודיעוהו בפעם אחת אלא בתחלה ויגידו לו הסכו את לבו בדברים כדי לאמר לו לבסוף עוד יוסף חי.— ויפג. פוג, וענינו סור כמו תפוג תורה (חבקוק א, ד), (ובתלמוד ב"ב י' ע"א) פחד קשה יין מפיגו מסירו.—לבו. לבב, סר לבו מדבריהם כי לא האמין להם.—האמין. אמן.— (כז)וירא. ראה.— ותחי. חיה.—רוח. ת"א רוח קודשא.— (כח)רב. רבב, רב לכם לספר גדולתו (כמו שצוו מפי יוסף והגדתם לאבי את כל כבודי) די לי מה שאני יודע כי עוד יוסף בני חי (הג' מלבי"ם).— חי. חיי.— אמות. מות.— (א) ויסע. נסע.— ויזבח. זבח.— אביו. אבה.— (ב) במראת. ראה.— הלילה. ליל.— ויאמר. אמר.— הנני. הנה אני.— (ג) אנכי. הידוע לך מכבר.— תירא. ירא, לבו היה נוקפו לעזוב קדושת הארץ ולרדת אל ארץ טמאה, לפיכך אמר לו הקב"ה אני הוא שאמרתי ליצחק אביך אל תרד מצרימה ואני הוא האומר לך אל תירא מרדה מצרימה (רד"ק).— מרדה. ירד.— כי לגוי. מצוין ונבדל.— אשימך שם. בשבתכם בארץ כנען היו בניך מתחתנים בגויי הארץ, כי אכילתכם עמהם מביאה לידי חיתון כמו שנאמר (שמות לד, טז) וקרא לך ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו לבניך, אבל במצרים לא יוכל להיות דבר זה כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם (לעיל מג, לב) ותשארו נבדלים לעצמכם, וכך דרשו רבותינו בהגדת פסח ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם (רע"ס).— אשימך. שום.— (ד) ישית. שות.— ידו. ידה.— עיניך. עין, כי ימות במצרים.— (ה)ויקם. קום.— וישאו. נשא.— טפם. טפף.— נשיהם. אנש.— (ו) ויקחו. לקח.— מקניהם.

כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו
וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־
זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה׃ ס ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן׃
ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃
יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר
וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע
וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל׃
טו אֵלֶּה | בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת
דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ׃
טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃
יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם
וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־

נתן

—שרשים והערות—

קנה.— רכושם. רכש.— ויבאו. בוא.— יעקב וכל זרעו אתו. סדרו את ההולכה בסדר הזה שיהיה נראה שיעקב העקר וכלם טפלים לו.— (ז) בניו. בנה.— בנתיו. כלותיו.— ובנות בניו. שרח בת אשר ויוכבד בת לוי (רש"י).— זרעו. זרע.— וכל זרעו. כלל ופרט וכלל כמנהג הכתובים להודיע לך שלא נעדר מזרעו כלום כמו שחשב למעלה באמרו אותי שכלתם (לעיל מב, לו).— (ח) בני ישראל. העם הישראלי.— (י) בן הכנענית. רוב בני יעקב לא לקחו נשים מבנות הכנעני כדי שלא יתערב זרע ארור בזרע ברוך, אלא מיתר בנות נח, ואע"פ שלא הוזהרו על כך שמרו יחוסם, וכשפרץ יהודה את הגדר ונשא בת איש כנעני — משרש נחש יצא צפע ונולדו לו שני בנים רעים וחטאים ושולחו ביד שמים, ולפיכך זכר הכתוב מיתתן לקמן פסוק י"ב כעין אזהרה על שמירת היחוס, ומיהודה למד שמעון לקחת גם הוא אשה כנענית על אשתו הראשונה וילדה את שאול שלפי קבלת רבותינו (סנהדרין פ"ב א') יצא ממנו זמרי בן סלוא, ואסנת אשת יוסף לא היתה כנענית, כי כל נושאי משרה בארץ מצרים בימים ההם היו מבני ההיקסאס יוצאי ירך בני שם כמו שכתבנו למעלה (לט, א), ושנאתם להעברים לא היתה שנאה לאומית אלא דתית כמו שזכרנו שם פסוק י"ז, והיה אם כן פוטי פרע כהן און ג"כ מבני שם, ועי' לעיל (מא, מה).— (טו) אלה. אל.— ילדה. ילד.— בתו. בנה בַּת מן בֶּנֶת כמו אַחַת מן אֶחֶדֶת).— שלשים ושלש. יוכבד בת לוי נולדה בכניסתן לעיר והשלימה המנין (ב"ב קכ"ג א').— (יז) אחתם. אחה.— (יח) שש. ששה (יחזקאל מה, יג).— עשרה. עשר.— (יט) אשת,

נָתַ֥ן לָבָ֖ן לְלֵאָ֣ה בִתּ֑וֹ וַתֵּ֤לֶד אֶת־אֵ֙לֶּה֙ לְיַעֲקֹ֔ב שֵׁ֥שׁ
עֶשְׂרֵ֖ה נָֽפֶשׁ׃ יט בְּנֵ֤י רָחֵל֙ אֵ֣שֶׁת יַעֲקֹ֔ב יוֹסֵ֖ף וּבִנְיָמִֽן׃
כ וַיִּוָּלֵ֣ד לְיוֹסֵף֮ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ אֲשֶׁ֤ר יָֽלְדָה־לּוֹ֙ אָֽסְנַ֔ת
בַּת־פּ֥וֹטִי פֶ֖רַע כֹּהֵ֣ן אֹ֑ן אֶת־מְנַשֶּׁ֖ה וְאֶת־אֶפְרָֽיִם׃ כא וּבְנֵ֣י
בִנְיָמִ֗ן בֶּ֤לַע וָבֶ֙כֶר֙ וְאַשְׁבֵּ֔ל גֵּרָ֥א וְנַעֲמָ֖ן אֵחִ֣י וָרֹ֑אשׁ מֻפִּ֥ים
וְחֻפִּ֖ים וָאָֽרְדְּ׃ כב אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י רָחֵ֔ל אֲשֶׁ֥ר יֻלַּ֖ד לְיַעֲקֹ֑ב כָּל־
נֶ֖פֶשׁ אַרְבָּעָ֥ה עָשָֽׂר׃ כג וּבְנֵי־דָ֖ן חֻשִֽׁים׃ כד וּבְנֵ֖י
נַפְתָּלִ֑י יַחְצְאֵ֥ל וְגוּנִ֖י וְיֵ֥צֶר וְשִׁלֵּֽם׃ כה אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י בִלְהָ֔ה
אֲשֶׁר־נָתַ֥ן לָבָ֖ן לְרָחֵ֣ל בִּתּ֑וֹ וַתֵּ֧לֶד אֶת־אֵ֛לֶּה לְיַעֲקֹ֖ב כָּל־
נֶ֥פֶשׁ שִׁבְעָֽה׃ כו כָּל־הַנֶּ֨פֶשׁ הַבָּאָ֤ה לְיַעֲקֹב֙ מִצְרַ֙יְמָה֙
יֹצְאֵ֣י יְרֵכ֔וֹ מִלְּבַ֖ד נְשֵׁ֣י בְנֵֽי־יַעֲקֹ֑ב כָּל־נֶ֖פֶשׁ שִׁשִּׁ֥ים וָשֵֽׁשׁ׃
כז וּבְנֵ֥י יוֹסֵ֛ף אֲשֶׁר־יֻלַּד־ל֥וֹ בְמִצְרַ֖יִם נֶ֣פֶשׁ שְׁנָ֑יִם כָּל־
הַנֶּ֧פֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹ֛ב הַבָּ֥אָה מִצְרַ֖יְמָה שִׁבְעִֽים׃ ס ששי
כח וְאֶת־יְהוּדָ֞ה שָׁלַ֤ח לְפָנָיו֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף לְהוֹרֹ֥ת לְפָנָ֖יו
גֹּ֑שְׁנָה וַיָּבֹ֖אוּ אַ֥רְצָה גֹּֽשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹ֤ר יוֹסֵף֙ מֶרְכַּבְתּ֔וֹ
וַיַּ֛עַל לִקְרַֽאת־יִשְׂרָאֵ֥ל אָבִ֖יו גֹּ֑שְׁנָה וַיֵּרָ֣א אֵלָ֗יו וַיִּפֹּל֙ עַל־
צַוָּארָ֔יו וַיֵּ֥בְךְּ עַל־צַוָּארָ֖יו עֽוֹד׃ ל וַיֹּ֧אמֶר יִשְׂרָאֵ֛ל אֶל־

יוסף

—שרשים הערות—

אלים, היא היתה עקר הבית.— (כב) ארבעה. רבע.— (כה) שבעה. שבע, שני אלה באו בלשון זכר על נפש.— (כו) הבאה. מלרע כי הוא בינוני.— ליעקב. לרגל יעקב.— יצאי. יצא.— ירכו. ירך.— מלבד. בדד.— נשי. אנש.— (כז) שנים. שנה.— לבית. אשר לבית. - הבאה. מלעיל פעל עבר אשר באה, כמו הַשָּׁבָה משדה מואב (רות ד, ג) אשר שבה.— שבעים. יוצאי ירכו.— (כח) לפניו. פנה.— אל יוסף. לבשר ביאתו.— להורת. ירה.— להורת לפניו. למען יורה יוסף איך להכין את המקום לפני בואו.— גשנה. בגשן, הא בסוף התיבה במקום בית בתחלתה כמו הקים לנו ד׳ נביאים בבלה (ירמיה כט, טו) בבבל, הדרעזר מלך צובה חמתה (דה"א יח, ג) תרגם רב יוסף בחמת.— (כט) ויאסר. אסר, בעצמו. לכבוד אביו.— מרכבתו. רכב.— ויעל. עלה.— לקראת. קרא.— וירא. ראה, יצא מתוך המון עבדיו הסובבים אותו ונגש אל אביו.— ויפל. נפל.— צואריו, עי׳ לעיל (מה, יד).— ויבך. בכה.— עוד. הרבה מאד, כמו עוד יהללוך (תהלים פד, ה) הרבה מאד יהללוך.— (ל) אמותה. מות.— הפעם. בפעם הזאת, כמו הייתי הלילה לאיש (רות א, יב) בלילה הזה.— אמותה הפעם. יכול אני למות בפעם הזאת כי כבר שבעתי די עונג בעולם הזה מה שראיתי פניך; ורע"ס פירש מי יתן ואמות בפעם הזאת כי ענג גדול כזה לא פללתי לראות ואני מפחד שלא תבא אחריו צרה חדשה, כי אני לצלע נכון.—

יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ
חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה
וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר
בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־
אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃
לג וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃
לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־
עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן
כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃ מז א וַיָּבֹא יוֹסֵף
וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר
לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ב וּמִקְצֵה
אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־*מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה
רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ
אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן

* מלעיל

אשר

—שרשים והערות—

(לא) **ואגידה**. נגד.— **ואמרה**. אמר.— **באו אלי**. כאשר צוית (לעיל מה, יח).— (לב) **והאנשים**. אנש.— **רעי**. רעה.— **רעי צאן**. מגזע הרועים בני שם אשר כבשו את ארץ מצרים וישפכו ממשלתם עליה, ולא זרים הם לך כי מגזע אחד אתם.— **כי אנשי מקנה היו**. לא שנעשו עכשו רועים אלא מימי קדם הנם מתיחסים אל הרועים.— **ובקרם**. בקר.— **הביאו**. בוא.— (לג) **יקרא**. קרא.— **מעשיכם**. עשה.— (לד) **היו**. היה.— **עבדיך**. עבד.— **מנעורינו**. נער, העקר שתאמרו לו כי מגזע רועים אתם ודרך הגזע הזה לחנך צאצאיהם במרעה מנעוריהם.— **בעבור**. עבר.— **תשבו**. ישב, תשארו לשבת.— **בארץ גשן**. שהיא ארץ מקנה ונמשכת עד לפנים ארץ כנען (לעיל מה, י).— **תועבת**. תעב.— **כי תועבת מצרים**. הערה על הימים הבאים, אע"פ שאני רואה לפי מצב עניני המדינה שממשלת הרועים לא תאריך ימים בארץ, וסוף סוף תשוב המלוכה להמצרים האזרחים (כאשר היה באמת אחרי מות יוסף שקם מלך חדש על מצרים מבני האזרחים, ראה מה שנכתוב שם), עליכם לדעת שגם מזה תבואתכם טובה, כי המצרים האזרחים מתעבים את הרועים תכלית תיעוב, ובחפץ לב ישאירו אתכם להיות נבדלים לעם בפני עצמם בארץ גשן שלא להתערב ביניהם.— (א) **וצאנם**. צון.— **והנם**. והנה הם.— (ב) **ומקצה**. קצה, פרשו רבותינו (ב"ק צ"ב א') הפחותים והחלשים שבהם, מלה"כ (מ"א יב, לא) ויעש כהנים מקצות העם, והטעם כדי שלא יטיל עליהם צרכי המדינה.— **חמשה**. חמש.— **ויצגם**. יצג.— **לפני**. פנה.— (ד) **לגור**. גור, דירת ארעי, וזאת אמרו מדעתם שלא מדעת יוסף כי לא אבו להשאר בארץ מצרים, לפיכך הפסיק הכתוב במאמר שני.— **כי אין מרעה** וגו'. כל

אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה
יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־
יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃ ו אֶרֶץ מִצְרַיִם
לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־
אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־
חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף
אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב
אֶת־פַּרְעֹה׃ ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי
חַיֶּיךָ׃ ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי
שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי
וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃
י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃
שביעי יא וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם
אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס
כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־

אחיו

—שרשים והערות—

העניים שאין ידם משגת לשבור בר אכלו את כל המרעה בעצמם, אבל בארץ מצרים שמחלקים בר לכל העניים נשאר מעט מרעה בשביל הצאן וביחוד בארץ גשן (רמב"ן).— (ה) **לאמר.** בלשון הזה.— **אביך ואחיך באו אליך!** קריאת השתוממות, מה זו שאלה? הלא אביך ואחיך הם — שאין קרוב יותר מהם, ובאו אליך שאתה השליט היחידי בכל הארץ, ולמה זה תשאל?— (ו) **ארץ מצרים לפניך היא!** הלא כל הארץ לפניך.— **במיטב.** יטב.— **ישבו בארץ גשן.** אם רוצים ורצונך בכך.— **ידעת.** ידע.— **אנשי חיל.** ביתר אחיך, כי אלה אשר הוצגו לפניו לא נראו כאנשי חיל (לעיל פסוק ב').— **ושמתם.** שום.— **שרי.** שרר.— (ז) **ויעמדהו.** עמד **ויברך.** ברך.— (ח) **ימי.** יום.— **שני.** שנה.— **חייך.** חיי.— (ט) **מגורי.** אם רצונך לשאול על מספר ימי מגורי בעולם הזה מיום הולדי עד עכשו — הנני מודיע לך שהם ק"ל שנה, אבל בודאי איש חכם כמוך לא ישאל שאלה פשוטה כזאת, אלא רצונך לשאול כמה ימי שני ח י י — כמה שנים חייתי חיי החכמה ועבודת אלקים, כי אך הם נקראים חיים וחיי המציאות בלבד אינם כלום, חיים כאלה מעט ורעים היו לי, ואבותי בימי מגוריהם בתבל חיו ביחס זה הרבה יותר ממני.— **ורעים.** רוע.— **השיגו.** נשג.— (י) **ויצא.** יצא.— (יא) **ויושב.** ישב.— **אביו.** אבה.— **אחיו.** אחה.— **ויתן.** נתן.— **אחוזה.** אחז.— **רַעְמְסֵס,** כ"ה נקוד עיר מגורי בני ישראל גם לקמן (שמות יב, לז; במדבר לג, ג) בשני שואין, אבל עיר המסכנות שבנו לפרעה (שמות א, יא) נקודה רַעַמְסֵס בשני פתחין (הראב"ע), וכן הבדילו בתרגום הסורי, את הראשונה תרגמו Ramesis ואת השניה Raamsis, אבל בתרגום המיוחס אל השבעים תרגמו

אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ יג וְלֶחֶם אֵין
בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם
וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃ יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־
הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר
אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה׃
טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל־
מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת
נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ טז וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה
לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם
אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן
וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם
בַּשָּׁנָה הַהִוא׃ יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה
הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף
וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי
אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ יט לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ
גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה
אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא

נמות

—שרשים והערות—

את כלם Ramesse.— (יב) ויכלכל. כלכל מן כלל.— לפי. פה.— הטף. טפף, הטף מאכדים יותר מכדי אכלם (פסחים י׳ ע״ב), ויוסף הספיק גם להם.— (יג) ולחם אין וגו׳. חוזר לתחלת שני הרעב (רש״י).— ותלה. להה, ענין שגעון כמו כמתלהלה היורה זקים (משלי כו, יח) (רד״ק).— (יד) וילקט. לקט.— הנמצא. מצא.— שברים. שבר.— ויבא. בוא.— (טו) ויתם. תמם, נפעל.— הבה. יהב.— נמות. מות.— נגדך. נגד.— (טז) מקניכם. קנה.— (יז) ויביאו את מקניהם. לא שמו אותם לו בדמים אלא מסרום לידו כמו שהם וסמכו על אמונת רוחו שיחשוב להם חשבון צדק.— בסוסים. סוס.— ובחמרים. חמר.— וינהלם. נהל (געלייטעט).— בשנה ההיא. בשנה הראשונה, ובארץ כנען אולי מכרו מקניהם לאחרים כי לא היה מרעה והביאו כסף מחירם.— (יח) נכחד. כחד.— הבהמה. בהם.— נשאר. שאר.— גויתנו. גוה.— ואדמתנו. אדם.— לא נכחד. ממך האמת כי כל כספנו וכל מקננו מסרנו לך מבלי חשבון כי סמכנו על אמונת לבך שאתה תחשוב חשבוננו ולא אנו, ובכן אין אנחנו יודעים אם עדיין יש לנו בידך מאומה או לא, זאת לבד אנחנו יודעים כי אם באמת תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני (שהוחלטו כבר אליך) ולא נשאר לנו מהם בידך מאומה—אין לנו עוד לתת לך במחיר הלחם בלתי אם וגו׳.— (יט) לעיניך. עין.— ונהיה. היה.—

נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃ כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת
מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק
עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־הָעָם
הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃
כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת
פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן
לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן
קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם
זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם
חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה
וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר
כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים
לְפַרְעֹה׃ כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־
אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים
לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃ *

* אין כאן פסקא כלל כי אם ריוח אות אחת

ויחי

—שרשים והערות—

עבדים. עבד.— ונחיה. חיה.— תשם. שמם, נפעל וראוי תִשַּׁם בחיריק ודגש ובא כנח ת׳ דגש.— (כ) ויקן. קנה.— אדמת מצרים. בתחלה קנה את אדמתם שמא יספיק בשנה זו, וכשראה שלא הספיק קנה גם אותם לעבדים לפרעה, וכמו שיבאר להם להלן.— מכרו. מכר.— שדהו. שדה.— לפרעה, לקנין כספו.— (כא) העם. עמם.— העביר. עבר.— אתו. אות, הוסיף מלת אותו לומר לך שהעבירם כבת אחת כאיש אחד לא מעט מעט.— לערים. עיר, יושבי עיר זו הושיב בעיר אחרת כדי שלא תהיה נחלתם בחזקתם ויזכרו שאין להם עוד חלק בארץ.— מקצה. קצה.— (כב) רק. מן ריק.— הכהנים. כהן, כהני הדת.— חק. חקק (פענסיאָן).— ואכלו אכל.— (כג) הן. יא.— קניתי אתכם היום. היום קניתי גם אתכם לעבדים כי האדמה איננה מספקת.— ואת אדמתכם. נוסף על אדמתכם שקניתי כבר.— הא הנה (היער איזט).— האדמה. שהיא עכשו אדמת פרעה ואתם עבדיו ומזונותיכם עליו.— (כד) בתבואת. בוא.— הידת. ידה.— בבתיכם. בית.— (כה) החיתנו. חיה. - חן. חנן.— (כו) וישם. שום.— לפרעה. שתהיה לפרעה.— לבדם. בדד; ולפי קבלת רבותינו פסק הרעב לרגלי יעקב, כי עלה היאור והשקה את האדמה ואחר מותו חזר (תוספתא סוטה סופ״י).— (כז) ישראל. עם ישראל.— ויאחזו. אחז (איינגעבירגערט).— ויפרו. פרה.— ירבו. רבה.—

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי
יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים
וּמְאַת שָׁנָה׃ כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀
לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־
נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא
תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃ ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי
מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה
כִדְבָרֶךָ׃ לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ
יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ פ מח א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי
בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב
וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב
עַל־הַמִּטָּה׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־
אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי

מפרך

—שרשים והעדות—

(כח) **ויחי.** חיה, ראוי וַיְּחִי בפלס וַיִּפֶן ונתחלף מלב התנועות וַיְחִי כדי שתנוח היוד אחר החיריק, ונשתנה הסגל לשוא בהמשך המאמר וַיְחִי, וכן בשרש היה.— **עשרה.** עשר.— **ויהי.** היה.— **שני.** שנה.— **חייו.** חיי, כל ימיו היו שנות חיים בעסק החכמה ועבודת אלקים (לעיל פסוק ט).— (כט) **ויקרבו.** קרב.— **ימי.** יום.— **ישראל.** יְשַׁר־אֵל, דרך בני אדם לבקר מעשה איש לפני מותו, כההוא מעשה דחסיד אחד (ב"ק פי ע"א), וכשקרבו ימי יעקב למות התיצבו לעינים כל מעשיו והנהגותיו שהתנהג בהם כל ימיו — והנה כלם ישרים ונכוחים.— **למות.** מות.— **ויקרא.** קרא.— **לבנו.** בנה.— **ויאמר.** אמר.— **מצאתי.** מצא.— **תחת.** מן נחת.— **ירכי.** ירך, לפי הפשט ואשב על ידך לסימן שידך ברשותי לעשות רצוני, וזה אינגו עוד שבועה שהרי צוהו אח"כ להשבע.— **ועשית.** עשה.— **עמדי.** עם, והדלת נוספת כמד"ב.— **ואמת.** אמן (אֲמֶנֶת).— **תקברני.** קבר.— (ל) **ושכבתי.** שכב.— **אבתי.** אבה, כאשר אשכב עם אבותי, כלומר כאשר אמות — אז.— **ונשאתני.** נשא.— **אנכי.** בעצמי ולא אסמוך על אחרים, כהוראת אנכי.— **כדברך.** דבר.— (לא) **השבעה.** שבע, נפעל תולדת ההפעיל השביע, ולפי שברוב פעמים נשבעים ע"י משביע לפיכך משתמשים תמיד בבנין נפעל אפי' על הקופץ ונשבע מעצמו.— **וישתחו.** שחה.— **המטה.** נטה.— (א) **האלה.** אל.— **אביך.** אבה.— **ויקח.** לקח.— **שני.** שנה.— (ב) **ויגד.** נגד, המגיד.— **הנה.** זיעה !— **בא.** בוא.— **ויתחזק.** חזק.— **וישב.** ישב.— (ג) **בלוז.** הוא המראה הנזכר (לעיל לה, יא) אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים וגו', ובימים ההם נתרחבה העיר החדשה לוז שנבנתה בהיות יעקב בפדן ארם, עד שנם המקום ההוא אשר בתוכו היה מחוץ לעיר נכנס בתוך העיר; ולא אמר **בבית אל**? לפי ששני בית אל הם, האחד של אברהם (לעיל יב, ח) והשני שלו. וכן משמע ביהושע (טז, ב) ויצא מבית אל (של אברהם)

מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם׃ ה וְעַתָּה
שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ
מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־
לִי׃ ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל
שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם׃ ז וַאֲנִי | בְּבֹאִי מִפַּדָּן
מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ
לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית
לָחֶם׃ ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃
ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים
בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃ שני י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל
כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק
לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה
פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם

יהבי״ ב — את

—שרשים והערות—

לוזה (לבית אל של יעקב), לפיכך ציין לו המקום ביחוד.— ויברך. ברך.— (ד) מפרך. פרה.— והרביתך. רבה.— ונתתיך. נתן.— לקהל עמים. שאמר לו שם גוי וקהל גוים יהיה ממך, וכאשר לא נולד לי עוד בן חדש — היתה כונתו להודיעני שבן אחד מן הבנים אשר לי יוליד שני בנים אשר יתחשבו לשני עמים נבדלים דהיינו לשני שבטים בפני עצמם, וכאשר אין לי בן אשר ילד שני בנים אלא אתה — בלא ספק היתה כונתו עליך.— (ה) הנולדים. ילד.— לי הם. לבני יתחשבו לענין התחלקות השבטים — (ו) אשר הולדת. אשר אולי תלד עוד.— בנחלתם. נחל, בנחלת הארץ.— (ז) ואני. אע"פ שאני מטריחך לשאת אותי ממצרים ולקברני בקברות אבותי — מה שלא עשיתי כן לאמך, אל תחשוב בלבך שכבודה היה קל בעיני, נהפוך הוא, כי מתה עלי שהרגשתי מיתתה יותר מכל אדם, ומתה בתוך ארץ כנען שבנקל הייתי יכול לשאתה למערת המכפלה, ובדרך — שאפילו מת פשוט אין קוברין אותו באמצע הדרך ואף כי מת גדול כזה, גם לא רחוק מן הישוב אלא **בעוד כברת ארץ לבא אפרתה**. והייתי צריך לכל הפחות לשאתה לאפרת? ואחרי כל אלה — קברתיה במקום מיתתה **בדרך אפרת**, אם כן הלא תבין מאליך שלא היה זה במקרה אלא ע"פ הדבור, וקיצר ולא השלים דבריו כדרך המקראות בדבר המובן מאליו, כמו שבארתי לעיל (כו, מ) את המקרא והיה כאשר תריד וגו' שלא גמר יצחק את דבריו וסמך על המבין, וכן והיה כאשר נלכדה ירושלם!... (ירמיה לח, כח) מובן מאליו מה היה אח"כ, כי אבד חסן ישראל.— כברת. עי' לעיל (לה, טז).— (ח) וירא. ראה.— מי אלה. כי כהו עיניו ולא יכול לראות היטב.— (ט) בזה. במקום הזה.— קחם. לקח.— (י) כבדו. כבד.— יוכל. יכל.— ויגש. נגש.— אתם. אות.— וישק. נשק, מרוב חולשתו לא הרבה בנשיקות, ראה לעיל (כט, יג).— ויחבק. חבק.— (יא) פללתי. פלל,

אֶת־זַרְעֶךָ׃ יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו
וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־
שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃ יד וַיִּשְׁלַח
יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא
הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו
כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים
אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים
הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל
אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי
וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
שלישי יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ
אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ
מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃ יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף
אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־

ראשו

—שרשים והערות—

(אומשהיילען).— **זרעך**. זרע.— [יב] **ויוצא**. יצא.— **ברכיו**. ברך, אביו החזיק את בניו בין ברכיו כשחבקם, והוציאם יוסף מעם ברכי אביו והעמידם מן הצד כדי שיוכל להשתחוות לנכח אביו, ואח"כ סדרם. **לאפיו**.— [יג] **בימינו**. ימן.— **בשמאלו**. שמאל.— [יד] **וישלח**. שלח.— **וישת**. שות.— **הצעיר**. צער.— **שכל את ידיו**. ת"א אחכמינון לידוהי שהשכיל לעשות בידיו ולא החליף מצבם **כי מנשה הבכור** כי באמת מנשה הוא הבכור לכן השאירו לצד ימינו, וכדי לזכות גם את אפרים בימינם לבל יתגאה עליו מנשה — שת ימינו על ראש אפרים; ובתרגום יונתן פרג ית ידוי, וימירו את כבודם (תהלים קו, כ) מתורגם ופרגון ית איקר רבוניהון, פירש שכל המיר.— (טו) **התהלכו**. הלך.— **הרעה**. רעה.— **מעודי**. עוד, מיום הולדי.— (טז) **המלאך**. לאך, העושה מלאכת שולחיו.— **הגאל**. גאל.— **רע**. רוע.— **יברך**. ברך.— **הנערים**. נער.— **ויקרא**. קרא.— **שמי**. שמה.— **וידגו**. דגה.— **לרב**. רבב, וירבו כדגים, כן דרך לה"ק בתארי הפעל לעשות את התאר לפעל מחלט והפעל העקרי יבא בדרך המקור, כמו מהרת למצא (לעיל כז, כ) מצאת מהר, היטבת לראות (ירמיה א, יב) ראית היטב. וימהר לעשות (לעיל יח, ז) ויעשהו מהרה.— (יז) **יד**. ידה.— **וירע**. ירע (ישעיה טו, ד).— **בעיניו**. עין.— **ויתמך**. תמך.— **להסיר**. סור.— (יח) **לא כן אבי**. חשב את אביו לטועה, סבור הוא שלקחתי את בני לפי מצבי אני דהיינו מנשה בימיני ואפרים בשמאלי וכשהגשתים אליו היה הבכור בשמאלו, לפיכך אמר לו לא כן אבי כי לא לקחתים לפי מצבי אני אלא

רֹאשׁוֹ׃ יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא
יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל
מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים
כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃
כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים
עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ כב וַאֲנִי
נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד
הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב
אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא
אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב

ושמעו

—שרשים והערות—

לפי מלכך אתה.— **שים.** שוס.— (יט) **וימאן.** מאן (לעיל לט, ח).— **ידעתי.** ידע.— **יהיה.** היה.— **לעם.** עמס.— **הַקָּטֹן.** (דער קליינערע) הַקָּטָן (דער קליינע). כ״ה ברוב פעמים.— **יגדל.** גדל.— **מלא הגוים.** כמו מלא המחתה (ויקרא טז, יב) מְלוֹאַת המחתה, מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג) מלואת כל הארץ, אף כאן מלא הגוים מלואת כל הגוים, שכל גויי הארץ יהיו מלאים מזרעו, ובאשר זה לא היה מעולם — לפיכך פרשו רבותינו על השם שֶׁשֵּׁמַע שמם ימלא את כל הגוים, כמו שנאמר ביהושע שהוא מזרע אפרים ויהי שמעו בכל הארץ (יהושע ו, כז) וביחוד בהעמדת השמש.— **ויברכם ביום ההוא.** כדי לחזק התנגדותו לרצון יוסף ביותר קיים דבריו ביום ההוא באותו מעמד גם בנוסח ברכתו והקדים את אפרים לפני מנשה (רמב״ן).— **בך.** פנה לאפרים וברכו והטפיל אליו את מנשה (רד״ק).— **ישמך.** שום.— **לפני מנשה.** ועל סמך זה התחיל אפרים להתגאות על מנשה בכל מקרה והזדמנות הבא לידו, כמו בגדעון המנשי כאשר גלה את מדין באו אליו אנשי אפרים ורבו אתו בחזקה על אשר לא קרא להם ראשונה (שופטים ח, א) והוא בחכמתו וענות רוחו השך את חמתם, אחרי כן בקשו לעשות כך ליפתח הגלעדי, מדוע עברת להלחם וגו׳ ולנו לא קראת וגו׳ (שם יב א), אבל הוא השפיל גאותם והכה בהם כארבעים אלף איש. גם בעיני הקב״ה לא ישרה גאותם זאת כי באמת מנשה הבכור, ולמען ידעו כי אין לך ימין לאפרים אלא למנשה — נתן בהם אות אשר לא יוכלון לבטא את השין הימנית (שם שם ו), וגם יעקב לא כיון לקחת הבכורה ממנשה על לא חמס בכפיו ולתתה לאפרים והשאירו עומד בצד שמאלו, אלא שהכיר מעלתו בענינים רוחניים ואין לאדם להתגאות בהם (הרב ר״ב ליזלינג נ״י).— (כא) **מת.** מות.— **והשיב.** שוב.— (כב) **נתתי.** נתן.— **שכם אחד.** חלק אחד, כמו לעבדו שכם אחד (צפניה ג, ט) כלם כחלק אחד, והיא העיר שכם השייכה לי עכשו כי לקחתיה מיד מלכי האמורי בחרבי ובקשתי בשעה שנתקבצו להלחם בי על דבר הריגת אנשי העיר, כמסופר בספר הישר, ורשות בידי לתתה לכל מי שארצה.— (א) **ויקרא.** קרא.— **האספו.** אסף, מן החוץ אל הבית.— **ואגידה.** נגד.— **יקרא.** קרא במובן קרה.— **באחרית.** אחר.— **הימים.** יום; ולא הגיד להם דבר, כי ראה שאין רצונו של מקום לגלות דברים שכסה מעיני כל חי, והיאס לענינים אחרים.— (ב) **הקבצו.** קבץ, אל מקום אחד, רמז להם שיהיו כלם

וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי
וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃ ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־
תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׃
פ ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃ ו בְּסֹדָם
אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם

הרגו

—שרשים והעדות—

באגודה אחת ולא יהיה ביניהם פרוד דעות כמו שהיה עד כה ששנאו את יוסף שנאת חנם, ורמז ליוסף שימחול לאחיו מחילה גמורה ולא יטור להם שום איבה; ועל זה סמכו האחים במה ששלחו להגיד ליוסף (לקמן נ, טז) אביך צוה לפני מותו וגו' אנא שא נא וגו', ואע״פ שלא צוהו בפירוש אבל רמז רמז לו על זה.— **ושמעו**. שמע, הבינו זאת בני יעקב, כי אב אחד לכלכם ולמה תפרדו איש מעל אחיו.— **ושמעו אל ישראל אביכם**. שמעו ללכת בדרך הישרה אשר הורה אתכם אביכם הישר כל ימיו.— (ג) **בכרי**. בכר.— **אתה**. אנת, ואע״פ שלקחתי ממך יתרונות הבכורה ונתתים לאחיך, את היתרון היותר גדול, התחלקות השבט לשנים, נתתי ליוסף, כמו שנאמר (דה״א ה, א) ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף, ואת המלוכה ליהודה כמו שנאמר שם כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו, ואת הכהונה ללוי, אבל לענין היחוס אתה הבכור.— **כחי**. כוח.— **וראשית**. ראש.— **אוני**. און:— **שאת**. נשא.— **עז**. עזז.— לך היו ראוים כל יתרונות הבכורה, נשיאות הכהונה ועוז מלך.— (ד) **פחז כמים**. אבל הפחז שאדם נחפז ונמהר כמים זורמים מבלי חשבון קדוש (פֿאראייליגקייט).— **אל תותר**. המדה הרעה הזאת לא תביא לבעליה יתרון אלא מגרעת (ברינגט קיין גוטעס).— **עלית**. עלה.— **משכבי**. שכב.— **אביך**. אבה.— **חללת**. חלל.— **יצועי**. יצע.— **כי עלית וגו'**. כי הרהבת עוז בנפשך לעלות על משכבי אביך לתבוע עלבון אמך מידי, והוספא יתרה היא לעשות כזאת!— **אז**. בעשותך כך.— **חללת יצועי עלה**. הללת את משכבי אשר **עלה** בקדושתו ושלמותו על כל היצועים שבעולם, אני אמרתי תמיד שמטתי שלמה כי לא יצא ממנה שום פסול, ואתה הראית במעשיך כי גם מטתי לא הגיעה עוד למעלת השלמות האמתית— (ה) **אחים**. אחה, לרעה — כן במעשה שכם שנאמר (לעיל לד, כה) ויקחו וגו' שמעון ולוי וגו' איש חרבו, וכן בהשלכת יוסף הבורה.— **מכרתיהם**. מכר (איהר געבורט) כאלו נולדו בבית מלאכת כלי חמס ולא ראו מימיהם אלא חמס ושוד, מלשון מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל טז, ג).— (ו) **בסדם**. סוד, ואם יאמרו שעשו כל זאת במועצות ודעת לשם שמים כדי לבער הרעה מקרב הארץ, אני אומר — **בסדם** במועצות כאלה **אל תבא נפשי** (התיו לנסתרת) **בקהלם** בקהל ישרים כזה **אל תחד כבדי**! (התיו לנכח) לחרוץ משפט דמים ואת פי אביהם מורם ומדריכם לא שאלו.— **תבא**. בוא.— **נפשי**. נפש.— **בקהלם**. קהל.— **תחד**. אחד, וראוי תֵּאַחֵד. כמו מה תֵּזְלִי מאד (ירמיה ב, לו) מן אזל.— **באפם**. אנף.— **איש**. אנשי שכם. כמו ויהי לי שור וחמור (לעיל לב, ו) שורים הרבה וחמורים הרבה, וכן.— **שור**. כל בהמותיהם.— **עקרו שור**. עקרו אותם ממקום בעליהם ובזזום לעצמם מענין לעקור נטוע (קהלת ג, ב); כך אמר יעקב, אפשר היה עוד לסלוח להם על רציחת אנשים אשר חללו את כבודם, ובתור גואלי הדם עלה עשן באפם כי יחם לבבם בקרבם לנקום נקמת כבודם, ואין אדם שליט בשעת כעסו לבקש חשבונות, אבל מה יענו על הבזה אשר בזזו אחרי כלותם חמתם באנשים שאז כבר נח רוגזם וברצונם הטוב שללו ובזזו כל אשר להם, ומדוע לא באו אלי להתישב עמי אם לעשות כזאת או לחדול, והייתי מניאם אז מעשות כדבר הזה, כדי שלא לתת מקום לחשדם כי לא קנאת כבודם אכלתם אלא אהבת הבצע, ולא היו מעמידים את כל מלכי האמורי לאויבים להם, ראה מה שהארכנו (לעיל לד, ב) בדברי טעם, וזהו אמרו — כי אמנם **באפם הרגו**

הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז
וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃
פ ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ
לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ
כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃ י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט
מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ
יִקְּהַת עַמִּים׃ יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ
כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה׃ יב חַכְלִילִי עֵינַיִם
מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב׃ פ יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן

ק׳ דגושה ק׳ דגושה עירו קרי סותו קרי —שרשים והערות— והוא

איש וזה אפשר עוד לסבול, אבל הלא ברצונם עקרו שור ולא באפס.— וברצנם. רצה.— עקרו. עקר, עקירת דבר ממקום שהוא ראוי להשאר שם.— (ז) ארור אפם. ובכלל יגר לי מאד שתמצא בבני הצדיקים מדה מגונה כמדת הכעס המעבירה את האדם על דעתו ועל דעת קונו. וכאשר ראיתי כי שני האחים שמעון ולוי מתחברים תמיד לדברים שאין רוח הבריות נוחה מהם, לפיכך אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, ארחיקם זה מזה, שמעון יתחבר אל יהודה המתון (שופטים א, ג — יז) ולוי יעבוד עבודת הקדש בבית ד׳.— ועברתם. עבר.— קשתה. קשה.— אחלקם. חלק.— ואפיצם. פוץ.—בישראל. בעם ישראל. — (ח) אתה. אתה בני אל תירא מפני תוכחתי כי לא עשית רעה מימיך, ועל מעשה תמר הודית ברוח כביר (חז״ל), נהפוך הוא כי כל אחיך יודוך על גודל לבבך.— יודוך. ידה.— ידך. ידה.— בערף. ערף, יפנו לך ערף.— איביך. איב. ישתחוו. שחה, מסר בידו מלכות ישראל.— בני. בנה.— (ט) גור אריה. אריה צעיר שכחו חדש עמו בעלותו מטרוף טרף — על פניו ילין עוז והוד נהדרו אימה, אתה יהודה בני - פניך דומים לגור אריה זה כאלו עכשו עלית מטרף.— אריה. ארה.— מטרף. מצידת חיות.— עלית. עלה.— כרע רבץ. כשיכרע וירבץ על מקומו הרי הוא כאריה וכלביא שאין מי יזיזנו ממקום רבצו.— וכלביא. לבא.— יקימנו. קום.— (י) יסור. סור.— שבט. מושלים.— ומחקק. חקק, הנותן חקים מדיניים לעמו.— רגליו. רגל.— שילה. השיל שלו, ההא במקום ויו הכנוי כמו ויט אהלה (לעיל יב, ח). ושיל הוא סוף כמו שולי המעיל (שמות כח, לד), כלומר עד יומו האחרון.— ולו. ליהודה יקהת. קהה=קוה והיוד נוספת, כלומר וליהודה תקות כל שבטי ישרון על דרך ולמי כל חמדת ישראל הלא לך וגו׳ (ש״א ט, כ), והשבטים נקראים עמים כמו שנאמר (לעיל מח, ד) ונתתיך לקהל עמים (ערש״י דברים לג, יט) ; וגם ליקהת אם (משלי ל, יז) פירושו שמבזה תקות אמו אשר קיתה ממנו בילדותו.— (יא) אסרי. אסר.— לגפן. הגפן הוא הרך בכל עצי השדה כמו שנאמר (יחזקאל טו, ב) מה יהיה עץ הגפן מכל עץ, ובפני יהודה יהיו כל כך חזקים עד שיוכל לקשור אליהם עיר פרא.— ולשרקה. שרק, ולא זו בלבד אלא אפי׳ לשרקה. לאחת הזמורות הרכות יוכל בני לקשור את אתונו, ותיבת אסרי עומדת במקום שתים כלומר ולשורקה יאסור בני את אתונו.— כבס. מובן מאליו שגפנים גדולים כאלה יתנו יין בשפע רב עד שיוכל לכבס בגדיו ביין.— לבשו. לבש.— ובדם. דמה.— ענבים. ענב.— סותה. כסה, ונשמטה הכף.— (יב) חכלילי. חכל=כחל, ובתלמוד (שבת פ׳ ע״א) כחיל כדי לכחול עין אחת, וחכליל תאר ליהודה, שתמצא ידו לשתות כל כך יין עד הכלילות עינים.— ולבן שנים. ג״כ תאר.— שנים. שנן.— מחלב. מרוב חלב.— (יג) לחוף. חוף (האפען).— ימים. ימם.— ישכן. שכן,

וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר
גָּרֶם* רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃ טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־
הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃
ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־דָן נָחָשׁ
עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל
רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס חמישי יט גָּד

* הק׳ דגושה — גדוד

—שרשים והערות—

שכונת ארצו תהיה אצל חוף הים.— **והוא.** ימצא תמיד על החוף אשר שם אניות המסחר יעמדו.— **אנית.** אנה.— **וירכתו.** ירך, וקצה גבולו.— **על צידן.** עיר המרכלת.— (יד) **חמר גרם.** כחמור בעל עצמות חזקות.— **רבץ בין המשפתים.** הנושא משאות תמיד וכשירצה לנוח מעט הוא רובץ תחתיו בין שתי המשאות העמוסות על גביו אחת מימין ואחת משמאל (רד"ק ורע"ס).— **המשפתים.** שפת, הם שתי חבילות המשא השפותות על גביו זו אצל זו כשתי קדירות ששופתים על הכירים ומחזיקות אשה את רעותה לבל תמוטינה ממקומן, ככה יהיה יששכר נושא עליו שתי משאות, משא התורה ומשא הנהגת הארץ, כמו שנאמר (דה"א יב, לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (נבונים להנהיג את ישראל במועצותיהם כפי הדרוש לכל עת ולכל זמן) לדעת מה יעשה ישראל (מתבונן לדעת מה על ישראל לעשות בכל עת) ראשיהם מאתים (פירשו רבותינו ב"ר פצ"ב סי׳ ה׳ מאתים ראשי סנהדראות היה מעמיד) וכל אחיהם על פיהם (וכל ישראל יוצאים ובאים על פי עצתם בהנהגת המדינה והוראתם בתורה).— (טו) **וירא.** ראה.— **מנחה.** נוח. **נעמה.** נעם.— **ויט.** נטה.— **שכמו.** שכם.— **לסבל.** סבל.— **למס.** מסס.— **וירא מנחה.** מנוחת הוראת תורה לעם.— **ואת הארץ.** בינת הנהגת המדינה.— **ויט שכמו לסבל.** עול הצבור בשני דברים אלה.— **ויהי.** לכם.— **למם עבד.** יש שני מיני מסים שאדם חייב לפרוע אל הצבור, מס כסף, מס עבודה, שעובד עבודת המדינה בכחו או ברוחו, ויששכר פרע מסו אל העם בעבודת רוחו הכביר. ונאשר רק לשבט לוי התהייבו כל שבטי ישורן בפרנסתו קבלו רבותינו ששבט זבולן פרנס את יששכר בכל צרכיו בתור צדקה, ולפיכך הקדימו יעקב ומשה את ברכתם לשבט זבולן לברכת יששכר, כמו שנאמר (דברים לג, יח) שמח זבולן בצאתך (לסחורה) ויששכר באהליך (באהלי תורה) כמו שנאמר ביעקב (לעיל כה, כז) ויעקב איש תם יושב אהלים.— (טז) **ידין.** דון.— **עמו.** עמם, ינקום נקמת עמו מפלשתים, כמו כי ידין ד׳ עמו (דברים לב, לו) ינקום נקמתם (רש"י) ועל שמשון אמר.— **כאחד.** ידין כאחד.— **שבטי ישראל.** כל שבטי ישראל, כלומר ידין כל שבטי ישראל כאחד, ואמר ידין לרמז שמלבד נקמתו ישפוט את העם ככל השופטים כמו שנאמר (שופטים טו, כ) וישפוט את ישראל וגו׳.— (יז) **יהי.** היה.— **שפיפן.** שפף, מין נחש גדול (באזיליסק).— **הנשך.** נשך.— **עקבי.** עקב.— **ויפל.** נפל.— **רכבו.** רכב.— **אחור.** ריקוואֶרטס. וכך עשה שמשון שהחזיק את העמודים אשר הבית נכון עליהם ויפל הבית על כל יושביו (שם טז, ל), ודמהו לשפיפון שנושך וממית ומת גם הוא בנשיכתו, ככה מת גם שמשון בפעם ההיא.— (יח) **לישועתך.** ישע.— **קויתי.** קוה, שמשון לא היה אז בכחו להפיל את הבית כי כחו כבר סר מעליו, והיה צריך לישועת ד׳, לפיכך אמר הנביא לישועתך קויתי ד׳ שתושיענו על כך. וראיתי פירוש נאה בתרגום המיוחס ליב"ע כשראה יעקב שהקב"ה נתן גבורה אלקית לגדעון ולשמשון להושיע את ישראל—אמר ברוח קדשו לא לתשועות כאלה אני מקוה שאינן אלא תשועות עוברות אלא לישועתך קויתי ד׳, כי אך באלקים נעשה חיל ושוא תשועת אדם.— (יט) **גדוד.** גדד (רייבערבאנדע).— **יגודנו.** גדד, והווי יתירה, והוא לשון טפל על לשון, לגד תנהן ארץ רחבת ידים על גבול עמון ומואב ומשם יגודו עליו

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב: ס כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ
וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ: ס כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה
הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר: ס כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־
עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר: כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ

בעלי

—שרשים והערות—

(איבערפאללען) גדודי שודדים כפעם בפעם, אבל הוא יגוד עליהם באחרונה ויניסם ויפילם לכל רוח וטרף זרוע אף קדקד (דברים לג, כ).—עקב. לבסוף (הביאור הזה הביא הרמב"ן בשם ירושלמי וקלסיה).— (כ) **מאשר**. מן הברכות השייכות לאשר אני חושב ביחוד ברכה זו.—**שמנה לחמו**. לחמו יהיה דשן ושמן, ואמר **שמנה** בלשון נקבה? לפי שסב על תיבת **מערכת** החסרה, כי מלאכו תיבה זו אצל לחם, כמו ונתת על המערכת (ויקרא כד, ז) בלחם הפנים, כלומר מערכת לחמו תהיה שמנה, וכך אמר משה בברכתו וטובל בשמן רגלו (דברים לג, כד).—**והוא יתן מעדני מלך**. אשר יספיק לכל ישראל מעדנים הראוים למלך.—יתן. נתן.—מעדני. עדן.— (כא) **אילה**. איל.—**שלחה**. שלח—**אילה שלחה**. בימי קדם היו חורי הארץ משתמשים באילות קלות המרוץ לנשיאת מכתבים ממקום למקום כמו שאנו משתמשים למטרה זו ביונים, שני אנשים החליפו אילותיהם זה עם זה וכלאון, וכשהתירון היו רצות כל אחת למקומה הראשון, כמסופר בירושלמי (שביעית פ"ט ה"ב) על דיקלאטיאנוס קיסר, והן נקראות **אילות שלוחות** (פאָסט-היגדיגען), ואליה המשיל את נפתלי הקל ברגליו לרוץ ארח.—**הנתן אמרי שפר**. בקלות רגליו הוא ממהר לבשר בשורות טובות לאחיו, ולפי קבלת רבותינו (נזכר בתיב"ע) הוא בשר את יעקב כי עוד יוסף חי עוד טרם הגיעו אחיו לארץ כנען (רמב"ן).— (כב) **בן**. בנה.—**פרת**. פרת, יוצא משרש פרט בתלמוד עד שיפרוט לך הכתוב יחדו (ב"מ נ"ה א'), תאר השם על משקל שָׁלֵם והחולם לתשלום דגש.—**בן פרת**. בן מפורש ונרגש בפני עצמו שאין דוגמתו בכל הבנים ליופי ולרגשות עדינות ולמעשה הצדק, וכמו שאמרו רבותינו (בראשית רבה פצ"א סי' ז') ויכר יוסף את אחיו — לאחים — בשעה שנפלו בידו, והם לא הכירוהו — לאח — בשעה שנפל בידיהם:—**בן פרת עלי עין**. בן מפורש ונרגש (זאָנדערבאר הערפאָרראגענד) למעלה ממה שתוכל עין הרואה המבין לתאר.—**בנות צעדה עלי שור**. ואין זה פלא אם יצא הבן הנחמד הזה כלול בהדרו, כי הכל הולך אחר העקר, והרי גם הבנות אשר הביאוהו לידי כך (רחל יולדתו ובלהה אומנתו, ב"ר פפ"ד סוסי' י"א) כל אחת מהן **צעדה** ועלתה בדעתה ובטהרת נפשה למעלה ממבט כל עין.—**צעדה**. צעד.—**שור**. מבט העין, שֵׁם נגזר מפעל אשורנו ולא קרוב (במדבר כד, יז) שעניינו הבטה מרחוק, כי אפילו מרחוק לא היה אפשר לראות דוגמתן (כדרך הרב ר' שמשון הירש ז"ל).— (כג) **וימררהו**. מרר, לא הזכיר מי מרר את חייו, אבל כונתו על יתר בניו.—**ורבו**. רבב (איוב טז, יג), לדעת הרד"ק (מכלול ליק קכ"ז ע"ב) הוא עבר מבנין הקל על משקל פָּעוּל, וכמוהו רוֹמּוּ מעט (איוב כד, כד), ולדעת ר' יהודה חיוג הוא מבנין הכבד המרובע וראוי רוּבְּבוּ; וראה מה שכתוב (ויקרא ד, יג), ופירוש **ורבו**— שמוהו מַטָּרָא לחציהם.—**וישטמהו**. שטם, שנאה בלב והפנים מאירים, כי אני לא הכרתי בתחלה את שנאתם (לעיל לז, יב); ואיוב בשעת צערו חשב שהקב"ה היה שונא אותו מעולם אפי' בשעה שהאיר אליו פניו והעלהו על גרם המעלות, כדי להגדיל נפילתו אחרי כן מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, כמליצת דוד (תהלים קב, יא) כי **נשאתני**—**ותשליכני**, לפיכך אמר (איוב ל, כא) בעצם ידך תשטמני **תשאני** וגו' **תרכיבני**—**ותמוגגני**. וישטם עשו את יעקב הראה לו פנים מאירות כדי שלא ישמר מפניו ויפול בידו (לעיל כז, מא), לו ישטמנו יוסף (לקמן נ, טו) אפשר שיוסף שוטם אותנו בלבו בשעה שהוא מאיר אלינו את פניו ומכלכלנו, כאשר עשינו לו כן הוא עושה לנו, ולבסוף השב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו? ועי' מה שכתוב לקמן

בַּעֲלֵי חִצִּים: כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו
מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל: כה מֵאֵל
אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל
בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם: כו בִּרְכֹת

אביך

—שרשים והערות—

כג.— **בעלי חצים** שמעון ולוי אשר כלי חמס מכרותיהם.— **בעלי**. בעל.— **חצים**. חצץ.— (כד) **ותשב**. ישב.— **באיתן**. אתן, תאר הפעל.— **קשתו**. קשת.— **ותשב באיתן קשתו**. כשנמכר לעבד הוכה בכל רע, כי העבדות מעבירת את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ואך קֶשֶׁת ערפו עמדה לו להנצל מידי רשעים אשר סביב שתו עליו, כי הקשה אל אשת אדוניו ויאלם; ופירוש ותשב באיתן קשתו— עס זיעגטע זיינע הארטנאַקיגקייט וכבר מצאנו שגם הקב"ה חשב מדת קשיות ערף המיוחדת לישראל למדה טובה שאין למעלה הימנה, בב"ר פמ"ב סי' ט' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא א"ר אמי סבור אתה שהוא לגנאי ואינו אלא לשבחן— או יהודי או צלוב! — **ויפזו**. פזז.— **זרעי**. זרע.— **ידיו**. ידה.— **ויפזו זרעי ידיו**. לא זו בלבד שלא נלאו ידיו במלחמתו הכבדה, אלא שיצאו מתוכה גְּחַפִּים כפז.— **מידי אביר יעקב**. ואתה יוסף בני, אל תאמר בלבבך שהגבורה הנפלאה אשר הראית במלחמתך זו רק מעשה ידך היא, כחך ועצם ידך עשה לך את החיל הזה, לא כן בני, לא לאדם המלחמה, אך מידי אביר יעקב באה לך, מידי האל החזק אשר חִזֵּק גם זרועות יעקב אביך להלחם נגד מתקוממיו ולהכריעם, משם, מן המקום ההוא שבאו הגבורה והנצחון לאביך באו גם לך, ונצחונך גדול מנצחונו של אביך— כי זכית להיות **רעה אבן ישראל** מכלכל משפחת בית ישראל.— **אביר**. תאר מליצי לגבור ותקיף לקוח מן אֵבֶר (פליעגעל), כי תוקפו של העוף באברתו.— (כה) **מאל אביך**. ומאחר שגבורתך באה לך מאת האל בטוח אתה שתתקיים לעולם **ויעזרך** גם לעתיד.— **ואת שדי**. אם תתהלך תמיד את האלקים השלים בכל צבא העולם לשדדם ולהעריכם כחפצו, אז— **ויברכך** בכל מיני הברכות שבעולם.— **אביך**. אבה.— **ויעזרך**. עזר.— **ואת**. אתת.— **שדי**. שדד.— **ויברכך**. ברך.— **תהום**. (לעיל א, ב) שם זכר ונקבה, תהום יסובבני (יונה ב, ו) זכר, תהום רוממתהו (יחזקאל לא, ד) נקבה.— **רבצת**. רבץ.— **תחת**. מן נחת.— **ברכת שמים** וגו' **ברכת תהום**. מטל השמים ומשמני הארץ.— **שדים**. שדה.— **ברכת שדים ורחם**. הפך הקללה רחם משכיל ושדים צומקים (הושע ט, יד).— [כו] **גברו**. גבר.— **הורי**. הרה.— **ברכת אביך גברו על ברכת הורי**. תגבורת ברכותי שאני נותן לך נוסדה על ברכות הורי (באזירט אויף גרונד מיינער אֶלטערן זעגנונגען), כלומר, דע בני שכל הברכות האלה לא משלי הן אלא משלך אני נותן לך, כבר נתברכת מפי יצחק אבי בכלל כל זרעי, שאמר אלי (לעיל כח, ד,) ויתן לך את ברכת אברהם לך בפני עצמך ולזרעך בפני עצמם, ולאברהם אמר (שם כב, יח) והתברכו בהצלחת זרעך כל גויי הארץ, וגם אתה בכלל. אבל אותך בפרט ברך יצחק. אבי בשעה שדמה לברך את עשו מטל השמים ומשמני הארץ (ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת) וגו' יעבדוך עמים (המתפרנסים על ידך) וגו' הוה גביר לאחיך (בני אביך) וישתחוו לך (לא לבד בני אביך שאינם בני אמך אלא אפילו) בני אמך, אורריך (אנשי מצרים אשר הקלו אותך וקנאו בגדולתך) ארור (בא עליהם הרעב), כל הברכות האלה אע"פ שנאמרו אלי לא נתקיימו בי אלא בך, א"כ לא ברכותי הן אלא ברכות הורי; ואמר זה כדי להפים דעתן של אחיו הדומים לו בצדקתם —שיקבלו עליהם דין שמים ויכירו מלכות יוסף ברצונם הטוב, גם כדי לשכך תרעומתם מה שֶׁבִּכֵּר את יוסף על פניהם בארץ כנען, לפי שכך גזר הקב"ה.— **תאות**. אוה.— **גבעת**. גבע, במקומות רבים שרשי למד עין יוצאים משרשי למד הא, גבע מן גבה ישע מן ישה בלע (תהלים קו, כז) מן בלה, גלע (משלי יז, יד) מן

אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם
תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ ששי כז בִּנְיָמִין
זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כח כָּל־
אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם
אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃
כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ
אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃
ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא

* קמץ בז"ק   בארץ

—שרשים והערות—

גלה, זרע (תהלים נז, יא) מן זרה.— **גבעת עולם.** כנוי לאבות הראשונים, וכן כנה אותם בלעם במשליו (במדבר כג, ט) ומגבעות אשורנו, ואמרו רבותינו (במדבר רבה פ"כ סי' יט) אלו האבות והאמהות, הברכות האלו לא מלבי יצאו אלא מגיעות והולכות למעלה ממני **עד תאות גבעות עולם.** כך נתאוו אבות העולם אברהם ויצחק שהברכות האלה **תהיין לראש יוסף.**— **תהיין.** היה.— **ולקדקד.** מן קדד.— **נזיר אחיו.** המעוטר באחיו לשאת הנזר על ראשו (דעם געקראָנטען זייבער ברידער), וכן נקרא הפורש עצמו לקדושה וטהרה בשם נזיר כי נזר אלקיו על ראשו (במדבר ו, ז).— **אחיו.** אחה.— (כז) **בנימין זאב יטרף.** פירש הרב ר' שמעון הירש ז"ל בנימין החלש שבשבטים עתיד לטרוף אח הזאב את עמלק הראש והראשון באויבי ישראל.— **בבקר.** בתחלת מלכות ישראל.— **יאכל עד.** חלק ממנו (המוסר מן העקר, כי סור בארמית עדא, כמו לא יסור שבט (לעיל פסוק י') ת"א לא יעדי, לא יסורו ממנו (שמות כה, טו) ת"א לא יעידון מניה), שאול בן הימיני המלך הראשון לפני הבית הראשון ומרדכי ואסתר בתחלת הבית השני, **ולערב,** באחרית הימים, **יחלק שלל.** ישמידהו לגמרי ויחלק את כל שללו (ראה מה שכתבנו לעיל לד, ב), אבל לא ידעתי לכוין פירושו עם קבלת רבותינו (ב"ב קכ"ג ב') אין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, ובב"ר פע"ג סי' ז' כיון שנולד יוסף נולד שטנו של עשו.— **יטרף.** טרף.— **ולערב.** ערב.— **יחלק.** חלק.— [כח] **אלה.** אל.— **שבטי.** שבט.— **שנים.** שנה. חשב את יוסף ובניו לשבט אחד.— **ויברך.** ברך.— **אותם.** אות, ברכת ראובן היא שאע"פ שחטא והיה ראוי ליטול ממנו כל הבכורה — השאיר לו בכורת היחס כמו שנאמר (דה"א ה, א) שלא נתנה בכורתו ליוסף להתיחש לבכורה, והיה מקריב קרבנות אחיו והיה נושא הדגל. והיה חונה בימין מחנה ישראל כמנשה שעמד לימין יעקב; ובאחרית ימי מרע"ה כשחדל כל הכבוד הזה ולא היתה עוד הבכורה נכרת בראובן כלל, הוסיף לחזק ברכת אביו יחי ראובן ואל ימת שלא תמות בכורתו לגמרי, אבל באיזה אופן תוכל להתקיים ?— ואל יהי מתיו מספר (כפי' הראב"ע שמלת ואל עומדת במקום שתים) כלומר שיהיה מרובה באוכלסין, וברכת שמעון ולוי שיתה **אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל,** כלומר אפרידם זה מזה כדי שהתחברותם לא תוכל להזיק עוד לבריות, ונבחר שבט לוי להיות עומד לפני ד' כל הימים, ושמעון התחבר לשבט יהודה המתון, וזו היא להם ברכה גדולה.— **איש אשר כברכתו.** הראויה לו.— [כט] **ויצו.** צוה.— **ויאמר.** אמר.— **נאסף.** אסף.— **עמי.** עמם.— **קברו.** קבר.— **אבתי.** אבה.— **המערה.** מער.— **אל אבתי.** עם אבותי (רש"י) כמו ואשה אל אחותה לא תקח (ויקרא יח, יח).— **אל המערה.** במערה, כמו ואל הארון תתן את העדות (שמות כה, כא) (רמב"ן).— [ל] **המכפלה.** כפל.— **פני.** פנה, והרבה לסמן מקומה אע"פ שידעו אותה

בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן
הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת
שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ
וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃ לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־
בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נ
א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו
יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ
הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן
יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃
ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה
לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי

אשר

—שרשים והערות—

כיסכ — לעולם מעלתה וחשיבותה בעיניו.— **אשר קנה וגו׳ לאחזת קבר**, לאחוזה עולמית לשכונת קברות ולא יוכלו השכנים לערער.— (לא) **שמה קברו וגו׳**. ולא חסר שם אלא אני ואז תהיה האגודה שלמה, לפיכך אני משתוקק אליה הרבה.— (לב) **מקנה השדה וגו׳**. מקרא קצר, ואם על כל פנים יקומו השכנים לערער ולא יאמינו לכם שנקנה כך — הא לכם **מקנה השדה והמערה** שטר קנין השדה וכל אשר בו שנקנה **מאת בני חת** במעמד כלם.— (לג) **ויכל**. כלה.— **ויאסף רגליו**. שהיה יושב ורגליו תלויות למטה, כמו שנאמר (לעיל מח, ב) ויתחזק ישראל וישב על המטה.— **המטה**. נטה.— **ויגוע**. גוע (לעיל כה, ח).— (א) **ויפל**. נפל.— **ויבך**. בכה.— **וישק**. נשק (לעיל כט, יג).— **עבדיו**. עבד.— **הרפאים**. רפא.— **לחנט**. חנט (אייננבאלזאמירען, מומיפיצירען). לא היה צריך יוסף לחנוט את אביו לשמרו מרקבון, שהרי צדיקים פחותים ממנו (רמב״ם ב״מ פ״ד ב׳, ראב״י שבת קנ״ב ב׳) לא שלט בהם רקבון, ובב״ר (פ״ק סי׳ ג) למה מת יוסף קודם לאחיו רבי אומר על שחנט את אביו א״ל הקב״ה לא הייתי יכול לשמור את צדיקי? (מליצת בתלמוד (תענית ה׳ ב׳) יעקב אבינו לא מת כוונתה שרוחו של יעקב לא מתה אלא חיה וקיימת בזרעו, וכל אדם איננו מת אם רוחו חיה בזרעו, אבל רוחו של אברהם מתה בישמעאל ובני קטורה, ורוחו של יצחק מתה בעשו), אבל כונתו היתה לטובה, כי היה חפץ להחזיקו בביתו ימים רבים בטרם יפרד ממנו לנצח, ובשיראו שאינו נרקב גם מבלי אניטם יעריצוהו לאלהים ולא יתנו להוציאו ממצרים, לפיכך צוה לחנטו.— (ג) **וימלאו**. מלא.— **ארבעים**. רבע.— **שבעים**. שבע.— (ד) **ויעברו**. עבר.— **וידבר** דבר.— **לאמר**. הדבור מציין דבור הפה, והאמירה היא תכן הדברים.— **מצאתי**. מצא.— **חן**. חנן.— **בעיניכם**. עין.— **באזני**. אזן, מזה למדו רבותינו (סוטה ל״ז ב׳) שצוה לדבר באזניו דברי סתר שלא נתנו להגלות; ולפי שהיה לבוש בגדי אבל לא נכנס בעצמו אל המלך. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (רע״ס).— (ה) **אבי**. אבה.— **השביעני**. שבע.— **לאמר**. כדברים האלה.— **הנה**. תחלת

אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה
אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃ ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל יוֹסֵף
לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ
וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית
אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃
ט וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה
כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד
וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ
הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה
לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר

הירדן

—שרשים והערות—

הדבור.— **אנכי.** הידוע לאיש המופת.— **מת.** מות, ככל בן תמותה כי לא אלקים אני, והקדים להגיד זאת לפרעה כדי שלא יעריצהו לאלהים בשביל קדושתו ומופתיו שפסק הרעב לרגלו ולא יתכהו להוציאו ממצרים.— **כריתי.** כרה. ומאחר שהמת כרה אותו בחייו אי אפשר להחליפו באחר; כָּרָה מציין תחלת הכריה בתבנית ידועה, חָפַר תשלום החפירה וגמר מלאכתה, בור כרה ויחפרהו (תהלים ז, טז) התחילו וגמרו, ויכרו עבדי יצחק באר... על אודות הבאר אשר חפרו (בראשית כו, כה — לב) בתחלה כרוה ע"פ תבנית רצויה ואח"כ השלימו חפירתה, כי יכרה איש בר (שמות כא, לג) ולא השלימו ובא אחר והשלימו כלן חייבין (ב"ק נ"א א' עיי"ש בתוס') (ה"ג מלבים ז"ל בראשית שם לב).— **תקברני.** קבר.— **אעלה.** עלה.— **ואשובה.** שוב.— (ו) **כאשר השביעך.** לא נתתיו להוציא ממצרי בעד כל הון, אבל לא אוכל להתנגד לשבועתו.— (ז) **ויעל.** עלה.— **אתו.** מפני כבודו לא הלכו עמו ביחד, אלא התרחקו ממנו והלכו אחריו כטפלים אחרי העקר (הג' נצי"ב ז"ל).— **זקני.** זקן, חכמי יועצי פרעה.— **ביתו.** בית.— (ח) **ואחיו.** אחה.— **רק.** מן ריק.— **טפם.** טפף.— **וצאנם.** צאן.— **ובקרם.** בקר.— **עזבו.** עזב.— (ט) **ויעל.** הפעיל, ות"א נעלם ממני.— **עמו.** בסמוך אליו להיות נכון למלחמה כאשר תקרה.— **פרשים.** פרש.— **ויהי.** היה.— **המחנה.** חנה.— (י) **ויבאו.** בוא.— **בעבר הירדן.** בצד הירדן, כמו בעבר הים (ירמיה כה, כב) בצד הים בעבר הנהר (יהושע כד, ג) בצד הנהר.— **ויספדו.** ספד (לעיל כג, ב).— **אבל שבעת ימים.** ישבו במקומם והתאבלו עליו בלבם שבעת ימים רצופים, וזה הדבר עורר תמהון יושבי הארץ שהם משתהים מלקברו זמן רב כזה, ואמרו שבודאי אבל כבד הוא למצרים כי אבד מהם איש נכבד מאד שקשה עליהם פרידתו, אבל לנו שמחה היא כי ישכן כבוד בארצנו.—(יא) **קרא שמה.** שם הארץ.— (יב) **ויעשו.** עשה.—**בניו.** בנה.— **כן כאשר צום.** מלת כן יתירה, רמז לקבלת רבותינו שסדר להם סדר הנשיאה, שלשה לכל צד כסדר מסע הדגלים, ותנו דעתכם שלא יגע ערל במטתי (ב"ר פ"ק סי' ב'), וְלִמְּדָנוּ הכתוב שלא

הַיַּרְדֵּן: יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם: יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ
בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה
אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת
עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא: יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה
הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי
קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו: טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם
וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־

הרעה

—שרשים והערות—

שם דבר ממלאתו.— (יג) וישאו. נשא.— (יד) וישב. שוב.— העלים. עלה.— (טו) ויראו· ראה.— ויאמרו. אמר.— ישטמני. שטם.— הרעה. רוע.— גמלני. גמל.— לו ישטמנו. ברוב פעמים במקרא פירוש מלת לו מי יתן והיה, ובלשון התלמוד הלואי, אבל בכאן אמרו המפרשים שאי אפשר לפרש כן אלא מלשון אולי או שמא בתלמוד ואין לה ריע, ושד"ל פירשה מלשון אם ומצא לה ריע לו חפץ ד' להמיתנו (שופטים יג, כג), כלומר מה נעשה עכשו אם ישטמנו יוסף? וזה דוחק גדול, ולפירוש כל המפרשים הדבר זר מאד שכל כך ראו האחים לדקת יוסף וענות רוחו — ועדיין לא האמינו בו! וראה מה שכתבנו לעיל (מט, כג), ונראה בעיני לפרש את המקרא בדרך חדשה, ומלת לו איננה יוצאת מידי פשוטה בכל מקום. במשך שבע עשרה השנים שישבו האחים עם יוסף הכירוהו לאיש נעלה ומרומם שאין דוגמתו בכל הארץ, וכל מה שהוסיפו להכירו כן הוסיפו להגדיל עותתם נגדו, אבן יקרה כזאת שאין לה ערוך תחת כל השמים — בקשו לאבד על לא חמס בכפיו! ובכל אופן שיהיה היו נכונים עכשו לראות עונש, אבל איך? ובאיזה אופן? התנחומים אשר נחמם יוסף כי על ידי הצרות אשר הביא עליהם בהתנכרו לפניהם כבר נרצה עונם והמאזנים מעוינים (לעיל מב, ז; מד, טז), הביאם להאמין כי באמת כך הוא הדבר שכבר נמחה כעב פשעם וחטאתם לא תִזָּכֵר עוד, ולפיכך לא בקשו ממנו מחילה וסליחה וכפרה כל ימי שבתם עמו, כי חשבו זה ללא צרך אחרי שכבר השוו חשבונותיהם ואין עוד ליוסף עליהם כלום, אבל אביהם בצואתו הזכירם את חטאתם באופן בולט, שאמר להם וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים, ואם היו נחשבים עכשו לזכאים גמורים לא היה מזכירם מעשיהם הראשונים, כמו ששנינו (ב"מ נ"ח ב') אם היה בעל תשובה (כלומר שכבר נתכפרו לו עונותיו) לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אז נפקחו עיניהם לראות כי עוד נכתם עונם לפני ד' וכל תנחומי יוסף אשר נחמם שכבר שלם להם כפעלם היו בעיניהם כפטומי מילי בעלמא, לא זאת היא השלכה לבור אשר השליכוהו המה באפם וחמתם, ולא זאת היא העבדות אשר דמו לו, אז הסכימו לרצות עונם באמת ולקבל עליהם דין גמור, ויאמרו איש אל רעהו לו ישטמנו יוסף הלואי שישטמנו באמת והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו באין נגרע דבר — אז אולי נִנָּקֶה מן העון, ומה בצע בגמלו אותנו טובה תחת רעה — הלא בזה יגדיל עוננו שבעתים! ומפני הבושה לא יכלו בעצמם לפייסו ושלחו שלוחים במקומם (אולי את ראובן ובנימין שלא היו בעצתם), ויצוום להגיד לו פיוסם בשם אביהם שכך צוה לפני מותו, כי במה שהזכירם בצואתו את עונם הרי זה כאלו צום לעשות כמשפט השבים שהם צריכים לפייסו והוא צריך להתפייס (ב"ק צ"ב א'), ויבך יוסף על צרת אחיו בדברם אליו בְּדִבֵּר השלוחים את דבריהם, ואחרי השלוחים באו האחים בעצמם ויבקשוהו לקחתם לעבדים גמורים ולמסרם לעבדות עולמים לכל מי שירצה, אבל הוא נחמם גם בפעם הזאת ואמר להם אל תיראו מפני חטאתכם, שכבר לקחתם מידי די רעה בהתהפשי לפניכם, ומה שאתם דורשים ממני למסרכם

הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ
צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא
נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא
לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃
יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃
יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים
אָנִי׃ כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה
לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה
אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם
אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא
וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ מפטיר כג וַיַּרְא
יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה
יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי

* תרי טעמי מת

—שרשים והערות—

לעבדות עולמים כאשר היה בדעתכם לעשות לי, דבר שאי אפשר הוא, כי רעה יותר גדולה מאשר עשיתם לי אינני רשאי לעשות עמכם, ואתם הלא **חשבתם עלי רעה** כזאת אשר **אלקים חשבה לטובה**, וכי **התחת אלקים** אני להמציא בעדכם רעה כצלמה וכדמותה אשר ממנה תבואתכם טובה? ומלבד זה — לא אתם עשיתם לי את הדבר הזה רק שלוחי המקום הייתם כדי **להחיות עם רב**.— (טז) **ויצו**. צוה.— **לאמר**. שעור הכתוב **ויצוו לאמר אל יוסף**, ויצוו את השלוחים לאמר לו.— **לפני**, פנה.— (יז) **תאמרו**. אמר.— **כה תאמרו ליוסף**. אע"פ שלא אמר אבינו כן בפירוש, אבל רמז ברור רמז לנו על זה כאמור לעיל.— **שא**. נשא, קחה מעלינו את הפשע בסלחך לנו, כמו ישא פרעה את ראשך מעליך (לעיל מ, יט).— **ויבך**. בכה.— **בדברם**. דבר, כאשר דברו השלוחים.— (יח) **וילכו**. ילך.— **אחיו**. אחה.— **ויפלו** נפל.— **הננו**. הנה אנחנו.— **לעבדים**. עבד.— (יט) **תיראו**. ירא.— **התחת**. מן נחת.— (כ) **ואתם**. אנת.— **חשבתם**. חשב.— **עלי**. מן עלה.— **רעה**. רוע.— **לטבה**. טוב.— **למען**. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— **להחיה**. חיה.— **עם**. עמם.— **רב**. רבב.— (כא) **ועתה**. מן עת (עֱנֶת, ענה) בעת הזאת.— **אל תיראו**. אל תדאגו מחטאתכם, כי לא אתם על פי בחירתכם עשיתם את הדבר הזה אלא מאת ד' היתה סבה כדי שאכלכל אתכם.— **אכלכל**. כלכל מן כלל; כי אחרי מות יעקב שב הרעב למה שהיה, כמו ששנינו בתוספתא (סוטה פ"י ה"ג) כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב ליושנו שנאמר אנכי אכלכל אתכם.— **וינחם**. נחם.— **לבם**. לבב.— (כב) **וישב**. ישב.— **ויחי**. חיה.— (כג) **וירא**. ראה.— **בני**. בנה.— **שלשים**. שלש.— **בני שלשים**. בנים של הדור השלישי לאפרים, דהיינו בנים רביעים (ראב"ע) אבל למנשה לא ראה אלא בני שלישים, כי בנים אפרים מהרו להוליד מבני מנשה (הרב ר' שמשון הירש ז"ל) לקיים ברכת אביו שאחיו הקטן יגדל ממנו (שד"ל).— **ילדו**. ילד.— **ברכי**. ברך.— (כד) **אנכי**. כמושל הכביר הרודד עמים תחתי.— **מת**. סוף סוף מת אני ככל בן תמותה כארץ

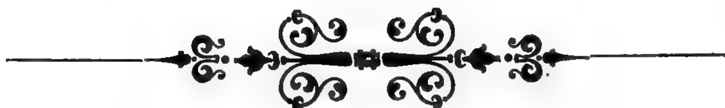
מֵ֗ת וֵֽאלֹהִ֞ים פָּקֹ֧ד יִפְקֹ֣ד אֶתְכֶ֗ם וְהֶֽעֱלָ֤ה אֶתְכֶם֙ מִן־
הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֔את אֶל־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֛ע לְאַבְרָהָ֥ם לְיִצְחָ֖ק
וּֽלְיַעֲקֹֽב׃ כה וַיַּשְׁבַּ֣ע יוֹסֵ֔ף אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר פָּקֹ֨ד
יִפְקֹ֤ד אֱלֹהִים֙ אֶתְכֶ֔ם וְהַֽעֲלִתֶ֥ם אֶת־עַצְמֹתַ֖י מִזֶּֽה׃
כו וַיָּ֣מָת יוֹסֵ֔ף בֶּן־מֵאָ֥ה וָעֶ֖שֶׂר שָׁנִ֑ים וַיַּחַנְט֣וּ אֹת֔וֹ וַיִּ֥ישֶׂם
בָּאָר֖וֹן בְּמִצְרָֽיִם׃

ב' טעמים

—שרשים והערות—

הזאת ואין לכם לבטוח כי כי עוד מעט וסר צלי מעליכם, ובכל זאת אל תדאגו כי גואלכם חי ד' צבאות שמו.— **ואלקים פקד יפקד אתכם.** כאשר נשבע לאבותיכם.— **והעלה.** עלה.— **נשבע.** שבע.— (כה) **לאמר.** לבניהם.— **עצמתי.** עצם.— **מזה.** מן המקום הזה.— (כו) **וימת.** מות.— **שנים.** שנה.— **ויחנטו.** חנט. **ויישם.** שום, מלה זרה ומשפטה ביוּשַׂם (לעיל כד, לג), ולדעת הראב"ע שרשה ישם וכאלה ע"מ וַיִּיצֶר (לעיל ב, ז).— **בארון.** ארן.—

חזק

סכום פסוקי ספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה, **א"ך ל"ד** סימן. וחציו ועל חרבך תחיה. ופרשיותיו י"ב **זה** שמי לעולם סימן. וסדריו מ"ג **גם** ברוך יהיה סימן. ופרקיו נ' ד' חננו **לך** קוינו סימן. מנין הפתוחות שלשה וארבעים והסתומות שמונה וארבעים, הכל תשעים ואחת פרשיות **צא** מן התיבה סימן.

רבים שואלים לדעת מה היא כונת בעלי המסרת במנותם את הסדרים שבספר התורה, ומסרו בכאן מ"ג סדרים, ובספר שמות כ"ט סדרים ובספר ויקרא כ"ג ובספר במדבר ל"ב ובספר דברים כ"ז סדרים, בין כלם קנ"ד סדרים. מה מטרת הסדרים האלה ולאיזה צרך משמשים? הרב ר' אליהו בחור ז"ל השיב על השאלה הזאת בהקדמת ספרו מסרת המסרת שהסדרים האלה הם חלוקת הקפיטולים של בעלי המסרת שהפסיקו בין ענין לענין כדי לשום אליו לב, וכי הא דתניא בריש תורת כהנים ומה היו ההפסקות משמשות? ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין וכו' קל וחומר להדיוט הלומד מן ההדיוט. והסדרים האלה נעלמו מעיני המתרגם הראשון שתרגם את התנ"כ ללשון רומית והוכרח גם הוא לחלק את הספרים לענינים קצרים כפי העולה על רוחו וקראם קאפיטולא כלומר פרשה נבדלת; וכשבא אח"כ החכם הר"ר יצחק נתן ז"ל לחבר את הקאנקארדאנץ בשנת קצ"ח לאלף זה הוכרח להשתמש גם הוא בהחלוקה הזאת, כי לא מצא אחרת נאה הימנה, וחלוקת בעלי המסרת לא ראה. וגם אחרי אשר נגלתה חלוקת בעלי המסרת לסדרי התנ"כ על ידי המגיה החכם יעקב בן חיים בן ארוניהו בשנת רפ"ו, משנת המתרגם הערל לא זזה ממקומה, לפי שכבר קנתה זכות אזרח בכל ספרי הדפוס בימים ההם ולא היה אפשר עוד לשנותה ולהביא במקומה סדרי בעלי המסרת. אח"כ הוסיפו המדפיסים חטא על חטאם ומסרו סימנים מובהקים על מספר הקאפיטולא ההם וציינום במקראות כדרך בעלי המסרת והביאו חולין לעזרה. — ולבי אומר לי עוד שבסדרים האלה היו משתמשים בני מערבא דמסקי לאורייתא בתלת שנין (מגילה כט, ב), כי במשך שלש שנים ושנה אחת מעוברת נמצאים קנ"ד שבתות, והיו קוראים בכל שבת סדר אחד מאלה הסדרים וחלקוהו לשבעה קרואים. ועי' מש"כ הרב בעל נחלת יעקב בפירושו למס' סופרים פרק ט"ז ה"י.

תורה

שמות

ניגות מקרא

עם באור קצר לכרמזים הנקרא

שרשים והערות

יבאר [illegible] כל תיבה כעין התנ״ך הידוע
עם אותיות הלולות, הבדל השמות
והפעלים [illegible] הנרדפים, דקדוק כל
מלה קשה, באור הענין במקומות
הצריכים באור—בדרך הפשט הברור.
מסכים לקבלת חז״ל האמיתית.

מאת הרה״ג המדקדק המפורסם מו״ה

אריה ליב גארדאן

נדפס

בעיה״ק ירושלם תובב״א

בדפוס [illegible], שעהנבוים את ווייס.

שנת [illegible] לפ״ק

א א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת
יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן
לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד
וְאָשֵׁר׃ ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ
וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר
הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד
מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־

מצרים

—שרשים והערות—

שמות. בב"ר פ"ג סי' ה' ועוד במקומות הרבה קראו לספר הזה **ספר שמות**, לפי שבו נקבו בשמות ראשי אלפי ישראל, שבטי יה ומשה ואהרן ומרים, כי הם היו לישראל לעשותם מה שהם, ושמותיהם חביבים עלינו ביותר ונזכרים בכל דור ודור, ובעל הלכות גדולות בסוף ספרו קוראו **חומש שני**, ופירש כונתו הגאי"ב ז"ל לפי שהוא חושב את הספר הזה לחלק שני מספר בראשית, כי בספר בראשית פירש לנו הכתוב סדר בריאת העולם והתפתחות כל גויי הארץ, ובספר זה פירש לנו תכלית הבריאה שהיא עם ישראל וקבלת התורה, יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק ד' עמו וגו'. והרמב"ן בסוף ספרו קוראו **ספר הגאולה** על פי תכנו, לפי שהוא מדבר מגאולת הגופות על ידי יציאת מצרים וגאולת הנפשות על ידי מתן תורה.— (א) **ואלה.** אֵל.— **שמות.** שמה.— **בני.** בנה.— **ישראל.** כבר פירשנו שהוא מורכב משתי תיבות יָשַׁר אֵל (דער רעכטשאפפענע גאָטטעס).— **הבאים.** בוא.— **את יעקב.** עם יעקב.— **וביתו.** ובני ביתו.— (ב) **ראובן וגו'** אע"פ שכבר הזכיר שמותיהן בתולדותן בפ' ויצא וחזר והזכירן בלכתן מצרימה בפ' ויגש, חזר והזכיר שמותיהן גם בתחלת ספר שמות שהוא הספר המיוחד לתולדות עם ישראל.— (ה) **ויהי כל נפש.** כמו ויהי הם מריקים שקיהם (בראשית מב, לה) ויהי אנשים (במדבר ט, ו).— **ויהי.** היה.— **יצאי.** יצא.— **שבעים.** שבע.— **ויוסף היה במצרים.** עם יוסף שהיה כבר במצרים, וסדר השמות לפי סדר הנשים, בתחלה נשא את לאה וילדה לו ראובן שמעון לוי ויהודה ויששכר וזבולון, ואח"כ נשא את רחל וילדה לו את בנימין, ואח"כ נשא את בלהה וילדה לו דן ונפתלי, ואח"כ את זלפה וילדה לו גד ואשר, אבל את יוסף חושב באחרונה בפני עצמו לפי שהיה כבר במצרים ובשבתו באו כלם (אבי שד"ל).— (ו) **וימת.** מות.— **וכל.** כלל.— **אחיו.** אחה.— **הדור.** דור, זמן דירת האדם בארץ. ובעת ההיא בעוד אפרים בן יוסף חי בקשו בני שותלח בנו לשוב לארץ אבותיהם במלחמת תנופה — והרגום אנשי גת כי עברו את שבועת ד' (דה"א ז, כא).— (ז) **פרו.** פרה, הולידו בנים.— **וישרצו.** שרץ, ילדים הרבה בבת אחת כשרצים.— **וירבו.** רבה, ועל ידי כן רבו במאד מאד.— **ויעצמו.** עצם, דרך הגולדים תואמים להיות חלושי מזג ורפי כח, אבל אלה עצמו בכח, ויעצמו, נתחזקו עצמותיהם ואיבריהם.— **ותמלא.** מלא.— **אתם.** מהם, וכן יָרֵא את ד' הוא כמו יָרֵא מה', כצאתי את העיר (לקמן ט, כט) כמו מן העיר.— (ח) **ויקם מלך חדש על מצרים.** מלך אכזרי ורע לב אשר קם על מצרים בכח ידו שלא במשפט המלוכה, כהוראת קום — על בעברית, כמו וקמתי עליהם (ישעיה יד, כב) כאשר יקום איש על רעהו (דברים כב, כו), הוא פרעה רעמסס השני הנקרא סעזאסטרים הגבור המצרי אשר לקח את המלוכה מיד משפחת הרועים ההיקסאס וישיבה למצרים כאשר שער יוסף מראש (ראה באורנו בראשית מו, לד; ומה שעשה עם המשפחה הגדולה הזאת אין אתנו יודע בבירור עד מה,

מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ
הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ י הָבָה נִתְחַכְּמָה
לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא
עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ יא וַיָּשִׂימוּ
עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת
לפרעה׃

—שרשים והערות—

אולי התבוללו בתוך האזרחים ויהיו לעם אחד, אבל מפני העברים פחד פחד גדול, האחד מפני זכותם על הארץ שהחיו אותה וכלכלוה בימי הרעב, והשני מפני עצמתם וגבורת ישע ימינם, ולפיכך כאות להשאירם בארץ גשן לבל יעברו את גבולה וימלאו את כל ארץ מצרים, אבל לא הסתפק בדבר הזה בלבד, כי מי יודע מה ילד יום, לפיכך הערים לחבל תחבולות איך להצעיר מספרם ולהסיר מהם כח גבורתם.— (ט) **ויאמר**. אמר.— **עמו**. עמם, קבוץ אנשים הרבה בני גזע אחד נקראים עם בהיותם מסכימים זה עם זה בדעותיהם הכלליות ושואפים למטרה אחת, ונקראים גוי בהיותם מצוינים במדותיהם והנהגתם מיתר העמים כמו גוי נבדל בפני עצמו.— **הנה**. תחלת הדבור.— **עם בני ישראל**. אין ביניהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא כלם הולכים זה עם זה למטרה אחת.— **רב**. רבב.— **ועצום**. עצם, הם נעלים ממנו כן בערך רבותם וכן בעצמת גבורתם, ואם נניחם להתפשט ככה — מי יודע אחריתנו.— (י) **הבה**. הזמינו את עצמכם.— **נתחכמה**. חכם, עלינו לעשות מעשינו בערמה ולא בפרהסיא כי לא נגלה.— **פן**. המסופק בדבר פונה לכל הצדדים.— **פן ירבה**. עוד, וארץ גשן תצר מהכיל אותו.— **תקראנה**. קרא, כמובן קרה.— **מלחמה**. לחם, מרידת משפחת הרועים בעזרת אחיהם בני שם.— **ונוסף**. יסף.— **שנאינו**. שנא, כי גזע אחד להם.— **ועלה מן הארץ**. כי אם היה כובש לו את ארץ גשן לבדה החרשתי לפי שכבר עשנו ממנה, אבל הוא בעזרת שכניו לא יעשה ככה אלא יעלה מן הארץ ההיא ומלא את כל ארץ מצרים.— (יא) **וישימו**. שום.— **שרי**. שרר.— **מסים**. מסס.— **למען**. ענה, לתכלית (ענטשפרעכענד דעם).— **ענתו**. ענה, בבנין פעל לשון ענוי החלשת הגוף.— **בסבלתם**. סבל, והכנוי שב על המצרים המסבלים את עם בני ישראל.— **ויבן**. בנה.— **ערי**. עיר.— **מסכנות**. סכן, בתי אוצרות אשר יאצרו בתוכן כל הדברים הנחוצים לעת מלחמה (פארראטהס-שטאדטע) מגזרת לך בא אל הסוכן (ישעיה כב, טו).

בהמדה המיוחדת לעם ישראל עד היום הזה **להיות נאמנים למלכם ולארצם בכל גופם ומאודם** השתמש פרעה זה להוציא ערמתו לאור לדכאם עד עפר ולכבשם לעבדי עולם, ואפשר שהתחיל ערמתו בדרך זו, קרא עצרה ויאסוף את כל גדולי המלכות לאספה רבה ובתוכם גם ראשי אלפי ישראל ויקרא באזניהם את כל פרשת מצב המדינה בעת ההיא, ויודיעם כי מלחמות גדולות צפויות לו מסביב, ובכן נחוץ לשום מסים על כל יושבי הארץ כדי להכין כסף לעת קרב ומלחמה לקדם את פני הרעה, מובן מאליו שגם העברים הנאמנים לארצם לא הוציאו עצמם מן הכלל, ויקבלו עליהם לשאת גם המה בעול, המסים ככל ילידי הארץ, אבל בסתר צוה שרי המס שלא לנגוש את בני ישראל בפרעון ולעבור על בתיהם בשתיקה, וכאשר עברו שנות מספר והעברים לא פרעו את מסיהם באין תובע, השתרגו על צוארם חובות עצומים לאוצר הממלכה, ובאין לאל ידיהם לפרוע (כי כל כספו של יוסף הובא ביתה פרעה (בראשית מז, יד) ולא השאיר לבית אביו כלום) התפשר עמהם המלך הערום לעבוד עבודת הגוף בעד חובותיהם, לבצר את הארץ בפני אויב ולבנות ערי מסכנות, וגם לזה נאותו העברים הנאמנים למלכם ולארצם; ובכדי לחזק את לבם בעבודתם — הביאו מלבן של זהב והלו בצוארו של פרעה ויעבוד גם הוא עבודת חמר ולבנים ימים אחדים (שמו"ר פ"א סי' י'), ובזה הראה להם כי העבודה לצרך הממלכה לכבוד גדול תחשב; כם עברו לישראל ימים רבים בעבודת פרך המטמטמת את הלב

לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ
כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ
מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם
בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה
אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר
מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת
שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃ טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־

העבריות

—שרשיהם והערות—

ומשכתת את החופש, ומעט מעט העלה עליהם שבט נוגשים ושוטרים להכריחם לעבודה שלא ברצונם, עד שבקרב הימים שכחו חירותם לגמרי ויהיו לעבדי עולם: וישימו עליו שרי מסים (לא בשביל המס עצמו להשיג את כספם, כי אם) למען ענותו בסבלהם, כדי להביאו בעול הוכות עצומים — ומזה בעול עבדות עולמים. ושבט לוי בתור כהני הדת (כי גם בטרם נבחר השבט הזה על פי ד' כבדוהו בני ישראל וישימוהו להם למורה דעה) לא עלה עליהם עול המסים, כי עד הימים האלה היה משפט אחד לישראל ולמצרים, ובאשר חק לכהנים מאת פרעה לבלתי שאת משא מלך (בראשית מז, כב) בלא ספק כהנו גם הלוים מן החק הזה, לכן נשארו חפשים מן המסים וממילא חפשים מעבודה.— (יב) יענו. היו מענים, עתיד במקום בינוני כמו ככה יעשה איוב (איוב א, ה) ככה היה עושה.— אתו. אות.—יפרץ. פרץ.—ויקצו. קוץ, קצו בחייהם.— (יג) ויעבדו. עבד.—בפרך. (מיט ברעכענדער הארטע).— (יד) וימררו. מרר.— חייהם. חיי.— ובלבנים. לבן.— עבדה בשדה, העבודות אשר בשדה זרע.— את כל וגו' בפרך. היו בפרך, באופנים המפרכים והמשברים את הגוף.— (טו) ויאמר. אמר, בלשון רכה ולא בתור גזרת מלכות, כראות מלך מצרים שהענוי לא הועיל להמעיטם, ונהפוך הוא שכל מה שהם מוסיפים לענותם כן ירבו וכן יפרוצו, הוסיף לפחוד מפניהם לבל יקומו ביום אחד וימרדו בו, לפיכך שת פניו להמעיטם על ידי המילדות העבריות, ויקראם אליו בסתר ויבטיח אותן הררי זהב שאם ישיתו ידיהן אתו להמעיט מספר ילדי ישראל — יקח אותן לנשים וישים כתר מלכות בראשיהן, כך קבלו רבותינו (שמו"ר פ"א סי' ט"ו ובסוטה י"ב א') שתבע אותן להזדווג לו ולא נתבעו, לולא כאורנו יפלא הדבר מאד, אפשר, מלך שכמותו בשעה שהוא עוסק בענין נכבד כזה להציל את ארצו מאסון נשקף — פתאום יקפוץ עליו יצרו לתבוע נשים עבריות לדבר עברה? לכן נראה כמו שכתבנו; וכן מורים הכתובים להלן ויקרא מלך מצרים למילדת וגו' מדוע עשיתן וגו' קרא אותן אל ביתו ודבר עמהן פנים אל פנים, וכי לא היו שלוחים לפרעה להגיד להם דבר מלך שלטון? ומדוע לא צוה לנתח אותן לנתחים ולהאכיל בשרן לנעמיות בהודע לו שעברו על גזרתו? ומה צרך לו לבטוח במילדות עבריות בדבר נכבד כזה שאושר ארצו תלוי בו, וכי לא היו במצרים מילדות מצריות? מכל זה נראה שעדיין היה פחד העברים לנגד עיניו ואמר להן בתור מבקש ומפתה לא בתור גוזר ומפקד ונסיך הוכרח לקבל תשובתן והחרים.— למילדת ילד.— העברית. עֵבֶר.— האחת אחד (אחדות).— שפרה ופועה. הן המילדות הראשיות ותחתיהן היו מילדות פשוטות, וקבלו רבותינו שהשמות האלה הם שמות תארים להן על פי פעולתן אבל שמותיהן העצמיים היו יוכבד ומרים בתה או אלישבע כלתה (סוטה יא ב).— השנית. שנה.— (טז) ויאמר. כנפלה היכת ויאמר להורות שהרכה לפתותן.— וראיתן. ראה.— האבנים. אָפְנָיִם (משלי כה, יא) מן אֹפֶן, כלומר עליכן להתבונן על אָפְנֵי יציאת הולד לאויר העולם, בן פניו למטה בת פניה למעלה (סוטה שם).— והמתן, מות, מן

שמות א

הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ
וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה׃ יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא
עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־
הַיְלָדִים׃ יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן
מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃
יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת
הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת
וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ
מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ
לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־
הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃

וילך

—שרשים והערות—

הֵמַתִּי הֵמַתָּ ראוי להיות לנוכחות הֲמַתֶּן, וכן מן הֲקִמֹתִי הֲקִמֹתָ—הֲקִמֹתֶן, הה״א בחטף פתח אע״פ שנולד מצירי, לפי שנתרחק מן הנגינה בשעור תנועה, כמו מן אָדֹם—אֲדֻמִּים הֶעֱבַרְתָּ וְהַעֲבַרְתָּ, והפא כפתח להשוות הגופים, ונשתנה כאן לחיריק כמו וְהִתְגַּדִּלְתִּי (יחזקאל לח, כג). — בת. בנה (מן בֶּנֶת).— וָחָיָה. חיי, גזרת השרש הזה מורכבת משתי גזרות, מכפולים כמו סבב גלל ומנחי עין יוד כמו בין שית, ואע״פ שכל הגזרות המורכבות הולכות בנטיותיהן ע״ד שתי הגזרות, כאן אי אפשר להיות כך כמובן, וכן השרש נדד גזרתו מורכבת מכפולים וחפ״נ, ודרך העברי בהרכבה כזאת להטותה על פי אחת הגזרות לפעמים כך ולפעמים כך, לפעמים יאמר וְיֻדַּד כחזיון לילה (איוב כ, ח) ע״ד חפ״נ, ולפעמים כקוֹן מוּנָד כלהם (ש״ב כג, ו) ע״ד הכפולים; וכן השרש חיי לפעמים יאמר חַיָּה ע״ד הכפולים כמו סַבָּה ולפעמים חָיָה ע״ד נחי עין יוד כמו שָׁתָה אפרוחיה (תהלים פד, ד), והיוד רפויה ומלעיל כמשפט העבר, והוי״ו בקמץ לפי שאחריו נגינה מפסקת כמו שור וכשב וָעֵז (ויקרא ז, כג).— (יז) ותיראן. ירא.— עשו. עשה.— כאשר דבר. אפיי היה מדבר אתן קשות לא היו שומעות אליו.— ותחיין. חיה.— ותחיין את הילדים. מקרא מיותר כי אחרי שלא עשו את דבר המלך מובן מאליו שחיו אותם? אלא שחיו בתפלתן גם את הילדים הראוים להולד מתים שלא יחשדון שהמיתום בידיהן (שמ״ר פ״א סי׳ ט״ו).— (יח) ויקרא. קרא.— מדוע. מה דוע, מה היתה דעתכן בעשותכן הדבר הזה?— ותחיין. הראשון לנסתרות והשני לנוכחות.— (יט) כנשים. אנש.— חיות. חיי ע״ד נחי עין יוד לפיכך רפה, בריאות וחזקות ואינן צריכות לעזר המילדות.— תבוא. בוא.— (כ) וייטב. יטב, שהצילן מכף מלך מצרים.— וירב. רבה.— (כא) ויהי. היה.— בתים. בית.— ויהי כי יראו המילדות. וגו׳. בשכר יראתן את האלקים ומסירת נפשן על ישראל עשה אלקים להן בתים, כלומר שם גדול כשם הגדולים ושארית בארץ, על דרך מליצת הכתוב (ש״ב ז, יא) כי בית יעשה לך ד׳; ואם היתה הכונה כדעת הרי״א ז״ל שפרעה בנה להם בתי לידה לבל יוכלו לרמותו עוד היה צריך לומר „ויבן פרעה להם בתים" כי רחוק להמשיך את הפעל „ויעש" על פרעה שלא נזכר בסמוך, והמבטא „עשה בית" איננו נופל על בנין, לכן העקר כדעת חז״ל.— (כב) ויצו. צוה.— עמו. עמם.— הבן. בנה.— הילוד. ילד, שעתיד להולד [illegible] — היארה. יאר.— תשליכהו. שלך.— תחיון. חיי.— ויצו

ב א וילך איש מבית לוי ויקח את־בת־לוי׃
ב ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי־טוב הוא
ותצפנהו שלשה ירחים׃ ג ולא־יכלה עוד הצפינו
ותקח־לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה
את־הילד ותשם בסוף על־שפת היאר׃ ד ותתצב
אחתו מרחק לדעה מה־יעשה לו׃ ה ותרד בת־פרעה
לרחץ על־היאר ונערתיה הלכת על־יד היאר ותרא
את־התבה בתוך הסוף ותשלח את־אמתה ותקחה׃
ו ותפתח ותראהו את־הילד והנה־נער בכה ותחמל
עליו ותאמר מילדי העברים זה׃ ז ותאמר אחתו אל־
בת־פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית
ותינק לך את־הילד׃ ח ותאמר־לה בת־פרעה לכי
ותלך העלמה ותקרא את־אם הילד׃ ט ותאמר לה

* לא מפיק הא

בת

—שרשים והעדות—

פרעה. בראותו כי ערמתו עם המילדות לא עלתה לו, הוציא דבר מלכות מלפניו להמית כל זכרי המדינה ואפי' המצרים עד זמן ידוע, בתואנה כדי להמעיט מספר האוכלים הנס, ויטוב הארץ לא יחסר ע"י זה, כי זכר אחד יכול לקחת כמה נקבות לנשים, וכזה יעשה טובה גדולה לארץ כי במעוט האוכלים ירב העושר, אבל בסתר צוה ככתוב בת"א „כל ברא דיתיליד ליהודאי".— (א) **וילך.** ילך.— **איש.** עמרם.— **ויקח.** לקח.— **בת לוי.** יוכבד, והיתה אז בת ק"ל שנה (ב"ב ק"כ ע"א).— (ב) **ותהר.** הרה.— **ותלד.** ילד.— **בן.** בנה.— **ותרא.** ראה.— **כי טוב הוא.** וראוי להצילו במסירת נפש, ושד"ל פירש טוב המזג שאיננו צועק ובוכה כשאר ילדים אלא שוכב דומם ואפשר להצפינו מפני המחפשים.— **ותצפנהו.** צפן.— **שלשה.** שלש.— **ירחים.** ירח, על שם תקופת הירח.— (ג) **יכלה.** יכל, הטעם עי' רש"י.— **תבת.** תבה.— **גמא.** בינזען (רש"י).— **ותחמרה.** חמר. (בעשמירען) מן מרח (ישעיה לח, כא) והה"א נוספת כמו ותעגבה עליהם (יחזקאל כג טז).— **בחמר.** אספאלט.— **ובזפת.** פעך.— **ותשם.** שום.— **בסוף.** שילף.— **שפת.** שפה.— (ד) **ותתצב.** יצב, תיבה מקוצרת מן ותתיצב.— **אחתו.** אחה.— **מרחק.** רחק.— **לדעה.** ידע, מקור כקל כמו ללדה (מ"ב יט, ג).— **יעשה.** עשה.— (ה) **ותרד.** ירד. **לרחץ.** רחץ.— **על היאר.** סרוס הכתוב ותרד על (פני) היאר לרחוץ (רש"י) והמקום היה סמוך מן העיר. **ונערתיה.** נער.— **הלכת.** הלך.— **יד.** ידה.— **ותשלח.** שלח.— **אמתה.** אמה, לא שלחה את הנערות שהן שפחות בית המלכות המתרועעות עמה, אלא את האמה המיוחדת לעבודות גסות ראה מה שכתבנו (בראשית יב, טז).— **ותקחה.** לקח.— (ו) **ותפתח.** פתח.— **ותראהו.** ראה.— **את הילד.** כינוי ואחריו ידיעה, כמו ויביאו את תרומת ד' (לקמן לה, ה).— **והנה.** זיעה.— **ותחמל.** חמל.— **עליו.** מן עלה.— **ותאמר.** אמר.— **מילדי.** ילד.— (ז) **וקראתי.** קרא.— **אשה.** איש דגש ת' נח.— **מינקת.** ינק.— (ח) **העלמה.** עלמי ראה מש"כ (בראשית כד, נה).— **אם.** אמם.— (ט) **היליכי.**

בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי
אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל
הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי יא וַיְהִי ׀
בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא
בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃
יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי
וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃ יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים
עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר
מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה
אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר
אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי
פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃ טז וּלְכֹהֵן

מדין

—שרשים והערות—

ילך, והיה צריך להיות הוליכי כמו הוטיבי ונכתב היליכי כמו היטיבי כדי לזווג עם והיניקהו (רש"ד).— והינקהו. ינק.— אתן. נתן.— שכרך. שכר.—ותניקהו. נוק.—,כדרך בוא יבא (שאמען) רוד ירד (הינאבשטייגען) רוש ירש (ארס).—(י) ויגדל. גדל.—ותבאהו. בוא.—ויהי. היה.—שמו. שמה.— המים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).—משיתהו. משה. יוסף הכהן ועוד סופרים קדמונים מאוה"ע כתבו כי גם בלשון מצרית הקדמונית mo מים yses מוצא, וכן קוראו המתרגם האלכסנדרוני תמיד moyses שענינו מוצא ממים.— (יא) בימים. יום.— ויגדל. גדל.— ויצא. יצא.— אחיו. אחה, הגידו לו את מולדתו.— וירא. ראה.— בסבלתם. סבל.— מכה. נכה.— (יב) ויפן. פנה, ויטמנהו. טמן.— (יג) השני. שנה.— והנה. ויעה! נצים. נצה.— רעך. רוע.— (יד) שמך. שום.— שר. שרר.— הלהרגני. הרג.— אתה. אנת.— ויירא. ירא.— נודע. ידע.— אכן נודע הדבר. אם אלה הרשעים יודעים בודאי נודע הדבר גם להמצרים.— (טו) וישמע. שמע.— ויבקש. בקש.— להרג. גם המעשה הזה נראה שבקש פרעה לעשות בסתר ולא בפרהסיא, האחד מפני נשיאת פני בתו היחידה, והשני שלא לעורר תלונה בקרב היהודים הרבים והעצומים (שעדיין לא מת רוחם לגמרי) בהמיתו את האיש היותר גדול בהם, ולפיכך לא נאמר ויצו להמית את משה, אלא ויבקש להרגו, שבקש מזמה להרגו בערמה, כי הגיד לו לבו שממנו תקום רעה על ארצו.— ויברח. ברח.— מפני. פנה, לא נאמר מארץ מצרים אלא מפני פרעה, כי בהיותו בלתי נדון למיתה במשפט הארץ היה נקל לו להסתר איזה זמן בפנים הארץ בטרם יברח מתוכה, ואז למד חכמות ישראל מפי עמרם אביו ואהרן אחיו, וזכה גם לשמוע דברים מפי הגבורה, כמו שאמר להקב"ה (לקמן ד, י) גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך, ובספר הישר מסופר שבין מצרים למדין מלך שנים רבות בארץ כוש שכנת מצרים,

מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־
הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן׃ יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים
וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃
יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן
בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים
וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־
בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל
לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־
צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם
כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ כג וַיְהִי בַיָּמִים
הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן
הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים

את

—שרשים והערות—

אך לא מצאתי זכר לקבלה זו בספרי רז"ל.— וישב. ישב.— (טז) ותבאנה בוא.— ותדלנה. דלה.— ותמלאנה. מלא.— הרהטים. רהט (טראנקרינגען).— להשקות. שקה.— אביהן. אבה.— (יז) הרעים. רעה.— ויגרשום. קבלו חז"ל לפי שכפר בדתם.— ויקם. קום.— ויושען. ישע.— (יח) מהרתן. מהר.— היום. ביום הזה, כי ידע שכל בני עירו כועסים עליו מפני כפירתו ותמיד הדריכוסו מנוחה ובנותיו היו מתאחרות לבוא באחרונה.— (יט) הצילנו. נצל.— מיד. ידה.— דלה דלה. הוסיף לדלות עוד.— (כ) ואיו. איי, וסמיכות הדבקות אֵי הבל (בראשית ד, ט), וכן מן חיי חֵי פרעה (שם מב, טו) ומן דיי וְדֵי חלב עזים (משלי כז, כז), והנפרד אַיֵּה שרה (בראשית יח, ט) משפטו אי כמו דֵי חַי וההא נוספת אע"פ שהנגינה מלרע כמו רַבֶּה צבאך (שופטים ט, כט).— עזבתן. עזב.— קראן. קרא, משפטו קְרֶאנָה וכמוהו שְׁמַעַן קולי (בראשית ד, כג).— ויאכל. אכל.— (כא) ויואל. יאל.— לשבת, ישב, לרעות צאנו.— ויתן. נתן.— בתו. בנה.— (כב) גר. גור.— נכריה. נכר.— (כג) בימים. יום.— הרבים. רבב, בהיות משה קרוב לשבעים שנה.— וימת. מות לפי עדות הסופרים הקדמונים לא מת כמות כל האדם, כי אבד אור עיניו ויקן בחיים ויאבד עצמו לדעת וישב בנו על כסאו.— ויאנחו. אנח, ובא תמיד בנפעל, כי הצרות מוציאות את האנחה מלב האדם והוא נפעל מהן.— מן העבדה. בחיי המלך האכזר לא נתנו אותם להאנח ומה גם לזעוק חמס, אבל ביום מותו שספדו לו כל יושבי הארץ נאנחו וזעקו גם המה, אבל לא על מותו כי אם מן העבודה.— העבודה. עבד.— ויזעקו. זעק = צעק = נאק, קריאה בקול מכאב לב במלים פשוטות — הושיענו אלקי אבותינו! ולא תפלה מסודרת הראויה להתקבל.— ותעל. עלה.— שועתם. שוע.— העבדה. אע"פ שלא היתה תפלה מסודרת מ"מ נשמעה צעקתם הפשוטה לפי שסיתה מן העבודה ולא יכלו לסדר להם תפלה הגונה מקוצר רוח ומעבודה קשה.— (כד) וישמע. שמע.—

אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא
אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס רביעי
ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן
וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים
חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ
הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ
אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה
הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר
לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־
נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו
אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו
כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה
רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם
שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃
ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ

ההוא

—שרשים והערות—

ויזכר. זכר.— בריתו. ברת, והרבוי בריתות (מדרש ל"ח ב').— את. כמו עם.— (כה) וירא. ראה.— את בני ישראל. את מצב עבודתם המורה מאד.— וידע אלקים. שאין לתבוע מהם תפלה מסודרת ודי להם צעקה פשוטה.— (א) יתרו. לפי פשטו נראה שהוא רעואל וחובב הוא בנו אחי צפורה (במדבר י, כט).— וינהג. נהג.— המדבר. מקום בלתי מיושב בבני אדם אבל מקום מרעה לצאן.— הר. הרר.— חרבה. הוא הר סיני שגדלים שם סנאים.— (ב) בלבת. כמו בְּלַהֲבַת ונשמטה ההא ופרשה להב. ורז"ל בנו מן התיבה הזאת הפעל לַבֵּה (ב"ק כ"ט ב' בא אחר ולבה המלבה חייב).— הסנה. מין קוץ.— אכל. פערצעהרט.— (ג) אסרה. סור.— יבער. בער.— (ד) ויאמר. אמר.— משה משה. כן דרך קריאת חבה כמו אברהם אברהם (בראשית כב יא) יעקב יעקב (שם מו, ב) שמואל שמואל (ש"א ג, י).— הנני. הנה אני.— (ה) תקרב. קרב.— של. נשל, ע"מ גם ש"ב א, טו), וממנו נכנה הגרם שלף (רות ד, ז).— נעליך. נעל.— רגליך. רגל.— המקום. קום.— אדמת. אדם.— (ו) אנכי. אשר ידעתני מכבר (ראה לעיל ב, טו).— אביך. אבה.— ויסתר. סתר.— פניו. פנה.— מהביט. נבט.— (ז) עני. ענה (דאס עלענד).— עמי. עמם.— צעקתם. צעק.— מפני נגשיו. שהוא צועק מפני נגישת נוגשיו, צעקת כלם ביחד כיום מות המלך וצעקת כל אחד בפ"ע בשעת נגישתו.— (ח) וארד. ירד.— להצילו. נצל.— מיד. מרשו.—

ההוא אל־ארץ טובה ורחבה אל־ארץ זבת חלב
ודבש אל־מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי
והחוי והיבוסי: ט ועתה הנה צעקת בני־ישראל
באה אלי וגם־ראיתי את־הלחץ אשר מצרים לחצים
אתם: י ועתה לכה ואשלחך אל־פרעה והוצא את־
עמי בני־ישראל ממצרים: יא ויאמר משה אל־
האלהים מי אנכי כי אלך אל־פרעה וכי אוציא את־
בני ישראל ממצרים: יב ויאמר כי־אהיה עמך וזה־
לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את־העם

ממצרים

—שרשים והערות—

ולהעלתו. עלה.— טובה. טוב.— ורחבה. רחב.— זבת. זוב.— (ט) ועתה. מן ענה, בעת הזאת.— הנה. התחלת הדבור.— באה. בוא.— ראיתי. ראה.— את הלחץ. שאינם צועקים בחנם.— (י) לכה. ילך.— ואשלחך. שלח. — והוצא. יצא, צווי במקום עתיד לפי שקדמו צווי אחר לכה, וכן השב וגו' וחיה (בראשית כ, ז) שמר מצותי וחיה (משלי ד, ד) ראה דרכיה וחכם (שם ו, ו).— (יא) כי אלך וגו' וכי אוציא וגו'. כשהקב"ה יגאל את ישראל גאולה שלימה שאין אחריה גלות יבחר באיש מורם מעם שאין על גביו אלא ד' אלקיו ונקי מכל דופי, כמו שאמרו רבותינו בתנחומא בובר (פ' תולדות סי' כ' הובא בילקוט ישעיה נ"ב) הנה ישכיל עבדי זהו מלך המשיח ירום ונשא וגבה מאד ירום מן אברהם (שהתחיל להפיץ תורת אלקים בקרב ב"א) ונשא מן משה (שהוריד כל התורה לארץ, וברמב"ם פ"ט מה' תשובה ה"ב שיהיה נביא גדול קרוב למרע"ה) וגבה ממלאכי השרת, ונאמר עליו בדניאל (ז, יג) וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה וגו' ולה יהב שלטן ויקר ומלכו וגו' שלטנה שלטן עלם די לא יעדה, אבל כשהוא גואל את ישראל גאולה ארעית לפי שעה — גם כורש הפרסי הערל העובד ע"ז נמבזה כשר לקרא משיח (ישעיה מה, א), וגם יפתח הגלעדי שהיה ראש לאספסוף ריקים (שופטים יא, ג), וגם בן כוזיבא שפתגם חיל נבאו היה „לא תסעוד ולא תכסיף" (ירוש' תענית פ"ד ה"ז) הוכשרו להושיע את ישראל. וכך אמר משה הענו מכל אדם להקב"ה, מה דעתך בגאולה זו, אם בדין אתה גואלם לפי שכבר נשלמה גזרת השעבוד אם תחשיב הזמן משנולד יצחק או מברית בין הבתרים, אם כן למה בחרת בי לשליחות נכבדה כזאת, מי אנכי כי אלך אל פרעה הגדול בכל מלכי ארץ, וכי אוציא את בני ישראל הנכבדים בכל אומות העולם כי הם עמך ונחלתך אשר בחרת, וכי אין בכל ישראל איש גדול ממני, והלא אהרן אחי כבר נאמן לנביא בתוכם (יחזקאל כ, ה; ש"א ב, כז לפי קבלת חז"ל)? ואם עדיין לא הגיע הזמן, כי החשבון מתחיל משעה שירדו למצרים, ואך גאולת רחמים היא זו לפי שעלתה צעקתם לפניך מפני נוגשיהם, אין את נפשי להטפל בשליחות כזאת להוציאם לפני זמנם ולחזור לשעבדם שנית, יותר טוב שתתן בלב פרעה להקל עלו מעליהם למען יוכלון שאת וישארו שם עד הזמן המוגבל ואז תהיה גאולתם שלמה.— (יב) כי אהיה עמך. תשובה על טענת מי אנכי, לא אתה תעשה את השליחות הזאת אלא אני בכבודי ובעצמי כי אהיה עמך. וזה לך האות. מה שאני מדבר עמך פנים אל פנים ולא זכה לזה אהרן אחיך.— כי אנכי שלחתיך. ולא לאהר ובודאי אני מוצא אותך מובחר לזה יותר מכלם.— בהוציאך וגו' תעבדון וגו'. על ההר הזה תתחייבו בעבודת

מִמִּצְרַיִם תַּֽעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־
לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־
מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה

כה

—שרשים והערות—

האלקים, כי אתן לכם את תורתי, תשובה על הטענה השניה, מה שאמרת להקל מעליהם עול המצרים למען יוכלו להשאר שם עד תום ד' מאות שנה, דבר שאי אפשר הוא, כי הגיע הזמן לתת התורה לישראל ואי אפשר לדחותו. ולפי זה הודה הקב"ה למשה שהגאולה הזאת איננה **גאולת דין** לפי שעדיין לא הגיעה זמנה, אלא **גאולת רחמים** בלבד ועתידים להשתעבד עוד.— (יג) **ואמרו לי מה שמו.** לא יתכן הדבר בשום אופן שכל בני ישראל לא ידעו את ד' ידיעה מספקת ושמותיו העקריים נשכחו מלבם, שהרי היה בידם ספר בראשית והגו בו מסכת לשבת, כמו שקבלו רבותינו (שמו"ר פ"ה סי' י"ח ועיי"ש סי' כ"ב), וכבר ידעו מתוכו השמות הוי"ה אדני אלקים שדי, אבל כך אמר משה להקב"ה, לא די שאני אינני חפץ לקבל עלי שליחות כזאת להוציא את הולד בטרם כלו לו חדשיו, אלא שגם בני ישראל אם יִוָּדַע להם האמת שהגאולה הזאת אך גאולת רחמים היא לפני כלות הגזרה—לא יאותו לקבלה, ולזה יש להם בחינה פשוטה, כי שמותיו של הקב"ה הם על פי פעולותיו והנהגתו את עולמו, כמו שאמרו רבותינו (שם פ"ג סי' ו') לפי מעשי אני נקרא פעמים שאני נקרא באל שדי בצבאות בד', כשאני דן את עולמי אני נקרא אלקים וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות וכשאני תולה חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ד', ועתה הנה **אנכי בא אל ב"י ואמרתי להם אלקי אבותיכם שלחני אליכם** להוציאכם ממצרים **ואמרו לי מה שמו** באיזה שם נקרא הקב"ה בימים האלה, אם בשם המורה על הנהגה משפטיית או על הנהגת רחמים וחמלה, ומזה ישפטו איך תהיה הגאולה הזאת **מה אמר אליהם**? הלא בצדק יאמרו לי שקיל טיבותך ושדי אחיזרא! ואם הקב"ה חס עלינו — יתן בלב המצרים להקל עבודתינו מעט למען נוכל שאת עד כלות הגזרה! ומשה ראה וידע מה ראה, כי באמת כך אמרו בני ישראל למשה פעמים רבות **חדל ממנו ונעבדה את מצרים**, ובמעשה המרגלים **נתנה ראש ונשובה מצרים**! כדי לגמור גזרת השעבוד.— (יד) **אהיה אשר אהיה.** קרא אותי בפניהם בשם הזה שאיננו מיוחד לא לדין ולא לרחמים אלא שאני הוֶיָה עמהם בכל המצבים אשר ימצאו בהם, אהיה עמהם במצבם זה המורה מאד ולא אתן למוט רגלם, ואהיה עמהם במצבם במדבר, וגם אהיה עמהם במצבם המאושר בבואם אל הארץ. והרשב"ם ז"ל באר ע"פ זה הוראת שם הויה ב"ה „הוא קורא את עצמו אהיה ואנחנו קוראים אותו יהיה. ויו תחת הא כמו כי מה הוה לאדם (קהלת ב, כב)" עכ"ל.— **אהיה שלחני אליכם.** אע"פ שאמרתי לך אהיה אשר אהיה המורה שלא יקרה שום מצב בעולם אשר לא אהיה עמהם ואפי' בהיותם חוטאים לפני, להם אל תאמר כך אלא אהיה בלבד, וכאשר אצטרך להסתיר פני מהם ולהראות את עצמי בפניהם כאלו עזבתים לגמרי, כמו במלחמת המעפילים כי אין ד' בקרבכם (במדבר יד, מב) ובמלחמת העי ולא אוסיף עוד להיות עמכם (יהושע ז, יב) וכמו שהעיד בם מראש (דברים לא, יז) ועזבתים והסתרתי פני מהם, לא יהיה להם פתחון פה להרהר אחר מדותי ולומר שלא קיימתי הבטחתי אשר הבטחתים להיות עמהם בכל המצבים שיהיו, אבל לך אני מגלה שאפי' במצב היותר גרוע לא אעזבם לגמרי ולא אפיר בריתי עמהם, רק הסתר אסתיר פני מהם לפי שעה ועיני יהיו פקוחות על „כל דרכיהם.—

כה תאמר אל־בני ישראל יהוה אלהי אבתיכם
אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם
זה־שמי לעלם וזה זכרי לדר דר: חמישי טז לך ואספת
את־זקני ישראל ואמרת אלהם יהוה אלהי אבתיכם
נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד
פקדתי אתכם ואת־העשוי לכם במצרים: יז ואמר
אעלה אתכם מעני מצרים אל־ארץ הכנעני והחתי
והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אל־ארץ זבת חלב
ודבש: יח ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל
אל־מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים
נקרה עלינו ועתה נלכה־נא דרך שלשת ימים
במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו: יט ואני ידעתי כי לא־
יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה:
כ ושלחתי את־ידי והכיתי את־מצרים בכל נפלאתי
אשר אעשה בקרבו ואחרי־כן ישלח אתכם:
כא ונתתי את־חן העם־הזה בעיני מצרים והיה כי

הלכון

—שרשים והערות—

(טו) **ויאמר עוד.** בתור הוספה, תוסיף להגיד להם גם זאת לכל יחושו מפני הגזירה שגזרתי עליהם שעבוד ד' מאות שנה שלמות, כי אני חושב הזמן משעה שנולד יצחק, וא"כ גם אברהם גם יצחק וגם יעקב כלם נטלו חלק בגזרה זו, וככר יצאו מהן ק"ל שנה, ולפיכך הזכיר כאן שמות האבות. — **זה שמי וגו'.** בכל עת שתבוא עליכם צרה הזכירו זכות אבות שאני אלהי אבותיכם ותושעו.— (טז) **לך.** ילך.— **ואספת.** אסף.— **זקני.** זקן, והם חכמי העם ושופטיו.— **נראה.** ראה.— **העשוי** עשה.— (יז) **אעלה.** עלה.— **מעני.** ענה. — **זבת** זוב. (יח) **ושמעו.** שמע.— **לקלך.** קול.— **ובאת.** בוא. — **אתה.** אנת.— **ואמרתם.** אמר.— **נקרה.** קרה.— **שלשת** שלש.— **ימים.** יום.— **במדבר.** דבר.— **ונזבחה** זבח, למה אמרו כן? כדי שיטעו המצרים וירדפו אחריהם בשעה שילאו ויטביעם בים למדוד להם במדה שמדדו (שמו"ר פ"ג סי' ח').— (יט) **ידעתי.** ידע. **יתן.** נתן.— **להלך.** הלך.— **ביד** ידה.— **חזקה.** חזק, תרגם אונקלוס ולא מן קדם דחיליה תקיף, כלומר מה שיתרים לנגדי ויאמר „לא אשלח את ישראל" לא יהיה זה בשביל דעתו את ידו החזקה, כי במכת צפרדעים יודה תיכף ומיד שאין ידו חזקה ויאמר „העתירו אל ד'" אלא שאני אחזק את לבו.— (כ) **ושלחתי.** שלח.— **והכיתי.** נכה.— **בכל.** כלל.— **נפלאתי.** פלא.— **בקרבו** קרב.— (כא) **חן.** חנן.— **העם.** עמם.— **בעיני.** עין.— **ריקם.** ריק, והמם לאחר הפעל כמו אמנם חנם.— (כב) **ושאלה.** שאל.— **אשה.** איש, דגש א' נח.— **משכנתה.** שכן, הקרובה אל ביתה.—**ומגרת.** גורי

תֵּלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ
וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם
עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃ ד א וַיַּעַן
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי
יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה
מַזֶּה* בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה
וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק־
בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי
יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ
וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃
ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ
וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא

* מה זה קרי — יאמינו

—שרשים והערות—

הגרה בתוך ביתה בשכירות.— ושמלת. שמל, בגדים עליונים חשובים.— ושמתם. שום.— בניכם בנתיכם. בנה.— ונצלתם. נצל מבנין פִעֵל.— (א) והן. כמו והלא כתרגומו.— יאמינו. אמן, לא יאמינו בנבואתי כי יאמרו בצדק שהקב"ה לא יבחר לנביא באיש כבד פה וכבד לשון, כמו שאמר ישעיה הנביא ד' אלקים נתן לי לשון למודים (ישעיה נ, ד), וכן כל נביאי ד' היו צחי לשון מאין כמוהם למען יכנסו דבריהם בלב השומעים, ובויקרא רבה (פ"י סי' ב') שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס דא"ר פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמום בלשונו, וברש קהלת רבה סי' ב' אמרו אנשי דורו הניח הקב"ה את כל בריותיו ולא השרה שכינתו אלא על הדין קטיע לישנא, ולפיכך יאמרו שכל דברי אינם אלא מדעת עצמי.— ולא ישמעו בקלי. לא ילכו אחרי עצתי לפרוק מעליהם עול מצרים לפי שאינה אלא עצת עצמי; שמוע בקול ענינו הלוך אחר עצתו, כמו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשית כא, יב).— (ב) מטה. נטה, שמטים אותו לכל צד.— (ג) השליכהו. שלך.— ויהי. היה.— וינס. נוס.— מפניו. פנה.— (ד) בזנבו. זנב.— ויחזק. חזק, מפני פחדו החזיק בו בחוזקה לבל יתפתל אנה ואנה וישכנו.— (ה) למען יאמינו כי נראה אליך ה'. אע"פ שאתה צעיר מאהרן אחיך המוחזק מכבר לנביא, אין אני מביט על סדר התולדה אלא על מעלת הנפש, וכמו בבחירת האבות לא נבחרו כסדר תולדותם, שהרי יצחק היה צעיר מישמעאל ויעקב היה צעיר מעשו, וכמו שיראו בעיניהם במופת הנחש שהזנב נהפך לראש, ככה אל יפלא בעיניהם מה שאתה הצעיר נהפכת לראש לאחיך הבכור (הנצי"ב ז"ל).— (ו) הבא, בוא.— בחיקך. חיק.— מצרעת. צרע.— כשלג. המראה היותר לבנה בארבע מראות הנגעים.— (ז) השב. שוב.— כבשרו. בשר. רמז לו שהוא חייב ללקות בצרעת בשביל שדבר לה"ר על עם ד' והשדם לבלתי

יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ
לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי
הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי
הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר
וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃ י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי
לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז
דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם
אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃
יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר
תְּדַבֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃

ויחר

—שרשים והערת—

מאמינים.— (ח) **ולא ישמעו לקל.** שמוע לקול ענינו שים לב לדבר (בעריקזיכטיגען), כי שמעת לקול אשתך (בראשית ג, יז) מפני אזהרתי לא היה לך אפי׳ לשום לב לדבריה ואף כי לשמוע בקול ללכת אחרי עצתה ולאכול, אשר לא ישמע לקול מלחשים (תהלים נח, ו) ושמע לקול יריבי (ירמיה יח, יט), כי מקצר רוח ומעבודה קשה לא ישימו לבם להתבונן בו כראוי.— (ט) **ישמעון.** שמע.— **ולקחת.** לקח.— **ממימי.** מים.— **ושפכת.** שפך.— **היבשה.** יבש, על פני היבשה.— **והיו וגו׳ והיו.** כן דרך הלשון, כמו ויאמר מלך מצרים וגו׳ ויאמר בילדכן (לעיל א, טו) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר (אסתר ז, ה) והיה ערכך וגו׳ והיה ערכך (ויקרא כז, ג) ויאמר אלקים לישראל וגו׳ ויאמר יעקב יעקב (בראשית מו, ב) לנחץ ולחזק או בעבור מלוא ארוך שבא ביניהם (רמב״ן), והמוספת הזה רמז לישראל שקול דמי עולליהם אשר הושלכו היאורה צועקים אלי מן היאור לנקום נקמתם, וכשיראו בני ישראל דבר זה יתעורר בלבם רגש הנקמה ובחפץ לבם יאמינו בשליחותך, כי טבע האדם להאמין במה שהוא משתוקק אליו.— (י) **בי.** בעה, עי׳ בראשית (מג, כ).— **לא איש דברים אנכי.** אתה אמרת (לעיל ג, יב) כי אהיה עמך ובודאי היתה כונתך שתתקן גם את לשוני לדבר צחות למען יכנסו דברי בלב שומעיהם, והרי אני רואה כי מאז דברך אלי עוד לא נתקן לשוני והרי אני כבד פה וכבד לשון כבתחלה, ולשליחות נכבדה כזאת דרוש איש דובר צחות דוקא.— **דברים.** דבר.— **מתמול.** תמל, עקרו מול הוא היום שעבר העומד נכח היום ההוה.— **משלשם.** שלש.— (יא) **שם.** שום.— **פקח.** לראות ולשמוע.— (יב) **לך.** ילך.— **והוריתיך.** ירה.— **אשר תדבר.** בשעה שתדבר בשמי אז אהיה עם פיך ואתקן את לשונך לדבר צחות, אבל בשעה שאתה מדבר דברי עצמך מה צרך לי לתקן דבריך, וכך היה תמיד כאשר דבר משה דברי אלקים חיים אז היו דבריו צחים ונמרצים כי שכינה היתה מדברת מתוך גרונו, וכאשר דבר דברי עצמו היה שב לטבע דבורו, ובכונה עשה בו הקב״ה גם כזה, למען ידעו הכל כי רוח ד׳ דבר בו ומלתו על לשונו; וכך אמרו רבותינו (שמו״ר פ״ג סי׳ ט״ו) ואם אני קפלתי שתהיה איש דברים תהיה ג״כ, אלא לעשות כך גם אני חפץ בעת שתדבר (בשמי) שיהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך.— (יג) **שלח נא ביד תשלח.** ביד מי שאתה רגיל לשלוח דבריך אל העם, והוא אהרן אחי.— (יד) **ויחר.** חרה.— **אף.** אנף.— **ידעתי.** כמו

יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ
הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא
לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃ טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ
אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ
וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ
אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ
לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־
בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר
חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־
בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ
לְשָׁלוֹם׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם
כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב
אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה
כל

—שרשים והערות—

יעדתי הקדשתי וזמנתי (בעשטעללט), וכן ואת הנערים יודעתי = יועדתי (ש"א כא, ג), וכן בטרם אצרך בבטן ידעתיך (ירמיה א, ה) יעדתיך לנביא, וכך אמר לו הקב"ה, גזרה היא מלפני שאתה תהיה השליח לגאולת ישראל כי לכך נוצרת, ואל תוסיף לסרב עוד. ובנוגע לאהרן אחיך — ידוע תדע כי אותו יעדתי להיות לך לפה בשליחותי זאת כי דבר ידבר הוא, ומה שאתה חושש לחלישות דעתו בהודע לו כי נעלית עליו, כהפוך הוא כי הוא יוצא לקראתך וראך בגדולתך ושמח בלבו.— **הנה.** זיעה! דבר נפלא שהוא יוצא לקראתך בשמחת לבב, לא כמו שחשבת שתחלש דעתו .— **לקראתך.** קרא.— **וראך.** ראה.— (טו) **ודברת** דבר.— **ושמת.** שום.— **בפיו.** פה.— **ועם פיהו.** אפי׳ פיהו הממהר לדבר נחוץ לריך אני להיות עמו.— (טז) **לך.** במקומך.— **לאלהים.** לשר.— (יז) **תקח.** לקח.— **תעשה** עשה.— **האתת.** אות, ההבדל בין אות ומופת ראה דברים (יג, ב).—(יח) **וישב** שוב.— **חתנו** חתן.— **ויאמר.** אמר.— **אחי** אחה.— **העודם** עוד.— **חיים.** חיי.— **לשלום.** שלם.— (יט) **לך שוב מצרים,** אל תפחד לשוב מצרימה מפני המצרי שהרגת.— **כי מתו כל האנשים.** המלך הראשון ושני הרשעים שהלשינוך לפניו כבר מתו. **מתו.** מות.— **האנשים.** אנש.— **המבקשים.** בקש, עי׳ רש"י (ש"א כב, כג).— **נפשך** נפש.— **אשתו.** איש.— **בניו** בנה.— **וירכבם.** רכב.— **החמר.** הרכיב את כלם על חמור אחד, ולפי שנראה כעין גנאי למושיען של ישראל להרכיב את כל ב"ב על חמור אחד שנו הזקנים לתלמי על נושא בני אדם (הראב"ע).— (כא) **ויאמר ה׳ אל משה.** בתחלת נאתו ממדין.— **בלכתך.** ילך.— **בלכתך לשוב מצרימה.** בדרך הליכתך,— **ראה כל**

כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה
וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ
אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר
אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי
הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ
יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־
עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה
לִי׃ כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה
וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה

לאהרן

—שרשים והערות—

המפתים. שים לבך אליהם ואל תהרהר בדבר אחר, וכדרך שהזהיר אלישע את גיחזי נערו בלכתו לעשות את המופת הגדול כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך לא תעננו (מ"ב ד, כט).— **אשר שמתי בידך.** כל המכות היו כתובים על המטה אשר היה ביד משה, כמו שאמרו רבותינו (שמו"ר סופ"ח) י' מכות חקוקות עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב.— **ועשיתם.** לא תסיח דעתך מהם עד שתעשם לפני פרעה כל אחד בזמנו.— **המפתים** מפת.— **אחזק.** חזק.—**לבו.** לבב.— **ישלח.** שלח.— **העם.** עמם.— (כב) **ואמרת.** עד שתאמר לו על דבר מכת בכורות ואז אעזבנו ולא אחזק את לבו.— **בני,** כמו שנאמר (דברים יד א) בנים אתם לד' אלקיכם.— **בכרי.** ראשית כונת' בבריאת העולם.— (כג) **ואמר אליך.** התריתי בך והזהרתיך פעמים רבות.— **ויעבדני.** עבד.— **ותמאן.** מאן, אמרת בפיך וגם את ישראל לא אשלח (ראה מש"כ בראשית לט, ח).— **בנך.** בנה.— **בכרך.** בכר.— (כד) **ויהי** היה.— **במלון.** לון.— **ויפגשהו.** פגש, שהביא עליו מחלה עזה בשביל שלא מל את אליעזר בנו, לפי שהיה נחוץ ללכת בשליחותו של מקום, והדרך לא טובה לרך הנימול כמו שנא' (יהושע ה, ז) כי לא מלו אותם בדרך; ומ"מ היה לו למשה למולו כי שומר מצוה לא ידע דבר רע.— **ויבקש.** בקש.— **המיתו.** מות, כך היה נראה בעיני צפורה אשתו שכבר הגיע עד שערי מות ואין תקוה לחייו, כי עדיין לא ידעה דבר משליחותו כי לא גלה לה. וכאשר נגשה אליו ותשאלהו על מה עשה לו ד' ככה? הגיד לה שזה בשביל מילת הילד.— (כה) **צר.** צור.— **ותכרת.** כרת, לא בדרך מילה בסכין חד אלא בדרך כריתה.— **ערלת.** ערל (פארהויט).— **ותגע.** נגע.— **לרגליו.** רגל, בהיותה טרודה בתקון המילה בפריעה ומציצה לא פנתה לבעלה אלא השליכה הערלה לרגליו למען יראה שמלה את בנה, כמו והנעתם אל המשקוף (לקמן יב, כב).— **ותאמר.** אל הילד הצועק ממכאוביו.— מי יתן ולא ילדתי!— **כי חתן דמים אתה לי.** שעל ידך ימות בעלי, ודרך הנשים לקרוא לתינוק חתן דרך חבה.— **דמים.** דמה.— **אתה.** אנת.— (כו) **וירף.** רפה, וירף ד' ממנו.— **אז.** כאשר סרה מחלתו ושב לאיתנו.— **אמרה.** שנית אל הילד.— **חתן דמים.** אמנם חתן דמים אתה, כי נשפך ממך דם רב.— **למולת.** אבל דמי מילה הם.— **למולת.** מול, שם דבר (רש"י ורא"בע) ומשקלו מוּלָה כמו צורה טובה, ובא בלשון רבות על שם המילה והפריעה.— (כז) **לקראת.** קרא.— **המדברה.** דבר.— **וילך.** ילך.— **בהר.** הרר.— **וישק.** נשק (ראה מש"כ בראשית כט, יג).— (כח) **ויגד.** נגד.—

לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת
אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־
זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃
לא וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ שביעי ה א וְאַחַר
בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ
לִי בַּמִּדְבָּר׃ ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע
בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה
וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים
נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר
וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃
ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן

תפריעו

—שרשים והערות—

שלחו. שלח.— **האתת.** אות.— **צוהו.** צוה, לעשותם לפני בני ישראל.— (כט) **ויאספו.** אסף.— **זקני.** זקן.— (ל) **ויעש.** אהרן, אע"פ שמשה צֻוָּה לעשותם כמו שנאמר פסוק (ט) ולקחת ושפכת, כבד את אהרן לעשותם, מלבד אות היד שעשה משה בעצמו.— (לא) **ויאמן.** אמן.— **העם.** עמם.— **וישמעו.** שמע.— **כי פקד.** גלה להם שהגיע זמן הפקידה כי החשבון התחיל משנולד יצחק, וכמו שצוהו ד' להגיד להם (לעיל ג, טז).— **וכי ראה את ענים.** הגיד להם עוד שאפי' לא הגיע עדיין זמן הפקידה חפץ הקב"ה לגאלם מפני שראה את עניים.— **ויקדו.** קדד, כמו ויתמו (דברים לד, ח) מן תמם ומשפטו נִקְּדוּ נִתַּמּוּ כי הם מבנין נפעל.— **וישתחוו.** שחה.— (א) **ואחר.** הדברים האלה.— **באו.** בוא.— **ויחגו.** חגג, כבני חורין בשמחה ובמחולות, מגזרת יחגו וינועו (תהלים קז, כז).— (ב) **מי ד'.** שלפי דבריכם גם אני בן אל נכר מוכרח להכנע לרצונו.— **לא ידעתי.** אם נמצא אלקים כזה.— **וגם את ישראל.** וממילא גם בקשתכם לא תֵעָשֶׂה.— (ג) **אלקי העברים.** אלקי אברהם העברי המפורסם בכל העולם.— **נלכה נא.** ושמא תאמר חרות גמורה אנחנו מבקשים, לא כן אלא דרך שלשת ימים.— **פן יפגענו.** פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות (רש"י).— **נקרא.** קרא כמוכן קרה.— **שלשת.** שלש.— **ונזבחה.** זבח.— **יפגענו.** פגע.— (ד) **תפריעו.** פרע, תבטלו.— **העם.** עמם.— **ממעשיו.** עשה.— **לכו לסבלתיכם.** כשהלכו משה ואהרן לדבר אל פרעה הלכו זקני ישראל עמהם כאשר צוה ד' (לעיל ג, יח), אבל כאשר קרבו אל חצר בית המלכות נשמטו הזקנים אחד אחד מפחד המלך (שמו"ר פ"ה סי' יד), אבל המון העובדים נתאספו אל תוך החצר ועמדו צפופים לראות אחרית דבר השליחות, וכראות פרעה את ההמון הגדול דרך חלון ביתו, גער בהם ואמר מהרו ולכו לסבלתיכם! ואח"כ חזר ופנה אל משה ואהרן ואמר להם הן ראיתם כי רבים

תפריעו את־העם ממעשיו לכו לסבלתיכם׃ ה ויאמר
פרעה הן־רבים עתה עם הארץ והשבתם אתם
מסבלתם׃ ו ויצו פרעה ביום ההוא את־הנגשים בעם
ואת־שטריו לאמר׃ ז לא תאספון לתת תבן לעם
ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם
תבן׃ ח ואת־מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול
שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו כי־נרפים הם
על־כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו׃
ט תכבד העבדה על־האנשים ויעשו־בה ואל־ישעו
בדברי־שקר׃ י ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל־
העם לאמר כה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן׃
יא אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אין
נגרע מעבדתכם דבר׃ יב ויפץ העם בכל־ארץ מצרים

לקשש

—שרשים והערות—

עתה עם הארץ אשר בטלו עבודתם ומלאו את כל הארץ **והשבתם אתם מסבלתם!** — **לסבלתיכם.** סבל.— **רבים.** רבב.— **והשבתם.** שבת, גרוע מן תפריעו שענינו בטול מעט, אבל השבתה היא בטול לגמרי.— (ו) **ויצו.** צוה.— **הנגשים.** נגש.— **שטריו.** שטר, הנוגשים הם הדוחקים האלים בעם לכלות מעשיהם (אנטרייבער), והשוטרים הם המשגיחים על המלאכה (אויפזעהער), הנוגשים היו מצרים והשוטרים מבני ישראל.— **לאמר.** כדברים האלה.— (ז) **תאספון.** אסף, כמו יסף.— **לתת.** נתן.— **תבן.** התוס' (ב"מ קג, א) ד"ה המקבל כתבו כי תבן הוא אותו הנבעול הנקצן עם השבלת, והנשאר בארץ נקרא קש. ושרש תבן עקרו בנה, לפי שהוא מתערב בתוך הטיט ומחזק את הבנין.— **ללבן הלבנים.** לבן, עקרו בנה, וכן אבן עקרו בנה כי מהם נבנים הבניינים.— **כתמל.** תמל.— **שלשם** שלש.— **ילכו** ילך.— **וקששו** קשש.— (ח) **מתכנת.** תכן, מספר ומדה.— **תשימו.** שום.— **תגרעו.** גרע.— **ממנו.** מן העם, וקראם בלשון יחיד לאמר דאין יוצא מן הכלל.— **נרפים.** רפה.— **צעקים.** צעק.— **נזבחה.** זבח.— (ט) **תכבד.** כבד.— **העבדה.** עבד.— **האנשים.** אנש.— **ויעשו.** עשה.— **בה.** איננו גוזר גזרה זו מצד „אכזריות ונקמה" אלא לטובת הארץ שדורשת „עובדים" ולא חולמי חלומות ובעלי דמיון, ולפיכך צריכים להכביד עליהם את העבודה באופן **שיעשו בה** שכל מעשיהם ומחשבותיהם יהיו אך בה, ואז לא יהיה להם פנאי **לשעות** ולהתעסק **בדברי שקר** (הרב ר' שמשון הירש ז"ל), ואמרו רבותינו (שמו"ר פ"ה סי' י"ח) שגזר שלא ינוחו בשבת ולא יתעסקו במגלותיהם שהיו בידם.— **ישעו.** שעה, ופתרונו כתרגומו.— (י) **ויצאו.** יצא.— **תמצאו.** מצא.— **כי.** ועליכם לדעת עוד כי אין נגרע וגו', זמן בקשת התבן לא יגרע מסכום לבניכם.— (יב) **ויפץ.** פוץ, הפעיל עומד, אבל ויפץ ד' אותם (בראשית יא, ח) יוצא, וממנו הנפעל נפוץ ואחר

לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ
מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ
שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה
לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם
גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ
אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן
אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ
מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים
עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃ יח וְעַתָּה לְכוּ
עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ יט וַיִּרְאוּ
שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ
מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־
אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃
כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר
הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו
לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־

יהוה

—שרשים והערות—

נפולו (שם ו, יח).— (יג) אצים. אוץ (דראנגען).— כלו. כלה.— בהיות. היה.— (יד) ויכו.
נכה.— חקכם. חקק.— כתמול שלשם. כאשר לפנים בהיות התבן.— גם תמול גם היום.
לא כליתם, ביום הראשון כאשר לא כלו חקם הבטיחו לכלות למחר גם בעד היום, אבל גם ביום השני
לא יכלו לכלות, לכן הכו לערב.— (טו) ויבאו. בוא.— לאמר. אמר.— למה. על מה.— לעבדיך.
עבד.— (טז) אמרים לנו. הנוגשים.— מכים. בינוני הָפְעַל.— וחטאת. וחטאה, כמו וקראת
אתכם (דברים לא, כט).— עמך. לשון נקבה כמו מדוע שובבה העם הזה (ירמיה ח, ה) העם אשר
בקרבה יושבת (שופטים יח, ז) (ראב"ע).— (יז) על כן. ראה מש"כ (בראשית ב, כד).— (יח) ועתה.
מן ענה, בעת הזאת.— תתנו. נתן.— (יט) ויראו. ראה.— אתם. את עצמם, וכמוהו יביא אותו
(במדבר ו, יג) והשיאו אותם (ויקרא כב, טז) וירעו הרועים אותם (יחזקאל לד, ח) הכנוי שב על
נפשם, ולדעת ר' ישמעאל (ספרי במדבר שם) ויקבר אותו בגי (סוף דברים) הוא קבר עצמו.— ברע.
בצרה גדולה.— לאמר. באמרם לנפשם.— לא תגרעו. ואיך אפשר זה.— (כ) ויפגעו. פגע.—
נצבים. יצב.— לקראתם. קרא.— בצאתם. יצא.— (כא) ויאמרו. אמר.— ירא. ראה.— וישפט.
שפט.— הבאשתם. באש (איבעל געמאכט).— ריחנו. ריח.— בעיני. עין.— לתת. נתן.—
בידם. ידה.— להרגנו. הרג.— (כב) וישב. שוב.— הרעתה. רעע.— שלחתני. שלח.—

יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה
שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ
הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃ ו א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה
כִּי־בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃

ס ס ס

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ ג וָאֵרָא
אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי

ושמי

—שרשים והערות—

(כג) **באתי**. בוא.— **בשמך**. שמה.— **הרע לעם הזה**. איהרע לאגע פערשלימטערט.— **והצל**. נצל, הקב"ה לא אמר לו רק **לא יתן אתכם מלך מצרים להלך** (לעיל ג, יט) **ולא ישלח את העם** (לעיל ד, כא) אבל כי ירע להם יותר מקודם זאת לא הודיעו; לפיכך דבר במר נפשו כדברים האלה.—
(א) **ויאמר**. בלשון רכה להפיג צערו.— **חזקה**. חזק, כמו שנאמר (לקמן יב, לג) ותחזק מצרים וגו' לשלחם. — **יגרשם**. גרש, כמו שנאמר (לקמן שם לט) כי גרשו ממצרים.—

(ב) **וידבר**. דבר, אחרי אשר נתישבה דעתו של משה ונפשו הסוערת שבה כמעט למנוחתה, התחיל הקב"ה לדבר אליו דברים יותר נמרצים, ולהראות לו שגגתו אשר שגג בתלונתו על משפטי ד'.— **אני ה'**. גם אתה גם ישראל יודעים שמי ה', הוא שמי העצמי, הוא שם הרחמים, שאני מרחם על בריותי אפי' בשעה שאינם ראוים לזה, כמו שאני מרחם עכשו על עמי ישראל ומקדים להשיב גזרת ד' מאות שנה משנולד יצחק כדי למהר להוציאם ממצרים בטרם תכלה הגזרה האמיתית, לא בצדקתם ויושר לבבם אלא לפי שראיתי את עניים, אבל האם סבורים אתם שרחמי הם רחמי התפעלות כרחמי אשה קלת דעת על פרי בטנה? כזה שניתם גם אתה גם אבות העולם, לא כן הדבר, רחמי נוסדים על הדין ועל האמת, כמו שנאמר (לקמן לג, יט) ורחמתי את אשר ארחם, אם הדין נותן לרחם עליו, גאולת ישראל קשורה בפורענות מצרים, שהרי אמרתי (בראשית טו, יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואם הייתי ממהר להוציא את ישראל ולהכות את מצרים הרס בפעם הראשונה ששלחתיך, היה נראה בעיני כל יושבי תבל הרואים אך לעינים כעין עוות הדין בין מלך ישראל ובין מלך המצרים, על פי גזרתי משועבדים בני ישראל לעבוד את המצרים ולהענות תחת ידיהם ארבע מאות שנה, העבודה והעינוי לא היו נראים כל כך יוצאים מן הרגילות עד העת הזאת, מחויבים כל בני הארץ לעבוד בעד ארץ מולדתם בגופם ובממונם, ואם הכביד פרעה על אלה יותר מעל כל יושבי ארצו — היינו בשביל שמצאם מוכשרים לעבודה יותר מכלם, ואם גזר להמית הזכרים — היינו לפי שכל מלך דרכו לדאוג לטובת ארצו, ולפי שחשב את היהודים לשארי בשר ההיקסאס אויבי הארץ, פחד מפני רבותם ועצמתם הבלתי טבעיים **פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה** וגו', (כמו שכתבנו בתחלת סדר שמות). כך היה נראה בעיני כל שכני ארץ מצרים שאינם יודעים את אשר אני יודע, וכדי להצדיק את משפטי בעיני כלם — הייתי נאלץ להביא את פרעה לידי נסיון זה, שלחתי אתכם לדבר אליו רכות ולבקש מלפניו לא שלוח גמור אלא הנחה קלה על שלשת ימים, הנחה הראויה על פי הצדק והיושר גם לעבדי עולם, והוא בזדון לבו — לא לבד שחרף וגדף את שם קדשי המפורסם בארץ מצרים עוד מימי אברהם, אלא שהכביד עולו על בני ישראל וגזר עליהם גזרה שאי אפשר לקיימה בשום אופן תבן **לא ינתן** לכם — **והלבן לבנים תתנו**! עכשו נקיתי מן הרשע הזה, עכשו יראו כל יושבי תבל כי פרח הזדון ונתמלאה סאת רשעתו, ולא אפשר עוד להשאיר את ישראל תחת ידו אפי' יום אחד, עכשו יכירו וידעו הכל כי צדק משפטי לעולם.— (ג) **וארא**. ראה.— **באל שדי**. מושל על מערכת הטבע (ר"ש הנגיד והאב"ע

וּשְׁמִי יְהֹוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־
גָּרוּ בָהּ׃ ה וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר
לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהֹוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת
מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ
נטויה

—שרשים והערות—

ורמב״ן), בשם הזה נראיתי להם במלות מובנו, כי כלם ראו ממשלתי על סדרי הטבע עין בעין, אברהם בלקיחת שרה לפרעה ובמלחמת המלכים ובלידת יצחק, יצחק שקפצה הארץ לעבדו ונזדמנה לו רבקה, וזרע ומצא מאה שערים בשנת הרעב, יעקב כל חייו בנסי נסים.— **ושמי ה׳.** אבל בנוגע להמובן האמתי של שמי ה׳.— **לא נודעתי להם.** לא ידעו גדר הרחמים שלי, שאלמלא היו יודעים לא היה אברהם מתפלל על אנשי סדום ובנותיה הרעים והחטאים לד׳ ולאדם ולא היה קורא לרחמים כאלה משפט, כי רחמי רשעים אכזריות לחברת האדם, ויצחק לא היה מבקש חנינה על עשו עוכר האדם (מגילה ו׳ ע״א), כמו שאין לבקש רחמים מן הרופא שלא יחתוך את האבר שעלתה בו נומי.— **ושמי.** שמה.— **נודעתי.** ידע.— (ד) **וגם הקמתי את בריתי וגו׳ אשר גרו בה.** וגם מצד כניסת הארץ לא הייתי רשאי להוציאם ממצרים בטרם ישלם עון האמרי בארץ כנען, כי בהוציאי אותם ממצרים עלי להכניסם תיכף אל הארץ אשר נתתי להם, והרי לא שלם עדיין עון האמורי, כי לא נתתי את הארץ להאבות עצמם אלא לזרעם אחריהם, כמו שנאמר לאברהם (בראשית יב, ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת, ובברית בין הבתרים (שם יד, ז) לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, אני נותן לך את הארץ נא מעכשו אלא שיירשוה בניך בדור רביעי, ואת הברית הזאת הקימותי ליצחק ואמרתי לו (שם כו, ג) כי לך ולזרעך אתן את את כל הארצות האל אתן לעתיד ולא עכשו, וכן הקימותי את הברית הזאת ליעקב ואמרתי לו (שם לה, יב) לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ, כלם לעתיד כי לא שלם עון האמרי עד הנה, אבל כל ימי חיי האבות גרו בארץ בתור גרים גרורים, באברהם נאמר (שם כא, לד) ויגר אברהם בארץ פלשתים וביצחק נאמר (שם כו, ג) גור בארץ הזאת (עי׳ מש״כ שם) וביעקב נאמר (שם לז, א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו, ושעור הכתוב **וגם הקמתי** וגו׳ **לתת להם** לעתיד לבוא את ארץ כנען הארץ אשר היו נחשבים בתוכה בחייהם לגרים גרורים, ואיך אפשר להוציאם עכשו מארץ מצרים באין עוד מקום להכניסם שמה?— **הקמתי.** קום.— **בריתי.** ברת.— **אתם.** את.— **לתת.** נתן.— **מגריהם.** גור.— (ה) **וגם אני שמעתי.** ובנוגע לחמצתך על האומללים האלה, עליך לדעת כי גם אני שמעתי את נאקתם, אבל השמיעה הזאת לא פעלה אלא לזכור את בריתי ולהתחיל בקיומה, ואולם היציאה צריכה להיות במתינות במשך שנה תמימה.— **שמעתי.** שמע.— **נאקת.** נאק.— **בני.** בנה.— **מעבדים.** עבד.— **אתם.** אות.— **ואזכר.** זכר.— (ו) **לכן.** ראה מש״כ (בראשית ג, כד).— **אני ה׳.** הודיעם בתחלה פתרון שם ד׳ למען ידעו כי עשיתי כהוגן בהתי את פרעה לשכביד עלו עליהם.— **והוצאתי.** תסדר להם סדר הגאולה, בתחלה הוציא אותם מתחת **סבלת** מצרים שלא יעבדו עוד בחמר ובלבנים, וזה יהיה בר״ה (ר״ה י״א ע״א), ואחרי כן אציל אותם מעבודתם לגמרי שלא יחשבו עוד לעבדיהם, וזה יהיה במכת בכורות שהכריז בכל הארץ קומו צאו מתוך עמי לשעבר הייתם עבדי ועכשו אתם עבדי ד׳ (ירושלמי פסחים פ״ה ה״ה), ואח״כ אגאל אותם בזרוע נטויה שנאמר (לקמן יד, ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה, ואח״כ בשפטים גדולים על הים, ואח״כ אקח אותם לי לעם ואתן להם תורתי שנאמר (לקמן יט, ו) ואתם תהיו לי ממלכת

נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם
וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ ח וְהֵבֵאתִי
אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה
אֲנִי יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא
שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ י וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ
אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ
יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס שני יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי

ראובן

—שרשים והערות—

כהנים וגוי קדוש, ואח"כ אביא אותם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם, כסדר הזה תגיד להם מראש, למען ידעו כי לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דברתי אליהם (יהושע כא, מג). — **והוצאתי**. יצא. — **מתחת**. מן נחת. — **סבלת**. סבל. — **והצלתי**. נצל. — **וגאלתי**. גאל. — **בזרוע**. זרע. — **נטויה**, נטה. — **ובשפטים**. שפט, הנפרד שֶׁפֶט = שבט, מן נכונו ללצים שפטים (משלי יט, כט) ושבט לגו כסילים (שם כו, ג). — **גדלים**. גדל. — (ז) **ולקחתי**. לקח. — **לעם**. עמם. — **והייתי**. היה. — **וידעתם**. ידע. — **כי אני וגו' המוציא וגו'**. עליכם לזכור תמיד יציאת מצרים כמו שנאמר (דברים טז, ג) למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, כי על ידי זה נשתעבדתם לעבודתי. — (ח) **והבאתי**. בוא. — **נשאתי**. נשא, נשאתי את ידי — נשבעתי, כמו וישא ידו להם (תהלים קו, כו). — **מורשה**. ירש. — (ט) **מקצר רוח**, שהיו טרודים בכבדות העבודה לקושש קש לתבן. — (י) **וידבר וגו' לאמר**. דבור הוא הדברים היוצאים מן הפה, ואמירה היא תכן הדברים (לק' ח, כ"א). — (יא) **בא דבר**. כונתו ע"י אהרן אחיך, כמו שאמר לעיל (ד, טז) והיה הוא יהיה לך לפה, אבל משה סבור שהוא בעצמו צריך לדבר אל פרעה, לכן תמה. — (יב) **וידבר משה**. בדרך קפידא, איך תצוני עכשו לדבר בעצמי — והלא גם בני ישראל שהעקר אצלם תכן הדברים לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה בדברי אליו שאצלו העקר סגנון הדבור? — **שמעו אלי, ישמעני**. ביחס שאליו פירושו שמוע את התכן, ובכנוי פירושו שמוע סגנון הדבור (כשהם מקבילים בפסוק אחד). — (יג) **ויצום**. צוה. — **אל בני ישראל**. אודות ב"י. — **ואל פרעה**. איך להתנהג עמו. — (יד) **אלה**. אל. — **ראשי**. ראש (דיא הייפטער). — **בית אבתם**. אבה (איהרער פאמיליען) ומוסב על בני ישראל הנזכרים

ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה
משפחת ראובן: טו ובני שמעון ימואל וימין ואהד
ויכין וצחר ושאול בן־הכנענית אלה משפחת שמעון:
טז ואלה שמות בני־לוי לתלדתם גרשון וקהת ומררי
ושני חיי לוי שבע ושלשים ומאת שנה: יז בני גרשון
לבני ושמעי למשפחתם: יח ובני קהת עמרם ויצהר
וחברון ועזיאל ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת
שנה: יט ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי
לתלדתם: כ ויקח עמרם את־יוכבד דדתו לו לאשה
ותלד לו את־אהרן ואת־משה ושני חיי עמרם שבע
ושלשים ומאת שנה: כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי:
כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: כג ויקח אהרן
את־אלישבע בת־עמינדב אחות נחשון לו לאשה
ותלד לו את־נדב ואת־אביהוא את־אלעזר ואת־
איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלה
משפחת הקרחי: כה ואלעזר בן־אהרן לקח־לו מבנות
פוטיאל לו לאשה ותלד לו את־פינחס אלה ראשי
אבות הלוים למשפחתם: כו הוא אהרן ומשה אשר

אמר

—שרשים והערות—

בפסוק הקודם.— **משפחת.** שפח.— (טז) **שמות.** שמה.— **בני לוי.** האריך ביחוסם לפי שהם עקר הפרשה הזאת לפרש יחוסם של משה ואהרן, ותולדות ראובן ושמעון לא נזכרו אלא בדרך אגב.— **לתלדתם.** ילד, לפי סדר תולדותם.— **ושני.** שנה.— **חיי.** חיי.— **ושלשים.** שלש.— **ומאת.** מאה.— (כ) **ויקח.** לקח.— **דדתו.** דוד.— **לאשה.** איש, דגש ת' נח.— **ותלד.** ילד.— (כג) **בת.** בנה (בֶּנֶת).— **אחות.** אחה.— (כו) **הוא אהרן ומשה.** לבל יאמרו הבריות בלבבם כי משה ואהרן בחירי יה אשר בהם בחר אלקי השמים להוציא על פיהם שליחות רמה ונשגבה כזאת שכמוה לא היתה וכמוה לא תהיה כל ימי עולם, ועל פיהם נתנה לכל העולם כלו תורה חדשה תורה רוחנית כיום הזה, האנשים האלה לא היו בני אדם כמונו ולא היו ילודי אשה כלל. אלא שרפי מעלה שנתלבשו לפי שעה בצורת אדם ועשו שליחותם ונסתלקו, כי מי כל בשר אשר ידבר עמו אלקים חיים יוצר תבל ומלואה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו? לזאת הודיענו הכתוב יחוס בית אבותם לאמר שלא היו אלא אנשים קרוצי חומר ילידי אב ואם ככל אדם והיו להם קרובים שארי בשר ועסקו בפריה ורביה, וכמות כל האדם מתו גם המה בבוא עתם ואך

אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַל־צִבְאֹתָם׃ כז הֵם הַֽמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶֽלֶךְ־מִצְרַיִם
לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹֽן׃
כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָֽיִם׃ ס
שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר
אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶֽיךָ׃
ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ
יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹֽה׃ פ ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה
נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶֽךָ׃
ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר
אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצֽוֹ׃ ג וַאֲנִי
אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי

בארץ

—שרשים והערות—

בשביל מעלותיהם ומדותיהם הפנימיות והשתדלותם הנמרצה לרומם את נפשם על כל מגרעות בני אדם זכו לכל הכבוד הזה, ובאופן זה יוכל כל אדם על פי תקון נפשו להדבק באלקים. **הוא אהרן ומשה** (חושבם כסדר תולדתם) שנולדו ככל אדם וחיו ככל אדם, ואך על פי בחירתם בתקון נפשם פנימה זכו לדבר הגדול הזה אשר אמר ד' להם הוציאו וגו'.— **הוציאו.** יצא.— **צבאתם.** צבא, בצבאות מסודרים כעם חפשי (נאך איהרען געאָרדנעטען שאארען).— (כז) **הם המדברים אל פרעה.** לא השתדלו לדבר אליו על ידי מליצים משרי המלוכה, אלא הם בעצמם דברו אל פרעה הידוע לגאה ואכזר בכל מלכי ארץ, ובגדל נפשם לא חתו מפניו.— **הוא משה ואהרן.** בתחלה היה אהרן גדול ממשה כי זכה אל הדבור קודם לכן כמ"ש לעיל (ד, יג), ואח"כ נתרוממה מעלת משה על אהרן, ומתי היה הדבר הזה?— (כח) **ויהי ביום דבר ד' אל משה.** כשאמר אליו בעודנו במדין **ואתה תהיה לו לאלהים** (שם שם טז) נתמנה להיות למעלה מאהרן. **בארץ מצרים.** על דבר ארץ מצרים.— (כט) **אני ה'.** עכשו הגיעה השעה שארחם את בני ישראל כפי שורת הדין והאמת המגיע לפרעה, שכבר נתמלאה סאת רשעתו.— (ל) **ויאמר משה לפני ה'.** התחנן לפניו ודבר אליו רכות, בשמעו כי גם בפעם הזאת לא צרף אליו את אהרן אחיו סבור היה שהקב"ה רוצה להשתמט מדבורו של אהרן, לפיכך התחנן לפניו ואמר הן ידעת כי אני ערל שפתים ואיך תצוני שנית לדבר בעצמי? ובאמת חפץ היה הקב"ה להשתמט מאהרן, שתהיה השליחות ע"י משה בלבד כי לכך נוצר, ובלא ספק היה מתקן לשונו של משה בשעת דבורו, אבל משה מאן בזה מפני כבודו של אהרן, עד שהסכים הקב"ה לרצונו.— (א) **אלהים וגו' נביאך.** התחברות האלקים אל העולם הזה היא ע"י אמצעות נביא, וככה תהיה התחברותך אל פרעה ע"י אמצעות אהרן אחיך שהוא יעמד לפניך כמו הנביא לאלקים.— **נביאך.** נבא, מגזרת ניב שפתים.— (ב) **אצוך.** צוה.— (ג) **אקשה.** קשה.— **לב.** לבב.— **והרביתי.** רבה.— **אתתי.** אות.— **מופתי.** מפת, הרנה"ו בשיריו חלק את כל מכות מצרים לשתי מחלקות, 1) מכות גמורות אשר הרבו להשחית את הארץ, והם דם צפרדע ערב דבר ברד ארבה בכורות וטביעת ים סוף, ועל כל אלה באה

בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־
יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים: ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־
אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם: ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ: ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן
בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה: פ רביעי
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ט כִּי יְדַבֵּר
אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן
קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין: י וַיָּבֹא
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

וישלך

—שרשים והערות—

להם בראשונה שתראה מאת הקב"ה להיטיב דרכם (מלבד האחרונה שהיתה על פי שתראת עצמם ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל וכבר אחרו המועד). 2) מכות לעג וכלמה להתעלל בם ולבזותם וביחוד למלא פני חכמיהם וחרטומיהם קלון, והם תנין כנים שחין וחשך אשר גלה את קלונם לעיני כל ישראל, אחר כל מכת לעג באו שתי מכות גדולות ונאמנות, אחר בליעת מטה אהרן את מטותם באו דם וצפרדע שבשניה התחיל להכניע את לבו הרע, אחר הכנים שהוכישו את החרטומים מחכמתם באו ערב ודבר, אחר השחין שלא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני החכוך באו ברד וארבה, ואחר החשך שגלה כל תועבת מצרים באו בכורות וטביעת ים סוף, ובכלל היו שתים עשרה מכות, ורבותינו לא חשבום אלא לעשר, מפני שענין התנין לא נעשה אלא לעיני פרעה בהיכל מלכותו ולא לעיני כל מצרים, וטביעת ים סוף היתה בחוץ; ולפיכך דקדקו רבותינו בלשונם ואמרו (אבות פ"ה) עשר מכות הביא הקב"ה על המצרים במצרים, והנה ראינו כי מכות הלעג קורא הכתוב **מופתים** כמו שנאמר (לקמן פסוק ט) בתנין תנו לכם מופת, כי המופת הוא ההוכחה וההאמתה שד' הוא האלקים המשגיח והפליט היחידי בעולמו (בעוויז), ולפי זה צריכים לומר שהאותות הם המכות הגדולות המשחיתות את הארץ, ואע"פ שגם המה מופתים נאמנים על הדבר הנרצה, עקרם לא באו לפקוח עיני עורים אלא להכותם ולהשחיתם, ונקראו **אותות** שהוראתו דשמים נכרים מטעם שאמרו רבותינו (שוח"ט מזמור ע"ח סי' ט' ומזמור ק"ה סי' ח') אר"י כ"ר סימון שהיו המכות נרשמות בגופן באותיות, וכן מצאנו לקמן (ח, יט) שקרא הכתוב למכת ערוב שהיא מן המכות הגדולות אשר השחיתו את הארץ בשם **אות**.— (ד) **ישמע.** שמע.— **ונתתי.** נתן.— **ידי.** ידה, מכת גבורתי.— **עמי.** עמם.— **בשפטים.** שפט.— (ה) **וידעו.** ידע.— **כי אני ה'.** המרחם על אמללים הנענים שלא כדין.— **בנטתי.** נטה.— **מתוכם.** תוך.— (ו) **ויעש.** עשה.— **אתם.** אות.— (ז) **שמנים.** שמן.— **בדברם.** דבר.— (ט) **תנו.** נתן.— **מופת.** לדעת שד"ל עקרו יפע, שהוא מופיע ומפיץ אור על הדבר הנדרש.— **ואמרת.** אמר.— **קח.** לקח.— **מטך.** נטה, שמטים אותו לכל צד.— **והשלך.** שלך.— **לפני.** פנה.— **יהי.** היה.— **לתנין.** תנן, עקרו אנן לפי שקולו נשמע כקול תאניה ואניה כמו שנאמר (מיכה א, ח) אעשה מספד כתנים, והוא מן נחש, וי"א קראָקאָדיל.— (י) **ויבא.** בוא.— **עבדיו.** עבד.—

וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו
וַיְהִי לְתַנִּין׃ יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים
וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ
אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־
מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה
מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא
הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־
נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי
בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה
בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה | בַּמַּטֶּה
אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃
יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם
לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם
עַל־נַהֲרֹתָם | עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה

מימיהם

—שרשים והערות—

(יא) ויקרא. קרא.— לחכמים. חכם, הם גדולי החרטומים.— ולמכשפים. כשף == אשף (דניאל א, כ).— גם הם חרטמי מצרים. שעור הכתוב חרטמי מצרים גם הם.— חרטמי. חרטם (צויבערער).— בלהטיהם. להט, כמו בלטיהם (לקמן פסוק כב) שעושים בלט ובמחשך מעשיהם ואוחזין את העינים (מיט איהרען בלענדוועrקען).— (יב) ויבלע. בלע.— מטה אהרן. גם בתוך נס, כשנהפך התנין למטה בלע את מטותם, וכדי בזיון וקלס להחרטומים.— (יג) ויחזק. חזק, מאליו.— (יד) לב. לבב.— מאן. בראשית (לט, ח).— (טו) לך. ילך.— הנה. תחלת הדבור.— המימה. מים.— ונצבת. יצב.— לקראתו. קרא.— שפת. שפה.— נהפך. הפך.— לנחש. לעיני בני ישראל, והוא מטה משה (לעיל ד, ל) שנתנו אז ביד אהרן.— תקח. לקח.— (טז) שלחני. שלח.— לאמר. לך.— עד כה. עד עכשו.— (יז) תדע. ידע.— אנכי. אשר ידעתני מיום בואי אליך.— מכה. נכה.— לדם. דמה.— (יח) והדגה. דגה (בראשית מח, טז).— תמות. מות.— ונלאו. לאה.— לשתות. שתה.— (יט) נהרתם. נהר.— יאריהם. יאר.— אגמיהם. אגם, נהר הוא נהר גדול המושך וזורם בטבע (שטראָם), יאור הוא החפור בידי אדם מן הנהר אל השדות (קאנאל פלוסס), אגם הוא קבוצת מים עומדים (טייך).— מקוה. קוה, הם מי בורות ושיחין.— ויהיו. היה.—

מימיהם ויהיו־דם והיה דם בכל־ארץ מצרים ובעצים
ובאבנים: כ ויעשו־כן משה ואהרן כאשר | צוה יהוה
וירם במטה ויך את־המים אשר ביאר לעיני פרעה
ולעיני עבדיו ויהפכו כל־המים אשר־ביאר לדם:
כא והדגה אשר־ביאר מתה ויבאש היאר ולא־יכלו
מצרים לשתות מים מן־היאר ויהי הדם בכל־ארץ
מצרים: כב ויעשו־כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק
לב־פרעה ולא־שמע אלהם כאשר דבר יהוה: כג ויפן
פרעה ויבא אל־ביתו ולא־שת לבו גם־לזאת:
כד ויחפרו כל־מצרים סביבת היאר מים לשתות כי
לא יכלו לשתת ממימי היאר: כה וימלא שבעת ימים
אחרי הכות־יהוה את־היאר: פ כו ויאמר יהוה אל־
משה בא אל־פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח
את־עמי ויעבדני: כז ואם־מאן אתה לשלח הנה
אנכי נגף את־כל־גבולך בצפרדעים: כח ושרץ היאר
צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל־
מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך:
כט ובכה ובעמך ובכל־עבדיך יעלו הצפרדעים:

ויאמר

—שרשים והערות—

ובעצים. עצה.— ובאבנים. אבן, כלי עץ ואבן.— (כ) וירם. רום, הרים ידו במטה.— ויך. נכה.— (כא) ויבאש. באש.— יכלו. יכל.— (כב) בלטיהם. לוט, מעשי המכשפים לוטים ומעוטפים במעטפות בלתי מובנות אל ההמון.— (כג) ויפן. פנה.— ביתו. בית.— שת. שות.— (כד) ויחפרו. חפר.— סביבת. סבב.— היאר. הידוע והוא הנילוס.— מים. באורות מים.— (כה) וימלא. מלא.— שבעה. שבע.— ימים. יום, כל מכה היתה משמשת רביע חדש ושלשה חלקים היה מתרה בהם (רש"י מרבותינו שוח"ט מזמור ע"ח).— (כו) ויעבדני. עבד.— (כז) גבולך. גבל.— בצפרדעים שם מורכב מן צפר (בקר) דע (ידע) שהם צועקים ומקרקרים כל הלילה עד רגע הבקר ויודעים להבחין בין יום ללילה, ובארמית עור (ערים כל הלילה) דעניא (יודעים עת הבקר) (הרב ר' שמשון הירש ז"ל).— (כח) ושרץ. היאור ישריצם ויעלו על הארץ.— ועלו. עלה.— ובאו. בוא.— ובחדר. חדר.— משכבך. שכב.— מטתך. נטה.— ובעמך. עמם.— ובתנוריך. מן נור בארמית (פייער).— ובמשארותיך. שאר, כלי הלישה (טראָג דאָזע פיילי), ולדעת אונקלוס הוא הבצק

ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־
יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל
אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ
עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־
הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים
מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃
ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר
לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ
וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר
כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי ז וְסָרוּ
הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר
תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃
ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן־
הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם
חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה

הרוחה

—שרשים והערות—

עלמו.—(א) והעל. עלה, הפעיל.— (ב) ותעל הצפרדע. מין הצפרדעים.— ותכס. כסה, המכות היו מדה כנגד מדה, בתחלה הפך היאוריהם לדם להראותם כי דם עוללי העברים צועק לנקמה מתוך היאור, ואח"כ הכס הצפרדעים הָעֵרים ומקרקרים כל הלילה על אשר לא נתנו שנה לעיני העברים כל הלילה. (ד) ויקרא, קרא.— העתירו. עתר, הרבו תפלה.— ויסר. סור.— ואשלחה. שלח.— **ויזבחו**, זבח.— (ה) התפאר. פאר, התעלל בו לאמר, עתה הנך יכול להתפאר לעיני עבדיך כתור מלך הגוזר ומפקד ולגזור עלי בהכרית הצפרדעים באיזה רגע שתרצה (שאפע דיר איינען רוהם אונד גענוגלם איבער מיך).— למתי אעתיר. אבל הגד נא לי אדני המלך באיזה רגע אתה רוצה שיכרתו הצפרדעים ואלך ואתפלל על זה לאלקי ישראל.— (ו) למחר. תתפלל עכשיו שיסורו למחר.— כדברך. דבר, כפקודתך.— תדע ידע.— (ז) תשארנה. שאר.— (ח) ויצא. יצא.— ויצעק. צעק.— **שם**. שום, נתן.— (ט) ויעש. עשה.— וימותו. מות.— הבתים. בית.— החצרת. חצר.— **השדת**. שדה.— (י) ויצברו. צבר, צבורים זה על זה (צוזאממענגעהייפט).— חמרם חמרם.

הַרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן
נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ
וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־
עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ
וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם
אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא
הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ
בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי
מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃
יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד
עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ

למחר

—שרשים והערות—

(הויפענווייזע), לגורים גדולים כחמר (יחזקאל מה, יד).— ותבאש. באש. — (יא) וירא, ראה.— היתה. היה.— הרוחה. רוח (ערלייכטערונג).— והכבד. כבד, מקור במקום עבר, כמו ילדה ועזוב (ירמיה יד, ה) הרגו ואבד (אסתר ט, ו) נגליתי וגו' ובחור אותו (ש"א ב, כח).— (יב) והך. נכה.— לכנם. כנן, היחיד כֵּן (ישעיה נא, ו) או כִּנָּה (שבת קז ע"ב) (אונגעציפער).— (יג) הכנם. שם המין.— ובבהמה. בהם (עי' בראשית א, כד).— (יד) להוציא. יצא.— יכלו. יכל.— (טו) אצבע. צבע.— ויחזק. חזק.— (טז) השכם. שכם.— והתיצב. יצב.— לפני. פנה.— המימה. מים.— ואמרת. אמר.— (יז) הנני. הנה אני.— משליח. (לאזשיקען).— הערב. התערובות כל חית הבר (דאס געווילד).— ומלאו. מלא.— הארמה. אדם.— הם. בתי מצרים, החיות החופשיות באדמה ימלאו כל אדמת מצרים להשחית את הזרעים.— (יח) והפליתי. פלה (אבזאנדערן). — (יט) פדת. פדה = פלה (אונטערשיעד).— בין עמי ובין עמך. לא את ארץ גשן בלבד אפלה מכל ארץ מצרים, אלא גם את עמי אפלה מעמך, שכאשר ילך איש עברי מחוץ לארץ גשן לא יחרץ לו הערוב את לשונו.—

לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃ כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא
עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הֶעָרֹב׃ כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם
נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם
לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃ כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר
וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃
כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־
יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק
אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ
לַיהוָה׃ כו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃

ויעש

—שרשים והערות—

(כ) **ויעש.** עשה.— **ויבא.** בוא.— **עבדיו.** עבד.— **תשחת הארץ.** אדמת הארץ מפני השרצים החופרים.— (כא) **אל משה ולאהרן.** מלת אל עקרה למד בכל״ם בתוספת אלף, ומורה על הגבול שאליו תכלה הפעולה; ויש הבדל בין שמוש מלת אל לשמוש הלמד, הלמד מורה שהגבול הוא בעצמו תכלית הפעולה ויאמר לו איכה (בראשית ג, ט) ויאמר לו הנני (שם לז, יג) ויתן לו מעשר (שם יד, כ) ויתן לו אשה (מ״א יא, יט) ויבא לאיש האלקים (מ״ב ד, מב) גבול תנועת הפעולה הוא התכלית הנרצה ואין אחריו תכלית אחרת, אבל ויתן אל הנער (בראשית יח, ז) לא נתן לו במתנה אלא לעשות אותו לאורחיו, וידבר אל חתניו (שם יט, יד) הדבור שהוא מתוך האותיות בלבד לא היה תכלית פעולתו להשמיעם קולו אלא תכן הדברים ויאמר קומו צאו, ויבא אליה יעקב (שם ל, ד) הביאה לבדה לא היתה תכליתו אלא ותהר ותלד לו בן, ויתן אל משה (שמות לא, יח) כדי להביאם לישראל (הרש״פ בחשק שלמה), וכן כאן שלח לקרוא אל משה כדי שיתפלל אליו ולאהרן מפני הכבוד בלבד, קריאתו את משה לא היתה לשם קריאה אלא לשם תפלה, אבל קריאתו את אהרן לא היתה אלא לשם קריאה בלבד כי ידע שמשה הוא העקר בשליחותו של הקב״ה.— **לכו.** ילך.— **זבחו.** זבח.— (כב) **נכון.** כון, נפעל.— **לעשות.** עשה.— **תועבת.** תעב, משה לא אמר בלשון הזה אלא **אלהי** מצרים, אבל הכתוב כנה לגנאי (ע״ז מ״ו ע״א).— **הן.** במקום הא השאלה, כמו הן היתה כזאת (ירמיה ב, י), ועקר הא השאלה מקוצרת מן הן.— **לעיניהם.** עין.— **יסקלנו.** סקל.— (כג) **שלשת.** שלש.— **ימים.** יום.— **נלך.** ילך.— **במדבר.** דבר.— **אלינו.** אל.— (כד) **אנכי.** המלך הגדול הגוזר ומקיים.— **אתכם.** אות.— **רק.** מן ריק.— **הרחק.** רחק.— **העתירו.** עתר.— **בעדי.** מן עד.— (כה) **הנה.** תחלת הדבור.— **מעמך.** עם.— **וסר.** סור.— **הָתֵל** תחת הַתֵּל, נח תמורת דגש.— **לבלתי.**

כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה
מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃ כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה
אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ
ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו
כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃
ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה
יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים
בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה
בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר
יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־
מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה
הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ
אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן

ויעמדו

—שרשים והערות—

כל. מקוצר מן בלא (איכה ד, יד).— [כז] ויסר. הפעיל.— נשאר. שאר (עי' ויקרא י, יב). — [כח] לבו. לבב.— [א] העברים. עבר.— [ב] מאן. כמס של אם עולה ויורדת גם על תיבת מאן כאלו כתוב ממאן וכן כי הושיע (תהלים כ, ז) תחת כי יהושיע.— ועודך. עוד.— מחזיק. חזק. — [ג] יד. ידה.— הויה. היה.— במקנך. קנה.— בסוסים. סוס.— בחמרים חמר.— בגמלים. גמל.— ובצאן. צון.— [ד] ימות. מות.— מכל. כלל.— לבני. אשר לבני.— [ה] וישם. שום.— מועד. יעד (בעשטיממטע צייט).— לאמר. זאת אומרת (נאמליך).— [ו] ממחרת. מחר — מְאָחַר מן אחר.— [ז] ויכבד. כבד.— העם. עמס. - [ח] קחו. לקח.— חפניכם. חפן.— פיח. מן נפח (רוסס).— כבשן. כבש, תנור שסורפין בו סיד ולבנים וקדרות שעשנו גדול מאד והעשן מתעבה ונעשה לפיח דק.— וזרקו. זרק, עקרו זרה (צערשטרייען).— [ט] והיה לאבק. בתחלה יתפזר לאבק דק על כל הארץ.— והיה. האבק הזה שיפול על האדם ועל הבהמה יהיה.— לשחין. שחן (ענטצינדונג) מלשון התלמוד

וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי
שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ
הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה
הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ יב וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־
לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה׃ ס יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר
וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי ׀ בַּפַּעַם הַזֹּאת
אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ
בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ טו כִּי עַתָּה
שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד
מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר
הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃
שביעי יז עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃ יח הִנְנִי
מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה
כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה׃ יט וְעַתָּה
שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־
הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה
וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה

מעבדי

—שרשים והערות—

שנה שמונה (יומא כ"ג כ'). — **אבעבעת.** שם מהמש מפרש בוע (בלאזען). — [י] **ויעמדו.** עמד. — **לפני.** פנה. — [יא] **יכלו.** יכל. — [יב] **ויחזק.** חזק. — [יג] **השכם.** שכם. — **והתיצב.** יצב. — **ואמרת.** אמר. — [יד] **מגפתי.** נגף. — **בעבור.** עבר. — **תדע.** ידע. — [טו] **עתה.** מן ענה, אלו שלחתי בעת ההיא. — **ואך.** נכה. — **אותך.** אות. — **ותכחד.** כחד. — [טז] **ואולם.** אול, אולם ודאי אולי ספק. — **הראתך.** ראה. — **כחי.** כוח. — **ולמען.** מן ענה (ענטשפרעכענד דעם). — **שמי.** שמה. — [יז] **מסתולל.** סלל, תדרוך עליהם כרוח גאוה כעל מסלה כבושה. — [יח] **ממטיר.** מטר. — **כעת מחר.** למחר כמו ברגע הזה. — **למן.** למד נוספת. — **הוסדה.** יסד, מלה זרה ומשפטה הוּסְדָה כלומר אשר נוסדה. — [יט] **העז.** עוז, שגב אותם במעוז חזק (ברינגע זיא אין שוטץ), כי מטרת המכה הזאת אינה אלא להשחית את יבול האדמה ולא להכות את האדם והבהמה (רמב"ן). — **ימצא.** מצא. —

מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־
הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב
אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ כב וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב
הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־
הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה
וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ
מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה
כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־
עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק
וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת
קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃
כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־

כפי

—שרשים והערות—

יאסף. אסף.— הביתה. בית.— ומתו. מות.— [כ] הנים. נוס, הבריח.— [כא] שם. שום.— ויעזב. עזב, עבר מהופך במקום עבר ישר, ובמוהו אף הוא ויכה את המים (מ"ב ב, יד) אף הוא הכה.— [כב] ידך. ידם.— ויהי. היה.— על האדם וגו'. אע"פ שלא אמרתי להורידו עליהם, אבל הם בעצמם אשמים שלא נתאספו הביתה.— [כג] ויט וגו' מטהו. נטה.— קלת. קול.— ותהלך. משפטו ותתהלך.— אש. אשש.— [כד] מתלקחת. לקח, מתלהבת.— [כה] ויך. נכה.— בהמה. בהם.— עץ, עצה.— [כו] רק. מן ריק.— [כז] וישלח. שלח.— ויקרא. קרא.— למשה ולאהרן. פרעה לא האמין עוד שיאותו להתפלל בעדו בפעם הזאת, ואפי' אם יתפללו לא האמין שתועיל תפלתם, כי הקב"ה כועס עליו בשביל סירוביו הראשונים, וכדי להפיג סערת לבו שלח לקרא להם קריאה בעצמו (לעיל ח, כא), וכשבאו אליו כרצונו נשה לבקש מהם שיתפללו.— חטאתי. חטא.— הפעם. בפעם הזאת.— הצדיק. שסתרה בי פעמים רבות.— הרשעים. רשע.— [כח] העתירו. עתר.— ורב. רבה, כבר לקינו הרבה ודי לנו בזה.— תספון. יסף.—לעמד. עמד—, [כט] כצאתי. יצא.—

כַּפַּי אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד
לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי
כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה
וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃
לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו
אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃
לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף
לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃ לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
בְּיַד־מֹשֶׁה׃

פ פ פ

ויאמר

—שרשים והערות—

אפרש. פרש.— **כפי.** כפף.— **יחדלון.** חדל.— [ל] **תיראון.** ירא.— **מפני.** פנה, **ידעתי כי עוד** לא נכנעתם מפניו ובסור המכה מעליכם תוספו להטא, וכי תשאלני מאין אדע זה? הנה אגלה את אזנך, דע כי במכה זאת נתן לך הקב"ה מקום לטעות כדי להתגלל בך ולהורידך דומה, במה שאוני לומר לך כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפתי אל לבך, ובמה שנשארו החטה והכוסמת בלתי נוכות מן הברד, משני הדברים האלה תוציא משפט מעוקל שכבר כלה הקב"ה את כל כחו בארץ מצרים ולא השאיר בבית גנזיו שום מכה להכותך עוד, ואפילו המכה האחרונה הזאת לא עלתה לו יפה ולא הספיק להשלימה כאשר היה עם לבבו להשחית כל יבול אדמתנו, כי לא שלט הברד הנורא על החטה והכוסמת האפילות והרכות, ולא היה עוד בכחו להשחיתן: זאת היתה עצתו העמוקה כדי להטעותך ולהביא עליך אותות חדשות, לפיכך שים לבך על דרכך ואל תוסף ללכת עמו בקרי, ומשה אמר לו זאת מדעת עצמו כדי להצילו מרעתו, כי לא יכול לראות בעניו, וכך היה דרכו של משה לחוס אפי' על רשעים גמורים שכבר נגמר דינם להרג ואבדן, וכך נהג עם סיחון מלך חשבון שאע"פ שאמר לו הקב"ה ראה נתתי בידך את סיחון וגו' והתגר בו מלחמה (דברים ב, כד) בכל זאת שלח אליו דברי שלום לבלתי הלחם עמו ככתוב שם, ולבסוף הסכים הקב"ה לדבריו כמו שנכתוב בריש סדר בא.— [לא] **והפשתה.** פשת.— **והשערה.** שער, בשביל שערותיה הארוכות נקראת שעורה.— **נכתה.** נכה, נשברה.— **אביב.** אבב, כל צמח שנתבשל כל צרכו נקרא אביב, השעורה כבר נעשתה אביב והפשתה כבר נעשתה גבעול, לפיכך הן קשות ונוחות להשבר.— **גבעל.** (שטענגעל).— **והחטה.** חנט.— **והכסמת.** כסס, מין חטה (שפעלט, דינקעל).— **אפילה.** אפל, מתאחרות להתבשל (שפאטרייפענד).— [לג] **נתך.** נתך, מן כהתוך כסף (יחזקאל כב, כב) מלשון יציקה אף כאן לא הוצק לארץ.— [לד] **וירא.** ראה.— **לחטא.** חטא.— **ויכבד לבו.** הוא בעצמו הכביד את לבו על ידי הטעות הנזכרת.— [לה] **ויחזק.** מאליו.—

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי
הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן
שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃ ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ
וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי
אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי
מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃ ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ
וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל ׀ אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה
הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ
לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי
כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם

היותם

—שרשים והערות—

(א) בא אל פרעה. ואמרת אליו בשמי את הדבר אשר אמרת אליו מעצמך.— כי אני הכבדתי את לבו. תאמר לו כי אני הוא שגרמתי אותו להכביד את לבו בפעם הזאת בתתי לפניו מקום לטעות, ולמה עשיתי זאת?— למען שתי אתתי אלה בקרבו. כדי שאוכל להכותו ביתר המכות הנכונות לגלעו.— הכבדתי. כבד.— לבו. לבב.— למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— שתי. שית, מקור עם כנוי שאשית אני.— אתתי. אות, הן המכות הגדולות הנקראות אותות כמ"ש (לעיל ז, ג).— אלה. אֵל, הכתובות על המטה.— בקרבו. קרב.— (ב) תספר. ספר.— באזני. אזן.— בנך. בנה, הבנים בונים בית הוריהם, והאיש שאין לו בנים הוא ערירי כערער במדבר.— התעללתי. עלל, הן מכות הלעג הנזכרות לעיל שם.— אתתי. הן המכות הגדולות המשחיתות את הארץ ונרשמות בגופן.— שמתי. שום.— וידעתם. ידע.— כי אני ה'. כשתגידו זאת לפרעה והזהרתם אותו לחזור מטעותו בטרם אביא עליו הרעה למען אשוב מחרון אפי, אז תדעו כלכם עד כמה רחמי מרובים על כל בריותי, שאפילו לפושעים גמורים כפרעה אני נותן יד לתשובה. והם בלא ספק הלכו והגידו לפרעה כדברים האלה.— (ג) ויאמרו אליו. האמירה הזאת לא היתה תכלית פעולתם אלא הפעולה הבאה אחריה והיא התשובה (לעיל ח, כא).— מאנת. מאן, הנך עושה כל טצדקאות שבעולם לבלתי הכנע לפני (בראשית לט, ח).— לענת. ענה, להכנע לפני.— (ד) מאן. (לעיל ז, כז).— עמי. עמם.— מביא. בוא— מחר. מן מְאָחָר, אחר היום הזה.— ארבה. רבה, המין ההולך מחנות מחנות הרבה ביחד.— בגבלך. גבל.— (ה) עין הארץ. השמש שהיא עינה של הארץ.— יוכל. יכל, הרואה.— לראת. ראה.— הפלטה. פלט.— הנשארת. שאר, אתה שמחת על פליטת החטה והכוסמת ואמרת שלא יכלתי להשחיתה, ובא הארבה והשחיתה.— העץ. עצה, העצים הרכים שלא שברם הברד.— (ו) ומלאו. מלא.— בתיך. בית.— אבתיך. אבה.— היותם. היה.— האדמה. אדם.—

הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם
פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה
זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב אֶת־
מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ
וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן
יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי
רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ יא לֹא כֵן לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ
אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת
פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס שני יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ
עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃
יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־
קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה
וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃ יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל
כל

—שרשים והערות—

ויפן. פנה.— ויצא. יצא, ולא חכה לתשובתו כדי שלא יהא נראה כמתחנן לפניו.— (ז) זה. האיש משה.— למוקש. יקש.— ויעבדו. עבד, הרי אינם מבקשים שלוח גמור אלא דרך ג' ימים לעבוד את אלהיהם.— [ח] ויושב. שוב.— את משה. יחס הפעול אחר בנין פעול, כמו יֻתַּן את הארץ (במדבר לב, ה) יֻאֲכַל את בשרו (לקמן כא, כח) וְהוּבָא את בדיו (שם כז, ז).— לכו. ילך.— (ט) בנערינו. נער.— ובזקנינו. זקן.— בצאננו. צאן.— ובבקרנו. בקר.— חג. חגג.— [י] יהי כן וגו' ואת טפכם. בפעם הזאת לא המרה פני עליון אלא פני משה בלבד, בחשבו שמדעת עצמו הוא מבקש גם את הטף, שהרי הטף אינם בני עבודה.— ראו כי רעה נגד פניכם. הנכם מתירים לנפשכם יותר מדאי ואתם מתגרים ברעה.— טפכם. טפף.— רעה. רוע.— פניכם. פנה.— [יא] לא כן. נוה די אלא.— לכו נא הגברים. בלבד.— הגברים. גבר.— אתה. את עבודת אלהיכם.— מבקשים. בקש.— ויגרש. גרש, אחד העבדים.— (יב) ידך. ידה.— בארבה. בשביל הארבה.— ויעל. עלה.— ויאכל. אכל.— (יג) ויט. נטה.— מטהו. נטה.— קדים. קדם (אסטווינד).— היום. יום.— הלילה. ליל.— [יד] וינח. נוח.— כן וגו' כמהו. תוספת באור, וכן המבלי אין קברים (לקמן יד, יא) שלילה אחר שלילה, וכן הרק אך במשה (במדבר יב, ב) מיעוט אחר

כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד
לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃
טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר
הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא
נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר
מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר
אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־
הָאַרְבֶּה וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד
בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא

שלח

—שרשים והערות—

מעוט.— ואחריו. אחר.— (טו) ויכם. כסה.— ותחשך. חשך.— פרי. פרה.— הותיר. יתר.— נותר. נפעל מקבל פעולת ההפעיל, וכן השאיר נשאר (ועי' ויקרא י, יב).— (טז) וימהר. מהר.— לקרא. קרא.— חטאתי. חטא.— (יז) ועתה. מן ענה.— שא. נשא.— והעתירו. עתר.— ויסר. סור.— רק את המות הזה. ולעיל אמר אך הפעם, אך מוציא דבר מכלל דברים דומים זל"ז בעצם, אבל רק מוציא דבר מכלל דברים בלתי דומים זל"ז כלל, השם אמר אל השטן כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך (איוב א, יב) הוציא את איוב מכלל קניניו שאינם דומים לו כלל, ואח"כ אמר הנו בידך אך את נפשו שמור הוציא את נפשו מכלל כל אנשיותו שיש ביניהם דמיון עצמי. וכן ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש (בראשית ט, ה) הוציא דם האדם מכלל דם יתר בע"ח, אך את שבתותי תשמורו (שמות לא, יג) הוציא מלאכות שבת מכלל מלאכות שאר ימי השבוע. רק את דמו לא תאכל (דברים טו, כג) הוציא אכילת דם הבכור שהומם מכלל שאר התשמישים שאפשר להשתמש בדמו כמו לרפואה לזבל שדות שאינם דומים כלל לאכילה (הרמ"פ בחשק שלמה), וכן כאן אע"פ שהפעם הזאת דומה בעצם להפעמים הראשונים אבקש ממך להוציאה מן הכלל, ויסר מעלי רק את המכה הזאת שאינה דומה כלל אל המכות הראשונות.— (יט) ויהפך. הפך.— רוח ים. נגד רוח קדים (לעיל פסוק יג).— ויתקעהו. תקע (פערזענקט).— ימה. ימם.— נשאר. שאר.— (כ) ויחזק. חזק, בדרך עונש חזק ד' את לבו לבל ישוב אליו למען יקבל את יתר המכות, שכך היה ענשו מלך המשפט שאלקי אחרי כל הסירובים האלה למנוע ממנו דרכי התשובה, כ"ה שיטת הרמב"ם ז"ל בפרק השמיני מבמונה פרקיו ובספר הי"ד הלכות תשובה פ"ו ה"ב, ורנה"ו בשיריו וכן הגאון ר' יעקב דובנא ז"ל בספרו אהל יעקב באמרו הקשות לב פרעה בדרך אחרת, כי פרעה בטבעו היה רשע עריץ וקשה לב מאין כמוהו ובשום אופן מאן לשלח את ישראל אבל המכות הגדולות והנוראות הביאו מרך בלבבו ונתרצה לשלחם מפני אימת המכה, ולפיכך הסיר הקב"ה את המרך הזה מלבו והעמידו על קשיותו.

שַׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי
חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־
רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת
יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי
כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־
יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃
כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת
וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא
תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃
כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃
כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף

ראות

—שרשים והערות—

הטבעית, אבל לא הוסיף קשיות על קשיותו.— [כא] ירדך. ידה.— ויהי. היה.— **וימש.** לדעת רש"י הוא מן אמש (איוב ל, ג) ומשפטו וְיַאֲמֵשׁ באלף, וכמוהו וַיָּרֶב בנחל (ש"א טו, ה) משפטו וַיֶּאֱרֹב (דיא פינסטערנים זאלל פינסטערער אלס געוואָהנליך זיין), ורא"ע פירשו משרש משש הפעיל כפולים כמו יָסֵב יָגֵן ושב על מצרים שבא כאן בלשון יחיד כמו ויאמר מצרים (לקמן יד, כה) שיתעבה החשך עד שיומש בידים (טאסטבאר זיין), ויש לפרשו לפעל סתמי וימש הממשש (מאן זאָל עס אנטאסטע קאָננען).— (כב) **אפלה.** אפל.— **שלשת.** שלש.— (כג) **ראו.** ראה.— **קמו.** קום.— **שלשת ימים.** בשלשה ימים הראשונים היה החשך אפלה שלא ראו איש את אחיו אבל היו יכולים להתנועע, ואח"כ נתעבה החשך עוד שלשה ימים שלא קמו איש מתחתיו. **מתחתיו.** מן נחת.— **במושבתם.** ישב.— (כד) **ויקרא.** קרא.— **ויאמר.** אמר.— **לכו.** ילך.— **עבדו.** עבד.— **רק.** מן ריק.— **צאנכם.** צון.— **ובקרכם.** בקר.— **יצג.** יצג.— (כה) **תתן.** נתן.— **זבחים.** זבח.— **ועלת.** עלה.— **ועשינו.** עשה.— (כו) **וגם מקננו.** מובן מאליו שגם מקננו צריך לילך עמנו.— **מקננו** קנה.— **השאר.** שאר.— **פרסה.** פרס.— **נקח.** לקח.— **נדע.** ידע.— **מה נעבד.** בכמה קרבנות נעבד. ופרעה חשב שיקח כל אחד שורו ושיהו והשאר ישאירו עד שובם אם אין דעתם לברוח.— (כז) **ולא אבה.** לא הביטו על דבריו כלל ולא אמר לא אשלח אתכם. אלא שתק מהשיב עליהם וגרשו מעל פניו (בראשית לט, ח).— **לשלחם.** שלח.— (כח) **מעלי.** מן עלה.— **השמר.** שמר.— **תסף.** יסף.— **פני.** פנה.— **תמות.** מות, לא אמר תומת שהוראתו תהרג בידי אדם אלא תמות בידי שמים בימיך אלקיך בשביל שעברת על שליחותך כי לא יתכן שלוה אותך לקחת כל המקנה הרב בשביל עבודת שלשת ימים

רְא֣וֹת פָּנַ֔י כִּ֗י בְּי֛וֹם רְאֹתְךָ֥ פָנַ֖י תָּמֽוּת׃ כט וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה
כֵּ֣ן דִּבַּ֑רְתָּ לֹא־אֹסִ֥ף ע֖וֹד רְא֥וֹת פָּנֶֽיךָ׃ פ יא א וַיֹּ֨אמֶר
יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה ע֣וֹד נֶ֤גַע אֶחָד֙ אָבִ֤יא עַל־פַּרְעֹה֙ וְעַל־
מִצְרַ֔יִם אַחֲרֵי־כֵ֕ן יְשַׁלַּ֥ח אֶתְכֶ֖ם מִזֶּ֑ה כְּשַׁלְּח֕וֹ כָּלָ֕ה גָּרֵ֛שׁ
יְגָרֵ֥שׁ אֶתְכֶ֖ם מִזֶּֽה׃ ב דַּבֶּר־נָ֖א בְּאָזְנֵ֣י הָעָ֑ם וְיִשְׁאֲל֞וּ
אִ֣ישׁ ׀ מֵאֵ֣ת רֵעֵ֗הוּ וְאִשָּׁה֙ מֵאֵ֣ת רְעוּתָ֔הּ כְּלֵי־כֶ֖סֶף וּכְלֵ֥י
זָהָֽב׃ ג וַיִּתֵּ֧ן יְהוָ֛ה אֶת־חֵ֥ן הָעָ֖ם בְּעֵינֵ֣י מִצְרָ֑יִם גַּ֣ם ׀
הָאִ֣ישׁ מֹשֶׁ֗ה גָּד֤וֹל מְאֹד֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בְּעֵינֵ֥י עַבְדֵֽי־
פַרְעֹ֖ה וּבְעֵינֵ֥י הָעָֽם׃ ס רביעי ד וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה כֹּ֖ה אָמַ֣ר
יְהוָ֑ה כַּחֲצֹ֣ת הַלַּ֔יְלָה אֲנִ֥י יוֹצֵ֖א בְּת֥וֹךְ מִצְרָֽיִם׃ ה וּמֵ֣ת
כָּל־בְּכוֹר֮ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ מִבְּכ֤וֹר פַּרְעֹה֙ הַיֹּשֵׁ֣ב עַל־
כִּסְא֔וֹ עַ֚ד בְּכ֣וֹר הַשִּׁפְחָ֔ה אֲשֶׁ֖ר אַחַ֣ר הָרֵחָ֑יִם וְכֹ֖ל בְּכ֥וֹר
בְּהֵמָֽה׃ ו וְהָֽיְתָ֛ה צְעָקָ֥ה גְדֹלָ֖ה בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲשֶׁ֤ר
כָּמֹ֙הוּ֙ לֹ֣א נִהְיָ֔תָה וְכָמֹ֖הוּ לֹ֥א תֹסִֽף׃ ז וּלְכֹ֣ל ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל

לא

—שרשים והערות—

אלא שכונתך לברוח נגד רצון ד'. — (כט) כן דברת. אמת דברת, כמו כן בנות צלפחד דברת (במדבר כז, ז).— לא אסף עוד ראות פניך. כאשר עד כה שבאתי אליך להתרות בך, אלא אתה תבא אלי.— [א] עוד נגע אחד. אע"פ שמשה כבר ידע מן הנגע האחרון הזה שהרי הודיעו הקב"ה בתחלת שליחותו שלא ישלח את העם עד שיאמר אליו הנני הורג את בנך בכרך (לעיל ד, כב), כאן הוסיף להודיעו שגם ההתראה הזאת לא תועיל לו עד שתבוא עליו המכה, וכמו שאמר לקמן פסוק ט' לא ישמע אליכם פרעה.— אביא. בוא.— ישלח. שלח.— אתכם. את.— כלה. בלי שום תנאי לחזור.— [ב] באזני. אזן.— העם. עמם.— וישאלו. שאל.— מאת. את.— רעהו. משפסקה העבודה מאבותנו בר"ה ולא נחשבו עוד לעבדים התרועעו המצרים עמהם ובקשו קרבתם.— רעהו. רוע. ויש גם רעה (שופטים יד, כ).— כלי. כלה.— [ג] חן. חנן.— בעיני. עין.— גם האיש משה וגו'. אע"פ ששנאוהו תכלית שנאה בשביל המכות שהביא עליהם מ"מ היה כבודו גדול מאד בעיניהם.— (ד) ויאמר משה. פרטי הנבואה הזאת באו לו בהיותו בבית פרעה, וכן הדבור הקודם עוד נגע אחד, כי משיצא מביתו שוב לא חזר אליו עוד, ואע"פ שכל הדבורים היו חוץ לכרך כמו שאמרו רבותינו בריש מכילתא סי' ד' לפי שהארץ היתה מלאה שקוצים וגלולים, אך מפני שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך קפץ עליו הדבור הזה בבית פרעה.— כחצות. חצה, כְּהֵחָלֵק הלילה לשני חלקים שוים דהיינו בחצי הלילה.— אני יוצא. אני בעצמי.— (ה) הישב. העתיד לשבת.— השפחה. שפח.— הרחים. רחה, כי בימי קדם היו הריחים עובדים אך ברוח, ובא ברבוי זוגי בשביל שתי האבנים.— בהמה. בהם.— [ו] והיתה. היה.-- צעקה. צעק.-- גדלה. גדל.— (ז) יחרץ. חרץ.-- כלב. אע"פ שבשעת הדבר דרך הכלבים לנבוח (ב"ק ס' ע"ב).— למאיש.

לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן
אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ
כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה
וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־
פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־
יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים
הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־
שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב הַחֹדֶשׁ
הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי
הַשָּׁנָה׃ ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה

לבית

—שרשים והערות—

לשום דבר מהם מאיש ועד בהמה.— למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— תדעון. ידע.— יפלה. פלה (אונטערשיידעט).— בין. מן בינה, בכח הבינה מבדילים בין דברים דומים.— (ח) וירדו. ירד.— עבדיך. עבד, גם הוא בעצמו ירד ממרום שבתו אל משה, אלא שחלק כבוד למלכות (זבחים ק"ב א').— אלה. אל.— והשתחוו. שחה, תכלית הירידה אליו היתה לבקש ממנו לצאת, אבל ההשתחויה היא בעצמה תכליתה להכנע לפניו (לעיל ח, כא).— לאמר. באמרם אלי.— צא. יצא.— אתה. אנת.— ברגליך. רגל, ההולכים אחר עצתך.— בחרי. חרה.— אף. אנף, בשעת יציאתו חרה אפו אבל לא קודם לכן, כי אם היה כועס מתחלתו לא שרתה עליו שכינה, כמו שאמרו רבותינו (פסחים ס"ו ב) אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מכלן ממשה.— (ט) ישמע. שמע.— רבות. רבה.— מופתי. מפת, עקרו יפע שמופיע ומפיץ אור על הדבר הנדרש (בעוויז).— (י) מארצו. אפי' לצאת מארצו יציאה זמנית על ימים אחדים (הגלי"ב ז"ל) [א] בארץ מצרים. מחוץ לכרך (מכילתא).— לאמר. לישראל.— [ב] החדש הזה לכם. מצות קדוש החדש מסורה לכם לאנשים כמוכם, לב"ד סמוכים.— ראש חדשים. נשיא החדשים החשוב שבכלם, כי בו נהייתם עבדי ד'.— ראשון הוא לכם לחדשי השנה. את החדש הזה תקבעו להיות החדש הראשון בשנה וממנו תמנו סדר החדשים.— חדשים. חדש.— [ג] דברו. דבר.— עדת יעד = יחד, שנתיחדו למטרה אחת.— לאמר. כדברים האלה (פאלגענדעס).— ויקחו. לקח, הוין הראשונה נוספת.— איש. כל אחד בפני עצמו כר"ע במכילתא וכרי יוסי במשנה (פסחים צ"א א') שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי ויכול לאוכלו רשאי.— שה. בכלל זה גדי וטלה (מכילתא).— לבית אבת. למשפחה שלמה כשהיא קטנה.— אבת, אבה.— לבית. וכשהיא משפחה גדולה המחולקת לבתים הרבה (יהושע ז, יד) קחו שה לבית אם נמצאו בו נפשות רבות שיוכלו לאכל את כלו שלא להותיר ממנו עד בקר.—

לַבָּֽיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא
וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי
אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה
לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ ו וְהָיָה לָכֶם
לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ
אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ מִן־
הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים
אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה
הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־
תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ
רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ

עד

—שרשים והערות—

(ד) **ימעט**. מעט, ואם אין בבית ההוא מספר נפשות כדי אכילת כל השה.— **מהיות**. היה.— **הוא**. בעל הבית.— **ושכנו**. שכן.— **במכסת**. מכס (רעכנונג).— **איש לפי אכלו**. יחשבו בתחלה שעור אכילת כל אחד ולפי שעור אכילתם ימנו על השה.— **אכלו**. אכל.—**תכסו** כסס, תתחשבו, ולדעת הרב ר' שמשון הירש ז"ל גם מכסת מזה השרש, כי הנפרד מִכְסָה מן מֶכֶס, וכמו שנאמר משרש מרר מֶמֶר (משלי יז, ע) (ומשרש משש יאמרו בתלמוד מֶמֶשׁ לדעת המוספי בערוך ערך ממש, ומשרש סכך= זכך (קלאר) נאמר מֶסֶךְ (תהלים עה, ט) (אבגעקלארטער וויין) כן נאמר מן כסס מֶכֶס.— (ה) **תמים**. תמם, בלי מום.— **בן שנה**. כל שנתו הראשונה.— **יהיה**. היה.— **הכבשים**. כבש.— **העזים**. עזז.— (ו) **למשמרת**. שמר.— **ארבעה**. רבע.— **ושחטו**. שחט, ובארבעה עשר ישחטוהו, ולפי שלא היה בידם זכות להגאל לפני זמנם נתן להם הקב"ה עסק מצות בקור הפסח ד' ימים, אבל בפסח דורות אין צריכים לזה, והעסק הזה כרוך במסירת נפש, כי ראו המצרים שאלהיהם עומד לשחט.— **אתו**. אות.— **הערבים**. ערב, פירושו התערבות היום והלילה זה בזה, ולפי ששני ערבים בכל יום — האחד התערבות הלילה בתוך היום, שהעקר יום וחשכת הלילה מתערבת בו, והוא תיכף אחר צהרים מכי ינטו צללי ערב, והשני התערבות היום בתוך הלילה, שהעקר לילה ואור היום מעורב בו, והוא בין השמשות סמוך ללילה, לפיכך אמר שזמן שחיטת הפסח בין הערבים אלו.— (ז) **ונתנו**. נתן.— **שתי**. שנה.— **המזוזות**. זוז, עמודי הפתח (פפאסטען).— **המשקוף**. שקף, הקורה העליונה שעל שתי המזוזות (אָבערשוועללע).— **הבתים**. בית.— **יאכלו**. אכל.— (ח) **בלילה**. ליל.— **צלי**. צלה, ומזה קלה (ויקרא ב, יד).— **אש**. אשש.— **צלי אש**. ולא צלי מחמת דבר אחר כגון ע"י חום השפוד והאסכלה שהם של מתכת ומתחממין הרבה ומסייעין לצלות, אלא צולין אותו בשפוד של רמון שאינו מתחמם כל כך בתוך הבשר (פסחים ע"ד א').— **ומצות**. מצה.— **מררים**. מרר.— (ט) **ממנו**. מן, אפילו מקצתו.— **נא**. שלא נצלה כל צרכו (האלבגאר).— **ראשו**. ראש.— **על**. עם, כמו על הנשים (לקמן לה, כב) עם הנשים, שנותן כרעיו ובני מעיו לתוכו.— **כרעיו**. כרע.— **קרבו**. קרב.— (י) **תותירו**. יתר, לאכול הטוב ולהותיר הגרוע (ויקרא י, יב).— **תשרפו**. שרף.—

עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה
תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם
וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא
לַיהוָה׃ יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי
כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־
אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם
לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־
הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית
בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן
וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃
טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי | כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃
טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר

יאכל

—שרשים והערות—

(יא) **מתניכם.** מתן (לענדען).— **חגרים.** חגר.— **נעליכם.** נעל. **ברגליכם.** רגל.— **ומקלכם.** מקל.— **בידכם.** ידה.— **בחפזון.** חפז (מיט איילפערטיגקייט).— (יב) **ועברתי.** עבר.— **והכיתי.** נכה.— **אעשה.** עשה.— **שפטים.** שפט (גריכטע).— **אני ה'.** המרחם עליכם במשפט (ריש ואחר).— (יג) **הדם.** דמה.— **לאת.** אות.— **וראיתי.** ראה.— **ופסחתי.** פסח (איבערשרייטען).— **למשחית.** שחת, להשחית, שם תאר תחת המקור, כמו למקרא העדה ולמסע את המחנות (במדבר י, ב) תחת לקרוא ולהסיע, מקרה ת' המקור.— (יד) **לזכרון.** זכר.— **וחגתם.** חגג.— **לדרתיכם.** דור, זמן דירת האדם בארץ.— **חקת.** חקק.— (טו) **שבעת.** שבע.— **ימים.** יום.— **אך.** נבדל מאחר הימים (לעיל י, יז).— **ביום הראשון.** ביום הקודם לשבעת ימים האלה (אים פארהעריגען טאג), כמו הראשון אדם תולד (איוב טו, ז) הקודם כל אדם נולדת, מקביל אל ולפני גבעות חוללת.— **תשביתו.** שבת, ממה שלא אמר הכתוב **תבערו** למדו רבותינו השבתה בלב שמבטלו בלבו ומוציאו מדעתו כאלו איננו, ולכן תרגם אונקלוס תבטלון.— **חמץ.** קבלו רבותינו דוקא מחמשת המינים.— **ונכרתה.** כרת.— **מיום הראשון ועד יום השביעי.** האוכלו חייב כרת, אבל בזמן שחיטת הפסח איננו אלא בלאו.— (טז) **מקרא קדש.** קריאת קדושה (אויסרופונג דער הייליגקייט).— **מלאכה.** לאך.— **לכל נפש.** לדעת ר"ע (ביצה כ"א ב') גם נפש בהמה שמזונותיה עליך במשמע.—

יאכל לכל־נפש הוא לבדו יעשה לכם: יז ושמרתם
את־המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את־
צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את־היום הזה
לדרתיכם חקת עולם: יח בראשן בארבעה עשר יום
לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים
לחדש בערב: יט שבעת ימים שאר לא ימצא
בבתיכם כי | כל־אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא
מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: כ כל־מחמצת לא
תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות פ חמישי
כא ויקרא משה לכל־זקני ישראל ויאמר אלהם משכו
וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח:
כב ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר־בסף
והגעתם אל־המשקוף ואל־שתי המזוזת מן־הדם אשר
בסף ואתם לא תצאו איש מפתח־ביתו עד־בקר:

ועבר

—שרשים והערות—

(יז) **ושמרתם.** שמר.— **המצות.** נצה, תשמרום מחמוץ, תשמרו לערכם לשם מצוה, כי המצות זכרון נכבד ליציאת מצרים.— **בעצם היום הזה.** אין דיעזעס העללען טאגע, ביום חמשה עשר בטרם הספיק בצקכם להחמיץ.— **הוצאתי.** יצא.— **צבאותיכם.** צבא.— **ושמרתם את היום הזה.** לקדשו בקדושת יו"ט.— [יח] **בראשן.** בחדש הראשון.— **תאכלו.** תתחילו לאכול.— **עד יום וגו'.** לפי הפשט מצוה לאכול מצה כל שבעת הימים, וכמו שנאמר (פסוק טו) שבעת ימים מצות תאכלו ושנה כמה פעמים, וקבלו חז"ל (פסחים ק"כ א') דלילה הראשון חובה ובשאר הימים מצוה בעלמא, וקרו לה התם רשות לגבי חובה.— (יט) **שבעת ימים.** בשבעת הימים האלה.— **שאר.** זויערטייג.— **בבתיכם.** ברשותכם.— **כי כל וגו' ונכרתה.** לפיכך לא ימצא בבתיכם שמא תשכחו ותבואו לאכלו ותכשלו באיסור כרת.— **מחמצת.** שאור המחמץ את העיסה, ואע"פ שאינו ראוי לאכילה מפני חמוצו הקשה (ביצה ז' ע"ב), וכדרך יש אם למסורת למדו מכאן אפי' נתחמץ ע"י דבר אחר (פסחים מ"ג א') כאלו היה כתוב מְחֻמֶּצֶת בבנין הָפְעַל.— **מעדת.** יעד.— **בגר.** גור.— **ובאזרח.** זרח, בין גר ובין אזרח.— [כ] **מחמצה.** חמץ, כל דבר שמעמיד את החימוץ כגון שאור ושמרים מחמשת המינים אפי' באלף לא בטיל.— **מושבתיכם.** ישב.— **תאכלו.** אכל.— [כא] **ויקרא.** קרא.— **זקני.** זקן.— **ויאמר.** אמר.— **משכו.** משך, משכו את הצאן ממקומם וקחו אותם לביתכם למשמרת.— ושד"ל פירש לכו, כמו ואחריו כל אדם ימשוך (איוב כא, לג).— **וקחו.** לקח.— **למשפחתיכם.** שפה.— **ושחטו.** שחט.— (כב) **אגדת.** אגד.— **וטבלתם.** טבל.— **בדם.** דמה. - **בסף.** ספף (בעקען).— **והגעתם.** נגע.— **המשקוף.** שקף.— **המזוזת.** זוז, ולעיל פסוק ז' הקדים מזוזות למשקוף למד שאין בהם דין קדימה ואחור.— **מן הדם אשר בסף.** על כל הגעה טבילה

כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם
עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה
עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם
לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ
עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן
יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת
לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח
עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־
בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס
ששי כט וַיְהִי | בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי
אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם פַּרְעֹה
לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה
בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־
אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃

* הצדי דגושה — גם

—שרשים והערות—

(מכילתא).— ואתם. אנת.— תצאו. יצא.— [כג] לנגף. נגף.— שתי. שנה.— ופסח. איבערהיפפען.— יתן. נתן.— המשחית. ההשחתה, תאר במקום מקרה כמו והאבדתי חכמים מאדום (עובדיה ח) תחת חכמה, מקביל אל ותבונה מהר עשו, כי לה' המלוכה ומושל בגוים (תהלים כב, כט) תחת והממשלה.— לבא. בוא.— בתיכם. בית.— (כד) לחק. חקק.— ולבניך. בנה.— (כה) העבדה. עבד.— (כו) מה העבדה הזאת. איזה מטרה יש לה.— [כז] לה'. לשם ד'.— הציל. נצל.— ויקד. קדד, נפעל.— וישתחוו. שחה.— (כח) וילכו. ילך.— ויעשו. עשה.— וילכו ויעשו. הסמיך שני הפעלים זה לזה נגד המנהג (ריש ויקרא) להודיע זריזותם שלא הפסיקו בין ההליכה לעשיה.— [כט] בחצי. חצה.— הלילה. ליל.— הכה. נכה.— הישב. השת ד לשבת.— כסאו. כסא.— השבי. שבה.— (ל) ויקם. קום.— עבדיו. עבד.— ותהי. היה.— צעקה. צעק.— גדלה. גדל.— מת. מות.— [לא] עמי. עמם.— כדברכם. דבר.—

לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ
וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי׃ לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר
לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ לד וַיִּשָּׂא
הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם
עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ
מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן
אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־
מִצְרָיִם׃ פ לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־
מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב
עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ אֶת־

הבצק

—שרשים והערות—

(לב) צאנכם. צאן.—בקרכם. בקר.— וברכתם. ברך.—וברכתם גם אתי. שלא אמות כי המלך הוא בכור הבכורים.— [לג] ותחזק. חזק.— על העם. כמו חזקו עלי דבריכם (מלאכי ג, יג).— למהר. מהר.— [לד] וישא. נשא.— בצקו. בצק.— משארתם. שאר. שארית אכלם.— צררת. צרר.— בשמלתם. שמל. בגד עליון.— על שכמם. ולא על חמוריהם משום חבוב מצוה, כי היו שירי מצה ומרור (מכילתא).— [לה] וישאלו. שאל.— כלי. כלה.— [לו] חן. חנן (גונסט).— בעיני. עין.— וינצלו. נצל.— [לז] ויסעו. נסע.— כשש. ששה (יחזקאל מה, יג).— מאות. מאה — רגלי. ההולכים ברגל (פוססמאננשאפט) וערוכים למלחמה כאשר תקרה.— הגברים. גבר.— לבד. מן בדד.— מטף. טפף, מן הלך וטפף (ישעיה ג, טז) כי הטף מרקדים, וי"א טנף, כי הטף מגואלים בטיט חוצות. למען דעת המספר הקיצוני של בני ישראל בצאתם ממצרים, נתבונן בדברי התלמוד (בכורות ה׳ ע"א) שאל קונטריקוס השר את רבן יוחנן ב"ז בפרטן של לוים אתה מוצא כ"ב אלף וג' מאות ובכללן אתה מוצא כ"ב אלף. אותן ג' מאות להיכן הלכו? א"ל ג' מאות בכורים היו ואין בכור מפקיע בכור, ועי' במדבר רבה פ"ג סי' י"ד ופ"ד סי' ט'. עינינו הרואות כי על ג' מאות בכורים היו כ"ב אלף פשוטים לפי מצב הלידה בעת ההיא, ולפי חשבון זה על כ"ב אלף ורע"ג בכורים היו 1633353 פשוטים וביחד עם הבכורים והלוים 1677926, ובצירוף הנשים שהיו לא פחות ממספר האנשים — היו יותר הרבה מן 3355852 ובב"ר פמ"ב סי' ח' חייך שאתה רואה אלפי אלפים ורבי רבבות, הרש"ש הגיה שם אלפים ורבבות, אבל יותר נכון למחוק רבי רבבות ולהשאיר אלפי אלפים דהיינו מליונים אחדים, ועי' תוס' (ב"ק פ"ג א) בד"ה שני; ועפ"ז נוכל לדעת המספר הקיצוני של בני ישראל בימי דוד, כי בצאתם ממצרים היה מספר אנשי הצבא (מבן עשרים ועד בן ששים) 603550 (במדבר א, מו), א"כ ערך אנשי הצבא אל כל העם כערך 1 אל 2,78, לאמר — מספר כל העם הוא 2,78 פעם כמספר אנשי הצבא, ואם בימי דוד היה מספר אנשי הצבא 1570000, (דה"א כא, ה), לפי"ז היה אז מספר כל העם 4346600, ובצרוף הנשים ולוי ובנימין שלפי דעת רבים לא נמנו בתוכם (ראה ילקוט ומלבי"ם ש"ב כ"ד) היו ביחד יותר הרבה מתשעת אלפי אלפים נפש.— (לח) ערב. (געמישטע מענגע).— רב. רבב.— אתם. כטפלים אל העקר (בראשית ג, ו).— מקנה. קנה.— [לט] ויאפו. אפה.— הוציאו. יצא.— עגת. עגג.— מצות. מצה.— חמץ. פעל עבר כמו חָפֵץ לָבֵשׁ שָׂנֵא מָלֵא.— גרשו. גרש.— יכלו. יכל.— להתמהמה. מהמה.— צדה.

הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא
חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־
צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ
בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי
מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם
הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים
הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה
לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ מג וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־
יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ
אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת
אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם
לֹא־תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃
מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל־
זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל

לא

—שרשים והערות—

צוה.— [מ] ומושב. ישב.— שלשים. שלש.— וארבע. רבע, מברית בין הבתרים שהיה אברם בן שבעים שנה (סדר עולם פרק א'), וגר הוא ויצחק בנו בארץ פלשתים (בראשית כא, לד; כו, ג) וכן יעקב ישב בארץ מגורי אביו (שם לז, א), ופלשתים היו מצאצאי מצרים (שם י, יג) וקורא גם את ארצם ע"ש מצרים (הרב הג' ר' ליב ראסקעס נ"י).— [מא] ויהי. היה.— מקץ. קצץ.— בעצם היום הזה. אים העללען טאג, ולא בלילה, אע"פ שגרשום לא אבו לצאת עד נכון היום.— צבאות. צבא.— (מב) ליל שמרים. (אייגע ערוואַרטונגסנאַכט) שהקב"ה ישב ושמר שנים רבות.— להוציאם. יצא.— הוא הלילה הזה לה'. והוא הלילה עצמו שמור לד' בשביל ישראל.— לדרתם. לעתיד לבא כי בניסן עתידים להגאל (ר"ה י"א א').— [מג] חקת. חקק.— בן נכר. נכרי לתורת ד' ואפי' ישראל מומר אסור להאכילו.— (מד) עבד איש. אפי' אשה וקטן.— מקנת. קנה, והה"ד יליד בית.— ומלתה. מול, אתה האדון.— אתו. אות.— יאכל. אכל, העבד, ורבותינו פרשו (יבמות ע' ע"ב) רבו.— (מה) תושב. ישב, גר תושב שקבל עליו ז' מצות.— ושכיר. ונכרי הנשכר לישראל בתורת שכירות ואפי' מהולים כגון ערבי.— לא יאכל. ואע"פ שאינם מעכבין את בעה"ב מלאכול כי אינם עבדיו, מ"מ הם לא יאכלו.— (מו) בבית אחד. בחבורה אחת, הנמנים עליו לחבורה אחת אסור להם להחלק לשתי חבורות.— מן הבית. מן החבורה.— מן הבשר. ולא עצמות.— תשברו. שבר.— (מח) יגור. גור, יתגייר.— גר. צדק.— ועשה פסח. והרי הוא מחויב לעשות הפסח ככל המצות.— המול. מול, מקור במקום עתיד המצוה, בתחלה ימול כל זכריו ועבדיו.— יקרב. קרב.— והיה כאזרח. כמשפט

לא־יאכל בו׃ מט תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר
בתוככם׃ נ ויעשו כל־בני ישראל כאשר צוה יהוה
את־משה ואת־אהרן כן עשו׃ ס נא ויהי בעצם היום
הזה הוציא יהוה את־בני ישראל מארץ מצרים על־
צבאתם׃ פ שביעי יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר׃
ב קדש־לי כל־בכור פטר כל־רחם בבני ישראל
באדם ובבהמה לי הוא׃ ג ויאמר משה אל־העם זכור
את־היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים
כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ׃
ד היום אתם יצאים בחדש האביב׃ ה והיה כי־יביאך
יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי
אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש
ועבדת את־העבדה הזאת בחדש הזה׃ ו שבעת
ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה׃ ז מצות
יאכל את שבעת הימים ולא־יראה לך חמץ ולא־

יראה

—שרשים והערות—

האזרחים.— וכל ערל. אפי' ישראל שאחיו מתו מחמת מילה נקרא ערל. ואמרו במסכת יבמות...

האזרחים.— וכל ערל. אפי' ישראל שנאנס להשאר ערל בשר ולבו לשמים.— (מט) תורה. ירה.— אחת. אחד (אֲחֶדֶת).— בתוככם. תוך.— (נ) ויעשו. עשה.— [נא] על צבאתם. לפי צבאות שבטיהם.— (ב) בכור. זכר.— פטר כל רחם. בכור לאמו (דיא ערשטגעבורט אײנעס יעדען מוטטערשאָאָסעס).—לי הוא. לעצמי קניתיו במכת בכורות.— (ג) זכור. תן לב לזכור תמיד.— יצאתם. יצא.— מבית עבדים. ארץ מצרים קורא בית עבדים לפי שהיתה מצוינת בחנוך עבדים יותר מכל הארצות (פאָן סקלאווען=אנשטאלט).— בחזק יד. בהתגברות על מדת הדין אשר לא נתנה להוציאכם משם, כי לא טובים הייתם הרבה מן המצרים כמו שנאמר (יחזקאל כא, ח) ואומר לשפוך חמתי עליכם וגו' בארץ מצרים ואעש למען שמי לבלתי החל, והתאמצתי להמציא לכם איזה זכיות שתהיו ראוים על ידיהם לגאולה, וזהו חזק היד.— ולא יאכל חמץ. לפיכך לא תאכלו חמץ כדי שתאכלו מצה ותזכרו כי יצאתם ממצרים בעודכם מצה בלתי נגמרים ונכונים להיות עם ד'. — [ד] האביב. אבב, זמן בשול התבואה (פריהלינגסמאָנאט), והעמים קוראים אותו חדש הענג (וואָננעמאָנאט) המסוגל מאד למשא ענג.— (ה) יביאך. בוא.— נשבע. שבע.— לאבתיך. אבה.— לתת. נתן.— ועבדת. עבד.— העבדה הזאת. הנזכרת למטה.— [ו] שבעת. שבע.— תאכל. אכל.— מצת. מצה.— חג. חגג, והה"ד ביום הראשון כמ"ש לעיל (יב, טז), אבל עכשו בפסח מצרים אינכם מצווים עדיין לא על חמץ ולא על חג עד בואכם אל הארץ.— [ז] את שבעת הימים. ולא ביום י"ד אפי'

יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם
הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרָיִם׃ ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין
עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה
הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת
לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ פ יא וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה
אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ
לָךְ׃ יב וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀
שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃ יג וְכָל־
פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל
בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ
בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד

הוציאנו

—שרשים והערות—

בזמן איסור חמץ (מכילתא לגי' הגר"א).— **יראה**. ראה.— **גבלך**. גבל.— (ח) **והגדת**. נגד, אע"פ שלא ישאל אותך תמשוך אותו בדברים ותגיד לו.—**ביום ההוא**. ביום שתעבוד את העבודה הזאת.— **לאמר**. בסגנון כזה.— **בעבור זה**, בזכות העבודה של אכילת פסח מצה ומרור ושאר דברים השייכים להם.— **עשה ה' לי**. כל הנסים והנפלאות.— **בצאתי**. יצא.— (ט) **והיה לך**. ענין יציאת מצרים.— **לאות על ידך**. יִזָּכֵר כהאות אשר תשים על ידך, דהיינו בתפלין של יד.— **ידך**. ידה.— **ולזכרון**. זכר.— **עיניך**. עין.— **למען**. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— **תהיה**. היה.— **תורת**. ירה.— **בפיך**. פה, התפלין אשר תשא עליך כל היום יזכירוך תמיד להיות תורת ד' רגילה בפיך.— **כי ביד חזקה**. ואתה מחויב לקבל עליך כל אלה, כי לא בנקל יצאת ממצרים אך מלחמה גדולה היתה להקב"ה עד הדין להוציאך בטרם הוכשרת לצאת.— (י) **ושמרת את החקה**. יתקבלו הטעמים על לבך או לא יתקבלו, אחת היא, עליך לשמור על כל פנים את כל הדברים האלה בתור חקה, לפי שכך גזר עליך הקב"ה.— **ושמרת**. שמר.— **החקה**. חקק.— **למועדה**. למועד המוגבל אשר לה (צו איהרער בעשטיממטען צייט).— **מימים ימימה**. יום, שנה שנה.— (יא) **לך ולאבתיך**. שנאמר כי לך ולזרעך אתן וגו' והקימתי את השבועה (בראשית כו, יג).—**ונתנה**. נתן.— (יב) **והעברת**. עבר.— **שגר**. בבהמה הוא כמו רחם באשה, אלא שבאשה נקרא רחם, שממלטת את ילדיה ומרחמת עליהם כל ימיה, ובבהמה נקרא שגר שאינה מרחמת עליהם רק בתחלת לידתם ואח"כ משלכת אותם מעל פניה ואינה דואגת להם עוד (וואורף=עראָפּשנונג).— **הזכרים**. זכר.— **לה'**. תעבירם לד'.— (יג) **פטר חמר**. פטר שגר חמור, ודרך הכתוב להשמיט תיבת פטר או שגר כשהזכירה פעם אחת, כמו (לקמן לד, יט) פטר שור ושה ופטר חמור לפי שזכר מקודם כל פטר רחם.— **תפדה**. פדה.— **וערפתו**. ערף, הורגו מערפו (דורך געניקשלאג טאָדטען), הוא בקש לגזול ממונו של כהן לפיכך לא יהנה ממנו (מכילתא).— **בבניך**. בנה.— (יד) **ישאלך**. שאל.— **מחר**. מְאָחָר, לאחר זמן.— **לאמר**. לו.— **מה זאת**. מדוע תעשה ככה? מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? והיא שאלת תם שאיננו מבקש

הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו וַיְהִי כִּי־
הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ
לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃
טז וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק
יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃

ס ס ס

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ
אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים
פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃
יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף

וחמשים

—שרשים והערות—

לדעת עומקו של דבר אלא מקופיא ולא מקיבעא.— **בחזק יד הוציאנו.** שלא היינו ראוים לגאולה והוא חמל עלינו מרוב רחמיו, לפיכך מחויבים אנחנו לעשות רצונו ככל אשר צונו.— (טו) **הקשה.** קשה, הקשה ערפו.— **לשלחנו.** שלח.— **ויהרג.** הרג, אין צרך לספר לו כל הנסים והנפלאות שעשה עמנו מראש ועד סוף. כי כפי שכלו אין בו דעת לשמוע, אלא מכת בכורות בלבד שהיא הקשה בכלן והפלא היותר גדול בכל הנפלאות כי הבחין בין בכור לפשוט שאפילו מלאך לא יוכל להבחין בין טפה לטפה ובשעת זעמו לא שכח להציל אותנו ברחמיו הרבים.— **על כן.** ולזכר הדבר הגדול הזה אני מקריב לו כל הבכורים.— (טז) **והיה לאות על ידך.** דברי האב לבנו התם, ואותך אני מזהיר להזהר מאד במצות תפלין.— **ולטוטפת.** טפף (קאפפשמוק), למען תזכר גם אתה תמיד כי **בחזק יד** וגו'.— (יז) **ויהי.** היה.— **בשלח.** שלח, שלח בקל הוא שלוח על מנת לחזור, שלח בפיעל הוא שלוח שלא על מנת לחזור, כמו ושלחה מביתו (דברים כד, א) וישלחהו מגן עדן (בראשית ג, כג).— **העם.** עמם.— **נחם.** נחה. נהג מורה העתקה ממקום למקום וטפל על כל דבר ההולך ברגליו ומונהג שלא מדעתו, אבל נחה פירושו נהג בעצתו (תהלים עג, כד) ובהסכמת המונהג, ונהל עקר פירושו הספקת הצרכים כמו וינהלם בלחם (בראשית מז, יז) וינהלום בחמורים (דה"ב כח, טו).— **ולא נחם.** לדעת הראב"ע הויו נוספת. ובעיני נראה שהמקראות מסורסים וסדרם כך הוא, ויהי **בשלח** וגו' **ויסב אלקים** וגו' **ולא נחם** וגו', והסדר הזה נוהג הרבה במקרא, כמו ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו (במדבר יא, כה) ויהי כאשר מת גדעון וגו' וישובו בני ישראל וגו' ולא זכרו וגו' (שופטים ח, לג) ויהי בעלות הלהב וגו' ויעל מלאך ד' וגו' ולא יסף עוד וגו' (שם יג, כ), ודרך הסירוס דרך סלולה בבאור פשטי הכתובים.— **דרך.** בדרך, כמו ששת ימים (לקמן לא, יז) בששת.— **כי קרוב הוא.** לפי שהוא קרוב כעשרת ימים.— **פן ינחם.** בנוגע לבחירת הטוב והרע סלק הקב"ה ידיעתו מבני אדם.— **ינחם.** נחם, החרטה והנחמה שרש אחד להם, כי המנוחם הוזר מעצבון לבו.— **בראתם.** ראה.— **מלחמה.** לחם, כי יאמרו בלבם שיצאו לפני המועד המוגבל ולפיכך לא הצליחו כבני שותלח בן אפרים.— **ושבו.** שוב.— (יח) **ויסב.** סבב.— **ים.** ימם.— **ים סוף.** ים סוף (צום שילפמעערע).— **וחמשים.** חמש.

וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יט וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם
אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם
בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד
עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם
לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד
הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי
פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ
תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים
הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־

פרעה

—שרשים והערות—

מזויינים, חגורי חרב על החומש (ע' רש"י ש"ב ב, כג).— עלו. עלה [יט] ויקח. לקח.— עצמות. עצם.— עמו. במחילתו קרוב אליו, לפי שהוא היה מושל על ארץ רבה וכל ימיו כלכלם והנהיגם בהשכל ודעת והשכלות יתרה, לפיכך לקחם אצלו כדי להתבונן בהם תמיד ללמוד ממנו לשאת משא העם הכבד הזה לכלכלם ולהנהיגם בהשכל ודעת והשכלות כמוהו.— השבע השביע. שבע, הפעיל, ותולדתו נפעל נשבע, כמנהג הלשון פעמים רבות שהנפעל מקבל פעולת כל הבניינים הפועלים קל פיעל הפעיל.— בני. בנה.— לאמר. כדברים האלה, ולהגיד לבניהם ובניהם לבניהם.— והעליתם. עלה.— מזה. מן המקום הזה.— אתכם. אתת, אע"פ שהוא לא השביעם אלא לקחת עצמותם אתם עלה להשאירם במצרים אבל לא הטריחם לדקדק הרבה בשמירתם, מ"מ לקחם משה עמו ושמרם כבבת עין (בראשית ג. ו).— [כ] ויסעו. נסע.— ויחנו. חנה (געלאגערט).— המדבר. דבר.— [כא] לפניהם. פנה.— לנחתם. נחה, נפלה הא הבנין ומשפטו להנחותם, כמו לראותכם בדרך (דברים א, לג) להראותכם.— הדרך. נפלה בית בכל"ם, ובא בשלמות (נחמיה ט, יט) להנחותם בהדרך.— ולילה. ליל.— אש. אשש.— להאיר. אור.— ללכת. ילך.— [כב] ימיש. מוש, לא ימיש הקב"ה.— יומם. לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ, כי יום יאמר לפעמים על לילה כמו ביום הכותי כל בכור (במדבר ג, יג) וזה היה בלילה, וכן יום בשרה הוא (מ"ב ז, ט) והוא היה לילה כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר (הראב"ע) לפני. מלפני.— [ב] וישבו. שוב.— לפני בעל צפן. אלהי מצרים שנשאר מכל אליליהם כדי להטעותם.— נכחו. נכח.— הים. ימם.— על הים. אצל הים, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב, כ) ואצלו.— [ג] לבני ישראל. על בני ישראל.— נבכים. נבך. כלואים (געפאנגען) (רש"י), ולדעת הראב"ע והרד"ק בשרשיו הוא נפעל מהכפל בוך והשורק תחת חולם ומשפטו נְבוֹכִים כמו נכונים (פעראירדט) שאינם יודעים לפנות אנה ואנה, כמו והעיר שושן נבוכה (אסתר ג, טו).— סגר עליהם המדבר. האליל הזה סגר בפניהם

פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ
וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ
מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־
הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל
מֵעָבְדֵנוּ׃ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃
ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם
וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים
בְּיָד רָמָה׃ שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם
חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־
פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃ י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם

ויראו

—שרשים והערות—

את המדבר לבל יוכלו לצאת ממנו.— (ד) וחזקתי. חזק.— לב. לבב.— אחריהם. אחר.— ואכבדה. כבד.— בפרעה. ע"י טביעת פרעה וחילו אכבד בכל העולם.— וידעו. ידע.— מצרים. הנשארים גם הנטבעים לפני מותם (הראב"ע) וכן האמת, כי תכלית בריאת האדם היתה לדעת את השם וכחו ויכלתו, וכשימות אדם רשע בלא תשובה הקב"ה כביכול מצטער על זה לפי שלא נתקיימה בו מחשבת בריאתו, ושכינה מה אומרת קלני מראשי (שלא נתקיימה בו מחשבתו) קלני מזרועי (שנתקלקל פעל כפי), אבל כשהרשע הזה מכיר את קונו לכל הפחות רגע אחד לפני מותו — הוא רשע בעונו ימות ומחשבתו של הקב"ה נתקיימה בו.— ויעשו. עשה.— (ה) ויגד. נגד.— כי ברח העם. אע"פ שבשלחו אותם מארצו לא התנה עמהם לחזור, במבוכתו שכח כל זאת.— ויהפך. הפך.— אל העם. בנוגע אל העם.— ויאמרו. אמר.— מעבדנו. עבד.— (ו) ויאסר. אסר, בכבודו ובעצמו מפני הזריזות.— עמו. בשוה אליו, לזרזם (בראשית נ. ו).— (ז) שש. ששה (יחזקאל מה, יג).— מאות. מאה.— רכב. מחנה רוכבים על סוסים (רייטערגימענט).— בחור. שם מאות המחנות האלה היו הנבחרים בכל צבאו (אויסערוואהלטע).— ושלשם. שלש, שר צבא על כל רכב ורכב.— כלו. כלל.— (ח) וירדף. רדף.— יצאים. יצא.— ביד. ידה.— רמה. רום, כמלילת זרוע נטויה (אפפענטליך), ואונקלוס תרגם לפי הענין בריש גלי בראש גלוי (פורבֿשלאז) כי גלוי הראש מורה על העדר היראה וכמו שאמרה לו אמו לרנב"י (שבת קנ"ו ב') כסי רישך כי היכי דתהוי עלך אימתא דשמיא.— (ט) וישיגו. נשג.— חנים. חנה.— כל סוס וגו'. שעור הכתוב וישיגו אותם כל סוס רכב פרעה וגו' חונים על הים על פי החירות וגו'.— ופרשיו. פרש, ראשי הרכב (רייטער).— וחילו. חיל צבאו, בתחלה נראהו להם הסוסים האבירים ואח"כ הפרשים ואח"כ כל החיל.— (י) הקריב. קרב, פעל עומד כמו השכים, ורש"י ז"ל פירש הקריב עצמו ראשונה בזריזות נמרצה כדי שממנו יראו וכן יעשו כלם.— וישאו. נשא.— עיניהם. עין.— והנה. זיעה! מצרים נסע. בלשון יחיד כמו ויאמר מצרים (לקמן כה).— אחריהם. אחר.— ויראו. ירא, הקב"ה נתן בלבם אימתה ופחד כדי

וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהֹוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ
אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת
בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃
יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר
חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־
מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־
תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהֹוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה
לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ
לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יד יְהֹוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם
תַּחֲרִשׁוּן׃ פ שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק
אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃ טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־
מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־
לב

—שרשים והערות—

שיתפללו אליו (בראשית לב, ח).— ויצעקו. צעק.— (יא) ויאמרו אל משה. וכשראו שלא מהרה תפלתם להתקבל התלוננו במבוכתם על משה.— המבלי אין. שלילה אחר שלילה, וכן הרק אך במשה (במדבר יב, ב) מעוט אחר מעוט, וכן כן כמוהו (לעיל י, יד) דמיון אחר דמיון.— קברים. קבר.— לקחתנו. לקח.— למות. מות.— במדבר. דבר.— עשית. עשה.— להוציאנו. יצא, משפט האלף כצירי.— (יב) חדל ממנו וגו'. עד שכשלים גזרת ארבע מאות שנה, ואתה מהרת להוציאנו לפני הזמן נגד רצון עליון, שהרי התפללנו אליו ואיננו פונה אלינו והמצרים עומדים לכלותנו.— (יג) אל תיראו. כי כבר נשמעה תפלתכם.— התיצבו. יצב.— וראו. ראה.— ישועת. ישע.— תספו. יסף.— (יד) ילחם. לחם, כל מלחמה והתאבקות ושבועה באים בבנין נפעל, לפי שהם פעולות הנעשות על ידי שני גופים שכל אחד נפעל מחבירו, ואמרו רבותינו (שבועות מ"ז ב') מלמד שהשבועה חלה על שניהם (עי' לעיל יג, יט).— תחרשון. חרש.— (טו) תצעק. צעק, תניח לישראל לצעוק, פעל מסבב, כמו אשר טמאו אחותם (בראשית לד, כז) שהניחו את שכם לטמאה, וכמוהו כל ועשית הנאמר למשה במלאכת המשכן פירושו תצוה לעשות, הוא היה עושה (שם לט, כב) ת"א על תימריה הוה מתעביד (הרב רי"צ מעקלענבורג ז"ל).— ויסעו. נסע אל הים הזורם.— (טז) הרם. רום.— מטך. נטה.— ובקעהו. בקע, יש במובנו (שפאלטען) וכן כתוב בתהלים (קלו, יג) לגזר ים סוף לגזרים שבקע אותו לשנים עשר גזרים, ובתלמוד קריעת ים סוף (סוטה ב' ע"א, פסחים קי"ח א') שנקרע לקרעים, ויש גם במובנו לשון בקעה עשה אותו לבקעת יבשה (מאבע עם צור טראקענען עבענע), ושניהם היו בו, וכ"כ בספר חכמת שלמה המיוחס לשלמה המלך פרק י"ט ותהי דרך סלולה בים סוף והמצולות העמוקות היו כשדה מלא עשב (הנ"ל).— ויבאו. בוא.— ביבשה. יבש.— (יז) מחזק. חזק.— לב. לבב, צריכים חזוק כי בלא חזוק ישובו תיכף על עקבם בראותם את עמוד

לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־
חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה
בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ
הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם
וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃ כ וַיָּבֹא
בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן
וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־
הַלָּיְלָה׃ כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־
הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה
וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה
וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם
וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ
הַיָּם׃ כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה
מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃
כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר

מצרים

—שרשים והערות—

האש והענן ההולכים לפניהם ויתבוננו כי אני נלחם להם. — ואכבדה. כבד. — [יח] וידעו. ידע. — כי אני ה׳. העומד לימין אביון. — [יט] מלאך. לאך, העושה מלאכת שולחיו. — מלאך האלהים. עמוד האש (רמב״ן). — וילך. ילך. — מפניהם. פנה. — ויעמד. עמד. — מאחריהם. אחר עמוד האש להחשיך למצרים. — [כ] מחנה. חנה. — ויהי. היה. — הענן והחשך. למצרים. — ויאר. אור, קרני אורו של עמוד האש בקעו דרך מחנה ישראל והאירו לפניהם את הדרך, ומה שהתקרב עמוד האש למחנה מצרים — כדי להרתיח את הקרקע ולהסיר אופן מרכבותיהם כמ״ש לקמן. — [כא] ויט. נטה. — ויולך. ילך. — ברוח קדים. ברוח מזרחית. עזה. עזז. — הלילה. ליל. — וישם. שום. — לחרבה. חרב. — [כב] והמים. מוי (תרגום תהלים ואיוב). — חומה. חמה. — מימינם. ימן. — ומשמאלם. שמאל. — [כג] וירדפו. רדף. — רכבו. רכב. — ופרשיו. פרש (ריטטער). — הים. ימם. — [כד] באשמרת. שמר (מארגענוואכע). — וישקף. שקף. — בעמוד אש וענן. אותו עמוד הענן שהגין על ישראל מפני אויב — הרטיב קרקע המצרים. ועשהו טיט, ואותו עמוד האש שהאיר לישראל את הלילה הרתיח את הטיט למצרים והסיר טלפי סוסיהם ואופן מרכבותיהם, זהו שאמר הכתוב (איוב לו, לא) כי בם ידין עמים יתן אכל למכביר, מכל לאופה העומד אצל תנורו נכנס אוהבו רודה פת חמה ונותן לו נכנס שונאו הותה גחלים ונותן על ראשו, הכל מן התנור הזה (ילקוט איוב שם). — ויהם. המם. — [כה] ויסר. סור. — מרכבתיו. רכב. — וינהגהו. נהג. — בכבדת. כבד. — ויאמר. אמר. — אנוסה. נוס. — מפני. פנה. — נלחם

מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם
בְּמִצְרָיִם: פ רביעי כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־
יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־
פָּרָשָׁיו: כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת
בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־
מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם: כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב
וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם
לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד: כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ
בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם
וּמִשְּׂמֹאלָם: ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת
הַיָּם: לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה
וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: פ טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

את

—שרשים והערות—

לחם.— (כו) וישבו. שוב.— (כז) ויט. נטה.— ידו. ידה.— לפנות. פנה.— לפנות בקר (צור מארגענווענדע) סמוך לנץ החמה מקביל אל לפנות ערב (דברים כג, יב) סמוך לשקיעת החמה.— לאיתנו. אתן, לתקפו הראשון.— לקראתו. קרא, תחת לנוס מפניו נסו במבוכתם אליו, כי נדמה להם כמישור יבשה.— וינער. נער, נערם מתוך היבשה אל הים (שיטטעטע היגאיין) מלשון גם חצני נערתי (נחמיה ה, יג), אבל לפי זה היה צריך לומר אל תוך, ויש מפרשים מלשון התלמוד (חולין קי״ח א׳) ניער את הקדרה ערבם בתוך מי הים, ואונקלוס תרגום ושניק, ותבהר מחנק נפשי (איוב ז, טו) מתורגם ובחרת שנוקא נפשי צרה וצוקה (משלי א, כז) מתורגם עקתא ושנוקא, הציק להם עד שנחנקו.— (כח) ויכסו. כסה.— לכל. למד הכוללת אחר הפרט כמו לכל כליו תעשה נחשת (לקמן כז, ג).— הבאים. בוא. אחריהם. אחרי בני ישראל הנזכרים למטה.— נשאר. שאר.— (כט) הלכו. הלך.— ביבשה. יבש, בתחלה נעשה הים חרבה שלא נתיבש לגמרי אלא כטיט קשה ואח״כ נתיבש לגמרי.— ובני ישראל הלכו ביבשה. באותה שעה שורם הים למצרים הלכו עליו בני ישראל ביבשה.— (ל) ויושע. ישע.— וירא. ראה.— מת. מות.— שפת. שפה, קבלו רבותינו שפלטם הים אל היבשה למען יראו ישראל במותם וישמח צדיק כי חזה נקם, גם לא יפחדו עוד פן יעלו מצד אחר.— (לא) את היד הגדלה. את הגבורה הגדולה.— אשר עשה ה׳, וגם במשה נאמר (סוף דברים) ולכל היד החזקה וגו׳ אשר עשה משה. כי על ידי משה נעשתה היד הגדולה הזאת.— ויאמינו. אמן.— בה׳. האמנה הסמוכה לבית ענינה הבטחון בו, והסמוכה ללמד אינה אלא האמנה לאותו דבר שהוא אמת, כמו והן לא יאמינו לי (לעיל ד, א) (רל״ש).— ובמשה עבדו. שהוא שליחו של מקום וכל מעשיו על פי ד׳.— (א) אז ישיר. כשנגמרה מפלתן של מצרים הסכים לשיר לד׳.— ישיר. שיר.— גאה גאה. גאה על

אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה
לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת
יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי
וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃
ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ
בְיַם־סוּף׃ ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃
ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃
ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃

וברוח

—שרשים והערות—

כל הגאים והשפיל גאות מצרים.— **סוס ורכבו**. שהתגאו בגבורתם.— **רמה**. השך מן רום, השליכם משמי מרום הימה.— [ב] **עזי**. עזז (מיין זיעג), וכן אמר דוד (תהלים כח, ז) ד' עזי ומגני, וכן אמר ירמיה (ירמיה טז, יט) ד' עזי ומעזי, הנותן לי עוז ותעצומות לנצח את אויבי.— **וזמרת**. זמר יוד של השם עולה ויורדת כאלו אמר וזמרתי ולפיכך קמוץ, ותרגומו (מיין זיעג אונד זאנג איזט גאָטט).— **ויהי**. היה.— **לישועה**. ישע.— **זה אלי**. הוא יהיה לי לְאֵל.— **ואנוהו**. ואני אהיה לו לְנָוֶה, אטהר את נפשי כל כך עד שאתכשר לפניו לשכון בקרבי כמו שנאמר (לקמן כה, ח) ושכנתי בתוכם ונאמר (יחזקאל מג, ט) ושכנתי בתוכם לעולם, וקרוב לזה פירש הרב ר' שמשון הירש ז"ל.— **אלקי אבי**. ולא חדש הוא לי אלא כבר הוא אלקי אבי, אלקי אבותי הצדיקים אשר רוממוהו וגדלוהו בקהל עם.— **וארממנהו**. רום, ואני אוסף לרוממהו עוד.— [ג] **ה' איש מלחמה**. רק הוא איש מלחמה ואין זולתו.— **ה' שמו**. אע"פ ששמו ה' המרחם על כל בריותיו — איום ונורא משפטו להכות צריו אחור (עי' ריש וארא).— [ד] **מרכבת**. רכב.— **וחילו**. חיל.— **ירה**. השליך.— **ומבחר**. בחר (דיא אויסערוואָהלטעסטען).— **שלשיו**. שלש, שרי צבאו.— **טבעו**. טבע.— [ה] **תהמת**. תהם וי"א המה ע"ש המית הגלים.— **יכסימו**. כסה, משפטו יְכַסּוּם ובדרך השיר מאריכים לפעמים את התיבה לצורך הניגון.— **ירדו**. ירד.— **במצולת**. צול, ריע צלל.— [ו] **ימינך**. ימן.— **נאדרי**. אדר = הדר (פערהערליכט), נאדרת על ידי כחך הגדול שאתה מראה לאויביך.— **תרעץ**. רעץ, עקרו רוע מן תרועם בשבט ברזל (תהלים ב, ט) צערבריכט.— **אויב**. איב.— **ימינך ה'**. מטרת המקרא הזה להצדיק משפטי ד' ונקמתו באויביו הנזכרים בו, כי כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתקדש ומתאדר בעולמו כראותם שיש דין ויש דיין, ומנהג המקרא לכנות את העונש אשר יחול על ראש עוברי רצונו בשם יד ה' כמו יד ה' הויה במקנך (לעיל ט, ג) יד ה' היתה בם לרעה (שופטים ב, טו) יצאה בי יד ד' (רות א, יג), ולצדקת משפטו כי צדיק הוא בעונשו יכנה בשם ימין ד', כמו כוס ימין ד' (חבקוק ב, טז) נשבע ד' בימינו (ישעיה סב, ח) בצדקת משפטו, הושיעה ימינך ועננו (תהלים ס, ז), להורות שהמשפט נעשה בימין בצדק ובאמת, כאשר תרעץ ימין לדכך את האויב אז היא נאדרת ונכבדת בעולם על ידי הכח הזה.— [ז] **וברב**. רבב.— **גאונך**. גאה.— **תהרס**. הרס.— **קמיך**. קום, בהתאסף עליך אספסוף קמים להשכיח שמך הגדול מלב הבריות, אינך ממהר לעשות עמהם כלה תיכף ומיד, אלא הנך מתראה לפניהם ברבות גאונך. וכזה תהרסם ותפילם מעליך לכל רוח כי יפול עליהם פחד הדר גאונך, כמו שעשית בדור ההפלגה בהראית להם גדלך ותפארתך על ידי אברהם אוהבך, אך אם בזאת לא יוסרו ויוסיפו להכביד את לבם — אז.— **תשלח**. שלח.— **חרנך**. חרה.— **יאכלמו**. אכל.— **כקש**. קשש (שטאָפפעל), כאלה המצרים.— [ח] **וברוח**.

ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ
תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק
שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ
בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ יא מִי־
כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא
תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא׃ יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ יג נָחִיתָ
בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃
יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ טו אָז נִבְהֲלוּ
אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי
כְנָעַן׃ טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ

ידמו

—שרשים והערות—

רוח.— אפיך. אנף, ובכל האותות והמופתים אשר עשית במצרים לא עמלת ולא יגעת, אלא רוח קל יצא מנחירי אפך וכן עשית את כל המעשים האלה עד המופת האחרון שנערמו מי ים סוף ונצבו כערמת תבואה.— וברוח אפיך. (דורך דען אטהעמצוג), דברה תורה כלשון בני אדם.— נערמו. ערם, נצבו כערמת תבואה (אויפגעשפייכערט ווערדען).— נצבו. יצב.— נד. נוד, גדר אבנים.— נזלים. נזל.— קפאו. קפא (זיא ערשטאררען) כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י, י).— (ט) ארדף. רדף.— אשיג. נשג.— אחלק. חלק.— תמלאמו. מלא, תמלא מהם, כמו בני יצאוני (ירמיה י, כ) אגידנו (איוב לא, לז) דברו לשלום (בראשית לז, ד) נתתני (שופטים א, טו), כל אלה אינם כנויי הפעול אלא כנוים למלות הטעם.— נפשי. נפש, רצוני.— אריק. ריק, אוציאנה מהערה ואעשנו ריק.— חרבי. חרב.— תורישמו. ירש = רוש, תשימם רשים ודלים, והרב ר' שמשון הירש ז"ל פירש מלשון ירושה תורישם ידי אלינו, כי נשוב לקחת אותם לעבדים, כמו אשר יורישך כמוש (שופטים יא, כד), והראשון עקר.— (י) נשפת. נשף (ישעיה מ, כד) = נשב (בראשית טו, יא).— כסמו. כסה.— צללו. צלל (זאנקען).— כעופרת, עפר (וויא בלייא).— במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— אדירים. אדר (תהלים נג, ד).— (יא) באלם. אל (אונטער דען מאַכטיגען).— נאדר. אדר (פערהערליכט).— נורא. ירא.— תהלת. הלל.— נורא תהלת. תהלותיך יעוררו מורא ופחד (פורכטבאר דורך לאב).— (יב) נטית. נטה.— תבלעמו בלע, באפך וחרונך לא בזית גלמם אלא חסת על כבודם וצוית את הארץ לבלעם, וזכו לקבורה בשכר שאמרו ד' הצדיק, וברגע מותם הכירו כבוד ד' והצדיקו עליהם את הדין (לעיל יד, ד).— (יג) נחית. נחה.— בחסדך. חסד, בעוז אפך לא הסירות חסדך מבני ישראל.— גאלת. גאל.— נהלת. נהל הספקת להם צרכיהם עד הגיעם אל הארץ הקדושה, כמו שנאמר (לקמן טז, לה) את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען, ונבואה היא זו.— (יד) שמעו. שמע.— עמים. עמם.— ירגזון. רגז (כמו שנאמר (יהושע ב, יא) ונשמע וימס לבבנו.— חיל. חיל כיולדה (אנגסטוועה).— (טו) אז. כהשמע הדברים האלה.— נבהלו. בהל (איבערראשט ווערדען).— אלופי. אלף.— אילי. איל (דיא מאַכטיגען).— יאחזמו. אחז.— רעד. (בעבען).— נמגו. מוג, נמסו (שמעלצען).— (טז) תפל. נפל.— עליהם. מן עלה.— אימתה. אים, קשה מאימה, וכן עולתה בצרתה עזרתה ישועתה ודומיהם, וכן הוא משפט רוב השמות בתוספת הא בסופם להפליג ענינם, אור אורה ישע ישועה רשע רשעה (רל"ש).— בגדל זרועך. מקור עם

יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃
יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ
יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם
וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב
יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה
בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־
הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃
כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס
וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־
סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר

ולא

—שרשים והערות—

בית, כאשר יגיע הזמן להגדלת זרועך לעתיד לבא — אז תפול על כל עמי התבל אימתה ופחד.— בגדל. גדל.— זרועך. זרע.— ידמו. דמם, נפעל ומשפטו: יִדַּמּוּ.— יעבר. עבר, כן עתיד להיות עד שיעבר עמך למנוחת עולמים.— קנית. קנה, קנית לך לעם בגאולה זו.— (יז) תבאמו. בוא.— ותטעמו.—נטע. בהר. הרר.— נחלתך. נחל, ואז תביאמו לארצך ותטעמו בגבולך נטיעת עולמים.— מכון. כון (איינען פעסטען זיטץ).— לשבתך. ישב.— פעלת. פעל.— מקדש. קדש.— כוננו. כון.— ידיך. ידה.— [יח] ימלך. מלך.— לעלם. עלם.— ועד. עוד, וממנו בטחו בד׳, עדי עד (ישעיה כו, ד) שוכן עד (שם נז, טו), ובלמד ולדקתו עומדת לעד (תהלים קיא, ג), כלם פירושם עוד ועוד עד לאין תכלית, ומלת וָעֶד משפטה בפתח גדול וָעַד הויו קמוצה לפני נגינה מפסקת כמו ויום וָלַיְלָה (בראשית ח, כב).— ה׳ ימלך. ואז כשיגיע הזמן האחרון לגאולת ישראל ימלוך ד׳ לעולם ולא תפסק מלכותו עוד כאשר נפסקה פעמים רבות ע״י הגליות.— [יט] כי בא. הפסוק הזה התימת השירה וחוזר לענין הראשון מי לא ישתומם על הפלא הגדול הזה שבשעה שבא פרעה ותילו אל הים וד׳ השיב עליהם את מי הים ונערם שמה כאשר ינער איש את קדירתו — באותו הרגע עצמו הלכו בני ישראל בתוכו ביבשה, לזה ים שואן ברעש ולזה יבשה שוקטת, גדולים מעשי ד׳! — בא. בוא.— סוס פרעה. הסוסים משכו אחריהם את הרכב ואת הפרשים והורידום הימה שלא ברצונם ולא נתנום לנוס.— וישב. שוב.— הים. נכפלה תיבה זו בפסוק זה שלש פעמים, כי שלשה פלאים נזכרו כאן, המצרים הסכימו לנוס מן המערכה - ולא נתנום סוסיהם, תשובת הים הקפוא לאיתנו, הליכת ישראל ביבשה ברגע זרמתו.— הלכו. הלך.— ביבשה. יבש.— הים. ימם.— (כ) ותקח. לקח.— הנביאה. נבא.— אחות. אחה.— אהרן. עד שבא משה היה אהרן נביא לאנשים ומרים נביאה לנשים (הרב ר׳ שמשון הירש ז״ל).— התף. תפף.— ותצאן. יצא, יצאו מאהליהן והלכו אחריה.— הנשים. אנש.— אחריה. אחר.— ובמחלת. חלל.— [כא] ותען. ענה, התחילה לדבר כמו ויען איוב ויאמר (איוב ג, ב) התחיל לדבר.— להם. ממה שאמרה להם וכן שירו בלשון זכר ולא אמרה להן שִׁרְנָה שערו מפרשים אחדים שהמענה הזה הוא מענה על שירת משה וישראל, בראותה שהפסיקו שירתם עוררה אותם להוסיף דַּבֵּר שיר.— כי גאה גאה. חִזְרוּ פעם שנית את שירתכם המתחלת כי גאה גאה וגו׳.— [כב] ויסע. נסע, כשהתחילו העם לשיר את השירה הזאת פעם שנית כבקשת מרים — הסיעם משה מן המקום הזה ואמר להם זמן שירה לחוד וזמן נסיעה

וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת
מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃
כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק
אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ
הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר
אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו
תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־
הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי
אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ חמישי ס כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־
הַמָּיִם׃ טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

וילינו

—שרשים והערות—

לחוד. זהו פשוטו, ומדרשו שעמדו כל העם לפשט את החללים ולבוז ממונם עד שהסיען משה בעל כרחם.— **וילכו.** ילך.— **שלשת.** שלש.— **ימים.** יום.— **מצאו.** מצא.— **מים.** מוי.— (כג) **יכלו.** יכל.— **לשתת.** שתה.— **מרים.** מרר.— **שמה.** שמה.— (כד) **וילנו.** לון, נפעל לפי שהוא פעל הנעשה בין שני גופים שכל אחד נפעל מחברו. כמו הלחם האבק.— **לאמר.** לו.— (כה) **ויצעק.** צעק.— **ויורהו.** ירה, טעמו לפי פשוטו ויראהו, כמו להורות לפניו גשנה (בראשית מו, כח).— **שם.** במקרה הזה שלא אבו לבטוח בה' ולחכות אפי' זמן קצר.— **שם.** שום.— **חק.** חקק.— **ומשפט.** שפט.— **שם לו חק ומשפט,** סדר משה לפני העם חק ומשפט איך להתנהג עם הקב"ה שלא יקצוף עליהם, כי צריכים לבטוח בו שבודאי לא יתנם למות ולא להתרעם תיכף.— **ושם נסהו.** הודיעם שבפעם הזאת נסה הקב"ה כח סבלנותם ובטחונם בו — ולא עמדו בנסיונם, ורבותינו קבלו שבמרה נתנו להם עשר מצות והם ז' מצות בני נח ושבת ודיני ממונות (עי' סנהדרין נ"ו ע"ב) וכבוד אב ואם, וכרש"י הגרסא ופרה אדומה.— (כו) **ויאמר.** ביאור על שם לו חק ומשפט הנזכר בפסוק הקודם.— **שמוע תשמע.** תבטח בו בטחון גמור. **והישר.** ישר.— **בעיניו.** עין.— **תעשה.** עשה.— **והאזנת.** אזן, תטה אזנך.— **למצותיו.** צוה.— **ושמרת.** שמר.— **חקיו.** אפי' אינך מבין טעמיהם.— **המחלה.** חלה.— **רפאך.** אפי' אם תביא עליך מחלה בפשיעותך אני ארפאך.— (כז) **שתים.** שנה.— **עשרה.** עשר.— **עינת.** עין.— **ושבעים.** שבע.— **תמרים.** תמר.— **ויחנו.** חנה.— **על.** אצל.— (א) **עדת.** יעד.— **כל עדת.** עד היום הלכו מפוזרים כי לא סודרו להם עדיין הדגלים, ורבים התרחקו מעט מן המחנה, אבל עכשו כשכלתה חררת מצרים מן הבצק אשר הוציאו משם — נתאספו כלם אצל משה לתבוע מזונותיהם (הנצי"ב ז"ל).— **בחמשה.**

ב וַיִּלּ֨וֹנוּ כָּל־עֲדַ֧ת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל עַל־מֹשֶׁ֥ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֖ן
בַּמִּדְבָּֽר׃ ג וַיֹּאמְר֨וּ אֲלֵהֶ֜ם בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל מִֽי־יִתֵּ֨ן מוּתֵ֤נוּ
בְיַד־יְהוָה֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בְּשִׁבְתֵּ֙נוּ֙ עַל־סִ֣יר הַבָּשָׂ֔ר
בְּאָכְלֵ֥נוּ לֶ֖חֶם לָשֹׂ֑בַע כִּֽי־הוֹצֵאתֶ֤ם אֹתָ֙נוּ֙ אֶל־הַמִּדְבָּ֣ר
הַזֶּ֔ה לְהָמִ֛ית אֶת־כָּל־הַקָּהָ֥ל הַזֶּ֖ה בָּרָעָֽב׃ ס ד וַיֹּ֤אמֶר
יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה הִנְנִ֨י מַמְטִ֥יר לָכֶ֛ם לֶ֖חֶם מִן־הַשָּׁמָ֑יִם
וְיָצָ֨א הָעָ֤ם וְלָֽקְטוּ֙ דְּבַר־י֣וֹם בְּיוֹמ֔וֹ לְמַ֧עַן אֲנַסֶּ֛נּוּ הֲיֵלֵ֥ךְ
בְּתוֹרָתִ֖י אִם־לֹֽא׃ ה וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַשִּׁשִּׁ֔י וְהֵכִ֖ינוּ אֵ֣ת
אֲשֶׁר־יָבִ֑יאוּ וְהָיָ֣ה מִשְׁנֶ֔ה עַ֥ל אֲשֶׁר־יִלְקְט֖וּ י֥וֹם ׀ יֽוֹם׃
ו וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ וְאַהֲרֹ֔ן אֶל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל עֶ֕רֶב וִֽידַעְתֶּ֕ם
כִּ֧י יְהוָ֛ה הוֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ז וּבֹ֗קֶר וּרְאִיתֶם֙
אֶת־כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה בְּשָׁמְע֥וֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶ֖ם עַל־יְהוָ֑ה וְנַ֣חְנוּ
מָ֔ה כִּ֥י תַלּ֖וֹנוּ עָלֵֽינוּ׃ ח וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה בְּתֵ֣ת יְהוָה֩ לָכֶ֨ם
בָּעֶ֜רֶב בָּשָׂ֣ר לֶאֱכֹ֗ל וְלֶ֤חֶם בַּבֹּ֙קֶר֙ לִשְׂבֹּ֔עַ בִּשְׁמֹ֣עַ יְהוָ֔ה
אֶת־תְּלֻנֹּ֣תֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־אַתֶּ֥ם מַלִּינִ֖ם עָלָ֑יו וְנַ֣חְנוּ מָ֔ה לֹא־

* וילונו * תלינו קרי עלינו

—שרשים והערות—

המס.— השני. שנה.— לצאתם. יצא.— (ג) ועל אהרן. שגם הוא היה שותף למשה כיצ"מ.— (ג) מותנו, מות.— ביד.— ידה.— ביד ה'. בשלשת ימי אפלה שמתו אז כל רשעי ישראל.— בשבתנו. ישב.— על סיר הבשר. אמת דברו כי היו עבדי המלך בעצמו וכמו שאמרו רבותינו (מכילתא יתרו פסוק אנכי ד' אלקיך) עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים, ומזונותיהם על המלך ורשות בידם לאכול מטוב הארץ, ואפי בשעת בצרת יחסר לעם הארץ ולא לעבדי המלך — באכלנו. אכל.— אתנו. אות.— (ד) הנני. הנה אני.— ממטיר. מטר.— לחם. מזון.— השמים. ריש בראשית.— ולקטו. לקט.— דבר יום ביומו. שעור כל יום, כמו לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (לעיל ה, יט ; ויקרא כג, לז).— למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— אנסנו. נסה.— בתורתו. ירה, כלומר ארגילנו ללכת בתורתי ולבטוח בי.— (ה) והכינו. כון.— יביאו. בוא. יכינו מיום הששי על יום השביעי.— משנה. כפל.— על אשר. על השעור אשר.— (ו) ערב בערב הבא. וידעתם. ידע.— כי ה' הוציא. ולא אנחנו כמו שאמרתם לעיל כי הוצאתם אותנו. — מארץ מצרים. ואז תראו מה בין הבשר והלחם אשר אכלתם שם להבשר והלחם אשר יתן לכם ד'.— (ז) וראיתם. ראה.— כבוד ה'. בטנן.— תלנתיכם. לון.— ונחנו מה. בטחו בד' אלקיכם ויתן לכם כל צרכיהם.— עלינו. מן עלה.— (ח) בתת. נתן, כאשר יתן.— בשר לאכל. רק לאכל כדי שעור אכילת בשר בסעודה.— ולחם בבקר לשבע. כדי שביעה, למדה תורה דרך ארץ.— בשמע וגו'. על ידי ששמע תלונותיכם.—ונחנו מה, אז תתבוננו .בינה כי נחנו מה שתלינו עלינו

עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה
כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה
נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ ששי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר
בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם
וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל
הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטָּל
סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי
הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ
מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ

ממנו

—שרשים והערות—

כי הזלֻנתו אתכם לפני כלות זמן הגזרה, שהרי הקב"ה דואג לפרנסתכם, ויז של ונהגו בטעם אז כמו אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם (ויקרא כו, ג). — [ט] אמר אל כל עדה. עם תלמידים סורבנים כמוהם טוב למעט הדבור שלא להתקרב אליהם יותר מדאי, לכן הגיד להם ע"י שליח. — קרבו. קרב. — לפני. פנה, התקרבו עצמכם אל ד' אלקיכם כי התרחקתם ממנו הרבה. — כדבר. משה אמר לו אמור אליהם דהיינו דברי תוכחה להמשיך את לבם אל ד', אבל הם לא הטו אזנם לתוכחתו אלא שמעו רק קול דבריו ובתוך כך. — ויפנו. פנה. — נראה. ראה. — בענן. בעמוד הענן ההולך לפניהם. — [יב] שמעתי. שמע. — בין הערבים. (לעיל יב, ו). — תשבעו. שבע. — [יג] ותעל. עלה. — השלו. שלה, מין עוף שמן מאד (יומא ע"ה ב'), ובלשון רבים שַׂלְוִים (במדבר יא, לא). אולי בשביל שהוא מאכל אנשים שְׁלֵוִים בשלות עולם נקרא שלו. — ותכם. כסה. — המחנה. חנה. — היתה. היה. — שכבת. שכב (גיעדערשלאג). — הטל. טלל. — סביב. סבב. — [יד] והנה. ויעה! — דק. דקק, דבר דק. — מחספס. נראים דברי הרב ר' שמשון הירש ז"ל שהוא מגזרת חסף (ענטהילט), ראו דבר דק דק מפוזר על פני מי הטל מְחֻשׂוף מכל כסוי כדרך הזרעונים המכוסים בשרביטיהם, והגרעינים האלה היו מגולים ומחוספים וצפים על פני מי הטל. — ככפר. כגליד קרח המכסה את האדמה ביום הקפאון (רייף) כך היה נראה הדבר הזה על פני מי הטל. — ככפר. כפר (רייפעקקע), ומזה כַּפֹּרֶת כסוי לארון, ואולי מזה וכפרת מבית ומבחוץ בכפר (בראשית ו, יד) בעלעקקען, והוא לשון נופל על לשון. — [טו] ויראו. ראה. — ויאמרו. אמר. — אחיו. אחה. — מן. מנה, מן וימן להם המלך (דניאל א, ה) (צוגעטהיילטע גאבע), ומזה מנת הכהנים (דה"ב לא, ד). — כי לא ידעו. לפיכך לא קראו לו שם מיוחד ע"פ איכותו. — לאכלה. אכל. — [טז] לקטו. לקט. —

ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם
איש לאשר באהלו תקחו׃ יז ויעשו־כן בני ישראל
וילקטו המרבה והממעיט׃ יח וימדו בעמר ולא
העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי־אכלו
לקטו׃ יט ויאמר משה אלהם איש אל־יותר ממנו עד־
בקר׃ כ ולא־שמעו אל־משה ויותרו אנשים ממנו
עד־בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עלהם
משה׃ כא וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי
אכלו וחם השמש ונמס׃ כב ויהי ׀ ביום הששי לקטו
לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל־נשיאי
העדה ויגידו למשה׃ כג ויאמר אלהם הוא אשר דבר
יהוה שבתון שבת־קדש ליהוה מחר את אשר־תאפו

אפו

—שרשים ותערות—

לפי אכלו. גדול הבית ילקוט לפי שעור אכילת בני ביתו, דהיינו עמר **לגלגלת**, וכמספר נפשות ביתו כל כך עמרים ילקוט. — **איש לאשר באהלו.** כל איש יקח כפי מספר הנפשות אשר באהלו. — **אכלו.** אכל. — **לגלגלת.** גלל, ונכפלה הפא. — **מספר.** ספר, כמספר. — **באהלו.** אהל. — **תקחו.** לקח. — (יז) **ויעשו.** עשה. — **המרבה.** רבה. — **והממעיט.** מעט, יש שהרבו ללקוט יותר מכדי אכלם כדי להכין ליום מחר, ויש שנתעצלו בלקיטתם ולא לקחו אפי' כדי אכלם לפי שלא האמינו בו, וכמו שהתאונן עליהם אסף המשורר (תהלים עח, יט) היוכל אל לערוך שלחן במדבר? הגם לחם יוכל תת? כי לא האמינו באלקים. — (יח) **וימדו.** מדד, אבל כאשר מדדו אח"כ בעמר מצאו כי לא. — **העדיף.** עדף. — **החסיר.** חסר, אצל המרבה לא נמצא יותר מכדי אכילת יום ואצל הממעיט לא נמצא פחות. — (יט) **יותר.** יתר, ידעתי שנמצאו בכם אנשים אשר הרבו ללקוט יותר מכדי צרכם ודעתם היתה להניחו למחר, לפיכך אני מזהיר אותם שלא יקמצו באכילתם בשביל זה אלא יאכלו הכל, ומחר יתן ה' לחם חדש. — (כ) **וירם.** רמם, תולעי הרקבון נקראים רִמָּה, (פֿיילניססווירמער). — **תולעים,** תלע, וי"א ילע. — **ויבאש.** באש, וכבר נבאש, כמו וגבר ימות ויחלש (איוב יד, י) וכבר נחלש, ועבר עליו רוח קנאה (במדבר ה, יד) פירשו רבותינו (סוטה ג' א') וכבר עבר, כי הרקבון סבת הרמה לא בהיפך. — **ויקצף.** קצף. — (כא) **וילקטו.** אז התחילו לשמוע אל משה. — **וחם.** חמם. — **ונמס.** מסס. — (כב) **ויהי.** היה. — **הששי.** ששה. — **משנה.** שנה (דאפפעלט). — **שני העמר לאחד.** לגלגלת, הכתוב בעצמו מבאר מהו לחם משנה דהיינו שני העמר לכל אחד, וזהו דרך הבאור (עקספלאנאטיוו) הנוהג הרבה במקרא, כמו כי מת אתה ולא תחיה (ישעיה לח, א), זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (שם ט, יד). — **ויבאו.** בוא. — **נשיאי.** נשא. — **העדה.** יעד. — **ויגידו.** נגד. — (כג) **הוא אשר דבר ה'.** הוא הדבר אשר דבר אלי ד' בתחלה, אבל לא הגדתי לכם בזמנו כי דמיתי שתבינו זאת מאליכם שצריכים להכין מערב שבת לשבת האסורה בכל מלאכה. לפי שכבר נתנה לכם השבת במרה (לעיל טו, כה). — **שבתון.** שביתת המן ביום המחרת אות היא כי

אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ
לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר
כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃
כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה
הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס כח וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי
וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא
נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו
אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם
בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן
וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ
לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת

ותן

—שרשים והערות—

שבת קדש לד' מחר לפיכך צריכים להכין מהיום, ומלאנו שביתה במן (יהושע ה, יב) וישבות המן.— האפו. אפה.— תבשלו. בשל, הרוצה לאפות ולבשל יאפה ויבשל היום ויצניע ליום המחרת.— העדף. המותר, ואמר העודף תחת המותר כי המותר הוא הגרוע (ויקרא י, יב).— הניחו. נוח, דגש ת' נח הניחו.— למשמ־ת. שמר.— (כד) ולא הבאיש. וממילא לא היתה בו רמה.— (כה) ויאמר. ביום השביעי. בבקר.— (כו) ששת ימים תלקטהו. ככה תעשו תמיד. — שבת. יהיה ולפיכך לא יהיה בו המן.— (כז) יצאו. יצא.— מצאו. מצא.— (כח) מאנתם. מאן, בעשותכם מעשים המורים על מאונכם (ברכות לט, ח).- - מצותי. צוה.— ותורתי. ירה.— (כט) ראו. ראה, התבוננו.— כי ה' נתן לכם את השבת. כבר במרה ואיננו דבר חדש אצלכם.— הששי. ששה (יחזקאל מה, יג).— יומים. על שני ימים.— שבו. ישב. – תחתיו. מן נחת.— ממקמו. קום.— השביעי. שבע.— (ל) וישבתו. שבת.— העם. עמם.— (לא) ויקראו. קרא.— שמו. שמה.— גד. גדל (קאריאנדער־וואמען) גרעינים עגולים ואינם לבנים והמן היו גרעיניו לבנים (רש"י).— וטעמו. טעם.— כצפיחת. צפח, כעגת סלת דקה מן הדקה הנילושה בדבש (מכילתא) — (לב) מלא העמר. עמר מלא.— למשמרת. ישאר למשמרת.— לדרתיכם. דור.— למען מן ענה.— יראו. הדורות הבאים.— האכלתי. אכל.— בהוציאי. יצא.— (לג) קח. לקח.— צנצנת. צנן, וכפלה הפא.—

וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה
לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל אֶרֶץ
נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃
לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ שביעי יז א וַיִּסְעוּ
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי
יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃ ב וַיָּרֶב
הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר
לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃
ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר
לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי
וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה
אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל

ומטך

—שרשים והערות—

אחת. אחד, ומשפטו אֲחֶדֶת.— ותן. נתן.— אתו. אות.— (לד) ויניחהו. כן הניחהו, עבר מהופך תחת עבר ישר (לעיל ט, כא).— לפני. פנה.— העדת. יעד, אחר הקמת המשכן.— (לה) ארבעים. רבע.— באם. בוא.— נושבת. ישב.— את המן וגו'. באור הקודם (לעיל פסוק כב), ויש לומר שאין זה באור הקודם אלא דבר חדש, אל ארץ נושבת היינו אל ארץ סיחון ועוג עד היום שמת משה שאז פסק מרדת עוד בבקר בבקר וחדלו מלקטו, אבל „את המן אכלו" מן השארית שנשארה בידיהם ביום ההוא — אכלו עד בואם אל הארץ והקריבו העמר ולא הבאים כל הימים האלה, ואולי פסוק זה כתב יהושע בשם ד' או משה בעצמו כתבו בדמע (ב"ב ט"ו א'). — [לו] עשרית. עשר.— האיפה. איף.— [א] למסעיהם. נסע.— על פי ה'. בעמודי הענן והאש ההולכים לפניהם.— ויחנו. חנה.— מים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— לשתת. שתה, מקור תחת שם המקרה לְשְׁתִיַּת העם.— [ב] וירב. ריב, קשה מתלונה.— ויאמרו. אמר.— תנו. ה' על ידך.— מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'. עון כפול, האחד שאתם מריבים עמדי על חנם, והשני שאתם מנסים את ד', וכי אינכם יודעים שהוא דואג לכם ?— תנסון. נסה. (ג) ויצמא. צמא, אחרי נערת משה התאפקו מריב עד שצמאו מאד. ואז התלוננו עליו תלונה חריפית.— וילן. לון.— העליתנו. עלה, לפני הזמן, כי על כל פנים רואים אנו שד' לא רצה בזה שהרי חדל מתת לנו מים.— (ד) ויצעק. צעק.— אעשה. עשה.— וסקלני. סקל.— [ה] עבר. סבול אותם.— אתך. אתת.— מזקני. זקן.— ומטך. נטה, שמטים אותו לכל צד.— הכית. נכה, שצוית לאהרן אחיך להכות בו את היאור (לעיל

וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃
ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר
וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי
זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־
רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ
יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־
יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־
לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־
רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ
כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן
וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה
יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי
מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ
וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי
יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־

מחה

—שרשים והערות—

יט).— בידך. ידה.— והלכת. הלך.— (ו) הנני. הנה אני.— והכית בצור. לא נאמר את הצור כמו שנאמר (במדבר כ. יא) ויך את הסלע, כי שם היתה הכאה חזקה וכאן לא היתה אלא הקשה בעלמא כאדם הדופק בדלת.— לעיני. עין.— (ז) ויקרא. קרא.— שם. שמה.— המקום. קום.— בקרבנו. קרב.— (ח) עמלק. עי' בראשית (לו, ב).— וילחם. לחם.— [ט] אנשים. אנש, יראי אלקים.— וצא. יצא.— נצב. יצב.— הגבעה. גבע, לצופה על המלחמה.— [י] וחור. בן כלב בן חצרון בן פרץ בן יהודה, זקנו של בצלאל (דה"א ב, יח — יט).— (יא) ירים, רום, — וגבר ישראל. זה היה אות לצבא המלחמה העומדים למטה שישראל גובר ואמצו את רוחם להלחם עוד.— יניח. נוח.— וגבר עמלק. זה היה להם לאות שיד עמלק על העליונה ואז רפתה רוח גבורתם.— (יב) וידי משה כבדים, ולא יכול להחזיק ידיו במרום זמן רב, גם היה גבוה הרבה מאהרן וחור ולא יכלו לתמוך בידיו, לפיכך.— ויקחו. לקח.— וישימו. שום.— תחתיו. מן נחת.— וישב. ישב, כדי שתשפל קומתו, ואז.— תמכו. תמך.— ויהי. היה.— אמונה. אמן, נאמנים לישראל (טרייא).— [יג] ויחלש. חלש.— לפי. פה. — לפי חרב. על פי החרב (דורך דאס שווערדט). ולא בנסים גלויים באותות ובמופתים למעלה מן הטבע, כדי להראות לישראל שגם המה מוכשרים למלחמה ולא יפול עוד ... [יד] ... — בספר. בספר התורה.— ושים באזני יהושע.

מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ טו וַיִּבֶן
מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד
עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃

פ פ פ

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר
עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־
הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן
מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת
שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי
בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי
בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה
וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה

שם

—שרשים והערות—

יתבאר לו גם בעל פה הסבה אשר לא עלתה בידו הפעם להשמיד את כל העמלקים מתחת השמים, אמור לו כי הַמְּחִיָּה הגמורה השארתי לי לעצמי לעתיד לבוא, בכאן רמז הקב"ה למשה שיהושע עתיד לירש כסאו.— (טו) ויבן. בנה.— מזבח. זבח.— ויקרא שמו. של הקב"ה הנזכר בפסוק הקודם.— הי נסי. ד' הוא נס הנלחון שלי (מיין זיעגעספאניער), אע"פ שהנלחון הזה היה למראה עינים בדרך הטבע בחרב וכחנית, מ"מ יודע אני כי מאת ד' היתה זאת.— [טז] כי יד על כס יה. כי הקב"ה הניח ידו על כסאו ונשבע להיות.— מלחמה. לחם.—

[א] וישמע. שמע.— יתרו. הוא רעואל אבי חובב (עי' לעיל ג, א).— למשה. שהגדילו על כל בני האדם אשר תחת כל השמים.— ולישראל עמו. שהגדילם על כל העמים ורוממם מכל לשון.— כי הוציא. וביחוד הפלא הגדול שהוציאם מארץ מצרים אשר לא האמינו כזאת כל מלכי ארץ.— (ב) ויקח. לקח.— חתן משה. התפאר במה שהוא חותן האיש הנבחר.— אשת משה. התפאר במה שבתו נפלה בגורלו.— אשה. איש.— שלוחיה. אחר ששלחה משה מעל פניו כקבלת חז"ל במכילתא, אע"פ שכבר שלחה מעל פניו ולפני מ"ת היה השלוח בלבד מתרת את האשה להנשא לאחר, ישבה והמתינה על משה (הנצי"ב ז"ל), וממה שאמר הכתוב שלוחיה בלשון רבים שהלשון הזה לא נמצא אלא על הדורונות שאבי הכלה שולח לחתנו כמו ויתנה שלוחים לבתו (מ"א ט, טז) שערו רבים הביאם הראב"ע שמקודם שלח יתרו דורונות למשה בשביל בתו כדי לפייסו מה שלא נתן לו מאומה בשעה שנשאה.— [ג] שני. שנה.— בניה. בנה.— שם. שמה.— כי אמר. משה.— גר. גור.— הייתי. היה.—נכריה. נכר.— [ד] כי אלקי. כי אמר משה בשעה שנולד הבן אלקי וגו', ופעל האמירה המובן מאליו הסר כמו כי ירא לאמר אשתי (כי אמר) פן יהרגוני (בראשית כו, ז) כי אתה (אמרת) ד' מחסי (תהלים צא, ט).— אבי. אבה.— בעזרי. עזר.— ויצלני. נצל.— (ה) ויבא. בוא.— ובניו ואשתו. של יתרו, כך פרשו רבותינו בספר הזהר.— המדבר. דבר, מדבר סין.— הרי

שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ
בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ
לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת
יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם
יְהוָה׃ ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה
לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ
בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד
פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃
יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר
אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים

לאלהים

—שרשים והערות—

הרר, אל הר.— (ו) ויאמר. אמר, ע"י שליח.— (ז) ויצא. יצא.— לקראת. קרא.— וישתחו. שחה.— וישק. נשק, יתרו למשה, ומפני יראת הרוממות לא הרבה בנשיקות לפיכך נאמר וישק בקל (בראשית כט, יג).— וישאלו. שאל.— לרעהו. רוע, ויש גם רעה (שופטים יד, כ).— לשלום. שלם.— האהלה. אהל, המכסה העליון נקרא אהל כמו לאהל על המשכן (לקמן כו, ז), כי במסעות המדבר עשו להם אוהלים מיטלטלים ממקום למקום.— (ח) ויספר. ספר.— אודת. אוד, בסבת ישראל.— התלאה. לאה (בעשווערליכקייטען), ממלחמת פרעה ועמלק ומחסרון המים והלחם.— מצאתם. מצא.— (ט) ויחד. חדה.— הטובה. טוב.— הצילו. ביחוד על הצלתם מיד מצרים.— (י) ויאמר. אמר.— ברוך ה'. רגילים לתרגם ברכת ד' מלשון תהלה ושבח (געלאבט) וברכת בני אדם מענין תוספת ורבוי (געזעגנעט), אבל כבר הוכיח הגאון ר' חיים ז"ל מוואלאזין (נפש החיים שער ב' ריש פרק ב') מן התלמוד (ב"מ קי"ד א') שגם ברכת ד' צריכה להתרגם מענין תוספת ורבוי כברכת ב"א, והיא רצון המברך וחשקו לראות בהתגדל כבוד מלכות שדי בעולמו.— הציל אתכם. למשה ולאהרן אמר.— מיד מצרים. בהכותכם אותם.— ומיד פרעה. בבואכם להתרות בו (רע"ם).— הציל את העם. זהו הפלא היותר גדול כי הציל גוי מקרב גוי שהיו שקועים בעבודתם.— העם. עמם.— מתחת. מן נחת.— יד. ידה.— (יא) עתה. בעת הזאת.— ידעתי. ידע.— מכל האלהים. אין כונתו מכל האלילים כי לא יצדק האומר פלוני גדול מן האפס, אלא מכל הכחות הנמצאים בפועל, שרגילים האומות ליחס לכל כח אלוה בפני עצמו, עכשו רואה אני שהוא גדול מכלם שהרי הוא מכריחם לעשות רצונו, כמו שהכריח את היסודות כלם להכות את מצרים והכריח את הים להטביעם וביותר אני מתפעל מצדקת משפטיו.— כי בדבר. כי דנם באותו הדבר עצמו.— אשר זדו עליהם. המצרים, הם זדו עליהם במים לפיכך הטביעם במים, והוא מקרא קצר.— זדו. זוד.— (יב) וזבחים. זבח.— לאלקים. כפי מדרגת הכרתו אותו, ובישראל לא נזכר בקרבנות אלא שם המיוחד (מנחות

לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם
עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת
וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה
מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם
נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ
כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם
דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי
אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה
אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל תִּבֹּל

גם

—שרשים והערות—

ק"י ע"א).— **זקני**. זקן, ומשה עמד ושמש לפניהם בסעודה זו.— **לאכל**. אכל.— **לחם**. כל הסעודה נקראת ע"ש הלחם כמו שימו לחם (בראשית מג. לא).— **לפני** פנה.— [יג] **ויהי**. היה.— **ממחרת**. מחר, מן מָאָחָר היום שאחריו, וקבלו רבותינו (מכילתא) שהיה זה ממחרת יום הכפורים ברדתו מן ההר בפעם השלישית, ואין מוקדם ומאוחר בתורה.— **וישב**. ישב.— **לשפט**. שפט.— **ויעמד**. עמד.— **על משה**. אצל משה, כמו וכל צבא השמים עומד עליו (מ"א כב, יט).— (יד) **וירא**. ראה.— **אתה**. אנת.— **מרוע**. מה דוע, מה דעתך בדבר הזה? — **מדוע אתה יושב לבדך**. ידעתי אמנם שאתה יושב ושופט את העם, אבל השאלה היא מדוע אתה לבדך השופט היחידי בכל העם הרב הזה וכל העם נצב רק עליך, ומדוע לא שמת לך עוזרים בדבר? — **מן בקר עד ערב**. כי עד אשר יגיע לפניך משפט כל איש ואיש יעבר עליו יום תמים בעמידה.— **לבדך**. בדד.— **נצב**. יצב.— **מן בקר**. מן הבקר משמע הבקר הידוע דהיינו נץ החמה, אבל מן בקר משמע מעלות השחר, כי מנץ החמה ואילך לא יספיק להם ויצטרכו להקדים מעלות השחר.— [טו] **לדרש אלקים**. לא משפט בלבד בין אדם לחברו ידרשו העם ממני, כי אם גם פתרונים בשאלות אלקיות העומדים ברומו של עולם, ודבר זה אי אפשר להגיד להם ע"י שליח.— **לדרש**. דרש.— [טז] **כי יהיה להם דבר**. ואחרי שעל כל פנים צריך אני לשבת במקומי כל היום כדי ללמד את העם דעת אלקים, ממילא גם כי יהיה להם איזה סכסוך בענינים שבין אדם לחברו.— **בא אלי**. בא הסכסוך הזה לפני.— **ושפטתי**. אני בעצמי ולא אמסרנו לשליח.—**והודעתי וגו'**. ואפי' במשפט כל הסכסוכים שבין איש לרעהו אני מודיע להם טעמי המשפט עד כמה רמו ונשגבו חקי האלקים ותורותיו מחקי בשר ודם ואפי' בדברים הנראים לכאורה כזרים, כמו בנזקי בור שאינו ברשותו ועשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו, וטמון באש דפטריה רחמנא, ועדים זוממין דחידוש הוא, ותשלומי דו"ה דאינו נוהג אלא בשור ושה בלבד, ובעליו עמו בשומרים דפטור, וכיוצא בהם, הסבר דברים כאלה מלוה בו יותר מבשלוחו.— **בא**. בוא.— **בין** מן בינה, כי בכח הבינה מבדילים בין דברים דומים.— **והודעתי**. ידע.— **חקי**. חקק.— **תורתיו**. ירה.— (יז) **לא טוב הדבר**. עדיין אני עומד בדעתי כי לא טוב הדבר.— **אשר אתה עשה**. אשר אתה לבדך עושה כל אלה.— (יח) **נבל תבל**. ותבלה כח גופך.—

גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר
לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ
וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ
אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם
אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ
יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה
מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי
בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי
חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת
וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן
יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־
הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה
לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה
אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם
שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃

ושפטו

—שרשים והערות—

העם וגו׳ עמך. עמם.— תוכל. יכל.— עשהו. עשה, משפטו עשותו.— (יט) בקלי. קול.— איעצך. יעץ, ויש גם עוץ (שופטים יט, ל).— ויהי אלקים עמך. כודאי יסכים לך האלקים.— מול האלקים. איש הבינים.— והבאת. כל השאלות הקשות תביא אתה בעצמך אל האלקים.— (כ) והזהרתה. זהר. אתהם. הא נוספת וכמוהו אתהן (ויקרא יד, מ).— והודעת. בתחלה תודיע להם אתה בעצמך ככל אשר תשמע מפי הגבורה כי אינו דומה שומע מפי רב לשומע מפי תלמיד, ואח״כ.— (כא) ואתה. בעצמך ולא תסמוך בבחירתך על שום אדם.— תחזה. חזה.— אנשי. אנש.— יראי. ירא.— שנאי. שנא.— בצע. (געווינסט).— ושמת. שום.— עלהם. מן עלה.— שרי. שרר.— אלפים. אלף.— מאות. מאה.— חמשים. חמש. — עשרת. עשר.— (כב) עת. ענה (לקמן כא, י) והתיו לנקבה וכתשלומו עֵנֶת.— והיה. כן.— הגדל. ענין קשה.— יביאו. בוא.— ישפטו. שפט.— והקל. קלל, נווי מההפעיל הקל מעליך את המשא (ערלייכטערע דיר דיא לאסט).— ונשאו אתך. משא העם, אתה תהיה העקר והם טפלים לך (בראשית ג, ו).— ונשאו. נשא.— (כג) וצוך ויכלת. אם יסכים לכך אז תוכל עמוד.— וצוך. צוה.— מקמו. קום.— בשלום. שלם.— (כד) וישמע. שמע. - לקול. (עי׳ לעיל ד, ח).— ויעש. עשה, בתחלה שם לב לדבריו וכשמצאם נכונים עשה כן.— (כה) ויבחר. בחר.— ויתן. נתן, ולעיל פסוק כ״א אמר ושמת (עי׳ ויקרא ו, ג).—

כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן
אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃ כז וַיְשַׁלַּח
מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל אַרְצוֹ׃ פ יט א בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה
בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי
וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה
עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר
כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתֶּם
רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי
נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃ ה וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ
בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־
הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת
כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי

ישראל

—שרשים והערות—

אתם. אות.— **ראשים.** ראש.— [כו] **ושפטו.** היו שופטים,— **יביאון.** היו מביאים.— **ישפוטו.** היו שופטים, כמו ככה יעשה איוב (איוב א, ה) היה עושה.— **ישפוטו.** כמו לא **תעבורי** (רות ב, ח) משפטם בשוא.— [כז] **וישלח.** שלח.— **וילך.** ילך.— **ארצו.** לגייר את משפחתו (מכילתא).- - [א] **השלישי.** שלש.— **לצאת.** יצא, מקור נסמך כמו לשבת אברם (בראשית טז, ג) והנפרד בקמץ הלמד.— **ביום הזה.** בראש חדש סיון.— **באו.** בוא.— [ב] **ויסעו.** נסע.— **ויחנו.** חנה.— **ויחן.** מתחלה נוסעים במחלקת וחונים במחלקת וכאן השוו לב אחד לקבל התורה (מכילתא).— [ג] **ומשה עלה אל האלקים.** נתעלה במדרגת אלקיותו מעלה מעלה עד היותו איש אלקים כמו שנאמר (תהלים ח, ו) ותחסרהו מעט מאלקים, ובמדרש שמואל על המקרא ועלה האיש ההוא מעירו (ש״א א, ג) נתעלה האיש בביתו נתעלה בחצרו נתעלה בעירו נתעלה בכל ישראל, ולפיכך לא אמר הכתוב כדרכו ויעל משה אל האלקים, כי אין זה ספור עליתו ההרה כמו ויעל משה אל ההר (לקמן כד, טו) אלא ספור מדרגת עלייתו במקומו.— **ויקרא.** קרא.— **לאמר.** כדברים כאלה.— **ותגיד.** נגד.— **ישראל.** מן יְשַׁר־אֵל, וכן מצאתי בשוחר טוב הוצאת בובר מזמור ד׳ אות כ״א „ישראל ישרי אל״.— [ד] **אתם.** בעצמכם ולא מפי השמועה.— **ראיתם.** ראה.— **ואשא.** נשא.— **כנפי.** כנף.— **נשרים.** נשר.— [ה] **ועתה.** מן עת, בעת הזאת.— **בקלי.** שמוע בקול פירושו (געהארכען) מבלי נטות ימין ושמאל ומבלי דרוש אחר טעמו של דבר, אבל שמוע לקול פירושו שים לב לדבר.— **ושמרתם.** שמר.— **והייתם.** היה.— **סגלה.** סגל, אוצר נחמד (איין בעזאָנדערער שאטץ).— **כי לי כל הארץ.** אע״פ שכל הארץ היא קניני ואני משגיח על כלה בכלל, אתם תהיו אוצרי המיוחד להשגיח עליכם בפרט.— [ו] **ואתם.** כמו שאני מגדי הנני מליין אתכם מכל העמים לטוב, ככה תהיו אתם מגדכם מתאמצים להצטיין בין כלם להיות לי **ממלכת כהנים** משועבדים לעבודתי ביחוד, כמו ואתם כהני ד׳ תקראו

יִשְׂרָאֵל׃ חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם
לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃
ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר
יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד
מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ
שִׂמְלֹתָם׃ יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם
הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי׃
יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת
בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ יג לֹא־
תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה

אם

—שרשים והערות—

(ישעיה סא, ו).— וגוי קדוש. מצוינים ונבדלים בהנהגתכם הטובה שכל רואיכם יכירו מעלתכם.— **כהנים.** כהן, משרת.— **אלה הדברים.** אלה הם הדברים.— **אלה.** אל.— **הדברים.** דבר.— (ז) **לזקני.** זקן.— **וישם.** שום.— **לפניהם.** פנה, סדר לפניהם. — **צוהו.** צוה. — [ח] **ויענו.** ענה.— **יחדו.** יחד.— **נעשה.** עשה.— **וישב.** שוב, למדה תורה דרך ארץ שצריכים להשיב שולחו דבר אפי' למי שיודע, כמו שאמר גד החוזה לדוד דע וראה מה אשיב שולחי דבר (ש״ב כד, יג) והמלאך אשר שלח ד' להכות את ירושלם משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני (יחזקאל ט, יא).— (ט) **בעב הענן.** בעבי הענן והוא הערפל הנראה לעיני כל ישראל (רמב״ן).— **בעב.** עבה, והנסמך עֲבִי כמו בעבי גבי מגניו (איוב טו, כו), וכמוהו אב שהנסמך ממנו אבי (בראשית יא, כט) נמצא לפעמים אב המון גוים (שם יז, ה׳, ויש גם עוב (תהלים יח, יב).— **ישמע.** שמע, אם יראה בעיניו ובאזניו ישמע—אז יבין ויקשיב, והמקרא קצר ושעורו—הנני בא אליך בעב הענן בעבור יראה ואשמיע קולי בעבור ישמע.— **יאמינו.** אמן.— **ויגד משה וגו' אל ה'.** כדבריך אלה שמעתי מפיהם שאמרו רצוננו לראות את מלכנו ולשמע הדברים מפיו— (י) **לך.** ילך.— **וקדשתם.** קדש, וזמנתם.— **וכבסו.** כבס.— **שמלתם.** שמל. — [יא] **נכנים.** כון.— **השלישי.** שלש.— **ירד.** ירד,— **לעיני.** עין.— **הר.** הרר. — [יב] **והגבלת.** גבל.— **לאמר.** לא בגדר גבוה אלא באמירה.— **לעות.** עלה.— **בקצהו.** קצה.— **מית יומת.** יהרג, אבל ימות בקל היא מיתה טבעית.— (יג) **תגע.** נגע.— **בו.** באדם העולה או הנוגע, לא תגע בו יד אדם לסחבו ממקומו פן תגע יד הסוחב בהר, או משום מגע ע״י דבר אחר.— **כי סקיל יסקל.** אלא יסקלוהו מרחוק באבנים.— **ירה יירה.** בחצים.— **יירה.** כמו וייחל עוד (בראשית ח, יב).-- **בהמה.** בהם, (ריש בראשית).— **יחיה.** —חיה. **במשך.** משך.— **היבל.** קול השופר.— **יעלו.** הורשו לעלות ולבדוק אם נמצא שם דבר אשר

אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃
יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם
וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת
יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת
הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל
שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיּוֹצֵא
מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ
בְּתַחְתִּית הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד
עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן
וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ
וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃
ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא
יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ כא וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה
לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־
יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה

העדתה

—שרשים והערות—

יכול לדבר אליהם מבלעדי.— (טו) לשלשת ימים. הוסיף יום אחד מדעתו.— ימים. יום.— תגשו. נגש.— אשה. איש.— (טז) בהית. היה.— קלת. קול.— וברקים. ברק.— ויחרד. חרד.— במחנה. חנה.— (יז) ויוצא. יצא.— לקראה. קרא.— מן המחנה. קרבם ממקום תחנותם אל ההר.— ויתיצבו. יצב.— בתחתית. מן נחת. [יח] כלו. כלל.— מפני. פנה, מפני המעשה.— באש. אשש.— הכבשן. (לעיל ט, ח).— (יט) ידבר. היה מדבר.— יעננו. ענה.— (כ) ויקרא. קרא.— ההר. הרר.— ויעל. עלה.— (כא) רד. ירד.— העד. עוד (ווארנע).— בעם. עמם.— פן. המסופק בדבר פונה לכל צד אפשרי, ועי' (בראשית כב, א).— יהרסו. הרס, יעברו את הגבול הנתן להם במעמדם.— לראות. ראה.— רב. רבב.— [כב]הכהנים. הבכורים.— יתקדשו. יזמינו עצמם לכך ולא יגשו פתאום.— יפרץ. פרץ.— (כג) לא יוכל. אפי' אם ירצה.— כי אתה העדתה. וגזרתך היא מעשה המכריח כמו שאמרו רבותינו בשחר טוב מזמור קי"ט פסוק לעולם ד' דברך נצב, ואין זה דומה למצות התורה שנמסרו לבחירה.— הגבל את ההר. ובודאי נעשה גבול כמאמר פיך שא"א לעברו, כמו שאמרת יהי רקיע — ונעשה.— וקדשתו. תבדילהו מן

העדתה בנו לאמר הגבל את־ההר וקדשתו: כד ויאמר
אליו יהוה לך־רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים
והעם אל־יהרסו לעלת אל־יהוה פן־יפרץ־בם: כה וירד
משה אל־העם ויאמר אלהם: ס כ א וידבר אלהים
את כל־הדברים האלה לאמר: ס ב אנכי יהוה אלהיך
אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: ג לא־
יהיה לך אלהים אחרים על־פני: ד לא־תעשה לך
פסל וכל־תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ
מתחת ואשר במים מתחת לארץ: ה לא־תשתחוה
להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד
עון אבת על־בנים על־שלשים ועל־רבעים לשנאי:
ו ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי ס ז לא
תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה

* לו קרי — את

—שרשים והערות—

ספס.— (כד) **לך רד.** אעפ"כ רד מן ההר בשעה שאדבר אליהם את דברי שלא יאמרו כי דבריך **כס.**— (כה) **ויאמר אלהם.** החזיר להם הדברים האלה.— (ב) **אנכי.** אשר נודעתי לכם במצרים כמו שנאמר (יחזקאל כ, ה) ואודע להם בארץ מצרים.— **אשר הוצאתיך.** הוא אשר הוצאתיך.— **מבית עבדים.** פי' (לעיל יג, ג).— (ג) **אלהים אחרים.** לא תקבל עליך לאלוה שום כח מכחות היצירה.— **על פני.** נגד פני.— (ד) **לא תעשה.** פרטי הדבור השני.— **פסל,** בולט (רעליעף).— **תמונה. מון,** תמונה שטחית מצוירת.— **אשר.** מן הדברים אשר.— **ממעל.** עלה.— **מתחת.** מן נחת.— **במים.** מוי (תרגום תהלים ואיוב).— (ה) **תשתחוה.** שחה, הכנעה בעצמה.— **תעבדם.** עבד, עבודה מעשית. נקוד זר ומשפטו תַעַבְדֵם בפתח.— **קנא.** (אייפערזיכטיג).— **עון,** מן עוה.— **עון אבת.** העון שהבנים התרגלו בו מאבותיהם נקרא עון אבות.— **אבות.** אבה.— **בנים.** בנה.— **שלשים.** שלש, הדור השלישי ממנו והם הנכדים.— **רבעים.** רבע, הדור הרביעי ממנו.— **לשנאי.** שנא, להשונאים אותי.— (ו) **ועשה.** ואני עושה.— **לאלפים.** אלף, לדורות הרבה.— **לאהבי.** אהב, להאוהבים אותי.— **ולשמרי.** שמר.— **מצותי.** צוה.— (ז) **תשא.** נשא.— **שם.** שמה.— **לשוא.** שוא, בחנם, **ובלאון** רבים שואים (תהלים לה, יז).— **לא תשא וגו',** אזהרה שלא להשבע בשם ד' בחנם, ואפי' באמת (גיטין ל"ה א') ושלא להוציא ש"ש לבטלה (ברכות ל"ג א'), ומה שהוציא את האזהרה הזאת בלשון לא תשא ולא אמר בלשון יותר מבורר לא תשבע בשמי לשוא כמו שאמר (ויקרא יט, יב) ולא תשבעו בשמי לשקר? רמז לנו בזה על ענין מוסרי שכל אדם הנושא עליו שם ד' כדרך שנאמר (דברים כח, י) וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך, צריך להתאמן על פי מעשיו והנהגתו שיהיה ראוי לכך ולא ישא עליו את השם הנכבד והנורא בחנם, כאלה שנאמר בהם הנשבעים בשם ד' ובאלקי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה

אֶת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ ח זָכוֹר אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּךָ׃ י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה | וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה
יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן
יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס
יג לֹא תִרְצָח ס לֹא תִנְאָף ס לֹא תִגְנֹב ס לֹא תַעֲנֶה

ברעך

—שרשים והערות—

(ישעיה מח, א) באמור להם עם ד' אלה ומארצו יצאו (יחזקאל לו, כ).— ינקה. נקה.— (ח) **לקדשו.** להבדילו לטוב מאחר ימי השבוע ע"י השביתה ממלאכה ותוספת עונג.— (ט) **ששת.** ששה (יחזקאל מה, יג).— **ימים.** יום.— **מלאכתך.** לאך.— **ששת ימים תעבד.** שבע פעמים הזכירה התורה היתר מלאכה בששת ימי החול (לקמן כג, יב; לא, טו; לד, כא; לה, ב; ויקרא כג, ג; דברים ה' יג), ללמדנו שמצוה על האדם לעשות מלאכה בששת ימי המעשה ולא ללכת בטל, כי הבטלה מביאה לידי זמה ולידי שעמום (כתובות נ"ט ב'), ואין אדם מת אלא מתוך הבטלה (אדר"נ פי"א) ושם ר' עקיבא אומר ישב אדם כל השבוע ולא עשה מלאכה וכו' מתחייב מיתה לשמים; והפעם השביעי הזכירה בשביל יום השבת, שגם בשבת מצוה לעשות מלאכה משום פקוח נפשות, ולדעת הגר"א (ויקרא כג, ג) לא הזכירה אלא שש פעמים ע"ש.— (י) **השביעי.** שבע.— **תעשה.** עשה.— **אתה.** אנת.— **ובתך.** בנה.— **עבדך.** עבד.— **ואמתך.** אמה (בראשית יב. טז).— **ובהמתך.** בהם.— **וגרך.** גור.— **בשעריך.** שער.— (יא) **השמים.** (ריש בראשית).— **הים.** ימם.— **וינח.** נוח.— **ויקדשהו.** קדש.— (יב) **אביך.** אבה.— **אמך.** אמם.— **למען.** מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— **יארכון ימיך על האדמה.** כנוהג שבעולם המכבד את הוריו מתרגלים צאצאיו לכבד גם אותו ולדאוג לאחריתו עד זקנה ושיבה, ואפי' אם יקרה שלא יאריך ימים על האדמה, מובטח לו שיאריך ימים בעולם שכלו ארוך (קדושין ל"ט ב).— **יארכון.** ארך, הפעיל עומד.— **האדמה.** אדם — ואלה חמש הדברות הראשונות היו כתובות בלוח אחד, וכלן מדברות מתקון שלמות האדם ביחס אל האלקים, כי גם כבוד הוריו מרגילו לכבד את ד' אשר הביאו אל העולם; וחמש הדברות האחרונות מדברות מתקון שלמותו ביחס לחברת האדם ונכתבו בלוח בפני עצמם. ואלה שני הלוחות מצולבים איש אל אחיו, כי האדם השלם צריך להניח גם רוח הבריות, ונתנו חמש כנגד חמש לפי שהקפיד הקב"ה על כבוד הבריות כעל כבוד עצמו, ונשלבו זה לזה ע"י הדבור החמשי כבד את אביך הכולל שניהם כאחד כאמור.— יג **תרצח.** רצח.— **תנאף.** נאף, עם אשת איש כמו שנאמר (ויקרא כ, י) אשר ינאף את אשת איש, בפנויה נקרא זנות כמו שנאמר (שם יט, כט) אל תחלל את בתך להזנותה, ונאמר (הושע ד, יד) לא, ואפקד על בנתיכם (הפנויות) כי תזנינה ועל כלותיכם(הנשואות) כי תנאפנה.— **תגנוב.** גנב, גונב נפש מאחיו.— **תענה.** ענה.— **עד.** עוד, תאר במקום מקרה עדות, כמו והאבלתי חכמים

בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס יד לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא
תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל
אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ שביעי טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת
וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא
הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־
אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃
יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת
אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם
לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ
אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם
רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ כ לֹא תַעֲשׂוּן
אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח
אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־
שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר

אזכיר

—שרשים והערות—

מאדום (עובדיה ח) תחת חכמה מקביל אל ותבונה מהר עשו— (יד) תחמד. חמד.— אשת. איש.— רעך. רעה.— ושורו. שור.— וחמרו. חמר.— (טו) ראים. ראה.— הקולת. קול.— הלפידם. לפד.— ההר. הרר.— וירא. ויתבונן.— העם. עמם.— וינעו. נוע, וירעדו.— ויעמדו. עמד.— מרחק. רחק.— (טז) ויאמרו. אמר.— ונשמעה. שמע.— נמות. מות.— (יז) תיראו. ירא, מפני הסכנה.— לבעבור. עבר.— נסות. נסה, לרומם אתכם בעיני כל יושבי תבל, כמו נסה עלינו אור פניך (תהלים ד, ז).— תהיה. היה.— פניכם. פנה.— תחטאו. חטא.— (יח) נגש. נפעל מקבל פעולת הפעיל.— הערפל. שם מרובע, הוא עב הענן הנזכר לעיל (יט, ט).— (יט) כי מן השמים. פתחתי לפניכם את השמים וראיתם את כבודי ושמעתם את קולי.— (כ) אתי. אתה, דמות הנמצאים אתי במרום, ולפיכך הוא באתנחתא כי הוא מאמר נפסק.— אלהי כסף וגו'. מן הנמצאים אתכם בארץ.— (כא) מזבח. זבח.— אדמה, מחובר באדמה שלא יבנוהו ע"ג עמודים או כיפין, איסי בן יהודה אומר מזבח נחשת מלא אדמה (מכילתא).— עלתיך. עלה.— שלמיך. שלם, שים לכל אחד חלק בו — לד׳ ולכהן ולבעלים.— צאנך. צון.— בקרך. בקר.— אזכיר. זכר.— בכל המקום אשר אזכיר את שמי. לאו דוקא במקום מזבח וקרבן אלא בכל מקום אשר אקרא עליו את שם קדשי כגון בבתי כנסיות של תפלה ובבתי מדרשות של תורה.— אבוא. בוא. - וברכתיך.

אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ כב וְאִם־מִזְבַּח
אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ
הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־
מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃

פ פ פ

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי
תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד
וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ
יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ ד אִם־
אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה
וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־אָמֹר

יאמר

—שרשים והערות—

ברך.— (כב) **אבנים**. אבן.— **תבנה**. בנה.— **גזית**. גזז = קצץ.— **חרבך**. חרב, כלי המסתתים.— **הנפת**. נוף.— **ותחללה** חלל, המזבח מאריך ימיו של אדם והברזל מקצר ימיו.— **במעלות**. עלה.— **תגלה**. גלה, הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי הערוה (רש"י).— **ערותך**. ערה.—

(א) **ואלה**. אחר שנגש משה אל הערפל אמר לו פרשת אתם ראיתם ואח"כ סדר לו את המשפטים אשר ישים לפניהם, פרשת אתם ראיתם הוא כנגד הכתוב בלוח הראשון משני לוחות הברית, ופרשת משפטים היא כנגד הלוח השני הכולל דברים שבין איש לרעהו.— **ואלה**. אל.— **המשפטים**. שפט.— **תשים**. שום, תסדר לפניהם בסדר ישר וההסבר נכון כמו שימה בפיהם (דברים לא, יט).— **לפניהם**. פנה.— (ב) **תקנה**. קנה.— **עבד עברי**. פשטיה דקרא משמע איזה עבד שיקנה בין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב"ד בגנבתו, והיא דעת ר' אלעזר (קדושין י"ד ב').— **שש**. ששה.— **שנים**. שנה.— **יעבד**. עבד.— **ובשבעת**. שבע, בתחלת השנה השביעית, ומה שנאמר (ירמיה לד. יד) מקץ שבע שנים תשלחו וגו' הכונה בקצה הראשון שהרי נאמר שם ועבדך שש שנים.— **יצא**. יצא, מצוה לומר לו צא בשעת יציאתו ואע"פ שלא אמר לו הרי זה יוצא בחנם ואין צריך שטר (רמב"ם בפ"ב מה' עבדים הי"ב).— **לחפשי** חפש.— **חנם**. חנן, והמם לתאר הפעל כמו ריקם, אפי' חלה והוציא עליו רבו הוצאות הרבה אינו חייב להחזיר לו כלום (רמב"ם שם).— (ג) **בגפו**. לדעת המפרשים בכנף בגדו כי בארמית נקרא הכנף גף כמו ולה גפין ארבע (דניאל ז, ו) פרשו גדף (כ"ב ע"ג ב') דשמטי גדפייהו דלי לי גדפא, ולדעת המפרשים בגופו (וכ"ה דעת אונקלוס שתרגם בלחודוהי) פרשו גוף או נפש.— **אם בנפו יבא**. שיבא אל בית אדוניו בלבדו בלא אשה.— **יבא**. בוא.— **בגפו יצא**. אין הרב צריך להשיאו אשה בת חורין כמו שהוא צריך לדאוג לכל צרכיו שנאמר (דברים טו, טז) כי טוב לו עמך ואמר רבותינו (קדושין ט"ו א') עמך בכל דבר, ואינו מוסר לו שפחה כנענית להוליד לו עבדים.— **אם בעל אשה הוא**. כשבא אל בית אדוניו.— **אשה**. איש, דגש ת' נח.— **ויצאה אשתו עמו**. אין האדון מחויב עוד לפרנס אותה כאשר היה מחויב בימי עבודת בעלה.— (ד) **אדניו**. אדון, השמות אדון בעל אלוה באים בלשון רבים אפי' על יחיד מפני הכבוד.— **יתן**. נתן.— **אשה**. שפחה כנענית.— **יתן לו**. בעל כרחו של עבד, דאי מרצונו מותר אפי' הוא פנוי (ריטב"א קדושין שם).—

יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי
לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ
אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ
בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ
לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי
אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא* יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל
לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט
הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ
וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ

* לו קרי ויצאה

—שרשים והערות—

וילדה. ילד.— **בנים בנות.** בנה.— **תהיה.** היה.— (ה) **אמר יאמר.** עד שיאמר בעודנו עבד ויشנה בשעת יציאה (מכילתא וספרי ראה טו, טז).— **אהבתי.** אהב.— (ו) **והגישו.** נגש.— **אל האלקים.** אל הדיינים (מכילתא), ולפי הפשט בתחלה יגיש משפטו לפני ד' שיתרהו בשם ד' שאסור לקבל עליו עבדות בן אדם מבלעדי עבדות הקב"ה כמו שנאמר (ויקרא כה, מב—נה) כי לי בני ישראל עבדים וגו' לא ימכרו ממכרת עבד, אם שמע מוטב ואם לאו והגישו אל הדלת וגו'.— **והגישו אל הדלת.** הרציעה צריכה להיות בדלת כמו שנאמר (דברים טו, יז) ונתתה באזנו ובדלת, אך הדלת צריכה להיות עומדת במקומה כעין המזוזה.— **המזוזה.** זוז (פפאָסטע).— **לעלם.** עד שנת היובל.— (ז) **ימכר.** מכר.— **בתו.** בנה (בֶּנֶת).— **לאמה.** (בראשית יב, טז).— **לא תצא.** לחפשי.— **כצאת העבדים.** הידועים, דהיינו עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין (לקמן פסוק כו), אלא בשש יציאות, בשש שנים, ביובל, בגרעון כסף, במיתת האדון, בסימני נערות, בבגר דאיילונית, ועי' בתוס' קדושין (ע"ז א' ד"ה שכן ובפ"י שם).— (ח) **רעה.** רוע.— **בעיני.** עין.— **יעדה.** יעד (צור עהעפּרויא בעשטיממט האט).— **אם רעה.** הבת הזאת בעיני אדוניה.— **אשר לא יעדה.** אשר קנה אותה בתחלה על מנת ליעדה לו לאשה בכסף מקנתה, שכך היא מצותו, ולפי שלא ישרה בעיניו **לא יעדה.**— **והפדה.** יתן לה מקום ואפשרות להפדות ולצאת לחפשי (מוסס ער איהרע אויסלאָזונג פערמיטטעלן), ומה היא האפשרות שהוא נותן לה? שמגרע מפדיונה מחיר הזמן שעבדה אותו והיא תשיב לו מותר המחיר שעלה בעדה.— **והפדה.** פדה.— **לעם נכרי.** למשפחה הזרה לרוחה.— **לא ימשל.** בה אביה פעם שנית.— **למכרה.** לה, כאשר עשה בפעם הראשונה שמכרה שלא ברצונה.— **בבגדו בה.** שנהג בבתו מנהג בזיון.— **לעם.** עמם, משפחה או שבט או גוי שאישיהם מאוגדים זה עם זה.— **נכרי.** נכר, זרים לרוחה שלא הורגלה עמהם.— **ימשל.** משל.— **בבגדו.** בגד, ראוי בְּבִגְדוֹ כמו בְּשָׁכְבוֹ (רות ג, ד) ובא בחיריק כמו בְּפִגְעוֹ בו (במדבר לה, יט) תחת בְּפָגְעוֹ.— (ט) **ואם לבנו ייעדנה.** האדון.— **כמשפט הבנות.** כמשפט כל בנות ישראל בהנשאן לאיש.— **יעשה לה.** הבן, שיחזיקנה לאשת חיקו ולא לאמה, ולהאדון עצמו לא הוצרך להזהיר דבר זה. לפי שהוא קנה אותה בתחלה ע"מ ליעדה לו לאשה ויודע חובתו אליה, אבל הבן יוכל לטעות ולחשוב שלוקח אותה מתוך שפחות ויחזיקנה לשפחה.— **יעשה.** עשה.— (י) **אחרת.** אחר, אשה אחרת מבית אביה בדרך נשואין.— **יקח.** לקח.— **שארה.** שאר, מזונותיה מלשון וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח, כז).— **כסותה.** כסה.— **ועונתה.** ענה, זו דרך ארץ וכן נקרא בתלמוד (כתובות סב, א) עונה של ת"ח'—

וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃
יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ
מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ
לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה
אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא
בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס
יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ
בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃ יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ
בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא
יְרַפֵּא׃ ס שני כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ

בשבט

—שרשים והערות—

יגרע. גרע, מן היעודה.— (יא) **ואם שלש אלה,** לא יעדה לו ולא לבנו ולא גרע מפדיונה, כי לא היה בידה מותר המחיר.— **ויצאה חנם.** באחד מאופני היציאות הנזכרים בפסוק ז׳.— **אין כסף.** (קדושין ד׳ ע״א).— (יב) **מכה,** נכה.— **איש.** והוא הדין אשה או קטן שנאמר (ויקרא כד, יז) כי יכה כל נפש אדם, מלבד נפל שאינו ראוי להיות חי.— **ומת.** מכת מות.— **מות יומת.** יתיר עצמו למיתה ואח״כ יהרג ע״פ ב״ד (סנהדרין מ׳ ע״ב).— (יג) **לא צדה.** לא הרגו בצדיה ובמזיד.— **והאלהים.** המשפט האלקי (דיא געטטליכע פיגונג).—**אנה לידו.** הזמין אותו לידו שיהרגנו.—**לידו,** ידה.—**ושמתי,** שום, ויו כטעם אז, כמו אם תלכי עמי והלכתי (שופטים ד, ח) אז אלך.—**מקום.** קום, ערי מקלט.— **ינוס.** נוס.— **שמה.** (דאהין) שם. (דארט).— (יד) **יזד.** זוד.— **רעהו.** רוע.— **להרגו.** הרג.— **בערמה.** ערם.— **מעם.** עמם.— **מזבחי.** זבח.— **תקחנו.** לקח. המזבח מציל את המומתים שלא ע״פ דין תורה כ״א בהוראת שעה או בהורג שלא בעדים שמכניסין אותו לכיפה או במומתים ע״פ חק המלכות (הכתב והקבלה בשם הגר״א ז״ל).—(טו) **ומכה אביו ואמו.** ועשה בהם חבורה.— **אביו.** אבה.— **ואמו.** אמם, ויו המחלקת או אמו.— (טז) **ומכרו,** מכר.— **ונמצא.** מצא, קודם לכן, כמו קלפת ונחטא (ישעיה ס״ד ד) ימות ויחלש (איוב יד, י).— **בידו.** במלאכתו ובתשמישו שהשתמש בו, ומלאנו יד על התשמיש בדבר כמו שפירשו רבותינו (ב״מ מ״ח א׳) ענין שליחות יד בשומרים שהשתמש בפקדון לצורכו, ולכן הוא אומר (דברים כד, ז) והתעמר בו ומכרו.— (יז) **ומקלל.** קלל, אפי׳ אחר מיתתם, ולפיכך הפסיק הכתוב בין מכה למקלל לפי שהם חלוקים בדיניהם (ערש״י). והראב״ע בשם הרס״ג אמר כי הכתוב מדבר בהוה שהגנב קטן וכשנתגדל בארץ נכריה ואיננו מכיר אבותיו יקרה לפעמים שמכה אותם ומקללם והגנב גרם לזה לפיכך עונשו חמור, וכ״ה בבמדבר רבה פ״ט סי׳ ז׳.— (יח) **יריבן.** ריב, ריב דברים.— **באגרף.** גרף, לדעת הכמינו ז״ל הוא פסת היד הכפולה (פויסט), וא״ת בכורמיזא וכן תרגם יונתן באגרוף רשע (ישעיה נח, ד) והוא כלי ברזל העשוי להכות בו.— **ונפל.** הויו כטעם אלא כמו ולא שמעו אל משה ויותירו (לעיל טז, כ) ולא דבר ד׳ למחות את ישראל ויושיעם (מ״ב יד, כז).— **למשכב.** שכב.— (יט) **יקום.** קום.— **והתהלך.** הלך.— **משענתו.** שען.— **ונקה המכה.** יוציאוהו ממאסרו.— **רק,** מן ריק.— **שבתו.** ישב, בעד שבתו בטל ממלאכתו כל ימי מחלתו.— **יתן.** נתן, ישלם.— (כ) **עבדו.** עבד.— **אמתו.** אמה,

בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם׃ כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ
יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא׃ ס כב וְכִי־יִנָּצוּ
אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה
אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן
בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃
כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת
רָגֶל׃ כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה
תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־
אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃
כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ
תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה

ומת

—שרשים והערות—

כנענים.— תחת ידו. כיום הכאתו.— נקם ינקם. יהרג.— (כא) יום או יומים יום שהוא כיומים דהיינו מעת לעת.— יעמד. עמד.— יקם. נקם.— כספו. כסף, קנינו כבהמתו ודרך להכותם כדי להיסירם לעבודתו.— (כב) ינצו. נצה, מכים זה את זה, ובא בנפעל ככל הפעולות הנעשות ע"י שני גופים פועלים ומקבלים כאחד כמו הֵאָבֵק הִלָּחֵם.— אנשים. אנש.— ונגפו. נגף.— אשה. איש, דגש ת' נח.— ויצאו. יצא.— ילדיה. ילד.— יהיה. היה.— אסון. מכת מות כאשה.— יענש. ענש כסף.— ישית. שות.— עליו. מן עלה.— ונתן. את הכסף בפללים. ע"י דיינים. ומה שלה הפילה בבעל? לפי שדמי הולדות שייכים רק לבעל או ליורשיו, ואם אין לה בעל ואין לו יורשים פטור לגמרי (ב"ק מ"ט א').— (כג) ונתתה. נתן.— (כד) עין תחת עין. אם סימא עין אדם צריכים על פי המשפט האמתי לסמות עינו כאשר עשה כן יעשה לו, אבל אסור להגדיל עונשו ולהרחיב פצעו יותר מפצע הניזק אפי' כל שהוא ומה גם לנגוע בנפשו אלא עין תחת עין ממש מבלי שום העדפה, ולפי שאי אפשר לצמצם בזה, גם לא כל בני אדם שוים בטבעם, מזה הבינו רבותינו כונת התורה שיכול לפדות עצמו בממון, וכמו בשור המועד שהמית אדם באשמת שמירתו שלפי המשפט האמתי היו הבעלים מחויבים מיתה כמו שנאמר שם וגם בעליו יומת, אלא שחס עליו הכתוב והחליף מיתתו בכופר פדיון נפשו ולפי שהתשלומין הללו הם פדיון עינו של מזיק מוכן הדבר שצריכים לשום בדמזיק, ובזה תבין דברי ר' אליעזר (ב"ק פ"ד א) „עין תחת עין ממש" ופירש רב אשי דקמ"ל שמשמין בדמזיק, ואונקלוס תלמידו (מגילה ג' א') תרגם אחריו „עינא חלף עינא" כפי המשפט האמתי.— שן. שנן.— יד. ידה.— (כה) כוית. כוה, ונמצא משקל אחר מכוה (ויקרא יג, כד).— חבורה. חבר, שנתחבר ונצרר הדם במקום ההכאה.— (כו) יכה. נכה. עבדו אמתו. כנענים.— ושחתה. שחת.— לחפשי. חפש.— ישלחנו. שלח.— תחת עינו. קרא יתירה למידק דוקא תחת עינו אחת או שתיהן בבת אחת. או אפי' עינו ושנו בבת אחת, או אין לו אלא היציאה לחפשי, אבל אם הפילה בזה אחר זה - יוצא לחפשי כראשונה ומקבל תשלומין כעד השניה, ורבותינו למדו כמה מלינו דהוא הדין לכל כ"ד ראשי איברים (קדושין כ"ד פ).— (כז) יפיל. נפל.— (כח) יגח. נגח, בקרנו או בגופו וכיון להזיק.— שור. והוא הדין לכל בהמה או חיה או עוף שיש להם בעלים.— ומת. מות.— סקול יסקל. אפי' בלא

וָמֵ֔ת סָק֨וֹל יִסָּקֵ֜ל הַשּׁ֗וֹר וְלֹ֤א יֵאָכֵל֙ אֶת־בְּשָׂר֔וֹ וּבַ֥עַל
הַשּׁ֖וֹר נָקִֽי׃ כט וְאִ֡ם שׁוֹר֩ נַגָּ֨ח ה֜וּא מִתְּמֹ֣ל שִׁלְשֹׁ֗ם
וְהוּעַ֤ד בִּבְעָלָיו֙ וְלֹ֣א יִשְׁמְרֶ֔נּוּ וְהֵמִ֥ית אִ֖ישׁ א֣וֹ אִשָּׁ֑ה
הַשּׁוֹר֙ יִסָּקֵ֔ל וְגַם־בְּעָלָ֖יו יוּמָֽת׃ ל אִם כֹּ֖פֶר יוּשַׁ֣ת עָלָ֑יו
וְנָתַן֙ פִּדְיֹ֣ן נַפְשׁ֔וֹ כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־יוּשַׁ֖ת עָלָֽיו׃ לא אוֹ־בֵ֥ן יִגָּ֖ח
אוֹ־בַ֣ת יִגָּ֑ח כַּמִּשְׁפָּ֥ט הַזֶּ֖ה יֵעָ֥שֶׂה לּֽוֹ׃ לב אִם־עֶ֛בֶד יִגַּ֥ח
הַשּׁ֖וֹר א֣וֹ אָמָ֑ה כֶּ֣סֶף ׀ שְׁלֹשִׁ֣ים שְׁקָלִ֗ים יִתֵּן֙ לַֽאדֹנָ֔יו
וְהַשּׁ֖וֹר יִסָּקֵֽל׃ ס לג וְכִֽי־יִפְתַּ֨ח אִ֜ישׁ בּ֗וֹר א֠וֹ כִּֽי־יִכְרֶ֥ה
אִ֛ישׁ בֹּ֖ר וְלֹ֣א יְכַסֶּ֑נּוּ וְנָֽפַל־שָׁ֥מָּה שּׁ֖וֹר א֥וֹ חֲמֽוֹר׃ לד בַּ֤עַל
הַבּוֹר֙ יְשַׁלֵּ֔ם כֶּ֖סֶף יָשִׁ֣יב לִבְעָלָ֑יו וְהַמֵּ֖ת יִֽהְיֶה־לּֽוֹ׃ ס
לה וְכִֽי־יִגֹּ֧ף שֽׁוֹר־אִ֛ישׁ אֶת־שׁ֥וֹר רֵעֵ֖הוּ וָמֵ֑ת וּמָ֨כְר֜וּ אֶת־
הַשּׁ֤וֹר הַחַי֙ וְחָצ֣וּ אֶת־כַּסְפּ֔וֹ וְגַ֥ם אֶת־הַמֵּ֖ת יֶחֱצֽוּן׃
לו א֣וֹ נוֹדַ֗ע כִּ֠י שׁ֣וֹר נַגָּ֥ח הוּא֙ מִתְּמ֣וֹל שִׁלְשֹׁ֔ם וְלֹ֥א

ישמרנו

—שרשים והערות—

התראה.— יאכל. אכל.— את בשרו. יחס הפעול אצל בנין נפעל כמו יֻתַּן את הארץ (במדבר לב, ה) והובא את בדיו (שמות כז, ז), ורבותינו פירשו את כמו עם את הטפל לבשרו שאסור להנות אפי' מן העור (ב"ק מ"א ב').— בשרו. בשר.— נקי. נקה, מעונש, כי השור עודנו תם.— [כט] נגח. המשקל הזה מורה על התמידות כמו סַלָּח (תהלים פו, ה) קַנָּא (לקמן לד, יד) סַבָּל (דה"ב ב, יז) גַּנָּב·חַטָּא גַּלָּב (יחזקאל ה, א) מַלָּח (יונה א, ה) עַוָּל (איוב יח, כא) קַלָּע (מ"ב ג, כה) רַכָּב (שם ט, יז).— מתמל. תמל.— שלשם. שלש.— והועד. יעד.— בבעליו. בעל, שהתרו בהם בפני ב"ד (ב"ק כ"ד א').— ישמרנו. שמר.— והמית. מות.— יומת. על פי המשפט האמתי.— (ל) יושת. שית.— פדין. פדה.— יושת עליו. כפי שומת ב"ד.— (לא) בן בת. בנה, קטנים שדרכם למשמש בשורים ולהרגיזם עד שמשסה עליהם והייתי סבור דפטור כסברת הגמ' (שם כ"ד ב') קמ"ל דחייב (הגרי"ב ז"ל).— במשפט. שפט.— יעשה. עשה.—(לב) שלשים. שלש.— שקלים. שקל.— יתן. נתן.— לאדניו. אדן, בין שהוא הרבה או מעט.— יסקל. סקל.— (לג) יפתח. פתח.— יכרה. כרה (עי' בראשית נ, ה).— איש. ולא שור (שם מ"ח א').— יכסנו. כסה.— שור. ולא אדם.— חמור. ולא כלים.— [לד] בעל הבור. מי שעשה את הבור או את התקלה אע"פ שאינו בעליו כגון ברה"ר או שהפקירו.— ישלם. שלם.— ישיב. שוב.— יהיה לו. לניזק, והמותר ישלם; כלל ואחריו פרט, בעל השור ישלם בעד כל הנזק כלל, ואיך יהיו התשלומין? כסף ישיב לבעליו דהיינו המותר וגם המת יהיה לו ועי' ב"ק (י"ג ב').— (לה) יגף, נגף, יכהו בגופו.— רעהו. רעה.— ומכרו. מכר.— החי. חיה.— וחצו. חצה.— וגם את המת יחצון, כשורים שוים במחירם והנבלה לא נפסדה לגמרי הכתוב מדבר, וכשהם חולקים את החי ואת המת מקבל הניזק חצי נזקו, וזהו משפט שור תם לשלם חצי נזק מגופו של שור המזיק (שם ל"ד א'), ואם אין השור החי בעולם כגון שאכלוהו

יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת
יִהְיֶה־לּוֹ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ
מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן
תַּחַת הַשֶּׂה: כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה
וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים: ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ: ג אִם־הִמָּצֵא
תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים
שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם: ס שלישי ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם
וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה* וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ

* בעירו קרי — ומיטב

—שרשים והערות—

זאבים נוטל הניזק את נבלתו והמזיק פטור.— [לו] **או.** שקרה מקרה הנגיחה באופן אחר, כי אחר נגיחתו נודע שהוא מועד.— **שלם ישלם.** נזק שלם ומן העליה.— **השור.** הנגוח, בשוין ולא קטן ממנו.— **והמת יהיה לו.** לניזק, ועליו ישלים עד שעור נזקו.— [לז] **יגנב.** גנב.— **שור או שה.** דוקא (שם ס"ב ב').— **וטבחו.** טבח.— **חמשה.** חמש.— **וארבע.** רבע.— [א] **במחתרת.** חתר.— **ימצא.** מצא.— **והכה.** נכה, אם יכנו בעל הבית, ויו כטעם אם כמו ואמרתם במה אהבתנו (מלאכי א, ב) ת"י ואין תימרון.— **ומת.** מות.— **דמים.** דמה, פטור בעה"ב מדמיו לפי שהבא במחתרת במקום שאין בני אדם מצוין דעתו להרוג את העומד נגדו והבא להורגך השכם להרגו.— [ב] **אם זרחה השמש עליו.** אם בא לגנוב במקום שהשמש זורחת כלומר שבני אדם מצוין שם אז בודאי אין דעתו לרצוח נפשות כי יפחד מפני הקריאה לעזרה אלא לגנוב ולהמלט.— **זרחה.** זרח.— **דמים לו.** אסור להרגו.— **שלם ישלם.** אך תשלומין הוא חייב אם גנב ולא מיתה.— **אם אין לו.** לשלם—ג"כ אינו חייב מיתה אלא.— **ונמכר בגנבתו.** לעבד ע"פ ב"ד.— [ג] **בידו.** שלא מכר.— **חיים.** שלא שחט— **שנים.** שנה.— [ד] **יבער.** בער, ענינו קלקול והיזק (בעשאדיגען) אם ע"י האש כמו המבעיר את הבערה (לקמן פסוק ה') או ע"י דבר אחר כמו בערתם הכרם (ישעיה ג, יד).— **כי יבער.** כאשר יזיק.— **ושלח.** ובאיזה אופן יזיקם? **ושלח את בעירה** את בהמתו והיא תלך ותזיק ותרמוס בדרך הלוכה בלא כונה להזיק אלא ללכת כדרכה, והם נזקי הרגל שאם הזיקה בגופה משלמת נזק שלם ואם הזיקה בכחה שנתזו ממנה צרורות והזיקו למרחוק משלמת חצי נזק.— **ובער.** או שהניח לבהמתו לבערם ע"י אכילתה (אבפרעססען, אבווייידען לאססען) מלשון הכתוב (מ"א יד, י) כאשר יבער הגלל עד תמו, ולאו דוקא אכילה אלא כל היזק שהבהמה עושה בשביל הנאתה והם נזקי **השן**, והתנא (ריש ב"ק) קורא לנזקים הללו בשם **מבעה** לפי שהוא תנא ירושלמי (שם ו' ב') ובתרגום ירושלמי (במדבר כב, ד) מתרגם כלחוך השור היכמא דמבעי תורא, ויש עוד במשמעותו גלוי כמו נבעו מצפוניו (עובדיה ו') שהבהמה מגלה אדמת השדה והכרם ע"י אכילתה ומזקת להישוב, ויש עוד במשמעותו לשון זריזות כמו ואנחנו נחלץ חושים (במדבר לב, יז) ת"א נזדרז מבעין, כי הבהמה בסור מעליה שמירת הבעלים היא זריזה לברוח אל השדות והכרמים ולבערם, לפיכך חייב לשלם נזק שלם במיטב הארץ שהיה לו לשמרה.— **בשדה אחר.** ודוקא בשדה אחר, כי נזקי השן והרגל אינם אלא ברשות הניזק, אבל אם הניח אדם פירותיו ברשות הרבים ואכלתן בהמת המזיק- אינו משלם אלא לפי הנאתה (שם י"ט ע"ב).— **מיטב.** יטב, וקבלו רבותינו שכל

וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים
וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר
אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים
לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃
ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים
אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־
פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־
אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־

שניהם

—שרשים והערות—

המזיקין משלמין כמיטב, ולמה נכתב דוקא אלא נזקי שן ורגל? כדי לזרז את הבעלים בשמירת בהמתם מן הנזקים הללו ביותר, רגל בשביל שהזיקה מצוי תמיד שכל שעה היא מהלכת, ושן בשביל שיש הנאה להזיקה ובאכילתה מחרבת את הישוב, ואע״פ שלא החמירה תורה באופן שמירתם (שם כ״ה ב׳) החמירה בזריזות הבעלים.— [ה] תצא. יצא, אפי׳ תצא מעצמה בשביל שלא שמרה המבעיר ובא הרוח והוליכה למרחוק.— ומצאה. מצא.— קצים. קוץ, ע״י הקוצים הלכה למרחוק.— ונאכל. אכל, עקרו׳ כלה שהדבר הנשרף כלה ונהרס בנינו ונתפרד ליסודותיו.— גדיש. גדש, כרי תבואה גבוה מן הקרקע ובתלמוד גדש (הויפען) לגדוש לא ימחק (ב״ב פ״ט א׳).— הקמה. קום, דברים גלוים וידועים כעין קמת השדה, אבל אם אכלה האש דברים טמונים פטור (ב״ק ס׳ א׳).— או השדה שנשרפה אדמת השדה.— שלם ישלם. תשלומין גמורים מבלי שום גרעון, ולא מצי למימר הרי גם הרוח גם הקוצים סייעוני בהיזק זה שאלמלא הם לא הלכה האש ממקומה והרי זה כשנים שהזיקו (שם כ״ג א׳) לפי שהם לא השתתפו עמו בעצם ההיזק, והמבעיר הזה הוה ליה לאסוקי אדעתיה שהם מוכנים תמיד להוליך אשו למרחוק, ולמדונו רבותינו דלא דוקא אש בוערת אלא כל דבר שהניח בראש גגו ונפל ברוח מצויה והזיק בשעת הליכתו חייב משום אש.— המבער. בער.— את הבערה תבערת הגדיש. אע״פ שלא הבעירו בידים קראו הכתוב מבעיר ודינו כאדם המזיק בגופו (שם כ״ג א׳) [ו] יתן. נתן.— כסף או כלים. כלי כסף שדרך בני אדם להפקידם בידי איש עשיר והוא שומרם בחנם, כי פרשה זו נאמרה בש״ח.— וגנב מבית האיש. לפי דבריו.— ישלם שנים. כמשפט הגנב לעיל פסוק ג׳.— [ז] אם לא ימצא הגנב. כאשר טען השומר אלא נודע שהוא עצמו גנבם.— ונקרב בעל הבית. אשר בביתו הופקד הפקדון הזה, ויו של ונקרב כטעם וכבר קודם לכן (לעיל כא, טו) כשטען השומר בתחלה שנגנב מביתו ובשביל שהמפקיד לא האמינו הקריבו אל השופטים להשבע והוא כבר נקרב ונשבע שבועת השומרים שלא פשע בשמירתו וגם שבועה שלא שלח ידו להשתמש בפקדון לצרכו (שאז היה חייב אפי׳ באונס, רש״י ב״מ ו, ע״א ד״ה שלא) ואח״כ נודע שהוא עצמו גנבו.— ונקרב. קרב.— האלהים. השופטים.— אם לא שלח ידו. מקרא קצר וראוי להיות „ונשבע אשר לא שלח ידו" ותיבת אם טעמה כטעם אשר, כמו עד אם כלו לשתות (בראשית כד, יט) עד אם דברתי דברי (שם שם לג), והוא כמו ואשביעך וגו׳ אשר לא תקח אשה (שם שם ד).— ידו. ידה.— במלאכת. לאך, בדבר השייך לרעהו לעשות בו מלאכה ולהשתמש בו.— רעהו. רוע, אז הדין הוא כך.— [ח] על כל דבר פשע. על רשעים כאלה שגנב ונשבע לשקר אע״פ שמתחלה בא לידו בהיתר ולא בגנבה.— שלמה. שלם, — אבדה. אבד, שמצא אבדת חברו ולקחה אצלו לשמירה ואח״כ הכחיש וטען טענת גנב ונשבע ונודע שהוא גנבה (ב״ק ק״ו ב׳).— אשר יאמר. המפקיד.— כי הוא זה. שנשבעת עליו לשקר והרי הוא אצלך.— יבא

שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס
ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־
בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃
י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ
בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב
יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ
עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם
רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃
יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא
בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה

ושכב

—שרשים והערות—

דבר שניהם. כמו כי יהיה להם דבר בא אלי (לעיל יח, טז).— **אשר.** כטעם אם כמו אשר נשיא יחטא (ויקרא ד, כב עיי"ש) את הברכה אשר תשמעו (דברים יא, כז).— **ירשיען.** רשע.— **אלהים.** השופטים, אם ימצאוהו רשע ע"י עדים.— [ט] **חמור.** חמר. פרשה זו נאמרה בשומר שכר כדרך ב"א שמוסרים בהמותיהם לרועה בשכר.— **בהמה.** בהם (בראשית א, כד).— **ומת.** מות.— **נשבר.** שבר, נשברה ידו או רגלו.— **נשבה.** שבה, בידי שודדים, ודוקא באונס אבל נגנב או אבד כדרך גנבה ואבדה חייב כמו שכתוב לקמן, לפי שהוא לוקח שכר שמירתו.— **אין ראה.** אין עדים על זה אלא שהשומר טוען כך.— [י] **שבעת.** שבע.— **תהיה.** היה.— **שניהם.** שנה, השבועה תכריע ביניהם.— **ולקח בעליו.** את הנבלה או את הבהמה השבורה וצריך לשלם להשומר שכר שמירתו בכסף ולא מצי אמר ליה טול הנבלה בשכרך, משום דשומר שכר דין פועל יש לו, ועי' תוס' ב"ק (ט' ע"א) ד"ה רב הונא.— (יא) **יגנב מעמו.** ולעיל בס"ח אמר וגנב מבית האיש? לפי ששומר שכר צריך שמירה יותר מעולה משומר חנם והפקדון צריך להיות עמו במפילתו.— [יב] **אם טרף יטרף.** בידי חיה רעה.— **יבאהו.** בוא.— **עד.** עוד, יביא את החמור הנטרף לעד, ואם יכירו השופטים שנטרף בידי חיה רעה, גם לא היה יכול לקדם ברועים ובמקלות כי בסביבות המקום ההוא אין ראה ולא היה יכול לקרוא לעזרה אפי' בשכר, אז.— **הטרפה לא ישלם.** ופטור משבועה.— [יג] **ישאל.** שאל את הדברים הנזכרים לעיל פסוק ט' חמור או שור.— **ונשבר או מת.** שם מיירי ברועה שדרכו להתרחק מן העיר כדי לבקש מרעה טוב ושכיחים שם גנבים ושודדים וחיות רעות, ולפיכך הזכיר שביה וגנבה וטרפה, אבל כאן מיירי בשואל לעשות מלאכה בביתו דלא שכיחי כל הני והכתובים מדברים תמיד בהוה.— **בעליו אין עמו.** בעל הבהמה לא עשה מלאכת השואל בשעה ששאל ממנו את בהמתו ואפי' היה עמו בשעת האונס, כך פירשו רבותינו (ב"מ צ"ד ב').— **שלם ישלם.** תשלומין גמורים, שישלם לו בהמה שלמה והנבלה או השבורה שלו, כרב ושמואל (ב"ק י"א א'), והטעם עיי"ש בתוס' ד"ה אין שמין.— (יד) **בעליו עמו לא ישלם.** וקבלו רבותינו שדין זה נוהג בכל השומרים, ונכתב בשואל לרבותא דאפי' שואל שכל הנאה שלו פטור בבעלים, וגזרת מלך היא, ועי' רע"ם ובת' חות יאיר סי' רכ"ג בסופו.— **אם שכיר הוא.** החמור והשור אללו.— **בא בשכרו.** הרי בא לידו בשכירות כסף, לפיכך אין ראוי לחייבו באונסין כשואל שבא לידו בחנם, ולענין גנבה ואבדה פליגי בה תנאי (שבועות מ"ט ב').— [טו] **יפתה.** פתה.— **בתולה.** בתל.— **ארשה.** ארש (פערלאבט).— **עמה.** עמם.—

וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־מָאֵן
יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס
יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃ יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת
יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃
כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ כב אִם־עַנֵּה
תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע
צַעֲקָתוֹ׃ כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ

נשיכם

—שרשים והערות—

מהר ימהרנה. על פי מדת הצדק מחויב הוא לקחתה לו לאשה ולתת לה מהר ומתן כמהר הבתולות (גערעכטליך זיא צור עהעפרויא זיך אנאייגנען), אבל אין כופין אותו על כך כמו במאנס (דברים כב, כט) לפי שגם היא נתרצתה אליו מדעתה להיות עמו בלא אישות, אך מפני שנשים דעתן קלה מחויב לפייסה בנשואין.— לאשה. איש.— (טז) מאן ימאן. בין היא ובין אביה (כתובות ל"ט ב').— אביה. אבה.— להתה. נתן.— ישקל. שקל.— כמהר הבתולת. חמשים כסף המפורשים במאנס (דברים שם).— [יז] מכשפה. כשף, לדעת ר' יוחנן (חולין ז' ע"ב) השם הזה נוטריקון כחש פני שמים בחלוף מצב האותיות, כי המכשפים מסירים את לב האדם מאחרי ד' והעוגבים משתמשים בהם להתעות את הנשים ולמלא את הארץ זמה, לפיכך נסמך לכי יפתה (ראב"ע), והקב"ה אשר ברא את היצר הרע לטובת בחירת האדם, נתן כח באלו להדיח את בני האדם בתעלוליהם, וזרז על מיתתם וביעורם מן העולם באלו, כמו שזרז על המסית בכמה לאווין לא תאבה ולא תשמע ולא תחמול ולא תכסה (דברים יג, ט) לפי שסכנתם לחברת האדם גדולה ביותר, ועי' רמב"ן, ומה שזכר הכתוב מכשפה, לפי שמכשפות מצויה יותר בנשים לקלות דעתן להתפעל מכל דבר זר, וגם עלולות להדחה יותר מן הזכרים בעזרת תזנותיהן.— תחיה. חיה (יח) בהמה. בהם (בראשית א, כד) והזהיר על הבהמה לפי שהיא מצויה בבית.— [יט] לאלהים. לכל מיני כחות הטבע אפי' הנוראים שבוראים שדמות אלקות להם.— בלתי לה' לבדו. רק לשם ה' היחיד והמיוחד בלי שום שתוף, ולפיכך לא נזכר בקרבנות אלא שם ה'.— יחרם. חרם.— לבדו. בדד.— (כ) וגר. גור, הבא מארץ נכריה לגור בארצך והולך בדרך ד'.— תונה. ינה, אונאת ממון (בעפארטהיילען בעטריגען) או אונאת דברים (ארגערן. קראנקען).— תלחצנו. לחץ, למנוע ממנו תועלת (בעענגען).— הייתם. היה.— (כא) אלמנה. אלם, שמפני צערה נאלמה דומיה ולא תשיב חורפה דבר.— ויתום. יתם, מן גדם (תענית כ"א א') קטם (סוכה כ"ט ב') שנגדמה ונקטמה יד עזרתו.— כל אלמנה ויתום. בין עניים בין עשירים.— תענון. ענה, לא תגרמו להם להרגיש את עניים ומצבם (הרב ר' שמשון הירש ז"ל), וכל אדם אסור לענותו אלא שדבר הכתוב בהוה.— [כב] ענה תענה. אפי' גרם ענוי מן הצד.— אתו. את היתום וכש"כ את האלמנה החלשה ממנו, ולא השלים הכתוב את דבריו כי העונש מובן מאליו עי' בראשית (כז, מ) (הנצי"ב ז"ל).— צעק יצעק. אפי' רק יחשוב בלבו לצעוק ועדיין לא השמיע קול צעקתו, כענין שנאמר (תהלים ה, ב) בינה הגיגי אפי' בשעה שצעקתי נשארת בלבי ולא אוכל לבטאה בשפתים, עי' הקדמתי הערה ב'.— (כג) אפי. אנף.— והרגתי. הרג.— אתכם. אות.— והיו. היה.— נשיכם. אנש.— ובניכם. בנה.— והרגתי אתכם. וממילא תהיינה

נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים: פ כד אִם־כֶּסֶף | תַּלְוֶה
אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־
תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ: כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ
עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: כו כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ
הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי
וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי: ס רביעי כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל

ונשיא

—שרשים והערות—

שיכם וגו', ואפי' אם לא אהרוג אתכם לגמרי—אתן את נפשכם לשבי, והיו אז נשיכם אלמנות חיות ובניכם יתומים חיים (מכילתא).— (כד) אם כסף תלוה. נראה שהפסוק הזה חוזר לענין הראשון לתחלת פרשת השומרים (לעיל פסוק ו') שם נאמר כי יתן איש אל רעהו כסף לשמור ולא להשתמש בו—אז הדין כך וכך, והוסיף כאן בתור הערה על זה—אבל אם כסף תלוה לאיזה לוה להשתמש בו לתועלתו, אז נוהגים הדינים המבוארים למטה; וכבר מצאנו לרבותינו (ב"ק ק"ז א') שהסבו את המאמר כי הוא זה (לעיל שם פסוק ח') לכאן ואמרו „ערוב פרשיות כתוב כאן וכי כתיב כי הוא זה אמלוה הוא דכתיב" דאינו חייב בכפירת מלוה אלא בהודאת מקצת, אבל בשבועת השומרים לא בעינן כפירה והודאה אלא נאנסה או נגנבה לחוד, ואין לתמוה על ההפסקה הגדולה שהפסיק בנתים, שכבר קבלו רבותינו כלל גדול „אין מוקדם ומאוחר בתורה" והנהנו צריכים ליישב המקראות על מכונם ומשפטם.— תלוה. לוה, יש במובנו גם הלויה כמו ילונו בעמלו (קהלת ח, טו) כי הַמַּלְוֶה מְלַוֶּה את הלוה בהלואת כסף.— את עמי. אע"פ שמצוה להלות לכל אדם אשר כסף דרוש לו ואפי' לנכרי כמו שנאמר (דברים כח, יב) והלוית גוים רבים, אם שנים דורשים ממך הלואה אחד ישראל ואחד נכרי ישראל קודם לפי שהוא מעם ד'.— את העני. אע"פ שמצוה להלות אפי' לעשיר בשעה שכסף דרוש לו—העני קודם.— עמך. הקרוב לך.— עמי. עמם.— העני. ענה.— עמך. עמם.— לא תהיה לו כנשה. לא תראה עצמך לפניו תמיד כמזכיר נְשִׁיָּה.— בנשה. נשה, יש במובנו גם שכחה כמו כי נשני אלקים (בראשית מא, נא) כי הנושה בחברו מזכירו חובתו ומשכיחו עניניו האחרים.— תשימון. שום, אתה והערב והעדים (ב"מ ע"ה ב').— [כה] אם חבל תחבול. (פפאנדען) בין ברשות ב"ד ובין שלא ברשות ב"ד, ודוקא שלא בשעת הלואתו שאז יְחַבֵּל ויכתב לבו של לוה על כך, כי בתחלה האמינו בלא משכון ולבסוף חִבְּלָה אמונתו בעיניו, ולפיכך צריך להחזיר לו משכונו כדי להפיס דעתו, אבל אם בתחלה הלוהו על המשכון מדעתו אין צריך להחזיר לו (ב"מ קי"ד ב').— שלמת. שלם, הוא בגד עליון כעין סדין שמתעטפין בו בלכתו בשוק וגם מתכסין בו בלילה (סד"ל).— רעך. רוע.— בא. בוא.— תשיבנו. שוב, והקשה ר' מאיר (ב"מ שם) אחר שמחזירין לאיזה תועלת ממשכנין? והשיב שלא תהא שביעית משמטתו שהמלוה על המשכון אין שביעית משמטתו (שביעית פ"י מ"ב).— (כו) כסותה. כסה.— לבדה. בדד, וי"א שמשפט התיבה הזאת להיות בחולם לְבַדֹּה מקביל אל לעורו מלשון יאכל בַּדֵּי עורו (איוב יח, יג) והוסב החולם לקמץ רחב כמנהג הלשון פעמים רבות, כמו מן אֹהֶל אָהֳלוֹ יִפְגָּשֶׁךָּ (בראשית לב, יח) בקמץ רחב מן יִפְגֹּשׁ (ש"א כה כ), וכהפך מן הָעֵלָה בקמץ רחב נאמר הָעֵלָה בחולם (שופטים ו, כח).— שמלתו. שמל.— לערו. עור.— ישכב, שכב.— יצעק. צעק.— ושמעתי. שמע.— חנון. חנן.— כסותה לבדה. לכסות בשרו בלילה להגן עליו מפני הקור ועקיצות הזבובים, דהיינו כסות לילה.— שמלתו לערו. סדינו העליון לצאת בו בשוק, דהיינו כסות יום.— ושמעתי. ויו כטעם אז.— (כז) אלהים. השופטים בין איש לרעהו.— לא תקלל. קלל, לא תקל בכבודם, כי המשפט הוא אחד

וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר
בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי׃ כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ
שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃
ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא
תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע
שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא

תהיה

—שרשים והערות—

משלשת העמודים שעליהם מתקיימת חברת האדם, הדין והאמת והשלום; אבות סופ"א), ואם יקלו בכבודם תפול מעלתם בעיני ההמון ותהרס החברה.— **ונשיא**. נשא.— **בעמך**. שעלה לגדולה בהסכמת עמך.— **לא תאר**. ארר, יודע אני שלא תקללנו בפניו כי תהיה אימתו על פניך, אבל אני מזהירך שלא תאור אותו אפי' שלא בפניו מפני איזה רעה שהגיעה לך ממנו, כי אחרי שהעם בחר בו בודאי ראוי הוא לכך, ולרעתך הפרטית אל תשים לבך כי אי אפשר לנשיא לצאת ידי כל הפרטים.— (כח) **מלאתך**. מלא, התבואה הנגמרת כל צרכה ונכונה להאסף הביתה ולמלא את האוצרות בר ויין נקראת **מלאה** (געטריידע = וויינפֿיללע), עשר תבואת השנה, כמו המלאה הזרע ותבואת הכרם (דברים כב, ט) וכמלאה מן היקב (במדבר יח, כז).— **ודמעך**. דמע, כנוי לשמן שבשעה שכובשין את הזיתים נוטף השמן טפות טפות כדמעות (רב סעדיה גאון).— **לא תאחר**. מלתקן בכל התקונים הראוים להם, כאן סתם הכתוב ולא פירש איזה תקונים לא יאחר, וסמך על מה שפירש במשנה תורה (דברים יח, ד) ראשית דגנך תירושך ויצהרך וגו' תתן לו, דהיינו הבאת בכורים והפרשת תרומות ומעשרות, ולפיכך סמך אליו בכור בניך תתן לי כי גם הוא ראשית פטרת כל רחם (הנ"ל), וזהו פשוטו של מקרא, וכן דרך התורה במקומות הרבה לסתום במקום אחד ולפרש במקום אחר אפי' רחוק ממנו הרבה, ולדעת רבותינו (תמורה ד' ע"א) הזהירה תורה בלאו זה שלא לשנות סדר ההפרשה מתחלה בכורים ואח"כ תרומה ואח"כ מעשר ראשון ומעשר שני שלא להקדים המאוחר ולאחר המוקדם.— **תאחר**. אחר.— **בכור**. בכר.— **בניך**. בנה.— **תתן**. נתן.— (כט) **תעשה**. עשה.— **לשרך**. שור.— **לצאנך**. צאן, לתת בכוריהם לי.— **שבעת**. שבע.— **ימים**. יום.— **יהיה**. היה.— **עם**. עמם.— **אמו**. אמם.— **השמיני**. שמן.— **תתנו לי**. כמו שנאמר (ויקרא כב, כז) סתם במקום זה ופירש במקום אחר.— (ל) **ואנשי**. אנש.— **ואנשי קדש תהיון לי**. תשתדלו להיות לאנשים הראוים לקדושתי שתנזרו ממאכלות אסורות.— **ובשר בשדה טרפה**. שעור הכתוב: ובשר בהמה בריאה הנורשת בשדה ונעשתה טרפה שנדרסה בידי חיה רעה ולא מתה ושחטה — אסור לאכלה, ומכל שכן בהמה שמתה מאליה או שנולדו בה אחד מסימני טרפות בבית, שאפשר להיותן תולאות איזה מחלה מתדבקת ויש סכנה באכילתה, בודאי אסורה באכילה, ובזה למדנו הכתוב שטעם האיסור של המאכלות האסורות אינם בשביל שמירת הבריאות ועדנת הגופות כאשר דמו רבים, אלא כדי להיות **אנשי קדש** לדי נבדלים ונפרשים מן הדברים המטמאים את הנפשות, ופרטי הדברים האלה – מהם מפורשים בתורה ורובם באו בקבלה.— **טרפה**. טרף.— **תאכלו**. אכל.— **תשלכון**. שלך.— (א) **תשא**. נשא.— **לא תשא**. לא תקבל.— **שמע שוא**. לשון הרע ורכילות.— **תשת**. שית.— **ידך**. ידה.— **עד**. עוד.— **אל תשת ידך עם רשע**. על זה אנו מתודים ע"ה שחטאנו לפניך בתשומת יד ששמנו ידנו עם רשעים לסייע ידי עוברי עברה.— **להית עד חמס**. להיות על ידו עד חמס לחמוס ממון חברך, כיצד, אם יודע אתה באדם שהוא חייב לחברו ממון, אבל אתה אינך אלא עד אחד, ואדם אחר הידוע לך לרשע ופסול לעדות יודע גם הוא את הדבר הזה, אל תצטרף עמו בעדות זו להוציא הממון מיד המוחזק

תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת
אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי
תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס
ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ
מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט
אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־

ההרג

—שרשים והערות—

כי חמס הוא שאין מוציאין ממון ע"פ עד אחד, ועדות הרשע כאלו איננה. ומזה למדו רבותינו דרשע פסול לעדות (סנהדרין כ"ז א'). — (ב) אחרי. אחר. — רבים. רבב. — לרעת. רוע, כמו לְהָרֵעַ, ובכדי לזווגו אל המקורים הבאים אחריו לנטת להטת כא גם הוא כתיו. — לא תהיה אחרי רבים, לרעת. אע"פ שמצוה להסכים תמיד עם הרבים ואסור לפרוש מן הצבור, לפי שהאמת מצויה אצל הרבים יותר מאצל היחיד, מ"מ אם רואה אתה שרבים הולכים בדרך רעה מוחלטת. לא תהיה עמהם ללכת אחריהם ולנהוג כמוהם. — תענה. ענה. — רב. ריב. — לנטת להטת. נטה. — לא תענה. לא תסכים. ורוב לשון מענה הנאמר אצל השי"ת ענינו הסכמה לרצונו. — על רב. בשבתך בדין בתור אחד השופטים. — לנטת. מן האמת הידועה והברורה לך, בתואר כי. — אחרי רבים להטת. כלל הוא בידי שצריכים להטות את הדין אחר הרוב לפיכך אסכים גם אני לחברי, אל תעשה ככה. — (ג) ודל. דלל, עשיר והעני (הערაבגעקאממענען). — לא תהדר. הדר, אפי' בלי הטיית משפט לטובתו אלא לכבדו יותר מחברו העשיר כדי לאמץ לבו שלא יחת מפני מתנגדו ולא יסתתמו טענותיו ומכל שכן להדר פני גדול (ויקרא יט, טו), אלא יהיו בעיניך כאלו אינך מכיר מצבם כלל. — (ד) תפגע. פגע. — איבך. איב, אפי' הוא אויבך ומבקש רעתך. — השב תשיבנו. שוב, אפי' מאה פעמים (ב"מ ל"א א') תשתדל שיהיה מושב למקומו המשתמר. — (ה) תראה. ראה. — שנאך. שנא, השונא אותך בלבו, אבל אם הוא מבקש להרע לך התרחק ממנו לבל יזיקך. — תחת. מן נחת. — משאו. נשא. — וחדלת. חדל. — מעזב. את החמור הרובץ תחת משאו. — לו. לפני שונאך שהוא בעצמו יטפל בפריקתו; אבל עזב תעזב. הרשות בידך לעזוב. — עמו. יחד עמו, כשהוא מתרחק מן המקום ועוזב את חמורו רשאי גם אתה לעזבו, כי על פי פנים שונאך הוא בלבו ואולי הלך לבקש אמצעים להזיקך, לפיכך אינך צריך לחוש על צער הבהמה. ואמר עזב העזב, שבתחלה תעשה עצמך כאלו אתה עוזב והולך לך, וכשתראהו שלא יחזור תעזבנו לגמרי. — עמו. עמם. — (ו) תטה. נטה. — משפט. שפט. — אבינך. אבה, עני מתחלתו והורגל בהכנעה (ב"מ קי"א ב') וקרוב להטות דינו. (ז) מדבר. דבר. — תרחק. רחק, אע"פ שהענין בעצמו אמת אבל הדברים קרובים לשקר, כגון המטעים טענותיו לפני הדיין שלא במעמד בעל דין חברו (שבועות ל"א א' עיי"ש). — ונקי. נקה. — וצדיק. צדק. — תהרג. הרג, מדבר בדיני נפשות. — ונקי אל תהרג. מי שהוא נקי מן העונש אעפ"י שאיננו צדיק, כי יודע אתה ע"פ אומדן הדעת שהרג נפש, כי הא מעשה דשמעון בן שטח (סנהדרין ל"ז ב') שראו העדים שרץ אחר חברו לחורבה וחרב בידו והתרו בו כמשפט ואח"כ נכנסו אחריו ומצאו חרב מטפטף דם והרוג מפרפר אך את הרציחה עצמה לא ראו בעיניהם, זהו נקי מן העונש. — וצדיק אל תהרג. מי שהוא צדיק מצד המשפט אך השופטים לא מצאו לו זכות וגמרו דינו למיתה והוציאוהו ליהרג, ויקם אחד מתוך העדה ויאמר אל השופטים „יש לי ללמד עליו זכות" חייבין להחזירו ולשמוע מה בפי המזכה. — כי לא אצדיק רשע. באופן הראשון שידעתם ע"פ אומדן הדעת כי הוא רוצח ודאי — אל תחושו לידיעתכם ואל תאמרו בלבבכם שחייבים אנו לבער הרע

תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי
הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא
תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ
אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ
וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה
לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן
אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ
וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃

שלש

—שרשים והערות—

מקרב הארץ, כי סוף סוף לא אצדיקנו אני בדין שמים.— (ח) ושחד. (בעשטעכונג), אפי' לשפוט בצדק.— תקח. לקח.— יעור. עור.— פקחים. פקח, מעור עיני השכל לבלתי ראות נכוחה והשופט לא ירגיש בזה, ולפיכך האוהב והשונא פסולין לדין (סנהדרין כ"ז ב' רש"י ד"ה לא נחשדו) ועי' כתובות ק"ה ב' לא לידון איניש דינא לא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה.— ויסלף. סלף.— דברי צדיקים, אפי' דבריהם של שופטים צדיקים מסלף השוחד בלי צדיה, כמו דברי חכמים (משלי א' ו), לפיכך אל יאמר השופט בלבו אני אקח ולא אטה משפט, כמו שלא יאמר המלך אני ארבה ולא אסור (דברים יז, יז) כי הוא בעצמו לא ירגיש בהטייתו.— (ט) וגר. גור.— תלחץ. לחץ, (לעיל כב. כ).— ידעתם. ידע.— הייתם. היה.— (י) ושש, ששה (יחזקאל מה, יג).— שנים. שנה.— תזרע. זרע.— ואספת. אסף.— תבואתה. בוא.— (יא) והשביעת. ובשנה השביעית.— תשמטנה. תשמט את הארץ מלזרעה, כמו ושמטתה (את נחלתך—ואתה תִשָּׁמֵט) מנחלתך (כי תקיא אותך הארץ וכך (בעלם היום שתהיה אהבת הארץ תקועה בלבך, כמו בחרבן בית שני שמסרו נפשם על אהבת הארץ יותר מעל אהבת התורה) (ירמיה יז, ד).— ונטשתה. אפי' הספיחים שצמחו מאליהם לא תקצור.— והשביעת. שבע.— תשמטנה. שמט (זיא ענטלאססען).— ונטשתה. נטש (זיא גאנצליך ענטלאססן, פאָם געראנקען פאהרען לאססען) שתסיח דעתך ממנה כאילו אינה שלך, כמו ועל מי נטשת מעט הצאן במדבר (ש"א יז, כח).— ואכלו. אכל.— עמך. עמם.— ויתרם. יתר.— חית. חיי.— תעשה. עשה.— לכרמך. כרם.— לזיתך. זית, לכרם זיתך (שופטים טו ה).— תשבת. שבת.— למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— ינוח. נוח, אתה תשבות ותחדל מעבודה וממילא ינוחו הם, אבל הם לא יוכלו לשבות כי לא בידם טובם.— שורך. שור.— וחמרך. חמר.— וינפש. נפש (צו זיך קאָממען הרר"ש הירש).— והגר. השכור אצלך (ראב"ע).— (יג) ובכל. כלל. אמרתי. אמר.— תשמרו. שמר, ובכל החקים והמשפטים אשר אמרתי אליכם ממעמד הר סיני עד עכשו תִשָּׁמֵרוּ שלא לעבור עליהם ולקיימה כראוי, אך הזהרה על עבודת אלילים גדולה מכלם, ולא יספיק השמירה מן העבודה בלבד, אלא צריכים להשמר אפי' מהזכרת שמותיהם (רע"ם ועי' רמב"ן).— ושם. שמה.— אחרים. אחר.— תזכירו. זכר.— ישמע. שמע, מאחדים.— על פיך. בסנהך (דורך דיינע פערגלאססונג), לא תגרום אפי' לעכו"ם שיזכיר שם אלהיו, לא תביאהו לידי שבועה לבל ישבע

יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־חַג הַמַּצּוֹת
תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד
חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי
רֵיקָם׃ טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע
בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ
מִן־הַשָּׂדֶה׃ יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי

ולא

—שרשים והערות—

באליליו, וכל הני דאמריגן (ע"ז ו' ב') דאזיל ומודה.— פיך. פה.— (יד) רגלים. רגל, פעמים, כמו שנאמר במקום אחר שלש פעמים בשנה (לקמן פסוק כז), ומצינו רגל ופעם נרדפים כמו רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כו, ו), כי עקר החגיגה היא העליה ברגליו לראות פני ד'.— תחג. חגג.— לי. לשמי, ואלה הם.— (טו) המצות. מצה.— תשמר. מקרא מסורס ושעורו כך, את חג המצות תשמר למועד חדש האביב וגו' שבעת ימים וגו' ולא יראו וגו', תשמור למועד חדש האביב. תשמור את חג המצות שיחול בחדש האביב, אם עומד אתה באדר ורואית שחדש האביב של חמה עודנו רחוק שתקופת טבת נמשכת עד ט"ז בניסן ויחול חג המצות בתקופת טבת לפני התחלת האביב (ר"ה כ"א א') תעבר את השנה.— צויתך. צוה.— למועד. יעד (צור בעשטיממטען צייט).— האביב. אבב, שהתבואה מתמלאת באביה (רש"י).— יצאת. יצא.— יראו. ראה, המבקרים בהיכלי.— פני. פנה, לפני.— ריקם. ריק, והמם לתאר הפעל.— (טז) וחג הקציר. נוהגין אומות העולם לשמוח בשמחת הקציר כמו שנאמר (ישעיה ט, ב) שמחו לפניך כשמחת בקציר, וגם אתה תעשה אז חג, אבל לא לשם הקציר אלא לד' אלקיך כמו שאמר לעיל שלש רגלים תחג לי, וזהו טעם הא הידיעה; והחג הזה הוא, חג השבועות הנזכר (דברים טז, י) ועשית חג שבועות לה' אלקיך. ואע"פ שקראו כאן חג הקציר אין הקציר סבת החג, כמו שאין האביב והאסיף סבות שאר החגים, כי סבת חג המצות לפי שבו יצאנו ממצרים וסבת חג הסכות „כי בסכות הושבתי את ב"י" (ויקרא כג, מג) ככה אין הקציר סבת חג השבועות אלא סבה יותר נכבדת לנו כי הוא „יום העצרת" הסיני „יום הקהל" (דברים ט, י; י, ד; יח, טז) שנקהלו אבותינו סביב הר סיני ונעצרו לפני ד' לקבל תורה מן השמים, ולפיכך תרגם אונקלוס בשבועותיכם (במדבר כח, כו) לפי האמת „בעצרתיכון" להודיע לנו סבת החג הזה סבה אחרי השבועות האלה, ומן הטעם הזה קראוהו רבותינו „עצרת" (ר"ה ע"ז א' חולין פ"ג א' מנחות ס"ה א') כי השרש עצר נרדף לפעמים עם קהל כמו קראו עצרה (יואל א, יד) שהוא כמו קדשו קהל (שם ב, טז), ולא תלה אותן הכתוב בזמני התבואות אלא לקבוע להם זמנים בתקופות החמה.— הקציר בכורי מעשיך. חסר הנסמך וראוי להיות הקציר קציר בכורי מעשיך, כמו הארון הברית (יהושע ג, יד) ראוי להיות הארון ארון הברית.— הקציר. קצר.— בכורי. בכר.— תזרע. זרע.— האסיף. אסף.— בצאת. יצא, אחרי צאת שנת בריאת העולם שהיא שנת התבואות, הבית של בצאת כטעם אחרי בסמוך כמו בשבועותיכם (במדבר כח, כו) טעמו אחרי שבועותיכם בסמוך.— (יז) פעמים. פעם.— יראה. ראה.— זכורך. זכר (זאלל דיין מאנגבתאפטעס).— אל פני האדן. כאן מדבר מקודם מעשה העגל שהיו ישראל קרובים מאד אל ד' לפיכך אמר אל פני המורה התקרבות יתרה, כמו אל פני הכפרת (ויקרא טז, ב) בקרוב אליו, אבל אחר מעשה העגל שנתרחקו הרבה מלפני ד' אפי' אחר הרצוי— נאמר את פני האדן (לקמן לד,
[illegible] (דברים [illegible]) רחמים.— האדן. אדן.— (יח) תזבח. זבח.— על חמץ.

ולא־ילין חלב־חגי עד־בקר: יט ראשית בכורי אדמתך
תביא בית יהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב אמו: פ
ששי כ הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך
ולהביאך אל־המקום אשר הכנתי: כא השמר מפניו
ושמע בקלו אל־תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי
שמי בקרבו: כב כי אם־שמוע תשמע בקלו ועשית
כל אשר אדבר ואיבתי את־איביך וצרתי את־צרריך:

כי

—שרשים והערות—

בעוד החמץ ברשותך (פסחים ס"ג ב).— **דם.** דמה.— **זבחי.** הדם איננו נזבח אלא יוצא מן הזבח? ואמר הרמב"ן שהוא מקרא קצר וראוי בתשלומו לא תזבח ולא תזרוק על חמץ דם זבחי, כי גם הזורק על חמץ עובר בלאו, ואמר זבחי תחת הזבח? לכלול בו גם את עולת התמיד של בין הערבים שכלה לד' (שם ס"ד א').— **ילין.** לון.— **חגי.** קרבני הקרב בחג היינו חגיגת ע"ו (שם ע"א א') והוא הדין לכל האימורין (תוס' שם).— [יט] **ראשית.** ראש, הפירות המבוכרים בתחלה מליין אותם וקורא לשם שם (בכורים ג' א).— **אדמתך.** אדם, שינקו מאדמתך ולא מאדמת אחרים.— **תביא.** בוא.— **בית.** אל בית.— **תבשל.** בשל.— **גדי.** גדה.— **בַּחֲלֵב.** נקוד זר וראוי בַּחֲלַב.— **אמו.** אמם. הקבלה פרשה את האזהרה הזאת: שלא לבשל בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה דרך בשול על האש (חולין קי"ג ב') ונשנתה האזהרה הזאת בתורה שלש פעמים (לקמן לד, כו: דברים יד, כא) לאסור את האכילה וההנאה והבשול (שם קט"ו ב'), ובשני מקומות נסמכה להבאת בכורים, כי היה אז מנהג אוה"ע לבשל גדי בחלב אמו ולשפוך מן המרק על פני שדות הזרע כדי להרבות תבואתם כעין הזבול שלנו, והזהירה תורה על זה לפי שאסור לבשל בשר בחלב, ובכדי להרבות תבואת השדה העצה היעוצה להביא בכורים ואז תתברך תבואתו כמו שנאמר (יחזקאל מד, ל) וראשית כל בכורי כל וגו' תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך (עי' רע"ס והגלי"ב).— [כ] **הנה.** התחלת הדבור.— **אנכי.** הידוע לך המקיים הבטחתו תמיד.— **מלאך.** לאך.— **לפניך.** פנה, הוא שר צבא ישראל הנזכר (יהושע ה, יד) שאני תמיד עמו, והוא אותו המלאך שהלך עם יעקב אבינו (בראשית מח, טז) ושנראה למשה בסנה (שמות ג, ב) ושנראה לגדעון בנת (שופטים ו, יב) ושעתיד להשלח לישראל לעתיד לבוא (מלאכי ג, א), ולפיכך לא מחה משה כנגד שליחותו; אבל אותו המלאך שבקש הקב"ה לשלוח לפני ישראל אחר מעשה העגל (לקמן לג, ב) הוא מלאך שאין ד' עמו כמו שנאמר שם כי לא אעלה בקרבך (שם שם ג) ולפיכך לא אבה משה לקבלו ואמר להקב"ה אם אין פניך הולכים (עמנו) אל תעלנו מזה (שם שם ט"ו) (ראה מש"כ הג' מלבי"ם ז"ל).— **לשמרך.** שמר.— **ולהביאך.** בוא.— **המקום.** קום.— **הכנתי** כון.— (כא) **בקלו.** קול, כי רואי מדבר בו ומלתי על לשונו.— **תמר.** מרר=מרה (ויקרא ד, יג), ובא דגש ת' נח כמו ויסב אלקים (לעיל יג, יח), ולרבותינו (סנהדרין ל"ח ב') שרשו מור (פערוועכסעלן) אל תמירני בו לעבדו ולהתפלל אליו תחתי.— **כי לא ישא וגו' כי שמי וגו'.** כי הראשון כטעם לפי כמו כי קרוב הוא (לעיל יג. יז) לפי שהוא קרוב, והשני כטעם אע"פ כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא, ה), כי אם תעבדוהו ותתפללו אליו צריך הוא גם לשאת לפשעכם שאתם עלולים לפשוע תמיד, והוא לא יוכל לעשות כזאת בלעדי— אעפ"י ששמי בקרבו מ"מ לא יוכל לעשות דבר מבלעדי, ומה תועלת בעבודתו.— (כב) **בקלו.** קול, ללכת אחרי עצתו (לעיל ד, א—ה).— **ועשית.** עשה.— **אדבר.** דבר.— **כל אשר אדבר.** אני ולא אחר.— **ואיבתי.** איב (אנפיינדען).— **וצרתי.** צור

כג כִּֽי־יֵלֵ֣ךְ מַלְאָכִי֮ לְפָנֶיךָ֒ וֶהֱבִֽיאֲךָ֗ אֶל־הָֽאֱמֹרִי֙ וְהַ֣חִתִּ֔י
וְהַפְּרִזִּי֙ וְהַֽכְּנַעֲנִ֔י הַחִוִּ֖י וְהַיְבוּסִ֑י וְהִכְחַדְתִּֽיו׃ כד לֹֽא־
תִשְׁתַּחֲוֶ֤ה לֵאלֹֽהֵיהֶם֙ וְלֹ֣א תָֽעָבְדֵ֔ם וְלֹ֥א תַעֲשֶׂ֖ה
כְּמַֽעֲשֵׂיהֶ֑ם כִּ֤י הָרֵס֙ תְּהָ֣רְסֵ֔ם וְשַׁבֵּ֥ר תְּשַׁבֵּ֖ר מַצֵּבֹתֵיהֶֽם׃
כה וַעֲבַדְתֶּ֗ם אֵ֚ת יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם וּבֵרַ֥ךְ אֶֽת־לַחְמְךָ֖ וְאֶת־
מֵימֶ֑יךָ וַהֲסִרֹתִ֥י מַחֲלָ֖ה מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס שביעי כו לֹ֥א תִהְיֶ֛ה
מְשַׁכֵּלָ֥ה וַעֲקָרָ֖ה בְּאַרְצֶ֑ךָ אֶת־מִסְפַּ֥ר יָמֶ֖יךָ אֲמַלֵּֽא׃
כז אֶת־אֵֽימָתִי֙ אֲשַׁלַּ֣ח לְפָנֶ֔יךָ וְהַמֹּתִי֙ אֶת־כָּל־הָעָ֔ם
אֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖א בָּהֶ֑ם וְנָתַתִּ֧י אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֛יךָ אֵלֶ֖יךָ עֹֽרֶף׃
כח וְשָׁלַחְתִּ֥י אֶת־הַצִּרְעָ֖ה לְפָנֶ֑יךָ וְגֵֽרְשָׁ֗ה אֶת־הַחִוִּ֧י
אֶת־הַֽכְּנַעֲנִ֛י וְאֶת־הַחִתִּ֖י מִלְּפָנֶֽיךָ׃ כט לֹ֧א אֲגָרְשֶׁ֛נּוּ
מִפָּנֶ֖יךָ בְּשָׁנָ֣ה אֶחָ֑ת פֶּן־תִּהְיֶ֤ה הָאָ֙רֶץ֙ שְׁמָמָ֔ה וְרַבָּ֥ה
עָלֶ֖יךָ חַיַּ֥ת הַשָּׂדֶֽה׃ ל מְעַ֥ט מְעַ֛ט אֲגָרְשֶׁ֖נּוּ מִפָּנֶ֑יךָ עַ֚ד
אֲשֶׁ֣ר תִּפְרֶ֔ה וְנָחַלְתָּ֖ אֶת־הָאָֽרֶץ׃ לא וְשַׁתִּ֣י אֶת־גְּבֻלְךָ֗
מִיַּם־סוּף֙ וְעַד־יָ֣ם פְּלִשְׁתִּ֔ים וּמִמִּדְבָּ֖ר עַד־הַנָּהָ֑ר כִּ֣י |

אתן

—שרשים והערות—

(בעדרענגען).—צרריך. צרר.—(כג) ילך. ילך.—והכחדתיו. כחד (פערטילגען).—(כד) תשתחוה. שחה, אפי' להראות להם הכנעה גרידא.— תעבדם. עבד, עבודה מעשית ע"י קרבנות, וז ואין צריך לומר זו כדרך המקראות.— כמעשיהם. אפי' אביזרייהו דע"ז.— הרס תהרסם ושבר תשבר. היטב היטב.— מצבתיהם. יצב (בילדזיילען).— (כה) ועבדתם. פירשו רבותינו (ב"מ ק"ז ב') זו עבודת התפלה שעקרה מן התורה, איש איש יתפלל כפי רגשי לבבו וצרכיו הידועים לו (רמב"ם ריש הל' תפלה).— לחמך מימיך. לכל העם כלו (עי' תענית ט' ע"א רש"י ד"ה מטר).— והסרתי. סור.— מחלה. חלה.— מקרבך. קרב.—(כו) משכלה. שכל (פעהלגעבארען).— ועקרה עקר = עקר, עקורת בית המטרין או עצורה מלדת (אונפרוכטבאר).— בארצך. ארץ.— מספר. ספר.—ימיך. יום.— אמלא. מלא, מספר הימים שהוא ראוי לחיות על פי מצב הרכבת גופו, כי אסיר ממנו הסבות המקרבות מיתתו (כז) אימתי. אים.— אשלח. שלח.— והמתי. המם.— העם. עמם.— תבא. בוא.— ונתתי נתן.— אליך ערף. שיפנו אליך את ערפם.— (כח) הצרעה. צרע. מין דבורה ארסית (האָרניסס).— וגרשה. גרש.— (כט) מפניך. פנה.—אחת. אחד (אֶחֱדֶת).— תהיה. היה.— שממה. שמם.— ורבה. רבב, עבר מהופך לעתיד.— חית. חיי.— (ל) תפרה. פרה.— ונחלת. נחל, ואז תנחל את כל הארץ.— (לא) ושתי. שית.— גבלך. גבל.— מים

אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ
פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה
לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהֹוָה
אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהֹוָה
וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר
לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהֹוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־
הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהֹוָה
נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהֹוָה וַיַּשְׁכֵּם
בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה
לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהֹוָה פָּרִים׃

ויקח

—שרשים והערות—

ימס.— **וממדבר**. דבר.— **אתן**. נתן.— **בידכם** ידה, ביד כל שבט ושבט בפני עצמו.— **וגרשתמו**. כאיש אחד.— (לב) **תכרת**. כרת.— **ברית**. ברת, והרבוי בריתות (נדרים ל"א ב').— (לג) **ישבו**. ישב, לא ישארו בארץ אלא יעזבוה, מכאן למד יהושע לשלוח להם אגרת הרוצה לפנות יפנה (ירושלמי שביעית פ"ו ה"א).— **יחטיאו**. חטא.— **למוקש**. יקש.— (א) **ואל משה אמר**. עד כאן היו הדברים להגיד לישראל, והדבור הזה מיוחד למשה לבדו (רע"ס).— **עלה אל ה'**. פירשו רבותינו (סנהדרין ל"ח ב') שהקב"ה אמר למשה לעלות אל מדרגת המלאך הנזכר (לעיל כג, כ) הנקרא בשם ה' כמו שאמר שם כי שמי בקרבו, אבל למעלה ממנו לא יוכל גם הוא לעלות כי שם עלם האלקים וכמו שנאמר (לקמן לג, כ) כי לא יראני האדם וחי.— **אתה**. אנת.— **ושבעים**. שבע.— **מזקני**. זקן.— **מרחק**. רחק, כלכם תשתחוו מרחוק.— (ב) **ונגש**. נגש.— **לבדו**. בדד.— **יעלו**. עלה.— **עמו**. עמם, אפי' עד המקום שהזקנים עולים, ונשנתה האזהרה הזאת כאן אע"פ שכבר הוזהרו על כך לפני עשרת הדברות (לעיל יט, כא) ? לבל יחשבו העם בלבם שאחרי שמעם קול אלקים חיים השיגו מעלה יותר גבוהה מקודם לכן, וכמו שהורשו הזקנים לעלות עכשו ככה הורשו גם המה לפיכך הוזר להזהירם עוד.— (ג) **ויבא**. אחר שעלה ונגש אל הערפל אשר שם האלקים (לעיל כ, יח) ושמע פרשת אתם ראיתם (שם שם יט) וכל המשפטים הכתובים בסדר זה ופרשת הנה אנכי שולח מלאך ועלה גם למדרגת המלאך ההוא, ירד ובא אל העם.— **ויספר**. ספר.— **המשפטים** שפט.— **ויען**. ענה.— **קול**. בקול.— **ויאמרו**. אמר.— **נעשה**. עשה.— (ד) **ויכתב**. כתב.— **את כל דברי ה'**. את התורה עד כאן.— **וישכם**. שכם.— **בבקר**. בקר, למחרת בואו אל העם.— **ויבן**. בנה.— **מזבח**. זבח.— **תחת**. מן נחת.— **ההר**. הרר.— **ושתים**. שנה.— **עשרה**. עשר.— **מצבה**. מלבד המזבח הכללי בנה לכל שבט במה בפני עצמה להקריב עליהן קרבנות.— (ה) **נערי**. נער, הם הבכורים הם הכהנים.— **בני**. בנה.— **זבחים שלמים**, קרבנות שלמים, עי' (ויקרא

ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק
עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם
וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית
אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה
לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ
וַיִּשְׁתּוּ׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה

והיה

— שרשים ואערות —

ג, א).— **פרים**. פרה, השלמים היו פרים גדולים כי רבו האוכלים (ראב"ע).— (ו) **ויקח**. לקח.— **חצי**. חצה.— **הדם**. דמה, מן העולות ומן השלמים.— **וישם**. שום.— **באגנת**. אגן, אחד לחצי דם העולות ואחד לחצי דם השלמים לזרוק על העם (רש"י).— **וחצי הדם**. קבל במזרקות לזרוק על המזבח.— (ז) **ספר הברית**. הוא כל דברי ד' אשר כתב (לעיל פסוק ד').— **ויקרא**. קרא.— **באזני**. אזן, הבינם והסבירם היטב.— **נעשה ונשמע**. נעשה אפי' אם לא נבין דרכיהם, ונשמע, נתאמץ להבינם.— (ח) **ויזרק**. זרק.— **הנה**. (דאס איזט). — [ט] **ויעל**. אחרי גמרו כריתת הברית עלה שנית אל ההר בלוית אהרן וגו' כאשר צֻוָּה.— (י) **ויראו**. ראה.— **את אלהי ישראל**. ויתבוננו התיחסות האלהים לישראל וְהִדְבַּקוּ בהם ושימת לבו לכל מקריהם.— **רגליו**. רגל.— **כמעשה**. עשה.— **לבנת**. לבן, נסמך מן לְבֵנָה.— **הספיר**. ספר.— **ותחת רגליו**. התבוננו תחת כסא כבודו.— **כמעשה לבנת הספיר**. כדמות לבנה העשויה מאבן ספיר, לזכרון הלבנים שעשו ישראל במצרים.— **וכעצם השמים לטהר**, ומעבדות שפלה כזאת הרים עכשו את קרנם עד היותם כעצם השמים לטהר, גדולים מעשי ד'! וליור מליצת הכתוב כך היא, המה ראו בעין השגתם שני דברים מתחלפים מן הקצה אל הקצה, מצד אחד ראו לבנה, הלבנה נתהפכה לאבן ספיר, ומצד השני ראו טהרת עצם השמים, והכונה שזה רמז על התפתחות עם ישראל והרמת קרנם למעלה למעלה.— (יא) **אצילי**. אצל (אויסגעוואהלט), כמו ומאציליה קראתיך (ישעיה מא, ט), הם נבחרי העם אהרן נדב ואביהוא והזקנים שהורשו לעלות ההרה את משה, ככאן יתאר לנו הכתוב את ההבדל הגדול שבינם לבין משה רבן של כל הנביאים.— **לא שלח ידו**. חלות הנבואה על הנביא מכונה במקרא בשם שליחות יד ה', כמו וישלח ד' את ידו ויגע על פי (ירמיה א' ט) והנה יד שלוחה אלי (יחזקאל ב, ט) וישלח תבנית יד ויקחני וגו' במראות אלקים (שם ח, ג), ואמר הכתוב כי אליהם לא שלח הקב"ה יד נבואתו כמדרגת משה, ואע"פ שגם הם חזו מחזה אלקים כאמור לעיל בפסוק הקודם, אבל מרגישים רעבון והיו צריכים לאכול ולשתות, תחת אשר במשה נאמר (שמות לד, כח) ויהי שם עם ד' לחם לא אכל ומים לא שתה (בראשית ג, ו) ולפיכך לא שלח אליהם את יד נבואתו אלא כפי מדרגתם.— **ידו**. ידה.— **ויחזו**. חזה, חזה יותר עמוק ונודר מן ראה, ויו של ויחזו כטעם אע"פ כמו ואם יהיה היובל (במדבר לו, ד).— **ויאכלו**. אכל, הויו כטעם אבל כמו וה' שמים עשה (תהלים צו, ה) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת (משלי יט, יד).— **וישתו**. שתה.— [יב] **ההרה**. הרר.— **ואתנה**. נתן.—

וְהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה
אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ
וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים: יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר
שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן
וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם: מפטיר טו וַיַּעַל
מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר: טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־
יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא
אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן: יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד
יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה
בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה:

פ פ פ

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת

כל

—שרשים והערות—

לחת. לוח.— **האבן.** שרש אבן נגזר משרש בנה כי הבניינים החזקים נבנים מאבנים, וזכר כמה פעמים שהלוחות היו מאבן, כדי להעיר את האזן שהם מחזיקים בנין העולם ומלואו.— **והתורה.** ירה.— **והמצוה.** צוה.— **כתבתי.** כתב.— **להורתם.** ירה.— (יג) **ויקם.** קום.— **משה ויהושע.** משה עלה עד המדרגה היותר גבוהה ויהושע נשאר עומד במדרגה נמוכה ממנו ואהרן והזקנים בתחלת ההר.— (יד) **הזקנים.** זקן.— **שבו.** ישב.— **לנו.** חכו עלי ועל יהושע במקום הזה, כמו ימים רבים תשבי לי (הושע ג, ג).— **נשוב.** שוב.— **והנה.** (דא זיינד).— **עמכם.** עמם, לשפוט את העם.— **בעל דברים.** שיש לו דין תורה כמו כי יהיה להם דבר (לעיל יח, טז).— **יגש.** נגש.— (טו) **ויעל** עלה.— **ויכס.** כסה.— (טז) **וישכן.** שכן.— **ששת.** ששה (יחזקאל מה, יג).— **ויקרא.** קרא.— **השביעי.** שבע, מכאן למדו רבותינו שכל הצריך להכנס למחנה שכינה צריך להתבודד מתחלה שבעה ימים (יומא ג׳ סוע״ב).— (יז) **ומראה.** ראה.— **כאש.** אשש.— **אכלת** לוהטת.— **לעיני.** עין.— **בני.** בנה.— (יח) **ויבא.** בוא.— **ויהי.** היה.— **ארבעים.** רבע.— **לילה** ליל.— א) **וידבר.** דבר.— **לאמר.** כדברים האלה; ענין מלאכת המשכן נאמר למשה בהיותו בהר בפעם השלישית אחר שנתרצה אליו הקב״ה כמו שנאמר (לקמן לד, ב) ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר, ויעל ההרה בכ״ט אב ושהה שם עד יום הכפורים (רש״י לקמן לג, יא מסדר עולם רבא פ״ו) והסכים לשכון בתוך בני ישראל כמו שנאמר (לקמן שם יד) פני ילכו והנחותי לך ונאמר לקמן פסוק ח׳ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.— (ב) **ויקחו.** לקח, שיקחו, כמו דבר אל ב״י ויסעו (לעיל יד, טו) שיסעו.— **תרומה.** רום (הערב).— **ויקחו לי תרומה.** מִצְוָה לנותנים שיקחו רכושם תרומה לד׳ כמו ויקחו אליך שמן זית (לקמן כז, כ).— **מאת,** אתת.— **ידבנו.** נדב, וקלאד

כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃
ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ו שֶׁמֶן
לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃
ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ
לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה
אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו
וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי
אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וְצִפִּיתָ
אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו
זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב

ונתתה

—שרשים והערות—

אם יתן בנדבת לבו הטוב ולא ע"י כפית ב"ד, כי רצה הקב"ה שתשם ע"ז כפרת מעשה העגל שגם **התנדבו כלם בחפץ** לב כמו שנאמר (לקמן לב, ג) ויתפרקו כל העם וגו', ויביאו וגו'. ואע"ג דתניא **בתוספתא** (ב"מ פי"א הי"ב) דכופין לבנות בית הכנסת, הכא ידע הקב"ה שכאן אין צרך בכפיה.— **לבו. לבב.**— תקחו. מְצֻוֶּה להמקבלים לקבל כמו שנאמר (במדבר ז, ה) קח מאתם, ואל ידקדקו עם **הנותנים לומר** מזה ראוי לקבל ומזה אין ראוי משום דסני שומעניה.— (ג) **וזאת התרומה** וגו'. דוקא **אלה הדברים** בלבד ולא נדבות אחרות.— **ונחשת**. נחש.— (ד) **ותכלה**, י"א שפרשו כלה, כי במקום **שתכלה ראית** העין שגם אור וחשך פתוכים ומעורבים זה בזה נראה מראה התכלת כתכלת הרקיע.— **וארגמן**. פרשו בלתי נודע בבירור (פורפורראָטה).— **ותולעת**, תלע.— **שני**, שנה (קארמאָזינראָטה), **ושלחן** מלמר רשלים.— **ושש**. שוש, פשתן.— **ועזים**. עזז, שערות עזים.— (ה) **וערת**. עור.— **אילם**. איל.— **מאדמים**. אדם, צבועים אדום— **תחשים**. תחש.— **ועצי**. עצה.— **שטים**. שטה, מין ארז (תענית כ"ה ב').— (ו) **למאר**. אור.— **בשמים**. בשם.— **המשחה**. משח.— **ולקטרת**. קטר.— **הסמים**. סמם (שפעצערייען).— (ז) **אבני**. אבן.— **שהם**. ת"א בורלא, היא האבן היקרה **(בערילל)** שמוציאין ממנה את המתכת (בערילליום) אחד מיסודות הטבע.— **מלאים**, מלא **(איינזאפצשטיינע)**.— **לאפד**. אפד, לדעת רש"י הוא כעין סינר (שירץ) מאחוריו מתחיל מאצילות **ידיו ומגיע עד עקביו** (לקמן כח, ד—ו).— **ולחשן**, חשן (ברוסטשילד).— (ח) **ועשו**. עשה.— **מקדש**. קדש, מקום מקודש.— **ושכנתי**, שכן.— **בתוכם**. תוך, לא כמו שאמרתי אחר מעשה העגל **כי לא** אעלה בקרבך (לקמן לג, ג).— (ט) **מראה**. ראה.— **אותך**. אות.— **תבנית**, בנה.— **כליו**. כלה.— **וכן**. עקרו כף הדמיון בתוספת נון להזוק ההתדמות, ממש כזה.— (י) **ארון**. ארן **(לאדע)**.— **אמתים**. אמה.— **וחצי**. חצה.— **ארכו**. ארך.— **רחבו**. רחב.— **קמתו**. קום.— (יא) **וצפית**. צפה (איבערציעהען).— **מבית**. מפנים.— **עליו**. מן עלה.— **זר**. זור=נזר (קראַנץ).— **סביב**. סבב (רינגסאום).— (יב) **ויצקת**. יצק.— **ארבע**. רבע.— **טבעת**. טבע.— **ונתתה**.

וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־
צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃
יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ
אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן
בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃
טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני
יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה
וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה
תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב
אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת
תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים
פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת
וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃
כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן
תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם
וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר

על

—שרשים והערות—

נתן.— פעמתיו. פעם (עקען).— ושתי. שנה, ויו החבור, אותן הטבעות יהיו שתים מכאן ושתים מכאן.—צלעו. צלע (זייטע).—האחת. אחד, ונפלה הדלת כמו הרה ללת (ש"א ד, יט) תחת ללדת.— השנית. שנה.— (יג) בדי. בדד.— (יד) והבאתי בוא.— לשאת. נשא.— [טו] יהיו. היה.— יסרו. סור, משנתנו בתוך הטבעות לא יזיזום משם לעולם אלא יעתיקום במקומם ויתקנום כפי הצרך לנשיאה ולחניה.— [טז] העדת. עוד (צייגניסס) הם לוחות הברית שהם עדות לישראל.— אתן. נתן.— (יז) כפרת. כפר (לעיל טז, יד) (דעקקעל).— [יח] שנים. שנה, עי' מש"כ הגאון מלבי"ם ז"ל פרשת אחרי מות סי' י"ז.— כרבים. כרב, דמות פרצוף תינוק אחד זכר ואחד נקבה.— מקשה. קשה (דורך האממערן געטריעבען), שלא יהיו עשוים בפני עצמם ומחוברים אלא הכפרת והכרובים יֵעָשׂוּ ממטיל זהב אחד.— קצות. קצה.— [יט] ועשה, ויו החבור וככה תעשה אותם.— מן הכפרת. מאותו המטיל שתעשה את הכפרת.— על שני קצותיו. יעמדו.— (כ) פרשי. פרש.— כנפים. כנף.— פרשי. תאר, בקביעות.— למעלה. עלה.— סככים. סכך (דעקקענד).— ופניהם. פנה.— אחיו. אחה.— אל הכפרת. פונים פניהם לצד מטה.— (כא) ואל הארן תתן. בטרם שמת עליו את הכפרת (רש"י).— (כב) ונועדתי. יעד=יחד, אועיד שכינתי שם לדבר אליך ביחוד (ווערדע מיך דארט פיר דיך בעשטיממען).— ודברתי. דבר.— אתך. אתת; רק אתך בלבד.— מבין. בין.— ארון העדת. (צייגניסס=לאדע).— אצוה. צוה.— אותך. אות. אל בני ישראל. לדבר אל

עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ פ כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ
וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת
טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ כו וְעָשִׂיתָ
לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ
הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ
אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם
אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו* וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו
וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ לא וְעָשִׂיתָ
מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה* הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ
גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה
קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד

* ק' דגושה * מלא יוד

ושלשה

—שרשים והערות—

בני ישראל.— [כג]ועשית. עשה.— שלחן. שלח.— עצי. עצה.— שטים. שטה.— [כה] מסגרת. סגר (ראנד) הסובב את כלו וסוגר אותו.— טפח. (האנדברייט).— [כו] ארבע. רבע.— הפאת. פאה (עקקע).— רגליו. רגל.— [כז] לעמת. עמת, ומזה עמית (פריינד) העומד נכחו, ועקרו עם (ויקרא יח, כ).— תהיין. היה.— הטבעת. טבע.— לבתים. בית (געהייזע).— לבדים. בדד.— [כח] וצפית. צפה.— ונשא. נשא.— את השלחן. יחס הפעול אצל בנין פעול (לעיל כא, כח).— (כט) קערתיו. קער, ובתוספת עין והכפלת הלמד שקערר (ויקרא יד, לז ע"ש), הם דפוסי לחם הפנים.— וכפתיו. כפף, הם בזיכי הלבונה הנתנים על שתי מערכות הלחם.— וקשותיו. קשה, והיחיד קְשָׂוָה (סנהדרין פ"א ע"ב), והן קנים ארוכים העומדים בארץ וסומכים את המנקיות (שטיטצען).— ומנקיתיו. נקה, הם חצאי קנים חלולים שמניחים בין לחם ללחם כדי שיכנס ביניהם האויר ולא יתעפשו ויהיו נקיים (מנחות צ"ז א' רש"י ד"ה מנקיות [רייניהאלטונגס=ראהרען).— יסך. נסך (ווירד בעדעקט) וממנו מסכה (ישעיה כח, כ) דעקקע.— (ל) פנים. פנה.— לחם פנים (הערליכעס בראָד) כראוי להיות לפני.— תמיד. תמד, משכת לשבת.— [לא] מנרת. נור.— מקשה. קשה [דורך האַממערן געטריעבען) כל איבריה יעשו ממטיל אחד ע"י הקשת הקורנס.— תיעשה. היוד נוספת.— ירכה. ירך, הבסיס התחתון (באזיס).— וקנה. קנה, גוף המנורה (שאפט) שממנו יוצאים הקנים.— גביעיה. גבע (קעלכע).— כפתריה. שרש מרובע כפתר (קנויפע).— ופרחיה. פרח (בליטהע).— ממנה. מן המנורה בעצמה ולא מחוברים אליה.— [לב] יצאים. יצא.— מצדיה. צדד. שלשה.

וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים
הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר
תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־
הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה
אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה
אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ
וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ
אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם
אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה
עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת
שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀
הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע

באמה .

—שרשים והערות—

שלש.— השני. שנה.— [לג] משקדים. שקד (פליססיג בעארבייטעט) מן לשקד על דלתותי (משלי ח, לד). ואונקלוס תרגם מליירין (געפארמט).— [לד] ובמנרה. וכגוף המנורה (אים שאפטע דעס לייכטערס).— ארבעה. רבע.— (לה) וכפתר. ויו הביאור, שתחת כל שני קנים היוצאים ממנה יהיה כפתר אחד.— [לו] ממנה. מגופה.— כלה, כלל.— מקשה אחת. געהאממערט פאן איינעם שטיקקע).— (לז) נרתיה. נור (איהרע אללאמפען).— שבעה. שבע.— והעלה. עלה, העלות הלהב (אנצינדען).— והאיר. אור.— והעלה והאיר. מי שראוי להעלות ולהאיר והוא הכהן.— (לח) ומלקחיה. לקח, (איהרע צאנגען).— ומחתתיה. חתה (שאפפלאפפעל) לחתות בהם את האפר המתקבץ — זהב טהור. ואין צריכים להיות מאותו המטיל עצמו שתעשה ממנו המנורה.— (לט) ככר. של קדש ק"כ מנה.— אתה את כל וגו'. את המנורה ואת כל כליה.— (מ) בתבניתם. בנה.— בהר. הרר.— [א] המשכן. שכן, הנזכר (לעיל כה, ט).— יריעת. ירע.— שש. שוש פשתן.— משזר. שזר (געדרעהט).— ותכלה. תכל, צמר צבוע כדם חלזון.— וארגמן. (פורפורראטה).— ותולעת. תלע.— שני. שנה (קארמאאזינראטה), שלשתן צמר רחלים.— כרבים. כרב, ארוגים בפרצופים שונים מזה ומזה.— מעשה. עשה.— חשב. אומן גדול העושה במחשבה קודמת (קינסטלער).— (ב) האחת. אחד.— שמנה. שמן.— ועשרים. עשר.— באמה. במדת האמה,—

בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃
ג חָמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ
יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת
תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן
תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃
ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ו וְעָשִׂיתָ
חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־
אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת
עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה
אֹתָם׃ ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב
אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי

עשרה

—שרשים והערות—

מדה. מדד.— (ג) **תהיין**, היה. —**חברת.** חבר.— **אשה.** איש, דגש ת' נח.—**אחתה.** אחה.—[ד] **ללאת.** ללא (שלייפען).— **שפת.** שפה.— **מקצה בחברת.** בקצה חמש היריעות המחוברות כאחד, ונראה כי קָצָה שם זכר בכנוי נסתרת ונפל המפיק כ.וו ויקרא לה נבח (במדבר לב, מב) וכמו שאמר בפסוק שאח"ז **בקצה היריעה.**— **הקיצונה.** קוץ, ע"מ חיצון מלשון נעלה כיהודה וקיצנה (ישעיה ז. ו) נשים קץ לממשלתה.— **השנית.** שנה.— (ה) **חמשים**, חמש, באור המקרא שלפניו.— **מקבילת.** קבל [געגענאיבער).— [ו] **קרסי.** קרס [שפאנגען).— **בקרסים.** ע"י הקרסים.— **והיה המשכן אחד.** ועל ידי החבור הזה יתהוה המשכן כבית אחד.— (ז) **עזים.** עזז. ארונות מחוטי שערות עזים.— **לאהל.** לכסוי העליון.— **עשתי עשרה.** אחת עשרה, ותיבת עשתי זרה.— [ח] **שלשים.** שלש.— **וכפלת.** כפל, הוא סרח העודף הנזכר לקמן פסוק י"ב, את העודף הזה תחלק לשנים, חציו יהיה כפול ותלוי אל מול פני האהל דהיינו על מסך הפתח, והחצי השני מן העודף הזה יהיה סרוח על אחרי המשכן למטה על הארץ, וכמה הוא העדף? לפי מסקנת הגמ' (שבת צ"ח ב') אלא לר' נחמיה מאי תסרח — תסרח מחברותיה ופירש"י „אמה אחת נגררת על הארץ" א"כ העדף הוא ב' אמות, כי אורך שתי המחברות מ"ד אמות, וארך המשכן משפת העמודים עד שפת הקרשים המערביים מבחוץ ל"ב אמות, לא מהם יוד אמות לכסות ארך הקרשים המערביים, נשארו שתי אמות, אמה אחת נכפלת על המסך ואמה אחת נגררת מלד מערב על הארץ „כאשה שמהלכת בשוק השפוליה מהלכין אחריה" (שבת שם), וצריכים לתרגם וכפלת וגו' (שלאגע איינען טהייל דעם זעכסטען טעפפיכם צור פארדערזייטע דעם צעלטעס איבער), ואם נחשוב משפת היריעות התחתונות אלא כפו את עובי העמודים כמ"ש רש"י (לעיל פסוק ה') נוכל לחשוב את הכפילה שתי אמות, אמה אחת לעובי העמודים שעמדו מחוץ לשפת היריעות התחתונות ואמה אחת יורדת על המסך, הכל נחשב

עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד
וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית
אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל
שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי
נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ
אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל
חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃
יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת
הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃
יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי טו וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת
אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ

כן

—שרשים והערות—

בכלל כפילה בערך אל התחתונות, ומדויק יותר לשון הגמ׳ שם „דל תרתי לכפילה" ולפ״ז היתה פריסת היריעות העליונות בלולאות משוכה שתי אמות לתוך קה״ק, כמ״ש הגאון נצי״ב ז״ל בהעמק דבר פסוק ד׳ ופסוק ז׳ ופסוק ט׳.— **הששית.** ששה.— **פני.** פנה.— [י] **חמשים.** חמש.— **היריעה החברות.** חסר הנסמך יריעת החברת, כמו הארון הברית (יהושע ג, יד) ראוי הארון ארון הברית.— (יא) **נחשת.** נחש.— **והבאת.** בוא.— [יב] **וסרח העדף.** (די איבערפליססיגע מעהרלאנגע).— **חצי.** חצה, לר׳ נחמיה (שבת שם) לאו דוקא חצי יריעה אלא חלק ממנה דהיינו אמה אחת.— **תסרח.** על הארץ (הערונטערהאנגען).— **אחרי.** אחר, הצד המערבי.— (יג) **והאמה מזה וגו׳.** שתי האמות היתרות בארך היריעות העליונות.— **צדי.** צדד, צפון ודרום.— **לכסתו.** כסה, ר׳ נחמיה אומר לכסות אמה של קרשים שהיה גבהן עשר אמות ולא נתכסו ע״י היריעות התחתונות אלא שמונה אמות ואמה אחת תקועה באדנים. ונשארה אמה אחת ערומה משני הצדדים.— (יד) **מכסה.** כסה. — **ערת.** עור.— **אילם.** איל.— **מאדמים.** אדם (רויטה געפארבט).— **תחשים.** תחש.— **מלמעלה.** עלה, ההא נוספת וההא הסרפית חסרה לפיכך הנגינה מלעיל.— (טו) **הקרשים.** קרש. (באלקען).— **למשכן.** אשר למשכן וזהו טעם ההא לפי הפשט, כמו אל המקום אשר יבחר (דברים יב, ה) והאיש אשר יעשה בזדון (שם יז, יב) אע״פ שלא נודע מקודם נודע אח״כ -- **עצי.** עצה.— **שטים.** שטה, וי״א שנט כמו הטים מן חנט בארמית, וכ״ה בערבית.— **עמדים.** עמד (אויפרעכט שטעהענד).— [טז] **אמות.** אמה.— **הקרש האחד.** ועכיו קבלו חז״ל שהיה אמה.— (יז) **שתי.** שנה. **ידות.** ידה (צאפפען).—

כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃
יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כ וּלְצֶלַע
הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃ כא וְאַרְבָּעִים
אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה
תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה
לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה
וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן
יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה
קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים

תחת

— שרשים והערות —

משלבת שלב, כשליבות הסלם (שפראָססענארטיג).— **אשה אל אחתה**, זו לעומת זו.— **אשה**. איש.— **אחתה**. אחה.— **תעשה**. עשה.— (יח) **למשכן**. שכן.— **עשרים**. עשר.— **לפאת**. פאה.— **נגבה**. נגב, (זידזייטע).— **תימנה**. ימן, דרך הביאור (עקספלאנאטיוו) כמו קדמה מזרחה (לקמן כו, יג), עי' מש"כ (ויקרא יג, כג).— (יט) **וארבעים**. רבע.— **אדני** אדן (שטיטצען).— **שני**. שנה.— **תחת**. מן נחת.— (כ) **לפאת צפון**. (צור נאָרדזייטע).— [כא] **וארבעים אדניהם**. שעורו ואדניהם ארבעים.— **שני אדנים וגו'**. כל אדן אמה על שלשה רבעי אמה כמדת חצי הקרש שגובה אמה, נוקב באמצעו נקב מרובע ומפולש שמדתו חצי אמה על רבע אמה ונשאר בו רבע אמה מסביב, והקרש אמה וחצי בעובי אמה, חורץ רביע אמה מארבעת צדדיו באורך אמה כמדת עובי האדן ועשה לו תבנית יד של אמה על חצי אמה בארך אמה, חוזר וחורץ באמצעה חצי אמה ונעשו על ידי זה שתי ידות שכל אחת רבע אמה על חצי אמה בארך אמה, ומכניס הידות לתוך נקבי האדנים באופן שממלאות אותם במלואם.— (כב) **ולירכתי**. ירך, לסוף המשכן (הינטערזייטע) ובא בלשון רבים ירכתים.— **ימה**. ימה, לצד מערבי.— **ששה קרשים**. שהם ט' אמות ורחב המשכן עשר אמות וחסרה עוד אמה אחת.— [כג] **ושני וגו' למקצעות**. חצי אמה מהם משלמת חלל הרחב מזה ומזה ואמה כנגד עובי הקרשים.— **למקצעת**. קצע, עי' (ויקרא יד, מא) לקצות המשכן (ווינקעל).— (כד) **ויהיו**. היה.— **תאמם**. תאם (צוזאממענפאססען) הקרשים והאדנים.— **מלמטה**. מוט, דגש ט' נח בפלס רָשׁ עָב שָׁב, ומזה מוך שפל רוח, והה"א נוספת.— **ויחדו**. יחד.— **המים**. תמם (גאנץ פֿערייניגט).— **ראשו**. ראש הקרש.— **הטבעה**. טבע.— **אל הטבעת האחת**. כל שני קרשים הסמוכים זה לזה יתאחדו למעלה ע"י טבעת אחת באמצעות החריצים שנחרצו בתוכם.— **האחת**. אחד.— **לשניהם**. שנה, לכל שני קרשים הסמוכים; וכן **לשני המקצעת יהיו**, הקרשים הסמוכים אליהם תואמים מלמטה ותמים מלמעלה ע"י טבעות. והזהיר על המקצועות ביחוד לפי ששני כתלים נפרדים הם לאחדם יותר

תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ כז וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע
הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כח וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ
הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ כט וְאֶת־
הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב
בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ
אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס חמישי
לא וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לב וְנָתַתָּה
אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם
זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת

תחת

— שרשים והערות —

מכותל אחד המתאחד על ידי הבריחים.— (כה) והיו שמנה קרשים. בסך הכל יהיו מצד מערב שמונה קרשים ביחד עם קרשי המקצועות.— (כו) בריחם. ברח (ריעגעל).— חמשה. חמש.— צלע. לשון זכר ונקבה, ולפיכך אמר כאן האחד ובפסוק שאח"כ השנית. וכמוהו רגים.— (כז) לירכתים. אשר לירכתים.— ימה. שהוא הצד המערבי, וקבלו רבותינו שהבריחים היו רק שלשה שהם חמשה, כי הבריחים העליונים והתחתונים היו חלוקים לשנים וארך כל אחד כארך חצי הכותל, והכניסום בתוך הטבעות המדובקות אל הקרשים מבחוץ—אחד מן הימין ואחד מן השמאל עד שפגעו זה את זה באמצע הכותל, והטבעות היו בין חצאי קנים חלולים כמדת עובי הבריח, והיו רחוקות מן הבריח התיכון רביע ארך הקרש למעלה ולמטה.— (כח) התיכן. תכן.— בתוך הקרשים. איננו עובר בתוך טבעות מדובקות אלא בתוך הקרשים עצמם, באמצע עובי הקרש נקבו נקב מפולש כמדת עובי הבריח, וכן לכל קרש וקרש, הנקבים מכוונים זה אל זה כדי שיכנס הבריח בלי עכוב.— מן הקצה אל הקצה. ארכו כארך כל הכותל, והיו שלשה בריחים תיכונים לשלשת הכתלים, כן הוא לפי הברייתא דמלאכת המשכן (שבת צ"ח ב' תוס' ד"ה תנא).— [כט] תצפה. צפה.— בתים. בית קבול (געהייזע).— וצפית את הבריחם זהב. אחרי הכנסם אל תוך הטבעות יהיו נראים כמצופים זהב.— [ל] והקמת. קום.— כמשפטו. שפט (נאך זיינער וויזע).— הראית. ראה.— בהר. הרר.— [לא] ועשית. עשה.— פרכת. פרך.— תכלת. (לעיל כה, ד).— חשב. (לעיל כו, א), שם הקדים כרובים למעשה חושב וכאן הקדים מעשה חושב לכרובים? כי שם הוא קדש והמעשה עקר אבל כאן הוא קדש קדשים והמחשבה עקר.— (לב) ונתתה. נתן.— ארבעה. רבע.— וויהם. וו, שתבנית ווין להם (האקען).— (לג) תחת הקרסים. דהיינו ברחוק עשר אמות מכותל המערבי.— והבאת. בוא.— מבית. מפנים.— לפרכת. נסמך על למד בכל"ס. ושעורו אל המקום אשר הוא מבית לפרכת.— העדות. עוד.— והבדילה. בדל.— לכם. אתם תהיו בכלים משם.— [לד] הכפרת.

תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן
הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת
בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת
וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה
וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃ לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח
הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה
רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ
אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי
נְחֹשֶׁת׃ ס כז ששי א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים
חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ
וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע
פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ
סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו

לכל

—שרשים והערות—

(לעיל טו, יד).— [לה] ושמת. רשה (ויקרא ו, ג). - השלחן. שלח. — המנרה. נור.— תימנה. ימן.— תתן. נתן.— [לו] מסך. סכך.— מעשה רקם. (שטיקקער=ארבייט) הצורות נרקמות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה ואין במלאכה זאת מחשבה גדולה כמו בפרכת וביריעות התחתונות של המשכן, לכך לא נאמר כאן מעשה חושב.— ויצקת. יצק.— להם. בשבילם, ולא יקח מאדני החצר כי הם קדושים ממנו (הגאו"ב ז"ל).— [א] המזבח. זבח, שב על המזבח הנזכר לעיל (כ, כא) מזבח אדמה תעשה לי, ולפיכך לא זכר כאן אדמה דסמיך אדלעיל, וזהו טעם ההא (הג' גאו"ב ז"ל).— אמות. אמה.— רבוע. רבע, מרובע אמתי.— קמתו. קום, י"א כל קומתו וי"א משפת הכרכוב ולמעלה, שהכרכוב התחיל בגובה שש אמות מן הקרקע והיה רחבו אמה וממנו עד הקרנות שלש אמות קומה, א"כ היתה קומתו עשר אמות פי שנים כארכו (זבחים נ"ט ב').— [ב] קרנתיו. קרן, (ווינקעלפארשפרונג) אמה מעוקבת לכל קרן, וטעם הידיעה—הקרנות המבוארות למטה „ממנו תהיין קרנותיו" כן הוא מנהג הלשון לפעמים. כמו (ריש בראשית) את השמים ואת הארץ שבאה ידיעתם אח"כ „ויקרא אלקים לרקיע שמים, ויקרא ליבשה ארץ"— וכמוהו ונתת בכסף (דברים יד, כה) ומבואר אח"כ וצרת הכסף.— פנתיו. פנה (ווינקעל) שפונים שם מצד זה לצד אחר.— ממנו. מחומר המזבח עצמו ולא יעשם בפני עצמם ויחברם אליו. תהיין. היה.— אתו. את המזבח.— נחשת. נחש.— [ג] סירתיו. סיר (טאפפע).— לדשנו. דשן, להסיר הדשן (ענטאשען).— ויעיו. יעה (שויפעל).— ומזרקתיו. זרק (שפרענגבעקקען).— ומזלגתיו. זלג (גאבעלן) לתחבם במתני הבשר להפכם כדי שתשלט בהם האש.— ומחתתיו. חתה (קאהלענפאננען) לחתות אש מן המזבח.— לכל כליו. את כל כליו, יחס שאליו תחת יחס הפעול, כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל).—

לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה
רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת
עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב
הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃
ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם
נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־
שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה
אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס שביעי
ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים
לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃
י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים
מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו* עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם

* ועמדיו קרי

קלעים

—שרשים והערות—

(ד) מכבר. כבר (זיעב) ונקרא גם כְּבָרָה (עמוס ט, ט).— מעשה רשת. כעין רשת.— נחשת. שב על מכבר, ושעור המקרא ועשית מכבר נחשת מעשה רשת (רש"י).— על הרשת. ולא על גופו של מזבח כי צריך להיות רבוע וסביב (זבחים ס"ב סוע"ב).— טבעת. טבע.— קצותיו. קצה.— (ה) כרכב. כרב, וכפלה הפא (אויסשניטט), והוא חריץ סביב המזבח ברחב אמה, ששרש כרב בתלמוד ענינו חרישה כמו (ב"ב י"ב א') דכריב ותני.— חצי המזבח. שגובהו עשר אמות (לעיל פסוק א') ולפי"ז היה רוחב הרשת אמה.— חצי. חצה.— (ו) בדים. בדד.— (ז) והובא את בדיו. יחס הפעול אגל בנין פעול כמו יֻאֲכַל את בשרו (לעיל כא, כח).— שתי. שנה.— צלעת. צלע.— בשאת. נשא.— (ח) נבוב. נבב (איוב יא, יב) (האהל).— לחת. לוח (אויס טאפעלן) כעין תיבה בלי שולים ובלי מכסה (רע"ס) ולא יהא נעשה מעץ אחד אלא מלוחות מחוברים רש"י).— הראה. ראה.— בהר. הרר.— (ט) ועשית. עשה.— חצר (פארהאף).— המשכן. שכן.— לפאת. פאה (זייטע).— נגב תימנה. דרך ביאור (עקספלאנאטיוו).— קלעים קלע (געפלאכטענע אומהאנגע) כעין קלעי ספינה מלאים נקבים ולא מעשה אורג, ולכן תרגם אונקלוס סרדין כמו שתרגם על מכבר (רש"י).— שש. שוש.— משזר. שזר (געדרעהט).— האחת. אחד.— (י) ועמדיו. עמד.— עשרים. עשר, עובי העמודים אמה על אמה ומרוחקים זה מזה מרחק שוה כארבע אמות וחמישית.— ואדניהם. אדן.— נחשת. נחשה. - ווי. וו, כתבנית ויו (האקען).— וחשקיהם. חשק=חבק בחלוף אית ב"ש (רייפען).— (יא) מאה ארך. עקר הקפידא על ארך הקלעים שיהיה מאה אמה במדה.— (יב) לפאת ים. נגד מערב.— חמשים. חמש.— (יג) קדמה. קדם.—

קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃
יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃
יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה
קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר
הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב
מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יח אֹרֶךְ
הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה
חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יט לְכֹל כְּלֵי
הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר
נְחֹשֶׁת׃

ס ס ס

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן
זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃

באהל

—שרשים והערות—

מזרחה. זרח.— [יד] **וחמש עשרה.** בחמשים של רוחב יעשו ט"ו אמה קלעים מימין ומשמאל וישארו כ' אמה לשער.— **לכתף.** (צור געבענזייטע).— [טז] **מסך.** סכך.— **תכלת וגו'.** כמעשה מסך המשכן (לעיל כו, לו) עיש.— **עמדיהם.** של העשרים אמה.— [יז] **מחשקים.** (אומגערייפט).— [יח] **חמשים בחמשים.** בכל ארך חמשים אמה מן המזרח יהיה הרוחב חמשים אמה, ומשם והלאה לצד מערב הוקם המשכן הממעט מן הרוחב שעור שתים עשרה אמה, ונשאר פנוי לשלשת צדדים שעור י"ט אמות (ראה בתוס"מ).— **וקמה.** קום.— **חמש אמות.** לר' יהודה זהו רחב הקלעים וקומת העמודים, ולר' יוסי הכונה משפת מזבח ולמעלה חמש אמות, א"כ היה רחבן ט"ו כדי שלא יראה העם את הכהן העומד על המזבח (זבחים נ"ט ב').— [יט] **לכל.** את כל (לעיל פסוק ג').— **בכל עבדתו.** השייכים אליו בכל עבודתו, כגון פטישים ומקבות הדרושים להקמתו.— **יתדתיו.** יתד (פפלאקקע) לתקוע בארץ ולקשור בהם מיתרי היריעות והקלעים שלא יתנועעו ברוח.— **נחשת.** תעשה מנחשת.—

(כ) **ואתה.** כמעט ועתה בעין בחלוף אהח"ע. אחרי צותך אותם ע"ד המשכן עצמו, תצוה ע"ד עבודתו, הכנת שמן המאור וקידוש הכהנים ותיקון בגדיהם ועולת התמיד.— **ויקחו.** לקח, שיביאו אליך.— **זך.** זכך, בלי שמרים.— **כתית.** כתת, כותש במכתשת ולא בריחים כדי שלא יתערבו בו שמרים (רש"י).— **למאור.** אור (צום לייכטען).— **להעלת.** עלה.— **נר.** נור.— **להעלת נר.** להעלות הלהב עד

כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ
אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת
עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס כח א וְאַתָּה
הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר
וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן
אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־
חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי
אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ
חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט
וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃
ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן
וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד
זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב׃ ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו
וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה

זהב

—שרשים והערות—

שיאיר אור.— תמיד. תמד. כל לילה ולילה.— (כא) מועד. יעד.— לפרכת. פרך.— על. לפני. כמו והוא עמד עליהם (בראשית יח, יח).— העדת. עוד, הלוחות שהם עדות לישראל.— יערך. ערך (אָרדנען).— אתו. אות.— ובניו. בנה.— לפני. פנה.— חקת. חקק.— עולם. עלם.— לדרתם. דור.— מאת. אתת.— מאת בני ישראל. אהרן ובניו בלבד יובחרו מתוך כל ישראל להדלקת הנרות.— [א] הקרב. קרב.— אליך. אל (לאססע צו דיר נאָהער טרעטען).— אחיך. אחה.— לכהנו. כהן, לעשותו לכהן לי.— [ב] ועשית. עשה.— בגדי. בגד.— לכבוד. כבד.— ולתפארת. פאר=באר, שיהיו מצוינים ומבוארים ומפורסים לבני עליה, ומזה נבנה הפעל התפאר ציין ובאר את עצמו.— (ג) תדבר. דבר. בדבור קשה לכל ישנו דבר.— חכמי. חכם. לב. לבב.— מלאתיו. מלא.— [ד] ואלה. אל.— חשן. (ברוסטשילד).— אפוד. כמין סינר (שירץ) מאחוריו (לעיל כה ז).— ומעיל. מעל (אָבערהעמד). נקרא עלה לפי שהוא בגד עליון.— וכתנת. כתן.— תשבץ. שבץ, מלאה משבצות (קאַסטבענפאָרמיגע פערטיעפונגען) ובתרגום הרב ר' שמשון הירש ז"ל (קאססעטטענארבייט) מצנפת. צנף (קאָפּבונד), ראה (ויקרא טז, ד).— ואבנט. בנט [גירטעל].— לכהנו. את אהרן, ועל ידו יתכהנו גם בניו עד עולם.— (ה) והם, חכמי לב הנזכרים.— יקחו. מיד המתנדבים.— (ו) מעשה חשב. (קונסטארבייט).— (ז) שתי. שנה.— כתפת. כתף (אַבּסעלבאַנ-

זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־
שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃
יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי
הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב
תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת
הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־
שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ ס שני
יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר
מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־
שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן
מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃
טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃ יז וּמִלֵּאתָ

בו

—שרשים והערות—

דער).— **חברת.** חבר, מחוברות אליו.— **יהיה.** היה.— **שני.** שנה.— **קצותיו.** קצה.— **וחבר.** יתארגם בפני עצמם ויחוברו אל האפוד.— (ח) **וחשב.** (לאטץ).— **אפדתו.** היוצא מאפודת האפוד.— **עליו.** עלה, בשפת הסינר למעלה.— **כמעשהו.** יהיה עשוי כאופן מעשה האפוד.— **ממנו.** ולא מחובר אליו.— (ט) **ולקחת.** לקח.— **אבני.** אבן.— **ופתחת.** פתח (גראווירען).— **שמות.** שמה.— (י) **האחת.** אחד (אַחֶדֶת).— **הנותרים.** יתר, שנולדו באחרונה.— **כתולדתם.** ילד, כסדר שנולדו.— (יא) **חרש אבן.** (גראוואר).— **פתוחי חתם.** (זיעגעל=גראווירונג).— **מסבת.** סבב, מוקפות.— (יב) **ושמת.** שום.— **זכרן.** זכר.— **לפני.** פנה.— **לפני ה'.** בעבודת אהל מועד.— (יד) **שרשרת.** בתלמוד שלשלת (קעטטע) בחלוף למנ"ר, עקרו סלל (צוזאממענפלעכטען) כמו בתלמוד (שבת ס"ה א') נשים המסוללות זו בזו, וממנו סל (קארב), ובכפילת הפא סלסל (קרייזעלן), לפיכך נקראה שלשלת סלסול הטבעות זו בזו.— **מגבלת.** גבל, לסוף גבול החשן (ענדקעטטען) תעשה אותם.— **מעשה עבת.** השרשרות האלה לא תעשינה ככל השרשרות הנעשות ע"י קליעת טבעות זו בזו, אלא ע"י קליעת חוטי זהב כתבל עבות (געפלאכטען).— **ונתתה.** נתן.— **העבתת.** הם השרשרות הנעשות ע"י עביתה, סמיכות המתואר על התאר כמו מערת המכפלה.— (טו) **חשן משפט.** שהכהן הנושאו רואה בו משפט בני ישראל ובירור מלכם בדברים הנוגעים אל הכלל (יומא ע"א ב') ותרגומו (רעכטסשילד).— **כמעשה אפד.** מתמשת המינים.— (טז) **רבוע יהיה כפול.** אחר הכפלתו לשנים יהיה מרובע אמתי (קוואדראט).— **זרת.** חצי אמה, בתחלה היה ארכו אמה ורחבו חצי אמה, וכשכפלוהו נעשה מרובע חצי אמה על חצי אמה (רמב"ם כלי המקדש פ"ט ה"ו) וכ"כ התוס' (עירובין כ"א א') ד"ה אחד שהתלמוד חושב זרת חצי אמה, וכ"כ הרשב"א

בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם
פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד: יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ
סַפִּיר וְיָהֲלֹם: יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה:
כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב
יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם: כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ
עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט: כב וְעָשִׂיתָ עַל־
הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר: כג וְעָשִׂיתָ
עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת
עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן: כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת
הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: כה וְאֵת
שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת
וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו: כו וְעָשִׂיתָ
שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן
עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה: כז וְעָשִׂיתָ

שתי

—שרשים והערות—

בתשובותיו חלק ה' סי' קמ"ז דזרת הוא חצי אמה באמת כלים שהיא בת ה' טפחים, ועי' שנות אליהו להגר"א ז"ל (ערלה פ"ג מ"ב).—[יז] **ומלאת.** מלא.—(איינפאססען, איינזעטצען).— **ארבעה.** רבע.— (כ) **משבצים.** שבץ (אייגעפאססט).— **יהיו.** היה, טורי האבנים.— **במלואתם.** בשעור מלואם, גבה האבנים יהיה שוה לגבה הזהב.— (כא) **והאבנים.** האלה.— **על שמת.** בשביל שמות.— **שתים.** וכן שְׁנֵים נשארה מם הרבוי שלא כמנהג הסמיכות.— **שתים עשרה.** לכך צריכים להיות שתים עשרה אבנים.— **על שמתם.** כדי לפתח עליהם שמותם.— **פתוחי וגו' על שמו.** הַפִּתּוּחַ צריך להיות לשמו (רע"ס).— (כב) **ועשית על החשן.** בשביל החשן.— **שרשת.** הם השרשרות הנזכרים לעיל פסוק י"ד.— **גבלת.** בגבול החשן דהיינו בשני קצותיו העליונים.—[כג] **על החשן.** בשביל החשן.— **שתי.** שנה.— **הטבעות.** טבע.— [כד] **ונתתה וגו'.** תוציאם דרך טבעות החשן המחוברות אל שני קצותיו.— (כה) **ואת שתי וגו'.** ואת שתי הקצוות של כל שרשרת תחבר אל המשבצות אשר בכתפות האפוד.— **ונתתה.** אחר שתחברם אליהם תחבר המשבצות אל כתפות האפוד.— **אל מול פניו.** נגד מעלה ולא מתחתיהן.— **קצות.** קצה.— **העבתת.** עבת.— **תתן.** נתן.— (כו) **ועשית.** עשה.— **שתי טבעות זהב.** אחרות.— **ושמת.** שום.— **על שפתו.** התחתונה כדי להדק ארבע קצות החשן אל לבו ולא יתנועע אנה ואנה.— **אל עבר האפד.** כנגד האפוד עצמו, כי העליונות לא היו אלא כנגד כתפותיו.— **ביתה.** לצד פנים, אבל העליונות היו מחוברות אליו לצד חוץ כדי להחזיק הכפלים שלא יתפרדו זה מזה (הג' מלבי"ם ז"ל), אבל מפני הטעם הזה היו יכולות להתחבר גם למעלה לצד פנים ולחבר שני הכפלים זל"ז בפתיל, אלא מיחוורתא שכך גזרה החכמה העליונה.— (כז) **ועשית שתי**

שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת
הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל
לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו אֶל־
טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד
וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־
שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־
הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן
הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן
בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־
מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ
שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־
לּוֹ

—שרשים והערות—

וגו'. וכנגדן תעשה שתי טבעות באפוד ממעל לחשב.— מלמטה. מתחתית הכתפות.— ממול פניו. מצד חוץ.— לעמת מחברתו. אלא מקום חבורו בכתפות כמו שנאמר לעיל (פסוק ז) וחבר.— אתם. אות.— כתפת. כתף.— האפוד. אפד.— מלמטה. מוט, דגש ת' נח והה"א נוספת.— פניו. פנה.— לעמה. עמת, עקרו עם.— מחברתו. חבר.— ממעל. מן עלה.— [כח] וירכסו. רכס, אחד זה עם זה (צוזאממענהאלטען), וכן והרכסים לבקעה (ישעיה מ, ד) התאחדות גבשושיות הרבה במקום אחד יהיו לבקעה ישרה, וכן מרכסי איש (תהלים לא, כא) מקשר אנשי דמים ומרמה.— בפתיל. פתל.— להיות. להשאר תמיד.— על חשב האפוד. למעלה מעט מן החשב.— יזח. זחח=זעע, נפעל מכפולים, נדנוד וזעזוע ממקום למקום כמו ויקצו מזעזעיך (חבקוק ב, ז) המנדנדים אותך ממקומך, ובתלמוד (חולין ז' א') אין מזחיחין אותו „אין מבדילין אותו ממשמעתו" רש"י, ומזה השרש יזע כי הזיעה באה ע"י נדנוד וזעזוע הגוף, וממנו זוע, ולא זע ממנו (אסתר ה, ט), ובתלמוד (ברכות נ"ד א') על הזועות, רעידת הארץ, ובתו' כון נזה זריקת הדם ממקום למקום.— [כט] שמות. שמה.— לבו. לבב.— בבאו. בוא.— אל הקדש. אל ההיכל.— לזכרן. זכר.— תמיד. תמד.— (ל) ונתתה. נתן.— האורים. אור.— התמים. תמם „הוא כתב שם המפורש והיה נותנו בין כפלי החשן" (רש"י), פעולת האורים היתה להאיר לפני הכהן הכשאל האותיות הדרושות לתשובתו, ופעולת התומים היתה לתמם את האותיות המואירות ולצרפם לתיבות (רמב"ן), והזכירם בהא הידיעה כי היו ידועים למשה ממה שהראהו הקב"ה בהר.— משפט בני ישראל. לעיל פסוק ט"ו).— (לא) מעיל. (לעיל פסוק ד').— כליל. כלל, כלו.— תכלת. (לעיל כה, ד).— (לב) ופי. פה.— ראשו. ראש (די אפפנונג זיינעס אבערענדעס), ובתלמוד (שבת מ"ח א') נקרא בית הצואר.— בתוכו. כפול לפנים (נאך איננען).— שפה. (זוים).— מעשה. עשה.— ארג. (ווירקער), ואונקלוס תרגם תחרא מחא כתרגום השרש הרג, כי ההורג בעל חי מתיר אריגת חייו (דאס געוועבע זיינעס לעבענס לאזען), ולכן אמר איוב ימי קלו מני ארג (איוב ז, ו) כלומר אריגת ימי חיי מהרה להנתק

לוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם
סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי
הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ
בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס
לו וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם
קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה
עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה
עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר
יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־
מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ לט וְשִׁבַּצְתָּ
הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה
מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ
לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

* ועמדיו ק

והלבשת

—שרשים והערות—

יותר מארג בגד, וגם חזקיהו דמה את החיים לאריגה (ישעיה לח, יב).— **תחרא.** חרא (פאנצערהעמד) שריון שלובשים אותו להגן עליו בשעת הריב. עשה בעברית זדון מתורגם עביד חריינא (משלי כ״א כ״ד) ישקיט ריב מתורגם ידעך חרתא (שם טו, יח) למהלומות יקרא מתורגם מסטי ליה לחרתא (שם יח, ו), לריב ומצה ת״י לתחרו ולמצו (ישעיה נח, 7) ואולי אל תתחר במרעים (תהלים לז, א) אינכו התפעל מגל״ה אלא קל משרש תחר, וכן תְתַחֲרֶה (ירמיה יב, ה) היא מבנין פיעל וההא נוספת, והם לשון מלחמה.— **יקרע.** קרע.— [לג] **שוליו.** שול, קצותיו התחתונות.— **רמני.** רמן.— **ופעמני.** פעם.— **בתוכם.** בפנים הרמונים שהיו חלולים (רמב״ן).— [לד] **סביב.** יש מרבותינו אומרים שהיו ע״ב וי״א שהיו ל״ו (זבחים פ״ח ב׳).— [לה] **לשרת.** לעבוד עבודת המקדש.— **ונשמע.** שמע.— **קולו.** קול.— **הקדש.** עד קה״ק.— **לפני.** פנה.— **ובצאתו.** יצא.— **ימות.** מות.— [לו] **ציץ.** (איין שויבלעך), מגזרת מציץ מן החרכים (שה״ש ב, ט), למען יראו כי שם ד׳ נקרא עליו וייראו מגשת אליו.— **ופתחת.** פתח (גראווירען).— **קדש לד׳**, שתי התיבות האלה להודיע שהאיש הזה כלו קדש לד׳.— [לז] **ושמת.** שום (בעפעסטיגען).— **והיה על המצנפת.** מאחוריו יהיה הפתיל קשור על המצנפת.— **אל מול פני המצנפת יהיה.** אבל מלפניו יהיה הציץ למטה מן המצנפת כנגדה על המצח ושערותיו גלויות בנתים להניח שם תפלין של ראש, והמצנפת מתחלת בגובה הראש כנגד המוח בשפוע (רמב״ן).— [לח] **ונשא אהרן.** כמו נושא עון (לקמן לד, ז).— **עון הקדשים.** הציץ מרצה על הדם והחלב שקרבו בטומאה (מנחות כ״ה א׳).— **הקדשים.** קדש.— **בני.** בנה.— **מתנה.** נתן.— **לרצון.** רצה.— [לט] **ושבצת.** שבץ (קאסטעטענארטיג מאכען).— **הכתנת.** כתן, התחתונה.— **שש.** שוש, פשתן.— **מצנפת.** ראה (לעיל פסוק ד׳ ויקרא ח, ט).— **ואבנט.** בנט.— (מ) **ומגבעות.** (לקמן כט, ט).— **לכבוד.** כבד.— **ולתפארת.**

מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ
וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־
לִי׃ מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה
מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו
בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס
רביעי כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן
לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃
ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת
מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ
אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר
וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ ה וְלָקַחְתָּ אֶת־
הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל
הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב
הָאֵפֹד׃ ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר

הקדש

—שרשים והערות—

פאר=באר, להיות מבוארים ומפורשים ומצוינים מיתר העם.— (מא) והלבשת. לבש.— אתם. אות, את הבגדים האלה.— אחיך. אחה.— אתו. אתת.— ומשחת. משח.— ומלאת. מלא (בעפאללמעכטיגען).— וכהנו. כהן, ישמשו לי לכהנים.— [מב] מכנסי. כנס.— בד. בדד.— לכסות. כסה.— ערות. ערה.— ממתנים. מתן.— ירכים. ירך.— (מג) על אהרן. הראוי לו.— ועל בניו. הראוי להם.— בבאם. בוא.— מועד. יעד.— בגשתם. נגש.— המזבח. זבח.— ישאו. נשא, כמו אם לא יגיד ונשא עונו.— ומתו, ולא ימותו בעונם.— חקת. חקק.— ולזרעו. זרע.— אחריו. אחר.— [א] פר. פרה.— בן, בנה.— בן בקר. בן שלש שנים כדברי חכמים (תו"כ ויקרא ד, ג).— ואילם. איל.— שנים. שנה.— תמימם. תמם.— (ב) מצות. נצה.— וחלת. חלל.— בלולת. בלל.— ורקיקי. רקק, הרי כאן שלשה מינים, לחם רבוך (ויקרא ז, יב) וחלות עבות (שם ב, ד) ורקיקים דקים, וכל מין עשרה (מנחות ע"ח א') וכלן טעונין שמן.— משחים. משח.— חטים. חנט (עזרא ו ט).— תעשה. עשה.— אתם. אות.— [ג] ונתת. נתן.— סל. סלל.— והקרבת. קרב, אל פתח אוה"מ.— [ד] ורחצת. רחץ.— במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— (ה) ולקחת. לקח.— הבגדים. בגד.— והלבשת. לבש.— הכתנת. כתן (ויקרא טז, ד) עיי"ש.— מעיל האפד. המעיל שעליו האפוד.— ואפדת. (אומשליעסען):— בחשב. (מיט דעם לאטצע).— (ו) ושמת. שום, כערך נאות לכל יכסה מקום התפלין (ראה ויקרא ז, ג).— נזר הקדש. הוא

הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָֽפֶת׃ ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ
עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם
כֻּתֳּנֹֽת׃ ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם
מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־
אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָֽיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד
וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּֽר׃
יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵֽד׃
יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ
וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּֽחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ
אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־
הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן
וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּֽחָה׃ יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ
וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הֽוּא׃
טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־

ידיהם

—שרשים והערות—

הלין.— **על המצנפת.** תקשרנו עליה מאחוריו.— **המצנפת.** צנף. - (ז) **המשחה.** משח (ראה לעיל כז, כ) שמעשהו מבואר למטה (ל, כה).— **ויצקת.** יצק. — **ראשו.** ראש.— (ט) **וחגרת.** חגר (אומגירטען)— **אבנט.** בנט.— **אהרן ובניו.** באור לתיבת אתם (עקספלאנאטיוו) כי לא נזכר באהרן חגירת האבנט (רמב"ן).— **וחבשת.** חבש, להרמב"ס (כלי ה.וקדש ח' ב') (אומווינדען) ולהראב"ד (אנציעהען) כמו לבש בבגד.— **מגבעת.** (היטע) גבע=גבה כמו יפע יפה גלע גלה בלע בלה נטע (דניאל יא, מה) נטה (בראשית לג, יט) פדע (איוב לג, כד) פדה זרע (זכריה י, ט) זרה (ויקרא כו, לג) קלע קלה (ויקרא יד, מא), להרמב"ם שם המצנפת של הכהן הגדול והמגבעת של כהן הדיוט שוים אלא שכה"ג צונף אותה ברחב סביב סביב (עי' כ"מ) וההדיוט צונפה למעלה בשפוע, ולהראב"ד אין המגבעת ארוכה אלא ככובע שלנו, למטה כמדת ראשו ולמעלה הולכת ומתקצרת (קעגעלפארמיג, קאנוס).— **והיתה.** היה.— **כהנה.** כהן (פריעסטערווירדע).— **לחקת.** חקק.— **ומלאה.** מלא (בעפאללמאכ-טיגען). — **יד.** ידה.— **בניו.** בנה, ולבישת המכנסים לא הזכיר כאן אע"פ שאין דבר קודם להם (ויקרא טז, ד)? כי הם בעצמם ילבשום מפני הצניעות (רמב"ן).— (י) **מועד.** יעד.— **פתח אהל מועד.** בחצר המשכן.— (יא) **ושחטת.** שחט.— **לפני.** פנה.— (יב) **מדם.** דמה.— **קרנת.** קרן.— **המזבח.** זבח.— **באצבעך.** צבע.— **כל הדם.** יתר הדם.— **תשפך.** שפך.— **יסוד.** יסד.— [יג] **המכסה.** כסה, שני הלבים על הקרב, הקרום המכסה את הכרס והחלב הגם אשר על הקרב (רמב"ן).— **היתרת.** יתר.— (נעטץ).— **על הכבד.** עם חלק הכבד הדבוק ביותרת (תו"כ ויקרא ג, ד).— **שתי.** שנה.— **הכלית.** כלה (ניערען).— **עליהן.** עלה.— **והקטרת.** קטר (אויפראוכען).— [יד] **ערו.** עור.— **פרשו.** פרש.— **תשרף.** שרף.- - **באש.** אשש.— **למחנה.** חנה.— **חטאת.** חטא, לכפר על מעשה העגל (רש"י לעיל פסוק א').— (טו) **תקח.** לקח.— **וסמכו.**

יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ
אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ
לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־
רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא
לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי יט וְלָקַחְתָּ
אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ
הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה
עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־
הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו
וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו
וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה
וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד
וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק
הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת
לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי

יי

—שרשים והערות—

סמך.— (טז) וזרקת. זרק.— (יז) תנתח. נתח.— ורחצת. רחץ.— קרבו קרב.— וכרעיו כרע.— ונתת. נתן.— (יח) ניחוח. נחה או נוח (אנגענעהם).— אשה. אשם (פייעראפפער) שכל. לשם המזבח.— (יט) השני. שנה.— (כ) תנוך. תנך (קנארפעל).— הימנית. ימן.— בהן. (חיומען).— רגלם. רגל.— סביב. סבב.— (כא) אשר על המזבח. אשר נזרק ממנו על המזבח.— המשחה. משח.— והזית. נזה, בפרשה זו נזכרו ארבע לשונות במעשה הדם שפיכה נתינה (לעיל פסוק י"ב) זריקה. (פסוק ט"ז) והזיה. הזריקה היא מרחוק כמו וזרק על העיר (יחזקאל סי, ב) או מלמטה למעלה כמו וזרקו משה השמימה (לעיל ט, ח) והשפיכה היא מלמעלה למטה במקומו כמו ושפכת היבשה (לעיל ד, ט), הזריקה היא הרבה בפעם אחת וההזיה היא טיפין טיפין בידו או ע"י אזוב, והנתינה היא בנחת (הגאון מלבי"ם סדר ויקרא י' מ').— בגדיו. בגד.— אתו. אתת, להיות טפלים לו (בראשית ג, ו).—וקדש. ועל ידי זה נשלמה קדושתו וקדושת בניו.—(תו"כ ויקרא ח, ל).— (כב) החלב. (מאלג) תותב קרוס ונקלף (חולין מ"ט ב').—והאליה. אלה, עי' רמב"ן ויקרא (ג, ט) ועי' חולין (קי"ז א').—המכסה. (עי' לעיל פסוק י"ג).—איל מלאים. (בעפאללמאכטיגונגס-ווידדער) שעל ידו תמלא ידיהם לכהונה, והוא קרבן שלמים.— (כג) אחת. אחד.— וחלת. חלל.— ורקיקי רקק.—

יְהוָה: כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו
וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה: כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם
מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי
יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה: כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל
הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
וְהָיָה לְךָ לְמָנָה: כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת | חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת
שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים
מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו: כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו
לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה
יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם
לַיהוָה: כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו
אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם: ל שִׁבְעַת
יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ: לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח
וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ: לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו
אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל

מועד

—שרשים והערות—

מסל. סלל.— המצות. מצה.— לפני. פנה.— (כד) ושמת. שום, בסדר אלות (ויקרא ו, ג).— הכל. כלל.— כפי. כפף.— והנפת. נוף (ווענדען) מוליך ומביא מעלה ומוריד (מנחות ס"א א'), אהרן ובניו היו הבעלים בקרבן זה ומשה היה הכהן בימי המלואים והניח ידו תחת יד הבעלים והניפו ביחד (רש"י).— (כה) ולקחת. לקח.—אתם. את.—מידם. ידה.— והקטרה. קטר.—המזבחה. זבח.— ניחוח. נוח. ונכפלה הלמד.— אשה. אשש.— (כו) למנה. למתנת כהן.— [כז] וקדשת. קדשם שתהיה תרומתם נוהגת לדורות.— שוק. (שענקעל).— התרומה. רום.— (כח) והיה לאהרן וגו'. לא להקטירן על המזבח אלא לכהנים לאכלם.— ולבניו. בנה.— לחק. חקק.— עולם. עלם.— מאת. אתת.—כי תרומה היא ותרומה יהיה. נמשך על וקדשת שבפסוק כהקודם כי כמו שהם עכשו תרומה לה' כך תהיה תרומתם נוהגת לדורות.— שלמיהם. שלם.— [כט] ובגדי בגד.— יהיו. היה.— אחריו. אחר.— למשחה. משח (ערהאבען צו ווערדען).— ולמלא בם את ידם. לכהונה.— [ל] שבעת. שבע.— ימים. יום.— ילבשם. לבש.— הכהן. הגדול.— תחתיו, מן נחת, אשר יהיה תחתיו.— יבא. בוא.— מועד. יעד.— [לא] המלאים. מלא.— תקח. לקח.— ובשלת. בשל.— בשרו. בשר.— במקם. קום.— (לב) פתח. בפתח, בחצר המשכן.—

מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם
לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־יִוָּתֵר
מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־
הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת
יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־
הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ
אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ
בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע
הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ מא וְאֵת
הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר
וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ מב עֹלַת

תמיד

—שרשים והערות—

(לג) **ואכלו.** אכל, אהרן ובניו.— **אשר כפר בהם.** לפי שכופר בהם כל חטא שחטאו עד היום.— **למלא.** ולמלא, וגם על ידיהם יכנסו לכהונה.— **וזר.** זור.— **כי קדש הם.** קדשי קדשים אע"פ שכל שלמים ק"ק.— (לד) **יותר.** יתר, לא הזהירם שלא יותירו כי בודאי יותירו, לפי שחמשה כהנים לא אכלו לאכל הכל.— **ושרפת.** שרף.— **באש.** אשש.— **כי קדש הוא.** אסור באכילה כמו פן תקדש (דברים כב, ט) עיי"ש רש"י.— (לה) **ועשית.** עשה.— **ככה.** עקרה כ'.— **צויתי.** צוה.— **אתכה.** אות.— (לו) **ופר.** פרה.— **חטאת.** חטא.— **ליום.** בכל יום משבעת הימים.— **על הכפרים.** מלבד הכפרות הנזכרות שכפרו על הכהנים (ראב"ע ורמב"ן).— **וחטאת.** הוצרך המזבח לכפרה שמא התנדב אדם דבר גזול במלאכת המשכן והמזבח (רש"י בשם תו"כ) ותרגומו (ענטזינדיגען).— **בכפרך.** כפר, בהזאת הדם.—(לז) **קדש קדשים.** שלא יקרב אליו איש זר.—**כל הנגע** וגו' **יקדש.** אפי' קרבן פסול שנפסל בעזרה קדשו המזבח להכשירו ולא ירד (זבחים פ"ג ב').— (לח) **כבשים.** כבש.— **בני.** בנה.— **שנים.** שנה.— (לט) **בבקר.** (בראשית א, ה).— **הערבים.** ערב, עי' לעיל (יב, ו).— (מ) **ועשרן.** עשר.— **בלול.** בלל.— **כתית.** כתת (לעיל כז, כ).— **ההין.** הין.— **לכבש האחד.** הראשון, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד.— (מא) **ואת הכבש** וגו'. שעור הכתוב וכן הכבש השני (אשר) **תעשה בין הערבים** כמנחת וגו' העשה לה לעולה הזאת, כי הכבשים האלה עולות הן.—

תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר
אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן
לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת
עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ
רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ ג וְצִפִּיתָ
אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב
תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־
שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃
ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃
ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת
לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃

והקטיר

—שרשים והערות—

(סב) **עלת.** עלה.— **תמיד.** בכל יום כתמיד של הדלקת המנורה (לעיל כז, כ).— **לדרתיכם.** דור, דירת האדם בעולם הזה.— **אועד.** יעד (מיך בעשטיממען).— **לכם.** לכל ישראל.— **לדבר אליך.** הדבור יהיה רק אליך בלבד.— (סג) **ונקדש.** קדש.— **בכבדי.** כבד.— (סה) **ושכנתי.** שכן.— **והייתי.** היה.— [סו] **וידעו.** ידע, ואז ידעו.— **לשכני.** על מנת לשכון בתוכם.— (א) **מקטר קטרת.** קטר, שעליו יהיה מעשה מקטר הקטרת (רייכעראלטאר).— **עצי.** עצה.— **שטים.** שרשו בערבית שנט.— **תעשה.** עשה.— [ב] **ארכו.** ארך.— **רחבו.** רחב. - **רבוע.** רבע (קוואד־ראט), רבוע מורה שווי הזויות אפי' אין ארכו כרחבו (פאראלעללאָגראמם), ארכו כרחבו מורה שווי הצלעות אפי' אין זויותיו ואלכסוניו שוים (רהאָמבוס), לפיכך הוצרך לכתוב שניהם.— **יהיה.** היה.— **קמתו.** קום.— **ממנו.** ולא מחוברים אליו.— **קרנתיו.** קרן.-- (ג) **וצפית.** צפה.— **גגו.** גגג.— **קירתיו.** קיר.— **סביב.** סבב.— **זר.** זור=נזר (קראַנץ).— [ד] **ושתי.** שנה.— **טבעת.** טבע.— **מתחת.** מן נחת.— **צלעתיו.** צלע.— **על שני צדיו.** תוספת באור (עקספלאנאטיון) כמו קדמה מזרחה נגבה תימנה.— **צדיו.** צדד.— **לבתים.** בית (געהייזע).— **לבדים.** בדד.— **לשאת.** נשא.— **בהמה.** הא נוספת.— [ו] **ונתתה.** נתן.— **לפני.** פנה.— **הפרכת.** פרך.— **על ארן.**

ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר
בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן
אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי
יְהֹוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה
וּמִנְחָה וְנֵסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו
אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר
עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהֹוָה׃

פ פ פ

יא וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־
רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר
נַפְשׁוֹ לַיהֹוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד
אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית
הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית
הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהֹוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהֹוָה׃ טו הֶעָשִׁיר
לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל לָתֵת

את

—שרשים והערות—

אצל, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב, כ).— העדת. עוד.— הכפרת. כפר.— אועד. יעד.— [ז] סמים. סמם (געווירץ—שפעצעריי‌ען).— בהיטיבו. יטב (צורעכטמאכען).— הנרת. נור, לנקותן מאפר הפתילות.— (ח) ובהעלת. עלה (אנצינדען).— הערבים. ערב.— לדרתיכם. דור.— (ט) זרה. זור.— ומנחה. מנח.— ונסך. יין.— (י) אחת. פעם אחת.— מדם. דמה.— חטאת. חטא.— הכפרים. כפר, מדם פרו של אהרן ושעיר הפנימי של יום הכפורים.— אחת. אחד (אַחֶדֶת).— יכפר עליו. יזה עליו מן הדם.—

[יב] תשא. נשא (אויפנעהמען).— ראש בני ישראל. (געזאממטסוממע). — לפקדיהם. פקד, לדעת מספר מפקד המשפחות והשבטים וכל העדה (אין איהרען איינצעלנען צאהלען).— ונתנו. נתן.— בפקד אתם. בשעה שתמנם.— יהיה. היה.— בפקד אתם. לגלגלת.— [יג] העבר על הפקדים. דרך המונים שמעבירים את הנמנים זה אחר זה, וכן הוא אומר (ירמיה לג, יג) עוד תעברנה הצאן על ידי מונה (רש״י).— מחצית. חצה.— בשקל הקדש. הקצובים לשקול בהם דברים שבקדושה.— עשרים. עשר.— גרה. מעה כסף.— תרומה. רום.— [יד] ומעלה. מן עלה והה״א הזאת נוספת לפיכך הנגינה מלעיל.— [טו] העשיר. עשר.— ירבה. רבה.— והדל. דלל.— ימעיט. מעט, כי על פיהם צריכים לדעת המספר.— לתת. נתן.— נפשתיכם. נפש.— (טז) ולקחת. לקח.—

אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ
אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־
עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי
יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה
וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה
מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־
רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא
יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה
לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־
דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים
וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ
מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ

שמן

—שרשים והערות—

הכפרים. כפר, שנתנו לכפרה.— **מאת**. אתת.— **בני**. בנה.— **עבדת**. עבד, למדנו שמנה אותם בתחלת נדבת המשכן, ומן הכסף הזה נעשו האדנים כי עלה סכומם מאת ככר למאת אדנים, ואיננו אותו המנין הנזכר בריש במדבר שהיה אחר הקמת המשכן (רש"י).— **מועד**. יעד.— **לזכרון**. זכר.— **לפני**. פנה.— (יח) **כיור**. כיר (וואסערבעקקען).— **נחשת**. נחש. — **וכנו**. כנן (גע-שטעלל).— **לרחצה**. רחץ.— **מים**. מוי.— (יט) **ידיהם**. ידה.— **רגליהם**. רגל.— (כ) **בבאם**. בוא.— **ימתו**. מות.— **בגשתם**. נגש.— **המזבח**. זבח, מזבח העולה בחצר אהל מועד.— **לשרת**. בעבודת הקרבנות.— **להקטיר**. קטר (אויפצודאמפפען). — **אשה**. אשש (פייעראָפפער). — (כא) **והיתה**. היה.— **חק**. חקק.— **עולם**. עלם.— **ולזרעו**. זרע.— **לדרתם**. דור.— (כג) **ואתה**. אנת.— **קח**. לקח.— **לך**. דרך הלשון להוסיף לפעמים כנויי הלמד על הפעל, כמו לך לך (בראשית יב, א) שבו לכם (שם כב, ה) אלך לי (שיר השירים ד, ו).— **בשמים ראש**. בשם.— שעורו ראש בשמים, כמו אחד נפש (במדבר לא, כח), ופתרונו המובחר שבכל מין בשמים, וכן ראשי בשמים (שה"ש ד, יד).— **מר**. (מירהע). — **דרור**. דרר, נקי והפשי מכל דבר אחר.— **מחציתו**. חצה, מחצית השעור שאתה צריך ליקח יהיה.— **חמשים**. חמש.— **ומאתים**. מאה, ולא אמר חמש מאות כסך הכל? כדי ליתן לו שתי הכרעות (כריתות ה' סוע"א).— **וקנמן**. קנם (צימממ).— **בשם**. (ווירציג).— **וקנה בשם**. (געווירץ-ראָהר).— **חמשים ומאתים**. רק חמשים ומאתים.— (כד) **וקדה**. קדד (קאססיא).— **מאות**. מאה, בהכרעה אחת.— (כה) **שמן משחת קדש**. (אל צור הייליגען זאלבונג).—

שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן
מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ
אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃
לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ
וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־
זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ
סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד
בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ

ממלח

—שרשים והערות—

משחת. משח.— **רקח מרקחת.** (צובעריימעט).— **מעשה רקח.** (פארפימארטיג).— [כו] **מועד.** יעד.— **העדת.** עוד (דער צייגניסס—טאפעלן).— [כז] **השלחן.** שלח.— **כליו.** כלה.— **המנרה.** נר.— (כט) **וקדשת.** ובזה תקדשם להיות קדש קדשים.— **יקדש.** ראה לעיל (כט, לז).— [לא] **תדבר.** בדבור קשה שלא ישתמשו בו לעצמם כי סכנה היא להם.— **משחת קדש יהיה זה לי.** שעורו **משחת קדש זה** (שתעשה) יהיה לי, אך לי לבדי ולא ישתמש בו זר.— **לדרתיכם.** דור, יתקיים לעולם.— [לב] **ייסך.** נסך, ומשפטו ייִסַּךְ כי הוא מבנין הָפְעַל, וכמוהו וייסם בארון (בראשית נ, כו).— **ובמתכנתו.** תכן (פארם).— **קדש וגו' לכם.** כמו שקדשתיו אני כך תקדשוהו אתם.— [לג] **ירקח.** רקח.— **יתן.** נתן.— **זר.** זור, שאיננו ראוי לו.— **ונכרת.** כרת.— **מעמיו.** עמם, משבטי ישראל.— (לד) **קח.** לקח.— **סמים.** סמם. הם ארבעה הסמים הנזכרים לעיל בשמן המשחה.— **נטף.** עוד תוסיף עליהם את אלו, דהיינו נטף הוא הצרי (באלזאמהארץ) הנוטף מעצי הקטף.— **ושחלת.** שחל, הוא הצפרן (זעעגאגעל).— **וחלבנה.** חלב (גאלבאן).— **סמים.** נראה בעיני שסמים זה הוא פעל בינוני ואיננו שֵׁם כסמים הראשון, כלומר אלו שלשת הסמים נטף ושחלת וחלבנה יהיו מְסֻמָּמִים (פערווירצט) על ידי שלשה סמים אחרים המיטיבים את ריחם בהתערבם עמהם, וקבלו רבותינו שהם כרכם (זאפראן) קשט (קאסטוס דולציס) הנקרא בל"א קנמן לבן וקלופה, ואח"כ מצאתי כדברי בהכתב והקבלה.— **ולבנה.** לבן.— **זכה.** זכך (בענזאעהארץ).— **בד.** בדד.— **בד בבד,** כתרגומו מתקל במתקל יהיה משקלם שוה, בד הוא אבר כמו יאכל בדי עורו (איוב יח, יג) שכאשר ישימו שנים מהם על שני אברי המאזנים ישאו האיברים יחד.— (לה) **ממלח,** מלח (איינגערליך אויסגעמישט).— **טהור.** נקי

מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה
מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃
לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס
לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה קָרָאתִי
בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃
ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת
וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב
וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת
עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ
אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־
לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת

אהל

—שרשים והערות—

מכל דבר אחר.— קדש. יעשה בקדושה.— [לו] ושחקת. שחק.— ממנה. מן הקטרת, כל שם ושם ממנה ישחק בפני עצמו ואח"כ יתערבו ביחד (כ"כ הרמב"ם פ"ב מכלי המקדש ה"ה, ובלא ספק זהו מקורו מדלא אמר ושחקת אותה, ועיי"ש בכ"מ).— הדק. דקק, תאר הפעל.— ממנה. חלק ממנה.— לפני העדת. לפני ולפנים ביוה"כ.— באהל מועד. ובאהל מועד על מזבח הזהב בכל יום.— אועד לך שמה. להרמב"ן שב על לפני העדות ונראה שגם באהל מועד נועד הקב"ה לישראל כמו שנאמר לעיל (כט, מב) פתח אהל מועד אשר אועד לכם שמה, ושב על שניהם.— העדת. עוד.— אועד. יעד.— (לז) והקטרת. קטר.— לכם. לצרכיכם.— (לח) להריח. ריח.— (ב) קראתי. קרא.— בשם. שמה.— קראתי בשם. (איך האבע מיט נאמען בערופען) יחדתי והבדלתי שמו מכל העם.— למטה. נטה.— [ג] ואמלא. מלא.— בחכמה. חכם.— ובתבונה. בון.— ובדעת. ידע, ראה (בראשית מא לג), וכאן צריכים להוסיף דעת, הדעת היא ידיעת הדברים על בוריים ולא להונות את עצמו ולומר יודע אני אפי' על מה שאינו יודע בבירור, אלא כמו שהודה בפיו החכם מכל אדם ולא למדתי (עוד) חכמה ודעת קדשים (לא) אדע (משלי ל, ג) ואמר (שם ז, ד) אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה תקרא, מודע מקביל אל אחותי שתהא ברורה לך כאחותך; החכמה היא ידיעת היסודות המקובלות, והבינה היא ידיעת הדברים היוצאים ע"פ היקישי השכל והעיון, והדעת כוללת את שניהם ידיעת כל דבר על בוריו.— מלאכה. לאך.— [ד] לחשב. חשב, להמציא המצאות עצה ומזמה איך לעשות וגו'.— לעשות. עשה.— ובנחשת. נחש.— (ה) ובחרשת. חרש (קונסט).— אבן. לעשות האבנים הטובות ופיתוחן.— למלאת. בתוך המשבצות, מקור נחי ל"א כדרך נל"ה.— עץ. עצה.— (ו) הנה. פירוואהר! — נתתי. נתן.— אתו. אתת, טפל אליו.— ובלב. לבב.— כל חכם לב. שמלאתי בו חכמה מכבר.— נתתי חכמה, חכמת אלקים, כמו שנאמר (דניאל ב, כא) יהיב חכמתא לחכימין.—

אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר
עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו
וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ
יַעֲשׂוּ׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג וְאַתָּה
דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ
כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי
יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ
הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ
מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ טו שֵׁשֶׁת
יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן
קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת
יוּמָת׃ טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־
הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס שני
יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי

לחת

—שרשים והערות—

צויתך. צוה.— (ז) עליו. עלה.— כלי. כלה.— (ט) הכיור. כיר.— כנו. כנן.— (י) השרד. לדעת רש"י פרשו סרד בלשון ארמי, רשת (לעיל כז, ד) ת"א סרדא, כי הבגדים האלה היו עשוים נקבים נקבים כמעשה רשת ונעשו לכסות בהם את הקדש בנסוע המחנה (שוטצגעוואנדער).— בגדי. בגד.— בניו. בנה.— (יג) שבתתי. שבת, אע״פ שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה (רש"י).— ביני וביניכם. בין, מן בינה, כי בכח הבינה מבדילים בין דבר לדבר.— לדרתיכם. דור.— (יד) ושמרתם. שמר.— מחלליה. חלל.— ונכרתה. כרת.— עמיה. עמם, משבטי ישראל.— (טו) ששת. ששה (יחזקאל מה, יג).— יעשה מלאכה. עי' לעיל (כ, ט).— השביעי. שבע.— (יז) השמים. ריש בראשית.— שבת. הקב"ה.— וינפש. כל היצור (אללעס ווארד בעזעעלט)! — כל

לֻחֹ֣ת הָעֵדֻ֑ת לֻחֹ֣ת אֶ֔בֶן כְּתֻבִ֖ים בְּאֶצְבַּ֥ע אֱלֹהִֽים׃
לב א וַיַּ֣רְא הָעָ֔ם כִּֽי־בֹשֵׁ֥שׁ מֹשֶׁ֖ה לָרֶ֣דֶת מִן־הָהָ֑ר וַיִּקָּהֵ֨ל
הָעָ֜ם עַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֤וּ אֵלָיו֙ ק֣וּם ׀ עֲשֵׂה־לָ֣נוּ אֱלֹהִ֗ים
אֲשֶׁ֤ר יֵֽלְכוּ֙ לְפָנֵ֔ינוּ כִּי־זֶ֣ה ׀ מֹשֶׁ֣ה הָאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֤ר הֶֽעֱלָ֙נוּ֙
מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לֹ֥א יָדַ֖עְנוּ מֶה־הָ֥יָה לֽוֹ׃ ב וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙
אַהֲרֹ֔ן פָּֽרְקוּ֙ נִזְמֵ֣י הַזָּהָ֔ב אֲשֶׁר֙ בְּאׇזְנֵ֣י נְשֵׁיכֶ֔ם בְּנֵיכֶ֖ם
וּבְנֹתֵיכֶ֑ם וְהָבִ֖יאוּ אֵלָֽי׃ ג וַיִּתְפָּֽרְקוּ֙ כׇּל־הָעָ֔ם אֶת־נִזְמֵ֥י
הַזָּהָ֖ב אֲשֶׁ֣ר בְּאׇזְנֵיהֶ֑ם וַיָּבִ֖יאוּ אֶֽל־אַהֲרֹֽן׃ ד וַיִּקַּ֣ח מִיָּדָ֗ם

ויצר

—שרשים והערות—

העולם ומלואו קנה שלמותו ונשמת קיומו. —[א] **וירא**. ראה. — **העם**. עמם, בט"ז בתמוז אחר קבלת התורה. — **בשש**. התמהמה, (צאֶגערן) האֵרֵךְ מעשהו יותר מן הדרוש. אַחֵר (פֶערשפּאֶטען) אֵחַר מן המועד הקבוע. בוש מְעֻכָּב (פערהינדערט זיין). — **לרדת**. ירד. — **ההר**. הרר. — **ויקהל**. קהל. — **על אהרן**. בזרוע כח כמו ויקהלו על משה (במדבר טז, ג; כ, ב) ויקהל עליהם קרח (שם טז, יט). — **ויאמרו**. אמר. — **אליו**. אל. — **ילכו**. ילך. — **לפנינו**. פנה. — **האיש**. הגדול אשר עשה לנו כל הגדולות האלה. — **העלנו**. עלה. — **ידענו**. ידע, וכאהרן ידעו שאיננו מוכשר להנהיגם, וגם בכל ישראל לא מצאו איש מוכשר לזה, ולעלות ההרה לראות מה היה למשה פחדו מפני מראה כבוד ד' השוכן עליו (לעיל כד, יז), לפיכך צוו לאהרן קדוש ד' שידעו כח קדושתו להוריד להם את המלאך אשר אמר ד' למשה (לעיל כג, כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך, וכשהגיד להם משה את הדבר הזה כמו שנאמר (שם כד, ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ד' — השתוממו בלבם על הדבר, מה צורך למשה איש האלקים שהקב"ה מדבר עמו פא"פ להעזר ממלאך? אבל בושו לשאול אז את פיו, ועכשו שהגיע יום הארבעים ועדיין לא ירד, אמרו איש אל רעהו — הוא הדבר אשר דבר ד' למשה הנה אנכי שולח מלאך, כי ידע הקב"ה שמשה עתיד למות בקרוב ויצטרכו ישראל למלאך להנהיגם; וכאשר ידעו ששם ד' בקרב המלאך הנבחר כמו שנאמר שם כי שמי בקרבו, אמרו לאהרן עשה לנו אלקים כלומר הורד לנו את המלאך הזה, אבל אהרן ידע את האמת כי משה חי חי ובוא יבוא בקרוב אלא שירא מפניהם להתוכח עמהם נגד רצונם, בקש עצה ומזמה לדחותם עד למחרת ולקח מהם את עֲדָיָם היקר להם בחשבו שיסרבו לתת מהרה ובנתים ירד משה, אבל הם לא סרבו רגע ויתפרקו כל העם וגו', **ויקח מידם** את כל הזהב ויך בפטיש ויעשם מקשה אחת (כדי להאריך זמן העבודה) ויצר **אתו** בחרט וישליכהו באש, ומעשה שטן הצליח — ויצא עגל מסכה, אבל הוא לא עשהו בתבנית עגל אלא מטיל גלם, כמו שאמר למשה (לקמן פסוק כ"ד) ואשלכהו באש (את מטיל הזהב) ויצא העגל הזה, ובודאי ספר למשה את האמת, ומה שאמר הכתוב כאן ויעשהו **עגל מסכה**? ספר לנו הכתוב אך סוף מעשהו שע"י גרמתו נעשה העגל. וכשראוהו העם אמרו איש אל רעהו **אלה אלהיך** וגו', זהו המלאך הנשלח אלינו בתמונת עגל, והאספסוף אשר בקרבם (לעיל יב, לח) הוסיפו לומר להם **אשר העלוך** וגו' כי כבר הסכינו בארץ מצרים בעבודת אלילים להעריץ עגלים, ואין תימה שמאמר אחד יתחלק לשני מדברים, כי ככה בארנו (בראשית כא, כו), ובזה חשבו האספסוף להקטין גדולת משה בעיני העם — כי לא בכחו העלה אתכם ממצרים אלא בכח העגל הזה, כדי לנקום ממנו נקמת אחיהם שאבדו על ידו. כן נראה לפי פשטות הכתובים. — [ב] **פרקו**. פרק (ענטנעהמעט). — **נזמי**. נזם (אֹהררינג). — **באזני**. אזן. — **נשיכם**. אנש. — **בניכם ובנתיכם**. בנה. — **והביאו**. בוא. — [ד] **ויקח**. לקח. —

וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא
אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה
מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים
וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ ז וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם
עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף
הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם
וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה׃ יב לָמָּה

יאמרו

—שרשים והערות—

ויצר. צור.— בחרט. כסודר כמו ויצר ככרים כסף בשני חריטים (מ"ב ה, כג). – ויעשהו. עשה.— מסכה. נסך.— (ה) ויבן. בנה.— מזבח. זבח.— לפניו. לא מצינו במקרא בנין מזבח לפני אלא לה', כמו ויבן שם מזבח לה' (בראשית יב, ז) ויבן מזבחות לכל צבא השמים (מ"ב כא, ה), לכן נראה שאהרן בנה המזבח לפני עצמו להקריב עליו לה', אבל מעשה שטן הצליח והעם קלקלו בו.— ויקרא. קרא.— חג. חגג, קרבן לה' כמו אסרו חג (תהלים קיח, כז).— מחר. מן מָאחָר, ביום שאחריו, נראה שמעשה העגל היה בלילה, כי כל יום ע"ז חכו בלא ספק על רדת משה מן ההר, וכששקעה החמה והוא שלא ירד באו אל אהרן ואמרו מה שאמרו, לפיכך אמר להם אהרן בלילה אין מקריבים קרבנות שנאמר (ויקרא ז, לח) ביום צותו ואמרו שם בתו"כ למדנו לכל הקרבנות שאינם כשרים אלא ביום, לכן חכו עד הבקר ותקרבו.— (ו) וישכימו. שכם.— ויעלו. עלה.— ויגשו. נגש.— שלמים. שלם.— וישב. ישב.— לאכל. אכל.— ושתו. שתה, ויו ת' הא.— ויקמו. קום.— לצחק. צחק.— (ז) וידבר. דבור קשה בכעס.— רד. ירד.— עמך. עמם.— העלית. עלה, לרבותינו רמז לו על הערב רב. אשר העלה עמו מדעת עצמו, הם שחתו והשחיתו את ישראל.— [ח] סרו. סור.— מהר. ארבעים יום אחר קבלת התורה.— צויתם. צוה.— וישתחוו. שחה.— ויזבחו. זבח.— (ט) והנה. [illegible].— (י) ועתה. וכען.— הניחה. נוח, אל תתפלל בעדם.— ויחר. חרה, החרון מושל על השלם אבל הקב"ה מושל על חרונו.— אפי. אנף.— ואכלם. כלה.— ואעשה. עשה.— לגוי. מן עם פי הגוי כלו כגוף אחד.— [יא] ויחל. חלה.— פני. פנה.— הוצאת. יצא.— וביד. ידה.—

יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם
בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ
וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר
אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ
הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם
יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ טו וַיִּפֶן
וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת
כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃
טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב
אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה
בַּמַּחֲנֶה׃ יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל
עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ יט וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת

ויחר

—שרשים והערות—

חזקה. חזק.— (יב) ברעה. רוע (אין באָזער אבזיכט).— להרג. הרג.— בהרים. הרר.— ולכלתם. כלה.— האדמה. אדם.— והנחם. נחם (בראשית לח, יב).— לעמך. אשר דברת לעשות לעמך.— (יג) עבדיך. עבד.— נשבעת. שבע.— בך. כמו שאמר באברהם בי נשבעתי (שם כב, טז) ולא תלית שבועתך בשום תנאי לומר „אם ישמרו בניך בריתי, אם בדרכי ילכו" כאשר תלה שבועתו למלכות בי"ד (תהלים קלב, יב).— ותדבר עליהם. בדבורים קצובים ומוחלטים בלי שום הטלת תנאי.— ארבה. רבה.— זרעכם. זרע.— ככוכבי. ככב.— אשר אמרתי. לכם.— אתן. נתן.— ונחלו. נחל, לא בתור מתנה חדשה אלא בתור נחלה וירושה מאבותיהם הצדיקים, ואיככה תעבירם עכשו מנחלתם?— (טו) ויפן. פנה.— ושני. שנה.— לחת. לוח.— העדת. עוד.— כתבים. כתב.— עבריהם. עבר.— מזה ומזה. חרותים מצד אל צד באותיות חלולות.— הם כתבים. גם מצד השני היו האותיות והתיבות נראות כתובים ביושר הכתיבה ולא ככתב מהופך, והיו נקראות בקריאה ישרה משני עבריהם.— (טז) מעשה אלקים. לא נפסלו בידי משה כלוחות השניות.— חרות. חרת, מפותח מצד אל צד.— (יז) וישמע. שמע.— ברעה. רוע, בהריעו תרועת לצון (אים לארם זייגער אויסגע־לאססענהייט), כי יהושע עמד בהר הרחק מן המחנה וחכה על משה, וכשהתחילו לרדת ולהתקרב מעט שמע יהושע קול תרועת העם.— מלחמה. לחם.— במחנה. חנה.— (יח) ויאמר. עוד אל משה כשהתקרבו יותר.— ענות. ענה.— גבורה. גבר, צעקת גבורים מנצחים.— חלושה. חלש (ניעדער־לאגע) שם מקרה כמו גבורה.— קול ענות. קול המענה נפש השומע (שטיממע דעס פלאגענס), ומשה החריש ולא ענה דבר.— (יט) ויהי. היה.— וירא. ראה.— ומחלת. חלל.— וישלך. שלך.—

ויחר־אף משה וישלך מידו* את־הלחת וישבר אתם
תחת ההר: כ ויקח את־העגל אשר עשו וישרף
באש ויטחן עד אשר־דק ויזר על־פני המים וישק
את־בני ישראל: כא ויאמר משה אל־אהרן מה־
עשה לך העם הזה כי־הבאת עליו חטאה גדלה:
כב ויאמר אהרן אל־יחר אף אדני אתה ידעת את־
העם כי ברע הוא: כג ויאמרו לי עשה־לנו אלהים
אשר ילכו לפנינו כי־זה | משה האיש אשר העלנו
מארץ מצרים לא ידענו מה־היה לו: כד ואמר להם
למי זהב התפרקו ויתנו־לי ואשלכהו באש ויצא
העגל הזה: כה וירא משה את־העם כי פרע הוא כי־
פרעה אהרן לשמצה בקמיהם: כו ויעמד משה בשער
המחנה ויאמר מי ליהוה אלי ויאספו אליו כל־בני
לוי: כז ויאמר להם כה־אמר יהוה אלהי ישראל שימו

*) מידיו קרי איש

—שרשים והערות—

וישבר. שבר.— (כ) **ויקח.** לקח.— **וישרף.** שרף.— **ויטחן.** טחן.— **דק.** דקק, עבר קל.— **ויזר.** זרה.— **המים.** מוי.— **וישק.** שקה.— (כא) **ויאמר.** אמר אליו בלשון רכה, כי ממה שלא הזכיר הקב"ה את אהרן בספור מעשה העגל הבין שלא חטא אהרן חטאת ע"ז אלא שבמעשהו גרם לעם לחטוא בשביל שבאו עליו בזרוע, ושאל את פיו להגיד לו מה שעשו עמו להכריחו לכך, אבל אהרן דמה שמדבר אליו בכעס וגולל עליו חטאת מחטיא את הרבים—לפיכך אמר לו **אל יחר אף אדני** כי אם כוונה חשבון נראה שאתה אשם בדבר יותר ממני.— [כב] **אתה ידעת.** הן ידעת את העם הזה (הערב רב אשר הולאת ממצרים (בלי שאלת פי ד') כי **ברע הוא** שקוע ברעת ע"ז וכשוף, ולמה זה נתתם להתערב בישראל?— (כג) **ויאמרו לי.** ובני ישראל לא בקשו ממני אלא להוריד להם במקומך את המלאך אשר אמר ד'.— (כד) **ואמר להם.** כדי לדחותם.— **ויצא העגל הזה.** ע"י כשופי הערב רב.— (כה) **וירא משה.** אז התבונן משה מה הוא העם הרע הזה לישראל.— **פ־ע.** נתגלה קלונו ברבים מלשון ופרע את ראש האשה (במדבר ה, יח).— **כי פרעה אהרן.** ההתגלות הזאת באה ע"י אהרן וזכות גדול הוא לו כי עד היום היו מוחזקים לתמימים עם ד'.— **לשמצה.** שמץ (שמוטץ).— **בקמיהם.** קום, בקרב אויביהם הם לדיקי ישראל כשבט ולוי וכיוצא בהם שמעולם לא היתה רוחם נוחה מהם אלא שתקו מפני כבודו של משה שהיה מקרבם, אז ראה משה כי באה העת לבערם מעט מעט מקרב בני ישראל, ובפעם אחת לא היה אפשר לבערם כי על כל פנים גרים היו שנתגיירו באמת.— (כו) **ויעמד.** עמד.— **בשער המחנה.** בשער המשפט אשר למחנה.— **ויאספו.** אסף.— [כז] **כה אמר ה'.** לא מצינו שאמר לו ד' כך, וכתנא דבי אליהו רבא פ"ד מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה כך וכו' אלא שהיה משה דן בעצמו וכו' ע"ש, וברש"י בשם המכילתא והיכן

אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה
וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃
כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם
הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ
יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָֹה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם
הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם
אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָֹה
אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָֹה
וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי
נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה
מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ | נְחֵה

את

—שרשים והערות—

אמר? זבח לאלהים יחרם, כי ברור היה לרבותינו שלא נתיחד הדבור למשה בעת ההיא כי היה מנודה לב"ד של מעלה כמו שאמרו בשמו"ר פמ"ב על הפסוק לך רד „באותה שעה נתנדה משה ונזוף" אלא הכונה כה אמר ד' בתורתו. — **שימו.** שום.— **חרבו.** חרב.— **ירכו.** ירך.— **עברו.** עבר.— **ושובו.** שוב.— **והרגו.** הרג.— **אחיו.** אחה.— **רעהו.** רוע.— **קרבו.** קרב, כלומר האנשים מערב רב אע"פ שהם מקורבים אליהם כאחים וכרעים וכקרובים, ואולם בני ישראל כבר נבדקו בסוטות ע"י השקאת המים, אבל את הערב רב לא השקה בתחלה כי חשבם לצדיקים בטרם נתגלה קלונם ע"י אהרן.— (כח) **ויעשו.** עשה.— **כדבר.** דבר.— **ויפלו.**— נפל. **מן העם.** ערב רב.— **בשלשת.** שלש.— **אלפי.** אלף, ואחרי כן נפלו מהם רב במתאוננים ובקברות התאוה, ולפיכך נאמר שם (במדבר יא, י) ובעיני משה רע כי הוא גרם לכל הצרה הזאת שקבלם לגרים בישראל.— [כט] **מלאו.** מלא.— **ידכם.** ידה, תנו ידכם היום לד' כלומר הזרו בתשובה שלמה.— **כי איש בבנו ובאחיו.** כי כל איש צריך לקום אפי' כנגד בנו ואחיו להכריחו לתשובה.— **ולתת.** נתן, ועי"ז יתן ד' עליכם ברכה.— (ל) **ממחרת.** בי"ח בתמוז (סדר עולם רבא פרק ו') וכ"כ רש"י (דברים ט, יח ולעיל יח, יג), אבל לקמן (לג, יא) כתב שבי"ט עלה, ובתנחומא פרשה זו סוד"ה ילמדנו רבנו הקורא בתורה „ורדה את הסרוחין י"ח וי"ט וחזר ועלה במשרים" ועי' תוס' (ב"ק פ"ב ע"א) ד"ה כדי ובריטב"א (ב"ב קכ"א ע"א).— **אתם.** אנת.— **חטאתם.** חטא.— **חטאה גדלה.** אתם כלכם אפי' מי שלא עבדו אלא עמד מרחוק והחריש ולא מיחה.— **ועתה.** מן עת, בשעה זו.— **אעלה.** עלה.— **אולי.** אול.— **אכפרה.** כפר.— (לב) **תשא.** נשא.— **אם תשא.** מוטב (רש"י).— **מחני.** מחה.— **מספרך.** ספר.— **כתבת.** כתב, מחני מספר החיים ואשא אני את עונם, כי דרך הצדיקים לשאת עליהם עונות הדור, כענין שנאמר (ישעיה נג, ה) והוא מחולל מפשעינו, ונאמר (יחזקאל ד, ה) ונשאת עון בית ישראל (רמב"ן).— [לד] **לך.** ילך.— **אל אשר.** אל המקום אשר.— **דברתי לך.** מכבר שאמרתי ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה וגו' (לעיל ג, ח).— **הנה מלאכי.** ואם ככד ממך

אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ
וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵהֶם חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה
אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃
ס לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם
אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃
ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי
וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה
פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה
וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף

רגע

—שרשים והערות—

סלכר להנהיג לבדך דור סורר ומורה שאינני כדאי לשאת עונו—הנה מלאכי וגו', וכנוגע לעונש אענשם מעט מעט ביום פקדי עליהם עונות אחרים.— [לה] ויגף. נגף.— אשר עשה אהרן. עכשו שיתף גם את אהרן במעשה העגל ואז התפלל משה גם בעד אהרן כמו שנאמר (דב"ים ט, כ).— [א] וידבר. קשות, עכשו הוסיף להגיד לו דבר יותר גרוע מן הדברים הקודמים.— והעם אשר העלית. הנך מבקש עלה ותחבולה איך להפטר מן האספסוף הזה לבל יוסיפו להסיר את לב בני ישראל מאחרי, אני אומר לך שלפי המצב של עכשו אינך צריך לפחוד מפניהם עוד, וכמו שיתבאר בסמוך פסוק ג', אלא נחה גם אותם אל הארץ אחרי שכבר נספחו על בית יעקב וקבלת אותם לגרים.— נשבעתי. שבע.— לזרעך אתננה. בלי שום תנאי בין שילכו בדרכי ובין שלא ילכו כאשר אמרת אלי בתפלתך, הבה אעשה כדבריך ואקיים שבועתי כמו שאמרתי, אתנם להכנס אל הארץ ולשבוע מטובה כנפשם שבעם.— [ב] ושלחתי. שלח.— וגרשתי. גרש.— [ג] זבת. זוב.— כי לא אעלה בקרבך. ומפני מוקשי הערב רב אין עוד לפחוד פן יוסיפו להכשיל את ישראל, כי אני לא אעלה עוד בקרבך ואסלק שכינתי ממך לגמרי ותורתי לא אתן לך עוד, ורשות בידך להתנהג מעכשו ככל גויי הארץ, כי אתה הפרת את בריתי ואפר בריתך גם אני, ובכל זאת אשפיע עליך את טובי בעולם הזה מפני שבועתי; כי ללכת עמך כמלפנים ולהעניש על עונותיך אי אפשר, כי עם קשה ערף אתה גיד ברזל ערפך ויצר לבך רק רע כל היום, ורעה גדולה נשקפת לך בלכתי עמך פן אכלך בדרך בטרם תספיק לבוא אל הארץ ואיך תתקיים שבועתי? — אכלך. כלה, מבנין פיעל והפתח נתחלף לסגל כמו יֶדְכֶם תחת יַדְכֶם.— [ד] וישמע. שמע.— העם. עמם.— הרע. רוע.— הזה. שהקב"ה מפר בריתו אתם ולא יוסיף ליתן להם את תורתו.— ויתאבלו. אבל. באותה שעה חזרו ישראל בתשובה שלמה והתחרטו על עונם חרטה גמורה.— שתו. שות.— עדיו. עדה, העדי היקר שנתן להם בשעת קבלת התורה להיות לשם ולתהלה ולתפארת בקרב כל הארץ.— [ה] ויאמר. אמר, כשראה הקב"ה את תשובתם ששבו אליו בלבב שלם, נח רגזו מעט והתחיל לדבר אל משה רכות.— אמר אל ב"י. כי טוב עשיתם מה שלא שתם היום עדיכם עליכם, כי קשיות ערפכם במדה גסה בואה לשמוע קול אלקים חיים—וללכת תיכף להשתחוות לאליל, איננה מתאמת בשום אופן עם העדיים

רֶ֧גַע אֶחָ֛ד אֶֽעֱלֶ֥ה בְקִרְבְּךָ֖ וְכִלִּיתִ֑יךָ וְעַתָּ֗ה הוֹרֵ֤ד עֶדְיְךָ֙
מֵעָלֶ֔יךָ וְאֵדְעָ֖ה מָ֥ה אֶֽעֱשֶׂה־לָּֽךְ׃ ו וַיִּֽתְנַצְּל֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל
אֶת־עֶדְיָ֖ם מֵהַ֥ר חוֹרֵֽב׃ ז וּמֹשֶׁה֩ יִקַּ֨ח אֶת־הָאֹ֜הֶל וְנָֽטָה־
ל֣וֹ ׀ מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֗ה הַרְחֵק֙ מִן־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וְקָ֥רָא ל֖וֹ אֹ֣הֶל
מוֹעֵ֑ד וְהָיָה֙ כָּל־מְבַקֵּ֣שׁ יְהוָ֔ה יֵצֵא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֲשֶׁ֖ר
מִח֥וּץ לַֽמַּחֲנֶֽה׃ ח וְהָיָ֗ה כְּצֵ֤את מֹשֶׁה֙ אֶל־הָאֹ֔הֶל יָק֙וּמוּ֙
כָּל־הָעָ֔ם וְנִ֨צְּב֔וּ אִ֖ישׁ פֶּ֣תַח אָהֳל֑וֹ וְהִבִּ֙יטוּ֙ אַחֲרֵ֣י מֹשֶׁ֔ה
עַד־בֹּא֖וֹ הָאֹֽהֱלָה׃ ט וְהָיָ֗ה כְּבֹ֤א מֹשֶׁה֙ הָאֹ֔הֱלָה יֵרֵד֙
עַמּ֣וּד הֶֽעָנָ֔ן וְעָמַ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל וְדִבֶּ֖ר עִם־מֹשֶֽׁה׃ י וְרָאָ֤ה
כָל־הָעָם֙ אֶת־עַמּ֣וּד הֶֽעָנָ֔ן עֹמֵ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל וְקָ֤ם כָּל־
הָעָם֙ וְהִֽשְׁתַּחֲוּ֔וּ אִ֖ישׁ פֶּ֥תַח אָהֳלֽוֹ׃ יא וְדִבֶּ֨ר יְהוָ֤ה אֶל־

משה

—שרשים והערות—

הקדושים שנתנו עליכם המורים לכל כי קדושים אתם לאלקים, וכשאעלה בקרבכם אתבונן על ההתנגדות המוזרה הזאת שאין דוגמתה בעולם, לא אוכל לסבול בשום אופן, וקרוב הדבר מאד שברגע אחד יחר אפי בכם וכליתיכם, לפיכך העצה היעוצה לכם אם תחפצו קרבתי—להוריד מעליכם את העדי הזה לגמרי ולבלתי נשוא אותו לעולם, ואז אדעה מה אעשה לך איך להתנהג עמכם בעלותי בקרבכם, כי אתנהג עמכם כמו שצריכים להתנהג עם בני אדם נסים, כאן הבטיח למשה ללכת בעצמו בקרב ישראל.— אעלה. עלה.—הורד. ירד.— מעליך. מן עלה.— ואדעה. ידע.—אעשה. עשה.— (ו) ויתנצלו. נצל, שניטל מהם לגמרי.— [ז] יקח. לקח, הסכים בדעתו לקחתו משם ולנטותו מחוץ למחנה.— ונטה לו. אותו, כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל) לכל כליו תעשה נחשת (לעיל כז, ג), ויש לפרש ונטה לו את האהל הזה כמו עשה לך תבת (בראשית ו, יד).— מחוץ. חוץ.— למחנה. חנה.— הרחק. רחק.— מן המחנה. כי בשבתו בקרבם הם רגילים עמו יותר מדאי ואין מוראו עליהם כ"כ, לפיכך התרחק מחברתם התמידית, ורבותינו אמרו שהתרחק מהם בשביל שהיו מנודים לשמים.— מועד. יעד, בית ועד למבקשי תורה.— יצא. יצא, היה יוצא, והדבר הזה היה נוהג כל ארבעים יום האמצעיים מי"ט בתמוז עד ר"ח אלול שהיה הקב"ה בכעס על ישראל והיה משה עולה בהר ומתפלל על ישראל תמיד ויורד לאהלו וקורא לזקנים ומדבר לישראל מה ששמע כפעם בפעם, ועל הימים האלה נאמר (דברים ט, יח) ואתנפל לפני ד' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה, ושם (שם כה) ואתנפל לפני ד' את ארבעים היום וגו' נכפלה התפלה שתי פעמים ללמדנו שלא התפלל כל אותן ארבעים היום בלי הפסק בנתים, אלא מתפלל ויורד וחוזר ועולה ומתפלל, ובכלל התרחק מן המחנה ארבעים יום, פעם עולה ההרה ומתפלל ופעם ירד אל אהלו ומקבל פני המבקשים את ד', עד מוצאי יוה"כ שנתרצה הקב"ה לגמרי ואז העתיק אהלו אל המחנה שנית.— [ח] כצאת. כרדת.— אל האהל. מן ההר אל האהל.— יקומו. קום.— ונצבו. יצב.— והביטו. נבט.— אחרי. אחר.— באו. בוא.— [ט] עמוד. עמד.— (י) והשתחוו. שחה.— איש פתח אהלו. לעמוד הענן שהיה. גבוה מאד ושם כבוד ה'.— [יא] פנים אל פנים. אפי' בארבעים יום האלה שהיה בכעס על ישראל.— פנים. פנה.— ושב. שוב, עד שובו אל המחנה בסוף הארבעים יום, ובזהר פרשת ואתחנן אמרו רבותינו

מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃
וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ
מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה
אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת
אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־
מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ
וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי
לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ
מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה | יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי

ועמך

—שרשים והערות—

שבמקרא זה למדנו הכתוב גדולת משה ומעלתו על כל הנביאים, שכל הנביאים בחול עליהם הנבואה מתבטלים חושיהם הגשמיים, ואחרי הסתלקות הנבואה יעבור איזה זמן עד אשר ישובו לעולם הגשמי, אבל מרע"ה היה מדבר עם השכינה פא"פ—ותיכף ומיד אחר הסתלקות הדבור האלקי היה יכול לשוב אל המחנה ולדבר בענינים גשמיים כאחד האדם.—ומשרתו. שרת.— נער. היה או בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער ? אלא ששרת לפניו כנער קטן (ראב"ע) ועי' רמב"ן.— ימיש. מוש, לא היה מש, ובא בתמונת הפעיל עומד.— [יב] העל. עלה, התאמץ להעלותם מעלה מעלה.— הודעתני. ידע, עדיין לא הודעתני באיזה אופן תשלח עמי את המלאך. אם בתור שליח שאין המשלח עמו כמו שאמרת אלי באחרונה ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי לא אעלה בקרבך, או המלאך שאמרת בראשונה בשעת הרצון כי ילך מלאכי לפניך (לעיל כג, כג) דהיינו מלאכך המיוחד שאתה עמו תמיד כמו שאמרת שם כי שמי בקרבו, ועלי לדעת זאת מראש למען אדע איך להכין את העם לקראתו.— ידעתיך בשם. הכרתיך לטוב מכל האדם שאמרת וגם בך יאמינו לעולם (לעיל יט, ט) כי אתה הוא אשר בחרתי בך, כשראה משה שהקב"ה התחיל להתרצות אל העם ומה גם אליו יותר ויותר עד שירד לכבודו בעמוד ענן ודבר אליו פא"פ כנ"ל, התחיל לתבוע סליחה גמורה ורצון שלם.— [יג] ועתה אם (באמת) מצאתי חן בעיניך. כאשר אמרת וחפץ אתה שאנהיג את העם כרצונך.— מצאתי מצא.— הודיעני נא את דרכיך. איככה תנהיג אתה את עולמך, מפני מה יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו (ברכות ז' ע"א).— וארעך. ואדע גם אני דרכיך אלה כדי שאוכל להנהיג את הדור כאופן הנהגתך אתה.— למען אמצא חן. למען אוסיף למצוא חן בעיניך בראותך שאנהגתי מעין הנהגתך.— חן. חנן.— בעיניך. עין.— וראה כי עמך הגוי הזה. לא למעני אני מרהיב בנפשי עז לבקש כזאת בשביל חפצי לדעת (וויססבעגיערדע), אלא בשביל עמך למען דעת איך להנהיגו בהנהגה נאותה, והם הלא עמך ונחלתך עם אשר קנית לך.— עמך. עמם, מן עם הדבקים אליך עכשו בכל לבם.— הגוי. גוי, מן גו כלם כגוף אחד.— (יד) פני. מה שבקשת לדעת דרכי הנהגתי—דבר שאי אפשר הוא כי לא לאדם דרכי, וכנוגע להנהגת האומה—אינך צריך לזה כי אני בעצמי אלך בקרב העם ואודיעך אופן ההנהגה בכל פעם הדרוש, פני ילכו כמו ופניך הולכים בקרב (ש"ב יז, יא).— והניחתי. נוח.— והניחתי לך. אניח דעתך בכל פעם שתדרוש בעצתי (צופארקאממען).— (טו) אם אין פניך הלכים. בראותו כי הרצון מתגבר והולך הוסיף להתגעגע על הקב"ה ולהתנות תנאי, אם אין פניך הולכים בקרבנו אל תעלנו מזה כלל ונשאר במדבר הזה.— [טז] ובמה יודע. ואיך אפוא ידעו כל יושבי תבל שנתרצית גם לעמך

וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן
בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃
יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם
יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־
אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי

לא

—שרשים והערות—

כמו שנתרצית אלי, הלא בלכתך עמנו בעצמך, ואז נִפְלֶה ונִבְדֵל אני ועמך מכל עמי התבל, ואמרו רבותינו (ברכות שם) כי בדבריו אלה כיון לבקש שלא תשרה עוד שכינה על אומות העולם שלא קבלו את התורה ונתנה לו בקשתו, ומה ששנינו בתנא דבי אליהו רבא ריש פרק ט׳ מעיד אני עלי שמים וארץ בין ישראל בין נכרי רוה"ק שורה עליו הכל לפי המעשה שהוא עושה? רוה"ק אֵינֶנָּה נבואה, וביארתי ברחבה בספרי חזון האמונה וההשגחה במכתב שלישי. — יודע. ידע.— אפוא. מלת הקריאה כמו אם כן אפוא (בראשית מג, יא).— בלכתך. ילך.— ונפלינו. פלה (אויסגעצייכנעט זיין).— האדמה. אדם.— (יז) גם את הדבר הזה. שלא להשרות שכינתי על אוה"ע.—דברת. דבר.— אעשה עשה.— (יח) הראני. ראה. כבדך. כבד. כשראה עת רצון כל כך הרהיב בנפשו לבקש מהקב"ה שני דברים. האחד מה שבקש כבר להודיע לו דרך הנהגתו את עולמו באופן האפשרי, והשני ללמדו איך להתפלל לפניו בשעה שיצטרך להתפלל באופן שתהיה תפלתו מקובלת, ושני הדברים האלה נכללו בתיבת כבדך, כי כשהוא מנהיג את עולמו בהנהגה מסותרת שסוף הנהגתו היא שלות רשעים וצדיקים בחשך יִדָּמּוּ — לא לכבוד היא לו ונותן מקום לקצרי עינים לחשוב כי אך ריק זכיתי לבי וכי לשוא הלכתי קדורנית, וכמו כן בענין התפלה שאדם מתפלל להקב"ה בכונת הלב —ותפלתו אל חיקו תשוב, לפי שאיננו יודע האיך להתפלל, ושני הדברים האלה בקש מהקב"ה, להראותו דרך ההנהגה האלקית למען יוכל להצדיק משפטיו בעיני כל, וללמדו סדר תפלה כיצד צריכים להתפלל באופן הנרצה—למען יוכל לשום כבוד לשמו.— (יט) ויאמר. ענהו על שתי הבקשות.— אני אעביר כל טובי. סוב ההנהגה ושלשלת כל המסבות ותוצאותיהן.— על פניך. למען תתבונן היטב—אז תבין שאי אפשר לך לדעת זאת ידיעה שלמה.— וקראתי. וגם אלמדך סדר תפלה הרצויה בעיני ד׳.— אעביר. עבר.— טובי. טוב.— פניך. פנה.— וקראתי. קרא.— בשם. שמה.— וחנתי. חנן.— ורחמתי. רחם.— וחנתי ורחמתי. ומכל מה שאראה לך לא תוכל להבין אלא מעט מזעיר, כשאלת גמגל הצדיקים והרשעים לא תוכל להבין אלא זאת לבד, שהמחונן מאתי ראוי הוא לחנינה והמרוחם ראוי לרחמים, וכמו שאמרו רבותינו שם בקבלתם צדיק שאינו גמור צדיק ורע לו ורשע שאינו גמור רשע וטוב לו.— (כ) ויאמר. עוד, שגם הידיעה האפשרית הזאת אי אפשר לך לדעת בידיעה ברורה כי תפגום יוצאים מן הכלל על כל צעד ושעל, לפי שמשקל הַצֶּדֶק וְהָרֶשַׁע אך בידי הוא שאני אל דעות ואין למוסרו לשום יצור בעולם, וכשאגלול לפניך את כל גלגל המסבות המגיעות זו את זו לא תדע ממנו אלא הסבות הקרובות אליך, אבל הסבות הרחוקות ממך עד הסבה הראשונה שבלעדה אי אפשר לך לדעת שום דבר בדיוק, לא תוכל לראות בעודך חי כל זמן שלא תפשיט את החמר מעליך, לפי שזה עלם האלקות כי לא יראני האדם וחי.— פני. פנה, ראשית כל המסבות המגיעה את כל הגלגל כלו קוראה הכתוב פני ה׳.—יראני. ראה, משפטו יִרְאֵנִי בצירי, וכמוהו יְחָנֵּנִי ד׳ (ש"ב יב, כב) תברכני נפשך

לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי
וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ
בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי
אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ חמישי
לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים
כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ
עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר
וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ
הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל

ההר

—שרשים והערות—

(בראשית כז, יט) בפתח ודגש.— **וחי.** חיי, בעודנו חי.— [כא] **ויאמר.** עוד, הנני גולל לעין בינתך את גלגל המסבות בהנהגת העולם ומלואו, ואתה עמוד והתבונן עד המקום שאפשר לך להתבונן.— **הנה מקום אתי.** מקום מיוחד אתי בגלגל הזה שממנו ולמטה אפשר לך להתבונן ולהבין אבל ממנו ולמעלה עד לאין סוף אין שום בן תמותה מוכשר להתבונן שם, כי שם עלם האלקות ולא יראני האדם וחי.— **הנה.** תחלת הדבור.— **מקום.** קום.— **אתי.** אתת.— **ונצבת.** יצב, ואתה החזק מעמד.— **על הצור.** כצור איתן ואל תנוע דעתך אנה ואנה. ואע"פ שאנשים רבים אשר נִתְּנָה להם הרשות להתבונן במופלא מהם נכשלו בהתבוננותם, כמו בן זומא שהציץ ונפגע (חגיגה י"ד ב') ובני אהרן שבהתקרבו אל הי יותר ממדרגת השגתם (ויקרא טז, א) וכההוא מרבנן שבקש להשיג מדרגת ר' חייא בעולם העליון ואיסתמיין עיניה (ב"מ פ"ה ב'), אתה אל תירא מזה, כי אני בעצמי ובכבודי אָשֵׂה בעד בינתך לבל תהרס להתבונן למעלה מן המקום שקצבתי להשגתך.— [כב] **בעבר.** עבר.— **כבדי.** כבד.— **ושמתיך.** שום.— **בנקרת.** נקר (קלופט דעם פעלזענס).— **ושכתי.** שכך.— **כפי.** כפף.— **עליך.** עלה.— [כג] **והסרתי.** סור, אחרי עבור מלפניך ראשית המסבות שאי אפשר לך לראותן.— **אחרי.** אחר, אחרית כל המסבות, הגמול האחרון בעולם הזה ובעולם הבא, ונראה שהצור הזה הוא אותו הצור הנזכר לעיל (יז, ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ששם נגלה אליו כבוד ד', והיתה שם נקרה גדולה שממנה יצאו מים לישראל, והצור הזה היה ברפידים הרחק מעט ממחנה ישראל בעת ההיא, ונתגלגל עמהם ובא למדבר סיני, והיא בארה של מרים (רש"י במדבר כ, ב), ושם נגלה עליו הקב"ה והראהו דרכי טוב הנהגתו, וסדר תפלה הראהו בראש ההר אחרי פסלו את הלוחות.— [א] **שני.** שנה.— **לחת.** לוח.— **אבנים.** אבן, (ראה לעיל כד, יב).— **כראשונים.** ראש.— **וכתבתי.** כתב.— **הדברים.** דבר.— **היו.** היה.— **שברת.** שבר, ממה שהזכיר הקב"ה למשה בשעת הרצון הגמור ענין שבירת הלוחות, נראה שלא היתה הכונה להרעימו ולהוכיחו על המעשה הזה, ואפי' אם היה נחשב בשעתו לחטא לא היה מזכירו אחרי כפרת כל החטאים שעברו, כמו ששנינו (ב"מ נ"ח ב') אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אלא הכונה בהיפך שהזכירו בתור החזקת טובה על מעשהו זה שלא אבה למסור את הלוחות הקדושים לעם טמא שפתים, תדע שהרי משה התפאר בדבר הזה לפני ישראל ושנה דברי ד' אליו במשנה תורה (דברים י' ב) ואכתב וגו' על הלוחות הראשונים אשר שברת, ואם היה נחשב לו לחטא לא היה מזכירו, מזה למדו רבותינו (שבת פ"ז א) שא"ל הקב"ה יישר כחך ששברת.— [ב] **נכון.** כון.— **ועלית.** עלה.— **הר.** הרר.— [ג] **עמך.**

הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃
ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה
בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח
בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב
עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל־פָּנָיו
וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־
חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר* חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע
וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־
בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה
וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן

* נ' רבתי

בעיניך

— שרשים והערות —

אפי' האיש המקורב אליך ביותר הוא אהרן (בראשית ג, ו).— ירא, ראה.— הצאן, צאן.— והבקר. בקר.— ירעו. רעה.— (ד) ויפסל. פסל.— וישכם. שכם.— ויקח. לקח.— בידו. ידה.— (ה) וירד. ירד.— ויתיצב. יצב.— ויקרא. קרא.— בשם ה'. הראהו סדר תפלה ובקשת רחמים באופן שיקובלו לפניו.— (ו) ה' ה'. הפסיק בעל הטעמים בנתים לומר לך שהן שתי מדות, אני ד' המרחם על האדם קודם שיחטא, שאני מקדים לשלם לו את שכרו קודם שעשה מצותי (ויק"ר פכ"ז סי' ב' עיי"ש), אני ה' המרחם עליו אחר שחטא ועשה תשובה שלפי המשפט האמתי היה חייב למות בעונו.- - אל. גם כן מדת רחמים שכחו חזק להרחיק מעליו מדת הדין, כמו במנשה שקבלו בתשובה נגד הדין (סנהדרין ק"ג א').—רחום. רחם, שם תאר, תמיד הוא מרחם אפי' בשעת החטא הוא מספיק לו כל צרכיו, כמו שהוריד לישראל את המן אפי' בשעה שהשתחוו לעגל והקריבוהו לפניו (שמו"ר פמ"א סי' א'), אבל מרחם פירושו באקראי.— וחנון. חנן, רחמי נכמרים תמיד על האמללים הצועקים אלי ממכאוביהם ואני מצילם אע"פ שאינם ראוים להצלה, כמו שנאמר (תהלים לד, יח) צעקו (העושים רע) וד' שמע ומכל צרותם הצילם (לפי) שקרוב ד' לנשברי לב.— ארך אפים. אינו ממהר ליפרע מן הרשעים שמא יעשו תשובה כי בחירתם נתנה בידיהם (סנהדרין קי"א סוע"א) (ועי' ב"ק נ' ע"ב).— אפים. אנף.— ורב חסד. כשהמאזנים מעוינים מטה כלפי חסד (ר"ה י"ז א').— ורב. רבב.— ואמת. אמן (אֱמֶנֶת), ואע"פ שעושה חסד עם החייבים—לא שֶׁיְוַתֵּר על עונותיהם אלא גובה מהם מעט מעט באופן שיוכלו לסבול אבל הדין מתקיים.— [ז] לאלפים. אלף, זוכר חסדי אבות לדורות הרבה מאד (שבת נ"ה א') ועי' תמיד (כ"ט א), וכן שומר הברית והחסד וגו' לאלף דור (דברים ז, ט) פירושו לדורות הרבה.— נשא. סובל (דולדעט) או מוחל כמו נשאת עון עמך (תהלים פה, ג) (העבט היגוועג).— עון. מזיד.— ופשע. מרד.— וחטאה. חטא, שוגג (יומא ל"ו ב').— ונקה לא ינקה. כמו ונקה לא אנקך (ירמיה ל, יא) לא יְאַבֵּד לגמרי אדם מן המציאות כלה אפי' לאלה שאין להם חלק לעוה"ב (סנהדרין ק"ד ב') דורשי רשומות אמרו כלן באין לעוה"ב.— עון אבת. העון שהבנים ובני הבנים התרגלו בו מאבותיהם נקרא עון אבות, ואינם יכולים לטען אנוסים היינו ע"פ ההרגל.— אבות. אבה.— בנים. בנה.— שלשים. שלש.— רבעים. רבע.— (ח) וימהר. מהר.— ויקד. קדד.— ארצה. ארץ.— וישתחו. שחה.— [ט] ויאמר. אמר.— מצאתי. מצא.— חן. חנן.— בעיניך. עין.— ילך. ילך.— בקרבנו. קרב.— עם. עמם.— קשה ערף. מה

בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־
עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי
י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה
נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם
וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה
כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי
וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ
פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן
וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי
לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא
הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ | אַחֲרֵי
אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃
טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְּנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן

* ר' רבתי והזנו

—שרשים והערות—

שבעיניך הוא חסרון גדול (לעיל לג, ג) בעיני היא מעלה גדולה אין כמוה וכמו שאמרו רבותינו (שמו"ר פמ"ב סי' ט') או יהודי או צלוב, קשה היה לקרבן אליך אבל משנתקרבו לא יתרחקו עוד לעולם.— וסלחת. סלח.— ונחלתנו. נחל, תשימנו לך לנחלת עולמים.— (י) ברית. ברת, והרבוי בריתות (נדרים ל"א ב').— אעשה. עשה.— נפלאת. פלא=פלה, להפלות אתכם מכל העמים בהנהגה נסיית.— נבראו. ברא.— הגוים. גוי.— אתה. אנת.— בקרבו. קרב.— נורא. ירא.— עמך. עמם.— (יא) לך. לטובתך.— אנכי. הידוע לך מכבר.— הנני גרש. לא ע"י מלאך.— מפניך. פנה.— (יב) השמר. שמר.— פן. מן פנה, המסופק בדבר פונה לכל צד.— תכרת. כרת.— ליושב. ישב.— עליה. עלה.— יהיה. היה.— למוקש. יקש.— בקרבך. בשבתו בקרבך.— (יג) מזבחתם. זבח.— תתצון. נתץ.— מצבתם. יצב (דענקמאלער).— תשברון. שבר.— אשריו. אשר (הייליגע ביימע).— (יד) השתחוה. שחה, להראות לו שום הכנעה.— קנא. (אייפערזיכטיג).— (טו) וזנו. זנה, והם על פי הרגלם זונים הם אחרי אליליהם.— וזבחו. זבח, וכשיעשו סעודות לאליליהם בודאי יקראו גם לך כי כָרַתָּ להם ברית.— ואכלת. אכל.— (טז) ולקחת. לקח, ומזה תבא לקחת בנותיהם לבניך כי הסעודה ביחוד מקרבת המשפחות, ואמרו רבותינו (שבת י"ז ב') גזרו על פתן ושמנן משום יינן ועל יינן משום בנותיהם.— וזנו בנתיו. והבנות בודאי זונות אחרי אליליהן.— בנתיו. בנה.— אחרי. אחר.— והזנו. ואז תסיתנה גם את בניך לזנות אחריהם, וכמו שאירע להחכם מכל האדם שלעת זקנתו הטו נשיו הנכריות את לבבו (מ"א יא, ד).—

אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת
אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ לה וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן
עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־
בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃

ס ס ס

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃
ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה
לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה

יומת

—שרשים והערות—

סוי לבה פירש"י ראה לבה. [לד] ובבא. בוא.— יסיר. סור, היה מסיר.— [לה] וראו. היו רואים.— והשיב משה. אחרי אשר כלה לדבר אליהם דברי השם, כי בדברו אליהם את דברי השם היו יכולים להביט בפניו.— לדבר אתו. עם הקב"ה.—

[א] ויקהל. קהל, ממחרת יום הכפורים אחרי רדתו מן ההר והביא את שני הלוחות האחרונות וישב לשפט את העם (לעיל יח, יג) ועי' לעיל (כט, לו).— והמשפט הזה היה נחוץ תיכף ומיד בתור הקדמה למלאכת המשכן להכריע בין אדם לחברו ולברר ממונו של כל אדם בידו כדי שלא יתנדב למשכן מן הגזל (הגאון בעל כלי יקר ז"ל).— עדת. יעד.— אלה. אל.— הדברים. דבר, החפצים (דינגע) דהיינו המשכן וכליו.— לעשת. עשה.— אתם. אות.— [ב] ששת. ששה (יחזקאל מה, יג).— ימים. יום.— מלאכה. לאך.— השביעי. שבע.— יומת. מות, לשתי סבות הקדים להודיעם ענין שמירת השבת, א) המלאכה שאני מוסרה עכשו בידכם אל תעשוה אלא בששת ימי החול, ואע"פ שהיא מלאכה נחוצה מאד אסור לעשותה בשבת, ולא מבעיא שאר מלאכות שאפשר לעשותן בזמן אחר אלא אפי' הבערה שהיא לצרך היום להאיר אור ולבשל ולאפות וגם יש בה קלקול הדברים הנשרפים (שבת ק"ו א') ג"כ אסור, ותפס הבערה וה"ה לכל המלאכות, שכן דרך המקראות לתפוש פרט אחד וכונתו על הכלל, והיא אחת מן הל"ב מדות מדה י"ח מדבר שנאמר במקצתו ונוהג בכל, כמו ובשר בשדה טרפה וה"ה בכל המקומות, כיוצא בו אל תגזל דל וה"ה לכל אדם, מקרה לילה וה"ה מקרה יום, אלא שדרך טרפה בשדה ודרך גזלה בעני ודרך קרי בלילה, ור' יונה ן' גנאח בהרקמה לד 183 הביא לזה משלים הרבה. ב) כמה פעמים הזהירם לבלתי עשות מלאכה ביום השבת כי בו שבת הקב"ה ממלאכת בריאת העולם, וגדר המלאכה איזו אסורה ואיזו מותרת טרם הודיעם עוד, כי מי בא בסוד ד' לדעת באיזה מלאכות השתמש לברוא את עולמו שמהם שבת ביום השביעי, ואולי גם כל השבותים השונים ועובדן דחול וטלטול המוקצה מלאכות הן שחייבין עליהם? לפיכך צוה אותם להתבונן אך למלאכת המשכן וכל מלאכה שישתמשו בה לצרך הבנין הזה והשייך לו היא המלאכה שהשתמש בה גם הקב"ה בבריאת העולם, כי בנין המשכן מְכֻוָּן לבנין העולם כלו, כמו שאמרו רבותינו (שמו"ר פל"ג סי' ד') את מוצא שכל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן, ובבמדבר רבה (פי"ב סי' ד') ד"א אפריון עשה לו המלך שלמה זה העולם וכו' ד"א אפריון וכו' זה בית העילמים וכו' ד"א אפריון וכו' זה המשכן וכו', ובזהר ריש פרשת פקודי „בגין דכל מה דברא קב"ה בעלמא דין ברא ליה כגוונא דלעילא וכלהו איתרשים בעבידת משכנא" ואסף המשורר רמז על הדבר הזה (תהלים עח, סט) ויבן

יוּמָת׃ ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת׃ פ ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ
מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת
תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים
וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים
לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם
וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם
יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן
אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־
בְּרִחָו* אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו
אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־
בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ יד וְאֶת־מְנֹרַת
הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃
טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃

* בריחיו קרי

את

—שרשים והערות—

כמו רמים מקדשו (כלשון הזהר כגוונא דלעילא) כארץ (אשר) יסדה לעולם (כתבנית כל הארץ אשר יסד אותה להתקיים לעולם), והגאון מלבי"ם ז"ל ביאר את ההתדמות הזאת שבין המשכן והעולם ברחבה ברמזי המשכן בס' תרומה.— (ג) תבערו. בער, השרש בער ענינו השחתה וכליון כמו ובערתי וגו' כאשר יבער הגלל עד תמו (מ"א יד, י) ולא אמר לא תדליקו אש כמו בכל מקום שענינו הדלקה? להורות על מה שאמרנו לעיל שאסור מלאכת אש המכלה ומבערת הכל וקרובה למקלקל אסורה.— אש. אשש.— משבתיכם. ישב.— (ד) צוה ה' לאמר. לכם.— (ה) קחו. לקח.— מאתכם. אתת, מתוך רכושכם הנמצא אתכם.— תרומה. רום.— נדיב. נדב.— לבו. לבב.— נדיב לבו. נדיב לב, ולא ע"י כפיה (לעיל כה, ב).— יביאה. בוא, כנוי ואחריו ידיעה כמו ותראהו את הילד (לעיל ב, ו).— [ז] מכאן עד פסוק י' מבוארים ריש תרומה.— (י) יבאו ויעשו. אתם הנדיבים תביאו והחכמים יבאו ויעשו.— (יא) המשכן. שכן.— אהלו. אהל.— מכסהו. כסה.— קרסיו. קרס (שפאנגען).— קרשיו. קרש (באלקען).— בריחו. ברח.— עמדיו. עמד.— אדניו. אדן (שטיצען).— (יב) בדיו. בדד.— הכפרת. כפר.— פרכת. פרך.— המסך. סכך.— (יג) השלחן. שלח.— בליו כלה.— הפנים. פנה (לעיל כה, ל).— (יד) מנרת. נור.— המאור. אור.— נרתיה. נור.— (טו) מזבח. זבח.— הקטרת. קטר (רייכערואלטאר).— המשחה. משח.— הסמים.

טז אֶת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ
אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת
קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר
הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר
וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ
אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃
כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני כא וַיָּבֹאוּ
כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ
הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־
עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים
כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי
זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־
אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים
הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת
תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־

מלאכת

—שרשים והערות—

סמם (שפעצערייען).— (טז) מכבר. כבר (זיעב).— הנחשת. נחש.— הכיר. כיר (וואסער־בעקקען).— כנו. כנן (געשטעלל).— (יז) קלעי. קלע (לעיל כז, ט).— עמדיו אדניה. אדר לשון זכר ונקבה כמו ורוח גדולה וחזק (מ"א יט, יא).— (יח) יתדת. יתד.— מיתריהם. יתר.— (יט) בגדי השרד. (לעיל לא, י).— לשרת בקדש. לכסות את הקדש בנסוע המחנה.— (כ) ויצאו. יצא.— עדת. יעד.— בני. בנה.— מלפני. פנה.— (כא) ויבאו. בוא.— נשאו. נשא.— לבו. לבב.— נשאו לבו. אע"פ שלא נדבה רוחו אותו אלא מפני גאותו שלא יהיה נופל בעיניו נגד חבריו המתנדבים, כמו ונשאך לבך (מ"ב יד, י), ואלה בגאות לבם ועזותם נכנסו ראשונה, ואח"כ באו הנדיבים האמתיים אנשי הרוח.— נדבה. נדב.— רוחו. רוח.— תרומת. רום.— למלאכת. לאך.— מועד. יעד.— עבדתו. עבד. השייך לעבודתו.— (כב) על הנשים. עם הנשים כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב, כ) דחקו זה את זה מפני חביבות המצוה.— הנשים. אנש.— חח. חוח (שפעק־נאדעל) לדבק שני קצות זה בזה.— ונזם. יש נזמי האזנים (אהררינגע) כמו נזמי הזהב אשר באזניהם (לעיל לב, ג) ויש נזמי האף (נאזענרינגע) כמו הטבעות ונזמי האף (ישעיה ג, כא).— וכומז. כמז, פירשו רבותינו מין תכשיט לאבר הבשת.— כלי. כלה.— הניף תנופת. נוף (צוגעווענדעט).— (כג) נמצא. מצא.— אתו. אתת.— תכלת וגו'. (לעיל כה, ד—ה).— (כד) מרים. רום.— עצי

מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב
בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן
אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר
נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם
הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד
וְלַחֹשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה
אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ שלישי (שני כשהן מחוברין)
ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם
בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ לא וַיְמַלֵּא
אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־
מְלָאכָה׃ לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף
וּבַנְּחֹשֶׁת׃ לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ
לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ
הוא

—שרשים והערות—

סלה.— שטים. שנט בערבית.— (כה) אשה, איש.— חכמת. חכם.— בידיה. ידה, כל אחת בידיה.— טוו מטוה. טוה.— (כו) אתנה. אות, הא נוספת.— בחכמה. ולא בנאוה.— העזים. עוז, שערות העזים, ורבותינו קבלו (שבת ע"ד א') שטוו אותם מעל גבי העזים עצמן.— (כז) והנשאם. נשא.— הביאו. בוא.— אבני. אבן.— המלאים. מלא, למלאן בתוך המשבצות.— לאפוד. אפד.— ולחשן. חשן.— (כח) למאור. אור.— המשחה. משח.— ולקטרת. קטר.— הסמים. סמם.— (כט) נדב לבם אתם להביא. שלבם הטוב הקריבם להביא ולא שום פניה לדדית.— אשר צוה ה'. אך בשביל מצות ד'.— נדבה לה'. לשם שמים.— (ל) ראו. ראה.— קרא ה' בשם. כמו שאמר לו בהר (לעיל לא, ב).— (לא) וימלא. מלא, עי' לעיל (שם פסוק ג').— [לב] ולחשב. (לעיל פסוק ד').— (לג) לעיל פסוק ה'.— מלאכת מחשבת. אלו אמר להם בכל מלאכה כמו שנאמר לו שם היו קופצים כל העם ואומרים כלנו יודעים לעשות בכל מלאכה כי בהיותנו במצרים למדנו כל העבודות וכל המלאכות. לפיכך הוסיף להם תיבת מחשבת שלא היו מוכשרים לזה אלא יחידי סגולה.— [לד] ולהורת. ירה, ללמד לאחרים.— הוא ואהליאב. מפני כבודו של אהליאב שגם הוא נודע בישראל לחכם גדול לא אמר אתו כמו שנאמר לו שם שלא לעשותו טפל לבצלאל לעיני כל העם (בראשית

הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ לה מִלֵּא אֹתָם
חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם
בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי
כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃ לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל
וְאָהֳלִיאָב וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה
וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת
הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־
בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת
הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר׃ ד וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת
הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃
ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי
הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו
מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־
יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם
מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת

אתה

—שרשים והערות—

ג, ו).— [לה] חכמת. חכם.- - לב. לבב.— לעשות. עשה.— מלאכה. לאך, ושב על שלשתם חרש וחושב ורוקם,— בתכלת. (לעיל כה, ד).— וארג. ומלאכת אורג.— עשי כל מלאכה וגו', ולהשגיח על עושי כל מלאכה פשוטה ועל חושבי מחשבות (קונסטווערק).— מחשבת. חשב.— [א] ועשה. וכן יעשה.— [ב] ויקרא. קרא.— אשר נתן ה' חכמה בלבו. ונלמוה על פי משה לקרבה אל המלאכה.— כל אשר נשאו לבו. והתנדב מעלמו.— [ג] ויקחו. לקח.— והם. העושים במלאכה.— הביאו אליו עוד. מה שהביאו אליהם כדי להראותם לו וירשמם בפנקסו.— [ה] מרבים. רבה.— העם. עמם.— להביא. בוא.— מדי העבדה. יותר ממה שהוא די לעבודתנו.— מדי. דיי.— [ו] ויצו. צוה.— ויעבירו. עבר.— במחנה. חנה.— לאמר. אמר, כדברים האלה.— ואשה. איש, דגש ת' נח.— לתרומת. רום.— ויכלא. כלא (צוריקהאלטען).— [ז] והמלאכה. הרכוש כמו לרגל המלאכה אשר לפני (בראשית לג, יד).— דים. דיה לפניהם.—

אֹתָהּ וְהוֹתֵר׃ ס רביעי ח וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃
ט אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב
אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃
י וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ
יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל
שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה
בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה
בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת
הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב
וַיְחַבֵּר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת בַּקְּרָסִים וַיְהִי
הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־

המשכן

—שרשים והערות—

והותר. יֹתֵר, מקור כמקום עבר והותירה, כמו והכבד את לבו (לעיל ח, יא) במקום ויכבד (רש״י).— (ח) ויעשו. הפרשה הזאת מפורשת למעלה (פרשה כ״ו).— (י יב יג) בפרשה הנזכרת כתוב אשה אל אחתה וכאן אחת אל אחת, ועוד שנויים קטנים שאין הענין משתנה על פיהם, ועל כיוצא בזה כתב הרשב״א בתשובה חלק ג׳ סי׳ י״ב „בהחלופים שנמצא בכתובים בדברים שאין הענינים מתחלפים אינה שאלה, לפי שאין הכתובים שומרים המלות רק הכונות, וזה יקרה אפי׳ בגופי התורה, ואפי׳ בעשרת הדברות (זכור ושמור שוא ושקר לא תחמד ולא תתאוה) ולא הקפידה התורה רק בשמירת הענינים; גם בשמות בני אדם יקרה כן, כבני שמעון מנה הכתוב בפרשת ויגש ובפרשת וארא יכין וצחר ובפרשת פנחס החליף צחר בזרח, לפי שצחר לשון נגה כלומר צחר וזרח ג״כ לשון נוגה, לפיכך לא הקפידה בשמירת המלה רק בשמירת הכונה" עכ״ל, וכ״כ רבנו הרמב״ן ז״ל בפירושו לתורה (במדבר ב, יד) וביתר באור (דברים ב, י), והאריך בזה הראב״ע בפירושו (שמות כ, א) בד״ה אמר אברהם המחבר „משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהן שוות בטעמן, אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה וגו׳ כי תעבד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך, וקין אמר הן גרשתי אותי היום מעל פני האדמה, כי הטעם שוה, ואמר אליעזר לרבקה הגמיאיני נא וללבן אמר ואומר אליה השקיני נא, ומשה אמר בכור השפחה אשר אחר הריחים וכתוב בכור השבי אשר בבית הבור, והזכיר במשנה תורה תפלתו על ישראל בעבור העגל ואינה דומה לתפלה הנזכרת בפ׳ כי תשא, והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר ואחרים רבים תמצא בהן מלות שונות רק הטעם שוה וכו׳״ עכ״ל, וכונת החכמים האלה שהפשטן אינו צריך להקפיד על כיוצא באלה, אבל חס ושלום לומר שבאו במקרה מצד שגירות הלשון, אלא טעמים כמוסים יש להם הנשגבים מבינת הפשטן.—

הַמִּשְׁכָּ֑ן עַשְׁתֵּֽי־עֶשְׂרֵ֥ה יְרִיעֹ֖ת עָשָׂ֥ה אֹתָֽם׃ טו אֹ֚רֶךְ
הַיְרִיעָ֣ה הָֽאַחַ֔ת שְׁלֹשִׁים֙ בָּֽאַמָּ֔ה וְאַרְבַּ֣ע אַמּ֔וֹת רֹ֖חַב
הַיְרִיעָ֣ה הָאֶחָ֑ת מִדָּ֣ה אַחַ֔ת לְעַשְׁתֵּ֥י עֶשְׂרֵ֖ה יְרִיעֹֽת׃
טז וַיְחַבֵּ֛ר אֶת־חֲמֵ֥שׁ הַיְרִיעֹ֖ת לְבָ֑ד וְאֶת־שֵׁ֥שׁ הַיְרִיעֹ֖ת
לְבָֽד׃ יז וַיַּ֤עַשׂ לֻֽלָאֹת֙ חֲמִשִּׁ֔ים עַ֚ל שְׂפַ֣ת הַיְרִיעָ֔ה
הַקִּיצֹנָ֖ה בַּמַּחְבָּ֑רֶת וַחֲמִשִּׁ֣ים לֻלָאֹ֗ת עָשָׂה֙ עַל־שְׂפַ֣ת
הַיְרִיעָ֔ה הַחֹבֶ֖רֶת הַשֵּׁנִֽית׃ יח וַיַּ֛עַשׂ קַרְסֵ֥י נְחֹ֖שֶׁת חֲמִשִּׁ֑ים
לְחַבֵּ֥ר אֶת־הָאֹ֖הֶל לִהְיֹ֥ת אֶחָֽד׃ יט וַיַּ֤עַשׂ מִכְסֶה֙ לָאֹ֔הֶל
עֹרֹ֥ת אֵילִ֖ם מְאָדָּמִ֑ים וּמִכְסֵ֛ה עֹרֹ֥ת תְּחָשִׁ֖ים מִלְמָֽעְלָה׃ ס
חמישי כ וַיַּ֥עַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁ֖ים לַמִּשְׁכָּ֑ן עֲצֵ֥י שִׁטִּ֖ים עֹמְדִֽים׃
כא עֶ֥שֶׂר אַמֹּ֖ת אֹ֣רֶךְ הַקָּ֑רֶשׁ וְאַמָּה֙ וַחֲצִ֣י הָֽאַמָּ֔ה רֹ֖חַב
הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָֽד׃ כב שְׁתֵּ֣י יָדֹ֗ת לַקֶּ֙רֶשׁ֙ הָֽאֶחָ֔ד מְשֻׁלָּבֹ֖ת
אַחַ֣ת אֶל אֶחָ֑ת כֵּ֣ן עָשָׂ֔ה לְכֹ֖ל קַרְשֵׁ֥י הַמִּשְׁכָּֽן׃ כג וַיַּ֥עַשׂ
אֶת־הַקְּרָשִׁ֖ים לַמִּשְׁכָּ֑ן עֶשְׂרִ֣ים קְרָשִׁ֔ים לִפְאַ֖ת נֶ֥גֶב
תֵּימָֽנָה׃ כד וְאַרְבָּעִים֙ אַדְנֵי־כֶ֔סֶף עָשָׂ֕ה תַּ֖חַת עֶשְׂרִ֣ים
הַקְּרָשִׁ֑ים שְׁנֵ֨י אֲדָנִ֜ים תַּֽחַת־הַקֶּ֤רֶשׁ הָֽאֶחָד֙ לִשְׁתֵּ֣י
יְדֹתָ֔יו וּשְׁנֵ֧י אֲדָנִ֛ים תַּֽחַת־הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָ֖ד לִשְׁתֵּ֥י יְדֹתָֽיו׃
כה וּלְצֶ֧לַע הַמִּשְׁכָּ֛ן הַשֵּׁנִ֖ית לִפְאַ֣ת צָפ֑וֹן עָשָׂ֖ה עֶשְׂרִ֥ים
קְרָשִֽׁים׃ כו וְאַרְבָּעִ֥ים אַדְנֵיהֶ֖ם כָּ֑סֶף שְׁנֵ֣י אֲדָנִ֗ים
תַּ֚חַת הַקֶּ֣רֶשׁ הָֽאֶחָ֔ד וּשְׁנֵ֣י אֲדָנִ֔ים תַּ֖חַת הַקֶּ֥רֶשׁ
הָאֶחָֽד׃ כז וּלְיַרְכְּתֵ֥י הַמִּשְׁכָּ֖ן יָ֑מָּה עָשָׂ֖ה שִׁשָּׁ֥ה
קְרָשִֽׁים׃ כח וּשְׁנֵ֤י קְרָשִׁים֙ עָשָׂ֔ה לִמְקֻצְעֹ֖ת הַמִּשְׁכָּ֑ן
בַּיַּרְכָתָֽיִם׃ כט וְהָי֣וּ תוֹאֲמִם֮ מִלְּמַטָּה֒ וְיַחְדָּ֗ו יִהְי֤וּ תַמִּים֙

אל

—שרשים והערות—

(טו) בפי תרומה (כו, ט) נוסף בכאן „וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל" וגם פסוק י"ב וי"ג נוספו שני פסוקים וסרח העודף וגו' שלא נאמרו אלא להגיד למשה הטעם מפני מה יגדלו היריעות העליונות על התחתונות ואיך יעשה בשעת ההקמה, וכאן לא נאמר אלא אופן מעשיהם בלבד, ובשעת

אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי
הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה
עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי
צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן
לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ
בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים
צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם
וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב
עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה
אַדְנֵי כָסֶף׃ לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם
וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ
לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם
וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃
ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב
סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע
פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת

על

—שרשים והערות—

[לא לב] האחת השנית. לעיל (כו, כו).— [לו] ויצק. יצק.— [לח] וחשקיהם. חשק=חבק בחלוף א"ת ב"ש (רייפען). לעיל (שם לז) לא נזכרו החשוקים, ולדעת הגאון נ"ייב ז"ל היה בראש כל עמוד חשוק יוצא ובולט מסביב כעין כותרת (געזימס) וצפה ראשי העמודים ביחד עם הכותרת הזאת בזהב ואיננו מדבר כאן מצפוי העמודים עצמם, ושם איננו מדבר אלא מצפוי העמודים.— [א] הארן. פירשנו לעיל

על־צלעו השנית: ד ויעש בדי עצי שטים ויצף אתם
זהב: ה ויבא את־הבדים בטבעת על צלעת הארן
לשאת את־הארן: ו ויעש כפרת זהב טהור אמתים
וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה: ז ויעש שני כרבים
זהב מקשה עשה אתם משני קצות הכפרת: ח כרוב
אחד מקצה מזה וכרוב־אחד מקצה מזה מן הכפרת
עשה את־הכרבים משני קצוותיו*: ט ויהיו הכרבים
פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על־הכפרת
ופניהם איש אל־אחיו אל־הכפרת היו פני הכרבים: פ
י ויעש את־השלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה
רחבו ואמה וחצי קמתו: יא ויצף אתו זהב טהור
ויעש לו זר־זהב סביב: יב ויעש לו מסגרת טפח
סביב ויעש זר־זהב למסגרתו סביב: יג ויצק לו ארבע
טבעת זהב ויתן את־הטבעת על ארבע הפאת אשר
לארבע רגליו: יד לעמת המסגרת היו הטבעת בתים
לבדים לשאת את־השלחן: טו ויעש את־הבדים עצי
שטים ויצף אתם זהב לשאת את־השלחן: טז ויעש
את־הכלים | אשר על־השלחן את־קערתיו ואת־
כפתיו ואת מנקיתיו ואת־הקשות אשר יסך בהן זהב
טהור: פ ששי (שלישי כשהן מחוברין) יז ויעש את־המנרה
זהב טהור מקשה עשה את־המנרה ירכה וקנה
גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו: יח וששה קנים
יצאים מצדיה שלשה | קני מנרה מצדה האחד

* קצותיו קרי

ושלשה

—שרשים והערות—

(כה, י)—. [ו] ויעש כפרת פירשנו לעיל (שם יז).— (י) ויעש את השלחן, פירשנו לעיל (שם כג).— [יג] ויצק לו. שם נאמר ועשית לו והיינו ע"י יציקה.— (יד) לבדים. בפתח הלמד להבדים המבוארים למעה.— [טז] הכלים. כלה, כלל ואחריו פרט. — (יז) ויעש את המנרה. פירשנו

וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים
הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר
תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים
מִמֶּנָּה׃ כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה
אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה
וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר
עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ
וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ
לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ
מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים
לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי
שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס
שביעי (רביעי כשהן מחוברין) לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה
עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ
רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע
פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ

את

—שרשים והערות—

לעיל (שם לא).— (כד) ואת כל כליה. שם כתוב את כל הכלים האלה.— (כה) ויעש את מזבח הקטרת. לעיל (ל, א) ושם פירשנו.— (כט) שמן המשחה קדש. בכונה קדושה שיתקיים לעולם (לעיל שם לא).— קטרת הסמים טהור, מבשמים מנוקים מפסלת (שם לה) (הרע"ב).— (א) ויעש

אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־
הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל כֵּלָיו עָשָׂה
נְחֹשֶׁת׃ ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת
תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת
בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃
ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃
וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת
אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר
נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב
תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃
י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה
עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים

וחשקיהם

—שרשים והערות—

את מזבח העלה. לעיל (כז. א) ושם פירשנו.— [ה] ויצק. יצק.— הקצות, קצה.— למכבר. אשר למכבר.— [ז] נבוב לחת. (האהל אויס טאפעלן).— [ח] ויעש. עשה.— הכיור. כיר.— כנו. כנן.— במראת. ראה (אויס דען שפיעגעלן).— הצבאת. צבא. נשים הצובאות (דער פער־זאממעלטען פרויען).— פתח אהל מועד. שנתאספו אל פתחו של אהל משה אשר קרא לו אהל מועד (לעיל לג, ז) ומסרו לו מראותיהן לנדבת המשכן (רמב״ן), וכתב רבינו בחיי „דע כי הפרשיות האלה הסמוכות זו לזו ויעש בצלאל את הארן, ויעש את השלחן, ויעש את המנורה, ויעש את מזבח הקטרת ויעש את מזבח העולה וגו׳. כן היו במשכן ובמקדש כסדר. הארון לפני ולפנים מן הפרכת והשלחן מחוץ לפרכת בצפון והמנורה בדרום (והקדים מעשה השלחן למעשה המנורה אע״פ שהמנורה קודמת במעלה לפי שהיא סמל אור החכמה והשלחן סמל העשר (ב״ב כ״ה ב׳) ואמרו רבותינו שם לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר, וכן מצינו שהקפיד הכתוב גם בשעת ההקמה להקדים העמדת השלחן על מקומו לפני העמדת המנורה (לעיל כו, לה ולקמן מ, ד) ? אולי רמז בזה על מה שאמרו רבותינו (תנא דבי א״ר פ״א) לשמור את דרך עץ החיים מלמד שדרך ארץ קדמה לתורה שמתחלה צריך האדם להכין לו פרנסתו ואח״כ יעסוק בתורה בדעה צלולה, וכמו ששנינו (אבות פ״ב מ״ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ ודייק מינה רבינו תם דדרך ארץ קודמת (תוס׳ ישנים יומא פ״ה ב׳ ד״ה תשובה), ואמר רבא לרבנן לא תתחזו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא) ומזבח הקטרת בין שלחן למנורה משוך כלפי חוץ, ואח״כ מזבח העלה העומד מחוץ לאה״מ״ עיי״ש.—

[ט] ויעש את החצר (לעיל כז, ט) ושם פירשנו.—

וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה
עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים
וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים
אַמָּה׃ יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף
עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף
הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה
אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז כָּל־קַלְעֵי
הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת
וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף
וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר יח וּמָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ
אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר
סָבִיב נְחֹשֶׁת׃

ס ס ס

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד
עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־

אהרן

—שרשים והערות—

[יג] **חמשים אמה.** ג"כ חמשים אמה רחב.— [יד] **קלעים.** אך הקלעים לא עשה אלא ט"ו אמה.— **אל הכתף.** הימנית (חולין נ"א ע"א).— (טו) **מזה ומזה.** מצד זה כמו מצד זה, ויו כטעם כ.וו וכן ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לרעהו (איוב טז, כא) כמו בן אדם עם רעהו.— (יז) **וחשוקיהם.** הם החשוקים שבאמצע העמודים.— **וצפוי.** צפה.— **ראשיהם.** ראש, גם ראשי העמודים היו מצופים בכסף ולא נזכר זה בצווי בפ' תרומה.— **והם.** הראשים האלה.— **מחשקים כסף.** היו מוסבים בכותרת כסף (געזימס) סביב (לעיל לו, לח).— **כל עמדי החצר.** באור על „והם" (עקספלא-נאטיוו).— (יח) **וקומה.** קום.— **ברחב.** המסך היה זקוף ברחבו.— **לעמת קלעי החצר.** כנגד קומת הקלעים.— (יט) **ועמדיהם.** של העשרים אמה ארך.— **וחשקיהם.** של הראשים, לעיל פסוק י"ז.— [כ] **וכל היתדת.** לעיל (כז, יט).—

(כא) **אלה.** אל.— **פקודי.** פקד, החשבונות השייכים לנדבות המשכן (בערעכנונגם=אויפנאהמען) מן

אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה
יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כג וְאִתּוֹ
אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם
בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס כד כָּל־
הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀
זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת
כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת
אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת
הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃ כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה

ושבעים

—שרשים והערות—

הדברים החשובים כמו זהב וכסף ונחשת ותכלת וארגמן ותולעת שני, אבל מן הדברים הבלתי חשובים לא קבל חשבון כמו מעצי שטים ושמן ועזים ועורות, והנשיאים לא דרשו חשבון נדבותיהם.— **המשכן.** שכן.— **משכן העדת.** שהוא משכן לתורה.— **פקד.** נמנה ונחשב.— **על פי משה.** כמצותו.— **עבדת.** עבד.— **הלוים.** עבודת שמירת החשבונות היתה מסורה ביד הלוים לפי שהם כבר נמצאו נאמנים לה' במעשה העגל.— **ביד.** ידה. — **בן.** בנה. — **ביד איתמר,** הוא היה המשגיח הראשי עליהם.— (כב) **עשה את כל וגו'.** כל המלאכה נתיחסה אליו כי הוא היה ראש האומנים.— **אשר צוה ה' את משה.** אפי' מה שלא צוהו משה בפירוש כיון לדעת המקום כמו שצוה את משה.— [כג] **ואתו.** טפל אליו אבל למעלה מכל האומנים.— **חרש.** (מייסטער).— **וחשב** (קינסטלער) בכל מלאכת מחשבת.— **ורקם.** (שטיקער, ווירקער).— **בתכלת וגו'.** מבואר ריש תרומה.— (כד) **למלאכה.** לאך, למלאכת המשכן.— **ויהי זהב התנופה.** שעור הכתוב ויהי כל **הזהב זהב התנופה העשוי** וגו' **תשע** וגו', ודרך המקראות להסתרס לפעמים לאיזו כונה נסתרת.— **זהב התנופה,** זהב תנופת הנדבות.— **ועשרים.** עשר.— **מאות.** מאה.— **ושלשים.** שלש.— (כה) **פקודי העדה.** הנמנים בעדה לפני בנין המשכן (לעיל ל, טז).— **וחמשה.** חמש.— (כו) **בקע.** חצי מטבע שלמה מלשון ויבקעו וגו' במחנה פלשתים (ש"ב כג, טז) שחצו את המחנה ונכנסו לתוכה.— **לגלגלת.** גלל. ונכפלה הפ"א.— **מחצית.** חצה, פירוש לתיבת בקע שאיננו מחצית מטבע אחרת אלא מחצית השקל (עקספלאנאטיוו).— **לכל העבר.** (לעיל ל, יג).— **הפקדים.** הנמנים.— **ומעלה.** עלה, והה"א נוספת לפיכך הנגינה מלעיל.— **לשש.** ששה (יחזקאל מה, יג).— (כז) **ויהי.** היה.— **לצקת.** יצק.— **הפרכת.** פרך.— (כח) **ושבעים.** שבע.— **ווים.** כתבנית וו.— **לעמודים.** עמד.— **ראשיהם.**

וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם
וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃ ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־
לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־
אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת
הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ
שני (חמישי כשהן מחוברין) ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי
הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ
הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָו* חֻבָּר׃

*) קצותיו קרי וחשב

—שרשים והערות—

ראש ראשי העמודים.— וחשק. (אומגערייפט).— אתם. אות, את הראשים שעשה להם כותרות כסף (זילבערנע געזימזע), וגם אמלע העמודים חשק בחשוקים דקים. ולא חשב את כסף התנופה שבא בנדבה אים כנדבת לבו שמהם עשו כלי שרת (רש"י לעיל כה, ג) ובלא ספק גם מהם קבלו חשבון? כי לא הלך לדבר אלא מכסף הפקודים להודיע שנתכפרו עונותיהם ע"י הכסף הזה כמו שכתוב (לעיל ל, טז) ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת וגו'.— [כט] ונחשת. נחש.— התנופה. נוף.— ואלפים. אלף.— וארבע רבע.— (ל) ויעש עשה.— מועד. יעד.— מזבח. זבח.— מכבר. כבר.— כלי. כלה.— (לא) אדני. אדן.— סביב. סבב.— יתדת. יתד. כל אדני הנחשת היו ס"א, עשרים לצפון ועשרים לדרום שמונה למזרח ושמנה למערב (כי העמודים שבארבע המקצועות היו משותפים לשני הצדדים) וחמשת אדני מסך האהל — בס"ה ס"א אדנים, כל אדן אמה מעוקבת, כי הוא נתון תחת העמוד שעביו אמה על אמה וגובהו ג"כ אמה כאדני הכסף, ואדן הכסף היה אמה על אמה ברחב שלשה רבעי אמה כמדת חצי הקרש ומשקלו ככר, ואם נעשנו אדן מעוקב יהיה משקלו ככר ושליש, וס"א אדני כסף כאלה היה משקלם פ"א ככר ושליש, וידענו מלמודי הטבע שערך המשקל המיוחד (שפעציפישעס געוויכט) של הנחשת להמשקל המיוחד של הכסף הוא כערך 8,9 אל 10,5 לאמר, שכל שני מטילים שוים בגדלם האחד כסף והשני נחשת — יהיה משקל הנחשת 0,84 חלקים ממשקל הכסף, לפי זה היה משקל ס"א אדני הנחשת 0,84 × 81,3 = 68,3 ככר, נשארו שני ככרים ואלף וחמש מאות שקל ליתר הדברים — [א] בגדי שרד. (לעיל לא, י).— [ג] וירקעו. רקע (אויסגעדעהנט) הכו בפטיש על הסדן עד שנתרקע לפחים דקים.— פחי. פחח (בלעך). — פתילם. פתל.— לעשות. לשום אותם.— (ד) כתפת. פירשנו (לעיל

ה וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת
מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ ח וַיַּעַשׂ
אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל
עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃
י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה
וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר
וְיָהֲלֹם׃ יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃
יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת
מִשְׁבְּצֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃ יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃ טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־
הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃
טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ
אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יז וַיִּתְּנוּ
שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת
הַחֹשֶׁן׃ יח וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־
שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל
פָּנָיו׃ יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי

* ס"א זָב   קצות

—שרשים והערות—

כח, ו).— [ט] כפול. אחר הכפלתו היה ארכו כרחבו.— [יז] העבתת הזהב. העבותות עבותות הזהב, חסר הנסמך כמו הארון הברית (יהושע ג, יד). — על קצות. חסר על קצות.—

קְצ֣וֹת הַחֹ֑שֶׁן עַל־שְׂפָת֕וֹ אֲשֶׁ֛ר אֶל־עֵ֥בֶר הָאֵפֹ֖ד בָּֽיְתָה׃
כ וַֽיַּעֲשׂוּ֮ שְׁתֵּ֣י טַבְּעֹ֣ת זָהָב֒ וַֽיִּתְּנֻ֡ם עַל־שְׁתֵּי֩ כִתְפֹ֨ת
הָאֵפֹ֤ד מִלְּמַ֙טָּה֙ מִמּ֣וּל פָּנָ֔יו לְעֻמַּ֖ת מַחְבַּרְתּ֑וֹ מִמַּ֕עַל
לְחֵ֖שֶׁב הָאֵפֹֽד׃ כא וַיִּרְכְּס֣וּ אֶת־הַחֹ֡שֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו֩ אֶל־
טַבְּעֹ֨ת הָאֵפֹ֜ד בִּפְתִ֣יל תְּכֵ֗לֶת לִֽהְיֹת֙ עַל־חֵ֣שֶׁב הָאֵפֹ֔ד
וְלֹֽא־יִזַּ֣ח הַחֹ֔שֶׁן מֵעַ֖ל הָאֵפֹ֑ד כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־
מֹשֶֽׁה׃ פ שלישי (ששי כשהן מחוברין) כב וַיַּ֛עַשׂ אֶת־מְעִ֥יל
הָאֵפֹ֖ד מַעֲשֵׂ֣ה אֹרֵ֑ג כְּלִ֖יל תְּכֵֽלֶת׃ כג וּפִֽי־הַמְּעִ֥יל בְּתוֹכ֖וֹ
כְּפִ֣י תַחְרָ֑א שָׂפָ֥ה לְפִ֛יו סָבִ֖יב לֹ֥א יִקָּרֵֽעַ׃ כד וַֽיַּעֲשׂוּ֙
עַל־שׁוּלֵ֣י הַמְּעִ֔יל רִמּוֹנֵ֕י תְּכֵ֥לֶת וְאַרְגָּמָ֖ן וְתוֹלַ֣עַת שָׁנִ֑י
מָשְׁזָֽר׃ כה וַיַּעֲשׂ֥וּ פַעֲמֹנֵ֖י זָהָ֣ב טָה֑וֹר וַיִּתְּנ֨וּ אֶת־
הַפַּעֲמֹנִ֜ים בְּת֣וֹךְ הָֽרִמֹּנִ֗ים עַל־שׁוּלֵ֤י הַמְּעִיל֙ סָבִ֔יב בְּת֖וֹךְ
הָרִמֹּנִֽים׃ כו פַּעֲמֹ֤ן וְרִמֹּן֙ פַּעֲמֹ֣ן וְרִמֹּ֔ן עַל־שׁוּלֵ֥י הַמְּעִ֖יל
סָבִ֑יב לְשָׁרֵ֕ת כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס כז וַֽיַּעֲשׂ֛וּ

את

—שרשים והערות—

[כב] ויעש את מעיל האפד. מפורש לעיל (כח, לא).— מעשה ארג. בצווי שם לא הקפיד הכתוב אלא על השפה שתהיה מעשה אורג לפי שדרך שם צריכים להכנים ולהוציא את הראש תמיד וקרוב להקרע, לכן צוהו לחזקו שם בשפה חזקה כמו שהאורגים מחזקים את השפות, אבל מאיזה מקום יתחיל לארוג לא הודיעו הכתוב אם מן הקצה התחתון או מן הקצה העליון, וכאן הודיע שתחלת האריגה היתה משפת בית הצואר וירד מטה מטה עד שוליו התחתונים, כי בראותו שהצווי מקפיד הרבה על חזקת פי המעיל מצא לנכון לפניו להתחיל בו מלאכת האריגה, כי כל חוט ארוך שעובדין בו זמן רב לתפור או לארוג חזק הוא בראשיתו והולך ונרפה עד סופו, לפיכך התחיל אריגתו מן המקומות הצריכים חיזוק ביותר, כדי שיהיו פי המעיל וקצות האונקליות (ארמעל) נעשים מראשית החוט בעודנו בחזקתו, וטעם מעשה אורג ופי המעיל בתוכו—שתחלת מעשה אריגתו היתה מפי המעיל, ומה שלא הקפיד הכתוב לעשות שפות נכפלות גם בקצות האונקליות כדי שלא יקרעו ע"י הכנסת והוצאת הידים תמיד? כדי שלא תכבד העבודה על הידים העסקניות בנשאן עליהן שפות כבדות.— [כה] בתוך הרמנים. בצווי שם כפל הכתוב תיבת סביב ואמר על שליו לאמר שיהיו דוקא על שוליו ולא יהיה הפסק בנתים אלא סביב סביב במרחקים שוים, וכאן כפל בתוך הרמנים לאמר שהפעמונים צריכים להיות דוקא בפנים הרמונים כמו שכתב הרמב"ן לעיל שם, אעפ"י שלפי מטרתם „ונשמע קולו בבואו אל הקדש" (שם לה). יותר היה ראוי לתתם מבחוץ, כדי שיתחזק קולם ביותר ולא יעמם ע"י כסוי הרמונים, מ"מ יעשם דוקא מבפנים ויהיה דמיון הקול הזה כקול אל שדי בדברו שהקול נשמע ומשמיעו נעלם.— [כו] לשרת. שרת, דוקא בשעת השירות ולא לשעשע את

אֶת־הַכֻּתֳּנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ כח וְאֵת
הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי
הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר
וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃
לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לב וַתֵּכֶל
כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי לג וַיָּבִיאוּ
אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו
קְרָשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת
הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת
פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת
הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃

* בריחיו קרי

את

—שרשים והערות—

נפצו.— [כח] המצנפת. עי' ויקרא (טז ד; ח, ט).— פארי. פאר.— המגבעת. גבע (לעיל כח, מ).— פארי המגבעת. הכובעים העשוים כעטרות, הפארים (ישעיה ג, כ) ת"י כליליא (קראנענארטיגע היטע), וביחזקאל (מד, יח) קורא אותם פארי פשתים.— (ל) ויעשו את ציץ. (לעיל כח, לו).— ויכתבו. כתב.— (לא) ויתנו. נתן.— עליו פתיל. ובלווי כתוב ושמת אתו על פתיל, הכניסו את הפתיל באחד מנקבי הציץ ומשכוהו מצד חוץ והוציאוהו דרך הנקב השני ושני קצותיו קשרו מאחוריו על המצנפת מלמעלה, ונתקיימו שני המקראות, שהפתיל נתון על הציץ מצד חוץ והציץ תלוי על הפתיל.— מלמעלה. עלה, נקשר בגובה המצנפת מאחוריו.— (לב) ותכל. כלה.— עבדת. עבד.— משכן. שכן.— מועד. יעד.— ויעשו. עשה.— (לג) ויביאו. בוא.— כליו. כלה.— קרסיו. קרס (שפאנגען).— קרשיו. קרש (באלקען), מן הדבר הקטן עד הדבר הגדול.— בריחו. ברח.— ועמדיו. עמד.— ואדניו. אדן.— [לד] מכסה. כסה.— עורת. עור.— האילם. איל.— המאדמים. אדם. התחשים. תחש.— פרכת. פרך.— המסך. סכך.— (לה) העדת. עוד.— בדיו. בדד.— הכפרת. כפר (לעיל טז, יד).— (לו) השלחן. שלח. השרש פשט מתורגם שלח, ופשט את בגדיו (ויקרא ו, ד) והפשיט את העלה (שם א, ו) ת"א וישלח, כי הבגדים ועור בעל חי מתרחבים ומתפשטים בהתפשטם מעל הגוף, ובעברית השרש שלח מורה לפעמים התרחבות כמו תשלח קציריה עד ים (תהלים פ, יב) הגפן הזאת הרחיבה ענפיה הקצרים עד ים, וכן שלוחותיה נטשו עברו ים (ישעיה טז, ח) ענפיה הרחבים התרחבו ויעברו עד הים, ומפני הטבלא הרחבה שעליו

לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה
וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב
וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח
הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃
מ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ
לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת
הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו
לְכַהֵן׃ מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃ מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־
כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי (שביעי כשהן מחוברין)
מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃

ושמת

—שרשים והערות—

נקרא שלחן.— הפנים. פנה (דאס הערדליכע ברויט) הַנִּתָּן לפני ד׳.— [לז] המנרה. נור.— הטהרה. טהר, שנעשתה כלה מקשה אחת זהב טהור.— נרתיה. נור.— המערכה. ערך, שנדלקים במערכה נאותה (אין געהעריגער ארדנונג) שיהיו פונים כלם לצד האמצעי.— המאור. אור.— [לח] מזבח. זבח.— המשחה. משח.— קטרת. קטר.— הסמים. סמם.— [לט] הנחשת. נחש.— מכבר. כבר.— הכיר. כיר.— כנו. כנן.— [מ] קלעי. קלע (לעיל כז, ט).— מיתריו. יתר.— ויתדתיה. יתד (עי׳ לעיל לה, יז).— לאהל מועד. לְהֵעָשׂוֹת על ידיהם אהל מועד ששם יִוָּעֵד הקב״ה לשכון בתוכם.— [מא] בגדי השרד. (לעיל לה, יט).— בניו. בנה, הבנים בונים בית הוריהם ומצלפדיהם הם כערער בערבה.— [מב] את כל העבדה. עשו כל זאת לא בתור מלאכה אלא בתור עבודת השם (רמב״ן).— [מג] וירא. ראה.— המלאכה. לאך.— ויברך. ברך— אתם. אות.— [ב] ביום החדש הראשון. באחד לחדש ניסן שהוא יום שמיני למלואים.— הראשון. ראש.— תקים. קום, תעמידנו על מכונו ולא תפרקנו עוד עד יום העלות הענן „התחילו שבעת ימי המלואים בכ״ג באדר ובאחד בניסן שלמו, כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר (בירושלמי ריש יומא פליגי אמוראי בזה) ומקריב עליו קרבנות ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו״ (סדר עולם רבה רפ״ז), ומה שנאמר (ויקרא ח, לה) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה הכונה חוץ מזמן פריקתו שהיה אחר תמיד של בין הערבים, ויומם ולילה פירושו ביום ובלילה כמו והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח) שאין הכונה בלי הפסק כלל (מנחות צ״ט ב׳).— משכן אהל מועד. המשכן

ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־
הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ
וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־
מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־
מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה
לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־
אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־
הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ
אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃
י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ
אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם
בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו
תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם

כאשר

—שרשים והערות—

שמהיום והלאה יהיה אהל מועד אשר אִוָּעֵד לכם שמה, כי ביום השמיני התחילה שכינה לשרות בתוכו (ויקרא ט, כג) (הגליי"ב ז"ל).— [ג] ושמת שם. כסדר נערך (שם ו, ג) כאופן שיצאו הבדים לחוץ ונִרְאוּ מבעד לפרכת כשני דדי אשה (יומא נ"ד א').— וסכת. סכך.— [ד] וערכת ערכו, ערך (אָרדנע דארויף זיינע אָרדנונג) הוא ערך הלחם.— והבאת. בוא.— והעלית. עלה.— [ה] ונתתה. נתן.— לפני ארון העדת. מחוץ לפרכת העדות.— [ח] ושמת את החצר סביב. כסדר נערך שיקיף את כל המשכן ברחוק כ' אמה מסביב ומלפניו מרובע אמתי חמשים בחמשים (לעיל כז, יח).— [ט] ולקחת. לקח.— וקדשת. קדש.— כליו. כלה.— והיה קדש. המשכן יהיה קדש ולא קדש קדשים, כי לא יקדש את הנכנסין לתוכו של כדת אלא צריכים לצאת תיכף.— [י] והיה המזבח קדש קדשים. לקדש גם את הפסולין העולים עליו (לעיל כט, לז) והוא הדין שאר כלי שרת שכתוב בהם (לעיל ל, כט) כל הנוגע בהם יקדש.— [יב] והקרבת. קרב.— ורחצת. רחץ.— במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב)— [יג] והלבשת. לבש.— בגדי. בגד.— ומשחת. משח.— [יד] כתנת. כתן [טו] אביהם. אבה.— והיתה. היה, מטרת המשיחה הזאת היא.— להית להם משחתם לכהנת עולם. שישארו כהנים לעולם.—

כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת
לָהֶם מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃
יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־
קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ
אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל
עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח
וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־
הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃ כא וַיָּבֵא
אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ
עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן
צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם

לפני

—שרשים והערות—

לדרתם. דור, גם הדורות הבאים אחריהם.— משחתם. שם הפעל בתוספת הא מן לְמָשְׁחָה בהם (לעיל כט, כט) כמו הָקְרָבָתָם (ויקרא טז, א), אבל מָשְׁחָתָם (שם כב, כה) משרש שחת.— (יז) השנית. שנה, לצאתם ממצרים.— הוקם. קום.— [יח] ויתן וגו' וישם וגו'. האדנים לא היו צריכים שום תקון אלא להעמידם על הקרקע זה אצל זה כמו שהם אבל הקרשים היו צריכים תקון לשומם בתוך נקבי האדנים היטב. היטב ע"י פטישים ומקבות כדי שידבקו זה בזה וגם היו מסודרים בסדר נאות והיו רושמין עליהם באותיות שלא לשנות מקומן לעולם (שבת ק"ג ב') ובירושלמי (שבת פרק י"ב ה"ג) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר וכי יש משפט לעצים? אלא איזה קרש זכה להנתן בצפון ינתן בצפון בדרום ינתן בדרום, ואפשר שזוהי כונת הגמ' (מנחות צ"ט א) ומנא לן דאין מורידין (מקדושה חמורה לקדושה קלה) א"ר דא"ק ויתן את אדניו וישם את קרשיו ורש"י ז"ל דחק הרבה בפירוש המאמר, ונראה דיליף מדכתיב וישם את קרשיו בסדר וכמו שאמרנו כדי שלא יחליפם לתתם במקום אחר שאינו קדוש כ"כ.— [יט] ויפרש פרש.— וישם. שום, בסדר נאות באופן שיכסה את הקרשים עד האדנים שלא נתכסו עדין לגמרי ע"י היריעות התחתונות (לעיל כו, ט) ושם פסוק י"ג.— מכסה. כסה.— עליו מלמעלה. עלה.— (כ) ויקח ויתן את העדת. שלקחם מתוך ארון העץ שהיה באהלו (דברים י, ה) ונתנם אל ארון בצלאל.— וישם. לעיל פסוק ג'. ויבא. בוא.— וישם את פרכת. מכוון תחת הקרסים של היריעות התחתונות (לעיל כו, לג).— ויסך. סכך.— (כג) ויערך. ערך (געאָרדנעט). — ערך לחם. כל זה היה ביום הראשון לשבוע שהוא יום השמיני למלואים (שבת פ"ז א), וממה שסיים הכתוב כאשר צוה ד' את משה — נראה

לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס
כד וַיָּ֤שֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד נֹ֖כַח הַשֻּׁלְחָ֑ן עַ֛ל
יֶ֥רֶךְ הַמִּשְׁכָּ֖ן נֶֽגְבָּה׃ כה וַיַּ֥עַל הַנֵּרֹ֖ת לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֛ר
צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס כו וַיָּ֛שֶׂם אֶת־מִזְבַּ֥ח הַזָּהָ֖ב
בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד לִפְנֵ֖י הַפָּרֹֽכֶת׃ כז וַיַּקְטֵ֥ר עָלָ֖יו קְטֹ֣רֶת
סַמִּ֑ים כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס שביעי כח וַיָּ֛שֶׂם
אֶת־מָסַ֥ךְ הַפֶּ֖תַח לַמִּשְׁכָּֽן׃ כט וְאֵת֙ מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֔ה שָׂ֕ם
פֶּ֖תַח מִשְׁכַּ֣ן אֹֽהֶל־מוֹעֵ֑ד וַיַּ֣עַל עָלָ֗יו אֶת־הָֽעֹלָה֙ וְאֶת־
הַמִּנְחָ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס ל וַיָּ֙שֶׂם֙ אֶת־
הַכִּיֹּ֔ר בֵּֽין־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד וּבֵ֣ין הַמִּזְבֵּ֑חַ וַיִּתֵּ֥ן שָׁ֛מָּה מַ֖יִם
לְרָחְצָֽה׃ לא וְרָחֲצ֣וּ מִמֶּ֔נּוּ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֣ן וּבָנָ֑יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם
וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ לב בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד וּבְקָרְבָתָ֛ם

אל

—שרשים והערות—

שעשה כהלכה, וההלכה אומרת (ויקרא כד, ח) ביום השבת ביום השבת יערכנו? ודוחק לומר שהיה זה על פי הדבור. ונראה שלישתו ואפייתו היה ביום הששי שלפניו אחר שהקים את המשכן בבקר ולא פרקו עוד כל יום השבת עד יום א׳ בבקר שפרקו בפעם האחרונה ואזהו הקב״ה להקימו ושלא לפרקו עוד, ומאי דתניא בסדר עולם רפ״ז כל שבעת ימי המילואים היה מעמיד את המשכן בכל בקר ומפרקו, הייִנו חוץ מיום השבת כי למה יחלל עליו את השבת שלא לצורך (ועי׳ היטב ירושלמי רים יומא סוף פיסקא קמא ובשיורי קרבן בד״ה היה שם ז׳ עמידות „ואפשר לומר דבשבת לא היתה עמידה ופריקה״ ע״ש, ונראה דודאי לא חלל שבת בחנם, ואפי׳ אי גמר בשיני מספר ההקמות והפירוקים היה משלימם בערב שבת), ובשבת סדר את הלחם על השלחן בפעם הראשונה והיה מונח שם עד שבת הבאה, ומה שאמר ויערך עליו ערך לחם פירושו וכבר ערך. כמ״ש (לעיל טז, כ), ובשעת הפריקה לא נפסל ביוצא, כי במסודר כולי עלמא לא פליגידלא נפסל דכתיב (במדבר ד, ז) ולחם התמיד עליו יהיה (מנחות נ״ה א׳). ומאי דתניא בתוספתא דמנחות (פ״ז ה״ב) כי בשבעת ימי המלואים היה השלחן בטל מן הלחם, אמת הוא כי לא היה אפשר לסדרו בשבת הקודמת שעדיין לא הוקם המשכן כלל, אלא שהלשון מגומגם שם קצת ע״ש.— (כד) וישם את המנרה. בערך מסודר למצב השלחן שהעמידו בראשונה, ותרגומו (דעם טישע עבענמאססיג), ולעיל (כו, לה) כתוב שימה בין בשלחן בין במנורה, כי באמת היו שניהם מסודרים בערך נאות, בתחלה מעמיד את השלחן אמתים וחצי רחוק מן הכותל הצפוני ואח״כ מעמיד את המנורה בערך זה רחוק מן הדרום, אבל מפני שהשלחן היה הראשון בהעמדה ואין הערך נכר בו שנעשה נכונה— לפיכך כתוב בו כאן לשון נתינה.— (כה) ויעל. עלה.— הנרת. נור.— לפני. פנה.— (כו) וישם את מזבח הזהב. כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קצת כלפי מזרח וכלה בסוף עשר אמות מן הפרכת (רש״י לעיל כו, לה).— (כז) ויקטר. קטר.— סמים. סמם.— (כט) את העלה ואת המנחה. עולת התמיד ומנחתה.— המנחה. מנח, והרבוי מְנָחוֹת ולא מִנְחוֹת כי המם שרשית, וכן תרגם אונקלוס לרוח היום (בראשית ג, ח) למנח יומא.— (לא) ורחצו. רחץ, היו רוחצים.— (לב) בבאם. בוא.— ובקרבתם. מקור בהא נוספת לְקָרְבָה (לעיל לו, ב).—

אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־
מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ מפטיר
לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־
הַמִּשְׁכָּן׃ לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־
שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל
מַסְעֵיהֶם׃ לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד־יוֹם
הֵעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה
לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃

—שרשים והערות—

(לג) ויקם. קום.— ויתן. נתן.— ויכל. כלה.— המלאכה. לאך.— (לד) ויכס. כסה.— מועד. יעד.— וכבוד. כבד.— המשכן. שכן.— (לו) ובהעלות. עלה (זיך ערהאָבען).— יסעו. נסע.— (לח) יומם. יום.— ואש. אשש.— תהיה. היה, היתה רגילה להיות.— לילה. ליל.— בו. בתוך המשכן.— לעיני. עין.— בכל. כלל.— מסעיהם. תחנותיהם (שטאציאָנען) כמו וילך למסעיו (בראשית יג, ג) עיי"ש רש"י, וכן אלה מסעי (במדבר לג, א) המקומות שנסעו שמה.—

חזק

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

חמשה חמשי תורה

ספר

ויקרא

בינת מקרא

עם באור קצר למלמדים הנקרא

שרשים והערות

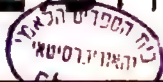
יבאר שרש כל תיבה כעין התנ"כ הידוע עם אותיות תלולות, הבדל השמות והפעלים והמלים הנרדפים, דקדוק כל מלה קשה, באור הענין במקומות הצריכים באור — בדרך הפשט הברור, מסכים לקבלת חז"ל האמיתית.

מאת הרה"ג המדקדק המפורסם מו"ה

אריה ליב גארדאן

נדפס

בעה"ק ירושלם תובב"א

בהוצאות המדפיסים לעווי את שעהנבוים ושותפיהם. ירושלם [ארץ ישראל]

א

אל
מן
על
אה
יד
את
את
פ
לנ
וע
את
על
במ
* א'

וי

ויתעב
להודיע
אדם
(י) ע
לפני
לכפ
(ירו
(ד)
לבני
אשר
בני.
בית
ולוי)

א א וַיִּקְרָא* אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד
לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה
מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם׃ ג אִם־
עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְסָמַךְ
יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ ה וְשָׁחַט
אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ
לִנְתָחֶיהָ׃ ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ׃ ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר
עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ
בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה

* א׳ זעירא

ריח

—שרשים והערות—

(א) ויקרא. קרא.— וידבר. דבר.— מועד. יעד.— לאמר. בלשון הזה.— ויקרא וגו׳ וידבר נסמכו שני הפעלים זה לזה ולא הפסיק השם בנתים כמנהג הלשון, כמו שמע אלקים ויתעבר (תהלים עח, נט) וירא לוט ויקם (בראשית יט, א). ישמע אל ויענם (תהלים נה, כ), להודיע שקדמה קריאת חבה אל הדבור (רז״ל).— (ב) יקריב. קרב (אפפערן).— קרבן. אפפער.— אדם כי יקריב מכם. שעורו אדם מכם כי יקריב.— הבהמה. (בראשית א, כד).— (ג) עלה. שעולה כליל על המזבח.— תמים. תמם, בלי מום.—לרצנו. רצה, שיהיה הקרבן לרצון לפני ד׳ (אונקלוס) ושירצה המקריב בהקרבת קרבנו (תו״כ).— לפני. פנה.— (ד) ידו. ידה.— לכפר. על עשה (תו״כ) שאין לך אדם שאינו מחויב בעשה (זבחים ז׳ א׳) ועל הרהור הלב (ירושלמי יומא פ״ח ה״ז) שאין אדם ניצול ממנו בכל יום (ב״ב קס״ד ב׳).— עליו. עלה.— (ה) ושחט. אפי׳ זר וממה שאמר ושחט בל״י והקריבו בל״ר למדנו שאין שני הפעלים מתיחסים לבני אהרן.— הכהנים. כהן.— הדם. דמה, יקריבוהו אל המזבח לזריקה.— המזבח. זבח.— אשר פתח וגו׳, מזבח החיצון.— (ו) והפשיט. פשט.— (ז) ונתנו. נתן, מצוה להביא מן ההדיוט.— בני. בנה.— (ח) וערכו. ערך (ארדנען). הנתחים. נתח (גליעד).— הפדר. החלב הדק לכסות בית השחיטה.— העצים. עצה.—האש. אשש.— (ט) ירחץ. רחץ.— במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— והקטיר. קטר.— הכל. כלל.— אשה. אשש (פייעראפפער).— ניחות. נוח אנגעי

רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהוָה: ס י וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־
הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ:
יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:
יב וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ
הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ: יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב
הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה
רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: פ שני יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ
לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ:
טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ: טז וְהֵסִיר
אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ
קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן: יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו
לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים
אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: ס
ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה
קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה: ב וֶהֱבִיאָהּ

אל

—שרשים והערות—

נעהס).— (י) הצאן. לון.— הכשבים. כשב.— העזים. עזז.— (יא) צפנה. צפן.— וזרקו. זרק.— (יב) ראשו. ראש.— פדרו. פדר, לדעת הרמב"ן נתהפך משרש פרד, והוא החלב הדק המפריד בין הקרבים העליונים להתחתונים.— (יג) והקרב. קרב.— והכרעים. כרע.— (יד) התרים. תור.— היונה. יון. (טו) ומלק. מלק (אבווירגען).—ונמצה. מצה.— (טז) והסיר. סור.— מראתו. ראה (קראפף), ומזה ושמתיך כראי (נחום ג, ו) הפרש אשר בתוך הזפק, ומזה בתלמוד (ברכות כ"ה ב') נרף של רעי בחלוף ההה"ע.— בנצתה. נצה (פעדערן).— והשליך. שלך.— קדמה. קדם.— מקום. קום.— (יז) ושסע. שסע (צעררייסען).— בכנפיו. כנף.— יבדיל. בדל.— (א) מנחה. מנח, והרבוי מְנָחות כמו מן שִׁפְחָה שְׁפָחוֹת. מנחה (שפייזעאפפער).— סלת. התיו שרשית והעד הרבוי סלתות בתלמוד (ב"מ נ"ו ב').— יהיה. היה.— קרבנו. קרב.— לבנה. לבן, בל"ר Bensoës וריחו נעים.— (ב) והביאה. בוא.— ומשמנה. שמן.— על כל לבנתה. מלבד כל הלבונה, שלא יקמוץ רק מן הסלת והשמן ואח"כ מקטיר כל הלבונה כפ"ע, כמו על עולת התמיד

אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ
מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־
אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ג וְהַנּוֹתֶרֶת
מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס
ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת
מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן׃ ס
ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
מַצָּה תִהְיֶה׃ ו פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן
מִנְחָה הִוא׃ ס שלישי ז וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת
בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה
מֵאֵלֶּה לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃
ט וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ יא כָּל־הַמִּנְחָה
אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר

וכל

—שרשים והערות—

(במדבר כח, י).— **אזכרתה**. זכר. הוא עקר המנחה הקומץ והלבונה שעי"ז נזכר לפני ד'.— **ריח ניחח לד'**. המשיל את ההתעוררות הבאה בלבו של אדם על ידי קרבנו להדבק בד'— לריח היוצא מן הפרחים הנודף למרחוק ומבשר מציאות פרחי חמד במקום הזה, ככה תבשר ההתעוררות הזאת להקב"ה שהמקריב נכון להתקרב אליו ולספר מעשיו, וכמליצת הכתוב (איוב לט, כה) ומרחוק יריח מלחמה (בדרך בעל מעשי ד' ז"ל).— (ג) **והנותרת**, יתר, כלומר והמנחה הנותרת שגם השיריים יש בהם קדושת האזכרה כי קדש קדשים היא (רנה"ו).— (ד) **מאפה**. אפה.— **תנור**. נור.— **חלות**. חלל, עבות ועגולות מלשון התלמוד הוזרין חלילה (סוכה נ"ה ב').— **מצות**. מצה, כל עיסה שלא נחמצה נקראת מצה.— **בלולה**. בלל.— **ורקיקי**. רקק, או רקיקים דקים, כמו ומכה אביו ואמו (שמות כא, טו) או זה או זה.— **משחים** משח.— (ה) **המחבת** חבת, ואמר המחבת בה"א הידיעה לפי שהיתה כלי ידוע גם בחולין.— (ו) **ויצקת**. יצק.— (ז) **מרחשת**. רחש, כלי עמוק.— **תעשה**. עשה.— (ח) **והבאת**. בוא.— **מאלה**. אל, ממיני המנחות הנזכרות.— **לד'**. לשם ד'.— **והקריבה**. קרב, ימסרנה בעליו ליד הכהן.— **והגישה**. נגש, הכהן יגישנה אל המזבח.— (ט) **והרים**. רום.— **אזכרתה**. הקומץ.— (י) **והנותרת**. נזכר לעיל פסוק ג' במנחת סלת ונשנה כאן במנחות מאפה תנור.— **קדש קדשים**. קדש יותר מאשר קדשים כשלמים ותודה שנאכלין בכל העיר ולכל אדם וזו אינה נאכלת אלא לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים.— (יא) **כל המנחה**. אפי' השיריים הנאכלין לכהנים אסורין להאפות חמץ מאחר שיש בה חלק (הקומץ) העולה לגבוה, וכמו שמסורש (לקמן ו, י).— **אשר תקריבו לד'**. שיש בה חלק לגבוה.— **לא תעשה**. אפי'

וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃
יב קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־
יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ יג וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח
וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־
קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס יד וְאִם־תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים
לַיהוָה אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת
בִּכּוּרֶיךָ׃ טו וְנָתַתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה מִנְחָה
הִוא׃ טז וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ
עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ רביעי ג א וְאִם־זֶבַח
שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־
נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ב וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ

קרבנו

— שרשים והערות —

חלק הכהנים.— **כי כל שאר וגו'** לא תקטירו, ומאחר שהחלק הנקטר אסור בחמץ כל המנחה אסורה.— **תקטירו**. קטר.— (יב) **קרבן ראשיה**. שתי הלחם של עצרת שנקראים מנחה חדשה (לקמן כג, טז) ואמרו בתו"כ חדשה לכל המנחות הבאות מן החדש בין של חטים בין של שעורים (ומנחת העומר הבאה להתיר את החדש לא חשיב); ושאלת הרמב"ן ז"ל (לקמן ו, יד) מדוע לא הוציא הכתוב גם לחמי תודה מכלל איסור החמץ, נראה בעיני שלא הוציא אלא מה שקרא הכתוב מנחה אבל לחמי תודה אינם נקראים מנחה אלא צריך לזכח, ודרשת הרנה"ו רחוקה. — **ראשית**. ראש.— **תקריבו**. קרב.— **המזבח**. זבח.— **יעלו**. עלה.— (יג) **קרבן**. קרב.— **מנחתך**. מנח.— **תמלח**. מלח.— **תשביתו**. שבת.— **מלח ברית אלהיך**. כל מיני המזון עלולים להתקלקל ע"י הרקבון, זולתי המלח בהיותו חמר מינעראלי מלבד שלא יתקלקל ולא יתנדף (פֿערוויטטערט ניכט) אלא שהוא גם שומר גדול להרבה מזונות לשמרם מן הקלקול, לפיכך המשיל את הברית המתקיימת לארך ימים למלח, כמו שנאמר (במדבר יח, יט) ברית מלח עולם היא, וצוה הקב"ה לשים מלח בכל קרבן העולה על המזבח, כדי לרמז שההתעוררות הטובה הנולדת בלבו של האדם על ידי הקרבת קרבנו (לעיל פסוק ב) תתקיים לארך ימים.— **ברית**. ברת, והרבוי בתלמוד (נדרים ל"א ב') בריתות.— **מעל**. עלה.— (יד) **ואם תקריב מנחת בכורים**. מנחת העומר, אם יביאך ד' אל הארץ ותתחייב להקריב מנחת העומר תעשה כך (רמב"ן), ועל כרחך במנחת העומר הכתוב מדבר ולא בשתי הלחם.— שהרי קומץ כתוב כאן ואין קומץ בשתי הלחם (עי' רא"ם). — **בכורים**. בכר.— **אביב**. אבב, שבלי שעורים שנתבשלו.— **קלוי**. קלה=צלה, כי אותיות צ ק מתחלפות בלשונות בני קדם, לר' מאיר קולין את השבלים באש ולחכמים קולין רק את הגרעינים הנידושים (מנחות ס"ו א').— **גרש**. אחר שנתיבשו הגרעינים הרכים ע"י הקליה טוחנין אותם לגרש (גרויפען).— **כרמל**. שרש מורכב (עי' מנחות סס), קוצרין את התבואה בעודה לחה ומלאה. — (טו) **ונתת**. נתן.— **ושמת**. שום.— (טז) **אזכרתה**. זכר.— **אשה**. אשש.— (א) **שלמים**. שלם, קרבן שיש גם להקב"ה גם לכהנים גם לבעלים חלק בו נקרא שלמים כאלו כלם עשו שלום ביניהם ונתפשרו שיטול כל אחד את חלקו הראוי לו.— **נקבה**. נקב.— **תמים**. תמם.— **לפני**. פנה. — (ב) **ושחטו**

קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים
אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד
עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה
עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ ו וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים
לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־
מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ח וְסָמַךְ
אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ט וְהִקְרִיב
מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה
לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב
וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ י וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת
עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ יא וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן

המזבחה

— שרשים והערות —

שחט.— **מועד**. יעד.— **וזרקו**. זרק.— **בני**. בנה.— **הכהנים**. כהן.— **הדם**. דמה.— **סביב**. סבב.— (ג) **החלב**. כל מובחר נקרא חלב, כמו חלב הארץ (בראשית מה, יח) חלב כליות חטה (דברים לב, יד) בהרימכם את חלבו (במדבר יח, ל). ובבעלי חיים כל דֶשֶן ושֻמָן הנמצא בתוכם שנמס באש נקרא חלב, ונתיחד זה השם ביחוד להלב שיש בו שלשת הסימנים תותב קרום ונקלף (חולין מ"ט כ') אבל חלב שעל הדפנות והאליה והנבלע עם הבשר נקרא שֻמָן.— **המכסה**. כסה.— (ד) **שתי**. שנה.— **הכליות**, כלה.— **הכסלים**. כסל (לענדען).— **היתרת**, יתר (נעטץ).— **על הכליות**. מלבד הכליות, יסיר יותרת אע"פ שאין כליות (תו"כ).— (ה) **והקטירו**. קטר.— **המזבחה**. זבח.— **העצים**, עצה.— (ט) **האליה**. אלה.— **תמימה**. תמם.— **לעמת**. עמם.— **העצה**. השדרה (תוקלום) שדומה לעץ שמתפצלים ממנה ענפים והם הצלעות (רנה"ו).— **יסירנה**. סור.— **חלבו האליה**. אין האליה חלב שהרי מותרת באכילה, והכתוב (שמות כט, כב) החלב והאליה חושבם לשנים? אבל האמת שהוא כלל ואחריו פרט, ופירוש **חלבו** המובחר שבו דהיינו האליה והחלב וכו'.— (יא) **לחם אשה**. מזון האש שעל המזבח כדי שתוקד תמיד ולא תכבה, וכן קרבני לחמי לאשי (במדבר כח, ב) קרבני שהוא לחמה ומזונה של אש המזבח, וזהו קיון המזבח

הַמִּזְבֵּחַ לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ יב וְאִם־עֵז קָרְבָּנוֹ
וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ יג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט
אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־
הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־
הַקָּרֶב׃ טו וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר
עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃
טז וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־
חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם
כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־
תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה
וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ ג אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת
הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים

לַיי

—שרשים והערות—

הנזכר (כתובות ק"ו ב') שהיו לוקחין קרבנות ממותר תרומת הלשכה ומזינין בהם את המזבח בשעה שהיא בטילה מנדרים ונדבות כדי שלא תכנה. — (יד) והקריב ממנו קרבנו. מתוך קרבן העז יקריב למזבח עקר קרבנו שהוא החלב וגו'. — (יז) חקת. חקק. — לדרתיכם. דור, זמן דירת אדם בעולם הזה. — מושבתיכם. ישב. — בכל מושבתיכם. אפי' בחו"ל אפי' בזמן שאין ביהמ"ק קיים. — דם. דמה. — תאכלו. אכל. — (א) וידבר. דבר. — לאמר. כדברים האלה (פאלגענדעס). — (ב) תחטא. חטא. — בשגגה. שגג. — מצות. צוה. — תעשינה. עשה. — ועשה. שציוה ד' שלא לעשות והוא עשה, אבל על עבירת עשה אפי' יש בה כרת אין חייבין חטאת כפסח ומילה (תו"כ), ונראה דלרווחא דמילתא נקט מילה שהרי אי אפשר להביא על ביטולה חטאת, דכל זמן שהוא חי עדיין לא עבר בהחלט, ובשמת אין חטאת לאחר מיתה. ודוחק לומר דמיירי בגוסס שהוא כחי לכל דבריו ואסור לזוז בו אבר (שבת קנ"א ב') ורובי למיתה (גיטין כ"ח א') והפרים חטאת וסד"א שיקריבוה קמ"ל דאין מביאין חטאת על עשה. — מאחת מהנה. המם נוספת כמו שדד מבית מבוא (ישעיה כג, א) ראוי להיות בית מבוא, וכן כאן ראוי להיות אחת מהנה כדלקמן פסוק מ"ח אחת מכל מצות; אבל רבותינו בתו"כ מצאו בזה רמז לקבלתם הנאמנה. — (ג) המשיח. משח. — לאשמת. אשם. — העם. עמם. — והקריב. קרב. — על. כעד. — חטאתו. חטא. — פר. פרה, מבן שלש שנים ומעלה. — לאשמת העם. שאשמתו תגרום אשמה לכל העם שהוא הגדול בכל ישראל וממנו יראו וכן יעשו גם המה. ורבותינו (הוריות ו' ע"ב) פרשו את הלמד בכף הדמיון כמו ויחשבה עלי לשכרה (ש"א א, יג) ת"י כאתתא רויא, ויהי לה לבן (שמות ב, י) כבן, ככה לאשמת העם כאשמת העם שאשמתו דומה לאשמת העם הרי משיח כצבור מה הצבור (הסנהדרין)

לַיהוָה לְחַטָּאת׃ ד וְהֵבִיא אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר
לִפְנֵי יְהוָה׃ ה וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה מִן־
הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ׃
ז וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים
לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת ׀ כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־
יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְאֶת־כָּל־
חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־
הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ט וְאֵת שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־
הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ י כַּאֲשֶׁר יוּרַם
מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃
יא וְאֶת־עוֹר הַפָּר וְאֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו
וְקִרְבּוֹ וּפִרְשׁוֹ׃ יב וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
אֶל־מָקוֹם טָהוֹר אֶל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל־עֵצִים

באש

—שרשים והערות—

צריכים להיות ראוים להוראה ויטעו בהוראתם ויורו לבטל מקצת ולקיים מקצת ובדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת והעושה יעשה על פיהם, כך הוא דינו של הכהן המשיח שיטעה בהוראת עצמו באופנים אלה ויעשה בעצמו ע"פ הוראתו.— **לד'**. שב על והקריב.— **לחטאת.** שיקדישנו לשם חטאת.— (ד) **והביא**. בוא.— **מועד**. יעד.— **ידו**. ידה.— (ה) **הכהן המשיח.** לכתחלה אבל בדיעבד אפי' כהן הדיוט.— **מדם**. דמה, אע"פ שלכתחלה צריך לקבל כל דם הפר (זבחים כ"ה א') בדיעבד אם לא קיבל אלא מקצת דם הנפש והזה יצא (שם ל"ב א') לפיכך כתב **מדם**.— **אתו** אות.— (ו) **אצבעו**. צבע, והפעל ממנו בתלמוד (יומא כ"ב א') הצביעו הושיטו אצבעותיכם.— **והזה**. נזה.— **פני**, פנה.— **פרכת**. פרך.— (ז) **קרנות**. קרן.— **מזבח**. זבח.— **קטרת**. קטר.— **הסמים**. סמם (ספעצרייען).— **ישפך**. שפך.— **יסוד**. יסד.— (ח) **ירים**. רום.— **המכסה**. כסה.— (ט) **הכלית**, כלה.— **הכסלים**. כסל (לענדען).— **היתרת**. יתר (נעטץ).— **על הכליות** מלבד הכליות.— **יסירנה**. סיר.— (יא) **בשרו**. בשר.— **ראשו**. ראש.— **כרעיו**. כרע.— **וקרבו**. קרב.— **ופרשו**. פרש, הנפרש ויוצא ממנו.— (יב) **והוציא**. יצא.— **מחוץ**. חוץ.— **למחנה**. חנה.— **מקום**. קום.— **טהור**. טהר.— **עצים**. עצה.— **באש**. אשש.— **ישרף**. שרף.— **אל שפך הדשן**. אל מקום שפיכת דשן המזבח.— **על שפך הדשן**. שיקדים הדשן להיות שם

בָּאֵשׁ עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף: פ יג וְאִם כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל
יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת
יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ: יד וְנוֹדְעָה הַחַטָּאת
אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת
וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד: טו וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־
יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי
יְהוָה: טז וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד:
יז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי
יְהוָה אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת: יח וּמִן־הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת
הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת
כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד: יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה: כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת
כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם: כא וְהוֹצִיא
אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף
אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא: פ כב אֲשֶׁר
נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהָיו

אשר

—שרשים והערות—

(תו"כ).— (יג) עדת. יעד, המיועדים ומוסמכים להיות סנהדרי ישראל.— ישגו. שגה, שרשי נחי ל"ה אחים עם הכפולים במקומות הרבה, כמו זכך זכה, שסס שסה, רכך רכה, שהה שחה, מסס מסה, חיי חיה, וכיוצא בהם הרבה.— ונעלם, עלם.— דבר. חלק מן המצוה ולא כל המצוה (הוריות ד' ע"א).— מעיני עין, מעיני השכל.— הקהל. קהל.— ועשו. עשה.— אחת. אחד (אֲחָדֶת).— (יד) ונודעה. ידע.— עליה. החטאת הפרטית שהורו בה, אבל אם לא נודע להם אלא שטעו בהוראה ואינם יודעים עדיין באיזה חטא אם בחלב אם בדם אינן חייבין.— (טו) וסמכו. סמך.— זקני העדה. המיוחדים שבסנהדרין חמשה או שלשה.— ידיהם, ידי כל אחד ואחד (תו"כ).— (טז) אהל מועד. ההיכל.— (יח) לפני ד'. מזבח הפנימי.— מזבח העלה. מזבח החיצון.— אשר פתח וגו', יסוד מערבי שהיא כנגד הפתח (רש"י).— (יט) כל חלבו. המפורש בפר כהן משיח.— (כ) לפר החטאת. לפר כהן משיח, להביא היותרת והכליות.— ונסלח. סלח.— (כב) אשר נשיא יחטא. לדעת הראב"ע שעור הכתוב אשר יחטא — נשיא כלומר אם האיש אשר יחטא הוא נשיא העם. ולדעת הרשב"ם שעורו נשיא אשר יחטא, כמו נפש אשר תגע (לקמן ה, ב; כב, ו) איש אשר יתן (במדבר ה, י).— ד' אלהיו. שאין על גביו אלא ד' אלקיו -

אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃ כג אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו
חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים
זָכָר תָּמִים׃ כד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ
בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת
הוּא׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־
קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח
הָעֹלָה׃ כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח
הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ששי
כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ
אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם׃ כח אוֹ
הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת
עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ כט וְסָמַךְ
אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת
בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃ ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן
עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד
הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב
מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ׃ פ לב וְאִם־
כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה׃

וסמך

— שרשים והערות —

פרט לנשיא שבט (הוריות י"א סוע"א).— (כג) או הודע אליו. שב על ואשם שבפסוק הקודם שהכיר בעצמו אשמתו או הודע אליו ע"י אחרים והוא לא הכחישם (רשב"ם).— הודע. ידע, וראוי הודַע מבנין הָפְעַל, או ההא במקום נון כמו נשברתי את לבם (יחזקאל ו, ט) והוא נפעל.— שעיר עזים זכר. השעיר הוא זכר והוסיף תיבת זכר לעכב (תו"כ).— (כד) השעיר. שער.— במקום. קום.— ישחט. שחט.— העלה. עלה.— לפני ד'. על ירך המזבח צפונה.— (כה) ואת דמו. שירי הדם.— יסוד מזבח העלה. יסוד דרומי (תו"כ).— (כז) נפש אחת תחטא. שלא בהוראת ב"ד.— בעשותה. עשה.— ואשם. שהכיר בעצמו אשמתו.— (כח) או הודע. שנודע לו ע"י אחרים והוא לא הכחישם.— והביא. בוא.— עזים. עזז.— תמימה. תמם.— נקבה. נקב.— (לא) יסיר. הפעיל.— הוסר. הָפְעַל.— והקטיר. קטר.— ניחח. נוח.— (לב) לחטאה. שתהא

לג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ
לְחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ לד וְלָקַח
הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לה וְאֶת־
כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב הַכֶּשֶׂב מִזֶּבַח
הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ פ
ה א וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ
רָאָה אוֹ יָדָע אִם־לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ׃ ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר
תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ
בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם
מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם
לְכֹל טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע
וְאָשֵׁם׃ ד אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע

* יתיב מ"ש — או

—שרשים והערות—

שחיטתה לשם חטאת (רש"י), אבל אם שחטה לשם שלמים שהאריך זמן אכילתה ה"ז פיגול (מנחות מ"ט א').— (לה) אתם. אות.— אשי. אשש.— אשי ד'. מדורות האש העשויות לשם ד' (רש"י).— (א) ושמעה שמע.— קול אלה. קול שבועה שהשביעוהו להעיד מה שיודע ונשבע שאיננו יודע עדות.— והוא עד. ובאמת הוא עד בדבר זה.— עד, עוד.— או ראה. ואיך הוא עד? מפרש הכתוב—או ראה שראה בעיניו נתינת הממון מיד המלוה לידו של לוה הכיפר, או ידע אפי' לא ראה בעיניו מתן המעות אבל ידע מזה כי שמע באזניו שהלוה הודה לו בפני שנים שחייב לו מנה, והוא כופר בעדותו במזיד או בקלת שוגג שאיננו יודע אם היבין קרבן על שבועה זו.— יגיד. נגד.— עונו. עון, הרב בעל הכיה"ק מפרש שהמאמר אם לא יגיד וגו' שב על ושמעה קול אלה והוא מדברי המשביע שישביעהו באיום ללכת ולהעיד עדותו בב"ד ואם לא יגיד ישא עוני, אבל מן הסוגיא (ב"ק נ"ו א') משמע שהוא איום התורה ולא איום המשביע, והנכון כפי' רנה"ו שהקדימה תורה להודיעו כי לא יתכפר בקרבנו כפרה גמורה כל זמן שלא יקדים להסיר מעליו עון מניעת ההגדה וההפסד שגרם לחברו עי"ז, וצריך שיתפשר עמו בממון או להשיג ממנו מחילה, וכמו שנאמר לקמן בשבועת הפקדון והשיב את הגזלה וגו' ואח"כ ואת אשמו וגו', אלא דהתם אם הביא אשמו לפני גזילו לא יצא כלל וקרבנו תועבה (ב"ק ק"י ע"א) אבל הכא אם הביא קרבנו בטרם נתפשר עם התובע נתכפר לו עון השבועה.— (ב) תגע. נגע.— בנבלת. נבל=נפל.— בהמה בהם, עי' ריש בראשית.— ונעלם ממנו. הטומאה.— ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש (רש"י).— (ג) והוא ידע. מן הטומאה קודם ששכח ואח"כ שכח ואכל קדש או נכנס למקדש, והיתה לו לפי זה ידיעה בתחלה ובסוף והעלם בנתים.— (ד) תשבע. שבע.— לבטא. בטא.— בשפתים. שפה, ולא

או להטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם
ממנו והוא־ידע ואשם לאחת מאלה: ה והיה כי־יאשם
לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה: ו והביא את־
אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן־הצאן
כשבה או־שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן
מחטאתו: ז ואם־לא תגיע ידו די שה והביא את־
אשמו אשר חטא שתי תרים או־שני בני־יונה ליהוה
אחד לחטאת ואחד לעלה: ח והביא אתם אל־הכהן
והקריב את־אשר לחטאת ראשונה ומלק את־ראשו
ממול ערפו ולא יבדיל: ט והזה מדם החטאת על־
קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל־יסוד המזבח
חטאת הוא: י ואת־השני יעשה עלה כמשפט וכפר
עליו הכהן מחטאתו אשר־חטא ונסלח לו: ס שביעי
יא ואם־לא תשיג ידו לשתי תרים או לשני בני־
יונה והביא את־קרבנו אשר חטא עשירית האפה סלת
לחטאת לא־ישים עליה שמן ולא־יתן עליה לבנה
כי חטאת הוא: יב והביאה אל־הכהן וקמץ הכהן | ממנה
מלוא קמצו את־אזכרתה והקטיר המזבחה על אשי

יי

—שרשים והערות—

בלב (רש"י).— להרע. לעצמו שבועה שלא אוכל או שלא אישן.— להיטיב. שאוכל או שאישן.— לכל וגו'. לרבות לשעבר שאכלתי שישנתי (שבועות כ"ה א').— האדם. פרט לאנוס (שם כ"ו א') שצריך להיות בשעת השבועה אדם בעל בחירה ורצון.— ונעלם ממנו. דבר השבועה.— (ה) מאלה. אל.— והתודה. ידה.— (ו) הצאן. צאן.— כשבה. כשב.— שעירת. שער.— (ז) שתי. שנה.— תרים. תור.— יונה. יון (סנהדרין כ"ה א').— (ח) והביא. בוא.— והקריב. קרב.— ראשונה. ראש.— ומלק. (אבווירגען).— ממול. מול.— ערפו. ערף, אחורי כל הצואר (רש"י).— יבדיל. בדל, אינו מולק אלא סימן אחד.— (ט) והזה. נזה.— מדם. דמה.— המזבח. זבח. והנשאר. שאר.— ימצה. מצה (אויסגעדריקט ווערדען).— (י) השני. שנה.— יעשה. עשה.— כמשפט. שפט, כמשפט עולת העוף.— (יא) תשיג. נשג.— עשירית. עשר.— האפה איף.— ישים. שום.— יתן. נתן.— לבנה. לבן.— (יב) אזכרתה. זכר, שעל ידה נזכר לפני ד'.— והקטיר.

יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ
אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן
כַּמִּנְחָה׃ ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ טו נֶפֶשׁ
כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא
אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ
כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ טז וְאֵת אֲשֶׁר
חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן
אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ
יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת
יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ׃
יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־
הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא
לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ יט אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ
כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא
וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־
בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ כב אוֹ־
מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל
אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא
וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר
עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה

* קמץ בתביר * קמץ ברביע * קמץ בז״ק

אשר

—שרשים והערות—

קטר.— (יג) והיתה. היה.— לכהן. כהן. במנחה. מנח.— (טו) בשגגה. שגג.— מקדשי. קדש.— בערכך. ערך, הכף השניה נוספת ככף באכה (בראשית י, יט).— (טז) ישלם. שלם, אפי׳ פחות משוה פרוטה (תו״כ).— חמישתו. חמש.— יוסף. יסף.— באיל. איל.— (יז) ואם נפש כי. לפי הפשט מלת ואם נוספת.— (יט) אשם הוא. אשם תלוי הבא על ספק חטא שיש בו כרת.— אשם אשם לד׳. אל יחוש שמא לא חטא ויביא חולין לעזרה, כי גם השוגג צריך כפרה על שלא נזהר.— (כא) בעמיתו. עמת.— בפקדון. פקד.— בתשומת. שום, מלוה או שותפות.— (כב) אבדה. אבד.— אחת. אחד.— לחטא. חטא.— בהנה. הן.— (כג) והשיב. שוב.— הגזלה.

אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר
וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא
לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל
תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ כו וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־
יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ פ פ
ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל
מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ
תּוּקַד בּוֹ׃ ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ
עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־

* מ' זעירא

העלה

— שרשים והערות —

גזל.— (כד) מכל. כלל.— בראשו. ראש.— אשמתו. אשם.— (כה) אשמו. קרבן אשמו.— על אחת. אם הכחיש פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה ויאמר שבועה שאין לך בידי לא פקדון ולא תשומת יד ולא גזל ולא אבדה ולא כולן ביחד חייב על כל אחת ואחת (תו"כ).— לאשמה. אשם, מקור כתיב' הא, פרט לפחות מש"פ, כי אשם הוא עונש השבועה ופחות מש"פ איננו מחויב בשבועה ולא קרינן ביה אשם (התוה"מ).

(א) וידבר. דבר.— לאמר. אמר, כדברים האלה בלי תוספה וגרעון, וכן בכל דברי השם אל משה נאמר לאמר כמו שיגלו מפי ד' בלי שום תוספה וגרעון כלל.— (ב) צו. צוה.— בניו. בנה.— תורת. ירה.— מוקדה. יקד.— הלילה. ליל.— ואש. אשש.— תורת העלה. בפ' ויקרא דבר הכתוב מתורת העולה בנוגע להבעלים המקריבים שתהיה זכר תמים ולרצונו ושיסמוך ידו עליה וישחטנה לפני ד', וכאן דבר מתורת העולה בנוגע להכהנים המקריבים אותה.— היא העלה. לפי הפשט הוא פעל בינוני, זהו הקרבן העולה על המוקד כליל לאשים.— מוקדה. הה' נוספת בסוף התיבה במקום הא הידיעה בתחלתה המוקד, וכן באמה בתה (יחזקאל טז, מד) תחת כהאם, עז מבטחה (משלי כא, כב) ת' המבטח, והבערתי בעשן רכבה (נחום ב, יד) הרכב.— תוקד. מבנין הפעל המורה על ידי אחרים כי מצות אש המזבח להיות יוקדת ע"י בעור עצים שהוסיפו הכהנים פעם בפעם. ואלו אמר תִּיקַד כמו (דברים לב, כב) או תֵּקַד כמו (ישעיה י, טז) הייתי אומר תיקד מאליה ע"י אש של מעלה.— (ג) מדו. מדד, ת"א לבושין דבוץ שעבוין כמדתו.— ומכנסי. כנס.— בד. בדד.— בשרו. בשר.— והרים. רום.— תאכל. אכל, כמו שאכילת בעלי החיים מְאַבֶּדֶת המזון כן השריפה מְאַבֶּדֶת העולה, והכתוב קורא את הקרבנות לחם האש (במדבר כח, ב).— ושמו. שום, ושמו בנחת, ושמו שלא יפזר (תו"כ), כי זהו ההבדל שבין שימה לנתינה, נתינת הדבר היא עצם ההנחה ולא יותר, אבל שימת הדבר היא איכות ההנחה בסדר ואופן מיוחד ובזהירות, כמו ויתן אל הגר שם על שכמה (בראשית כא, יד) בתחלה מסר לה ואח"כ תקן על שכמה כראוי, וישם מראשותיו (שם כח, יא) תקנם כמין מרזב, ושם יעקב את המקלות (שם ל, מא) באופן שיפעלו פעולתם, אשר תשים לפניהם (ריש משפטים) בסדר ישר

הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ ד וּפָשַׁט אֶת־
בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃
ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס ז וְזֹאת
תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־
פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה
וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃ ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה
יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר
אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי
אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃
יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם
מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ פ שני יב וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־
יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת
מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃

על

– שרשים והערות –

ובאחור אפשרי, וכן שימה בפיהם (דברים לא, יט) כראוי (הגאון מלבי"ם ז"ל), ובתוס' מנחות (נ"ד א') ד"ה ושמת „דא"כ לכתוב ונתת אבל ושמת משמע שימה בדפוס" עכ"ל, ושם (כ"ט ע"ב) שימה כל דהוא וכו' לא יתן כתיב עד דאיכא נתינה, ובגיטין ע"ז א' ונתן מ"מ.— אצל המזבח. במזרחו של כבש.— (ד) והוציא. יצא.— הדשן. אפר בעלי חיים שיש בהם שמנונית נקרא דשן.— (ה) תכבה. כבה.— עצים. עצה.— והקטיר. קטר.— חלבי. חלב.— השלמים. שלם.— (ז) המנחה. מנח.— הקרב. קרב. מקריב.— אתה אות.— בני בנה.— לפני פנה.— (ח) בקמצו. קמץ.— מסלת. סלת.— ומשמנה. שמן.— הלבנה. לבן.— ניחח. נוח.— אזכרתה. זכר.— (ט) והנותרת. יתר, המנחה הנותרת.— יאכלו. אכל.— מצות. מצה.— במקום. קום.— מועד. יעד.— (י) תאפה. אפה.— חלקם. אפי' חלק הכהנים (מנחות נ"ה א').— נתתי. נתן.— מאשי. אשש.— כחטאת. חטא.— וכאשם. אשם, מנחת חוטא כחטאת ומנחת נדבה כאשם לענין קמיצה בשמאל (ר' שמעון הו"כ).— (יא) חק. חקק. עולם. עלם.— לדרתיכם. דור.— יגע. נגע.— יקדש. קדש.— (יג) המשח. משח.— עשירת. עשר.— התמיד. תמד.— מחציתה.

יד עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי
מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ טו וְהַכֹּהֵן
הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה
כָּלִיל תָּקְטָר׃ טז וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא
תֵאָכֵל׃ פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר
אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם
אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה
בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־
יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר
יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ כא וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר
תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף
בַּמָּיִם׃ כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים

הוא

— שרשים והערות —

הלה.— ביום המשח, ביום החנוך לעבודה (ככהן הדיוט). — (יד) מחבת. הכת.— תעשה. עשה.— מרבכת. רבך, חלוטה ברותחין (געבריהט).— תפיני=תְּאֻפִינֵי. אפה, חולטה ברותחין ואופה בתנור ומטגנה על מחבת ופותת כל חלה לפתים. ומקריב חציה בבקר וחציה בערב.— פתים. פתת.— (טו) המשיח. משח.— תחתיו. מן נחת.— תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו (רש"י), מלמד שאם בנו ממלא מקום אביו הוא קודם להמנות כה"ג לכל כהן (תו"כ).— כליל. כלל, אינה נקמצת אלא מקריב אותה כבת אחת וכן כל מנחת כהן של נדבה; ואמר הרמב"ם ז"ל הטעם (מו"נ ח"ג פמ"ו) „לפי שכל כהן יש לו להקריב קרבנו בעצמו ויהיה א"כ מביא מנחה ואוכל אותה בעצמו ולא יראה א"כ עבודה כלל וכאילו לא עשה דבר" עכ"ל.— (יח) במקום אשר וגו' לפני ד'. שחיטת צפון לא נזכרה אלא בעולת נדבה, ומשמיענו כאן שגם עולת חובה וחטאת צריכות צפון.— (יט) המחטא. העוסק עבודותיה שנעשית חטאת על ידו (רש"י).— (כ) כל אשר יגע בבשרה יקדש. כל מאכל אשר יגע בבשרה ויבלע ממנה— המקום הבלוע קדש קדשים כמוה.— יזה. נזה, פעל עומד, אם יזה על הבגד מן הדם שביד הכהן המזה.— אשר יזה עליה תכבס וגו'. צריך אתה לכבס את החתיכה מן הבגד אשר יזה עליה הדם כדי שלא יֵעָשֶׂה הדם נותר.— תכבס. כבס, נופל רק על כבוס בגדים, ורחץ על רחיצת הגוף.— במקום קדוש. שלא יוציאנו חוץ למקומו.— (כא) וכלי חרש. שאינו יוצא מידי דופיו לעולם. וכלי. כלה.— תבשל. בשל.— ישבר. שבר, והשברים נבלעים במקומן (זבחים צ"ו א'), ולפי שאין בדופני הכלי אלא בליעת האיסור בלבד לפיכך לא אסרה תורה לבשל בכלי חרס (רנה"ו).— נחשת. נחש.— ומרק. געשייערט מלה"ת יסורין שממרקין כל גופו (ברכות ה' ע"א), ומזה תמרוקי הנשים (אסתר ב, יב) המסירים המטהרים את גופן.— ושטף. געשפילט.— במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב). (כב) יובא. בוא.—

הוּא: כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: פ
ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא: ב בִּמְקוֹם
אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ
יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ
אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב: ד וְאֵת
שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־
הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה:
ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם
הוּא: ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא: ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת
לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה: ח וְהַכֹּהֵן
הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן
לוֹ יִהְיֶה: ט וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה
בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה:
י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן
תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו: פ שלישי יא וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח

השלמים

—שרשים והערות—

מדמה. דמה.— לכפר. כפר.— תשרף. שרף.— וכל חטאת. החטאות הפנימיות כגון פר משיח וצבור ופר ושעיר של יוה"כ שמזין מדמם לפנים או לפני ולפנים.— (א) תורת האשם. בפ' ויקרא לא נתפרשו מתן דמו והקרבת אימוריו.— (ב) במקום. בצפון.— יזרק. זרק.— סביב. סבב.— (ג) חלבו חלב.— יקריב. קרב.— את. אות.— האליה. אלה.— המכסה. כסה.— (ד) שתי. שנה.— הכלית. כלה.— עליהן. עלה.— הכסלים. כסל.— היתרת. יתר.— על הכבד על הכלית. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות (רש"י לעיל ג, ז).— (ה) והקטיר. קטר.— המזבחה. זבח.— אשה. אשש.— (ו) בכהנים. כהן.— יאכלנו. אכל.— במקום. קום.— (ז) כחטאת. חטא.— כאשם. אשם.— תורה. ירה.— אחת. אחד (אחדה).— יכפר. כפר.— יהיה היה.— (ח) עלת. עלה.— לכהן. לבית אב של אותו יום.— לו יהיה. שאין בו שום קדושה.— (ט) מנחה. מנח.— תאפה. אפה.— בתנור. נור.— נעשה. עשה.— במרחשת. רחש (טיעפע פאנגן).— מחבה. חבת (פלאכע פאנגע).— המקריב. הראוי להקרבה, יצאו טבול יום ואונן ומחוסר כפורים (זבחים ק"ב ב').— (י) בלולה. בלל, זו מנחת נדבה.— וחרבה. חרב, זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן.— בני. בנה.— כאחיו. אחה.—

הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ יב אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ
וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן
וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת
בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ יג עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ
עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־
קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ
יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל
לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ טז וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה זֶבַח
קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר
מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי

באש

—שרשים והערות—

(יא) **השלמים.** שלם. — (יב) **תודה.** ידה, וגם יד שרשה ידה, כי ענינם אחד, תת יד לגדול ממנו להכנע לרצונו, כמו מצרים נָתַנּוּ יד (איכה ה, ו) נכנענו לפניהם, יודו לד' חסדו (תהלים קז, ח) יכירו טובתו ויכנעו לרצונו, מודים אנחנו לך (בתפלה) נכנעים אנחנו לרצונך, ומודה ועוזב (משלי כח, יג) מכיר חטאתו ונותן ידו לתשובה (הכוה"ק בשם שד"ל). — **אם על תודה יקריבנו.** פירוש על הכלל זבח השלמים, אם זבח תודה הוא מקריב להודות לד' חסדו על נס שקרהו — צריך להביא עמו ארבעים חלות וזמן אכילתו יום ולילה, ואם נדר או נדבה הוא אין צריך לחלות וזמן אכילתו שני ימים ולילה אחד. — **חלות.** חלל. — **מצות.** מצה. — **ורקיקי.** רקק. — **משחים.** משח. — **מרבכת.** רבך, הסלת חלוטה ברותחין (געבריהט). — (יג) **על חלת לחם חמץ.** מלבד חלות המץ, כמו על עולת התמיד (במדבר כח, י), יש כאן ארבעה מיני לחם, חלות עבות, רקיקים דקים, ורבוכה, ושלשתן מצה, וחלות המץ, וקבלו חז"ל שכל מין עשר לחמים (מנחות ע"ז ב'). — **על זבח** וגו'. נוספים על הזבח, ולא קדשו קדושת הגוף עד שנשחט הזבח לשם תודה (תו"כ). — (יד) **מכל קרבן.** לחם אחד מכל מין. — **לד' לכהן.** הבעלים נותנים לד' וד' נותנם לכהן הזורק וגו', לכהני בית אב של אותו יום הראוים לזריקה. — **לו יהיה.** לאכול ולא להקריב על המזבח. — (טו) **ביום.** יום ולילה שאחריו. — **קרבנו.** הזבח והלחם בכלל קרבן, ולקמן בנדר ונדבה שאין שם לחם אמר ביום הקריבו את זבחו. — (טז) **נדר.** אם אמר הרי עלי שלמים שלא יצא ידי נדרו עד שיקריבנו ע"ג המזבח. — **נדבה.** אם אמר הרי זו שלמים שלא הקדיש אלא זו בלבד. — **וממחרת.** מחר. — **והנותר.** יתר, הויו כטעם אך לשלול מובן המשפט הקודם, כמו לא אדוני ועבדיך באו (בראשית מב, י) לא כמו שחשבת אך באנו לשבר אכל, וכן כאן מן המשפט הקודם משמע שמותר לכתחלה לאכול בשני ימים, ובאה היו לשלול מטעות זו כי רק **הנותר** ממנו בדיעבד מותר לאכלו ביום השני אבל לכתחלה מצוה לאכלו כלו ביום הראשון. ובתו"כ „יכול מצוה לאכלו לשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר" ע"כ. — (יז) **ביום.** יום. — **השלישי.** שלש. — **באש.** אשש. — **ישרף.** שרף. — **והנותר מבשר הזבח.** בשקיעת יום שני. — **ביום השלישי.** בבקר — באם ישרף, כך

בָּאֵ֖שׁ יִשָּׂרֵֽף׃ יח וְאִ֣ם הֵאָכֹ֣ל יֵ֠אָכֵ֠ל מִבְּשַׂר־זֶ֨בַח שְׁלָמָ֜יו
בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִישִׁי֮ לֹ֣א יֵרָצֶה֒ הַמַּקְרִ֣יב אֹת֔וֹ לֹ֥א יֵחָשֵׁ֛ב ל֖וֹ
פִּגּ֣וּל יִהְיֶ֑ה וְהַנֶּ֛פֶשׁ הָאֹכֶ֥לֶת מִמֶּ֖נּוּ עֲוֺנָ֥הּ תִּשָּֽׂא׃ יט וְהַבָּשָׂ֞ר
אֲשֶׁר־יִגַּ֤ע בְּכָל־טָמֵא֙ לֹ֣א יֵאָכֵ֔ל בָּאֵ֖שׁ יִשָּׂרֵ֑ף וְהַבָּשָׂ֕ר
כָּל־טָה֖וֹר יֹאכַ֥ל בָּשָֽׂר׃ כ וְהַנֶּ֜פֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַ֣ל בָּשָׂ֗ר
מִזֶּ֤בַח הַשְּׁלָמִים֙ אֲשֶׁ֣ר לַֽיהוָ֔ה וְטֻמְאָת֖וֹ עָלָ֑יו וְנִכְרְתָ֛ה
הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מֵעַמֶּֽיהָ׃ כא וְנֶ֜פֶשׁ כִּֽי־תִגַּ֣ע בְּכָל־טָמֵ֗א
בְּטֻמְאַ֤ת אָדָם֙ א֣וֹ ׀ בִּבְהֵמָ֣ה טְמֵאָ֗ה א֚וֹ בְּכָל־שֶׁ֣קֶץ טָמֵ֔א
וְאָכַ֛ל מִבְּשַׂר־זֶ֥בַח הַשְּׁלָמִ֖ים אֲשֶׁ֣ר לַֽיהוָ֑ה וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ
הַהִ֖וא מֵעַמֶּֽיהָ׃ כב וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
כג דַּבֵּ֛ר אֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר כָּל־חֵ֜לֶב שׁ֥וֹר וְכֶ֛שֶׂב
וָעֵ֖ז לֹ֥א תֹאכֵֽלוּ׃ כד וְחֵ֤לֶב נְבֵלָה֙ וְחֵ֣לֶב טְרֵפָ֔ה יֵעָשֶׂ֖ה
לְכָל־מְלָאכָ֑ה וְאָכֹ֖ל לֹ֥א תֹאכְלֻֽהוּ׃ כה כִּ֚י כָּל־אֹכֵ֣ל חֵ֔לֶב
מִן־הַבְּהֵמָ֕ה אֲשֶׁ֨ר יַקְרִ֥יב מִמֶּ֛נָּה אִשֶּׁ֖ה לַֽיהוָ֑ה וְנִכְרְתָ֛ה
הַנֶּ֥פֶשׁ הָאֹכֶ֖לֶת מֵעַמֶּֽיהָ׃ כו וְכָל־דָּם֙ לֹ֣א תֹאכְל֔וּ בְּכֹ֖ל
מוֹשְׁבֹֽתֵיכֶ֑ם לָע֖וֹף וְלַבְּהֵמָֽה׃ כז כָּל־נֶ֛פֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַ֥ל

כל

—שרשים והערות—

פרשו רבותינו בתו"כ וכ"ה לפי סדר הטעמים.— (יח) **האכל יאכל.** כבר כתבתי בספרי מפתח לשון עברית (דף ט"ז ע"א) שהעברי ישתמש עם המקור להוראת המחשבה הקודמת בזמן אל המעשה, וטעם הליך הלכת חשבת ללכת, זכר תזכר (דברים ז, יח) תחשוב תמיד לזכור, וכן כאן אם האכל יאכל אם יַחָשֵׁב בלב בשעת ההקרבה לאכלו חוץ לזמנו, ומה נאמנו דברי רז"ל שהכתוב מדבר כאן מן המחשבה לא מן האכילה, שהיא פוסלת את הקרבן.— **ירצה.** רצה, לא יעלה לרצון לו.— **המקריב אתו.** הכהן המקריב, ולדעת ר' יוסי (זבחים מ"ז א') גם הבעלים נקראים מקריבים כמ"ש (במדבר טו, ד) והקריב המקריב.— **לא יחשב לו.** לא תעלה מחשבה כזאת על לבו, שאם יחשוב ככה.— **פגול.** פגל (פערוואָרפען).— **יהיה.** היה.— **והנפש.** נפש.— **האכלת.** אכל.— **עונה.** עון.— **תשא.** נשא, חייב כרת אפי' אם אוכל בתוך זמנו.— (יט) **והבשר.** הנזכר לעיל שהוא בשר זבח השלמים.— **יגע.** נגע.— **והבשר.** כשהוא טהור אז כל אדם טהור מותר לאכלו אפי' שאינו בעלים.— (כ) **וטמאתו.** טמא.— **עליו.** עלה.— **וטמאתו עליו.** טומאה היוצאת מגופו.— **ונכרתה.** כרת.— **מעמיה.** עמם, עקרו עָם קשור וחבור דבר עם דבר, כי נשמת כל אדם מקושרת בקשר קיים לעולם הנשמות, וכשהיא נכרתת הותר הקשר הזה.— (כא) **כי תגע.** לא מבעיא טומאת עצמו אלא אפי' טומאה הבאה לו ממקום אחר.— (כג) **ועז.** עזז.— (כד) **נבלה.** נבל=נפל.— **טרפה.** טרף.— **מלאכה.** לאך.— (כה) **הבהמה.** בהם, עי' ריש בראשית.— (כו) **דם.**

כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ כח וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כט דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה
מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־
הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה׃ לא וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה
וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ לב וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ
תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ לג הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם
הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין
לְמָנָה׃ לד כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי
מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה זֹאת
מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הִקְרִיב
אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ לו אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם
מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃

זאת

—שרשים והערות—

דמה.— **מושבתיכם.** ישב.— (כט) **יביא.** בוא.— **המקריב.** הבעלים המקריבים.— **יביא את קרבנו.** האימורים וחזה ושוק השייכים לד' מתוך זבח שלמיו.— (ל) **ידיו תביאינה.** הוא בעצמו יקבלם מבית המטבחים וימסרם לכהן, משא"כ בחטאת ואשם שא"צ לזה.— **את החלב על החזה יביאנו.** יביא את החלק השייך לד' באופן כזה שכאשר יִמָּסֵר לידו של הכהן המקטיר יהיו האימורים למעלה מן החזה כדי להקטירם תיכף על המזבח ולהשאיר החזה בידו; והזכיר חזה והה"ד שוק כמו שנאמר במקום אחר (לקמן י, טו) שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה. ואם תאמר למה יביא את החזה הרי אינו למזבח? — **להניף אתו.** את החזה והה"ד שוק תנופה לפני ד'. שיהיו כולם בכלל תנופה אחת.— **תנופה.** נוף (ווענדען) מוליך ומביא מעלה ומוריד (מנחות ס"ב א').— (לב) **הימין.** ימן.— **תתנו.** נתן.— **תרומה.** רום.— **מזבחי.** זבח.— **שלמיכם.** שלם.— (לג) **המקריב.** קרב, הכהן שבאותו בית אב הראוי להקרבה.— **מבני.** בנה.— (לד) **לקחתי.** לקח.— **מאת.** אתת.— **לחק.** חקק.— **עולם.** עלם (עוויג) הנעלם מאתנו.— **מאת בני ישראל.** השני פירושו בהסכמת כל ישראל (תו"כ).— (לה) **משחת.** משח.— **זאת משחת אהרן וגו'.** כל המבואר לעיל מתורת הכהונה ומקדושתה ומן המתנות השייכים לה — הכל פרי המשחה שנמשחו בפעם הראשונה כמו שיבאר בפרשה הבאה.— **מאשי ה'.** כמו ומאשי, שנתקדשו לכהנים על ידי המשיחה וגם על ידי הקרבנות שהקריב משה בימי מלואיהם.— (לו) **אשר צוה.** מלת זאת שבפסוק הקודם שבה גם על הפסוק הזה **זאת אשר צוה וגו'**, אלה המתנות צוה ד' לתת להם **מאת ב"י ביום משחו אותם** בעלותם לכהונה, כך

לז זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם
ולמלואים ולזבח השלמים: לח אשר צוה יהוה את־
משה בהר סיני ביום צותו את־בני ישראל להקריב
את־קרבניהם ליהוה במדבר סיני: פ רביעי ח א וידבר
יהוה אל־משה לאמר: ב קח את־אהרן ואת־בניו אתו
ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת | פר החטאת
ואת שני האילים ואת סל המצות: ג ואת כל־העדה
הקהל אל־פתח אהל מועד: ד ויעש משה כאשר צוה
יהוה אתו ותקהל העדה אל־פתח אהל מועד: ה ויאמר
משה אל־העדה זה הדבר אשר־צוה יהוה לעשות:
ו ויקרב משה את־אהרן ואת־בניו וירחץ אתם במים:
ז ויתן עליו את־הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו
את־המעיל ויתן עליו את־האפד ויחגר אתו בחשב
האפד ויאפד לו בו: * ח וישם עליו את־החשן ויתן
אל־החשן את־האורים ואת־התמים: ט וישם את־

* חצי התורה בפסוקים

המצנפת

—שרשים והפרות—

הוא שעור הפסוק.— לתת. נתן.— חקת. חקק.— לדרתם. דור.— (לז) התורה. ירה.— ולמלואים. מלא (איינווייהונגסאפּפער) אשר ימלא את ידם לכהונה כמבואר לעיל (ו' יג).— (לח) בהר. הרר.— בהר סיני. על דרך הפשט לא מצינו בכתובים שצוה הקב"ה למשה בהר סיני ע"ד כל קרבנות ישראל המפורשים עד כאן אלא ע"ד עולת התמיד בלבד (שמות כט, לה). ופירש הרמב"ן בהר סיני במקום הקרוב להר סיני דהיינו במדבר סיני באהל מועד כמו שנאמר (לעיל ריש ויקרא) וידבר ד' אליו מאהל מועד וגו' אדם כי יקריב וגו', וכמוהו עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כח, ו) אין הכונה בהר ממש כי לא התחילו בהקרבת התמיד רק באהל מועד.— ביום צותו את ב"י. הקב"ה צוה למשה ע"ד קרבנות ישראל בו ביום שצוה משה את כל הדברים האלה לבני ישראל ולא איחר רגע מלמסרם להם.— במדבר סיני. כל זה היה במדבר סיני באהל מועד.— (ב) קח. לקח.— אתו. אתת.— הבגדים. בגד.— פר. פרר.— החטאת. חטא.— שני. שנה.— האילים. איל.— סל. סלל.— המצות. מצה.— (ג) העדה. יעד.— הקהל. קהל.— מועד. יעד.— (ד) ויעש. עשה.— (ו) ויקרב. קרב.— בניו. בנה.— וירחץ. רחץ.— אתם. אות.— במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— (ז) ויתן. נתן.— עליו. עלה.— הכתנת. כתן.— ויחגר. חגר.— באבנט. בנט.— וילבש. לבש.— המעיל. מעל, שעקרו עלה בגד עליון לתפארת.— האפד. ראה מ"ש (שמות כה, ז).— (ח) וישם. שום, ראה מ"ש (לעיל ו, ג).— האורים. אור.— התמים. תמם, כתב של שם המפורש.— (ט) המצנפת. צנף. והתוס' ביומא כ"ב

הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מוּל פָּנָיו
אֵת צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ י וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת־
הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ יא וַיַּז
מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ יב וַיִּצֹק
מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃
יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר
אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃
טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם
יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ טז וַיִּקַּח
אֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־
שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃
יז וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף
בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

ויקרב

—שרשים והערות—

כ' כתבו בשם הריב"א דמצנפת קצרה כדי להשאיר מקום לציץ, ומגבעת רחבה, ושם (ע"א ע"ב) כתו"י בד"ה אמר פי' ריב"א דמצנפת הגובה יותר מן המגבעת.—נזר. הנזר המקיף ראש המלך (זר) ומזהיר ונוצץ למרחוק (זהר) מרומם אותו על כל עמו ומזהירו להטיל אימתו עליהם ולהנזר מהם כמו מאנשים זרים.— (י) המשכן. שכן.— ויקדש. קדש.— (יא) ויז. נזה, מבנין הפעיל.— פעמים. פעם.— כליו. כלה.— כנו.— כון.— (יב) ויצק. יצק.— וימשח. משח.— (יג) ויחבש. חבש, לשון קשירה (רש"י).— מגבעות. גבע=גבה, כובעים גבוהים ועי' פסוק ט'.—(יד) ויגש. נגש.— ויסמך. סמך.—ידיהם. ידה.— (טו) וישחט. שחט.— קרנות. קרן.— סביב. סבב.— באצבעו. צבע.— ויחטא. גערייניגט.— הדם. דמה.— לכפר עליו. מעתה כל הכפרות (רש"י).— (טז) יתרת. יתר (נעטץ).— שתי. שנה.— הכלית. כלה.— חלבהן. חלב, ההא נוספת כמו אותהם (יחזקאל כג, מה).— ויקטר. קטר.— (יז) ערו. עור.— בשרו. בשר.—

יח ויקרב את איל העלה ויסמכו אהרן ובניו את־ידיהם
על־ראש האיל׃ יט וישחט ויזרק משה את־הדם על־
המזבח סביב׃ כ ואת־האיל נתח לנתחיו ויקטר משה
את־הראש ואת־הנתחים ואת־הפדר׃ כא ואת־הקרב
ואת־הכרעים רחץ במים ויקטר משה את־כל־האיל
המזבחה עלה הוא לריח־ניחח אשה הוא ליהוה כאשר
צוה יהוה את־משה׃ ששי כב ויקרב את־האיל השני
איל המלאים ויסמכו אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש
האיל׃ כג וישחט | ויקח משה מדמו ויתן על־תנוך
אזן־אהרן הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו
הימנית׃ כד ויקרב את־בני אהרן ויתן משה מן־הדם
על־תנוך אזנם הימנית ועל־בהן ידם הימנית ועל־
בהן רגלם הימנית ויזרק משה את־הדם על־המזבח
סביב׃ כה ויקח את־החלב ואת־האליה ואת־כל־החלב
אשר על־הקרב ואת יתרת הכבד ואת־שתי הכלית
ואת־חלבהן ואת שוק הימין׃ כו ומסל המצות אשר |
לפני יהוה לקח חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת
ורקיק אחד וישם על־החלבים ועל שוק הימין׃ כז ויתן
את־הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו וינף אתם תנופה
לפני יהוה׃ כח ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר
המזבחה על־העלה מלאים הם לריח ניחח אשה הוא

ליהוה

—שרשים והערות—

פרשו. פרש, הנפרש מן הגוף.— (יח) ויסמכו. סמך.— (יט) ויזרק. זרק.— (כ) הפדר. (לעיל א, ח).— (כא) הכרעים, כרע.— ניחח. נוח.— אשה. אשש.— (כב) השני. שנה.— המלאים. מלא, אשר מלא ידם לכהן.— (כג) ויקח. לקח.— תנוך. תנך (קנארפעל).— הימנית. ימן.— רגלו. רגל.— (כד) המזבח. זבח.— (כה) האליה. אלה.— (כו) ומסל. סלל.— המצית. מצה.— חלת. חלל.— אחת. אחד (אֶחֱדֶת).— (כז) הכל. כלל.— כפי. כפף.— וינף. נוף.—

לַיהוָה׃ כט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן
הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־
בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו
וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ לא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים
כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ׃ לב וְהַנּוֹתָר
בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ מפטיר לג וּמִפֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי
מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃
לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃
לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃

ס ס ס

ויהי

—שרשים והערות—

(כט) **החזה.** חזה.— (ל) **המשחה.** משח.— **הדם.** דמה.— **ויז.** נזה.— **בגדיו.** בגד.— **אתו.** אתת.— **ויקדש.** קדש.— (לא) **בשלו.** בשל.— **מועד.** יעד.— **תאכלו.** אכל.— **צויתי.** צוה.— **לאמר.** אמר.— (לב) **והנותר.** יתר.— **בבשר ובלחם.** הכוונה כאן לפניכם שהם בודאי רב מכדי אכלכם— באש תשרפו, אבל לא צוה אותם שלא להותיר כי בודאי יותירו, אבל לעיל (ז, יז) אמר והנותר מבשר הזבח במס כי שם ידבר לדורות שיהיו כהנים הרבה ואפשר לאכול הכל ומצווים שלא להותיר כמו שנאמר בתורה לא יניח ממנו עד בקר (לעיל ז, טו).— **תשרפו.** שרף.— (לג) **תצאו.** יצא.— **שבעת.** שבע.— **מלאת.** מקור בתוספת תיו, כמו **שנאת** רע (משלי ח, יג) לבלתי קראת (שופטים ח, א) ובמלאת הימים (אסתר א, ה) על דרך גל"ה פנות גלות בנות.— (לד) **כאשר עשה** (הקב"ה) **ביום הזה.** למלא את ידכם בקרבנות הללו.— **צוה ד' לעשות.** כל שבעת הימים.— (לה) **תשבו.** ישב. ועי' ריש פ' שמיני.— **יומם.** יום.— **ולילה.** ליל.— **ושמרתם.** שמר.— **תמותו.** מות.— (לו) **הדברים.** דבר.— **ביד.** ידה.—

ט א וַיְהִי֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁמִינִ֔י קָרָ֣א מֹשֶׁ֔ה לְאַהֲרֹ֖ן וּלְבָנָ֑יו
וּלְזִקְנֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃ ב וַיֹּ֣אמֶר אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קַח־
לְךָ֨ עֵ֧גֶל בֶּן־בָּקָ֛ר לְחַטָּ֖את וְאַ֣יִל לְעֹלָ֑ה תְּמִימִ֔ם וְהַקְרֵ֖ב
לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ ג וְאֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל תְּדַבֵּ֣ר לֵאמֹ֑ר קְח֤וּ
שְׂעִיר־עִזִּים֙ לְחַטָּ֔את וְעֵ֨גֶל וָכֶ֧בֶשׂ בְּנֵֽי־שָׁנָ֛ה תְּמִימִ֖ם
לְעֹלָֽה׃ ד וְשׁ֨וֹר וָאַ֜יִל לִשְׁלָמִ֗ים לִזְבֹּ֙חַ֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה וּמִנְחָ֖ה
בְּלוּלָ֣ה בַשָּׁ֑מֶן כִּ֣י הַיּ֔וֹם יְהוָ֖ה נִרְאָ֥ה אֲלֵיכֶֽם׃ ה וַיִּקְח֗וּ
אֵ֚ת אֲשֶׁ֣ר צִוָּ֣ה מֹשֶׁ֔ה אֶל־פְּנֵ֖י אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וַיִּקְרְבוּ֙ כָּל־
הָ֣עֵדָ֔ה וַיַּֽעַמְד֖וּ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ ו וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה זֶ֧ה הַדָּבָ֛ר
אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה תַּעֲשׂ֑וּ וְיֵרָ֥א אֲלֵיכֶ֖ם כְּב֥וֹד יְהוָֽה׃
ז וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קְרַ֤ב אֶל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ וַעֲשֵׂ֞ה אֶת־
חַטָּֽאתְךָ֙ וְאֶת־עֹ֣לָתֶ֔ךָ וְכַפֵּ֥ר בַּֽעַדְךָ֖ וּבְעַ֣ד הָעָ֑ם וַעֲשֵׂ֞ה
אֶת־קָרְבַּ֤ן הָעָם֙ וְכַפֵּ֣ר בַּעֲדָ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֥ה יְהוָֽה׃
ח וַיִּקְרַ֥ב אַהֲרֹ֖ן אֶל־הַמִּזְבֵּ֑חַ וַיִּשְׁחַ֛ט אֶת־עֵ֥גֶל הַחַטָּ֖את
אֲשֶׁר־לֽוֹ׃ ט וַ֠יַּקְרִבוּ בְּנֵ֨י אַהֲרֹ֣ן אֶת־הַדָּם֮ אֵלָיו֒ וַיִּטְבֹּ֤ל

אצבעו

—שרשים והערות—

(א) ויהי. היה.— השמיני. שמן.— ולבניו. בנה.— ולזקני. זקן.— ביום השמיני. לשבעת ימי המלואים (לעיל ח, לג), וראש חדש ניסן היה ויום הראשון לשבוע (שבת פ"ז ב'). בכ"ג באדר התחילו ימי המלואים והקים משה את המשכן והקריב קרבנותיו ופרקו, ובר"ח ניסן העמידו ולא פרקו (תו"כ לו מכילתא דמלואים פ"א). ומה שכתוב (לעיל שם) תשבו יומם ולילה אין הכונה בלי הפסק שהרי היה מפרקו בכל יום, אלא כמו שאמרו בירושלמי ריש יומא שהיום היה משלים ללילה והלילה משלים ליום; וכן הדין בלחם הפנים וכן הדין בתלמוד תורה (מנחות צ"ט ב').— (ב) קח. לקח.— לחטאת. חטא.— תמימם. תמם.— והקרב. קרב.— לפני. פנה.— קח לך. משלך ולצרכך (יומא ג' ב').— עגל בן בקר. בן שתי שנים (תו"כ ויקרא דבורא דחובה פ"ב).— (ג) תדבר. דבר.— לאמר. אמר.— עזים. עזז.— (ד) לשלמים. שלם.— לזבח. זבח.— ומנחה. מנח.— בלולה. בלל.— היום. ביום הזה, כמו היום אתם יוצאים (שמות יג, ד) הייטע.— ד' נראה אליכם. באש המזבח (לקמן פסוק כד).— (ה) מועד. יעד.— ויקרבו. קרב.— העדה יעד.— ויעמדו. עמד.— ויקרבו כל העדה. לראות בעיניהם הפלא הגדול מהתגלות כבוד ה' ולהתבונן כי על פי ד' נבחרו אהרן ובניו, וכמו שצוה משה במלואים (לעיל ח, ג) ואת כל העדה הקהל וגו'.— (ו) ויאמר משה. לכל העדה.— תעשו. עשה, להקריב הקרבנות כאשר נצטויתם ולקרב את לבבכם לד', או. וירא.— ראה.— אליכם. אל.— (ז) עלתך. עלה.— בעדך. עד.— העם. עמם.— (ח) המזבח. זבח.— וישחט. שחט.— (ט) ויקרבו. קרב.— בני. בנה.— הדם. דמה.—

אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק
אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ י וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־
הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יא וְאֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף
בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יב וַיִּשְׁחַט אֶת הָעֹלָה וַיַּמְצִאוּ
בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
יג וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר
עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר
עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃ טו וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־
שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃
טז וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃ שני יז וַיַּקְרֵב
אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ
מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר׃ יח וַיִּשְׁחַט אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־הָאַיִל
זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם
אֵלָיו וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְאֶת־הַחֲלָבִים מִן־
הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת
הַכָּבֵד׃ כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר

החלבים

—שרשים והערות—

ויטבל. טבל.— **ויתן.** נתן.— **קרנות.** קרן.— (י) **הכלית.** כלה.— **היתרת.** יתר.— **הקטיר.** קטר.— **המזבחה.** זבח.— (יא) **באש.** אשש.— **מחוץ.** חוץ.— **למחנה.** חנה.— (יב) **וימצאו.** מצא (גערייכט).— **ויזרקהו.** זרק.— (יג) **לנתחיה.** נתח (גליעד).— **ואת הראש.** אינו בכלל נתחים שככר הותז בשחיטה.— (יד) **וירחץ.** רחץ.— **הכרעים.** כרע, במס' תמיד (ד, ב) כתב הרא"ד הכרעים נקראו אותן שאצל ההזה עד הפרק.— (טו) **ויקח.** לקח.— **ויחטאהו.** חטא. עשהו כמשפט החטאת.— **כראשון.** ראש, כעגל שלו.— (טז) **ויעשה.** עשה.— **כמשפט.** שפט, כמשפט כל עולה.— (יז) **וימלא.** מלא.— **כפו.** כפף.— **וימלא כפו.** קמיצה.— **מלבד עלת הבקר.** בעולה ומנחה זו אע"פ שגם הן היו חובת היום לא יצאו בהן ידי חובת עולת התמיד ומנחתה הקרבים בכל יום; ומה שלא אמר מלבד עולת התמיד כמו (במדבר כח, לא)? כדי לכלול בה גם עולת ראש חדש הקריבה לפני חגית.— (יט) **החלבים.** חלב.— **החלבים מן השור.** המפורשים בפ' ויקרא.— **ומן האיל.** לקח האליה והחלב המכסה את הקרב.— **האליה.** אלה.— **והמכסה.** כסה.— (כ) **וישימו.** שום.— **החזות.** חזה.— **וישימו את החלבים על**

הַחֲלָבִ֖ים הַמִּזְבֵּֽחָה׃ כא וְאֵ֣ת הֶחָז֗וֹת וְאֵת֙ שׁ֣וֹק הַיָּמִ֔ין
הֵנִ֧יף אַהֲרֹ֛ן תְּנוּפָ֖ה לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֥ה מֹשֶֽׁה׃
כב וַיִּשָּׂ֨א אַהֲרֹ֧ן אֶת־יָדָ֛ו* אֶל־הָעָ֖ם וַֽיְבָרְכֵ֑ם וַיֵּ֗רֶד מֵעֲשֹׂ֧ת
הַחַטָּ֛את וְהָעֹלָ֖ה וְהַשְּׁלָמִֽים׃ כג וַיָּבֹ֨א מֹשֶׁ֤ה וְאַהֲרֹן֙
אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וַיֵּ֣צְא֔וּ וַיְבָרְכ֖וּ אֶת־הָעָ֑ם וַיֵּרָ֥א כְבוֹד־
יְהוָ֖ה אֶל־כָּל־הָעָֽם׃ שלישי כד וַתֵּ֤צֵא אֵשׁ֙ מִלִּפְנֵ֣י יְהוָ֔ה
וַתֹּ֙אכַל֙ עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ אֶת־הָעֹלָ֖ה וְאֶת־הַחֲלָבִ֑ים וַיַּ֤רְא כָּל־
הָעָם֙ וַיָּרֹ֔נּוּ וַֽיִּפְּל֖וּ עַל־פְּנֵיהֶֽם׃ י א וַיִּקְח֣וּ בְנֵֽי־אַ֠הֲרֹן
נָדָ֨ב וַאֲבִיה֜וּא אִ֣ישׁ מַחְתָּת֗וֹ וַיִּתְּנ֤וּ בָהֵן֙ אֵ֔שׁ וַיָּשִׂ֥ימוּ
עָלֶ֖יהָ קְטֹ֑רֶת וַיַּקְרִ֜בוּ לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ אֵ֣שׁ זָרָ֔ה אֲשֶׁ֛ר לֹ֥א
צִוָּ֖ה אֹתָֽם׃ ב וַתֵּ֥צֵא אֵ֛שׁ מִלִּפְנֵ֥י יְהוָ֖ה וַתֹּ֣אכַל אוֹתָ֑ם
וַיָּמֻ֖תוּ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ ג וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן ה֠וּא אֲשֶׁר־
דִּבֶּ֨ר יְהוָ֤ה ׀ לֵאמֹר֙ בִּקְרֹבַ֣י אֶקָּדֵ֔שׁ וְעַל־פְּנֵ֥י כָל־הָעָ֖ם

*) ידיו קרי

אכבר

— שרשים והערות —

החזות. האליה והכליות והיותרת נתנו למטה והחלבים עליהן והכל על שתי החזות מן השור ומן האיל והניפם והקטיר החלבים והשייך להם (רמב"ן).— (כא) הימין. ימן.— הניף תנופה. נוף.— (כב) וישא. נשא.— ידו. ידה.— ויברכם. ברך.— וירד. ירד. מעשה. עשה.— ויברכם. פרש"י ברכת כהנים יברכך יאר ישא. והרמב"ן פירש שזו ברכה בפ"ע כברכת שלמה (מ"א ח, כה), אבל דעת רז"ל כדעת רש"י ז"ל שהרי מכאן למדו הלכות נשיאת כפים (סוטה ל"ח א' וב'), וגם בתו"כ אמרו באותה שעה זכה בנשיאת כפים לו ולדורותיו. וכל זה עשה בעמדו על גבי המזבח, אח"כ וירד מעשות וגו'.— (כג) ויבא. בוא.— מועד. יעד, נכנסו להתפלל שתרד האש מן השמים (רשב"ם ורא"ע).— ויצאו. יצא.— ויברכו. כברכת שלמה שלא בנשיאת כפים.— העם. עמם.— וירא. ראה.— (כד) אש. אשש.— מלפני. פנה.— ותאכל. אכל.— וירא. ראה.— וירנו. רון.— ויפלו. נפל.— (א) ויקחו. לקח.— בני. בנה.— מחתתו. חתה.— ויתנו. נתן.— קטרת. קטר.— אש זרה. מן הכירים.— זרה. זור.— אשר לא צוה אותם. משה רבם כי ביום הנבחר הזה לא היה להם לעשות שום דבר שלא על פי הצווי, ואפילו דבר המותר מצד עצמו וכוונתם לכבוד יוצרם להתקרב אל ד' ביותר כמו שנאמר (לקמן טז, א) בקרבתם לפני ד', מ"מ אסור לעשות מדעתם.— (ב) אותם. אות.— וימתו. מות.— (ג) ויאמר. אמר.— בקרבי. קרב.—אקדש. קדש, והיכן דבר דבר זה? לעיל (שמות כט, מג) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש (המשכן) בכבודי (באנשים שהם לי לכבוד ולתפארת) עכשו אני מכין מי הם האנשים הללו, וכך נהג הקב"ה במי מריבה שנתקדש על ידי משה ואהרן כמו שנאמר (במדבר כ, יג) ויקדש בם (במשה ואהרן) אע"פ שכוונתם היה לשם שמים אלא ששנו מעט מן הצווי, וזוהי קדושת השי"ת והבדלו מבשר ודם שדרכם לחוס על קרוביהם ולהפא עליהם, והשי"ת בהיפך שכל הקרוב קרוב

אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל
אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ* שְׂאוּ
אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר
וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם
לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף
וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר
שָׂרַף יְהוָה׃ ז וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ
פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ
כִּדְבַר מֹשֶׁה׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט יַיִן
וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ ׀ אַתָּה ׀ וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ י וּלְהַבְדִּיל בֵּין
הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר׃ יא וּלְהוֹרֹת
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם
בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר

*) הקורא יטעים הגרש קודם התלשא.　　ואל

—שרשים והערות—

קודם לדקדק עמו כחוט השערה.— **אכבד.** ככד, נפעל תולדת הפעל כמו סֻבַּב נִמְלַט רִפָּא נִרְפָּא ירמיה נא, ט) פִּתָּה נִפְתָּה (שם כ׳ ז), ומהו כבודו על פני כל העם? שאומרים אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו אעכו״כ.— **וידם.** דמם, נפעל תולדת ההפעיל הֻדַּם (שם ח, יד) כמו מַזְהִיר נִזְהָר (יחזקאל ג, כא) מותיר נותָר מַגִּישׁ נִגָּשׁ, הִדְמִים את עצמו בגדל נפשו.— (ד) **ויקרא.** קרא.— **דד.** דוד.— **שאו.** נשא.— **אחיכם.** אחה.— **מאת.** אתת.— **למחנה.** חנה.— (ה) **בכתנתם.** כתן.— (ו) **ראשיכם.** ראש.— **תפרעו.** פרע (פערווילדערן לאססען) ע״י גדול השער לאבלות.— **ובגדיכם.** בגד.— **תפרמו.** פרם (צעררייסען)·— **העדה.** יעד.— **יקצף.** קצף.— **יבכו.** בכה.— (ז) **תצאו.** יצא, לא תניחו עבודתכם בשביל האנינות. ואע״פ שכל הדברים האלה אינם נוהגים בכהן הדיוט, הם נמשחו בשמן המשחה (רע״ם).— **משחת.** משח.— **עליכם.** עלה.— **כדבר.** דבר.— (ח) **לאמר.** אמר, שיאמר לבניו.— (ט) **תשת.** שתה.— **אתה.** אנת.— **בבאכם.** בוא.— **חקת.** חקק.— **עולם.** עלם.— **לדרתיכם.** דור, זמן דירת האדם בעולם הזה.— (י) **ולהבדיל.** בדל.— **החל.** חלל.— **הטהור.** טהר.— (יא) **ולהורת.** ירה, השכרות מבלבלת השכל וכח ההבדלה.— (יב) **הנותרים.** יתר, הנשאר הוא חלק לא גרוע מן העקר ולפעמים מאחרים אותו בכונה, כמו וישאר אך נח (בראשית ז, כג) וישארו שני אנשים (במדבר

וְאֶל־אִיתָמָר ׀ בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת
מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הִוא׃ יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ
וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ יד וְאֵת חֲזֵה
הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר
אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי
שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה
עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה
לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ חמישי
טז וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף
וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם
לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ
כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־

*) דרש בראש שיטה והיא חצי התורה בתיבות

עון

— שרשים והערות —

יא, כו) שהטמינו עלמס (ספרי) והוא לבדו נשאר (בראשית מב, לח) כי נחשב בעיני אביו כיוסף, אשר השאיר הברד (שמות י, יב) הברד לא הבדיל בין זה לזה; אבל הנותר היא החלק הגרוע מן העקר, ולא תותירו ממנו עד בקר (שם יב, י) אפילו החלקים הגרועים שבו, אבל לא ישאירו ממנו עד בקר דפסח שני (במדבר ט' יב) אין הכתוב מדבר מאיכות הבשר אלא מן השארה בכלל, והותירך ה' לטובה (דברים כח, יא; ל, ט) אפי' הגרועים והכושלים שבך יותיר לטובה (עי' הכוה"ק שמות י, יב והתוה"מ שם פסוק ה'), וכן והנותרת מן המנחה (לעיל ב, ג) חלק ההדיוט. ואמר כאן הנותרים לפי שהיו גרועים במעלתם מן הראשונים (רש"י לעיל פסוק ג').— **קחו.** לקח.— **קחו את המנחה.** אע"פ שאתם אוננים וקדשים אסורים לאונן.— **הנותרת מאשי ה'.** שכל המנחה היתה ראויה לאשים אלא שהקב"ה נתן ממנה לכהנים (רנה"ו) **מאשי.** אשש.— **ואכלוה.** אכל.— **מצות.** גלה, אע"פ שכבר נאמר לעיל (ב, יא) שכל המנחות באות מצה, הוצרך להזהיר כאן לפי שהיא מנחת צבור ולפי שעה ואין כיוצא בה לדורות (תו"כ), והיא מנחת יום השמיני ומנחת נחשון.— (יג) **אתה.** אות.— **חקך.** חקק.— **מאשי ה'.** מכל המנחות.— **כי כן צויתי.** לאכלה באנינות.— (יד) **התנופה.** נוף.— **התרומה.** רום, משלמי הצבור הנזכרים לעיל (ט, ד), אע"פ ששוק המלואים הוקטר על המזבח כמ"ש לעיל (ח, כח) זה צריך להאכל.— **במקום טהור.** במחנה ישראל.— **ובניך ובנתיך.** בנה.— **אתך.** אתת.— **נתנו.** נתן.— **מזבחי.** זבח.— **שלמי.** שלם.— (טו) **ואת.** ועל דבר.— **שעיר החטאת.** שעיר מוסף ר"ח.— **דרש דרש.** שתי דרישות מפני מה נשרף זה ומפני מה הונחו אלו חטאות יום השמיני וחטאת נחשון? (תו"כ). **שרף.** נִשְׂרַף כדין, שָׂרַף שלא כדין.— **ויקצף.** קצף.— **לאמר.** ואמר אליהם.— (יז) **מדוע.** מה דוע מן ידע, מה היתה דעתכם?— **החטאת.** חטא.— **לשאת.** נשא.— **לכפר עליהם.** על טומאת מקדש וקדשיו (ריש שבועות).—

עֲוֺן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא
אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ
כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ
אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי
כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃
כ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ ששי יא א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ ג כֹּל ׀ מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע

פרסת

—שרשים והערות—

(יח) **הן לא הובא** וגו'. הלא אינה מן החטאות הפנימיות שאינן נאכלין כמ"ש לעיל (ו, כג).— **אכול תאכלו.** והיה לכם לאכלה.— (יט) **וידבר.** דבור עז.— **הן.** יא.— **הקריבו.** הקריבים.— **את חטאתם ואת עלתם.** ומה שלא אמר **ואת שלמיהם** כמו שכתוב וירד מעשות החטאת והעלה והשלמים (לעיל ט, כב) נראה שאיננו מדבר מקרבנות יום השמיני. אלא מקרבנות מוספי ראש חדש החטאת והעולה שכתוב בהם בפרשת המוספין.— **לפני ה'.** שנאמר (במדבר כח, יא — טו) תקריבו עולה לד' וגו' לחטאת לד'.— **ותקראנה אתי כאלה.** אע"פ שאירעה בי אנינות, כי היתרה לנו האנינות ביום הזה ואפי' לבני שהם הדיוטים, לפי שנמשחו בשמן המשחה ודינם ככהנים גדולים כמ"ש לעיל פסוק ז'. אבל רק להקרבה היתרה דהיינו העבודות המעכבות את הכפרה כקבלה וזריקה והקטרה, ולא לאכילה שאינה מעכבת את הכפרה; ואע"פ שצויתנו ע"פ ד' לאכול את המנחה והשלמים אוננים— זהו דוקא בקדשי שעה אבל לא בקדשי דורות כשעיר של ר"ח. כן נראה לפי פשוטן של המקראות שגם בני אהרן היו מותרים להקריב אוננים אפי' בקדשי דורות, אבל רבותינו ז"ל בסוגיא דזבחים (ק"א א') לא דרשי הכי.— **ותקראנה.** קרא, כמובן קרה.— **כאלה.** אלי צרות כאלה.— **ואכלתי.** ואם הייתי אוכל.— **הייטב.** יטב, משפט הא השאלה להנקד בח"פ כדי שלא להחליפה בהא הידיעה המנוקדת בפתח ודגש, אבל במקום שאין להחליפה בהא הידיעה תנקד גם היא לפעמים בפתח ודגש להורות על חסרון נון הן, כמו הַבְּמַחֲנִים (במדבר יג, יט) הַכְּמַכַּת (ישעי' כז, ז) הַבְּמוֹת נבל (ש"ב ג, לג) הַבְּרָב כח (איוב כג, ו) הַלְּבֶן (בראשית יז, יז), כאלה קדמה ההא לפני אותיות ב כ ל המשמשות, אבל הא הידיעה באה אחריהן. וכן לא תבוא הא הידיעה בפעל עבר או עתיד.— (כ) **וישמע.** שמע.— (א) **וידבר.** דבר.— **לאמר.** אמר.— **לאמר אלהם.** לאלעזר ולאיתמר הנזכרים לעיל בסמוך (רז"ל).— (ב) **דברו** וגו' **לאמר.** דברו להם **בכלל** (תורה שבכתב) ופרשו לפניהם **בפרט** תורה שבעל פה).— **החיה.** חיי.— **תאכלו.** אכל.— **הבהמה.** בהם, עי' ריש סדר בראשית.— **זאת החיה.** סדר המקראות האלה בדרך כלל ואחריו פרט; אלה הם בעלי החיים אשר תאכלו, זהו הכלל, והולך ומפרש הפרטים, מכל הבהמה אשר על הארץ, אח"כ מכל אשר במים, אח"כ מכל העוף, אח"כ מן השרצים.— (ג) **מפרסת** פרס.— **פרסה.** קלוים, צפרן אחד כעין מנעל פרוש על כף הרגל ולא צפרנים בכל אצבע כארנבת ושפן.— **ושסעת שסע.** הפרסה הזאת מובדלת לשנים ולא פרסה אחת שלמה כסוס וחמור.— **מעלת.** עלה.— **גרה.** נגר, וי"א גרר, הָאֹכֶל המגורר בשנים כבמגרה (דאס נערקויעט).—

פַּרְסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ד אַךְ אֶת־
זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה אֶת־
הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא
הוּא לָכֶם׃ ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה
לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ו וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת
גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם׃
ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע
פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ח מִבְּשָׂרָם
לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃
ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר
וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל
אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל
שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם
לָכֶם׃ יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־
נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת

במים

—שרשים והערות—

בבהמה. תיבה יתירה, וקבלו רבותינו (חולין ס"ט א') שנמשכת על **מכל הבהמה** שבפסוק הקודם (ובדברים יד, ו בפסוק אחד) והכונה כל בהמה הנמצאת במעי בהמה שנשחטה היא מותרת בשחיטת אמה.— [ד] **וממפריסי הפרסה.** בדברים שם הוסיף הכתוב **הפרסה השסועה,** כי הפרסת פרסה בלבד איננה עוד סימן טהרה כל זמן שאין הפרסה שסועה לשתי פרסות.— [ז] **ושסע שסע פרסה.** וגם הפרסה שלו שסועה כהלכתה; **שסע** נסמך אל **פרסה** שסיעת פרסה.— **והוא.** הויו במקום **אבל,** כמו כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה (דה"א טז, כו) אבל ד'.— **יגר.** אם פרשו גרר מהכפולים היא ע"מ יָמֵּם את לבב אחיו שלפי דעת הרד"ק (מכלול ליק דף קכ"ט ע"א) הוא קל מהכפולים, ובתשלומם יִגְרַר יְמַסֵּס. [ח] **מבשרם.** בשר.— **ובנבלתם.** נבלה נפל.— **לא תגעו,** אם תרצו להיות טהורים לקדש או למקדש, ואיננה אזהרה אלא רשות (תו"כ).— [ט] **במים.** מוי (תרגום תהלים ואיוב).— **סנפיר.** שרש מרובע סנפר.— **וקשקשת.** שרש כפול קש קש.— **בימים.** ימם.— **ובנחלים.** נחל.— [י] **וכל.** כלל.— **שרץ.** דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ (רש"י) דאס קריעכענדע אים וואססער.— **נפש החיה אשר במים.** פרים ורבים ביבשה וחיים גם במים (אמפיביען).— [יא] **ושקץ יהיו לכם.** שלא תבטלום בהרבה היתר, כי אסור לבטל איסור לכתחלה, ואם בטלתם בכונה התערובות אסורה (התורה והמצוה).— **מבשרם לא תאכלו.** ולא העצמות והסנפירין (תו"כ).— [יב] **אין לו סנפיר וקשקשת במים.** שגם בהיותו במים אין לו. אבל אם היו לו במים והסירן בעלותו אל היבשה מותר (חולין ס"ו א').—

בַּמַּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ יג וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף
לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃
יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ׃ טו אֵת כָּל־עֹרֵב
לְמִינוֹ׃ טז וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף
וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־
הַיַּנְשׁוּף׃ יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃
יט וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־
הָעֲטַלֵּף׃ כ כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ
הוּא לָכֶם׃ כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף
הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לֹא* כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו
לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ׃ כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ
אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל
לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃ כג וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־
לוֹ אַרְבַּע רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כד וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ
כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כה וְכָל־הַנֹּשֵׂא
מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כו לְכָל־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת
וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם

*) לו קרי — שרשים והערות — יטמא

(יג) תשקצו. שקץ.— הם. העופות בעצמם דהיינו בשרם וביציהם ועורותיהם, אבל לא חרטומיהם וטלפיהם וכיו"ב (תו"כ).— לא יאכלו. נפעל, אפי' ע"י אחרים המאכילים אותו.— (יד) למינה. כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכלם מין אחד (רש"י).— (טז) בת היענה. דבר הכתוב בהוה שדרך לאכול לפעמים את הנקבות הקטנות ולא את הגדולות לפי שבשרן יבש כעץ (הראב"ע שמות כג, יט).— התחמס. שמו מוכיח עליו שהוא דורס וחומס.— הנץ. תרגם רש"י ז"ל שפערבער והוא עוף ידוע.— (יז) השלך. ת"א שלינונא, ובחולין (ס"ג א') שלך זה השולה דגים מן הים.— הינשוף. כוס וינשוף הם לואיטי"ש (שוועטי) הצועקים בלילה (נאכטאיילען) (רש"י).— (יח) התנשמת. פלעדערמויז (רש"י).— (יט) החסידה. שטארך.— הדוכיפת. תרנגול הבר.— (כ) ארבע. רבע.— כרעים. כרע.— ממעל. עלה.— לרגליו. רגל.— לנתר. נתר (שפרינגען).— (כד) ולאלה. המפורשים למטה.— תטמאו. יש טומאה בנגיעתם.— בנבלתם. ולא בחייהם.— עד הערב. ובא השמש וטהר (לקמן כב, ז).— (כו) לכל הבהמה. חיבור על ולאלה שבפסוק כ"ד.— (כז) כפיו. כסף (טאטען), שאין להם

יִטְמָא׃ כז וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת
עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא
עַד־הָעָרֶב׃ כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס כט וְזֶה לָכֶם
הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב
לְמִינֵהוּ׃ ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃
לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם
בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו
מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר
אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם
יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי לג וְכָל־כְּלִי־
חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ
יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ לד מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר
יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־
כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם ׀ עָלָיו יִטְמָא

תנור

—שרשים והערות—

פרסות כלל כגון קיפוס (תו"כ).— (כח) והנשא. אע"פ שאינו נוגע בהן.— (כט) בשרץ השרץ על הארץ. קריעכטהיערע.— (ל) והתנשמת. דומה לתנשמת שבעופות ואין לה עינים (מוילוואורף) (רש"י לעיל פסוק י"ח).— (לא) במתם. מות.— (לב) יפל. נפל.— כלי. כלה.— עץ. עצה.— שק. שקק.— יעשה. עשה.— מלאכה. לאך.— יעשה מלאכה בהם. ולא תשמיש כסוי שאין עושים בתוכם כלום (רשב"ם), ובתו"כ בהם פרט לחפויי כלים.— במים יובא. יטבל במקוה ויעריב שמש.— (לג) כלי חרש וגו' אל תוכו. לאויר הכלי אע"פ שלא נגע בדופנו.— כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו (רש"י).— ואתו תשברו. אין לו טהרה במקוה.— (לד) מכל האכל. אשר ימצא בתוך הכלי הנזכר בסמוך.— אשר יאכל. שיש באכל ההוא שעור אכילה כבית אחת דהיינו כבילת תרנגלת.— אשר יבוא וגו'. ואחר באו מים על האכל ההוא והכשירוהו לקבל טומאה.— וכל משקה וגו'. ולאו דוקא מים אלא כל משקה משבעת המשקין המכשירים.— אשר ישתה בכל כלי. שיפול עליו לשון שתיה (כמבואר בתוספתא דשבת פיפ"ט).— יטמא. האכל ההוא מכלי החרש. כך פרשוהו רבותינו ע"ד הפשט (פסחים ט"ז א' יומא פ' א'); ולשיטת האומרים דטומאת משקין דאורייתא מפרשים וכל משקה על קבלת הטומאה לא על ההכשר, אשר ישתה בכל כלי לאפוקי מים מחוברים כדלקמן שאינם מקבלים טומאה, ולדבריהם מיושבת יותר מלת יטמא קמא.— (לה) וכל אשר יפל מנבלתם. למעלה דבר הכתוב מכלי חרס בלבד שאינו מיטמא אלא מאוירו אפי' לא נגע, והוסיף כאן וכן כל כלי אשר יפול

תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ לו אַךְ
מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃
לז וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר
הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו
טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־
הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃
מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא
אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־
הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ מב כֹּל
הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה
רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־

*) וו רבתי והיא חצי התורה באותיות

שקץ

—שרשים והערות—

עליו מנבלתם כגון כלי מתכות.— עליו. אינו מיטמא אלא דוקא בנגיעה ממש אפי' מגבו.— תנור. נור.— וכירים. כיר.— יתץ. נתץ, ואעפ"י שהכרם לקרקע הבית אינם בטלים אל הקרקע ומקבלים טומאה (שבת קכ"ה א') וצריכים נתיצה כדין כלי חרס שאין לו טהרה במקוה, וכמה שאמר נתיץ לִמְּדָנו שמדבר מתנור המחובר כבנין המחובר לקרקע ולא מתנור מיטלטל, כי בבנין שייך לשון נתיצה כמ"ש לקמן (יד, מה) ונתץ את הבית, אבל לעיל פסוק ל"ג אמר ואותו תשברו שמדבר שם מכלי חרס מיטלטלין.— וטמאים. טמא.— יהיו. היה.— לכם. אם אינכם רוצים לנתצם אלא להחזיקם בטומאתם ולהשתמש בהם לחולין הרשות בידכם.— (לו) אך מעין וגו' יהיה טהור. למ"ד טומאת משקין דאורייתא קאי אדלעיל וכל משקה אשר ישתה בכל כלי דוקא משקין תלושים אבל מחוברין אינם מקבלים טומאה; וכמה שאמר יהיה טהור ולא אמר טהורים הם כולל גם ענין אחר, שהטמא יֵעָשֶׂה טהור על ידי הטבילה במקוה מים.— ונגע בנבלתם. בשעת טבילתו.— יטמא. ישאר בטומאתו ולא עלתה לו טבילה.— (לז) זרע זרוע. זריעת זרעונים. זֵרוּעַ שֵׁם על משקל אֵבוּס אֵסוּר, או ע"מ כִּבּוּר כִּפּוּר והציירי לתשלום דגש ולפיכך לא ישתנה זֵרוּעֶיהָ (ישעיה סא, יא).— אשר יזרע. אשר היא זרוע בארץ ומחובר לקרקע.— טהור הוא. כי אין טומאה למחובר.— (לח) יתן. נתן.— על זרע. תלוש.— (לט) אשר היא לכם לאכלה. אחר שפירש טומאת בעלי החיים האסורים באכילה מפרש טומאת המותרים.— (מ) והאכל מנבלתה. שלא יעלה על הדעת להחמיר באכילה יותר מבנגיעה או במשא סתם שהרי יש בה מגע ומשא ואיסור לפיכך טומאתה חמורה, לִמְּדָנו הכתוב שאין בה אלא טומאת ערב וכבוס בגדים (רמב"ן).— (מא) וכל השרץ. לעיל (פסוק כט—לא) דבר הכתוב מטומאת שמונת השרצים במותם ולא דבר מאיסור אכילתם, הוסיף כאן בענין איסור האכילה כל השרצים הרוחשים על הארץ שוים ואפי' אלה שאינם מטמאים במותם. ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר הרגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד (רש"י).— (מב) כל הולך על גחון. זה נחש ומינו שנאמר בו (בראשית ג, יד) על גחנך תלך.— הולך על ארבע. עקרב ומינו.— כל מרבה רגלים. התולעים בעלי

שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ
הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ
אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי
קָדוֹשׁ אָנִי׃ מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ
הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל הָאָרֶץ׃
מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת
וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ פ פ
יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר

וטמאה

— שרשים והערות —

רגלים הרבה.— לכל השרץ. כלל ופרט וכלל כדרך המקראות.— גחון, גחן.— ארבע. רבע.— מרבה. רבה.— רגלים. רגל.— תאכלום. אכל.— (מג) תשקצו. שקץ.— נפשתיכם. נפש.— תטמאו. טמא, התפעל.— ונטמתם. טמה, תתגשו (פערשטאָקט ווערדען) כמו נטמינו בעיניכם (איוב יח, ג), כי המאכלים הגסים וביחוד מבעלי חיים טורפים מגַסים את הנפש ומולידים בה מדות נשחתות, וכמו שאמרו רבותינו (ע"ז ל"א ב') איידי דאכלו שקצים ורמשים חבילי גופייהו.— (מד) והתקדשתם. קדש.— (מה) המעלה. עלה.— להית. היה.— (ו) תורת. ירה.— הבהמה. בהם.— והעוף. עוף.— החיה. חיי.— הרמשת. רמש.— במים. מוי.— השרצת. שרץ.— (מז) להבדיל. בדל.—

(א) וידבר וגו' לאמר. אחת מן ההוראות של הלשון הזה— כי דבור מציין פעולת הדבור ואתוך האותיות, ואמירה מציינת תכן הדברים.— וידבר. דבר.— לאמר. אמר.— (ב) תזריע. זרע, לפי הוראת ההפעיל הכתוב מדבר מאשה התובעת את בעלה לדבר מצוה ומשדלתו בדברים ומראה לו אותות אהבה ותבה עד שיתעסק בה ויזרענה, א"כ היא גורמת לו לזרוע בה את זרעו, וכן לא תשיך לאחיך (דברים כג, כ) אזהרה ללוה, כלומר לא תגרום לאחיך שישיך אותך בתתך לו רבית ותרגימו (זיך בעפּרובּטען לאססען).— וילדה. ילד.— וילדה זכר. מכאן רמז למה שאמרו רבותינו (עירובין ק' ע"ב לפי גי' בעל מגוה"מ סי' קע"ו) כל אשה שתובעת את בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים זכרים וכו'.— וטמאה. טמא.— שבעת. שבע.— ימים. יום.— נדת. נדד, השם נדה יש שהוא שם תאר אל האשה המרוחקת, לפי שכל אדם ידד מפניה ויתרחק ממנה בימי נדותה, ובכרכי הים היו קורין לנדה גלמודה (סוטה מ"ב א'), ואפי' אוה"ע היו מתרחקים ממנה, וכשאמרה רחל לאביה (בראשית לא, לה) כי דרך נשים לי— נאלם דומיה ולא דבר אתה דבר, וכן ואל אשה נדה לא יקרב (יחזקאל יח, ו) תאר. ויש שהוא שם מקרה כמו בנדת טמאתה (לקמן יח, טז) בהרחקת טמאתה, ותהי נדתה עליו (לקמן טו, כד) הרחקתה. ארך נדה היא

וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם
הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת
יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־
הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם־נְקֵבָה
תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים
תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ ו וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ
לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר
לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃ ז וְהִקְרִיבוֹ

לפני

—שרשים והערות—

בנדת עמי הארצות (עזרא ט, יא) הראשון תאר והשני מקרא ארץ טְמֵאָה בְּטֻמְאַת הגוים, וכן כאן נדת דותה טֻמְאַת דותה.— דותה. דוה, מחלת הנדות, כי כשאשה רואה דם ראשה ואבריה כבדין עליה (רש"י).— כימי נדת דותה תטמא. אין הכונה על המשך הזמן שהרי בפירוש אמר וטמאה שבעת ימים, אלא על איכות הטומאה שתהיה ככל חומר טומאת הנדה, ויתפרש בחסרון בית בכל"ם בבימי כמו כי ששת ימים (שמות לא, יז) בששת, כיום הזה (מ"א ג, ו) כביום הזה.— (ג) השמיני. שמן.— ימול. מול, נפעל.— ערלתו. ערל.— וביום השמיני ימול. לא בא הכתוב להודיענו כאן דין המילה שאין מקומו במקום הזה, אלא להעירנו שמפני טומאת אמו דחתה תורה את מילת הילד עד יום השמיני, שלא יהיו כלם שמחים ואביו ואמו עצבים (נדה ל"א ב').— (ד) ושלשים. שלש.— תשב. ישב, תתעכב כמו ותשבי בקדש (דברים א, מו).— בדמי. דמה.— טהרה. שם מקרה ע"מ חָכְמָה עָצְמָה.— בדמי טהרה. אפי' כשהדם שותת ויורד כל הימים האלו טהורה לבעלה כמ"ש הרמב"ם (אסורי ביאה פ"ד ה"ה), וכמו כן בס"ו לנקבה.— תגע. נגע.— תבא. בוא.— מלאת. מלא, מקור בתוספת תיו כדרך נל"ה גְּלוֹת פְּנוֹת, וכן שְׂנֹאת רע (משלי ח, יג) לבלתי קְרֹאת (שופטים ח, א).— טהרה. שם מקרה ע"מ אֹבַח שֹׁבַע בחבור כנוי נסתרת ימי הַטֹּהַר שלה, ולכן הה"א במפיק.— (ה) נקבה. נקב.— שבעים. שבע.— כנדתה. ככל חומר נדתה.— וששים. שש (יחזקאל מה, יג).— וששים יום וששת ימים. כי חבלי לידת הנקבה מרובים משל זכר (נדה ל"א א') לפיכך טומאתה מרובה.— על דמי טהרה. אפי' לא ראתה כלל בכל הימים האלו אסורה לתרומה ולקדש ולמקדש ודינה כשבולת יום ארוך (שם ע"א ע"ב), וכמו כן בל"ג לזכר ובא זה ולמד על זה, ומש"כ הראב"ע בדמי טהרה או על דמי טהרה אחד הוא— רוצה לומר דינם אחד אבל כונתם שונה.— (ו) ובמלאת ימי טהרה. ביום מ"א לזכר ופ"א לנקבה, אבל בהערב שמש יום מ' ויום פ' עוד לא טהרה לקדש ולמקדש אלא לתרומה בלבד כדין טבול יום דתנן (נגעים פי"ד מ"ג) העריב שמשו אוכל בתרומה.— לבן. בנה.— לבת. בְּנַת ובנפול הנון נתחלף הסגל לפתח, כמו אַחַת מן אֶחֶדֶת לָלַת (ש"א ד, יט) מן לֶלֶדֶת כַּף פַּת סַל מן כֶּפֶף פֶּתֶת סֶלֶל.— שנתו. שנה, שנה שלו לא שנה של מנין העולם (תו"כ).— לעלה. קרוב הדבר שבשעת צער לידתה חטאה וברכה אלקים בלבבה והעולה מכפרת על מחשבה רעה (ירושלמי יומא פ"ח ה"ז).— יונה. יון (סנהדרין כ"ה א').— לחטאת. חטא, בדמיון חטאת עולה ויורד (כריתות י' ע"ב) כעין קרבן שבועה. כי סתם נשים בבוא אליהן חבלי לידה קופצות ונשבעות שלא להזקק עוד לבעליהן ועוברות על שבועתן (נדה ל"א ע"א).— מועד. יעד.— אל פתח אהל מועד. לחלל של שער נקנור שלא נתקדש בקדושת עזרה (סוטה ז' א').— (ז) והקריבו. קרבן חטאתה מעכב ולא העולה (תו"כ).— לפני. פנה.—

לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת
הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃ ח וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי
שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה
וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ פ יג א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵּאמֹר׃ ב אָדָם כִּי־יִהְיֶה
בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־
בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד

מבניו

—שרשים והערות—

וטהרה. טהר.— **ממקר.** קור.— **תורת.** ירה.— (ח) **תמצא.** מצא. **ידה.** ידה.— **ולקחה.** לקח.— **שתי.** שנה.— **תרים.** תור.— (א) **אל משה ואל אהרן.** אל משה שילמד לאהרן תורת הנגעים.— (ב) **אדם.** בין איש בין אשה ואפי׳ תינוק בן יומו (נדה מ״ד א) ולא בעלי חיים וא״י (נגעים פ״ג מ״א); וסדרה לנו התורה סדר משפטי הטומאה לפי סדר בריאתו של עולם, בתחלה פירש הכתוב בפרשת שמיני הלכות טומאות בעלי החיים שנבראו קודם, ואח״כ טומאות האדם לכל טומאתו, בתחלה פירש את הטומאה הטבעית הבאה מזמן לזמן, כלידה ונדה שהיא קודמת, ואח״כ את הטומאות המקריות כנגעים, והקדים לפרש טומאת נגעי הגוף— אע״פ שבדרך העונש בתים ואח״כ בגדים ואח״כ גופו, כמו שאמרו רבותינו (ויק״ר פי״ז סי׳ ד׳) אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה? אבל בסדר היצירה בתחלה היו שניהם ערומים, וכשחטאו עשו להם בגדים, וכשגורשו מגן עדן בנו להם בתים.— **יהיה.** היה.— **בעור בשרו.** כנגד מה שאמר אח״כ כי יהיה בו נגע בראש או בזקן שהוא עור שאין תחתיו בשר אלא עצם— אמר כאן בעור בשרו (רמב״ם). ולפי ההלכה בעור בשרו ולא בבית הסתרים ולא בצפרנים (נגעים פ״ו מ״ח).— **שאת.** נשא.— **ספחת.** ספח.— **בהרת.** בהר.— רוב השמות ממשקל פַּעֶלֶת מורים על מומים ומחלות ומגרעות, כמו בַּהֶרֶת דַּלֶּקֶת יַבֶּלֶת יַלֶּפֶת עַוֶּרֶת (בלינדהייט) צַהֶקֶת שַׁחֶפֶת שַׁעֶבֶת (ישעיה י, יג) (אבבלאטטערונג דער ביימע) נַבַּחַת סַפַּחַת קַדַּחַת צָרֶבֶת צָרַעַת קָבַחַת.— **שאת.** קבלו רבותינו (שבועות ה׳ ע״ב) שארבע מראות נגעים הן וכלן לבנות, אבל שונות במדרגת לבנינותן זו מזו, שתים מהן אבות מבוש דכתיבי בקרא בהדיא, והן השאת (האבוזיים) והבהרת (גלאגנזויים), ושתים מהן תולדות הדומות לאבותיהן ונרמזות בתיבת ספחת שפירושה טפילה, התיבה הזאת עומדת במקום שתים כאלו אמר שאת או ספחתה— בהרת או ספחתה. תולדת השאת היא המראה הדומה לקרום ביצה (הייערהייטיים), ותולדת הבהרת היא המראה הדומה לסיד ההיכל (קאלקזויים); הלבנה שבכלן היא הבהרת שלבנינותה עזה כשלג, ומפני לבנינותה ובהירותה נראית עמוקה מן העור כמראה חמה עמוקה מן הצל. פחות ממנה בלבנונית היא השאת, ונקראת שאת לפי שנראית גבוהה מן הבהרת, ואע״פ שגבוהה אל עצמה גם היא נראית עמוקה מן העור, כמו שכתב רש״י לקמן פסוק ג׳ „כל מראה לבן עמוק הוא" אבל ביחס למראה הבהרת היא נראית גבוהה ייתר לפי שאיננה בהירה כל כך. והקדים זכרון השאת לזכרון הבהרת— אולי מפני שהיא גבוהה יותר ממנה, אבל כשמבאר אותם אחר כך מבאר את הבהרת לפני השאת לפי טבעם, כי בפרשה האמורה עד פסוק ט׳ מבאר הכתוב תורת הבהרת, ומשם ואילך מבאר תורת השאת. וארבע המראות האלה אע״פ שהן מחלות בגוף— אינן מטמאות עדיין את האדם כל זמן שלא נראה בהן אחד משלשת סימני הטומאה שהם שער לבן או מחיה או פשיון, ואפי׳ אז אין הטומאה חלה עדיין על הנגוע אלא דוקא על פי מאמר הכהן האומר לו „טמא אתה" וגזרת מלך

מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר
וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ
נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ׃ ד וְאִם־בַּהֶרֶת
לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר
וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת
יָמִים׃ ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד
בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת
יָמִים

—שרשים והערות—

היא. ושלשת סימני הטומאה האלה לא נזכרם הכתוב במקום אחד, כי בפרשת בהרת לא זכר אלא שער לבן ופשיון, ובפרשת שאת לא זכר אלא שער לבן ומחיה, וקבלו רבותינו ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה. ומשפט הסימנים הללו אינגו שוה, שער לבן ומחיה מטמאין לעולם, ופשיון אינו מטמא אלא אחר ההסגר הראשון או השני (נגעים פ"ג מ"ג).— **בעור.** עור.— **בשרו.** בשר.— **צרעת.** צרע.— **והיה** וגו' **לנגע צרעת.** המראה הזה לא יהיה רק מראה כתם לבן אלא נגע צרעת (אויסזאטצפלעקען).— **והובא.** בוא, אם אינגו רוצה לבוא בעצמו יובא בעל כרחו מפני הטומאה.— **וראה הכהן.** יתבונן הכהן אל יחס הנגע לעור הבשר.— **ושער.** גם שערות הרבה נקראות שער בלשון יחיד, כמו אדרת שער (בראשית כה, כה) כי שער היא קבוץ השערות וקבלו רבותינו מיעוט שער שתים (תו"כ). - **בנגע.** הצומח במקום הנגע, אבל אם צמח חוץ לנגע אפי' בוכב בתוך הנגע טהור (שם).— **הפך.** פעל יוצא.— **הפך לבן.** הנגע הפכו לבן, אבל אם היה לבן קודם ללדת הנגע טהור (נגעים פ"ד מי"א); ואלו אמר הפך ללבן, בלמד הייתי אומר שכל השער צריך להתלבן, כמו נהפך לנחש (שמות ז, טו) ונהפך ללבן (לקמן יז), עכשו שאמר הפך לבן פירושו שאפי' התחיל להתלבן בצד עקרו וכלו שחור (שם משנה ג').— **עמק מעור בשרו.** למראה עינים אבל במישום שוה לשטח העור.— **וטמא אתו.** במאמר פיו שיאמר „טמא אתה" ואמר וטמא אותו. ולא אמר וטמאו ללמדנו שאין הכהן רואה שני נגעים כאחד אלא גומר כל מלאכתו בראשון וחוזר לשני (שם פ"ג מ"א).— [ד] **לבנה.** לבן.— **מראה.** ראה.— **ושערה.** שער.— **והסגיר.** סגר.— **שבעת.** שבע.— **ימים.** יום.— **ואם בהרת לבנה היא.** כלומר כתם לבן שתם שלא הגיע עדיין למדרגת בהרת עזה כשלג. שאפשר שאינגו בהרת כלל, ואפי' יש בה שער לבן אין בכך כלום, כי שער לבן אינו מטמא אלא בהיותו במקום מראה נגע, וכאן **אין מראה עמק מן העור** כמשפט הבהרת האמתית אלא כמין בהרת דהיינו בהרת כהה (לקמן לט).— **ושערה.** אי שערה ויו ביקים או.— **ושערה לא הפך לבן.** כלומר ואפי' אם מראה הנגע הוא כמשפט בהרת אמתית (גלאנצוייס) אלא שהנגע לא הפך את שערה ללבן, ואם כן אין בו עדיין סימן טומאה, בשני האופנים האלה צריכים הסגר לראות מה יהיה בסופו.— **והסגיר את הנגע.** את הנגוע; וכמשנה למלך (הלכות טומאת צרעת פי"ד ה"ה) הולך על דעת רוב הראשונים דוהסגיר את הבית הוא סגירת הדלת ממש, שהרי גבי נגעי אדם ובגדים כתיב ג"כ והסגיר והתם פירושו לא שיסגור הדלת בפניהם אלא שיאמר בפיו שהם מוסגרים, לפי שהכל תלוי במאמר פי הכהן לסגור ולהחליט ולפטור, יעוי"ש.— [ה] **עמד בעיניו.** במראהו הקודם שלא הגיע עדיין ללבנונית השלג ועודנו ספק נגע.— **לא פשה.** מוסב על האופן השני שבפסוק הקודם, שהיה בתחלה בהרת אמתית לפי מראהו— אבל שערו היה שחור וגם לא פשה ולא נתגדל שעורו על מה שהיה בתחלה אפי' כל שהוא (שם פרק ד' משנה א'), בשני האופנים האלה צריך הסגר שני, באופן הראשון כדי

ימים שנית: שני ו וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית
והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן
מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר: ז ואם פשה תפשה
המספחת בעור אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו
ונראה שנית אל הכהן: ח וראה הכהן והנה פשתה
המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא: פ ט נגע
צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן: י וראה הכהן
והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית
בשר חי בשאת: יא צרעת נושנת הוא בעור בשרו
וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא: יב ואם פרוח

י) הש' רפה — תפרח

—שרשים והערות—

לברר ספקו אם יגיע למדרגת עזה כשלג יטמא למפרע על ידי שער הלבן שיש בו, כי הוברר הדבר שהכהן לא הכיר מראהו בתחלה, ואע"ג דתנן (שם פ"ה מ"ד) כל ספק נגעים עד שלא נזקק לטומאה טהור? כל היכא דאיכא לברורי מבררינן, ובאופן השני תתברר טומאתו ע"י פשיון.— (ו) **שנית.** שנה.— **כהה.** מוסב על האופן הראשון שנשאר במראה לבנונית כהה (דונקעלוויים) ונתברר שלא היה נגע צרעת מעולם וסימני טומאה אינם יכולים לטמאו.— **ולא פשה.** מוסב על האופן השני שהיה בתחלה בהרת ודאית עזה כשלג אבל שערו היה שחור ועכשיו לא פשה.— **וטהרו.** טהר. יאמר לו טהור אתה „שאין בנגעי עור בשר הסגר יותר על שני שבועות" (לשון הרמב"ם הלכות טו"צ פ"א ה"י).— **מספחת.** ספח (נעבענשאדען) שאינה מן ד' מראות הנגעים באופן הראשון, או שאין בה סימן טומאה באופן השני.— (ז) **תפשה וגו' בעור.** שפשתה מתוך הנגע הולך לו אל עור הבשר, כדתנן (נגעים פ"ד מ"א), שהפשיון מטמא בנגעים חוץ לנגע אבל שער לבן דוקא בתוך הנגע.— **הראתו וגו' לטהרתו.** שע"י הראיה ההיא נטהר.— **שנית.** אחרי ראית הטהרה.— (ח) **והנה.** זיעה! — **פשתה המספחת.** שהיתה בתחלה עזה כשלג, ושיעור הפשיון בכל שהוא.— (ט) **נגע צרעת.** עכשו מפרש דין השאת, ראה לעיל פסוק ב', וכמו שהתחיל פרשת הבהרת בלשון **נגע צרעת** כן התחיל פרשת השאת, וכאלו אמר עוד מין נגע צרעת אפשר להיות באדם.— **כי תהיה.** שב על צרעת שהיא לשון נקבה.— (י) **והיא הפכה וגו'** השאת עצמה הפכה את השער ללבן ולא סבה צדדית העלולה להפוך שערותיו של אדם ללבן, כגון חרדה פתאומית וכיוצא בה.— **ומחית.** חיה.— **ומחית בשר חי.** היינו במקום אחד, או שנראה באמצע השאת מעט בשר בריא כשיעור מקום למיחת שתי שערות על שתי שערות, גם הוא סימן טומאה בפני עצמו.— (יא) **צרעת.** צרע.— **נושנת.** ישן.— **צרעת נושנת היא.** שלא יאמר הכהן בלבו שזה הבשר החי הנראה בתוך המכה אות היא על התחלת רפואתה, כהפך הוא שזה אות כי היא מכה ישנה וקבורה תחתיה בעמק הבשר.— **לא יסגירנו.** לא יסגיר את הצרוע כדי לבחון אם זה התחלת רפואה או לא כי בודאי **טמא הוא.**— (יב) **פרוח הפרח.** תתפשט.— **הצרעת.** כל מיני צרעת ממראות הנגעים.— **ובסתה.** כסה.— **הצרעת.** אע"פ שכבר הוחלטה לצרעת טמאה.— **עור הנגע.** עור האדם שבו נמצא הנגע.— **מראשו ועד רגליו.** אבל ראשו ורגליו אינם צריכים להתכסות (ערוכין י"ח ב'), ואפי' לדעת רבי דלעולם עד ועד בכלל כמו

תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־עוֹר
הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן׃
יג וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטִהַר
אֶת־הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא׃ יד וּבְיוֹם הֵרָאוֹת
בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא׃ טו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי
וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא׃ טז אוֹ כִי
יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃
יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן
אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא׃ פ שלישי יח וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־
בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא׃ יט וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה

או

—שרשים והערות—

ממתנים ועד ירכים (שמות כח, מב) מאדם עד בהמה (בראשית ו, ז) מחוט ועד שרוך נעל (שם יד, כג) מנער ועד זקן (שם יט, ד) הכא שאני שנאמר לכל מראה עיני הכהן ואינו יכול לראות מפני השערות וברגל בין אצבע לאצבע (גמ' שם).—**לכל מראה** וגו'. פרט לבית הסתרים שאין הכהן זקוק להתבונן שם אם הפך לבן או לא, והוא הדין לכל ראיות הכהן שאינו זקוק לראות במקום סתר כגון תחת אצילי ידיו או כתיך הקמטים שמא יש שם נגע (לשון הרמב"ם פרק ט' מה' טו"צ הי"ב). (יג) **כלו.** כלל, כל בשר הנגוע.— **הפך לבן.** הפך הנגע ללבן, או הפך עצמו כמו הפך איש מעל משכבו (מ"ב ה, כו).—**טהור הוא.** כשהלכה גם המחיה; וזה ממפלאות תמים דעים שחשבו רבותינו (במדבר רבה פי"ט סי' א') בהרת כגריס באדם טמא פרחה בכלו טהור, מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן—יחידו של עולם. ודוקא כשפרחה מתוך הטומאה, אבל אם פרחה בתחלה או לאחר הפטור איננו טהור. ולמדו זאת בתו"כ מן טהור הוא שתיבת הוא יתרה להשמיענו דדוקא הוא שכבר נטמא והוחלט יטהר בפריחת **כלו** ולא שבא בתחלה כלו לבן או שכבר נפטר מטומאתו.— (יד) **הראות.** ראה, שאחרי הפריחה בכלו נראה בו מחיה כעדשה.— (טו) **הבשר החי טמא הוא.** המחיה גרועה משער לבן, שהשער לבן איננו מעכב את הפריחה ואיננו סימן טומאה בהולדו אחר הפריחה, אבל המחיה לעולם סימן טומאה כי אות היא שצרעת נושנת היא (לעיל פסוק יא).— (טז) **או כי ישוב.** מוסב אדלעיל פסוק י"ב, טהרת המחיה היא בשני אופנים, אם בפריחה כללית ולא אמרינן פשיון הוא זה או כי ישוב וגו' ונהפך ללבן, שלא פרחה הצרעת לחוץ אלא לתוכה וכסתה את המחיה, כי פשיון לתוך הצרעת לאו שמיה פשיון (לעיל פסוק ז').—**ובא אל הכהן.** כאן לא נאמר **והובא** אלא **ובא** ברצונו כדי לְהִטַּהֵר.— (יח) **בו.** שבאה על ידי חום הנולד מאליו בבשר עצמו מפני קלקול הדם.— **בעורו.** עור, שבאה אל העור ע"י סבה מן החוץ כגון הכאה וכיו"ב.— **שחין.** שחן (ענטצינדונגסגעשוויר), ובלשון התלמוד (יומא כ"ג ב') שנה שחונה חמה ויבשה, מכה המולדת חום בבשר הכאה שלא על ידי מַכַּת אש ונפשט העור.— **ונרפא.** רפא, לא רפוי גמור אלא שהוגלדה המכה בקליפה דקה מלמעלה כקליפת השום ואיננה מוציאה עוד ליחה, וזהו צרבת השחין, הנזכר לקמן פסוק כ"ג.— (יט) **במקום.** קום.— **שאת.** נשא.— **לבנה.** לבן. **בהרת.** בהר.— **אדמדמת.** אדם.— **ונראה.** ראה.— **במקום השחין.** על הגליד

אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן׃ כ וְרָאָה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן
וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ כא וְאִם ׀
יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה
מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃
כב וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃
כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין
הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס רביעי (שני כשהן מחוברין) כד אוֹ בָשָׂר
כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת
לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת
הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃
כו וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן

ושפלה

—שרשים והערות—

שעליו והשחין עצמו לא נראה עוד, אבל אם השחין נראה מבחוץ ולא הוגלד עדיין איננו מטמא בנגעים כלל. לבנה אדמדמה. נוטה לאדמימות (אינם ראטהע שפיעלענד, וויסראָטהליך) ונקרא אצל חז"ל פָּתוּךְ, וקבלו רבותינו שמראה הפתוך מטמא בכל מראות הנגעים.— (כ) והנה התחלת הדבור.— מראה שפל מן העור. אם כן היא בודאי מראה נגע, ולמעלה בפסוק ג' אמר עמק מעור בשרו? כי שם מדבר הכתוב ממראה לבנונית העזה כשלג שטבעה להיות עמוק הרבה, וכאן מדבר מן הפתוך שמראהו רק שפל מעט ולא עמוק כל כך. ולמדו רבותינו בתו"כ שהשפלות בשחין ומכוה ונתק אינה מעכבת מלטמא ע"י סימני טומאה כמו בנגעי עור בשר, שגם אם אין מראה הנגע עמוק מעור הבשר איננו ממראות הנגעים כלל כמו שכתבנו לעיל פסוק ד', אבל בכאן אפי' אם נראה שוה או גבוה מראה נגע לו שנאמר לקמן ושפלה איננה מן העור ת"מ יסגירנו ויטמאנו ע"י סימני טומאה. אם כן למה הזכיר הכתוב מראה שפל מן העור? לפי שברוב פעמים הוא שפל דבר הכתוב בהוה.— בשחין פרחה. אשר פרחה בשחין.— (כא) שבעת ימים. ודי בהסגר אחד להחליט או לפטור, וכן הדין לקמן במכוה.— (כג) תחתיה. מן נחת, נשארה עומדת במקומה הראשון ולא פשתה להין; דרך הכתובים לכתוב דבר ולפרשו במקומו, כמו כי ימצא בקרבך (דהיינו) באחד שעריך (דברים יז, ב) כי מת אתה ולא תחיה (ישעיה לח, א) מאן יבמי להקים לאחיו שם (דהיינו) לא אבה יבמי (דברים כה, ז). והדרך הזה נקרא בלשון העמים תוספת באור (עקספּלאנאטיוו).— צרבת. גרב, ת"א רושם שיחנא (פערנארבונג) התגלדות מכת השחין.— (כד) בעורו. כאן לא נאמר בו, כי המכוה לא תוכל לבוא אלא מן החוץ.— מכות. כוה.— מכות אש. שנכוה בגחלת או בברזל מלובן (ברענדגעשוויר).— מחית המכוה. ת"א רושם כואה, והוא כמו צרבת השחין דלעיל, הקרום הדק כקליפת השום הנולד על פני המכה שהוא סימן להתחלת חיותה ורפואתה נקרא מחיה, וסיתה (על פני) מחית המכוה בהרת וגו' או לבנה (לבנונית נקיה עזה כשלג).— (כה) נהפך. הפך.— בבהרת. והיא הדין שאת.— ומראה עמק. והוא הדין שוה או גבוה

וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן
שִׁבְעַת יָמִים׃ כז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה
תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃
כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא
כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה
הִוא׃ פ חמישי כט וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע*
בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן׃ ל וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה
מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ
הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ לא וְכִי־
יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־
הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק
שִׁבְעַת יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה
הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא

*) ג׳ רבתי — יגלח

— שרשים והערות —

אלא שדרכו להיות עמוק.— (כח) שאת המכוה הוא. מכת המכוה היא המתחלת להתגלד ועדיין לא נתגלדה כראוי ולא נגע המטמא.— כי צרבת המכוה היא. גליד המכה שדרכה להשתנות בשעת ההתגלדות לפנים שונים; ושחין ומכוה שוין זה לזה בדיניהם ולא חלקן הכתוב אלא לומר שאין מצטרפין זה עם זה לשעור גריס כמשפט המראות בנגעי עור בשר המצטרפין (חולין ה׳ ע״א).— (כט) ואיש או אשה. לא אמר אדם הכולל שניהם כמו בראש פרשת הנגעים? כדי להקיש זקן האשה שהעלה שער לזקן האיש לענין נתקים (קדושין ל״ה ב׳), ורנה״ו נטה מן ההלכה.— בו. שב על הראש או על הזקן, והוא כנוי ואחריו ידיעה, כמו ותראהו את הילד (שמות ב, ו) יביאה את תרומת ד׳ (שם לה, ה).— (ל) מראהו עמק. הוא הדין שוה או גבוה כדלעיל פסוק כ״ה.— צהב. כמראה זהב (גאלדגעלב).— שער צהב. שתי שערות.— דק. דקק.— נתק הוא. (ענטהאארונגסשאדען). משפט הנתק, הראש והזקן המכוסים בשערות אינם מטמאין במראות נגעים כלל (נגעים פרק ו׳ משנה ח׳). כלו שערותיהם במרחב שעור גריס ונתפרכו ונפלו ונתגלה העור ונשתנה מראיתו לאיזה מראה שתהיה (תוספתא נגעים פרק א׳), זהו נתק האמור בתורה שנתקו השערות. סימני טומאתו שנים, שער צהוב לעולם, או פשיון בסוף הסגר ראשון ובסוף הסגר שני, סימני טהרתו ורפואתו שתי שערות שחורות בין בתחלה בין בסוף.— נתק הוא. נתיקת השערות.— צרעת וגו׳ הוא. שנוי המראה.— (לא) והסגיר. סגר.— את נגע הנתק. את הנגוע בנגע הנתק.— שבעת. שבע.— ימים. יום.— (לב) אין עמק. אפי׳ הכי צריך הסגר ולא יפטרנו.— (לג) והתגלח. גלח. וממה שלא אמר וגלחו כמו שנאמר וטמאו וטהרו

יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃
לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה
הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ
הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק
בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃ לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק
בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃
לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא
הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה
כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃ לט וְרָאָה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק
הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ ס (ששי שלישי כשהן מחוברין)
מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מא וְאִם

מפאת

— שרשים והערות —

למדו רבותינו שזאת התגלחת כברה בכל אדם.— ואת הנתק. יאת השערות שאצל הנתק לא יגלח וכך שנינו (נגעים פ"י מ"ה) כילד מגלחין את הנתק מגלח חילה לו ומניח שתי שערות סמוך לו כדי שיהא ניכר אם פשה.— (לד) ומראהו איננו עמק. אפי' הכי דוקא אם לא פשה טהור אבל אם פשה טמא אפי' אחר הפטור.— (לה) טהרתו. טהר.— (לו) יבקר. בקר (לעיל א, ה) אין הכהן צריך לבדוק ילחפש אם יש שם שער צהוב (כי השער הצהוב דק מאד וצריכין לעיין היטב) לפי שהפשיון בלבד מטמאהו, והוא הדין שער צהוב בלבד.— (לז) בעיניו. במראהו ובסימניו, כיון שעמהו בו מתחם שתי שערות שחורות אות הם כי נרפא הנתק וסימני טומאה אינם יכולים עוד לטמאהו; משא"כ בנגעי עור בשר ששער לבן הוא לעולם סימן טומאה אע"פ שיש שם גם שערות שחורות. ושער שחור לאו דוקא אלא כל מראות שער מלבד צהוב.— צמח בו. ולעיל פסיק ל"ה אמר אין בו? שם מדבר מתחלת הֵרָאותו שנתקו כל השערות ולא נשתייר מהם כלום, וכאן מדבר מסוף ההסגר (הר"ש בפי' המשנה).— וטהרו הכהן. לא יטהר מאליו אלא הכהן צריך לטהרו.— (לח) בהרת. חברבורות בהירות (גלאנצשטעללען) מלשון בהיר הוא בשחקים (איוב לז, כא) בהרת לבנת. למטה ממדרגת הלבנונית המיוחדת לארבע מראות הנגעים, דהיינו למטה מקרום ביצה, וככל זאת בהירות הן.— (לט) כהות לבנת. (דונקעלוויים).— בהק הוא. (גלאנצאויסשלאג) כלשון ארמית מנגה נגדו (ש"ב כב, יג) ת"י מזיו יקריה מבהקין, ובויק"ר (פל"א סי' ז') והבהיק כל העולם מזיו הדרו. ומזה בתלמיד רב מובהק (ב"מ ל"ב א') סימן מובהק (שם כ"ז ב') מואר היטב וניכר לעין.— טהור הוא. לא יסגירנו הכהן לראות שמא תעלה לבנוניתו ותגיע למדרגת מראה הנגעים — אלא יפטרנו מיד.— (מ) ואיש. והה"ד אשה אבל בשביל הליחה המרובה המצאת באשה רחוק אללה נשירת השערות, כי השער הוא כדמות עשב, ודבר הכתוב בהוה (רמב"ע).— ימרט. מרט, המריטה היא שלא כלו השערות ולא נשחתו כמו בנתק אלא

מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מב וְכִי־
יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת
פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ
כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא
הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃ מה וְהַצָּרוּעַ
אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ
וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ מו כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר
הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
מוֹשָׁבוֹ׃ ס מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרַעַת בְּבֶגֶד

צמר

— שרשים והערות —

שנמרטו בידי אדם (**אויסגערויפט**), אי שנרפו עקריהם ונשרו ע"י סבה טבעית כגון ע"י ליחה רעה בגוף או תגבורת היובש, או ע"י אכילת וסיכת סם (**אויסגעפאללען**) והעור נשאר כמו שהיה, לא כנתק שנשתנה גם מראית העור.— קרח הוא. (הינטערקאהלקאפף).— [מא] **מפאת.** פאה.— **פניו.** פנה.— גבח. (פארדערקאהלקאפף).— [מב] **קרחת.** (הינטערגלאטצע).— **גבחת.** (**פארדערגלאטצע**) ואינם מגדלים שער. **משפט הקרחת והגבחת.** הקרחת והגבחת משפטן כמשפט עור בשר, יש להן ארבע מראות נגעים, שני השגרים, ורק שני סימני טומאה מחיה ופשיון, אבל שער לבן אין להן, ואינן מצטרפין זו עם זו לשעור גרים.— **לבן אדמדם.** פתוך (ווייסראטהליך) והוא הדין לשאר המראות.— [מד] **צרוע.** צרע.— **בראשו.** ראש.— **טמא יטמאנו הכהן.** כל צרוע טמא הוא וצריכים להרחיקו מחברת האדם. כי טומאתו אות על השחתת נפשו פנימה, וכמו שאמרו רבותינו (ויק"ר פי"ז סי' ג') על עשרה דברים נגעים באים על ע"ז ג"ע וש"ד, חלול השם, ברכת השם, גזלת ממון, גזלת כבוד הכרו, גסות הרוח, לשון הרע, עין רעה. אבל הצרוע הזה צרוע מכלם וטומאת נפשו מסוכנת ביותר כי **בראשו נגעו** מקים משכן הנפש המשכלת אות הוא שנשחת שכלו, ואמונתו, לפיכך **טמא יטמאנו הכהן** יטמאנו ויחזור ויטמאנו ויזהיר על טומאתו באזהרות יתרות.— [מה] **והצרוע אשר בו הנגע.** היודע נגעי לבבו כי חטא ואשם, צריך להכניע את עצמו **בכל** אופני ההכנעה, אולי יראה ד' בעניו ושב ורפא לו.— **בגדיו.** בגד.— **יהיו.** היה.— **פרמים.** פרם, קרועים כקריעת אבלים.— **פרוע.** לר"א גידול שער ולר"ע שלא ישא מגבעת כבוד (מו"ק ט"ו א').— **ועל שפם יעטה.** יעטוף ראשו כאבלין עד למטה משפתו (שם כ"ד א').— **יעטה.** עטה = עטף.— **וטמא טמא יקרא.** יאמר לכל שהוא טמא.— **יקרא.** קרא.— [מו] **כל ימי אשר הנגע בו יטמא.** כל הימים אשר הנגע בו, ויתכן שפעיר הכתוב **כל ימי הנגע אשר בו** ויהיה **הנגע** סומך.— **יטמא טמא הוא.** כל כך הזהירה תורה על טומאתו לפי שהיא מסוכנת ביותר.— **בדד ישב.** ולא די לו שיתבודד בתוך ביתו אשר בתוך המחנה אלא.— **מחוץ למחנה מושבו.** כי אוירו מזיק. והוסיפה עוד להזהיר במשנה תורה (דברים כד, ח) השמר בנגע הצרעת **לשמר מאד.**— **מושבו.** ישב.— [מז] **והבגד.** כתב הרמב"ן, זה איננו בטבע כלל וכן נגעי הבתים, אבל בהיות ישראל שלמים לד' יהיה רוח השם עליהם תמיד להעמיד גופם

צמר או בבגד פשתים׃ מח או בשתי או בערב לפשתים
ולצמר או בעור או בכל־מלאכת עור׃ מט והיה הנגע
ירקרק ׀ או אדמדם בבגד או בעור או־בשתי או־
בערב או בכל־כלי־עור נגע צרעת הוא והראה את־
הכהן׃ נ וראה הכהן את־הנגע והסגיר את־הנגע שבעת
ימים׃ נא וראה את־הנגע ביום השביעי כי־פשה הנגע

ב בגד

—שרשים והערות—

ובגדיהם ובתיהם במראה טוב וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון יתהוה כעור **בבשרו** או בבגדו או בביתו לראות כי השם סר מעליו וכו׳, עכ״ל, נראה מדבריו שגם נגעי הגוף אינם טבעיים רק נסיים, הבאים עליו בתוכחות על עון, ואין בהם משום סכנה אלא משום טומאה, בהרי אינם משתלחים אלא מן העירות המוקפות חומה (רמב״ם הלכות טו״ל פ״י ה״ז). ומש״כ הרמב״ן בפ׳ סוטה (במדבר ה, יט) „והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולת הענין הזה שהוא פלא וגם קבוע שיעשה השם בהיות רוב ישראל עושין רצונו״ עכ״ל, אין סתירה לדבריו כאן, כי נס נראה לעינים בשעת הפעולה לא נמצא אלא במי סוטה, אבל בנגעים אין הנס נראה לעינים לכל אדם.— **והבגד.** ממה שלא אמר הכתוב **ובגד** כי יהיה וגו׳ כמו שאמר לעיל בפסוק ב׳ אדם כי יהיה, ובפסוק י״ח ובשר כי יהיה, ובפסוק כ״ט ואיש או אשה כי יהיה, כלם בלי הא הידיעה? למדו רבותינו (נגעים פי״א מ״ג) דדוקא בגד כבריאתו מטמא בנגעים, אבל העורות והבגדים הצבועים בידי אדם (לר׳ שמעון) שנשתנה מראיתם מכמות שהיו אינן מטמאין בנגעים, וכדרך שפרשו במקומות הרבה הוראת הא הידיעה העולה עולה ראשונה (פסחים נ״ח ב׳) הטמאה טמאה ראשונה (ב״מ נ״ה א׳) הכסף כסף ראשון (שם מ״ה א׳) ואפי׳ בית הלל לא פליגי התם אלא משום דכתיב כסף יתירא בפרשה, הכא נמי הבגד בהא בגד ראשון כמו שיצא מתחת יד הטבע. וכן הא דאמרינן (חולין צ״א א׳) הירך המיומנת שבירך, לפי שהצד הימין בכל דבר נרגש ראשונה לחוש הראות וגם פעולתו מתחלת ראשונה (יומא י״א ב׳).— **יהיה.** היה.— **פשתים.** פשה.— **בבגד צמר או בבגד פשתים.** והבגד כלל, צמר ופשתים פרט, אין בכלל אלא מה שבפרט, דוקא בגדי צמר ופשתים אבל מינים אחרים אינם מטמאין בנגעים.— (מח) **בשתי.** שתה, ע״מ פרי שבי, הם החוטים המתחים לארך הבגד (קעטטע=גארן) שהם יסוד האורג מלשון כי השתות יהרסון (תהלים יא, ג׳).— **בערב.** החוטים ההולכים לרחב הבגד ומתערבים בשתי (איינשלאג=גארן), יש מין אורג שהשתי נכר בו ביותר ושם יהיה הנגע, ויש שהערב נכר ביותר, ואפשר להשירם בלי לנגוע ביתר החוטים.— **לפשתים ולצמר.** אשר לבגדי פשתים ולבגדי צמר.— **בעור.** המעובד אע״פ שעדיין לא נעשה ממנו כלי כגון עירות אוהלים (תו״כ תזריע סו״פ י״ג עיי״ש בק״א ותוספתא ריש פ״ה עיי״ש בבאור הגר״א).— **מלאכת עור.** היינו כלי עור הנזכר להלן פסוק נ״ב, ואע״פ שלא עובד כלל כגון עור המלה (שבת ע״ט א׳) שעשה ממנו כיס (כלים פי״ז משנה ט״ו, ועי׳ משנה למלך הלכות טו״ל פרק י״ג ה״ד), כן נראה לפי פשוטי המקראות.— **מלאכת.** לאך.— (מט) **ירקרק.** ירוק שבירוקים (דאס שטארקסטע גרין, שפוינן-גרין).— **אדמדם.** אדום שבאדומים (דאס שטארקסטע ראָטה, דונקעלראָטה) משנה נגעים (פי״א מ״ד), אבל לעיל פסוק מ״ב לבן אדמדם — עקרו לבן אלא שנוטה להדמיות.— **והראה.** ראה.— **את הכהן.** אל הכהן, כמו ויתנכלו אותו (בראשית לז, יח) פרש״י אליו.— (נ) **והסגיר.** סגר.— **ימים.** יום.— (נא) **השביעי.** שבע.— **כי פשה הנגע.**

בְּבֶגֶד אוֹ־בְשְׁתִי אוֹ־בְעֵרֶב אוֹ בְּעוֹר לְכֹל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה
הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע טָמֵא הוּא׃
נב וְשָׂרַף אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי | אוֹ אֶת־הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר
אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ
הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ נג וְאִם
יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ
בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ נד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת
אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ שביעי (רביעי
כשהן מחוברין) נה וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי | הֻכַּבֵּס אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה
לֹא־הָפַךְ הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ
תִּשְׂרְפֶנּוּ פְּחֶתֶת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ נו וְאִם

ראה

—שרשים והערות—

שלמו בסמוך לו בכל שהוא.— **בבגד וגו'.** או שפשה כשעור גרים במקום אחר באותו בגד מופלג מן הראשון (תו"כ), והוא הדין לכל הנגעים (ראב"ד בהשגות הלכות טו"ל פי"ב ה"ד). ומה שחזר **הכתוב** לכל המינים? בשביל אותו החדוש של תיבת בבגד להשמיענו שאפי' פשיון במקום אחר בבגד שמו פשיון ובלבד שיהא בו שעור גריס, וכי הא דתנו דבי ר' ישמעאל (שבועות י"ט א,) כל **פרשה** שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה. ורנה"ו שהבדיל בדין זה בין **נגעי** בגדים לנגעי עור בשר טעה.— **לכל אשר יעשה.** אפי' רק הוכן למלאכה ועדיין **לא** נעשה כגון שנתקן לאוהלים (קרבן אהרן שם).— **צרעת.** נרע.— **ממארה.** מאר (פערדערבליך) **מגזרת** סלון ממאיר (יחזקאל כח, כד) ונרדף עם אדר (פלוצענד).— [נב] **הבגד או את השתי וגו'.** ההכפלות שבפסוק זה ובפסוקים הבאים נדרשים בתו"כ, ראה מש"כ הגאון מלבי"ם בהתוה"מ סדר זה סי' ק"ס.— **כלי.** כלה.— [נג] **והנה לא פשה.** לא הנגע עצמו ולא מקום אחר בבגד, ואפי' כהה מראיתו מירקרק לירוק ומאדמדם לאדום (נגעים י"א ה').— [נד] **וכבסו.** כבס, בשבעה סממנים (רמב"ם הלכות טו"ל י"ב ה').— **את אשר בו הנגע.** את המקום אשר בו הנגע, ורבותינו **קבלו** שצריך לכבס גם מעט מן הבגד שסביב הנגע.— **שנית.** שנה.— [נה] **אחרי.** אחר.— **הכבס.** **ראוי** כתשלומו הֻתְכַּבֵּס וכמוהו הֻטַּמָּאָה (דברים כד, ד') ומורה על רבוי הכביסה בז' סממנים, **ועל** רבוי הטומאה ע"י הבעל השני, וכן הֻדַּשְּׁנָה מחלב (ישעיה לד, ו) על רבוי הדשן.— **לא הפך הנגע את עינו.** לא נשתנה למראה אחר כגון שחור או לבן או פחות מִכֵּהָה. אלא עמד במראהו הראשון ירקרק או אדמדם.— **והנגע לא פשה.** אפי' לא פשה.— **טמא הוא.** משום עמידתו שני שבועות.— **באש.** אשש.— **תשרפנו.** שרף.— **פחתת.** פחת, מלשון **התלמוד** (פסחים ק"ג ב') הפוחת לא יפחות, פחיתה היא זאת המראה ומוש קבוע בבגד (שאדהאפטע **שטעללע**), וכנוי היא שב על עיני.— **בקרחתו.** קרח.— **בגבחתו.** גבח.— **בקרחתו או בגבחתו.** בין שיהיה הנגע בקרחת הבגד (אל האחורים — היגטערזייטע) ובין שיהיה בגבחת **הבגד** (אל הפנים — פארדערזייטע).— [נו] **והנה כהה.** אבל אם בסוף השבוע השני

רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע
אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃
מפטיר נז וְאִם־תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ
בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־
בּוֹ הַנָּגַע׃ נח וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי
הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃
נט זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר ׀ אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ
הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃

פ פ פ

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת
הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃
ג וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא
נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ ד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר

– שרשים והערות –

הוכהה הנגע מירקרק לירוק ומאדמדם לאדום ואע"פ שפשה.— כֻּבַּס. פֻּעַל עבר והציריּ לתשלום דגש.— וקרע. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו (רש"י).— [נז] תראה. ראה, ואם תראה עוד בבגד, משמע במקומה הראשון, מכאן למדו רבותינו שטולה מטלית על מקום הקרע, והוא הדין אם נראה במקום אחר.— פרחת. פרח, דבר החוזר וצומח (רש"י), ואין זה נגע חדש שיצטרך הסגר בתחלתו אלא חזרת הנגע הראשון (רנה"ו).— תשרפנו. את כל הבגד (נגעים י"א ו').— [נח] וסר. סור, אין צריך לסור לגמרי אלא אפי' נשתנה מראיתו למראה טהור או שהוכהה למראה שלישי דהיינו פחות מאדום וירוק.— וכבס שנית. ת"א וילטבע דהיינו טבילה.— [נט] תורת נגע צרעת בגד — הצמר. ארבעה נסמכים זה על זה (ראב"ע).— לטהרו או לטמאו. בנגעי בגדים השלימה התורה כל תורת הטומאה וכל תורת הטהרה, אבל בנגעי אדם לא נכתבה אלא תורת טומאתם בלבד, ותורת טהרתם תכתב בפרשה הבאה (ספר שם עולם).—
[א] וידבר וגו' לאמר. עי' ריש תזריע.— [ב] תהיה. היה.— תורת. ירה.— המצרע. צרע.— טהרתו. טהר.— והובא. אפשר שיחשוב המצורע בלבו שאין לו עוד שום עסק עם הכהן אחרי שכבר נרפא מצרעתו ויחזור אל המחנה והיה כאחד האדם, לזה הודיענו הכתוב שלא יניחוהו עוד לבוא אל המחנה עד שיעשה בו הכהן פעולת הטהרה, לפיכך אמר והובא בבנין הָפְעַל כי בזה שמוחים בו לשוב אל המחנה כאלו מכריחים אותו לבוא אל הכהן ולדרוש ממנו טהרתו, אבל אם יאות להשאר בטומאתו מחוץ למחנה אין מכריחים אותו להטהר בשביל הטהרה עצמה, כי לא הוזהרו ישראל על טומאת נפשם (תו"כ שמיני יא, ח).— והובא. בוא.— [ג] למחנה. חנה.— נרפא. רפא.— נגע הצרעת מן הצרוע. הנגע נרפא אבל הצרוע עוד לא נרפא מטומאת צרעתו.— [ד] למטהר. לאיש הרוצה להטהר.— שתי. שנה.— צפרים. צפר, צפרי

שתי

שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃
ה וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ
עַל־מַיִם חַיִּים׃ ו אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ
הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת ׀
הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃
ז וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ
וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ ח וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר
אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר
יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃
ט וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ
וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס
אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם

השמיני

—שרשים והערות—

דרור שאינן מקבלות מרות ודרות בבית כבשדה (נגעים יד, א; שבת ק"ו ב') כעין הצפרים השכיחים אצלנו (שפערלינגע).— חיות. חיי, ולא טרפות.— טהרות. ולא טמאות.— ועץ. עצה.— ושני. שנה.— תולעת. תלע, וי"א ילע.— ושני תולעת. צמר צבוע אדום זהורי במין הקאשענילל (קארמאאזינראטה געפארבטע װאללע) (רמב"ם הלכות פרה אדומה פ"ג ה"ב).— [ה] וצוה הכהן. שישחט מי שירצה.— האחת. אחד, משפטו אַחֶדֶת ונפלה הדלת כמו לָלֶת (ש"א ד, יט) תחת ללדת.— אל כלי חרש. שנתנו בו בתחלה מים חיים. מים חיים. מי מעינות בריאים הראוים לשתיה (תו"כ).— כלי. כלה.— מים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— [ו] יקח. לקח.— אתה. כפני עצמה שאינה אגודה עמהם.— אותם ואת הצפר. מסמיכם זה לזה וטובלן (נגעים יד, א).— בדם. דמה.— השחטה. שחט.— השחטה על המים. שנשחטה על פני המים, ובעל הטעמים הפסיק תיבת השחוטה לרמוז על דעת התו"כ השחוטה ולא המלוקה.— [ז] והזה. נזה, ההבדל שבין זריקה להזיה בדם הקרבנות ראה התורה והמצוה ויקרא סי' מ' ור"כ ובקונטרס אילת השחר סי' שע"ח.— המטהר מן הצרעת. שבא להטהר מצרעתו.— פעמים. פעם.— וטהרו. יאמר לו „טהור אתה"— [ח] בגדיו. בגד.— שערו. שער. מלבד שער בית הסתרים.— ורחץ. יטבול במקוה.— וטהר. מלטמא באהל ומשכב ומושב. אבל עדיין מטמא אדם וכלים במגעו כדתנן בריש כלים שמצורע בימי ספרו הוא אב הטומאה.— וישב מחוץ לאהלו. יתרחק מביתו, ואפי' חוץ לביתו אסור בתה"מ, ואהלו כולל אשתו כמ"ש (דברים ה, כז) שובו לכם לאהליכם התירן בתה"מ (הגר"א א"ר נגעים פי"ד מ"ב).— מחוץ. חוץ.— לאהלו. אהל.— שבעת. שבע.— ימים. יום.— [ט] יגלח. גלח, כלל ופרט וכלל, כל שער הנראה כשהוא ערום.— ראשו. ראש.— זקנו. זקן.— גבת. גבב, ריע גבה (אויגענברויען). — עיניו. עין.— וכבס את בגדיו. ואינו מטמא עוד כלל.— וטהר. והרי הוא כטבול יום (נגעים שם).— [י] השמיני. שמן.— שני. שנה.— כבשים. כבש.— תמימם. תמם, כלי

הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־
שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ יא וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת
הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם
וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ שני
יג וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת
וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא
לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ יד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם
וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן
יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל
הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ
הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים
לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן

על

—שרשים והערות—

מום.— **בת.** בנה.— **שנתה.** שנה, שנה שלה לא שנה של מנין העולם (תו"כ).— **ושלשה.** שלש.— **עשרנים.** עשר.— **מנחה.** מנח. והרבוי מְנָחוֹת.— **בלולה.** בלל.— **ולג.** מלבד השמן למנחה.— [יא] **והעמיד.** עמד.— **הַמִּטַּהֵר.** המתטהר.— **ואתם.** את כבש האשם ואת לוג השמן (תוספתא פ"ח דנגעים).— **לפני ה' פתח אוה"מ.** בשער נקנור אחוריהם למזרח ופניהם למערב (תו"כ.)— **לפני.** פנה.— **מועד.** יעד.— [יב] **והקריב.** קרב.— **אתו.** אות, יקריבנו חי לתוך העזרה.— **לאשם.** לשם אשם.— **ואת לג השמן.** גם אותו יקריב לתוך העזרה.— **והניף.** נוף (ווענדענד עמפאָרהעבען).— **אתם.** ביחד.— [יג] **במקום.** קום.— **הקדש.** לא במקום שהעמידו בתחלה בשער נקנור שלא נתקדש בקדושת העזרה (רש"י סוטה ז' ע"א ד"ה ששם).— **קדש קדשים הוא.** וצריך להשחט בפנים.— **כחטאת.** חטא, ככל החטאות דינו של האשם הזה.— **לכהן.** בנוגע לכל העבודות התלויות בכהן, שלא תאמר הואיל ונשתנה דמו מדם כל האשמות ליתן על תנוך ובהונות נשתנה דינו לגמרי לענין ההקרבה.— [יד] **מדם.** דמה.— **מדם האשם.** בכלי ויזרוק על המזבח כמשפט החטאת.— **ונתן הכהן.** כהן אחר יקבל דמו ביד ויתן על תנוך וגו'.— **תנוך.** נוך (כ"מ בתו"כ) גדר אמצעי שבאזן (קנאָרפּעל).— **הימנית.** ימן.— **בהן.** (דוימען).— **רגלו.** רגל.— [טו] **כף.** כפף.— **כף הכהן.** כפו של כהן אחר, ואם ירצה יצוק מכפו הימנית לכפו השמאלית (נגעים יד, י).— **השמאלית.** שמל.— [טז] **אצבעו.** בע.— **לפני ה'.** כנגד קה"ק.— [יז] **ומיתר.** יתר.— **יתן.** נתן.— **על דם האשם.** על

עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃ יח וְהַנּוֹתָר
בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה׃ יט וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־
הַחַטָּאת וְכִפֶּר עַל־הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר יִשְׁחַט
אֶת־הָעֹלָה׃ כ וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה
הַמִּזְבֵּחָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס שלישי (חמישי כשהן מחוברין)
כא וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם
לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן׃ כב וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה
אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה׃
כג וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לְטָהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־כֶּבֶשׂ

* פּ֗ יהב"י ורו"ה

האשם

— שרשים והערות —

המקום אשר נתן שם דם האשם.— [יח] והנותר. יתר.— בשמן. אשר בשמן, משמע שצריך לנתנם בהזאותיו באופן שיותר בשביל ראשו לפי שזה מעכב הכפרה לר"ע (נגעים יד, י), כי העשיר הרגיל בשמנים יקרים בעלי ריח נעים אין דעתו נוחה מן הנתינה הזאת, לפיכך צוה הכתוב לתת שלא ברצונו כדי שתהיה לו כפרה על העון שבשבילו באו עליו הנגעים, אבל לקמן במצורע עני נאמר (פסוק כ"ט) והנותר מן השמן משמע שאם יותר יתן ואם לא יותר לא עכב כפרתו כר' יוחנן בן נורי שם, כי לעני אין הנתינה הזאת שום עונש, נהפוך הוא שנהנה ממנה; ולפי"ז ר"ע וריב"נ לא פליגי כלל ומר אמר חדא ומר אמר חדא. ובמלואים נאמר (לעיל ח, לב) והנותר בבשר ובלחם כי בודאי יותר שלא היו שם אלא משה כהנים בלבד, ולא נצטוו כלל שלא להותיר כמו שכתבנו שם, אבל לכתחלה מצוין לאכול הרבה על מנת שלא יותירו כלל אם אפשר, ולכן אמר הקב"ה למשה (שמות כט, לד) ואם יותר מבשר וגו'.— [יט] מטמאתו. טמא.— ואחר. ואחר כן, כמו ואחר יבוא אל המחנה (לעיל פסוק ח').— ישחט. שחט.— את העלה. הכבש השני.— [כ] והעלה עלה.— את העלה ואת המנחה. כלן כליל לאשים.—[כא] דל. דלל.— ידו. ידה.— משגת. נשג.— לתנופה. נוף.— ועשרון. עשר.— אחד. לכבש אחד.— [כב] ושתי. שנה.— תרים. תור (טורטעלטויבען).— בני. בנה.— יונה. יון (סנהדרין כ"ה א').— אשר תשיג ידו. כפי השגת ידו.— (כג) והביא. בוא.— השמיני. שמן.— לטהרתו. טהר, להתחלת טהרתו.— (כד) לכפר עליו. במצורע עשיר כתוב לעיל (פסוק י"ח) וכפר עליו. כלומר ובזה תשלם כפרתו, אבל במצורע עני שהקנוח על הראש אינו אלא למצוה ולא לעכובא— אמר לכפר. בדרך המקור

הָאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה׃ כה וְשָׁחַט אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הָאָשָׁם וְנָתַן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן
יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ כו וּמִן־הַשֶּׁמֶן
יִצֹק הַכֹּהֵן עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ כז וְהִזָּה הַכֹּהֵן
בְּאֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית
שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ כח וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן ׀
אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל־מְקוֹם
דַּם הָאָשָׁם׃ כט וְהַנּוֹתָר מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן
יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי יְהוָה׃ ל וְעָשָׂה
אֶת־הָאֶחָד מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר
תַּשִּׂיג יָדוֹ׃ לא אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת
וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה עַל־הַמִּנְחָה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל הַמִּטַּהֵר
לִפְנֵי יְהוָה׃ לב זֹאת תּוֹרַת אֲשֶׁר־בּוֹ נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר

* בס"מ הצ' רפה

לא

—שרשים והערות—

שיהפוך בכפרה זו ודיי.— (ל) מאשר תשיג ידו את אשר תשיג ידו. כל התיבות האלה מאמר מוסגר הן לפרש דינים לדדים, ועקר המקרא ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה את האחד חטאת ואת האחד עלה, וכפל תיבת האחד לפי שהפסיק במאמר המוסגר, והדינים הצדדיים מפורשים בתורת כהנים; ועל דרך הפשט נראה הוראת הכתובים כך, דהא קי"ל דבמחוסר כפורים אין העולה מעכבת הכפרה, כדתניא בתו"כ (תזריע יב, ז) לפי שהיא טעונה שנים יכול יהיו שנים מעכבין אותה ת"ל והקריבו מה מליני בכ"מ כפרה בחטאת אף כאן כפרה בחטאת, וכ"פ הרמב"ם (הלכות מחוסרי כפורים פ"א ה"ה), וזהו אמרו ועשה את האחד לבדו דהיינו החטאת מאשר תשיג ידו ממה שתשיג ידו לקנות והותר לו לאכול בקדשים, ואת העולה שהיא רק דורון בלבד יביא לאחר זמן, את אשר תשיג ידו אבל אם תשיג ידו לשתים מלוה מן המובחר להביא בתחלה את האחד חטאת ואת האחד עלה.—על המנחה. מלבד המנחה של עשרון סלת, כמו על עלת התמיד (במדבר כח, טו).— וכפר הכהן. וכזה נשלמה כפרתו.— (לב) תורת אשר בו. תורת האיש אשר בו.- - תורת. ירה.— צרעת.— צרע.— תשיג. נשג.— ידו. ידה.- - בטהרתו. טהר, בשעת עקר טהרתו דהיינו בשעת הבאת האשם שהוא המכשירו והמטהרו לקדשים, אם היה עשיר באותה שעה משלים כל קרבנותיו כעשיר אע"פ שהעני אח"כ, ואם היה עני באותה שעה משלים קרבנותיו כעני אע"פ שהעשיר אח"כ, כר' יהודה (נגעים יד, יא).—

לֹא־תַשִּׂיג יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ׃ פ רביעי (ששי כשהן מחוברין) לג וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ לד כִּי תָבֹאוּ אֶל־
אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת
בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃ לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד
לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃ לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ
אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא
יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת
אֶת־הַבָּיִת׃ לז וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת
הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל
מִן־הַקִּיר׃ לח וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת
וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃ לט וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם

השביעי

—שרשים והערות—

(לג) **אל משה ואל אהרן.** פרשת הנגעים נאמרה לשניהם, וכן לעיל (יג, א) שאם אין הכהן בקי במראות הנגעים יקח עמו ת"ח אפי' אינו כהן ויאמר לו „אמור טמא, אמור טהור, אמור הסגר" הטומאה והטהרה תלויה בכהן אבל הכרת המראות כשרה בכל ת"ח.— (לד) **תבאו.** בוא.— **לאחזה** אחז.— **ונתתי.** נתן, ארץ כנען היא הארץ הנבחרת שכל אדם צריך להתנהג בה על פי הדרכים היותר נעלים ונשגבים ולהזהר בה בזהירות יתירה, וכמעט יטו רגליו מן הדרך הרצויה בעיני— אזכירהו להיטיב דרכו בתתי נגע צרעת בביתו, כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה (ויק"ר פי"ז סי' ד').— (לה) **ובא אשר לו הבית.** האיש אשר לו הבית, כמו תירת אשר בו (לעיל פסוק ל"ב).— **והגיד.** נגד.— **כנגע.** אע"פ שהוא ת"ח ומכיר שהוא ודאי נגע לא יאמר אלא כנגע (נגעים יב, ד).— **נראה.** ראה.— (לו) **ופנו.** פנה.— **יטמא.** טמא.— (לז) **הנגע וגו' הנגע.** אין הבית מטמא אלא כשיש בו שני שעורי נגע דהיינו שני גריסים (נגעים יב, ג).— **בקירת.** קיר.— **שקערורת.** קער, והשין נוספת כמו שלהבת והלמד כפולה כמו נבנון שבלול, מראות עמוקות כקערה (טעללערארטיגע פערטיעפינגען), ולרבותינו בתו"כ היא מלה מורכבת משני שרשים שקע ראה שנראות למראה העין כעין שוקעות.— **ירקרקת.** (דונקעלגרין).— **אדמדמת.** (דונקעלראָטה).— **ומראיהן,** תוספת באור על שקערורות שהמראות העמוקות האלה אינן עמוקות בממש אלא במראה בלבד (לעיל יג, כג).— (לח) **מן הבית.** שילא מן הבית כלו לחוץ אפי' מתחת המשקוף שמחוץ לדלת.— **אל פתח הבית.** שלא יתרחק מן הבית ויסגיר ע"י שליח או ע"י הכל ארוך (תוס' ורא"ש נדרים נ"ו ב').— **והסגיר את הבית.** בדיעבד אם הסגיר את הבית באיזה אופן שיהיה הרי הוא מוסגר (תו"כ).— **שבעת.** שבע.— **ימים.** יום.— (לט) **ושב.** שוב.— **והנה פשה.** במקומו אפי' כל שהוא.— **בקירת.** קיר.— **בקירת הבית.** במקום אחר שלא במקומו הראשון וכשיעור גריס, שהפשיון הרחוק שעורו כגריס (תו"כ). ולא פרשה התורה מה משפט העומד בעיניו? וקבלו רבותינו שמסגירו שבוע שני, ואם עומד גם בשני משפטו כמשפט הפושה בראשון או בשני וצריך חליצה וקיצה וטיחה ומסגירו שבוע שלישי, ואם חזר לכמות

הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃
מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע
וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃
מא וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר
אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מב וְלָקְחוּ
אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר
יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת׃ מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת
אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי
הִטּוֹחַ׃ מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת
צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ מה וְנָתַץ אֶת־
הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת
וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מו וְהַבָּא
אל

—שרשים והערות—

שהיה אפי' בלא פשיון הרי המראה עצמו סימן טומאה וצריך נתיצה. — (מ) וחלצו. חלץ (הערויס-ציעהען).— האבנים. אבן.— והשליכו. שלך.— אתהן. אות, הא נוספת דוקא אבנים מנוגעות משתלחים מחוץ לכל עיר, אבל אדם אינו משתלח אלא מן העריס המוקפות חומה.— אל מקום טמא. שהמקום טמא בעודן בו (תו"כ).— (מא) יקציע. קצע (אבקראטצען).— מבית. מבפנים.— סביב. להאבנים המחוללות.— ושפכו. שפך (אויסשיטטען), מלינו שפיכה גם בדבר יבש כמו שפך הדשן (לעיל ד, יב) ושפך עליה סוללה (יחזקאל כו, ח).— הקצו. קצה, הקציעו, ברש"י ז"ל מתחלפים לפעמים בשרשי ל"ע כמו יפה יפע בלה בלע גלה גלע. — מקום. קום.— (מב) ולקחו. לקח.— אחרות. אחר.— והביאו. בוא.— אל. המקום החלוץ, כמו אל אשר יהיה שם הרוח (יחזקאל א, יב) המקום. מוכן מאליו.— תחת. מן נחת, במקום, כמו שור תחת השור (שמות כא, לו).— האבנים. המחוללות.— ועפר. המגובל לטיט.— וטח. טוח.— (מג) ופרח. פריחה חדשה, ואיננו פשיון כמו בנגעי אדם שנאמר שם ואם פרוח תפרח הצרעת (לעיל יג, יב), ששם הוא פשיון וכאן הוא נגע חדש שצמח בבית אפי' במקום אחר, כענין פרח מטה אהרן (רמב"ן).— אחר חלץ. משפטו חִלֵּץ מקור, כמו אחר התגלחו (במדבר ו, יט) אחר שַׁלַּח (ירמיה מ' א) אחר הכות (שם מא, טז).— הקצות. משפטו הַקְצוֹת בפתח.— הטוח. נפעל, ולהשוות הדבור באו גם שני הפעלים הקודמים בחיריק, כמו הֹרוּ והגו מלב (ישעיה נט, יג) משפטו הֹרוּ והָגוּ, יִלְּדַתְנִי (ירמיה טו, י) ראוי יְלָדַתְנִי.— (מד) פשה הנגע. להרמב"ן אין פירושו פשיון אלא שחזר וצמח כשיעור נגעי בתים.— צרעת. צרע.— ממארת. מאר (פערדערבליך) מן סלון ממאיר (יחזקאל כח, כד), ועקרו מרר כי מארת ד' שוכנת בבית הזה.— (מה) ונתץ. (ניעדער-רייססען).— עציו. עצה.— והוציא. יצא.— (מו) והבא אל הבית. ולא שהה שם כשיעור אכילת פרס.— הסגיר. סגר.— כל ימי הסגיר אתו. כל ימי ההסגר אשר הסגיר אותו, חסר הסומך כמו שפת לא ידעתי (תהלים פא, ו) שפת איש; ודוקא אחר ההסגר, אבל אם נכנס בתוכו

אל־הבית כל־ימי הסגיר אתו יטמא עד־הערב׃
מז והשכב בבית יכבס את־בגדיו והאכל בבית יכבס
את־בגדיו׃ מח ואם־בא יבא הכהן וראה והנה לא־
פשה הנגע בבית אחרי הטח את־הבית וטהר הכהן
את־הבית כי נרפא הנגע׃ מט ולקח לחטא את־הבית
שתי צפרים ועץ ארז ושני תולעת ואזב׃ נ ושחט
את־הצפר האחת אל־כלי־חרש על־מים חיים׃ נא ולקח
את־עץ־הארז ואת־האזב ואת | שני התולעת ואת
הצפר החיה וטבל אתם בדם הצפר השחוטה ובמים
החיים והזה אל־הבית שבע פעמים׃ נב וחטא את־
הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר החיה ובעץ
הארז ובאזב ובשני התולעת׃ נג ושלח את־הצפר
החיה אל־מחוץ לעיר אל־פני השדה וכפר על־הבית
וטהר׃ חמישי נד זאת התורה לכל־נגע הצרעת ולנתק׃

* ס"א ברביע

ולצרעת

— שרשים והערות —

לפני ההסגר בשעה שהוא הולך ויוצא ועת איננו טמא כלל.— **יטמא עד הערב.** ואיננו מטמא בגדים.— (מז) **והשכב.** שכב.— **והאכל.** אכל.— **יכבס.** כבס.— **בגדיו.** בגד, והוא הדין אם לא שכב ולא אכל שם אלא ששהה בכדי אכילת פרס ודבר הכתוב בהוה שדרך ב"א לבוא אל הבית לנוח מעט או לאכל, וממה שזכר הכתוב אכילה וסתם אכילה היא אכילת פרס ידענו ששעור השהיה והשכיבה הוא כשעור אכילה.— (מח) **ואם בא יבא וגו'.** נכפלה תיבת „בית" במקרא זה שלש פעמים? נראה שבזה רמז לנו הכתוב רמז ברור על שלשת ההסגרים המקובלים, ואחרי הטוח שבמקרא אין פירושו כמו אחרי הטוח שבמקרא הקודם והוא מקרא קצר, וכן צריכים לפרשו במלואו, **ואם בא יבא הכהן** בסוף שבוע ראשון **וראה והנה לא פשה הנגע בבית** אלא עמד בעיניו ונתן לו שבוע שני, **אחרי** השבוע השני בא ומצאו עומד או פושה וצוה מלות **הטח את הבית** ונתן לו שבוע שלישי, וכשבא בסוף השבוע וראה שלא חזר לכמות שהיה **וטהר את הבית** וטעון צפרים.— **נרפא.** רפא.— (מט) **לחטא.** לטהר כמו תתחטאו (במדבר לא, יט), והוציאו בלשון חטא כדי לכלול בו ענין הכפרה שהבעלים מתכפרים מחטאתם שהיתה סבת הנגעים.— (נ) **ושחט.** יצוה לשחוט.— (נא) **והזה.** נזה.— **אל הבית.** על השקוף שבבית מבחוץ (נגעים יד, א).— (נב) **בדם.** דמה.— **ובמים.** מוי.— **החיים.** חיי.— **ובשני.** שנה.— **התולעת.** תלע, וי"א ילע.— (נג) **פני.** פנה.— **וכפר על הבית.** כמו וכפרתם את הבית (יחזקאל מה, כ) יקנה טומאתו (עי' רש"י בראשית לב, כא).— (נד) **התורה.** ירה.— **לכל נגע הצרעת.** נגעי שחין ומכוה וקרחת וגבחת שבאלה נזכר מראה לבן אדמדם שהוא

נה וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת׃ נו וְלַשְׂאֵת* וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃
נז לְהוֹרֹת בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם הַטָּהֹר זֹאת תּוֹרַת הַצָּרָעַת׃ פ
טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי
יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ ג וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ
בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ
טֻמְאָתוֹ הִוא׃ ד כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב
יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ ה וְאִישׁ אֲשֶׁר
יִגַּע בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־

הערב

*) השין רפה.

—שרשים והערות—

הפתוך.— ולנתק. חשבו בפני עצמו לפי שנבדל מכלם בשער צהוב.— (נה) **ולצרעת הבגד ולבית.** ולצרעת הבגד ולצרעת הבית שדינם חלוק בירקרק ואדמדם.— (נו) **ולשאת.** נשא.— **ולספחת.** ספח (נעבענשאדען).— **ולבהרת.** בהר. ארבעה מראות נגעי עור בשר.— (נז) **להורת.** ירה.— **ביום וגו׳.** ראיית הנגעים טומאתן וטהרתן דוקא ביום ולא בלילה.— (א) **אל משה ואל אהרן.** לפי שהכהנים מוזהרים להזיר את ישראל מטמאה את המקדש והקדשים כמו שנאמר לקמן (פסוק ל״א) והזרתם את ב״י מטמאתם וגו׳ בטמאם את משכני, ונאמר (במדבר יח, א) אתה ובניך וגו׳ תשאו את עון המקדש ואמרו שם בספרי למי שהדבר מסור אותו הזהיר, לפיכך צרף את אהרן באזהרת דיני הטומאה.— (ב) **זב.** נוטף מאליו בלי כונה כמו זבת חלב ודבש שנוטפין מאליהם, והיא מחלה בכלי הזרע, ואינו דומה לש״ז שיוצא ברצון, לפיכך נאמר (לקמן פסוק טז) ואיש כי תצא ממנו ש״ז ולא נאמר כי יזוב, ותניא בתוספתא (זבים פ״ב ה״ב) מה בין זוב לש״ז זוב בא מבשר מת וש״ז בא מבשר החי.— **יהיה.** היה.— **זב.** זוב (פֿלוססיגקייט).— **מבשרו.** בשר.— **זובו טמא הוא.** ולא הדם היוצא משם (נדה כ״ו א׳ ע״ש).— (ג) **טמאתו.** טמא.— **רר.** ריר.— **החתים.** חתם.— **וזאת תהיה טמאתו בזובו.** באופן הזה יקרא זב.— **רר בשרו.** אם שהוציא בשרו ריר קלוש וצלול.— **או החתים בשרו.** או שהריר הזה עב עד שסתם את פי הבשר ויצא טפות גסות.— **מזובו.** מחמת זובו.— **טמאתו היא.** הזיבה הזאת גרמה לו טומאה, וממה שנזכר שלש פעמים זוב במקרא זה למדו רבותינו (ב״ק כ״ד א) שטומאתו תלויה בשלש ראיות אפי׳ ביום אחד.— (ד) **המשכב.** שכב.— **עליו.** מן עלה.— **הכלי.** כלה.— **ישב.** ישב.— **כל המשכב.** הראוי לשכיבה פרט לדלת וכיו״ב.— **אשר ישכב.** המיוחד לשכיבה ולא למלאכה אחרת שיאמרו לו עמוד ונעשה מלאכתנו, כגון עריבה הראויה לשכיבה. ושכיבה לאו דוקא אלא אפי׳ עומד או יושב או נתלה או נשען עליו.— **אשר ישב.** דין המושב כדין המשכב לכל דבר, שניהם מטמאין את האדם במגען ובמשאן לטמא בגדים, ושניהם צריכים להיות משען לרוב גופו של הזב, ומ״מ אינם נלמדים זה מזה ואינם שני כתובים הבאים כאחד, לפי שאין מעלותיהם שוות כדאמרינן בברייתא דר׳ ישמעאל בבאור מדת בנין אב מכתוב אחד לא הרי משכב כהרי מושב ולא הרי מושב כהרי משכב.— (ה) **יגע.** נגע.— **יכבס.** כבס.— **בגדיו.** בגד, כל מקום שנאמר בטומאות יכבס בגדיו לא בא ללמדנו שהבגדים שעליו בלבד טמאים אלא ללמד שכל בגד או כלי

הָעָרֶב׃ ו וְהַיֹּשֵׁב עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ז וְהַנֹּגֵעַ
בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
ח וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב׃ ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב
יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא
עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־
שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
יב וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־

עץ

— שרשים והערות —

שינע בו הטמא הזה בשעת חבורו במטמאיו הרי הם טמאים, אבל אחר שיפרוש ממטמאיו אינו מטמא בגדים (לשון הרמב"ם הלכות פרה אדומה פ"ה ה"ב).— [ו] במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— [ז] בבשר הזב. דינו כדין משכב ומושב, ודוקא בבשרו ממש ולא כשיש חציצת דבר אחר בין בשרו לנוגע.— [ח] ירק. רקק.— בטהור. ונגע ברוקו או נשאו.— [ט] המרכב. רכב, דין המרכב שהנושאו מטמא בגדים וכלים במגעו כל זמן שלא פירש מן הטומאה, אבל הנוגע בו אינו מטמא בגדים (כלים כג,ב); והמרכב הוא הכלי המיוחד דוקא לרכיבה בפיסוק רגלים ואינו עשוי לישיבה כלל (לשון הר"ב כלים שם), כגון הבליטות הגבוהות שאחורי האוכף ושלפניו שאינם עשוים אלא להשען עליהם ולהחזיקם בשעת הרכיבה, אבל האוכף עצמו לפעמים יושבין עליו כדרכן לפיכך מטמא משום מושב.— אשר ירכב. העשוי רק לרכיבה ואפי' אינו רוכב עליו כדרך הרוכבין אלא שרוכב גופו נשען עליו.— [י] תחתיו. של זב דהיינו המרכב.— יטמא. ואינו מטמא בגדים וכלים אפי' בשעת מגעו בהמרכב, אבל הנושא את המרכב הזה דינו כנושא את המשכב והמושב, וזהו שאמר אח"כ.— והנושא אותם. כל מה שתחתיו דהיינו משכב ומושב ומרכב.— [יא] וידיו, ידה.— לא שטף במים. אע"פ שכבר פסק מזובו וגמר ספירתו אלא שמחוסר טבילה במקוה הרי הוא מטמא בכל טומאותיו, ואיך הוא אופן טבילתו? שצריך לטבול כל המקומות הגלוים בגופו כעין ידיו הגלוים, אבל במקומות הסתרים אין צריך להביא שם מי המקוה אלא אך ראוים לביאת מים בעינן, ופירוש וידיו לא שטף במים — והמקומות הגלוים בגופו לא טבל עדיין במקוה; וממה שהוציא הכתוב את הטבילה בלשון שטיפה שפירושה שפשוף למדנו שצריך כל טמא לפני טבילתו לשפשף היטב את כל גופו מלכלוך וגואה שברוב פעמים אין הטמא נזהר מהם בימי טומאתו, ונקט ידיו והוא הדין כל גופו אפי' בית הסתרים, אלא שהידים עסקניות הן ורגילות בלכלוך יותר (עי' נדה ס"ו ב'). ולפי"ז נקט ידיו לשתי דוגמאות, במובן הטבילה ידיו דוגמא למקומות הגלוים בגוף, ובמובן השפשוף הם דוגמא לכל המקומות המלוכלכים.— [יב] אשר יגע בו. משמע שינע בכלו בין מתוכו בין מאחוריו, וזה לא יתכן שהרי כלי חרס אינו מטמא אלא מאוירו (לעיל יא, לג), וקבלו רבותינו שהכונה בנגיעה זו היסט דהיינו נדנוד הכלי במקומו אם נתנדנד הכלי ע"י גופו של הזב דינו כמשא ונטמא ואע"פ שלא נגע

עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ יג וְכִי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ
שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם
חַיִּים וְטָהֵר׃ יד וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ
שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא׀ לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ טו וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת
וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס
ששי (שביעי כשהן מחוברין) טז וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־
זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
יז וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע
וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יח וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב
אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־

* השי"ן רפה — הערב

— שרשים והערות —

בו כלל כגון ע"י מאזנים או ע"י הכאה בשלחן, וזה נקרא נגיעה בכלו כי כל חלקיו מתנדנדים על ידו. ומשנה היסט זה מכל הסיטות שבתורה, שבכל התורה הטהור מסיט את הטמא וכאן אפי' הטמא מסיט את הטהור (נדה מ"ג א'). — ישבר. שבר. — עץ. עצה. — ישטף. שטף (אבגעשפעט ווערדען) דהיינו טבילה. — [יג] יטהר. שתפסוק הזיבה ולא יזוב עוד. — מזובו. אפי' מקצת זובו דהיינו שתי ראיות טמא טומאת זב וטעון ספירת שבעה ולא אמרו שלש ראיות אלא לקרבן. — שבעת. שבע. — לטהרתו. טהר, לצרך טהרתו. — במים חיים. מים נובעים שאינם מלואים (מקואות פ"א מ"ה). — [יד] השמיני. שמן. — יקח. לקח. — לו. לשם זיבה זו. — תרים. תור. — שתי שני. שנה. — יונה. יון (סנהדרין כ"ה א'). — ובא. בוא. — לפני. פנה. — מועד. יעד. — ונתנם. נתן. — [טו] אתם. אות. — חטאת. חטא. — וכפר עליו. יסיר טומאתו ממנו (רש"י בראשית לב, כא). — [טז] תצא. יצא, עי' לעיל פסוק ב'. — שכבת. שכב. — כל בשרו. המקוה תחזיק שעור מים שכל בשרו יוכל להתכסות בהם, ושערו חכמים ארבעים סאה, או במדה שלש אמות מעוקבות. — [יז] וכל בגד וגו'. והוא הדין לכל הכלים. — וכבס. יטבלום במקוה. — (יח) ואשה. לא אמר ואיש אשר ישכב את אשה? כי עקר החדוש באשה אע"פ שלא יצא ממנה דבר, אבל באיש כבר זכר לעיל אשר תצא ממנו וכו', והטומאה הזאת גזירת הכתוב אע"פ שאין מגע בית הסתרים מטמא. — ואשה. איש, דגש ת' נח. — אתה. אתת, כי פירושו עמה לפי שבפעולה זאת הבעל עקר, ובדרך כבוד יכנה הכתוב ויכתוב עם, שכבה עמי (בראשית לט, ז) ישכב עמך (שם ל, טו), ובאונס דרך הכתוב לכתוב אותה כמו וישכב אותה ויענה (שם לד, ב) אשר ישכבן את הנשים הצובאות (ש"א ב, כב). ומה שנאמר באונס והחזיק בה ושכב עמה (דברים כב, כה) ללמדנו שאפילו תחלתה באונס וסופה ברצון פטורה (כתובות נ"א ב'), ובבכירה נאמר (בראשית יט, לג) ותבוא הבכירה ותשכב את אביה כי היא היתה הפועלת העקרית ואביה טפל לה, אבל בצעירה שגם הוא סייע לדבר עברה (ב"ר פמ"ט סי' ח' ע' שנתאוה לבנותיו) נאמר ותשכב עמו, ולפיכך נאמר אצל הבכירה ותבא (בלס) ותשכב כי בגמרה שלא ירגיש

הָעָֽרֶב׃ פ יט וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ
בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ
יִטְמָא עַד־הָעָֽרֶב׃ כ וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ
יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָֽא׃ כא וְכָל־הַנֹּגֵעַ
בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָֽרֶב׃
כב וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָֽרֶב׃ כג וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב
הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא
עַד־הָעָֽרֶב׃ כד וְאִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ
עָלָיו וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב
עָלָיו יִטְמָֽא׃ ס כה וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים
בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב
טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב

אשר

—שרשים והערות—

אבל בצעירה נאמר ותקם ותשכב שלא נשמרה כלל כי ידעה שזהו לרצונו.— (יט) דם. דמה.— יהיה. היה.— בבשרה. בשר.— כי תהיה זבה. בנדות הכתוב מדבר.— דם יהיה זבה. דוקא דם ולא דבר אחר והם ארבעה מיני דם (נדה י"ט א').— שבעת ימים. בין שלא ראתה אלא טפה אחת ובין ששפעה כל שבעת הימים.— תהיה בנדתה. טמאה מתחלת ראיתה עד סוף שבעת ימים שלמים.— בנדתה. נדד, עי' לעיל (יב, ב).— (כ) משכב. שכב.— תשב. ישב. מעמדה משכב ומושב כמו בזב.— (כא) יכבס. כבס.— בגדיו. בגד.— (כג) ואם על המשכב הוא. ויו של ואם כויו של ואם יהיה היובל (במדבר לו, ד) כטעם אע"פ, כלומר אע"פ שהאדם הנוגע נמצא על המשכב או על הכלי בשעה שהנדה עצמה שוכבת ויושבת עליהם.— בנגעו בו. ואע"פ שהוא גם נוגע בו בעצם גופו, וא"כ יש כאן שלש חומרות מדרס ומגע וגם קרבת גוף הנדה, מ"מ אינו נטמא אלא טומאת ערב, וכבוס בגדים אין צריך להזכיר כאן שכבר נזכר לעיל, ולא בא הכתוב אלא להודיענו שבכל אלה החומרות אין עליו טומאת שבעה (עי' רנה"ו) כי רק.— (כד) אם שכב וגו'. יטמא ז' ימים, ורבותינו סמכו על הכלי לטומאת מרכב.— (כה) ואשה כי יזוב. בזבה הכתוב מדבר.— ימים רבים. שלשה ימים.— בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעת ימי נדתה.— על נדתה. מופלג מנדתה יום אחד או יותר, וקבלו רבותינו שאחד עשר יום אחר שבעת ימי הנדות נקראים ימי זיבה, כלומר אם ראתה בהם יום אחד או שני ימים היא זבה קטנה וצריכה לשמור רק יום אחד בטהרה, ואם ראתה בהם ג' ימים בזה אחר זה היא זבה גדולה וצריכה ספירת שבעה נקיים וקרבן, ובסוף י"א יום חוזרת לימי נדות.— עת. (בראשית כד, יא).— ימי. יום.— (כו) כל ימי זובה. בימים האלה אפי' יום

אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־
לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת
נִדָּתָהּ׃ כז וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה
לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי
תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם
אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ל וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־
הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן
לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃ מפטיר לא וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־
מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם׃ לב זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא
מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב
אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃

פ פ פ

טז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן

בקרבתם

—שרשים והערות—

אחד או שני ימים שאינה צריכה לשמור אלא יום אחד.— כמשכב נדתה יהיה לה. מטמאה משכב ומושב כנדה.— כטמאת נדתה. כטומאת מושב נדתה.— (כח) טהרה מזובה. שחדל דמה לזוב.— וספרה. ספר.— ואחר תטהר. אחר טבילתה, ועד כאן טמאה טומאת זבה.— (כט) השמיני. שמן.— תקח. לקח.— תרים. תור.— יונה יון.— והביאה. בוא.— (ל) חטאת. חטא.— עליה. מן עלה.— לפני. פנה.— (לא) והזרתם. נזר, אתם בני אהרן.— בני. בנה.— ימתו. מות.— משכני. שכן.— בתוכם. תוך.— (לב) תורת. ירה.— הזב. זוב.— תצא. יצא.— שכבת. שכב, הזב שראה ראיה אחת דומה לאשר תצא ממנו ש"ז, לפיכך הסמיכן הכתוב זה לזה.— (לג) והדוה. עי' לעיל (י"ב, ב').— והזב. שראה שתי ראיות מטמא משכב ומושב כנדה, לפיכך נסמכו זה לזה.— לזכר ולנקבה. שב על זאת תורת הזב בין הדינים השייכים לזכר ובין השייכים לנקבה.—

(א) וידבר. דבר, מליץ ענין הדבור בלבד דאס שפרעכען מבלי הבט אל תכן הדברים (ריש תזריע).— אחרי. אחר.— שני. שנה.— בני. בנה.— בקרבתם. קרב, הה"א הנוספת מן לקרבה (שמות לו, ב) נתחלפה בתיו מפני הוספת הכנוי, שהקריבו עצמם אל השם יותר מכדי מדרגתם עד שמחמת התקרבותם היתרה והתפעלותם הנשגבה שכחו לשאול את פי משה רבם על דבר הלכה הורה (לעיל י, א).— לפני. פנה.— וימתו. מות, ולא סיים הכתוב לאמר כמנהג

בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיָּמֻתוּ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת
אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ ג בְּזֹאת
יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל
לְעֹלָה׃ ד כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־

— שרשים והערות —

הכתובים אלא סמך על הכתוב השני, כי לא היתה כוונת הכתוב הזה להודיענו איזה ענין דבר אליו אלא להשמיענו החדוש הגדול שנתיחד אליו הדבור אפי' בשעה שלא היה מוכן לכך, כי נעלב מאד על מיתת שני גדולי הדור שהכיר מעלתם הנשגבה יותר מן הכל, כמו שאמר הוא' אשר דבר ד' בקרובי אקדש וגו' יבכו את השרפה אשר שרף ד' (לעיל שם ג—ו) בשויים מורים עלבון פנימי, ואין השכינה שורה מתוך עצבות (שבת ל' ע"ב), מ"מ נתיחד אליו הדבור בשעה הזאת.— (ב) **ויאמר וגו' דבר**. וכן בפרשת ציצית (במדבר טו, לה) הפך ממנהג הכתובים להתחיל בדבור ולסיים באמירה, מן ההוראות של דבור ואמירה כי הדבור מציין דברים קצרים בלי אריכות הביאור, והאמירה היא בביאור מספיק (אויספיהרליך ערקלאֶרענר), ומזה נמשכה ההוראה של דבור קשה ואמירה רכה, כי המדבר קשות מדבר דברים קצרים ואיננו מטריח עצמו לבאר דבריו, והנה השם אמר למשה כל ענין הפרשה הזאת בבאור מספיק ובהסברת הטעמים, אבל לאהרן (כלומר להכהן הגדול שבכל דור) לא יגיד אלא הלכות פסוקות בלי הסבר הטעמים, כי הטעמים יכולים להביא לפעמים לידי שנוי בדין במקום שלכאורה אין הטעם מספיק, דרך משל השם אמר למשה שלא יבוא הכהן הגדול בכל עת אל הקדש פנימה והטעם **כי בענן אראה על הכפרת** „כי תמיד אני נראה שם בעמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבוא" (לשון רש"י), אבל בבית שני שלא היו שם ארון וכפרת וכרובים וגלוי שכינה (יומא כ"א ב') יבואו הכהנים הגדולים להקל בדבר, וכן בפרשת ציצית שהטעם **וראיתם וזכרתם וגו' ולא תתורו** אפשר שיבואו אנשים בעלי נפש גדולה הבוטחים על חילם וכח נפשם ויאמרו בלבם אני אזכור ולא אתור כי הא מעשה דרב קטינא (מנחות מ"א א'), לפיכך הזהיר שלא להגיד לישראל טעם המצוה, וכן בפרשת שחוטי חוץ (לקמן יז, ה) באר לפני משה טעם האיסור **למען אשר יביאו וגו' ולא יזבחו עוד וגו'**, אבל לישראל צוה להגיד אך טעם חיובי קצר בלי אריכת הבאור **ואליהם תאמר וגו'**, אבל טעם יגיד להם עכ"פ, כמו שהתחיל **דבר וגו' ואמרת**, כי שם הטעם החיובי נחוץ מאד כדי להכניס את התוצאות הרעות שיכולות לצאת משחיטת חוץ.— **ויאמר**. אמר.— **אחיך**. אחה.— **יבא**. בוא.— **עת**. ענה (שמות כא, י) וכתשלומו עֵנת.— **לפרכת**. פרך.— **הכפרת**. כפר (שם טז, יד).— **הארץ**. ארן.— **אראה**. ראה.— **מבית לפרכת**. מפנים הפרכת.— **אל פני הכפרת**. אשר נגד הכפרת.— (ג) **בזאת** בסדר הזה.— **יבא אהרן אל הקדש**. אפי' בכל עת שירצה, ואז יהיה המקרא ובא אהר (לקמן פסוק כ"ג) במקומו ולא יהיו אלא שלש טבילות וששה קידושים (יומא ל"ב א'), ואך בשביל יוה"כ צריכים להחליף סדר המקראות כדי שיתקיימו חמש טבילות ועשרה קידושים כפי ההלכה (הגר"א), וכן מפורש בויקרא רבה (פכ"א סי' ז') בכל שעה שהוא רוצה ליכנס יכנס רק בסדר הזה, ופירש הגר"א ז"ל כי רק לאהרן בלבד הותר ולא לשאר כה"ג זולתי יוה"כ.— **בפר**. פרה.— **בן בקר**. בן שלש כדברי חכמים (תו"כ פ' ויקרא רפ"ג).— **לחטאת**. חטא.— (ד) **כתנת**.

בשרו

בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי־
קדש הם ורחץ במים את־בשרו ולבשם: ה ומאת
עדת בני ישראל יקח שני־שעירי עזים לחטאת ואיל
אחד לעלה: ו והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־
לו וכפר בעדו ובעד ביתו: ז ולקח את־שני השעירם
והעמיד אתם לפני יהוה פתח אהל מועד: ח ונתן
אהרן על־שני השעירם גרלות גורל אחד ליהוה וגורל
אחד לעזאזל: ט והקריב אהרן את־השעיר אשר
עלה עליו הגורל ליהוה ועשהו חטאת: י והשעיר אשר
עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד־חי לפני יהוה לכפר
עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה: יא והקריב אהרן
את־פר החטאת אשר־לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט
את־פר החטאת אשר־לו: יב ולקח מלא־המחתה

גחלי

— שרשים והערות —

כתן. — בד. בדד. — קדש. שיהיו משל הקדש. — ילבש. לבש. — ומכנסי. כנס. — יהיו. היה. — יהיו על בשרו. מקודם, שלא יהיה דבר על בשרו קודם למכנסים. — בשרו. בשר. — ובמצנפת. צנף (ישעיה כב, יח) והוראתו סבוב וגלגול, והמצנפת ארכה שש עשרה אמה ומסבבה על ראשו סביב סביב (קאָפּבונד). — יצנף. (אומווינדען). — בגדי קדש הם. בנין אב לכל בגדי כהונה שצריכים להיות משל הקדש (תו"כ). — ורחץ. יטבול במקוה. — במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב), יקדש ידיו ורגליו במי הכיור, וכן צריך לעשות בכל חליפת הבגדים טבילה אחת ושני קידושים אחת לפני הפשיטה ואחת לאחר הלבישה (עי' יומא ל"א ול"ב). — (ה) ומאת. אתת. — עדת. יעד. — יקח. לקח. — שני. שנה. — שעירי. שער. — עזים. עזז. — (ו) והקריב. אליו בין האולם ולמזבח (שם ל"ה ב'). — וכפר. יתודה עליו. — בעדו. עד. — ביתו. בית, זו אשתו (ריש יומא). — (ז) השעירם, הנזכרים. — והעמיד. עמד. — אתם. אות. — לפני ה'. פניהם למערב כנגד קה"ק. — פתח. בפתח, בשער נקנור. — מועד. יעד. — (ח) גרלות. גרל. — לה'. כתוב עליו תיבת לה'. — לעזאזל. הר עז וקשה (שם ס"ז ב'). — (ט) ועשהו. עשה. — (י) יעמד. בנין הָפעל ע"י אחרים, יתפשוהו שישאר עומד פניו למזרח כנגד בית שלוחו (שם מ"א ב'). — חי. חיי, עד שעת ודוי (שם). — לכפר. להתודות עליו. — המדברה. דבר. — (יא) והקריב. אליו לשחטו. — ביתו. הם אחיו הכהנים הנקראים בית אהרן (תהלים קלה, יט). — (יב) מלא המחתה. מחתה מלאה. — המחתה. חתה (משלי ו, כז). — גחלי. גחל. — אש. אשש. — גחלי אש. גחלים לוחשות (תו"כ). — מעל. מן עלה. — המזבח, זבח. — מלפני ה'. שאך מקצתו לפני ד' והוא מזבח החיצון, אבל הפנימי כלו לפני ד' (רש"י שם מ"ה

גַּֽחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת
סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ יג וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת
עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת
אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה
בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה
שֶֽׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר
הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת
וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־
הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ טז וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל
מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ יז וְכָל־אָדָם לֹא־
יִהְיֶה ׀ בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ
וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃ שני
יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח

מדם

—שרשים והערות—

כ').— **חפניו.** חפן, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ונתן לתוך הכף (שם מ"ז א').— **קטרת.** קטר.— **סמים.** סמם.— **דקה.** דקק, דקה מן הדקה (כריתות ו' ב').— **והביא.** בוא.— **מבית לפרכת.** בקה"ק.— **לפני ה'.** כשעמדו לפני ה' יתן הקטרת על האש, אבל לא יתקן מבחוץ ויכניס כדרך הצדוקים (שם י"ט ב').— (יג) **וכסה.** ממתין שם עד שיכסה ומיד יצא (רמב"ם ה' עבודת יוה"כ ורמב"ן לקמן פסוק כ"ג).— **העדות.** יעד.— (יד) **מדם.** דמה, עי' (לעיל ד, ה).— **והזה.** נזה.— **באצבעו.** צבע.— **קדמה.** קדם.— **שבע פעמים.** אחת למעלה ושבע למטה.— **פעמים.** פעם.— **שבע פעמים מן הדם באצבעו.** שכל שבע הפעמים צריכה ההזאה להיות מן הדם שבמזרק, דהיינו על כל הזאה טבילה חדשה שלא יזה שתי פעמים בטבילה אחת (תו"כ ויקרא ד, ו; עיי"ש התוה"מ סי' רי"ז), ודוקא באצבעו הנקי שצריך לקנח אצבעו בשפת המזרק קודם שיטבול פעם שנית כדי שידבק הדם בבשר אצבעו (רמב"ם מעשה הקרבנות פ"ה ה"ח).— (טו) **החטאת.** חטא.— **לעם.** עמם.— **את דמו.** ת"א ויעביד לדמיה.— **לדם הפר.** אחת למעלה ושבע למטה.— **והזה אתו.** על בין הבדים.— (טז) **מטמאת.** טמא, טומאת מקדש וקדשיו (ריש שבועות).— **ומפשעיהם.** פשע, על הנכנסים במקדש במזיד בטומאה.— **לכל חטאתם.** על הנכנסים בשוגג ולא נודע להם לבסוף שאינם בני קרבן (שם ז' ע"ב).— **וכן יעשה לאהל מועד.** כאשר הזה בפנים על בין הבדים ככה יזה באהל מועד (בהיכל) על הפרכת אחת למעלה ושבע למטה בין מדם הפר ובין מדם השעיר (יומא נ"ו ב').— **השכן.** שכן.— **אתם.** אתת.— (יז) **יהיה.** היה.— **בבאו.** בוא.— **צאתו.** יצא, בשעת הקטרת בקה"ק פורשין מן ההיכל (שם מ"ד א').— (יח) **ויצא אל המזבח.** יצא ממקומו שעמד לפנים מן המזבח חוצה לו.— **אל**

מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ
וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ
וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃
כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־שְׁתֵּי יָדָו* עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי
וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־
פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר
וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃ כב וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו
אֶת־כָּל־עֲוֹנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר
בַּמִּדְבָּר׃ כג וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי
הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם׃
כד וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־
בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ
וּבְעַד הָעָם׃ שלישי (שני כשהן מחוברין) כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת

* ידיו קרי

יקטיר

—שרשים והערות—

המזבח. מזבח הזהב.— **וכפר עליו.** בהזאת הדם.— **מדם הפר ומדם השעיר.** אחר שהזה מכל אחד בפני עצמו יערבם ביחד זה בזה.— **קרנות.** קרן.— **סביב.** מתחיל מקרן מזרחית צפונית.— (יט) **והזה עליו.** אחר שנתן על קרנותיו מזה שבע פעמים על גגו.— **באצבעו.** שב גם על ונתן.— **וטהרו.** טהר, ממה שעבר.— **וקדשו.** קדש, לעתיד לבא (תו"כ).— (כ) **מכפר.** כפר.— **את הקדש.** ההזאות שבקדש הקדשים.— **ואת אהל מועד.** ההזאות שבהיכל על הפרכת.— **ואת המזבח.** ההזאות שעל מזבח הזהב.— **והקריב.** קרב, יקריב אליו מי שיהיה את השעיר המשתלח ממקום עמידתו בשער נקנור אל מקום הסמיכה לסמוך עליו, כי הסמיכה צריכה להיות בעזרה (זבחים ל"ג א') ושער נקנור לא נתקדש בקדושת העזרה (פסחים פ"ה ב').— [כא] **וסמך אהרן.** כי ההקרבה היתה ע"י אחר.— **שתי.** שנה.— **ידו.** ידה.— **והתודה.** ידה.— **עליו.** מן עלה.— **עונת.** עון.— **עתי.** ענה (שמות כא, י) המזומן לעת הוצאתו מאתמול (רש"י) (דורך איינען דאזו בעשטעללטען מאנן), והיוד ליחס כמו פנימי (ראב"ע).— [כב] **ארץ גזרה.** גזר, הר חתוך בזקיפה ולא משופע כל כך (רש"י יומא ס"ז ב' ד"ה חתיכה).— **ושלח.** השליח המביאו אל ההר הזה משלחו שם למיתה שדוחפו ממנו והוא מתגלגל ויורד ונעשה איברים איברים (שם ע"א), ומצינו שלוח למיתה וישלחם ביד פשעם (איוב ח, ד).— **במדבר.** בהיותו במדבר במקום ההר.— [כג] **ובא אהרן אל אהל מועד.** ומשם אל קה"ק להוציא הכף והמחתה של הקטרת.— **ופשט.** אחר שילא משם וחזר למקומו יפשוט את בגדי הבד.— **והניחם שם.** שטעונין גניזה ולא ילבשם עוד לעולם.— [כד] **ורחץ.** טבילה ושני קדושים.— **בגדיו.** שמונת הבגדים.— **בגדיו.** בגד.— **ויצא.** לעבוד יתר עבודותיו.— **עלתו.** עלה.— **וכפר.** כדי לכפר בהם.— [כה] **חלב החטאת.** אימורי פר ושעיר.— **יקטיר.** קטר.— **המזבחה.**

יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כו וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס
בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃
כז וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא
אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ
בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ כח וְהַשֹּׂרֵף
אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא
אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כט וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־מְלָאכָה לֹא
תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר
עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃
לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת
עוֹלָם׃ לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־
יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃

וכפר

שרשים והערות —

זבח.— [כו] והמשלח. שלח.— השעיר. שער.— יכבס. כבס.— בשרו. בשר.— ואחרי. אחר.— המחנה. חנה.— [כז] פר. פרה.— הובא את דמם. יחס הפעול אחר בנין פעול כמו יֻתַּן את הארץ (במדבר לב, ה) יֵאָכֵל את בשרו (שמות כא, כח).— יוציא. יצא.— מחוץ. חוץ.— ושרפו. שרף.— ערתם. עור.— פרשם. פרש, שנפרש מן הגוף.— [כח] אתם. אות.— במים. מוי.— [כט] והיתה לכם וגו׳. הסדר הזה שסדרתי לפני אהרן לעשותו בכל עת שירצה להכנס לפני ולפנים, יהיה לכם בני ישראל לחקת עולם לעשותו בחוק חובה אחת בשנה.— והיתה. היה.— לחקת. חקק.— השביעי. שבע.— בעשור. עשר.— תענו. ענה, תצומו.— נפשתיכם. נפש.— מלאכה. לאך.— תעשו. עשה.— האזרח. זרח=זרע, שנזרע ונצמח בארץ כלומר שנולד בה (איינגעבארען).— והגר. גור.— בתוככם. תוך; וביום הזה אתם צריכים להוסיף על הסדר הנזכר מלבד הצום ואסור המלאכה — גם שני טבילות וארבעה קדושים, ובשביל זה צריכים אתם לְאַחֵר את המקרא כ״ג ובא אהרן וגו׳ עד סוף פרשת העבודה כדי שתתקיים ההלכה.— [ל] ביום. יום.— יכפר. כפר, הכהן הגדול.— מכל. כלל.— חטאתיכם. חטא.— לפני ה׳ תטהרו. למען אשר תטהרו לפני ד׳.— [לא] שבת שבתון. נאמר בשבת בראשית וביוה״כ להורות על הפלגת השביתה כמו שיר השירים קדש קדשים, שבת אסורה גם במלאכת אכל נפש וביום הכפורים צריך האדם לשוב אל ד׳ בכל לבו ולהדבק בדרכיו דבוק אמתי, וזהו שאמר אח״כ ועניתם את נפשתיכם, תכניעו את יצרכם הרע, ואפי׳ למ״ד שיוה״כ מכפר אפי׳ בלא תשובה (שבועות י״ג א׳) מ״מ מצוה לשוב ובפרט בעברות החמורות הנזכרות שם שהתשובה מעכבת.— חקת עולם. ואפי׳ בזמן שאין ביהמ״ק קיים (רע״ס).— משח, המושח.— ימלא. מלא, הממלא.— תחת. מן נחת, במקום.— בגדי.

לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־
הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר׃
לד וְהָיְתָה זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ רביעי יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ג אִישׁ אִישׁ

מבית

— שרשים והערות —

בגד.— **הבד**. בדד.— **ולבש את בגדי הבד**. הבגדים הנזכרים בתחלת הפרשה.— [לג] **וכפר וגו'**. יסיר את הטומאה שאירעה בקה"ק ובהיכל ובמזבח הזהב (לעיל פסוק כ').— **ועל הכהנים וגו'**. יכפר חטאותיהם אשר חטאו לד'.—[לד] **אחת**. אחד, משפטו אַחֶדֶת ע"מ גְּבֶרֶת פְּחֶתֶת, פעם אחת.— **ויעש**. עשה, אהרן.— [א] **וידבר וגו' לאמר**. המצוה הזאת אוסרת על בני ישראל כל זמן היותם במדבר קרוב אל מזבח ד' **לאכל בשר תאוה** כדעת ר' ישמעאל (חולין ט"ז ב'), אלא כל מי שיחפוץ לשחוט בהמה הראויה להקרבה צריך להקדישה שלמים ולהביאה אל המזבח לעשות בה משפט הקרבן בזריקת הדם והקרבת האימורים ואח"כ יאכל את הבשר בטהרה, ושני טעמים בדבר האחד שלילי והשני חיובי, א) להרחיקם מן הזביחה **על פני השדה** שלא במקום הכהנים מורי העם ומאשריו לפי שהם עלולים להכשל בשעת שחיטתם במחשבות זרות שהם אביזרייהו דעבודה זרה על פי הרגלם שהתרגלו שנים רבות בהיותם על אדמת נכר, וכמו שהמשילו רבותינו (ויקרא רבה פכ"ב סי' ח') משל לבן מלך שגס לבו עליו (שנתגסה טבעו) והיה למד לאכול בשר נבלות וטרפות אמר המלך זה יהיה תדיר על שלחני ומעצמו הוא גדור, כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודת כוכבים במצרים והיו מביאין קרבנותיהם לשעירים וכו' אמר הקב"ה יהיו מקריבים לפני בכל עת וכו' והם נפרשין. ב) מלבד אשר ישמרום כהני ד' ממחשבת פגול ירגילום וילמדום מעט מעט את המחשבות הקדושות שצריכים הבעלים לחשוב בשעת הקרבת הקרבן העומד ברומו של עולם, ולפי שהשמירה גדולה מאד והסכנה קרובה — ענש הכתוב כרת על כל העובר על זה, ונמשך האיסור של שחיטת בשר תאוה עד שעת בואם אל הארץ שאז נתרחקו מן המזבח וכבר הורגלו הרגל מספיק שלא לחשוב בשחיטתם שום מחשבה זרה, כמו שנאמר (דברים יב, כא) כי ירחק ממך המקום וגו' וזבחת מבקרך ומצאנך וגו' בכל אות נפשך. ונסמכה הפרשה הזאת להפרשה שלפניה, כלפי מה שאמר לעיל (טז, כב) ושלח את השעיר במדבר שזה נראה לכאורה כעין קרבן לשעירים, הזהירם כאן שלא ילמדו מן השעיר ההוא שיש בו סוד ולא יזבחו את זבחיהם לשעירים.— [ב] **דבר אל אהרן וגו'**. עם המצוה.— **ואמרת אליהם**. גם טעם המצוה, אבל לא את הטעם השלילי שבקל יוכלו לטעות בו ולאמר אני אשחט ולא אחשוב מחשבת ע"ז, אלא רק את הטעם החיובי כמו שנבאר להלן.— **זה הדבר וגו'**. כי סגנון המצוה הזאת קשה לאזן השומע, שבשביל שחיטת בהמת חולין בחוץ יתחייב כרת כשופך דם האדם, והרי גם לבני נח הותר מן המבול ואילך אע"פ שהם עלולים יותר למחשבת ע"ז ? ואולי יחשדו את מרע"ה שלא דקדק ח"ו בשמועתו, לפיכך צוה להגיד להם בלשון זה הדבר בלי תוספת וגרעון.— **ואמרת**. אמר.— **אליהם**. אל.— [ג] **ישחט**. שחט.— **עז**. עזז.— **במחנה**. חנה, במחנה לויה שהוא קרוב למקום

מבית ישראל אשר ישחט שור או־כשב או־עז
במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה: ד ואל־פתח אהל
מועד לא הביאו להקריב קרבן ליהוה לפני משכן יהוה
דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא
מקרב עמו: ה למען אשר יביאו בני ישראל את־
זבחיהם אשר הם זבחים על־פני השדה והביאם ליהוה
אל־פתח אהל מועד אל־הכהן וזבחו זבחי שלמים
ליהוה אותם: ו וזרק הכהן את הדם על־מזבח יהוה
פתח אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה:
ז ולא־יזבחו עוד את־זבחיהם לשעירם אשר הם זנים
אחריהם חקת עולם תהיה־זאת להם לדרתם: חמישי

ואלהם

— שרשים והערות —

המזבח.— מחוץ למחנה. הרחוק ממקום המזבח והייתי אומר ששם מותר לשחוט כמו בבואם אל הארץ.— [ד] מועד. יעד.— הביאו. בוא, לא הקדישו.— להקריב. קרב.— לפני. פנה.— משכן. שכן.— לפני משכן ה'. הוא הטעם השני שזכרנו לעיל, כדי שימצא לפני משכן ד' בשעת שחיטתו ששם מקום הכהנים ושמה ילמדום ענין קדושת הקרבנות וטהרת המחשבה.— דם. דמה.— יחשב. חשב.— דם שפך. כאלו שפך דם אדם.— ונכרת. כרת.— עמו. עמם, אין זו כרת הנפש בעוה"ב אלא כרת הגוף בעוה"ז שימות בלא עתו (הכוה"ק) כעין מיתה בידי שמים.— [ה] למען. מן ענה.— אשר יביאו. האיסור הזה יחייבם להביא מכאן ולהבא.— זבחיהם. זבח.— על פני השדה. שחיטת חולין.— והביאם לה'. בלי מחשבה זרה, כפל יביאו והביאם לחזק האיסור.— אל הכהן. אשר יורש תורת המחשבה בקרבנות.— שלמים. שלם (לעיל ג, א).— [ו] והקטיר. קטר.— לריח. ריח.— ניחח. נחח, מן נחה (לעיל ד, יג).— [ז] ולא יזבחו עוד. הוא הטעם השלישי שזכרנו לעיל כדי להפרישם מזביחתם לשעירים שהם מורגלים בה.— לשעירם. שער, הם הרוחות הנמצאים במקומות המדבר שבני אדם ישערו שער בהגלותם לפניהם ונזכרים בישעיה (יג, כא; לד, יד) ושעירים ירקדו שם ושעיר על רעהו יקרא, והם הנקראים שדים (דברים לב, יז) וחז"ל קראום מזיקים, ונזכרים מדברים רוחניים כמו מריח הדם וכיו"ב, והיו רגילים בני אדם לזבוח להם זבחים כדי להמשיכם אליהם שיודיעום דברים נסתרים אשר יביאו להם תועליות גשמיות, ואין זו עבודה זרה גמורה שאינם מקבלים אותם באלוה, אלא מזבחים ומקטרים להם מאהבה ומיראה, מאהבת התועלת ומיראת נזקם, וכדרך שמפרש הרמב"ם ז"ל איסור מאהבה ומיראה (הלכות עכו"ם פ"ג ה"ו), והראנו בזה כי מצאנו לאו מפורש בתורה על העובד מאהבה ומיראה. ומתורצת קו' תוס' (סנהדרין ס"א ב' ד"ה רבא) וא"ת לרבא אמאי לא השתחוה מרדכי להמן, דאע"ג דפטור ממיתה מ"מ לאו איכא.— זנים. זנה.— אחריהם. אחר.— חקת. חקק.— עולם. עלם.—

(שלישי כשהן מחוברין) ח ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל
ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עלה או זבח:
ט ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אתו ליהוה
ונכרת האיש ההוא מעמיו: י ואיש איש מבית ישראל
ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני
בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה:
יא כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על
המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר:
יב על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא
תאכל דם והגר הגר בתוככם לא יאכל דם: יג ואיש
איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד
חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר:
יד כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל

דם

— שרשים והערות —

תהיה. היה.— לדרתם. דור, לבלתי זבוח לשעירים אפי' מאהבה ומיראה.— [ח] ואלהם תאמר. אך הטעם החיובי.— הגר. גור.— בתוכם. תוך, זה גר צדק דהא בני נח אינם מוזהרים על שחוטי חוץ (זבחים קט"ז ב').— יעלה. עלה.— עלה או זבח. שכבר הוקדשו לקרבן, והוא הדין חולין וסמך אדלעיל.— [ט] יביאנו. בוא.— לעשות. עשה.— לעשות אתו לה'. בפתח אהל מועד כמצוה הכהנים והם ירגילוהו לעשות קרבנו לשם ד' ולכוין בשעת שחיטתו ששה דברים, לשם זובח לשם ד' לשם אישים לשם ריח לשם ניחוח (שם מ"ו ב').— מעמיו. משבטי ישראל.— [י] יאכל. אכל.— ונתתי. נתן.— פני. רוגזי כתרגום אונקלוס.— והכרתי אתה. את הנפש בעולם הבא.— [יא] נפש הבשר. חיותו של הגוף.— בדם היא. נמצאת בתוך הדם.— נתתיו לכם על המזבח. צויתי לזרקו על המזבח.— לכפר על נפשתיכם. נפש תחת נפש.— בנפש יכפר. לא הדם בעצמו מכפר אלא בנפש החיונית אשר בו הוא מכפר.— [יג] יצוד. צוד, מי שדרכו להיות ניצוד ע"י צידה, דהיינו חית המדבר ועוף השמים, ואפי' חיות ועופות ביתיות צריכים כסוי, כי רובם גדלים במדבר וניזונים מן ההפקר, וכשיצודם האדם וישחטם לאכלה, יהיה נראה כעין עול ואכזריות ששפך דם בעל חי אשר לא עמל בו ולא גדלו, לפיכך צוה הכתוב לכסות דמו מן העין כדי להעלים אכזריותו, והכתוב מצייר ציור האכזריות בבלתי כסוי הדם שנאמר (יחזקאל כד, ז) לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר, וציור העלמת הרציחה בכסוי הדם שנאמר (בראשית לז, כו) מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו.— חיה. חיי.— יאכל. פרט לטמאים ולנשחטין שחיטה שאינה ראויה לאכילה (חולין פ"ה א') שאינן אלא נבלות פסולות וכסוי הדם לא תכסה עליהן.— וכסהו. כסה.— בעפר. מיני עפר השחוקים.— [יד] כי נפש וגו'. ואם תאמר לפי הטעם הנזכר מפני מה אין מכסים רק את הדם בלבד ולא כל דבר

דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־
אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה
בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב
וְטָהֵר׃ טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ פ
יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג כְּמַעֲשֵׂה
אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה
אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ
וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃ ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־
חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם

האדם

—שרשים והערות—

הנשאר מהם כגון העור והעצמות והגידים והקרנים והטלפים והפרס, שגם הם יכולים להזכיר מעשה הרציחה? ע"ז אומר לך שאין צורך לכסות מן העין אלא הדבר היותר נכבד בבעלי החיים דהיינו הדם שהנפש תלויה בו ואינו ראוי לאכילה.— דמו בנפשו. דמו המקושר בנפשו החיונית ונושא החיות.— ואמר. ואשר על כן אסרתי על ב"י לבלתי אכול הדם, כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברים יב, כג).— כי נפש וגו'. ולפי שנפשו וחיותו של כל בשר דמו הוא ענשתי על אכילתו כרת, ולפי שהדם הוא עקר החיים צויתי לכסותו שלא יהא נראה כרוצח נפש בלא משפט; אכל דם דגים והגבים יודע יוצרם שאין חיותם תלויה בו לפיכך אין צריך כסוי אע"פ שגם הם נולדים מן ההפקר ומותר באכילה.— (טו) תאכל. אכל.— נבלה. נבל=נפל, שמתה מאליה.— וטרפה. טרף, שנטרפה ע"י חיה רעה.— באזרח. (לעיל טז, כט).— בגדיו. בגד.— ורחץ. יטבול במקוה.— (טז) לא יכבס. וזרק בגדיו למקדש (רמב"ם ביאת המקדש פ"ג הס"ו).— לא ירחץ. ונכנס למקדש.— ונשא עוני. קבלו רבותינו על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים לוקה (תו"כ).— (ב) אני ה' אלהיכם. לא שיתחיל משה להגיד לישראל אני ה' אלהיכם, אלא יתחיל כה אמר ה', וכך אמרו רבותינו בתו"כ (לעיל ז, ב) זה הדבר מלמד שהפרשה נאמרה בכה אמר ד'. אין לי אלא זו בלבד מנין שכל הפרשיות נאמרו בכה אמר ד' ת"ל זה הדבר אשר צוה ד' בנין אב לכל הפרשיות שנאמרו בכה אמר ה', וכתב הר"ש משאנץ „כשהיה משה רוצה לומר פרשה היה פותח ואומר כה אמר ד'" עכ"ל, וזה הדרך יותר מרוח מן הדרך שדרך בו הרמב"ן ז"ל „כי רוח ד' דבר במשה ומלתו על לשונו" עכ"ל.— (ג) כמעשה. עשה.— ישבתם. ישב.— מביא. בוא.— שמה. (דאהין) שם (דארט).— ובחקתיהם. חקק, אלו דרכי האמורי שמנו חכמים (שבת ס"ז א' וב').— תלכו. ילך.— (ד) משפטי. שפט.— תשמרו. שמר, המשפטים הם הדינים שבין אדם לחברו, והחקים הם הדינים שבין אדם למקום.— וחי בהם. בעוה"ז ולעולם הבא.— אני ה'. אע"פ שאין להם טעמים מספיקים — כך היא גזרתי, אני ה', בעל הרחמים הדורש טובתכם.— (ו) אל כל

הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס ששי ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־
שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס
ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה
עֶרְוָתָהּ׃ ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ
הִוא׃ ס ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת
בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס י עֶרְוַת בַּת־
בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס
יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא
לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה
שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־
שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־

אשתו

—שרשים והערות—

שאר בשרו. כלל ואחריו פרטו של הכלל כמנהג הכתובים.— **תקרבו.** קרב.— **לגלות.** גלה.— **ערוה.** ערה, שם למקום הבשת (שאנדע).— **לא תקרבו.** אפי' קריבה בעלמא כחבוק ונשוק ושיחת עגבים (תו"כ ואדר"נ רפ"ב) שדברים אלו מביאים לגלות ערוה.— **אני ה'.** הרואה אפי' בסתר.— (ז) **ערות אביך.** להרמב"ן ז"ל מיירי פשטיה דקרא בגוף אחד, ערות האשה השייכה לאביך שהיא גם אמך — לא תגלה, ולהגדיל חומר האסור סיים **אמך היא** הרי שתים רעות עשית בה שהיא ערות אביך ואמך כאחד (אולי יזכירנו הכתוב מה שאמרו רבותינו (סנהדרין ק"ג ב') אמרה לו אמו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו — כלום אני עושה אלא להכעים את בוראי), ולרבותינו (שם נ"ד א') ערות אביך זו אשת אביך שאינה אמך, וערות אמך שאינה אשת אביו, וערות אשת אביך שבפסוק השני לרבות אפי' לאחר מיתת אביו; ויש מפרשים שם ערות אביך ממש.— **אביך.** אבה.— **אמך.** אמם.— (ח) **ערות אביך היא.** לעולם אפי' לאחר מיתתו.— **אשת.** איש.— (ט) **אחותך.** אחה.— **בת.** בנה (מן בָּנַת).— **בת אביך.** בין מן הנשואין בין מן הזנות ואפי' אינה בת אמו.— **בת אמך.** ואפי' אינה בת אביו ואפי' ממזרת.— **מולדת.** ילד.— **מולדת בית.** מן הנשואין.— **מולדת חוץ.** בזנות.— **ערותן.** תיבה יתרה שהרי התחיל ערות.— (י) **בנך.** בנה, ובתה לא הזכיר כי נלמדת מק"ו וגלוי מילתא בעלמא הוא או מג"ש (סנהדרין ע"ו א').— **כי ערותך הנה.** אע"פ שהן רחוקות ממך מ"מ אסורות עליך משום ערוה, ורק הנה אסורות אבל בנותיהן מותרות מן התורה (יבמות כ"ב א').— (יא) **בת אשת אביך.** שאשתו ראויה לו, אבל בת שפחה ונכרית שאין לאביו בהן אישות מותרת לו מצד אחוה.— **מולדת אביך.** שנולדה מאביך אז אחותך היא אבל אם נולדה מאיש אחר איננה אחות ומותרת לו.— (יב) **אחות אביך.** בין מן האב בין מן האם.— **שאר.** בשר, כמו וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח, כז).— (יג) **אחות אמך.** בין מן האב בין מן האם.— (יד) **ערות אחי אביך וגו'.** כלומר **אל אשתו לא תקרב**, וכן דרך הכתובים לכתוב דבר ולפרשו תיכף (עקספלאנאטיוו), כמו ואם תחתיה תעמוד הבהרת (כלומר) לא פשתה (לעיל יג,

אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֶּה
אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־
אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס יז עֶרְוַת אִשָּׁה
וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח
לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ יח וְאִשָּׁה אֶל־
אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃
יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃
כ וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע לְטָמְאָה־
בָהּ׃ כא וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל

* קמץ בז"ק   את

— שרשים והערות —

כג) ע"ס.— דדתך. אשת דודך המכונה כדודה, ודוקא אשת אחי אביו מן האב, אבל מן האם וכן אשת אחי אמו בין מן האב בין מן האם אינן אסירות לו אלא מדברי סופרים (יבמות כ"א א').— דדתך. דוד.— (טו) כלתך. כלל, שילאה מחופת כלולותיה.— אשת בנך היא. אע"פ שאיננה שארך אבל מקושרת לבנך.— (טז) אחיך. אחה, בין מן האב בין מן האם (שם נ"ה א').— ערות אחיך היא. על כל פנים לפיכך אסורה לך אפי' מן האם, ומה שאין בה דין יבום משום דיבום בנחלה תלה רחמנא (שם י"ז ב').— (יז) אשה ובתה. בנשואין הכתוב מדבר אם נשא אשה לא ישא את בתה או את אמה, ובעונש נאמר (לקמן כ, יד) אשר יקח את אשה ואת אמה.— שארה הנה. שאירות קרובה יותר מדאי ושתיהן כבשר אחד.— זמה היא. ת"א עצת הטאין היא, כי כששתי נשים צרות זו לזו בתוך הבית האחת תשמור לעדי רעותה ותפחד מפניה לעשות מדחה. לכל תגלה את אזן הבעל, אבל שתי נשים כאלה שהן כבשר אחד בודאי תחפינה זו על זו ותתיעצנה תמיד על־לפיותיהן לזנות תחת הבעל, וכשיבעיסן תוכלנה להכותו נפש.— שארה. שאר.— זמה. זמם, מחשבה רעה הבאה לידי מעשה.— (יח) ואשה אל אחותה. אל כטעם על, כמו והנה אל הסלע (שופטים ו, כ), אם נשא אשה ואח"כ ראה את אחיתה והוטבה בעיניו יותר וישאנה על אשתו הראשונה, כמו על נשיו (בראשית כח, ט).— תקח. לקח.— לצרר. צרר, כי ישלח מדנים בין אחיות היושבות לבטח ויעשה אותן צרות זו לזו, באמרה בלבה הלא אחיות אנחנו אשר גודלנו בבית אחד, ואיזה עול מצא בי ומה יתרון לאחותי עלי? ועל ידי זה יופר שלום הבית.— לגלות. גלה.— ערותה. ערה.— עליה. על אף הראשונה.— בחייה. חיי, בעודנה חיה, ואפי' אם גרש הראשונה לא ישא את אחותה.— (יט) בנדת. נדד.— טמאתה. טמא (אין דער ענטפֿערנונגסצייט איהרער אונרייניגהייט).— לא תקרב. אפי' קריבה בעלמא בל חבה (אדר"נ רפ"ב).— לגלות ערותה. כי דבר זה מביא לידי גלוי ערוה.— (כ) אשת. איש.— עמיתך. עמת, עקרו עם מן עמם, האיש עמך בעולם אבל לאחר מותו אשתו מותרת.— תתן. נתן.— שכבתך. שכב, והנפרד שְׁכֹבֶת ע"מ קטרת.— לזרע. אפי' אין לה זרע מבעלה אל תפקיר שכבתך אליה לזנותה בזרע אנשים.— לטמאה בה. עמה אולי עשית חסד כבנות לוט בהיותה כונתן ללדת ולהקים זרע ליישוב העולם — אבל את נפשך טמאת וזרעה הוא זרע פסול.— (כא) ומזרעך. זרע, ולא כל זרעך (סנהדרין ס"ד ב') והטעם פשוט שכך היה מנהג האליל הזה

אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהֹוָה׃ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כב וְאֶת־
זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא׃ כג וּבְכָל־
בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד
לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃ כד אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־
אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃
כה וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־
יֹשְׁבֶיהָ׃ כו וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי
וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר
בְּתוֹכְכֶם׃ כז כִּי אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ׃ מפטיר כח וְלֹא־
תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־
הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ כט כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל
הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמָּם׃
ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת

התועבת

—שרשים והערות—

להעביר לו מקצת הזרע בלבד ועל ידי זה השבו עובדיו לקיים להם יתר זרעם, אבל אם העביר את כל זרעו אין זו עבודתו והרי זה כפוער עצמו למרקוליס (שם ס"ד א') דפטור.— להעביר. עבר.— תחלל. חלל.— שם. שמה.— אני ה'. היחיד והמיוחד ואין ראוי ליחד שום עבודה לזולתי.— (כב) משכבי אשה. כי גם באשה שני משכבות כדרכה ושלא כדרכה (שם נ"ד סוע"א).— תועבה. תעב, תועבה פשוטה שנוהגים בהן האומות המתועבות ואיננו בכלל עריות.— (כג) בהמה. בהם (ריש בראשית).— שכבתך. כאן הוא כנוי לאבר הבשת, וכן ויתן איש בך את שכבתו (במדבר ה, כ) ולפיכך נכתב בבית.— לטמאה בה. שאין לפעולה בזויה כמוה מטרה אחרת אלא טומאה בלבד.— ואשה. איש, דגש ת' נה.— תעמד. עמד.— לפני. פנה.— לרבעה. רבע, לרביע אותה. – תבל. בלל, ערבוב המינים.— (כד) אל תטמאו. התפעל, אל תטמאו את עצמכם.— אלה. אל.— הגוים. גוי, מן גו שכל האומה כגוף אחד.— משלח. שלח, מגרש.— (כה) ואפקד. פקד.— ותקא. קיא.— ישביה. ישב.— (כו) ושמרתם. שמר.— אתם אנת, אבל אתם תשמרו.— חקתי. חקק.— משפטי. שפט (לעיל פסוק ד').— תעשו. עשה.— האזרח. זרח.— והגר הגר. גור.— בתוככם. תוך.— (כז) אנשי. אנש.— (כח) ולא תקיא. למען אשר לא תקיא, כמו ולא ישיב את העם (דברים יז, טז) למען אשר לא ישיב.— אתה. אות.— (כט) מכל. כלל.— ונכרתו. כרת.— הנפשות. נפש.— מקרב. קרב.— עמם. עמם.— (ל) ושמרתם את משמרתי. אזהרה לב"ד של ישראל לעשות משמרת דהיינו סייגים וגדרים למשמרת התורה והמצוה (מו"ק ה' ע"א).— לבלתי. בל.—

הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

פ פ פ

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים
תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו
תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ד אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ
לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים

ליהוה

—שרשים והערות—

מחקות התועבת. מדרכי התועבות.— **ולא תטמאו בהם.** למען אשר לא תטמאו על ידם.— **אני ה' אלקיכם.** הדואג לטובתכם.—

[ב] **ואמרת.** אמר, כהסברת טעם ההתקדשות כי **קדוש אני וגו'** לפיכך אני הפץ שגם אתם אשר בחרתי בכם תתאמצו להיות קדושים.— **קדשים תהיו.** כלפי מה שאמר למעלה **אל תטמאו בכל אלה, ולא תטמאו בהם,** הוסיף כאן שאין די לכם מה שלא תטמאו בהם ותהיו פרושים מן התועבות הנזכרות, אלא שתשתדלו להיות ראוים שתשרה עליכם רוח קדושתי.— **קדשים.** קדש, מורם ונשא וגבוה מאד.— [ג] **איש.** כל איש ואיש.— **אמו.** אמם.— **ואביו.** אבה, האב מוכשר יותר להטיל אימה על צאצאיו לפיכך הקדים הכתוב מורא אמו, והאם מתנהגת עליהם תמיד ומהנה אותם יותר מן האב וכבודה גדול בעיניהם ביותר, לפיכך הקדים הכתוב כבוד האב לכבוד האם בעשרת הדברות (קדושין ל"א א').— **שבתתי.** שבת.— **ואת שבתתי תשמרו.** בכל זאת דברים השייכים אלי כשמירת השבת וכיוצא בהם אל תבטלו בשביל מורא אבותיכם.— **אני ה' אלהיכם.** כלכם חייבים בשמירת מצותי (ב"מ ל"ב א').— [ד] **תפנו.** פנה.— **האלילם.** אלל, אין לאל ידם לעשות דבר.— **אל תפנו.** אף להסתכל בהם (שבת קמ"ט א'), כי ההסתכלות בהם מביאה לידי עשיה, כך דרכו של היצר הרע מתחיל בקטנות ומסיים בגדולות, היום אומר לו הסתכל בדיוקנא זו שאין כמוה ליופי, ומחר יסיתנו לעשות במתכונתה לנוי בעלמא ולמחרתו יסיתנו לעבדה (שם ק"ה ב').— **מסכה.** נסך.— **אני ה' אלהיכם.** עיניכם ולבכם יהיו פונים אך אלי.— [ה] **וכי תזבחו.** בראותכם שכל כך הארכתי בספר הזה (ויקרא ז) בתורת הקרבנות, עד שבאחרונה ריקנתי כל השחיטות שבעולם ואפי' שחיטת בשר תאוה — רק לזבחי שלמים וענשתי כרת להשוחט בחוץ ואפי' שחיטת חולין, שמא תאמרו בלבבכם שעבודת השם אינה אלא בקרבנות, ויתר העבודות כעבודת התפלה והשבח וקיום המצות ותלמוד תורה אינם אלא עבודות טפלות אל העבודה העקרית הזאת, ואם כן אפוא . בזמן שאין ביהמ"ק קים אין לנו במה לעבוד את השם ; ידוע תדעו שאם תחשבו כך תשגו שגגה גדולה, נהפוך הוא עקר עבודתי היא ליחד כל מעשיך ומחשבותיך אלי בין בתפלה ובין בקיום המצות המעשיות ובין בתלמוד תורה, בין שיש מזבח בעולם ובין שאינו בעולם כלל, כמו שנאמר (משלי כג, כו) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה, ונאמר (ש"א טו, כב) החפץ לד' בעולות וזבחים כשמוע בקול ד', ונאמר

לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת
וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ ז וְאִם הֵאָכֹל
יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה׃ ח וְאֹכְלָיו
עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ ט וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא
תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃

וכרמך

—שרשים והערות—

(משלי כא, ג) עשה צדקה (המצות שבין אדם למקום) ומשפט (המצות שבין אדם לחברו) נבחר לד' מזבח, ונאמר (תהלים נ, ח) לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך (לא) לנגדי תמיד, כלומר אינם אלא עקר העבודה, ונאמר (שם נא, יח) כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה (כל זמן שלא שפרתי את מעשי), ונאמר (ירמיה ז, כב) כי לא דברתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח (להגיד להם שהם אלא העקר) כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו' והלכתם **בכל** הדרך אשר אצוה אתכם, אבל גם הקרבנות הם ענין גדול נעלה ונשגב העומד ברומו של עולם, ולמדתי אתכם את כל הדרכים והחוקים המיוחדים להם שעל פיהם יעלו קרבנותיכם לרצון ולריח ניחוח לפני, וכשירצה אדם לעבוד אותי בקרבנותיו עליו לעשות כך וכך, אבל לא שמתים עליהם לחובה אלא **זבח לאלקים תודה**, **ולא יראו פני ריקם**, וקרבנות הצבור התמיד והמוספים, וחטאת ואשם הבאים לכפרה, אלה בלבד חובה הם, ועל זולתם אמרתי בתחלת ספר ויקרא **אדם כי יקריב** — כשירצה להקריב לי קרבן באופן נרצה צריך הוא לעשות כך וכך, וכשלא ירצה להקריב כלל אלא קרבנות החובה בלבד ולעבוד אותי ביתר אופני העבודה במעשה ובמחשבה — הרשות בידו, אם ירצה לאכול בשר תאוה מחויב הוא להקדישו שלמים ולהקריב אל המזבח, אבל אם לא ירצה לאכול בשר הראוי להקרבה ולא להקדישו שלמים — הרשות בידו, **וכי תזבחו זבח שלמים לה'** והה"ד עולת נדבה, **לרצנכם תזבחהו**, אם תרצו תזבחו ואם לא תרצו לא תזבחו, רק כאשר תזבחו אז אסיר לכם לחשוב בשעת זביחתו לאכלו חוץ לזמנו אלא תכונו לאכלו בזמן המיגבל. וקרוב לזה פירש הגאון ר' אברהם סבע ז"ל בספר צרור המור.— **שלמים**. שלם.— **לרצנכם**. רצה.— [ו] **ביום זבחכם**. כל היום כשר לזביחה (מגילה כ' ע"ב).— **יאכל**. אכל.— **וממחרת**. מחר, מן מָחָר היום שאחריו עד הלילה, בשעת זביחתו תחשבו לאכלו ביום הזביחה וביום שאחריו.— **והנותר**. יתר.— **השלישי**. שלש.— **באש**. אשש.— **ישרף**. שרף, בבקר יום השלישי (תו"כ צו פי"ב מי"ד).— [ז] **ואם האכל יאכל**. ואם יחשוב בשעת הזביחה לאכלו ביום השלישי (עי' לעיל ז, יח).— **פגול**. פגל (פערוואָרפֿען).— **לא ירצה**. לא יעלה לרצון לפני.— [ח] **ואכליו**. כל איש ואיש מאוכליו אפי' בתוך זמן אכילתו.— **עונו**. עון.— **ישא**. נשא.— **קדש ה' חלל**. במחשבתו זו.— **ונכרתה**. כרת.— **מעמיה**. עמם. וקבלו רבותינו שגם האוכל נותר מן הקרבן שהוקרב כהלכתו הייב כרת, אבל פשטיה דקרא מיירי באכילת פגול כדעת ר' שמאי (כריתות ה' א'), כי על אכילת נותר לא יתכן לומר „כי את קדש ד' חלל" שהרי הקרבן כבר הוקרב כהלכתו ועלה לריח ניחוח ונרצה ואיך יתחלל באכילתו למפרע וכסברת ר' אליעזר תו"כ צו ריש פרשה ה'.— **חלל**. פסל מקרבן.— [ט] **ובקצרכם**. קצר, נתחלף הקמץ הקטן לקובוץ ומשפטו וּבְקָצְרְכֶם כמו בְּאָסְפְּכֶם (לקמן כג, לט) והחלוף הזה נוהג הרבה כמו מלא קֻמְצוֹ (לעיל ב, ב) וְהֻשְׁלַךְ (דניאל ה, יא), ואיננו נקוד זר

וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי
וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יא לֹא תִּגְנֹבוּ
וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ׃ יב וְלֹא־
תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי
יְהוָה׃ יג לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין
פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר׃ יד לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ
וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃
שני (חמישי כשהן מחוברין) טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־
תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט
עֲמִיתֶךָ׃ טז לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־

דם

— שרשים והערות —

כמ"ש הראב"ע.— **ארצכם.** ארץ.— **תכלה.** כלה.— **פאת.** פאה.— **שדך.** שדה.— **ולקט קצירך.** השבלים הבודדים הנושרים בשעת הקציר.— (י) **וכרמך.** כרם.— **תעולל.** לא תבצור העוללות שבה (אבלעזען, אבנעהמען).— **תעולל.** עלל. ומה הן העוללות? פרשו רבותינו (פאה ז, ד).— **ופרט.** הענבים הבודדים הנושרים בשעת הבצירה.— **לעני.** ענה.— **ולגר.** גור, רוב הגרים הבאים מארץ אחרת להתישב עניים המה בטרם התאזרחו בארץ.— **תעזב.** עזב.— **אתם.** אות.— **אני ה' אלהיכם.** הנותן לכם שדות וכרמים על מנת כן.— (יא) **לא תגנבו.** ממון.— **תגנבו.** גנב.— **ולא תכחשו ולא תשקרו.** אזהרה למכחש בפקדון ונשבע על שקר (לעיל ה, כב).— **תכחשו.** כחש.— **תשקרו.** שקר.— **בעמיתו.** עמת.— (יב) **תשבעו.** שבע, נפעל מקבל פעולת הפעיל השביע— **בשמי.** בכל שם שיש לי.— **לשקר.** שקר.— **וחללת.** חלל, כי בזה תחלל שם אלהיך.— (יג) **תעשק.** עשק, שכר שכיר.— **תגזל.** גזל.— **תלין.** לון, התיו לנסתרת והיא הפעולה (רש"י).— **פעלת.** פעל.— **פעלת שכיר.** שכר פעולתו, כמו ופעולתו לפניו (ישעיה מ, י), וכמו עון לפעמים עונש העון כמו גדול עוני מנשא (בראשית ד, יג) ומצאנו עוון (מ"ב ז, ט) ענש העון.— **אתך.** אתת.— **עד בקר.** בשכיר יום הכתוב מדבר, ובלילה יבקש בעל הבית מעות לשלם.— (יד) **תקלל.** קלל.— **חרש.** אפי' למי שאינו שומע קללתך.— **ולפני עור.** העור בדבר זה.— **תתן.** נתן.— **מכשל.** כשל, אל תכשילנו בעצה שאינה הוגנת או בעברה.— **ויראת.** ירא.— **מאלקיך.** אפשר לך להצטדק בפני בני אדם אבל לא בפני.— (טו) **תעשו.** עשה.— **לא תעשו עול במשפט.** אתם שופטי העם לא תעשו שום עול במשפטכם, לא תטו לשום צד, זהו כלל ואח"כ פורט צדדי הנטיה.— **במשפט.** שפט.— **פני.** פנה.— **דל.** דלל.— **תהדר.** הדר, עי' שמות (כג, ג).— **בצדק.** בלי שום נטיה.— **עמיתך.** עמת.— (טז) **תלך.** ילך.— **רכיל.** רכל=רגל.— **בעמיך.** עמם, ממשפחה למשפחה, אל תלך לרגל בבתי אחרים לראות ערותם ולספר בשוק כדרך הולכי רכיל.— **תעמד.** עמד, **דם.** דמה.— **רעך.** רוע, אע"פ שאסור לך לספר בשוק מה שראית בבית חברך — מ"מ

דָּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ יז לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ
הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃ יח לֹא־
תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ
אֲנִי יְהוָה׃ יט אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ
כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז
לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־
זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה
אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־

לא

שרשים והערות—

אם נודע לך שאחד חושב על חברו רעה ומבקש להפילו למשואות אל תמנע מלהזהירו שישמור את רגליו מִלָּכֶד. — (יז) **תשנא.** שנא. — **אחיך.** אחה. — **בלבבך.** לבב. אם בא לבך לבקר בבתי אחרים ראית דבר עברה באחד מאחיך — אל תשנאהו בלבבך כי אחיך הוא, אלא תשתדל להחזירו למוטב ולהשיב רגלו מדחי. — **הוכח תוכיח.** יכח, בדברים נכחים למבין, אפי' מאה פעמים (ב"מ ל"א א') ואפי' תלמיד לרב כרב יהודה שהוכיח לשמואל רבו (שבת נ"ה א'). — **ולא תשא עליו חטא.** ויו כטעם למען כמו לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה (דברים יז, טז), כי אם יש בידך למחות ואינך מוחה הקולר תלוי בצוארך. ולרבותינו (ערוכין ט"ז ב') היא אזהרה חדשה, אמנם צריך אתה להוכיחו אך באופן שלא תשא עליו חטא להלבין פניו ברבים, והויו כטעם אך כמו בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת (משלי יט, יד). — **תשא.** נשא. — **עליו.** מן עלה, על ידו. — (יח) **תקם.** נקם, נמעשה. — **תטר.** נטר, בלב, תתאמץ לשכוח מה שעשה לך. — **בני.** בנה. — **ואהבת.** אהב. — **לרעך.** לעשות לתועלת רעך. — **כמוך.** כל מה שהיית חפץ שאחרים יעשו לתועלתך, ואין כונת המצוה הזאת שתאהב אותו כנפשך, כי אין הרגש הזה מסור בידו, גם היה צריך לומר ואהבת את רעך, אלא הכונה כמו שאמרנו שתעשה כל דבר לתועלתו באהבה ובחשק. — **אני ה'.** האוהב את כלכם כאחד. — (יט) **את חקתי תשמרו.** הנכם חייבים לשמור לא לבד המצות השכליות המבוארות לעיל, אלא גם המצות החקיות אשר יתבארו מכאן ואילך. — **חקתי.** חקק. — **תשמרו.** שמר. — **בהמתך.** בהם. — **תרביע.** רבע. — **כלאים.** כלא (גאטטונגסמישונג דיא ניכט צור פאארונג געניגט זינד, זאנדערן) על ידי הכלאה (דורך צואנג). — **שדך.** שדה. — **תזרע.** זרע. וקבלו רבותינו דאפילו לקיים כלאים בשדהו אסור. — **שעטנז.** הכתוב סתם במקום הזה ופירש במקום אחר (דברים כב, י) צמר ופשתים יחדיו; ותיבת שעטנז פירשו רבותינו (כלאים ט, ח) שהיא מורכבת משלשה שרשים „אין אסור משום כלאים אלא טווי ואריג שנאמר לא תלבש שעטנז דבר שהוא שוע (געגלאטטעט) טווי געשפאננען) ונוז (געדרעהט) מן לוז שסערות החוטים נלוזים מן היושר ומתעקמים ושזורים זה עם זה, כל חוט של צמר וכן של פשתים יהיה שוע וטווי ונוז בפני עצמו ואח"כ יתחברו החוטים ע"י אריגה או שתי תכיפות (שיטת רבינו תם נדה ס"א ב' בתוס' ד"ה שוע ועי' בפי' הרא"ש כלאים שם). — **יעלה.** עלה, אפי' העלאה בלא לבישה רק שנהנה גופו מן ההעלאה. — (כ) **ישכב.** שכב. — **אשה.** איש. — **שכבת זרע.** שכיבה הראויה לזריעה (כריתות סופ"ב). — **שפחה.** ספח (בראשית יב, טז). — **נחרפת.** חרף, מיועדת ומיוחדת (גיטין מ"ג א' ע"ב). — **לאיש.** לעבד עברי שמותר בשפחה כנענית. — **והפדה לא נפדתה.** פדה. בכסף. — **חפשה.** חפש, בשטר

לֹ֥א חֻפָּֽשָׁה׃ כא וְהֵבִ֤יא אֶת־אֲשָׁמוֹ֙ לַֽיהוָ֔ה אֶל־פֶּ֖תַח
אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד אֵ֖יל אָשָֽׁם׃ כב וְכִפֶּר֩ עָלָ֨יו הַכֹּהֵ֜ן בְּאֵ֤יל
הָֽאָשָׁם֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה עַל־חַטָּאת֖וֹ אֲשֶׁ֣ר חָטָ֑א וְנִסְלַ֣ח ל֔וֹ
מֵחַטָּאת֖וֹ אֲשֶׁ֥ר חָטָֽא׃ פ שלישי כג וְכִֽי־תָבֹ֣אוּ אֶל־
הָאָ֗רֶץ וּנְטַעְתֶּם֙ כָּל־עֵ֣ץ מַאֲכָ֔ל וַעֲרַלְתֶּ֥ם עָרְלָת֖וֹ אֶת־
פִּרְי֑וֹ שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֗ים יִהְיֶ֥ה לָכֶ֛ם עֲרֵלִ֖ים לֹ֥א יֵאָכֵֽל׃
כד וּבַשָּׁנָה֙ הָרְבִיעִ֔ת יִהְיֶ֖ה כָּל־פִּרְי֑וֹ קֹ֥דֶשׁ הִלּוּלִ֖ים לַיהוָֽה׃
כה וּבַשָּׁנָ֣ה הַחֲמִישִׁ֗ת תֹּֽאכְלוּ֙ אֶת־פִּרְי֔וֹ לְהוֹסִ֥יף לָכֶ֖ם
תְּבוּאָת֑וֹ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ כו לֹ֥א תֹאכְל֖וּ עַל־הַדָּ֑ם

לא

—שרשים והערות—

פחרור.— **לא נתן לה**, לא נשתחררה כלה אלא חציה, שאם נשתחררה כלה היתה אשת איש גמורה וחייבין עליה מיתה, עכשו שחציה שפחה כנענית אין קדושיה קדושין גמורים.— **בקרת**. בקר=פקר, מלשון התלמוד הפקר (רמב"ן).— **בקרת תהיה**. השפחה הזאת נחשבת כמופקרת.— **לא יומתו**. כמשפט הנואף והנואפת.— **יומתו**. מות.— **כי לא חפשה**. חפש גמור לפיכך אין דינה כאשת איש.— (כא) **והביא**. בוא.— **אשמו**. אשם, ואפי' במזיד.— **מועד**. יעד.— [כג] **ונטעתם**. נטע.— **עץ**. עצה.— **מאכל**. אכל.— **וערלתם ערלתו**. ערל.— **פריו**. פרה, ת"א „ותרחקון רחקא ית אביה" לפי תרגומו שעור המקרא **וערלתם את פריו ערלה**, כמו עולו שלה דברו דבר (ישעיה ח, י) לנקום נקם (יחזקאל כד, ח) ושמע שמועה (מ"ב יט, ז) תוספת שם הפעולה אחר הפעל (איהר זאללט זיינע פרוכט אלס פארהויט פערווערפען).— **שנים**. שנה.— **יהיה**. היה, הפרי.— **ערלים**. פרי עלים ערלים ומרוחקים (אלס פארהייטיג) שאסורים בהנאה.— [כד] **הרביעת**. רבע, הפירות אשר ילמחו בשנה הרביעית.— **יהיה כל פריו קדש**. כקדושת מעשר שני לאכלו ע"י פדיון או להעלותו לירושלם, ורבותינו קראו את הפירות האלה בשם **נטע רביעי**.— **הלולים לה'**. קדושת הפירות איננה קדושה גמורה ליאסר לזרים אלא **הלולים לה'** להעלותם לירושלם ולהלל את ד' על תבואת אדמתו. ובעל הטעמים הפסיק תיבת **פריו** באתנחתא, נראה שהוא ממשיך תיבת „לכם" שבפסוק הקודם אל המאמר הזה כאלו היה כתוב **יהיה כל פריו לכם** שלא תרחיקוהו עוד אלא תנהגו בו קדושה כאמור.— **הלולים**. הלל, הלול כפול, על הנאת הפירות ועל רבוי תבואת האדמה.— [כה] **החמישת**. חמש.— **תאכלו את פריו**. במקומכם.— **להוסיף**. יסף.— **תבואתו**. בוא.— **להוסיף לכם תבואתו**. מותר לכם לקחת תבואת העץ לעצמכם ולצרכיכם להוסיף על ידה עושר הבית במסחר ויתר ההנאות (רנה"ו), ורש"י ז"ל פירש שאם תשמרו את המצוה הזאת תגרום להוסיף לכם תבואת האדמה כי בשכרה אברך לכם פירות הנטיעה.— **אני ה' אלהיכם**. המבטיח אתכם על כך.— [כו] **הדם**. דמה.— **לא תאכלו על הדם**. אזהרה כוללת הרבה דברים, לא תאכלו בשר קדש בטרם נזרק דמו על המזבח, ואין מברין את המתאבלים על הרוגי ב"ד, ואסור לאכול אכילה המביאה לידי שפיכות דמו אזהרה לבן סורר ומורה, ואסור לב"ד לאכל ביום שהורגין נפש חוטאת (סנהדרין ס"ג א'), ואסור לאדם לאכול קודם שיתפלל לד' על דמו (על חייו) ברכות (י' ע"ב) כי עקר התפלה אז

לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ כז לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם
וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא
תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי
יְהוָה׃ כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ
וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃ ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי
תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ לא אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־
הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
לב מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ
אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי (ששי כשהן מחוברין) לג וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר
בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ לד כָּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם

הגר

—שרשים והערות—

התורה.— **תנחשו.** נחש, ללכת לקראת נחשים (במדבר כד, א) וסימנים לאמר: פתו נפלה מפיו מקלו נפלה מידו בנו קורא לו מאחריו עורב קורא לו צבי הפסיקו בדרך וכיוצא בהם (סנהדרין ס"ה סוע"ב ועי' חולין צ"ה ב' ושבת ס"ז ב') כי לא נחש ביעקב אלא תמים תהיה עם ה' אלקיך (דברים יח, יג).— **תעוננו.** מן עין, האוחז את העינים ומראה דבר שאינו, ואע"ג דפטור אסור לכתחלה (סנהדרין ס"ו ב').— (כז) **תקיפו.** נקף (אברונדען), זה המשוה צדעיו (שלאֶפען) לאחורי אזנו ולפדחתו (מכות כ' ע"ב).— **פאת.** פאה.— **ראשכם.** ראש.— **תשחית.** שחת.— **זקנך.** זקן, ולהלן (כא, ה) נאמר ופאת זקנם לא יגלחו, מכאן למדו רבותינו (קדושין ל"ה ב') שאינו חייב אלא על גלוח שיש בו השחתה דהיינו בתער.— (כח) **ושרט לנפש.** שריטה בבשרכם בשביל נפש מת כמנהג עמי הקדם.— **תתנו.** נתן.— **בבשרכם.** בשר.— **וכתבת.** כתב.— **קעקע.** (איינגעזאָטצטעס מאהל).— **תחלל.** חלל.— **בתך.** בנה יִבָּנֶת בִּנְתָּךְ).— **להזנותה.** זנה, אל תמסור את בתך לזנות ואל תגרום לה שתזנה כגון המשיא בתו לזקן ולמנוול ולאיש שאין נפשה אליו (סנהדרין ע"ו ב').— **ומלאה.** מלא, ועי"ז תמלא הארץ זמה.— **זמה.** זמם.— (ל) **שבתתי** שבת, כמה פעמים הזהירה תורה על שמירת השבת לפי שהיא שקולה כנגד כל המצות כמו שנאמר (ישעיה נו, ב') שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע.— **ומקדשי.** קדש.— **תיראו.** ירא, תיראו את בית מקדשי ואל תכנסו בו במקלכם ובמנעלכם ובאפונדתכם ובאבק שעל רגליכם (יבמות ו' ע"ב).— **אני ה'.** השוכן בתוכו.— (לא) **תפנו.** פנה.— **האבת.** אוב.— **הידענים.** ידע, מיני כשוף.— **תבקשו.** בקש.— **לטמאה.** טמא, אל תתעסקו בהם לצרככם כי תיטמאו על ידם.— **אני ה' אלקיכם.** וממני תבקשו כל הדרוש לכם.— [לב] **מפני.** פנה.— **שיבה.** שוב, שהלבינו שערותיו ויש בידו רוב מסה ויכולים ללמוד ממנו הרבה.— **תקום.** קום, מפני הכבוד.— **והדרת.** הדר.— **זקן.** נכבד בעמו מפני חכמתו.— **ויראת מאלהיך.** אם לא תקום ולא תהדר תוכל להצטדק לפני בני אדם כמוך שלא התבוננת בהם — אבל לא בפני.— (לג) **יגור** גור.— **אתך.** אתת (בראשית ג, ו).— **בארצכם.** ארץ, ודורש עזרה מאחרים הרבה (לעיל פסוק י').— **לא תונו אתו.** לא תצערוהו אף שאין מי יעמוד לימינו.— **תונו.** ינה.— **אתו.** אות.— (לד) **כאזרח.** זרח (לעיל טז כט).— **יהיה.** היה.— **ואהבת.** אהב.— **לו.**

הַגֵּר ׀ הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל
בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ לו מֹאזְנֵי צֶדֶק
אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי

ישראל

— שרשים והערות —

לדאוג לתועלתו.— **כמוך.** כאשר תחפוץ שאחרים ידאגו ויחושו לתועלתך.— (לה) **תעשו.** עשה.— **במשפט.** שפט, אזהרה לשופטי העם שלא יעלימו עיניהם מלהשגיח על המדות והמשקולות (ב"ב פ"ט א').— **במדה.** מדד, מדת היבש.— **במשקל.** שקל.— **ובמשורה.** שור, מדת הלח.— (לו) **מאזני.** אזן.— **אבני.** אבן.— **איפת.** איף, לדברים יבשים.— **והין.** לדברים לחים.— **צדק.** מדויק.— **הוצאתי.** יצא.— (לז) **ושמרתם.** שמר.— **חקתי.** חקק.— **משפטי.** שפט.— **ועשיתם.** עשה.— **אתם.** אות.— **ושמרתם את כל חקתי.** הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, ואפי' החקים שאינך מבין טעמם, ולא תבקש להצטיין במצוה מיוחדת יותר מכלן, כי הא דאמרינן (שבת קי"ח, ב') אביך במאי זהיר טפי בציצית, ויוסף מוקיר שבי הצטיין יותר מכלן בכבוד שבת (שם קי"ט א'), כי יחידי סגולה הם אלא כלן יהיו שוים בעיניך שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (אבות רפ"ב) שקלה שבמצות הרי היא כחמורה (אם עברת עליה) וחמורה שבמצות הרי היא כקלה (לפעמים שכרה שוה לקלה ככבוד או"א ושילוח הקן ששכר שתיהן אריכות ימים, עי' דברים רבה פ"ו סי' ב') (תדב"א פכ"ו) שאין אתה יודע מאיזו מהן יוצא לך חיים (ירושלמי פיאה פ"א ה"א), כי אפי' לא שייר אלא חק אחד (מלשמרו, רש"י) נידון בגיהנום (סנהדרין קי"א א').— **ושמרתם.** תתעסקו בהן להכין אותן לעשייה, כגון הכנת הציצית והתפילין וסוכה ולולב, ולכן היו חכמים שהיו מברכים על הכנת המצוה כדאמרינן בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ד) העושה סוכה וכו' העושה לולב וכו' העושה מזוזה וכו' העושה תפילין וכו' העושה ציצית וכו' מברך אקב"ו לעשות וכו', לפי שגם הכנתן מצוה היא, אלא שהבבלי חולק על זה (מנחות מ"ב א') שאין עשייתן גמר מצותן.— **ושמרתם.** תכונו בהן לעשותן לשמן, ואפי' למ"ד מצות א"צ כונה היינו שיוצא גם בלא כונה אבל לכתחלה בודאי מצוה לכוין בהן.— **חקתי, משפטי.** בשביל שהם חקותי ומשפטי, לא יאמר אדם אי אפשי לאכל בשר חזיר וכו' אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי (תו"כ סוף פרשתנו).— **ועשיתם.** מעשה בפועל, לא יצא ידי חובתו בכונה גרידא אפי' היותר מעולה שבעולם (נפש החיים בין שער ג' לשער ד' פ"ד עיי"ש).— (ב) **ואל בני ישראל תאמר.** סגנון הלשון הזה הוא הַקְבָּלָה אל הקודם, כמו קח לך עגל וגו' ואל בני ישראל תדבר וגו' (לעיל ט, ב — ג), וכן כאן היא מקביל אל תחלת הפרשה הקודמת (יט, ב) דבר אל כל **עדת** בני ישראל כל הדינים המבוארים עד כאן, כי הם נוהגים בכלם אפי' בהמון העם ואפי' בגרים הנספחים על בית ישראל, אבל מכאן ואילך תאמר אך אל **בני ישראל** החשובים תופשי התורה שדבריהם נשמעים באזני כל העם — שעליהם להשגיח היטב על ביעור ע"ז ועניני כשוף ועריות מן הארץ ויענשו את החייבים כפי העונשים המבוארים למטה, שדבר זה אינו מסור אלא

יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ
מוֹת יוּמָת עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן׃ ג וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־
פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ
נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם
קָדְשִׁי׃ ד וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־
הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃
ה וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי
אֹתוֹ וְאֵת ׀ כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו לִזְנוֹת אַחֲרֵי הַמֹּלֶךְ מִקֶּרֶב
עַמָּם׃ ו וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים
לִזְנֹת אַחֲרֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת־פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי
אתו

—שרשים והערות—

לגדולי העם ותופשי התורה.— **תאמר**. אמר.— **מבני**. בנה.— **הגר הגר**. גור.— **יתן** נתן.— **מזרעו**. זרע.— **למלך**. י"א שהיא ע"ז מיוחדת הנקראת מולך ועבודתה להעביר אליה מקצת זרעו כאש בהשבש שעי"ז יתקיימו יתר הזרע, וי"א שאיננה ע"ז כלל אלא חק תועבה להאומות ההולכות בחשך (סנהדרין ס"ד א').— **מות יומת**. ע"י ב"ד.— **עם הארץ**. לא שהב"ד בעצמם ימיתוהו כי לא לכבוד הוא להם, וכי היכי דלא ליתחזי ב"ד רוצחים (שם מ"ב ב'), אלא עם הארץ ירגמוהו, יד העדים תהיה בו בראשונה ויד כל העם באחרונה (דברים יז, ז).— **עם**. עמם.— **ירגמוהו**. רגם.— (ג) **ואני**. ואם עשה זר מעשהו בסתר בלי עדים אני אכריתהו מארץ חיים.— **פני**. פנה, רוגזי כת"א.— **והכרתי**. כרת.— **מקרב עמו**. אפי' הוא מן הגדולים שבעם כאחז מלך יהודה שנאמר בו (מ"ב טז, ג) וגם את בנו העביר באש, ועי' (סנהדרין ס"ג ב').— **כי מזרעו נתן למלך**. מי שמתאכזר כל כך אפי' על זרעו האהוב — בודאי אין כונתו לאיזה הנאה פרטית לפיים את האליל ולמצוא חן בעיניו, אלא למטרה מסוימה אללו.— **למען טמא וגו' ולחלל וגו'**. כדי לטמא את ארצי הקדושה ולדחוק את רגלי במקום הזה ואהיה מוכרח לסלק שכינתי מקרב הארץ — ואז יהיה חפשי ללכת בשרירות לבו ולעשות כל תועבה, לפיכך אני מזהיר כל כך על ביעורו (הרב ר"ב ליזינג נ"י).— **מקדשי**. קדש.— **שם**. שמה.— (ד) **העלם יעלימו**. יבקשו תחבולות להעלים הדבר ולחפות עליו, תוספת המקור מורה התאמצות.— **עיניהם**. עין.— **בתתו**. נתן.— **מזרעו**. ולא כל זרעו, לפי שאין דרכו של מולך לקחת כל זרעו אלא תרומת זרעו כדי להגין על יתר זרעו, וכשניתן לו כל זרעו אין זו עבודת המולך אלא רציחה פשוטה (לעיל יח, כא).— **לבלתי**. בל בתוספת תיו.— **המית**. מות, לפי שגם הם מסכימים למטרתו בסתר לבם.— (ה) **ובמשפחתו**. שפה.— **אתו**. בתחלה אותו ואח"כ את כל הזונים אחריו המחפים על תעתועיו.— **לזנות**. זנה.— **אחרי**. אחר.— **מקרב עמם**. כאשר בקשו לעשות לי כן אעשה להם, הם בקשו לטמא את מחניהם כדי להרחיקני מעל גבולם לפיכך ארחיק אני אותם ואמחה את שמם מן העולם (הנ"ל).— (ו) **תפנה**. פנה, לדרוש אליהם ולשאול בהם.— **האבת**. אוב.— **הידענים**. ידע.— **לזנת אחריהם**. להשתמש בהם לתועלתו, אבל

אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי (שביעי כשהן מחוברין) ח וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט כִּי־
אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת
אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ׃ י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־
אֵשֶׁת אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת
הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת׃ יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו
עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם בָּם׃
יב וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם
תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יג וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־
זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ
דְּמֵיהֶם בָּם׃ יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה וְאֶת־אִמָּהּ
זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה

בתוככם

—שרשים והערות—

להתלמד לדעת תעתועיהם כדי להתרחק מהם מותר (סנהדרין ס"ח א').— אתו. נפש בלשון זכר, וכיוצא בו כל נפש ארבעה עשר (בראשית מו, כב).— (ז) והתקדשתם. חיריק הדלת תחת פתח, וכן (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי, וכן אם אנכי ילדתיהו (במדבר יא, יב).— והתקדשתם. אם תתאמצו אתם מצדכם לקדש עצמכם אפי' במותר לכם כגון שניות לעריות (יבמות כ' א') ושבות בשבת, אז אשפיע עליכם רוח קדושתי מלמעלה.— והייתם קדשים. כמו שאמרו רבותינו (יומא ל"ט א') אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה מלמטה מקדשין אותו מלמעלה.— (ט) יקלל. קלל, אפי' אחר מותם (סנהדרין פ"ה ב').— אביו. אבה.— אמו. אמם.— ואת אמו. או את אמו.— אביו ואמו קלל. אשר הביאוהו לעולם ותועבה גדולה עשה (ראב"ע).— דמיו בו. בסקילה.— [י] ואיש. פרט לקטן.— אשת איש. פרט לאשת קטן שאין לו קדושין.— אשת רעהו. ואפי' הוא רעהו כנפשו ומסר לו אשתו ברצונו הטפשי ואין כאן חמס הבעל — חייב עליה מצד הקדושין (רנה"ו ור"ש הירש ז"ל).— ינאף. נאף.— אשת. איש.— רעהו. רוע.— מות יומת. בחנק.— [יא] ישכב. שכב.— ערות. ערה.— שניהם. שנה.— דמיהם. דמה.— [יב] כלתו. כלל.— תבל. בלל, מבלבל זרע האב בזרע הבן (רש"י).— [יג] משכבי. שכב.— תועבה. תעב (לעיל יח, כב).— עשו. עשה.— (יד) יקח. לקח.— אשה. איש, דגש ת' נח.— אמה. (שם שם יז).— זמה. זמם.— באש. אשש.— ישרפו. שרף.— אתו. אות.— ואתהן. או זאת או זאת את מי שלקח באיסור כי על שתיהן דין אחד (פסיקתא זוטרתא), ורבותינו קבלו שבכלל זה בתו ובת בתו ובת בנו ובת אשתו ובת בתה ובת בנה, חמותו ואם חמותו ואם חמיו (סנהדרין ע"ה א').— תהיה. היה.— בתוככם. תוך.— [טו] יתן.

בְּתוֹכְכֶם׃ טו וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה מוֹת
יוּמָת וְאֶת־הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ׃ טז וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב
אֶל־כָּל־בְּהֵמָה לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת־הָאִשָּׁה
וְאֶת־הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יז וְאִישׁ אֲשֶׁר־
יִקַּח אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ־בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־
עֶרְוָתָהּ וְהִיא־תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ
לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֹנוֹ יִשָּׂא׃ יח וְאִישׁ
אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־
מְקֹרָהּ הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ
שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם׃ יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת
אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֹנָם יִשָּׂאוּ׃

ואיש

—שרשים והערות—

נתן.— **שכבתו.** (לעיל יח, כג).— **בבהמה.** בהם.— **מות יומת.** בסקילה (שם נ"ד ב').— **תהרגו.** הרג, ג"כ בסקילה, לפי שבאת לאדם תקלה על ידה (שם ע"א.)— [טז] **תקרב.** קרב.— **לרבעה.** רבע, לרבוע הא נוספת כמו לאשמה בה (לעיל ה, כו).— [יז] **יקח.** דרך הכתוב להזכיר קיחה בכל המתיחדים, כי אשה ואמה ובת בנה ובת בתה ואשה ואחותה ואשת אחיו כלן עמו בבית אחד וכן אשת אביו (דברים כג, א) שוכנת עמו בבית אחד ואינו צריך לבוא אליה כבא אל זונה נכריה אלא מושכה אליו (רמב"ן).— **אחתו.** אחה.— **בת.** בנה.— **והיא תראה את ערותו.** בשביל שהם שוכנים בחדר אחד אפשר שיראה את ערותה כשהיא ישנה ויבוא עליה שלא מדעתה ובאופן זה היתה פטורה, לפיכך הוסיף הכתוב **והיא תראה את ערותו** שגם היא רוצה בכך (רמב"ן).— **חסד הוא.** כת"א קלנא הוא המעשה הזה, ורבינו פירש מלת חסד כמשמעותה בכל מקום, ויקח את אחותו לקוחין גמורים לשם נשואין וסבור שעושה עמה חסד גדול בפרשו כנפיו עליה ולא יתננה לאיש זר, אבל באמת חטאת הוא החסד הזה ולא לרצון יהיה לפני.— **ונכרתו.** כרת.— **לעיני בני עמם.** הם עשו מעשיהם בסתר ואני אפרסם עונם בגלוי (רמב"ן).— **ערות אחותו גלה.** וכשגלה ערותה שלא מדעתה כאשר יקרה פעמים רבות שהאח חזק מן האחות והחזיק בה ושכב עמה, אז.— **עונו ישא.** הוא לבדו (הראב"ע).— [יח] **דוה.** בימי נדת דותה (אין איהרער מאנאטליכען קראנקליכקייט).— **מקרה.** קור (בלוט־קוועללע).— **הערה.** ערה (בעריהרט) מלשון כמער איש (מ"א ז, לו) שפירשו רבותינו (יומא כ"ד א') מלשון נגיעה ודבוק, ומער כמו מעל ידיהם (נחמיה ח, ו) מנחי ליה, ונחלקו רבותינו (יבמות נ"ה ב') בשעור הנגיעה הזאת.— **והיא גלתה.** וגם היא רצתה בכך.— **דמיה.** דמה.— **שניהם.** שנה.— **עמם.** עמם.—[יט] **שארו.** שאר, בשרו כמו וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח, כז).— **שארו הערה.** נגע בבשר אביו או בשר אמו, כאן הקדים אחות האם לאחות האב ובאזהרה הקדים אחות האב לאחות האם (לעיל יח, יב).— [כ] **דדתו.** דוד.— **חטאם.** חטא.—

כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם
יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת
אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ כב וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם
שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ שביעי כג וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי
אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ
בָּם׃ כד וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי
אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃
מפטיר כה וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה
וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם
בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ
אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃
כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת
יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃

פ פ פ

ויאמר

— שרשים והערות —

ישאו. נשא.— ערירים. ערר, כתרגומו בלא ולד.— ימותו. מות, אם היו להם בנים קוברין אותם בחייהם.— (כא) יקח. לקח.— אחיו. אחה.— נדה. נדד.— נדה היא. אסורה עליו כנדה שצריך לנדוד ולהתרחק ממנה.— ערירים יהיו. אם לא היו להם בנים קודם לכן לא ילדו עוד לעולם (רש"י).— (כב) ושמרתם. שמר.— חקתי. חקק (עי' לעיל יט, לז).— תקיא. קוא.— אתכם. אות.— מביא. בוא.— שמה. (דאהין) שם (דאיש).— לשבת. ישב.— (כג) תלכו. ילך.— משלח. שלח.— מפניכם. פנה.— אלה. אל.— ואקץ. קוץ.— (כד) ואמר. אמר.— אתם. אנת.— תירשו. ירש.— אדמתם. אדם.— אתננה. נתן.— לרשת. ירש.— זבת. זוב.— הבדלתי. בדל.— העמים. עמם.— (כה) הבהמה. בהם.— הטהרה. טהר.— לטמאה. טמא.— תשקצו. שקץ.— נפשתיכם. נפש.— ובכל. כלל.— תרמש. רמש.— לטמא. את אוכליהם.— (כו) והייתם. היה.— קדשים. קדש.— להיות לי. מטרת ההבדלה היתה שתהיו לי, קדושים לשמי.—

כא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי
אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא
בְּעַמָּיו׃ ב כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו
וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו׃ ג וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו
אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃ ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל
בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃ ה לֹא־יִקְרְחָה* קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת
זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת׃ ו קְדֹשִׁים
יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי

* יקרחו קרי

יהוה

—שרשים והערות—

(א) אמר וגו' ואמרת. בפרשת קדושים התחיל—דבר אל כל עדת בני ישראל להגיד להם את המצות הנוהגות בכלם אפי' להמון העם. ואח"כ בריש פרשה כ' ואל בני ישראל תאמר דהיינו החשובים בעם ותופשי התורה, להם תמסור את הנהגת האומה וההשגחה על ביעור הטומאות וטהרת המשפחות, עכשו צוהו להזהיר את הכהנים על שמירת קדושתם יותר מכלם, אותם תזהיר ותוסיף להזהיר באזהרה כפולה כי הם לב האומה.— לנפש. מת.— יטמא. טמא.— בעמיו. עמם. כאחד משבטי ישראל שאיננו קרוב אליו. כל שבט נקרא עם כמו שנאמר (בראשית מח, ד) ונתתיך לקהל עמים. ונאמר (דברים לג, יט) עמים הר יקראו, ושעור הכתוב לנפש בעמיו לא יטמא. זהו פשוטו, ורבותינו דרשו בעוד שהמת בתוך עמיו שיש לו קוברין יצא מת מצוה (תו"כ).— (ב) לשארו. שאר.— הקרב אליו. קרבת הגוף דהיינו אשתו, וגם.— לאמו. אם.— ולאביו. אבה.— ולבנו ולבתו. בנה.— ולאחיו. אחה.— (ג) הבתולה, בתל.— הקרובה. קרב.— היתה. היה.— לה. ולכל הקרובים הנזכרים.— יטמא. מצוה, כי המאמר לא יטמא מיותר כפי דרך הכתובים שלא להכפיל את הפעל אחר המעוט כי אם. כמו לא אשלחך כי אם ברכתני (בראשית לב, כז) אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם (שם מב, טו) לא הכפיל את הפעל לומר אז אשלחך אז תצאו לפי שהוא מובן מאליו, מזה למד ר' עקיבא (סוטה ג' ע"א) בזה מאמר בפני עצמו ללמדנו שמצוה ליטמא (הגאון מלבי"ם ז"ל).— (ד) בעל בעמיו. לפי הפשט הוא טעם לאזהרה זאת, כי הכהן הוא בעל בעמיו. ראש לשבטי ישורון וצריך לשמור את כבודו שלא יתחלל בעיני העם (רע"ס).— להחלו. חלל, מקור מבנין נפעל כמו לא יסבו בלכתן (יחזקאל א' ט'), הטומאה הזאת תביאנו לְהֵחַלּוֹ לחלול כבודו בעיני העם.— (ה) יקרחו קרחה. קרח.— בראשם. ראש, על נפש מת.— ופאת. פאה.— זקנם. זקן.— יגלחו. גלח, בתער. ואפי' שתי שערות אסור להם לגלח לזכרון המת האהוב להם (הגלי"ב ז"ל) ועי' נזיר מ"ב א' תוס' ד"ה אמר מר, ומצינו גלוח בשתי שערות שנאמר (לעיל יג, לג) ואת הנתק לא יגלח דהיינו שתי השערות שהניח סביב.— ובבשרם. בשר.— ישרטו שרטת. שרט (פערוואונדונג) אפי' כל שהוא שאיננה שריטה גמורה אלא דומה לשריטה, ואע"פ שבדיני אדם באה הקבלה להשוות ישראל לכהנים בדינים אלו, מ"מ בדיני שמים הכהנים חמורים יותר מפני קדושתם (הגלי"ב ז"ל לעיל יט, כח).— (ו) קדשים. קדש, מובדלים ומופרשים במעלתם.— יהיו. היה.— יחללו חלל.— שם. שמה.— אשי. אשש.— לחם אלהיהם. המזון המיוחד לאשו של מזבח אלהיהם (לעיל, ג,

יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃ ז אִשָּׁה
זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ
כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו׃ ח וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ
הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃
ט וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת
בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס י וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק
עַל־רֹאשׁוֹ ׀ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־
הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם׃ יא וְעַל
כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא׃ יב וּמִן־
הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל אֵת־מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי
נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהוּא
אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃ יד אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה
זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו

יקח

—שרשים והערות—

יא).— **מקריבם.** קרב.— (ז) **אשה.** איש. דגש ת' נח.— זנה. נחלקו רבותינו (יבמות ס"א ב') מהו גדר הזונה.— **וחללה.** שנולדה מן הפסולים שבכהונה או שבא עליה אחד מן הפסולים לכהונה (קדושין ע"ז א').— **יקחו.** לקח.— **גרושה.** גרש.— (ח) **וקדשתו.** אתה איש ישראל הנך חייב לנהוג בו קדושה בכל דבר.— (ט) **ובת.** בנה (בָּנַת).— **איש כהן.** שאביה איש כהן אע"פ שהיא איננה עוד בת כהן שכבר נתחללה מכהונת אביה ונעשית חללה ע"י נשואיה (סנהדרין נ"א א').— **תחל.** חלל. נפעל מכפולים.— **לזנות.** זנה, תוסיף לחלל כבודה ע"י זנות.— **תשרף.** שרף.— (י) **הגדול.** גדל.— **יוצק.** יצק.— **המשחה.** משח.— **ומלא.** השמן.— **ידו.** ידה. **ללבש.** לבש.— **הבגדים.** בגד.— **יפרע.** פרע (ווילד פערנאכלאססיגען).— **יפרם.** פרם (איינרייססען), יפרע כנגד משיחת ראשו, יפרם כנגד לבישת הבגדים.— (יא) **נפשת.** נפש.— **יבא.** בוא, בתוך המלוים והמספידים אלא יתרחק מהם כי הא דתנן (שם י"ח א') הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה, ועכ"פ מותר לו ללוותו מרחוק.— (יב) **ומן המקדש.** אך בהיותו עוסק בעבודתו בתוך המקדש.— **לא יצא.** כלל אפי' מרחוק, זהו פשוטו (הגלי"ב).— **ולא יחלל וגו'.** כי בעזבו עבודתו מראה שכבוד המת גדול בעיניו מכבוד אלקים חיים (הרע"ס).— (יג) **בבתוליה.** בתל (אין איהרער יונגפרייליכקייט).— (יד) **אלמנה.** אלם. האלמנה) נאלמת דומיה מפני צערה ואיננה משיבה חורפה דבר.— **וגרושה.** גרועה מאלמנה שבעלה גרשה מביתו כי מצא בה ערות דבר (דברים כ"ד, א'),— **וחללה,** גרועה מגרושה שיש בידה להיטיב מעשיה, אבל חללה מעוות לא תוכל לתקון.— **זנה.** המוסקרת לכל גרועה מכלן, וזו ואין צריך לומר זו קאמר; אבל לעיל פסוק י"ב לא זו אף זו קאמר, לא זו בלבד שלא יטמא לאביו שאיננו אלא הוקה בטומאה (נזיר מ"ט א') אלא אפי' לאמו שהיא ודאית ג"כ לא יטמא, וכן לעיל פסוק ב' ג"כ לא זו אף זו, לא

יִקַּח אִשָּׁה׃ טו וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדְּשׁוֹ׃ ס שני טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר
אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזַּרְעֲךָ לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם
לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו׃ יח כִּי כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ
מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃
יט אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד׃
כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ
מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ כא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם מִזֶּרַע אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם
אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב׃ כב לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי
הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל׃ כג אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא
וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי
כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ כד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו
וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

לאמר

—שרשים והערות—

זו בלבד שמטמא לאמו אלא אפי' לאביו, וכן דרך המקראות במקומות הרבה.— מעמיו. מן המיוחסות שבשבטים.— [טו] ולא יחלל זרעו. הויו כטעם למען כמו לא ירבה וגו' ולא ישיב וגו' (דברים י"ז, ט"ז), למען אשר לא יחלל זרעו ע"י נשואין כאלה כי אם ישא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל.— [יז] מזרעך. זרע.— לדרתם. דור.— מום. (לייבעספעהלער).— יקרב. אל המזבח.— [יח] לא יקרב. אין ראוי לקרוב כמו שנאמר הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח').— חרם. (איינגעזונקענער נאזענביין). שרוע. שרע, שאיבריו הכפולים אינם שוים בגדלם אלא אחד גדול ואחד קטן (אונגלייכמאססיגקייט דער דאפפעלגליעדער).— [יט] שבר רגל. שבר ברגל.— [כ] גבן. (הערראבהאנגענדע ברויען).— דק. דקק, להרמב"ן הם הגרעינים הדקים אשר מתחת לגבות העינים (גראנולעס). ולרש"י שלעז טיל"א Toile היא קרום דק על עצם העין, ועי' (בכורות ל"ח ב').—תבלל. בלל (מישונג).— בעינו. עין, בא על שלשת המומין הנזכרים גבן דק תבלל.— גרב. (טראקנער גרינד).— ילפת. ילף (פייכטער גרונד).— מרוח. מרח, ערש"י.— (כא) יגש. נגש.— להקריב. קרב.— לא יגש להקריב. לא יכין עצמו להקרבה אפי' ללבוש בגדי כהונה.— (כב) מקדשי הקדשים ומן הקדשים. זו ואין צ"ל זו.— הקדשים. קדש.— יאכל. אכל.— [כג] הפרכת. פרך.— יבא. בוא.— לא יגש. להקריב.— יחלל. חלל.— מקדשי. קרבנות קדשי.—מקדשם. את הקרבנות, ואני מקפיד על שמירת קדושתם.— [כד] וידבר משה. כן.— ואל כל ב"י. לסייע את הכהנים בשמירת בעלי מומין שלא ידחקו ויכנסו להקריב, כי בתחילה יקשה הדבר להרחיקם מן העבודה שהרי יאמרו אם לא נפסלנו מן

לֵאמֹֽר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵֽי־
יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים
לִי אֲנִי יְהוָֽה׃ ג אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ | אֲשֶׁר־
יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵֽי־
יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי
אֲנִי יְהוָֽה׃ ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב
בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־
נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָֽרַע׃ ה אוֹ־אִישׁ
אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־
לוֹ לְכֹל טֻמְאָתֽוֹ׃ ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־
הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּֽיִם׃
ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ
הֽוּא׃ ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָֽה׃

וישמרו

—שרשים והערות—

הכהנים והותרנו לאכול אפי' בק"ק מדוע נפסל מן העבודה? — [ב] **וינזרו**. נזר, לפעמים צריכים גם הכהנים השלמים אשר מום אין בהם להתרחק מן העבודה. — **מקדשי**. שעור הכתוב וינזרו מקדשי וגו' אשר הם מקדשים לי ולא יחללו וגו'. — **הם**, בני ישראל. — (ג) **לדרתיכם**. דבר זה נוהג לדורות. — **יקרב**. קרב. — **הקדשים**. קדש, עבודת הקרבנות. — **וטמאתו**. טמא. — **עליו**. מן עלה, בטומאת הגוף הכתוב מדבר. — **ונכרתה**. כרת. — **מלפני**. מכל המקומות שאני נמצא, דהיינו מן העוה"ז ומן העוה"ב. — **אני ה'**. הנמצא בכל המקומות. — [ד] **צרוע**. צרע (אויסזאצציג). — **זב**. זוב (פלוססליידענד). — **יטהר**, טהר, כמ"ש לקמן פסוק ו'. — **טמא נפש**. טמא מת, הנוגע בו טמא טומאת ערב. — **תצא**. יצא. — **שכבת**. שכב. — [ה] **יגע**. נגע. — **יטמא לו**. על ידי. — **לכל טמאתו**. בכל אופני טומאתו. — [ו] **הגע בו**. באחד מן הטמאים הללו. — **רחץ**. טבל במקוה, ועדיין הוא טבול יום. — (ז) **ואחר**. שקיעת החמה. — **מן הקדשים**. אלא מן הקדשים דהיינו תרומה ובכורים נאכלין בהערב שמש. אבל קדשי הקרבנות מחוסר כפורים כגון צרוע או זב אינו אוכל בהם עד שיביא קרבנותיו למחר. — **כי לחמו הוא**. התרומה היא לחם הכהן וכן הוא אומר (לקמן פסוק י"ג) מלחם אביה תאכל ופירשו רבותינו (יבמות פ"ז א') שחוזרת לתרומה ואינה חוזרת לחזה ושוק, אבל קדשי הקרבנות נקראים לחם אלהים (לעיל כא, ח—כב). — [ח] **נבלה**. נבל=נפל, שמתה מאליה או שנתנבלה בשחיטתה, הוסיף כאן טומאת נבלה על הטומאות הנזכרות לעיל, וקבלו רבותינו (נדה מ"ב ב') שבנבלת עוף טהור הכתוב מדבר שאין טומאתה אלא ע"י אכילה. — **וטרפה**. טרף, איזה עוף מטמא בבית הבליעה דוקא עוף טהור ששייך בו אסור טריפות אבל נבלת עוף טמא אין בה טומאה (חולין ק' ע"ב). — **לא יאכל**. טומאתו בשיעור אכילתו בכזית (זבחים ע' ע"א). — [ט] **וישמרו**.

ט ושמרו את־משמרתי ולא־ישאו עליו חטא ומתו
בו כי יחללהו אני יהוה מקדשם: י וכל־זר לא־יאכל
קדש תושב כהן ושכיר לא־יאכל קדש: יא וכהן כי־
יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו הם
יאכלו בלחמו: יב ובת־כהן כי תהיה לאיש זר הוא
בתרומת הקדשים לא תאכל: יג ובת־כהן כי תהיה
אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל־בית אביה
כנעוריה מלחם אביה תאכל וכל־זר לא־יאכל
בו: יד ואיש כי־יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו
עליו ונתן לכהן את־הקדש: טו ולא יחללו את־קדשי
בני ישראל את אשר־ירימו ליהוה: טז והשיאו אותם
עון אשמה באכלם את־קדשיהם כי אני יהוה מקדשם:
פ שלישי יז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יח דבר אל־

אהרן

—שרשים והערות—

שמר.— משמרתי. בית דין יעשו סייגים לשמירת מצותי (יבמות כ"א א').— ישאו. נשא.— עליו, ע"י העדר שמירת הקדשים.— ומתו. מות.— בו. בחסרון השמירה.— יחללהו. את הקדש הנזכר בפרשה (תו"כ).— מקדשם. את הכהנים.— [י] זר. זור.— תושב. ישב. עבד עברי נרצע שקנוי לו עד היובל.— ושכיר. שכר, שנמכר לשש (קדושין ד' ע"א).— [יא] יקנה קנין. קנה.— קנין כספו. עבד כנעני.— ויליד. ילד.— ביתו. בית.— ויליד ביתו. שנולד משפחתו.— יאכלו. אכל.— בלחמו. לחם, בתרומה (יבמות ס"ו א').— [יב] ובת. בנה (בֶּנֶת).— תהיה. היה.— לאיש זר. שאיננו כהן.— בתרומת. רום.— הקדשים. קדש.— בתרומת הקדשים. במורם מן התבואות ובמורם מקדשי מזבח דהיינו חזה ושוק (תו"כ).— [יג] אלמנה. אלם.— וגרושה. גרש, או גרושה.— וזרע אין לה. מן הזר.— ושבה. שוב, הנגינה מלרע בשביל ויו המהפך. וכמוהו והבדילה הפרכת (שמות כו, לג) ושמו בדיו (במדבר ד, ו) ובאה חרב (יחזקאל ל' ד') שלא כמשפט.— אביה. אבה.— בנעוריה. נער.— (יד) קדש. תרומה.— בשגגה. שגג (עי' לעיל ד, יג).— חמשיתו. חמש מלבר רביע הקרן (ב"מ נ"ד א').— עליו. על הקדש שאכל.— [טו] ולא יחללו. הכהנים.— את קדשי ב"י. להאכילם לזרים (רש"י).— (טז) והשיאו. נשא.— אתם. הזרים יטעינו על עצמם.— אשמה. אשם.— באכלם. אכל.— כי אני ה' מקדשם. את הקדשים ההם. אל יאמרו הזרים בלבם הרי אנחנו קדשנו אותם בדבור בעלמא ומה בכך, נחזיר בנו מן הדבור ונאכלנו, עליהם לדעת כי אחרי הקדשתם— אני ה' מקדשם. ואי אפשר עוד לחזור.— [יח] ואמרת אלהם. כהסברת הטעם המבואר בפסוק כ"ה.— מבית. בית.— הגר. גור.— יקריב קרבנו. קרב.— נדריהם. נדר, האומר הרי עלי להביא קרבן חייב באחריותו עד שיקריבנו.— נדבותם. נדב, האומר הרי בהמה זו קרבן מוסרה

אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ
אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב
קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ
לַיהוָה לְעֹלָה׃ יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים
וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן
יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה
לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה
לְרָצוֹן כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ
אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה לַיהוָה
וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ כג וְשׁוֹר
וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ וּלְנֵדֶר לֹא יֵרָצֶה׃
כד וּמָעוּךְ וְכָתוּת וְנָתוּק וְכָרוּת לֹא תַקְרִיבוּ לַיהוָה
וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ׃ כה וּמִיַּד בֶּן־נֵכָר לֹא תַקְרִיבוּ
אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־אֵלֶּה כִּי מָשְׁחָתָם בָּהֶם מוּם
בָּם לֹא יֵרָצוּ לָכֶם׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים

תחת

—שרשים והערות—

למזבח ואינו חייב עוד באחריותה.— (יט) לרצנכם. רצה, עליכם להביא עולה כזאת שתוכל לעלות לרצון לכם, דהיינו.— תמים. תמם, בלי מום.— בכשבים. כשב.— ובעזים. עזז.— (כ) כל אשר בו מום. אע"פ שהוא זכר.— (כא) שלמים. שלם, שמשלים לכל אחד את חלקו, האימורים לה' וחזה ושוק לכהן והבשר לבעלים, משא"כ בשאר קרבנות.— לפלא. פלא, לבטא ולהפריש (בעזאנדערס אויסצושפרעכען), וכן כל פֶּלֶא הוא דבר נבדל ונפרש מן הרגיל.— בצאן. צאן, כולל כשבים ועזים שנזכרו מקודם.— תמים. אך התמים יהיה לרצון אע"פ שאינני מקפיד על זכר.— (כב) עורת. עור (לעיל י"ג ב'), שם המום ולא תאר אל הבהמה (רש"י).— שבור. שבר (ברוך).— חרוץ. חרץ (ריצען, שפאלטען) שנפגמה השפה או ריס העין.— יבלת. יבל (ווארצע)— גרב ילפת. (לעיל כ"א כ').— תתנו. נתן.— (כג) שרוע. שרע (לעיל שם יח).— וקלוט. קלט, שפרסותיו קלוטות (קלומפפוסס)— נדבה. לבדק הבית.— ולנדר. למזבח (תו"כ).— [כד] ומעוך. מעך (צערדריקקט).— וכתות. כתת (צערשטאססען)— ונתוק. נתק (אבגעריססען).— וכרות. כרת (אבגעשניטטען), וכלם בביצים או בגיד.— לא תקריבו. על המזבח.— ובארצכם. ארץ, כל בעל חי שבארצכם (חגיגה י"ד ב').— תעשו. עשה, לסרס שום בעל חי.— (כה) ומיד. ידה.— בן. בנה.— אלה. אל.— משחתם. שחת.— ירצו. רצה.— [כז] יולד. ילד.— שבעת.

תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ כח וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ
בְּיוֹם אֶחָד׃ כט וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם
תִּזְבָּחוּ׃ ל בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃
פ רביעי כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־
תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי׃ ג שֵׁשֶׁת
יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה

בכל

—שרשים והערות—

שבע.— ימים. יום.— תחת. מן נחת.— אמו. אמם, אגל אמו.— השמיני. שמן.— והלאה. הלא, והה"א האחרונה נוספת לפיכך הנגינה מלעיל.— לקרבן. קרב.— אשה. אשש.— [כח] שה. אונקלוס תרגם שיתא לא כמו שתרגם בכ"מ אימר או אימרא, משום דס"ל דאינו נוהג אלא בנקבות ולא בזכרים (חולין ע"ח ב), ולפי שקראו הכתוב שור או שה בלשון זכר כתב אתו ואת בנו.— אתו. אות. השחטו. שחט.— [כט] תזבחו. זבח.— תודה. ידה.— לרצונכם וגו' ביום ההוא יאכל. בשעת הזביחה יהי רצונכם וכוונתכם לאכלו ביום זביחתו (רע"ס).— [ל] תותירו. יתר.— (לא) ושמרתם. שמר, מצות לא תעשה.— מצותי. צוה.— ועשיתם. עשה, מצות עשה, ועי' לעיל (יט, לז).— אני ה'. המצוה.— [לב] תחללו. חלל, לא תגרמו חלול שמי, אזהרה על חלול השם.— שם. שמה.— ונקדשתי. קדש, מצות עשה לקדש את השם ברבים.— [לג] המוציא. יצא.— להיות. היה, על מנת להיות וגו' ולפיכך עליכם החובה לִמסור נפשכם על קדושת אלקותי.— (א) וידבר. דבר.— לאמר. אמר, עי' לעיל ריש תזריע וריש אחרי מות.— [ב] דבר וגו' ואמרת. (לעיל כב, יח) תמסור להם סוד העבור. תקראו. קרא. מקראי קדש. קריאת קדושה (אויסרופונג דער הייליגקייט).— מועדי. יעד, ימי החגים הבאים מזמן לזמן ובהם אתם נועדים לפני בבית מקדשי. [ג] ששת. ששה (יחזקאל מה, יג). ימים. יום. תעשה וגו' השביעי. זוהי הערה כללית שהקדים הכתוב לכל המועדים המבוארים אח"כ, כל ימי המועדים שבעה הם מלבד חוה"מ, בששת ימים מהם תעשה מלאכת אכל נפש וביום השביעי שהוא יוה"כ כל מלאכה לא תעשו אפי' מלאכת או"נ (הגר"א ז"ל), ולפי"ז לא נאמרה כאן שבת בראשית כלשונו של ר' יוסי הגלילי בברייתא (כ"ב קכ"א א').— מלאכה. לאך, ועי' (שמות כ' ט').— מושבתיכם.

בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ
אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃
ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה
שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ ז בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃
ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ פ ט וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם
אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־
הַכֹּהֵן׃ יא וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת
הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ יב וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־
הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ יג וּמִנְחָתוֹ

שני

— שרשים והערות —

ישב. איש איש לפי מצב מקום מושבו יש מקדים ויש מאחר. (ד) במועדם. המיוחד להם על פי הליך הלבנה והחמה.— (ה) הראשון. ראש.— בארבעה. רבע.— הערבים. ערב. (שם יב, ו).— פסח. זמן שחיטת הפסח.— (ו) ובחמשה. חמש.— חג. חגג.— המצות. מצה.— תאכלו. אכל.— (ז) לכם. שמחת החרות (ועי' לקמן כה, יח).— מלאכת עבודה. מלאכה שאינה לצרך אכל נפש אלא עבודה פשוטה (רמב"ן).— [ח] אשה לה'. קרבן מוסף המפורש בפ' פנחס. ביום השביעי. וביום השביעי.— (י) דבר וגו' ואמרת. תסביר להם הטעם למצות העמר, כי לה' הארץ ומלואה ומסרה בידינו לאכל מפריה ולשבוע מטובה ככל אות נפשנו, אך בתנאי מפורש שלא נשכח רגע מי היא אדון הארץ הזאת וכי רק הוא הנותן לנו כח לעשות חיל, לפיכך צונו הקב"ה להפרים לשמו כל ראשית, קדש לי כל בכור, ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד', ראשית עריסותיכם חלה תרימו, ראשית דגנך תירושך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו, ראשית קציר השנה, ומזה נבוא לזכור תמיד כי אך הוא אדון כל וכי גרים ותושבים אנחנו עמו.— תבאו וגו' והבאתם. בוא.— וקצרתם. קצר.— עמר. שעור מאכלו של אדם ביום תמים (שמות טז, טז), עמר נסמך אל ראשית וראשית נסמך אל קצירכם.— [יא] והניף. נוף (וועגדען).— לרצנכם. רצה, הכהן יניף את העמר לדעתכם.— ממחרת. מחר.— השבת. יום טוב ראשון של פסח השבות ממלאכה (מנחות ס"ה א').— [יב] ועשיתם. עשה.— תמים. תמם, בלי מום.— שנתו. שנה.— [יג] ומנחתו. מנח.— שני, שנה.— עשרנים. עשר.— בלולה.

שְׁנֵ֨י עֶשְׂרֹנִ֜ים סֹ֣לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֛מֶן אִשֶּׁ֥ה לַיהוָ֖ה רֵ֣יחַ
נִיחֹ֑חַ וְנִסְכֹּ֥ה יַ֖יִן רְבִיעִ֥ת הַהִֽין׃ יד וְלֶחֶם֩ וְקָלִ֨י וְכַרְמֶ֜ל
לֹ֣א תֹֽאכְל֗וּ עַד־עֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה עַ֚ד הֲבִ֣יאֲכֶ֔ם אֶת־קָרְבַּ֖ן
אֱלֹהֵיכֶ֑ם חֻקַּ֤ת עוֹלָם֙ לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם בְּכֹ֖ל מֹשְׁבֹתֵיכֶֽם׃ ס
טו וּסְפַרְתֶּ֤ם לָכֶם֙ מִמָּחֳרַ֣ת הַשַּׁבָּ֔ת מִיּוֹם֙ הֲבִ֣יאֲכֶ֔ם אֶת־
עֹ֖מֶר הַתְּנוּפָ֑ה שֶׁ֥בַע שַׁבָּת֖וֹת תְּמִימֹ֥ת תִּהְיֶֽינָה׃ טז עַ֣ד
מִֽמָּחֳרַ֤ת הַשַּׁבָּת֙ הַשְּׁבִיעִ֔ת תִּסְפְּר֖וּ חֲמִשִּׁ֣ים י֑וֹם וְהִקְרַבְתֶּ֛ם
מִנְחָ֥ה חֲדָשָׁ֖ה לַֽיהוָֽה׃ יז מִמּוֹשְׁבֹ֨תֵיכֶ֜ם תָּבִ֣יאּוּ ׀ לֶ֣חֶם
תְּנוּפָ֗ה שְׁ֚תַּיִם שְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֔ים סֹ֣לֶת תִּהְיֶ֔ינָה חָמֵ֖ץ
תֵּאָפֶ֑ינָה בִּכּוּרִ֖ים לַיהוָֽה׃ יח וְהִקְרַבְתֶּ֣ם עַל־הַלֶּ֗חֶם
שִׁבְעַ֨ת כְּבָשִׂ֤ים תְּמִימִם֙ בְּנֵ֣י שָׁנָ֔ה וּפַ֧ר בֶּן־בָּקָ֛ר אֶחָ֖ד

ואילם

* ונסכו קרי * א׳ דגושה

—שרשים והערות—

בלל.— אשה. אשש.— ניחח. ניח (בעפריעדיגענד).— ונסכו. נסך.— רביעת. רבע.— (יד) וקלי. קלה=קלא, קמח עשוי מתבואה רכה שנתיבשה בתנור.— וכרמל. הם קליות (גראָסטעטע קאָרנער) (רש"י).— תאכלו. אכל.— עד עצם היום הזה. פשטיה דקרא כר׳ יוחנן ור"ל (מנחות ס"ח א׳) דלעולם אור המזרח מתיר והיינו עד עצם היום עד מראה היום ולא עד בכלל.— עד הביאכם. למצוה, שמצוה להמתין עד הבאת העמר אבל בלאו אינו עובר.— הביאכם. בוא.— קרבן. קרב.— חקת. חקק.— עולם. עלם.— לדרתיכם. דור.— מושבתיכם. ישב.— (טו) וספרתם לכם. קבלו רבותינו שזה מצות עשה, ואינו כמו הספירה דזבים (לעיל טו, יג-כח) שאינה אלא לזכור ימי טומאתם לבל ישכחוהו ואם רצו להשאר בטומאתם לעולם ולהתרחק מן הקדש הרשות בידם, וכן ספירת שנות היובל (לקמן כ"ה ח׳), אבל כאן מצוה למנות שבועות וימים (רמב"ן).— ממחרת. מחר.— התנופה. נוף, שהניפוהו לפני ד׳ (לעיל פסוק י"א).— שבתות. שבת, שבועות.— תמימות. מכוונות לא פחות ולא יותר (הכ"ל).— תהיינה. היה, ולפיכך הפסיק בעל הטעמים את הפסוק הזה לשני מאמרים בפני עצמם ע"י אתנחתא לומר לך שהספירה מצוה היא בפני עצמה.— (טז) השבת. השביעת; השבוע השביעי.— השביעת. שבע.— חמשים. חמש.— חמשים יום. קרוב לחמשים יום, כמו ארבעים יכנו (דברים כה, ג׳) ואינן אלא ל"ט, וכן כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים (בראשית מו, כז) ואינן אלא ס"ט (הרא"ש פרק ערבי פסחים סי׳ מ׳).— והקרבתם. קרב.— מנחה חדשה. היא המנחה המתרת את החדש למנחות (מנחות ס"ח ב׳).— (יז) ממשבתיכם. ולא מחוץ לארץ.— שתים. שנה.— תאפינה. אפה, כמו שנאמר (לעיל ב׳, יב) קרבן ראשית תקריבו אותם (את החמץ והדבש).— בכורים. בכר, ראשונה לכל המנחות להקרב מן החדש.— (יח) על הלחם. בשביל הלחם.— כבשים. כבש.— בני. בנה.— ופר. פרה.— בן בקר. בן שלש שנים כדברי חכמים (תו"כ לעיל ד׳ ג).— ואילם. איל.— שנים.

וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָֹה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה
רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָֹה: יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים: כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן ׀
אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָֹה עַל־שְׁנֵי
כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָֹה לַכֹּהֵן: כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם ׀
הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה
לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם:
כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ
בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב
אֹתָם אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם: פ חמישי כג וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה
מִקְרָא־קֹדֶשׁ: כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָֹה: ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה
לאמר

—שרשים והערות—

שנה.— יהיו. היה.— (יט) שעיר. שער.— עזים. עזז.— לחטאת. חטא, אינם אותן הכבשים והשעירים הנזכרים (במדבר כח, כז—ל), שהם למוספין ואלו בשביל הלחם (מנחות מ"ה א').— על שני כבשים. על שני כבשי השלמים.— קדש וגו' לכהן. שלמי יחיד קדשים קלים ושלמי צבור קדשי קדשים ונאכלין לכהנים.— [כא] וקראתם. קרא.— מקרא קדש. (אויסרופונג דער הייליגקייט).— יהיה לכם. שעור הכתוב: וקראתם בעצם היום הזה. אתם בתי דיני ישראל תקראו בעולם ביום הזה בקרב כל העם את הקריאה הזאת „מקרא קדש יהיה לכם!" היום הזה קדוש הוא לד' אלקינו (לקמן כה, יא).— מלאכת. לאך.— עבדה. עבד.—מלאכת עבודה. ולא מלאכת אכל נפש.— (כב) ובקצרכם. קצר.— ארצכם. ארץ.— תכלה. כלה.— פאת. פאה.— שדך. שדה.— לעני. ענה.— ולגר. גור.— תעזב. עזב.— אתם.— אות, המקרא הזה שב אדלעיל על פרשת העומר, בקצרכם את קציר ארצכם לצרך העומר לא תכלה וגו' ולקט וגו' ואל תאמרו בלבבכם הואיל והקציר של מצוה הוא דוחה את המצות האלה (רמב"ן) אבל שכחה לא הזכיר כאן כי קציר של רבים הוא ואין דרך הרבים לשכוח.— (כג) לאמר. כדברים האלה (פאלגענדעס).— (כד) שבתון. שבת, יום שביתה ומנוחה לא ממלאכות דאורייתא בלבד אלא אפי' מטרח השבותים הנוהגים בחול כמקח וממכר וטלטול מוקצה, כי לדעת הרמב"ן אע"פ שכל שבות בפרט הוא דרבנן—השבותים בכלל הם דאורייתא.— זכרון. זכר.— תרועה. רוע.— זכרון תרועה. זכרון לפני ד' ע"י תרועתכם.— (כה) אשה. אשש.— [כו] אך בעשור וגו' הזה. שאנחנו עומדים בו והוא יוה"כ

לֵאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים
הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם
וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כח וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כט כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ לב שַׁבַּת
שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה
לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ
ששי לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת

ימים

—שרשים והערות—

הראשון שניתן לישראל ברדת משה מן ההר בפעם האחרונה ושני הלוחות האחרונות בידו.— ועניתם. ענה.— נפשתיכם. נפש.— [כח] וכל מלאכה. אפי' מלאכת אכל נפש.— בעצם היום הזה. כי משה ירד מן ההר בבקר ובלילה לא ידעו עוד שהיום הזה' קבוע ליום הכפורים ועשו בו מלאכה ולא קראוהו מקרא קדש.— כי יום כפרים הוא. כי היום הזה יעדתי לכם ליום כפורים.— כפרים.— כפר.— [כט] בעצם היום הזה. ולא בלילה הקודם.— ונכרתה. כרת.— מעמיה. עמם, משבטי ישראל.— [ל] בעצם היום הזה. כפל את הלשון הזה שלש פעמים, הראשון לגופו להודיעו שיום הכפורים הזה אינו נוהג אלא ביום, והשני לפטרם מענוי והשלישי לפטרם מאיסור מלאכה, ואינך צריך לירד מן ההר ביום. ל"ט להודיעם שבערב הזה יהיה יוה"כ.— והאבדתי. אבד, אבדן הנפש גרוע מכרת נרידא, כמו שעשית מלאכה ביוה"כ גרועה מן האכילה. כי האכילה רובה לתיאבון למלא נפשו כי ירעב, אבל העושה מלאכה כופר בקדושת היום (רע"ם).— [לא] חקת עולם לדרתיכם. היום הזה קבוע לדורות ליום כפורים.— [לב] ועניתם. בין באיסור מלאכה ובין בענוי.— בתשעה. תשע.— מערב עד ערב. לעתיד תצטרכו לעשות יום הכפורים מערב עד ערב, לא כיוה"כ הזה שאינו אלא ביום בלבד כאמור; וכרת דלילה ילפינן מדרשא (יומא פ"א א'). כך פירש הרב ר' נתנאל חיים שאפא ז"ל.— [לד] בחמשה. חמש.— השביעי. שבע.— הזה. שאתם הולכים במדבר וענני כבוד פרושים עליכם מסביב ואין כאן שמחת אסף התבואה ולא הרבעה מינים, מכל מקום תעשו חג הסכות לה' לא לעצמיכם, לזכר ענני כבוד שאתם יושבים בהם היום.—

יָמִים לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ
אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם
וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה
לֹא תַעֲשׂוּ׃ לז אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם
מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח
וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לח מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד
מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־
יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי

שבתון

—שרשים והערות—

(לה) **ביום הראשון**, ובמה תעשוהו חג מאחר שאינכם יושבים בסכות מפסלת גרן ויקב ואינכם שמחים בהוסיף בארבעת המינים? — **כל מלאכת עבדה וגו'**. באיסור עשית מלאכה. — (לו) **שבעת ימים תקריבו וגו'**. וגם בהקרבת קרבנות מוספים. — **ימים**. יום. — **השמיני**. שמן. — **ויהיה לכם**. שחדש ואיננו נמשך לשבעת ימי הסכות. — **והקרבתם**. קרבן מוסף מיוחד שאיננו דומה למוספי הימים הקודמים, כי חג בפני עצמו הוא, ולכן לא נכתב בפרשת המוספים וביום השמיני כיוו כתוב בימים הקודמים אלא ביום השמיני להורות שאיננו נמשך אחריהם, ויש לו שם בפני עצמו. — **עצרת היא**. ההקרבה הזאת תקבצו עצרת שהכנס נעצרים עצורים לפני ד' עוד יום אחד לטעם שהתבאר במדבר רבה (פכ"א סי' כ"ד). — [לז] **אלה**. אל. — **מועדי**. יעד, פסח שבועות וסכות שבהם אתם מתועדים לראות את פני ד' בביהמ"ק. — **להקריב**. קרב. — **אשה**. אשש. — **ומנחה**. מנח. — **זבח**. שלמים. — **ונסכים**. נסך. — **דבר יום ביומו**. בכל יום מהם כראוי לו. — [לח] **מלבד**. בדד. — **שבתת**. שבת, מלבד הקרבנות שאתם מקריבים בשביל שבת בראשית כשחל יו"ט בשבת. — **מתנותיכם**. נתן. — **נדריכם**. נדר. — **נדבותיכם**. נדב, הנדרים והנדבות שאתם נוהגים בחג לצרך ראיה, כי הראיון אין לו שיעור (ריש פאה) ופירש רבינו יצחק בן מלכי צדק „אם תרצה הראיה פעם אחת ואם תרצה הראיה מאה פעמים ביום" עכ"ל, ובעקר הרגל כ"ע לא פליגי דראיית פנים בקרבן (חגיגה ז' ע"א), ולשון הרמב"ם בפירושו „שנאמר לא יראו פני ריקם ואינו קוצב כמה שעור הקרבנות אשר יקריב בעלותו" עכ"ל, א"כ הקרבנות היתרים הללו הם קרבנות נדבה שהרי היה יכול לצאת ידי חובתו גם בלעדם, ומ"מ מותר להקריבם ביו"ט לפי שהם באים מחמת חובת הראיה, וכמו שכתב הרמב"ם בפ"א מה' חגיגה ה"א „שאין אלו נדרים ונדבות אלא חובות (הראיה)" עיי"ש, ומתורצת קושיית מהרש"א ז"ל (ברכות ל"ג ב') בחדושי אגדות בהקשה מהו ואני נדבה אם ר"ל קרבנות נדבה שמביאים בחג הא קי"ל (ביצה י"ט א') נדרים ונדבות אינן קרבין ביו"ט ? ולפי הנ"ל ניחא. — [לט] **אך**. בבואכם אל הארץ בהגיע יום ט"ו לחדש השביעי. — **באספכם**. אסף. — **תבאת**. בוא. — **הארץ**. בין תבואת השדות ובין תבואות האילנות. אן. — **תחגו**. חגג, תשמחו על כל הטוב אשר נתן לכם ד', מלשון הכתוב (ש"א ל, טז)

אמר כג

שַׁבָּתוֹן: מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר
כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם
לפני

—שרשים והערות—

אוכלים ושותים ומיגנים.— את חג ה'. את החג הנזכר לעיל, ואז תהיו לריכים להוסיף בו בלש מלות כנגד החג של עכשו, שמחת האסיף כמו שנאמר (דברים טז, יד) ושמחת בחגך וגו' כי יברכך ד' אלקיך בכל תבואתך, וארבעת המינים, והישיבה בסכות מפסלת גרן ויקב.— [מ] ולקחתם. לקח.— לכם. לגרך פמחתכם.— פרי. פרה.— עץ. עלה.— הדר. תהידר, קבלו רבותינו שהוא אתרוג. והרמב"ן ז"ל אמר בפירושו כי הדר הוא שם האילן בעברית, ולפי שהשרשים הדר וחמד קרובים בטעמס ותרגום נחמד (בראשית ג, ו) מרגג לכן תרגם אונקלוס כאן פירי אילנא אתרוגין, וג"ל לדידיה שמעולם לא היה ספק אלל חז"ל (סוכה ל"ה א') מהי פרי עץ הדר שמא הוא פלפלין או פרי אחר, כי הם ידעו את העברית לאמתתה ואיך יסתפקו בזה? אלא כונתם לחקור בטעם השם למה נקרא במו הדר, ודוחק.— וכפת. כפף.— תמרים. תמר.— וענף עץ עבת. קבלו רבותינו שהיא ההדס שענפיו קלועים ומעובתים.— וערבי. ערב.— נחל. (באכוויידען) — ושמחתם וגו' שבעת ימים. ובארבעת המינים האלה תשמחו שבעת ימים, ואע"פ שאין מלוה לקחתם אלא יום הראשון בלבד—שמחתם תשאר בלבכם כל שבעת ימי החג, ועל זה סמכו רבותינו לתקן לקיחת ארבעת המינים כל שבעה, כי הם זכר וסימן לאגודת כל כתות ישראל כאהד להיות לעם אחד. א) תלמידי החכמים והלדיקים שבדור דומים לאתרוג, האתרוג טעמו וריחו נעימים, וכן המה חכמי הדור נעימים בחכמתם ונעימים בהנהגתם והבריות אומרות אשרי מי שלמד תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו (יומא פ"ו א'). האתרוג טעם עלו ופריו שוה (סוכה ל"ה א') העץ מלמיח את הפרי מפרנסו ומגדלו וסוכך עליו כבעליו, וכן המה החכמים המתפרנסים ע"י נדיבים שמספיקים להם כל לרכיהם שחולקים עמהם בשכר תורתם, כשמעון אחי עזריה וכר' יוחנן דבי נשיאה (סוטה כ"א א') ולא עוד אלא שמקדימין שמותיהם לשמות החכמים כמו שנאמר (דברים לג, יח) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך (ויק"ר פכ"ה סי' ב'). האתרוג דרכו ליגדל על כל מים (קדושין ג' א') ואיננו מקפיד דוקא על מי גשמים הרכים מכל המימות שבעולם, אלא אפי' כשמשקין אותו במי בירות שאובין הוא לומח היטב, וכן המה תלמידי החכמים שאינם מקפידים על מזונותיהם איך שהם, ור' חנינא בן דוסא היה די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש אע"פ שכל העולם כלו היה ניזון בשבילו (תענית כ"ד סוע"ב). האתרוג עד שבאים קטנים עדיין גדולים קיימין (סוכה ל"ה א') (כי הוא מתקיים באילנו שתים ושלש שנים וכשבאים וחונטים של עכשו עדיין גדולים של אשתקד קיימין, רש"י) וכן בתלמידי חכמים אין לדיק נפטר מן העולם עד שנברא לדיק כמותו, עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל (יומא ל"ח ב). ועליו וענפיו מלאים קולים מכאיבים הדוקרים כמחטים, וכן אמרו רבותינו בתלמידי חכמים (אבות פ"ב מ"י) הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה. ב) כפות תמרים, התמרה הזו יש בה טעם מתיק לחיך ואין לה ריח, כך הם תלמידי חכמים שתורתם בתוך מעיהם ואינם מאלילים מרוח חכמתם על אחרים, שדומים להדס במדבר (ר"ה כ"ג א') ונקראים גמלים שאפי' עוברים שבמעי אמן מקללים אותן (סנהדרין ל"א סוע"ב), או אפי' אנשים גדולים בתורה ומלמדים גם לאחרים אלא שאינם מלויינים במעשיהם הטובים, שחכמתם מרובין ממעשיהם (אבות פ"ג מי"ז), שאינם מקבלים עליהם עול הצבור (הורות י' ע"א), שיש בידם למחות ואינם מוחים (שבת נ"ה א'); אבל אלה תלמידי החכמים המבזים את תורתם במעשיהם המכוערים שהבריות מקללים אותם ואת תורתם ואת הוריהם ואת מוריהם (יומא פ"ו א') אינם בכלל זה כי אסור להתחבר

לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃ מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג
לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת
יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ
דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי
אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי כד א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ
אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃
ג מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן

מערב

—שרשים והערות—

עמהם, ומה שאמרו (ויק"ר פ"ל סי' י"ב) „שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים" הכונה כמו שאמרנו שהם מעשים רעים אין בהם, כי אלו מצוה לנדותם ולהרחיקם מקרב העם, כי האי תלמידא דהוה סני שומעניה ונדהו רב יהודה ולא שרו ליה רבנן (מו"ק י"ז א'), ובשבילם לא היו אוגדין מין מיוחד לחברו לכלל ישראל, ואע"פ שפושעי ישראל מצטרפין עם הצבור ביום התענית (כריתות ו' סוע"ב)? לפי שהוא יום תשובה ואפשר שישיבו אל ד' ויתבסמו ע"י ריח הקטורת, אבל ביום שמחה שישראל שמחים לפני ד' אסור להתחבר עמהם. ג) ההדס, יש בו ריח נעים ואין בו טעם, כנגד בעלי בתים בינונים שאין בהם תורה אלא מצות ומעשים טובים, שעמלים עם הצבור לשם שמים ומחזיקים ידי לומדי תורה. ד) ערבי נחל, אין בהם לא טעם ולא ריח, כנגד הרקים שבישראל הריקים מתורה וחכמה וממעשים מצוינים ומ"מ הם מלאים מצות כרמון (סנהדרין ל"ז א') אלא שאין בהם דקדוקי מצות כי בורים הם, אבל העוברים על מצות ל"ת אפי' לתיאבון נראה שאינם מתחברים עמהם, והם בכלל ערבה יבשה שנתיבשה בלבם כל לחלוחית היהדות שהיא פסולה (סוכה ל"ג ב'), וארבעת המינים האלה מתחברים בידי איש ישראל כאחד, ואפי' למ"ד לולב אין צריך אגד (שם ל' ע"ב) אבל חבור בידיו בעי, וזה מורה שכל הכתות השונות צריכות להתאגד ולהתחבר ביחד ואיש את רעהו יעזורו, כי על ידי התאחדות הכתות יאושר עם, כך אמרו רבותינו (מנחות כ"ז א') ארבעה מינים שבלולב שנים מהם עושים פירות ושנים מהם אין עושין פירות העושין פירות יהיו זקוקין לשאין עושין ושאין עושין פירות יהיו זקוקין לשעושין ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהו כלן באגודה אחת וכן אין ישראל בהרצאה עד שיהו כלן באגודה אחת שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה.— (מב) בסכת. סכך עקר הסוכה הוא הסכך.— תשבו. ישב, תגורו כמו ותשבו בקדש (דברים א, מו).— האזרח. זרח (איינגעבארענער).— כל האזרח. ואפי' מי שיושב בסוכה כל השנה צריך לעשות לו עכשו סוכה חדשה לשם מצוה.— בישראל. וכל מי שנחשב על עדת ישראל כגרי הצדק ועבדים משוחררים (רנה"ו).— (מג) ידעו. ידע.— דרתיכם. דור.— בסכות. של ענני כבוד.— הושבתי. ישב.— בהוציאי. יצא.— אותם. אות.— אני ה' אלהיכם. ועי"ז תזכרוני תמיד.— (מד) וידבר משה וגו'. בכל מועד ממועדי השנה היה שונה לישראל הלכות המועד ההוא (תו"כ).— (ב) צו. צוה.— ויקחו. לקח.— זך. זכך.— כתית. כתת (עי' שמות כז, כ).—

מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃
ד עַל הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה
תָּמִיד׃ פ ה וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת׃ ו וְשַׂמְתָּ אוֹתָם
שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי
יְהוָה׃ ז וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת לְבֹנָה זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם
לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ח בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת
יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּרִית
עוֹלָם׃ ט וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ
כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָה חָק־עוֹלָם׃ ס י וַיֵּצֵא
בֶּן־אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי׃

ויקב

— שרשים והערות —

למאור. אור.— להעלת. עלה, שם.— נר. נור.— [ג] מחוץ. חוץ.— לפרכת. פרך.— העדת. עוד.— מועד. יעד. יערך. ערך (אין אָרדנונג ברינגען).— אתו. את הנר או את השמן.— מערב עד בקר. יתן כל כך שמן שידלק מערב עד בקר בלילי טבת הארוכים (יומא ט"ו א', ועי' מנחות פ"ט א' בתוס' ד"ה ושערו.— תמיד. בכל יום.— חקת. חקק.— עולם. עלם.— [ד] המנרה. נור.— הטהרה. טהר, המטוהרת מקודש מאפר הפתילות.— [ה] ולקחת. לקח.— ואפית. אפה.— שתים. שנה, נשארה מם הרבים בסמיכות.— עשרה. עשר.— חלות. חלל (לעיל ז, יג).— שני. שנה.— עשרנים. עשר.— יהיה. היה, לשון זכר על נקבה— האחת. אחד.— [ו] ושמת. שום, בסדר נאות זה על זה (לעיל ו, ג).—מערכות. ערך (אין צוואַיא שיכטען).— שש. ששה (יחזקאל מה, יג).— המערכת. בכל מערכת.— [ז] ונתת. נתן.— לבנה. לבן.— זכה. זכך.— לאזכרה. זכר (צום געדענקאָפּפער).— אשה. אשש, כשמסלקין אותה מן הלחם בשבת יקטירוה לפני ד'.— [ח] מאת בני ישראל. משל צבור יהיה.— ברית. ברת. והרבוי בריתות (נדרים ל"א ב').— [ט] והיתה. סלת הלחם.— לאהרן ולבניו. מחצה לכהן גדול ומחצה לכהני המשמר (ב"ב קמ"ג א').— ואכלהו. אכל, את הלחם.— במקום. קום.— חק. חקק.— [י] ויצא. יצא.— בן. בנה.— אשה. איש, דגש ש' נח.— בתוך בני ישראל. יצא מאהלו שהיה בקצה המחנה ובא בתוך מחנה ישראל (רמב"ן). ספר ויקרא כלו הוא ספר קדושות; קדושת הקרבנות, קדושת העם והנזרם מן העריות והדבקם בד' וקדושת המועדים, ומפרשת בהר יתחיל לדבר מקדושת הארץ, ובנתים הודיע לנו את הספור הזה שהוא כעין חתימה לקדושת העם, לומר, שכל בני ישראל כלם קדושים ובתוכם ד' ולא נחשדו להתפקר כל כך ולברך את השם הנכבד והנורא, אבל המעשה המכוער הזה קרה באיש מצרי, ואע"פ שנתגייר עודנו שקוע בטומאת מצרים ולא יהפוך כושי עורו כי מאחתו בקרבו, וכן היה מנהג אספסוף הערב

יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל וַיָּבִיאוּ
אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת־דִּבְרִי לְמַטֵּה־
דָן׃ יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־פִּי יְהוָה׃ פ
יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יד הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־הַשֹּׁמְעִים אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה׃ טו וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ׃
טז וְנֹקֵב שֵׁם־יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה
כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ־שֵׁם יוּמָת׃ יז וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל־
נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת׃ יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה
נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ יט וְאִישׁ כִּי־יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ כ שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן
תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ׃ מפטיר

ומכה

—שרשים והערות—

רב פי׳ לא יתן טהור מטמא, וכמו שבארנו בפרשת כי תשא.— וינצו. נצה.— במחנה. חנה, שזה האיש רשע לעשות זר מעשהו נגדה נא לכל עם ד׳ ולא פחד מפניהם, אולי נשען על עזרת אחיו הערב רב.— בן הישראלית. הקדימו לאיש הישראלי לפי שהוא היה המתחיל במצה ומריבה.— (יא) ויקב. נקב, כתרגומו ופריש (נאמנטע אויסדריקקליך).— השם. הנכבד והנורא.— ויקלל. קלל.— ויביאו. בזה, מאחר לנו הכתוב מדת דרך הארץ שהיה בישראל והכבוד שנהגו למשה, כי בכל חום לבם בקרבם לשמע דבריו הנוראים ובכל קנאתם הגדולה אשר קנאו לד׳ אלקיהם, לא הרשו לנפשם לעשות בו שפטים מבלי שאלת פי משה רבם.— ושם. שמה.— אמו. אמם.— בת. בנה (בנת. כמו זֻלַת (פ"א ד, יט) מן זולת)— למטה. נטה.— (יב) ויניחהו. נוח.— במשמר. שמר.— לפרש. פרש (בעשייד ברינגען).— פי. פה.— (יד) הוצא. יצא.— וסמכו. סמך. השמעים. שמע.— ידיהם. ידה.— ראשו. ראש.— ורגמו. רגם (שטייניגען), העדה. יעד.— (טו) תדבר. דבר.— לאמר. כדברים האלה (פאלגענדעס).— אלקיו. בכנוי.— חטאו. חטא, חייב כרת.— (טז) ונקב. והמברך בקללת נקבו את השם הקדוש.— כגר. גור.— כאזרח. זרח.— בנקבו שם. בפרשו בקללתו את השם.— (יז) יכה. נכה.— כל נפש. אפי׳ קטן.— (יח) בהמה. בהם.— ישלמנה. שלם, ישלם כערכה.— נפש תחת נפש. יתן לו בהמה אחרת תחתיה כפי שויה.— (יט) יתן. נתן.— בעמיתו. עמת, שקרוי עַם וכמו שנקרא חָבֵר לפי שהוא מתחבר אליו כמו נקרא עמית לפי שהולך עמו.— יעשה לו. (עי׳ שמות כא, כד).— (כ) שן. שנן.— כן. שקרוי כף הדמיון בתוספת נון להוראת דמיון אמתי, כמו הנון הנוספת בסופי הפעלים

כא וּמַכֵּה בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת׃ כב מִשְׁפַּט
אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ
כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת
לַיהוָה׃ ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר
כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת
שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ

לא

—שרשים והערות—

ילמדון ישעון להוראת פעולה אמתית ושלמה.— (כא) ומכה בהמה. עי׳ רש״י.— (כב) משפט. שפט.— כי אני ה׳ אלקיכם. אלקי כלכם וגם הגרים בכלל.— (כג) עשו כאשר צוה וגו׳. לא מפני שנאתם הפרטית להמצרי הזה שהכלים את הישראלי אלא כדי לקיים מצות ד׳ (רמב״ן).— (א) וידבר אחרי אשר ביאר המצות הנוגעות לקדושת העם התחיל לבאר את המצות הנוהגות בקדושת הארץ, ומצות השמטה כבר נאמרה בקצרה בהר סיני בפרשת משפטים (כג, י) ושש שנים תזרע את ארצך וגו׳ והשביעית תשמטנה ונטשתה, עוד בטרם נצטוו על המשכן, וכשהוקם אח״כ המשכן שב הדבור לאהל מועד ונצטוה על דבר הקרבנות והטומאה והטהרה וקדושת הכהנים והמועדים, עכשו שכבר נגמרו המצות האלה והגיע הזמן שיכנסו תיכף לארץ לולא קלקול המרגלים, הקדים להזהירם איך יתנהגו בהיותם בארץ למען ירבו ימיהם עליה ולא יגלו ממנה בראש גולים עד תרצה הארץ את שבתותיה, וכדי שלא נטעה לומר שהמצוה הזאת לא נאמרה בסיני אלא בכלל אבל פרטותיה נתבארו באהל מועד כהמצות הקודמות הנמשכות כלן להתחלת הספר ויקרא אל משה וגו׳ מאהל מועד, לפיכך הקדים להעיר עליה שאין הדבר כן אלא שכל פרטותיה ודקדוקיה כבר נאמרו בסיני קודם לאהל מועד אע״פ שלא נזכרה בפרשת משפטים אלא בכלל, וממנה למדו רבותינו כתו״כ דהוא הדין לשאר המצות שכפי הנראה לא נאמרו בסיני אלא בכלל צריכים אנו לדעת שנאמרו שם כבר בכל פרטיהן ודקדוקיהן, ובסוף הענין מסיים הכתוב אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה בהר סיני (סוף בחקותי) ללמד על כיוצא בה.— וידבר. דבר.— בהר. הרר.— לאמר. אמר (ריש תזריע וריש אחרי).— (ב) דבר ואמרת אלהם. טעם המצוה למען ידעו כי לי הארץ והם אינם אלא גרים ותושבים עמדי ובשנת השמיטה יוצאת מרשותם וחוזרת אלי.— תבאו. בוא.— ושבתה. תִּשְׁמַט וְתִנָּפֵשׁ מעבודה.— (ג) שש. ששה.— תזרע. זרע.— שדך. שדה.— תזמר. זמר, תחתוך הזמורות להיטיב הצמיחה.— ואספת. אסף, לאוצרותיך.— תבואתה. בוא (ערטראג).— (ד) השביעית. שבע.— יהיה. היה.— שבת לה׳. השביתה הזאת צריכה להיות לשם מצות ד׳ ולא לשם הטבת

לֹא תִזְמֹר׃ ה אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי
נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ ו וְהָיְתָה
שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ
וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה
אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ס ח וְסָפַרְתָּ
לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ
לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃
ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר
לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃

וקדשתם

—שרשים והערות—

האדמה, ושני הפסוקים האלה הם ביאור לתיבת ושבתה שבפסוק ב׳.— (ה) ספיח. ספח, הצמיחה הנספחת מאליה אל הקציר של שנה ששית (נאכוואוכס).— קצירך. קצר, התבואה העומדת בקמותיה מתקצרת בארבה ע״י הקציר.— ענבי. הנפרד עֵנָב השמות ממשקל פֵּעָל רובם ככלם מורים על מום או דבר בלתי מתוקן, כמו אִטֵּר אִלֵּם גִּבֵּן גִּבֵּחַ דִּבֵּר (ירמיה ה, יג) כה הדבור בלי טעם עִוֵּר עִקֵּשׁ עִלֵּג עִוֵּר פִּסֵּחַ קִטֵּעַ סֵעֵף (תהלים קיט, קיג) רעיון מבולבל חֵרֵשׁ קֵרֵחַ, וכאן הכונה אפי׳ הָעֲנָבִים הרעים אחר שהפרשתם לעצמך והרחקת מהם אחרים אסורים עליך.— נזירך. נזר, שהנזרתם מאחרים.— תבצר. בצר (לעזען).— שנת. שנה.— שבתון. שבת, שביתה ממלאכות המכיאות תבואה אבל לא משאר מלאכות הקרקע.— (ו) שבת הארץ. התבואה השבותה מעבודה והמופקרת בכל הארץ.— לכם. אשר תקחו מגונה למזונכם.— לאכלה לך ולעבדך וגו׳. תהיה לכלכם בשוה, לא כמו שאתם רגילים לעשות בכל שנה לתת להעניים האלה מפסלת התבואה ולהבדיל מזונם לרעה מכל בני הבית, אלא יד כלכם שוה בה.— לאכלה. אכל.— ולעבדך. עבד.— ולאמתך. אמה, אפי׳ לאמתך הפחותה שבפחותים אינך רשאי להבדיל מזונה ממזונך (בראשית יב, טז).— ולשכירך. שכר.— ולתושבך. ישב (לעיל כב, י).— הגרים. גור.— עמך. עמם.— (ז) ולבהמתך. בהם, ולא לבד לבהמתך שמזונותיה עליך אלא עפ״י לחיה שמזונותיה מן ההפקר.—ולחיה. חיי.— בארצך. ארץ, אפי׳ אינה בביתך.— [ח] וספרת. ספר, כמו וספרה לה (לעיל טו, כח) כלומר תדקדק במספר השנים שתהיינה מכוונות, ואפשר שהיא אזהרה לב״ד למנות מספר השנים בפיהם כמו בספירת העמר שמצוה לספור בפה.— שנים. שנה.— ימי. יום.— השנים. לפי תקון העבורים, שלא תאמר הואיל ובשנ״ד יום נשלמת שנת הלבנה שישראל מונין אחריה, אמנה מ״ט פעמים שנ״ד יום ואעשה יובל, לפיכך האריך הכתוב שיהיו דוקא השנים המתוקנות בעיבוריהן (רפ״ס).— וארבעים. רבע.— [ט] והעברת. עבר (דורכפיהרען).— שופר. שפר.— תרועה. רוע. התקיעה היא סימן השלום והמנוחה כמו שנאמר (במדבר י, י) וביום שמחתכם וגו׳ ותקעתם, ושם (שם ז) ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו כי אז שלום ומנוחה לעם, אבל התרועה היא סימן מלחמה ואי מנוחה כמו שנאמר (ירמיה ד, יט) כי קול שופר שמעת נפשי תרועת מלחמה, ותקעתם תרועה ונסעו המחנות (במדבר י, ה) כי בשעת הנסיעה מכינים עצמם לטלטול הדרך ולמלחמה, וכראש השנה נאמר (לעיל כג, כד) זכרון תרועה. לפי שהוא יום הדין שדנים בו את

י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר
בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ
אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ יא יוֹבֵל הִוא
שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ
אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ׃ יב כִּי יוֹבֵל הִוא
קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃
יג בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃ שני
יד וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ

אל

—שרשים והערות—

האדם לשבט או לחסד, ולפי שהקב"ה דן דינם של ישראל למזור (ויק"ר פכ"ט סי' א') ובירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים שערם (לגי' הילקוט ואתחנן סי' תתכ"ה) ואוכלין ושותין (נחמיה ח, י) לפי שיודעין שהקב"ה עושה להם נסים, לפיכך נצטוו בקבלה לצרף גם תקיעה על התרועה (ר"ה ל"ד א') ודרשו את המקרא תקעו בחדש שופר (תהלים פא, ד) על ר"ה. ובשנת היובל לא היו צריכים אלא לתקוע בלבד לתת סימן לחירות העבדים והקרקעות, אך לפי שהיום הזה הוא יום הענוי והכפרה נצטוו גם להריע תרועה.— **השביעי**. שבע.— **בעשור**. עשר.— **הכפרים**. כפר.— [י] **וקדשתם**. קדש, שב"ד צריכים לומר מקודשת השנה.— **שנת החמשים שנה**. דרך הלשון כך היא כמו ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום (במדבר ז, עב—עח) בשנת שלשים ואחת שנה (מ"א טז, כג) ובשנת אחת עשרה שנה (מ"ב ט, כט).— **וקראתם**. קרא (פערקינדען).— **דרור**. דרר. (פרייהייט), עקרו דור ברשות לעבדים לדור בכל מקום שירצו (ר"ה ט' ב').— **ישביה**. ישב.— **יובל**. יבל (ענטלאססונגסיאהר) שכל הנחלות מובלות לבעליהן הראשונים וכל העבדים יובילום רגליהם אל משפחתם (רמב"ן).— **יובל היא**. כמו שקדשתי אני את השנה הזאת, כך תהיה לכם קדש.— **ושבתם**. שוב.— **אחזתו**. אחז.— **משפחתו**. שפח.— **תשבו**. לחלוטין ולא תלכו עוד לעבוד אחר היובל.— [יא] **יובל היא**. מאחר שהשנה הזאת היא שנת יובל שהנכסים שבים לבעליהם ועבד חפשי מאדוניו וסרו מכם כל הדאגות החומריות. לפיכך ראוי והגון כי **שנת החמשים שנה**. הזאת תהיה כלה מיוחדת אך **לכם** לדאוג בה לצרכי נפשכם כי זה כל האדם. לעסוק בתורה ובחכמה ובעבודת האלקים, ואסור לכם לעסוק בעבודת האדמה כמו בשנת השמטה, כי אין עבודה המרחקת את האדם מעיונים רוחניים כעבודת האדמה.— **החמשים**. חמש.— **תזרעו**. זרע.— **תקצרו**. קצר.— **ספיחיה**. ספח.— **תבצרו**. בצר.— **נזריה**. נזר— [יב] **קדש תהיה לכם**. אתם צריכים להתנהג בה בקדושה ובטהרה יותר מכל השנים ומזונותיכם תקחו מן ההפקר כמו בשנת השמטה.— [יד] **תמכרו ממכר**. מכר.— **לעמיתך**. עמת.— **קנה**. מקור במקום עתיד. כמו לאכל ושתה (שמות לב, ו) תחת ולשתות.— **מיד**. ידה.— **תונו**. ינה (בעטריגען) מאחר שאי אפשר למכור את השדה כי אם עד היובל יש מקום לרמאים להונות את רעיהם הבלתי בקיאים במספר השנים, דרך משל אם המוכר בקי והלוקח איננו בקי ירבה מספר השנים כדי

אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר
הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־
לָךְ׃ טז לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט
הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר
לָךְ׃ יז וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יח וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי
תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃
שלישי (שני כשהן מחוברין) יט וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם
לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־
נֹּאכַל

— שרשים והערות —

יוכל להרבות במחיר שדהו, או כהסף.— אחיו. אחה.— [טו] במספר וגו' תקנה. הכתוב מדבר אל הלוקח, כי הלוקח העשיר שהכסף בידו קרוב יותר להונות את המוכר העני המוכר שדהו מחמת דחקו ואיננו מדקדק כל כך במספר השנים.— במספר. ספר.— שנים. שנה.— תקנה. קנה.— מאת. את, עליך לגרוע מן היובל רק מספר השנים שעברו ובעד היותר תשלם לפי חשבון.— במספר וגו' ימכר לך. וגם המוכר הזה לפי שורת היושר צריך הוא לגרוע מן המקח מחיר שנות השמטה כי אינן שני תבואות והוא איננו מוכר לך השדה לצמיתות אלא קרקע לפירותיה. אבל אתה הלוקח אינך יכול להכריחו לזה אפי' כשיש בידך להכריחו, לפי שבאמת תאכל תבואות שדהו גם בשנות השמיטה, כי אני אצוה את ברכתי בשדה לשלש השנים כדלקמן פסוק כ"א, אלא בשביל שאינכם סומכים דעתכם על הברכה הזאת ובמקח וממכר בסמיכות דעתא תליא מילתא (ב"מ ס"ז א') לכך אני אומר שלפי שורת היושר היה צריך לגרוע מן המקח מחיר השנים האלה.— תבואת. בוא.— ימכר. מכר. [טז] רב. רבב.— תרבה. רבה.— מקנתו. קנה, מחיר השדה.— תמעיט. מעט — כי מספר תבואת הוא מכר לך. ולא הקרקע עצמה, לפיכך תן לבך שלא תונה את המוכר במספר השנים ולא תתן למוכר להונות אותך לא במספר השנים ולא בעצם המכירה אם יאמר לך שהיא מכירה לצמיתות.— [יז] ולא תונו. עד כאן דבר הכתוב אל הלוקח, ועכשיו יזהיר את שניהם את המוכר ואת הלוקח לבלתי הונות איש את עמיתו.— ויראת. ירא.— ויראת מאלקיך. לפני בני אדם תוכל להתנצל שלא נתכונת להונותו, אבל לא לפני.— כי אני וגו'. היודע מחשבות.— [יח] ועשיתם וגו'. חוזר לפסוק י"א, מה שאמרתי לעיל כי „שנת החמשים שנה תהיה לכם" היינו להנזר מן החומריות לעשות את מצותי וחקותי ולשמור משפטי ללמדם ולשננם היטב, ואז תשבו על הארץ לבטח.— ועשיתם. עשה.— חקתי. חקק.— משפטי. שפט.— תשמרו. שמר, עי' לעיל (יח, ד, יט, לז).— ועשיתם את חקתי. הא יש שהם דברים שבין אדם למקום ורבם ככלם הם דברים נשגבים מבינת אנוש— עליכם לעשותם בפעל אפי' מבלי הבין טעמיהם, אבל המשפטים שהם דברים שבין איש לרעהו הנחוצים לחיי החברה ושלום המדינה— חייבים אתם לשמרם גם בלבכם ובמחשבותיכם להשתדל בהבנת טעמיהם למען תראו בעיניכם ולבבכם יבין עד כמה צדקו משפטי השם בדיני שלי ושלך ואיך רבה תועלתם לקיום שלום הארץ.— וישבתם. ישב.— לבטח. בטח, שאין מפחד רעה.— (יט) ונתנה. נתן.— פריה. פרה.— ואכלתם. אכל.— (כ) תאמרו,

נֹאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־
תְּבוּאָתֵנוּ׃ כא וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית
וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ כב וּזְרַעְתֶּם אֵת
הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה
הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ כג וְהָאָרֶץ
לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים
אַתֶּם עִמָּדִי׃ כד וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ
לָאָרֶץ׃ ס רביעי כה כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא
גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ כו וְאִישׁ
כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׃

וחשב

—שרשים והערות—

אמר.— **מה נאכל.** אחרי אשר נתת קצבה לעבודת האדמה ואסרת את העבודה בשנת השמיטה ובשנת היובל וְתִשָּׁאֵר חפוא כל הארץ שתי שנים רצופות בלי תבואה, ונראה שעיקר הכתוב וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל (בשנת היובל), כי עקר השאלה היא על שנת היובל מאין נקח לאכול, אבל בשנה השביעית אפשר עוד לקמץ מן הששית, ולפיכך נכתבה השאלה אצל יובל ולא אצל שמטה.— **השביעת.** שבע.— **הן.** יא.— **נזרע.** זרע.— **נאסף.** אסף.— (כא) **וצויתי.** צוה.— **ברכתי.** ברך, כמו כי שם צוה ד' את הברכה (תהלים קלג, ג).— **לכם.** בשבילכם.— **הששית.** שש.— **ועשת.** עשה, תמונה ישנה לנסתרת עבר בנל"ה וראוי להיות ועשתה בהא נח"ם ונשמטה לפי שלא תנוח באמצע התיבה (זולתי נמצאים בשמות ב"א שדהאור עשהאל), וכן היתה תמונת הנסתרת בגזרת נל"א, כמו וְחַטָּאת עמך (עי' שמות ה', ט"ז) הֻבָאת לך (בראשית לג, יא).— **התבואה** בוא.— **השנים.** שנה.— **לשלש השנים.** כנגד שמטה, ששית שביעית ושמינית.— (כב) **השמינת.** שמן.— **התשיעת.** תשע.— **עד השנה התשיעת.** כנגד יובל, עד קציר השנה התשיעית שהוא בניסן שאז יכולים לאכול ממנו קלי וכרמל, ולא עד הקציר בלבד—א"א.— **עד בוא תבואתה.** עד הֵאָסֵף תבואתה הביתה דהיינו עד תשרי.— (כג) **והארץ.** מסקנת דין היובל שהפסיק בנתים בתשובת השאלה.— **תמכר.** מכר.— **לצמתת.** לא תִצָּמֵת ולא תִכָּרֵת ממך לעולם, כי אינה נמכרת לחלוטין.— **לצמתת.** צמת, מלשון יצמיתם ד' אלקינו (תהלים צד, כג).— **גרים.** גור.— **ותושבים.** ישב.— **אתם.** אנת.— **עמדי.** עם, ונוספה דלת כניף מדבר בעדו.— (כד) **אחזתכם.** אחז.— **גאלה.** גאל.— **תתנו.** נתן, נמשך לפסוק שאחריו שהמוכר שדהו רשאי לגאלה אחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב (רש"י).— (כה) **ימוך.** מוך, ירד מנכסיו מעט מעט (הערראבקאממען), מלשון יִמַּךְ המקרה (קהלת י, יח) משרש מכך.— **ובא.** בוא, מלוה שיבוא.— **אחיו.** אחה.— [כו] **כי לא יהיה לו גאל.** אשר תשיג ידו לגאול, איש כזה שאין לו על מי לסמוך בשעת דחקו קרוב מאד שיבטח בד' אלקיו היודע כל חוסי בו.— **והשיגה.** נשג.— **ידו.** ידה, בודאי ימציא לו הקב"ה אמצעים עד שתמצא ידו לגאול בעצמו (הר"מ חפץ ז"ל).—

כז וחשב את־שני ממכרו והשיב את־העדף לאיש
אשר מכר־לו ושב לאחזתו׃ כח ואם לא־מצאה ידו
די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת
היובל ויצא ביבל ושב לאחזתו׃ ס חמישי (שלישי כשהן
מחוברין) כט ואיש כי־ימכר בית־מושב עיר חומה והיתה
גאלתו עד־תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו׃
ל ואם לא־יגאל עד־מלאת לו* שנה תמימה וקם הבית
אשר־בעיר אשר־לא חמה לצמיתת לקנה אתו
לדרתיו לא יצא ביבל׃ לא ובתי החצרים אשר אין־
להם חמה סביב על־שדה הארץ יחשב גאלה תהיה־
לו וביבל יצא׃ לב וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת
עולם תהיה ללוים׃ לג ואשר יגאל מן־הלוים ויצא
ממכר־בית ועיר אחזתו ביבל כי בתי ערי הלוים

* לו קרי היא

—שרשים והערות—

כדי. די, כפי שעור שיהיה די לגאולת שדהו.— [כז] **שני.** שנה.— **והשיב.** שוב.— **העדף.** על השנים שהחזיק הלוקח.— [כח] **מצאה.** מצא.— **די השיב לו.** כשיעור כל השדה אבל חלק ממנה אינו יכול לגאול (ערכין ל' ע"ב).— [כט] **מושב.** ישב. בית דירה.— **עיר חומה.** בעיר מוקפת חומה.— **והיתה.** היה.— **גאלתו.** זמן גאולתו.— **תם.** תמם.— **שנת ממכרו.** השנה הראשונה למכירתו.— **ימים.** יום. שנה תמימה כמו ימים או עשור (בראשית כד, נה עיי"ש רש"י).— [ל] **מלאת.** מלא, תיו נוספת כמו קראת (שופטים ה, א).— **לו.** להבית הנמכר.— **תמימה.** תמם.— **וקם.** קום, יוחלט.— **לדרתיו.** דור, זמן דירת האדם בארץ.— **יצא.** יצא.— [לא] **ובתי.** בית.— **החצרים.** חצר (דער אפפענען פלאטצע).— **סביב.** סבב.— **על שדה הארץ יחשב.** בית כזה, דינו כשדה אחוזה.— **יחשב.** חשב.— **גאלה תהיה לו.** כל שנות היובל.— **וביובל יצא.**— אם לא גאלו בתוך היובל.— [לב] **וערי.** עיר.— **הלוים.** אע"פ שמוקפות חומה.— **בתי ערי אחזתם.** הם, הוא נשוא המאמר, כן נראה דעת בעל הטעמים שהפסיק כאן באתנחתא, ולפי שאחוזתם בארץ קטנה מאד צריכים לשמרה שלא תעבור מהם לפיכך **גאלת עולם תהיה ל ל ו י ם**, הכפיל תיבת „הלוים" פעמים לומר לך שדינם שונה מדין ישראל, והזהיר על בית והה"ד לשדה אחוזה שגואל מיד אפי' בשנה הראשונה.— [לג] **ואשר יגאל מן הלוים.** ושבט שנתן מעריו ללוים כמצוה עליו בתורה (במדבר לה, ב) ובא אותו השבט וגאל את מתנתו מידיהם ונתן להם כסף מחירה, אין זו גאולה אלא קנין חדש שקנה מאחוזת הלוים וצריך להחזיר להם ביובל.— **ממכר בית ועיר אחזתו.** בין בית יחידי בין עיר שלמה.— **כי בתי וגו'** והטעם כי הבתים והערים אשר נתנו להם אינם כתור מתנה החוזרת ביובל שנוהג

הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ
עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס לה וְכִי־
יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי
עִמָּךְ׃ לו אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ
וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ לז אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית
לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃ לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת
לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ס ששי (רביעי כשהן מחוברין) לט וְכִי־יָמוּךְ
אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃
מ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד

עמך

—שרשים והערות—

כהם דין גאולה, אלא אחוזה מוחלטת (ספנה. רזי).— (לד) מגרש. גרש.— ימכר. מכר.— אחוזת. אחז.— עולם. עלם— ושדה וגו'.— שב על הדין המפורש לקמן (כז, כ) שהמקדיש שדהו ולא גאלה עד היובל וכנתים מכרה הגזבר לאיש אחר כשהיא חוזרת ביובל תיזרת לכהנים ולא לו, אמר ששדה מגרשי הלוים אינו כן, ולפי שהזכיר כאן משפטי אחוזת הלוים הזכיר גם את זה.— לא ימכר. מכירת גזבר שתחזור לכהנים ביובל (תו"כ).— [לה] ימוך. מוך, לעיל פסוק כ"ה.— ומטה. מוט.— ידו. ידה.— עמך. עמם, שבימי שלותו היתה ידו תמיד עמך לשאת בעול הציבור.— והחזקת. חזק, מצוה עליך להחזיק בו שלא יוסיף לנפול עוד כי אז הכבד הקמתו.— גר. גור, זה גר צדק.— ותושב. ישב, זה גר תושב שחזר בו מעבודת אלילים אבל לא קבל עליו כל התורה, בין כך ובין כך.— וחי. חיי, עבר מהופך לעתיד, עליך להחיותו.— [לו] תקח. לקח.— מאתו. אתת.— נשך והרבית. (ליגזען) אלא תלוהו בלא רבית.— ותרבית. רבה, שרכושו מתרבה על ידי זה, ומסקינן ברים איזהו נשך הייטו נשך היינו תרבית, ונקרא הרבית נשך לפי שהיא נושך את הלוה.— ויראת. ירא.— וְחֵי. כבר כתבנו (שמות א, טז) שהשרש הכפול חיי מתכונן לפעמים כשרש שעין הפעל שלו יוד ולכן הולך לפעמים ע"ד נחי עין יוד, וכאן הוא עבר קל על משקל פָּעַל מֵת מהופך לעתיד, וְחֵי פרעה (בראשית מב, טו) הוא בינוני ממשקל זה כמו מֵת אתה (מ"ב כ, א), אבל חַי אני (במדבר יד, כ) חַי ד' (רות ג, יג) הוא בינוני מכפולים והנסמך ממנו בְּחֵי העולם (דניאל יב, ז) כמו דֵּי מן דַּי ופתרונו כאחי לעולם.— [לז] כספך. כסף.— ובמרבית. רבה.— אכלך. אכל.— [לח] הוצאתי. יצא.— לתת. נתן— להיות. היה, על מנת כן שתשמרו סדרי המדינה שסדרתי לפניכם שאחד יעזור את רעהו כאשר יוכל, ואז תהיו ראוים שאהיה לכם לאלקים.— [לט] עמך. שאתה מכירו לאדם הגון בעל רגש כבוד.— ונמכר. מכר.— עבודת עבד. עבודה בזויה הראויה לעבד כנעני.— [מ] כשכיר. שכר, כפועל שנותנים לו מנוחה בלילה, דכמוכר עצמו מחמת דחקו הכתוב מדבר שאין רבו מוסר לו ש"כ (עי' תוס' קדושין ט"ו א' ד"ה ואידך).— כתושב. ישב, או לכל הפחות כגר תושב שבא להתישב בארצך שאתה מצווה להחיותו ולנהוג בו כבוד (לעיל פסוק ל"ה), או כעבד כנעני סיגל מעם

עִמָּךְ׃ מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ
וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ מב כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־
הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃
מג לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ מד וְעַבְדְּךָ
וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם
מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ מה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים
עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר
הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם
לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ
וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃
שביעי מז וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ
עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃

אחרי

—שרשים והערות—

אדונים קשה ובא להתישב בארץ ישראל שאתה מוזהר מלהונותו (דברים כג, יז).— **יעבד עמך.** ותושב כשכר לבני הבית (בראשית ג, ו).— [מא] **ויצא מעמך.** שאינך חייב לשאת עוד טרחו ומשאו עליך כמו שהיית מחוייב בימי עבודתו לדאוג גם בעד פרנסת בני ביתו.— **ובניו.** בנה, כי גם במזונות בניו היה חייב.— **ושב.** שוב.— **משפחתו.** שפח.— **אחזת.** אחז.— **אבתיו.** אבה.— [מב] **אתם.** את.— **ממכרת עבד.** כעבד כנעני.— (מג) **תרדה.** רדה (בעהערשען).— **בפרך.** פרך, בעבודה שלא לצרך כדי לענותו (תו"כ).— **ויראת.** ירא.— [מד] **ועבדך וגו'.** אבל עבדך — **יהיו.** היה.— **מאת.** את.— **הגוים.** גוי.— **סביבתיכם.** סבב.— **תקנו.** קנה.— **ואמה.** בראשית (יב, טז).— (מה) **התושבים.** גרים תושבים.— **הגרים.** גור.— **עמכם.** עמכם, אפי' בשכנה ורעות ורואים נוחה מהם מ"מ אין להם דין עברי.— **הולידו.** ילד.— **בארצכם.** ארץ, ובודאי נתחנכו ביהדות גמורה, מ"מ אינם נחשבים לעברים בטרם התגיירו גרות גמורה.— **לאחזה.** דינם כדין קרקע (ב"ק י"ב א').— (מו) **והתנחלתם.** נחל, התפעל יוצא כמו וכל כלי עץ תתחטאו (במדבר לא, כ).— **אחריכם.** אחר.— **לרשת אחזה.** לרשת אותם כאחוזת קרקע.— **לעלם.** כלפי מה שאמר בעבד עברי כשכיר יהיה עמך (לעיל פסוק מ') שלא לעבוד בו בלילה אמר כאן בעבד כנעני **לעלם** בהם תעבודו ואפי' בלילה, וכלפי מה שאמר שם עד שנת היובל וגו' אמר כאן והתנחלתם וגו' אחוזה, וקבלו רבותינו שאסור לשחררו (סוטה ג' א').— [מז] **תשיג.** נשג.— **יד.**— ידה.— **גר ותושב.** הוי"ו יתירה (רש"י).— **עמך.** היושב עמך בארץ.— **ומך.** מוך.— **אחיך.** אחה.— **עמו.** הקרוב אליו. **לעקר.** עובד אלילים העומד להתעקר מן הארץ, אבל איך התישב בארצך והלא אסור להניחו בטרם עקר ע"ז מלבו ? — **משפחת גר.** מצאצאי גר תושב שנולד בארץ ונתגדל בה ולא קבל עליו ז' מצות.—

מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃
מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ
מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃ נ וְחִשַּׁב עִם־
קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף
מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ נא אִם־
עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃
נב וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־
לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ נג כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה
יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ נד וְאִם־לֹא יִגָּאֵל
בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ מפטיר נה כִּי־
לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כו א לֹא־תַעֲשׂוּ
לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית
לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה
אלהיכם

—שרשים והערות—

(מח) אחרי נמכר, מיד אחרי מכירתו. — גאלה יגאלנו. גאל. — (מט) דדו. דוד, אחי אביו (תו"כ). — משאר בשרו. קרובי האם, רש"י (יבמות כ"ד ב' ד"ה מה להלן). — (נ) וחשב. אע"פ שהוא תחת ידך ועומד להעקר מן הארץ, מ"מ אל תגזול ממונו מפני חלול השם. — קנהו. קנה. — משנת. שנה. — המכרו. מכר. — כסף ממכרו במספר שנים. יחלק כסף ממכר לפי מספר השנים שעד היובל. — במספר. ספר. — כימי. יום. — שכיר. שכר, דינו כדי פועל שיכול לחזור בו אימתי שירצה, ובדבר האבד ידו על התחתונה (ב"מ ריש האומנין) (הגרי"ב ז"ל). — עמו. עמם. — (נא) רבות, רבב. — לפיהן. פה. — ישיב. שוב. — גאלתו. כסף גאולתו. — מכסף מקנתו. שלם בעדו. — [נב] נשאר. שאר. — וחשב לו. בדיוק. — כפי שניו. כמספר השנים שיהיה עליו לעבוד עוד ולא כערך עבודתו, כי עבודת השנים האחרונות שוה יותר מן הראשונות לפי שכבר נתרגל בעבודה. — (נג) ירדנו. רדה. — לעיניך. עין. אם אין אפשרות לגאלו לגמרי מ"מ תשגיח שלא ירדנו בפרך. — (נד) באלה. ע"י קרובים. — הוא ובניו. כי כימי עבודתו חייב העכו"ם במזונות בניו. — (נה) עבדים עבדי. עבד. — הוצאתי. יצא. — [א] תעשו. עשה. — אלילם. אלל, שקרו (אל גיצטס) כמו ויאם לאל מלתי (איוב כד כה). — ומצבה. יצב (דענקזיילע). — תקימו. קום, כנגד נמכר לעקר, שמא יתרגל אצלו בעבודה זרה. — משכית. שכה (שפלאסטערשטיין), לרש"י נרדף עם שכך (לעיל ד, יג) שמכסין הקרקע ברצפת אבנים. — להשתחות. שחה. — עליה. מן עלה. — (ב) את שבתתי, שבת, כנגד נמכר

אֱלֹהֵיכֶם׃ ב אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי
יְהוָה׃ פ פ פ
ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם׃ ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ
יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־
בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע
וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ
וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ
וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם
וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ח וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה
וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃

ופניתי

—שרשים והערות—

לגר תושב שאיננו עובד ע"ז, אבל הוא מחלל שבת.— תשמרו. שמר.— ומקדשי. קדש.— תיראו. ירא׳ גר תושב אינו ירא גם מן המקדש.— (ג) בחקתי. חקק.— תלכו. ילך, אם תתנהגו על פי החקים והנמוסים שהנהגתי ביניכם, כמו ובחקתיהם לא תלכו (לעיל יח, ג).— מצותי. צוה, המצות המעשיות עשה ולא תעשה.— תשמרו. שמר, תלמדום ותשננום בעיון עד שיהיו ערוכים ושמורים בלבכם.— ועשיתם. עשה, תלמדום על מנת לעשות ולקיים ולא תצאו ידי חובתכם בלמוד ובעיון ובמחשבה גרידא אלא במעשה בפעל (לעיל יט, לז).— (ד) ונתתי. נתן, ויו לתשובת התנאי אז אתן, כמו אם בדרכי תלך וגו׳ ונתתי לך מהלכים (זכריה ג, ז).— גשמיכם. גשם.— בעתם. ענה (עֵנָת) בשעה שיהיו דרושים ובאופן שלא יצערו בני אדם כמו שהיה בשעת בנין הורדוס שהגשמים היו יורדין בלילה למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים ויצאו העם למלאכתם (תענית כ"ג א׳).— יבולה. בול. והיוד נוספת (איוב מ, כ) (איהרע פרוכטבארקייט).— ועץ. עצה.— פריו. פרה.— (ה) והשיג. נשג.— דיש. דוש (דרעשצייט).— בציר. בצר (וויינלעזע).— ואכלתם. אכל.— לחמכם. לחם.— וישבתם. ישב.— בארצכם. ארץ.— (ו) שלום. שלם.— ושכבתם. שכב, של משכבכם.— מחריד. חרד.— והשבתי. שבת.— חיה. חיי.— רעה. רוע.— תעבר. עבר.— (ז) ורדפתם. רדף.— איביכם. איב.— ונפלו. נפל.— לפניכם. פנה, אלו נאמר לפי חרבכם הייתי אומר שהחרב תשיגם ותהרגם, עכשו שנאמר לפניכם הכונה שיפלו אליהם מפני מורת החרב.— (ח) חמשה. חמש, חמשה מכם יטילו אימתם על מאה אויבים.— ומאה מכם. ואת מאה מכם.— רבבה ירדפו. יצטרכו להתקבץ עשרת אלפים אויבים למען יוכלו לרדפכם ולהטיל אימתם עליכם, דהיינו חמש פעמים כמספר הראשון, וכך היא המדה בכל מלחמה שכאשר הגיע הנצחון לאיזה מדרגה שתהיה, שמנצח אחד יכול לרדוף מספר ידוע של מנוצחים צריכים המנוצחים להיות חמש פעמים כמספר הזה עד שיוכלו לרדוף את המנצח ההוא, וכן הוא אומר (דברים לב, ל) איכה ירדוף אחד (מן האויבים) אלף (מכם) ושנים (ואת שנים מן האויבים) יניסו רבבה (צריכים להתקבץ עשרת אלפים מכם עד שיוכלו להניסם) ג"כ כערך הנזכר.—

ט וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם
וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃ שלישי (חמישי כשהן מחוברין)
י וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃ יא וְנָתַתִּי
מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ יב וְהִתְהַלַּכְתִּי
בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם׃
יג אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ
אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת׃ פ יד וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ
אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה׃ טו וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם
אֶת־מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃ טז אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת

לכם

—שרשים והערות—

רבבה, רבב.— [ט] ופניתי. פנה.— והפרתי. פרה.— והרביתי. רבה, והפריתי בכמות והרביתי באיכות.— והקימתי. קום.— בריתי. ברת.— אתכם. את.— [י] מפני. פנה.— תוציאו. יצא, תוציאו למכירה כדי לפנות מקום בשביל החדש.— [יא] ונתתי. עד כאן ברכות גשמיות ומכאן ואילך ברכות רוחניות.— משכני. שכן.— בתוככם. תוך. לא אצטרך להביאכם אלי לעולם הרוחני— אלא אני אבא אליכם ואשכון בתוככם ועולמכם תראו בחייכם.— תגעל. געל.— נפשי. נפש.— אתכם. אות.— [יב] והתהלכתי. הלך.— בתוככם. אטייל ביניכם ולא תהיו מזדעזעים ממני.— והייתי. היה, ובכל זאת תיראו מפני ותדעו כי אני ד' אלהיכם.— ואתם. אנת.— לעם. עמם.— [יג] ואשבר. שבר.— מטת. מוט.— עלכם. עלל, שהיה כופף את קומתכם.— ואולך. ילך.— קוממיות. קום, בכפל הלמד (אויפרעכט).— [יד] תשמעו. שמע.— תעשו. עשה.— המצות. תתעצלו מקיום המצות המעשיות אפי' כשאינם מתנגדים אל השכל.— [טו] ואם בחקתי תמאסו. ומן העצלות הזאת תבואו למאס בחקותי המתנגדים אל השכל לגמרי כטומאה וטהרה וכלאים וחקי הקרבנות.— תמאסו. מאס.— משפטי. שפט, משפטי שלי ושלך.— תגעל. יותר ממאס כי גזל ועריות נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן (מכות כ"ג ב').— לבלתי עשות וגו'. מתחלה מחמת עצלות ולבסוף בהסכמה מוחלטת.— להפרכם. פור, משפטו לְהָפִירְכֶם ונתחלפו תנועות הלמד וההא זו בזו כמנהג הלשון לפעמים, כמו מַהְלְכִים (זכריה ג, ז) תחת מַהֲלָכִים, לַחְשׁוֹת (מב יט, כה) תחת לְהַשְׁאוֹת (ישעיה לז, כו) בָּהָשַׁמָּה (לקמן פסוק מ"ג) תחת בְּהַשַּׁמָּה (פסוק ל"ד), ומשנתחלפו התנועות הוכרחה הפא להנקד בשוא נח להשלים הברת הפתח כדי שלא יולד בו דגש חזק המכביד על המבטא, ואין המלה זרה בדקדוק כמו שחשב הראב"ע ז"ל.— להפרכם את בריתי. ועל ידי כל אלה תבואו להפר את בריתי לגמרי לבלתי התחשב עוד לעם ד', תתחילו בהתעצלות המצות המעשיות ותסימו בהפרת הברית לגמרי, כך אומנתו של היצה"ר מתחיל בהקלת המצות ומסיים בהפרת הברית (שבת ק"ה ב').— [טז] אף אני. אתחיל לענותכם

לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־
הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק
זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם׃ יז וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם
לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־רֹדֵף
אֶתְכֶם׃ יח וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה
אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ יט וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן
עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה׃
כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ

הארץ

—שרשים והערות—

ביסורים ואסיים בגלות גמורה.— זאת. כזאת בדרך הזה.— והפקדתי. פקד (בעשטעלען).— בהלה. בהל, בבהלה, אחר הפעל מלשון ויבהילו להביא (אסתר ו, יד) אפקיד עליכם במהירות (איילענדס, שנעלל).— השחפת. שחף, רש"י תרגם בל"ל שנעלע (געשוואלסט).— הקדחת. קדח, כוללת מחלות שונות המולידות חום בגוף (פיעבעראַרטיגע קראַנקהייטען), והן מחלות ממושכות זמן רב.— מכלות. כלה. עינים. עין.— ומדיבת. דאב, וראוי מדאיבת ונשמטה האלף כמנהג הלשון לפעמים, כמו שֶׁלָּתֵךְ (ש"א א, יז) ת' שאלתך, מחלות כאלה העלולות לשנוים כפעם בפעם, פעם לטוב ופעם לרע, מכלות את העינים בתקות רפואה ומדיבות הנפש בראותם כי תוחלתם נכזבה.— וזרעתם. זרע.— לריק. בחנם.— ואכלהו. אכל.— איביכם. איב, ולא יהיה לכם שום תועלת בזריעתכם כי יבאו האויבים ויאכלום, כדרך שנאמר (שופטים ו ג) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין וגו' וישחיתו את יבול הארץ; והשב כאן שני מיני מכות, מכות בגוף ומכות ברכוש, וכן דרכו לחשוב בכל חמשת המדרגות הנזכרות בפרשה זו.— (יז) ונתתי. נתן.— פני. פנה, כעסי.— ונגפתם. נגף, תנצחו.— ורדו. רדה, יכבידו עליכם מסים וארנוניות.— ונסתם. נוס.— [יח] ואם עד אלה, ואם גם אחרי הביאי אתכם עד המכאבים האלה עוד לא תשימו לבכם לשמוע אלי.— תשמעו. שמע.— ויספתי. יסף.— ליסרה. יסר.— שבע. מספר רגיל במקרא כדרך הפלגה ופתרונו הרבה מאד, כמו והחזיקו שבע נשים (ישעיה ד, א) כי שבע יפל צדיק וקם (משלי כד, טז) ובשבעה דרכים ינוסו (דברים כח, ז).— על. על דבר.— חטאתיכם. חטא.— (יט) ושברתי. שבר.— גאון, גאה.— עזכם. עזז, בתחלה הכיתי את גופכם במחלות אבל רוחכם עודנו אמיץ בקרבכם לדבר את אויביכם בשער, ואעפ"י שתנגפו לפניהם עד שינצחוכם וירדו בכם ולבכם נמוג בקרבכם מפחד עד שתניסו לקול עלה נדף, בכל זאת עוד תעלה מחשבה על לבכם כי סוף כי [illegible] כם והסירותם עלם מעל צואריכם. אבל עכשיו אוסיף לדכא את רוח גאותכם לגמרי עד שתהיו שפלים ונבזים בעיני עצמכם כמו שהייתם במצרים, ובנוגע לרכושכם;— שמיכם. שמי' ריש כראשית.— ארצכם. ארץ.— כנחשה. נחש, מראה עפר לה אבל טבעה נחושה (ערץ) אדמת מתכת, ולא תצמח כלל לא לכם ולא לאויביכם.— [כ] ותם. תמם.— כחכם. כוח.— יבולה. בול.— ועץ. עצה.— ועץ הארץ, ובברכות הוא אומר (לעיל פסוק ד') ועץ השדה ? כי כשרוחו של הקב"ה נוחה מישראל הוא משגיח ומשים לבו לכל עץ ועץ בפני עצמו כמו שאמרו רבותינו (תענית ט' ב') יכול לכל ת"ל לאיש אי לאיש יכול לכל שדותיו ת"ל שדה אי שדה יכול לכל השדה ת"ל עשב, לפיכך אמר ועץ השדה (יעדער איינצעלנע בוים איינעס פעלדעס), ובאן

הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ
לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃
כב וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם
וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ
דַּרְכֵיכֶם׃ כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי
קֶרִי׃ כד וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם
גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב

נקמת

— שרשים והערות —

רואו כוחה מהם. — לאחי כל הארץ בעיניו כלמה אחד ומסיר השגחתו מכלם בבת אחת, לפיכך אמר ועץ הארץ (דאס געהאֶלץ דעס גאנצען לאנדעס). — [כא] תלכו. ילך. — עמי. עמם. — קרי. קרה, אונקלוס המתרגם הנאמן בקבלתו תרגם בקשיו, נראה ששני השרשים קרה קשה נרדפים בטעמם (אולי ע"י חלוף האותיות הקרובות בסדר האלפא ביתא הנזכר במדות דר"א בנו של ריה"ג מדה כ"ט, ור' שלמה פרחון המדקדק הקדמון כתב בשרשיו שרש בתק „בגימטריא של א ב ג יתחלף קוף עם ריש" עכ"ל), ואולי מזה קראו רבותינו לש"ז בשם קרי לפי שבא ע"י קשוי, והדלועין נקראו בתלמוד קרי (ב"מ ס"ד א') מאי קרי קרי דקאמר לפי שמיבשין את קליפתן עד שנעשה קשה כעץ חזק בתמונת כד וממלאין בה מים כמו בדלי, ובשבת (קכ"ה א') האבן שבקירויה ע"ש רש"י, וקורות הבנין הם עצים חזקים וקשים, ואולי מזה השרש קרר (ראה לעיל ד, יג) כי טבע הקור להקשות הגופים הרכים הפך החום, וכאן פירוש קרי בקשיות ערף שתקשו ערפכם לבלתי שמוע לי (הארטנאֶקקיג). — תאבו. אבה, לא תשימו לבכם כלל, ראה מה שכתבנו (בראשית לט, ח). — מכה. נכה. — שבע כחטאתיכם. אכה אתכם במכות מוזרות שתהיינה נראות בעיניכם כאלו הן גדולות פי שבע כחטאתיכם. — (כב) והשלחתי. שלח (אנהעטצען). — חית. חיי. — השדה. אפי' חיות שדה הרגילות עם בנ"א ולא חיות יער כמו שנאמר (דברים לב, כד) ושן בהמות אשלח בם. — ושכלה. שכל, תעשה אתכם שכולים מעולליכם הקטנים המשחקים עמהם (קינדערלאז מאכען). — והכריתה. כרת. — בהמתכם. בהם (ריש בראשית), המכה הזאת תכרית את כל בהמות הבית מארצכם, כי תתאמצו להרחיקם מעל גבולכם שלא ימיתו את ילדיכם. — והמעיטה. מעט, תמעיט מספרכם כי הילדים לא יגדלו, תמעיט מחיתכם כי הבהמות חלק גדול ממחית הבית, תמעיט רכושכם כי מבלי בהמות אי אפשר לעבוד את האדמה. — ונשמו. שמם. — דרכיכם. דרך, שיחדלו עוברים ושבים לסור לארצכם, כי מי יחפוץ לסור אל ארץ אשר קללת אלהים רובצת עליה? — (כג) תוסרו. יסר (זיך בעלעהרען לאססען). — לי. לשמוע לי. — [כד] והלכתי אף אני עמכם בקרי. אתקשה כנגדכם גם אני ולא אעזבכם מתחת ידי כאשר תדמו, אחרי אשר קניתי אתכם לי לעם ונתתי לכם את תורתי, אלא „ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם" (יחזקאל כ, לג) ועשיתי בכם שפטים נוראים כראוי לבנים סוררים, והעולה על רוחכם לצאת מתחת ידי להיות ככל הגוים — היה לא תהיה. — והכיתי. נכה. — גם אני. מלבד המכות הגדולות והנאמנות שאתם מכים את עצמכם בידיכם, כי ההולך בדרך רעה מחבל את עצמו ומשחית נפשו הטהורה, כמו שנאמר (משלי יא, יז) ועכר שארו (עצמו) אכזרי ונאמר (ירמיה ז, יט) האותי הם מכעיסים הלא אתם (את עצמם), מלבד המכות האלה אכה אתכם גם אני. — [כה] והבאתי. בוא. — עליכם. עלה. — נקמת. עונשת. — נקם ברית. נקמת הפרת בריתי

נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר
בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃ כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־
לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ
לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס כז וְאִם־
בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי
עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־
חַטֹּאתֵיכֶם׃ כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם
תאכלו

—שרשים והערות—

המלך הכובש ארץ לא לו איננו מטיל שום עונש על יושביה אע"פ שנלחמו כנגדו להגן על ארצם כי לא משלו לו, אבל כשהוא כובש אחת מערי ממלכתו אשר התפרצה מפניו ומרדה בו, הוא מכביד על יושביה עונשים נוראים כמשפט עבדים המתפרצים מפני אדוניהם, כי עברו על שבועתם אשר נשבעו לדגלו, ואתם הלא כבר כרתי אתכם ברית עולם במעמד הר סיני, לפיכך אביא עליכם חרב כזאת הנוקמת נקמת הפרת ברית (הגאון נצי"ב ז"ל).— ונאספתם. אסף.— עריכם. עיר, ואתם בראותכם כי אויב נורא בא עליכם תדמו להאסף אל עריכם הבצורות ולהשגב שם, אבל מה אעשה אני? לא אטריח את האויב לכלות כחו בהבקעת חומותיכם, אלא.— ושלחתי דבר וגו' באופן שתהיו מוכרחים לפתוח שערי החומות כדי להמלט מאימת המות ולהמסר ביד אויב אשר ישוב וישלול שארית רכושכם.— ביד. ידה.— [כו] בשברי. שבר, משפטו, בְּשָׁבְרִי, וכן בְּשָׁכְבָהּ (בראשית יט, לג), ובאיזה אופן אשלח דבר בתוככם? לא דבר פשוט הבא מקלקול האויר אלא דבר הבא מתוך רעב. בתחלה אקדים לשלח בכם חצי רעב בהיותכם במצור כמו בימי בן הדד שנאמר (מ"ב ו, כה) ויעל ויצר על שמרון ויהי רעב גדול בשמרון עד שאכלה אשה את בנה.— מטה. נטה, משען (ישעיה ג, א).— ואפו. אפה.— עשר נשים. הפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא (ביצה י"ז א') וכשאין לבעלת הבית אלא מעט בצק ואין בידה למלאות את כל התנור צריכות להתאסף נשים רבות למלאותו, ומספר עשר רגיל במקרא על רבוי סתמי, כמו וינסו אותי זה עשר פעמים (במדבר יד, כב) זה עשר פעמים תכלימוני (איוב יט, ג) ותחלף את משכרתי עשרת מנים (בראשית לא, מא) כלומר פעמים רבות.— והשיבו. שוב, כמו שהכניסוהו בתוך התנור כן ישיבוהו בצק חי ולא יהיה נאפה כראוי מֵחֹסֶר עצים.— במשקל. שקל, פתחות הבית מורה על ידיעה כלומר באותו המשקל שהכניסוהו לתוכו כי לא יאבד ממשקלו מאומה כטבע הפת הנאפה די צרכו שיוקל ממשקלו ע"י נדיפת המים בחום התנור, לפי שלא נאפה כלל (הנצי"ב ז"ל).— ואכלתם. אכל, בצק חי.— תשבעו. שבע, מעט הבצק החי מלבד שאיננו משביע הוא פועל לרעה על כלי העכול ומשחיתם ומביא מחלה בגוף, ותולדת רעב כזה הוא דבר כידוע.— [כז] ואם בזאת לא תשמעו לי. ואם גם במצב נבזה ונמאס כזה לא תכנעו לפני, כאותו מעשה שספרו רבותינו מזמן המצור (סנהדרין ס"ג ב') פעם אחת מצא אליהו הצדיק תינוק תפוח ומוטל באשפה שלא נשתייר מכל משפחתו אלא הוא ובקש ממנו שיאמר פסוק שמע וגו' בכל יום כדי שיחיה ויגאל והשיב לו התינוק הס כי לא להזכיר בשם ד' שלא למדו אביו ואמו עד שנפחה נפשו ביסוריו.— [כח] בחמת. יחם. חֵמָה ע"מ שֵׁנָה צֵדָה.— בחמת קרי. בקרי של חמה (מיט בארניגער הארטע), אמרי רואי כי בתוך צרתכם אי אפשר עוד לתקן אתכם ולהכניע את לבבכם

תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־
חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה
נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי
אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ לב וַהֲשִׁמֹּתִי
אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃
לג וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה
אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃ לד אָז תִּרְצֶה
הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הָשַּׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ
אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃

כל

—שרשים והערות—

הערל בשבתכם על אדמתכם, זאת אעשה לכם.— [כט] ואכלתם וגו' בתחלה אגדיל הרעב בקרב הארץ עד שתאכלו בשר בניכם ובנותיכם החביבים לכם.— בניכם ובנתיכם. בנה.— [ל] והשמדתי. שמד.— במתיכם. במה, המזבחות שאתם זובחים עליהם לגלוליכם אלטארע, ומשקלו פָּעָה, ולא נשתנה הקמץ בסמיכות ובכנוי כשם הָרָה שנאמר ממנו הרות הגלעד (עמוס א, יג) והרותיהם תבקע (מ"ב ח, יב), והטעם עי' בספרי מסלול ודרך לוח נטיות השמות משקל הראשון במשקל פְּעוּת.— והכרתי. כרת.— חמניכם. חמם, מגדלים גבוהים לעבודת החמה (זאננענטהירמע).— ונתתי. נתן.— פגריכם. פגר (לייכען).— גלוליכם. גלל.— וגעלה. געל (פעראכטען).— נפשי. נפש.— אתכם. את.— [לא] חרבה. חרב (צערטריממערט), ואח"כ אחריב את עריכם לעיניכם בעודכם בתוכן למען הַכְאוֹת את, לבכם, כדרך שנאמר (ישעיה א, ז) אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה.— והשמותי. שמם.— מקדשיכם. קדש, כל בתי המקדש אשר תבנו לי.— ניחחכם. נוח, ונכפלה הלמד.— [לב] והשמתי אני, היודע איך לְהָשֵׁם יותר מבני אדם.— ושממו. (זיא ווערדען שטוינען).— איביכם. איב.— הישבים. ישב.— בה. סביבותיה, כמו שנאמר (איכה ד, יב) לא האמינו מלכי ארץ וגו' כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם, ורבותינו אמרו בתו"כ זו מדה טובה לישראל שגם האויבים לא ימצאו בה קורת רוח ולא יעמדו אותה.— [לג] ואתכם. ולבסוף אגרש אתכם מן הארץ ואפיצכם בגוים.— אזרה. זרה, אמרו רבותינו בתו"כ שזו מדה קשה לישראל וקללה מיוחדת, שמלבד הגלות מן הארץ החביבה — תְּזֹרוּ בגוים באופן כזה שלא תהיה ביניכם שום התאחדות הכחות אלא פרוד לבבות ושנאת איש מרעהו ולא תוכלו לבא לידי הסכמה אחת „כשעורים הללו שזורים במזרה ואין אחת דבקה לחברתה" דקדקו זאת ממה שלא אמר „אפיץ" שאיננו שולל ההתאחדות כמו יפוצו מעינותיך חוצה (משלי ה, טז) ומשם הפיצם ד' על פני כל הארץ (בראשית יא, ט) שהתאחדו לממלכות אדירות,— בגוים. גוי.— והריקתי. ריק, אריק החרב מתערה (שמות טו, ט).— אחריכם. אחר.— והיתה. היה.— ארצכם. ארץ.— ועריכם. עיר.— [לד] תרצה. רצה (בעפריעדיגענד זיך אויספערטעהען) תתפייס עם שביתתה.— שבתתיה. שבת, שנות השמטה.— השמה. הָפְעַל ומשקלו הושמה ובא דגש ת' נח.— ואתם בארץ אויביכם. אע"פ שאתם בניה החביבים, סוף סוף תתפייס גם עם שביתתה וגם עם היותכם בארץ אויביכם, לפי שאז תשבת ותנוח למשקי מעבודתכם התמידית, לפיכך.— והרצת. רצה נפ'

לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה
בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃ לו וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם
וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם
קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃
לז וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־
תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ לח וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם
וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃ לט וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ
בַּעֲוֹנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֹנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃
מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֹנָם וְאֶת־עֲוֹן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר
מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ מא אַף־אֲנִי
אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז
יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם׃ מב וְזָכַרְתִּי אֶת־
בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי

אברהם

—שרשים והערות—

לעיל כה, כא).— [לה] ימי. יום.— את אשר. את כל השמיטות אשר לא יכלה לשבות בהיותכם עליה.— בשבתכם. ישב, ולפיכך תתפיים גם במה שאתם רחוקים ממנה.— (לו) והנשארים. שאר, מן הרעב והדבר והחרב.— והבאתי. בוא.— מרך. רכך (פייגהייט, פערלאגטהייט).— בלבבם. לבב.— נדף. נדף.— ונסו. נוס.— מנסת חרב. כמו שנסים מפני חרב הרודפת.— ונפלו. נפל.— (לז) וכשלו, כשל. הניסה הפתאומית תהיה כל כך בבהלה עד שידחקו איש את אחיו ויכשלו זה בזה.— באחיו. אחה.— מפני. פנה— תקימה. קום (האלטונג, זיך אויפרעכט האלטען)— [לח] ואבדתם. אבד, תתבוללו ותטמעו בתוכם מפני מורך לבבם וקלות דעתכם.— ואכלה. אכל.— (לט) והנשארים בכם. ואפילו אמיצי הלב שבכם אשר יחזיקו מעמד לבלתי התבולל והטמע בגוים.— ימקו. מקק, יבולו (פערמאָדערן) מגזרת שרשם כמק יהיה (ישעיה ה, כד).— בעונם. עוה.— אבתם. אבה.— אתם. אתת, אשר אתם שאחזו גם מעשה אבותיהם בידיהם.— [מ] והתודו. ידה (בעקעננען, געשטעהען).— במעלם. מעל (טרייאלאָז געהאנדעלט).— [מא] או אז יכנע. אחרי הביאי אותם בארץ גלותם ויראו את עצמם עזובים ונטושים ממני ומארץ מולדתם—אפשר שאז יכנע לבבם הערל (רש"י).— יכנע. כנע.— ירצו. יקבלו עליהם ברצון.— עונם. ענשם, כמו גדול עוני מנשוא (בראשית ד, יג) ומצאנו עוון (מ"ב ז, ט).— [מב] וזכרתי. זכר.— בריתי. ברת, ואע"פ שיעשו תשובה במלכם זה אין תשובתם שלמה כי תשובה מוכרחת היא זו שהצרות והמכות הביאום אליה, ואיזו היא תשובה שלמה? פירשו רבותינו (יומא פ"ו ב') כאותה אשה באותו פרק באותו מקום, וכע"ז. (י"ע א') אשרי איש ירא ד' אשרי מי שעושה תשובה כשהוא

אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ מג וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם
וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־
עֲוֹנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה
נַפְשָׁם׃ מד וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם
לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם
כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ מה וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת
לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ מו אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים

והתורת

—שרשים והערות—

איש בטרם כלו כחותיו שלא יאמרו עליו חסריה לגנבא נפשיה לשלמא נקט (סנהדרין כ"ב א'), לפיכך הצטרך לצרף לתשובתם גם זכותו של יעקב אביהם שהיה קרוב להם יותר מכל האבות, ואם לא תספיק זכות יעקב אצרף גם זכותו של יצחק, ואם גם זה לא יספיק אצרף גם זכותו של אברהם, ואם גם כל אלו הזכיות לא יספיקו אצרף גם חבת הארץ הקדושה אשר עיני ולבי שם כל הימים.— [מג] והארץ. ואם תאמר לפי זה הלא מוטב לעזוב אותם בתוך הארץ וליסרם בקרבה על רוב עונותיהם כדי שתהיה תשובתם יותר קרובה אל השלמות באותה ארץ ובאותו פרק כי מצב הגלות יגרום להם להוסיף חטא על פשעם להתבולל בקרב עמי הנכר? דבר שאי אפשר הוא משני טעמים, האחד למען תרצה הארץ את שבתותיה כאמור לעיל, והשני למען ירצו הם את עונם שיכירו עותתם ויצדיקו עליהם את הדין ויתחילו לִכְמוֹהַּ וּלְהִכָּסֵף לארצם, ודבר זה יעורר לתשובה, אבל בהשארם במקומם לעולם לא יבא לידי כך.— יען וביען. מן ענה (ענטספרעכענד דעם), והכפל לחזק הטעם.— במשפטי. שפט.— מאסו. מאס, מאסו לשמור משפטי שלי ושלך ותמלא הארץ חמס, אע"פ שדרך משפטי מסכים אל השכל הישר לשלום המדינה, הם מאסו בהם ובהפקירא ניחא להו.— חקתי. חקק.— געלה. געל, ומי ידבר מחקותי שהם דברים שביני לבינם ואין שכל האדם מסכים עמהם, אותם געלה נפשם במדרגת גֹעַל נפש, לפיכך מוכרחים לגלות בין העמים ההולכים בחשך למען יתבוננו ההבדל שבין משפטי וחוקותי לבין משפטיהם וחקותיהם.— [מד] ואף גם זאת. גם זאת עליך לדעת (למשה ידבר).— בהיותם. היה.— לכלתם. כלה.— להפר. פור.— בריתי. כרת, להתבוללותם וטמיעתם בקרב עמי התבל אל תדאג מאומה, כי אני אפי' בהיותי כועס עליהם לא אפר בריתי אתם ואהיה עמהם בגלותם להשגיח עליהם שלא יבא לידי כך.— כי אני וגו'. ושום דבר לא יפריד בינינו עוד, כמו שלא מאסתים ולא געלתים בהיותם בטומאת מצרים כן לא אמאסם ולא אגעלם לגמרי בשאר גליות.— (מה) וזכרתי. בשביל שאזכור להם תמיד ברית האבות הראשונים.— ראשנים. ראש.— הוצאתי. יצא.— לעיני. עין.— הגוים. וגם בשביל הפרסום הגדול שכבר נתפרסמה אלקותי עליהם לעיני הגוים בהוציאי אותם ממצרים — אי אפשר לי עוד להסיר אלקותי מהם כדי שלא יתחלל שמי עי"ז, וכמו שביאר משה בתפלתו (במדבר יד, יג). ולפי זה ממלת אשר מתחיל מאמר בפני עצמו ומתפרש בחסרון ויו ואשר, וכן דעת בעל הטעמים.— (מו) אלה. אל.— והתורת. ירה.— בהר. הרר.— ביד. ידה.—

וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי

—שרשים והערות—

הערה. בקראנו את כל האלות הכתובות בסדר הזה, ידמה לנו בתחלת העיון שהקללות האמורות מרובות על הברכות רבוי גדול, הפך הכלל המקובל בידנו מאבותינו הקדמונים מדה טובה מרובה ממדת פורענות (סוטה י"א א'), הקללות נפרטות לפרטיהן ודקדוקיהן בחמשה אופנים שונים ומתוארות בלבעים איומים שאין דוגמתן, בעוד שהברכות הן אך קצרות וכוללות ונפר יכתבם? והחכם ראב"ע ז"ל בפסוק י"ג יחס את השאלה הזאת לריקי המח, אבל לא השיב עליה תשובה מתקבלת על הלב. לפי דבריו האריך בקללות כדי להבא ולהפחיד השוטים, אך השאלה במקומה עומדת מדוע לא האריך גם בברכות כדי למשוך לבם אל התורה והמצות? והגאון ר' יעקב דובנא ז"ל אמר בתשובת השאלה כי העם הנבחר היו בעת ההיא (אחר הקמת המשכן) כמלך היותר מאושר בעולם ששום בריה לא תוכל לספר מצב יותר נעלה ממנו, לאמם ה' מימיהם גאמנים, כלם אהובים כלם ברורים כלם קדושים ובתוכם ד' הדואג לכל צרכיהם וענני כבוד מקיפים אותם מסביב, אושר נעלה ונשגב שלא זכו אליו גם מלאכי מרום, על אושר שלם בתכלית השלמות כמוהו—אין להוסיף שום ברכה בעולם, וכמליצת רבותינו (תענית ו' ע"ב) אילן אילן במה אברכך, הכל יש לך ומה אוסיף לך עוד? לאיש אשר אלה לו אין צריכים לברך אלא ברכה קצרה וכוללת, שיאריך ימים באשרו זה ושיהיו צאצאי מעיו כמותו? ולפיכך אמר הקב"ה לישראל אם בחקתי תלכו וגו' אז ונתתי גשמיכם וגו'. עכשיו אינכם צריכים לא לגשמים ולא לתבואות האדמה ואמר תבאו אל הארץ אתן לכם גם את כל צרכיכם, עכשו הנכם בטוחים מפחד אויב— וכן יהיה בבואכם אל הארץ, עכשו כבר נתתי משכני בתוככם וכן לא תגעל נפשי אתכם לנצח, הברכות הקצרות האלה כוללות כל האושר האפשרי כאין צרך להאריך בהם, נהפוך הוא אלו האריך בברכותיו היה מורה שעדיין לא הגיעו לשלמות האשר, ובאמת כבר הגיעו למרום קצו ולא היה צריך להבטיחם אלא על הנצחיות. ואולם אם לא תשמעו לי וגו' אז תתחילו לרדת ממדרגתכם העליונה מטה מטה, ולפי שמדרגות הירידות רבות ועצומות לאין מספר, כי כל שנוי לרעה ירידה היא, לפיכך הוצרך להאריך בתוארי הקללות, וגם דבר זה מורה על עילוי מעלתם בעת ההיא, שכל כך ירידות דרושות להם עד רדתם לדיוטא התחתונה. זהו תכן דברי ה"ג ז"ל ודברים מושכלים הם. ובכלל נחלקו הקללות האלה לחמש מדרגות שפלות זו מזו, המדרגה הראשונה מפסוק י"ד עד י"ז, ומשם עד פסוק כ"א מדרגה שניה, ומשם עד פסוק כ"ג מדרגה שלישית, ומשם עד פסוק כ"ד מדרגה רביעית, ומשם עד סוף הפרשה מדרגה חמישית, וחמש המדרגות האלה כתומם באו עלינו כל אחת ואחת בזמנה, כי חמש ירידות ירדה האומה הישראלית מאז היתה לגוי עד דור אחרון זה שאנחנו עומדים בשחר המדרגה, ובכל ירידה וירידה נוספה קללה על קללותינו, ובכל ירידה וירידה הקים לנו ד' אנשים גדולים מעין דוגמת מרע"ה אשר יחזירונו למוטב. הירידה הראשונה היתה בימי שפוט השופטים דור ששפטו את שופטיהם דור ששופטיו צריכים להשפט (ריש רות רבה), ונמשכה עד זמנו של שמואל הרמתי שאז נשבה ארון האלקים וגלה כל כבוד מישראל, ועל אותו הזמן נאמר וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם כמו שנאמר (שופטים ו, ג) והיה אם זרע ישראל ועלו מדין ועמלק ובני קדם וגו' וישחיתו את יבול הארץ וגו' וידל ישראל מאד, ואז הקים להם הקב"ה את שמואל הנביא השקול כמשה ואהרן (ברכות ל"א ב') והחזירם למוטב. הירידה השניה היתה בימי הבית הראשון שעבדו את הבעלים ואת העשתרות ויעשו כל תועבה כמו שנאמר (מ"ב יז, ז) ויהי כי חטאו בני ישראל לד' אלקיהם וגו' וילכו בחקות הגוים וגו' ויחפאו ב"י דברים אשר לא כן על ד' וגו' ויעשו דברים רעים להכעיס את ד' וגו' ויעד ד' בישראל וביהודה ביד כל נביא כל חוזה וגו' ולא שמעו ויקשו את ערפכם וגו' וימאסו את חקיו

סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי (ששי כשהן מחוברין) כז א וַיְדַבֵּר יהוה

— שרשים והערות —

ואת בריתו וגו׳ ויעזבו את כל מצות ד׳ אלקיהם, ונמשכה הירידה הזאת עד זמני של ירמיהו הנביא שהיה גם הוא מעין דוגמת מרע״ה כמו שאמרו רבותינו בפסיקתא דר״כ הובאת בוכר פיסקא י״ג סי׳ ל״ו נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך כמוך בתוכחות, את מוצא כל מה שכתוב במשה כתוב בירמיהו זה מתנבא ארבעים שנה על יהודה וישראל וכן זה וכו׳ ע״ש, ובימיו נחרב הבית והלכו בגולה, ואולי על זה רמז הכתוב כאן במדרגה השניה ושברתי את גאון עזכם כמו שאמר יחזקאל (כד, כא) הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם, ואומר עוד ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה רמז למה שאמרו רבותינו (יומא נ״ד א׳) שבע שנים נתקיימה בארץ ישראל גפרית ומלח שרפה כל ארצה. הירידה השלישית היתה בימי גלות בבל שירדו ישראל מטה מטה עד ששכחו לא לבד את תורתם כי אם גם את לשון קדשם כמו שנאמר (נחמיה יג, כד) ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית, ולא היו יודעים אפי׳ ענין ראש השנה ומצות תקיעת שופר, וכשקרא לפניהם בספר התורה באחד לחדש השביעי יום תרועה יהיה לכם (במדבר כט, א) ותרגם להם בלשונם לשון ארמית יומא יבבא יהא לכון כמתורגם אצלינו בתרגום אונקלוס, סברו כל השומעים שהיום מצוה לבכות ולהוריד דמעות ובכן התחילו כלם לבכות כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה (שם ח, ט), עד שהסו אותם עזרא ונחמיה ואמרו להם אל תבכו ואל תעצבו כי קדוש היום לאדוננו ופתרון יבבא איננו בכיה אלא תקיעת שופר, והתגוללו בעמי הארצות ונשאו נשים נכריות, עד שהקים לכם ד׳ את עזרא הסופר הוא מלאכי הנביא די רוח אלהין קדישין ביה מעין דוגמת מרע״ה, כמו שאמרו רבותינו (סנהדרין כ״א ב׳) ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל אלמלא קדמו משה ע״ה, והוא וחבריו החזירו את העטרה ליושנה והפיצו דעת התורה בקרב כל העם; ועל אותה הירידה רמז הכתוב כאן פסוק כ״ב והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו׳ כלומר את העמים הפראים הדומים לחיות השדה כמו שאמרו רבותינו (מגילה י״א א׳) ארי נוהם זה נבוכדנצר וכו׳ ודוב שוקק זה אחשורוש וכו׳ אלו פרסיים שאוכלין ושותין כדוב ומסורבלין בשר כדוב ומגדלין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. הירידה הרביעית היתה באחרית ימי הבית השני מזמן מלחמת האחים הורקנוס ואריסטובלוס והלאה שאז נמסרו ישראל בידי הרומאים, כמו שהתאונן הפייטן רבינו שמעון הגדול בפיוטו לשבת המתחיל ברוך ד׳ יום יום נסגרתי לאדום ביד רעי מדני, ומלכות ישראל נתחללה ועברה לזרע האדומים האכזרים אשר לא מבני ישראל המה אלא מבני עבדים האסורים לבוא בקהל ד׳. ואז הקים להם הקב״ה את הלל הנביא מזרע המלוכה שעליו אמרו רבותינו (סנהדרין י״א א׳) שילתה ב״ק מן השמים בעליית בית גוריא ואמרה יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו (כן הגרסא ברוב הספרים) אלא שאין דורו זכאי לכך, הוא וחבורתו האירו עיניהם של ישראל בתורה שבע״פ, ואותו הדבר והרעב אשר נזכרו בירידה זו בפסוק כ״ה וכ״ו הם הנזכרים בספר יוסיפון בפרק נ״ג ונ״ה שהיו בימי הירדוס, ועל ידיהם נתחזקה המלוכה בידו כי העם הביאו את נוארם בעלו ברצון נפשם. הירידה החמישית היתה בזמן חרבן הבית השני, ועל אותה הירידה אמר הכתוב ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו רעה אשר לא היתה כמוה בישראל עד העת ההיא, וירמיהו בקינתו (איכה ב, כ) נבא גם הוא על הירידה הזאת וכן משמע מדברי רבותינו (איכה רבתי פרשה א׳ סי׳ נ״א ופ״ב סי׳ כ״ג), ובימי יהורם בן אחאב מלך ישראל קרה ג״כ מקרה כזה (מ״ב ו, כ״ט) אבל לא על זה כיון הכתוב כי רק מקרה בודד היה ולא פשטה רעתו בכל העם, ואז אבד כל חסן ישראל וגלינו מארצנו גלות שלמה עד היום הזה, והירידה האחרונה הזאת תמשך

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת
לַיהוָה׃ ג וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן
שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ׃ ד וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃
ה וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה
עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃
ו וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ
הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת

שקלים

—שרשים והערות—

עד הגאולה האחרונה על ידי משיח צדקנו שעליו אמרו רבותינו (ילקוט ישעיה רמז תע"ו) ירום מאברהם וכו' ונשא ממשה שכתוב בו כי תאמר אלי שאהו בחיקך, ועל דורו של משיח אמר הנביא (עמוס ה, ב) נפלה לא תוסיף קום (מאליה) בתולת ישראל, לא כגאולת מצרים שקמה מאליה ע"י זכות מצות פרטיות שנתנו להם לפי שעה או בזכות ארבע המעלות הטובות שהיו בהם (ויק"ר פל"ב סי' ה') או בשכר נשים צדקניות (סוטה י"א ב'), ולא כגאולת בבל שקמה על ידי חסד לאומים, ולא כגאולת יון שקמה ע"י גבורת החשמונאים וצדקתם, אלא הקב"ה לבדו יקים אותה מנפילתה בלי שום עזר מן החוץ ואפי' בלי שום זכות כשמואל ור' יהושע (סנהדרין צ"ז ב') וכמו שנאמר (צפניה ג, כ) בשובי את שבותיכם לעיניכם (בלי שום סיוע מצדכם) ונאמר (עמוס ט, יא) ביום ההוא אקים (אני) את סכת דויד הנופלת. כך פירשו בזהר פקודי רל"ט ב'.— [ב] יפלא. פלא (דייטליך אויסספרעכען). בנדרים בא תמיד לשון הפלאה כמו לפלא נדר (לעיל כב, כא) כי יפליא לנדר נדר נזיר (במדבר ו, ב). וכן קרא הכתוב את המלאך שהדיר את שמשון בנזיר בשם מפלא לעשות (שופטים יג, יט) והוא קרא את עצמו בשם פלאי (במדב"ר פ"י סי' ה'). ובשבועה מצאנו לשון מבטא כמו כי תשבע לבטא בשפתים (לעיל ה, ד) או מבטא שפתיה (במדבר ל, ז), ויש בוטה כמדקרות חרב (משלי יב, יח) דרשו רבותינו (נדרים כ"ב א') על נדר, משום דקי"ל כשמואל (שבועות כ"ו ב') גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו, ור' יהודה דאית ליה (נדרים כ"א א') לא נתנה נזירות אלא להפלאה מלשון כי יפלא נפקא ליה.— בערכך. ערך (שאצונג) והכף האחרונה נוספת כמו באכה (בראשית י, יט).— נפשת. נפש (פערזאָנען).— [ג] מבן. בנה.— עשרים. עשר.— ששים. שש (יחזקאל מה, יג).— חמשים. חמש, בין שוה הרבה ובין שוה מעט, כי האומר ערך פלוני עלי הכונה כמו שהוא שוה לפי האמת ולפי האמת לא יערכנו זהב וזכוכית וכל פטדת כוש כי בשבילו נברא העולם (סנהדרין ל"ז סע"א) בהיותו טבעת אחת משלשלת הבריאה כלה ויכול להכריע את כל העולם כלו לכף זכות (קדושין מ' ע"ב) וממנו יוכל לצאת עולם מלא כמו מנח, לפיכך נתנה לו התורה ערך קצוב, על פי גזרת מלך אבל האומר דמי פלוני עלי רצונו לומר כמו שהוא נמכר בשוק לפיכך שמין אותו כעבד.— [ד] נקבה. נקב.— שלשים. שלש.— [ה] שנים. שנה.— שקלים. שקל.— עשרת.

שְׁקָלִים כָּסֶף׃ ז וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־
זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה
שְׁקָלִים׃ ח וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי
הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר
יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס ט וְאִם־בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה
קָרְבָּן לַיהוָה כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַיהוָה יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃
י לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא־יָמִיר אֹתוֹ טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע בְּטוֹב
וְאִם־הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ
יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ יא וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר לֹא־יַקְרִיבוּ
מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן׃
יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן
כֵּן יִהְיֶה׃ יג וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־
עֶרְכֶּךָ׃ יד וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה
וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ
הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם׃ טו וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף

חמישיה

—שרשים והערות—

עשר.— [ח] מך. מיך.— מערכך. מלשלם הערך הקצוב.— והעמידו לפני הכהן. שעור הכתוב והעמידו הכהן לפניו.— והעריך אתו. יעריך השגת ידו וישאיר לו כדי חייו והשאר יקח להקדש.— על פי אשר תשיג. כפי מדרגת העשר אשר תשיג יד הנודר בשעת הערכה ככה יעריכנו ויקבל ממנו להקדש ויצא ידי נדרו, ואפי' עתיד להתעשר אח"כ אין צריך להשלים (ערכין י"ח א').— פי. פה.— תשיג. נשג.— יד. ידה.— הנדר. נדר.— [ט] בהמה. בהם.— יקריבו. קרב. ואם יקדיש בהמה טהורה הכשרה לקרבן.— ממנו. מן הקרבן הזה.— ממנו. אפי' יקדיש אבר אחד ממנו.— [י] יחליפנו. חלף, מרע לטוב.— ימיר. מור, מטוב לרע, ההבדל הזה נראה בכל כתבי הקדש, ורבותינו בברייתא (תמורה ט' ע"א) לא יחליפנו בשל אחרים (דחילוף משמע ע"י שני אנשים, רש"י) ולא ימיר בשל עצמו. וכתב הרמב"ם בספר המצות לא תעשה מצוה ק"ו „אמנם הוא בקדשי מזבח לבד" עכ"ל.— ברע. רוע.— ותמורתו. מור.— והיה וגו' יהיה וגו'. דרך המקראות לכפול פעל ההויה, כמו והיה הוא יהיה לך לפה (שמות ד, טז) והיה ביום ההוא יהיה כל מקום (ישעיה ז, כג).— [יא] טמאה. טמא.— והעמיד. המקדיש.— לפני. פנה.— [יב] בין טוב ובין רע. בין שהעריך ערך טוב להקדש ובין שהעריך ערך רע כי שוה יותר (הרלב"ג).— יהיה. היה, דאין אונאה להקדש (עי' תמורה כ"ז כ').— [יג] חמישתו. חמש.— ערכך. הערך.— [יד] ביתו. בית.— יקום. קום, לקונה אותו.—

חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ׃ חמישי (שביעי כשהן
מחוברין) טז וְאִם ׀ מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה
עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל
כָּסֶף׃ יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃
יח וְאִם־אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־
הַכֶּסֶף עַל־פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע
מֵעֶרְכֶּךָ׃ יט וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ
וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ׃ כ וְאִם־לֹא
יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר
לֹא־יִגָּאֵל עוֹד׃ כא וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ
לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ ששי כב וְאִם
אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃
כג וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל
וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ כד בִּשְׁנַת
הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ

אחזת

—שרשים והערות—

(טו) המקדיש, קדש.— יגאל. גאל.— עליו. על הקרן, יחלקנו לד' חלקים ויוסיף חלק אחד (ב"מ נ"ד א').— (טז) משדה. שדה.— אחזתו. אחז, שירשה ממורישיו (רמב"ם ה' ערכין ריש פ"ד).— לפי זרעו. לפי השעור שיכולים לזרוע בתוכו ולא לפי שויו.— זרע חמר שערים. בעד קרקע שיכולים לזרוע בה כור שעורים יתן המשים שקל בעד כל שנות היובל, שקל לשנה.— שערים. שער, השעורים יש להם שערות ארוכות.— (יז) משנת. שנה.— כערכך יקום. כהערך המפורש.— (יח) הנותרת.— יתר, ישלם רק בעד השנים הנותרות.— ונגרע גרע, מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון (רש"י).— (יט) המקדיש אתו. דוקא הבעלים ולא אדם אחר וכן בפדיון מע"ש, והרמב"ם ז"ל בסיף הלכות תמורה הסביר קצת טעם הדבר ע"ש, ואפשר לומר עוד כי טבע כל אדם לאהוב את חפציו שהוא רגיל בהם כבר יותר מחפצי אחרים וכדרך שאמרו (ב"מ ל"ח א') אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבין של חברו. ואמדה תורה הנאתו זאת בחומש.— (כ) יגאל גאל.— ואם מכר. ומכר הגזבר.— (כא) בצאתו. יצא.— קדש לה'. שאיננה עוד לבעלים אלא לכהני ד'.— בשדה החרם. המפורש במקום אחר (במדבר יח, יד) כל חרם בישראל לך יהיה שמתחלק לכהני המשמר.— (כב) מקנתו. קנה, שקנה שדה מחברו כמוכן עד שנת היובל והקדישה לזמן ההוא.— מכסת. מכס (עי' שמות יב, ד).— הערכך. המפורש לעיל פסוק פ"ו.— ונתן וגו'. כשבא לגאול שדהו.— (כד) ישוב. שוב.— לאשר קנהו. לאיש אשר קנהו

אֲחֻזַּת הָאָרֶץ׃ כה וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל׃ כו אַךְ־בְּכוֹר אֲשֶׁר יְבֻכַּר
לַיהוָה בִּבְהֵמָה לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה
לַיהוָה הוּא׃ כז וְאִם בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה בְעֶרְכֶּךָ
וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃
כח אַךְ כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־
חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ שביעי כט כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר
יָחֳרַם מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ ל וְכָל־מַעְשַׂר
הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃
לא וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃
מפטיר לב וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת

השבט

—שרשים והערות—

ממנו לפני הקדישו.— **לאשר לו אחזת הארץ.** ואם האיש המוכרו לו קנהו מאיש אחר ישוב לבעליו הראשונים, אבל לא להקדש.— (כה) **וכל ערכך.** כל תשלומי הערוכין יהיו נשקלים בשקל הקדש.— **עשרים.** עשר.— **יהיה.** היה.— (כו) **בכור יבכר.** בכר.— **יבכר לה'.** שעל ידי בכורתו הוא שייך לד'.— **לא יקדיש איש אתו.** לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו (רש"י), ורמב"ן פירש שאין צריך להקדישו לפי שהוא קדוש מעצמו, ואפי' למ"ד (ערוכין כ"ט סוע"א) שמצוה להקדישו מ"מ אם לא הקדישו קדוש מעצמו.— [כז] **ואם בבהמה הטמאה.** סב על האמור לעיל פסוק ט' שהמקדיש בהמה טהורה הראויה לקרבן אין לה לא פדיון ולא תמורה, אבל המקדיש בהמה טמאה יש לה פדיון ומוסיף חומש ככתוב לעיל פסוק י"ג, וכדרך הפשט פירש רנה"ו שמדבר מפטר חמור שצריך לפדותו בשה ואם לא פדהו אלא הקדישו חל עליו דין הקדש ומוסיף חומש בגאולתו, ואין זה מקדיש דבר שאיננו שלו כי החמור הוא שלו ואינו חייב לכהן אלא שה, וצ"ע.— (כח) **כל חרם.** האומר על דבר שהוא שלו „חרם הוא לד'" הרי הוא קדש קדשים לד' ולא ימכר ולא יגאל עד שיתננו לכהנים, כמו שנאמר (במדבר יח, יד) כל חרם בישראל לך יהיה, ומשבא ליד כהן הרי הוא כממונו.— **מאדם.** עבדו ושפחתו הכנענים.— (כט) **אשר יחרם מן האדם.** שהחרימו הצבור מקרבם איזו בני אדם על פי ב"ד הגדול לצרך שעה כמו שהחרימו ישראל ליושבי יבש גלעד (סוף שופטים), אין לאדם זה פדיון אלא מות יומת.— **יפדה.** פדה.— [ל] **מעשר.** עשר, במעשר שני הכתוב מדבר.— **מזרע הארץ.** תבואת דגן.— **מפרי העץ.** תירוש ויצהר.— **מזרע.** זרע.— **מפרי.** פרה.— **העץ.** עצה.— **לה' הוא.** קדש לד' ואסור לאכלו חוץ לירושלם.— (לא) **ממעשרו.** ולא ממעשר חברו.— **חמשיתו.** חמש.— **יסף.** יסף.— [לב] **וכל מעשר בקר וצאן.** שמעשרין בכל שנה את הנולדים.— **כל אשר יעבר.** שנותנים אותם לעבור אחד אחד תחת השבט.— **העשירי.** ואחר ולא עשירי.— **העשירי.** עשר.— **יהיה קדש.** ליקרב

הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה׃ לג לֹא יְבַקֵּר בֵּין
טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא
וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה הַמִּצְוֺת אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃

חזק

—שרשים והערות—

דמו ואימוריו על המזבח כשלמים והבשר נאכל לבעלים.— [ל״ג] לא יבקר. בקר, לא ידקדק להוציא את הטובים והמובחרים בעשירי אלא מי שיצא בעשירי יצא, ואם יצא בעל מום לא יקריבנו אלא יאכלנו בקדושת מעשר.— ולא ימירנו. אם יצא טוב לא ימירנו ברע ממנו ואפי׳ היא כשר למזבח, שהייתי אומר אחרי שהמעשר נאכל לבעלים ואינו ניתן לכהן מה לי כחוש ומה לי שמן.— והיה וגו׳ יהיה וגו׳. (ראה לעיל פסוק י׳).— לא יגאל. גאל, והוא הדין שלא ימכר מחיים (בכורות ל״ב א׳).— [ל״ד] אלה המצות. ראה מה שכתבנו לעיל ריש בהר.— אל בני ישראל. להגיד לבני ישראל.— בהר. הרר.—

זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו

חמשה חומשי תורה

ספר

במדבר

בינת מקרא

עם באור קצר למלמדים הנקרא

שרשים והערות

יבאר שרש כל תיבה כעין התנ״ך הידוע עם איתיות הלולות, הבדל השמות והפעלים והמלים הנרדפים, דקדוק כל מלה קשה, באור הענין במקומות הצריכים באור — בדרך הפשט הברור. מסכים לקבלת חז״ל האמיתית.

מאת הרה״ג המדקדק המפורסם מו״ה

אריה ליב גארדאן

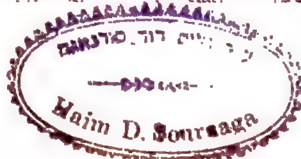
נדפס

בעיה״ק **ירושלם** תובב״א

בדפוס בהוצאת „מריה״ שעהנבוים את וויים.

שנת **תרס״ח** לפ״ק

במדבר א

א א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת
כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃ ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־
יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן׃
ד וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־
אֲבֹתָיו הוּא׃ ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ
אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃
ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃
י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה
גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ יב לְדָן
אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
יד לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע
בֶּן־עֵינָן׃ טז אֵלֶּה קְרִיאֵי* הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת
אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה

* קרואי קרי

יאהרן

שרשים והערות—

(א) וידבר—לאמר. ריש תוריע וריש אהרי. — וידבר. דבר. במדבר. דבר.— מועד. יעד (לוזאממענקונפטס—אדער בעשטיממינגסצעלט). — השני. שנה.— לצאתם. יצא.— לאמר. אמר.— (ב) שאו. נשא (נעהמעט אויף).— את ראש. (דיא גוזאממטנאהל).— בני. בנה.—. למשפחתם. ספח. אבתם. אבה. בתים הרבה לכל משפחה ואנשים הרבה בכל בית (יהושע ז, יד).— במספר. ספר.— שמות. שמה. שם כל יחיד ויחיד.— לגלגלתם. גלל, וגכפלה הפא.— (ג) עשרים עשר.— ומעלה. עלה, והה"א נוספת.— יצא צבא. (מיליטארפאהיג).— תפקדו. פקד.— אתם. אות.— לצבאתם. (נאך איהרען רעגימענטערן) כל שבט נקרא צבא.— (ד) ואתכם. אתת.— יהיו. היה.— למטה. נטה.— ראיש לבית אבתיו הוא. ראש לכל בתי האבות הנמצאים בשבטו.— (טז) קרואי. קרא (דיא בערופענע).— העדה. יעד.— נשיאי. נשא.— מטות אבותם. (איהרער פאטערליכען שטאממעס).— ראשי. ראש.— אלפי. אלף.— (יז) ויקח. לקח.—

וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃
יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ
עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס שני כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן
בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר
שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה
וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד
חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ
כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם
בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ
מֵאוֹת׃ פ כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם

לבית

—שרשים והערות—

האנשים. אנש.— האלה. אל.— נקבו. נקב (באצייכנעט).— (יח) הקהילו. קהל.— ויתילדו. ילד (זייגטען איהרע געבורטסשטיינג אן).— (יט) כאשר צוה וגו׳ ויפקדם. המקרא מסורס ומשפטו ויפקדם וגו׳ כאשר צוה, וכמוהו כאשר צוה וגו׳ ויניחהו וגו׳ (שמות טז, לד) משפטו ויניחהו וגו׳ כאשר צוה וגו׳.— (כ) ויהיו. היה.— תולדתם ילד.— (כא) פקדיהם. פקד (איהרע געצאהלטען).— וארבעים. רבע.— מאות. מאה.— (כג) תשעה. תשע.— והמשים. חמש.— (כה) ושש. ששה (יחזקאל מה, יג).— (כז) ושבעים.

לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה
כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ כט פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה יִשָּׂשכָ֑ר אַרְבָּעָ֧ה
וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ ל לִבְנֵ֣י זְבוּלֻ֔ן תּוֹלְדֹתָ֥ם
לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים
שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ לא פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה זְבוּלֻ֑ן
שִׁבְעָ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ לב לִבְנֵ֤י יוֹסֵף֙
לִבְנֵ֣י אֶפְרַ֔יִם תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃
לג פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה אֶפְרָ֑יִם אַרְבָּעִ֥ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃
פ לד לִבְנֵ֣י מְנַשֶּׁ֔ה תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֗וֹת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃
לה פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה מְנַשֶּׁ֑ה שְׁנַ֧יִם וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף וּמָאתָֽיִם׃
פ לו לִבְנֵ֣י בִנְיָמִ֔ן תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃
לז פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה בִנְיָמִ֑ן חֲמִשָּׁ֧ה וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף
וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ לח לִבְנֵ֣י דָ֔ן תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית
אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל
יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ לט פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה דָ֑ן שְׁנַ֧יִם וְשִׁשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף
וּשְׁבַ֥ע מֵאֽוֹת׃ פ מ לִבְנֵ֣י אָשֵׁ֔ר תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם
לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמֹ֗ת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה
כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ מא פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה אָשֵׁ֑ר אֶחָ֧ד וְאַרְבָּעִ֛ים
אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ פ מב בְּנֵ֣י נַפְתָּלִ֔י תּוֹלְדֹתָ֥ם

למשפחתם

—שרשים ותערות—

שבע.— (לה) שנים. שנה.— ושלשים. שלש.— ומאתים. מאה.— (לט) וששים. ששה.—

[מב] בני נפתלי. לא הוצרך לומר אני שייך לשבט נפתלי כמו שהוצרך כל אחד מן השבטים הקודמים כבואו להמנות לומר אני שייך לשבט פלוני, אחרי שבשבט נפתלי הוא האחרון שלא נמנה

לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי
שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ מד אֵלֶּה
הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל
שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃
מה וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַיִּהְיוּ כָּל־
הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים׃ מז וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ
בְּתוֹכָם׃ פ מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מט אַךְ
אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן
הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־
הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃
נא וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן
יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ נב וְחָנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל

איש

— שרשים והערות —

עוד ידוע שכל האנשים הנשארים הם משבט זה, ולא הוצרכו אלא למנותם בלבד לדעת מספרם, לפיכך לא אמר הכתוב לבני נפתלי כלומר לאמר שהאנשים האלה שייכים לבני נפתלי, כי הדבר ידוע מאליו, והרי זה כאלו אמר, נשארו בני נפתלי כך וכך.— [מה] **ויהיו כל פקודי וגו' מבן עשרים.** כל הפקודים האלה היו מבן עשרים, העיד הכתוב שלא נתערב בהם אחד שטעו בשנותיו.— [מז] **התפקדו.** פקד, מורכב מן ההפעל וההתפעל, לא נמנו ע"י אחרים ולא מנו את עצמם עד שבא עליהם צווי פרטי.— **בתוכם.** תוך.— [מט] **לא תפקד.** מנין פרטי.— **לא תשא.** מנין כללי.— **בתוך בני ישראל.** כי ישראל נקראים עדה (לעיל ב.) והלוים שייכים לעדות לנשיאת דגל התורה (הרב ר' שמשון הירש ז"ל).— [נ] **הפקד.** פקד (בעשטעללט).— **משכן.** שכן.— **העדת.** עוד.— **כליו.** כלה.— **ישאו.** נשא.— **ישרתהו.** שרת.— **וסביב.** סבב.— **יחנו.** חנה.— [נא] **ובנסע.** נסע.— **יורידו.** ירד, יפרקו.— **יקימו.** קום.— **והזר.** זור.— **הקרב.** קרב. **יומת.** מות, בידי שמים, ואע"ג דבכל מקום יומת מבנין ההפעל בידי אדם וכן תרגם אונקלוס כאן יתקטל, היינו לפי שהמיתה תהיה קרובה וכרוכה בעקב המעשה דומה כאלו נהרג בידי אדם.— [נב] **מחנהו.** חנה.— **דגלו.** דגל.— **לצבאתם.** צבא, שלא יתערבו בתוך מחנה

אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ נג וְהַלְוִיִּם
יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃
נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
כֵּן עָשׂוּ׃ פ שלישי ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ ג וְהַחֹנִים
קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי
יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה
יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ז מַטֵּה
זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ ח וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ט כָּל־
הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־
אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס
י דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי
רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ יב וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה

שמעון

—שרשים והערות—

לויה.— [נג] יהיה. היה.— עדת. יעד.— ושמרו. שמר.— [נד] ויעשו. עשה, שהתרחקו מן הלוים.— [ב] באתת. אות, כסימן המיוחד לשבטו, ובבמדבר רבה פ"ב סי' ז' סימנים היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע על כל מפה ומפה כצבע של האבנים הטובות שהיו על לבו של אהרן, ראובן אבנו אדם ומפה שלו אדומה ומצייר עליה דודאים, שמעון פטדה ומפה שלו ירוקה ומצויר עליה שכם וכו' ע"ש.— מנגד. הרחק מיל מאהל מועד (במדבר רבה שם סי' ט').— [ג] קדמה מזרחה. כמו נגבה תימנה תוספת ה"א (עקספלעטיוו).— [ה] והחנים עליו, אצלו או עמו כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה, כב).— [ח] שבעה. שבע.— וחמשים. חמש.— וארבע. רבע.— מאות. מאה.— [ט] הפקדים. פקד.— ושמנים. שמן.— ראשנה. ראש.—

שמעון ונשיא לבני שמעון שלמיאל בן־צורישדי׃
יג וצבאו ופקדיהם תשעה וחמשים אלף ושלש מאות׃
יד ומטה גד ונשיא לבני גד אליסף בן־רעואל׃ טו וצבאו
ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים׃
טז כל־הפקדים למחנה ראובן מאת אלף ואחד
וחמשים אלף וארבע־מאות וחמשים לצבאתם ושנים
יסעו׃ ס יז ונסע אהל־מועד מחנה הלוים בתוך המחנת
כאשר יחנו כן יסעו איש על־ידו לדגליהם׃ ס יח דגל
מחנה אפרים לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים
אלישמע בן־עמיהוד׃ יט וצבאו ופקדיהם ארבעים
אלף וחמש מאות׃ כ ועליו מטה מנשה ונשיא לבני
מנשה גמליאל בן־פדהצור׃ כא וצבאו ופקדיהם שנים
ושלשים אלף ומאתים׃ כב ומטה בנימן ונשיא לבני
בנימן אבידן בן־גדעני׃ כג וצבאו ופקדיהם חמשה
ושלשים אלף וארבע מאות׃ כד כל־הפקדים למחנה
אפרים מאת אלף ושמנת־אלפים ומאה לצבאתם
ושלשים יסעו׃ ס כה דגל מחנה דן צפנה לצבאתם
ונשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי׃ כו וצבאו ופקדיהם
שנים וששים אלף ושבע מאות׃ כז והחנים עליו מטה
אשר ונשיא לבני אשר פגעיאל בן־עכרן׃ כח וצבאו

ופקדיהם

—שרשים והערות—

(י) תימנה. ימן.— (יב) מטה. נטה.— [יג] תשעה. תשע. [טו] ושש. ששה.— [טז] ושנים. שנה.— יסעו. נסע.— [יז] ונסע אהל מועד. מכאן למדו רבותינו (זבחים ס"א ב') שאע"פ שנתפרק המשכן כל המחנות בקדושתם עומדים לענין אכילת קדשים ושלוח טמאים וקדשים אינן נפסלין ע"י הפריקה ביוצא (עי' שמות מ, כג), ונסע אוהל מועד „אע"פ שנסע אהל מועד הוא".— מחנה הלוים. שרש מחנה חנה.— באשר יחנו כן יסעו. קדושתם עליהם (מנחות נ"ה א').— ידו. יד, מקומו כמו ויד תהיה לך (דברים כג, יג).— [יח] ימה. ימם.— [כא] ושלשים. שלש.— ומאתים. מאה.— [כה] צפנה. צפן, [כו] וששים. ששה.— [כז] והחנים.

וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כט וּמַטֵּה
נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ ל וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ לא כָּל־
הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם׃ פ לב אֵלֶּה פְּקוּדֵי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם
שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃
לג וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ
לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל בֵּית אֲבֹתָיו׃ פ רביעי ג א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת
אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי׃
ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀ נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר
וְאִיתָמָר׃ ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים
אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן׃ ד וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי

יהוה

— שרשים והערות —

חנה.— (לא) הפקדים. פקד (דיא געצאהלטען).— ושבעה. שבע.— וחמשים. חמש.— לאחרנה. אחר.— לדגליהם. דגל. (לב) פקודי בני ישראל. המפרשים נתעוררו על שנוי הלשון שבכלם כתיב וצבאו ופקדיהם רק ביששכר וזבולן וראובן כתיב וצבאו ופקדיו. ושער הגאון מלבי"ם ז"ל שאלה שלשת הנשיאים מנו בעצמם את צבאם ופירוש וצבאו ופקדיו של הנשיא, אבל יתר השבטים לא מנם הנשיא אלא הם מנו את עצמם.— אבתם. אבה.— המחנת. חנה.— לצבאתם. צבא.— שש. ששה.— (לג) התפקדו. פקד.— (לד) ויעשו. עשה.— למשפחתיו. שפח. על בית אבתיו. כל אחד ואחד הנה בבית אביו שאליו התיחס ולא הלך מבית לבית לרגל את בית חברו לראות הנעשה שם (ויקרא יט, טז), ועל דבר זה נתקנא בלעם ואמר מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כד, ה). (א) תולדת. ילד, פתח בתולדות אהרן ומשה ומפרש תולדות אהרן בלבד? מכאן למדו רבותינו שתלמידיו של אדם הם בניו כדתניא בספרי (דברים ו, ז) ושננתם לבניך אלו תלמידיך וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים, ובני אהרן היו תלמידיו של משה.— (ב) שמות. שמה.— בני. בנה.— הבכר. בכר.— (ג) הכהנים. כהן.— המשחים. משח.— מלא. הממלא והוא הקב"ה (בעפאללמאכטיגט).— (ד) וימת. מות.— לפני. פנה.— בהקרבם. קרב.— אש. אשש.— זרה. זור, ואת פי משה רבם לא שאלו, ועי' רש"י אחרי מות.— במדבר. דבר.— סיני. אע"פ שכל מנין בני

יְהוָה בְּהַקְרִבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים
לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן
אֲבִיהֶם׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו הַקְרֵב
אֶת־מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ
אֹתוֹ׃ ז וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ ח וְשָׁמְרוּ
אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ ט וְנָתַתָּה אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ואת

— שרשים והערות —

ישראל והלוים היה במדבר סיני כי לא נסעו עדין משם ? מפני שמתם הזכיר מקום המקרה, עי' רש"י ריש מסעי בשם ר' תנחומא.— על פני. בחייו.— (ו) הקרב. קרב.— מטה. נטה.— והעמדת. עמד.— אתו. אות.— ושרתו. שרת.— (ז) משמרתו. שמר, לסייעו בעבודתו.— משמרת כל העדה. להרחיקם מן הקדש.— לעבד עבדת. עבד, ועל ידי זה תֵּעָבֵד עבדת המשכן כהלכתה.— (ח) כלי. כלה.— מועד. יעד.— משמרת ב"י. שלא לאשם לקרוב אל הכלים האלה.— (ט) ונתתה. נתן.— נתונם נתונם. ת"א מסירין יהיבין אינון ליה, כונת המתרגם ללמדנו שאין זה כפל לשון לחזק הענין כדרך שאומרים הפשטנים, אלא ביאור אופן הנתינה, שנתינת הלוים לאהרן ולבניו איננה בתור שכירות חלף מעשרותיהם כדמשמע מלשון הכתוב (לקמן יח, כא) חלף עבודתם אשר הם עובדים, כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם, באופן שתהיה רשות ביד הלוים לחזור בהם בכל עת שירצו כמשפט הפועלים שיכולים לחזור בהם אפי' בחצי היום, אלא בתור נתינים גמורים להלוטין, כמו ומן הנתינים שנתן דוד (עזרא ח, כ) שהם הגבעונים אשר שמם דוד לנתינים בבית ד', ונתונים הראשון הוא תאר כמו נתינים ביוד ונתונים השני הוא בינוני פעול, ודעת המתרגם לפרש הלשון כך, נתונים (בתור נתינים מוחלטים) נתונים המה לו, ולכן תרגם את הראשון מסירין שפירושו נתינים מוחלטים כמו שתרגם (דברים כח, לב) בניך ובנותיך נתונים לעם אחר מסירין לעמא אחרן בחסרון שעל ההויה יהיו נתונים, ולבל יאמרו הכהנים בלבבם שהלוים הם נתיניהם לעבדם ולעשות מלאכתם גם בבית ובשדה, לכן בא הכתוב סו"פ קרח ולמד—לכם מתנה נתונים לד' לעבוד את עבודת אהל מועד, רק לעבודת אוה"מ בלבד, וכמו שאמרו שם בספרי לד' הם מסורים ואינם מסורים לכהנים, ונתונים שם פעל בינוני ולא תאר, לכן תרגם שם אונקלוס לכון מתנא יהיבין קדם ד', ולכן הוסיף שם הכתוב תיבת „אחיכם" להודיע שהם אחיכם ולא עבדיכם: אבל לקמן (ח, טז) שהכתוב מדבר שם מתחלת ההפרשה שהופרשו הלוים מתוך בני ישראל והוקדשו לד' „כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל" ואיננו מדבר מאופן הנתינה לכהנים תרגם אונקלוס כפי ענינו „ארי אפרשא מפרשין אינון קדמי" וכפל הלשון דרשו רבותינו ז"ל נתונים למשא נתונים לשיר, וכשחזר הכתוב. אח"כ והודיע מסירת הלוים מאתו אל הכהנים ואמר שם ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו תרגם אונקלוס כפי הראוי „ויהבית ית לואי מסירין לאהרן ולבנוהי" כלומר שנתתי להם את הלוים בתור

י ואת־אהרן ואת־בניו תפקד ושמרו את־כהנתם והזר
הקרב יומת : פ יא וידבר יהוה אל־משה לאמר : יב ואני
הנה לקחתי את־הלוים מתוך בני ישראל תחת כל־
בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלוים : יג כי לי
כל־בכור ביום הכתי כל־בכור בארץ מצרים הקדשתי
לי כל־בכור בישראל מאדם עד־בהמה לי יהיו אני
יהוה : פ חמישי יד וידבר יהוה אל־משה במדבר סיני
לאמר : טו פקד את־בני לוי לבית אבתם למשפחתם
כל־זכר מבן־חדש ומעלה תפקדם : טז ויפקד אתם
משה על־פי יהוה כאשר צוה : יז ויהיו־אלה בני־לוי
בשמתם גרשון וקהת ומררי : יח ואלה שמות בני־
גרשון למשפחתם לבני ושמעי : יט ובני קהת
למשפחתם עמרם ויצהר חברון ועזיאל : כ ובני מררי
למשפחתם מחלי ומושי אלה הם משפחת הלוי לבית
אבתם : כא לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי
אלה הם משפחת הגרשני : כב פקדיהם במספר כל־
זכר מבן־חדש ומעלה פקדיהם שבעת אלפים וחמש
מאות : כג משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה :

ונשיא

—שרשים והערות—

נתינים מוחלטים, כן נראה ברור בכונת המתרגם.— מאת. אתה.— [י] תפקד. פקד (ציגם אתע זעלען).— ושמרו. שמר.— כהנתם. כהן.— והזר. זור.— יומת. מות.— [יב] לקחתי. לקח.— תחת. מן נחת.— בכור. בכר.— פטר רחם. שזוח פטר רחם (ערעפפנונג דעה מוטטערשאָאָססעס).— [יג] הכתי. נכה.— הקדשתי. קדש.— לי יהיו. לעולם. אע"פ שהחלפתים בלוים בקדושתם עומדים.— יהיו. היה.— [יד] במדבר. דבר.— [טו] בני. בנה. אבתם. אבה.— למשפחתם. שפח.— ומעלה. עלה.— [טז] ויפקד. (געצאָהלט).— אלה. אל.— בשמתם. שמה.— [כב] פקדיהם. (איהרע צאָהלונגען).— במספר. ספר. היו במספר וגו'.— פקדיהם. (איהרע געצאָהלטען).— שבעת. שבע — אלפים. אלף.— מאות. מאה.— (כג) אחרי. אחר.—

כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל׃ כה וּמִשְׁמֶרֶת
בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר
אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל
עֲבֹדָתוֹ׃ ס כז וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת
הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ כח בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה
שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃
כט מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃
ל וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־
עֻזִּיאֵל׃ לא וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת
וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃
לב וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת
שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי
וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם
בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים
וּמָאתָיִם׃ לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל
בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת

משמרת

—שרשים והערות—

המשכן. שכן.— יחנו. חנה.— ימה. ימם.— (כד) ונשיא. נשא.— (כה) ומשמרת. שמר, תחת משמרת (אונטער איהרער בעאבאכטונג).— מועד. יעד.— מכסהו. כסה.— ומסך. סכך.— (כו) וקלעי. קלע (אומהאנגע).— המזבח, זבח.— סביב. סבב.— מיתריו. יתר. של המשכן והאהל והחצר ע' באורנו לקמן (ד, לב).— לכל עבדתו. עבד. השייכים לתקון הקמתו.— (כח) שמנת, שמן.— ושש. ששה.— שמרי וגו'. כלם יהיו שומרים את הדברים הקדושים מאד.— (כט) תימנה. ימן.— (לא) והשלחן. שלח.— והמנורה. נור.— וכלי. כלה.— ישרתו. שרת.— וכל עבדתו, מיתריו (רמב"ן).— (לב) פקדת שמרי. עליו מוטלת הפקידה (דאס אמט) של כל שומרי וגו' להשגיח עליהם.— (לד) ופקדיהם. (אונד איהרע צאהלונגען ווארען).— ומאתים. מאה.— (לה) צפנה. צפן.— (לו) ופקדת משמרת. (דאס אמט דער אבהוט).— קרשי. קרש, להשגיח על קרשי וגו'.— ובריחיו. ברח.— ועמדיו. עמד.— ואדניו.

מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו
וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לז וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב
וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן
קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד ׀ מִזְרָחָה מֹשֶׁה ׀ וְאַהֲרֹן וּבָנָיו
שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר
הַקָּרֵב יוּמָת׃ לט כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן* עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ ס ששי מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ מא וְלָקַחְתָּ אֶת־
הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת
בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
מב וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת

* נקוד על ואהרן

אבן

—שרשים והערות—

אדן.— **וכל כליו.** כגון סטיסים ומקבות. — [לז] **ויתדתם.** יתד.— [לח] **והחנים.** חנה.— **לפני.** פנה.— **המשכן.** שכן.— **קדמה,** קדם (אם אֵרניע).— **לפני אהל מועד מזרחה.** התיבות האלה הם באור אל התיבות הקודמות „לפני המשכן קדמה" אהל מועד באור לתיבת „משכן" ומזרחה באור לתיבת „קדמה" כדרך הבאור הנהוג במקראות (עקספלאנאטיוו) אחר אחרי פעמים רבות.— **שמרים משמרת.** שמר, להיות שומרים כלויים על המקדש וקדשיו.— **למשמרת.** נוסף על משמרת כל העם שמחויבים גם הם לשמור ולהשגיח לבל ידחקו זרים אל הקדש.— **והזר.** זור.— **יומת.** מות. — [לט] **שנים.** שנה.— **ועשרים.** עשר, כהמספר הכללי הזה לא נחשבו אלא כ"ב אלף הפשוטים כדי להפקיע בהם כ"ב אלף בכורי ישראל, ונשארו עוד שלש מאות לויים בכורים שאינם יכולים להפקיע בכורי ישראל כי אין בכור מפקיע בכור ולפיכך לא חשבם (בכורות ה' ע"א), ועי' היטב מה שכתבנו בזה שמות (יב, לז). — [מ] **ושא.** נשא (נימם אייף).— **מספר.** ספר.— **שמתם.** שמה, אע"פ שכבר נכתבו שמותיהם במספר מפקד כל העם כמו שנאמר שם במספר שמות? הוצרך לכתוב שמותיהם פעם שנית, לפי שגם בהם יש מעלה וקדושה יתרה על העם כמו שכתבנו (לעיל פסוק י"ג).— [מא] **ולקחת.** לקח.— **בהמה.** בהם.— **בבהמת בני ישראל.** בתמורתם, ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל, לפיכך לא מנה את הבהמות (בכורות ד' ע"ב)— [מב] **באשר צוה.** תיכף אחר הצווי.— [מג] **לפקדיהם.** מסקנת המאמר כצורתה האמתית, מספר הבכורים היה שוה לפקודי הלוים כי גם בלוים היה עודף ג' מאות, וכנוי לפקודיהם מוסב על הלוים הנזכרים בסמוך.— **שלשה.**

מבן־חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף
שלשה ושבעים ומאתים: פ מד וידבר יהוה אל־משה
לאמר: מה קח את־הלוים תחת כל־בכור בבני ישראל
ואת־בהמת הלוים תחת בהמתם והיו־לי הלוים אני
יהוה: מו ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים
העדפים על־הלוים מבכור בני ישראל: מז ולקחת
חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח
עשרים גרה השקל: מח ונתתה הכסף לאהרן ולבניו
פדויי העדפים בהם: מט ויקח משה את כסף
הפדיום מאת העדפים על פדויי הלוים: נ מאת בכור
בני ישראל לקח את־הכסף חמשה וששים ושלש
מאות ואלף בשקל הקדש: נא ויתן משה את־כסף
הפדים* לאהרן ולבניו על־פי יהוה כאשר צוה יהוה
את־משה: פ שביעי ד א וידבר יהוה אל־משה ואל־
אהרן לאמר: ב נשא את־ראש בני קהת מתוך בני
לוי למשפחתם לבית אבתם: ג מבן שלשים שנה
ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־בא לצבא לעשות

* הפדוים קרי

מלאכה

— שרשים והערות —

שלש.— ושבעים. שבע.— [מו] פדויי. פדה.— ואת פדויי. אחר במקום מקרה פדיוני, כמו והאבדתי חכמים מאדום (עובדיה א) תחת חכמה מקביל אל ותבונה מהר עשו, כלומר ובנוגע לפדיוני הרע"ג העודפים שאין לוים תחתיהם— תעשה כך.— העדפים. עדף.— [מז] חמשה חמשה. חמש (יע פינף) כמו שנים שנים באו (בראשית ז, ט) יע צוויא, עשרה עשרה הכף (לקמן ז, פו) יע נעהן.— שקלים. שקל.— לגלגלת. גלל, וכפלה הפא.— תקח. לקח.— [מח] ונתתה. נתן.— פדויי העדפים. כסף פדיון העודפים או כסף של הפדוים העודפים.— [מט] הפדיום. מם תחת נון כמו לקץ הימין (סוף דניאל) נון תחת מם.— על פדויי הלוים. על הבכורים שפדו אותם הלוים.— [נ] מאת. אתת.— וששים. ששה.— [נא] ויתן. נתן.— פי. פה.— [ב] נשא. כמו זכור ושמור אמיר להם (לקמן ו, כג) צווי בתמונת מקור.— נשא את ראש. קבל מהם מספר חדש.— מתוך בני לוי. מתוך המספר הראשון שהיה מבן חדש ומעלה.— [ג] מבן שלשים וגו'. המספר הזה יהיה מבן ל' עד בן נ' שנה שהם שנות הכשרון

מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ ד זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל
מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ
הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת אֲרֹן
הָעֵדֻת׃ ו וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־
כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו׃ ז וְעַל ׀ שֻׁלְחַן הַפָּנִים
יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־
הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד
עָלָיו יִהְיֶה׃ ח וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ
אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ ט וְלָקְחוּ ׀
בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־
מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר
יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ י וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ אֶל־מִכְסֵה
עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יא וְעַל ׀ מִזְבַּח הַזָּהָב
יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ
וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ יב וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר
יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם

במכסה

— שרשים והערות —

לעבודה.— לצבא. לצבא העובדים (גוס ארבייטסהעער).— לעשות. עשה.— מלאכה. לאך.— מועד. יעד.— [ד] עבדת. עבד.— [ה] ובא. בוא.— ובניו. בנה.— בנסע. נסע.— והורדו. ירד.— פרכת. פרך.— המסך. סכך.— וכסו. כסה.— העדת. עוד.— [ו] ופרשו. פרש.— כליל. כלל.— תכלת. (שמות כה, 7).— מלמעלה. עלה, ו זהא נוספת.— ושמו. שום.— בדיו. בדד, יתקעים לשאת כי לא הוסרו משם לעולם (שם פסוק ט״ו).— [ז] שלחן. שלח.— הפנים. פנה, היו שם גם שלחנות אחרים וזהו השלחן שעליו ערוך לחם הפנים (דאס שערלייגע בראָד) (רא״ב״ע).— הקערת. קער. דפוסי הלחם.— הכפה. כפף, בזיכי הלבונה.— המנקית. נקה (רייניגונגס־אַהרען).— קשות. קשה (לעיל שם פסוק כ״ט).— הנסך. לעיל שם.— עליו יהיה. בשעת סליק מסעות לא יסירו את הלחם ולא יפסל (מנחות נ״ה א׳).— יהיה. היה.— [ח] תולעת. תלע.— שני. שנה (קארמאזינראָטה). וכסו במכסה. כסה.— [ט] ולקחו. לקח.— מנרת. נור.— המאור. אור.— נרתיה. נור.— מלקחיה. לקח (צאנגען).— מחתתיה. חתה (שאופעלאפען).— כלי. כלה.— שמנה. שמן.— ישרתו. שרת.— [י] אתה. אות.— המוט. מוט (שטאנגע).— [יג] ודשנו. דשן. (ענטאשען).—

בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ יד וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־
כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־
הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ
וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ טו וְכִלָּה
אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ
בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־
יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל
מוֹעֵד׃ טז וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר
וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת
כָּל־הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכֵלָיו׃ פ מפטיר
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ יח אַל־
תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃
יט וְזֹאת ׀ עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ
עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃ כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע
אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ פ פ

וידבר

שרשים והערות

המזבח. זבח.— ארגמן. (פורפוררויטה). — [יד] המזלגת. זלג (גאבעלן).— היעים. יעה (שויפעלן).— המזרקת. זרק (שפרענגבעקקען).— [טו] וכלה. כלה.— ואחרי. אחר.— יבאו. בוא.— לשאת. נשא.— יגעו. נגע.— ומתו. מות.— משא. נשא.— מועד. יעד.— [טז] ופקדת. פקד (אויפזיכט).— וקטרת. קטר.— הסמים. סמם.— ומנחת. מנח.— התמיד. תמד, הסלת והשמן הצריכים לעולת התמיד.— המשחה. משח.— פקדת. ופקידת.— כל המשכן. מלבד מה שהוא עליו בעצמו ישגיח על כל נושאי המשכן וקדשיו שיעשו כהלכתם.— בקדש ובכליו. בין הדברים הקדושים עצמם ובין הכלים הצריכים להם, וכמו שנאמר (לעיל ג, לב).— [יח] תכריתו. כרת.— אל תכריתו. אל תניחו להכרית שבטם ראותם בארון האלקים בטרם נתכסה.— משפחת. שפח.— [יט] עשו. עשה.— וחיו. חיה.— בגשתם. נגש.— את קדש הקדשים. כנגשם לגשת.— ושמו. שום (איינזעטצען).— עבדתו. עבד. לא יקחו את הקדשים בעצמם אלא אהרן ובניו ימסרום לכל אחד מהם ויתקנום על כתפיהם.— [כ] ולא יבאו. פתאום.— לראות. ראה.— כבלע. כשעה שמכסין שהקדש נבלע בתוך כסויו.—

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ
בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
כג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה
תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה
בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ כד זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד
וּלְמַשָּׂא׃ כה וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אֹהֶל
מוֹעֵד מִכְסֵהוּ וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְמָעְלָה
וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְאֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר
וְאֶת־מָסַךְ ׀ פֶּתַח ׀ שַׁעַר הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה לָהֶם וְעָבָדוּ׃ כז עַל־פִּי אַהֲרֹן

ובניו

—שרשים והערות—

(כב) **גם הם.** כן דרך הלשון בשם נכפל להשתמש בשם השר במקום אחר יחסים, כמו ילדה ילד גם הוא (בראשית ד, כו) תחת גם לו, ישמח לבי גם אני (משלי כג, טו) תחת גם לבי, ברכני גם אני (בראשית כז, לד) תחת גם אותי, ופגריכם אתם (במדבר יד, לב) תחת פגריכם, וכן כאן גם הם תחת גם אותם, שנאמר גם בהם ובבני מררי את הראשים לעבודה כמו שצויתיך בבני קהת, ולפי שבני קהת נושאים את קדש הקדשים הפרט בראשונה בפרשה בפני עצמה, וכתב בהם מתוך בני לוי כלומר המובדלים בקדושתם למעלה מכל בני לוי.— **אבתם.** אבה.— **למשפחתם.** שפח.— (כג) **שלשים.** שלש.— **חמשים.** חמש.— **תפקד.** פקד.— **אותם.** אות.— **הבא.** בוא, ולעיל (פסוק ג) בבני קהת אמר כל בא סגי מהלשון משמע דוקא מי שבא עכשיו אבל מי שלא בא לא נמנה, כי באמת היו הרבה מבני קהת נמנעין מלבא לפי שלא הרגישו את עצמם מוכשרים לשאת קדש הקדשים והיו מפחדים פן ימותו, לפיכך לא צוה למנות אלא אלה שכבר באו ומסרו את עצמם לעבודת הקדש, וכדרך בכתוב (דברים כ, ח) מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו, ינעצלו לאחיהם, אבל במשא בני גרשון ובני מררי שאין הסכנה גדולה כ"כ צוה למנות כל הבא כלומר הראוי לבוא שנתמלאו שנותיו (הגליה"ב ז"ל).— **לעבד עבדה.** עבד, ולעיל פסוק ג' בבני קהת נזכרה מלאכה ועבודה ? כי היתה להם מלאכה מיוחדת מלבד טורח הגוף לשאת את כלי קדש הקדשים באופן נרצה לפני המקום (הג' מלבי"ם ז"ל).— (כד) **ולמשא.** נשא, שם מקרה תחת המקור כמו ולמסע את המחנות (במדבר י, ב) תחת ולהסיע.— (כה) **יריעת.** ירע.— **המשכן.** שכן.— **מועד.** יעד.— **מכסהו.** כסה.— **עליו.** עלה.— **מלמעלה.** עלה.— **מסך.** סכך.— (כו) **קלעי.** קלע (שמות כז, ט).— **מסך פתח שער.** שלשה כנויים זע"ז (ויקרא יג, נה) הרבצה נסמכים.— **המזבח.** זבח.— **סביב.** סבב.— **מיתריהם.** יתר.— **כלי.** כלה.— **כלי עבדתם.** הכלים הדרושים להקמה ופריקה כגון יתדות ומקבות לנטות ולהתיר את היריעות והמיתרים.— **יעשה.** עשה, הכלים המקדשים שיעשו עוד לצורך זה.— **ועבדו.** למען יוכלו לעבוד עבודתם מבלי עכוב.— (כז) **פי.**

וּבָנָיו תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם וּלְכֹל
עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מַשָּׂאָם׃
כח זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל מוֹעֵד
וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ס שני כט בְּנֵי
מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד אֹתָם׃ ל מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם
כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃
לא וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד
קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לב וְעַמּוּדֵי
הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם
וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת
מַשָּׂאָם׃ לג זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־
עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃
לד וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לה מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה

באהל

—שרשים והערות—

פה, על פי השגחת.— ובניו. בנה.— תהיה. היה.— משאם. נשא.— לכל משאם ולכל עבדתם. בין בנוגע למשאם ובין בנוגע לעבודתם בהקמה ופריקה, הכל יהיה ע"פ אהרן ובניו.— ופקדתם. פקד (בעאויפטראגעט).— במשמרת. (אונטער הוטפערפליכטונג).— [כח] ומשמרתם. שמר (איהרע ועאויפטראג).— ביד. ידה.— [ל] לצבא, לנבא העבודה (צום דיענסטעהער).— [לא] קרשי. קרש (באלקען).— ובריחיו. ברח.— ועמודיו. עמד.— ואדניו. אדן.— [לב] ויתדתם. יתד.— ומיתריהם. במשא בני גרשון היו המיתרים של המשכן והחצר, אבל בני מררי נשאו מיתרים אחרים שבהם קשרו את הכלים המסורים בידם הבריחים והעמודים והאדנים והיתדות שלא יתפזרו בשעת סלוק מסעות.— ומיתריהם לכל כליהם. הדרושים לקשירת הכלים עצמן.— ולכל עבדתם. הדרושים לשאר עבודות המסע.— ובשמת. שמה, תקראו שם מיוחד לכל כלי וכלי בפני עצמו כדי שיזכרו להניח כל אחד במקומו בשעת ההקמה שלא להחליף מקומותיהם, כדאמרינן בירושלמי סוף הוריות איזה קרש זכה ליתן בצפון יתן בצפון בדרום יתן בדרום, והיו רושמין בהם א' ב' ג' כדאמרינן (שבת ק"ג א'). והוא הדין בבריחים ועמודים ואדנים כל אחד היה צריך להכיר את מקומו, ועי' רמב"ן.— תפקדו. תמסרו, כמו בידך

באהל מועד׃ לו ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע
מאות וחמשים׃ לז אלה פקודי משפחת הקהתי כל־
העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על־פי
יהוה ביד־משה׃ ס לח ופקודי בני גרשון למשפחותם
ולבית אבתם׃ לט מבן שלשים שנה ומעלה ועד
בן־חמשים שנה כל־הבא לצבא לעבדה באהל
מועד׃ מ ויהיו פקדיהם למשפחתם לבית אבתם
אלפים ושש מאות ושלשים׃ מא אלה פקודי משפחת
בני גרשון כל־העבד באהל מועד אשר פקד משה
ואהרן על־פי יהוה׃ מב ופקודי משפחת בני מררי
למשפחתם לבית אבתם׃ מג מבן שלשים שנה
ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־הבא לצבא לעבדה
באהל מועד׃ מד ויהיו פקדיהם למשפחתם שלשת
אלפים ומאתים׃ מה אלה פקודי משפחת בני מררי
אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה ביד־משה׃
מו כל־הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל
את־הלוים למשפחתם ולבית אבתם׃ מז מבן שלשים
שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־הבא לעבד
עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד׃ מח ויהיו
פקדיהם שמנת אלפים וחמש מאות ושמנים׃ מט על־
פי יהוה פקד אותם ביד־משה איש איש על־
עבדתו ועל־משאו ופקדיו אשר־צוה יהוה את־

משה

—שרשים והערות—

הפקיד רומי (תהלים לא, ו).— [לד] ונשיאי. נשא.— העדה. יעד.— [לו] פקדיהם. (איהריג געצאהלטען).— אלפים. אלף.— [מז] עבדת עבדה. עבודת השיר ושמירת המקדש בהיות המשכן עומד על תלו.— [מח] שמנת. שמן.— [מט] פקד אותם. הפוקד, אהרן ונשיאי ישראל.— ביד

מֹשֶׁה׃ פ שלישי ה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ
וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם
אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה
כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה
וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר
עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו
וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ ח וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב
הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד

איל

—שרשים והערות—

משה. בפקודתו.— איש איש. כל אחד ואחד נתמנה.— על עבדתו. על העבודה הראויה לו.— ועל משאו. איזה דבר ישא.— ופקדיו. וכל הפקודים על פיו של הפוקד ההוא שמרו משמרתם כאשר צוה ד' את משה שיעמיד כל אחד על משמרתו ולא יכנס במשמרת חברו (עירובין י"א ב').— אשר. מן ה' דכתיבין חסר וסבירין כחסר (לשון המסרה הביאה הרמב"ן).— ה. [ב] צו. צוה.— וישלחו. שלח, פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן וכבוד ד' שוכן בקרב המחנה (גיטין ס' ע"א).— המחנה. חנה.— צרוע. צרע, משתלח מחוץ לשלשת המחנות.— זב. זוב, משתלח ממחנה לויה ונשאר במחנה ישראל.— טמא לנפש. מת, אינו משתלח אלא ממחנה שכינה (פסחים ס"ז א').— [ג] נקבה. נקב.— תשלחום. מכנין הככד שלא על מנת לחזור עד שיטהרו.— יטמאו. טמא.— בתוכם. תוך.— [ד] ויעשו. עשה.— אותם. אות.— כן עשו. כלם שאף הטמאים לא עכבו (ספרי).— [ו] אשה. איש.— חטאת. חטא.— האדם. שאדם פשוט אינו מחשיב את הגר וגוזל ממונו, כי בגזל הגר הכתוב מדבר, ודין גזל ישראל כבר כתב (ויקרא ה, כא).— ואשמה. אשם. שישבע על שקר.— [ז] והתודו. ידה, כאשר יודו על האמת ויבקשו כפרה, אז.— והשיב. שוב.— אשמו. הממון שגזל ואשם בו.— בראשו. ראש. בתחלה.— וחמישתו. חמש.— יסף. יסף.— עליו. מלבד הקרן.— [ח] ואם אין לאיש, גאל. שמת הגר ואין לו בנים אחר גרותו, ואפי יש לו בנים משעת גיותו ונתגירו עמו אין יורשין אותו (קדושין י"ז ב').— המושב. שוב.— המושב לה'. המושב לשם ד' כדי לשוב מעון הגזלה.— לכהן. יהיה.— מלבד. בדד, אח"כ יביא קרבנו לד'.— יכפר. כפר, הכהן; אחר טהרת המחנה מן הטמאים ביאר טהרת ידי כל איש ואשה מן הגזלה ואפי' מן הירודים שבאומה.

איל הכפרים אשר יכפר־בו עליו׃ ט וכל־תרומה
לכל־קדשי בני־ישראל אשר־יקריבו לכהן לו יהיה׃
י ואיש את־קדשיו לו יהיו איש אשר־יתן לכהן לו
יהיה׃ פ רביעי יא וידבר יהוה אל משה לאמר׃
יב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם איש איש כי־
תשטה אשתו ומעלה בו מעל׃ יג ושכב איש אתה
שכבת־זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה
ועד אין בה והוא לא נתפשה׃ יד ועבר עליו רוח־
קנאה וקנא את־אשתו והוא נטמאה או־עבר עליו
רוח־קנאה וקנא את־אשתו והיא לא נטמאה׃
טו והביא האיש את־אשתו אל־הכהן והביא את־
קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא־יצק
עליו שמן ולא־יתן עליו לבנה כי־מנחת קנאת הוא
מנחת זכרון מזכרת עון׃ טז והקריב אתה הכהן

והעמידה

—שרשים והערות—

ואח"כ מבאר טהרת המשפחות מן הניאוף, ואח"כ מודיע משפט הנזיר להודיע שכל אדם מישראל יכול להתקדש בקדושה יתרה להתקרב אל ד' ולקנות מדרגת קדושת הכהן הגדול, וכשישמרו ישראל את קדושתם יברכם על ידי הכהנים משרתי הקדש, וזהו הנכון בסדר הפרשיות האלה.— [ט] תרומה. רום, תרומת הבכורים.— לכל קדשי ב"י. נוסף על כל קדשי ב"י הנתנים לכהן.— קדשי. קדש.— אשר יקריבו לכהן. כמו שנאמר (דברים כו, ג) ובאת אל הכהן וגו' והנחתו לפני ד'.— יקריבו. קרב.— לו יהיה. לכהן הזה לאכלה.— [י] את קדשיו. כהפרישו את קדשיו.— קדשיו. תרומותיו.— לו יהיו. טובת הנאתן לבעלים לתתן לכל כהן שירצה.— יתן. נתן, ואם כבר נתן לאיזה כהן.— לו יהיה. ואין הבעלים יכולין לחזור כהן ולתתן לכהן אחר.— [יב] דבר ואמרת. תסביר להם הטעם שאני מקפיד מאד על טהרת המשפחה.— תשטה. שטה (פאם רעכטען וועגע אבווייכען).— [יג] ונעלם. עלם, אבל אם ידע ולא מחה אין המים בודקין אותה.— מעיני. עין.— ונסתרה. סתר.— והיא נטמאה. שנסתרה כשיעור ביאה.— ועד. עוד, עד טומאה אלא עדי סתירה.— נתפשה. הדבר ידוע שלא נאנסה אלא נכנסה עמו ברצונה.— [יד] ועבר עליו. ומקודם לכן התרה בה בפני שנים שלא תסתר עם פלוני.— קנאה. (אייפערזוכט).— וקנא. (געווארנט).— נטמאה. ורגלים לדבר שנטמאה שהרי עברה על התראתו.— או עבר וגו' לא נטמאה. אפשר ג"כ שהבעל הוא חשדן ביותר ולמען הרעימו נסתרה אבל לא נטמאה.— [טו] והביא. בוא.— קרבנה. קרב.— עליה. עמה, כמו ועליו מטה מנשה (לעיל ב, כ).—

והעמדה לפני יהוה׃ יז ולקח הכהן מים קדשים
בכלי־חרש ומן־העפר אשר יהיה בקרקע המשכן
יקח הכהן ונתן אל־המים׃ יח והעמיד הכהן את־
האשה לפני יהוה ופרע את־ראש האשה ונתן על־
כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וביד הכהן
יהיו מי המרים המאררים׃ יט והשביע אתה הכהן
ואמר אל־האשה אם־לא שכב איש אתך ואם־לא
שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים
האלה׃ כ ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת
ויתן איש בך את־שכבתו מבלעדי אישך׃ כא והשביע
הכהן את־האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה
יתן יהוה אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת
יהוה את־ירכך נפלת ואת־בטנך צבה׃ כב ובאו
המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל

ירך

—שרשים והערות—

עשירה. עשר.— האיפה. איף.— ישערים. שער, בעלי שערות ארוכות.— יצק. יצק.— לבנה. לבן.— מנחת. מנח.— קנאה. קנא, ואינה לריח ניחוח.— זכרון. זכר.— [טו] והעמדה. עמד.— לפני ה׳. בשער נקנור.— [יז] מים. מוי.— קדשים. מן הכיור.— בקרקע. רקע. ונכפלה העין.— המשכן. שכן.— יקח. לקח.— [יח] האשה. איש, דגש ת׳ נח.— לפני ה׳. במקומה הראשון בשער נקנור, ובנתים הסבוה על הר הבית כדי ליגעה אולי תודה.— ופרע. (ענטבלאָססען).— כפיה. כפף.— וביד. ידה.— המרים. מרר.— המאררים. ארר. המביא אותה לקללה.— [יט] והשביע. שטית שבע.— האשה. איש, דגש ת׳ נח.— יביט ישר בפניה אולי תבוש מפניו ותודה.— אתך. אות, בפעם הזאת.— טמאה. שטית מעזרתך לדרך טומאה.— תחת אישך. אפי׳ בפעם אחרת.— הנקי. נקה.— האלה. אל.— [כ] ואת. אנת.— כי שטית.— אבל עינינו הרואות כי כבר שטית תחת אישך שהרי נסתרת, נגד רצונו והתראתו.— וכי נטמאת. ורגלים לדבר שנטמאת כי סתירתך ארכה כשיעור טומאה יאמר אליה בלשון הקרוב לודאי כדי שתפחד ותודה ולא ישקוה (עי׳ סוטה י״ז ב׳).— ויתן. נתן.— שכבתו. (שמות יח, כג).— מבלעדי. בל—עד.— [כא] והשביע. ימתין מעט בגמר שבועתו שמא תודה בנתים, וכשהיא שותקת יגמור שבועתו, ולפיכך הפסיק באמצע השבועה בכל המאמר הזה ללמדנו שיפסיק באמצע שבועתו בטרם יקללנה בשם על ספק חטא—ואח״כ יגמור שבועתו.— בשבעת האלה. בשבועה שיש בה קללה.— עמך. עמם.— בתת. נתן.— ירכך. ירך.— נפלת. נפל.— בטנך. בטן.— צבה. בינוני פועל ומשקלו צָבָה, ובא קמץ חטף תחת החולם (שמות כב, כו).— [כב] במעיך. מעה.— בטן ירך. של הנואף (סוטה כ״ח א׳).—

יהוה ואמרה האשה אמן ׀ אמן׃ כג וכתב את־האלת
האלה הכהן בספר ומחה אל־מי המרים׃ כד והשקה
את־האשה את־מי המרים המאררים ובאו בה המים
המאררים למרים׃ כה ולקח הכהן מיד האשה את
מנחת הקנאת והניף את־המנחה לפני יהוה והקריב
אתה אל־המזבח׃ כו וקמץ הכהן מן־המנחה את־
אזכרתה והקטיר המזבחה ואחר ישקה את־האשה
את־המים׃ כז והשקה את־המים והיתה אם־נטמאה
ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים
וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לאלה
בקרב עמה׃ כח ואם־לא נטמאה האשה וטהרה היא
ונקתה ונזרעה זרע׃ כט זאת תורת הקנאת אשר
תשטה אשה תחת אישה ונטמאה׃ ל או איש אשר
תעבר עליו רוח קנאה וקנא את־אשתו והעמיד את־
האשה לפני יהוה ועשה לה הכהן את כל־התורה
הזאת׃ לא ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את־
עונה׃ פ ו א וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ ב דבר

אל

— שרשים והערות —

[כג] הכהן. דוקא הכהן ולא ככתיבת גט כריתות שכשרה בכל אדם (ספרי). [כד] והשקה. שקה.— וכאשר ישקנה לבסוף את המים האלה יפעלו את פעולתם ובאו וגו'.— למרים. תרגום בהם טעם מר.— [כה] והניף. נוף.— והקריב. קרב.— המזבח. זבח.— [כו] אזכרתה. (געדענקטהייל) שעל ידה יזכר עונה לפני ד'.— והקטיר. קטר.— ואחר. אחר הקטרת המנחה.— [כז] והשקה. אחר כל המעשים האלה אם אמרה איני שותה משקין אותה בעל כרחה.— נטמאה. טמא.— וצבתה. צבה.— [כח] לא נטמאה. בפעם הזאת.— וטהרה היא. מעולם.— ונקתה. מן המים שלא תרגיש בהם שום טעם.— ונזרעה זרע. בשכר בשתה יוטב מזלה כנוגע לבנים.— [כט] השטה וגו' ונטמאה. תמרה פני אישה ותסתר בפני עדים בשעור טומאה.— [ל] או איש. ואם הבעל קנאי ומקפיד על הדבר (רש"י).— [לא] ונקה האיש מעון. על ידי זה ינקה את ביתו מעון זנות וממזרות.— תשא את עונה. על כל פנים בין נטמאה ובין לא נטמאה, בשביל שגרמה במעשיה מחיקת השם, אע"פ ששכר בשתה ישולם לה בבניה אחר כך.— ו. [ב] דבר ואמרת. הסבר להם ענין המצוה הזאת, שהקדושה היתרה לא לכהנים בלבד

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי
יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה׃ ג מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר
חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא
יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ
מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא
יֹאכֵל׃ ה כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ
עַד־מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר־יַזִּיר לַיהוָה קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל
פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ׃ ו כָּל־יְמֵי הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת
לֹא יָבֹא׃ ז לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא

להם

— שרשים והערות —

נתנה — אלא כל אדם מישראל יכול להשיגה אם יזיר את נפשו מן החומריות היתרות ולהדבק בה' אלקיו (לעיל ה' א). — **יפלא** פלא (ויקרא כז, ב). — **נדר נזיר**. נדר להיות נזיר (רא"ע). — **להזיר**. נזר, להפריש עצמו לה'. — [ג] **מיין**. חדש. — **ושכר**. יין ישן המשכר ביותר, וזו ואין צ"ל זו קאמר. — **ישתה**. שתה. — **משרה**. שרה, כל משקה ששורין בו ענבים (איינווייבונג, לאַזונג). — **ענבים**. ענב. — **לחים**. לח. ובתלמוד (נדה כ"א ב') ליחה סרוחה. ובסנהדרין (מ"ט א') לחלוחית של דוד נכפלו הפא והלמד כמו חלחלה נפלסה מן חיל נוף. — **ויבשים**. יבש. — **יאכל**. אכל. — [ד] **ימי**. יום. — **נזרו**. נזירותו (זיינער ענטהאַלטזאַמקייט). — **יעשה**. עשה. — **מחרצנים**. חרץ, גרעינים חדים וחרוצים (עמוס א, ג) (ספיטצלויפענדע קערנע). — **זג**. זוג (טרויבענהילזע), פעמון (שמות כח, לד) ת"א זגא וגם קליפות הענבים תמונת פעמון להם והענבל הוא הגרעינים שבתוכם (נזיר ל"ד ב'); והפסוק הזה הוא כלל אחר הפרטים שבפסוק הקודם, שכן דרך הכתובים לפרוט ואח"כ לכלול כמו ועשית סירותיו ויעיו וגו' לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז, ג). — [ה] **תער**. לדעת הרב ר' שמשון הירש ז"ל שרשו ערה לפי שהוא מסיר את השערות ומערה (ענטבלאָססט) את הראש, ולדעת קצת גם תכן הוא משרש בנה לפי שמערבים אותו בלבני הבנין. — **יעבר**. עבר. — **ראשו**. ראש. — **מלאת**. מלא. מקור בתוספת תיו ע"ד נחי ל"ה. — **קדש יהיה**. מובדל ומופרש מתקון השערות שהילד מתגרה בהם כאותו הנזיר של שמעון הצדיק (נזיר ד, ע"ב). — **גדל פרע**. יגדל שערו פרע (ווילד) בלי תקון, כי יפוי האדם תלויה הרבה בתקון שערותיו ככן אבשלום שנתן ממון הרבה להסתפר בתספרת של כה"ג (נדרים כ"א א' רש"י ד"ה פיזר). — [ו] **מת**. מות. — **יבא**. בוא. — **על נפש מת לא יבא**. לא יבא כלל למקום שנמצא שם מת אפי' אם לא יטמא משום לך לך אמרינן לנזירא (יבמות מ"ו א'), וכן נאמר בכהן גדול ועל כל נפשת מת לא יבא (ויקרא כא, יא), וזה מן הסייגים שעשתה תורה לדבריה (אדר"נ פרק ב'). — [ז] **לאביו**. אבה. **ולאמו**. — אמם. — **לאחיו ולאחתו**. אחה. — **ולאחתו**. לכל המאחה וקרוב ומחבר אליו, כגון אחותו ואשתו ובנו ובתו, ולפיכך נשתנה נקוד התיבה הזאת ממשפטה, כי אחות פתרונו חבר לכל מי שהוא מתחבר אליו, ודומה לו בתלמוד (מו"ק כ"ו סע"א) באי לשיילן אבל לא לאחותן ובתרגום (קהלת ג, ז) ועת לתפור ועידן לאחאה. — **יטמא**. טמא. — **להם**. אפי' להם שכאן

לָהֶם בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ׃ ח כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ
קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה׃ ט וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם
וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
יְגַלְּחֶנּוּ׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבִא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי
יוֹנָה אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יא וְעָשָׂה הַכֹּהֵן

אחד

—שרשים והערות—

הדיוט רשאי ליטמא.— **במתם.** דוקא טומאת מת אך לא שאר טומאות (ספרי).— **נזר אלקיו.** כמו שנאמר בכהן גדול.— [ח] **קדש הוא לה'.** מובדל ומופרש להדבק באלקים.— [ט] **עליו.** לפניו, כמו מתה עלי רחל (בראשית מח, ז).— **בפתע פתאם.** אפי' באונס גמור שלא היה לו לדעת כלל.— **פתאם.** פתא—פתה, ומזה פתי מי שאין בו דיעה.— **ראש נזרו.** כי נזר אלקיו על ראשו.— **טהרתו.** טהר.— **השביעי.** שבע.— [י] **השמיני.** שמן.— **שתי שני.** שנה.— **תרים.** תור.— **בני.** בנה.— **יונה.** יון (סנהדרין כ"ה א').— **מועד.** יעד.—

[יא] **חטא על הנפש.** הקב"ה יצר את האדם מגוף ונפש חיונית ונשמה טהורה ויסד אגודתם בארץ, ויכין להם מזונותיהם איש איש כפי טבעו, מזון הגוף הם כל המאכלים והמשקים הבריאים הנמצאים בעולם, ומזון הנשמה הוא למוד תורה וקיום המצות, ויצו את האדם לתת לכל אחד מהם את אכלו בעתו „נשמה שנתתי בך (נפשך החיונית בדרך ההשאלה) החיה (תענית כ"ד ב)" ועל מזון הנשמה אמר (דברים ל, כ) לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך, וכמו שאדם עתיד ליתן דין וחשבון על מנעו מזונות נשמתו—כך הוא עתיד לעמוד בדין„ על כל מה שראת עינו ולא אכל" (ירושלמי סוף קדושין) כי את נפשו החיונית הוא חובל, ואסור לאדם פשוט לאסור על עצמו דברים המותרים לו מצד התורה„ לא דייך מה שאסרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים" (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א); והותר לנזיר לסגף עצמו בקצת דברים יתרים כדי לרומם מעלת נשמתו ולהדבק בד' אלקיו אם ירגיש הכשרון לזה, אבל לא כל הרוצה ליטול את השם בא ונוטל, כי צריך שיהיה לבו טהור ומעשיו מסכימים לנזירותו, ואדם מן השוק המקבל עליו נזירות ואיננו מוכשר אליה—הקב"ה נותן מכשול לפניו (יחזקאל ג, כ) להטמא למת ולסתור נזירותו, כי נזיר כזה אין רוח הקב"ה נוחה הימנו, וצריך כפרה מאשר חטא על נפשו„ שציער עצמו מן היין" ללא תועלת (נדרים י' ע"א) ואח"כ ימנה ימי נזירותו מחדש כדי לקיים את נדרו. ונזירו של שמעון הצדיק שהיה נזיר אמתי כמו שהעיד עליו„ עליך אמר הכתוב להזיר לד' "(שם) בלא ספק לא הכשילו הקב"ה ולא נטמא בפתע פתאם כמו שנאמר (ש"א ב, ט) רגלי חסידיו ישמר, אלא ע"י מת מצוה, ומ"מ היה צריך להביא חטאת ואשם משום לא פלוג שלא יאמרו הרואים נזיר טמא יוצא בלא קרבן, כי כמו שחכמים השוו מדותיהם ואמרו ד"מ מוסיף עוד דינר ופודה את הנכסים אע"ג דלא קדשי כלל כדי שלא יאמרו הרואים הקדש יוצא בלא פדיון (ערובין כ"ג ב'), גזירה שמא יאמרו גירש זה ונשא זה ונמצאת אשת איש יוצאה בלא גט (יבמות פ"ח ב'), כך מצינו שהתורה השוותה מדותיה פעמים רבות, ד"מ היולדת חייבת בקרבן משום דרוב נשים קופצות ונשבעות ועוברות על שבועתן (נדה ל"א ב') ואפי' הוברר הדבר שלא עברה כגון שמת בעלה או גרשה ג"כ חייבת כדי שלא יאמרו יולדת מותרת בקדשים בלא קרבן, וקי"ל דאפי' נתקלקל הבית בימי עבודתו מעניקים לו (קדושין י"ז ב') כדי שלא יאמרו עבד יוצא בלא הענקה ודומיהם הרבה.— **וקדש את ראשו.** מעתה ישכיל איך להתקדש בקדושת נזיר כדי

אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא
עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יב וְהִזִּיר
לַיהוָה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם
וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ׃ יג וְזֹאת תּוֹרַת
הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד׃ יד וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ
תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה
לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃ טו וְסַל מַצּוֹת
סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן
וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃ טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה
אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח
שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ
וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ
נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־
תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה
מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד

ונתן

—שרשים והערות—

שלא יכשילוהו פעם שנית.— ביום ההוא. כראותו מה הגיע לו.— (יב) ימי נזרו. ימי נזירותו שקבל עליו.— והביא. בוא.— שנתו. שנה.— הראשנים. ראש.— יפלו. נפל, לא יבואו בחשבון.— כי טמא נזרו. נחשב לו כאלו כלם היו ימים טמאים שהרי נתברר עכשיו שלא היה ראוי לנזירות אמתית והיך יצטרפו עם הימים האלה שבהם צריך להתקדש ביותר.— (יג) תורת. ירה.— הנזיר. האמתי.— יביא אתו. יוזרז לבא כאלו היום בעצמו מביא אותו.— (יד) והקריב. קרב.— תמים. תמם.— אחת אחד (אַחֶדֶת, כמו לֶדֶת (ש"א ד, יט) תחת לֶלֶדֶת).— בת. בנה (בִּנְת).— לחטאת. חטא, בימי נזירותו הראה שאפשר לו להנזר ימים רבים מתאות העולם ולהתקדש לד', ועכשו הוא נוזר מנזירותו וחוזר לתאותיו. לפיכך הוא צריך כפרה על אשר לא יאות להשאר נזיר לעולם (רמב"ן).— לשלמים. אע"פ שחוטא קצת מ"מ שלום יהיה לו כי רצה ד' את מעשהו.— (טו) וסל. סלל.— מצות. נצה.— חלת. חלל (ויקרא ב, ד).— ומנחתם. מנח.— ונסכיהם. נסך.— (טז) חטאתו עלתו. חטאת קודמת לעולה (זבחים צ' ע"א).— (יז) יעשה. עשה.— שלמים. שלם.— (יח) ראש נזרו. ראשו הנזור לד'.— האש. אשש.— תחת זבח השלמים. תחת הדוד שמתבשל בו הזבח.— (יט) הזרע. זרע.— בשלה.

וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף
אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל
חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר
יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־
נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן
יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה
וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס כה יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס כו יִשָּׂא

יהוה

—שרשים והערות—

אחר שהתגלח.— כפי. כסף.— התגלחו. גלח.— נזרו. השער שהיה נזר קדש על ראשו.— (כ) והניף תנופה. ניף (וועגדען) מוליך ומביא מעלה ומוריד (מנחות ס"ב א').— הכהן. מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף.— קדש הוא. כל המונף.— על. מלבד, כמו על עולת התמיד (לקמן כח, י).— התרומה. רום.— ואחר. אחר כל זאת.— ישתה. שתה.— (כא) אשר ידר נזירות.— קרבנו. וזה הוא קרבנו הכל כפי המפורש לא פחות מזה.— על נזרו. אחר השלימו נזירותו.— מלבד אשר תשיג ידו. הרשות בידו להוסיף עולות ושלמים כפי השגת ידו.— מלבד. בדד.— תשיג. נשג.— ידו. ידה.— כפי נדרו. אבל בתנאי שיהיה מסכים לנדר הנזירות שלא יוסיף קרבנות אחרים כגון חטאות ואשמות (ספרי).— ידר. נדר.— (כג) תברכו. ברך. אחר אשר יקדשו בני ישראל את מחניהם ויטהרו את משפחותיהם מזנות וימצאו בהם רבים אשר יוסיפו להתקדש בקדושה יתרה להנזר לד'— ראויים הם לברכה.— אמור. מקור במקום צווי, המקור מורה על המחשבה וכונת הלב ושלמות הפעולה (ראה הקדמת החומש הערה כ'), ולפי שאין שלמות הברכה אלא באהבת המברך להמבורך, שזהו אחד מן התנאים העקריים בתורת המאגנעטיזמוס החיונית (פיזיאלאגישען מאגנעטיזמוס) שֶׁהַמְּמַגְנֵט וְהַמְּמֻגְנָט יהיו אוהבים זה את זה וכל שדעותיהם יותר קרובות הפעולה יותר שלמה, ואף כי בפעולת המאגנעטיזמוס האלקית בהשפעת הברכה על המבורך, ולפיכך תקנו רבותינו בנוסח ברכת הכהנים וצונו לברך את עמו ישראל באהבה, ותמה המג"א באו"ח סי' קכ"ח סקי"ה היכן מצינו שצונו לברך באהבה? עיי"ש במחלית השקל, והאמת שהמלוה הזאת מרומזת בפעל אמור שבא בדרך המקור, ובבמדבר רבה פי"א סוסי' ד' אמיר להם מלא אמר להם הקב"ה לכהנים לא תהיו מברכים את ישראל באנגריא (בחוזר קבע ונזרת מלך) וּבְבֶהָלוֹת אלא בכונת הלב כדי שתשלם הברכה בהם.— [כד] יברכך. בכל טוב.— וישמרך. שמר, מהיזק והפסד.— [כה] יאר. אור, ענין הארת פנים גלוי האהבה והרצון לאיזה דבר ואותות הגלוי הזה נכרים על הפנים, ובשוח"ט מזמור ד' סי' י' ומזמור פ' סי' ד' אמר ר"י אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו אלא הארת פניך שנאמר האר פניך ונושעה.— ויחנך. חנן, יתן לך מתנת חנם ע"י הארת פניו.— [כו] ישא. נשא.— פניו. פנה.— אליך. אין פירוש נשיאת פנים זה כפירוש הנה נשאתי פניך (בראשית יט, כא) שאת

יהוה ׀ פניו אליך וישם לך שלום׃ ס כז ושמו את־
שמי על־בני ישראל ואני אברכם׃ ס חמישי ז א ויהי
ביום כלות משה להקים את־המשכן וימשח אתו
ויקדש אתו ואת־כל־כליו ואת־המזבח ואת־כל־כליו
וימשחם ויקדש אתם׃ ב ויקריבו נשיאי ישראל
ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על־
הפקדים׃ ג ויביאו את־קרבנם לפני יהוה שש־עגלת
צב ושני עשר בקר עגלה על־שני הנשאים ושור
לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן׃ ד ויאמר יהוה
אל־משה לאמר׃ ה קח מאתם והיו לעבד את־עבדת
אהל מועד ונתתה אותם אל־הלוים איש כפי עבדתו׃
ו ויקח משה את־העגלת ואת־הבקר ויתן אותם אל־
הלוים׃ ז את ׀ שתי העגלות ואת ארבעת הבקר
נתן לבני גרשון כפי עבדתם׃ ח ואת ׀ ארבע העגלת
ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד
איתמר בן־אהרן הכהן׃ ט ולבני קהת לא נתן כי־

* ושני־ רו"ה   עבדה

—שרשים והערות—

פני רשע (משלי יח, ה) שפירושו העברה על מדותיו, או כפירוש ואיך אשא פני (ש"ב ב, כב) תשא פניך ממום (איוב יא, טו) שפנינו בלתי בוש, אלא כמו שפירשו רבותינו (במדבר רבה פי"א סי' ז') יהפוך פניו כלפי אלך אינו דומה שואל בשלום חברו תוך פניו כשואל מן הגלדין כמה דתימא ופניתי אליכם (עיי"ש רש"י).— וישם. שים.— [כז] ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש (ספרי).— ז. [א] כלות. כלה.— להקים. קום.— המשכן. שכן.— וימשח. משח.— ויקדש. קדש.— כליו. כלה.— המזבח. זבח.— [ב] ויקריבו. קרב.— נשיאי. נשא.— ראשי. ראש.— אבתם. אבה.— המטת. נטה.— העמדים. עמד.— הפקדים. בשעת המנין.— [ג] ויביאו. בוא.— קרבנם. קרב.— שש. ששה (יחזקאל מה, יג) עגלת. עגל.— עגלת צב. (בעדעקטע וואגען) כתרגומו, ואולי מזה ואת בסנך לבה (לעיל ה, כא) מכוסה בעור נפוח, מדה כנגד מדה, איהי גלית אותה והקב"ה יכסנה בעור נפוח, ואולי מזה הצב (ויקרא יא, כט) הוא השרץ המכוסה בעור מחפיס (איגעל).— ושני. שנה, חסרה המם נגד המנהג.— [ה] קח. לקח.— מאתם. את.— והיו. היה.— לעבד. עבד.— מועד. יעד.— ונתתה. נתן.— אותם. אות.— כפי. פה, כשעור.— [ז] שתי. שנה.— ארבעת. רבע.— [ח] שמנת.

עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ י וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים
אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם
אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה
נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם
לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס יב וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ יג וְקָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ יד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ טו פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ טז שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
יז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־
עַמִּינָדָב׃ פ יח בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר
נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ יט הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת

שלשים

—שרשים והערות—

שמן.— ביד. ידה.— [ט] בכתף. כתף.— ישאו. נשא.— [י] חנכה. חנך (איינוויהונג) שנתחנך בקרבנותיהם לעבודה.— ויקריבו וגו' ביום המשח אותו. משמע שהביאו כלם את קרבנותיהם ביום הראשון אבל ההקרבה היתה לאיש איש ביומו.— [יג] קערת. קער.— אחת. אחד.— שלשים. שלש.— משקלה. שקל.— מזרק. זרק.— שבעים. שבע.— מלאים. מלא.— בלולה. בלל, הסלת היתה בלולה בשמן.— למנחה. מנח, ולפי מה שכתבנו לעיל (פסוק ט'), נ"ל שלא מלאו את הקערה והמזרק בסלת בלולה בשמן אלא בשעת ההקרבה ולא בשעת הבאתם ביום הראשון שאז לא ידעו עדיין באיזה יום יקריבו את קרבנם ואולי יקריבו ביום שאחריו ותפסל המנחה בלינה שכבר נתקדשה בכלי (עי' מנחות ג' ע"א).— [יד] כף. כפף.— עשרה. עשר, משקלה עשרה שקלי כסף.— זהב. והיתה של זהב (ספרי).— קטרת. קטר, הקטרת היו יכולים למלאה תיכף שאינה נפסלת בלינה.— [טו] פר. פרר וי"א פרה.— בן בקר. בן שלש כדברי חכמים (תו"כ פי' ויקרא רפ"ג).— בן שנתו. שנה שלו לא שנה של מנין העולם (תו"כ תוריע סי' כ"ד).— [טז] שעיר. שער.— עזים. עזז.— לחטאת. חטא, אע"פ שלא חטא לכפר על טומאה בלתי ידועה מקבר התהום (פסיקתא זוטרתא).— [יז] השלמים. שלם (ויקרא ג, א).— אילם. איל.— חמשה. חמש.— עתודים. עתד, האילים והעתודים הם החזקים במינם והושאלו על אנשים גדולים וחזקים כמו אילי הארץ (יחזקאל יז, יג) עתודי ארץ (ישעיה יד,

שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל
בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן
לְמִנְחָֽה׃ כ כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃
כא פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ
לְעֹלָֽה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ כג וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮
בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־
שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן נְתַנְאֵ֖ל בֶּן־צוּעָֽר׃ פ כד בַּיּוֹם֙
הַשְּׁלִישִׁ֔י נָשִׂ֖יא לִבְנֵ֣י זְבוּלֻ֑ן אֱלִיאָ֖ב בֶּן־חֵלֹֽן׃ כה קָרְבָּנ֞וֹ
קַֽעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙
כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים
סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ כו כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב
מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ כז פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־
אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ כח שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃
כט וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים
חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן אֱלִיאָ֖ב
בֶּן־חֵלֹֽן׃ פ ל בַּיּוֹם֙ הָֽרְבִיעִ֔י נָשִׂ֖יא לִבְנֵ֣י רְאוּבֵ֑ן אֱלִיצ֖וּר
בֶּן־שְׁדֵיאֽוּר׃ לא קָרְבָּנ֞וֹ קַֽעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים
וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל
הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃
לב כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ לג פַּ֣ר אֶחָ֞ד

בן

— שרשים והערות —

ט).— כבשים. כבש.— [יט] הקריב את קרבנו. שלא נתנו ראובן הבכור להקריב והקריבו בעל כרחו על פי הדבור (ספרי).— קערת כסף. נפרטו כל הקרבנות לפרטיהם ולא נכללו כאחד אע"פ שהיו כלם שוים בכל פרטיהם כמו שאמר ר' שמעון בן יוחאי (במדבר רבה פי"ד סי' י"ג) והיו קרבנות כלם שוה כאופן כן קרבן וכן משקלן ולא הקריב אחד מהם יותר על חברו וכו', ? ושערו רבים מחכמי ישראל ובראשם הרמב"ן ז"ל בטעם הדבר כדי שלא יתגאה בעל הקרבן הנפרט על חבריו שקרבנותיהם לא נפרטו אלא נכללו והושוו לקרבנו, כי אלו נפרט קרבנו של נחשון בלבד ועל יתר הנשיאים היה כותב וכן זה וכן זה היה נחשון יכול להתגאות עליהם ולומר אני

בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־
שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ לו בַּיּוֹם
הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לח כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ לט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ פ ששי מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא
לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ מג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף
אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ מד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
מה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה׃ מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ מז וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
פ מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־

עמיהוד

—שרשים והערות—

גדול מכלם שהרי קרבני נפרט וקרבנותיכם נכללו עם קרבני, ובאמת היתה מעלת כלם שוה וקרבנותיהם נתקבלו כלם ברצון שוה. אבל לפי קוצר דעתי עוד לא נפתרה השאלה בדרך זו, כי הכתוב היה יכול לכתוב כך ויקריבו כל הנשיאים לפי מסעיהם איש איש יומו, וקרבנם

עַמִּיהוּד׃ מט קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר
אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נב שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה
זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ נה קָרְבָּנוֹ
קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ נז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל
בֶּן־פְּדָהצוּר׃ פ ס בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן
אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ סא קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
סב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ סג פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ סד שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם

אילם

—שרשים והערות—

קערת כסף וגו׳, יבאוהו זה לא היה פורש שום נשיא ושום קרבן בפני עצמו והיה שלום ביניהם ? וגם עכשו שנפרטו קרבנותיהם אלא כל אחד ואחד בפני עצמו עוד יוכל נחשון להתגאות על כלם

אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה
זה קרבן אבידן בן־גדעני: פ סו ביום העשירי נשיא
לבני דן אחיעזר בן־עמישדי: סז קרבנו קערת־כסף
אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים
שקל בשקל הקדש שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן
למנחה: סח כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת:
סט פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו
לעלה: ע שעיר־עזים אחד לחטאת: עא ולזבח
השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה
כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן־עמישדי:
פ עב ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פגעיאל
בן־עכרן: עג קרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה
משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש
שניהם ׀ מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: עד כף
אחת עשרה זהב מלאה קטרת: עה פר אחד בן־בקר
איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: עו שעיר־עזים

אחד

—שרשים והערות—

ולומר אני גדול מכלכם שהרי אני הקרבתי ביום הראשון ואתם כלכם אחרי? אבל האמת כדברי רבותינו (במדבר רבה פי"ג סי' י"ד) רבנן אמרין אע"פ שקרבן שוה הקריבו כלם על דברים גדולים הקריבו וכל אחד ואחד הקריבו לפי דעתו (אע"פ שמעשה הקרבן היה שוה בכלם היתה לכל אחד כונה אחרת בו) התחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה כמו שהמליכו אביו על אחיו וכו', סי' טו, בא נשיא יששכר והקריב על שם התורה לפי שהם אהבו את התורה יותר מכל השבטים וכו', סי' י"ז, בא נשיא זבולן והקריב על שם השותפות שהיה לו עם יששכר אחיו וכו', סי' י"ח, בא נשיא ראובן והקריב על שם מכירת יוסף שבקש להצילו וע"ש התשובה שעשה אחר מעשה בלהה וכו', סי' י"ט, בא נשיא שמעון והקריב על סדר מעשה המשכן המכלה את הנואפים וזכרון למעשה שמעון שקנא על הזנות וכו', סי' כ' בא נשיא גד והקריב כנגד יציאת מצרים וכו' פי"ד סי' ה', בא נשיא אפרים והקריב על שם מאורעות יעקב עם בית אביו וכו', סי' ז', בא נשיא מנשה והקריב על שם מאורעות שבטו וכו' וכו', ולפיכך נתפרשו קרבנותיהם כל אחד ואחד בפני עצמו להורות שכונותיהם היו מתחלפות זו מזו.— [עב] עשתי. עשת, תיבה זרה ופתרונה אחד או אחת, ועי' (ויקרא כה, י).— [פד] חנכת. חנך.— המזבח. זבח.— ביום המשח אותו. יחס הפעול לבנין נפעל

אֶחָד לְחַטָּאת׃ עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ עח בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם
נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ פ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ פא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ פב שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־
עֵינָן׃ פ שביעי פד זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח
אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃
פה שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים
הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת
קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב

הַכַּפּוֹת

—שרשים והערות—

כמו ולא יאכל את בשרו (שמות כא, כח). כל הקרבנות הובאו ביום הראשון כשנמשח המזבח, והקריבום כל אחד ביומו. — מאת וגו'. שנתחנך על ידי הנשיאים. — שתים. שנה, ונתקיימה מם הרבים בסמיכות. — (פה) האחת. אחד. (אַחֲדָת). — הכלים. כלה. — אלפים. אלף. — מאות. מאה. — [פו] מלאת. קטרת. אבל בקערות ומזרקים לא הזכיר בכאן שהיו מלאים סלת בלולה בשמן כמו שהזכיר במקומם, לפי שביום הראשון הביאום ריקים כי לא ידעו עדיין באיזה יום יקריבו והמנחה שנתקדשה בכלי שרת נפסלת בלינה, ולא מלאום עד שעת ההקרבה, אבל הקטרת שאינה נפסלת בלינה מלאו תיכף כשהביאו (הגאון ר"ח ברלין ז"ל), ואפשר לומר; עוד כי בנדבת המנחה אין שום חידוש ולאיזה צרך ישמיענו הכתוב שהנשיאים התנדבו קרבן מנחה שהוא קרבן עני „מי דרכו להתנדב מנחה, עני (מנחות ק"ד ב'), אבל בקטרת השמיענו חדוש גדול כי לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה. — כל זהב וגו'. ללמדנו שכל נשיא ונשיא היה שוקל משקל הכלים עין

הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים
עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים
עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃
פח וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים
אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים
זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ פט וּבְבֹא
מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל
מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין
שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ פ פ
ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל

פני

— שרשים והערות —

במין כלי שיש הכרעה לפיכך לא נמלא כסף הכל שום עודף. כי לדברי המדרש שהבאנו לעיל פסוק י"ט היו המשקלים האלה מְרַמְּזִים לדברים גדולים.— [פז] **כל הבקר לעולה.** כלם היו פרים וכבשים לעולה (ספרי, ועי' יומא ס"ב ב').— [פח] **וכל בקר זבח השלמים.** כלם היו פרים וכבשים לזבח שלמים.— **ששים.** ששה.— **אחרי.** אחר, ההבאה היתה ביום המשח אותו דהיינו ביום הראשון, וההקרבה היתה במשך שנים עשר הימים אחרי המשח אותו.— [פט] **ובבא.** בוא.— **מועד.** יעד.— **לדבר אתו.** כדי שהקב"ה ידבר אתו.— **וישמע.** שמע.— **הקול.** הידוע והוא קול אלקים חיים. — **מדבר.** דבר. מִתְדַּבֵּר מבנין התפעל וחסרה התיו לפני אותיות דט"ת וִידַכְּאוּ בשער (איוב ה, ד).— **אליו.** אל, אך אליו ולא לאחר. הקול יוצא מבין שני הכרובים ומגיע לאזני משה העומד באהל מועד ונפסק (ספרי).— **מעל.** עלה.— **הכפרת.** כפר.— **העדת.** עוד.— **שני.** שנה. - **הכרבים.** כרב.— **וידבר אליו.** בתחלת בואו האהלה היה דומה לו כאלו הקול מדבר בינו לבין עצמו והוא שומע, ואח"כ דבר אליו ביחוד והיה קורא לו **משה משה** ! ואח"כ דבר את דבריו (תו"כ ריש ויקרא), וכל זה כדי שיתרגל מעט מעט בדבורו של מקום ולא יתבהל, ואונקלוס שתרגם בשניהם מתמלל עמיה לא ידעתי כונתו.— ח, (ב) **דבר אל אהרן.** אחר השלמת דבורך אל הנשיאים וסדרת להם סדר הקרבתם (לעיל ז, יא) פנה לך אל אהרן ודבר אליו.— **ואמרת אליו.** תכן דבורך הוא זה (ריש חוריע).— **בהעלתך.** עלה (וועגן דוא דיא לאָמפּען אופלייכטען לאָססעסט).— **הנרת.** נור.— **פני.** פנה.— **המנורה.** נור.— **פני המנורה.** הוא הנר האמצעי.— **יאירו.** אור.— **שבעת.** שבע.— **הנרות.** פתילות הנרות, כלן תהיינה נטויות בראשן לנכח הנר האמצעי ולצד הקדש נגד מקדש הקדשים, וזהו ששנינו בספרי „אל מול פני המנורה עשה לה מול ופנים" נראה בעיני שהבריתא הזאת ר' שמעון שנאה דסתם ספרי ר"ש (סנהדרין פ"ו א') וממנו קבל ר' אלעזר

פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־
מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ
עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ ז וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם
מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם

והטהרו

—שרשים והערות—

כמו שאמר (מנחות צ"ח ב') צפון ודרום היתה עומדת, ועשה להפתילות נטיה אלכסונית, א') לנכח הנר האמצעי, שלש הצפוניות נוטות לדרום ושלש הדרומיות לצפון, וזהו מול. ב) נגד אהל מועד דהיינו נגד מזרח, וזהו פנים. כנגד פני הבאים אל האהל, וזהו רמז נכבד לאור התורה היוצא מן המנורה אל העם וכלם פונים להמופלא שבסנהדרין. כי לדעת רבי שאמר מזרח ומערב היא עומדת צריכים לדחוק ולומר שהנטיה נגד השלחן נקראת פנים.— (ג) ויעש. עשה.— כן. כף הדמיון בתוספת נון התאר להורות על דמיון אמתי בלי שום שנוי.— כאשר צוה ד' את משה. אפי' בפרטים שלא צוהו משה בפירוש כיון לדעת המקום כמו שציוה את משה (שמות לח, כב) פרש"י.— [ד] וזה מעשה המנרה. הטיית הפתילות היתה מסכמת למעשה המנורה שבתחלת עשותה היו מעקמים קני הצדדין (דיא דאָבּטראָהרבּען) כפי הנטייה הנזכרת כדי שלא יתעקמו הפתילות לצד אחר בשעה שדולקות כטבע כל פתילה דולקת.— מקשה. (אויסגעהאָמערט).— זהב. מוזהב.— ירכה. ירך (איהרע אונטערע גרונדלאגע, בסיס) מלמטה.— פרחה. פרח, מלמעלה.— מקשה היא. כלה מקשה אחת (שמות כה, לו), המקשה מעכב והזהב איננו מעכב כמנורת בית חשמונאי (ע"ז מ"ג א').— כמראה. ראה, והיתה צריכה להיות מקשה אחת להורות שכל חלקי התורה הנראים כענינים נפרדים זה מזה—יוצאים כלם ממקום אחד ממקור החכמה העליונה שנמשלה לזהב ונחמדה מפז (תהלים יט, יא). ואין הזהב מעכב כי גם הלמוד שלא לשמה דבר גדול (פסחים נ' ע"ב) וזוכה לעשר וכבוד (שבת ס"ג א').— [ו] קח. לקח.— הלוים. אחר גמר קדושת אהרן ובניו צוה לטהר את הלוים.— וטהרת. טהר, מטומאת מת כדי לגשת אל הקדש.— (ז) הזה. נזה.— מי. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— חטאת. חטא (רייניגונגסוואססער) כמו וכל בגד וגו' תתחטאו (לקמן לא, כ); ושנינו בסדר עולם רבה פ"ז „בשני בניסן שרף אלעזר הכהן את הפרה (בפסיקתא זוטרתא, פ' חקת נוסף) ובה נטהרו הלוים" ולגירסת רש"י (שמות טו כה) נאמרה פרשת פרה אדומה בהיותם במרה, ודייק שם בלשונו להתעסק בה כלומר ללמדה, אבל לא נעשתה עד עכשו, ובגיטין ס' ע"ב שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן וכו' פרשת פרה אדומה וכו' כלומר נשנה מה שנאמר כבר כדי לעשותה למחר, כעשיית הפסח לקמן שנשנה מה שנאמר כבר, ועיי"ש רש"י.— והעבירו. עבר.— תער. (לעיל ו, ה).— בשרם. בשר.— וכבסו. כבס.— בגדיהם. בגד.— והטהרו. במקוה, ובבמדבר רבה (פי"ב סי' ע"ו) אמרו רבותינו שלא הזה עליהם אלא פעם אחת „ותתת הזיה שניה וכו' צוה המקום

וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃ ט וְהִקְרַבְתָּ
אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־
הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד
אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃ יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל
רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד
עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם
לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהוָה׃
יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃
שני טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד

— שרשים והערות — וטהרת

לגלחם במקום הזיה של יום שביעי מפני שהיו כלם טמאי מתים במה שהרגו בעובדי העגל ע"ס.— [ח] פר. פרר, וי"א פרה.— ומנחתו. מנח.— בלולה. בלל.— שני. שנה.— לחטאת. לכפר על ישראל על עון העגל והיה משפטו כמשפט חטאת הקהל (ויקרא ד, כא) שנשרף בבית הדשן.— [ט] והקרבת. קרב.— מועד. יעד.— והקהלת. קהל.— עדת. יעד.— [י] לפני. פנה.— וסמכו. סמך.— בני ישראל. זקני העדה.— ידיהם. ידה.— על הלוים. נראה שהסמיכה הזאת אינה כסמיכת הלוים על ראש הפרים, אלא כסמיכת משה על יהושע (לקמן כז, יח) וכדאמרינן (סנהדרין י"ג ב') דסמכין ליה בשמא קרו ליה רבי ויהבו ליה רשותא למידן דיני קנסות, כי הלוים נהיו מהיום למורי ישראל כמו שנאמר (דברים לג, י) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל; ולא היה די בסמיכת משה לבדו השקול ככל ישראל? כי היו צריכים להתמנות בהסכמת כל פנות העם.— [יא] והניף וגו' תנופה. נוף, לקנותם קנין עולם מאת בני ישראל, ולאו מתורת קנין עבדים קאתינן עלה דאפי' לר"ם אין עבד עברי נקנה בהגבהה (קדושין כ"ב ב').— מאת. אתת.— והיו. היה.— לעבד. עבד.— [יב] האחד חטאת. פירוש הקודם לפעמים בהמין כמו את הכבש האחד וגו' ואת הכבש השני (שמות כט, לט־מא) שם האחד וגו' ושם האחד (שם יח, ג) את האחד וגו' ואת האחד (מ"א יב, כט), ולפעמים בלי המין כמו כרוב אחד וגו' וכרוב אחד יבא (שמות לז, ח) גורל אחד לד' וגורל אחד לעזאזל (ויקרא טז, ח).— לכפר על הלוים. עקרו לא בא אלא לכפר על עובדי העגל וכפר גם על הלוים על שאר עונות.— [יג] והעמדת. עמד.— והנפת. שלש תנופות נאמרו בלוים, הראשונה לבני קהת נושאי קדשי הקדשים, והשתים לבני גרשון ומררי (רש"י).— [יד] והבדלת. בדל.— [טו] ואחרי. אחר.— יבאו. בוא.— לעבד את אהל מועד. את עבודת אוה"מ.— וטהרת אתם. אחרי טהרת גופם תטהר את רוחם בדברי כבושין.— [טז] נתנים נתנים. (לעיל ג, ט).— פטרת. פטר (ערעפפנונג).— רחם (מוטטערשאָאָס).— בכור כל. דהיינו בכורי כל ישראל, דרך הבאור (עקספליקאטיוו).— אתם. אות.— [יז] ביום. כי ביום.—

וְטִהַרְתָּ אֹתָם וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה׃ טז כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים
הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם בְּכוֹר
כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אֹתָם לִי׃ יז כִּי לִי כָל־בְּכוֹר
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי׃ יח וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם
תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וָאֶתְּנָה אֶת־הַלְוִיִּם
נְתֻנִים ׀ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
הַקֹּדֶשׁ׃ כ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן
אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם׃
כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל
מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים

ישנה

—שרשים והערות—

הכתי. נכה.— הקדשתי. קדש.— [יח] ואקח. לקח, עכנו לקחתי.— [יט] ואתנה נתן.— בני ישראל. חמש פעמים נזכרו בני ישראל בפסוק זה? והטעם לכל יאמרו כלכם שמכלם לא נבחר אלא שבט לוי להתקרב אל ד׳ והשאר נתרחקו, לפיכך הראה להם הכתוב הכה יתרה והזכירם חמש פעמים רצופות, והרחקתם היא לטובתם לבל יהיה בהם נגף בשביל אי־זהירותם.— עבדת בני ישראל. להיות בלוחי ישראל לעבוד עבודתם המוטלת על כלם.— בגשה. נגש.— [כ] ויעש. עשה.— כן עשו להם ב״י. שהסכימו על החליפין האלה.— [כא] ויתחטאו. חטא, טהרו את עצמם מטומאה.— ויכבסו. כבס.— בגדיהם. בגד.— ויכפר. כפר. — לטהרם. טהר, מטומאותיהם (יחזקאל לו, לג).— [כב] על הלוים. על דבר הלוים.— כן עשו להם. אהרן ובניו.— [כד] זאת אשר ללוים. החוקה הזאת נוהגת בלנא הלוים.— לצבא צבא. להתחבר עם לבא העובדים (זיך דעם דיענסטהעערע אנזושליססען)

שָׁנָה וָמַעְלָה יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃
כה וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד
עוֹד׃ כו וְשֵׁרֵת אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת
וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם בְּמִשְׁמְרֹתָם׃
פ שלישי ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה
הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר׃
ב וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג בְּאַרְבָּעָה
עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ
כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ ד וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח׃ ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם
בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ
אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי
מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים

ההמה

—שרשים והערות—

כדי להתרגל בעבודה, אבל העבודה הגמורה מתחלת משנת השלשים (לעיל ד, ג). — [כה] **חמשים.** חמש. — **ישוב.** שוב. — **העבודה.** עבודת המשא בכתף. — [כו] **ושרת.** אך יסייע לאחיו בטעינת העגלות. — **לשמר משמרת.** וגם לעמוד על המשמר. — **במשמרתם.** שמר (איהרען פאסטען בעטרעפפענד). — ט. [א] **וידבר.** דבר. — **במדבר.** דבר. — **השנית.** שנה. — **לצאתם.** יצא. — **הראשון.** ראש, פרשה זו נאמרה לפני הפרשה שבראש הספר ואין מוקדם ומאוחר בתורה, אחר שנעשתה הפרה והוטהרו כל ישראל מטומאתם נצטוו לעשות הפסח (לעיל ח, ז). — [ב] **ויעשו.** שיעשו, כמו דבר אל ב"י ויסעו (שמות יד, טו) שיסעו. — **במועדו.** יעד. — [ג] **בארבעה.** רבע. — **הערבים** ערב (שם יב, ו). — **חקתיו.** חקק. — **משפטיו.** שפט, אכילת הפסח והמצה והמרור בכלל הם משפטים שהשכל הישר שופטם כמו שאמר רבן גמליאל (פסחים קט"ז ב'), אבל פרטי אכילותיהם הם חקים שגזר הקב"ה לשמרם. — [ו] **ויהי.** היה, הרבה פעלים בהיותם מוקדמים אל השם אינם שומרים המין והמספר, כמו ויהי הם (בראשית מב, לה), ולא נמצא נשים (איוב מב, טו) הביא שפחתך (ש"א כה, כז). — **טמאים.** טמא. — **יכלו.** יכל, לא כלו ימי טומאתם. — **ויקרבו.** קרב. — **ביום ההוא** המתינו בשאלתם עד יום י"ד שמא יבא הלוי, ועי' תוס' (גיטין ס' ע"א) ד"ה פרשת. — [ז] **ההמה.** הם בעצמם שאלו ולא ע"י שליח (ספרי). — **למה.** על מה. — **נגרע.** גרע. — **לבלתי.** בל, עקרו בל (ישעיה

הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע
לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־
יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ פ ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀
לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה
פֶסַח לַיהוָה׃ יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין
הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ יב לֹא־
יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־
חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ יג וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר
וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי ׀ קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ
חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃ יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר וְעָשָׂה
פֶסַח לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה
אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וּבְיוֹם
הָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל
הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב יִהְיֶה עַל־הַמִּשְׁכָּן כְּמַרְאֵה־אֵשׁ עַד־

בקר

—שרשים והערות—

לג, כד) נגזר מן לא בחבור בית (איכה ד, יד).— ח) עמדו. עמד.— ואשמעה. שמע.— יצוה. צוה.— לכם. אודותיכם.— י) רחקה. רחק, קבלו רבותינו לא רחוקה ממש אלא לר"ע מן המודיעים ולחוץ ולר"א מאסקופת העזרה ולחוץ (פסחים צ"ג ב').— לכם. בימיכם.— לדרתיכם. דור, לעתיד לבא.— ועשה פסח. מחויב לעשותו ואיננו פטור ממנו. אבל מתי?— יא) מצות. מצה.— ימררים. מרר.— יאכלהו. אכל. יב) ישאירו. שאר, עי' (ויקרא י, ב).— ישברו. שבר.— יעשו. עשה.— יג) ונכרתה. כרת.— מעמיה. עמם, ממקום חבורה בעולם הנשמות.— קרבן הקריב. קרב.— חטאו. חטא.— ישא. נשא, אע"פ שעשה את הפסח שני לא נתכפר חטאו.— יד) יגור גר. גור, שנתגייר בין שני פסחים.— ועשה פסח. מחויב לעשות פסח שני שאיננו תשלומין דראשון.— לכם. לכלכם בשוה.— ולגר. ויו הבאור, דהיינו לגר ולאזרח הארץ, כמו והעברת כל פטר רחם וגו' וכל פטר וגו' וכל פטר חמור וגו' וכל בכור אדם וגו' (שמות יג, יב).— טו) הקים. קום, וא"ת [illegible].— המשכן. שכן.— לאהל העדות. המיוחד לאהל העדות, כמו משכן העדות (שם לח, כא).— יהיה. (ספלענטע צו זיין).— במראה.

בקר׃ טז כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה־אש לילה׃
יז ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני
ישראל ובמקום אשר ישכן־שם הענן שם יחנו בני
ישראל׃ יח על פי יהוה יסעו בני ישראל ועל־פי
יהוה יחנו כל־ימי אשר ישכן הענן על־המשכן יחנו׃
יט ובהאריך הענן על־המשכן ימים רבים ושמרו בני־
ישראל את־משמרת יהוה ולא יסעו׃ כ ויש אשר
יהיה הענן ימים מספר על־המשכן על־פי יהוה יחנו
ועל־פי יהוה יסעו׃ כא ויש אשר יהיה הענן מערב
עד־בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה
ונעלה הענן ונסעו׃ כב או־ימים או־חדש או־ימים
בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני־ישראל
ולא יסעו ובהעלתו יסעו׃ כג על־פי יהוה יחנו ועל־פי
יהוה יסעו את־משמרת יהוה שמרו על־פי יהוה ביד־
משה׃ פ י א וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ ב עשה
לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך

למקרא

—שרשים והערות—

ראה.— אש. אשש.— [טז] תמיד. תמד.— יכסנו. כסה.— לילה. ליל.— [יז] ולפי העלות הענן, בכל פעם שנעלה הענן.— העלות. עלה.— ואחרי כן, אחר שנתפרק המשכן.— יסעו. נסע.— ובמקום. קום.— יחנו. חנה.— [יח] פי. פה.— ימי. נסמך במקום נפרד הימים.— [יט] ובהאריך. ארך.— ימים. יום.— רבים. רבב.— ושמרו. אז היו שומרים.— משמרת ה׳, משמרת התורה והקרבת הקרבנות.— [כ] ויש. עתים.— ימים מספר. ימים שיש להם מספר, כלומר ימים מועטים.— על פי. תמיד על פי.— [כא] ונעלה. ונתרומם (עס ערהאב זיך).— [כב] ימים. שנה, כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כה, כט) (רש"י).— ובהעלתו. נפעל מקבל פעולת ההפעיל (כי הקל עומד), וכמוהו הרבה כמו מקריב נקרב משביע נשבע מזהיר נזהר מכניע נכנע מגיש נגש מזיק ניזק, אל תחת פן אחתך (ירמיה א, יז), מכניס נכנס משמיד נשמד משקיע נשקע.— י. [ב] עשה לך. כמו לך לך (בראשית יב, א) שמר לך (שמות לד, יא) כתב לך (שם שם כז) כתבו לכם (דברים לא, יט) אלכה לי (ירמיה ה, ה) הלך לו (שה"ש ב, יא).— שתי. שנה.— חצוצרה. חצר, ונכפלה העין; והפעל ממנו מחצצרים (דה"ב ה, יג).— מקשה. קשה (געהאממערט).— והיו. היה.— למקרא. קרא,— שם המקרה תחת המקור לקרוא.—

לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן
וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וְאִם־
בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים
קֵדְמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת
הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל
אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תָרִיעוּ׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
יִתְקְעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃
ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם
וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃ י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם
וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל
זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ

השני

—שרשים והערות—

הערה. יעד.— ולמסע. נסע, ולהסיע.— המחנות. חנה.— [ג] ותקעו. תקע.— ונועדו. יעד.— [ד] באחת. אחד (אַחַת).— הנשיאים. נשא.— ראשי. ראש.— אלפי. אלף.— [ה] תרועה. רוע.— קדמה. קדם.— [ו] שנית. שנה.— תימנה. ימן.— תרועה יתקעו. (ויקרא כה, ט).— [ז] ובהקהיל. קהל.— [ח] ובני. בנה.— הכהנים. כהן.— לחקת. חקק.— לדרתיכם. דור.— [ט] תבאו. משפט המלה להכתב תבוא הויו קודם האלף כחברותיה האלפים ונתחלף מקום האותיות כמו כבש כשב שמלה שלמה, וכן בְּבֹאִי האיש (יחזקאל י, ג) לבלתי באו (ירמיה כז, יח) משפטם להכתב בבוא בוא. הויו באמצע כמשפט המקור (וי"א שהויו האחרונה היא לסימן הכרת החולם וזו כמנהג האשכנזי), וכי תקרה מלחמה בארצכם.— על הצר. על ידי הצר.— הצר. צרר.— ונזכרתם. זכר.— לפני. פנה.— ונושעתם. ישע, עֵזֶר הוא בצרוף פעולת הנעזר שגם הוא בעצמו מתאמץ בכחו ובא חברו ועוזרו כמו ועזרתם אותם (יהושע א, יד) כי גם המה ילחמו (בעיטטען, העלפען), הוֹשִׁיעַ בלי צרוף פעולה ממשית מצד הנושע כמו הושיעני כי באו מים עד נפש (תהלים סט, ב) ואין בי כח כלל, ואין מושיע לה (דברים כב, כז) הנערה רפת כח מאד ותרגומו (רעטטען), הִצִּיל מרחיקו מן הצרה ועומד בפניו כצל כמו וצדקה תציל ממות (משלי י, ב) ותרגומו (פירמען).— מאיביכם. איב.— [י] שמחתכם. שמח, אלו שבתות (ספרי) שמחת המנוחה והעונג על ד', ולפיכך תקנו לומר בשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג (אבודרהם).— ובמועדיכם. שלש רגלים (ספרי). –

הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת׃
יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן
הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה
בְּיַד־מֹשֶׁה׃ יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה
לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ טו וְעַל־צְבָא
מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ טז וְעַל־צְבָא
מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן
וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְנָסַע
דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־
שְׁדֵיאוּר׃ יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־
צוּרִישַׁדָּי׃ כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
עַד־בֹּאָם׃ כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם
וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה
בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה
בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־
דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר

בן

—שרשים והערות—

ובראשי. ראש.— **חדשיכם**. חדש.— **עלתיכם**. עלה.— **זבחי**. זבח.— **שלמיכם**. שלם.— [יא] **בעשרים**. עשר.— **נעלה מעל**. עלה.— **העדת**. עוד.— [יב] **וישכן**. שכן.— **במדבר**. דבר.— (יג) **בראשנה**. בפעם הראשונה בסדר הדגלים וארון ברית ד׳ נוסע לפניהם.— [יד] **לצבאתם**. צבא (נאך איהרען העערעסגרופפען), כל שבט נקרא צבא.— [טו] **ועל צבא וגו׳**, היה נשיא.— (יז) **והורד**. ירד, נתפרק.— [כא] **נשאי**. נשא.— **המקדש**. קדש, הדברים המקודשים ביותר.— **והקימו**. קום, המקימים והם בני גרשון ומררי שהקדימו לבוא למקום אשר ישכן שם הענן.— **עד באם**. עד אשר באו הקהתים עם שני הדגלים האחרונים ומצאו את המשכן מוקם על מכונו והניחו שם את הדברים המקודשים.— (כב) **ונסע וגו׳ אפרים**. אחרי נסיעת הקהתים.— (כה) **ונסע וגו׳ דן**. אחרי אפרים.— **מאסף**. אסף (אלס בעגלייטער) כמו שנאמר (יהושע ו, יג) והחלוץ הולך לפניהם והמאסף הולך אחרי וגו׳, וזהו שאמר הנביא (ישעיה נב, יב) כי לעתיד לבוא לא יצטרכו לא לחלוץ ולא למאסף „כי הולך לפניכם ה׳ ומאספכם „אלקי ישראל"

בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל
בֶּן־עָכְרָן׃ כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־
עֵינָן׃ כח אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ׃ ס
כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה
נֹסְעִים ׀ אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן
לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־
יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי
וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי ׀
עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם׃
לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה ׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב
יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ

שלשת

—שרשים והערות—

לצבאתם. נמשך אל בני דן.— [כח] **מסעי.** סדר מסעי.— **ויסעו.** כסדר הזה נסעו תמיד.— [כט] **לחבב.** פי' מש"כ (שמות ג, א), אחר מלחמת עמלק בא רעואל המדיני הוא יתרו עם בניו ואשתו אל משה (שם יח, ה) ואחר עלתו שלחו אל ארצו לפי קבלת חז"ל (מכילתא שם שם כז) לגייר את מיודעיו כי ראה חכמתו הגדולה, ובני חובב נשאר אצלו. עכשיו בקש גם הוא ללכת אל ארצו ואל מולדתו (אולי לעזור את אביו בשליחותו), וייעץ לו משה שלא לעזוב את מקומו כי אנחנו צריכים לך יותר ממה שאביך צריך בשביל שאתה מכיר את המקומות האלה היטב ותוכל להיות לנו לעינים בכמה דברים נעלמים מאתנו, ומה שנאמר (שופטים ד, יא) מבני חובב חותן משה כתב הראב"ע „כי דרך המקרא לקרוא לאבי הנערה ואחיה חותן" עכ"ל.— **נסעים.** נסע.— **המקום.** קום.— **אתו.** אות.— **אתן.** נתן.— **לכה.** ילך.— **אתנו.** אתת, אע"פ שלא תהיה אלא טפל אלינו ולא תטול חלק בארץ כי אינך אלא גר ולא מבני ישראל, מכל מקום.— **והטבנו** יטב, משלנו, כי מצווים אנחנו לקרב את הגרים ולהיטיב עמהם בכל טוב.— [ל] **לא אלך.** אלא אעבוד את ד' בארצי.— **מולדתי.** ילד, כי יש לי שם חלק ונחלה ושם אתאמץ גם אני להשיב את עמי לתורת ד'.— [לא] **תעזב.** עזב.— **כי על כן ידעת.** לפי שידעת (בראשית כו, לג).— **חנתנו.** חנה, מקור, הנך מכיר היטב את כל המקומות שאנו צריכים לחנות שם.— **והיית.** ותהיה.— **לעינים.** להורות לנו הדרך ולהודיענו טיב המקומות, כי זה היה המסע הראשון שנסעו ממדבר סיני ולא ידע עדיין שהארון ילך לפניהם לתור להם מנוחה.— [לב] **עמנו.** בתוך כך נודע למשה מפי הגבורה שיהיה למשפחת יתרו חלק בארץ והיא דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה (ספרי) לכן אמר לו עכשו כי תלך עמנו. בשוה לגמרי (בראשית ג, ו) ועוד יתרון יהיה לך כי כלנו נהיה מחויבים להיטיב עמך בשביל גרותך.— [לג] **מהר ה'.** ממדבר סיני.— **וארון ברית ד'.** לדעת ר' יהודה בן לקיש (ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג) שני ארונות היו אחד נתון באוה"מ ואחד יוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות, ואמרו בספרי (ע"פ הגהות הגר"א)

שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה׃ לד וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם
יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ששי ׆ ס לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀ יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ
מִפָּנֶיךָ׃ לו וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ׆ פ יא א וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי
יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה
וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה׃ ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ׃ ג וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם
הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה׃ ד וְהָאסַפְסֻף
אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ויאמרו

—שרשים והערות—

ארון זה שנסע לפניהם היו בו שברי לוחות— **לתור**. תור.— **מנוחה**. נוח.— [לה] **קומה**. קום.— **ויפצו**. פוץ.— **איביך**. איב.— **וינסו**. נוס.— **משנאיך**. שנא. עי' (שמות כג, ד—ה) ההבדל בין אויב לשונא, ומְשַׂנֵּא הוא המסית אחרים לשנאתו, וכן פירשו רבותינו (שבת קי"ד א') כל משנאי אהבו מות (משלי ח, לו) על הגורמים לאחרים לשנא את התורה.— [לו] **ובנחה**. מקור.— **יאמר**. אמר, היה אומר.— **שובה**. שוב.— **רבבות**. רבב, לרבבות, כלומר שכן בתוכם.— **יא**. [א] **כמתאננים**. און (זיך בעקלאגענד).— **רע**. רוע. על כל הנהגת ד' היו אומרים רק רע כל היום.— **באזני**. אזן.— **וישמע**. שמע.— **ויחר**. חרה.— **אפו**. אנף.— **ותבער**. בער.— **אש**. אשש.— **ותאכל**. אכל, עקרו כלה.— **בקצה המחנה**. באנשים הגסים המתרחקים ממשכן העדות ושוכנים בקצות המחנה הם היו המתאוננים והם הערב רב.— (ב) **ויצעק**. צעק.— **העם**. עמם.— **ויתפלל**. פלל.— **ותשקע**. שקע.— [ג] **ויקרא**. קרא.— **שם**. שמה.— **תבערה**. בער.— [ד] **והאספסף**. אסף. נכפלו העין והלמד כמו סחרחר ירקרק אדמדם, שנתאספו מקצות המחנה אל תוכה מיראת האש.— **בקרבו**. קרב.— **התאוו תאוה**. אוה, כמו עלו עלה (ישעיה ח, י), לא לקחו מוסר אלא הוסיפו ללכת בקרי.— **וישבו**. בענין ההתאוננות לא לקחו בני ישראל חלק והיו מושלים ביצרם. ואח"כ שבו גם הם להתאוות על פי פתויי האספסף, כי אכילת הבשר היתה באמת קשה עליהם מאד אע"פ שהיה להם מקנה רב, שהרי צריכים להביאם אל המזבח ובעת ההיא לא היה לכל מחנה ישראל אלא מזבח קטן ושלשה כהנים בלבד ואיך יתכן להאכיל בשר בכל יום למחנה עצום של קרוב לחמשה מליון נפש אדם ביחד עם הערב רב (שמות יב לז) ולשמור לכל בהמה מש פטי ההקרבה? והשלו כבר נפסק כי גם בתחלתו לא ניתן להם אלא בפנים חשכות (מכילתא) שהרי היה להם מקנה רב (רש"י יומא ע"ה ב'), ולבלתי אכול בשר כלל נדמה להם כדבר שאי אפשר לעוסקים בעיון התורה כמו שאמר ר"נ לרבא (ב"ק ע"ב א') האי דלא אמרי לך כאורתא דלא אכלי בשרא דתורא, ורב צוה לחייא בריה לרדוף אחר אכילת

ויאמרו מי יאכלנו בשר: ה זכרנו את־הדגה אשר־
נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת־
החציר ואת־הבצלים ואת־השומים: ו ועתה נפשנו
יבשה אין כל בלתי אל־המן עינינו: ז והמן כזרע־
גד הוא ועינו כעין הבדלח: ח שטו העם ולקטו וטחנו
ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו
עגות והיה טעמו כטעם לשד השמן: ט וברדת הטל
על־המחנה לילה ירד המן עליו: י וישמע משה את־
העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר־אף

יהוה

—שרשים והערות—

הבשר ג' פרסאות (נדרים מ"ט ב') לפי שהוא מן המאכלים המשוביחים הממעטים את הזבל (פסחים מ"ב א'), לפיכך בכו גם הם.— [ה] זכרנו. זכר.— הדגה. דגה (בראשית מ"ח, טז) או דיג (ירמיה טז, טז).— נאכל. היינו אוכלים כמו ככה יעשה (איוב א, ה).— חנם. חנן והמם לתאר הפעל כמו ריקם.— הקשאים. קשא (גורקענפריכטע).— האבטחים. בטח (מעלאנענפריכטע).— החציר. חצר (לויך).— הבצלים. בצל.— השומים. שום. משהתחילו לבכות על חסרון הבשר זכרו גם המותרות שהיו להם במצרים.— [ו] ועתה. מן עת (ענה) ובעת הזאת.— נפשנו. נפש.— יבשה. יבש.— בלתי. (לעיל ט, ז).— המן. מנה.— עינינו עין, נשואת עינינו.— [ז] והמן אבל באמת היה המן כל כך יפה ומוטעם לחך.— גד. גדד.— ועינו. ומראהו.— הבדלח. שקוף כבדלח (קריסטאלל).— [ח] שטו. שוט.— ולקטו. לקט.— וטחנו. טחן.— ברחים. ריח.— דכו במדכה. דוך.— ובשלו. בשל.— בפרור. פרר.— ועשו. עשה.— עגת. עגג.— טעמו. טעם.— לשד השמן. לשד הוא מוח העצמות, וכהפך לשדי (תהלים לב, ד) הפך מן מח עצמותיו ישקה (איוב כא, כד), ופירוש לשד השמן (דעם פעטטעסטען אונד געשמאקפאללסטען מארק).— [ט] וברדת. ירד.— הטל. טלל.— המחנה. חנה.— לילה. ליל, וההא נוספת לפיכך הנגינה מלעיל.— ירד המן עליו. להפסיק בינו ובין הקרקע לשמרו מלכלוך.— [י] למשפחתיו, שפח=ספח, בני משפחה אחת נספחים ומחוברים זה לזה ע"י שארות והתחתנות או קרבת בשר, ופרשו רבותינו (שבת ק"ל ע"א) על עסקי משפחותיו כמו בכיתי לקשה יום (איוב ל, כה), משירדו לבכות ולהתאונן על איסור הבמות שעל ידי זה נכרתה מפיהם אכילת הבשר כאמור למעלה, שזה כעין מחאה על יציאת מצרים וקבלת התורה, בכו והתאוננו גם על איסור העריות שנאסרו להם במתן תורה כגון אחותו ודודתו ואשת אחיו וכיוצא בהן שעל ידי זה הוצרכו להוציא את נשותיהן ונפרדו כמה משפחות זו מזה ונשמו אהליהם.— אהלו. אהל.— ובעיני. עין.— רע. רוע, נבצרה ממנו מזמה איך לעמיד בפרץ נגד חרון אף ד' הגדול מאד בפעם הזאת כמו שנאמר ויחר אף ד' מאד, חרון אף כזה בודאי יעשה רושם נורא (זבחים ק"ב א'), ולהתפלל עליהם לא מלאו עוז בנפשו כי נראה בעיניו כעגל שני, בהיותם מוחים נגד יציאת מצרים וקבלת התורה ובועטים בטובת המן, לפיכך השכיל לעמוד נגד מדת הדין מצד אחר, ויחל להתאונן באזני הקב"ה

יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה
לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם
אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת
כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי
שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃ יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת
לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר
וְנֹאכֵלָה׃ יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־כָּל־

* חסר א' הָעָם

—שרשים והערות—

על גורלו המר.— [יא] למה. על מה.— הרעת. רוע.— לעבדך. עבד, היא רעה גדולה מזו כי אחזת את החבל בשני ראשים, הרימותני למעלה משרפי קדש— ושמתני למנהיג על עם גס השקוע בטומאת מצרים ובתאות חימריות שאי אפשר להפרידו מהן.— מצאתי. מצא.— חן. חנן, הלא מעולם לא חטאתי לך וראוי הייתי למצא חן בעיניך ואתה בעצמך אמרת (שמות לג, יז) כי מצאת חן בעיני, האם זאת היא מציאת חן.— לשום. שים.— משא. נשא.— עלי. מן עלה, הלא זה דברי אשר דברתי אליך מאז נגלית אלי בסנה לא איש דברים אנכי, הן אני ערל שפתים, שלח נא ביד תשלח, כי ידעתי מראש שעם גס השקוע בעבדות מצרים מאתים ועשר שנים יכבד ממני להנהיגו, להם היה ראוי מנהיג גשמי איש אשר רוח הגופי בו ולשונו תמהר לדבר צחות למען יוכיחם לרגעים ודבריו יכנסו אל לבם, לא מנהיג רוחני כמוני שאינני איש דברים ; וכי תאמר אלי : שענותך אולי היתה נכונה בעתה אבל לא עכשיו שכבר קבלו את התורה והם כלם תלמידיך הנחשבים לך כבנים, וכמו שאמרו בספרי פ' ואתחנן „ושננתם לבניך אלו תלמידיך" ואמרו (סנהדרין י"ט ב') כל המלמד את בן חברו תורה כאלו ילדו, ואתה מחוייב ליטפל בם כאב המטפל בבניו אע"פ שאינם הולכים בדרכיו, כי סוף סוף יתרגלו כך וישובו אליך, אם כן האלך והודיעני.— [יב] האנכי. לבדי.— הריתי. הרה.— ילדתיהו. ילד, וזהו ההבדל בין אני לאנכי, אני מציינת גוף המדבר ולא יותר, אבל אנכי מיחדת אותו מזולתו, כמו אנכי ד' אלהיך (שמות כ' ב) אנכי עשיתי ארץ (ישעיה מה, יב) אני לבדי ולא אחר, ועשו לא היה צריך לומר אלא אני בנך בכרך עשו תשובה על שאלת אביו מי אתה, אבל יעקב שאמר לבוא לפני המועד הוצרך לומר אנכי עשו בכרך (בראשית כז, יט) לבל יחשדנו אביו שהוא אחר. וזהו שאמר משה לפי דבריך אם אב אני ובשביל כך איני רשאי להשליכם מעל פני, הלא אתה אביהם קודם לי כי אתה בראתם ואתה יצרתם ואתה עשיתם וידעת את תוכם הרע שנתת להם במצרים, ולמה אם כן יחרה אפך בהם עד כדי לכלותם מעל פני האדמה, ולי.— תאמר. אמר (שמות יז, ה ; לב, לד).— שאהו. נשא.— בחיקך. חיק.— האמן. (דער וואַרטער) ליונק צריכים אומנת נקבה שמגדלתו בדברים ומניקתו ולא אומן (אברבנאל).— האדמה. אדם.— נשבעת. שבע.— לאבתיו. אבה.— [יג] מאין לי. לאיש רוחני כמוני שדבר אין לו עם תאות חומריות.— לתת. נתן.— לכל העם. לכל אחד ואחד הבשר הראוי לו לפי טבעו.— [יד] אובל. יכל, משפטו איבל=איגק.— אנכי לבדי. בלעדי עזרתך שתשבול אותם כמוני

הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי
הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה
בְּרָעָתִי׃ פ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי
שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי
הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ
שָׁם עִמָּךְ׃ יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־
הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא
הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר

התקדשו

— שרשים והערות —

ולא תקציף עליהם לכלותם.— **כל העם.** למלא רצונו ותאותו של כל אחד ואחד. – [טו] **ככה.** שתכריחני ליטפל בם ואתה תעשה את שלך לחרות אפך בהם כפעם בפעם עד השמדם מפניך ואת דמם מידי תבקש (יחזקאל ג, יח; לג, ח).— **את.** אתה, כן מנהג הלשון לדבר לפעמים גם לזכר כמו אַתְּ כרוב ממשח (יחזקאל כח, יד) וְאַתְּ תדבר אלינו (דברים ה, כד) (רמב"ן).— **אראה.** ראה.— **ברעתי.** ברעתם היה מבקש לומר ומפני אהבתם תלה הקללה בעצמו, ועי' ספרי (לעיל י, לה).— [טז] **אספה.** אסף, כששמע הקב"ה טענת משה הצודקת וראה. מר נפשו, התחיל לפייסו כמו שהתנו ביניהם בתחלת שליחותו „לא כך התניתי עמך כשיהיו פניך כעוסות פני מרצין את פניך וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני" (שמות רבה פמ"ה סי' ב') ובדב"ר פ"ג סי' ט"ו „עשה עצמו כאלו כעוס על ישראל וכו' א"ל הקב"ה לא יהיו שני הפנים בכעס אלא כשתראה אותי נותן רותחין הוי נותן צונן וכשתראה אותי נותן צונן הוי נותן רותחין" ועי' (ברכות ס"ג ב'), עליך החובה לסבול את הצבור על כל פנים (סנהדרין ח' ע"א) ועלי לנחותך בעצתי לבל תכשל על ידיהם לשאת עונם. יתרו יעצך להושיב שרי אלפים וגו' וכל הדבר הקשה יביאון אליך, גם הדבר הזה כבד ממך לענות על כל שאלותיהם, השרים האלה אינם אלא חכמים ולא נביאים ולך דרוש סיד נביאים אשר ישאו אתך במשא העם ויוכלו לפנות בשאלותיהם אלי בדרך ישר כי היכי דלימטייך שיבא מכשורא (שם ז' ב').— **שבעים.** שבע.— **מזקני.** זקן, מן הנכבדים שבהם אשר על פי כל העם יכבדו.— **ידעת.**— ידע.— **זקני העם ושטריו.** אשר ידעת אותם מארץ מצרים שאהבו את עמם ומסרו נפשם עליהם והיו שם שוטרים על העם (שמות ה, יד).— **העם.** עמם.- **ושטריו.** שטר, משגיחים על עבודתם.— **ולקחת.** לקח.— **מועד.** יעד.— **והתיצבו.** יצב.— **עמך.** עמם, בשוה בהתאחדות גמורה (לעיל ו, כג).— [יז] **וירדתי.** ירד.— **ודברתי.** דבר.— **ואצלתי.** אצל (איבערראגען), והרב ר' שמשון הירש זצ"ל תרגם (צוריקהאלטען) מן אצלת לי ברכה (בראשית כז, לו) ולא נראה כי ממשה לא אצל הקב"ה דבר, אלא כמו שמדליקין נר מנר ומגנט ממגנט.— **ושמתי.** שום.— **אתך.** אתת, אתה תהיה העקר והם טפלים לך (לעיל י, לב) כברזל רך הַמְּמֻגְנָט על ידי זרם עלקטרי שבסור ממנו הזרם יסור כחו מעליו והיה ברזל פשוט, ככה לא נתכשרו אלו לנביאות אלא ברגע התחברם למשה.— **לבדך.** בדד.— [יח] **ואל העם תאמר.** ומה שטענת בצדק כי אני אביהם קודם ממך ועלי לסבלם ולא לחרות אפי בהם ולכלותם, כן אעשה להם. אביהם אני ולא אסירם מעל פני לעולם— אבל איסרם קשה כאשר ייסר איש את בנו למען היטיב דרכו, עכשו

הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה
לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן
יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃ יט לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא
יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים
יוֹם׃ כ עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה
לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם
וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃ כא וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ
וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים׃
כב הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת־כָּל־

דגי

— שרשים והערות —

לך אמור להם.— התקדשו. קדש, הזמינו עצמכם לפורענות.— ואכלתם. אכל.— בכיתם בכה.— באזני. אזן.— ונתן ה'. בשפע רב ובהרחבה יתרה כיד ה'.— [יט] ימים. יום.— יצא. יצא.— מאפכם. אנף (ראה בראשית מב, ו).— לזרא. זרה (ניס עקעל) אשר יזורהו כמו זה (ישעיה ל, כב) „כל תיבה שצריכה להכתב בהא ונכתבה באלף הכונה להפליג הדבר, וכמוהו קראן לי מרא (רות א, כ) להפליג המרירות, ויצא בחמא גדולה (דניאל יא, מד) להגדיל ההמה" (רבינו בחיי).— יען, מן ענה (ענטשפרעכענד). מאסתם. מאס.— לפניו. פנה.— יצאנו. יצא.— (כא כב) ויאמר משה. שני דברים אמר לפני הקב"ה. א) שש מאות אלף רגלי אלו לא חטאו אלא אנשים יחידים היית מביא עליהם הפורענות עד שימקו בעונם וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד, עכשו שכל ישראל חטאו ועל כלם תביא הפורענות עד שיסופו בכל תאותיהם—אם כן תכלה את כלם חס ושלום, הככה ייסר אב רחום את בניו להדריכם בדרך טובה ?— שש. ששה (יחזקאל מה, יג).— מאות. מאה,— רגלי. רגל (פוססוואלק) בלבד.— בקרבו. קרב.— ואתה אמרת. ואיך אמרת.— ואכלו חדש ימים. עד אשר יצא מאפם והיה להם לזרא, לא אבה לסיים לשונו של הקב"ה כי לא אבה לקללם, וכן דרך כתובים רבים שלא לסיים את הדברים המובנים מאליהם, עי' (בראשית כז, מ) וכן בירמיה (לח, כח) והיה כאשר נלכדה ירושלים—מובן מאליו מה היה אז' וכן בדה"ב (ל, יח) ה' הטוב יכפר בעד— מובן מאליו בעד מי. ב) הצאן וגו' ומצא להם. וכי תאמר אלי לא קרה ידי לשבור את החבית ולשמור את יינה, חלילה לא אעשה עמהם אלא אייסרם כדי רשעתם, כי יקוצו בבשרם ויוריעוהו מבטנם אבל מות לא ימיתו, אני אומר לך שאין כדאי לתת להם בשר כלל כי יש להם המן שטעמו כטעם לשד השמן, ואם תרגילם למלא כל תאותיהם כרגע יוסיפו להתאוות עוד ויתמכרו לתאוה, ואפילו אם לא ימצאו חסך בתאותם לא יחדלו מהתאוה, ואפי' אם תשחט להם עכשיו כל צאן ובקר שבעולם ותאסוף להם כל דגי הים—היספיק כל זאת לשכך תאותם ? לפיכך אני אומר שאין כדאי לך לפתוח להם פתח כלל.— הצאן. צאן.— ישחט. שחט.— ומצא להם. כתרגומו היספקון להון.— דגי.

דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׃ פ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־
לֹא׃ כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה
וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת
הָאֹהֶל׃ כה וַיֵּרֶד יְהוָה ׀ בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן־
הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי
כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃ כו וַיִּשָּׁאֲרוּ
שְׁנֵי־אֲנָשִׁים ׀ בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד ׀ אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי
מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ
הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה
וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ כח וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ

בן

—שרשים והערות—

דגה.— הים. ימם.— יאסף. אסף.— [כג] היד. ידה.— תקצר. קצר, האתן אותם לחשוב רגע כי יד ד' תקצר מלמלא כל תאותיהם אם אעשה כדבריך?— תראה. ראה.— היקרך. קרה, איזו עלה יותר נכונה אם המטרה הממך או ממני?— [כד] וידבר. דבר.— ויעמד. עמד.— סביבת. סבב.— [כה] ויתן. נתן, ולמשה אמר (לעיל פסוק י"ז) ושמתי עליהם מדוגה כל שהיא ברוח הקדש, כדאמרינן (מנחות נ"ט ע"ב) שימה כל דהו, ומפני כבודו אמר כך, שלא יתנבאו אלא בקרבתם אליך, אבל בשעת הנתינה נתן להם כעין יפה בנתינה חשובה כדאמרינן (חולין, קל"ה א') תתן לו נתינה חשובה, ועי' תוס' פסחים (ל"ב ב') ד"ה ואין וכתוס' גיטין (כ' ע"א) ד"ה דילמא, ועי' מש"כ (ויקרא ו, ג).— ויהי. היה.— כנוח. נוח.— ויתנבאו. נבא.— יספו. יסף=אסף, כתרגומו ולא פסקין, ועי' (דברים ה, יט), וזוהי הנתינה החשובה.— [כו] וישארו. שאר.— שני. שנה.— אנשים. אנש.— שם. שמה.— ותנח. נוח.— בכתבים. כתב, גם שמותיהם נכתבו ברשימת הזקנים אך לא עלה עליהם הגורל להבחר לזקנים.— האהלה. אהל, אל אהל מועד בלי רשות.— במחנה. אע"פ שהיו רחוקים ממשה, ורבותינו אמרו במחנה על דבר המחנה ואחריתה „משה מת יהושע מכניס" כי בשעת המתאוים ראה הקב"ה שבאמת אין משה כדאי עוד להנהיג עם גס כזה, לפיכך עתיד הוא לקחתו מעל ראשם ולמסור הנהגתם ביד יהושע תלמידו, ולשנות גם סדר ההנהגה מנסיית לטבעיית, ממלחמת ד' למלחמת צבא גבורים, ועי' ריש שלח.— [כז] וירץ. רוץ.— הנער. אחד הנערים, כמו ויהי האחד (מ"ב ו, ה) אחד האנשים.— ויגד. נגד.— מתנבאים במחנה. דברים נוראים ומבלי קרבתם אליך, וקרוב להאמין שאינם מתנבאים ברוח ד' אלא ברוח השטן האורב לישראל להכשילם, כמו במעשה העגל שבא השטן וערבב את העולם (שמות רבה פמ"א סי' ז').— [כח] ויען. ענה.— משרת. שרת.— מבחריו. בחר, מימי נעוריו.— אדני. אדן.— כלאם. כלא, כַּלֵּא את רוחם לבל יוסיפו להתנבא בדברים האלה שאינם אלא דברי השטן, כמו לכלוא את הרוח (קהלת ח,

בִּן־נ֛וּן מְשָׁרֵ֥ת מֹשֶׁ֖ה מִבְּחֻרָ֑יו וַיֹּאמַ֕ר אֲדֹנִ֥י מֹשֶׁ֖ה
כְּלָאֵֽם׃ כט וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ מֹשֶׁ֔ה הַֽמְקַנֵּ֥א אַתָּ֖ה לִ֑י וּמִ֨י יִתֵּ֜ן
כָּל־עַ֤ם יְהוָה֙ נְבִיאִ֔ים כִּֽי־יִתֵּ֧ן יְהוָ֛ה אֶת־רוּח֖וֹ עֲלֵיהֶֽם׃
שביעי ל וַיֵּאָסֵ֥ף מֹשֶׁ֖ה אֶל־הַֽמַּחֲנֶ֑ה ה֖וּא וְזִקְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
לא וְר֜וּחַ נָסַ֣ע ׀ מֵאֵ֣ת יְהוָ֗ה וַיָּ֣גָז שַׂלְוִים֮ מִן־הַיָּם֒ וַיִּטֹּ֨שׁ עַל־
הַֽמַּחֲנֶ֜ה כְּדֶ֧רֶךְ י֣וֹם כֹּ֗ה וּכְדֶ֥רֶךְ יוֹם֙ כֹּ֔ה סְבִיב֖וֹת הַֽמַּחֲנֶ֑ה
וּכְאַמָּתַ֖יִם עַל־פְּנֵ֥י הָאָֽרֶץ׃ לב וַיָּ֣קָם הָעָ֡ם כָּל־הַיּוֹם֩
הַהוּא֩ וְכָל־הַלַּ֨יְלָה וְכֹ֣ל ׀ י֣וֹם הַמָּחֳרָ֗ת וַיַּֽאַסְפוּ֙ אֶת־הַשְּׂלָ֔ו
הַמַּמְעִ֕יט אָסַ֖ף עֲשָׂרָ֣ה חֳמָרִ֑ים וַיִּשְׁטְח֤וּ לָהֶם֙ שָׁט֔וֹחַ
סְבִיב֖וֹת הַמַּחֲנֶֽה׃ לג הַבָּשָׂ֗ר עוֹדֶ֙נּוּ֙ בֵּ֣ין שִׁנֵּיהֶ֔ם טֶ֖רֶם
יִכָּרֵ֑ת וְאַ֤ף יְהוָה֙ חָרָ֣ה בָעָ֔ם וַיַּ֤ךְ יְהוָה֙ בָּעָ֔ם מַכָּ֖ה רַבָּ֥ה
מְאֹֽד׃ לד וַיִּקְרָ֛א אֶת־שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא קִבְר֣וֹת הַֽתַּאֲוָ֑ה
כִּי־שָׁם֙ קָֽבְר֔וּ אֶת־הָעָ֖ם הַמִּתְאַוִּֽים׃ לה מִקִּבְר֤וֹת הַֽתַּאֲוָה֙

* השליו קרי נסעו

—שרשים והערות—

א).— [כט] ויאמר לו. עי' (שמות ב, יג).— המקנא. קנא.— אתה. אנת (אייפערסט דוא דענן פיר מיך ?).— עם. עמם.— כי יתן ה'. הנבואה הזאת היא נבואה מאת ד' אשר נתן עליהם את רוחו בעין יפה ואינם צריכים לקרבתי. — [ל] ויאסף. אסף, הנכנס למקום שנתרחק משם נקרא בלשון הקדש נאסף אל המקום ההוא, המצורע נתרחק מן המחנה—וכשנתרפא ושב לשכון בתוכה הוא נאסף אל המחנה (לקמן יב, יד: מ"ב ה, ג), האבדה שנתרחקה ממקום המשומר למקום הפקר— כשתובא שנית למקום המשתמר הרי היא נאספת (דברים כב, ב), הנשמה שנתרחקה מבית אביה מעולם הנשמות בהיא עפיה לשכון בערפלי הגוף—כאשר תגיע עתו למות הוא נאסף אל עמיו, ההלך שנתרחק ממקום מנוחתו לנוע בדרך— כאשר יביאהו איש אל המנוחה הרי הוא נאסף אל ביתו (שופטים יט, טו), וכשנתנבאו אלדד ומידד שעתיד משה להתרחק ממחנה ישראל חשב בלבו שכבר הגיעה עתו להתרחק, לכן נאמר ויאסף וגו'.— [לא] ויגז. גיז או גזז (אבגעשניטטען).— שלוים. שלו, היחיד שְׂלָו כמו גְּבָלִים (מ"א ה, לב) מן גְּבָל (יחזקאל כז, ט), מין עוף שמן מאד החי על שפת הים וניזון מדגים ויש בו טעם בשר וטעם דגים, כמו שהתאוו מי יאכילנו בשר וזכרנו את הדגה.— ויטש. נטש (ליעסס זיא ניעדער).— כדרך יום. כמהלך יום.— וכאמתים. אמה.— פני. פנה.— [לב] ויקם. קום.— המחרת. מחר.— הממעיט. מעט.— עשרה. עשר.— חמרים. חמר, עשרה כורים.— [לג] שניהם. שנן.— יכרת. כרת (צערקויט ווערדען), ובתלמוד לשם (פסחים ל"ט ב').— ואף. אנף.— ויך מכה. נכה.— רבה. רבב.— [לד] ויקרא. קרא.— שם. שמה.— המקום. קום.— קברו. קבר.—

נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת׃ פ יב א וַתְּדַבֵּר
מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר
לָקָח כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃ ב וַיֹּאמְרוּ הֲרַק אַךְ־בְּמֹשֶׁה
דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִבֵּר וַיִּשְׁמַע יְהוָה׃ ג וְהָאִישׁ
מֹשֶׁה עָנָו* מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־
מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם׃
ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא

* עניו קרי

אהרן

—שרשים והערות—

המתאוים. אוה.— [יא] **נסעו.** נסע.— יב. [א] **האשה.** איש, דגש ת' נה.— **הכשית.** הרשב"ם ז"ל השב את הדבור על המלכה הכושית הנזכרת בתרגום יונתן ובילקוט שמות שהשיאוה למשה שלא ברצונו בברחו מחרב פרעה ולא נזקק לה מעולם, ודברו בו על הענין הזה שהלך ורעו באשת חם, כי מפני ענותו הגדולה לא הגיד להם המעשה כמו שהוא שלא להחזיק טובה לעצמו. ועוד דברו בו על אשר פירש מצפורה אשתו הצדקת ועבר על מצות עונה, וזה איננו מפורש בכתוב אלא ברמז, וכלל שני המעשים בתיבת כושית, כי אשתו הראשונה היתה כושית אמתית והשניה היתה נקראת כושית בלשון סגי נהור בשביל שהיתה מצוינת ביפיה ככושי הזה מצוין בעורו, ושעור הכתוב: **על אדות** על ענין הפרישה מן **האשה הכשית** אשר לקח וזוהי צפורה, וגם על ענין הנשואין של הכושית האמיתית **כי אשה כשית לקח**; ומה שישבו עכשו לדבר באחיהם ולחפש עליו עולות? חס ושלום לא משנאה או מקנאה עשו זאת אלא מאהבה, הם שמעו מפי הנביאים על דבר מיתת משה וטעו גם הם לחשוב שמיתתו קרובה לבא, וישבו ופייגו איזה חטא נמצא בו שבשבילו נקנסה עליו מיתה פתאומית, כי לדעתם אין מיתה בלא חטא (שבת נ"ה א'), ונהגו בזה מנהג השלמים שבמות אדם גדול יושבים ומעיינים בכל מעשיו והנהגתו לדעת באיזה חטא הולך למות ועל שיהיו יתקנו מעשיהם, כמו שספרו רבותנו (ב"ק פ' ע"א) ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא עון של אותה העז, והחליטו ביניהם שעון שתי הנשים האלה גרם מיתתו, והוא בענותו הגדולה לא גלה את אונס שלא חטא בשום אחת מהן, הראשונה נשאת לו שלא ברצונו ומעולם לא קרב אליה, והשניה צוה מפי הגבורה לפרוש ממנה כמו שנאמר (דברים ה, כח) ואתה פה עמוד עמדי (שבת פ"ז א), וסבת מיתתו איננה בשביל איזה חטא אלא בשביל מעלתו הגדולה שאיננו ראוי להנהיג דור גם כזה התאב לבשר.— [ב] **ויאמרו.** אמר.— **הרק אך.** (שמות י, יז; יד, יא), מבררים חטאו של משה נגד צפורה אשתו, וכי בשביל שהוזקק לנבואה הוצרך להתקדש ביותר ולבטל עשה דפרו ורבו (יבמות ס"ב א') ול"ת דעונתה לא יגרע? ובספרי אמרה לה (מרים) מה לך שאין את מתקשטת וכו' אמרה לה (צפורה) אין אחיך מקפיד, משמע מזה שלא גרשה.— **הלא גם בנו דבר.** ואין אנו פורשים מדרך ארץ.— **וישמע,** שמע.— [ג] **ענו.** ענה (דעמיטהיג, דיא גערינגסטע מיינונג פאן זיך האבענד), על פי השגתו הנפלאה במציאות השי"ת לעיניו תמיד — לא הרגיש את עצמו כלל וכלל, כמו שלא ירגיש אור החשמל את עצמו בתקופת תמוז בצהרים, לפיכך לא גלה להם מעולם את מעלתו הנשגבה ויחוסו להקב"ה. - **האדמה.** אדם.— (ד) **פתאם.** פתא (לעיל ו, ט).— **צאו.** יצא.— **שלשתכם.** שלש.— **מועד.** יעד.—

אַהֲרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם׃ ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי
אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם
אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ ז לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן
הוּא׃ ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת
וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי
בְמֹשֶׁה׃ ט וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם וַיֵּלַךְ׃ י וְהֶעָנָן סָר מֵעַל
הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־
מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃ יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי
אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר
חָטָאנוּ׃ יב אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ
וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃ יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר

אל

—שרשים והערות—

[ה] **וירד.**— ירד. **בעמיד.** עמד.— **ויקרא.** קרא.— **שניהם.** שנה.— (ו) **נא.** עתה, כמו יקומו נא הנערים (ש"ב ב, יד) איה נא אלקיהם (תהלים קטו, ב).— **אם.** אפילו אם, כמו ואם יהיה היובל (לקמן לו, ד) אם יתן לי בלק (לקמן כב, יג) (קאנצעססיוו). **יהיה.** היה. **נביאכם ה'.** חסר הנסמך נביאכם נביא ד', כמו האהלה שרה אמו (בראשית כד, סז) האהלה אהל שרה, כסאך אלקים (תהלים מה, ז) כסאך כסא אלקים, אפילו כשיהיה לכם נביא גדול מאד שראוי להקרא בשם **נביא ה'**, כשמואל ואליהו—היש דמיון ביני לבין משה עבדי אבי כל הנביאים ?— **במראה.** ראה (שפיגעל) כמו במראות הצובאות (שמות לח, ח), הלא אך באמצעות העתקת המראות אשר נגלה אליו (דורך רעפלעקטירונג איינעס שפיעגעלס) ולא בדרך ישר.— **אתודע.** ידע.— **בחלום.** חלם, או בחלום.— **אדבר.** דבר.— [ז] **בכל ביתי.** בכל בית הוא לי.— **נאמן.** אמן (בעטרויט).— (ח) **פה אל פה.** כמו פנים אל פנים (שמות לג, יא).— **ומראה.** בסגל מראה בהיר וישר ולא בדרך העתקה, ורבותינו קראו לזה אספקלריא המאירה (יבמות מ"ט ב') ועלכספלייכטענד.— **בחידות.** חיד=חדד (שארפזינן) שיצטרך לחדד שכלו ולהעמיק בו עד שיבינהו.— **ותמונת.** מון.— **יביט.** נבט.— **ומדוע.** מה דוע, מה היתה דעתכם.— **יראתם.** ירא.— **בעבדי.** עבד.— (ט) **ויחר.** חרה.— **אף.** אנף.— **וילך.** ילך.— (י) **סר.** סור.— **והנה.** ויעהע!— **מצרעת.** צרע.— **כשלג.** בלבנונית עזה כשלג, המראה היותר קשה בכל הנגעים (ויקרא יג, ב).— **ויפן.** פנה.— (יא) **בי.** עי' (בראשית מג, כ).— **אדני.** אדן.— **תשת.** שית.— **חטאת.** חטא, כמו אל יחשב לי אדני עון (ש"ב יט, כ).— **נואלנו.** יאל=אול, וכמוהו הובשת. (שם שם ו) שרשו יבש=בוש, אולתנו לא נתנתנו להכיר מעלתך ועי"ז חטאנו חטאה גדולה.— (יב) **כמת.** מות.— **בצאתו.** יצא.— **אמו.** אמם.— **ויאכל.** אכל.— **חצי.** חצה.— **בשרו.** בשר, מרים אחותנו שהיתה כלואה במצרים כמו בבטן שאול ועדיין לא ראתה בטובת המנוחה והנחלה—וכשהתכוננה לצאת לאויר העולם פתאום נאכל חצי בשרה ותכנס לארץ מצורעת ומרוחקת

אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃ פ מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים
תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף׃
טו וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא
נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם׃ טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת
וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ פ פ פ
יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים
וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ
כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן

על

—שרשים והערות—

מן החברה, כי המצורע נחשב כמת הי (תרגום יונתן).— (יג) ויצעק. צעק.— (יד) ואביה. אבא, הוי"ו בטעם אם, כמו ואמרתם במה אהבתנו (מלאכי א׳ ב) ת"י אין תימרון, ואם אביה היה רוקק בפניה.— הכלם. כלם, עקרו כלא בתוספת מם ליחס שממנו כלא מ... (מאדם), נכלמו ויתקדשו (דה"ב ל, טו) נכלאו מבני אדם, וכן כלם צל מ... (מדבר) חלם ... (מספר) כי בין חלם לחלם מענית עמוקה, ... עלה ... (מימי הילדות).— שבעת. שבע.— תסגר. סגר.— ימים. יום.— למחנה. חנה.— ואחר. ואחר כן, כמו ואחר תשיבו (לקמן, לב כב).— תאסף. אסף (עי׳ לעיל יא, ל).— [טו] והעם עמם.— [טז] מחצרות. שהוא ג"כ במדבר פארן.— במדבר פארן. במקום אחר במדבר פארן והוא קדש ברנע (רמב"ן).— וענין מרים הוא עקר נכבד מאד אצלנו. שאין להרהר אחר משה שום הרהור, כי בו תלוי הכל, תורתנו וכל יהדותינו, ולפיכך נצטוינו לזכרו תמיד (דברים כד, ט).—

יג. [ב] שלח לך. אחרי אשר נודע לישראל כי משה לא יכניסם אל הארץ והנהגתם תהיה מעתה הנהגה טבעית והארץ צריכה ליכבש על ידי טכסיסי מלחמה נגשו אל משה ויאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ (יחפשו כל דרכיה ומקומותיה כמו משם חפר אכל (איוב לט, כט, השין נתחלפה בריש כסדר האלף בית עי׳ ספרי מספטי לשון עברית מ"ע ע"א) את הדרך וגו׳ ואת הערים וגו׳ (דברים א, כב) כי אחרי שאנו צריכים למלחמה עלינו לדעת מראש את הארץ אשר נביאה עליה למלחמה כדי להכין עצמנו לכך, וייטב הדבר בעיני משה (שם) וישאל את פי ד׳ ויצוהו לעשות כדבריהם.— אנשים. אנשים אמיצי לב אשר לא ישובו מפני כל ויאותו להביא את נפשם בסכנה הצפויה למרגלים.— ויתרו. תור (ערפארשען) באמץ רוחם ובחכמת לבם כמו לדרוש ולתור בחכמה (קהלת א, יג) לדעת ולתור (שם ז, כה) יתר מרעהו צדיק (משלי יב, כו) לדעת הרשב"ם הוא עתיד הפעיל משרש זה כמו הספר ... (לקמן ל, יג) הצדיק רגיל לדרוש ולתור את מרעהו בטרם יתרועע עמו כדאמרינן (סנהדרין כ"ג א׳) כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין, אבל דרך רשעים (מנהגן של רשעים) תתעם (לפי שנוהגים להתרועע עם הכל), והוא כאור נפלא.— למטה. נטה.— נשיא. נשא, אשר על פני כל העם יכבד למען יסמכו עליו.— [ג] וישלח. שלח.— פי. פה, בהסכמת השם.—

עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃
ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃
ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃ ו לְמַטֵּה יְהוּדָה
כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃
ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי
בֶּן־רָפוּא׃ י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃ יא לְמַטֵּה
יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃ יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל
בֶּן־גְּמַלִּי׃ יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃ יד לְמַטֵּה
נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃ טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃
טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־
הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ יז וַיִּשְׁלַח
אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ
זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר׃ יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ
מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה
הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ יט וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב
בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא

יושב

—שרשים והערות—

כלם. כלל.— **אנשים.** חכמים וידועים.— **ראשי.** ראש.— [טז] **שמות.** שמה.— **ויקרא,** קרא. **יהושע.** עד היום היו לו שני השמות יש שקראו הושע ויש שקראו יהושע, אבל עכשו שנודע למשה כי הוא עתיד לרשת כסאו קבע לו רק את השם יהושע לאמר בידו יהושיע השם את עמו (תהלים קטז, ו).— [יז] **עלו.** עלה.— **זה.** בדרך הזה.— **בנגב.** בנגב הארץ מצד קדם ברגע שעמדו שם.— **ההר.** הרר.— (יח) **וראיתם.** ראה.— **הארץ וגו' העם.** תתבוננו גם באיכות הארץ וגם באיכות העם, ומפרש ממאי דסליק בתחלה העם ואח"כ הארץ כדרך המקראות פעמים רבות.— **החזק הוא.** היש ביניהם התאחדות חזקה איש את רעהו, יעזורו ולאחיו יאמר חזק.— **הרפה.** נפרדים זה מזה איש לבצעו יפנה מקצהו ואין איש מתחזק עם רעהו, כי לא יתכן לומר שהסתפק אם הם גבורים או חלשים שהרי הוא בעצמו העיד עליהם (דברים ט' א) גוים גדולים ועצומים ממך עם גדול ורם בני ענקים, אלא כמו שפירשנו, כי גם הגבורה לא תועיל לעם מפוזר ומפורד זה מזה.— **רב.** רבב.— (יט) **ומה הארץ.** עכשו מפרש ההתבוננות בארץ עצמה.— **הטובה.** טוב.— **רעה.** רוע, אפשר שהיא שמנה מאד— אבל אין אוירה טוב, ואין יחסה עם

יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים׃ כ וּמָה הָאָרֶץ
הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם
וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃
שני כא וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־רְחֹב
לְבֹא חֲמָת׃ כב וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן
שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה
לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ
מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט
בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים׃ כד לַמָּקוֹם הַהוּא
קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ
מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים
יוֹם׃ כו וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר

ואת

—שרשים והערות—

שכונתיה טוב, ויוצא בהן רעות אספריות.— **הערים.** עיר.— **יושב.** ישב.— **הבמחנים.** חנה, טרים או זות כמחנות השכוני באהלים ונוסעים בעדר.— **במבצרים.** בצר, אע"פ שהוא בעצמו ידע שהערים גדולות ובצורות בשמים (דברים שם) בקש לדעת אם כל ערי הארץ כך או שנמצאו ביניהן גם מחנים הרבה לאות שאינם חושבים של מלחמה קרובה ואינם מתבצרים בפני אויב.— [כ] **ומה הארץ,** אחר שתתבוננו על מצב הארץ בנוגע למלחמה תשימו לבכם לטיבה של האדמה.— **השמנה.** שמן.— **רזה.** משקלו פְּעָה כמו שנה שפה הרה.— **עץ.** עצה (וואלדונג, געהאָלץ).— **והתחזקתם.** חזק, אע"פ שתמצאוה באופן היותר גרוע למלחמה אל תפחדו ואל תרהו אלא תתחזקו לקחת מפרי הארץ כי ד' עמכם.— **ולקחתם.** לקח.— **מפרי.** פרה.— **והימים ימי.** יום.— **בכורי.** בכר.— **ענבים.** ענב, אע"פ שכל איש יושב בכרמו ובפרדסו ושומרו, מ"מ אל תיראו מפניהם אלא תקחו כאות נפשכם.— (כא) **ויתרו.** תור.— **לבא.** עד בא.— (כב) **ויבא.** בוא. אמרו רבותינו (סוטה לד ב') שכלב לבדו בא שמה כמו שנאמר (יהושע יד, ט) אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה וגו' ויתן את חברון לכלב וגו', כי בתחלת בואם לתור. את הארץ התפרדו זה מזה וכל אחד הלך בדרך לבדו, ולבסוף התקבצו כלם בנחל אשכל, עי' רמב"ן.— **ילידי.** ילד.— **שנים.** שנה.— **נבנתה.** בנה.— **לפני.** פנה.— [כג] **ויכרתו.** כרת.— **זמורה.** זמר, זמורת גפן להראות חוזק הגפנים (בראשית מט, יא) **ואשכל.** שכל.— **וישאהו.** נשא.— **במוט.** מוט.— **בשנים.** שנה.— **הרמנים.** רמן.— **התאנים.** תאן.— [כד] **למקום.** קום.— **קרא.** קורא.— **ארות.** אוד.— [כה] **וישבו.**

וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃ כז וַיְסַפְּרוּ־
לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת
חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ כח אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב
בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק
רָאִינוּ שָׁם׃ כט עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי
וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד
הַיַּרְדֵּן׃ ל וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה
נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃ לא וְהָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־
חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ׃ לב וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר
אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ
בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ לג וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי

ענק

—שרשים והערות—

שוב.— מקץ. קצץ, וי"א קנץ (איוב יח, ב).— ארבעים. רבע.— [כ"ו] וילכו. ילך.— עדת. יעד.— אתם. את.— ויראום. לא דברו בשבחם דבר אלא הראום בלבד, ובזה החלו להראות פניהם הרעה בארץ.— [כ"ז] ויספרו. ספר. ספור א־יך מכל התלאה אשר מצאתם.— לו. למשה למען ישמע ספורם הארוך ולא יפסיק בדבריו העלולים להחליש דבריהם, ובתוך כך תמלא העדה זמן לשום לב ולהתלונן.— שלחתנו. שלח.— וגם. אפשר לומר שהיא זבת חלב ודבש.— זבת. זוב.— וזה פריה. והרי זה פריה ראה ושפוט, לא נתנם לבם הרע להרבות בשבחם.— [כ"ח] אפס. אבל הכל אפס ואין כי הארץ לא לנו היא כי אם לצרינו, ואיך נשמח על רכוש זרים?— עז. עוז (פרעך, דרייסט) לא ישוב מפני כל.— והערים בצרות. כל יושבי הארץ התבצרו ונכונים למלחמה נוראה.— גדלת. גדל.— הים. ימם.— יד. ידה.— [ל'] ויהס. הסה.— אל משה. השתיקם מלהתלונן למען ידבר משה ויחזק את לבם כו'.— וירשנו. ירש.— יכול נוכל. יכל.— עלה נעלה יכול נוכל. בתחבולות נעשה מלחמה, ראה הקדמה הערה ב', אין הסכנה גדולה כאשר יראתם.— [ל"א] והאנשים. אנש.— עמו. עמם.— לעלות. אפי' לעלות אל ההר לא נוכל כי יסגרו בעדנו את הדרך.— [ל"ב] ויציאו. יצא.— דבת. דבב.— הארץ. עזבו את משה ואת יהושע וכלב ויתהלכו בקרב העם לעוררם למרידה, ויהושע לא דבר, בתחלה דבר, כי חשב את עצמו לנוגע בעדות בהיותו משרת משה מבחוריו ועומד מצדו.— לאמר. אמר.— עברנו. עבר.— אכלת. אכל.— יושביה. ישב, לא ראינו שם אנשים זקנים אך כלם צעירים אבירים ובודאי מתים בנעוריהם.— מדות. מדד, גבהים מאד, כמו איש מדה (דה"א

עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ
בְּעֵינֵיהֶם׃ יד א וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־קוֹלָם
וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃ ב וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן
כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃ ג וְלָמָה יְהוָה
מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ
יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ ד וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ ה וַיִּפֹּל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ
קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ
מְאֹד מְאֹד׃ שלישי ח אִם־חָפֵץ בָּנוּ יְהוָה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִוא זָבַת חָלָב

ודבש

—שרשים והערות—

יח, כג).— [לג] ראינו. ראה.— הנפילים. נפל, מן נפל אשת (תהלים נח, ט), שקוראים להם נפילים בלשון סני נהור.— מן הנפלים. הקדמונים שהיו בדור המבול.— ונהי. היה.— בעינינו. עין.— כחגבים. חגב, ומה ראו המרגלים על ככה. לעורר את העם למרידה, הלא אנשים גדולים היו שהקב"ה הסכים עליהם? אלא כאשר שמעו שהכבוש צריך להיות בדרך הטבע בתחבולות מלחמה היה נראה בעיניהם כדבר שאי אפשר, לפיכך בקשו לעורר את העם למרוד בד' למען יחזור בו מן הגזרה שגזר על משה למסור ההנהגה ביד יהושע, לוא חכמו, השכילו לספר מעשיהם והתפלל אל ד' לבל יקח את משה מעל ראשם, בודאי היתה תפלתם מתקבלת ולא באה כל הצרה הזאת, אך המה כבנים מפונקים המתחטאים לפני אביהם בקשו להאיץ בהקב"ה לעשות רצונם.— יד. [א] ותשא. נשא.— ויתנו. נתן.— קולם. קול.— ויבכו. בכה.— העם. עמם.— בלילה. ליל.— [ב] וילנו. לון.— מתנו. מות.— [ג] מביא. בוא.— לנפל. נפל.— נשינו. אנש.— וטפנו. טפף.— לבז. בזז.— [ד] ונשובה. שוב.— [ה] פניהם. פנה.— [ו] התרים. תור.— קרעו. קרע.— בגדיהם. בגד.— [ז] מאד מאד. נגד שתי הדרישות אשר צוה משה לדרוש בנוגע להארץ עצמה (לעיל יג, יט—כ) ומה הארץ וגו' ומה הארץ וגו' השיבו מאד מאד שתי פעמים.— [ח] אם חפץ וגו' והביא. אם אך חפץ בנו בודאי יביא אותנו ובודאי יתננה לנו ואין לכם לפחוד מפני גבורת תושביה.— ארץ אשר היא. תוספת באור על התחלת דבריהם טובה הארץ מאד מאד.— זבת. זוב.— [ט] תמרדו. מרד. למרות עיני

וּדְבָשׁ׃ ט אַךְ בַּיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ
אֶת־עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה
אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם׃ י וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם
בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ פ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי
הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ יב אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ
לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה
וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה
מִקִּרְבּוֹ׃ יד וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־

אתה

—שרשים והערות—

בכודו ולשוב מצרימה כדרך אשר אמר לכם לא תוסיפו עוד לראותה.— **ואתם.** אתה.— **תיראו.** ירא.— **לחמנו.** לחם, הם דומים ללחמנו אשר נאכל יום יום והוא המן שטבעו להתקיים בשודנו בצל, וכאשר יסור צלו מעליו וחם השמש ונמס (שמות טז, כא), כן הם יושבי הארץ הזאת, חזקים היו כראי מוצק בצל אולתם ורשעתם, וכמעט זרחה שמש צדקה על הארץ ונסו הצללים— סר צלם מעליהם ונמסו כהמס דונג מפני אש (הגר"א לוגשין ז"ל).— **סר.** סור.— **צלם.** צלל.— **מעליהם.** עלה.— **וה' אתנו.** ומפני ההנהגה הטבעית אל תפחדו ואל תרהו, כי ד' יוצר הטבע הוא אל מסתתר גם במלחמה טבעית וממנו משפטה ושאתה יצא.— [י] **ויאמרו.** אמר, הסכימו.— **לרגום.** רגם.— **אתם.** אות.— **באבנים.** אבן.— **וכבוד.** כבד.— **מועד.** יעד.— [יא] **ינאצני.** נאץ (פערשמאהען).— **יאמינו.** אמן.— **בכל.** בית ההתנגדות למרות כל האותות, כמו ידו בכל (בראשית טז, יב) נגד כל, למרות עיני כל.— **האתות.** אות.— **עשיתי** עשה.— **בקרבו.** קרב, כשהיה להם לב אחד לטוב (הרא"ב"ע).— [יב] **אכנו.** נכה.— **ואורשנו.** ירש, אשפל ירושתו בארץ, וההוראה הזאת נמצאת גם בהפעיל בלשון התלמוד דבש והדבים (ב"מ ל"ח א') פרש"י יצא טעם דובשני.— **לגוי.** גוי, מן גו שהגוי כלו גוף אחד.— **גדול.** גדל.— **ועצום.** עצם.— **ממנו.** כי לכל העם לב אחד לרשע, ובההודעה הזאת פתח לו פתח להתפלל עליהם, כי לאיזה צורך יודיעהו זאת מראש אם לא להכינהו לתפלה (ועי' לעיל יא, י).— [יג] **ושמעו.** כאשר ישמעו. ובתלמוד (קדושין ס' ע"א) ה"ז מקודשת ויתן פירשו כמו' כאשר יתן.— **העלית.** עלה.— **בכחך.** כוח.— **העם.** עמם, עקרו עם, קבוץ אנשים המתאחדים זה עם זה על פי תולדותם ודעתם ואפיים ושואפים למטרה אחת.— **ושמעו מצרים.** את הדבר הזה, והם עוד לא נרפאו מן המכות אשר הכיתם.— **כי העלית.** כאשר העלית, כמו ויהי כי החל האדם (בראשית ו, א) כאשר החל, המצרים האלה עודם זוכרים מה שעשית להם, ובלא ספק יבקשו עלילות לנקום נקמת עמם וארצם, ובשומעך את הדבר הנורא הזה תתן להם מקום להפיק זממם; ואע"פ שהם בעצמם לא יוכלו להטיל ספק בעצמת כחך ויכלתך כי ראו זאת בעיניהם—אבל יאמרו

אתה יהוה בקרב העם הזה אשר־עין בעין נראה ׀
אתה יהוה ועננך עמד עלהם ובעמד ענן אתה הלך
לפניהם יומם ובעמוד אש לילה: טו והמתה את־העם
הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר־שמעו את־שמעך
לאמר: טז מבלתי יכלת יהוה להביא את־העם הזה
אל־הארץ אשר־נשבע להם וישחטם במדבר:
יז ועתה יגדל־נא כח אדני כאשר דברת לאמר:
יח יהוה ארך אפים ורב־חסד נשא עון ופשע ונקה לא
ינקה פקד עון אבות על־בנים על־שלשים ועל־רבעים:
יט סלח־נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה
לעם הזה ממצרים ועד־הנה: כ ויאמר יהוה סלחתי

* יוד רבתי — כדברך

—שרשים והערות—

אל יושב הארץ הכנעני מה שנאמר בסוף הענין מבלתי יכלת וגו'.— [יד] **שמעו.** אז שמעו כי נפלאות אשר עשית להם אין כמוה.— **אתה ה'.** אתה בכבודך ובעצמך לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח.— **עין בעין.** כמו שנאמר (דברים ה, ד) פנים בפנים דבר ד' עמכם.— **נראה.** נגלה.— **ועננך.** ענן, ענני כבוד המקיפים אותם מסביב.— **ובעמוד** וגו' **לפניהם.** זה הענן המתקפל מעל המשכן בנסוע המחנה והולך לפניהם (עי' ילקוט ריש במדבר רמז תר[illegible]).— **אש.** אשש, כל זאת שמעו היטב מפי נוסעי המדבר הקרובים אליהם, ואת כחך הגדול אשר עשית במצרים לא ראו בעיניהם והמצרים בודאי לא הודיעום אלא הכחישו, וקריעת ים סוף י[illegible] שאולים מתמשלי זמננו, כי נקל להכחיש מלהאמין.— [טו] **והמתה.** מות, ואם תמית [illegible] ברגע אחד.— **ואמרו הגוים.** האלה יושבי ארץ כנען.— **אשר שמעו.** כל זאת.— [טז] **מבלתי.** בלת, עקרו בל (תהלים י, ד) בתוספת תיו, נגזר ממלת השלילה לא בתוספת בית (איכה ד, יד).— **יכלת.** יכל.— **להביא.** בוא.— **נשבע.** שבע.— **וישחטם.** שחט.— **במדבר.** דבר. הם בודאי לא יתלו הסבה בישראל שחטאתיהם גרמו לזה, כי איך יתכנו שני רגעים מתנגדים כאלה מן הקצה אל הקצה, ברגע הקודם היו לך עם חביב ונחמד ונעים אין כמוהם, וברגע השני תשאו פתאום עון חרב והספת עליהם בלהות; אין זאת כי אם מבלתי יכולת וגו'; ובדברים (ט, כח) כתוב שגם בתפלתו על עון העגל התפלל בסגנון הזה, ושם נאמר שגם המצרים יאמרו מבלי יכלת וגו'? לדעתי הכונה גם שם שהמצרים יאמרו כדברים האלה ליושבי ארץ כנען, ומה שקצר שם ביאר כאן כמנהג הכתובים, ועי' מש"כ (דברים ב, לג).— [יז] **ועתה.** מן עת, ובעת הזאת, אם לא למענם עשה למען שמך הגדול.— **יגדל.** גדל.— **כח.** כוח, הראה נא גודל כחך גם במדת אריכות אפים.— **דברת.** דבר (שמות לד, ו).— (יח) **ארך אפים.** באורנו שם.— (יט) **סלח נא.** בתחלה לא בקש אלא אריכות אפים מפני חלול השם, וכשראה שהקב"ה שמע לו ואיננו מסיר תפלתו מלפניו, הרחיב עוז בנפשו לבקש סליחה גמורה.— **חסדך.** חסד.— **נשאתה.** נשא.— (כ) **סלחתי.**

כִּדְבָרֶךָ׃ כא וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ׃ כב כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־
אֹתֹתַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה
עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ כג אִם־יִרְאוּ אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃
כד וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא
אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ
יוֹרִשֶׁנָּה׃ כה וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ
וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פרביעי כו וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כז עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה
הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אשר

—שרשים והערות—

סלח.— כדברך. כשנתת הרשות להאריך אפי מפני חלול השם. אבל לא לסלח לעונש לגמרי.— (כא) חי. חיי, אני נשבע בחיי.— וימלא. מלא, שימלא, הוי״ו כטעם שין כמו וישובו ויסעו (שמות יד, ב—טו). הענין הזה יגרום שימלא כבודי את כל הארץ כי אפילם בגוים ואזרם בארצות והם יפרסמו ביניהם את כבודי, וזהי השבועה הנזכרת בתהלים (קו, כו) ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות (הג׳ מלבי״ם ז״ל).— (כב) כי כל וגו׳. ועוד אני נשבע.— האנשים. אנש.— הראים. ראה.— כבדי, כבד.— אתתי. אות.— עשיתי. עשה.— וינסו. נסה, ובכל זאת נסוני עשר פעמים.— פעמים. פעם.— [כג] אם יראו. אני נשבע שלא יראו, כך הוא לשון שבועה כמו הרימותי ידי וגו׳ ואם אקח (בראשית יד, כב) חי ד׳ אם יומת (ש״א יט, ו) חי פרעה אם תצאו מזה (בראשית מב, טו).— לאבתם, אבה.— מנאצי. נאץ, כי כל מנאצי.— [כד] ועבדי. וי״ו כטעם אבל כמו וי״י שמים עשה (תהלים צו, ה).— עקב. בשכר שהיתה וגו׳, כל עקב הוא שכר הבא בעקב הפעולה.— היתה. היה.— אחרת. אחר, להיות תמים עמדי ולבלתי בקש עלות נגד רצוני כמו שבקשו חבריו.— וימלא אחרי. וימלא לבו רוח אמונה ללכת אחרי עצתי, וכן (מ״א יא, ו) ולא מלא אחרי ד׳.— שמה. דאהין, שם. דארט.— וזרעו. זרע.— יורישנה. ירש.— [כה] והעמלקי והכנעני. היושבים בהר (לקמן פסוק מה).— יושב בעמק. ירדו עכשו אל העמק להריב לכם.— מחר. מן מְאֻחָר.— פנו. פנה.— וסעו. נסע.— דרך ים סוף. לאחוריכם לצד הים, כי הארץ לא לכם היא.— [כו] ואל אהרן, לפי ששניהם נצטערו בזה ונפלו על פניהם (לעיל פסוק ה) נתיחד הדבור לשניהם, אבל הצווי היה למשה לבד אמור אליהם (רמב״ן).— [כז] עד מתי לעדה הרעה. על המרגלים הוא אומר (מגילה כ״ג ב׳), עד מתי יתנו רשות לעדת המרגלים להלין עלי את כל ישראל (הר״ר שמעון הירש ז״ל), ואע״פ שהסכמתי להאריך אפי לישראל מפני חלול השם, אותם אכלה כרגע.— אשר המה מלינים. באשר המה מלינים ומתעיבים את הרבים.— את תלנות. וגם את

אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃ כח אֱמֹר אֲלֵהֶם חַי־
אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן
אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ כט בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־
פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה
אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃ ל אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־
יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז
יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי* אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם
בָּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃ לג וּבְנֵיכֶם
יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם
עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃ לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־
תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה
תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־

* מלא יוד

תנואתי

— שרשים והערות —

תלונות. כ״י שמעתי. — אשר המה מלינים. איש את רעהו, לפיכך אתחיל לבער גם אותם מעט מעט (רע״ס). — לעדה. יעד. — הרעה. רוע. — מלינים. לון, מסיתים כי (אנהעטצען). — שמעתי. שמע. — [כח] דברתם. דבר. — באזני. אזן. — אעשה. עשה, חי אני אם לא אעשה אלא בודאי אעשה, וכן הלשון בתלמוד (שבועות כ״ט א׳) שבועה אם לא ראיתי גמל פורח אלא בודאי ראיתי. — [כט] יפלו. נפל. — פגריכם. פגר=מגן, מן מגנת לב (איכה ג, סה) גוף שבור. — פקדיכם. פקד (אייער געצאהלטען). — מספרכם. ספר, אפי׳ אלה שלא נמנו מפני שאינם ראוים לצבא אלא שהם מגדילים מספר העם. — מבן. בנה. — עשרים. עשר. — ומעלה. עלה, והא הכתובה נוספת. לפי שכלכם הלינותם עלי. — [ל] אם אתם. נמשך אל חי אני. — אתם. אנת. — תבאו. בוא. — נשאתי. נשא. — ידי. ידה, נשבעתי לאבותיכם. — לשכן. שכן (עי׳ דברים יב, יא). — אתכם. אות. — [לא] וטפכם. טפף. — אמרתם. אמר. — לבז. בזז. — יהיה. היה. — וידעו. ידע. — מאסתם. מאס. — [לב] ופגריכם אתם. אבל הפגרים שלכם, כן מנהג הלשון ביחס נכפל הבא לעורר הכוונה — להשתמש ביחס הישר תחת שאר יחסים, כמו ולשת גם הוא ילד בן (בראשית ד, כו) תחת גם לו, ברכני גם אני (שם כז, לד) תחת גם אותי, ישמח לבי גם אני (משלי כג, טו) תחת גם שלי. — [לג] רעים. רעה. — ארבעים. רבע. — ונשאו. יסבלו. — זנותיכם. זנה. — עונש זנותיכם (דיא שטראפע אייערס אבפאללס). — תם. תמם. — [לד] הימים. יום. — תרתם. תור. — יום לשנה. יום אחד בכל שנה דהיינו תשעה באב הוא היום שבכו בכיה של חנם (רע״ס) והלמד במקום בית כמו האדם יראה לעינים (ש״א טז, ז) שפמו בעינים, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (שם יח,

תְּנוּאָתִי׃ לה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה
לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה
יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃ לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה
לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּלִּינוּ* עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה
לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃ לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי
דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים
לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ לט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד׃
מ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָר לֵאמֹר הִנֶּנּוּ
וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃
מא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶּה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא
לֹא תִצְלָח׃ מב אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא
תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם
לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי
יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם׃ מד וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל־

* וילינו קרי

ראש

—שרשים והערות—

יד) שאמו בכל דרכיו ; ולי נראה שכל יום מן הארבעים יום האלה אחשוב לשנה שלמה, ולפיכך תשאו את עונתיכם ארבעים שנה.— תנואתי. נוא, תלאות שורכם מאחרי (דיא פֿאלגען דעס אבפֿאללס).— [לה] דברתי. נשבעתי.— הנועדים. יעד.— ימתו. מות.— (לו) והאנשים. אנש.— וישבו. שוב.— להוציא. יצא.— דבה. דבב.— [לז] במגפה. נגף.— לפני. פנה.— (לח) חיו. חיה, נשארו בחיים.— ההלכים. הלך, בינוני במקום עבר כמו המכה את מדין (בראשית לו, לה) אשר הכה, היושב בעשתרות (יהושע יב, ד) אשר ישב.— (לט) ויתאבלו. אבל.— (מ) וישכימו. שכם.— ויעלו. עלה.— ההר. הרר.— הננו. הנה אנחנו נכונים.— המקום. קום.— חטאנו. חטא.— [מא] עברים. עבר.— פי. פה.— והיא. העליה אל ההר.— תצלח. צלח (געלינגען).— (מב) בקרבכם. קרב.— איביכם. איב.— ונפלתם. נפל.— כי על כן. על אשר (בראשית כו, לג).— שבתם. שוב.— מאחרי. אחר.— עמכם. עמם, בגלוי אלא אתכם. בהסתר פנים (שם ג, ו).— [מד] ויעפלו. עפל, התחזקו בעזות נמרצה (ערפרעכטען) ולא השגיחו לעצת משה, מלשון עפל ובחן (ישעיה לב, יד) חומה בצורה וחזקה (רש"י), וזהו שנאמר (דברים א, מג) ותזידו ותעלו ההרה.— משו. מוש.— המחנה.

ראש ההר וארון ברית־יהוה ומשה לא־משו מקרב
המחנה׃ מה וירד העמלקי והכנעני הישב בהר
ההוא ויכום ויכתום עד־החרמה׃ פ טו א וידבר יהוה
אל־משה לאמר׃ ב דבר אל־בני ישראל ואמרת
אלהם כי תבאו אל־ארץ מושבתיכם אשר אני נתן
לכם׃ ג ועשיתם אשה ליהוה עלה או־זבח לפלא־
נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח ליהוה
מן־הבקר או מן־הצאן׃ ד והקריב המקריב קרבנו
ליהוה מנחה סלת עשרון בלול ברבעית ההין
שמן׃ ה ויין לנסך רביעית ההין תעשה על־העלה
או לזבח לכבש האחד׃ ו או לאיל תעשה מנחה
סלת שני עשרנים בלולה בשמן שלשית ההין׃ ז ויין
לנסך שלשית ההין תקריב ריח־ניחח ליהוה׃ חמישי
ח וכי־תעשה בן־בקר עלה או־זבח לפלא־נדר או־

שלמים

—שרשים והערות—

חנה.— [מה] וירד. ירד.— הישב בהר. כי אלה אשר ישבו בעמק למו ארב לא נתנום לרדת ולכרות (לעיל פסוק כה).— ויכום. נכה.— ויכתום. כתת, אלה זרה ומשפטה וַיַּכְּתוּם.— עד החרמה. עד המקום שעתידים בני ישראל לקראו חרמה (לקמן כא, ג) ובא בהא הידיעה כמו הירדן העי.— טו. [ב] כי תבאו. לפי פשטות המקראות לא הקריבו במדבר מנחה ונסכים לכל עולה ולכל שלמים כמו שנאמר (שמות כד, ה) ויזבחו זבחים שלמים לד' פרים ולא מנחה ונסכים, ומשהוקם המשכן נתחייבו בהם בעולת התמיד בלבד כמו שנאמר (שם כט, מא) כמנחת הבקר וכנסכה, ולאחר ירושה וישיבה נתחייבו אפי' יחידים, כר' ישמעאל (קדושין ל"ז ב') עיי"ש בתוס' ד"ה לא קרבו.— מושבתיכם. ישב, אל המנוחה ואל הנחלה.— [ג] ועשיתם. עשה, כשתעשו.— אשה. אשש, קרבן.— זבח. שלמים.— לפלא נדר. ראה (ויקרא כז, ב).— בנדבה. נדב, ראה (שם ז, טז) או שתעשו אשה בתורת נדבה.— במועדיכם. יעד, או בשביל חובת מועדיכם הראיה והחגיגה.— ניחח. נוח (בעפריעדיגענד) ונכפלה הלמד, וכמוהו ניצן מן נץ.— הבקר וגו' הצאן. כלל, מן הגסות או מן הדקות, ואח"כ מפרש אותם לפרטיהם.— [ד] והקריב המקריב קרבנו. קרב.— מנחה. מנה (בראשית ד, ג).— עשרון. עשר.— בלול. בלל, העשרון יהיה בלול.— ברבעית. רבע.— [ה] לנסך. לנסך על המזבח.— לזבח. למד במקום הא הידיעה כמו שיר למעלות (תהלים קכא, א) למלך נשען על ידו (מ"ב ז, ב) תחת המעלות המלך, דוקא עולה ושלמים אבל חטאת ואשם אינן טעונין נסכים (מנחות נ' ע"ב).—

שְׁלָמִים לַיהוָה׃ ט וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין׃ י וְיַיִן תַּקְרִיב
לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יא כָּכָה יֵעָשֶׂה
לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ
בָעִזִּים׃ יב כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד
כְּמִסְפָּרָם׃ יג כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב
אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־
בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה׃ טו הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר
חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה׃
טז תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר

אתכם

—שרשים והערות—

לכבש. אלו נסכי כבש.— **האחד.** שעור זה לכבש אחד ולשנים צריך שני שעורים כאלה.— [ו] **לאיל.** ואלה הם נסכי איל.— **שני.** שנה.— **בלולה.** המנחה או הסלת.— **שלשית.** שלש.— [ח] **וכי תעשה בן בקר.** ואם בן בקר תעשה וגו' אלה הם נסכיו.— **לפלא נדר או שלמים.** התנגדות מוזרה, כי נדר ושלמים אינם מתנגדים זה לזה אלא נדר ונדבה או עולה ושלמים? ונראה בעיני שכל המאמר „לפלא נדר או שלמים" לא בא אלא לבאר תיבת „זבח" דסליק מניה שפירושו שלמים, ולא להודיענו שהנדר והנדבה שוים במשפט הנסכים, כי כבר הודיענו זה בתחלת הפרשה פסוק ג', וכל המקרא הזה אינו מדבר אלא בקרבנות חובה ובא ללמדנו ששלמי חובה אפשר להיות בשני אופנים ודינם שוה לכל דבר כמו לענין חיוב אחריות וכיוצא בו, אם שהוא עצמו שם עליו לחובה ע"י נדרו, או שהתורה חייבתו בהם כגון שלמי חגיגה ושלמי נזיר, ושעור הכתוב כך הוא: וכי תעשה בן בקר עולת חובה או שלמי חובה, ושלמי חובה הם בשני אופנים, **לפלא נדר** שהחובה באה לו ע"י נדר, או **שלמים לד'** שהוא חייב להביא שלמים לד' כאלה שזכרנו, ופירש דבר זה בשלמים והוא הדין בעולה.— [ט] **על.** בשביל.— **בלול.** כל אחד מן העשרונים.— [יא] **ככה.** כשעור הנזכר אצל כל אחד ואחד.— **או לשה.** בין שה כשבים ובין שה עזים (דברים יד, ד) כבש ושה קרויים בתוך שנתם איל בן י"ג חדש ויום אחד (רש"י).— **בעזים.** עוז.— [יב] **במספר.** הבהמות אשר תקריבו.— **ככה תעשו.** הנסכים.— **לאחד.** לכל אחד ואחד.— **כמספרם.** ספר, כשעורם הנזכר. - [יג] **האזרח.** זרח.— **אלה.** הנסכים.— **להקריב.** כאשר ירצה להקריב.— **ריח ניחח.** באופן שיעלה קרבנו לריח ניחח.— [יד] **יגור.** גור.— **אתכם.** את.— **גר.** צדק.— **בתוככם.** תוך, גר תושב שיש לו רשות לשבת בארצכם. **לדרתיכם.** דור.— **ועשה.** וירצה להקריב קרבן באופן נרצה.— **תעשו.** אתם האזרחים.— **כן יעשה.** גם הוא (תמורה ב' ע"ב).— [טו] **הקהל.** אתם הקהל! — **חקה.** חקק.— **אחת.** אחד אֶחָדֶת.— **ככם כגר.** כמו כמוך כפרעה (בראשית מד, יח) שניכם שוים.—

אֶתְכֶם: פ ששי יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יח דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה: יט וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם
מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה: כ רֵאשִׁית
עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ
אֹתָהּ: כא מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה
לְדֹרֹתֵיכֶם: ס כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה: כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם: כד וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה
לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד

לחטת

—שרשים והערות—

יהיה. היה.— לפני. פנה.— [טו] תורה. ירה.— ומשפט. שפט.— הגר אתכם. גר צדק שוה אליכם בכל דבר אך גר תושב רק קרבנו חייב נסכים אבל איננו מתנדב נסכים בפני עצמן (תמורה שם).— [יח] בבאכם. בוא, תיכף בביאכם אפי' קודם ירושה וישיבה.— [יט] באכלכם. אכל, ולפעמים בשני אותים באספכם (ויקרא כג, לט) בשכבך (דברים ו, ז).— מלחם הארץ. כי עד היום אכלתם לחם שמים שהוא קדוש לכן תקדשו גם לחם הארץ במצוה זו (רבינו בחיי).— תרימו תרומה. רום.— [כ] ראשית. ראש.— ערסתכם. ערס=מרס (יומא מ"ג ב') לפי שממרסין את העיסה היטב, ובתלמוד (ברכות ל"ז ב') כנו ממנו ספל בשמרסן (איינגעטייגט), והשמיטו את הריש ואמרו עיסה תחת עריסה (ביצה כ"ח א), ויש לו שרש במקרא עשה כשין (יחזקאל כג, ג) או עסס (מלאכי ג, כא) לפי שדוחקים ובועטים את העיסה כדי שתתגבל יפה כמו ששנינו (מנחות ע"ו א') כל המנחות טעונות ה' מאות בעיטה.— ערסתכם. העיסה הרגילה לכם שאתם רגילים ללוש כמיה במדבר והיא עמר לגלגלת (מ"ג בילים וחומש בילה).— חלה. חלל, חלה אחת תרימו ממנה לשם ד'.— [כא] מראשית. הכתוב הזה מבאר את הקודם לו, מן הכתוב הראשון משמע שבבואכם אל הארץ תרימו את העיסה הראשונה בתור חלה להוציא את כל העיסות הבאות אחריה, בא הכתוב השני ולימד שהכונה להרים מקצת מכל עיסה ועיסה.— לדרתיכם. הדין הזה נוהג בכל הדורות בארץ ישראל.— [כב] תשגו. שגה (ויקרא ד, יג).— תעשו—. עשה.— כל המצות. בעבודה זרה הכתוב מדבר (הוריות ח' ע"א) כי העובד ע"ז מבטל כל התורה כולה. המצות. צוה.— [כג] אליכם. שאתם שמעתם באזניכם אנכי ולא ולא יהיה.— ביד משה. וגם הזהירכם כמה פעמים ביד משה.— מן היום וגו'. מן היום הראשון שהתחיל לצוות לדורותיכם עד סוף כל המצות, כי עבודה זרה מסירה את כלן.— והלאה. הלא, ההא האחרונה נוספת לפיכך הנגינה מלעיל, ובלשון התלמוד להלן.— [כד] מעיני. עין.—

לְחַטָּת׃ כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם
אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל שִׁגְגָתָם׃
כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם
כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה׃ ס שביעי כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת
תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֵז בַּת־שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת׃
כח וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה
לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ׃ כט הָאֶזְרָח בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם
לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה׃ ל וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה ׀ בְּיָד רָמָה
מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה
וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָהּ
בָהּ׃ פ לב וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ

* חסר א' מקשש

—שרשים והערות—

העדה. יעד, מן הסנהדרין שהם עיני העדה ששגו בעיונם והורו בטעות.— לשגגה. להתעות את העם, או שהלמד כטעם כית כמו יראה לעינים (ש"א טז, ז).— פר. פרה או פרר.— ניחח. ניח.— ומנחתו. מנח.— ונסכו. נסך.— כמשפט. שפט, המפורש לעיל.— ושעיר. שער.— עזים. עזז.— לחטת. חטא.— [כה] ונסלח. סלח.— שגגה. שגג.— הביאו. בוא.— קרבנם. קרב.— אשה. אשש (פייעראפפער) עולה שכולה לאישים.— וחטאתם. וגם קרבן חטאת.— [כז] נפש אחת. בעבודה זרה השוו כל הנפשות היחידות בין של אדם פשוט בין של משיח בין של נשיא. כי מעבד ע"ז והסר בריתו של הקב"ה סרה מעליו משיחותו ונשיאותו.— והקריבה. קרב.— עז. עזז.— בת. בנה (בְּנַת).— שנתה. שנה.— [כח] וכפר וגו' הנפש. בתחלה יכפר על הנפש על מחשבתו הרעה אשר נדבקה בנשמתו, כי בע"ז עונשים גם על המחשבה (קדושין ל"ט ב').— לכפר. כדי להכשירו לכפרת מעשה החטא הנדבק בגופו.— [כט] האזרח. זרח.— ולגר. והגר (לעיל פסוק ה'), או יתפרש בחסרון למד, המשפט הזה נתון לאזרח ולגר בשוה, כמו ויבא ירושלם (מ"א ג, טו) לירושלם.— לעשה בשגגה. שיביא קרבן ויתכפר.— [ל] ביד. ידה.— רמה. רום (אפפענטליך) שהרים ידו נגד ד' (שם יח, כו) לעיני כל.— הגר. גור.— מגדף. גדף.— ונכרתה. כרת.— [לא] הפר. פור.— עונה. עוה.— בה. כשלא עשה תשובה.— [לב] ויהיו. היה.— במדבר. כשנגמר דינם למות במדבר—מ"מ

מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ לג וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים
אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־
הָעֵדָה׃ לד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־
יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת
הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
לו וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ
אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ
מפטיר לז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לח דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי
בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃
לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־
מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם

ואחרי

—שרשים והערות—

שמרו את התורה.— וימצאו. מצא.— מקשש. קשש.— עצים. עצה, והתרו בו למיתה היותר חמורה משום דחמירא שבת כעכו"ם (עי' רש"י חולין ה' א' ד"ה אלא).— ואם יתברר אח"כ שמיתתו קלה ממנה—מותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר קל, ומאן דאמר לא הוי מותרה מוקי לה שהתרו בו סתם (סנהדרין פ' ע"ב).— [לד] ויניחו. נוח.— אתו. אות.— במשמר. שמר.— לא פרש. הם ידעו שהוא חייב מיתה שנאמר (שמות לא, יד) מחלליה מות יומת אך לא פורש להם באיזה מיתה.— [לה] רגום. רגם (בעווערפען).— באבנים. אבן.— מחוץ. חוץ.— למחנה. חנה.— [לו] וימת. מות ; ויש מרבותינו אומרים (הובא בתוס' ב"ב קי"ט ב' ד"ה אפי' בשם מדרש) שהמקושש הזה היתה כונתו לשם שמים להראות שהתורה לא בטלה בגזירת מיתתם, ועי' תרגום יונתן, ולפי האמת היה פטור ממיתה כי מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, אבל השופטים דנוהו לפי ראות עיניהם כי לא היתה מחשבתו נכרת מתוך מעשיו, אבל בסדר אליהו רבא פכ"ו „זכור את יום השבת לקדשו בשעת מקושש" משמע שעשה שלא לש"ש.— [לח] ויאמר. וגו' דבר וגו' ואמרת. עי' מש"כ (ויקרא טז, ב).— ועשו. עשה.— ציצת. ציץ, אין ציצת אלא דבר היוצא (ספרי) תחלת הפרי היוצא מן הפרח נקרא ציץ (לקמן יז, כג) ויוצא פרח ויצץ ציץ (הערפארשפריעססענדע פאדען), וכנף העוף היוצא מן הגוף נקרא ג"כ ציץ (ירמיה מח, ט) וכן השערות היוצאות מן הראש (יחזקאל ח, ג).— בגדיהם. בגד.— ונתנו. נתן.— על ציצת הכנף. בתוך הציצת שעל הכנף.— פתיל. פתל, חוט שזור.— תכלת. (שמות כה, ד).— [לט] לציצת. לראיה (אלס שויפאדען) מלשון מציץ מן החרכים (שה"ש ב, ט) הציץ ונפגע (חגיגה י"ד ע"ב).— וראיתם. ראה.— אתו. את פתיל התכלת ועמו את הציצת כלה.— וזכרתם. זכר.— כל מצות ה'. שאתם עבדי ד' כאיש צבא הזוכר חובתו מלכו ע"י מלבושו המיוחד לאנשי צבא, ולא תוסיפו עוד לחלל את השבת ולעשות מה שעשיתם

וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ מ לְמַעַן
תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים
לֵאלֹהֵיכֶם׃ מא אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ
טז א וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן
וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת בְּנֵי
רְאוּבֵן׃ ב וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

חמשים

— שרשים והערות —

עד היום.— ועשיתם. עשה, לא די בזכירתם בלב אלא בעשייתם בפעל.— תתורו. תור. ללכת אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, כלפי מה שאמר קודם לכן וזכרתם בלב ועשיתם בפעל— שצירף החקירה (בטעמי המצות וכוונותיהן) אל המעשה הזהיר שלא לעבור את הגבול בחקירה זו להחליט ולומר אך זאת היא כונת המצוה לפי ראות עין בינתי. וכלל בזה גם ענין המקושש שהלך אחר כונת לבו ועין שכלו וחלל את השבת, כי אסור לאדם לחטא בשביל שיזכו אחרים (שבת ד׳ ע״א).— אחרי. אחר.— לבבכם. לבב.— עיניכם. עין.— אתם. אנא.— זנים. זנה.— (מ) למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעס).— והייתם. היה.— קדשים. קדש.— [מא] הוצאתי. יצא.— אני ה׳ אלקיכם. בראותכם את התכלת שיש לה דמיון רחוק למראה כבוד ה׳ (מנחות מ״ג ב׳) תזכרו תמיד כי אני ה׳ אלקיכם.—

טז. (א) ויקח. לקח. יש לקיחה שאין פירושה לקיחת דבר אלא הכנה לפעולה מוזרה, וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת (ש״ב יח, יח) אין דרך בני אדם לעשות כך והוא היה הראשון בפעולה זו, והראב״ע פירש ע״ס מלת דרך קלרה (בריאה דל״ב מדות מדה ט) ויקח קרח אנשים, ולא פירש הכתוב מי הם האנשים הללו כי לא היו מצויינים בישראל אלא בעלי מחלקת פשוטים. והרמב״ן בשם אחרים פירש ויקח קרח דתן ואבירם, לקח את דתן ואת אבירם, והווי של ודתן טספת כמו ותשב תמר ושוממה (שם יג, כ) נרדם ורכב וסוס (תהלים עו, ז), וזה ג״כ קרוב לדברי הראב״ע כמ״ש הרד״ק במכלול מ״ד ע״א בשם אביו „כל ויו נוספת במקרא רומזת על חסרון מלה כדמותה כמו ותשב תמר ושוממה עצובה ושוממה, נרדם ורכב וסוס נרדם איש ורכב וסוס, עכ״ל, וכן כאן ויקח קרח אנשים ודתן ואבירם. וערעורו של קרח היה על דבר בחירת אהרן ובניו לכהונה, כי לפי דעתו כל ישראל ראוים לעבוד עבודת הקודש וחשד את משה שהבחירה הזאת לא מן השם היא אלא מדעת עצמו לכבוד אחיו.— ודתן ואבירם. ערערו ג״כ על הכהונה שנטלה מאביהם ראובן הבכור, כי לו היתה ראויה (אונקלוס בראשית מט, ג), ואע״פ שנטלה מכל ישראל בעון העגל ? כבר נתכפר להם העון הזה בארבעים יום האחרונים (שמות לג, ז—טו ; דברים י, י), והלא גם אהרן חטא בעגל אלא שנתכפר לו, והיתה צריכה לחזור למקומה הראשון, ובעון חללו יצועי אביו די מה שנטלה ממנו המלוכה ונתנה ליהודה ובכורת הנחלה ליוסף, אבל עצם קדושת הבכורה גם יעקב בעצמו הסכים שלא תנטל ממנו כמו שכתבנו (בראשית מט, כח).— (ב) ויקומו. קום.— לפני. פנה.— ואנשים. אנש.— מבני. בנה.— חמשים.

חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם׃
ג וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה וּמַדּוּעַ
תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהוָה׃ ד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־
פָּנָיו׃ ה וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ לֵאמֹר בֹּקֶר
וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת
אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ ו זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם
מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ ז וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ

עליהן

—שרשים והערות—

חמש.— ומאתים. מאה.— נשיאי. נשא.— עדה. יעד.— קראי. קרא.— מועד. יעד (פערזאממלונגס=בערופענע).— שם. שמה, כדי להודות את כל העם שכונתם לשם שמים לדרוש משפט צדק— נכנסו בתחלה לבית מדרשו של משה בשעה שישבו עמו ר"נ ראשי סנהדראות לשפוט את העם ועמדו לפניהם בענוה לשאול תורה מפיהם ונתעורר ביניהם ויכוח בדבר דת ודין (לפי קבלת רבותינו במ"ר פי"ח סי' ג' היתה שאלתם בענין טלית שכלה תכלת אם חייבת בציצת, או בית מלא ספרים אם חייב במזוזה, ספק לרבותינו מתי היה המעשה הזה, אם כדעת הרמב"ן שהמעשים על הסדר נאמרו אחר המרגלים והמקושש ופרשת ציצת, או כדעת הראב"ע שהיה זה במדבר סיני תיכף אחר בחירת הכהנים והלוים, ובחרו בשאלת המזוזה אע"פ שהיו להם אז מצות הרבה? כדי לרמז להם שכל ישראל הם דוגמת בית מלא ספרים כי כל ישראל כלם קדשים ובתוכם ה' ומדוע התנשאו אתם על כלם) ונמשך ביניהם הויכוח עד שהתחילו לחלוק עליו, ור"נ ראשי הסנהדראות שישבו עם משה נגררו גם הם אחריהם, ואז נקהלו כלם על משה ועל אהרן.— [ג] ויקהלו. קהל (שמות לב, א).— ויאמרו. אמר.— רב. רבב.— רב לכם. די לכם להתנשא על כל עדת ד'.— כל העדה כלם. מבטא רגיל בלשון התלמוד כל העולם כלו (עירובין כ"א א') כל הישוב כלו (פסחים נ"ד א') כל היום כלו (ברכות כ"א א') כל השנה כלה (שם כ"ט א') וכל הרשעה כלה (תפלת ר"ה ויוה"כ).— קדשים. קדש.— ובתוכם. תוך.— ומדוע. מה דוע. מה דעתכם בזה.— [ד] וישמע. שמע.— ויפל. נפל.— פניו. פנה.— [ה] וידבר. דבר, בקול נגיד ומצוה להשתיקם.— לאמר. דבר אליהם גם רכות להשך חמתם.— בקר. המתינו עד למחר.— וידע. ידע, ויודיע ד' בעצמו מבלי שתצטרכו להאמין בי.— את אשר לו. מי הם האנשים הראוים לשמושו.— ואת הקדוש. ומי הוא הקדוש לכהונה.— והקריב אליו. אשר הקריבהו למקום קדשו.— ואת אשר יבחר בו. ועליכם לדעת עוד כי רק האיש אשר יבחר בו אותו יקריב אליו ויחיהו, ויתר האנשים הנגשים שלא ברשות יאבדו.— [ו] עשו. עשה. נראה שעל פי ד' אמר להם דבר זה ולא מדעת עצמו אע"פ שלא נזכר שד' אמר לו כך, וכמוהו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה (לקמן לב. לא) אע"פ שלא נזכר שדבר ד' למשה כך.— מחתות. חתה.— קרח וכל עדתו. כינו לבין עצמו דבר, וכן דרך המדבר לנכח לסיים לפעמים בלשון נסתר כמדבר בינו לבין עצמו כמו ברכות אביך וגו' תהיינה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (בראשית מט, כו).— [ז] ותנו. נתן.— אש. אשש. מלא המחתה

עֲלֵיהֶן ׀ קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ ח וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ ט הַמְעַט מִכֶּם כִּי־
הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב
אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד
לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃ י וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ
בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה׃ יא לָכֵן אַתָּה וְכָל־
עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלּוֹנוּ*
עָלָיו׃ יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי
אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃ יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ

* תלינו קרי

מארץ

—שרשים והערות—

(ויקרא טז, יט) ועי' מה שכתבנו (במדבר יח, כה).— וישימו. שים, אפי' כל שהוא (מנחות נ"ט סוע"ב) דקטרת חוץ לא בעי שיעורא כקטרת פנים (יומא מ"נ ב'), וכך אמר משה לאהרן בשעת המגפה (לקמן יז, יא) ותן עליה אש ושים קטרת, אבל אהרן נתן כפי הרגיל בכל יום דהיינו פרס, או מלא חפניו כיום הכפורים שהרי באה לכפרה, לכך נאמר שם ויתן את הקטרת.— קטרת. קטר.— רב לכם. די לכם מעלת הלויה ואל תתגרו ברעה לבקש כהונה.— [ח] ויאמר. התחיל לדבר אליו רכות. – [ט] המעט. תיבה זו נקשרת לפעמים עם מם ולפעמים עם למד, כמו המעט ממך תנחומות אל (איוב טו, יא) המעט מכם הלאות אנשים (ישעיה ז, יג) המעט לנו את עון פעור (יהושע כב, יז), ואונקלוס תרגם הזעיר לכון, האם הדבר הזה מעט הוא לכם.— הבדיל. בדל.— אתכם. אות.— לעבד עבדה. עבד.— משכן. שכן.— ולעמד. עמד, לפני העדה בגדולה וחשיבות, כמו ולפני אלעזר הכהן יעמוד (לקמן כז, כא) יהושע מלך ונדול מן הכהן הגדול כי אין על גביו אלא ד' אלקיו (הוריות ט' ע"א).— לשרתם. שרת, שירות כבוד להורותם דרך ד' ולהרחיקם מן הקדש.— [י] ויקרב. קרב.— אתך. אתה העקר והם טפלים לך (בראשית ג, ו) כי קרח היה הגדול שבהם, ומה שלא מנה אותך לנשיא? טובה גדולה עשה לך כי הנשיאות איננה שררה אלא עבדות, כמו שאמרו הזקנים לרחבעם (מ"א יב, ז) אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם (הוריות י' סוע"א).— ובקשתם. בקש.— כהנה. כהן (פריעסטערווירדע).— [יא] לכן. ראה מש"כ (בראשית ב, כד), אחרי שעקר תלונתכם היא על הכהונה שנתנה לאהרן ולבניו על פי ד'— לכן דעו אפוא כי אתה וכל עדתך המתלוננים עליה.— הנועדים. הנכם נועדים שכאו להתלונן.— על ה' ולא על אהרן, הא הנועדים במקום בנוי הרומז הנכם, כמו הנחמדים מזהב (תהלים יט, יא) הם נחמדים מזהב.— הנועדים. יעד.— מה הוא. מה לכם ולו.— תלינו. לין. [יב] וישלח. שלח.— לקרא. קרא.— לדתן ולאבירם. כשמעו דברי משה שהלוקים נשמעו והלכו לביתם לבל יפעלו עליהם נגד רצונם, כי לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח, ב) — לא נעלה. ההולך למקום משכן ד' נקרא עולה (רמב"ע).— [יג] המעט. היא הרעה הגדולה שעשית לנו.— העליתנו.

מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר
עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃ שני יד אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים
הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה׃ טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר
אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם
נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם
וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת

והקרבתם

שרשים והערות--

עלה.— **מארץ זבת** וגו'. ממצרים שנאמר (בראשית יג, י) כגן ד' כארץ מצרים.— **להמיתנו.** מות, כדעת הרמב"ן לעיל פסוק ב' שמעשה קרח היתה אחר מעשה המרגלים שנגזר עליהם למות במדבר.— **במדבר.** דבר.— **תשתרר.** שרר.— **תשתרר עלינו גם השתרר.** שעור הכתוב כי גם תשתרר עלינו השתרר. בלי דעת, וכן ואנכי אעלך גם עלה (בראשית מו, ד) שעורו וגם אנכי אעלך עלה. בזמן שלא תשערו אותו מראש, ועין הקדמת החומש סוף הערה ב'. הנך רואה עין בעין שכבר תבלה מעשה ידיך וכל הדור היוצא ממצרים מות ימותו במדבר הזה והיה לך לָבוֹשׁ מהשתרר עלינו עוד, ואתה עודך מראה עלינו שררה וּמְצַוֶּה אותנו בקול מושל לעלות אליך.— [יד] **הביאתנו.** בוא.— **ותתן לנו.** ולא נתת לנו.— **נחלת.** נחל, ואלו באו עלינו כל התלאות אשר מצאתנו עד היום— אבל סוף סוף היית מביאאותנו לארץ זבת חלב ודבש כאשר הבטחתנו, היינו מחרישים וסובלים שררותך, אבל עכשו איזה זכות יש לך להשתרר עלינו? אוי לכפויי טובה שמאסו בתורת ד' ובטובת המן והבאר וענני הכבוד ובכל הטוב.— **העיני.** עין.— **האנשים ההם.** עיני כל עדת ישראל.— **תנקר.** נקר=נקב (אויסשטעכען), וכי סבור אתה לנקר עינינו לבלתי ראות הנהגתך המוזרה כאשר נקרת עיני כל העדה?— **לא נעלה.** לפיכך לא נעלה אליך.— [טו] **ויחר.** חרה.— **ויאמר** אמר.— **תפן.** פנה.— **מנחתם.** מנח, אתה ד' אל תפן אל תפלותיהם ואל קרבנותיהם, כי כלם נקראים מנחה כמו שנאמר (תהלים קמא, ב) תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי— מנחת ערב, ונאמר (מ"א יח, לו) ויהי בעלות המנחה ושם לא היתה מנחה אלא פר עולה, ועי' רמב"ן, הזדים האלה אינם ראוים לפנות אליהם כלל, וכי איזו הנהגת שררה ראו בי?— **לא חמור אחד מהם נשאתי.** שעורו לא חמור אחד נשאתי מהם, וכדי שלא לסיים שני פרקי המאמר בתיבות שוות **נשאתי מהם, אחד מהם,** שזה סגנון קשה בדבור, החליף סדר התיבות **מהם נשאתי,** והלא אפי' חמור אחד לא לקחתי מאתם כראוי לי במשפט המלוכה והשררה שנאמר (ש"א ח, טז) ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו.— **נשאתי.** נשא, לקחתי, כמו וישאו להם נשים (רות א, ד).— **הרעתי.** רוע, הֵרַע ל... פירושו עשות רעה לאיש כמו וירעו לנו מצרים (לקמן כ, טו), אבל הֵרַע את... פירושו החזיק אותו בחזקת אדם רע כמו וירעו אותנו המצרים (דברים כו, ו) ופירשו מסדרי אגדת ליל פסח כמה שנאמר הבה נתחכמה לו וגו' ונוסף גם הוא על שונאינו. וכן כאן פירושו שלא דנתי שום אחד מהם לכף חובה כמו שהם דנים אותי עכשו.— [טז] **אתה.** אנה.— **עדתך.** יעד.— **היו.**

וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם
מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ יח וַיִּקְחוּ אִישׁ
מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח
אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה
אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס שלישי כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה
אֹתָם כְּרָגַע׃ כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי
הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה
תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־

העדה

—שרשים והערות—

סיה, היו נכונים. — לפני. פנה. — מחר. מן אַחַר ביום שאחר זה, כמו שאמר לעיל בקר וידע. — [יז] וקחו. לקח. — ונתתם עליהם קטרת. בתחלה אמר להם ושימו עליהן קטרת אפי' כל שהו דכי גמירי הלכה פרס בשחרית ופרס בין הערבים ובדיעבד אפי' כזית, בפנים גמירי (עי' תוס' כריתות ז' ע"א ד"ה המפטם דהני שעור הל"מ, אבל רש"י זבחים ק"ע ע"ב ד"ה אמר רבה כתב דאינן אלא מדרבנן) אבל בחוץ לא בעי שעורא, וכנראה שאינם מאמינים לו וחושדים אותו שהוא מבקש להכשילם, חזר וצוה אותם לתת כשיעור הניתן בפנים. — (יח) וישימו. כאשר התבוננו שמשה איננו מקפיד על הדבר ואחת היא לו אם יקחו כשיעור או שלא כשיעור, לקחו כל אחד ואחד כפי מה שעלה בידו בלי שעור קבוע. — ומשה ואהרן. הוי"ו כטעם עם כמו כי היה ארון האלקים ובני ישראל (ש"א יד יח) עם בני ישראל. — (יט) ויקהל. קהל. — העדה מועד. יעד. — וירא. ראה. — (כא) הבדלו. בדל. — ואכלה. כלה. — כרגע. כמו שהרגע כלה ואיננו, אלו חפץ הקב"ה באמת לכלותם כרגע ולשלחם ביד פשעם לא היה צריך להזהיר את משה ואת אהרן להתרחק מחברתם פן תדבקם הרעה ומתו גם המה, כי הצדיקים הגמורים לא ימותו כום מאת ד' אפי' בהמצאם בקרב רשעים, כמו שנאמר (יחזקאל יד, כ) ונח דניאל ואיוב בתוכה חי אני נאם ד' אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם, וכמו שבארתי דבר זה באר היטב (בראשית יח, כד), ומזה הבינו שהאזהרה הזאת היא כעין אזהרת הרף ממני ואשמידם (שמות לב, י) שאמרו ע"ז בשמו"ר פמ"ב סי' ט' "וכי משה היה תופש בהקב"ה שהוא אומר הניחה לי וכו' אמר משה מפני שהוא רוצה שאפייס על ישראל לפיכך הוא אומר הניחה לי" וכן כאן רמז להם שיטענו בשבילם טענה מתקבלת והעדה הזאת הם כל ישראל כמ"ש רש"י, ומה שטען הרמב"ן שא"כ היה לו לומר ואעשה אותך לגוי גדול, נראה שאין צריך לזה שכבר הבטיח לו על כך בעגל (עי' ברכות ז' סוע"א). — (כב) ויפלו נפל. — אל. השם הזה מורה על היכלת הגמורה ושרשו איל, אמנם כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה, אבל איך תעשה כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, הלא אלהי הרוחות אתה ויודע מי חטא באמת ומי נגרר אחרי פתויי החוטא. — הרוחת. רוח, אתה סוקר את כל הרוחות בסקירה אחת (ר"ה י"ח ע"א) לכך חסר ויו הרבות. —

הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃
כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל
אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר
לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ כז וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־
קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים
פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים
הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ כט אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן
אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלָחָנִי׃
ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ
וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה

וידעתם

—שרשים והערות—

האיש. הא התמיהה ובאה בקמץ שלא כמשפט.— **יחטא.** חטא.— **תקצף.** קצף.— [כד] **העלו.** עלה, נפעל תולדת מהפעיל הֵעָלֵה (לעיל ט, כב) וא"ת אסתלקו. אע"פ שאינכם טובים הרבה מהם מ"מ נַעֲלִים אתם עליהם, לפיכך אמר להם בלשון הזה, אבל למשה ואהרן הרחוקים מהם תכלית המרחק אמר הבדלו כהבדלת האור מן החשך.— **מסביב.** סבב.— **למשכן.** שכן.— [כה] **ויקם.** קום.— **וילך.** ילך.— **אל דתן ואבירם.** הם היו רשעים ערומים ולא השתתפו במחאות מפני הסכנה, והלכו לאהליהם שהיו קרובים למחנה לויה אצל אהל קרח (רש"י לעיל פסוק א'). ונתקבצו שם המון רב מישראל לשמוע דרשותיהם על משה ואהרן, והלך אליהם משה להרחיק מהם את העם. ואהרן נשאר אצל קרח ועדתו בפתח אהל מועד.— **אחריו.** אחר.— **זקני.** זקן, גדולי ישראל אשר נשארו באמונה אתו.— [כו] **סורו.** סור.— **מעל.** מאצל, כמו ועליו מטה מנשה (לעיל ב, כ).— **אהלי.** אהל.— **האנשים.** אנש.— **הרשעים.** רשע.— **האלה.** אֵל, כי על כל פנים אינכם צדיקים גמורים שלא תספו בעונם בהיותכם קרובים אצלם.— **תגעו.** נגע.— **תספו.** ספה-סוף.— **חטאתם.** חטא.— [כז] **ויעלו.** התקרבו למקום משכן ד'.— **יצאו.** מאהליהם.— **נצבים.** יצב, בקומה זקופה שלא הראו שום אות הכנעה.— **ונשיהם.** אנש.— **ובניהם.** בנה.— **וטפם.** טפף. [כח] **תדעון.** ידע.— **שלחני.** שלח.— **לעשות.** עשה.— **מלבי.** לבב, כאשר אמרו לכם קרח וכל עדתו היודעים האמת ומתכונים למרוד בה.— [כט] **כמות ימתון.** מות.— **ופקדת.** פקד (דאס פערהאענגניסס) גזרת כל האדם.— [ל] **בריאה יברא.** ברא, ואם מיתה חדשה יברא בשבילם הפעם דהיינו.— **ופצתה.** פצה-פתח.— **האדמה.** אדם, הסדרה העליונה, אבל הארץ כל הכדור (מלבי"ם).— **פיה.** פה.— **ובלעה.** בלע, דרך בליעה ע"י אסיפת האויר בבליעת בעל חי. ואין זה מטבע הארץ לבלוע אלא להקיא, כי באשר

וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ לא וַיְהִי
כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ לב וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע
אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת
כָּל־הָרְכוּשׁ׃ לג וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה
וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃ לד וְכָל־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־
תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃ לה וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת
הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת׃ ס יז א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן

הכהן

—שרשים והערות—

יתקבצו בבטנה אדים חמים שצר להם המקום הם בוקעים את האדמה ומתפרצים לצאת החוצה ומורישים מתוכה את הַלַּבָּה הבוערה שם, וכל הנמצא במקום הבקיעה נופל בתוכה, וכאן תפצה את פיה ותבלע גם את העומדים מרחוק, כי קרח ור"נ איש עמדו עם אהרן בפתח אה"מ הרחוק מאהלי דתן ואבירם שעור מיל (ילקוט במדבר רמז תרס"ו). ויקרב הפה ובלע את קרח ועדתו והניח את אהרן, ותחלת הפתיחה היתה תחת אהלי דתן ואבירם, וזה לכם לאות שאין זה בדרכי הטבע אלא מאת ד'.— כל אשר להם. גם החפצים שיש להם בידי אחרים ימשכו אל הפה ויבלעו.— וירדו. ירד.— חיים. חי, כשהם חיים.— שאלה. שאל.— נאצו. נאץ (פערשמאהט).— [לא] ויהי. היה.— ככלותו. כלה.— הדברים. דבר.— ותבקע. בקע.— תחתיהם. תחת. מן נחת.— [לב] ותפתח. פתח.— פיה. שנברא לה כעין פה מתנועע ולא בקיעה בעלמא.— בתיהם. בית.— כל האדם. כל עדתו.— הרכוש. רכש.— [לג] ותכס. כסה.— ויאבדו. אבד.— [לד] נסו. נוס.— לקלם. קול, בסבת הקול שהשמיעו מתוך האדמה, כמו לקול בכי העם (עזרא ג, יג) בסבת קול בכים.— פן תבלענו הארץ. קול יללת הבלועים עורר רגשי חמלה בלב שומעיו והששו לבל יחשוב להם הקב"ה חמלתם לחטאה, כי דין מסית ומדיח להם ובמסית נאמר לא תחמול ולא תכסה עליו (דברים יג, ט), לפיכך נתרחקו מן המקום הזה לבל ישמעו קולם.— [לה] ואש. אשש.— יצאה. יצא.— מאת. אתת.— ה'. אחר הקטרתם את הקטרת.— ותאכל. אכל, עקרו כלה.— החמשים. חמש.— ומאתים. מאה.— מקריבי. קרב, ולא אמר מקטירי? כי לא נחשבה להם להקטרה אלא להבאה בעלמא.— יז. (ב) וירם. רום, שירם, כמו דבר וגו' ועשו (לעיל טו, לח) שיעשו.— המחתת. חתה.— השרפה. שרף, האנשים השרופים.— זרה=זרק.— הלאה. הלא, והה"א האחרונה נוספת לפיכך הנגינה מלעיל.— זרה הלאה. ולא תקפיד על כיבויה, ואע"פ שהאש הזאת לוקחה מעל המזבח שאסור לכבותה? כבר אינתקה למצותה (יומא מ"ו ב'). ואע"פ שהקטרה הזאת לאו כלום היא? מ"מ נעשתה ע"פ מצות השם (לעיל טז, ו).— כי קדשו. שב אל המחתות, אחרי שבעליהם הקדישום לד'

הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ
זְרֵה־הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ׃ ג אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה
בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי־
הִקְרִיבֻם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ד וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ
הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃ ה זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן
הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח
וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ פ ו וַיִּלֹּנוּ
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר אַתֶּם הֲמִתֶּם אֶת־עַם יְהוָה׃ ז וַיְהִי בְּהִקָּהֵל
הָעֵדָה עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה׃ ח וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס רביעי ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

לאמר

—שרשים והערות—

אין ראוי להניחם שם בבזיון, והולך ומפרש.— [ג] החטאים האלה בנפשתם. שאבדו עצמם לדעת כי התרית בם ולא שמעו (לעיל שם ה).— רקעי. רקע.— פחים. פחח, פחים רקועים (דינן געשלאגענע בלעכע).— צפוי. צפה, להיות צפוי (איבערצוג).— למזבח. זבח.— ויקדשו. קדש.— [ד] ויקח. לקח.— הנחשת. נחש.— וירקעום. המרקעים.— [ה] זכרון. זכר, לזכרון.— למען. מן ענה.— זר. זור.— ולא יהיה וגו׳ ואז לא יגיעהו מה שהגיע להם.— כאשר דבר וגו׳. שב על ויקח אלעזר שבפסוק הקודם.— לו. לאלעזר (משכיות כסף לאבן כספי).— [ו] וילונו. לון.— עדת. יעד.— ממחרת. מחר.— אתם. אנת.— המתם. מות, ראה (שמות א, טז).— עם. עמם, לא התלוננו ע״ד הבלועים כי ראו עין בעין שאמת ד׳ היתה להם זאת (לעיל טז, ל), גם מעולם לא היו אהובים להעם מפני גאותם ועזות פניהם, אך על שריפת ר״נ ראשי הסנהדראות מרה נפשם מאד, כי ידעום לשופטים צדיקים ואנשי קדש, לפיכך התרעמו על משה שנתן להם עצה בלתי הוגנת להכניס עצמם בסכנת הקטרת ועל אהרן שלא מחה בו, וכשאמר להם משה שכך צוה מפי ד׳ לא האמינו לו, כי לא יתכן שהקב״ה יצוה להקטיר קטרת בחוץ, ואמר להם „אתם המתם" כלומר אתם גרמתם שימותו וכת״א.— [ז] בהקהל. קהל, שבקשו לעשות להם רעה.— ויפנו. פנה.— מועד. יעד.— והנה. זיהע!— כסהו. כסה.— וירא. ראה.— [ח] ויבא משה ואהרן. כמו ואכל אהרן ובניו (שמות כט, לב) ועשה בצלאל ואהליאב (שם לו, א), משה נכנס תחלה ואהרן אחריו להגין עליו בפני רעתם.— [ט] אל משה. ולעיל (טז, כ) כתוב אל משה ואל אהרן? כי שם היה הדבור בחוץ וכשדבר

לֵאמֹר׃ י הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע
וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־
הַמַּחְתָּה וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קְטֹרֶת
וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל־הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף
מִלִּפְנֵי יְהוָה הֵחֵל הַנָּגֶף׃ יב וַיִּקַּח אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר
מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל־תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן
אֶת־הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל־הָעָם׃ יג וַיַּעֲמֹד בֵּין־הַמֵּתִים
וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ יד וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים עַל־
דְּבַר־קֹרַח׃ טו וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ חמישי טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם
מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם
שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃

ואת

—שרשים והערות—

אל משה שמע גם אהרן את הקול והיה דומה כאלו היה מדבר לשניהם, אבל כאן היו בפנים והדבור יוצא מבין שני הכרובים ומגיע לאזניו של משה ונפסק (לעיל ז, פט).— (י) הרמו. רמם, וא"ת אתפרשו מפרש רום (העבעט אייך הינוועג), נפעל מקבל פעולת ההפעיל הרים (לעיל ט, כב), רמז להם שכל זמן שאתם בתוכם לא תבלע בהם מדה"ד, לפיכך נפלו על פניהם ולא זזו ממקומם וחשבו מה לעשות, כי להתפלל עליהם עוד פעם לא מלאו עוז בנפשם.— (יא) ותן ושים. (לעיל טז, ז).— והולך ילך.— מהרה. מהר.— עליהם. על.— מלפני. פנה.— החל. חלל.— [יב] כאשר דבר. תיכף כדברו.— וירץ. רוץ.— והנה. דבר זר שהחל הנגף בהיותם בתוכם.— ויתן. נתן.— ויכפר. כפר.— [יג] ויעמד. עמד.— החיים. חיי.— ותעצר. עצר.— המגפה. נגף.— (יד) ויהיו. היה.— ארבעה. רבע.— מאות. מאה.— מלבד. בדד.— [טו] וישב. שוב.— [יז] מאתם. אתת.— מטה. נטה, שמטים אותו לכל צד.— לבית אב. לשבט.— נשיאהם. נשא.— שנים עשר מטות. מטה אחד לשבט יוסף כפי תולדתם בבית יעקב כפרש נעשה בהם שום שנוי; העונשים שבאו על הבלועים ועל השרופים ועל הנגפים במגפה לא הכריעו עדיין את כל ישראל להאמין שבחירת הכהנים והלוים היתה מתחלתה על פי ד', כי אפשר במשה מדעת עצמו עשה את כל המעשים האלה לדחות את הבכורים מכהונתם לפי שטעו בעגל ולבחור באחיו הלוים שלא טעו בו, והקב"ה הסכים לבחירתו ולא מיחה בו כמו שהסכים לשלשת הדברים שעשה מדעת עצמו (שבת פ"ז א') וכשעמדו הרשעים האלה למריד

יח ואת שם אהרן תכתב על־מטה לוי כי מטה אחד
לראש בית אבותם : יט והנחתם באהל מועד לפני
העדות אשר אועד לכם שמה : כ והיה האיש אשר
אבחר־בו מטהו יפרח והשכתי מעלי את־תלנות בני
ישראל אשר הם מלינם עליכם : כא וידבר משה אל־
בני ישראל ויתנו אליו | כל־נשיאיהם מטה לנשיא
אחד מטה לנשיא אחד לבית אבתם שנים עשר מטות
ומטה אהרן בתוך מטותם : כב וינח משה את־המטת
לפני יהוה באהל העדת : כג ויהי ממחרת ויבא משה
אל־אהל העדות והנה פרח מטה־אהרן לבית לוי ויצא
פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים : כד ויצא משה את־כל־
המטת מלפני יהוה אל־כל־בני ישראל ויראו ויקחו
איש מטהו : פ ששי כה ויאמר יהוה אל־משה השב את־
מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני־מרי
ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו : כו ויעש משה כאשר

* דגש אחר מלאפום

צוה

—שרשים והערות—

כו ולבזותו תבע הקב"ה עלבונו מידיהם כדרכו לתבוע עלבון הצדיקים מיד הרשעים, לפיכך בא מופת המטות והראה להם שהבחירה הזאת נעשתה מתחלתה אך על פי' ד' לבדו ואין למשה חלק בה, כי אין ביד האדם להצמיח עץ יבש, ואם לא היה הקב"ה בבחירה זאת אלא מסכים ובלתי מוחה בלבד לא היה משנה בשבילה סדרי בראשית.— שמו. שמה, שם כל נביא.— תכתב. כתב.— (יח) לראש בית אבותם. לנשיא השבט כי הכהנים והלוים שבט אחד הם.— אבותם. אבה.— (יט) והנחתם. נוח.— העדות. עוד.— אועד. יעד.— [כ] אבחר. בחר. — יפרח. פרח.— והשכתי. שכך (זיר רוהע ברינגען).— מעלי. על.— תלנות. לון.— מלינם עליכם. שמעצמכם בחרתם.— (כא) ויתנו. נתן.— בתוך מטותם. לפי מראהו החיצון היה שוה לכלם (הרב ר' שמעון הירש ז"ל).— [כג] ממחרת. מחר, מן מאחר כיום שאחריו.— ויבא. בוא.— והנה. זיעהע !— ויצא. יצא.— פרח ציץ שקדים. במקומות אחדים נראו פרחים (בליטהען) ובמקומות אחדים ציצים (שפראָססען) תחלת הפרי ובמקומות אחדים גמלו פירות גמורים.— ויגמל. גמל.— שקדים. שקד.— [כד] ויראו. ראה, ויתבוננו.— ויקחו. לקח.— [כה] השב. שוב.— למשמרת. שמר.— מרי. מרה. — ותכל. כלה, וכזה תהיה מכלה.— ימתו. מות.— [כו] ויעש. עשה.— [כז] ויאמרו. אמר.— הן. הנה (יא וואהל !).— גוענו. גוע.— אבדנו. אבד.— כלנו. כלל, אפי' החיים עדנה נחשבים כמתים כי עומדים למות בכל רגע, זה בעין תרעומות על קושי שמירת התורה בקשה לשמרה כראוי וכמה מכשולים באו לנו כבר ; והיותר קשה מכלן.—

צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃ כח כֹּל הַקָּרֵב ׀
הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס
יח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ
תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־
עֲוֺן כְּהֻנַּתְכֶם׃ ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ
הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ
לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ ג וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־
הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־
יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־
מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב
אֲלֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת

המזבח

— שרשים והערות —

הקרב הקרב. הראשון שם תאר (דער נאהענדע) והשני פעל קל (דער צו נאהע טריטט).— **משכן.** שכן.— **האם תמנו לגוע.** היתכן שהופקרנו למיתה? לפיכך עליך לדאוג לדבר הזה להעמיד שומרים על המשכן לבל יתנו איש זר לגשת אליו. ולפי דעת ראב"ע בריש פרשתנו שענין קרח ועדתו היה במדבר סיני בתחלת בחירת הלוים ואין מוקדם ומאוחר בתורה, יתכן הדבר יותר, כי בני ישראל לא ידעו עדיין שהלוים נבחרו באמת לשם כך לשמרם מגשת אל הקדש כמו שנאמר (לעיל ח, יט) ואתנה את הלוים וגו' לעבוד את עבודת בני ישראל באה"מ וגו' ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש, וחשבו שלא נבחרו אלא בשביל הכהנים בלבד ולמשא המשכן. **יח.** [א] **אתה** את.— **ובניך.** בנה.— **אביך.** קהת.— **אתך.** טפלים לך (בראשית ג, ו).— **תשאו.** נשא. עליכם.— **המקדש.** קדש, הכלים המקודשים אם יגע בהם זר.— **כהנתכם.** כהן, לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת שגם הלוים זרים להם.— [ב] **אחיך.** אחה, בני גרשון ומררי.— **מטה לוי** כל מטה לוי.— **שבט אביך.** שהוא שבטו של קהת אביך.— **הקרב.** קרב, בענין שמירת הקדש מן הזרים.— **וילוו.** לוה.— **וישרתוך.** שרת, כמו הנלוים על ד' לשרתו (ישעיה נו, ו).— **לפני אהל.** תמצאו תמיד אצלו.— [ג] **ושמרו.** הלוים ישמרו.— **משמרתך.** שמר, השייך רק אליך והוא קדש הקדשים.— **ומשמרת כל האהל.** כל המשכן מחוץ לקדשים.— **אך אל כלי הקדש.** שבתוך הקדשים.— **כלי** כלה.— **ואל המזבח.** זבח, אע"פ שהוא מחוץ לקדשים.— **ולא ימתו.** למען אשר לא ימותו.— **גם הם.** הקרבים.— **גם אתם.** הכהנים, המקרבים בעדם.— [ד] **משמרת אהל מועד.** כל העבודה לפנים מן הקלעים נקרא „משמרת אהל מועד".— **וזר.** זור, ומה תהיה שמירתם? שזר לא יקרב אליכם.— [ה] **ושמרתם.** ואתם הכהנים תשמרו בפנים הקדשים את משמרת הקדש וגם את משמרת המזבח

הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנִי
הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם
מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃
ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר
הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן
אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־
קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק־
עוֹלָם׃ ט זֶה יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־
קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר
יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃ י בְּקֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃
יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ

נתתים

— שרשים והערות —

שמירין לקדשים.— ולא יהיה וגו'. ואם ככה תשקדו על השמירה לא יהיה וגו'.— [ו] ואני הנה לקחתי. כמו ואני הנני מביא (בראשית ו, יז) ואני הנה נתתי (לקמן פסוק ח').— אחיכם. (לעיל ג, ט).— מתנה נתנים. נתן.— לעבד. לפניכם העבודות הראויות להם.— [ז] דבר. ענין.— לפרכת. פרק.— ועבדתם. בחשק לבבכם.— עבדת מתנה. עליכם לדעת כי העבודה הזאת מתנת כבוד היא לכם ועליכם להוקירה.— והזר. שהרי הרחקתי ממנה כל זר אם כן אין לכם כבוד גדול מזה.— יומת. (לעיל א, נא).— [ח] ואני. הויו תחלת הדבור כמו ויהי נא פי שנים ברוחך (מ"ב ב, ט) (רבינו בחיי).— הנה נתתי. מלבד שמירת הכהונה שנתתי לך לשמרה כהלכתה בכל פרטיה ודקדוקיה— הוספתי לתת לך עוד.— משמרת תרומתי. שתשמרם בטהרה.— תרומתי. שאני מרים מן הקדשים הקרבים לי, כגון חטאת ואשם אני לוקח רק את האימורים ומרים את הבשר, וממנחה אני לוקח רק את הקומץ ומרים את הנותר.— לכל קדשי. אשר לכל קדשי.— לך נתתים. כי לך נתתים לאכלה, לפיכך אני מזהירך לשמרן בטהרה.— למשחה. משח, ת"א לרבו לאכלן בדרך כבוד כדרך שהמלכים אוכלים (חולין קל"ב ב').— לחק. חקק.— [ט] מן האש. מן הקרבנות העולים על האש.— האש. אשש.— קרבנם. קרב.— כל קרבנם. כלל.— לכל מנחתם. למד הפורטת את הכלל (ויקרא ז, לז).— מנחתם. מנח.— חטאתם. חטא.— אשמם. אשם.— ישיבו. כלומר יביאו כמו מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו (תהלים עב, י) אע"פ שאינם חייבים.— לך היא. הוא לך, תנהגו בקרבן כזה קדושה יתרה.— [י] בקדש הקדשים. בעזרה.— תאכלנו. אכל.— קדש יהיה לך. אפי' בדברים שאינם ראוים לאכילה תנהג קדושה ולא תנהג בזיון (ספרי) כגון עורות קדשים ופגול ונותר וטמא ששרפן ואפרן

נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר
בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃ יב כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ
וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נְתַתִּים׃ יג בִּכּוּרֵי
כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה כָּל־
טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ יד כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃
טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ ׀ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר
הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ טז וּפְדוּיָו
מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר
כֶּשֶׂב אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק
עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה׃ יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק

הימין

— שרשים והערות —

לכהנים.— [יא] תרומת מתנם. התרומה אשר ירימו הבעלים מהלקם בקדשים קלים כגון חזה ושוק.— לכל תנופת. אשר לכל תנופת. כי אלו טעונים תנופה.— תנופה. נוף.— לך נתתים. גם אותם נתתי לך.— [יב] חלב. מובחר, כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מה, יח) כי מלוה להפריש תרומות ומעשרות מן המובחר שבמין.— יצהר תירש. (דברים ז, יג), ונראה בעיני ששרשו תרש ולכן נקרא נחמיה התרשתא (נחמיה ח, ט) לפי שהיה משקה המלך (שם א, יא) ומכין את היין מן התירוש (וויינער)— ראשיתם. ראש, היא תרומה גדולה הנתרמת קודם לכל.— [יג] בכורי. בכר. שם אחר (דיא לוערסט גערייפטען פריכטע), אבל בכורי ענבים לעיל יג, כ) שם המקרה (טרויבענרייפע).— כל אשר בארצם. שבעת המינים (דברים ח, ח).— יביאו. בוא.— לך יהיה. (שם כו, ד) לא נאמר מה יעשה הכהן עם הבכורים, וגלה כאן שהם של כהן וכרת עליהם ברית, ועי' (לעיל ה, ט רש"י).— בביתך. בית.— [יד] חרם. נדרי חרם (באנן געלאבניםם), כדברי חכמים שסתם חרמים לכהנים (ערוכין כ"ח ב').— לך יהיה. כחולין (שם כ"ט א').— [טו] פטר רחם. (ערעפפנונג דעס מוטטערשאאָסעס).— לכל בשר. אשר לכל בשר.— יקריבו. קרב.— באדם ובבהמה. באור על לכל בשר.— יהיה. היה.— הבהמה. בהם.— פדה תפדה. תקבל פדיונו.— הטמאה. טמא, חמור.— [טז] ופדויו. ופדיוני, תאר במקום מקרה.— בערכך. ערך, הכף נוספת.— חמשת. חמש.— שקלים. שקל.— עשרים. עשר.— גרה. אגר (ש"א ב, לו) מלשון אגר בקיץ (משלי י, ה) כי המטבעות הקטנות נאגרות ונקבצות על יד על יד לעת הצורך.— הוא. השקל.— [יז] עז. עזז.— תפדה. פדה.— קדש הם. כי קדש הם בעצמם למזבח.— דמם. דמה.— תזרק. זרק.—

הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל ׀ תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ
לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחָל
וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר
בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־
עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ כג וְעָבַד הַלֵּוִי
הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֺנָם חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ כד כִּי
אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה
נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ
מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם

מאתם

—שרשים והערות—

המזבח. זבח.— חלבם. חלב.— הקטיר. קטר.— אשה. אשש.— ניחח. נוח (גערוך דער צופריעדענהייט.).— [יח] ובשרם. בשר.— לך. כבשר זבח השלמים.— (יט) כל תרומת. כלל אחר כל הפרטים.— ירימו. רום.— אתך. אתת.— ברית. כרת, והרבוי בריתות (נדרים ל"א ב). — מלח. בריא ומתקיים ומבריא את אחרים (רש"י).— לפני. פנה.— (כ) בארצם. ארץ.— תנחל. נחל.— וחלק. בביזת מלחמה (ספרי).— [כא] הנה נתתי. נתן.— לנחלה. נחל, המעשר היא להם כנחלת שדה וכרם לפיכך אין בו קדושה, אבל התרומה והבכורים לכהנים הם כתור מתנה משלחן גבוה ואסורים לזרים.— חלף. (אלס ענטגעלט).— עבדתם. עבד.— עבדת אהל מועד. לשמרו (ריש מדות) ולהרחיק את הזרים.— (כב) יקרבו. קרב, למען אשר לא יקרבו.— לשאת. נשא, שעל ידי זה ישאו חטאם וימותו, לכן בדין היא שכל ישראל חייבים במזונותיהם, לפי שהמעשרות הם שכר עבודתם אין בו קדושה.— (כג) הוא. בעצמו ולא יכול לצוות אחר במקומו למלא תפקידו (עי' לעיל ג, ט).— והם ישאו עונם. עון הזרים הנכנסים בשוגג אל הקדש.— עונם. עוה.— חקת. חקק.— לדרתיכם. דור.— [כד] ירימו לה' תרומה. קראו השם ונתנו ללוים כדברי ר' יונתן בספרי.— אמרתי. אמר.— להם. אודותם.— (כו) תדבר ואמרת. תסביר להם הטעם שבתרומה זאת יקיימו מצות תרומה לכהן כאלו הרימו

מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת יהוה מעשר
מן־המעשר: כז ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן־הגרן
וכמלאה מן־היקב: כח כן תרימו גם־אתם תרומת יהוה
מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם
ממנו את־תרומת יהוה לאהרן הכהן: כט מכל
מתנתיכם תרימו את כל־תרומת יהוה מכל־חלבו
את־מקדשו ממנו: מפטיר ל ואמרת אלהם בהרימכם
את־חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת
יקב: לא ואכלתם אתו בכל־מקום אתם וביתכם כי־
שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד: לב ולא־
תשאו עליו חטא בהרימכם את־חלבו ממנו ואת־
קדשי בני־ישראל לא תחללו ולא תמותו: פ פ פ
יט א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: ב זאת
חקת התורה אשר־צוה יהוה לאמר דבר
אל־בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר

אין

—שרשים והערות—

מתבואת אדמתם.— תקחו. לקח.— בנחלתכם. בתור נחלתכם ולא בתור מתנה.— והרמתם. רום.— מעשר. עשר.— [כז] ונחשב. חשב, הקב"ה יחשב לכם.— מן הגרן. שלכם.— וכמלאה. מלא פי׳ (שמות כב, כח).— מן היקב. שאצלכם בכרמכם.— [כח] כן תרימו. כמו שישראל מרימים.— ממנו. מן המעשר.— [כט] מתנתיכם. נתן, הם המעשרות הנתונים לכם.— כל תרומת ה׳. אם הקדים הלוי לקחת מעשרו בטרם לקח הכהן תרומתו, צריך הוא להרים בתחלה חלק התרומה ואח"כ חלק תרומת מעשר.— מכל חלבו. מן החלק המובחר אשר בו.— את מקדשו. תרימו את מקדשו דהיינו חלק התרומה הנמצא בתוכו, ואפי׳ כשהבעלים ידועים לכם לנפשות רעות שבודאי היו תורמים תרומתם מן החלק הרע שבתבואה, בכל זאת תרימו אתם הלוים את חלבו.— מקדשו. הנפרד מקדש—מקדש לכן הדלת בשוא.— [ל] ואמרת אלהם. כי לטובתכם אני מצוה אתכם להרים דוקא את חלבו לפי שאז יחשב לכם כאלו הפרשתם מגרנכם ומיקבכם וקיימתם מצות הפרשת תרו"מ כבעה"ב, אבל כשתפרישו מן הרעה על היפה לא אחשב לכם כך.— [לא] ואכלתם אכל.— בכל מקום. אפי׳ במקום טמא.— מקום קום.— [לב] ולא תשאו וגו׳. תמהרו להרים תרומתו ולא תשהו אותו בביתכם בטבלו כדי שלא תבואו לידי תקלה.— תחללו. חלל.— תמותו. מות.— יט [א] אל משה ואל אהרן. (ויקרא טו, א).—

אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ
אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט
אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ
וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃
ה וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־
דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב
וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס
בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה

וטמא

—שרשים והערות—

[ב] חקת. חקק.— התורה. ירה, החקה אשר חקק הקב"ה בנוגע אל התורה הנזכרת למטה פסוק י"ד זאת התורה אדם כי ימות, והיא תורת טומאת מת (רשב"ם).— אשר צוה. מכבר במרה (לעיל א, ז).— לאמר. לישראל בשעת הקמת המשכן (גיטין ס' ע"ב)— דבר. בקצרה בלי באור הטעם (ויקרא טז, ב).— ויקחו. לקח, שיקחו משל צבור.— אליך. אל, כפקידתך.— פרה. פרה או פרר.— אדמה. אדם.— תמימה. תמם, תמימה באדמומיתה שאם היו בה שתי שערות שחורות סמוכות זו אצל זו פסולה (פרה פ"ב מ"ה).— [ג] ונתתם. נתן, אתה ואהרן.— אתה. אות.— והוציא. יצא, בפקודתו.— מחוץ. חוץ.— למחנה. חנה, חוץ לעיר.— ושחט. כהן אחר.— לפניו. פנה, אחר שוחט ואלעזר רואה (יומא מ"ב ע"א).— [ד] אלעזר הכהן. לבוש בגדי כהונה (ספרי).— מדמה. דמה.— באצבעו. צבע.— והזה. נזה.— אל נכח פני. נכח הפתח שהפתח נקרא פני הבית (רש"י זבחים ס"ב א' ד"ה שכל מקום), עומד במקומו ומביט אל פתח אוה"מ ומזה כנגדו (ספרי). [ה] ושרף. כהן אחר.— לעיניו. עין, לעיני אלעזר (ספרי).— ערה. עור.-- בשרה. בשר.— על. עם, כמו על הנשים (שמות לה, כב).— פרשה. פרש, הנפרש מן הגוף מלשון התלמוד כל דפריש מרובא פריש (כתובות ט"ו ע"א) כל הפורש ממך (קדושין ס"ו ע"ב).— [ו] עץ. עצה.— ואזוב. אזב.— ושני. שנה.— תולעת. תלע וי"א ילע. ואין ראיה ממה שאמרו במשנה (כלאים פ"ב מ"ג) ימתין לה עד שתתליע שפרשה תלע, שהרי השתמשו בשרש תחל על התחלה כמו שאמרו התחיל מתחיל והדבר ידוע שפרשה חלל, וכן אמרו תרס יתרוס משרש רום, ושם באותה משנה אמרו יופך ואופך משרש הפך. וכבר כללו רבותינו כלל גדול באלה וכיוצא בהם „לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן" (חולין קל"ז ב'), ובהבדל שבין תולעת שני לשני תולעת ראה מש"כ הגאון מלבי"ם ז"ל (בפ' מצורע סי' י"ג).— והשליך. שלך.— [ז] בגדיו. בגד, כל העוסקין בפרה מטמאין בגדים כל זמן עשייתן, ולא בגדים שהוא לבוש בהם בלבד אלא כל בגד או כלי שיגע בהם בשעת חבורו במטמאיו הרי הם טמאים (ראה מש"כ ויקרא טו, ה).— הכהן. תיבה יתרה דהא בכהן מיירי, ופירשו רבותינו (יומא מ"ג א') שיעור הכתוב וכבס בגדיו בגדי הכהן כמו גביעי גביע הכסף (בראשית מד, ב) דהיינו בגדי כהונתו, שכל הכהנים העוסקין בפרה צריכים ללבוש בגדי כהונה אע"פ שמעשיה בחוץ.— במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב), טובל עצמו ובגדיו במקוה.— ואחר. הערב שמש.— יבא. בוא.— המחנה. המקדש, כל שלוש מחנה האמור אצל טמאים אינו אלא מחנה שכינה (הגר"א).— וטמא. אבל קודם הערב שמש לא יבא

וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו
בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְאָסַף ׀
אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם
טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה
חַטָּאת הִוא׃ י וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם
לְחֻקַּת עוֹלָם׃ יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא
שִׁבְעַת יָמִים׃ יב הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ
הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק
עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם
כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר

באהל

—שרשים והערות—

אל המתנה כי טמא הוא עד הערב, הויו כטעם כי לתת טעם על ואחר, וכן נראה לפרש ויירם תולעים ויבאש (שמות טז, כ) לפי שנבאש, הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה סד, ד) לפי שחטאנו, וגבר ימות ויחלש (איוב יד, י) כי חלש ואפסו כחותיו, והוא התנגדות הקודם כי אמנם יש לעץ תקוה וגו' אבל הגבר ימות. מיתה אמתית באין תקוה להחיותו לפי שחלש וכלו חייו.— [ח] יכבס. כבס.— [ט] איש טהור. אפי' זר.— והניח. נוח.— במקום. קום.— והיתה. היה.— לעדת. יעד.— למשמרת. שמר.— נדה. נדד (שפרענגוואססער) שמתנדנדים מהאזוב ונופלים על הטמא.— חטאה. חטא (רייניגונגסדינג).— (י) ולגר הגר. גור.— בתוכם. תוך.— עולם. עלם.— [יא] הנגע. נגע.— במת. מות.— לכל נפש אדם. אפי' נפל שלא נתקשרו איבריו בגידין (נזיר נ' ע"א).— שבעת. שבע.— ימים. יום.— (יב) יתחטא. חטא.— השלישי. שלש.— יטהר. ואז יטהר. אפי' טבל והעריב שמשו.— (יג) בנפש האדם. של נפש האדם ולא של נפש בהמה, הבית כטעם של, וכמוהו ושרף את הבגד וגו' בצמר או בפשתים (ויקרא יג, נב).— ולא יתחטא. ונכנס למשכן.— משכן. שכן.— ונכרתה. כרת.— עוד טמאתו בו. אפי' אחר הטבילה והערב שמש והזאת שלישי; והטעם הפשוטיי מה שהחמירה תורתנו בטומאת מת יותר מכל הטומאות לטמא שבעת ימים ובאהל ולעשותו אבי אבות הטומאה, כדי למהר בקבורתו להביאו למנוחת עולמים, ולפיכך המלין את מתו שלא לצורכו עובר בל"ת (סנהדרין מ"ו א').— (יד) התורה. ירה.— אל האהל. בעוד המת בתוכו.— ימים. יום.— [טו] כלי. כלה, בכלי חרס וכלי נתר הכתוב מדבר שאיננו מקבל טומאה מגבו

בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ טו וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר
אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ טז וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע
עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם
אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר
שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ שני יח וְלָקַח
אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־
כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ
בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ יט וְהִזָּה הַטָּהֹר
עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ כ וְאִישׁ
אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ
הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק
עָלָיו טָמֵא הוּא׃ כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה
מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־
הָעָרֶב׃ כב וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ

—שרשים והערות—

(ויקרא יא, לג).— פתוח. פתח. שדרכו להיות פתוח דהיינו כלי חרס שאין משתמשין בהם למשקין לפיכך אין עושין להם צמידים.— צמיד. צמד, כסוי נצמד אל כלי (פאססענדער דעקעל).— פתיל. פתל-לפת (שופטים טז, כט) מהודק היטב (דיכט געשלאססען).— [טז] על פני השדה. שאין שם אהל כלל צריך מגע.— בחלל חרב. שנהרג בחרב.— במת. מאליו.— בעצם. אפי׳ כשעורה. – יטמא. טמא. — (יז) ולקחו. לקח.— מעפר. אפר.— חיים. חיי.— אל כלי. עי׳ סוטה ט״ז ב׳.— [יח] איש טהור. אפי׳ זר.— והזה. נזה.— הנפשות. נפש.— (יט) וחטאו. יגמור טהרתו.— (כ) ולא יתחטא. ונכנס למקדש. — [כא] והיתה. היה, זאת.— לחקת. חקק.— ומזה. קבלו רבותינו שהכונה נישא מי נדה כשעור הזאה. (יומא י״ד א׳) אבל המזה טהור.— והנגע יטמא. הנוגע במי הנדה שאין בהם שעור הזאה הרי הוא ככל נוגע באב הטומאה שאינו מטמא בגדים.— (כב) וכל וגו׳. וכל דבר אשר יגע בו הטמא הזה הנזכר לעיל פסוק י״ז ולקחו לטמא וגו׳ יטמא כדין נוגע באב הטומאה.— והנפש הנוגעת. בטמא מת, הכתוב הזה מלמדנו שדין הטומאה שוה בין ׳ נגע הטמא בטהור ובין אם נגע הטהור בטמא. כי הייתי אומר שאין הטומאה חלה על האדם אלא אם כן נתכוין אליה להיטמא, כמו שאין הקדושה חלה עליו אלא אם כן נתכוין להתקדש, וכשנגע הטמא בטהור בלי ידיעתו לא יטמא, לִמְּדָנוּ הכתוב וכל אשר יגע בו הטמא אפי׳ מבלי ידיעתו יטמא כמו שהנפש הנוגעת בכונה תטמא, ואע״פ

הנגעת

הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ
וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ ב וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה
וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ ג וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה
וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְלָמָה
הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם
אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ ה וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא
אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה
וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי
הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא
כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ שלישי (שני כשהן מחוברין) ז וַיְדַבֵּר

יהוה

—שרשים והערות—

שאין אדם יכול להכור דבר שאינו שלו מבלי דעתו אלא אם כן עשה בו מעשה (ע"ז כ"ד ע"א) טומאה תמירה.— כ. [א] ויבאו. בוא.— כל העדה. שכבר כלו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים (רש"י).— מדבר. דבר.— הראשון. ראש.— וישב. ישב.— העם. עמם.— ותמת. מות.— ותקבר. קבר. ולא היה חסרונה נרגש כל כך בישראל כי גם בחייה כל כבודה בת מלך פנימה, ולפיכך לא התאבלו עליה במותה כאשר התאבלו על אהרן כמו שנאמר (לקמן פסוק כ"ט) ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל, ולפיכך.— [ב] ולא היה מים לעדה. כי חדל הבאר שנתן להם ברפידים בזכותה, למען ירגישו הסרונה ויספדוה.— מים. מוי.— לעדה. יעד.— ויקהלו. קהל, אבל הם לא האמינו שזה היה בסבת מיתתה, וגם משה ואהרן לא הגידו להם כזאת עד היום, כי בענותם לא אבו להחזיק טובה לאחותם שארת בשרם, וחשבו ישראל שכל הצלחה אשר מצאתם במדבר עד היום אינה אלא בשביל שהוציאום ממצרים לפני זמן הגאולה, כעובר המוצא מרחם בטרם כלו לו חדשיו (שמות ג, יג), ובדבר הזה האשימו את משה ואת אהרן שלא היה להם לקבל שליחות כזאת אשר סוף סוף תביא להם רעה רבה.— ויקהלו על משה ועל אהרן. (שמות לב, א).— [ג] וירב. ריב. גדול מתלונה הנאמר לעיל (ד, ב).— ויאמרו לאמר. אמר.— גוענו. גוע.— בגוע. שם הפעל כמו כשכב אדני המלך (מ"א א, כא), כמות כל הדור היוצא ממצרים, כי לא טובים אנו מהם, המה מיחי כנגד יציאת מצרים לפני זמנה כמו שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וגם אנחנו מוחים בזה.— אחינו. אחה.— לפני. פנה.— [ד] הבאתם. בוא.— ובעירנו. בער.— [ה] העליתנו. עלה.— אתנו. אות.— המקום. קום.— הרע. רוע.— ותאנה. תאן.— ורמון. רמן.— לשתות. שתה. ואם נבהלתם להוציאנו לפני הזמן מדוע בחרתם לנו דרך כזה והיה לכם להוליכנו דרך ארץ פלשתים הקרובה (שמות יג, יז) ומיושבת?— [ו] מועד. יעד.— ויפלו. נפל.— וירא. ראה.— אליהם. אל.— [ח] קח. לקח.— המטה. נטה, שמטים אותו לכל צד.— אתה. אנת.— ודברתם.

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ח קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־
הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם
וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־
הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל
אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־
הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם׃ יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ
אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ

העדה

— שרשים והערות —

דבר. — **הסלע.** הידוע שהכית אותו ברפידים. — **לעיניהם.** עין, למען יראו כלם עד כמה חשובים אתם בעיני שבזכותכם אני מוציא את המים מן הסלע פעם שנית. — **ונתן מימיו.** האצורים בו מן ההכאה הראשונה, ולפיכך אין צרך להכותו כי המים כבר נמצאים בתוכו מאז ואינכם צריכים אלא לדבר אליו שישוב ליתן מימיו כקדם, ובזה תגדל מעלתכם בעיני כל הקהל ותרבה אמונתם בכם ולא יוסיפו עוד להתלונן עליכם כי אתם גרמתם להוציאם ממצרים לפני הזמן הנועד. — [ט] **צוהו.** צוה. — [י] **אל פני הסלע.** זה אחד מן המקומות שהחזיק מוטט את המריבה (רש"י). — **ויאמר להם.** משה. — **שמעו.** שמע. — **המרים.** ירה, המורים אותי באיזה דרך היה עלי להוליך אתכם, כאלו אני מדעתי הולכתי אתכם אל המקום הזה ולא על פי ד'. — **המן הסלע הזה נוציא לכם מים.** משה ואהרן מפני ענותנותם לא אבו ליקח גדולה זאת לעצמם להראות לישראל שבזכותם פתח הסלט את פיו והוציא מימיו, וחשבו בלבם שעל כל פנים יש להם רשות גם על ההכאה, כי לא על חנם צוהו הקב"ה לקחת עמו את המטה, אך לטיבתו להגדיל כבודו בעיני העם צוהו לדבר אל ירצה, והוא בענותנותו הגדולה לא הרגיש בנפשו שום זכות שיהיה ראוי להעשות בשבילו נס נפלא לפתוח במאמר פיו את הדלת הננעלת, ומאחר שלפי דעתי ודעת אהרן היתה להם רשות גם להכותו, לכן הסכימו ביניהם לנסות תיכף בפעולת ההכאה שהיא פעולה ודאית, כי כבר הוציא להם מים על ידי הכאה בפעם הראשונה, ולא אבו להשתמש במאמר הפה אשר לא נכון בו עוד פן לא תעלה בידם ונמצא שם שמים מתחלל על פיהם, לפיכך אמר אל העם: **המן הסלע הזה** (שכבר סגר את פיו במות מרים הצדקת) **נוציא** (אנחנו) **לכם מים**, וכי ראויים אנחנו להעשות על ידינו נס נפלא כזה? ואם כן צריכים להביא את הסלע לידי נתינת מים מחדש לצורך העם, ולהביאו לידי נתינת מים מחדש צריכים להכותו כמו שנצטויתי לעשות בפעם הראשונה: ובדבר הזה טעו והטאו חטאה גדולה שהורו היתר לעצמם לשנות את דבר ד' מפני ענותנותם, כי באמת הקפיד הקב"ה על כבודם לטובת העם כאמור לעיל ולא היה להם לוותר עליו, ככה הפסיד שאול את מלכותו מפני עניתנותו הגדולה **ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך כי יראתי את העם ואשמע בקולם** (ש"א טו, כד). — [יא] **וירם.** רום. — **ידו.** ידה. — **ויך.** נכה. — **פעמים.** פעם. כי שניהם נצטוו לדבר אל הסלע כמו שנאמר לעיל ודברתם, וחשב משה שגם בהכאה שניהם צריכים להכותו, ולכן הכהו פעמים אחת בשבילו ואחת בשביל אהרן. — **ויצאו.**

הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן
לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי
לָהֶם׃ יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ ס רביעי יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ
אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת
כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ׃ טו וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה
וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ׃
טז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ
מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ׃
יז נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא

נשתה

—שרשים והערות—

יצא.— **רבים.** רבב.— **ותשת.** שתה.— [יב] **יען.** מן ענה (עוססערנד דעס).— **האמנתם.** אמן, לא בטחתם כי שאקיים מאמר פיכם אם תדברו אל הסלע כאשר צויתי (רע"ם).— **להקדישני.** קדש, כי על ידי זה היה שמי מתקדש לעיני כל העם ביותר בהכירם מעלתכם הרמה שעל ידי מאמר פיכם הפכתי סדרי בראשית, ועל ידי גדולת אנשי המעלה יתגדל ויתקדש שם שמים בעולם, ואתם ויתרתם על כבודכם מפני ענותנותכם היתרה, לכן לא תביאו וגו׳. ומה שצוה הקב"ה למשה לקחת עמו את המטה? מקום נתן לו לטעות בו ולחשוב שניתנה לו רשות גם להכות את הסלע אם ירצה, כדי שיתקיים בו הדין אשר נמתח עליו מכבר משעה שאמר **למה הרעתה לעם הזה**, וכמו שאמרו רבותינו (שמו"ר סו"פ שמות) „מכאן אתה למד שנטל משה עכשו את הדין שלא יכנס לארץ".— **נתתי.** נתן.— [יג] **מריבה** **רבו.** ריב.— **את ה׳.** מטרת ריבם היה נגד פני ד׳ על שהקדים להוציאם ממצרים לפני זמנם, אלא שתלו הדבר במשה ואהרן שהם גרמו לזה.— **ויקדש בם.** כי תיכף נתפרסם הדבר שבחטא זה עתידים למות, וכענין שנאמר בקרובי אקדש עיי"ש, ואולי הי׳ תקון סופרים שהיה ראוי להתקדש בם.— [יד] **וישלח.** שלח.— **מלאכים.** לאך, העושה מלאכת שולחיו; ואע"פ שכבר נגמר דינו שלא להכנס עמהם, מ"מ לא נתעצל מלהשתדל בהכנסתם.— **ידעת.** ידע.— **התלאה.** לאה.— **מצאתנו.** מצא.— [טו] **וירדו.** ירד.— **אבותינו.** אבה.— **ונשב.** ישב.— **ימים.** יום.— **וירעו.** רוע.— **לנו.** לעיל (טז, טו).— **ולאבתינו.** ממה שהרעו לנו אחרי שכבר הודעתי להם גבורת ד׳— תוכל לשפוט בצדק עד כמה הרעו לאבותינו בתחלת השעבוד בטרם ידעו עוד את ד׳.— [טז] **ונצעק.** צעק.— **וישמע.** שמע.— **קלנו.** קול.— **מלאך.** משה.— **ויצאנו.** יצא.— **והנה.** ופתה.— **גבולך.** גבל.— [יז] **נעברה.** עבר.— **בארצך.** ארץ.— **נשתה.** שתה.— **מי.** מוי.— **באר.** משלך.— **נלך.** ילך.— **נטה.** נטה.— **ימין.** ימן.— **ושמאול.** שמל.— [יח] **אדום.** לא המלך בלבד אלא כל יושבי הארץ (רמב"ן).— **בי.** באמצעותי בדרך המלך להפסיק

נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול
עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר
בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי
וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה׃ כ וַיֹּאמֶר
לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה׃
כא וַיְמָאֵן ׀ אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט
יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׃ פ חמישי (שלישי כשהן מחוברין) כב וַיִּסְעוּ
מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר׃
כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־
גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ כד יֵאָסֵף אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו
כִּי לֹא יָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל
אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה׃ כה קַח אֶת־אַהֲרֹן
וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל אֹתָם הֹר הָהָר׃ כו וְהַפְשֵׁט אֶת־
אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְאַהֲרֹן

יאסף

—שרשים והערות—

את ארצי לאלפים, ואע"פ שבתחלה יהיה שלום ביני ובינך— אפשר שיבוא לידי מלחמה, כי עמי לא יוכל להביע בשויון נפש על שונא אביהם.— [יט] בני ישראל. משה הבין כי תשובת אדום אך תואנה היא ולא יתנם לעבור על כל פנים לפיכך לא שלח עוד, אבל ישראל שלא הבינו זה הוסיפו לשלוח אליו שלא מדעת משה.— במסלה. סלל, אם כן לא נעבור בדרך המלך ההולכת באמצע הארץ אלא במסלה העוברת בקצה הארץ.— נעלה. עלה, ועוד יתרה נעשה לך אע"פ שיש לנו די מים, מבל מקום.— ואם מימיך נשתה. אם תאות לתת לי את מימיך.— ומקני. קנה.— ונתתי. נתן.— מכרם. מכר, מחירם, ועי"ז תתעשר.— רק. מן ריק— אין דבר. לא יגיע לך ממני שום היזק.— ברגלי. רגל, אפי' על בהמה לא ארכב אלא אעברה ברגלי, למען אוכל להשתמר מנטות ימין או שמאל, כי הרוכב על בהמה לא יוכל למשול עליה כאשר יוכל למשול על עצמו בעברו ברגל.— (כ) לא תעבר. על כל פנים.— לקראתו. קרא.— בעם. עמם.— כבד. רב בכמות.— וביד. ידה.— חזקה. חזק, בגבורת הגוף.— (כא) וימאן. מאן, בתתו טעם מספיק כי עברתו לישראל שמרה נצח (בראשית לט, ח).— ויט. נטה.— (כב) ויסעו. נסע.— ויבאו. בוא.— ההר. הרר, עי' מה שכתבנו (דברים י, ו).— [כד] יאסף. אסף.— מריתם. מרה.— פי. פה.— למי. במי, כמו כי האדם יראה לעינים (ש"א טז, ז) טעמו בעינים, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (שם יח, יד) טעמו בכל דרכיו.— [כה] קח. לקח.— והעל. עלה, הפעיל.— (כו) והפשט. פשט, פעל יוצא לשני פעולים.— בגדיו. בגד.—

יאסף ומת שם׃ כז ויעש משה כאשר צוה יהוה ויעלו
אל־הר ההר לעיני כל־העדה׃ כח ויפשט משה את־
אהרן את־בגדיו וילבשם את־אלעזר בנו וימת
אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן־ההר׃
כט ויראו כל־העדה כי גוע אהרן ויבכו את־אהרן
שלשים יום כל בית ישראל׃ ס כא א וישמע הכנעני
מלך־ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים
וילחם בישראל וישב ׀ ממנו שבי׃ ב וידר ישראל
נדר ליהוה ויאמר אם־נתן תתן את־העם הזה בידי
והחרמתי את־עריהם׃ ג וישמע יהוה בקול ישראל
ויתן את־הכנעני ויחרם אתהם ואת־עריהם ויקרא

שם

—שרשים והערות—

והלבשתם. לבש, גם הוא יוצא לשני פעולים.— ומת. מות.— [כז] ויעש. עשה.— לעיני, עין.— [כח] וירד. ירד.— [כט] ויראו. ראה, ויתבוננו כי חסר הוא להם, כי במותו נסתלקו ענני הכבוד.— ויבכו. בכה.— שלשים. שלש.— כל בית ישראל. כי לא היה איש אשר לא הרגיש חסרונו.— כא. [א] וישמע. שמע.— האתרים. תור, והאלף נוספת, כששלחו ישראל את המרגלים לתור את הארץ והכנענים ראו אותם—לא נרתעו מפניהם כלל, כי בטחו בגבורתם. נהפוך הוא כי נתנום לקחת מפירותיה למען יראו כי ארץ מטובה היא מכל ארצות תבל ולא יעיזו עוד לבוא אליהם, וכה עברו שלשים ושמנה שנה עד שנואשו מישראל לגמרי, ואחרי אשר נסו ישראל מפני אדום האלה מהם נתחזק הרעיון בלב הכנענים כי באמת בודאי לא ירהבו עוז להלחם, ועכשיו ראו לתמהון לבם כי בנסות ישראל מעל אדום נועזו לבוא אל הארץ בדרך אשר התוו לפניהם התרים לפני ל"ח שנה, לפיכך נלחמו בהם לגרשם מן המקום; זהו פשוטו של מקרא. ורבותינו (במדבר רבה פי"ט סי' כ') אמרו שהכנעני הזה היה עמלק היושב בארץ הנגב (לעיל יג, כט) ולבש בגדי כנענים ודבר בשפתם לבל יכירוהו בני ישראל (בראשית לד, ב) וכששמע ממיתת אהרן והסתלקות ענני הכבוד עד שהוצרכו לבוא דרך האתרים דהיינו כדרך תרים המתגנבים ללכת בחשאי לבל יכירום רואיהם, כי בהיות להם ענני הכבוד לא היו מפחדים משום אדם בעולם, אז חשב בלבו שסר צלם מעליהם.— וילחם. לחם.— וישב שבי. שבה.— [ב] והחרמתי. חרם, לד'.— עריהם. עיר.— [ג] ויתן. נתן.— ויחרם. כמשפט ראשית החרם (ש"א טו, כא).— אתהם. את, והה"א נוספת.— ויקרא. קרא.— שם. שמה.— המקום. קום.— חרמה. איננה צפת הנזכרת (שופטים א, יז). ואעפ"י שמתיהן בפנים הארץ כדמשמע (יהושע יב, יד) ואלה מלכי הארץ וגו' בעבר הירדן ימה וגו' מלך חרמה אחד מלך ערד אחד שזו היא חרמת משה, ובשופטים שם היא חרמת יהודה ושמעון, ומשה לא נכנס במלחמה הזאת

שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף
לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃
ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם
לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה
בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים
הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃
ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה
וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ
וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ
וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ
עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־

* בית רפה מ״ש נחש

—שרשים והערות—

כי אסור לו להכנס לפנים הארץ, אלא נזה את ישראל לרדוף אחריו ולהשיב את השביה, והם החרימו את עריהם ושבו אל המחנה. לכך נאמר וידר ישראל נדר. ובמלחמה ההיא נמלט מלך ערד ויעש לו מליכה בקרבת המקום ההוא, יערי חרמה אשר החרימו ישראל לד׳ שבו ונתישבו אחרי שובם אל המחנה וימליכו עליהם מלך אחר תחת המלך הראשון אשר בגד בהם בנוסו מן המערכה, ויהושע כבש את שניהם אחרי כן, לכך מונה שם מלך חרמה לבד ומלך ערד לבד, כן נראה ליישב הכתובים.— [ד] ויסעו. נסע.— ים. ימם. —לסבב. סבב, ואע״פ שכבר נפתחה לפניהם הארץ וכבר כבשו בתוכה ערים רבות, שבו שנית אל המחנה, כי לא יכלו לעזוב את משה שנאסרה עליו הכניסה.— ותקצר. קצר.— בדרך. הדרך הזה היה קשה עליהם ביותר, כי הוצרכו להתרחק עוד מן הארץ שכבר נכנסו אליה.— [ה] וידבר. דבר.— העם. עמם, ההדיוטים שבעם.— למה. על מה.— העליתנו. עלה.— ואין מים. הגדולים שבישראל בראותם שבאה תקלה על ידי הסלע לשני גדולי הדור כי נקנסה עליהם מיתה, גזרו על כל העם שלא לשתות עוד ממימי הסלע הזה והיו מסתפקים במי המעינות הנמצאים במקומות אלה כמו שנאמר (דברים י, ז) משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים, אבל לא היו טועמים בהם אותו הטעם המתיק לחיך, לפיכך התלוננו גם על המים.— ונפשנו. נפש.— קצה. קוץ (עמפפאנד איבערדרוסס).— הקלקל. קלל, ונכפלה הפא, לחם קל מאד שכמעט אין מרגישים אותו באכלו ואנחנו תאבים ללחם גס.— [ו] וישלח. שלח.— הנחשים. נחש.— השרפים. שרף.— וינשכו. נשך.— [ז] ויבא. בוא.— ויאמרו. אמר.— חטאנו. חטא.— התפלל. פלל.— ויסר. סור.— [ח] נס. נסס.— וחי. חיי, ולא רצה הקב״ה להסיר את הנחש לגמרי, כדי שיראו להתלונן עוד.— [ט] ויעש. עשה.— נחש נחשת. לא נאמר לו ממה לעשותו ועשהו מנחשת לשון נופל על לשון (רש״י וירושלמי ר״ה פ״ג ה״ט).— [י] ויחנו. חנה.—

נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃ ששי י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ
בְּאֹבֹת׃ יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ יב מִשָּׁם נָסָעוּ
וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד׃ יג מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן
אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב
בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ יד עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת

יהוה

—שרשים והערות -

[יא] **בעיי.** השם עי' נגזר משרש עוה (יחזקאל כא, לב) שפתרוני (פערוויסטינג), וכן השם פי' (ישעיה נ, כד) נגזר משרש כוה (ברענדוואונדע) לדעת רבים, וכן רי' (איוב לז, יא) משרש רוה, יטריח את הענן לרוית את האדמה במטר.— **העברים.** עבר.— **פני.** פנה.— **ממזרח.** זרח.—
[יב] **משם נסעו.** ימים רבים, עד אשר חנו. **בנחל זרד.**— בנחל המלא זרדים שהם למחים שונים, ובתרגום יונתן „בנחלא דמרבי חילפי וגלי וסיגלי" חילפי גילי מין ערבה כשרה להושענא (סוכה ל"ד א), וסיגלי הם דודאים לדעת לוי (סנהדרין צ"ט ב') והוא מין בשמים (ברכות מ"ג ב') וגדלים במקומות הרטובים ממים, להודיע שמאז נמנעו מלשתות ממימי הסלע (לעיל פסוק ה') הוליכם במקומות נחלי מים, ואחרי אשר כבשו בני גד את המקום הזה (לקמן לב, לד) קראוהו דיבן גד. (לקמן לג, מה).— [יג] **משם נסעו.** עוד ימים רבים, עד אשר חנו.— **מעבר ארנון.** מנגד ארנון.— **אשר במדבר.** לא מעברו השני אשר בארץ מואב, כי אסור להם לבוא לארץ מואב בלי נטילת רשות, ולפי דעתי עיי העברים שבפסוק י"א פירושו העיים (מקומות השממון) אשר בשני עברי ארנון לפני הגיעו לגבול מואב, שם חנו בני ישראל כי מדבר הוא, ומשם נסעו לנחל זרד, ומשם לעבר המדברי של ארנון, ונראה כי מעיי העברים שלחו מלאכים אל מלך מואב לתתם לעבור דרך ארצו דהיינו דרך עבר ארנון המואבי לבל יצטרכו לפנות אל העבר המדברי, ולא נתנם ככתוב בשופטים (יא, יז), והמקראות בשופטים מוכיחים כדברי. ומה שנאמר שם וישב ישראל בקדש, כי השם הכללי של כל המקומות האלה היה **מדבר קדש** או **מדבר צין**.— **היצא מגבל האמרי.** נחל ארנון נמשך מגבול סיחון מלך האמרי ועובר על פני ארץ מואב.— **גבול.** גבל.— **בין מואב ובין האמרי.** קרוב לזה ולזה, והיו לישראל שני דרכים לעבור אל ארץ־כנען, דרך האמרי ודרך מואב. והיותר קרובה היא דרך מואב, מה עשה הקב"ה ? מסר חלק גדול מארץ מואב עד ארנון (כל העבר המואבי) ביד סיחון למען יוכלו ישראל לעבור שם בהיתר (גיטין ל"ח א'), וכשלא נתנם אחרי כן לעבור בגבולו לקחו ישראל את כל ארץ האמרי מידו אפילו אותן המקומות שאינם צריכים לדרך ארץ כנען (שופטים יא, כא).— [יד] **על כן.** (בראשית ב, כד).— **יאמר.** אמר, רגילים בני ישראל לומר.— **בספר מלחמת ה'.** בספרם את דבר המלחמה הזאת.— **את והב** (בסופה) **ואת הנחלים** (נחלי) **ארנון ואשד הנחלים** וגו'. כך נהיה פתגמם כל היום : את הכל נתן ה' אלקינו לפנינו (דברים ב, לו) **בסופת** המלחמה הזאת אפי' המקומות שלא היו דרושים לנו לדרך כנען, גם **את והב** שהוא קצה גבול האמרי, גם את **הנחלים ארנון**, גם **אשד הנחלים** האלה דהיינו **שפוע הנחלים** (אבהאנג דער טהאֶלער) שהיה שייך למואב **אשר נטה לשבת** (ליושבת) **ער ונשען לגבול מואב** ושם הדרך הכבושה לארץ כנען, ונראה כי והב איננה עיר אלא שם הגבול הקיצון, **לפיכך לא** מצינו זכרה בין ערי האמרי.— **בספר.** ערצאהלונג, ומשקל אחר **מספר**

יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ טו וְאֶשֶׁד
הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃
טז וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה
אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס יז אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ יח בְּאֵר חֲפָרוּהָ
שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר
מַתָּנָה׃ יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃ כ וּמִבָּמוֹת
הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־
פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כא וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל

מלאכים

—שרשים והערות—

ההלוס (שופטים ז, טו).— מלחמה. לחם.— בסופה. סוף (קריעגסשטורם).— הנחלים. נחל.— [טו] ואשד. שפוע הר אל נהר שהמים נשפכים שם ויורדים למטה מלשון ארמית גבר אשיד דמא (שבת קנ"ו א').— לשבת. ישב.— ונשען. שען.— [טז] ומשם. ומעבר ארנון המדברי נסעו.— בארה. אל הבאר.— ואתנה. נתן.— מים. מוי (תרגום תהלים ואיוב). כשראה הקב"ה שישראל גדרו את עצמם לבלתי שתות עוד ממימי הסלע לפי שבאת תקלה על ידו לשני גדולי עולם כאמור לעיל, והיו מסתפקים במי המדבר אע"פ שלא היו טובים לשתיה, אמר אל משה (כי אהרן כבר מת) אסוף את העם ואתנה להם באר חדשה אשר תכרו אתה והנשיאים במשענותיכם.— [יז] אז, כשבאו משה והנשיאים אל המקום אשר אמר להם ד' והתחילו לחפרה.— ישיר ישראל. נחה עליהם רוח הקדש והתחילו לשורר.— ישיר. שיר, ומשה לא שר? כי היה לבו כואב עליו על התקלה הגדולה שבאה לו ע"י המים.— עלי. עלה, הגביהי מעינך!— ענו. ענה, עניית שיר, כמו וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב, יז), כלכם שירו לד' בשבילה!— [יח] באר. כי באר קדושה היא הבאר הזאת אשר.— חפרוה. חפר.— שרים. שרר.— כרוה. כרה.— נדיבי. נדב.— העם. עמם. לא חפרוה אומנים פשוטים בכלי אומנותם כבארות בני יצחק, אלא שרי העם ברוח קדשם.— במחקק. (מים דעם געזעטצגעבער).— במשענתם. אשר במשענותם, לפיכך אין צריך לקדושת הבאר הזאת.— וממדבר מתנה. כל זה מדברי השיר, המתנה היקרה הזאת נתנה לנו מסבת המדבר בשביל שנתרצינו לשתות ממימי בלות המדבר.— [יט] וממתנה נחליאל. ומהמתנה לנו במתנה לא תפסק עוד—עד בואנו אל המנוחה ואל הנחלה נחלת אל חי אשר בקרבנו.— ומנחליאל במות. כאן לבשתם רוח נבואה והתנבאו על העתיד, שאפילו אם נגיע למקום נחלת ד' (כי עתידה ארץ שיחון להנתן לנו לנחלה) לא תפסק מאתנו הבאר אלא תעלה עמנו.— במות. (ויקרא כו, ל) על הבמות אשר עלינו לעלות עוד בדרכנו עד בואנו לארץ כנען, כי הבאר הזאת רוחנית היא ועולה למעלה כמו למטה.— [כ] ומבמות. תרד אל הגיא אשר בשדה מואב ושם תפסק, והבמות הם הרי העברים (אשר משני עברי הירדן) הנזכרים (לקמן לג, מז), והגיא היא בערבות מואב כמו שנאמר (דברים ג, כט) ונשב בגיא.— ראש הפסגה.— אצל תחלת הפסגה.— הפסגה. פסג־פסק, לוק נפסק בזקיפה ובלתי משופע (אבשיססיגער בערג).— ונשקפה. שקף.— הישימון. עקרו שמם, תוגל

מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ כב אֶעְבְּרָה
בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר
בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ כג וְלֹא־נָתַן
סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־
עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם
בְּיִשְׂרָאֵל׃ כד וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ
מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃
כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל
בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כו כִּי חֶשְׁבּוֹן
עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב
הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן׃ כז עַל־כֵּן
יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃
כח כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר

מואב

-- שרשים והערות --

להראות אך מלך המדבר.— (כא) וישלח. שלח.— ישראל. בדברים (ב, כו) נאמר כי משה היה השולח.— מלאכים. לאך. עכשו יפרש איך כבשו ישראל את האמורי, ואח"כ יפרש איך כבש האמורי את מואב והתירו לישראל.— (כב) אעברה. עבר.— נטה. נטה.— נשתה. שתה.— בדרך המלך. בדרך הכבושה לארץ כנען שהיא בעבר ארנון המואבי השייך עכשו לסיחון.— נלך. ילך.— נעבר. עבר.— גבלך. גבל.— (כג) ולא נתן וגו' כי הקב"ה ד' את רוחו למען תתו ביד ישראל (שם שם ל).— ויאסף. אסף.— ויצא. יצא.— לקראת. קרא.— ויבא. בוא.— (כד) ויכהו. נכה.— לפי. פה.— לפי חרב. (מיט דעם שווערדטעס שארפע).— ויירש. ירש.— עז. עזז, לבלתי עבור שמה על פי אזהרת השם (דברים ב. יט).— (כה) ויקח. לקח.— הערים. עיר.— האלה. אל.— בנתיה.— בנה, חשבון היא עיר המלוכה וכל ערי הארץ טפלות אליה ונחשבות כבנותיה. (כו) כי חשבון וגו. באור על ובכל בנתיה מפני מה אני קורא לכל ערי הארץ בשם בנות חשבון? לפי שחשבון היא עיר המלוכה לסיחון מלך האמרי.— והוא נלחם. ועכשו נלחם.— הראשון. הקודם לבלק, כמו הראשון אדם תולד (איוב טו, ז) ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שמות יב, טו).— ויקח את כל ארצו. ונוספו כל עריו על בנות חשבון.— מידו. יד. מרשותו.— עד ארנן. וארנון ואשד נחליו בכלל (לעיל פסוק יד).— (כז) יאמרו. היו אומרים.— המשלים משל, בלעם ותלמידיו כשנקראו מאת סיחון לקלל את מואב.— באו חשבון. נאהרה לבוא חשבונה לקול הקורא אותנו.— תבנה. בנה.— ותכונן. כון, התפעל, הקדים ברכה לסיחון לפני קללת מואב.— (כח) אש. אשש.— יצאה. יצא. נכונה לצאת.— להבה. להב.— מקרית. (בראשית כג, ב).— אכלה.

מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ כט אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־
כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי
סִיחוֹן׃ ל וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח
אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃ לא וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃
לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיִּירֶשׁ*
אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא
עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
אֶדְרֶעִי׃ מפטיר לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ
כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ
לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב
בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי
הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי

* ויורש קרי   ישראל

—שרשים והערות—

אכל, ככונה לאכול.— ער. קרית ער אשר למואב, עיר גדולה העומדת על גבולו (דברים ב, יח).— בעלי במות. גם אכלה שרי הבמות.— [כט] אבדת. אבד, פעל עומד.— עם כמוש. העובדים לכמוש.— נתן. האליל הזה עשה את כל עובדיו לפליטי חרב ונתנם בשבי.— בניו. בנה.— בשבית. שבה.— [ל] ונירם. ירה, הקמץ תחת ניר"י כמו יַלְבִּשֵׁם (שמות כט, ל) יַשִּׂימֵם (דברים ז, טו) ונירה אותם מלשון ירה בים כלומר השלכנום למרחוק בקללתנו.— עד. עדד, הוסר דיבון מהיות ממלכה.— ונשים. נשה, החיריק תחת ניר"י כמו דִּיק בַּק חִין תֵּן בֵּן בֵּז, נַנַּשֶּׁה אותם ונשכיחם מלב, אחרי אשר גלה סיחון את מואב בקללת המושלים ובאו לתבוע ממנו את שכרם ולא נתן להם כרצון נפשם הרחבה, יצאו מלפניו בחרי אף וקללו גם אותו. ונירם, יהי לבו ולב עמו נכון ובטוח כי כבר ירינו אותם והשלכנום מארצם בקללתנו. אבד חשבון עד דיבן. כמו שעל ידינו הוסר דיבון ממואב כן אבד חשבון מסיחון. ונשים, השכחנו מבני אדם את כל ארצם עד נפח המגעת עד מידבא שהיא גבול מואב. וקללתם נתקימה מיד, כי.— [לא] וישב ישראל בארץ האמרי. ונשכח זכרם מבני אדם.— [לב] לרגל. רגל (אויספארשען), ההולך לרגל ארץ איננו רץ ממקום למקום ואיננו רוכב על סוס אלא הולך לאט רגל ברגל למען יראה בעיניו ולבבו יבין.— וילכדו. לכד.— ויורש. (ענטערבט) משה לקח מהם נחלתם וירושת אבותיהם, וכמוהו בתלמוד (ב"מ ל"ח א') דבש והדביש (ענטהאניגט).— [לג] ויפנו. פנה.— ויעלו. עלה.— למלחמה. לחם.— [לד] תירא. ירא.— אתו. את.— נתתי. נתן.— כל עמו. אפי' האדומים והעמונים והמואבים היושבים בארצו.— ועשית. עשה.— יושב. היה יושב.— [לה] ואת בניו. ראה מש"כ (דברים ב, לג).— בלתי. בל בתוספת תיו.— השאיר. שאר, מבנינו הִשְׁאִיר.— שריד. שרד (איבערבלייבזעל).— כב. [א] ויסעו. נסע.— ויחנו. חנה.— בערבות. ערב, במדבריות מואב.— מעבר. עבר.—

יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן
יְרֵחוֹ: ס ס ס
וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל
לָאֱמֹרִי: ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־
הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־
זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ
הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב

בעת

—שרשים והערות—

[ב] וירא. ראה, ראוי להיות וַיִּרְא בחיריק ושני שואים כמו וַיֵּשְׁבְּ (לעיל כא, א) וַיִּפְתְּ (איוב לא, כז) מן שבה פתה בקל, ונתחלפה חיריק היוד לפתח להרחיב את הריש, כי גם ברים נוהג לפעמים משפט ההרחבה בשביל כבדות מבטאו כמו באותיות הגרון בשביל רפיון מבטאם, כמו וַיָּסַר (רות ד, א) תחת וַיִּסְר, יָאֵר (לעיל ו, כה) יָפֵר (לקמן ל, יג) יָסֵר (איוב ט, לד) תחת יָאִיר יָפִיר יָסִיר, כי הצירי רחב מן החיריק, והאלף הסופית נסתרת.— לאמרי. לסיחון ולעוג מלכי האמורי.— [ג] ויגר. גור, אחד מן הלשונות המורות על הפחד מאחרים כמו ירא באהל, וגדרו פירשו רבותינו (סנהדרין ו' פ"ב ז' ע"א) ר' חנין אומר לא תכנים דבריך מפני איש, הפעלים ירא פחד בהל מליינים פחד הלב, אבל הפעל גור מליין פחד המביא לידי פעולת השמירה, המפחד מפני התקיף ממנו אוגר ומכנים דבריו בלבו ואינו מוציאם בפיו (האַלט זיינע ווארטע צוריק). וכן ויגר מואב שמפני פחד העם הכנים כל אנשיו הנמצאים בשדות לתוך הערים.— מפני. פנה.— העם. עמם.— רב. רבב, גדול בכמות וכגבורה לכן בקש עצות להמעיטם.— ויקץ. קוץ, קץ בחייו (רש"י).— [ד] ויאמר. אמר.— זקני. זקן.— זקני מדין. היושבים בארצו, כששאלו את מואב למה אתה מכנים את כל יושבי השדות לתוך הערים ומבטלם מעבודת האדמה, הלא ישראל נצטוו שלא להתגרות באנשיך? השיב להם.— עתה. מן עת.— ילחכו. לחך (אבפרעססען).— סביבתינו. סבב, שוכני השדות.— כלחך השור. אשר יפחד להכנס אל תוך הערים הוא מלחך השדות, כלומר אפשר שלא היה הצווי אלא על היושבים לבטח בעריהם ולא על היוצאים החוצה.— בעת. מן ענה (שמות כא, י). ולפי קבלת רבותינו (במדב"ר פ"כ סי' ד') שבלק הוא נזר אחד מחמשת נסיכי מדין הנזכרים (יהושע יג, כא) נראה להמשיך הכתובים כך, שאחר מפלת האמורי התחילו המואבים לפחוד מישראל בראותם שלקחו גם את ארץ מואב מיד סיחון ואת ארץ בני עמון מיד עוג (במדב"ר שם סי' ג') ולא הועיל הצווי אשר נצטוו לבלתי נגוע בארצות האלה, לפיכך פחדו מפניהם פחד גדול, ובארץ מואב לא היה בימים האלה איש אשר יאלא למלוכה (כי מלך מואב נהרג במלחמת סיחון) לכן פנו אל זקני מדין לבחור מארצם מלך למואב, ובארץ מדין היה בלק הנסיך חכם גדול בחכמת בני קדם יותר מבלעם (שם סי' ז') ויקחוהו וימליכוהו עליהם, ובלק אולי מאן בתחלה לקבל עליו מלכות מואב מפני המריבות אשר שררו בארץ על דבר ירושת הכסא, אבל באחרונה וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמרי וגם זאת ראה כי ויגר מואב מפני העם וגו' שכל הארץ מלאה חרדות, וזקני מואב לא חדלו לבקש מאת זקני מדין לבחור מתוכם איש חכם לב אשר יואל לשלוח כלם, והפחידום בדברים כי סוף סוף ילחכו הקהל (הזה) את כל סביבתינו סביבות מואב ומדין כי קרובים היו זה לזה, כל זאת ראה

בעת ההוא : ה וישלח מלאכים אל־בלעם בן־בעור
פתורה אשר על־הנהר ארץ בני־עמו לקרא־לו לאמר
הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את־עין הארץ והוא
ישב ממלי : ו ועתה לכה־נא ארה־לי את־העם הזה
כי־עצום הוא ממני אולי אוכל נכה־בו ואגרשנו מן
הארץ כי ידעתי את אשר־תברך מברך ואשר תאר
יואר : ז וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם
ויבאו אל־בלעם וידברו אליו דברי בלק : ח ויאמר
אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר
ידבר יהוה אלי וישבו שרי־מואב עם־בלעם : ט ויבא
אלהים אל־בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך :

ויאמר

—שרשים והערות—

בלק ויטמע— והבין כי אין איש זולתו אשר יוכל לדבר הזה ובכן קבל הממשלה הזאת תחת ידו ובלק בן צפור (נשטה) מלך למואב בעת ההיא, אבל קודם לכן היה מלך אחר אשר נפל במלחמת סיחון ולא נזכר שמו בשופטים (יא, יז). ויתכן שפרש הכתוב שמו ושם אביו כראה שהיה מלוין כדורו.— [ה] וישלח. שלח.— מלאכים. לאך.— בלעם. לפי קבלת חז"ל היה מבני בניו של לבן הארמי.— פתורה. לפתור ארם נהרים (דברים כג, ה).— בני עמו. שהרו בפרו של בלק.— לקרא. קרא.— הנה. ויהם ! - ממצרים. בעוד היום לא עלתה כיד שום עבד לצאת ממס.— הנה כסה. תיכף בצאתו כסה את עין הארץ והרג מלכים עצומים כסיחון ועוג שאין כמוהם בגבורה.— ממלי. וסכנה גדולה נשקפת לארצי, ומאליך תבין שגבורתי כאין לעומתם.— [ו] ועתה. ובכן הפוח (אוזא).- לכה. ילך.— ארה. ארר, ראוי בתשלומו ארדה כמו קרבה אל נפשי (תהלים סט, יט).— לי. בשבילי.— עצום. עצם.— אוכל. יכל.— נכה. מקור בבנין פיעל, מלשון התלמוד עד שתות ינכה (ב"ב ק"ו א') לשלה מגערת ומארה ברבויו העלום כמו ע"י דבר, ומשפטו נכות ובא כאן כמו קוה לשלום (ירמיה ח, טו).— ואגרשנו. גרש, הם יברחו מאליהם בראותם שהדבר מכלה בם ויעזבו במקום הזה איננו מסוגל לישיבה.— ידעתי. ידע.— תברך. ברך.— תאר יואר. ארר, זאת ידעתי ממה שקללת את מואב ואחרי כן את סיחון ושניהם נתקיימו, ומפני הנימוס הקדים לומר לו תברך מבורך כי באמת לא הוחזק בלעם אלא לקלל ולהזיק.- [ז] וילכו. ילך.— וקסמים. קסם, דרך הגוים הקדמונים לקסום להם בסימנים ידועים בטרם לכתם לעשות איזו פעולה נכבדת לדעת אם יצליחו אם לא כנבוכדנצר (יחזקאל כא, כו) בקסמיו וכשאול בבעלת האוב (ש"א כ"ח, יח), ככה עשו האלוהים האלה.— ויבאו. בוא. וידברו. דבר.— [ח] לינו. לון.— הלילה. הזה.— והשבתי. שוב.— וישבו. ישב.— שרי. שרר.— מואב. אבל שרי מדין חזרו לאחוריהם כי לא עלה הקסם בידם.— [ט] האנשים. אנש.— האלה. אל.— עמך. אשר

י וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב
שָׁלַח אֵלָי׃ יא הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין
הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ
וְגֵרַשְׁתִּיו׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ
עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃ שני (חמישי
כשהן מחוברין) יג וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק
לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃
יד וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן
בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃ טו וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים
וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ טז וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה
אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי׃ יז כִּי־

כבד

—שרשים והערות—

עמך, מקום נתן לו לטעות ולהשוב שיש עתים שאין הקב"ה יודע וכן מדתו עם הרשעים שנאמר (איוב יב, כג) משגיא לגוים ויאבדם ונאמר (שם שם יז) מוליך יועצים שולל (ערש"י).— (יא) הנה העם וגו' ויכס. שעורו הנה העם היוצא ממצרים כסה את עין הארץ, וכא שכר מהופך במקום שכר ישר (שמות ט, כא).— קבה. קבב, ראוי בתשלומו קָבְבָה (לעיל פסוק ו).— להלחם. לחם, פיו דבר שקר כי בלק לא אבה כלל להלחם בו כמ"ש לעיל שם.— (יב) עין רש"י.— (יג) ויקם. קום, קל.— ויאמר. אמר, קל.— שרי. שרר.— לכו. ילך, קל.— ארצכם. ארץ.— מאן. פִּעֵל.— לתתו. נתן, קל.— להלך. הלך, קל.— עמכם. עמם, לעשות רצונכם לקלל את ישראל, אלו אמר ללכת אתכם כמו שאמר לקמן פסוק כ' קום לך אתם היתה הכונה כמו שכ' רש"י ז"ל „אלא עם שרים גדולים מכם" עכשו שאמר להלך עמכם גלה להם האמת שאיננו ברשות עצמו לעשות רצונם, וכך אמר להם— אחרי שאין בכחי להלוך עמכם אלא אתכם (בראשית ג, ו) מה בצע בהליכתי, וכי לבקר את בלק אני קרוא? וכמוהו ההולך עמכם להלכם לכם (דברים כ, ד) ההולך לעשות רצונכם.— (יד) ויקומו. קל.— ויבאו. קל.— הלך עמנו. על מנת לקלל.— (טו) ויסף. יסף, הפעיל.— שלח. קל.— רבים. רבב, גדולים בחכמה כמו רבי מלך (ירמיה לט, יג).— ונכבדים. כבד, גדולים במעלה.— מאלה. אֵל.— (טז) תמנע. מנע, נפעל.— מהלך אלי. עכ"פ תבקרני בביתי אפי' שלא ע"מ לקלל את העם.— (יז) כבד אכבדך. פִּעֵל.— אעשה. עשה, קל, אעשה כשאלך כי גם בלעדי הקללה שאלך דרושה אלי מאד.— קבה לי. נראה לי שהקבירה איננה קללה אלא קטרוג בשלמא לפרש חטאתיהם, וכך אמר לו—כי מביאתך אלי והיותך קרוב אל העם תְּבוּאָתְךָ טובה על כל פנים, אמנם לא תְּאָרֵנִי ולא תקללנו כי כן צִוִּיתָ, אבל די לי מה שתזכיר חטאיו ותקטרג עליו, ועל קטרוג לא הוזהרת שהרי גם השטן עומד ומקטרג בכל שעה ואין מוחה בידו, כי כן תחייב מדת המשפט להמלא תמיד מגיד פשע מול מליץ יושר, ובלעם כשספר לפני הקב"ה דבר שליחות

כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה
וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה׃ יח וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר
אֶל־עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף
וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת
קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה׃ יט וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם־אַתֶּם
הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃ כ וַיָּבֹא
אֱלֹהִים ׀ אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ
בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־
אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ שלישי כא וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר
וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ כב וַיִּחַר־אַף
אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן

* קמץ בז״ק

לו

—שרשים והערות—

בלק (לעיל פסוק יא) לא הזכיר קללה וארירה אלא קבבה בלבד כי לא נעלמה ממנו אהבתו לעמו וכידאי לא יתננו לקללם (עי' לעיל יד, יד). ולהמפרשים האומרים שהקבבה קשה מארירה כי שנאתי לישראל היתה גדולה משל בלק, קשה מאד איך נואל בלעם לדבר כזאת בפני הקב"ה וכי נעלמה ממנו אהבתי לישראל הגלויה ומפורסמת לכל כמו שכתבתי שם ?—. (יח) **ויען.** ענה, קל.— **עבדי.** עבד.— **אוכל.** יכל, קל וראוי אִיכַל כמו אִישַׁב אִינַק.— **לעבר.** עבר, קל.— **פי.** פה.— **קטנה.** קטן. **גדולה.** גדל. פעולה קטנה או גדולה.— (יט) **ועתה.** מן עַת.— **שבו.** ישב, קל.— **בזה.** במקום הזה.— **אתם.** אנת.— **הלילה.** ליל.— **ואדעה.** ידע, קל.— **יסף.** ראוי יוֹסִיף.— (כ) **ויאמר לו.** ובאמירה הראשונה (לעיל פסוק יב) נאמר ויאמר אל בלעם ? ההבדל בין הלשונות האלה ראה (שמות ה, כא), שם לא היתה האמירה תכלית הפעולה אלא האזהרה שלא יקלל את העם, אבל כאן האמירה בעצמה היתה תכלית הפעולה להרשיתו ללכת הליכה גרידא ואך את הדבר וגו' היא רק תוספת תנאי בהליכה זו, וגם בזולת התנאי הזה לא היה יכול לעשות דבר נגד רצון ד' כי ישים [illegible] בפיו.— **לקרא.** קרא, קל, אם רק לקרא לך קריאת בקור בלבד שלא ע"מ לקלל לא איכפת לי אם תלך.— **באו.** בוא, קל.— **האנשים.** אנש.— **קום.** קל.— **אתם.** את, אבל לא עמהם בשוה, כי הם חושבים להרע על פיך ואתה אל יעלה על לבך כך.— **אדבר.** דבר, פעל.— **אתו.** אות.— (כא) **ויקם** וגו'. מרוב חשקו ללכת בדרך הזה לא הספיק לספר להם את החזון אלא הזדרז להשכים בבקר ולחבש בעצמו את אתונו.— **ויחבש.** חבש, קל.— **אתנו.** אתן.— **וילך עם.** לא הלך אתם אלא עמהם בשוה על מנת לקלל.— (כב) **ויחר.** חרה, קל כמו וַיִּחַר (בראשית לג, יח).— **כי הולך הוא.** בזריזות נפרזה המוכיחה על תקותו להפיק זממו. ההולך בדרך שבני אדם הולכים שחושבים דרכם והולכים יקדים בו הגוף לפני הפעל ויאמר אנכי הולך (בראשית כד, מב) המה הולכים (מ"ב ב, יא), אבל ההולך הליכה שלא כדרכה מבלי מחשבה קודמת יקדים בו הפעל לפני הגוף ויאמר הולכה היא (ירמיה ג, ו) כמשובבת, נוספים אנחנו אל המקום אשר אמר ד'

לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ כג וַתֵּרֶא
הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה
בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם
אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ כד וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה
בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃ כה וַתֵּרֶא
הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־
רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־
יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת
יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כז וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ
תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃
כח וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־
עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים׃ כט וַיֹּאמֶר

בלעם

—שרשים והערות—

(לעיל י, כט) אין לנו לחשוב דרכנו כי הולכים אנחנו אל המקום אשר אמר ד׳ ובודאי נגלה, ואמן פירושו „כי הלך הוא" שזריזותו קודמת למחשבתו ואיננו מרגיש שהליכה זאת תורידהו לבאר שחת.— ויתיצב. יצב, התפעל.— מלאך. לאך.— ושני. שנה.— נעריו. נער.— (כג) ותרא. ראה, קל.— נצב. יצב. נפעל.— שלופה. שלף, קל.— בידו. ידה, המלאך נסתר מעיני בלעם כמו שבקש להסתיר מחשבתו הרעה מד׳, ורמז לו שסופו לנפול בחרב (לקמן לא, ח).— ותט. נטה, קל.— ותלך. ילך, קל.— ויך. נכה, הפעיל.— להטתה. מקור הפעיל.— הדרך, אל הדרך, ושרי מואב ושני נעריו נשארו במקומם בדרך המלך ולא ראו את כל הנעשה (רע"ס) כי איך יתכן ששני נעריו לא יעזרוהו.— (כד) ויעמד. עמד, קל.— במשעול. שעל (מ"א כ, י) ותרגומו (פוספסאד) לדעת הרב ר׳ שמעון הירש ז"ל, הרחק מדרך המלך.— הכרמים. כרם.— (כה) ותלחץ. לחץ, נפעל נדחפה אל קיר הגדר.— ותלחץ. קל.— להכתה. כמו להטתה.— (כו) עבור. לעבור.— במקום. קום.— צר. צור או צרר.— לנטות. מקור קל.— ימין. ימן.— ושמאל. שמל.— (כז) ותרבץ. רבץ, קל.— תחת. מן נחת.— אף. אנף.— במקל. הפליג את סוסו ועקר מקל חזק מכרם זר להכותה בו.— (כח) ויפתח. פתח, קל, לא נאמר ויסם או ויעש או ויצר פה לאתון אלא ויפתח את פיה משמע שהיה לה פה ראוי לדבור מתחלת יצירתה אלא שהיה סתום ועכשו פתחו הקב"ה כדברי רבותינו (אבות פ"ה מ"ט), ובזה רמז לו שכמו שפי אתונו בידו של הקב"ה לפתחו כך פיו בידו של הקב"ה לסתמו ולהוציא ממנו דברים נגד רצונו.— ותאמר. אמר, קל.— שלש רגלים. דברים נאמרו בפיה לרמז לו שיוכל ללכת לעקור אומה חזקה העומדת על שלש רגלים מוצקות אברהם יצחק ויעקב, ועל שלשה בסיסי עולם תורה ועבודה וגמילות חסדים—היצלח? אבל רמוזה לו ולא נרמז.— (כט) התעללת. עלל, התפעל, צוית נפש! העודך מתעללת בי לשאלני „מה עשיתי לך" כאלו

בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב בְּיָדִי כִּי
עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ׃ ל וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל־בִּלְעָם הֲלוֹא
אָנֹכִי אֲתֹנְךָ אֲשֶׁר־רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ לא וַיְגַל
יְהוָה אֶת־עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ
וְחַרְבּוֹ שְׁלֻפָה בְּיָדוֹ וַיִּקֹּד וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו׃ לב וַיֹּאמֶר
אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ
רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי׃
לג וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים אוּלַי
נָטְתָה מִפָּנַי כִּי עַתָּה גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי׃

ויאמר

—שרשים והערות—

אינך מרגשת כלל את אשר עשית לי? — הרגתיך. הרג, קל. — (ל) אנכי. אשר ידעת אותי מכבר. — רכבת. רכב, קל. — עלי. על. — מעודך. עוד, מיום היותך. — ההסכן הסכנתי. סכן, הפעיל, כי לא היתה כונתי להתעלל בך עכשו — זאת תעיד בעצמך שהרי לא עשיתי ככה מאז עד היום, ובלא ספק סבה מוזרה יש כאן שמביאה אותי לידי כך אבל אינני יכולה לאמר אותה לפניך (כי לא ידעה האתון מה זה מלאך), ואתה המתפאר תמיד לגלוי עינים מדוע לא תראה את אשר אני רואה? — (לא) ויגל. גלה, פעל. — עיני. עין. — וירא. (לעיל פסוק כ). — וחרבו. חרב. — ויקד. קדד, י"א שהוא נפעל במובן הקל והדגש לתשלום נון נפעל כמו וַיִּדֹּם אהרן (ויקרא י, ג), וי"א שהוא קל כמו וָאֶכֹּת אותו (דברים ט, כא) והדגש לתשלום אות הכפל. — וישתחו. שחה, התפעל וראוי וַיִּשְׁתַּחֶה, אך לפי שעלתה הנגינה מלעיל בסבת הויו המהפכת לא יוכל עוד הסגל להשאר הברה פשוטה נגד המנהג לפיכך נתחלף לת"ג. — לאפיו. אנף. — (לב) הנה. פירוואהר. — אנכי. אשר נראיתי אליך בלילה, כי מעולם לא נגלה הקב"ה לבלעם בכבודו ובעצמו אלא על ידי מלאך, והמלאך נקרא גם הוא אלקים כמו שנאמר (בראשית לב, לא) כי ראיתי אלקים פנים אל פנים, ונאמר (שופטים יג, כב) מות נמות כי אלקים ראינו, ולפעמים נקרא ג"כ בשם ה' כמו שנאמר (שמות כג, כא) כי שמי בקרבו. — יצאתי. יצא. קל. — לשטן. (צום הינדערניסס). — ירט. עקרו רטט (ירמיה מט, כד), ובארמית יחיל מדבר (תהלים כט, ח) מתורגם מרטט מדברא, ושרש אחר ועל ידי רשעים יִרְטֵנִי (איוב טז, יא) מנל"ה יחרידני, ופירושו כי חרדת הדרך הזה אשר חרדת עליו חרדה גדולה בזריזות נפרזה כזאת היא לנגדי נגד רצוני ופקידתי. — לנגדי. נגד. — (לג) ותראני. פתח האלף תחת צירי, וכמוהו יְחָנֵּנִי (ש"ב יב, כב) תְּבָרֲכֵנִי (בראשית כז, לא). — ותט לפני. כאשר הוריתיה. — זה שלש רגלים. רמזה לך ולא נרמזת (לעיל פסוק כח) ואתה עודך מתפאר להיות חכם מכל אדם אשר אליך גוים ידרושו? — אולי. כמו אלו (אסתר ז, ד) אלו היתה נוטה מלעשות רצוני ולא נטתה מן הדרך. — גם אתכה. כאשר הרגתיה עכשו, כי בקצפי הייתי הורג את שניכם אע"פ שהיא איננה בת דעת, אבל אח"כ. — ואותה החייתי, אחר מיתתה ולא היה לי לפחוד פן יעשוה הגוים לעבודה זרה, כי אתה כבר היית מת ושרי מואב ושני נעריך

לד ויאמר בלעם אל־מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי
כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם־רע בעיניך
אשובה לי׃ לה ויאמר מלאך יהוה אל־בלעם לך עם־
האנשים ואפס את־הדבר אשר־אדבר אליך אתו
תדבר וילך בלעם עם־שרי בלק׃ לו וישמע בלק כי
בא בלעם ויצא לקראתו אל־עיר מואב אשר על־
גבול ארנן אשר בקצה הגבול׃ לז ויאמר בלק אל־
בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא־לך למה לא־
הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך׃ לח ויאמר בלעם
אל־בלק הנה־באתי אליך עתה היכל אוכל דבר
מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר׃
רביעי (ששי כשהן מחוברין) לט וילך בלעם עם־בלק ויבאו

קרית

—שרשים והערות—

אינם במקום הזה כאמור לעיל פסוק כ"ג ולא נודע הדבר לשום אדם, אבל עכשו שהשארתיך בחיים בשביל ענינים נחוצים שאני חפץ להוציא על ידיך ואת מותך חשכתי לעת אחרת—צריך אני להמית את האתון כדי שלא תעשנה אותה לע"ז.— ותראני האתון. ואתה המתפאר לגלוי עינים לא ראיתני! — לפני. פנה.— מפני. מרצוני.— הרגתי. הרג, קל.— החייתי. חיה, הפעיל.— (לד) חטאתי. חטא, קל.— ידעתי. ידע, קל, ועל דבר זה אינני ראוי להתפש כי אם לא ידעתי לפי שנסתרת מפני ואינני אלא חוטא ולא פושע ומורד.— ועתה וגו'. וגם בפעם הליכתי אינני יודע מה העותי לך, הלא אתה נתת לי רשות ללכת, ומאי איכפת לך אם נזדרזתי בהליכתי? ואם אולי נחמת על רשיונך—הנה אשובה לי, בקש לגנוב דעת המקום ב"ה; ועל זה השיב לו המלאך: הוי רשע ערום, אני לא אמרתי לך אלא ללכת אתם—ואתה נזדרזת ללכת עמהם כפי מחשבתם הם. עכשו אני אומר לך כי לא איכפת לי עוד גם אם תלך עמהם.— (לה) לך עם האנשים. כפי עצתם ומחשבתם הרעה.— ואפס. יפי לכך נכון ובמקום כי רק.— את הדבר וגו' אתו תדבר. ולא תוכל לדבר אחרת כי נתתי ושם בפיך.— (לו) וישמע. שמע, קל.— לקראתו. קרא.— עיר מואב. היא ער מואב (לעיל כא, כח) היושבת על גבול ארנון שכבשה סיחון מיד מואב וישראל כבשוה ממנו, להראות לבלעם מה עשו ישראל לארצו כמו שאמר לו בתחלת הפרשה הנה כסה את עין הארץ.— (לז) שלח שלחתי. קל.— הלכת. הלך, קל.— האמנם. אמן.— אוכל. יכל.— כבדך. כבד, פיעל.— (לח) הנה. (יא ואהל).— עתה. מן עת, מה תועלת בביאתי?— ישים. שום, קל בתמונת הפעיל.— (לט) וילך. ילך, קל.— ויבאו. בוא, קל.— קרית, קרה (בראשית כג, ב).— חצות.

קִרְיַת חֻצוֹת׃ מ וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם
וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ מא וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־
בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃
כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה
מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃
ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק וּבִלְעָם
פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־
עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֶה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה
יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־
בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי
וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם
וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה
נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ
וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־

קדם

— שרשים והערות —

חוץ.— (מ) ויזבח. זבח, קל.— וצאן. צאן.— וישלח. פִּעֵל.— ולשרים. שרר.— אתו. אתת.— (מא) ויהי. היה, קל.— ויקח. לקח, קל.— ויעלהו. עלה, הפעיל. — במות. במה (ויקרא כו, ל).— וירא. (לעיל פסוק ב).— העם. עמם.— כג. (א) ויאמר. אמר, קל.— שבעה. שבע.— מזבחת. עי' רש"י.— והכן. כון, הפעיל.— פרים. פרה וי"א פרר.— אילים. איל.— (ב) ויעש. עשה, קל.— (ג) התיצב. יצב.— עלתך. עלה.— יקרה. קרה, נפעל.— יראני. ראה, הפעיל.— והגדתי. נגד, הפעיל.— שפי. שפה, לשון מחשבה עמוק במחשבותיו (נאכדענקענד), ובתלמוד (ב"מ ס"ו א') אנא איקום ואשפי ואדכי ואמריק זביני אלין, תרגומו בעברית אני אקום ואחשוב איך לטהר ולהמריק לך את המכירות האלה מכל ערעור, ולפיכך נקראת האבן האחרונה אשר באבני החשן בשם ישפה כי ביפיה המלוין מושכת אליה את המחשבות עד שקשה לסור ממנה, ולכן תרגם בתרגום ירושלמי ואזל בלב שפי בלב מלא מחשבות; אבל שפיים (ירמיה ג, ב) נישפה (ישעיה יג, ב) פירוש אחר להם.— (ד) המזבחת. אשר אהבת, כי המספר שבעה אהוב בעיני הקב"ה, יום השבת, שנת השמטה, יום השביעי מקרא קדש, שבעה שבועות, שבע שבתות, שבעה רועים (מיכה ה, ד) והרבה כאלה.— ואעל. עלה, הפעיל.— במזבח. בכל מזבח ומזבח.— (ה) בפי. פה.— (ו) וישב. שוב, קל.— תדבר. דבר, פִּעֵל.— נצב. יצב, נפעל.— (ז) וישא. נשא, קל (טראָגט פאָר).— משלו. משל (שפרוכֿרעדע) כמו ונשאת המשל (ישעיה יד, ד) משל ישאו (חבקוק ב, ו).— ינחני. נחה, הפעיל.— מהררי. הרר.— קדם. מזרח, שם ראשית תולדות ישראל.— ארה. ארר, קל וראוי אָרָה.—

קדם לכה ארה־לי יעקב ולכה זעמה ישראל׃
ח מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יהוה׃
ט כי־מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו הן־עם
לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב׃ י מי מנה עפר
יעקב ומספר את־רבע ישראל תמת נפשי מות ישרים
ותהי אחריתי כמהו׃ יא ויאמר בלק אל־בלעם מה
עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך׃
יב ויען ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו
אשמר לדבר׃ חמישי יג ויאמר אליו בלק לך־נא אתי
אל־מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה

וכלו

— שרשים והערות —

זעמה. זעם, קל ורמוי זָעֲמָה תעורר זעם ד' על ישראל (רייצע דען צארן גאטטעס אויף ישראל).— (ח) **אקב.** קבב, קל כמו וָאֶכֹּת אותו (דברים ט, כא) מן כתת.— **קבה.** הא תחת ויו הכנוי לא קב אותו אל, אתה אומר אלי לארור את העם ובאחרונה הודית כי לארור אי אפשר אלא לכל הפחות לקבותו ולקטרג עליו כדי לעורר זעם ד', אבל גם זה אי אפשר כי בכל הימים האלה לא זעם עליו ד' ואיננו מקבל עליו שום קטרוג (ברכות ז' ע"א).— (ט) **צרים.** צור, אבן חזקה.— **אראנו.** ראה, קל.— **ומגבעות.** גבע (שמות כט, ט), אני איש ארמי ויודע אני ראשית יחוסו ומוצאו מראש צורים ומגבעות חזקות והוא שוכן לבדד נבדל לטובה מכל הגוים ואי אפשר לשום אומה לשלוט בו כי חלק ד' עמו יעקב חבל נחלתו.— **אשורנו.** שור, קל.— **לבדד.** אין לו שום קשר עם גויי הארץ.— **ישכן.** שכן, קל.— **ובגוים.** גוי.— **יתחשב.** חשב.— (י) **מי מנה וגו'.** סבור אתה כי רק ארץ כנען בלבד נתנה להם וכמו שאין לאחרים חלק בארצם כן אין להם חלק בארצות אחרים, וכמו שהוזהרו מלבא בגבול עשו ובגבולי עמון ומואב, לא כן הדבר, אלא סוף סוף המה יירשו ארץ וישכנו לעד עליה כמו שנאמר (דברים יא, כד) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה ואמרו שם בספרי „כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלה הרי הוא שלכם וכו' אלא משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חוץ לארץ"— **מי מנה וגו'.** מי יוכל למנות (למדוד) כמות עפר הארץ שעתיד להיות שייך ליעקב.— **ומספר.** תיבה מקוצרת משתי תיבות ומי ספר. ומי יוכל לספר.— **רבע.** רֹבַע כמו ארחי ורבעי (תהלים קלט, ג) (לאגערשטאטטע). מי יוכל לספר כמות מדת הָרֹבַע אשר ירבצו שם בני ישראל לבטח, כי כל העולם כלו להם יהיה לעתיד.— **תמות.** מות, קל.— **ישרים.** ישר, ישראל שנקראים כך בשביל שהם יְשָׁרֵי אֵל.— **אחריתי.** אחר.— (יא) **לקב.** לקטרג על אויבי למצוא עונם לפניו.— **לקחתיך.** העליתיך במות בעל שמשם תראה איך עתידים להצמד לבעל פעור (לקמן כה, ג) ונקל לך לקטרג עליהם משם, בלק ראה בחכמתו הרבה יותר מבלעם (במדבר רבה פ"כ סי' י"ח).— **והנה.** אונד זיעהע!— **ברכת ברך.** כמשוגע, ראה הקדמתי סוף הערה כ'.— (יב) **ויען.** ענה, קל.— **ישים.** שום, קל בתמונת הפעיל.— **אשמר.** שמר, קל.— (יג) **אתי.**

וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם׃ יד וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים
אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פַּר וָאַיִל
בַּמִּזְבֵּחַ׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־עֹלָתֶךָ
וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה׃ טז וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר
בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ יז וַיָּבֹא אֵלָיו
וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק
מַה־דִּבֶּר יְהוָה׃ יח וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשֲׁמָע
הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃ יט לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם
וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה׃
כ הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃ כא לֹא־הִבִּיט
אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו

עמו

—שרשים והערות—

בקפידא דבר לפיכך לא אמר עמי. — מקום. קום. — אפס קצהו תראה, אזהרה היא לבלעם, אל תביט על כל המחנה שהם כמלא המשכן ומשה ואהרן מגיניהם — אלא על קצהו על העומדים בקצה המחנה הרחק מהם (ועי' רע"ם). — וכלו. כלל. — וקבנו. נון תחת אות הכפל כמו ישנו עם אחד (אסתר ג, ח) כי לא תמנו (איכה ג, כב). — (יד) ויקחהו. לקח, קל. — צפים. צפה. — הפסגה. פסג=פסק (אכזיססיגער בערג). — ויבן. בנה, קל, בלק. — מזבחת. זבח. — (טו) כה. במקום הזה (היער). — אקרה. מאת ד' שיפגשני. — כה. במקום אחר. — (טז) ויקר. קרה, נפעל. — [יז] ויבא אליו. כשרצה ללכת באה אליו הנבואה תיכף וחזר לבלק והגיד לו, אבל לעיל פסוק ו' התרחק ממנו מרחק רב עד שהכין עצמו אל הנבואה כמו שנאמר וילך שפי, לכך נאמר שם וישב אליו מדרכו, לפיכך תמה בלק ואמר מה דבר ה'? היתכן בזמן קצר כזה אשר אך החל החלות ללכת כבר דבר אליך את כל דבריו? — והנו. והנה הוא. — ושרי מואב. לא נאמר וכל שרי מואב כמו שנאמר לעיל אלא מקצת שרי מואב נשארו אצלו ויתרם הלכו לבתיהם כי הבינו שלא תעלה בידם לעשות רעה לישראל. — אתו. גם אלה שנשארו לא היו עוד באמונה עמו לנסות עוד פעם (לעיל כב, יג). — [יח] קום בלק ושמע. הכן עצמך לשמוע דבר ד'. — האזינה. אזן, הפעיל. — עדי. אלי כמו עדיך כל בשר יבואו (תהלים סה, ג). — בנו. בנה, כמו בנו בעור (לקמן כד, ג). — [יט] ויכזב. כזב, פִעֵל. — ויתנחם. נחם, התפעל. — יקימנה. קום, הפעיל, את הברכה אשר ברכם. — [כ] ברך. מקור תחת שם המקרה ברכה, הנה אתה ידעת כי מידו של הקב"ה לקחתי את הברכה ולא מלבי הוצאתיה כמו שנאמר (לעיל פסוק ה) וישם ד' דבר בפי בלעם. — וברך. וגם קודם ברכתי כבר ברך אותם פעמים רבות. — אשיבנה. שוב, הפעיל. — [כא] לא הביט וגו'. וכי תשאלני מדוע לא אקטרג עליהם לכל הפחות ועל זה בודאי יש לי רשות כדרך שנתנה רשות לשטן לקטרג באין מוחה (לעיל כב, יז)? על זה אומר לך כי אין שום תועלת בקטרוגי אחרי שהוא אינו חפץ להביט בהם שום עמל ואון בימים האלה (ברכות ז' ע"א). — הביט. נבט, הפעיל. — ה'

עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ כב אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם
כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כג כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־
קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־
פָּעַל אֵל׃ כד הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא
יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ כה וַיֹּאמֶר
בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא
תְבָרֲכֶנּוּ׃ כו וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי
אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃

ויאמר

— שרשים והערות —

אלקיו עמו. הנך רואה שד' תמיד עמו והם מכעיסין אותו והוא שותק.—**והרועת.** רוע, מתרועע תמיד עמהם, כדברים האלה העליט קטרוג נורא שהן מכעיסין איתו על פניו בפלטין שלו.—(כב) **כתועפת.** יעף, כנוי לגבורה נמרצה כדרך שני נהור כמו נפילים (לעיל יג, לג) ענ' מש"כ שם, ואם תעלה על דעתך שאוכל לעשות דבר נגד רצונו—תשגה שגגה גדולה, כי האל אשר הוציאם ממצרים ועדיין עומד ומוציאם לפי שלא נטהרו עדיין מגלולי מצרים—גבורת ראם לו ואני אספר לנצחו בשום אופן.—(כג) **כי לא נחש וגו'.** ואם תאמר הלא הכשפים מכחישין פמליא של מעלה? (חולין ז' ע"ב) זה דוקא בשאר אוה"ע ולא בישראל דנפישין זכותייהו כדאמר התם בר"א שאני ר"ח, לכן אין שום נחש וקסם יכולין לשלוט בהם בימים האלה.—**כעת.** על העת הזאת שאין דוגמתה בתולדות העם הזה שהקב"ה לא יכעס כלל ולא יביט בהם שום עמל ואון.—**יאמר.** עתיד לקום בתוכו נביא ושמו מיכה המורשתי אשר יוכיח ליעקב ולישראל ויאמר.— **מה פעל אל!** עמי זכר נא מה יעץ עליך בלק וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ד' (מיכה ו, ה), וכמו שמפורש בתלמוד (ברכות ז' ע"א) אמר הקב"ה לישראל ראו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאילמלי כעסתי לא נשתייר וכו'.—(כד) **הן עם וגו'.** אין להתפלא על חזקתו בימים האלה—הן באחרית הימים יוסיף להתחזק יותר כי יקום ויתנשא כאריה וכלביא ולא ישכב לנוח בטרם יאכל טרף, וישתה דם חללי הרגו.—**כלביא.** לבא. - **וכארי.** ארה. - **יתנשא.** נשא, התפעל.—**ישכב.** שכב, קל.—**יאבל.** אכל, קל.—**ודם.** דמה.—**חללים.** חלל. — **ישתה.** שתה, קל. ודרך מליצה דבר הכתוב, כי לא יאכלו בני ישראל בשר אדם ולא ישתו דם חללים.— (כה) **גם קב לא תקבנו.** כמו ואכל לא תאכלוהו (ויקרא ז, כד), והוריש לא הורישו (שופטים א, כח), שכך מתחיל לקבותו והקב"ה הוסף כסיך את הקללה לברכה נגד רצונך, לכן עצתי שתחדל לגמרי מקביה וממילא לא תברכנו, כי אם לא תוציא דברים מפיך לא יהיה לו מה להפוך.—(כו) **ויען בלעם.** גם בזה הנך טועה, סבור אתה שתחלת הדבור הוא ברשותי ואם ארצה אחרים, לא כן הדבר אלא כל אשר ידבר ה' **אתו אעשה,** אני מוכרח לעשות ולא אוכל להשתמט מן הדבור בשום אופן וכמו שאמר הנביא (ירמיה כ, ט) ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו.— והיה בלבי כאש בערת עצור בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל. ואמר אעשה ולא אמר אדבר כמו שאמר לעיל (כב, לח) ולקמן (כד, יג) לרמז לו כאן שדבורו של הקב"ה מעשה כמו שכתבנו (שמות יט, כג) ומי יבוא אחר המלך לבטל את אשר

ששי (שביעי כשהן מחוברין) כז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־
נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים
וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם׃ כח וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ
הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם
אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה
שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר
אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ כד א וַיַּרְא בִּלְעָם
כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ
כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃
ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן
לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר
נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ ד נְאֻם

שמע

—שרשים והערות—

כבר עשהו ? —(כז) ויישר. ישר, קל כמו ייטב יינק.—בעיני. עין.—(כח) ראש הפעור. ששם עקר המקום שעתידים להלמד לבעל פעור, והזכיר שם אלקים לאמר הלא אלקי משפט הוא וכשיזכור חטאת הפעור בודאי יכעס עליהם, וגם במקום הזה עתיד מגיעם למות וכמו שבקש המן לכוין את היום שמת בו משה (מגילה י"ג ב').—הנשקף, שקף, נפעל.—הישימן. ישם=שמם, השרשים הכפולים והנחים אחים במקומות הרבה (ראה ויקרא ד, יג).—(כט) בנה. קל.—מזבחת, זבח.—והכן, כון, הפעיל.—שבעה. שבע.—פרים. פרה או פרר.—אילם. איל.—ויעש, עשה, קל.—ויעל. עלה, הפעיל.—(א) וירא. לעיל (כג, ג).—כי טוב וגו' לברך. כי הקב"ה משחק בו כצפור ותיכף כפתחו את פיהו ללמד קטיגוריא על ישראל תלאנה ברכות מפיו בלי דעתו, אז נוכח לדעת כי טובה עצת בלק אשר יעץ אותו לבלתי התחיל בדבור כלל כמו שאמר לו גם קב לא תקבני גם ברך לא תברכנו.—ולא הלך וגו'. ולא הוסיף עוד ללכת לקראת נחשים לנסות כחו בפעולת הכשוף אולי תעלה בידו להכחיש פמליא של מעלה, לפי שכבר ראה ונוכח בשתי הפעמים הראשונים כי באמת לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כמו שאמר הוא בעצמו מבלי דעת, ואין תועלת בנסיון שלישי, לפיכך שם פניו להזיק לישראל באופן אחר.—וישת אל המדבר פניו. להביט עליהם ולהזיקם בעינו הרעה כלפעוני הזה המזיק בראיתו (ויק"ר פכ"ב סי' ד').—לברך. ברך, פעל.—הלך. קל.—לקראת. קרא.—נחשים. נחש (צויבעריא).—וישת. שות, קל בתמונת הפעיל.—המדבר.—דבר.—פניו. פנה.—(ב) וישא. נשא, קל.—עיניו, עין, להכניס בהם עין רעה.—לשבטיו. שבט, כסדר נחות.—ותהי. היה, קל.—עליו. עלה.—(ג) וישא משלו. בעל כרחו שלא כטובתו התחיל לדבר ולברך.—נאם בלעם. דרך הנאים כשאינם שומעים תהלתם מפי אחרים מהללים הם את עצמם.—שתם. פתוח כמו ת"א דשפיר חזי, ויש דוגמתו בתלמוד (ע"ז ס"ע א') ביפתוח ויסתים (עי' רמב"ן).—(ד) שמע. קל.—מחזה. חזה.—שדי. (בראשית יז, א בשם

שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי
עֵינָיִם׃ ה מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃
ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה
כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם
רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ׃ ח אֵל מוֹצִיאוֹ
מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם
יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ׃ ט כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי
יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר׃ י וַיִּחַר־אַף בָּלָק

*) בראש עמוד ביה שמ"ו סימן

אל

—שרשים והערות—

ר"ס הפיד).—מחזה שדי. הזין סדוד מערכת השמים כילד הוא משנה סדרי בראשית לפי רצונו (דיא אומגעשטאלטונג דער וועלטאָרדנונג) כמו ששנה בשביל עמו סדרי בראשית.—יחזה. קל.—נפל. אע"פ שהוא נופל במעלתו בעיני בלק ושריו, כמו לא נופל אנכי מכם (איוב יב, ג), בכל זאת.—וגלוי. גלה, רואה כל.—(ה) טבו. טוב, עבר קל כמו ארו עיני (ש"א יד, כט) בשו כי בטח (איוב ו׳ כ).—אהליך. אהל.—משכנתיך. שכן.—(ו) כנחלים. נחל.—נטיו. נטה, נפעל והיוד תחת הא לה"פ כמו חסיו בו (דברים לב, לז), כנחלים הנמשכים מן הנהר אל השדות להשקותם ככה נמשכים אהלי יעקב ממקום משכן ד׳ אל כל העם, כלפי מה שאמר בלק (לעיל כג, יג) אפס קצהו תראה (עי׳ מש"כ שם) השיב לו עכשו שאין תועלת בזה לפי שקדושת המשכן נמשכת לכל העם על ידי אהליהם הערוכים בקדושה.—כגנת. גנן.—עלי נהר. הנטועים אצל הנהר ועל ידי כן מחזיקים נטיעותיהם—ככה יחזיקו אהליהם בתוכם את קדושת המשכן.—כאהלים. אהל (אלאָעס) מין עץ בשם (משלי ז, יז).—נטע ה׳. אשר נטע ד׳, כמו ארזי לבנון אשר נטע (תהלים קד, טז).—כארזים. ארז.—מים מוי, אמרו רבותינו (סנהדרין קיו א׳) שהכנים בהם עין רעה לפיכך המשילם לארז ששרשיו מועטים ואין גזעו מחליף ואינו עומד בפני רוח דרומית.—(ז) יזל. נזל, קל.—מדליו. דלה, הרבוי מן דלי דליים כמו מן גדי גדיים (ש"א י, ג) ומן ארי אריים (מ"א י, כ) וכאן הוא מן הרבוי הזוגי דליים כי הנושא באגרא (ב"מ פ"ג ע"א) צריך לשאת שני דליים בשני קצות האגרא (פראָגשטאַנגע).—וזרעו. זרע.—רבים. רבב, ישפיע ממימי חכמתו ותורתו על עמים רבים.—וירם. רמם, קל.—מאגג. כל מלכי עמלק נקראים אגג כמו שמלכי מצרים נקראים פרעה וכל מלכי פלשתים אבימלך, הנך רואה בעיניך כמה התלבט עמלק לנצח את ישראל (בראשית לד, ב) ולבסוף יד ישראל רוממה, ואתה אומר בלבבך להלחם בו? — ותנשא. נשא, חסרה תיו ההתפעל ונשלמת בדגש הנון.—(ח) אל וגו׳. ראה (לעיל כג, כב).—גוים. גוי.—צריו. צרר, סוף סוף יאכל ויכלה כל הגוים בהם צורריו.—ועצמתיהם. עצם (קנאָכען).—יגרם. גרם (בראשית מט, יד) ישירם מהיות גרמים, פעל כמו תשרש (איוב לא, יב) ענטמאַרקען, צערנאַגען.—וחציו. חצץ, חסרה בית וכחציו ימחץ ראש אויביו, ור׳ יצחק וואַרשאַווסקי אומר שראוי להיות וחרציו והיא מלה ארמית כמו מחץ מתנים קמיו (דברים לג, יא) ת"א תבר חרצא דסנאוהי, ובחלוף אותיות הנזילה ל מ נ ר מצאנוהו גם בעברית חלצים.—ימחץ. מחץ, קל.—(ט) כרע שכב. קל, אם כרע ושכב במקומו אז הוא כארי וכלביא שאין מי יקימנו.—יקימנו. קום, הפעיל.—מברכיך. ברך, פעל.—ואורריך. ארר, קל.—(י) ויחר. חרה, קל.—אף. אנף.—אל בלעם. כמו על בלעם וכן מצאנו על הרופים חרה

אֶל־בִּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם
לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃
יא וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ
וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד׃ יב וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק
הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר׃
יג אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל
לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־
יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ שביעי יד וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי
לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית
הַיָּמִים׃ טו וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר
וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ טז נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ
דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ יז אֶרְאֶנּוּ
וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם
שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת׃

והיה

— שרשים והערות —

אפי (זכריה י, ג).—ויספק. ספק, קל.—כפיו. כפף (שלוג דיא האֶנדע צוזאממען).—לקב. קבב, קל.—איבי. איב.—קראתיך. קרא, קל, תחלת קריאתי אותך לארצי היתה למטרה זאת ועל מנת כן כרתי אתך ברית שלום, אם כן הופרה בינינו הברית לגמרי.—ברכת ברך. (ראה הקדמתי סוף הערה ב׳).—[יא] אמרתי. אמר, קל.—כבד אכבדך. פִּעֵל.—מנעך. מנע, קל.—[יב] מלאכיך לאך.—שלחת. שלח, קל.—דברתי. דבר, פִּעֵל.—[יג] יתן. נתן, קל.—ביתו. בית.—אוכל. יכל, קל.—לעבר. עבר, קל.—פי. פה.—לעשות. עשה, קל.—טובה. טוב.—רעה. רוע.—מלבי לבב.—(יד) לעמי. עמם, לא אכרת מאתך כאשר אמרת אלא הנני הולך בכבוד הראוי, כי עודני דורש לך הרבה למנוע מפי עצה ומזמה, ואתה בכחת כי הכבוד שהבטחת לי בתחלה הוא רק בשביל העצה אשר איעצך כמש״כ (לעיל כב, יז).—לכה. ילך, קל.—איעצך. יעץ, קל, עצתו לא נזכרה בתורה מפני תועבתה, אבל מובנת מתוך הספור הבא, כי יעץ אותו להפקיר בנות מואב לזנות, ואל זה הסכימו גם מדין, וכמו שקבלו רבותינו ז״ל.—אשר יעשה. מקרא קצר כנמצא במקרא וראוי להיות ואודיעך עוד אשר יעשה וגו׳.—באחרית. אחר.—הימים. יום.—(טו) וישא משלו. כל אלה נבואות לעתיד לבוא ואין בידינו להבינם עד בוא עת דברם.—[יז] אראנו. ראה, קל.—אשורנו. שור, קל, אני רואה מרחוק את החזון הזה.—ישבט. מושל, והוא דוד (ש״ב ח, ב).—פאתי. פאה, מן פְּאָתַיִם כמו שְׂפָתַי מן שְׂפָתַיִם נתקיימה הא היחידה כרבוי זוגי.—וקרקר. קרר (ניעדעררייססען).—[יח] ירשה. ירש, על משקל אֲבֵדָה חֲרֵבָה מלשון גוים הירשת (תהלים מד, ג).—

יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל
עֹשֶׂה חָיִל׃ יט וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר׃
כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק
וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ כא וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ
וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ׃ כב כִּי אִם־יִהְיֶה
לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃ כג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ
וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ כד וְצִים מִיַּד כִּתִּים
וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־הוּא עֲדֵי אֹבֵד׃ כה וַיָּקָם
בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ
כה א וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־
בְּנוֹת מוֹאָב׃ ב וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל
הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן׃ ג וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר

ויחר

* כצ״ל

—שרשים והערות—

איביו. איב, שׂנא איביו.— [יט] וירד. רדה, קל, ישראל שהם החכמים והצדיקים שבבית יעקב יהיו רודים ומושלים על כל העולם.—והאביד. אבד, הפעיל.—מעיר. מאויב, כמו ויהי ערך (ש"א כח, טז).— [כ] ראשית. ראש— גוים. עמלק עתיד להיות ראש כל גוים, כי ממנו תצא מלכות רומא והכנסיה הקדשה.—ואחריתו. אחר.— [כא] הקיני. משפחת יתרו.—איתן מושבך. מושבך אשר בחרת לך הוא איתן וחזק.—מושבך. ישב.—ושים. שום, פעול קל, קנך מונח בסלע.—קנך. קנן.— [כב] כי אם יהיה לבער קין. כי אפילו אם יבוא שלמנאסר מלך אשור ויגלה אותך ביחד עם עשרת השבטים.—לבער. כמו והיתה לבער (ישעיה ו, יג).—עד מה. רק לזמן מועט, כי מצאנו אח"כ את בית הרכבים עם ירמיה הנביא (ירמיה לה), ובחורבן הבית הלכו ונתישבו במדבר ערב עד היום הזה.—תשבך. שבה, קל.— [כג] מי יחיה. מי ישאר בחיים!—יחיה. חיה, קל.—משמו. מפני שימתו של הקב"ה.—אל. את הדברים האלה הנזכרים למטה וצים וגו' וענו וגו' וגם וגו'. ואפשר לפרש משמו מפני שימתו של אשור הנזכר—מי ישאר בחיים כאשר ישים אשור את הדברים האלה ויגלה את ישראל מן הארץ.— [כד] וצים.— אפשר שפירשה ציה שהוא מקום יבש בלי מים כמו וארץ ציה למוצאי מים (ישעיה מא, יח) ובלשון שני נהור קורא לספינה המצאת תמיד במים בשם צי כדרך שקרא לענק נורא בשם נפיל (לעיל יג, לג) שהוא נפל אחת, ואחר כך [illegible] ימלא יומו של אשור יבואו ציים אדירים הנעשים.—מיד כתים. הבקיאים בבנין הספינות (יחזקאל כז, ו) ובראשם יעמוד נבוכדנצר.—ועינו. ענה, פעל, הציים האלה יענו את אשור.—עבר. שבעבר הנהר.—וגם הוא. ראש הציים שהוא נבוכדנצר.— [כה] וישב. שוב, קל.—לדרכו. דרך.— [א] וישב. ישב, קל.—ויחל. חלל, הפעיל.—העם. עמם.—לזנות. זנה, קל.—בנות. בנה.— [ב] ותקראן. קרא, קל.—לזבחי. זבח, לאכול מזבחם (שמות לד, טו).—ויאכל. אכל, קל.—

וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
קַח אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד
הַשָּׁמֶשׁ וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל
פְּעוֹר׃ ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו
אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ מפטיר ז וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־
אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח
בְּיָדוֹ׃ ח וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ
וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים
בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ פ פ
י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר
בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ יב לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי

* יוד זעירא ועמ"ש

שלום

—שרשים והערות—

וישתחוו, שחה, התפעל.—[ג] ויצמד. צמד, נפעל (זיך אנגעשלאססען).—[ד] קח. לקח, קל.—ראשי. השופטים לשפוט החייבים.—והוקע. יקע, הפעיל (האנגע) והוא אחד לשרש נקע (יחזקאל כג, יח) עי' מש"כ (דברים יב, ל) הרחיקם מן הקרקע, והקל ותקע (בראשית לב, כה) נתרחקה ממקום חיבורה.—לה'. לקנאת ד'.—נגד השמש. בפרסום.—חרון, חרה.—[ה] ויאמר. אמר, קל.—שפטי. שפט.—הרגו. הרג, קל.—אנשיו. אנש.—[ו] והנה. זעהע!—בא. בוא, קל.—ויקרב. קרב, הפעיל.—אחיו. אחה, לשבט שמעון.—לעיני. עין.—עדת. יעד.—בכים. בכה, קל, כל אלה המגפה.—מועד. יעד.—[ז] וירא. (לעיל כב, כ).—ויקם. קום, קל.—[ח] הקבה. קבב, אהל ארעי.—וידקר. דקר, קל.—שניהם. שנה.—קבתה. נקב, אל נקבותה.—ותעצר. עצר, נפעל.—

המגפה. נגף.—[ט] ויהיו. היה, קל.—המתים. מות.—ארבעה. רבע.—ועשרים. עשר.—

[יא] השיב. שוב, הפעיל.—חמתי. יחם. כמלת שנתי (בראשית לא, מ).—בקנאו. קנא, פעל, וחסרון הדגש מפני האלף כמו יקחו יסעו (אינדעם ער מיינע אייפערזוכט ערייפערט האט), וכן כי קנאה חמת גבר (משלי ו, לד) המקנאת העירה חמת בעלה עד אשר לא יחמול ביום נקם.—בתוכם. תוך, לעיני כלם ואחיו לא מיחה בידו לפיכך נתכפר עונם (רע"ם).—כליתי. כלה. פעל.—[יב] אמר, לאי

שָׁלוֹם׃ יג וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם
תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית
זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה
הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב
בְּמִדְיָן הוּא׃ פ טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יז צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם׃ יח כִּי צֹרְרִים
הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר־פְּעוֹר
וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־
הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר׃ כו א וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ *
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת

* ואיו קטיעא * פסקא באמצע פסוק

מואב

—שרשים והערות—

שראוי לומר דהיינו שאלה המבקשים להיות גואלי דמו של זמרי.—בריתי. ברת.—שלום. שלם, ואיש לא יגע בו לרעה, ולא זו בלבד אלא.—[יג] והיתה. הברית הזאת.—אחריו. אחר.—כהנת. כהן.—עולם. עלם, אע"פ שהכהן ההורג את הנפש פסול אפי' לנשיאת כפים (ברכות ל"ב ב') וכש"כ עבודה כמ"ש התוי"ט סיפ"ז דבכורות ומפורש (סנהדרין ל"ה ב') רציחה דוחה עבודה (עיי"ש בתוס'), מ"מ הוא ישאר בכהונתו ויורישנה גם לזרעו אחריו.—תחת. מן נחת.—לאלקיו. ולא לשפים יגרו.—ויכפר. כפר, פִּעֵל.—[יד] ושם. שמה.—המכה הכה. נכה, הָפְעַל.—בית אב. משפחה.—[טו] האשה. איש, דגש ת' נח.—בת. בנה (מקוצר מן בְּנַת, כמו אַחַת מן אֲחָדַת לֵדֶת (ש"א ד, יט) מן לֶלֶדֶת). ראש אמות בית אב. ראש לחמשת בתי האבות אשר במדין (בראשית כה, ד), ולפי קבלת רבותינו (נזכר בתרגום יונתן) הוא בלק הוא צור ובתחלה היה הנסיך השלישי במדין והומלך במואב מפני חכמתו (כמ"ש ריש בלק), וכשראה שענין בלעם לא עלה בידו חזר למדין ועשוהו לראש אומית על כל הארץ לפי שכבר נשא כתר מלכות בראשו.—אמות. אמם.—[יז] צרור. מקור במקום צווי (בעפֿעהלע).—(יח) צררים. צרר, קל.—נכלו. נכל, פִּעֵל (ראַנקע געאיבט).—על דבר. של אודות.—נשיא. נשא.—אחתם. אחה.—המכה וגו' על דבר פעור. ולא על דבר הזנות כי בני גם לא נענשו על זה, אבל על ע"ז נענשתה גם היא.—(ב) שאו. נשא, קל (נעהמעט אויף).—ראש. (געזאממענצאהל).—ומעלה. עלה, וההא הכתובה נוספת לפיכך הנגינה מלעיל.—אבתם. אבה.—כל יצא צבא. [מיליטערפֿאהיג] לדעת מספרם אחר המגפה.—(ג) אתם. אות, אליהם, אל העדה.—

מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ד מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ שני ה רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ
מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי׃ ו לְחֶצְרֹן
מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי׃ ז אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת הָרְאוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃
ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן וַאֲבִירָם
קְרוּאֵי* הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־
קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה׃ י וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ
וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת

* קריאי קרי

חמשים

—שרשים והערות—

בערבות. ערב.—(ד) מבן וגו' ומעלה. הכינו עצמכם לעמוד על המנין! — את משה. למנותם.—
ובני ישראל. להכין עצמם אל המנין.—היצאים. כאלה ממצרים שהכינו עצמם גם אז אל המנין.
כמו שנאמר בראש הספר הזה ויתילדו על משפחותם שהביאו ספרי יחוסיהם כמו שכתב שם רש"י
ככה יעשו גם עכשו, כי במשך השנים הרבית האלה אפשר שנתערבו בהם פסולים הרבה לכן צריכים
לברר יחוסיהם בטרם הכנסם אל הארץ.—(ה) ראובן בכור ישראל. אע"פ שנתנה בכורת הנחלה
ליוסף מ"מ נשאר הוא בכור ליחוס (בראשית מט, כח).—חנוך משפחת החנכי. הבן הראשון הוא
חנוך וממנו יצאה משפחת החנכי.—משפחת. שפח.—לפלוא. תתיחס משפחת הפלואי.—(ז) אלה.
אל.—פקדיהם. פקד (איהרע געצאהלטען).—שלשה. שלש.—מאות. מאה.—(ח) ובני פלוא אליאב.
בב"ב (קמ"ג ב,) קרו אינשי לברא בריי? או"ד לא קרו אינשי לברא בריי? אלא אמר רבא ובני פלוא
אליאב רב יוסף אמר ובני איתן עזריה (דה"א ב, ח), רבים מקשים אמאי נאדי רב יוסף מטעמיה
דרבא שהביא מקרא מפורש בתורה, והגאון הריעב"ץ ז"ל בהגהותיו לש"ס ד' ווילנא תירץ דמלשון
תורה אין ראיה ללשון ב"א, ואין דבריו נראים שגם ספר דה"י לא נכתב בלשון בני אדם פשוטים
אלא בלשון חכמים מחוכמים, כדמשמע ברות רבה פ"ב לא ניתן ספר דה"י אלא לדרש, ובפסחים
ס"ב ב' ברוריה למדה ספר דה"י בתלת שני ועדיין לא יצתה ידי חובתה, ונראה בעיני דהקושיא
מעיקרא ליתא משום דהאי קרא ובני פלוא אליאב אפשר להמשיכו עם המקרא שלאחריו ובני פלוא
מי הם? אליאב ובני אליאב וגו', אבל מן המקרא דדה"י מוכח שפיר דקרו אינשי לברא בריי שהרי
נאמר ובני איתן עזריה ולעזריה לא נזכרו בנים כלל.—(ט) קריאי. קרא (דיא בערופענען) חשובי
הקהל.—הצו. נצה, השפיל, את השם (אנגעהעטצט).—בעדת קרח. במעשה עדת קרח.—בהצתם.
בהצות עדת קרח.—(י) ותפתח, פתח, קל.—פיה. פה.—ותבלע. בלע, קל.—העדה. שהם הר"ן
איש ראשי הסנהדראות.—האש. אשש.—את חמשים וגו'. באור לאיכה העדה (עקספלאנאטיוו) מי
היא העדה? הר"ן איש.—חמשים. חמש.—ומאתים. מאה.—ויהיו. היה, קל.—לנס. נסס, לאות עולם

חמשים ומאתים איש ויהיו לנס: יא ובני־קרח לא־
מתו: ס יב בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת
הנמואלי לימין משפחת הימיני ליכין משפחת היכיני:
יג לזרח משפחת הזרחי לשאול משפחת השאולי:
יד אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף
ומאתים: ס טו בני גד למשפחתם לצפון משפחת
הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני:
טז לאזני משפחת האזני לערי משפחת הערי: יז לארוד
משפחת הארודי לאראלי משפחת האראלי: יח אלה
משפחת בני־גד לפקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות:
ס יט בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען:
כ ויהיו בני־יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני
לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי: כא ויהיו
בני־פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת
החמולי: כב אלה משפחת יהודה לפקדיהם ששה
ושבעים אלף וחמש מאות: ס כג בני יששכר
למשפחתם תולע משפחת התולעי לפוה משפחת
הפוני: כד לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת
השמרני: כה אלה משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה
וששים אלף ושלש מאות: ס כו בני זבולן למשפחתם

לסרד

—שרשים והערות—

לבל יקרב איש זר אל הקדש.—(יא) לא מתו. אבל נבלעו בארץ ומקום נתגבר להם בתוכה כקבלת רבותינו.— מתו. מות, קל.—[יג] לזרח. הוא צחר (שמות ו, טו).—(יד) שנים. שנה.—(יט) וימת ער ואונן. כשיקדם הפעל אל השמות בא לפעמים בלשון יחיד על רבים כמו ולא נמצא נשים יפות (סוף איוב) ויבא משה ואהרן (שמות י, ג) ותכתב אסתר וגו' ומרדכי (אסתר ט, כט).—[כב] ושבעים. שבע.—(כד) לישוב. הוא יוב (בראשית מו, יג).—[כה] וששים. שש (יחזקאל

לסרד משפחת הסרדי לאלון משפחת האלני ליחלאל
משפחת היחלאלי: כז אלה משפחת הזבולני לפקדיהם
ששים אלף וחמש מאות: ס כח בני יוסף למשפחתם
מנשה ואפרים: כט בני מנשה למכיר משפחת המכירי
ומכיר הוליד את־גלעד לגלעד משפחת הגלעדי:
ל אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי לחלק
משפחת החלקי: לא ואשריאל משפחת האשראלי
ושכם משפחת השכמי: לב ושמידע משפחת
השמידעי וחפר משפחת החפרי: לג וצלפחד בן־חפר
לא־היו לו בנים כי אם־בנות ושם בנות צלפחד מחלה
ונעה חגלה מלכה ותרצה: לד אלה משפחת מנשה
ופקדיהם שנים וחמשים אלף ושבע מאות: ס לה אלה
בני־אפרים למשפחתם לשותלח משפחת השתלחי
לבכר משפחת הבכרי לתחן משפחת התחני: לו ואלה
בני שותלח לערן משפחת הערני: לז אלה משפחת
בני־אפרים לפקדיהם שנים ושלשים אלף וחמש
מאות אלה בני־יוסף למשפחתם: ס לח בני בנימן
למשפחתם לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת
האשבלי לאחירם משפחת האחירמי: לט לשפופם
משפחת השופמי לחופם משפחת החופמי: מ ויהיו
בני־בלע ארד ונעמן משפחת הארדי לנעמן משפחת

הנעמי

—שרשים והערות—

מה, יג).—(כח) מנשה ואפרים. אע"פ ששם יעקב את אפרים לבכור לענין החשיבות מ"מ לענין הייחוס מנשה הבכור.—(לג) בנים בנות. בנה, הבנים בונים בית הוריהם (בראשית ל, ג) ובלתם הם כעיר בערבה, וכן אמרו רבותינו שלהי ברכות אל תקרי (אל תפ"ס) בניך אלא בוניך.—(לח-לט) לאחירם. הוא אחי; לשפופם. הוא מפים; לחופם. הוא חפים (בראשית מו, כא). —

הנעמי׃ מא אלה בני־בנימן למשפחתם ופקדיהם
חמשה וארבעים אלף ושש מאות׃ ס מב אלה בני־
דן למשפחתם לשוחם משפחת השוחמי אלה משפחת
דן למשפחתם׃ מג כל־משפחת השוחמי לפקדיהם
ארבעה וששים אלף וארבע מאות׃ ס מד בני אשר
למשפחתם לימנה משפחת הימנה לישוי משפחת
הישוי לבריעה משפחת הבריעי׃ מה לבני בריעה
לחבר משפחת החברי למלכיאל משפחת המלכיאלי׃
מו ושם בת־אשר שרח׃ מז אלה משפחת בני־אשר
לפקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות׃
ס מח בני נפתלי למשפחתם ליחצאל משפחת היחצאלי
לגוני משפחת הגוני׃ מט ליצר משפחת היצרי לשלם
משפחת השלמי׃ נ אלה משפחת נפתלי למשפחתם
ופקדיהם חמשה וארבעים אלף וארבע מאות׃
נא אלה פקודי בני ישראל שש־מאות אלף ואלף
שבע מאות ושלשים׃ פ שלישי נב וידבר יהוה אל־משה
לאמר׃ נג לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות׃
נד לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי
פקדיו יתן נחלתו׃ נה אך־בגורל יחלק את־הארץ

לשמות

—שרשים והערות—

[מב] לשוחם. הוא חושים (שם שם כג).—[נג] תחלק. חלק, נפעל. בנחלה. נחל, בתור נחלה (אלס ערבטהייל).—במספר. ספר.— שמות. שמה, לפי שמות השבטים.—[נד] לרב. רבב, לשבט רב האוכלסין.—תרבה. רבה, הפעיל.—תמעיט. מעט, הפעיל.—איש: כל שבט ושבט.—פקדיו. פקד, לפי כמות מנינו.—יתן. נתן, הָפְעַל.—[נה] אך. ממעט שאר אופני חלוקה כמו בומת כ"ל ופיו"כ (שמות י, יז).—בגורל. גרל.— את הארץ. יחס הפעול לבנין פעול כמו יאכל את בשרו (שם כא, כח).— מטות. נטה.— אבתם. אבה.— ינחלו. קל, אחרי חלוקתם הפרטית יחזירו נחלתם לאבותיהם שהיו בני עשרים בצאתם ממצרים ומתו במדבר והאבות האלה מחלקים אותה ביניהם חלק כחלק ומחזירים ומורישים לבניהם החיים באי הארץ, וזהו שאמרו רבותינו (ב"ב קי"ז א')

לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק
נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃ ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת
הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ נח אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת
לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי
מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־
עַמְרָם׃ נט וְשֵׁם ׀ אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר
יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ ס וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־
אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ סא וַיָּמָת נָדָב
וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ סב וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה כִּי ׀ לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־
נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סג אֵלֶּה פְּקוּדֵי
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת
מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ סד וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר
סִינָי׃ סה כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־
נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס

ותקרבנה

—שרשים והערות—

שבנחלה זו היו המתים יורשים את החיים עיי״ש רשב״ם.—(נו) תחלק נחלתו. נחלת כל השבט תחלק אח״כ על פי הגורל בין אנשיו הפרטיים.—(נח) הולד. ילד, הפעיל.—[נט] ילדה. קל, אשתו.— במצרים. בשעת כניסתה למצרים.—אחתם. אחה.—[ס] ויולד נפעל.—את נדב. יחס הפעול לבנין נפעל.—(סא) וימת. מות, קל (לעיל פסוק יט).—בהקריבם. קרב, הפעיל.— איש. אשש.—זרה. זור.—לפני. פנה (ויקרא י, א; טז, א עיי״ש).—[סב] שלשה. שלש.— ועשרים. עשר.—התפקדו. פקד, מורכב מן ההָפְעַל וההִתְפַּעֵל לא נמנו ע״י אחרים וגם לא מנו את עצמם ועי׳ לעיל ב, לב).—נתן. נפעל, בשביל קדימת הפעל להשם נחלה לא שמר המין כמו והיה הדגה רבה, (יחזקאל מז, ט) תחת והיתה, יתן נחלתו (לעיל פסוק נד) תחת תתן, הביא שפחתך · (ש״א כה, כז), ועי׳ (לעיל פסוק יט).—[סג] פקדו. קל.– בערבת. ערב.—[סה] להם. עליהם, כמו

כז א וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־
מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
בְּנֹתָיו מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃ ב וַתַּעֲמֹדְנָה
לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם וְכָל־
הָעֵדָה פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר׃ ג אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר
וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־
קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ ד לָמָּה יִגָּרַע
שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ
אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃ ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן
לִפְנֵי יְהוָה׃ פ רביעי ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ז כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה
בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃
ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין
לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ ט וְאִם־אֵין לוֹ בַּת
וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃ י וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם
אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ יא וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם

את

* נו"ן רבתי

—שרשים והערות—

אמרי לי (בראשית כ, יג).—נותר. יתר, נפעל.— [א] ותקרבנה. קרב, קל.—למשפחת. שפח, שהתיחסו למשפחות מנשה.—[ב] ותעמדנה. עמד, קל.—הנשיאם. נשא.—העדה מועד. יעד.—לאמר. אמר, קל.—[ג] אבינו. אבה.—מת. מות, קל.—במדבר. דבר.—הנועדים על ה'. שמרדו בשקב"ה שהוא מלך ישראל כמו שנאמר (דברים לג, ה) ויהי בישורון מלך והרוגי מלכות נכסיהן למלך (סנהדרין מ"ח ב') ונחלתו קדש לה', ולמ"ד דויהי בישורון מלך קאי על משה (שמו"ר פ"ב סוס' ו') זכה למלכות שנא' ויהי בישורון מלך ובזבחים (ק"ב א') יבמה מלך, היתה נחלתו לבני משה ולא היה להן מה לירש ממנו, אבל עכשו שמת בחטאו ע"פ ב"ד א"כ נכסיו ליורשין.—בחטאו. חטא.—ובנים. בנה.—[ד] יגרע. גרע, נפעל.—שם. שמה.—תנה. נתן, קל.—[ה] ויקרב. הפעיל.—משפטן. שפט.—[ז] כן. כון, נכון ואמת, מגזרת כנים אנחנו (בראשית מב, יא).—דברת. דבר, קל.—אחזת. אחז.—אחי. אחה.—והעברת. עבר, הפעיל.—[ח] לאמר. כדברים האלה [פאלגענדעס].—נחלתו. נחל.—לבתו. בנה (בְּנַת), ואמר בבת לשון העברה, כי הבת שבנה ונעלה יורשים אותה מעברת הנחלה משבט לשבט.—(*) ונתתם. קל.—[יא] לשארו. שאר.—

אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ
וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר
הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יג וְרָאִיתָה אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר
נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃ יד כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן
בִּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מֵי־
מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ ס טו וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה
לֵאמֹר׃ טז יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ
עַל־הָעֵדָה׃ יז אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם
וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן
אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ
עָלָיו׃ יט וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־
הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כ וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו

למען

—שרשים והערות—

ממשפחתו. ממשפחת אביו עד ראובן הקרוב קרוב קודם.—אתה. את הנחלה.—והיתה. היה, קל.—לחקת. חקק, המשפט הזה יהיה נוהג לדורות לא בנחלת הארץ בלבד (רמב"ן).—[יב] עלה וגו' וראה וגו'. משאמר הקב"ה למשה נתן תתן אתה וגם נכנס לנחלת בני גד ובני ראובן סבור היה שבטלה הגזרה ויכנס לארץ—הזכירו הקב"ה שהגזרה במקומה עומדת (רש"י מרבותינו).—העברים. עבר, הוא הר נבו (דברים לב, מט) ולפי שהוא עומד על מעברות הירדן ומשם יעברו אל ארץ כנען קראו הר העברים (רמב"ן).—(יג) וראיתה. ראה, קל, וההא נוספת להורות על החשק, וראית אותה כאשר חשקת לראותה שאמרת אעברה נא ואראה (דברים ג, כה).—ונאספת. אסף, נפעל.—עמיך. עמם (בראשית כה, ח; לעיל יא, ל).—אתה. אנה.—[יד] כאשר. על אשר, כמו כאשר לא שמעת בקול ד' (ש"א כח, יח).—מריתם. מרה, קל.—פי. פה.—במריבת. ריב.—להקדישני. קדש, הפעיל.—במים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).—לעיניהם. עין.—[טז] יפקד. פקד, קל (בעשטעללען).—הרוחת. רוח, שאתה יודע רוחותיהם השונות וצריך המנהיג לשאת ידי כלם.—(יז) יצא. יצא, קל.—יבא. בוא, קל.—יוציאם. הפעיל.—יביאם. הפעיל.—עדת. יעד.—כצאן. צון.—[יח] קח. לקח, קל.—רוח. (גייסט, מוטה).—וסמכת. סמך, קל, בסמיכת זקנים (סנהדרין י"ג ב').—ידך. ידה.—עליו. על.—[יט] והעמדת. עמד, הפעיל.—לפני. פנה.—וצויתה. הא נוספת כחשק לבבך.—[כ] ונתתה. כחשק לבבך בעין טובה כי תלמידך הוא.—מהודך. הוד.

לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־
פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־
הָעֵדָה׃ כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃
כג וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־
מֹשֶׁה׃ פ חמישי כח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי
רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג וְאָמַרְתָּ לָהֶם
זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ ד אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד
תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃
ה וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית

רביעת

—שרשים והערות—

מרוח קדשך.—למען. מן ענה [ענטשפרעכענד דעם].—ישמעו. שמע, קל.—[כא] יעמד. קל.—במשפט. שפט.—האורים. אור (שמות כח, ל).—על פיו. על פי אלעזר נושא האורים.—יצאו יבאו. למלחמה ולכל דבר הנוגע אל הכלל.—וכל העדה. הסנהדרין.—[כב] ויעש. עשה, קל.—[ב] צו. צוה, פעל.—ואמרת אליהם. תסביר להם ענין הקרבנות שאין הכונה בהם להאכילני ולהשביע רעבוני, כי לא אוכל בשר אבירים ודם עתודים לא אשתה ואם ארעב לא אומר להם כי לי תבל ומלואה (תהלים נ, יג), אבל עקרן של הקרבנות לדעת הרה"ג רא"ל ראשקעס נ"י למען דעת בני ישראל כי ד' שוכן בקרבם ורואה את מעשיהם, כראותם עין בעין שאש מן השמים תמיד רבוצה על המזבח כארי ואוכלת קרבנותיהם ועתר ענן המזבח עולה ישר השמימה וכל הרוחות שבעולם לא ינצחוהו, ועל ידי זה יתקרב לבם לאביהם שבשמים.—לחמי. לחם.—לאשי. אשה, הקרבן הוא לחמי לאשי כלומר המזון המיוחד לאש המזבח שלא תכבה (ויקרא ג, יא).—ניחחי. נוח, סימן מובהק והוכחה מבוררת שאני רוצה בכם (אויסדרוקק מייגער וויללפאהרונג).—תשמרו. שמר, קל.—להקריב. קרב, הפעיל.—במועדו. יעד, בזמנו.—[ג] ואמרת להם. עוד.—זה האשה. אל תאמרו בלבבכם מאחר שאני מלך מלכי המלכים יוצר תבל ומלואה אם כן איזה קרבן נוכל להקריב לו, הירצה ד' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן? תדעו כי אינני מבקש מאתכם אלא שני כבשים ליום (עי' תדב"א סו"פ כ"ח).—כבשים. כבש.—תמימם. תמם.—שנים. שנה.—תמיד. בכל יום.—(ד) הכבש אחד. חסרה הא הידיעה כמו רוחך טובה תנחני (תהלים קמג, י).—הערבים. (שמות יב, ו).—(ה) ועשירית. עשר.—האיפה. איף.—למנחה. מנח, מנחת נסכים.—בלולה. בלל.—כתית. כתת (שם כז, כ).—

רְבִיעִת הַהִין׃ עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ
נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ז וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה׃ ח וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה
אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ י עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד
וְנִסְכָּהּ׃ פ יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה
פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ יג וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ
אִשֶּׁה לַיהוָה׃ יד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת
הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ
בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ טו וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ ס ששי טז וּבַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃

ובחמשה

—שרשים והערות—

רביעת. רבע.—(ו) עלת וגו' בהר סיני. (עי' מש"כ ויקרא ז, לח) היא עולת התמיד שהתחילה להעשות בהר סיני ותמיד היא ריח ניחוח לפני.—העשיה. בינוני קל במובן עבר כמו המכה את מדין (בראשית לו, לה), והיא כטעם אשר כמו ההלכוא אתו (יהושע י, כד).—בהר. הרר.—[ז] הסך. הפעיל.—שכר. (גייסטיגען וויין).—[ח] וכנסכו. של הכבש.—(ט) ונסכו. של כל כבש וכבש.—[י] עלת שבת בשבתו. כמו דבר יום ביומו (ויקרא כג, לז), ומצאנו שבת לשון זכר כמו שומר שבת מחללו (ישעיה נו, ו).—על עלת. מלבד עולת התמיד (לקמן פסוק כג), והוא קרבן המוסף.—ונסכה. של העולה.—[יא] ובראשי. ראש.—חדשיכם. חדש.—פרים. פרה או פרר.—שבעה. שבע.—(יב) ושלשה. שלש.—[יד] ונסכיהם. נסך.—חצי חצה.—יהיה. היה, קל.—לחדשי השנה. לכל חדש וחדש.—[טו] ושעיר. שער.—עזים. עזז.—לחטאת. חטא, לכפר על טומאת מקדש וקדשיו.—יעשה. עשה, נפעל.—ונסכו. של כבש התמיד.—[טז] פסח לה'. זמן שחיטת הפסח.—

יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת
יֵאָכֵל׃ יח בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ יט וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים
בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה
תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ כ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ כא עִשָּׂרוֹן
עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃
כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ כג מִלְּבַד עֹלַת
הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ כד כָּאֵלֶּה
תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה
עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ כה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃
ס כו וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה
בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ כז וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ

* תרי טעמי ליהוה

—שרשים והערות—

[יז] ובחמשה. חמש.—חג. חגג.—ימים. יום.—מצות. מצה.—יאכל. אכל, נפ״ל. – [יח] מקרא. קרא.—מקרא קדש. (אויסרופונג דער היילינקייט) להודיע שהיום הזה קדוש לה׳.—מלאכת. לאך.—עבדה. עבד, עבודת הגוף, אבל דבר שאיננו עבודת הגוף כגון תקיעת שופר ורדיית הפת מותר מן התורה (ר״ה כ״ט ב׳).—[יט] והקרבתם. קרב, הפעיל.—אשה. אשש.—[כג] מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד. אריכות לשון יתרה ? ונראה ששני דברים הם ומלת מלבד עומדת במקום שנים וראוי להיות מלבד עלת הבקר ומלבד אשר לעלת התמיד (כמו מלבד אשר תשיג ידו לעיל ו, כא), מלבד עלת הבקר שב על קרבן המוסף בכלל שהמוסף הזה צריך להקרב היום חוץ מעולת התמיד כמו לקמן פסוק ל״א, ומלבד אשר לעלת התמיד שב על מספר כבשי המוסף שצריך להקריב שבעה כבשים למוסף מלבד הכבשים אשר לעולת התמיד שאינם בכלל אלה, ומכאן למדין לכל המוספין.—מלבד. בדד.—[כד] ליום. כל יום ויום.—לחם אשה. מזונו של אש המזבח.—על עלת התמיד. תיכף אחר עולת תמיד של שחר והשייך לו שלא יהיה קרבן אחר מפסיק בנתים.—יעשה. לחם האשה הזה.—[כו] הבכורים. בכר, בכורי קציר חטים (שמות לד, כב).—מנחה חדשה. מנחת שתי הלחם המתרת חדש למנחות.—מנחה. מנח.—חדשה. חדש.—בשבעתיכם. שבע, אחר שתספרו שבעת השבועות, וטעם הבית כטעם אחרי כמו במועד שנת השמטה (דברים לא, י) שפירושו אחרי שנת השמטה בתחלת שמינית, ועי׳ מה שכתבנו (שמות כג,

לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים
בְּנֵי שָׁנָה׃ כח וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃
כט עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃
ל שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לא מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ
כט א וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה
יִהְיֶה לָכֶם׃ ב וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר
בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה
תְּמִימִם׃ ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ ס ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא

תעשו

— שרשים והערות —

טז).—[ל] לכפר. כאן לא הזכיר חטאת לפי שהוא יום מתן תורה (ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח).—[לא] ומנחתו. מנחת התמיד כי תמיד הוא זכר כמו הוסר התמיד (דניאל יב, יא).—תמימם וגו' ונסכיהם. גם הנסכים צריכים להיות תמימים שיהיה יין יפה ובלתי מקולקל (מנחות פ"ז ע"א), והזכיר זה בעצרת לפי שאז מתחיל היין להתקלקל כמ"ש הרשב"ם (ב"ב צ"ח ע"א) ד"ה מבושם (הגאון נלי"ב בשם הגאון רא"ש הורוויץ ז"ל).—[א] השביעי. שבע.—תרועה. רוע (ויקרא כה, ט).—[ב] ועשיתם. עשה, קל.—[ו] כמשפטם. שפט. בזבחים (צ' ע"ב) אמרינן דבכל מקום חטאת קודמת לעולה חוץ ממוספי החג דעולות קודמין משום דכמשפט כמשפטם כתיב בהו מעכב בסדר הכתוב בפרשה, והקשה הגאון ר"ח ברלין ז"ל הא גם בר"ה כתיב כמשפטם ומ"מ חטאת קודמת? ונראה בעיני דהתם כתיב כמשפט כמשפטם לפני מלבד ובהכרח קאי על סדר קרבנות המוספין שיקרבו כסדר שהן כתובין, אבל בר"ה כתיב כמשפטם אחר מלבד ולא קאי האי עיכובא אלא על סדר קרבנות היום לומר לך דתמיד של שחר קודם למוסף ר"ח ומוסף ר"ח קודם למוסף ר"ה כדתנן

תַּעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־
בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם
יִהְיוּ לָכֶם׃ ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן
עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ יא שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס שביעי יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה
לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃ יג וְהִקְרַבְתֶּם
עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה
עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם יִהְיוּ׃ יד וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ טו וְעִשָּׂרוֹן* עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ טז וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס יז וּבַיּוֹם
הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ יח וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם
לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ יט וּשְׂעִיר־

* נקוד על וא"ו

עזים

—שרשים והערות—

התם (פ"ס ח'). —[ז] ובעישור. עשר. —ועניתם. ענה, ענו. —[ט] האחד. מוסב גם על לפר. —[יא] חטאת הכפרים. שעיר הנעשה בפנים חברו של שעיר המשתלח שגם הוא חטאת. —ונסכיהם. של כבש התמיד וכבשי המוסף. —[יב] ובחמשה. חמש. —יהיה. היה, קל. —וחגתם חג. חגג, קל. —שבעת ימים. כל יום ויום כאלו חג בפני עצמו וחלוק מלפניו בקרבנו, ולפיכך גומרין בו את ההלל כל שבעת הימים (ערכין י' ע"ב). —[יג] תמימם יהיו. בתוס' מנחות (מ"ד ב') ד"ה כמשפט כתבו דילפינן מתיבת יהיו שמספרם מעכב, וכמו כן נילף ממנה שסדר ההקרבה מעכב להיות עולות קודמין אע"ג דלא כתיב ביה כמשפט. —[יח] כמשפט. הרמב"ם פ"ט מה' תמידין ומוספין ה"ז פסק דדוקא בקרבנות מוספי החג עולה קודמת משום דכמשפט כתיב בהו

עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה
ונסכיהם: ס כ וביום השלישי פרים עשתי־עשר
אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה עשר תמימם:
כא ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם
כמשפט: כב ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד
ומנחתה ונסכה: ס כג וביום הרביעי פרים עשרה
אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה עשר תמימם:
מנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם
כמשפט: כה ושעיר־עזים אחד חטאת מלבד
עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס כו וביום החמישי
פרים תשעה אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה
עשר תמימם: כז ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם
ולכבשים במספרם כמשפט: כח ושעיר חטאת אחד
מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: ס כט וביום הששי
פרים שמנה אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה

* נו"ן רבתי

עשר

—שרשים והערות—

ולא בשאר רגלים, והגאון הרש"ש ז"ל בהגהותיו (זבחים נ' ע"ב) התעורר אמאי לא נילף גם שאר רגלים מהקישא ידר' יונה אלא תעשו לד' במועדיכם הוקשו כל המועדים כולן זל"ו (שבועות י' ע"א), ואני מוסיף על דבריו דעל כרחך נתקבל היקש הזה לכל מילי לא לענין כפרה בלבד, דהא מהאי היקישא יליף רב סעדיה גאון ז"ל שאסור להתענות בר"ה כמו שאסור להתענות בכל המועדים משום דהוקשו כל המועדים זל"ו כמובא ממנו בשבלי הלקט השלם סי' רפ"ד (ובמרדכי פ"ק דר"ה סי' תש"ה יחס תשובה זו לרב נחשון גאון)? ונראה בעיני דלא קשה מידי, שאם לא נכתבה תיבת כמשפט רק ביום אחד שפיר היינו למדים משם לכל המועדים בהאי היקישא, עכשו שנכפלה בשבעה ימים גלי לן קרא דלא למילף חד מחבריה להא מילתא, והרי זה כשלשה כתובים הבאים כאחד דלכולי עלמא אין מלמדין (קדושין ל"ה א'). והגאונים ר' בצלאל הכהן ז"ל מווילנא ור' חיים ברלין נ"י פרשו על פי זה כונת מסדרי התפלה שתקנו לומר תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם, שהתמידין צריכין להקריב בכל יום בסדר שוה בלי שנוי כבש אחד בבקר וכבש אחד בין הערבים ועל פי הסדר שסדר אביי משמיה דגמרא (יומא ל"ג א'), אבל המוספין אינם מקריבין תמיד כסדר הכתוב בפרשה, יש מוספין שבהם העולות קודמין לחטאת והם מוספי החג ויש שבהם חטאת קודמת והם מוספי הרגלים, וביום הכפורים מפסקת עבודה היום באמצע המוספין (יומא ע' ע"א), הכל כפי ההלכה למשה מסיני. והגאון ר' אריה ז"ל ממינסק (באר היטב ויקרא ה, ח) כתב

עשר תמימם: ל ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם
ולכבשים במספרם במשפט: לא ושעיר חטאת אחד
מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכיה: ס לב וביום השביעי
פרים שבעה אילם שנים כבשים בני־שנה ארבעה
עשר תמימם: לג ומנחתם ונסכהם לפרים לאילם
ולכבשים במספרם כמשפטם: לד ושעיר חטאת אחד
מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס מפטיר לה ביום
השמיני עצרת תהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא
תעשו: לו והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פר
אחד איל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם:
לז מנחתם ונסכיהם לפר לאיל ולכבשים במספרם
כמשפט: לח ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד
ומנחתה ונסכה: לט אלה תעשו ליהוה במועדיכם לבד
מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם ולנסכיכם
ולשלמיכם: ל א ויאמר משה אל־בני ישראל ככל
אשר־צוה יהוה את־משה: פ פ פ
ב וידבר משה אל־ראשי המטות לבני ישראל לאמר

זה

— שרשים והערות —

לכבל מוספי הרגלים עולות קודמין, ולאו מילתא היא.—[לא] ונסכיה. נסכי עולת התמיד והמוספין ולפי שכלן עולות כללן בלשון יחידה, ולא עשה כן במנחה? כדי לרמוז על נסוך המים —[לה] השמיני. שמן.— עצרת. עצר, מגזרת קדשו צום קראו עצרה (יואל א, יד) וכן תרגם אונקלוס כינשו תהי לכון, כי היום הזה אין בו מצוה אחרת אלא שיחיד בלבד כמו שנאמר (דברים טז, טו) והיית אך שמח וקבלו רבותינו (סוכה מ״ח א׳) לרבות יו״ט האחרון, והשמחה האמתית הוא בכנופיא וצריכים להתאסף הרבה ביחד לשמוח בשמחת יו״ט כדי שתהיה השמחה נכרת ביותר.—[לט] אלה. קרבנות המוספין.—במועדיכם. יעד.—לבד. בדד.—מנדריכם. נדר.—ונדבתיכם. נדב.—לעלתיכם. עלה, כליל לאישים.—ולמנחתיכם. מנח.—ולנסכיכם. נסך, אם תתנדבו נסכים בלבד (מנחות ע״ג ע״ב).—ולשלמיכם. שלם, שיש בהם חלק גם לד׳ גם לכהנים גם לבעלים ושלום בין כלם (פריעדענאפפער). מלבד קרבנות המוספין תקריבו גם נדרים ונדבות פרטיים ומה שאתם חייבים מלפני הרגל כדי שלא תעברו על בל תאחר (פרש״י).—[ב] וידבר. דבר, פעל.—ראשי ראש.—המטות. נטה, הנשיאים והשוטרים שיזהירו את

זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל
דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע
אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ
לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־
נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־

—שרשים והערות— נדריה

העם להיות נזהרים בנדרים ושבועות ויכופו אותם לקיים מוצא שפתיהם, וסמך פרשה זו אל הפרשה הקודמת המסיימת לבד מנדריכם ונדבתיכם שהם נדרי הקדש כתב כאן משפט כל הנדרים.—לבני ישראל לאמר. שעור הכתוב לאמר לבני ישראל. להסביר להם חומר הנדרים והשבועות (ויקרא פז, כ) שהנודר פותחין פנקסו וממשמשין במעשיו ואע"פ שמקיימו נקרא רשע ואלו בנה במה כאילו הקריב עליה קרבן (נדרים כ"ב א') ובעון נדרים אשתו ובניו מתים (שבת ל"ב ב') ובעון שבועות חיה רעה תתרבה ובני אדם מתמעטים (שם ל"ג א') ואפי' נשבע באמת כי הא מעשה דגיטין (ל"ה א') ונגעים באין עליו (ערוכין ט"ז א') וכל העולם נזדעזע כשאמר הקב"ה לא תשא ונפרעין ממנו ומכל העולם (שבועות ל"ט א') וכיוצא בהם.—[ג] ידר. קל.—נדר=נדר, נתחלפה הגמל בנון מפני שווי התמונה כמו שמתחלפים הריש והדלת מפני שווי תמונתן כמו ריפת דיפת רעואל דעואל רודנים דודנים, וכן אמרו רבותינו (אבות פ"ג מי"ג) נדרים סייג לפרישות, (שנודר עצמו להתרחק מהנאת איזה דבר כמו מאכילת בשר או משתיית יין ומטיל איסור על הדבר המותר כאלו היה דבר אסור, וזהו שאמרו רבותינו (ריש נדרים) נדרים מתסר הפנא עליה.—לה'. מטרת רוב הנודרים להבדל מן המותרות להתקרב אל ד', והוא הדין כל נדר, ונכלל עוד בתיבה זו משפט ההתפשה שאם בא להתפיס דבר המותר כדבר אסור ולדמותו אליו לומר דבר זה יהיה עלי כאיסור זה צריך להתפיסו דוקא כדבר הנדור לד' ולומר הרי דבר זה עלי כקרבן כמזבח ככלי שרת ולא בדבר אסור מצד עצמו כגון הרי עלי כבשר חזיר כנבלות וטרפות (נדרים י"ד א') כי אי אפשר לעשות דבר מותר לאיסור מעקרו.—השבע. נפעל.—שבעה. שבע=שבה כמו יפע=יפה (שמות כט, ם), כי הנשבע שובה את נפשו ואוסר עצמו להתרחק מדבר המותר וכמו שאמרו רבותינו (ריש נדרים) שבועה מתסר נפשיה מן הפנא; ונראה בעיני שהלמד מן לה' עומדת במקום שתים והרי זה כאלו היה כתוב כי ידר נדר לה' או השבע לו שבועה דהיינו שבועת מצוה להתרחק מן המותרות והוא הדין לכל שבועה, ולפיכך הנגינה בתיבת השבע מלעיל כמשפט כל תיבה הסמוכה למלה זעירא, וכן השמר מפניו (שמות כג, כא) השמר בנגע הצרעת (דברים כד, ח) מלעיל להורות על חסרון מלה זעירא לך.—לאסר. קל.—אסר. (איינע פעססעל צו בינדען) מטרת הנדר והשבועה היתה לחייב עצמו בעשיית איזה דבר או להמנע מעשייתו.—נפשו נפש.—יחל. חלל, הפעיל, לא יעשה מאמרו חולין, וקבלו רבותינו שחכמים יכולין לחלל מאמרו על ידי התרה אם ימצאו לו פתח.—ככל. כלל, בין דברים של מצוה בין של רשות.—היצא. יצא, קל.—מפיו. פה.—יעשה. עשה, קל.—[ד] ואשה. איש, דגש תי' נח.—אביה. אבה.—בנעריה. נער, מבת י"ב שנה ויום אחד עד סוף ששה חדשים (כתובות ל"ט א').—[ה] ושמע. קל.—והחריש. חרש, הפעיל עומד.—וקמו. קום, קל.—[ו] הניא. נוא (פערהינדערט) הפעיל, עכב על ידה מלקיים מוצא שפתיה

נדריה ואסריה אשר־אסרה על־נפשה לא יקום ויהוה
יסלח־לה כי־הניא אביה אתה׃ ז ואם־היו תהיה לאיש
ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה׃
ח ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה
ואסרה אשר־אסרה על־נפשה יקמו׃ ט ואם ביום
שמע אישה יניא אותה והפר את־נדרה אשר עליה
ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על־נפשה ויהוה
יסלח־לה׃ י ונדר אלמנה וגרושה כל אשר־אסרה על־
נפשה יקום עליה׃ יא ואם־בית אישה נדרה או־אסרה
אסר על־נפשה בשבעה׃ יב ושמע אישה והחריש
לה לא הניא אתה וקמו כל־נדריה וכל־אסר אשר־
אסרה על־נפשה יקום׃ יג ואם־הפר יפר אתם ׀ אישה
ביום שמעו כל־מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה

לא

—שרשים והערות—

ואמר לה מופר לך.—נדריה. בלשון נדר.—ואסריה. באיזה לשון שהוציאה מפיה.—יסלח לה. אפי' אם הזכירה את השם כגון שאמרה הרי עלי דבר זה כקרבן ה' אין עליה עונש על הזכרת השם לבטלה.—יסלח. סלח, קל.—כי הניא אביה אתה. מכאן ולהבא ועד עכשו היה נדרה נדר כדקי"ל (נזיר כ"ב א') אם כן לא הזכירה את השם לבטלה, אבל בהתרת חכם שעוקר הנדר מעקרו בודאי צריך כפרה על הזכרת השם.—(ז) היו תהיה. היה, קל.—לאיש. שנתארסה לארוס ועודה בבית אביה.—ונדריה. אשר נדרה בבית אביה בנעוריה.—עליה. על, עודן עליה כי אביה לא שמע מהם.—מבטא שפתיה. שבועה שנאמר לבטא בשפתים (ויקרא ה, ד).—מבטא. בטא.—שפתיה. שפה.—(ח) אישה. איש, הארוס כי גם הארוסה נקראת אשת רעהו (דברים כב, כד).—ביום שמעו והחריש לה. סרס המקרא והחריש לה ביום שמעו דהיינו עד שתחשך.—וקמו. אפי' אם הפר האב כי שניהם צריכים להפר לפי שאז רשות שניהם עליה.—(ט) יניא אותה. יעכב על ידה מלקיים דבריה.—והפר. פור, הפעיל, צריך שיאמר לה מופר לך (זאלל דורך ווארטע פעראייטעלן) אבל בשותפות אביה.—(י) אלמנה. אלם.—וגרושה. גרש, משנשאת שיצאה מרשות אביה אע"פ שחזרה ונשאת אין הבעל יכול להפיר לפי שאין הבעל מפר בקודמין (ניסין ל"ה ב').—(יא) בית אישה. בבית בעלה, בנשואה הכתוב מדבר.—(יב) והחריש לה לא הניא אתה. לעיל פסוק ח' באירוס נאמר והחריש לה בלבד כי ארוס אין דרכו להניאה ולעכב על ידה לפי שהיא בבית אביה, אבל הבעל יש בידו להניאה.—(יג) הפר יפר. שאמר מופר לך שלש פעמים (יו"ד סי' רל"ד סעי' ל"ז) וכן בהתרת חכם צריך שיאמר מותר לך ג"פ (שם סי' רכ"ח סעי' ג').—לנדריה. למד הפורעת כמו זאת התורה לעולה למנחה וגו' (ויקרא ז, לז).—ולאסר נפשה. אפי' נשבעה בשם.—אישה הפרם. שלא עקר

לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ יד כָּל־נֵדֶר וְכָל־
שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃
טו וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים
אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים
אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ׃ טז וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם
אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ יז אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ
בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ׃ פ שני לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר
תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ
מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה
בְּמִדְיָן׃ ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל
תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה
שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף
לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא

וכלי

—שרשים והערות—

הנדר מעקרו לפיכך.—וה' יסלח לה. על הזכרת השם (לעיל פסוק ו').—[יד] לענת. ענה, פעל. אין הבעל והאב יכולים להפר אלא נדרי ענוי נפש כמו שמפורש (נדרים פ"ט ב').—(טו) החרש יחריש. כל מיני שתיקות מקיימין הנדר אפי' שותק על מנת להקניטה (שם ע"ח ב').—מיום אל יום. עד שתחשך.—והקים. הקים. בשתיקה זו הקים.—הקים. הפעיל, אע"פ שלא אמר בפיו מוקם לך.—כי החריש. ושתיקה זו כהודאה היא.—[טז] הפר יפר. אפי' מאה פעמים.—אחרי שמעו. אחרי שעבר יום השמיעה והיא לא היתה בקיאה בדין ועברה על נדרה על פי הפרתו.—ונשא. קל.—עונה. פוה, שהכשילה.—[יז] אלה. אל.—החקים. חקק.—אב. אבה.—לבתו. בנה.—בנעריה. לעיל פסוק ד'.—בית אביה. בהיותה בבית אביה עד שלא ניסת.—[ב] נקם. קל (ראב"ע דיד).—אחר. אחר כן.—תאסף. אסף, נפעל.—אל עמיך. עמם, החוזר נשמתך למקור מחצבתה (לעיל יח, ל).—[ג] לאמר. בלי שום הוספה, כי לא הגיד להם שמיתתו תלויה במלחמה זו כמו שאמר לו הקב"ה אחר תאסף—פן ימאנו להלחם, אלא אמר להם סתם החלצו וגו'.—נקמת ה'. הקב"ה חשש על כבודן של ישראל יותר מכבוד עצמו לפיכך אמר נקמת בני ישראל. אבל משה חשש על כבודו של מקום ביותר ואמר נקמת ד', ועי' כלי יקר.—(ד) למטה. נטה.—תשלחו. שלח, קל.—חלוצי. חלץ (גפריסטעט).—(ה) וימסרו. מסר, נפעל, לא הלכו מרצונם אלא נמסרו בעל כרחם כי הנביאים שבתוכם הגידו להם שמיתת משה תלויה בזה לפי שהם בקרבתם אליו הרגישו השתלקותו ותשובה כמו שמצינו באליהו (מ"ב ב, ג).—(ו) פינחס וגו' לצבא. הזהירו להלחם גם בשביל מלחמת ד'

וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃ ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־
מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ ח וְאֶת־
מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־
צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם
בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי
מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־
כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃ י וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־
טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־
הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יב וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־
הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת מוֹאָב
אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס שלישי (שני כשהן מחוברין) יג וַיֵּצְאוּ
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי

האלפים

—שרשים והערות—

בתוך יתר אנשי הצבא והוא הרג את בלעם הקוסם (סנהדרין ק"ו ע"ב).—וכלי. כלה.—וחצצרות. חצר.—התרועה. רוע.—בידו. ידה.—(ז) ויצבאו. צבא, קל, ויעלו לצבא (פערהערטען).—ויהרגו. הרג, קל.—כל זכר. מצאנום שנית בימי גדעון (שופטים ו, ב) שהיו אחרי נפלם? ונראה כדעת האומר (במדבר רבה פכ"ב סי' ד') שאינה מדין שנתגדל בה משה שהיא בצד מואב והיא הרבה עד עכשו וזו של משה סמוכה למצרים (רד"ל).—(ח) מלכי. מלך.—חלליהם. חלל.—חמשת. חמש.—(ט) וישבו. שבה, קל.—נשי. אנש.—טפם. טפף.—בהמתם. בהם.—מקנהם. קנה, בהמתם הנולדים בבתיהם, מקנהם שקנו מאחרים, כמו אצל העבדים יליד בית ומקנת כסף (בראשית יז, כז).—חילם. חיל (פערמאָגען).—בזזו. בזז, קל.—(י) עריהם. עיר.—במושבתם. ישב.—טירתם. טיר, ארמנות הכומרים (רש"י).—שרפו. שרף, קל.—באש. אשש; ומה שלא לקחו את ארץ מדין לירושה כמו שלקחו ארצות סיחון ועוג? לפי שעם חטאו בפעור שגם בסוף ימי יהושע לא נטהרו ממנו (יהושע כב, יז) והוא מזכיר עון להתפש.—(יא) ויקחו. לקח, קל.—השלל. כל הנשלל מיד האויב ומושם בשקים (זאקקבייטע).—המלקוח. לקח, כל בעלי החיים הנלקחים ממקום הרגלם שצריכים להשגיח עליהם שלא יברחו ותמיד עוסקים בלקיחתם (פרייבבייטע).—(יב) ויבאו. בוא, הפעיל.—עדת. יעד.—השבי. שבה, שבית הנקבות כמו שנאמר לעיל וישבו את נשי מדין.—המלקוח. הטף והבהמה.—המחנה. חנה.—ערבת. ערב.—על ירדן. אצל הירדן.—(יג) ויצאו. יצא, קל.—נשיאי. נשא.—לקראתם. קרא.—(יד) ויקצף. קצף, קל.—פקודי. פקד, כמו פקידי

האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה:
טו ויאמר אליהם משה החייתם כל־נקבה: טז הן הנה
היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר־מעל ביהוה על־
דבר־פעור ותהי המגפה בעדת יהוה: יז ועתה הרגו
כל־זכר בטף וכל־אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו:
יח וכל הטף בנשים אשר לא־ידעו משכב זכר החיו
לכם: יט ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג
נפש וכל | נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום
השביעי אתם ושביכם: כ וכל־בגד וכל־כלי־עור וכל־
מעשה עזים וכל־כלי־עץ תתחטאו: ס כא ויאמר אלעזר
הכהן אל־אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת
התורה אשר־צוה יהוה את־משה: כב אך את־הזהב
ואת־הכסף את־הנחשת את־הברזל את־הבדיל ואת־

העפרת

—שרשים והערות—

(בראשית מא, לד).—החיל. חיל הצבא.—שרי. שרר.—האלפים. אלף.—המאות. מאה, שהיה בידם למאות, אבל שרי העשרות קטנים הם ואין בידם למאות.—המלחמה. לחם.—[טו] ויאמר. אמר.—אליהם. אל.—החייתם. חיה, פִּעֵל.—נקבה. נקב.—כל נקבה. אפי' הבעולות.—[טז] הן הנה. אלה שאני רואה כי הכירון (רש"י).—היו. היה, קל.—בדבר. בעצת.—למסר. מסר=מעל, קל, העין נתחלפה בסמך ע"פ סדר האלפא ביתא (מדות דר"א ברייתא ל"ב מדה כ"ט ובמחברת הערוך לר"ש פרחון בחלק הפרשים שרש בתק „בגימטריא של א' ב' ג' יתחלף קוף עם ריש" ובשרש דכא „חלוף למד עם כף מן גימטריא של א' ב' ג'" והלמד נתחלפה בריש ע"פ חלוף אותיות הנזילה למנ"ר כמו מזרות=מזלות (איוב לח, לב), וכן תרגם אונקלוס לשקרא שקר ויונתן למשקרא שקר כאלו היו כתוב למעל מעל.—המגפה. נגף.—[יז] ועתה. ענה, וכעת.—אשה. איש.—ידעת איש וגו'. בעולה.—למשכב. שכב.—[יח] החיו. הפעיל.—[יט] ואתם. אתה.—חנו. חנה, קל.—שבעת. שבע.—ימים. יום.—הרג נפש. בעצמו.—בחלל. שנהרג ע"י אחר.—תתחטאו. חטא, התפעל, תטהרו עצמכם במי חטאת.—ושביכם. כמו פְּרִיהֶם (עמוס ט, יד) החיריק תחת צירי כְּלֵיהֶם (בראשית מב, כה) ויהיה הנפרד שְׁבִים פְּרִים כמו כֵּלִים (שמות כב, ו).—[כ] כלי. כלה.—מעשה. עשה.—עזים. עז, משערות עזים.—עץ. עצה.—[כא] ויאמר אלעזר הכהן. משבא משה לכלל כעס נתעלמו ממנו הלכות הגעלת כלים (ספרי).—הבאים. קל, אשר באו.—זאת חקת התורה. זאת אשר דבר אליכם משה על דבר הטומאה היא חקת התורה שאין עליה טעם.—חקת. חקק.—התורה. ירה.—צוה. פִּעֵל.—את משה. (לעיל יט, ב).—[כב] אך. הדברים האלה שאני אומר לכם כשמו על דבר הגעלה אינם חקה אלא טעם יש בדבר להפליט האיסור הנבלע.—הנחשת. נחש.—הברזל. שרש מרובע.—הבדיל.

הֶעָפֶרֶת׃ כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ
וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ
תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃ כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם
וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃
כז וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים
לַצָּבָא וּבֵין כָּל־הָעֵדָה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת
אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ
הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃
כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת
יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־

החמשים

—שרשים והערות—

(צינן).—העפרת.—(בלייא).—(כג) כל דבר. כל הכלים הנעשים מן המתכות האלה אבל לא גולמיהם (ספרי).—אשר יבא באש. שתשמישו באש כשפוד ואסכלה.—תעבירו. עבר, הפעיל, תלכנו.—וטהר. קל, ויכשר כי נשרף בליעת האיסור.—במי נדה יתחטא. אפי' אם העביר טומאתו ע"י אפר פרה ואיסורו על ידי ליבון צריך הוא להטבל במקוה כשרה שהנדה טובלת בה כמשפט הקונה כלים מיד עכום (קבלת רבותינו).—אשר לא יבא באש. שאין דרכו להשתמש באש אלא בשאר אופני תשמיש כגון קדרות הבישול שתשמישן ברותחין או כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן.—תעבירו במים. כלי בישול ברותחין וכוסות וצלוחיות בצונן ואז נפלט האיסור מתוכן דכבולעו כך פולטו; ושאל הרמב"ן ז"ל מפני מה לא הקדימה תורה להזהירם על כך במלחמת סיחון ועוג? והשיב שאל הטומאה לא הוצרכה אז להזהירם כי שם הלכו כל ישראל למלחמה וטומאה הותרה בצבור (יומא ו' ע"ב ובתוס' ד"ה אמר), ועל דבר גיעולי נכרים נראה בעיני דלמ"ד לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומה דנטל"פ מותר (ע"ז ס"ז ב') דהלכתא כוותיה לא היה שייך זה במלחמת סיחון ועוג שהם התחילו במלחמה ויצאו מארצם להלחם בישראל כמו שנאמר (לעיל כא, כג, לג) ובודאי לא בשלו בכליהם באותו היום כי היו כלם טרודים במלחמתם ולמחר כשנלחמו היו כל כליהם אינן בני יומם, אבל במדין לא הלכו למלחמה אלא אלף למטה ובאו פתאום על עם שוקט ובוטח ובודאי השתמשו בכליהם באותו היום.—(כו) שא. נשא, קל.—ראש. חשבון כתרגומו.—מלקוח השבי. (דער טרייבבייטע דער געפאנגענאמען).—(כז) וחצית. חצה, קל.—תפשי. תפש.—(כח) והרמת. רום, הפעיל.—מכס. (עי' מש"כ שמות יב, ד).—מאת. את.—אנשי. אנש.—המלחמה. לחם.—היצאים. יצא, קל, חסר יצאו.—אחד נפש. משפטו נפש אחד כמו איש אחד, ונפש לפעמים בלשון זכר כמ"ש (בראשית מו, כה) וכן לקמן פסוק מ'.—המאות, מאה.—חחמרים. חמר.—(כט) תקחו. לקח. קל, את המכס הזה.—ונתתה. נתן, קל, ברצונם הטוב (לעיל כו, יג).—[ל] אחד אחז. משפטו אחוז

החמשים מן־האדם מן־הבקר מן־החמרים ומן־הצאן
מכל־הבהמה ונתתה אתם ללוים שמרי משמרת
משכן יהוה׃ לא ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר צוה
יהוה את־משה׃ לב ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו
עם הצבא צאן שש־מאות אלף ושבעים אלף וחמשת
אלפים׃ לג ובקר שנים ושבעים אלף׃ לד וחמרים אחד
וששים אלף׃ לה ונפש אדם מן־הנשים אשר לא־ידעו
משכב זכר כל־נפש שנים ושלשים אלף׃ לו ותהי
המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש־מאות
אלף ושלשים אלף ושבעת אלפים וחמש מאות׃
לז ויהי המכס ליהוה מן־הצאן שש מאות חמש ושבעים׃
לח והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליהוה שנים
ושבעים׃ לט וחמרים שלשים אלף וחמש מאות ומכסם
ליהוה אחד וששים׃ מ ונפש אדם ששה עשר אלף
ומכסם ליהוה שנים ושלשים נפש׃ מא ויתן משה את־
מכס תרומת יהוה לאלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את־
משה׃ חמישי מב וממחצית בני ישראל אשר חצה משה
מן־האנשים הצבאים׃ מג ותהי מחצת העדה מן־הצאן
שלש־מאות אלף ושלשים אלף שבעת אלפים וחמש
מאות׃ מד ובקר ששה ושלשים אלף׃ מה וחמרים

* כצ״ל

שלשים

—שרשים והערות—

אחד, ואחוז פירושו חלק כמו שהנחלה נקראת אחוזה בכל מקום לפי שהיא חלקו.—החמשים. חמש.—הבהמה. בהם.—שמרי משמרת. שמר.—משכן. שכן.—[לא] ויעש. עשה, קל.—צוה. פִּעֵל.—(לב) יתר, הבז. היותר על בזת המשלשלין אשר בזזו כל אחד לעצמו (לקמן פסוק כ״ג) והוא הנקרא לעיל שלל.—הבז. בזז.—שש. ששה (יחזקאל מה, יג).—ושבעים. שבע.—וחמשת. חמש.—(לג) שנים. שנה.—(לה) הנשים. אנש.—ושלשים. שלש.—[לו] המחצה. ומשקל אחר חֵצִי (שמות כה, י).—מספר. ספר.—(מא) תרומת. רום.—[מב] האנשים. אנש.—הצבאים. אשר הלכו לצבא.—חצה משה מן האנשים הצבאים. הוציא להם מן האנשים היוצאים (רש״י).—(מג) ותהי. היה, קל.—

שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר
אָלֶף׃ מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז
אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם
לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי
הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה
עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ
וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃ נ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ
אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז
לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃ נב וַיְהִי ׀ כָּל־
זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף
שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת
שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ נג אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃ נד וַיִּקַּח
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים
וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל
לִפְנֵי יְהוָה׃ פ ששי (שלישי כשהן מחוברין) לב א וּמִקְנֶה ׀ רַב הָיָה

לבני

— שרשים והערות —

(מח) ויקרבו. קרב, קל.—הפקדים. הפקידים.—לאלפי האלפים. אלף.—שרי. שרר.—המאות. מאה.—(מט) ויאמרו. אמר, קל.—עבדיך. עבד.—בידנו. ידה, תחת השגחתנו.—נפקד. פקד, נפעל, לא נחסר.—[נ] קרבן. קרב.—איש. כל איש ממנו.—כלי. כלה.—אצעדה. צעד (פוססבאנד).—וצמיד. צמד, הנצמד על היד (ארמבאנד)—טבעת. טבע (פינגעררינג).—עגיל. עגל, נזם לאזן (אהררינג).—וכומז. כמז (מוטטערשלאסס).—לכפר. כפר.—נפשתינו. נפש, על החטאים הנלוים להיות במלחמה.—[נא] ויקח. לקח, קל.—מאתם. אתת.—כלי מעשה. הכלים הנעשים בידי אומן שדמיהם יקרים (געברויכסגעראטע) ולא גרוטאות.—מאת שרי וגו'. אנשי הצבא מסרום לשריהם ומידם קבל משה.—[נג] אנשי הצבא וגו'. ויתר הבז בזז כל אחד לעצמו.—(נד) ויבאו. בוא, הפעיל.—מועד. יעד.—זכרון. זכר.—לבני. בנה.—לפני. פנה.—זכרון לבני ישראל. שבו מהם כלי שרת (רמב"ן).—[א] ומקנה. קנה.—רב. רבב.—עצום. עצם, הם הרבו לגזול את המקנה ויהיו להם מקנה רב גם מקודם לכן.—ויראו. ראה, קל.—והנה. פירוואהר.—המקום. קום.—

לבני ראובן ולבני־גד עצום מאד ויראו את־ארץ יעזר
ואת־ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה׃ ב ויבאו
בני־גד ובני ראובן ויאמרו אל־משה ואל־אלעזר הכהן
ואל־נשיאי העדה לאמר׃ ג עטרות ודיבן ויעזר ונמרה
וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען׃ ד הארץ אשר הכה
יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה׃
ס ה ויאמרו אם־מצאנו חן בעיניך יתן את־הארץ הזאת
לעבדיך לאחזה אל־תעברנו את־הירדן׃ ו ויאמר
משה לבני־גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה
ואתם תשבו פה׃ ז ולמה תנואון* את־לב בני ישראל
מעבר אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה׃ ח כה עשו
אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את־הארץ׃
ט ויעלו עד־נחל אשכול ויראו את־הארץ ויניאו את־
לב בני ישראל לבלתי־בא אל־הארץ אשר־נתן להם
יהוה׃ י ויחר־אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר׃ יא אם־
יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה
את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב

* תניאון ק׳

כי

—שרשים והערות—

(ב) ויבאו. קל.—נשיאי. נשא.—העדה. יעד.—(ד) הכה. נכה, הפעיל.—(ה) ויאמרו. בושו להגיד שאלתם בבת אחת והפסיקו בנתים כדי לתת לו זמן להתבונן, וכשראוהו שותק לבו לדבריהם הוסיפו לומר.—מצאנו. מצא, קל.—חן. חנן.—בעיניך. עין.—יתן. נתן, הפעל.—את הארץ. יחס הפעול לבנין פעול כמו והובא את בדיו (שמות כז, ז).—לאחזה. אחז.—אל. משתמשים בה לבקשה כמו אל תהיה לי למחתה (ירמיה יז, יז) ואל תתן דם נקי (דברים כא, ח), וברוב פעמים תצטרף אליה תיבת נא כמו אל נא אחי (בראשית יט, ז) אל נא נאבדה (יונה א, יד), ולאזהרה משתמשים בתיבת לא כמו לא תרצח לא תנאף.—תעבר־נו. עבר, הפעיל.—(ו) האחיכם. אחה.—למלחמה. לחם.—תשבו. ישב, קל.—(ז) ולמה. על מה.—תניאון. נוא, תעכבו.—לב. לבב, חשק.—מעבר. קל.—(ח) עשו. עשה, קל.—אבתיכם. אבה.—בשלחי. שלח, קל.—(ט) ויעלו. עלה, קל.—לבלתי. בל והתיו נוספת.—(י) ויחר. חרה, קל.—אף. אנף.—וישבע. שבע, נפעל.—(יא) עשרים. עשר.—ומעלה. עלה, והאות הכתובה נוספת לכן הנגינה מלעיל.—האדמה. אדם.—מלאו. מלא, פעל

כי לא־מלאו אחרי׃ יב בלתי כלב בן יפנה הקנזי
ויהושע בן־נון כי מלאו אחרי יהוה׃ יג ויחר־אף יהוה
בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד־תם כל־
הדור העשה הרע בעיני יהוה׃ יד והנה קמתם תחת
אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון
אף־יהוה אל־ישראל׃ טו כי תשובן מאחריו ויסף עוד
להניחו במדבר ושחתם לכל־העם הזה׃ ס טז ויגשו
אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים
לטפנו׃ יז ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד
אשר אם־הביאנם אל־מקומם וישב טפנו בערי
המבצר מפני ישבי הארץ׃ יח לא נשוב אל־בתינו
עד התנחל בני ישראל איש נחלתו׃ יט כי לא נחל
אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו
מעבר הירדן מזרחה׃ פ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כ ויאמר
אליהם משה אם־תעשון את־הדבר הזה אם־תחלצו

לפני

—שרשים והערות—

וכשמש הדגש כסבת האלף.—אחרי. (לעיל יד, כד).—(יג) וינעם. נוע (ליעסס זיא הערומ־וואנדערן).—במדבר. דבר.—ארבעים. רבע.—תם. תמם, קל.—כל. כלל.—הרע. רוע.—(יד) והנה. זיעהע!—קמתם. קום, קל.—תחת. מן נחת.—תרבות. רבה (צוכט).—אנשים. אנש.—חטאים. חטא.—לספות. ספה, קל (צו פערמעהרען).—(טו) תשובן. שוב, קל.—מאחריו. אחר.—ויסף. קל.—להניחו. נוח, הפעיל, דגש ת' נח.—ושחתם. שחת, פִּעֵל.—העם. עמם.—[טז] ויגשו. נגש, קל.—גדרת. גדר (שאפהירדען).—נבנה. בנה, קל.—וערים. עיר.—לטפנו. טפף, לאנס היה חביב עליהם יותר מטפם שהרי הקדימו צאן לטף, וכן מצינו שהתאוננה עליהם דבורה (שופטים ה, טז) למה ישבת בין המשפתים לשמע שריקות עדרים ?—(יז) נחלץ. חלץ, נפעל (קריעגעריש זיך אויסריסטען).—חשים. חוש, פעול קל (איילענדס, הורטיג).—הביאום. בוא, הפעיל.—וישב ישבי. קל.—המבצר. בצר.—מפני יושבי הארץ. להתגבר מפני השכנים הרעים.—[יח] נשוב. שוב, קל.—בתינו. בית.—התנחל. נחל, התפעל.—(יט) ננחל. קל. ואל תפחד מפנינו אן נקח נחלה גם את אחינו בארץ כנען, אך הֱיֵה בטוח כי לא ננחל.—והלאה. הלא.—כי באה. אחרי שכבר באה נחלתנו בכאן ואנחנו מרוצים בה.—מזרחה. זרח.—[כ] אם תעשון את הדבר הזה. כפי אשר אומר לכם אז תצליחו וגם תהיו נקיים וגו'.—לפני ה'. בתשובתכם אלי לא הזכרתם כלל שם ד' אלא אתם תחלצו חושים ותביאום אל מקומם והייתם בעיני כאנשים הבוטחים על חילם

לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה׃ כא וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת־
הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוֹ אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו׃
כב וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם
נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם
לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה
חֲטָאתֶם לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם׃
כד בְּנוּ־לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא
מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ׃ כה וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־
מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה׃
כו טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי
הַגִּלְעָד׃ כז וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי יְהוָה
לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי דֹּבֵר׃ כח וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת
הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִם־
יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן ׀ אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־
חָלוּץ לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם

—שרשים והערות— ונתתם

וכרוב כחם יתהללו, לא כן הדבר כי מבלי עזרת ד' לא תוכלו לעשות מאומה, אלא אם תחלצו לפני ה' למלחמה אז תצליחו את דרכיכם ואז תשכילו, לפיכך הרבה משה להזכיר שם ד' כתשובתו (הגאון ר' חיים ווילאזין ז"ל).—[כא] הורישו. ירש, הפעיל.—איביו. איב.—מפניו. פנה.—[כב] ונכבשה. כבש, נפעל.—והייתם. היה, קל.—נקים. נקה.—והיתה. ואז תהיה.—לאחזה. אחז.—(כג) הנה. פירושאהר.—חטאתם. קל.—ודעו. ידע, קל.—חטאתכם. עונש חטאתכם (בראשית ד, יג).—תמצא. מצא, קל.—[כד] בנו לכם וגו'. ינס בדבר הזה לא היטבתם לדבר כי בהיותכם בהולים על ממונכם הקדמתם דאגת הצאן לדאגת הטף, אלא ככה תעשו בנו לכם בתחלה ערים לטפכם ואח"כ גדרות לצאנכם.—לצנאכם. צאן, נתהפכו האותיות ורצוי לצאנכם.—והיצא. יצא, קל.—מפיכם. פה.—[כה] עבדיך. עבד.—אדני. אדן, ובא בכנוי יחיד על רבים מדברים כמו שמענו אדני (בראשית כג, ו).—מצוה. צוה, פעל.—(כו) נשינו. אנש.—מקננו. קנה.—בהמתנו. כהם (לעיל לב, ט) כאן תקני לשונם והקדימו הטף והנכים אל המקנה.—לפני ה'. תקנו לשונם גם בנוגע להזכרת ד'.—[כז] יעברו. עבר, קל.—למלחמה. לחם.—[כח] להם. אודותם.—אבות. אבה.—המטות. נטה.—[כט] אתכם. עמכם.— ונכבשה וגו' ונתתם, אחר הכבוש תתנו להם ולא קודם לכן כי הבודים היו בעיניו שיחזרו בהם.—ונתתם. נתן, קל.—

וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה׃ ל וְאִם־לֹא
יַעַבְרוּ חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃
לא וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ לב נַחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים
לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר
לַיַּרְדֵּן׃ לג וַיִּתֵּן לָהֶם ׀ מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן
וְלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט ׀ מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ
לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב׃ לד וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד
אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֵת עֲרֹעֵר׃ לה וְאֶת־עַטְרֹת
שׁוֹפָן וְאֶת־יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ לו וְאֶת־בֵּית נִמְרָה וְאֶת־
בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ
אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ לח וְאֶת־נְבוֹ

ואת

—שרשים והערות—

[ל] ואם לא יעברו. כפל תנאו כמשפט התנאים (קדושין ס"א א').—ונאחזו. נפעל ורואיי וְנֶאֶחֲזוּ. בעל כרחם תוליכום עמכם (רשב"ם).—בתככם. תוך.—(לא) ויענו. ענה, קל.—את אשר דבר ה'. אין לך לחוש פן נעבור את פי ד' כי לא דבריך הם אלא דברי ד' אשר רוחו מדבר מתוך גרונך (שמות ד, יב).—[לב] נחנו. יפה כתב רבנו בעל הטורים ז"ל כי כתיבה זו שבאה רק שלש פעמים בתנ"ך רמוז על שלשתן ברוח הקדש, נחנו נעבר חלוצים בודאי נעשה כך כי הלא כלנו בני איש אחד נחנו. (בראשית מב, יא) ועלינו לעזור את אחינו, וכשלא נעשה כך נחנו פשענו ומרינו (איכה ג, מב) כמו שאמרת לנו לעיל פסוק כ"ג הנה חטאתם לה'.—לפני ה'. כאשר אמרת.—ואתנו. אתת, ובנוגע לנהינת נחלתנו אנחנו מבקשים ממך לתתה לנו תיכף ולא להמתין עד אחר הכבוש, באופן שאחוזת נחלתנו תהיה ככר אתנו בשעה שנעבור את הירדן כדי שנתאמץ במלחמתנו ביותר בהיותנו בטוחים בחלקינו.—[לג] ויתן. כשראה משה ששרתה עליהם רוח הקדש באמרם נחנו הסכים לדבריהם ולא הוסיף לחשדם עוד.—להם לבני גד. כנוי ואחריו ידיעה כמו ותראהו את הילד (שמות ב, ו) יביאה את תרומת ד' (שם לה, ה).—ולחצי. חצה, לאו דוקא חצי השבט אלא חלק ממנו כמו אז יחלק העם לחצי (מ"א טז, כא) שאין הכונה לשני חלקים שוים אלא לשני חלקים, כי פטירית השבט כלבד נטלו חלקם בעבר הירדן (רמב"ן).—ממלכת. מלך.—לעריה. עיר.—בגבלת. גבל, סמן להם הגבולים.—בגבלת ערי הארץ. לולי יראתי מפני המפסיק הגדול זקף קטן הייתי אומר כי בגבולות הוא נסמך לערי הארץ, כלומר שנתן את ערי הארץ לסימני הגבולים מסביב לכל חלק, חלק פלוני יש לו הערים האלה בצד מזרח והערים האלה בצד מערב וכו' ככתוב (יהושע יג, טו, כה, ל).—(לד) ויבנו. בנה, קל.—(לח) מוסבת. סבב, הָפְעַל.—שם. שמה, נכו ובעל מעין

וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ
בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ מפטיר לט וַיֵּלְכוּ
בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר
בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ מא וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ
וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח
הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה* נֹבַח
בִּשְׁמוֹ׃ פ פ פ

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃
ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי
יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם׃ ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן

* הה"א רפה

ממחרת

—שרשים והערות—

הם שמות אלילים והסבו להם שמות אחרים (רש"י), והרמב"ן פירש שבימי מואב היו להם שמות אחרים וכשכבש סיחון את הערים האלה הסב להם שמות חדשים.—ויקראו. קרא, קל.—שמות הערים. קראו אותן בשמותיהן הראשונים שהיו לפי כי רצו להזכירם בשמותיהם הידועים להם מאז (רמב"ן) וחסרה תיבת הראשונים, ולתרגום יונתן חסרה תיבת הבונים וראוי להיות ויקראו בשמות הבונים את שמות הערים אשר בנו, לכל עיר כשם הבונה אותה.—(לט) וילכו. ילך, קל.—וילכדה. לכד, קל.—ויוריש. ירש, הפעיל.—(מ) ויתן. נתן, קל.—וישב. ישב, קל.—(מא) חותיהם. חוה (דארף).—אתהן, הא נוספת.—(מב) בנותיה. בנה, המקומות השייכים לה כאלו הם בנותיה.—
(א) אלה. אל.—מסעי. נסע (סטאציאָנען).—אשר יצאו. בעת אשר יצאו.—יצאו. יצא, קל.—לצבאתם. צבא, לפי סדר צבאות שבטיהם.—ביד. ידה, היציאה היתה על ידי משה ואהרן.—(ב) ויכתב. כתב, קל.—מוצאיהם. מלא (הכתב והקבלה) מלשון את כל המוצאות אותם שהיא כמו את כל הקורות אותם (בראשית מב, כט), אך קמץ הגדי קשה מעט.—מוצאיהם למסעיהם. בכל מסע ומסע הזכיר כאן את המקרים אשר קרו אותם בו, בקצתם הזכירם בפרש ובקצתם נרמזו המקרים בשם המסע ההוא כמו שכתב רבנו בחיי בל"ה ועוד יש בזה „כשהיו זכאים ועושים רצון השם וכו' היתה מדת רחמים שעליהם מרחמת אותם וכו' ולכך ויחנו בהר שפר וכשהיו חוטאים ונוסעים ממחשבה טובה לרעה היתה מדת הדין שעמהם מתוחה כנגדם להענישם ולכך ויחנו בחרדה ויחנו בדפקה ויחנו במרה וכו'" עכ"ל.—על פי ה'. כך צוהו ד' לכתוב.—ואלה מסעיהם למוצאיהם. ואלה הם שמות המסעים בצירוף מקריהם.—(ג) ויסעו. נסע, קל.—הראשון. ראש.—ממחרת. מחר=[illegible] אחר אכילת הפסח.—רמה. רום.—לעיני. עין.—

מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי
כָּל־מִצְרָיִם׃ ד וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה
בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃
ה וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ בְּסֻכֹּת׃ ו וַיִּסְעוּ
מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ ז וַיִּסְעוּ
מֵאֵתָם וַיָּשָׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן
וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל׃ ח וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ
בְתוֹךְ־הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה׃ ט וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ
אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים
תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם׃ י וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף׃
שני יא וַיִּסְעוּ מִיַּם־סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃ יב וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ יג וַיִּסְעוּ מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ
בְּאָלוּשׁ׃ יד וַיִּסְעוּ מֵאָלוּשׁ וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה

שם

—שרשים והערות—

(ד) מקברים. קבר, פִּעֵל, היו ממהרים לקבר.—הכה נכה, הפעיל, ובעור הכתוב את כל בכור אשר הכה ה' בהם כדרך הכתובים להסתרס לפעמים (רש"י בראשית כ, יט).—ובאלהיהם. טעם למהירות הקבורה, כי המצרים היו מעריצים את בכוריהם כאלהים ובכדי להסיר החרפה מעליהם שיראו הכל כי אלהיהם אלה נופלים ארצה פגרים מתים מהרו לקברם ולבערם מן הארץ, והויו בטעם כי שהרי הפגרים האלה אלהיהם המה וצריכים להסיר החרפה הזאת, כמו הנך מת על האשה וגו' והיא בעלת בעל (בראשית כ, ג) כי היא בעולת בעל (הכתב והקבלה), ושם (שמות יב, יב) הוסיף הכתוב ובכל אלהי מצרים כלומר נוסף מה שיגוותו האלהים האלה אלא גם בכל אלהי מצרים (ממינים אחרים) אעשה שפטים.—(ה) בסכת. ששם נסתככו בענני כבוד.—(ו) באתם. ששם היו תמימים עם ד'.— בקצה המדבר. שראו לפניהם מדבר גדול ונורא ולא שאלו למשה אנה אנחנו הולכים, ועל אותה שעה נאמר (ירמיה ב, ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר.—(ז) וישב. שוב, קל.—פי החירת: ששם התחילו להכיר חירותם שהרי שבים ומתקרבים למצרים מבלי פחד.—ויחנו. חנה, קל.—(ח) ויעברו. עבר, קל.—בתוך הים. לא על שפת הים לארכו אלא בתוך הים ממש, הזכיר בכאן קריעת י"ס.—הים. ימם.—המדברה. דבר.—וילכו. ילך, קל.—שלשת. שלש.—ימים. יום.—במרה. שמימיה היו מרים מאד.—(ט) אילמה. לשון חוזק כמו אילי מואב (שמות טו, טו) שם נתחזקו כחותיהם הרוחניים, כל אחד הכיר את שבטו וכלם הלכו אחרי שבעים זקניהם העומדים בראשם (חז"ל).—(יב) בדפקה. שם החלו להתרעם על הדרך הרב שהִדְפִּקָם יותר מדאי מלשון ודפקום יום אחד (בראשית לג, יג).—(יד) ברפידם. ברפיון ידים (ב"ק פ"ב

שם מים לעם לשתות: טו ויסעו מרפידם ויחנו
במדבר סיני: טז ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברת
התאוה: יז ויסעו מקברת התאוה ויחנו בחצרת:
יח ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה: יט ויסעו מרתמה
ויחנו ברמן פרץ: כ ויסעו מרמן פרץ ויחנו בלבנה:
כא ויסעו מלבנה ויחנו ברסה: כב ויסעו מרסה ויחנו
בקהלתה: כג ויסעו מקהלתה ויחנו בהר־שפר:
כד ויסעו מהר־שפר ויחנו בחרדה: כה ויסעו מחרדה
ויחנו במקהלת: כו ויסעו ממקהלת ויחנו בתחת:
כז ויסעו מתחת ויחנו בתרח: כח ויסעו מתרח ויחנו
במתקה: כט ויסעו ממתקה ויחנו בחשמנה: ל ויסעו
מחשמנה ויחנו במסרות: לא ויסעו ממסרות ויחנו
בבני יעקן: לב ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדגד:
לג ויסעו מחר הגדגד ויחנו ביטבתה: לד ויסעו
מיטבתה ויחנו בעברנה: לה ויסעו מעברנה ויחנו
בעצין גבר: לו ויסעו מעצין גבר ויחנו במדבר־צן
הוא קדש: לז ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר בקצה

ארץ

—שרשים והערות—

ע"א).—מים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).—לעם. עמם, שם נהיו ראשונה לעם אחד כמו שאמרו רבותינו (מכילתא שמות יט, ב) „כל מקום הוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב אחד לכך נאמר ויחן" עוד שם „מה ביאתם למדבר סיני בתשובה כך נסיעתם מרפידים בתשובה".—לשתות. שתה, קל.—(טו) במדבר סיני. לא הזכיר קבלת התורה לפי שהדבר מפורסם יותר מדאי.—(כא) בקהלתה. ששם נקהלו קרח ועדתו לחלוק על משה ועל אהרן (תרגום יונתן).—(כג) בהר שפר. אחר הדין שנעשה בקרח ועדתו האיר ד' פניו אל העם.—(כד) בחרדה. שם חרדו מפני תנופת יד ד' אשר הניף עליהם במגפה בשביל שאמרו אתם המתם את עם ה' (לעיל יז, ו) (תרגום יונתן).—(כה) במקהלת. שם נקהלו בני ישראל ואמרו אל משה הן גוענו וגו' האם תמנו לגוע (לעיל שם כז) ואז הופקדו הכהנים והלוים לשמירת המקדש עיין מה שכתבנו שם;—(כו) בתחת. תחת מקהלות בשפלת המקום (תרגום יונתן) והורחקו ישראל ממקום המשכן יותר ויותר כמו שנאמר (שם יח, ד) וזר לא יקרב אליכם.—(כח) במתקה. שמימיה מתוקים (תרגום יונתן).—(לג) ביטבתה, מקום טוב ונוה (הנ"ל).—(לז) בהר ההר. הרר.—לצאת. יצא, קל

אֶ֥רֶץ אֱדֽוֹם׃ לח וַיַּעַל֩ אַהֲרֹ֨ן הַכֹּהֵ֜ן אֶל־הֹ֥ר הָהָ֛ר עַל־
פִּ֥י יְהוָ֖ה וַיָּ֣מָת שָׁ֑ם בִּשְׁנַ֣ת הָאַרְבָּעִ֗ים לְצֵ֤את בְּנֵֽי־
יִשְׂרָאֵל֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בַּחֹ֥דֶשׁ הַחֲמִישִׁ֖י בְּאֶחָ֥ד
לַחֹֽדֶשׁ׃ לט וְאַהֲרֹ֔ן בֶּן־שָׁלֹ֧שׁ וְעֶשְׂרִ֛ים וּמְאַ֖ת שָׁנָ֑ה
בְּמֹת֖וֹ בְּהֹ֥ר הָהָֽר׃ ס מ וַיִּשְׁמַ֗ע הַֽכְּנַעֲנִי֙ מֶ֣לֶךְ עֲרָ֔ד
וְהֽוּא־יֹשֵׁ֥ב בַּנֶּ֖גֶב בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן בְּבֹ֖א בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
מא וַיִּסְע֖וּ מֵהֹ֣ר הָהָ֑ר וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּצַלְמֹנָֽה׃ מב וַיִּסְע֖וּ
מִצַּלְמֹנָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּפוּנֹֽן׃ מג וַיִּסְע֖וּ מִפּוּנֹ֑ן וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּאֹבֹֽת׃
מד וַיִּסְע֖וּ מֵאֹבֹ֑ת וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּעִיֵּ֥י הָעֲבָרִ֖ים בִּגְב֥וּל מוֹאָֽב׃
מה וַיִּסְע֖וּ מֵעִיִּ֑ים וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּדִיבֹ֥ן גָּֽד׃ מו וַיִּסְע֖וּ מִדִּיבֹ֣ן גָּ֑ד
וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּעַלְמֹ֥ן דִּבְלָתָֽיְמָה׃ מז וַיִּסְע֖וּ מֵעַלְמֹ֣ן
דִּבְלָתָ֑יְמָה וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּהָרֵ֥י הָעֲבָרִ֖ים לִפְנֵ֥י נְבֽוֹ׃ מח וַיִּסְע֖וּ
מֵהָרֵ֣י הָעֲבָרִ֑ים וַֽיַּחֲנוּ֙ בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃
מט וַיַּחֲנ֤וּ עַל־הַיַּרְדֵּן֙ מִבֵּ֣ית הַיְשִׁמֹ֔ת עַ֖ד אָבֵ֣ל הַשִּׁטִּ֑ים
בְּעַרְבֹ֖ת מוֹאָֽב׃ ס שלישי (חמישי כשהן מחוברין) נ וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֛ה
אֶל־מֹשֶׁ֖ה בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֑ב עַל־יַרְדֵּ֥ן יְרֵח֖וֹ לֵאמֹֽר׃
נא דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֥י אַתֶּ֛ם
עֹבְרִ֥ים אֶת־הַיַּרְדֵּ֖ן אֶל־אֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃ נב וְהֽוֹרַשְׁתֶּ֞ם
אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֗רֶץ מִפְּנֵיכֶם֒ וְאִ֨בַּדְתֶּ֔ם אֵ֖ת כָּל־
מַשְׂכִּיֹּתָ֑ם וְאֵ֨ת כָּל־צַלְמֵ֤י מַסֵּֽכֹתָם֙ תְּאַבֵּ֔דוּ וְאֵ֥ת כָּל־

במותם

— שרשים והערות —

מקור נסמך לכן הלמד בשוא כמו לְשֶׁבֶת אברם (בראשית טז, ג) לְשֶׁבֶת ער (לעיל כא, טו).— החמישי. חמש.— (לט) ועשרים. עשר.—ומאת. מאה.—(מ) וישמע. שמע, קל.—בבא ב״י. מבלי ענני הכבוד ונגלו להלחם בם.—[מא] בצלמנה. שם חשכו עיניהם כצל וקצרה נפשם בעמל הדרך (תרגום יונתן).—[מד] בעיי העברים. עי' מש״כ (לעיל כא, יא).—(נא) ואמרת אליהם. טעם האזהרה הזאת מה שכתוב לקמן פסוק נ״ה.—(נב) והורשתם. ירש, הפעיל.—ישבי. ישב.—מפניכם. פנה.—ואבדתם. אבד, פיעל.—משכיתם. שכה (וויגגבילדער).—צלמי. צלם (בראשית א, כו).—מסכתם. נסך (גוססבילדער).—במותם. במה (עי' ויקרא כו, ל).—

בָּמוֹתָ֖ם תַּשְׁמִֽידוּ׃ נג וְהוֹרַשְׁתֶּ֥ם אֶת־הָאָ֖רֶץ וִֽישַׁבְתֶּם־
בָּ֑הּ כִּ֥י לָכֶ֛ם נָתַ֥תִּי אֶת־הָאָ֖רֶץ לָרֶ֥שֶׁת אֹתָֽהּ׃
נד וְהִתְנַחַלְתֶּם֩ אֶת־הָאָ֨רֶץ בְּגוֹרָ֜ל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶ֗ם
לָרַ֞ב תַּרְבּ֣וּ אֶת־נַחֲלָת֗וֹ וְלַמְעַט֙ תַּמְעִ֣יט אֶת־נַחֲלָת֔וֹ
אֶל֩ אֲשֶׁר־יֵ֨צֵא ל֥וֹ שָׁ֛מָּה הַגּוֹרָ֖ל ל֣וֹ יִהְיֶ֑ה לְמַטּ֥וֹת
אֲבֹתֵיכֶ֖ם תִּתְנֶחָֽלוּ׃ נה וְאִם־לֹ֨א תוֹרִ֜ישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵ֣י
הָאָרֶץ֮ מִפְּנֵיכֶם֒ וְהָיָ֗ה אֲשֶׁ֤ר תּוֹתִ֙ירוּ֙ מֵהֶ֔ם לְשִׂכִּים֙
בְּעֵ֣ינֵיכֶ֔ם וְלִצְנִינִ֖ם בְּצִדֵּיכֶ֑ם וְצָרְר֣וּ אֶתְכֶ֔ם עַל־
הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר אַתֶּ֖ם יֹשְׁבִ֥ים בָּֽהּ׃ נו וְהָיָ֗ה כַּאֲשֶׁ֥ר דִּמִּ֛יתִי
לַעֲשׂ֥וֹת לָהֶ֖ם אֶֽעֱשֶׂ֥ה לָכֶֽם׃ פ לד א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־
מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב צַ֞ו אֶת־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם
כִּֽי־אַתֶּ֥ם בָּאִ֖ים אֶל־הָאָ֣רֶץ כְּנָ֑עַן זֹ֣את הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר
תִּפֹּ֤ל לָכֶם֙ בְּנַחֲלָ֔ה אֶ֥רֶץ כְּנַ֖עַן לִגְבֻלֹתֶֽיהָ׃ ג וְהָיָ֨ה לָכֶ֧ם
פְּאַת־נֶ֛גֶב מִמִּדְבַּר־צִ֖ן עַל־יְדֵ֣י אֱד֑וֹם וְהָיָ֤ה לָכֶם֙ גְּב֣וּל
נֶ֔גֶב מִקְצֵ֥ה יָם־הַמֶּ֖לַח קֵֽדְמָה׃ ד וְנָסַ֣ב לָ֠כֶם הַגְּב֨וּל
מִנֶּ֜גֶב לְמַעֲלֵ֣ה עַקְרַבִּ֗ים וְעָ֣בַר צִ֔נָה וְהָיָה֙ תּֽוֹצְאֹתָ֔יו

* והיו קרי

מנגב

— שרשים והערות —

תשמידו. שמד, הפעיל.—(נג) נתתי. נתן, קל.—לרשת. קל.—(נד) והתנחלתם. נחל, התפעל, תנחילו זה את זה שעין כל אחד תהיה טובה בשל חבריו, וזו אחת מהוראות ההתפעל, ובאופן זה יוכל לבוא כיהם הפעול.—בגורל. גרל.—למשפחתיכם. שפח.—לרב. רבב.—תרבו. רבה, הפעיל.—ולמעט תמעיט. מעט, הפעיל—אל אשר. אל המקום אשר.—יצא. יצא.—לו יהיה. המקום הזה.—יהיה. היה, קל.—למטות. נטה.—אבתיכם. אבה (לעיל כו, כה).—(נה) תותירו. יתר, הפעיל.—לשכים. שכך, ליתדות אשר ינקרו עיניכם (רש"י).—בעיניכם. עין.—ולצנינים. צנן=שנן, עוקצים שנונים (שטאכעלדארנען).—בצדיכם. צדד.—וצררו. צרר, קל.—אתם. אנה.—(נו) דמיתי. דמה, פעל, חשבתי.—לעשות אעשה. עשה, קל.—(ב) צו. צוה, פעל.—ואמרת אליהם. בעל פה דברים שלא נזכרו כאן ונזכרו בספרי (דברים יא, כד), בתחלה אתם מחויבים לכבוש כל המקומות בתוך הגבולים האלה ומשתכבשתם את כלם הרשות בידכם לכבוש גם חוץ לארץ ויקדשו גם הם בקדושת הארץ.—באים. בוא, קל.—הארץ כנען. חסר הנסמך הארץ ארץ כנען כמו הארון הברית (יהושע ג, יד) ראוי להיות הארון ארון הברית.—תפל. נפל, קל.—לגבלותיה. גבל.—(ג) פאת. פאה.—על ידי אדום. אשר אצל אדום.—מקצה. קצה.—קדמה. קדם.—(ד) ונסב. סבב, נפעל.—למעלה. עלה.—עקרבים. עקרב, שרץ מרובע.—צנה. צנן, ועקרבים וצין שמות מיני קוצים הם

מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃
ה וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו
הַיָּמָּה׃ ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־
יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־
הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר׃ ח מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ
לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ ט וְיָצָא הַגְּבֻל
זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל
צָפוֹן׃ י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן
שְׁפָמָה׃ יא וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעָיִן
וְיָרַד הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה׃ יב וְיָרַד
הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה
לָכֶם הָאָרֶץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב׃ יג וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ
בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי
הַמַּטֶּה׃ יד כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָרְאוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם
וּמַטֵּה בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה
לָקְחוּ נַחֲלָתָם׃ טו שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ
נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה׃ פ רביעי

וידבר

—שרשים והערות—

שהיו המקומות האלה מלאים מהם (מ"א יב, יא; משלי כב, ה).—תוצאתיו. יצא, הולך ונמשך.—(ה) נחלה. לנחל.—הימה. ימה, עד הים.—(ו) וגבול ים. וגבול המערב יהיה כך.—הים הגדול, יהיה גבול המערב, הוא ים התיכון.—וגבול. עד גביל הצפון, כמו והגלעד וגבול הגשורי והמעכתי (יהושע יג, יא) טעמו עד גבול כי את הגשורי והמעכתי לא הורישו בני ישראל, וכן הירדן וגבל (שם שם כז) כי לא כל ארך הירדן היה גבולם אלא עד הגבול השני, וכן והים הגדול וגבול (שם שם מז) עיי"ש רמ"י.—(ז) תתאו. תאה, פעל עקרו תוי (צייכען, בעצייכנעט איירע גרענצע).—(י) והתאויתם. אוה, התפעל, נרדף עם תאה.—ומחה. קל (זאלל אנשטרייכען).—(יג) תתנחלו אתה. (לעיל לג, נד).—לתת. נתן, קל.—לתשעת. תשע.—וחצי. חצה.—(יד) לקחו. לקח' קל.—כי לקחו. וגו' לבית אבתם. לפי ערך משפחותיהם בלי גורל;—וחצי. וכן חצי מנשה, ואתכם אני מציה לחלק את ארצכם בגורל.—(טו) מעבר לירדן. מחוץ לגבול ארצכם ואין קדושתה גדולה כל כך כמו שאמרו אליהם שלוחי בני ישראל (יהושע כב, יט) ואך אם טמאה ארץ אחזתכם

(ששי כשהן מחוברין) טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז אֵלֶּה
שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ יח וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא
אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ׃ יט וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃
כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כא לְמַטֵּה
בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃ כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי
בֶּן־יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל
בֶּן־אֵפֹד׃ כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־
שִׁפְטָן׃ כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃
כו וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃
כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃
כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃
כט אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ לה חמישי א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת
וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ ג וְהָיוּ
הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם

ולרכשם

—שרשים והערות—

לפיכך אינם צריכים לגורל, כי הגורל מקדש את הארץ בקדושה יתירה.—קדמה מזרחה. דרך הביאור (עקספלאנאטיוו).—(יז) אלה, אל.—שמות. שמה.—האנשים. אנש.—ינחלו, נחל, קל.—לכם. בשבילכם, ר"ל בשביל כל אחד ואחד את חלקו, לפי שלא נתחייבו במצות התלויות בארץ עד שנתבררו חלקיהם של כל אחד ואחד כמו שנאמר (דברים יא, לא) וירשתם אותה וישבתם בה, ולהמתין עד שילך כל אחד ויחזיק בשלו יארך הזמן יותר מדאי, לכן צוה שהנשיאים יזכו בשבילם בתור זכוי על ידי אחר (ועי' קדושין מ"ב ע"א).—(יח) ונשיא אחד. לא כלם היו נשיאי השבט אלא נבחרים לשעה, ורק אלה שכתוב בהם נשיא היו נשיאים גמורים.—ונשיא. נשא.—(כט) אלה, הם האנשים אשר צוה ד' וגו'. לנחל. פיעל, להעמיד כל אחד בחלקו.—(ב) אחזתם. אחז.—ערים. עיר.—לשבת. ישב, קל.—ומגרש. גרש.—לערים. תוספו לכל עיר בתור תוספת.—סביבתיהם. סבב.—(ג) והיו יהיו. היה, קל.—ומגרשיהם. הנוספים עליהן.—לבהמתם. בהם.—ולרכשם. רכש,

ולרכשם ולכל חיתם: ד ומגרשי הערים אשר
תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב:
ה ומדתם מחוץ לעיר את־פאת־קדמה אלפים
באמה ואת־פאת־נגב אלפים באמה ואת־פאת־
ים | אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה
והעיר בתוך זה יהיה להם מגרשי הערים: ו ואת
הערים אשר תתנו ללוים את שש־ערי המקלט
אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו
ארבעים ושתים עיר: ז כל־הערים אשר תתנו
ללוים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת־מגרשיהן:
ח והערים אשר תתנו מאחזת בני־ישראל מאת
הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו
אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: פ ששי (שביעי כשהן מחוברין)

וידבר

—שרשים והערות—

לשדות וכרמים ואוצרות.— חיתם. חיי. לכל צרכי פרנסתם כמו חית ידך מצאת (ישעיה נז, י), ואלה המגרשים אינם בכלל העיר כי רחוקים הם ממנה אלף אמה.—[ד] ומגרשי הערים. עצמם שהם בכלל העיר ובטלים אליה שעורם אלף אמה ומדידתם מקיר העיר וחוצה מקצה המרחק הנקרא חוץ לעיר שהוא שבעים אמה ושירים (עירובין נ"ז א) משם מודדים אלף אמה למקום פנוי שאסור לבנות ולזרוע ולנטוע שם (ערוכין ל"ג ב') אלא לנוי בעלמא, ומשם מודדים עוד אלף אמה למגרש הנוסף בשביל בהמתם ורכושם וחיתם.—וחוצה. חוץ.—אמה. אמם, וי"א אמה.—[ה] ומדתם. מדד, קל, בס"ה תמדדו בכל צדי הערים אלפים אמה.—פאת. פאה.—קדמה, קדם.—באמה. מדידה מדויקת בלי הבלעת הרים וגאיות ובלי קידור (עירובין נ"ח ב' וירושלמי סוטה פ"ה ה"ג), וכן כל מקום שנאמר באמה פירושו בדיוק.—ים. ימם.—צפון. צפן, כי ליושבי הצפון כיושבי ארץ ישראל מהלך השמש צפון ונעלם מצד ראשם כל השנה.—[ו] ואת הערים וגו'. ועם הערים אשר תתנו ללוים תחשבו את שש ערי המקלט וגו' והרי זה מקרא קצר.—שש. ששה (יחזקאל מה, יג).—המקלט. קלט (צופלוכטסשטאדטע) הנזכרות לקמן פסוק י"ג.—לנס. נוס, קל.—הרצח. הנזכר לקמן.—ועליהם. על.—תתנו. נתן, קל.—ארבעים. רבע.—ושתים. שנה.—[ז] כל הערים. כלן קולטות את הרוצח אלא שהשש קולטות אפי' שלא לדעת שלא ידע הרוצח בקליטתן והמ"ב אינן קולטות אלא כשברח שמה לשם קליטה (מכות י' ע"א), בשש פטור מתשלומין ובמ"ב חייב (שם י"ג א').—ושמנה. שמן.—אתהן. הא נוספת.—מגרשיהן, גם המגרשים קולטים (שם י"א ב').—[ח] מאת. אתת.—הרב. רבב, השבט הרב.—תרבו. רבה, לקחת ערים.—תמעיטו. מעט, הפעיל.—איש. כל שבט (לקמן לו, ט).—כפי. פה, כערך.—ינחלו. נחל, קל.—

ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן
אַרְצָה כְּנָעַן׃ יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט
תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃
יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ
עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט׃ יג וְהֶעָרִים אֲשֶׁר
תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם׃ יד אֵת ׀ שְׁלֹשׁ
הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃ טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה
לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ טז וְאִם
בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃
יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ

הוא

— שרשים והערות —

(י) דבר וגו' ואמ־ת. פעל פה הלכות הרציחה בשוגג בפרט.—אתם. אנת.—עברים. עבר, קל.—(יא) והקריתם. קרה, הפעיל, וְהַקְרֵה־נָא כמו כי הקרה ד' (בראשית כז, כ) כ"כ רש"י, ולהראב"ע הוא פעל נגזר מגזרת קריה.—ערי מקלט תהיינה. תתקנו אותן מתחלתן באופן שתהיינה ראויות לקליטה.—מכה. נכה, הפעיל.—בשגגה. שגג.—(יב) למקלט. (צור צופלוכט).—ולא ימות. למען אשר לא ימות כמו ולא יסיר לבבו (דברים יז, יז).—עמדו. עמד, קל.—לפני, פנה.—העדה. יעד.—למשפט. שפט, ויתברר דינו.—(יג) והערים וגו' שש וגו' תהיינה. בכללן תהיינה שש.—(יד) ערי מקלט תהיינה. הוסיף להזהיר אזהרה אחר אזהרה שצריכות להיות מתוקנות מתחלתן באופן הראוי לקליטה בחומה בצורה דלתים ובריח לבל יוכלו גואלי הדם להתפרץ אל תוכן.—(טו) לבני ישראל. שהרג ישראל או עבד או כותי או גר תושב בשגגה (עי' תוי"ט מכות פ"ב מ"ג ד"ה מין).—ולגר. גור, זה גר צדק שדינו כישראל גמור.—ולתושב, ישב, גר תושב שהרג גר תושב אבל אם הרג ישראל אפי' בשגגה חייב מיתה (רמב"ם ה' רוצח פ"ה ה"ג).—שש הערים האלה למקלט. אין אחת מהן קולטת כל זמן שלא הופרשו כלן, והטעם.—לנוס שמה כל מכה נפש. כי משפט הקליטה צריך לנהוג בכל ישראל בשוה, ואין הדין נותן שבמקום אחד ימצא הרוצח מקלט לנפשו ובמקום אחר לא ימצא.—(טז) בכלי. כלה.—ברזל. שרש מרובע.—וימת. מות, קל, שכבר מפרש אופן הרציחה שאם המיתו בברזל אין הברזל צריך שעור כי הברזל ממית בכל שהוא ואפי' דקרו במחט ומת חייב מיתה אם התרו בו ואינו יכול לטעון שוגג הייתי ולא ידעתי שימות בדקירה קלה כזו (ספרי).—(יז) באבן יד. אבל אבן ועץ צריכים שעור שיהיה בהם מלא ידו ויש בהם כדי להמית, אבל בפחות מכן פטור אפי' מגלות כי קרוב להיות שמת מאיזה חולי והוא

הוא מות יומת הרצח: יח או בכלי עץ־יד אשר־ימות
בו הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: יט גאל
הדם הוא ימית את־הרצח בפגעו־בו הוא ימתנו:
כ ואם־בשנאה יהדפנו או־השליך עליו בצדיה
וימת: כא או באיבה הכהו בידו וימת מות־יומת
המכה רצח הוא גאל הדם ימית את־הרצח בפגעו־
בו: כב ואם־בפתע בלא־איבה הדפו או־השליך
עליו כל־כלי בלא צדיה: כג או בכל־אבן אשר־ימות
בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא־אויב לו
ולא מבקש רעתו: כד ושפטו העדה בין המכה ובין
גאל הדם על המשפטים האלה: כה והצילו העדה
את־הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל־
עיר מקלטו אשר־נס שמה וישב בה עד־מות הכהן
הגדל

—שרשים והערות—

אך גרם מיתתו והגורם פטור מדיני אדם.—יד. ידה.—(יח) עץ. עצה.—(יט) גאל הדם וגו', אם אלא חייב בבית דין מצוה ביד גואל הדם להמיתו כאשר יפגע בו.—הוא ימתנו. הפעיל, מצוה בו יותר מכשאר.—הדם. דמה.—בפגעו. פגע.—(כ) בשנאה. שנא.—יהדפנו. הדף, קל, דחפו מראש הגג וכיוצא בו.—השליך. שלך, הפעיל, אפי' לא נגע בו כלל אלא השליך עליו איזה דבר שיש בו כדי להמית.—בצדיה. צדה, בכונה (מיט באַשטעללונג) שארב לו.—(כא) באיבה. איב.—בידו. באיזה אופן שיהיה כגון חנקו או טבעו או כבש עליו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם (סנהדרין ע"ו ב').—(כב) בפתע. (אונפֿאָרזיכטיג).—בלא איבה. שאין איבתם ידועה.—(כג) אשר ימות בה. אפי' יש בה כדי להמית—אבל.—בלא ראות. שלא ראהו.—ראות. ראה, קל.—ויפל. נפל, הפעיל.—והוא וגו'. ואין ידועה ביניהם שום איבה.—מבקש. בקש, פִּעֵל.—רעתו, רוע.—[כד] ושפטו.—שפט, קל.—על וגו'. על יסוד המשפטים המבוארים לעיל (אויף גרונד דיעזער רעכטסאָרדנונגען) שאם ידועה ביניהם איבה ידינוהו למזיד ואם לאו.—[כה] והצילו. נצל, הפעיל.- העדה. יעד, הכפיל תיבה זו שלש פעמים? מכאן למדו רבותינו (ריש סנהדרין) שצריכים להמצא בסנהדרין העוסקים בדיני נפשות שתי עדות של עשרה עשרה עדה שופטת ועדה מצלת פ"ש.—והשיבו. שוב, הפעיל.—נס, נוס, קל.—וישב. קל.—הכהן הגדל. לפי זה אין כל הרוצחים בשגגה מקבלים עונש בשוה יש מאריך בגלותו ויש מקצר? והטעם כי הבוחן לבבות יודע שאין כל השגגות שוות יש שקרבה לפשע ויש ממעט בפשיעתו, והוא גואלי הזמינם לפונדק אחד ונתנם ליד כל אחד ואחד בשעה הראויה (מכות י' ע"ב).—אשר משח אתו. המושח (רש"י), ואפשר לומר שהרוצח משח אותו כי שמן המשחה לא משל לכור (כריתות ה' א') וגם לו יש חלק

הַגָּדֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ כו וְאִם־יָצֹא
יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃
כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ
וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם׃ כח כִּי בְעִיר
מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת
הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃ כט וְהָיוּ
אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃
ל כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ
וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ לא וְלֹא־תִקְחוּ
כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת
יוּמָת׃ לב וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ
לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן׃ לג וְלֹא־תַחֲנִיפוּ

את

—שרשים והערות—

במשיחתו, וכמו שקרא הכתוב מנחתם לחלקם של דתן ואבירם בתמידי צבור (רש"י לעיל טז, טו).—[כו] יצא. יצא קל, אפי' פסיעה אחת (ספרי).—את גבול. כמו הם יצאו את העיר (בראשית מד, ד).—[כז] ורצח וגו' את הרצח. ממה שהאריך הכתוב ולא אמר בקצרה וּרְצָחוֹ למדו רבותינו (מכות י"ב א) שמצות עשה על גואל הדם לרצחו.—אין לו דם. וכמו במחתרת (שמות כב, א) נאמר אין לו דמים? כי הבא במחתרת ואנשיו עמו לסייעו והרג את כלם פטור בין על דמו ובין על דם ורעיותיו (רש"י בראשית ד, י) כי כלם נתחייבו לו מיתה לפי שכלם רודפיו המה, אבל הרוצח שבאו קרוביו לסייעו אין גואל הדם פטור אלא על דם הרוצח בלבד.—[כח] מקלטו. קלט.—ישב. ישב, קל.—ואחרי. אחר.—אחזתו. אחז.—[כט] והיו. היה, קל.—אלה. אל.—לחקת. חקק.—לדרתיכם. דור.—מושבתיכם. ישב.—[ל] לפי. פה, על פי.—עדים. עוד.—ירצח. יהרוג השופט.—יענה. ענה, לא יתנהו השופט להעיד בפניו משום שנאמר לא יקום עד אחד באיש (פסחים קי"ג ב').—[לא] תקחו. לקח, קל.—כפר. להקל בעונשו.—[לב] לנוס. עי' רש"י, ונראה בעיני דפשטיה דקרא כך הוא, בתחלה אמר לא תקחו כפר מן הרוצח במזיד לפטרו לגמרי, ואח"כ הוסיף שלא תקחו ממנו כפר להרשותו לנוס אל עיר מקלטו אשר נס שמה בתחלה בטרם נתברר דינו, כי בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט וב"ד שולחין ומביאין אותו משם וגומרין דינו (מכות ט' ב') אסור להחליף עונש מיתתו בעונש גלות בעד כל כפר, ואח"כ הוסיף עוד אזהרה שלישית (ולא תקחו כפר) לשוב לשבת בארץ וגו' מי שנתחייב גלות לא תקחו ממנו כפר להרשותו לשוב לשבת במקומו, ואפילו אם כבר גלה שם ימים רבים וקבל עונשו והכהן הגדול גוסס בידי שמים (עי' סנהדרין ע"ח א') ועומד למות—אסור להשיבו למקומו בעד כל כפר עד מות הכהן מיתה ממש כי הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו, ושלש האזהרות ולא תקחו כפר עומדות במקום שנים.—[לג] תחניפו. חנף, הפעיל, לא תחייבו את הארץ להעונ

אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־
הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־
אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ: לד וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי
יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ שביעי לו א וַיִּקְרְבוּ
רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־
מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי
הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַיֹּאמְרוּ אֶת־
אֲדֹנִי צִוָּה יְהוָה לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאדֹנִי צֻוָּה בַיהוָה לָתֵת אֶת־נַחֲלַת
צְלָפְחָד אָחִינוּ לִבְנֹתָיו: ג וְהָיוּ לְאֶחָד מִבְּנֵי שִׁבְטֵי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ
וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֹּרַל
נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרֵעַ: ד וְאִם־יִהְיֶה הַיֹּבֵל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנוֹסְפָה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה
לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתֵינוּ יִגָּרַע נַחֲלָתָן: ה וַיְצַו
מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר כֵּן מַטֵּה

בני

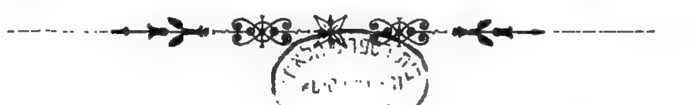
—שרשים והערות—

מכס (פערשולדעט ניכט דאס לאנד) וכן תרגם אונקלוס.—הדם. דמה.—יכפר. כפר, פֻּעַל, לא יתקנה (רש"י בראשית לב, כא).—לדם. הדם, למד במקום הא הידיעה כמו בֵּיר למעלות (תהלים קכא, א) אשר למלך נשען עליו (מ"ב ז, ב).—שפך. פֻּעַל.—[לד] תטמא. טמא, פִּעֵל.—אתם. אנה.—אתם ישבים בה. וקדושתה גדולה.—אני שכן בתוכה. וגם אני שוכן בתוכה ואינני סובל שפיכות דמים.—כי אני ה' שכן וגו'. תמיד אפי' כשחוטאים (ספרי).—[א] ויקרבו. קרב, קַל.—ראשי. ראש.—האבות. אבה, ראשי בתי האבות, כי במשפחה גדולה נמצאים בתי אבות הרבה (יהושע ז, יד).—למשפחת. שפח.—וידברו. דבר, פִּעֵל.—הנשאים. נשא.—ראשי אבות. נשיאי המטות.—[ב] ויאמרו. אמר, קַל, האריכו בדברים.—צוה.—פִּעֵל.—לתת. נתן, קַל.—בנחלה. נחל, בתור נחלת עולם.—בגורל. גרל, ואשר יזכני הגורל הרי הוא שלו לעולם.—ואדני. אדן.—צוה. פֻּעַל.—בה'. בדבר ד' (ת"א).—אחינו. אחה.—לבנתיו. בנה, והרי אלו הדברים סותרים זה את זה, כי אם נחלה בגורל אי אפשר לתת חלק לבנות, ואם ינתן חלק לבנות המעבירות נחלה משבט לשבט אין הנחלה בגורל אמת.—[ג] לנשים. אנש.—ונגרעה. גרע, נפעל, ואפי' אם ירושת הבעל לאו דאורייתא מ"מ הרי אלד לבעלה בנים והבנים יתיחסו למשפחת מטה אביהם והשבט ירשוה.—ונוסף. יסף, נפעל, גורל נחלתן.—המטה. נטה.—תהיינה. היה, קַל.—[ד] ואם יהיה יובל. ואפי' אם יהיה היובל גם אז תשאר נחלתן נוספת על המטה ההוא כי הירושה אינה חוזרת היובל.—יגרע נחלתן. גורל נחלתן.—[ה] ויצו. צוה, פִּעֵל.—כן. כון, נכונים דבריהם.—מטה בני

בני־יוסף דברים: ו זה הדבר אשר־צוה יהוה לבנות
צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך
למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ז ולא־
תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל־מטה כי איש
בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל: ח וכל־בת
ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת
מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל
איש נחלת אבתיו: ט ולא־תסב נחלה ממטה
למטה אחר כי־איש בנחלתו ידבקו מטות בני
ישראל: י כאשר צוה יהוה את־משה כן עשו בנות
צלפחד: מפטיר יא ותהיינה מחלה תרצה וחגלה
ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים:
יב ממשפחת בני־מנשה בן־יוסף היו לנשים ותהי
נחלתן על־מטה משפחת אביהן: יג אלה המצות
והמשפטים אשר צוה יהוה ביד־משה אל־בני
ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: חזק

— שרשים והערות —

יוסף. אע"פ שלא דברה אלא משפחת גלעד לפי שצלפחד אחיהם היה. יחס הדברים לכל בני יוסף כדרך המקראות ליחס ענין פרטי אל הכלל, כמו וימעלו בני ישראל (יהושע ז, א) אע"פ שלא מעל אלא עכן בלבד. —[ו] לבנות צלפחד. על אודותן. —בעיניהם. עין. —[ז] תסב. סבב, נפעל (אבגעוועדנעט ווערדען). —ידבקו. דבק, קל. —[ח] בת. בנה (בְּנַת). —ירשת. ירש. —לאשה. איש, דגש תי' נח. למען. מן ענה (דעם ענטשפרעכענד). —יירשו. קל, כי אם תנשא לשבט אחר לא יתאמן הבעל להורים את הכנעני מנחלת אשתו שאינה משבטו אלא ילך לבניה נחלת השבט כלו, לפיכך לא נהגה האזהרה הזאת אלא בדור הזה בלבד (הגאון מלבי"ם ז"ל). —[ט] ולא תסב נחלה ממטה וגו'. האזהרה הראשונה שבפסוק ז' היתה לכל איש מאישי השבט, והאזהרה הזאת היא לכל השבט כלו שאחרי אשר זכה הגורל לכל שבט ושבט את נחלתו אסור להם לשנות גורלו, כי בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו, (משלי טז, לג) ואל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה (לעיל לג, נד), ואם החליפו או המירו נחלותיהם זו בזו משפט מקח וממכר להם וחוזרת ביובל. — כי איש. כל שבט ושבט, וכן (לעיל לה, ח) נאמר על כל השבט כלו איש. —[י] עשו. עשה, קל. — דודיהן, דוד. — ותהי נחלתן (נקראת) על מטה וגו'. על שם מטה וגו', כמו על שם אחיהם יקראו וגו' (בראשית מח, ו). —[יג] המצות. צוה. —והמשפטים. שפט. —בערבת. ערב. —על. אצל. —

דברים
בינות מקרא

גם באור קצר למתלמדים הנקרא

שרשים והערות

[illegible] כעין התנ"כ הידוע
עם אותיות הגלולות, הבדל השמות
והפעלים והמלים הנרדפים, דקדוק כל
מלה קשה, באור הענין במקומות
הצריכים באור—בדרך הפשט הברור,
מסכים לקבלת חז"ל האמיתית.

מאת הרה"ג המדקדק המפורסם מו"ה

אריה ליב גארדאן

נדפס

בעיה"ק ירושלים תובב"א

בדפוס "מריה" שעהנבוים את זויים.

שנת [illegible] לפ"ק

דברים א

א א אֵ֣לֶּה הַדְּבָרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל
בְּעֵ֖בֶר הַיַּרְדֵּ֑ן בַּמִּדְבָּ֡ר בָּֽעֲרָבָה֩ מ֨וֹל ס֜וּף
בֵּֽין־פָּארָ֧ן וּבֵֽין־תֹּ֛פֶל וְלָבָ֥ן וַחֲצֵרֹ֖ת וְדִ֥י זָהָֽב׃ ב אַחַ֨ד עָשָׂ֥ר
י֙וֹם֙ מֵֽחֹרֵ֔ב דֶּ֖רֶךְ הַר־שֵׂעִ֑יר עַ֖ד קָדֵ֥שׁ בַּרְנֵֽעַ׃ ג וַֽיְהִי֙
בְּאַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה בְּעַשְׁתֵּֽי־עָשָׂ֥ר חֹ֖דֶשׁ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֑דֶשׁ
דִּבֶּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל כְּ֠כֹל אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֹת֖וֹ
אֲלֵהֶֽם׃ ד אַחֲרֵ֣י הַכֹּת֗וֹ אֵ֚ת סִיחֹן֙ מֶ֣לֶךְ הָֽאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁ֥ר
יוֹשֵׁ֖ב בְּחֶשְׁבּ֑וֹן וְאֵ֗ת ע֚וֹג מֶ֣לֶךְ הַבָּשָׁ֔ן אֲשֶׁר־
יוֹשֵׁ֥ב בְּעַשְׁתָּרֹ֖ת בְּאֶדְרֶֽעִי׃ ה בְּעֵ֥בֶר הַיַּרְדֵּ֖ן בְּאֶ֣רֶץ

מואב

—שרשים והערות—

(א) **אלה.** אל.— **הדברים.** דבר, דברי תוכחה בתור צואה לפני הפרדו מהם, ורבותינו קראו לספר הזה בשם **משנה תורה** (סופפלעמענט צור טהארא), לא בשביל שנשנו בכאן כל מצות התורה, כי לא נשנו בספר הזה אלא כארבעים מצות שכבר נזכרו בספרים הראשונים, ויתר המצות הנזכרות בתוכו העולות ליותר משבעים הן כלן חדשות, שכבר נתנו לישראל בסיני או באהל מועד בעל פה, ובהיותן נחוצות מאד לצרך קיום האומה כתבן בכאן על פי ד' לפני הכנסם לארץ, וארכה להזהירם על ע"ז באזהרות אחר אזהרות ובאיומים נוראים כי זה עקר קיום האומה, ובטרם התחיל לדבר אליהם מעניני התורה והמצוה הקדים להוכיחם בתוכחה מגולה על המרותם את פי ד' פעמים רבות לבל ישובו עוד לכסלה, ועי' מש"כ הרמב"ן ז"ל, והכלל שכל הספר כלו מתחלתו ועד סופו כתבו משה על פי ד' לא הוסיף ולא גרע בו דבר, ואפי' הדברים הנראים לכאורה כאלו אמרם מדעת עצמו, על פי ד' נכתבו, כמו המאמר יוסף ד' אליכם ככם אלף פעמים שאמר אליהם, „זו משלי—וד' יברך אתכם כאשר דבר לכם" ערש"י שם, וכן הקללות שבפ' כי תבא נראה כאלו נאמרו מפיו, וכיוצא בהם, הכל נכתב ע"פ הקב"ה כי ישרו דבריו בעיניו וצוהו לכתבם בתורה.— **במדבר.** דבר.— **בערבה,** ערב (וויסטע).— **סוף.** ים סוף.— **תפל לבן די זהב.** כלן שמות מקומות ע"ד הפשט.— (ב) **אחד עשר** וגו' **עד קדש ברנע.** הככר קדש ברנע כולל בתוכו ארצות סיחון ועוג וארץ מואב שעמדו שם בעת ההיא (רמב"ן), ואם היו הולכים ישר מחורב דרך הר שעיר היו מגיעים בכאן בי"א יום, והם הלכו אותו הדרך בארבעים שנה בשביל חטא המרגלים, וסדר המקראות זה אחר זה **אחד עשר יום** וגו' **ויהי בארבעים שנה,** כלומר מה שהיו צריכים ללכת בי"א יום הלכו בארבעים שנה, והקדים להם דבר זה בהיותו נוגע אליו יותר מכל חטאתיהם שעל ידי גרמתו נגזר עליו לבלתי בוא אל הארץ, כי לולא אריכות הנסיעה לא הגיע עדיין זמנה של מרים למות ולא היו צריכים למים שהספיקה להם בארה של מרים—ולא היה מה שהיה, וכמו שהתאונן לפניהם לקמן פסוק ל"ו גם בי התאנף ד' בגללכם (בגרמתכם) וגו' תולה אבדת הארץ בגרמת חטא המרגלים, והמפרשים נדחקו בזה.—(ג) **ויהי.** היה.—**בארבעים.** רבע.—**בארבעים שנה.** כמו בשנת הארבעים (במדבר לג, לח), וכן וב ארבע עשרה שנה (בראשית יד, ה) כמו ובשנת ארבע עשרה (מ"א טו, א).— **בעשתי עשר.** באחד עשר הוא חדש אדר, ומלת עשתי זרה ועי' ראב"ע (במדבר ז, עב).—**ככל אשר צוה ה'.** כמו שכתבנו בפסוק א' שכל דבריו בספר הזה היו על פי ד'.—(ד) **אחרי.** אחר.—**הכתו.** נכה.— **יושב.** ישב, היה יושב.—(ה) **בעבר.** בלד.—

מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃
ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם
שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה׃ ז פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי
וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף
הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת׃
ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם׃ ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת
הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם׃ י יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לָרֹב׃ יא יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף
פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ שני יב אֵיכָה
אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם׃ יג הָבוּ לָכֶם
אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם
בְּרָאשֵׁיכֶם׃ יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־
דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃ טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים

חכמים

—שרשים והערות—

הואיל. יאל, התחיל כמו הנה נא הואלתי (בראשית יח, כז) (רש"י.)— **באר.** באר.— **התורה.**
ירה.— **הזאת.** המבוארת לקמן, כי גם דברי תוכחה תורה הם כמו שנאמר (משלי א, ח) **שמע בני מוסר**
אביך ואל תטש תורת אמך.— **לאמר.** אמר, כדברים האלה.— (ו) **רב.** רבב.— **שבת.** ישב.— **בהר.**
הרר, אצל ההר.— (ז) **פנו.** פנה.— **וסעו.** נסע.— **לכם.** כמו לך לך (בראשית יב, א).— **ובאו.**
בוא.— **שכניו.** שכן.— **ובשפלה.** שפל (נידערונג).— **ובנגב.** נגב (דירדע) **כמו ארץ הנגב**
נתתני (יהושע טו, יט) פרש"י שם חרבה מלשון חרבו פני האדמה ות"א עיבו, **כי גם המקומות**
האלה יהפכו בידכם לגן עדן.— **ובחוף.** חוף (מעערעסקיסטע).— (ח) **נתתי.** נתן.— **לפניכם.**
פנה.— **ורשו.** ירש.— **נשבע.** שבע.— **לאבתיכם.** אבה.— **לתת.** נתן.— **ולזרעם.** זרע.—
(ט) **בעת.** ענה יעת.— **אוכל.** יכל.— **לבדי.** בדד.— **שאת.** נשא.— **אתכם.** אות.—
(י) **הרבה.** רבה.— **והנכם.** הנן.— **ככוכבי.** כבב.— **השמים.** ריש בראשית.— **לרב.** רבב.—
(יא) **יסף.** יסף.— **עליכם.** מן עלה.— **פעמים.** פעם.— **ויברך.** ברך.— (יב) **איכה.** אי כה,
עיקר אי איה.— **אשא.** נשא.— **טרחכם.** טרח.— **ומשאכם.** נשא.— **וריבכם.** ריב, **דין ודברים**
שביניכם.— (יג) **הבו.** יהב, הזמינו.— **לכם.** בשבילכם.— **אנשים.** אנש, חשובים.— **חכמים.**
חכם.— **ונבנים.** בין, ההבדל ראה (בראשית מא, לג).— **וידעים.** ידע.— **לשבטיכם.** שבט,
הנודעים לכם והוחזקים בעיניכם לנאמנים.— **ואשימם.** שים.— **בראשיכם.** ראש.— (יד) **ותענו.**
ענה.— **דברת.** דבר.— **לעשות.** עשה.— (טו) **ואקח.** לקח.— **ואתן.** נתן.— **שרי.** שרר.—

חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים
וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים
לְשִׁבְטֵיכֶם׃ טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר
שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו
וּבֵין גֵּרוֹ׃ יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל
תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים
הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃
יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּן׃ יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל
וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר
אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן
לָנוּ׃ כא רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה
רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־
תֵּחָת׃ שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה
אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ
דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר
נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים

עשר

—שרשים והערות—

אלפים. אלף.— **מאות.** מאה.— **חמשים.** חמש.— **עשרת.** עשר.— **ושטרים.** שטר, משגיחים (אויפזעהער).— (טז) **ואצוה.** צוה.— **שפטיכם.** שפט.— **שמע.** מקור במקום עתיד, תשמעו הטענות שבין אחיכם היטב.— **בין.** מן בינה, כי בכח הבינה מבדילים בין דבר לדבר.— **אחיו.** אחה.— **גרו.** גור.— (יז) **תכירו.** נכר.— **פנים.** פנה, אם אחד מאחיכם בא לדין עם גר אל תכירו פני אחיכם יותר מן הגר.— **תשמעון.** שמע, תשמעו היטב טענות הקטן והגדול בשוה.— **תגורו** גור.— **לאלקים.** לפני אלקים הנצב עמכם בדין (תהלים פב, א; דה"ב יט, ו).— **יקשה.** קשה. **תקרבון.** קרב.— (יט) **ונסע.** נסע.— **ונלך.** ילך— **הגדול.** גדל.— **והנורא.** ירא.— **ראיתם** ראה.— **דרך.** לדרך המובילה אל הר האמורי.— **ונבא** בוא.— (כ) **באתם.** בוא.—(כא) **רש** ירש.— **תחת.** חתת, נפעל.— (כב) **ותקרבון.** קרב.— **כלכם.** כלל, בעזות נמרצה, לפיכך לא נאמר כאן ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם כמו שנאמר לקמן (ה, כ) אלא כלכם בערבוביא.— **ותאמרו.** אמר.— **נשלחה.** שלח.— **ויחפרו.** חפר (ערשפאהען).— **וישבו.** שוב.— (כג) **וייטב.** יטב, כי בטוח הייתי בד' שתיסר

עֶשֶׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט: כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה
וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ: כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם
מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ
טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ: כו וְלֹא
אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כז וַתֵּרָגְנוּ
בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ: כח אָנָה ׀
אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל
וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים
רָאִינוּ שָׁם: כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן
מֵהֶם: ל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם
כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם: לא וּבַמִּדְבָּר
אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ
אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־
הַמָּקוֹם הַזֶּה: לב וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם
לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־

* מלרע　　　　בה

—שרשים והערות—

בעיניהם.— שנים. שנה, נתקיימה מם הרבוי בסמיכות.— (כד) ויפנו. פנה.— ויעלו. עלה.— ההרה. הרר.— ויבאו. בוא.— וירגלו. רגל=רכל, השתמש בלשון זה לרמז שהשתמשו לראות ערותה כמו מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם (בראשית מב, ט).— (כה) בידם. ידה.— מפרי. פרה.— וירדו. ירד. — טובה. טוב, לולא דבתם ע"ד גבורת יושביה היו מעידים על טובה, וכנוגע ליושביה אין הדבר נוגע לכם כי לד' המלחמה.— [כו] אביתם. אבה.— ותמרו. מרה.— פי. פה.— [כז] ותרגנו. רגן (געמורדעט).— באהליכם. אהל.— בשנאת. שנא.— הוציאנו. יצא.— לתת. נתן.— להשמידנו. שמד.— [כח] אנה. אן.— אחינו. אחה.— המסו. מסס. לבבנו. לבב.— עם. עמם. ורם. רמם.— ערים. עיר.— גדלה. גדל.— ובצורת. בצר. — בשמים. עד השמים.— בני. בנה.— ענקים. ענק.— (כט) תערצון. ערץ (בעשמירצט זיין).— תיראון. ירא.— [ל] לפניכם. פנה.— ילחם. לחם. — אתכם. אתת.— לעיניכם. עין.— [לא] ראית. ראה.— נשאך. נשא.— הלכתם. הלך.— המקום. קום.— (לב) ובדבר. דבר.— אינכם. אין.— מאמינם. אמן.— [לג] לתור. תור.— לחנתכם. חנה.—באש. אשש.— לילה. ליל, וההא נוספת לסיבה הנגינה מלעיל.— לראתכם. ראה.— תלכו. ילך.— ובענן ענן.— יומם. יום.—

בָּהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם׃ לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם
וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃ לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא
יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן
אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃ לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם
לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד
לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־
יִשְׂרָאֵל׃ רביעי לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה
וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה
וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ
הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ מא וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ
לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת
הָהָרָה׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא
תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃
מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה

ותזדו

—שרשים והערות—

[לד] **וישמע.** שמע.— **ויקצף.** קצף.— **וישבע.** שבע.— (לה) **באנשים.** אנש.— **האלה.** אל, וההא נוספת.— **הדור.** דור, זמן דירת האדם בארץ.— **הרע.** רוע.— **לאבתיכם.** אבה.— [לו] **זולתי.** זלת.— **אתן.** נתן.— **יען.** (ענטשפרעכענד דעם) מן ענה.— **אחרי ה'.** אחרי רצון ה'.— (לז) **התאנף.** אנף.— **בגללכם.** גלל, בגרמתכם שנתגלגל הדבר על ידכם (ראה לעיל פסוק כ).— **אתה.** אנת.— **תבא.** בוא.— (לח) **העמד.** עמד.— **ינחלנה.** נחל.— [לט] **וטפכם.** טפף (עי' בראשית מג, ח).— **אמרתם.** אמר.— **לבז.** בזז.— **יהיה.** היה.— **ידע.** ידע.— **יירשוה.** ירש.— (מ) **פנו.** פנה.— **וסעו.** נסע.— **המדברה.** דבר.— (מא) **ותענו.** ענה.— **חטאנו.** חטא.— **נעלה.** עלה.— **ונלחמנו.** לחם.— **ותחגרו.** חגר.— **כלי.** כלה.— **ותהינו.** פעל נבנה ממלת הנה שאמרתם הננו ועלינו (במדבר יד, מ). והרב ר' שמשון הירש ז"ל אומר שהוא נבנה מן השם הון (משלי ל, טו) שפירושו די, כלומר בחגרכם כלי מלחמה אמרתם בלבכם שזה די לעלות ההרה ולהכניע את האמורי אפי' מבלי עזרת ד'.— **ההרה.** הרר.— (מב) **אינני.** אין.— **בקרבכם.** קרב.— **תנגפו.** נגף.— **איביכם.** איב.— (מג) **ואדבר.** דבר.— **ותמרו.** מרה. **ותזדו** זוד.—

וַתָּזִ֖דוּ וַתַּעֲל֥וּ הָהָֽרָה׃ מד וַיֵּצֵ֨א הָאֱמֹרִ֜י הַיֹּשֵׁ֨ב בָּהָ֤ר הַהוּא֙
לִקְרַאתְכֶ֔ם וַיִּרְדְּפ֣וּ אֶתְכֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂ֖ינָה הַדְּבֹרִ֑ים
וַֽיַּכְּת֥וּ אֶתְכֶ֛ם בְּשֵׂעִ֖יר עַד־חָרְמָֽה׃ מה וַתָּשֻׁ֥בוּ וַתִּבְכּ֖וּ
לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וְלֹֽא־שָׁמַ֤ע יְהוָה֙ בְּקֹ֣לְכֶ֔ם וְלֹ֥א הֶאֱזִ֖ין אֲלֵיכֶֽם׃
מו וַתֵּשְׁב֥וּ בְקָדֵ֖שׁ יָמִ֣ים רַבִּ֑ים כַּיָּמִ֖ים אֲשֶׁ֥ר יְשַׁבְתֶּֽם׃
ב א וַנֵּ֜פֶן וַנִּסַּ֤ע הַמִּדְבָּ֙רָה֙ דֶּ֣רֶךְ יַם־ס֔וּף כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה
אֵלָ֑י וַנָּ֥סָב אֶת־הַר־שֵׂעִ֖יר יָמִ֥ים רַבִּֽים׃ ס חמישי ב וַיֹּ֥אמֶר
יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ ג רַב־לָכֶ֕ם סֹ֖ב אֶת־הָהָ֣ר הַזֶּ֑ה פְּנ֥וּ
לָכֶ֖ם צָפֹֽנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם֮ צַ֣ו לֵאמֹר֒ אַתֶּ֣ם עֹֽבְרִ֗ים
בִּגְבוּל֙ אֲחֵיכֶ֣ם בְּנֵי־עֵשָׂ֔ו הַיֹּשְׁבִ֖ים בְּשֵׂעִ֑יר וְיִֽירְא֣וּ מִכֶּ֔ם
וְנִשְׁמַרְתֶּ֖ם מְאֹֽד׃ ה אַל־תִּתְגָּר֣וּ בָ֗ם כִּ֠י לֹֽא־אֶתֵּ֤ן לָכֶם֙
מֵֽאַרְצָ֔ם עַ֖ד מִדְרַ֣ךְ כַּף־רָ֑גֶל כִּֽי־יְרֻשָּׁ֣ה לְעֵשָׂ֔ו נָתַ֖תִּי אֶת־
הַ֥ר שֵׂעִֽיר׃ ו אֹ֣כֶל תִּשְׁבְּר֧וּ מֵאִתָּ֛ם בַּכֶּ֖סֶף וַאֲכַלְתֶּ֑ם וְגַם־
מַ֗יִם תִּכְר֧וּ מֵאִתָּ֛ם בַּכֶּ֖סֶף וּשְׁתִיתֶֽם׃ ז כִּי֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ
בֵּֽרַכְךָ֗ בְּכֹל֙ מַעֲשֵׂ֣ה יָדֶ֔ךָ יָדַ֣ע לֶכְתְּךָ֔ אֶת־הַמִּדְבָּ֥ר הַגָּדֹ֖ל

* מלרע

הזה

—שרשים והערות—

(מד) ויצא. יצא.— הישב. ישב.— לקראתכם. קרא.— וירדפו. רדף.— תעשינה. עשה.— הדברים. דבר. ויכתו. כתת, ודקדוק המלה קשה כי משפטה וַיָּכֹתּוּ. — (מה) ותשבו. שוב. — ותבכו. בכה.— קלכם. קול.— האזין. אזן. — (מו) ותשבו. ישב.— ימים. יום.— רבים. רבב.— ימים רבים תשע עשרה שנה (סדר עולם פרק ח').— כימים אשר ישבתם (בקדש ברנע) ונפן ונסע המדברה. כלומר כמספר הימים אשר ישבתם במקומכם בקדש ברנע כן היה מספר הימים אשר הניעכם ד' אחרי כן במדבר עד בואכם שנית אל המקום הזה, כך אמרו רבותינו בסדר עולם שם „י״ט שנה היו חוזרים ומטורפים וי״ט שנה ישבו בקדש ברנע" וכך פירש רב סעדיה גאון ז״ל בפירושו, ובחנם השיג עליו דונש בן לברט בספר תשובותיו על ר״ס, כי דברי הגאון הם דברי הס״ע. ולפי זה יהיו שני הפסוקים האלה סדור שנחלק (ל״ב מדות דר' אלעזר בנו של ריה״ג מדה י״א ע״ש דוגמאות לזה).— (א) ונפן. פנה.— ונסע. נסע.— ונסב. סבב.— (ג) צפנה. צפן.— (ד) העם. עמם.— צו. צוה.— אתם. אנת.— עברים. עבר.— בגבול. גבל.— אחיכם. אחה.— וייראו. ירא.— ונשמרתם. שמר, לבלתי התגרות בם.— (ה) תתגרו. גרה.— אתן. נתן. — מארצם. ארץ.— מדרך. דרך.— כף. כפף, פסת רגל.— ירשה. ירש.— (ו) תשברו. שבר, (ראה בראשית מב, כו).— ואכלתם. אכל, אע״פ שהיה להם המן והבאר צוה לקנות מהם כדי להנותם.— מים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— תכרו. כרה (קויפען) מלשון ואכרה לי (הושע ג, ב).— מאתם. אתת.— ושתיתם. שתה.— (ז) ברכך. ברך.— מעשה. עשה.— ידך. ידה, שגללת מאויביך המצרים. ויש בידך די כסף לקנות לפיכך ראוי לך להראות בשביל הברכות שלקח מהם אביך.— ידע לכתך. ידע צרכי דרכך והכינם לפניך מראש.— לכתך. ילך.— ארבעים.

הַזֶּה זֶה | אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ
דָּבָר׃ ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר׃ ס * וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר
דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־
מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ
יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ י הָאֵמִים
לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים׃ יא רְפָאִים
יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כָּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃
יב וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם
וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל
לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ יג עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ
לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד׃ יד וְהַיָּמִים
אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ | מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל
זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃
טו וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד
תֻּמָּם׃ טז וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת
מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח אַתָּה
עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר׃ יט וְקָרַבְתָּ מוּל

* פסקא באמצע פסוק בני

—שרשים והערות—

רגע. עמך. עמם (בראשית ג, ו).— חסרת. חסר.— [ח] ונעבר. עבר.— הישבים. ישב.— הערבה. ערב.— (ט) תצר. צרר (בעדראנגען).— מלחמה. לחם—[י] האמים. אים (פורכטבארע פֿעלקער).— לפנים. פנה (פֿארמאלס).—ורב. רבב.— ורם. רמם.— כענקים. ענק.— יקראו. קרא, הן קוראים.— (יב) וישמידום. שמד.— לארץ ירשתו. ארץ סיחון ועוג, העמים החדשים האלה לא מלאו את כל הישוב שהיה לפניהם, המואבים לא מלאו כל ישוב האמים ובני עשו לא מלאו כל ישוב החורים ונשאר לפניהם עוד מקום פנוי הרבה שאפשר לעבור שם מבלי לנגע בארצם, בכל זאת אל תעברו אפי' במקומות הפנוים ההם (רעים).— [יג] עתה. מן ענה (שמות כא, י) בעת הזאת.— קמו. קום.— (יד) והימים יום.—הלכנו. הלך.— שלשים. שלש.— ושמנה. שמן. שמונה קדש ברנע בכלל (לעיל א, מו).— תם. תמם.— אנשי. אנש.— למות. מות.—

בְּנֵ֣י עַמּ֔וֹן אַל־תְּצֻרֵ֖ם וְאַל־תִּתְגָּ֣ר בָּ֑ם כִּ֣י לֹֽא־אֶ֠תֵּן מֵאֶ֨רֶץ
בְּנֵי־עַמּ֤וֹן לְךָ֙ יְרֻשָּׁ֔ה כִּ֥י לִבְנֵי־ל֖וֹט נְתַתִּ֥יהָ יְרֻשָּֽׁה׃
כ אֶֽרֶץ־רְפָאִ֥ים תֵּחָשֵׁ֖ב אַף־הִ֑וא רְפָאִ֤ים יָֽשְׁבוּ־בָהּ֙
לְפָנִ֔ים וְהָֽעַמֹּנִ֔ים יִקְרְא֥וּ לָהֶ֖ם זַמְזֻמִּֽים׃ כא עַ֣ם גָּד֥וֹל וְרַ֛ב וָרָ֖ם
כַּֽעֲנָקִ֑ים וַיַּשְׁמִידֵ֤ם יְהוָה֙ מִפְּנֵיהֶ֔ם וַיִּֽירָשֻׁ֖ם וַיֵּשְׁב֥וּ תַחְתָּֽם׃
כב כַּֽאֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ לִבְנֵ֣י עֵשָׂ֔ו הַיֹּֽשְׁבִ֖ים בְּשֵׂעִ֑יר אֲשֶׁ֨ר
הִשְׁמִ֤יד אֶת־הַֽחֹרִי֙ מִפְּנֵיהֶ֔ם וַיִּֽירָשֻׁם֙ וַיֵּשְׁב֣וּ תַחְתָּ֔ם עַ֖ד
הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ כג וְהָֽעַוִּ֛ים הַיֹּשְׁבִ֥ים בַּֽחֲצֵרִ֖ים עַד־עַזָּ֑ה
כַּפְתֹּרִים֙ הַיֹּֽצְאִ֣ים מִכַּפְתֹּ֔ר הִשְׁמִידֻ֖ם וַיֵּשְׁב֥וּ תַחְתָּֽם׃
כד ק֣וּמוּ ס֠עוּ* וְעִבְר֞וּ אֶת־נַ֣חַל אַרְנֹ֗ן רְאֵ֣ה נָתַ֣תִּי בְ֠יָדְךָ
אֶת־סִיחֹ֨ן מֶֽלֶךְ־חֶשְׁבּ֧וֹן הָֽאֱמֹרִ֛י וְאֶת־אַרְצ֖וֹ הָחֵ֣ל רָ֑שׁ
וְהִתְגָּ֥ר בּ֖וֹ מִלְחָמָֽה׃ כה הַיּ֣וֹם הַזֶּ֗ה אָחֵל֙ תֵּ֤ת פַּחְדְּךָ֙
וְיִרְאָ֣תְךָ֔ עַל־פְּנֵי֙ הָֽעַמִּ֔ים תַּ֖חַת כָּל־הַשָּׁמָ֑יִם אֲשֶׁ֤ר
יִשְׁמְעוּן֙ שִׁמְעֲךָ֔ וְרָגְז֥וּ וְחָל֖וּ מִפָּנֶֽיךָ׃ כו וָֽאֶשְׁלַ֤ח
מַלְאָכִים֙ מִמִּדְבַּ֣ר קְדֵמ֔וֹת אֶל־סִיח֖וֹן מֶ֣לֶךְ חֶשְׁבּ֑וֹן דִּבְרֵ֥י

* ס' דגושה — שלום

—שרשים והערות—

[יט] וקרבת. קרב.— תצרם. צרר.— [כ] רפאים. רפא, גבורים נוראים ובלשון בני נח׳ קורא אותם רפאים (אלמים) כמו הנפילים (בראשית ו, ד) שהיו מצוינים בגובהם וקורא אותם נפילים בלשון בני נח, כי נפילים הם נפלי אשת הקטנים מאד.— אף היא. הארץ מואב שהיו בה לפנים גבורים איומים.— זמזמים. שמפני גבהם לא נשמע קול דבריהם לאנשים שפלים אלא כזמזום. הדבורים.— [כב] כאשר עשה. הקב"ה.— לבני עשו שלא יכלו בגבורתם להוריש את החורי אלא הקב"ה הורישו לפניהם, וכמו כן לא יכלו העמונים והמואבים להוריש גבורים נוראים כהאמים והרפאים אלמלא עזרת הקב"ה, וכמו כן העוים שישבו בחצרים פתוחים (ויקרא כה, לא) כי סמכו על גבורתם ולא פחדו ולא רוו מכל אויב בעולם, באו הכפתורים והשמידום, לכן אמרתי לכם אז גם אני קמו סעו ועברו וגו׳ ואל תפחדו ואל תרהו מפני סיחון ועוג הגבורים האיומים, כי ד׳ אלקיך אשר הוריש את הגבורים הנזכרים מפני עמים חלשים מהם הוא יוריש גם את הגבורים האלה מלפניך, וכמו כן יהיה גם בבואכם אל הארץ.— החל. חלל.— רש כמו רש בזירי (לעיל א, כא).— והתגר גרה.— [כה] תת. נתן.— פחדך. פחד.— ויראתך. ירא, פחד מספק היזק, יראה מהיזק ודאי.— העמים. עמם.— תחת. מן נחת.— ישמעון. שמע.— ורגזו. רגז (בעשטירצט ווערדען).— וחלו. חיל (אנגסטוועה בעקאממען), וכן הוא אומר (שמות טו, יד) שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת.— מפניך. פנה.— [כו] ואשלח. שלח.— מלאכים. לאך, העושים מלאכת שולחיהם.— דברי. דבר.— שלום, שלם.—

שָׁל֖וֹם לֵאמֹֽר׃ כז אֶעְבְּרָ֣ה בְאַרְצֶ֔ךָ בַּדֶּ֖רֶךְ בַּדֶּ֣רֶךְ אֵלֵ֑ךְ
לֹ֥א אָס֖וּר יָמִ֥ין וּשְׂמֹֽאול׃ כח אֹ֣כֶל בַּכֶּ֤סֶף תַּשְׁבִּרֵ֙נִי֙
וְאָכַ֔לְתִּי וּמַ֛יִם בַּכֶּ֥סֶף תִּתֶּן־לִ֖י וְשָׁתִ֑יתִי רַ֖ק אֶעְבְּרָ֥ה
בְרַגְלָֽי׃ כט כַּאֲשֶׁ֣ר עָֽשׂוּ־לִ֞י בְּנֵ֣י עֵשָׂ֗ו הַיֹּֽשְׁבִים֙ בְּשֵׂעִ֔יר
וְהַמּ֣וֹאָבִ֔ים הַיֹּֽשְׁבִ֖ים בְּעָ֑ר עַ֤ד אֲשֶׁר אֶֽעֱבֹר֙ אֶת־הַיַּרְדֵּ֔ן
אֶל־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ נֹתֵ֥ן לָֽנוּ׃ ל וְלֹ֣א אָבָ֗ה
סִיחֹן֙ מֶ֣לֶךְ חֶשְׁבּ֔וֹן הַעֲבִרֵ֖נוּ בּ֑וֹ כִּֽי־הִקְשָׁה֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ
אֶת־רוּח֗וֹ וְאִמֵּץ֙ אֶת־לְבָב֔וֹ לְמַ֛עַן תִּתּ֥וֹ בְיָדְךָ֖ כַּיּ֥וֹם
הַזֶּֽה׃ ס ששי לא וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֵלַ֔י רְאֵ֗ה הַחִלֹּ֙תִי֙ תֵּ֣ת
לְפָנֶ֔יךָ אֶת־סִיחֹ֖ן וְאֶת־אַרְצ֑וֹ הָחֵ֣ל רָ֔שׁ לָרֶ֖שֶׁת אֶת־
אַרְצֽוֹ׃ לב וַיֵּצֵא֩ סִיחֹ֨ן לִקְרָאתֵ֜נוּ ה֧וּא וְכָל־עַמּ֛וֹ לַמִּלְחָמָ֖ה
יָֽהְצָה׃ לג וַֽיִּתְּנֵ֛הוּ יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ לְפָנֵ֑ינוּ וַנַּ֥ךְ אֹת֛וֹ וְאֶת־
בָּנָ֖ו וְאֶת־כָּל־עַמּֽוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּ֤ד אֶת־כָּל־עָרָיו֙ בָּעֵ֣ת הַהִ֔וא
וַֽנַּחֲרֵם֙ אֶת־כָּל־עִ֣יר מְתִ֔ם וְהַנָּשִׁ֖ים וְהַטָּ֑ף לֹ֥א הִשְׁאַ֖רְנוּ
שָׂרִֽיד׃ לה רַ֥ק הַבְּהֵמָ֖ה בָּזַ֣זְנוּ לָ֑נוּ וּשְׁלַ֥ל הֶעָרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר
לָכָֽדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵ֞ר אֲשֶׁר֩ עַל־שְׂפַת־נַ֨חַל אַרְנֹ֜ן וְהָעִ֨יר
אֲשֶׁ֤ר בַּנַּ֙חַל֙ וְעַד־הַגִּלְעָ֔ד לֹ֤א הָֽיְתָה֙ קִרְיָ֔ה אֲשֶׁ֥ר שָׂגְבָ֖ה

* מלא ו' * בניו קרי * חסר י' ממנו

—שרשים והערות—

(כז) אעברה. עבר.— בארצך. ארץ.— בדרך בדרך. כפל הלשון לחזק המאמר דוקא בדרך.— אלך. ילך.— אסור. סור.— ימין. ימן.— ושמאול. שמל.— (כח) תשברני. שבר (לעיל פסוק ו').— ואכלתי. אכל.— תתן. נתן.— ושתיתי. שתה.— רק. מן ריק.— ברגלי. רגל.— (כט) בני עשו. שמכרו לי ג"כ.— הישבים. ישב.— (ל) ולא אבה. בלי שום טענה (בראשית לט, ח).— העברנו. עבר.— בו. שם נגע בו.— הקשה. קשה.— רוחו. רוח.— לבבו. לבב.— בידך. ידה.— כיום הזה. כאשר ראית.— (לא) החלתי. חלל.— לרשת. ירש.— [לב] ויצא. יצא.— לקראתנו. קרא.— [לג] ונך. נכה.— בנו. בנה, ובסוף חקת (כא, כד) לא נזכרו בניו בסיחון, ובהוסף בעוג? ונראה כי בא זה ולמד על זה ומדה היא בתורה (ברייתא דל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג מדה י"ט) מדבר שנאמר בזה והוא הדין לחברו, עיי"ש דוגמאות לזה.— (לד) ונלכד. לכד.— עריו. עיר.— ונחרם. חרם.— עיר מתם. (בעפֿאלקערטע שטאדט).— מתם. מתה (בעפֿאלקערונג).— והנשים. אנש.— והטף. טפף.— השארנו. שאר.— שריד. שרד (פֿליכט-לינג).— (לה) הבהמה. בהם.— בזזנו. בזז.— [לו] שפת. שפה.— היתה. היה.— קריה. קרה.

מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ לז רַק אֶל־
אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר
וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ
הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ
כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ
לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב
בְּחֶשְׁבּוֹן׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־
הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ
שָׂרִיד׃ ד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה
קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל
אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת
חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה
מְאֹד׃ ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ
חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ ז וְכָל־
הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ ח וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא
אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ ט צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן

שרין

—שרשים והערות—

(בראשית כג, ב).— **שגבה.** שגב (איבערוואלטיגט).— **הכל.** כלל.— **לפנינו.** פנה.— (לז) **קרבת.** קרב.— **יד.** ידה, מקום.— **ההר.** הרר. **צוה ה' אלקינו.** לבלתי עבור שמה.— (א) **ונפן.** פנה.— **ונעל.** עלה.— **למלחמה.** לחם.— [ב] **תירא.** ירא.— **נתתי.** נתן.— **אתו.** אות.— **עמו.** עמם.— **ארצו.** ארץ.— **ועשית.** עשה.— **יושב.** היה יושב.— [ג] **ונכהו.** נכה.— (ד) **בעת.** ענה (ענת).— **לקחנו.** לקח.— **מאתם.** אתת.— **ששים.** ששה. (יחזקאל מה, יג).— **חבל.** (געגענד).— **ממלכת.** מלך.— (ה) **בצרת.** בצר.— **חומה.** חמה.— **גבהה.** גבה.— **דלתים.** דלת, עם דלתות כפולות מבית ומחוץ.— **ובריח.** ברח.— **לבד.** בדד.— **הפרזי.** פרז, העם הפרזי.— [ז] **בזונו.** בזז.— (ח) **שני.** שנה.— (ט) **יקראו.** קרא, היו קוראים.— **שרין.** שרה, לפי שהיה להם כעין שריון ומגן במלחמה להכות את האויב מבוא מגבולם.— **שניר.** הר שלג בשביל השלג השוכן עליו תמיד, אבל לא החזיקוהו למגן בפני אויב כי בטחו בגבורת ישע ימינם, ובכל זאת לא עמדו בפנינו כי

שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃ י כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר
וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי
מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר
מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא
בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת
רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ׃ יב וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת
הַהִוא מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד
וְעָרָיו נָתַתִּי לָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי׃ יג וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־
הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל
חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים׃
יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל
הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן
חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ שביעי טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־
הַגִּלְעָד׃ טז וְלָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל
אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי
עַמּוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם
הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃

* כתיב בח'

ואצו

—שרשים והערות—

ד' נלחם לנו.— (י) המישר. ישר (עבענע).— [יא] כי רק עוג. ואם תרצו לדעת מי הוא עוג? דעו כי רק הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים שהכחום בני עמון (לעיל ב, כ) ומפני גבורתו הנוראה לא יכלו לו ומלך על ארץ הבשן.— הנה. זעהע!— ערשו. ערש ילדותו, שהניחוה אנשים לזכר גבורת הרפאים להודיע לבאי עולם את מי כבשו.— ברבת. בעיר רבה (ש"ב יא, א) שהיתה מרובה באוכלסין.— אמות. אמה.— ארכה. ארך.— וארבע. רבע.— רחבה. רחב.— באמת איש. כזרוע איש הגדול בבני אדם (רמב"ן) כמו וחזקת והיית לאיש (מ"א ב, ב).— (יב) ואת הארץ הזאת. ראו וְהִתַּמְּהוּ, כי ארץ הרת גבורים כזאת נכבשה לפנינו וירשנוה! ואם כן היש לכם אפוא לפחוד מפני גבורי כנען?— [יג] לכל הבשן. המשתרע על פני כל ארץ הבשן.— ההוא. החבל ההוא.— יקרא. קרא. יִקָּרֵא שמו בישראל ארץ רפאים לזכרון עולם שנכבשה לפנינו ארץ נוראה כזאת, וזה יתן בלבכם עוז ותעצומות בכל מלחמותיכם העתידות.— (יד) גבול. גבל.— את הבשן. נשוא לתיבת אתם (עקספלאנאטיוו), את מי קרא על שמו? את הבשן.— חות. חוה.— [טו] תוך הנחל וגבל. כל תוך הנחל ביחד עם גבולו.— גבול בני עמון. ההוא גבול בני עמון.— [יז] והערבה. ערב.— וגבל. וגבולו.— אשדת. אשד (אויספליססע).— הפסגה. פסג=פסק

יח וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן
לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי
אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃ יט רַק נְשֵׁיכֶם
וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ
בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ מפטיר כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ
יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ
לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי
בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה
לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃ כב לֹא
תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃

ס ס ס

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃ כד אֲדֹנָי
יֱהֹוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ
אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־
נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם

מלא דמלא ולא

—שרשים והערות—

(אבשיססיגעס געבירגע).— מזרחה. זרח.— (יח) ואצו. צוה.— לרשתה. ירש.— חלוצים. חלץ. מזוינים בכלי זין.— תעברו. עבר.— אחיכם. אחה.— (יט) רק. ריק.— נשיכם. אנש.— וטפכם. טפף. ומקנכם. קנה.— ידעתי וגו' לכם. מאמר מוסגר.— ידעתי. ידע.— רב. רבב.— ישבו. ישב.— בעריכם. עיר.— נתתי. נתן.— (כ) יניח. נוח.— ושבתם. שוב.— (כא) צויתי. צוה.— עיניך. עין.— הראת. ראה.— לשני. שנה.— המלכים. מלך.— האלה. אל.— יעשה. עשה.— (כב) תיראום. ירא.— הנלחם. לחם.—

(כג) ואתחנן. חנן.— (כד) אתה. אנת. החלות. חלל.— להראות. ראה.— עבדך. עבד.— גדלך. גדל.— ידך. ידה.— החזקה. חזק.— וכגבורתך. גבר.— (כה) אעברה. עבר.— הטובה. טוב.— ההר. הרר.— (כו) ויתעבר. עבר.— למענכם. ענה, כסבתכם.— ויאמר.

וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר
אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ כז עֲלֵה | רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא
עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־
לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ כח וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא
יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא
מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־
הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם
לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ ב לֹא תֹסִפוּ
עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ
לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל
פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר
הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני ה רְאֵה | לִמַּדְתִּי
אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי

לעשות

—שרשים והערות—

אמר.— **רב.** רבב, די.— **תוסף.** יסף.— (כז) **ושא.** נשא.— **ימה.**— ימם.— **וצפנה.** צפן.— **ותימנה.** ימן.— (כח) **ואמצהו.** אמץ, וחזקהו ברוח גבורה, ואמצהו בבטחון כי.— **ינחיל.** נחל.— (כט) **ונשב.** ישב.— **בגיא.** גיא, אפשר שתפלתי היתה מועלת או כי דור המרגלים כבר מתו וחטא הכאר לא היה גדול כל כך, אבל עון פעור איבד את הכל, אבדתם אותי ואבדתי בשבילכם את הארץ.— [א] **ועתה.** מן ענה (שמות כא, י) וכעת.— **החקים.** חקק.— **המשפטים.** שפט.— **אנכי.** שאתם יודעים אותי לאוהבכם באמת, או אנכי אשר שמעתים בעצמי מפי הגבורה.— **מלמד.** למד.— **לעשות.** עשה.— **תחיו.** חיה.— **ובאתם.** בוא.— **וירשתם.** ירש.— (ב) **תספו.** יסף.— **תגרעו.** גרע.— **לשמר.** שמר.— **מצוה.** צוה.— (ג) **עיניכם הראות.** איך תוכלו להמשך עוד אחרי עון פעור—הלא אתם בעצמכם ראיתם אחרית הרשעים שנמשכו אחריו (במדבר כה, ט).— **השמידו.** שמד.— **מקרבך.** קרב.— [ד] **ואתם.** אבל אתם שאתם דבקים בה'.— **הדבקים.** דבק.— **היים.** חיי.— (ה) **ראה.** ישראל!— כן, עקרו כף הדמיון בתוספת נון התאר להורות על דמיון אמתי בלי שום נטיה, וכן הוראה הנונין הנוספות בסופי הפעלים שהפעולה צריכה להעשות

לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ: ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם
וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים
הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה:
ז כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו: ח וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ
חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם: ט רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר
נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ
וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ
וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: י יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם
אֶת־דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר
הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן:
יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ
עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל: יב וַיְדַבֵּר יְהוָה

אליכם

—שרשים והערות—

בדיוק בלי תוספת וגרעון כל שהוא.— **שמה.** דאהין, שם, דארט.— (ו) **חכמתכם.** חכם.— **ובינתכם.** בון, עי' (ברכות מא לג).— **לעיני.** עין.— **העמים.** עמם.— **ישמעון.** שמע.— **הגוי.** גוי, מן ה' כי גוי כלו כגוי אחד.— (ז) **קרבים.** קרב, שאלהיו הרבים שהיו קרובים אליו כה' אלקינו היחיד והמיוחד קרוב לכלנו. אבל לבעלי המסרת השם הזה קדש.— (ח) **צדיקם.** צדק, מצודקים.— **התורה.** ירה. — (ט) **השמר ושמר.** אזהרה אחר אזהרה מפני נחיצות הדבר.— **נפשך.** נפש.— **תשכח.** שכח.— **הדברים.** דבר.— **ראו.** ראה.— **ופן.** מן פנה, המסופק בדבר פונה לכל הצדדים.— **יסורו.** סור.— **מלבבך.** לבב.— **ימי.** יום.— **והודעתם.** ידע.— **לבניך.** בנה, הבנים בונים את בית הוריהם ובלתם הם נלמודים כערער בערבה.— (י) **יום.** היום הזה אל תשכח לנצח.— **עמדת.** עמד.— **באמר.** אמר.— **הקהל.** קהל.— **ליראה.** ירא.— (יא) **ההר.** הרר.— **באש.** אשש.— **לב.** לבב, אמצע השמים כמו בלב ים (ראב"ע).— **חשך ענן וערפל.** כך היה סדר המראה, מבחוץ נראתה אש אוכלת (שמות כד, יז), ואח"כ חשך ענן (חשכת ענן) כמו שנאמר שם ויבא משה בתוך הענן, ומבפנים ערפלי טהר אשר שם האלקים (שם כ, יח).— (יב) **שמעים.** שמע.— **ותמונה.** מון, ותמונת מדבר שמשם יוצא הקול.— **אינכם.** אין.— **זולתי.** זול, עקרו כל שנוזל ויוצא מתוך הכלל.— **זולתי קול.** מלבד מה ששמעתם אותו באזניכם.—

אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה
אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל׃ יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר
צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי
לֻחוֹת אֲבָנִים׃ יד וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד
אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ טו וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד
לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה
אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ טז פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם
לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה׃
יז תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר
כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ יח תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה
תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ יט וּפֶן־
תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת־
הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

אתם

—שרשים והערות—

ראיתם גם בעיניכם את השנוים הנעשים באויר ע"י יציאת הקול, כי כל קול מכה באויר גלים בלתי נראים (וויבראציאָן), אבל קול אלקים חיים הכה באויר גלים ורעידות נראות לעינים, לכך נאמר (שמות כ, יח) וכל העם רואים את הקולת.— [יג] ויגד. נגד.— בריתו. ברת, והרבוי בריתות (נדרים ל"א, כ'), התורה נקראת ברית כי על פי הדברים האלה כרת הקב"ה אתנו את הברית (שמות לד, כו).— לעשות. עשה, כלומר לקיימם, כי רוב עשרת הדברות הם מניעה מעשות.— ויכתבם. כתב.— שני. שנה.— לחות. לוח.— אבנים. אבן, (עי' שם כד, יב).— (יד) עברים. עבר.— לרשתה. ירש.— [טו] לנפשתיכם. נפש, להגות בשום תמונה בעולם.— [טז] תשחתון. שחת, דרככם.— סמל. אפי' שלא לעבדו אלא בתור סימן וסמל בלבד (אלם סימבאָל).— תבנית. בנה, בתבנית (מאָדעלל).— (יז) בהמה. בהם.— צפור. צפר.— תעוף. עוף.— בשמים. באויר הרקיע.— (יח) באדמה. אדם.— במים. מוי.— מתחת לארץ. למטה משטח הארץ.— [יט] תשא. נשא.— עיניך. עין.— השמימה. תתחיל בעשיית סימנים ותסיים בע"ז גמורה לעבוד את גרמי השמים, כי תאמר בלבך שהקב"ה מסר בידם הנהגת העולם על דעת עצמם ומפני זה ראוי לכבדם ולעבדם.— הכוכבים. ככב.— כל צבא השמים. כלל ופרט וכלל כדרך המקראות.— ונדחת. נדח.— והשתחוית. שחה.— ועבדתם. עבד. — אשר חלק וגו' העמים. להאיר לכלם ולהנהיגם על פי ד', כי יש לכל עם כוכב ומזל ושר בשמים לסדר עניניו ולהנהיגו על פי רצון ד', (עי' רמב"ע), ולכן תדמה בלבך שגם אתה מנוהג על פיהם ככל העמים, ומן הטעות הזאת תבוא גם אתה

אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ וְאֶתְכֶם לָקַח
יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ
לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַיהוָה הִתְאַנֶּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם
וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ כב כִּי אָנֹכִי מֵת
בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם
פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם
וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא׃ פ כה כִּי־
תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם
וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־
אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃ כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן
יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם
בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֶגְ יְהוָה
אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם

—שרשים והערות—

לעבדם כאשר טעו כל גויי הארץ, לפיכך אני מעורר אתכם לדעת כי אתם יוצאים מכלל כל האומות אפי' בדבר ההנהגה ואין לכם שום שייכות עם צבא השמים ואין לכם שום סיבה לתעות אחריהם.— (כ) ויוצא. יצא.— להיות. היה.— לעם. עמם.— נחלה. נחל, להשגיח עליכם השגחה פרטית כאדם המשגיח על נחלתו תמיד.— (כא) התאנף. אנף.— דבריכם. דבר, על אודותיכם (רש"י).— וישבע. שבע.— לבלתי. בל, בתוספת תיו, ידעתי כי אלו נכנסתי עמכם לארץ הייתי מונע אתכם מע"ז, אך לדאבון לבי כבר נגזרה גזרה שאמות בארץ הזאת לפיכך אני מרבה להזהירכם על כך.— (כג) השמרו. שמר.— תשכחו. שכח.— צוך. צוה, לבלתי עשותם.— (כד) אש. אשש.— אכלה. אכל.— קנא. (אייפערזיכטיג).— (כה) תוליד. ילד.— בנים. בנה.— ונושנתם. ישן.— ועשיתם. עשה.— הרע. רוע.— להכעיסו. כעס.— (כו) העידתי. עוד.— אתם. אנת.— עברים. עבר.— לרשתה. ירש.— תאריכן. ארך.— ימים. יום.— עליה. עלה.— השמד. שמד.— (כז) והפיץ. פוץ.— ונשארתם. שאר.— מתי. מתה.— מספר. ספר (גערינגע אנצאהל).— בגוים. גוי.— ינהג. נהג.— אתכם. אות.— (כח) מעשה. עשה.— ידי. יד.—

עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא
יְרִיחֻן׃ כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ
כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ
וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית
אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים
רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים׀
אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם
הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ לג הֲשָׁמַע
עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ
אַתָּה וַיֶּחִי׃ לד אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי
מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד
חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־

עשה

—שרשים והערות—

עץ. עצה.— יראון. ראה.— ישמעון. שמע. — יריחן. ריח, כל כך תתגשו בגייהם. — (כט) ובקשתם. בקש.— ומצאת. מצא. אבל כאשר תבקשוהו בצר לכם תמצאוהו.— תדרשנו. דרש.— לבבך. לבב.— נפשך. נפש, עכשו בטרם ירדתם ממדרגתכם הגבוהה הוא נדרש לכם בנקל, אבל אחרי ירידה כזאת תצטרכו לדרשו במסירת נפש.— (ל) בצר. צרר, שעור הכתוב בצר לך באחרית הימים ומצאוך וגו' ושבת, כאשר יצר לך קרוב לקץ הימין וימצאוך כל הדברים שאמרתי.— הדברים. דבר.— האלה. אל.— באחרית. אחר.— ושבת. שוב, אז בטוח אני כי תשוב עד ד' אלקיך.— ושמעת. שמע.— בקולו. קול, כי הצרות יחזירוך למוטב, וכמו שאמרו רבותינו (סנהדרין צ"ז ב') הקב"ה מעמיד להם וכו' שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה, ולפיכך אמר עד ה' ולא אל ה', כי אל ד' פירושו תשובה גמורה מאהבת ד' אבל עד ד' עד ולא עד בכלל, וכן אמר לקמן (ל, ב), ואע"פ שאין תשובה כזאת שלמה אלא הכרחית – מ"מ יקבלנה הקב"ה ממך.— (לא) כי וגו'. לא בדין אלא ברחמים.— ירפך. רפה, מידו לאבוד בגוים (לאז לאססען).— ישחיתך. שחת.— ישכח. שכח. — ברית. ברת.— אבתיך. אבה.— נשבע. שבע.— (לב) כי שאל נא. ראה כי אהבתו אליך.— ראשנים. ראש.— היו. היה.— לפניך. פנה.— ולמקצה. ולכל המקומות אשר מקצה וגו'.— הנשמע. שמע.— (לג) עם. עמם, נגזר ממלת עם שכלם מסכימים לדעה אחת כללית ומתאחדים זה עם זה. — (לד) הנסה אלהים. האם נסה איזה אלהים מאלהי העמים לבוא וגו'.— לקחת. לקח.— במסת. נסה.— באתת. אות.— ובמפתים. מפת, ראה (שמות ז, ג).— ובמלחמה, לחם, עם המצרים על הים ועם עמלק ברפידים.— וביד. ידה.— חזקה. חזק.—

עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ לה אַתָּה
הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ׃
לו מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ
הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃
לז וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו
וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם
גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־
אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־
לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־
הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ מ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֹתָיו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ
וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ שלישי מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ
עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃ מב לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ
אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ
מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃
מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־

ראמת

—שרשים והערות—

ובזרוע. זרע.— נטויה. נטה.— ובמראים. ירא.— גדלים. גדל.— (לה) הראית. ראה, טכחת (איבערצייגט ווארדען).— לדעת. ידע. — מלבדו. בדד.— (לו) ליסרך. יסר.— אשו. אשש.— (לז) ויבחר. בחר, עבר מהופך תחת עבר יבר, בשביל אהבת אבתיך בחר בזרעם אחריהם אע"פ שאינם כדאים, ראה (שמות כ, כא).— בזרעו. זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו (דה"א טז, יג).— ויוצאך. יצא.— בפניו. בעצמו ובכבודו כמו ופניך הולכים בקרב (ש"ב יז, יא).— בכחו. כוח.— (לח) להוריש. ירש.— גוים. גוי.— ועצמים. עצם.— מפניך. גב על להוריש.— להביאך. בוא.— לתת. נתן.— ארצם. ארץ.— נחלה. נחל.— (לט) והשבת. שוב.— לבבך. לבב.— ממעל. עלה.— מתחת. מן נחת.— (מ) ושמרת. שמר.— חקיו. חקק.— מצותיו. צוה.— ייטב. יטב.— ולבניך. בנה.— ולמען. ענה.— (ענטשפרעכענד דעם).— תאריך. ארך.— ימים. יום.— האדמה. אדם.— כל הימים. עולמית.— (מא) יבדיל. בדל, כמו אז ישיר (שמות טו, א) אז ידבר יהושע (יהושע י, יב) אז יבנה שלמה (מ"א יא, ז).— ערים. עיר.— מזרחה. זרח.— (מב) לנס. נוס.— שמה. דאהין, שם, דארט.— ירצח. רצח.— רעהו. רוע.— מתמל. תמל.— שלשם. שלש.— אחת. אחד (אחדת).— הערים. עיר.— וחי. חיי.— (מג) המישר. ישר.—

רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי: מד וְזֹאת
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מה אֵלֶּה
הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם: מו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא
מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב
בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם: מז וַיִּירְשׁוּ אֶת אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ | עוֹג מֶלֶךְ־
הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח
שָׁמֶשׁ: מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־
הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן: מט וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה: פ
ה רביעי א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם:
ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב: ג לֹא אֶת־
אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ
אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים: ד פָּנִים | בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה

עמכם

—שרשים והערות—

(מד) **התורה**. ירה, התורה הזאת להציל את הרוצח בשגגה מיד גואל הדם, ובכלל להבדיל בין שוגג למזיד, ולהקדים תקנת המכשולים אפי' בטרם הגיע זמנם, ולחשוב הכונות המצוה כעצם המצוה, ולבלתי מנוע את עצמו מקיום המצות אפי' אם נגמר דינו למיתה, התורה הזאת שם משה גם לפני בני ישראל בהסברה מבוארת היטב (הגאון האב"ד מפרעססבורג ז"ל).— **שם**. שום.— (מה) **העדת**. עוד, הם מצות הזכרון שהם עדות ישראל כמועדים ומילה וציצית ותפילין.— **והמשפטים**. שפט.— **בצאתם** יצא, שנה להם קצת מצות שכבר נאמרו בצאתם ממצרים, ובפעם בפעם הפסיק בדברי מוסר ותוכחה.— (מו) **בעבר**. אצל, ומתי שנה להם? עכשו בעמדם אצל הירדן.— **יושב**. היה יושב.— **הכה**. נכה.— (מז) **שני**. שנה.— **מלכי**. מלך.— [מח] **שפת**. שפה.— **הר**. הרר.— **שיאן**. נשא, לפי שהוא נשא אחד יותר מעשרת אלפים רגל ככתוב בתבואות הארץ הוצאת לונן דף ע' ע"א— **חרמון**. חרם, שאין שם ישוב אלא שלג.— (מט) **הערבה**. ערב.— **אשדת הפסגה**. (לעיל ג' יז).— (א) **ויקרא** קרא.— **ולמדתם**. למד.— [ג] **אבתינו**. אבה.— **אתנו**. אתת, לא את אבותינו בלבד כי גם אתנו כמו שנאמר (לקמן כט, יג).— **כלנו**. כלל.— **חיים**. חיי.— [ד] **פנים**. פנה.—

עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה
וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי
יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר: ס ו אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים: ז לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: ח לֹא־
תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל | כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל
וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם | מִתַּחַת לָאָרֶץ:
ט לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים
וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי: י וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי
וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו*: ס יא לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ
לַשָּׁוְא: ס יב שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר
צִוְּךָ | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: יג שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּךָ: יד וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה | וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ
וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ: טו וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד
הָיִיתָ | בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד
חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת

* מצותי קרי

את

- שרשים והערות -

בפנים. למטה ממדרגת פנים אל פנים (שמות לג יא).— **האש,** אשם.— (ה) **בעת.** ענה.— **להגיד.** נגד.— **יראתם.** ירא.— **עליתם.** עלה.— **בהר.** מפני האיסור.— (ו) **אנכי. וגו'.** באֵרנו לעיל (שמות כ, ב) ועיי"ש (לו, ח).— (יב) **כאשר צוך ה'.** בשביל מלות הבם ולא לתכלית מנוחה והרגוע.— **צוך.** צוה.— (יד) **ינוח.** נוח. אם תכוין לשם ד' זכר למעשה בראשית תחן גם אותם לנוח, אבל אם תכוין רק להנאתך אז לא תדאג למנוחתם.— (טו) **וזכרת.** זכר, **והוכה עליך לדאוג למנוחת** עבדיך כדי שעל ידי זה תזכור גם יצ"מ, ולפי זה שמירת השבת היא גם כן זכר ליצ"מ, **ולפיכך אנו** אומרים בנוסח הקידוש בתחלה זכרון למעשה בראשית שהוא העקר כמו שכתוב **בדברות הראשונות,** **ואח"כ** מוסיפים זכר ליציאת מצרים בכלל כל המועדים, ולגירסת הכל בו **אומרים גם בתפלה**

אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן | יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יז לֹא תִּרְצָח ס
וְלֹא תִּנְאָף׃ ס וְלֹא תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית
רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל
גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם
אֵלָי׃ כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר
בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃
כא וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־
גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ
כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ כב וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת
כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים | אֲנַחְנוּ

לשמע

—שרשים והערות—

זכר למע״ב וליצ״מ. וכך משמע מלשון הרשב״ם (פסחים קי״ז ב׳ בד״ה צריך שיזכיר) „בין בכוס בין בתפלה של שבת" עכ״ל.— היית. היה.— ויצאך. יצא.— ביד. ידה.— חזקה. חזק.— ובזרע. זרע.— נטויה. נטה.— לעשות. עשה, ליחד יום קבוע לשבת כדי לכלול שני הזכירות קביעת יום כלות הבריאה זכר למעשה בראשית ומנוחת העבדים זכר ליציאת מצרים.— (טז) כבד וגו׳ כאשר צוך וגו׳. הכיבוד יהיה לא אך על פי השכל והנימוס אלא בשביל מצות השם (הגרי״ב ז״ל).— יאריכן. ארך (שמות כ, יב).— וייטב. יטב.— [יח] תתאוה. אוה, להיות שלך, אבל באשה אמר לא תחמד להיות עמה בלבד אפי׳ שלא לקחתה לך, לא תחשוק בה כלל.— (יט) קהלכם. קהל.— בהר. הרר.— האש. אשש.— הענן. ענן.— והערפל. ערפל, שרש מרובע.— ולא יסף. ולא נפסק הקול באמצע עד שנשלמו הדברים, עקרו אסף מן ונאספה שמחה וגיל (ירמיה מח, לג) או סוף, כי השרשים הנחים מתחלפים זה בזה.— ויכתבם. כתב.— שני. שנה.— לחת. לוח.— אבנים. אבן, ראה (שמות כד, יב).— ויתנם. נתן.— (כ) כשמעכם. שמע.— מתוך החשך. כמו שנאמר (לעיל ד, יא) חשך ענן וערפל.— ותקרבון. קרב.— ראשי. ראש.— שבטיכם. שבט.— וזקניכם. זקן.— (כא) ותאמרו. אמר.— הן. (יא וואהל).— הראנו. ראה.— כבדו. כבד.— גדלו. גדל.— היום הזה ראינו. אמנם ראינו עכשו.— כי ידבר. כי אפשר שידבר.— וחי. חיי, וככל זאת ישאר חי.— [כב] ועתה. הם חשבו שהקב״ה הראה להם את המראה הגדול הזה להיות דוגמא לעתיד שכך יתנהג עמהם גם בימים יבואו לדבר עמהם באופן זה

לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כג כִּי מִי
כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־
הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ כד קְרַב אַתָּה וּשֲׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר
יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ כה וַיִּשְׁמַע
יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ
הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם
לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן
יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם
לְאָהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ
אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם

ועשו

שרשים והערות

פנים בפנים בלי אמצעי, לפיכך מהו כנגד זה בטוב טעם ודעת, וכך אמרו. למבה, אמת הדבר כי בפעם הזאת בעמדנו על גרם המעלות למעלה מן המלאכים (ראה ויקרא סו"פ כ"ו בהערה) אפשר הוא ויכול להיות שידבר אלקים את בני אדם כמונו וישארו חיים, כאשר ראינו בעינינו, אבל מי יערוב לנו שכך תשאר מדרגתינו לעולם, הלא יצר הרע לא פסק מאתנו, ואפשר שיבאו ימים ויגרמו העונות להשפיל מדרגתינו עד מדרגת כל בשר, ואם יוספים אנחנו לשמוע אז את הקול הנורא הזה בודאי נמות כאשר מתו כל בשר אשר שמעוהו כמו שאמרו רבותינו (שמו"ר פ"ה סי' ט') כל אומה ואומה שומעת את הקול ונפשותיהן יוצאות, וכשיר השירים רבה פ"ב פסוק כתפוח סי' ה' היו שומעין את קול הדבור ונתרזין מתוך פניקטיהון, לפיכך אין אנו חפצים בדוגמא כזאת אלא קרב אתה ושמע וגו' ואתה תהי' לנו לדוגמא על ימים יבואו שנקבל דבר ה' על ידי אמצעי; הוא אשר דבר אליהם משה (דברים יח, טו) נביא וגו' יקים לך ד' וגו' ככל אשר שאלת וגו'.— נמות. מות.— תאכלנו. אכל. עקרו כלה (פערצעהרען, צערזעמצען).— יספים. יסף.— (כג) חיים. (שמות כא, ד).— ויחי. חיה.— (כד) כל אשר יאמר. אפי' טעמי המצות שאינם לפי השגתנו.— ואת. אנת.— תדבר אלינו. המצות כמו שהם מבלי טעמים נשגבים מהשגתנו (ראה ויקרא טז, ב).— ושמענו. אסף.— ועשינו. אותם כאלו שמענו מפי הגבורה, שכבר הוחזקת בעינינו לנאמן ביתו.— (כה) וישמע. אני לא אביתי להגיד דבריכם אל ד', כי בעיני הייתם נראים כמתעתעים וכמבעטים בטובה, אבל הקב"ה בעצמו שמע.— בדברכם. דבר.— (כו) לבבם. לבב.— ליראה. ירא, מקור בתוספת הא כמו לִרְבְעָה (ויקרא כ, טז).— אתי. אות.— ולשמר. שמר.— מצותי. צוה.— הימים. יום.— למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— ולבניהם. בנה.— (כז) לך. ילך.— שובו. שוב.— לאהליכם. אהל, לדרך ארץ.— (כח) עמדי. עם בתוספת דלת בנוף מק"כ.— והחקים. חקק.— והמשפטים. שפט.— תלמדם. למד.— ועשו. עשה.— בארץ. אע"פ שהמצות שאינן תלויות בארץ נוהגות בכ"מ (קדושין ל"ו ב') מ"מ עקר קיום התורה הוא דוקא בארץ ישראל.—

וַעֲשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ כט וּשְׁמַרְתֶּם
לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ
יָמִין וּשְׂמֹאל׃ ל בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃ ו א וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם
לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
ב לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו
וּמִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי
חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ ג וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ
לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ פ
ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׃ ה וְאָהַבְתָּ אֵת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃
ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־

* עין גדולה * דלה גדולה   לבבך

שרשים והערות

לרשתה. ירש.— (כט) **תסרו.** סור.— **ימין.** ימן.— **ושמאל.** שמל.— [ל] **תחיון.** חיה.— **והארכתם.** ארך.— [א] **עברים.** עבר.— **שמה.** דאהין, שם, דארט.— (ב) **מצוך.** צוה.— [ג] **אשר ייטב.** את אשר על פיהו ייטב לך.— **תרבון.** רבה.— **ארץ זבת.** וגו'. מקרא קצר כי **ארצך היא** ארץ זבת חלב ודבש המוכשרת להיטיב ולהרבות יושביה מאד בשמרם לעשות כל מצות ד'.— [ד] **שמע.** הבן בדבר.— **ה' אלקינו.** העצם הקדוש הידוע לכם על פי עזוז נוראותיו הנקרא **ה'**—הוא לבדו אלקינו המשגיח עלינו בהשגחה פרטית ומנהיג אותנו במלכותו המושלת בכל.— **ה' אחד.** מאמר שני נוסף על מאמר ראשון, העצם הקדוש הזה ששמו ה' — הוא **אחד** אמתי בכל המציאות כלה שאין סוף לאחדותו ואין יחיד כיחודו, הוא הבורא והיוצר והעושה, הוא המשגיח והמנהיג והמולך, הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין דבר במציאות כמו שנאמר (ישעיה מה, ו) אפס בלעדי.— [ה] **ואהבת.** אהב.— **בכל לבבך.** כל לבבך ימלא אהבת השם ולא תתן בתוכו מקום לשום אהבה בעולם לדחות אהבתו מפניה.— **ובכל נפשך.** אפי' הוא נוטל את נפשך כילחק, ואפי' מיסרך ביסורין כאיוב ועוכר את נפשך, ובכל רצונך—עליך לבטל רצונך מפני רצונו (אבות ב' ד') כי הרצון הוא נפש כמו שנאמר (בראשית כג, ח) אם יש את נפשכם.— **ובכל מאדך.** אם ממונך חביב עליך יותר מנפשך עליך להקריב כל ממונך על מזבח אהבתו ואמונתו (ברכות ס"א ב') עליך לאהוב אותו במאד מאד בכל המאדים האפשריים.— [ו] **והיו.** היה, ואם תאמר הלא האהבה האמתית כפי המצויר בכאן היא דבקות האוהב בנאהב דבוק אמתי, ואיך אפשר להתדבק בעצם נעלה ונשגב מבינת אנוש

לבבך: ז ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך
ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: ח וקשרתם לאות
על־ידך והיו לטטפת בין עיניך: ט וכתבתם על־מזזות
ביתך ובשעריך: ס י והיה כי־יביאך | יהוה אלהיך
אל־הארץ אשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק
וליעקב לתת לך ערים גדלת וטבת אשר לא־בנית:
יא ובתים מלאים כל־טוב אשר לא־מלאת וברת
חצובים אשר לא־חצבת כרמים וזיתים אשר לא־
נטעת ואכלת ושבעת: יב השמר לך פן־תשכח את־
יהוה אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים:
יג את־יהוה אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע:
יד לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים
אשר סביבותיכם: טו כי אל קנא יהוה אלהיך בקרבך
פן־יחרה אף־יהוה אלהיך בך והשמידך מעל פני

האדמה

" תרי טעמי

—שרשים והערות—

המסתתר ונעלם תכלית ההעלם? וכמו ששאלו רבותינו (כתובות קי"א ב') וכי אפשר להדבק בשכינה? ובכלל איך אפשר לאהוב דבר שאינני מכירו אע"פ שאין לי שום ספק במציאותו? ואיך אפשר לצוות על רגש הלב שאיננו בידי? — אתן לך עצה הוגנת איך להשיג את האהבה הזאת, והיו הדברים האלה (דברי התורה אשר למדתיך עד הנה) על לבבך, ושננתם לבניך מילדותם, וקשרתם לאות על ידך, וכתבתם וגו', באופן שכל מעינך והגות לבך יהיו שקועים אך בתורה, אז תבין אהבת השם ואז תהיה דבוק בו דבוק אמתי, כך אמרו רבותינו בספרי לפי שהוא אומר ואהבת וגו' איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה ת"ל והיו הדברים וגו' שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו.— האלה, אל.— (ז) ושננתם. שנן (איינשארפ׳ן).— בשבתך. ישב.— בביתך. בית.— ובשכבך. שכב.— ובקומך. קום.— [ח] וקשרתם. קשר.— ידך. ידה.— לטטפת. (שמות יג, טז).— עיניך. עין (עי' לקמן יא, יח).— [ט] וכתבתם. כתב.— מזזות. זוז (פפאסטען) על אחת המזוזות.— ובשעריך. שער.— (י) יביאך. בוא.— נשבע. שבע.— לאבתיך. אבה.— לתת. נתן.— ערים. עיר.— גדלת. גדל.— וטבת. טוב.— בנית. בנה.— (יא) ובתים. בית.— מלאים. מלא.— וברת. בור.— חצובים. חצב, באדמת סלעים.— כרמים. כרם.— וזיתים. זית, כרם זית.— נטעת. נטע.— ואכלת. אכל.— ושבעת. שבע.— (יב) השמר. שמר.— תשכח. שכח. - הוציאך.— יצא.— עבדים. עבד.— (יג) תירא. ירא.— (יד) תלכון. ילך.— אחרי. אחר.— העמים. עמם.— סביבותיכם. סבב.— (טו) קנא. (אייפערזיכטיג).— בקרבך קרב, ההולך בקרבך.— יחרה. חרה.— והשמידך. שמד.—מעל. עלה.— פני. פנה.— האדמה.

הָאֲדָמָה׃ ס טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר
נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה׃ יז שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֹת יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר
וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־
הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט לַהֲדֹף
אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס כ כִּי־
יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם׃ כא וְאָמַרְתָּ
לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה
מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כב וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים
גְּדֹלִים וְרָעִים ׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃
כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ כד וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת

את

—שרשים והערות—

אדם.— (טו) תנסו. נסה.— במסה. (שמות יז, ז).— (יז) שמור תשמרון, עי' בהקדמה הערה כ').— מצות. צוה.— ועדתיו. עוד, מצות הזכרון שהם עדות לישראל.— וחקיו. חקק.— (יח) ועשית. עשה.— הישר. ישר, לפנים משורת הדין.— למען. מן ענה.— ייטב. יטב.— ובאת. בוא.— וירשת. ירש.— (יט) להדף. הדף (הינצושטאססען), שב על נשבע.— איביך. איב.— (כ) ישאלך. שאל.— מחר. מן מְאָחָר, לאחר זמן.— לאמר. אמר.— מה העדת וגו'. לאיזה צרך הוסיף הקב"ה—שהוא אלקי כלנו—לתת לנו תורה מיוחדת, הכוללת עדת וחקים (מנהגים ונמוסים אלקיים) ומשפטים (בין אדם לחברו לקיום החברה ושלום המדינה) ולא היה די לנו בתורת בני נח (הכוללת רוב הדינים שבין אדם לחברו, כי דינים כולל כל דיני טור חו"מ כמו שהאריך הרמ"א ז"ל בתשובה סי' יוד עיי"ש, והרבה מצות עקריות שבין אדם למקום), ומפני מה הרבה לנו הקב"ה תורה ומצות שבמעט אי אפשר לקיים את כלם, ואיננו שואל לדעת מה הם אלא רוצה לדעת סבתם (ראב"ע ורע"ס).— אתכם. ולא אותי, כי עודני קטן שלא הגעתי לכלל חיוב.— (כא) ואמרת לבנך. תשובה משולשת.— לפרעה. למלך עז הנורא על כל סביביו.— ממצרים. מארץ הפלאות שלא היה אפשר לצאת משם.— חזקה. חזק, שהתחזק על כל המפריעים בין מצדנו בין מצדם.— (כב) אותת. אות.— ומפתים. מפת. עי' (שמות ז, ג).— גדלים ורעים. מופתים גדולים (גראָססע בעווייזע) ואותות רעים.— ורעים. רוע, לעינינו. עין, כנגד ובזרוע נטויה גלויה ומפורסמת.— (כג) ואותנו. אות, אע"פ שלא היינו ראוים להגאל כי לא טובים היינו מן המצרים כמו שאמרו רבותינו (שה"ש רבה פסוק כשושנה) „אם כן לא היתה מדה"ד נותנת שיגאלו ישראל לעולם".— אשר נשבע לאבתינו. כדמסיים שם אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו נגאלין לעולם לפיכך באו מצות הזכרון כשבת ומועדים ותפלין וציצית וכיו"ב לזכור תמיד ענין יצ"מ.— (כד) החקים

את־כל־החקים האלה ליראה את יהוה אלהינו לטוב
לנו כל־הימים לחיתנו כהיום הזה: כה וצדקה תהיה־
לנו כי־נשמר לעשות את־כל־המצוה הזאת לפני
יהוה אלהינו כאשר צונו: ס שביעי ז א כי יביאך יהוה
אלהיך אל־הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה
ונשל גוים־רבים | מפניך החתי והגרגשי והאמרי
והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים
ועצומים ממך: ב ונתנם יהוה אלהיך לפניך והכיתם
החרם תחרים אתם לא־תכרת להם ברית ולא תחנם:
ג ולא תתחתן בם בתך לא־תתן לבנו ובתו לא־תקח
לבנך: ד כי־יסיר את־בנך מאחרי ועבדו אלהים
אחרים וחרה אף־יהוה בכם והשמידך מהר: ה כי־
אם־כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם
תשברו ואשריהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש:
ו כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר | יהוה

אלהיך

—שרשים והערות—

האלה. ומה שהרבה לנו חקים ונימוסים אלקיים—כדי שעל ידיהם נתרגל ביראת ד'.— **לחיתנו.** חיה.— (כה) **וצדקה.** צדק.— **תהיה.** היה.— **נשמר.** שמר.— **לעשות.** עשה.— **לפני ה'** אלו שמרנו את המצות האלה שהם המשפטים שבין איש לרעהו בתור חובות אנושיות לקיום שלום המדינה כמו שהיו נוהגים לפני מתן תורה לא היתה לנו שום צדקה לפני ד', אבל עכשו שאנו שומרים אותם בשביל שהם מצות ד' אשר צונו ביחוד על הר סיני—יש לנו מלבד התועלת המדינית גם צדקה לפני ד' במה שאנו מקיימים מצותיו (בדרך הגאון מלבי"ם ז"ל), ושעור הכתוב **וצדקה תהיה לנו לפני ה' כי נשמר** וגו' **כאשר צונו.**— (א) **יביאך.** בוא.— **אתה.** אנת.— **ונשל.** (פערווערפען) אע"פ שהם נטועים בארץ כעלים רעננים ישל אותם הקב"ה מפניך כאשר ישל הזית את פריו.— **מפניך.** פנה.— **שבעה.** שבע.— **גוים.** גוי, מן גו שהגוי כלו כגו אחד.— **רבים.** רבב, כמות.— **ועצומים.** עצם, בגבורה.— (ב) **ונתנם.** נתן.— **והכיתם.** נכה.— **החרם תחרים.** חרם.— **תכרת.** כרת.— **ברית.** כרת.— **תחנם.** חנן (קיינע גונסט צווענדען).— (ג) **תתחתן.** חתן (פערשוואגערן).— **בתך.** בנה.— **תקח.** לקח, באור על לא תתחתן (עקספלאנאטיוו).— (ד) **יסיר.** סור.— **מאחרי.** שכינה מדברת מתוך גרונו.— **ועבדו.** עבד.— **והשמידך.** שמד.— (ה) **מזבחתיהם.** זבח.— **תתצו.** נתץ.— **ומצבתם.** יצב (דענקמאלער).— **תשברו.** שבר.— **ואשריהם.** אשר (גליקס-ביימע) שנוטעים אותם לניחוש האושר ורגילים להעמיד שם ע"ז.— **תגדעון.** גדע.— **ופסיליהם.** פסל. **תשרפון.** שרף.— **באש.** אשש.— (ו) **עם.** עמם.— **להיות.** היה.— **סגלה.** (שמות יט'

אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה
בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃ ח כִּי
מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה
וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם׃ מפטיר
ט וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן
שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו לְאֶלֶף
דּוֹר׃ י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר
לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה
וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃

פ פ פ

יב וְהָיָה | עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה
וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃

מצותיו קרי

ואהבך

—שרשים והערות—

ה).— **האדמה**. אדם.— (ז) **מרבכם**. רבב. — **ויבחר**. בחר.— **המעט**. בכמות ובגבורת הגוף.— (ח) **כי**, (זאנדערן).— **מאהבת**. אהב, מחמת אהבת חסד שאהב אתכם כמו שנאמר (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך, ונאמר (מלאכי א, ב) אהבתי אתכם אמר ד׳, וגם זה לא היה מספיק אלא.— **ומשמרו את השבועה**, כמ״ש לעיל (ו, כג).— **נשבע**. שבע.— **לאבתיכם**. אבה.— **הוציא**. יצא.— **ביד חזקה**. לעיל (ו, כא).— **ויפדך**. פדה.— (ט) **וידעת**. ידע.— **האלקים**. המשגיח והמנהיג את העולם כלו.— **הנאמן**. אמן.— **לאלף דור**, לדורות הרבה.— (י) **ומשלם**. שלם.— **לשונאיו**. שנא.— **אל פניו**. בחייו בשביל מעט הדברים הטובים שנמצאו בו, הוא ממהר לשלם לו בחייו כדי להאבידו מן העולם הבא.— **להאבידו**. אבד.— **יאחר**. אחר (פערשפאטעט זיכט) ממועד חיוו, ראה (שמות לב, א).— (יא) **ושמרת**. שמר.— **המצוה**. צוה.— **החקים**. חקק.— **המשפטים**. שפט.— **לעשותם**. עשה.—

(יב) **עקב תשמעון**. תכלית שמיעתכם, תחלת הדבר נקרא ראש ואחריתו עקב כמו בגוף האדם (עי׳ רמב״ן).— **תשמעון**. שמע.— **ושמרתם**. כלל.— **ועשיתם**. כפעל. והרבה להזהיר ביחוד על המשפטים כי עליהם העולם מתקיים כמו ששנינו (אבות סופ״א) על ג׳ דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום שכלם בכלל משפטים בין איש לרעהו.— **ואת החסד**. לעשות עמכם לפנים משוה״ד.—

יג ואהבך וברכך והרבך וברך פרי־בטנך ופרי־אדמתך
דגנך ותירשך ויצהרך שגר־אלפיך ועשתרת צאנך
על האדמה אשר־נשבע לאבתיך לתת לך: יד ברוך
תהיה מכל־העמים לא־יהיה בך עקר ועקרה
ובבהמתך: טו והסיר יהוה ממך כל־חלי וכל־מדוי
מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל־
שנאיך: טז ואכלת את־כל־העמים אשר יהוה אלהיך
נתן לך לא־תחוס עינך עליהם ולא תעבד את־
אלהיהם כי־מוקש הוא לך: ס יז כי תאמר בלבבך
רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם: יח לא
תירא מהם זכר תזכר את אשר־עשה יהוה אלהיך
לפרעה ולכל־מצרים: יט המסת הגדלת אשר־ראו
עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה
אשר הוצאך יהוה אלהיך כן־יעשה יהוה אלהיך

לכל

—שרשים והערות—

(יג) **ואהבך**. אהב, כמו ישאלך ברא' לב, יח).—**וברכך**. ברך.— **והרבך**. רבה. — **פרי**. פרה.— **בטנך**. בטן.— **דגנך**. דגן (געטריידע).— **ותירשך**. תרש או ירש, עסים הענבים בטרם תסס (מאסט).—**ויצהרך**. צהר השמן כשהוא יוצא מן הזיתים בטרם נצלל (אויסגעקעלטערטעס אֶל), אבל התירוש שנגמרה תסיסתו והיצהר שנצלל נקראים יין ושמן, ולא מצינו בכל המקרא שותה או מנסך תירוש וסך או יוצק יצהר.— **שגר**. עי' (שמות יג, יב).— שֶׁגֶר. הנפרד שֶׁגֶר, וכמוהו מן חֶדֶר חֲדַר.— **אלפיך**. אלף (רינד).— **ועשתרת**. עשתר, שם מרובע ועי' (חולין פ"ד ב').— **צאנך**. צאן. — **לתת**. נתן.— (יד) **תהיה**. היה.— **עקר ועקרה**. (אונפרוכטבאר).— **ובבהמתך**. בהם.— (טו) **והסיר**. סור.— **חלי**. חלה. — **מדוי**. דוה.— **הרעים**. רוע.— **ישימם**. שום, ראה (ויקרא ו, ג) אפי' בסדר הגון שלא יהיה בהם בטול תורה ועבודת ד' אלא בתור יסורין של אהבה ג"כ לא ישימם בך (ברכות ה' א') אלא יתנם בכל שונאיך.— (טז) **ואכלת**. אכל, עקרו כלה שהמאכל כלה ונפסד. — **תחוס**. חוס.— **עינך**. עין.— **עליהם**. מן עלה.— **ולא תעבד**. כדי שלא תעבד, כמו לא ירבה וגו' ולא ישיב (לקמן יז, טז).— **כי מוקש הוא לך**. כי אם תשאיר איזה עם בודאי תנקש בו, מוקש. יקש. — (יז) **תאמר**. אמר.— **בלבבך**. לבב.— **רבים**. רבב.— **הגוים**. (לעיל פסוק א'). — **איכה**. אי כה.— **אוכל**. יכל.— **להורישם**. ירש.— (יח) **תירא**. ירא.— (יט) **המסת**. נסה, האתת והמופתים היו מסות גדולות לפרעה ולמצרים לנסותם אם ישמעו בקול ד'.— **הגדלת**. גדל.— **ראו**. ראה.— **והאתת והמפתים**. (לעיל ד, לד).— **העמים**. עמם, עקרו עַם שמתאגדים זה עם זה והולכים בדרך אחד, וישראל לא נקראו גוי אלא בהתיהסם לארצם שהארץ מאחדת אותם לְגוֹי אחד, אבל בהיותם מפוזרים ומפורדים בקרב גויי הארץ אינם נקראים אלא **עם כי על כל פנים הם** מאוחדים זה עם זה **בדת ובדעות ובמדות**.

לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־
הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים
וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם
מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ כג וּנְתָנָם יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃
כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃
כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף
וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כו וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ
חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם
הוּא׃ פ ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב וְזָכַרְתָּ

את

—שרשים והערות—

וגורל אחד לכלם, וכמו שאמר המן לאחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים.— (כ) הצרעה. צרע (האָרניסס) המוקצת ומרעלת ומביאה צרעת ממארת בגוף.— ישלח. שלח.— הנשארים. שאר.— והנסתרים. סתר.— מפניך. פנה.— (כא) תערץ. ערץ (דען מוטה פערליערען).— בקרבך. קרב.— [כב] ונשל. (לעיל פסוק א).— לא תוכל. אין ראוי לך.— כלתם. כלה.— תרבה. רבה.— חית. חיי.— [כג] והמם מהומה. הום (אין פערווירונג ברינגען).— השמדם. שמד.— [כד] מלכיהם. מלך, עקרו הפעיל מן ילך מוליך. (לייטער) שהוא מוליך את עמו כדרך רצויה לפניהם.— בידך. ידה.— והאברת. אבד, ההפעיל מורה על גרם פעולה, תגרום אבדתם כמה שלא תתן להם חנינה. אבל הע"ז שלהם אין די בגרמת אבדתם אלא וְאִבַּדְתֶּם את שמם (לקמן יב, ג) תגמור בהם פעולת האבדה, כי מצוה לשרש אחריהם (ע"ז מ"ה ב' וכר"י כר"י).— אתם. אות.— [כה] פסילי. פסל עץ או אבן.— תשרפון. שרף.— באש. אשש.— תחמד. חמד, בלבבך.— ולקחת. לקח.— פן. המסופק בדבר פונה לכל הצדדים.— תוקש. יקש.— תועבת. תעב, שני טעמים לאיסור חמדת העדיים אשר עליהם, האחד פן תוקש בו בפסל עצמו כי על ידיהם תזכור יפיו, והשני— כי העדי בעצמו תועבה לד' בשביל שנשתמש לע"ז.— [כו] ולא תביא. בוא, ואין כדאי לך להביא תועבת ד' אל ביתך.— והיית. היה, כי תהיה לחרם ולגדופים כמוהו, אלא — שקץ תשקצנו. כרבוי השקוץ והתיעוב.— [א] המצוה מצוך. צוה.— תשמרון. שמר.— לעשיה. עשה.— למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם.— תחיון. חיה.— נשבע. שבע.— לאבתיכם. אבה.— [ב] וזכרת.

אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים
שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר
בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו אִם־לֹא׃ ג וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ
וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ
לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם
כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם׃ ד שִׂמְלָתְךָ
לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה׃
ה וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃ ו וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ
אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים
בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ ח אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה
וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃ ט אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת
תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ

מצותיו קרי　　　　ברזל

—שרשים והערות—

זכר. הוליכך. ילך.— ארבעים. רבע.— במדבר. דבר.— ענתך. ענה, התגללות על כל מה שסבלו בלכתם במדבר כי לא היה זה מקולר יד ד׳ אלא לנסותם.— לנסתך. נסה, ענין נסיון הצדיקים ראה (בראשית כב, א).— לדעת. ידע. — [ג] וירעבך. רעב, בכונה הרעיב אותך לפני תתו לך את המן כדי שתרגיש יותר טעם המן מתוך בטן ריקה שאפי׳ מר נראה מתוק (משלי כז, ז).— ויאכלך. אכל.— המן. (שמות טז, טו).— לבדו. בדד.— יחיה. חיה.— מוצא. יצא.— פי. פה, מטרת המן היה להודיעך כי לא הלחם הוא המזין את האדם אלא מוצא פי ד׳ הגנוז בתוך הלחם בשעה שאמר תדשא הארץ דשא עשב ועץ פרי, כלומר תוצא הארץ מזון לכל הנבראים הגשמיים לפי תכונותיהם, ובשבילכם יצא הלחם עכשו בתמונת מן (חצי רוחני) לפי תכונתכם בעת הזאת, והדבור האלקי הזה מזין גם את הנפש בהקשרה עם הגוף, ולפיכך לא נאמר (תהלים קמה, טז) ומשביע לכל חי לחם או מזון אלא רצון הוא הדבור האלקי שרצה בבריאתו.— [ד] שמלתך. שמל. גם שמלתך היתה שמלה חצי רוחנית, כי לא.— בלתה. בלה.— ורגלך. רגל.— בצקה. בצק, לא נפחה כבצק כי ברזל ונחשת מנעליך.— [ה] עם לבבך. בְּהִתְבּוֹנֶנְךָ עם לבבך.— ייסר. יסר, כי היסורים שנתן לך במדבר היו כלם לטובתך.— בנו. בנה.— [ו] ללכת. ילך. — בדרכיו. דרך.— וליראה. (לעיל ה, כו).— [ז] כי וגו׳ מביאך. ואחרי כל התלאה אשר מצאתך בדרך סוף מביאך וגו׳ וכדאי היה לסבול עשרת מונים כדי לבוא באחרונה אל ארץ טובה כזאת.— נחלי. נחל.— מים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— עינת. עין.— ותהמת. (רים בראשית).— יצאים. יצא.— בבקעה. בקע.—ובהר. הרר.— [ח] חטה. חנט (עזרא ז, כב).— ושערה. שער, שיש להשערות ארוכות, ועי׳ (בראשית ל, יד).— ותאנה. תאן.— ורמון. רמן.— [ט] בנסכנת.

בַּרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃ י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ
וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן
לָךְ׃ שני יא הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ יב פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה
וְיָשָׁבְתָּ׃ יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ
וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃ יד וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃
טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב
וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃
טז הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן
עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ יז וְאָמַרְתָּ
בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃
יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת
חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ

כיום

—שרשים והערות—

סכן (מיט קארגהייט).— תחסר. חסר.— כל. כלל אפי' הפירות שלא נשתבחה בהם א"י כ"כ כגון התפוחים (אפפעלפארמיגע פריכטע) שהם לדעת ר"ת (שבת פ"ח א' תוס' ד"ה פריו) משפחת האוראנציאנטען, כתפוחי הזהב לימונים ואתרוגים ובערגאמאטים, וכיו"ב.— אבניה. אבן, אבני בנין.— תחצב. חצב.— נחשת. נחש.— [י] ושבעת. שבע.— וברכת ברך.— הטבה טוב.— [יא] תשכח. שכח.— מצותיו. שבינו לבינך.— ומשפטיו. שפט, משפטי שלי ושלך כי תאמר כלו שלי.— וחקתיו. דרכיו ונימוסיו הטובים, שתבחר ללכת בחקות העמים ולחיות חיים של הפקר, כך דרכו של העשיר, בתחילה מתחיל להקל במצות שבינו לבין קונו שאין עליהם ערעור מצד חבריו, ואח"כ ירום לבבו ויאמר שכל העולם כלו לא נברא אלא בשבילו ומֻתָּר לעצמו גם משל חברו, ואח"כ משתדל להתקרב לאוה"ע ולהנזר מאחיו לגמרי.— [יב] ובתים. בית.— תבנה. בנה. וישבת. ישב.— [יג] ובקרך. בקר.— וצאנך. צאן.— ירבין. רבה.— [יד] ורם. רום.— לבבך. לבב.— עבדים. עבד.— [טו] המוליכך. וגו'. שבשום אופן אי אפשר להיות זה בכחך ועצם ידך.— וצמאון. צמא.— המוציא. יצא.— מצור החלמיש. (פאם קיזעלפעלז).— [טז] המאכלך. וגו' פי' לעיל פסוק ב' ג'.— להטיבך. יטב.— באחריתך. אחר, כי לצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה.— [יז] ואמרת. נמשך לפסוק י"ד.— כחי. כח.— ידי. ידה.— החיל. (פערמאגען).— [יח] וזכרת. זכר.— לעשות. עשה.— הקים. קום.— בריתו. ברת, והרבוי בריתות (נדרים ל"א ב').— נשבע. שבע.— לאבתיך. אבה.— כיום הזה. שאתה רואה בעיניך קיום הברית.—

כַּיּוֹם הַזֶּה׃ פ יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם
הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר
יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר
הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ
עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי
עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי
עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ
אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם
וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי ד אַל־תֹּאמַר
בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר
בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא
בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם
כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ
וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ

לאברהם

—שרשים והערות—

(יט) והלכת. הלך.— והשתחוית. שחה.— העדתי. עוד.— (כ) כגוים. גוי.— מפניכם. פנה.— עקב. תכלית אי שמעתכם.— תשמעון. שמע.— (א) היום. בקרוב.— לבא. בוא.— לרשת. ירש.— גדלים. גדל.— ועצמים. עצם.— ערים. עיר.— ובצרת. בצר.— בשמים. נראות כמגיעות עד השמים.— (ב) עם. עמם.— בני. בנה.— ענקים. ענק.— אתה. אנת.— ידעת. ידע, כבר הנך יודע גבורתם ע"פ המרגלים.— ואתה שמעת. וגם שמעת מנעוריך.— יתיצב. יצב.— (ג) וידעת היום. אבל עליך לדעת כי ד' עובר לפניך ואין לך לפחוד מפניהם.— אש. אשש.— אכלה. אכל. (פערצעהרענד).— הוא. עולה ויורד, אש אכלה הוא—הוא ישמידם, שקר דברו לך המרגלים כי הארץ אוכלת יושביה, אלא הקב"ה ההולך לפניך הוא אש אוכלה.— ישמידם. שמד.— יכניעם. כנע.— וגם אלה אשר יניחם לנסות אתכם בהם (שופטים ג, א) יכניעם לפניכם.— והורשתם. ירש. והאבדתם. אבד, וגם אותם תוכל להאביד אם תרצה.— (ד) תאמר. אמר.— בהדף. הדף (הינוועגשטאססען).— בצדקתי. צדק.— הביאני. בוא.— וברשעת. רשע.— (ה) לא בצדקתך. אם תתלה בצדקתך הוא לא אמת.— כי. רק.— האלה. אל.— ולמען. מן ענה.— הקים. קום. ואם אין רשעת הגוים האלה מספקת להורישם מלפניך שאינך טוב הרבה מהם, צרף לזה שבועת

לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ
כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־
הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־
יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה
מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־
יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי
הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־
כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן יְהוָה
אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים
וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר
מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃ יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לָיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים
לֻחוֹת הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה
כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה

אלי

—שרשים והערות—

האבות (לעיל ז, ח).—(ו) **וידעת וגו׳.** אבל מחשבה כזאת שצדקתך גרמה לכל אלה—לא תעלה על לבך לעולם.—(ז) **הקצפת.** קצף.—**במדבר.** דבר.—**למן.** למד נוספת, כמו למיום הגלותי (ש״ב ז, ו).—**יצאת.** יצא.—**המקום.** קום.—**ממרים.** מרה.—**הייתם.** היה.—**עם ה׳.** כהיותו עמכם.—(ח) **ובחרב.** תיכף בתחלת היותכם לו לעם התחלתם להקציפו.—**ויתאנף.** אנף.—**אתכם.** את.—(ט) **בעלתי.** עלה.—**ההרה.** הרר.—**לקחת.** לקח.—**לוחת.** לוח.—**האבנים.** אבן (שמות כה, יב).—**ואשב.** ישב.—**ארבעים.** רבע.—**לילה.** ליל, והא נוספת.—**שתיתי.** שתה. כי השמחה ששמחתי על הדבר מה שאזכה להביא לכם את הלוחות ולהאדירכם אושר עולמים—היא החיתני כל הימים האלה.—(י) **ויתן.** נתן, וכן היה כי נתן ד׳ על ידי את הלוחות אשר אליהם יחלתי ימים רבים.—**כתבים.** כתב.—**באצבע.** צבע, ואיזה אושר נחמד זכיתי לקבל בשבילכם! לוחות כתובים באצבע אלקים.—**ועליהם.** מן עלה.—**עמכם.** עמם.—**ביום הקהל.** ביום מתן תורה.—(יא) **ויהי.** היה.—**מקין.** קצץ.—**נתן.** כאשר נתן, ושמחתי הגיעה עד מרום קצה, מה היתה אחרית שמחתי.—(יב) **רד.** ירד.—**עמך אשר הוצאת.** הערב רב.—**סרו.** סור.—**צויתם.** צוה.—**עשו.** עשה.—**מסכה.** נסך, מזהב מהותך.—(יג) **ראיתי.** ראה.—(יד) **הרף.**

אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף
הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃
טו וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת
הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָֹה
אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָֹה אֶתְכֶם׃ יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת
וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ יח וָאֶתְנַפַּל
לִפְנֵי יְהוָֹה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה
לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־חַטַּאתְכֶם
אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָֹה לְהַכְעִיסוֹ׃
יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף יְהוָֹה עֲלֵיכֶם
לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהוָֹה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃
כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָֹה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־
בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא׃ כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־

עשיתם

—שרשים והערות—

רפה.—, חדל מהתפלל.—**ואמחה.** מחה.—**שמם.** שמה.— **מתחת.** מן נחת.—**השמים.** ריש בראשית.—
ורב. רבב.—(טו) **ואפן.** פנה. לא הודיעם שהתפלל תיכף והשיב חמת ד' מהשחית שלא להחזיק טובה לעצמו, אלא רק לראות ולתקן מה שאפשר.—**וההר בוער באש**—**והנה חטאתם!** התנגדות מתרה. כבוד ה' שוכן על הר סיני לעיניכם — והם עוסקים בעגל! (רעים).—(טז) **חטאתם.** חטא.— (יז) **ואתפש.** תפש.—**בשני.** שנה.—**ואשלכם.** שלך.— **שתי.** שנה. בכח שתי ידי למען ישברו.—**ואשברם.** שבר.— **לעיניכם.** עין.—(יח) **ואתנפל.** נפל.—**כראשנה.** כמספר הימים הראשונים, והם הארבעים יום האמצעיים שהיו כלם בכעס ומשה היה אז עולה ויורד מן ההר אל העם כדי להודיעם דבר ד' ואחר אל ההר ומתפלל ואהלו נטוי מחוץ למחנה (שמות לג, ז), ככה התנהג ארבעים יום רצופים וישראל עסקים בתשובה עד שנח רוגזו של הקב"ה.—**לחם לא אכלתי.** כל הימים האלה ואע"פ שירדתי לאהלי פעמים רבות, מגודל צערי על כל חטאתכם.—**הרע.** רוע.—**להכעיסו.** כעס.—(יט) **יגרתי.** יגר. חברו של גור (במדבר כב, ג).— **מפני.** פנה.—**האף.** אנף (ישעיה יב, א).—**והחמה.** יחם ע"מ שֵׁנָה עֵצָה,— **להשמיד אתכם.** מן העולם הבא לבלתי תת לכם עוד את תורתו (עי' שמות לג, ג).— **וישמע.** שמע— (כ) **להשמידו.** להכרית זרעו, אע"פ שלבו היה לשמים כמו שכתבתי במקומו, מ"מ ע"י גרמתו נעשו ישראל וכל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שבת קמט, ב) ועי' תוס' (ב"ב כ, א, ד"ה הנה).—**ואתפלל.** פלל.—**בעת.** ענה (עתה), ולא נאמר כאן וישמע ד' אלי כמו שנאמר בתפלתו על ישראל, לפי שלא נתקבלה תפלתו לגמרי ומתו שני בניו (תו"כ ריש מסכת דמלואים פסוק קח את אהרן).—

עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת
אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־
עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה
וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ
יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא
הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃ כד מַמְרִים הֱיִיתֶם
עִם־יְהוָה מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה
אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר
הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ כו וָאֶתְפַּלֵּל
אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ
אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃
כז זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן
אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃ כח פֶּן־
יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה
לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם
הוֹצִיאָם

—שרשים והערות—

(כא) **ואת חטאתכם** וגו׳ **את העגל**. נכפלה מלת הימס כדרך הלשון את בנך את יחידך את יצחק (בראשית כב, ב) לעבדך ליעקב (שם לב, יט) על עמי על ישראל (ש״ב ז, ח).—**ואשרף**. שרף.—**באש**. אשש.—**ואכת**. כתת, לפי תמונתו הוא נפעל ולפי ענינו הוא פועל, וי״א שראוי להיות ואכתת.—**היטב**. יטב.—**דק**. דקק, עבר קל.—**לעפר**. כמו והיה לאבק (שמות ט, ט).—(כב) **ובתבערה**. (במדבר יא, ג).—**ובמסה**. מסה בחלוף האותיות (שם שם יא) שהבאתם אותי לקרוא אתכם מישא על הקב״ה ועלי.—**ובקברות התאוה**. (שם שם לד).—**הייתם**. היה.—(כג) **ובשלח**. שלח, כי לולא חטא המרגלים היו נכנסים תיכף אל הארץ כמו שנאמר (לעיל א, ח) באו ורשו את הארץ.—**נתתי**. נתן.—**ותמרו**. מרה.—**פי**. פה.—**האמנתם**. אמן.—**בקלו**. קול.—(כד) **עם ה׳**. בהיותו עמכם.—**דעתי**. ידע.—(כה) **ואתנפל**. נפל, הפלתי את עצמי בכח מגודל צערי.—**ארבעים היום**. המזכרים לעיל פסוק י״ח הם ארבעים יום האמצעיים.—**כי אמר ה׳**. כי הכעס היה אז גדול מאד.—(כו) **ואתפלל**. בסגנון כזה התפללתי אז כפעם בפעם מדי עלותי ההרה.—**תשחת**. שחת.—**עמך**. עמם.—**ונחלתך**. נחל.—**פדית**. פדה (בעפרייט) זמן רב לפני היציאה כמו שאמרו רבותינו (ר״ה יא, א) בר״ה בטלה עבודה מאבותינו.—**אשר**. ואשר אח״כ.—**הוצאת**. יצא.—**ביד**. ידה.—**חזקה**. חזק, להתחזק על מדת דינך.—(כז) **לעבדיך**. עבד.—**קשי**. קשה.—**רשעו**. רשע.—**חטאתו**. חטא.—(כח) **יאמרו**. אמר.—

הוציאם להמתם במדבר׃ כט והם עמך ונחלתך אשר
הוצאת בכחך הגדל ובזרעך הנטויה׃ פ רביעי י א בעת
ההוא אמר יהוה אלי פסל־לך שני־לוחת אבנים
כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ׃
ב ואכתב על־הלחת את־הדברים אשר היו על־
הלחת הראשנים אשר שברת ושמתם בארון׃
ג ואעש ארון עצי שטים ואפסל שני־לחת אבנים
כראשנים ואעל ההרה ושני הלחת בידי׃ ד ויכתב
על־הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים
אשר דבר יהוה אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל
ויתנם יהוה אלי׃ ה ואפן וארד מן־ההר ואשם את־
הלחת בארון אשר עשיתי ויהיו שם כאשר צוני יהוה׃
ו ובני ישראל נסעו מבארת בני־יעקן מוסרה שם מת
אהרן

—שרשים והערות—

הארץ. אנשי הארץ.— מבלי. בל (ישעיה מד, ט) וממנו בלתי בתוספת תיו.— יכלת. יכל.— להביאם. בוא. ומשנאתו. שנא.— אותם. אות.— להמתם. מות.— (כט) והם. ובאמת הם כבר עמך ונחלתך אפי׳ בהיותם במצרים בעבור אבותיהם הצדיקים ולא עכשו נהיו לך לעם שתוכל לומר מקח טעות היה כי כבר הכרתם בעודם במצרים.— אשר הוצאת. ועכשו הוצאתם בפרסום גדול כזה שנתפרסם בכל העולם כלו, ומה יאמרו עתה הבריות? — ואין זו התפלה הנזכרת בפ׳ כי תשא ולא הנזכרת בפ׳ שלח כאשר חשבו המפרשים, אלא סגנון מורכב משתיהן שעל פיהו נתרצה הקב"ה לגמרי.— (א) לוחות. לוח.— אבנים. אבן— כראשונים. ראש. ההרה. הרר.— ועשית. עשה. — עץ. עצה, ירידה גדולה למדרגתכם הרמה בשעת קבלת התורה, כי בתחלה לא צוני לטמנם בארון אלא למסרם ביד כלכם, ובתחלה היו מעשה אלקים ועכשו מעשה ידי אדם.— (ב) ואכתב. כתב.— הדברים. דבר.— היו. היה.— שברת. שבר.— ושמתם. שום.— (ג) שטים. שנט בערבית.— ואפסל. פסל.— שני. שנה.— ואעל. עלה.— (ד) עשרת. עשר.— ויתנם. נתן.— (ה) ואפן. פנה.— וארד. ירד.— צוני. צוה.— (ו) נסעו. נסע.— מבארת וגו׳. כל המקומות האלה אינם מסכימים עם סדר המסעות שבפ׳ מסעי, והנכון בפשוטו של מקרא כדברי הרמב"ן ז"ל כי הר ההר הר גבוה וארוך הנמשך פרסאות הרבה, התחלתו קרוב לחשמונה וסופו עד גבול ארץ אדום, ובצלע ההר במישור היו מקומות הנקראים מסרות (מוסרה התחילה במישור מתחת ונמשכה עד למעלה בראש ההר והיא נראה כשתי מוסרות אחת למטה ואחת למעלה) ובני יעקן וחר הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר וקדש, ויסעו מחשמנה ויחנו במסרות (רגל ההר) והיו נוסעים והולכים שבעה מסעות עד הגיעם לקדש (במדבר לג, לו), שם מתה מרים ונסתלק הבאר וחזר להם בזכות משה ואהרן (שם כ, א) ושם נקנסה עליהם מיתה, וכשראו ישראל כך לא אבו עוד

אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם
נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃
ח בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ
בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה
עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

לו

—שרשים והערות—

לשתות ממימי הסלע שבאת תקלה על ידו והיו מסתפקים במי מעינות הנמצאים למכביר בקרבת המקומות האלה כמו שנאמר כאן ארץ נחלי מים, ומקדם נסעו לקצה השני של הר ההר אשר על גבול ארץ אדום, ויעל אהרן אל ההר וילך עד מוסרה העליונה קרוב לחשמונה וימת שם, ובני ישראל הלכו משם עד הבארות אשר הפרו בני יעקן להשקות שם את בעירם, כי מרחק המקומות האלה זה מזה לא היה רב, וכאשר שמעו שמת אהרן במוסרה העליונה עלו כלם אל ההר ונשתהו שם שלשים יום לספוד לו ולבכותו, ואחרי כן הזרו למקומם לשפלת הר ההר אשר בגבול ארץ אדום ששם חנו כל הימים האלה עם משכן ד׳ ואז נסתלקו ענני כבוד והוכרחו ללכת רגלי ולסבול להט השמש לסבוב את ארץ אדום עד שקצרה נפשם בעמלם (שם כא, ד), וחזרו העננים בזכותו של משה, כן נראה לפי פשטות המקראות בדרך הרמב״ן ז״ל ונתישבו כל הספקות בסדר המסעות, ושני המקראות האלה ו׳ ז׳ מפסיקים באמצע ספור מעשה העגל והנמשך ממנו, והזכירם כאן בתוך המשך התוכחה להודיע להם התולאות הרעות שיצאו ממעשה העגל, שעל ידו מת אהרן קדוש ד׳ כי נראה בעיני שלא נחתם גזר דינו של אהרן אלא על עון העגל, ואע״פ שהתפלל עליו משה כמו שכתיב (לעיל ט, כ) ואתפלל גם בעד אהרן—לא נאמר שם וישמע ד׳ אלי כמו שנאמר בתפלתו על ישראל, ותפלתו לא הועילה אלא להאריך חייו ולהקדישו קדש קדשים, וכלוי בניו שזכרו רבותינו קשה מאד להבינו. כי בניו גדולים אינם נענשים בעון אביהם, אבל במי מריבה לא חטא כלל כמו שהעיד עליו משה בספרי וזאת הברכה פסוק אשר נסיתו במסה „תריבהו על מי מריבה תסקופין נסתקפת לו (עלילות בקשת עליו למצוא עוני להמיתו) משה אמר שמעו נא המורים—אהרן ומרים מה עשו? אלא שמרים מלאו ימיה והגיע זמנה להפטר מן העולם, אבל אהרן היה צריך לחיות לא פחות ממרים ולא מת אלא בשביל העגל שהכרחתם אותו לעשות (שמות לב, א), וכ״ה בת״י „בדקתיה במי מצות רקם ואשתכח מהימן״.— מבארת. באר.— מת. מות.— ויקבר. קבר.— ויכהן. כהן.— בנו. בנה.— תחתיו. מן נחת, גם זו תוכחה, ראו מה גרמתם לי שעל ידי טרדתי התמידית עמכם לא יכלתי לשום עיני על בני להכנם כראוי לפיכך אין לי בן ממלא מקומי, ואהרן שחנכם בעצמו זכה לכך.— (ז) הגדגדה. הוא חר הגדגד (במדבר לג, לב).— ארץ נחלי מים. באמצע תוכחתו הזכיר להן החזקת טובה על מה שנמנעו מלשתות ממימי הסלע לפי שבאת תקלה על ידו (כמ״ש לעיל פסוק הקודם) והיו מסתפקים במי מעינות אשר במקומות אלה.— נחלי. נחל.— מים. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— (ח) בעת. ענה (עֵנָה), עוד רעה גדולה באה לכם בעון העגל, כי כלכם הייתם ראוים להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט, ו) לגשת אל הקדש ועתה נטלה מכם הקדושה ונתנה לשבט לוי בלבד לפי שהם לא טעו בעגל, והקדים להזכירם מיתת אהרן לפי שהוא פלא חדש אשר עוד לא נרפא למען ירבו להתאונן עליו.— הבדיל. בדל.— לשאת. נשא.— ברית. ברת.— לעמד. עמד.— לשרתו. שרת.— ולברך. ברך.— בשמו. שמה.— (ט) אחיו. אחה.— נחלתו. נחל.— לוי

לו: י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא
לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ: יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם
לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם: פ יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: יג לִשְׁמֹר אֶת־
מִצְוֹת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב
לָךְ: יד הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ
וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ: טו רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה
אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם
הַזֶּה: טז וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא

תקשו

—שרשים והערות—

אודותיו.— (י) ואנכי. אשר עמדתי בראשונה עמדתי גם עכשו.—כימים. יום.— הראשנים. ראש, והם ארבעים יום האחרונים שכלו ביום הכפורים בבקר, ולא הזכיר כאן אכילה ושתיה כמו שהזכיר בשתי פעמים הראשונים לפי שגם ישראל התענו באותן הימים ושבו אל ד' בכל לבם כמו שאמרו בתנא דבי אליהו זוטא פרק ד' „וכארבעים יום האחרונים שעלה משה להר סיני להביא את התורה גזרו צום ותענית וכו'".— ארבעים. רבע.— לילה. ליל.— וישמע. שמע.— השחיתך. שחת.— (יא) למסע. נסע. כמו וילך למסעיו (בראשית יג, ג) צום פארטצוג.— לפני. פנה.— העם. עמם.— ויבאו. בוא.— ויירשו. ירש.— נשבעתי. שבע.— לאבתם. אבה.— לתת. נתן, הוא הדבור הקשה (שמות לג, א) לך עלה מזה וגו' אל הארץ אשר נשבעתי וגו' לזרעך אתננה וביארתי שם הכונה שחזר בו כביכול מנתינת התורה כי לעם קשה עורף כזה אין תורתי ראויה, ובכל זאת אתנם לבא אל הארץ לשבוע מטובה כדי לקיים שבועתי אל האבות שהיתה בלי תנאי, עתה שערו בנפשכם כמה גדול הכעס שהכעסתם להקב"ה בעון הזה, ואחרי כל הכעס הגדול פעלתי בתפלתי כי ישוב ירחמכם ויתן לכם את תורתו וישכון כבוד בתוככם כיום הזה.— (יב) ועתה. מן עת.— ליראה. ירא. ולאהבה. אהב.— ולעבד. עבד.— לבבך. לבב.— נפשך. נפש.— (יג) לשמר. שמר. מצות. צוה.— חקתיו. חקק.— אנכי. הידוע לך עד כמה אני דואג לטובתך.— לטוב לך. כל השאלות האלה שהוא שואל מעמך אינם אלא לטובתך אתה להצליחך ולהאשירך אשר עולמים (רמב"ן).—[יד] הן. דאך, באור על לטוב לך, בשום אופן איך יכול לחשוב שהקב"ה דורש כאלו מעמך לצרך עצמו, שהרי הכל שלו, וכי חסר משרתים הוא עד שיצטרך לעבודתך?—השמים. ראש בראשית.—(טו) רק. מן ריק (עי' שמות י, ח).—באבתיך. ומכל הנמצאים כלם לא חשק רק בעבודת אבותיך ומאהבת אהבתם בחר גם בזרעם אחריהם.—בכם. דהיינו בכם (עקספלאנאטיוו) אע"פ שאינכם ראוים לכך.—ויבחר. בחר.—בזרעם. זרע.—אחריהם. אחר.—

תַקְשׁוּ עוֹד׃ יז כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים
וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־
יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃ יח עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם
וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃ יט וַאֲהַבְתֶּם
אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃
כא הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־
הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃
כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יא א וְאָהַבְתָּ אֵת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי | לֹא אֶת־
בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃
ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם
לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה
לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־

סוף

—שרשים והערות—

(טז) ומלתם. מול, לפיכך ראוי לכם למול מעתה ערלה לבבכם.—ערלת. ערל (פערשטאָקטהייט).— וערפכם. ערף.—תקשו. קשה. (יז) האדנים. אדן.—האל. מן איל (תהלים כח, כ) כח אין סוף וכמוהו לא נמצא אלא במדבר בעדו, כי כל איש מצייר את הכח הזה כפי השגתו המיוחדת.— והנורא. ירא.— ישא. נשא.— פנים. פנה, לא ישא פניכם בשביל אהבת אבותיכם אם תמרו את רוחו.— יקח. לקח.— שחד. מנוה כדי לכבות עברה (סוטה כ״א א׳).—(יח) משפט. שפט.—יתום. יתם.— ואלמנה. אלם.—גר. גור.— לתת. נתן, ליה אתכם לתת לו.— ושמלה. שמל.— (יט) הייתם. היה.— (כ) אתו. אות.— תדבק. דבק.— ובשמו. שמה.— תשבע. שבע, אז הרשות בידך להשבע בשמו.— (כא) תהלתך. הלל, בו תוכל להתהלל לעיני כל.— והוא. כי הוא אלקיך, כמו דבר אל ב״י ויסעו (שמות יד, טו). — אתך. אתת.— הגדלת גדל.— ראו. ראה.— [כב] בשבעים. שבע.— ירדו. ירד.— ישמך. שום.— ככוכבי. כוכב.— לרב. רבב.— (א) ושמרת משמרתו. לעשות סייגים וגדרים למשמרת תורתו.— הימים. יום.— (ב) וידעתם. ידע.— בניכם. בנה, לא את בניכם אני מדבר היום.— מוסר. יסר (דיא ערציעהונג גאָטטעס) כמו שאמר (לעיל ח, ה).— ידו. ידה.— החזקה. חזק.— וזרעו. זרע.— הנטויה. נטה.— [ג] אתתיו. אות. — (ד) לחיל.

סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם
עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי
אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ
וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם
אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ז כִּי עֵינֵיכֶם
הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃
ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם
וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר
יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ
כְּגַן הַיָּרָק׃ יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־

מים

—שרשים והערות—

לצלה (העער).— לסוסיו. סוס.— ולרכבו. רכב.— הציף. צוף.— מי. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— פניהם. פנה.— ברדפם. רדף.— אחריכם. אחר.— ויאבדם. אבד.— [ה] במדבר. דבר.— באכם. בוא.— המקום. קום.— [ו] פצתה. פצה.— פיה. פה.— ותבלעם. בלע.— בתיהם. בית, בית אבנים או ארזים.— אהליהם אהל, נטוי מיריעות.— היקום. קום (געפאלגע), היוד נוספת כמו יבול יתור (איוב לט, ח).— ברגליהם. רגל, ההולכים עמהם. בקרב. במסך אל ואשר עשה.— [ז] עיניכם. עין.— [ח] ושמרתם. שמר.— המצוה. צוה.— למען. מן ענה.— וירשתם. ירש.— עברים. עבר.— [ט] תאריכו. ארך.— האדמה אדם.— נשבע. שבע.— לאבתיכם. אבה.— לתת. נתן.— ולזרעם. זרע.— זבת. זוב.— [י] כי הארץ, בעל כרחכם אתם צריכים לעבוד את ד' ולבטוח בו בהיותכם בארץ הזאת לפי שארץ גשמים היא ולא ארץ השקאה ואם ד' לא יתן גשם לא יצמח.— יצאתם. יצא.— והשקית. שקה.— ברגליך. רגל, בלכתך רגלי, או בדרכך ברגל על מכונות ההשקאה, כי בלא ספק הכינו חכמי מצרים מכונות להשקות השדות כנקל ע"י דריכת הרגל.— כגן. גנן.—[יא] והארץ. אבל הארץ, כמו ודי שמים עשה (תהלים צו, ה).— הרים. הרר, שקשה להשקותן מבלעדי הגשם.— ובקעת. בקע.— למטר. על ידי מטר, כמו ככו

מָיִם׃ יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד
עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית* הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית
שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ יד וְנָתַתִּי מְטַר־
אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ׃ טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ
וְשָׂבָעְתָּ׃ טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם
וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ יז וְחָרָה
אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר
וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל
הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־

* מראשית קרי

דברי

—שרשים והערות—

לקולם (במדבר טו, לד) ע״י קולם.— (יב) ואם תאמר איככה אוריד את הגשם מן השמים בכל עת הדרוש לי? דע כי ארצך היא ארץ כזאת אשר וגו׳.— תמיד. תמד.— מראשית. ראש.— אחרית. אחר.— (יג) והיה. לכן אם רק שמע תשמעו וגו׳.— לאהבה. אהב.— ולעבדו. עבד.— לבבכם. לבב.— נפשכם. נפש. ולא אמר גם מאדכם? כי בכלל מאד הוא הרכוש (ברכות נד א) והפרשה הזו נאמרה על חיוב קבלת עול מצות (שם יג א) ואין אדם מחוייב לבזבז כל ממונו בשביל המצות (ב״ק ט רע״ב), והפרשה הזו נאמרה לצבור, אבל יחידי סגולה מבזבזים כל כחושת בשבי׳ מצוה אחת כדאשכחן בר׳ יוחנן (פסיקתא דר״כ הוצאת בובר פיסקא כ״ח סי׳ ז) דזבין אכולהו מאי ליה כדי ללמוד תורה ולא שבק לסיבותיה כלום עד שהיה ניזון מבית הנשיא (סוטה כ״א ע״א).— (יד) ונתתי. שכינה מדברת מתוך גרונו של משה.— ארצכם. ארץ.— בעתו. עתה.— יורה. ירה (פריהרעגען).— ומלקוש. לקש (שפאטרעגען).— ואספת. אסף.— דגנך. דגן.— תירשך. (במדבר יח, יב).— ויצהרך. צהר (לעיל ז, יג).— (טו) בשדך. שדה. המטר ירד על כל השדות כאחת אבל הברכה תהיה בכל שדה כפי מה שהיא צריכה, כי לא כל השדות שוות. וגם ברכת השבית תהיה לכל אחד כפי צרכו כי לא כל האוכלים שוים. ואין זה שייך למה שאמרו (תענית ח א) מטר בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים, ולכך נאמרה הברכה בלשון יחיד.— ואכלת. אכל.— ושבעת. שבע.— (טז) יפתה. פתה, יתרחב לבבכם מרוב טובה ע״ד ורם לבבך (לעיל ח, יד), מלשון יפת אלקים ליפת (בראשית ט, כז) כי ירחיב (לקמן יב, כ) ת״א ארי יפתי.— וסרתם. סור, מאחרי ד׳.— והשתחויתם. שחה.— (יז) אף. אנף.— יהיה. היה.— יבולה. בול (איוב מ׳ כ).— מהרה. מהר.— מעל. מן על.— הטבה. טוב.— (יח) ושמתם. שום.— דברי. דבר.— אלה. אל.— וקשרתם. קשר.— ידכם. יד, תפלין של יד, לאות שכל מעשיכם יהיו לשם שמים.— לטוטפת. טטף (הויפטשמוקק) תפלין של ראש, לזכרון בין עיניכם שכל מחשבותיכם

דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם
לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם
אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ
בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת
בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם
כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן
אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו
וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ כג וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ כד כָּל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־
הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן
יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ כה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם
וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃

ס ס ס

—שרשים והערות—

והגיונכם והרגעת חושיכם שברחם יתיחדו כלם לד׳.— בין עיניכם. כנגד בין עיניכם.— (יט) ולמדתם. למד.— בניכם. בנה, מנעוריהם.— בשבתך. ישב.— בביתך. בית.— ובלכתך. ילך.— ובשכבך. שכב.— ובקומך. קום, בכל הזמנים האלה אתם חייבים ללמד את בניכם בהיותם בקרבתכם שידברו ויעסקו תמיד בהלכות המצות, כי בהיותם סמוכים על שלחנכם עתותיהם פנויות להם יותר מעתותיכם שאתם טרודים לפעמים בעבודת האדמה, לפיכך תרגילום לדבר בהם תמיד, זהו פשוטו. ואמר בשבתך. בלשון יחיד כלומר כל יחיד ויחיד בעתותיו הפנויות.— (כ) וכתבתם. כתב, את הדברים המפורשים בקבלה.— מזוזות. זוז (פאָסטע) אחת המזוזות.— ובשעריך. שער, אִיש אִיש לפי מספר פתחי ביתו. לפיכך נאמר בלשון יחיד.— (כא) ירבו. רבה.— ימיכם. יום.— כימי. ירבו כימי וגו׳.— (כב) שמר תשמרון. תתאמצו לשמור (ראה הקדמה).— לעשתה. עשה.— דרכיו. דרך.— ולדבקה. דבק.— בו. במדותיו.— (כג) והוריש. ירש.— הגוים. גוי.— מלפניכם. פנה.— גדלים. גדל בקומה. ועצמים. עצם, בכח (ספרי).— (כד) המקום. קום.— תדרך. דרך.— כף. כפף.— המדבר. דבר.— הים. ימם.— גבלכם. גבל, הגבול שאתם חייבים לכבוש היכף הוא מן המדבר וגו׳ ואח״כ כל מקום וגו׳ הרשות בידכם לכבוש חוץ לגבולכם ולקדשו בקדושת הארץ (ספרי).— (כה) יתיצב. יצב.— פחדכם ומוראכם. (לעיל

כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃
כז אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃
כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס
כט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר
גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ ל הֲלֹא־הֵמָּה
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃
לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־
בָּהּ׃ לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ יב א אֵלֶּה
הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים

אשר

—שרשים והערות—

(כו) ראה. כל אחד מהם יוכל לזכות בברכתו הראויה לו. ראה (לעיל פסוק טו).— ברכה. ברך.— וקללה. קלל.— (כז) אשר תשמעו. שמע, מוסב אל כי בודאי תשמעו.— מצות. צוה.— אתכם. את.— אחרים. אחר.— ידעתם. ידע.— (כט) יביאך. בוא.— אתה. אנת.— לרשתה. ירש.— הברכה. המברכים.— הר. הרר.— הקללה. המקללים. מקרה במקום אחר כמו ושמתי פקודתך שלום (ישעיה ס, יז) במקום פקידיך מקביל אל ונוגשיך.— (ל) בעבר הירדן נגד הירדן, ולפי שיש שני עברים לירדן הם ישבו מעבר מזה וההרים מעבר השני, לפיכך הוסיף מלת אחרי בקצור לשון אחרי אשר תעברו אותו, והוסיף עוד סימנים דרך מבוא השמש וגו' למען יזכרו לעשות זאת תיכף אחרי עברם את הירדן.— מבוא. בוא.— בערבה. ערב.— אלוני מרה. שכם (בראשית יב, ו).— (לא) כי אתם עברים. כאשר תעברו.— עברים. עבר.— וישבתם. ישב.— (לב) ושמרתם. שמר.— לעשות. התחילו תיכף לקיים.— החקים. חקק.— והמשפטים. שפט, המבוארים בפרשיות הבאות יש בהן חקים כענין הקרבנות ומאכלות אסורות ומשפטים לתקון המדינה כענין ביעור הבלי הגוים והסרת נביאי השקר והמסיתים והמדיחים.— (א) אלה. אלה הם.— כל הימים. תשמרון לעשותם.— הימים. יום.— אתם. אנת. חיים.

אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה׃ ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־
כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם
יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־
הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־
מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן
בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם
מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ה כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־
שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ
שָׁמָּה׃ ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת
מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם
וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם
אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר

אנחנו

—שרשים והערות—

חיי.— האדמה. אדם.— (ב) את כל המקמות. כל מקומות עבודתם כגון בתי התפלה והמסגדאות. את אלהיהם. נמשך אל עבדו שם.— על ההרים. המקומות הנמצאים על ההרים וגו׳.— הרמים. רום.— הגבעות. גבע-גבה.— ותחת. מן נחת. עץ. עצה.— רענן. רען, ונכפלה הלמד כמו שאנן, ועניינו עץ גדול בעל ענפים רחבים.— (ג) ונתצתם. נתץ.- מזבחתם. זבח.— ושברתם. שבר.— מצבתם. יצב (דענקמאלער).— ואשריהם. אשר, שנטעו אותם לנוי אשרם והצלחתם (גליקקס-ביימע) הרבה להעמיד שם ע״ז.— תשרפון. שרף.— באש. אשש.— ופסילי. פסל.— אלהיהם. הפסילים שפסלום להיות להם לאלהים.— תגדעון. גדע (אבחויען) ממקום חבורם.— ואבדתם. אבד.— ישמם. שמה. הכנו להם שם גנאי כדי להשכיח שמותיהם (ע״ז מ״ה ע״ב). (ד) תעשון. עשה.— לה׳. להרבות לו מזבחות בכל המקומות כאשר הרבו הגוים.— (ה) המקום. קום.— יבחר. בחר.— שבטיכם. שבט.— לשום. שום.— לשכנו. למקום משכן כבודו.— תדרשו. דרש, על פי נביא (ספרי).— ובאת. בוא, לזבוח זבחיך.— (ו) והבאתם. בוא.— עלתיכם. עלה.— וזבחיכם. זבחי שלמיכם.— מעשרתיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכלן בירושלם.— תרומת. רום, כל מה שאתם מפרישים מהתבואות אדמתכם לתתן לכהנים וללוים משרתי ד׳, וכן הוא אומר (מלאכי ג, י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי.— ידכם. ידה, יד-הכהנים.— ונדריכם. נדר.— ונדבתיכם. נדב.— ובכרת. בכר.— בקרכם. בקר.— וצאנכם. צאן.— (ז) ואכלתם. אכל.— לפני. פנה.— ושמחתם. שמח.— משלח. שלח, עסקיכם.— ובתיכם. בית, ובני ביתכם.— ברכך. איש איש כפי ברכתו (לעיל יו, טו).— (ח) היום. כמנהג.—

אנחנו עשים פה היום איש כל־הישר בעיניו׃
ט כי לא־באתם עד־עתה אל־המנוחה ואל־הנחלה
אשר־יהוה אלהיך נתן לך׃ י ועברתם את־הירדן
וישבתם בארץ אשר־יהוה אלהיכם מנחיל אתכם
והניח לכם מכל־איביכם מסביב וישבתם־בטח׃
שני יא והיה המקום אשר־יבחר יהוה אלהיכם בו
לשכן שמו שם שמה תביאו את כל־אשר אנכי
מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת
ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליהוה׃
יב ושמחתם לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם
ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם
כי אין לו חלק ונחלה אתכם׃ יג השמר לך פן־תעלה
עלתיך בכל־מקום אשר תראה׃ יד כי אם־במקום

אשר

—שרשים והערות—

איש כל הישר בעיניו. שאין אצלנו חיוב תרומות ומעשרות וחיוב ראיית פנים ברגל ומי שאינו רוצה לאכול בשר בהמה פטור מהבאת קרבן וקדשים נאכלין בכל מקום והמשכן אין לו מקום קבוע (עי׳ רמב״ן). — [ט] **כי לא באתם.** טעם הדבר כי עדיין לא באתם וגו׳. — [י] **ועברתם.** אבל כשתעברו וגו׳. — **מנחיל.** נחל. — **והניח.** נוח. — **איביכם.** איב. — **מסביב.** סבב. — [יא] **והיה.** אז יהיה באופן אחר. — **לשכן.** בקביעות, דהיינו במקדש ירושלם, אבל וישכינו שם את אהל מועד (בשילה) (יהושע יח, א) היתה שכונה ארעית כי ידעו שעתידים לבנות בית עולמים, ובכל זאת כנגד מה שהיה המשכן מטולטל במדבר ממקום למקום ובשילה נקבע לשס״ט שנה (זבחים קיח א) קרוב לזמן עמידת בית עולמים, קרא עליו אסף בדרך השיר ויטש משכן שלו אהל שִׁכֵּן באדם (תהלים עח ס); וַיַּשְׁכֵּן מקדם לגן עדן את הכרובים (בראשית ג, כד) לפי שעה לצרך אדם הראשון שלא יחזור שמה, וַיַּשְׁכֵּן באהליהם שבטי ישראל (תהלים עח, נה) כל ימי שפוט השופטים היתה שכונתם בלתי בטוחה בעריהם, כי הגוים אשר השאירו היו מגרשים אותם ממקומותיהם כפעם בפעם, עד ימי דוד ושלמה. וירמיה הבטיח לישראל בשם ד׳ וַאֲשַׁכְּנָה אתכם במקום הזה, וְשִׁכַּנְתִּי אתכם בארץ וגו׳ למן עולם ועד עולם (ירמיה ז, ג—ז) בקביעות גמורה. — **שם.** (דארט). — **שמה.** דאהין. — **שמה תביאו.** רק שמה לבית עולמים ולא יהיה עוד היתר לאיסור הבמות. — **מצוה.** צוה. — [יב] **לפני.** פנה. — **ובניכם ובנתיכם.** בנה. — **ועבדיכם** עבד. — **ואמהתיכם.** אמה, האוכלים תמיד לחם עצבים (בראשית יב, טז) אבל השפחות אינן אוכלות לחם עצבים לפיכך לא הזכירן. — **בשעריכם.** שער. — **אתכם.** אתת. — [יג] **תעלה.** עלה. — **תראה.** ראה, בעין בינתך, הזהרתיך (לעיל פסוק ה׳) לדרוש אחר המקום הנבחר ולקבעו על פי נביא, אבל השמר לך מהשען בדבר הגדול הזה אל בינתך לבד בטרם ישלח ד׳ את דברו ע״י עבדיו הנביאים. — [יד] **יבחר ה׳** על יד נביאו. — [טו] **רק.**

אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ
וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ טו רַק בְּכָל־אַוַּת
נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ
כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר
דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־
נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ יח כִּי אִם־
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־
יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס כ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה
נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃
כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

לשום

—שרשים והערות—

בשבתכם בארץ תשתדלו להחמיר בכמה דברים, כמו באיסור הבמות, בראית פנים לפני ד', בחיוב הבאת קרבן, בהבאת תרומות ומעשרות ובכורים אל המקום הנבחר, בחיוב שמיטין ויובלות, וכיוצא בזה, רק דבר אחד יוקל עליכם אז—כי יותר לכם בשר התאוה.— אות. אוה.— נפשך. נפש.—ואכלת בשר. איש איש כדי שבעו.— כברכת וגו' נתן לך. איש איש כפי ברכתו (לעיל יא, טו).— בכל שעריך. כל מקום ומקום לפי מדרגת חומו כי אכילת הבשר תלויה במדרגת החום.— הטמא. וגו', גם טומאה אינה נוהגת בבשר חולין.— כצבי. צבה. – [טז] רק. מן ריק (עי' שמות י' יז).—תשפכנו. שפך.— כמים. מוי.— (יז) תוכל. יכל, אינך רשאי.— מעשר. עשר, מעשר שני.— דגנך וגו'. (לעיל ז, יג).— ובכרת. לעיל פסוק ו'.– (יח) במקום. קום.— יבחר. בחר.— אתה, אנת.— ובתך. בנה (בָּנָה).— [יט] השמר. שמר.— פן. מן פנה, המסופק בדבר פונה לכל הצדדים.— תעזוב. עזב.— ימיך. יום.— אדמתך. אדם, בהיותך על אדמתך.— (כ) ירחיב. רחב.— גבלך. גבל, והיה רחוק ממקום המקדש.—ואמרת. אמר.— אכלה. אכל.— כי תאוה. למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר אלא לתאות נפשו, אבל בלא תאות נפש אל יזיד להמית בעל חי ולאכלו.— בכל אות נפשך. בכל אופני התאוה אפי' כשאין בה שום מצוה.— (כא) ירחק. רחק, ואי אפשר לך להביא בכל פעם אל המקום הנבחר לתת ממנו חלק לגבוה כאשר הוא עכשו בהיותנו קרובים אל המשכן.— לשום. שום.— שמו. שמה.—וזבחת. זבח.—מבקרך.

לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת
נַפְשֶׁךָ׃ כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל
כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ כג רַק חֲזַק
לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל
הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כו רַק קָדָשֶׁיךָ

אשר

—שרשים והערות—

בקר.— ומצאנך. צאן, ולא כל בקרך וצאנך לאכול כל הנמצא תחת ידך ולבטוח בדי על יום מחר כמו במן (חולין פד א) כי בטחון כזה לא יכון אלא ליחידי סגולה.— כאשר צויתך. בקדשים כך תעשה בחולין (ספרי) מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה.— (כב) אך. אל תהי לדיק הרבה לאכלו דוקא בטהרה, כי גם הגדר הזה לא יכון אלא ליחידי סגולה האוכלים חוליהם על טהרת הקדש ולא להמון העם, וכשם שאסור להקל על דברי תורה כך אסור להחמיר עליהם אם לא בדרך סייג וגדר הנמסר לחכמי הדור, ועל זה נאמר לא תוסף ולא תגרע (לקמן יג, א) ולעיל (ד, ב) בין ליחיד בין לרבים, כך אמר משה רבינו הראשון ברוח ד' אשר דבר בו, ורבינו משה השני (רמב"ם פ"ג מה' דעות ובשמונה פרקיו פרק ד') החמיר בדבר הזה מאד בחכמתו הגדולה, וכך אמרו רבותינו (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א) לא דייך מה שאסרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים, ואחרית כת האיסיים שהחמירו על דברי תורה ומעטו בפריה ורביה והרבו בסכילות וזומות, ידוע לכל היודעים פרק בדברי הימים של ברכיהם נולדה הכנסיה החדשה.— יאכל את. יחס הפעול אחר בנין נפעל כמו ולא יֵאָכֵל את בשרו (שמות כא, כח) יֻתַּן את הארץ (במדבר לב, ה).— האיל. (רעה) מין לבי.— יחדו. יחד, אפי' בקערה אחת.— יאכלנו. את הבשר.— [כג] לבלתי. בל, והתיו נוספת.— הדם. דמה, וצריך התחזקות גדולה להתאפק מאכילתו כפי מנהג עמי הקדם מחמת טוב טעמו וכח הזנתו.— כי הדם הוא הנפש. כי הנפש החיונית של כל בשר נמצאת בדמו והאוכל דם כאלו אוכל נפש ומערב בנפשו הטהורה נפש בהמה.— ולא תאכל. ואין ראוי לך לאכול וגו' (ויקרא יז, יד).— [כד] על הארץ תשפכנו. לעיל פסוק ט"ז לפוטרו מכסוי וכאן להתירו בהנאה לזבל בו שדות אע"פ שהזרעים משתבחים על ידו והרי זה כאוכל דם.— (כה) לא תאכלנו. לאסור כל הדם אע"פ שאיננו דם הנפש (כריתות כא, ב).— למען. ענה.— ייטב. יטב.— אחריך. אחר.— תעשה. עשה.— בעיני. עין.— ייטב לך ולבניך אחריך. הדם מוליד אכזריות בנפש אוכליו והמדה הזאת עוברת אל הבנים להיות תולדותיהם כיוצא בהם, וכשתמנע מאכילתו תציל את נפשך ונפש צאצאיך מן המדה הרעה הזאת (כלי יקר).— כי תעשה הישר וגו'. מניעת אכילתך לא תהיה בשביל שנפשך קצה בו אלא בשביל מצות ד' לעשות הישר בעיניו, וכמו שאמרו רבותינו (תו"כ סוף קדושים) אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אלא אפשי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי (רש"ם), וטעם מלת כי— והתבונן בלבך כי בזה תעשה אך הישר בעיניו.— (כו) רק קדשיך. אע"פ שהתרתי לך שחיטת חולין כאן—לא התרתי לך שחיטת קדשים שכבר הוקדשו, אלא.— תשא. נשא.— ובאת. בוא.—

אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ
אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם
אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר
אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן
גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־
תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־
בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃ יג א אֵת
כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ

לעשות

—שרשים והערות—

(כז) ועשית. עשה.— עלתיך. עלה.— מזבח. זבח, כלו למזבח.— זבחיך. אבל בזבחי שלמים רק הדם למזבח והוא הדין לאימורים ובשביל שהוא מדבר כאן בדם לא הזכיר האימורים.— (כח) שמר. בלבך.— ושמעת. שמע, ותבין.— כל הדברים. הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה.— (כט) יכרית. כרת.— הגוים. גוי.— לרשת. ירש.— וישבת. ישב:— בארצם. ארץ.— (ל) תנקש. נקש-יקש כמו נלב-ילב מדע (מנדעא דניאל ב, כא) מן ידע, פן תוקש להמשך אחריהם, ובספרי „שמא תמשך אחריהם או שמא תעשה כמעשיהם ויהיו לך למוקש".— השמדם. שמד, אחרי אשר ישתקע שם ע"ז מן הארץ והאלילים כליל יחלוף—תאמר בלבך מכל מקום ראוי לי לעבוד את אלקי גם באופני עבודתם הם, כי אם לא היתה עבודתם רצויה גם לאלקי אמן לא היו מאריכים כל כך ימים על האדמה הזאת.— תדריש. דרש.— לאלהיהם. לאופני עבודת אלהיהם.— איכה. איך.— יעבדו. היו עובדים.— ואעשה כן גם אני. לד' אלקי, כי אם אלהיהם פסולים אופן עבודתם איננו פסול, שהרי אני משתמש גם היום בהרבה אופנים מאופני עבודותיהם כזבוח וקטור ונסוך והשתחויה ?— (לא) לא תעשה כן, אני מזהירך לבלתי השתמש בעבודותיהם כלל וכלל כי תועבת ד' המה.— תועבת. תעב.— בניהם. בנה.— ישרפו. שרף, הנם שורפים.— באש. אשש.— (א) את כל הדבר. סיום הדברים הנזכרים, רק דרך העבודה אשר הוריתיך עד כה אותו תשמור לעשות.— את אתו. רק אותו בלבד.— תסף. יסף. – תגרע. גרע. ולעיל (ד, ב) כתוב לא תוסיפו על הדבר וגו' ולא תגרעו ממנו בלשון רבים ? נראה ששם אזהרה לבית דין שלא יוסיפו על המצוה ולא יגרעו ממנה בתור

לעשות לא־תסף עליו ולא תגרע ממנו׃ פ ב כי־יקום
בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת׃
ג ובא האות והמופת אשר־דבר אליך לאמר נלכה
אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם ונעבדם׃
ד לא תשמע אל־דברי הנביא ההוא או אל־חולם

החלום

—שרשים והערות—

חובה על כל ישראל לומר דרך משל שצריכים להניח חמש או שלש טוטפות חמש או שלש ציציות ולקחת חמש או שלש מינים בלולב, וכאן אזהרה לכל אחד מישראל שאפי' אדם גדול כר' עקיבא המשיג ברוח קדשו ענין המצוה ומדרגת נפשו—אסור לו לשנות לעצמו את פני המצוה להוסיף עליה או לגרוע ממנה על פי השגתו, כי התורה נתנה לכל ישראל בשוה, ולפי פשטות הלשון נראה שהכתובים מדברים מהוספה וגרעון במצוה עצמה, כמו שנאמר עליו ממנו. אבל הוספת מצוה חדשה על התורה כגון חנוכה ומקרא מגילה ונטילת ידים שהוסיפו רבותינו ז"ל, ועקירת כל הגוף במצות עשה, אפשר שאינם נכנסים בגדר הוספה וגרעון, וראיה לזה שהרי כששלחה אסתר לחכמים קבעוני לדורות כתבוני לדורות (מגילה ז' ע"א) השיבו מה שהשיבו ולא אמרו לה דאסור משום לא תוסיפו. ולענין בל תגרע תנן (סנהדרין פ"ח ב') האומר אין תפלין לעבור על דברי תורה פטור משמע דפטור לגמרי אפי' עשה ע"פ הוראתו ולא הניח תפלין כדתניא התם אינו חייב עד שיעשה כהוראתו. ועל לאו דבל תוסיף כתב הרא"ה ז"ל בספר החנוך מצוה תנ"ד דלוקין, וכן משמע מלשון הגמ' (ר"ה כ"ח ב') א"ל אביי אלא מעתה הישן בשמיני ילקה (משום בל תוסיף), ואע"ג דאביי לפי הגירסא (פסחים מ"א ב') ס"ל דאין לוקין על לאו שבכללות. נראה בעיני דלאוין הללו בל תוסיף ובל תגרע לא דמו ללאו שבכללות שכולל דברים מפורשים במקומם כמו נא ומבושל זג וחרצן ריחים ורכב. או דברים שונים כלאו דלא תאכלו על הדם אשר באר'תיו (ויקרא יט, כו) או לאו דלא תאכל כל תועבה (חולין קי"ד ב') שכולל איסורים הרבה ולא דמו ללאו דחסימה. אבל בל תוסיף ובל תגרע אינם כוללים אלא דבר אחד בלבד שאסור להוסיף דבר על שום מצוה או לגרוע ממנה. וכי היכי דלא נחשב לאו דנבלה ללאו שבכללות אע"פ שהוא כולל כל חלקי הנבילה הראש והרגלים החזה והשוק הזרוע והלחיים והקיבה משום דשם נבלה אחד הוא. הכא נמי שם הוספה או גרעון אחד הוא. ורש"י ז"ל כתב (שמות כג, יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו. עכ"ל. והקשה עליו הרמב"ן ז"ל א"כ יהא חייב מלקות על כל מצות עשה למ"ד לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. ותירץ משום דהוי לאו שבכללות. וכעין זה הקשה בטורי אבן על הרשב"א שכתב (כריס פ"ז ב') דהעובר על מצות עשה עבר על בל תגרע—א"כ יהא חייב מלקות על עבירת מצות עשה? ונראה ליישב ע"פ סברת הגאון בעל חות יאיר בתשובה סי' ל"ו דשב ואל תעשה לא דמי ללאו שאין בו מעשה דעכ"פ. יש בו כעין מעשה כעקימת שפתים ונותר שאכל והותיר, אבל ישב לו ולא עשה שום דבר שלא הניח תפלין ולא עשה סוכה לא מצינו בתורה עונש בידי אדם על שב ואל תעשה. — (ב) יקום. קום. — בקרבך. קרב. — נביא. נבא, מן ניב שפתים (ישעיה נז, יט) (רעדנער,) אשר ידבר בשם ד'. — אות או מופת. עי' (שמות ז, ג) ועי' רמב"ן כאן. — (ג) ובא. בתחלה יתן לך אותות ומופתים נפלאים מבינתך (בלהטיו) עד שיתחזק אצלך לנאמן, אבל מסרת אותותיו ומופתיו אלה תהיה להעבירך על דעת קונך. ואין פירוש ובא האות שיתקיים האות אשר אמר, שהרי כבר נאמר ונתן אליך אות אם כן כבר נתן ונתקיים, כי על האות שהבטיח להיות לא יאמר ונתן אות. אלא הכונה שתכלית האות הזה ומסקנתו יבא לאמר לך נלכה ונעבדה וגו' (דאס ציעל זיינער וואונדערצייכען איזט). — דבר אליך. דבר. — נלכה. ילך. — ידעתם. ידע. — ונעבדם. עבד. — (ד) מנסה. נסה, ואם תאמר מפני מה לא יקלקל הקב"ה את

הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת
הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־
נַפְשְׁכֶם׃ ה אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ
וְאֶת־מִצְוֺתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ
וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ ו וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא
יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ז כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ
אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר
נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה
וַאֲבֹתֶיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים
אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃
ט לֹא־תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ

עליו

—שרשים והערות—

להטיו שלא יוכל להתעות בהם את ישראל כמו שקלקל להטי חיאל בית האלי כשנטמן מתחת לבעל ובקש להדליק את האש לפני עובדיו ובא נחש והכישו (ילקוט מלכים א׳ רמז רי״ד)? דעו אפוא כי מנסה ה׳ אתכם וגו׳ כי בזה הוא מעמידכם בנסיון.— **לדעת.** עי׳ מש״כ (בראשית כב, א).— **הישכם.** יש. והנון בישנו (אסתר ג, ח) באה תחת הדגש כמו תַּמְנוּ (איכה ג, כב) או תחת אות הכפל כמו קָפְּנָה שרשיה (יחזקאל יז, ז).— **אהבים.** אהב.— **לבבכם.** לבב.— **נפשכם.** נפש.— (ה) **תיראו.** ירא.— **מצותיו.** צוה.— **תשמרו.** שמר.— **ובקלו.** קול.— **תדבקון.** דבק (פעסט אנגעקניפפט זיין) לבלי התעות אחרי מסיתים ומדיחים המבקשים להדיחך מעליו.— (ו) **יומת.** מות. בבית דין.— **סרה.** סור, דבר המוסר מעקרו (אונמאגליכעס), כי אי אפשר שהקב״ה יצוה לעבוד ע״ז, מלשון לענות בו סרה (לקמן יט, טז) ופירשו רבותינו (מכות ה׳ א׳) עד שתסרה גופה של עדות כי אם לא היו העדים במקום המעשה לא היה אפשר להם לראות, אבל עוד תוסיפו סרה (ישעיה א, ה) הוא שם המקרה תחת המקור לסור, כמו למקרא העדה (במדבר י, ב) תחת לקרוא.— **המוציא.** יצא.— **אתכם.** את.— **והפדך.** פדה.— **להדיחך.** נדח.— **צוך.** צוה.— **ובערת.** בער.— **הרע.** רעע.— (ז) **יסיתך.** סות.— **אחיך.** אחה.— **אמך.** אמם, להפלגת הקורבה שביניכם יצאתם מבטן אחת ובודאי הוא דורש טובתך.— **בתך.** בנה (בֶּנֶת בִּנְתְּךָ).— **אשת.** איש.— **חיקך.** חיק, האהובה לך מאד.— **רעך.** רעה.— **כנפשך.** שאתה מכירו לנאמן רוח כמו שאתה מכיר את נפשך, או שאתה אוהב אותו כנפשך ותחפוץ לכסות עליו.— **אתה.** אנת.— **ואבתיך.** אבה.— (ח) **העמים.** עמם.— **סביבתיכם.** סבב. סביבות ארצכם, כי מקרבכם כבר בערתם את האלילים.— **הקרבים.** קרב.— **הרחקים.** רחק.— (ט) **תאבה.** אבה. שב ואל תעשה ולא תכנס עמו בדברים כלל (בראשית לט, ח) לפי שאסור להתוכח עם אפיקורס ישראל

עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ י כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ
יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם
בָּאַחֲרֹנָה׃ יא וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ
לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים׃ יב וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן
וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יג כִּי
תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ יד יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ
וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ טו וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ
הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת
בְּקִרְבֶּךָ׃ טז הַכֵּה תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־
חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ
לְפִי־חָרֶב׃ יז וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ
וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ יח וְלֹא־

ידבק

—שרשים והערות—

(סנהדרין ל"ה ב').— ולא תשמע אליו. אפי' אם הרבה הוא עליך את דבריו לא תשמע אליו.— תחום. חוס.— עינך. עין.— תחמל. חמל.— תכסה. כסה, לא תבקש לו שום זכות (שם ל"ו ב').— (ט) ידך. ידה. — תהיה. היה.— בראשונה. ראש.— באחרנה. אחר.— (יא) וסקלתו. סקל.— באבנים. אבן.— בקש להדיחך. ואע"פ שלא הדיחך כעיר הנדחת ילך וידיה אחרים (רע"ס).— (יב) ישמעו. שמע, כי המסיתים שכיחים, אבל בנביא השקר לא כתב כך משום דלא שכיח (רמב"ן).— (יג) באחת. אחד (אַחֶדֶת, כמו לֶלֶת (ש"א ד, יט) מן לֶלֶדֶת).— עריך. עיר.— לשבת. ישב, פרט לירושלם שלא נתנה לבית דירה (ספרי).— לאמר. נמשך אל תשמע.— [יד] יצאו. יצא.— אנשים. אנש.— בליעל. בלי-עול בנים שפרקו עול שמים מעליהם (סנהדרין קי"א ב').— מקרבך. קרב.— אחרים. אחר.— (טו) ודרשת, דרש, בפיך.— וחקרת. חקר, בתבונתך.— ושאלת. שאל.— היטב. יטב.— והנה. (פירוואהר).— אמת. אמן (אֲמֶנֶת, כמו בַּת מן בֶּנֶת).— נכון. כון.— נעשתה. עשה.— התועבה. תעב.— (טז) הכה תכה. נכה. תתישב בדבר איך להכותם לבל ימלט איש.— לפי. פה.— החרם. חרם.— בהמתה. בהם.— (יז) שללה. שלל.— תקבץ. קבץ.— רחבה. רחב.— ושרפת. שרף.— באש. אשש.— כליל. כלל (גאנצליך).— לה'. לשם ד' ולא לשם נקמה.— תל. תלל.— תבנה. בנה.— (יח) ידבק. דבק.—מאומה. מה ומה (גיבשס).— ישוב.

יִדְבַּ֥ק בְּיָדְךָ֛ מְא֖וּמָה מִן־הַחֵ֑רֶם לְמַ֩עַן֩ יָשׁ֨וּב יְהֹוָ֜ה
מֵחֲר֣וֹן אַפּ֗וֹ וְנָֽתַן־לְךָ֤ רַחֲמִים֙ וְרִֽחַמְךָ֣ וְהִרְבֶּ֔ךָ כַּאֲשֶׁ֥ר
נִשְׁבַּ֖ע לַאֲבֹתֶֽיךָ׃ יט כִּ֣י תִשְׁמַ֗ע בְּקוֹל֙ יְהֹוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ
לִשְׁמֹר֙ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֔יו אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם לַעֲשׂוֹת֙
הַיָּשָׁ֔ר בְּעֵינֵ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס רביעי יד א בָּנִ֣ים אַתֶּ֔ם
לַֽיהֹוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם לֹ֣א תִתְגֹּֽדְד֗וּ וְלֹֽא־תָשִׂ֧ימוּ קָרְחָ֛ה בֵּ֥ין
עֵינֵיכֶ֖ם לָמֵֽת׃ ב כִּ֣י עַ֤ם קָדוֹשׁ֙ אַתָּ֔ה לַֽיהֹוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ
וּבְךָ֞ בָּחַ֣ר יְהֹוָ֗ה לִהְי֥וֹת לוֹ֙ לְעַ֣ם סְגֻלָּ֔ה מִכֹּל֙ הָֽעַמִּ֔ים
אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ ס ג לֹ֥א תֹאכַ֖ל כָּל־תּוֹעֵבָֽה׃
ד זֹ֥את הַבְּהֵמָ֖ה אֲשֶׁ֣ר תֹּאכֵ֑לוּ שׁ֕וֹר שֵׂ֥ה כְשָׂבִ֖ים וְשֵׂ֥ה
עִזִּֽים׃ ה אַיָּ֥ל וּצְבִ֖י וְיַחְמ֑וּר וְאַקּ֥וֹ וְדִישֹׁ֖ן וּתְא֥וֹ וָזָֽמֶר׃
ו וְכָל־בְּהֵמָ֞ה מַפְרֶ֣סֶת פַּרְסָ֗ה וְשֹׁסַ֤עַת שֶׁ֙סַע֙ שְׁתֵּ֣י
פְרָס֔וֹת מַעֲלַ֥ת גֵּרָ֖ה בַּבְּהֵמָ֑ה אֹתָ֖הּ תֹּאכֵֽלוּ׃ ז אַ֣ךְ אֶת־
זֶ֞ה לֹ֣א תֹֽאכְל֗וּ מִמַּֽעֲלֵי֙ הַגֵּרָ֔ה וּמִמַּפְרִיסֵ֖י הַפַּרְסָ֣ה
הַשְּׁסוּעָ֑ה אֶֽת־הַ֠גָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶ֨בֶת וְאֶת־הַשָּׁפָ֜ן כִּֽי־
מַעֲלֵ֧ה גֵרָ֣ה הֵ֗מָּה וּפַרְסָה֙ לֹ֣א הִפְרִ֔יסוּ טְמֵאִ֥ים הֵ֖ם לָכֶֽם׃
ח וְאֶת־הַ֠חֲזִיר כִּֽי־מַפְרִ֨יס פַּרְסָ֥ה הוּא֙ וְלֹ֣א גֵרָ֔ה טָמֵ֥א
ה֖וּא לָכֶ֑ם מִבְּשָׂרָם֙ לֹ֣א תֹאכֵ֔לוּ וּבְנִבְלָתָ֖ם לֹ֥א תִגָּֽעוּ׃ ס
ט אֶת־זֶה֙ תֹּֽאכְל֔וּ מִכֹּ֖ל אֲשֶׁ֣ר בַּמָּ֑יִם כֹּ֣ל אֲשֶׁר־ל֞וֹ סְנַפִּ֤יר

וקשקשת

—שרשים והערות—

שוב.— מחרון. חרה.— אפו. אנף.— רחמים. רחם.— והרבך. רבה.— נשבע. שבע.— (יט) בקול. (עי' שמות יט, ה).— מצותיו. צוה.— הישר. ישר.— בעיני. עין.— (א) בנים. בנה. שבשבילכם נבנה העולם ואתם יקרים בעיניו כבנים לאבותיהם.— תתגדדו. גדד=קצץ, לא תסרטו בבשרכם למת.— תשימו. שום.— קרחה. קרח (גלאטצע).— למת. מות. נמשך גם על לא תתגודדו, כי בנים למקום ראוים להיות קדושים ונבדלים מהעובדים כאלה.— (ב) עם. עמם.— אתה. אנת.— להיות. היה.— סגלה. סגל (אלס בעזאנדערער שאטץ).— פני. פנה.— האדמה. אדם.— (ג) כל תועבה. כל דבר מתועב בעיני המקום אע"פ שביחס אל עצמו אינו מתועב כלל (חולין קיד ב'.— (ד) תאכלו. אכל.— כשבים. כשב.— עזים. עזז.— (ו) מפרסת. פרס. עיין כל זה בפרשת שמיני.— (ז) השסועה. אע"פ שפרסתו שסועה לשתים.—

וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת
לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס יא כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה
תֹּאכֵלוּ׃ יב וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס
וְהָעָזְנִיָּה׃ יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ יד וְאֵת
כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס
וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ טז אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־
הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ יז וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־
הַשָּׁלָךְ׃ יח וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת
וְהָעֲטַלֵּף׃ יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃
כ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ כא לֹא־תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר
אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם
קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב
אִמּוֹ׃ פ חמישי כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ

היצא

—שרשים והערות—

(יא) צפור טהרה. אפי' המשולחת שבמצורע (ספרי).— (יב) מהם. ממין הציפורים, כי השם צפור כולל כל העופות כמו שנאמר (לעיל ד, יז) תבנית כל צפור כנף כי תבנית כל העופות אסורים. ונאמר (תהלים ח, ט) צפור שמים והאדם מושל על כל העופות. ועי' רמב"ן ריש מצורע.— (כ) כל עוף טהור. מה בא זה ללמדנו? ונראה לי בפשיטות כי תבת שרץ שבפסוק הקודם נמשך גם לפסוק זה כלומר מושך עצמו ואחר עמו ולפי שאסר שם כל שרץ העוף דמשמע אפי' ארבעת המינים ארבה סלעם חרגל חגב שהתירה תורה בפ' שמיני והייתי אומר שקדושת הארץ גורמת לאסרם כמו שנאסרו כמה דברים בבואם אל הארץ (לעיל יב, טו), לכך אמר: אבל כל-שרץ-עוף טהור (כלומר אבל כל שרץ טהור שבעופות) אותם תאכלו, ושם עוף כולל כל דבר מעופף אפי' הולך על יותר משתים.— ואחר כתבי זה מצאתי בפסיקתא זוטרתא ר' שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו אלו חגבים טהורים.— (כא) נבלה. נבל=נפל, אפי' בעל חי טהור.— לגר. גור. תושב שקבל עליו שבע מצות.— בשעריך. שער.— תתננה. נתן. שאתה מצווה להחיותו (ערכין כט א').— לנכרי. נכר. לא תתן לו בחנם כמו שנאמר (לעיל ז, ב) לא תחנם ופירשו רבותינו (ע"ז כ' ע"א) לא תתן להם מתנת חנם.— כי עם קדוש וגו'. אבל אתה לא תאכלנה אע"פ שהיא טובה למאכל-מפני קדושתך.— לא תבשל. כדי להרבות תבואת השדה במרק פגולים זה (שמות כג, יט) כי אסור לבשל בשר בחלב; ולמען הרבות תבואת שדך.— (כב) עשר תעשר. כי המפריש מעשרותיו כראוי יעשר ויקום חילו, כמו שנאמר (מלאכי ג, י) הביאו את כל המעשר וגו' ובחנוני נא בזאת וגו' והריקותי לכם ברכה; וכמה שאמרו רבותינו (שבת קי"ט א') עשר בשביל שתתעשר אין כוונם להוציא המקרא מפשוטו אלא לבאר טעם הסמיכות של מעשרות לבישול בשר בחלב, שהפרשת המעשרות היא סגולה להרבות תבואת השדה, וכמו שכתבנו בפ' משפטים שם.— עשר תעשר. הפרש כל המעשרות כסדרן, בתחלה מעשר ראשון ואחר מעשר שני.— תבואת. בוא.— זרעך. זרע.— השדה. מן השדה.—

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר
דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן
תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כד וְכִי־
יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף
בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃
כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן
וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כז וְהַלֵּוִי
אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה
עִמָּךְ׃ ס כח מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־
מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כט וּבָא

הלוי

—שרשים והערות—

(כג) ואכלת. אכל.— לפני ה׳. מעשר שני במחיצות עיר הקדש.— במקום. קום.— יבחר. בחר.— לשכן.— בקביעות דהיינו ירושלים (לעיל יב, יא).— שמו. שמה.— דגנך. לעיל (ז, יג).— ובכרת. בכר.— בקרך. בקר.— וצאנך. צאן.— למען. מן ענה.— תלמד. למד.— ליראה. ירא. כי כבואך אל עיר האלקים כפעם בפעם ילמדך היושבים לפני ד׳ איך לירא מפניו.— הימים. יום.
(כד) ירבה. רבה.— ממך. וכן נאמר יקשה ממך (לעיל א, יז) יכבד ממך (שמות יח, יח).— תוכל. יכל, מבנין הקל על דרך אינק תינק אלא שנתחלף החיריק לשורק.— שאתו. נשא, את המעשר עמנו.— ירחק. רחק.— לשום. שום.— יברכך. ברך, ירחיב את ארצך ויברך את תבואתך.— (כה) ונתתה בכסף. תחללנו בכסף.— וצרת. צור.— בידך. ידה.— והלכת. הלך.— (כו) ונתת הכסף. והוציא את הכסף המחולל.— תאוה. אוה.— נפשך. נפש.— וביין. יין.— ובשכר. שכר (רוישטראנק) אפי׳ אינו מענבים אלא מתמרים (רש״י ב״ק כ״ד ב׳ ד״ה פרי מפרי).— תשאלך. שאל.— ושמחת. שמח.— אתה. אתה.— וביתך. בית, ובני ביתך.— (כז) תעזבנו. עזב.— ונחלה. נחל.— עמך. עמם.— (כח) מקצה. קצה, עי׳ מש״כ (בראשית מח, א).— תוציא. יצא. השנה השלישית וכן הששית בשנות השמיטה הן שנות הבעור (לקמן כו, יג) שאסור לאדם להשהות מעשרותיו בביתו שלש שנים וצריך לבערן ולמסרן למי שהם שלו, ומעשר שני של השנה השלישית והששית אין צריך להעלות למקום הנבחר אלא יתנו לעניים ויאכלוהו במקומן ונקרא מעשר עני.— תוציא. תבער מביתך את כל מעשר תבואתך שנתקבץ עד היום, ומעשר תבואתך (מעשר שני אשר) בשנה ההיא (בשלישית) אל תעלה לירושלים אלא והנחת בשעריך בשביל העניים, כך פשוט הכתוב.— (ועי׳ תוי׳ ב״מ פ״א א׳ ד״ה קרי) והנחת. נוח, דגש תמורת נח.— (כט) והיתום. יתם.— והאלמנה. אלם, כי האלמנה נאלמת דומיה.— ושבעו. שבע.— למען. (ענטשפרעכענד

הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס ששי טו א מִקֵּץ
שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃ ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה
שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ
אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃ ג אֶת־
הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃
ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃

רק

—שרשים והערות—

רעם). — **מעשה תעשה**. עשה. — **טו** (א) **מקץ**. קצה. — **מקץ שבע שנים**. — מקץ שבת השנים (ויקרא כה, ח) דהיינו בשנה השביעית, כי השנה השביעית היא קץ שבת השנים כמו שהיום השביעי הוא קץ שבת הימים (שם כג, פו ה״א). ולא אמר **בשנה השביעית**? כדי לרמז שבשביעית אינה משמטת כספים אלא בסופה, וכדי לזווג המאמר עם הפרשה הקודמת מקצה שלש שנים. — **שמטה**. שמט, לשמוט מתחת ידו כל שדותיו וכרמיו (ענטלאססונגסיאהר) כמו שנאמר (שמות כג, יא) והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכן דעת רבותינו (גטין ל״ו א׳) שהכתוב מדבר כאן גם בשמטת קרקע. — (ב) **וזה דבר השמטה**. ודבר זה נוהג בשנת השמטה. — **שמוט**. מקור במקום צווי (ענטלאססען) ישמיט בכל לבו לשמוט (עי׳ הקדמת התומס הערה ב׳). — **משה**. נשה, הנפרד מַשֶּׁה ונמצא גם מַשָּׁאָה (משלי כב, כו), ופירוש משה יד הלואה הנתנת ביד כמו שנאמר (לקמן פסוק ח׳) כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו. — **כל בעל—משה ידו**. כל בעל חוב ישמוט משה ידו, כן הוא לפי הטעמים וערש״י. — **ברעהו**. רוע. — **יגש**. נגש (דריקקען) לשלם לו בטרם תכלה השנה כדי שלא ישמיטנו הרגע האחרון ואפי׳ להלותו אחי״כ שנית, ואפי׳ לבקש פנדקאות לעשות את החוב למלוה כזה שאין שביעית משמטתו כגון לקבל ממנו משכון או שיכתוב לו שטר באחריות נכסים או שימשיך לו זמן הפרעון עד לאחר שביעית (מכות ג׳ ב׳) ג״כ אסור כל שנת השמטה. ואע״פ שאין השביעית משמטת אלא בסופה (שביעית פ״י) היינו הַשְּׁמָטָה גמורה אבל לתובעו אסור כל השנה, כן נראה לפי הפשט, וכן משמע מלשון רש״י (גיטין ל״ז רע״ב ד״ה המחזיר) שאם הלוה פורע חובו למלוה מרצונו אין צריך לומר משמט אני, משמע אבל לתובעו אסור. וכ״כ הרא״ש בפרק השולח סי׳ כ׳ ועי׳ בתומים חו״מ סי׳ ס״ז ס״ק כ״ו. — **אחיו**. אחה, אחי רעהו דהיינו הערב, גם אותו לא יגוש, והטעם. — **כי קרא שמטה לה׳**. המלוה עצמו קרא את השנה הזאת שנת שמטה במה שהשמיט קרקעותיו מעבודה לפיכך צריך להשמיט ידו גם מתביעת חובותיו. — (ג) **הנכרי**. נכר, אפי׳ גר תושב (ספרי). — **ואשר יהיה לך**. וכל דבר אשר יהיה לך בידי אחיך כגון גזלה ושכר שכיר והקפת חנות שזקפת עליו במלוה ואפי׳ אין מלוה מתחלתן. — **ידך**. ידה. — (ד) **אפס**. על דבר זה אני צריך להעיר אזנך. — **כי לא יהיה בך אביון**. כי דברים כאלה כנתינת המעשרות והשמטת החובות בשמטה לא יביאוך בשום אופן לידי עניות. — **אביון**. אבה, אביונות (נאָהטדורפֿט), הרבה שמות התארים יבואו במקרא בנושא שם מפשט, כמו כאסף קציר (ישעיה יז, ה) כד קציר (שם שם יא) תועבה היא (בראשית מג, לב) לא תאכל כל תועבה (לעיל יד, ג) האחד אחר והשני מפשט (הכתב והקבלה). — **כי ברך וגו׳**.

ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃
ו כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ
גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ
לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס ז כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ
אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃ ח כִּי־
פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ
אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃ ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ
בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה
וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ
אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ י נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ
בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן
מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח
אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס יב כִּי־

ימכר

—שרשים והערות—

[ה] רק. אם יברכך ד'. — לשמר. שמר. — כל המצוה. דוקא כלם ולא שתקיים מקצתן ותבטל מקצתן. — [ו] ברכך. הנך רואה בעיניך שכבר הקים ד' את דברו הטוב וברכך בכל, וככה יברכך תמיד. — והעבטת. עבט (לייהען, פפאנדען). — גוים. גוי. — רבים. רבב. — ואתה. אתה. — ומשלת. משל. — [ז] יהיה. היה. — שעריך. שער. — בארצך. ארץ, הם אלה שלא נטלו חלק בארץ כגרים ולוים ויתום ואלמנה. — תאמץ. אמץ, לבלתי חמול עליו. — לבבך. לבב. — תקפץ. קפץ (פערשליעססען). — פתח תפתח. כחשק לבבך. — די. דיי. נסמך מן דַי כמו חֵי מן חַי. — מחסרו. חסר. —
[ט] השמר. שמר. — פן. המסופק בדבר פונה לכל הצדדים. — בליעל. בלי על (ש"ב כג, א) דבר בלתי נעלה. — לאמר. אמר. — קרבה. קרב. — שנת. שנה. — השמטה. משמע שיאמר כך לפני התחלת השנה השביעית לא בשביעית עצמה, ומזה זכר לפירושנו (לעיל פסוק ב') שאסור לתובעו מתחלת השנה. — ורעה. רוע, עבר מהופך לעתיד והנגינה מלרע בשבת ויו המהפכת שלא כמנהג, וכמוהו והבדילה הפרכת (שמות כו, לג) ושמו בדיו (במדבר ד, ו) ושבה אל בית אביה (ויקרא כב, יג). — תתן. נתן. — [י] ולא ירע. ולא תתעצב. — בגלל. גלל, בסבת. — יברכך. ברך. — מעשך. עשה. — משלח. שלח (געווערבע). — [יא] יחדל. חדל, כי בהכרח יהיו אנשים שאין להם חלק

יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים
וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ יג וְכִי־
תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃ יד הַעֲנֵיק
תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
הַיּוֹם׃ טז וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי
אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ יז וְלָקַחְתָּ אֶת־
הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף
לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃ יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ
חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים
וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ שביעי

כל

—שרשים והערות—

יג).— השביעית. שבע, בתחלת השנה.— תשלחנו שלח.— חפשי. חפש. - מעמך. עמם.— (יג) ריקם. ריק, אפס.— (יד) העניק תעניק. ענק (אויסשטאטטען).— מצאנך. צאן.— ומגרנך. גרן.— ומיקבך. יקב.— תתן לו. נתינה הוגנת (קדושין י"ז א' חולין קל"ה א').— [טו] וזכרת. זכר.— עבד היית. ואתה אפס בהענקה גדולה בביזת מצרים ובביזת הים.— ויפדך. פדה.— (טז) אצא. יצא.— אהבך. אהב.— ביתך. בית, בני ביתך.— [יז] ולקחת. לקח.— המרצע. רצע.— באזנו. אזן.— ובדלת. (שמות כא, ו).— עבד עולם. עד היובל.— לאמתך. אמה.— כן. להעניקה כשהיא מעמך (קדושין י"ז ב'). וסמך הענקת האמה לרציעת העבד? לומר לך שכמו שאתה מעניק את עבדך הנרצע בנפש חפצה לפי שכבר ראית בעיניך עד כמה גברה אהבתו לך ולביתך עד שנתן את עצמו להתבזות ולהרצע בשבילך, ככה ראוי לך שתעניק את אמתך בלבב שלם וברחמים גדולים, כי גם היא אֲהֵבַתְךָ אהבה נאה, שהרי כל עצמה לא נכנסה לביתך אלא על מנת שתיעדנה לך או לבנך ותשאר קשורה בביתך קשר עולמים, כי לדעת ר' יוסי (מכילתא לגרסת הגר"א ז"ל) וחכמים (קדושין י"ט ב') אין מוכרים הבת אלא לצרך יעוד. אלא שאתה בגדת בה ולא יעדת אותה בשביל שלא נשאה חן בעיניך, לפיכך ראוי לך לכפר עליה ולהעניקה לכל הפחות הענקה הגונה.— [יח] יקשה. קשה.— בעיניך. עין.—משנה. שנה (דאפפעלט).—שכר שכיר. (פיר דען לאהן איינעס טאגעלאֶהנעס).— שנים. שנה.— לא יקשה בעיניך. אל תאמר בלבך אעניק לעבד נרצע שנוכחתי באהבתו את ביתי כאמור. אבל לא אעניק לעבד ששום היוצא בשש שלא נוכחתי באהבתו ומה גם עבד גנב שנמכר בגנבתו וקרוב הדבר שהוא שונא אותי שנאת עבד לאדוניו על פי צואת כנען אבי העבדות. שנאו את אדוניכם (פסחים קי"ג ב). אתה אל תשם לאהבתו ולגנבתו—אלא לעבודתו שעבדך פי שנים משכרך שנתת בעדו. כי שכיר אינו עובד אלא ביום ובלילה ישוב אל ביתו אך העבד עובדך ביום ובלילה (עי' קדושין ט"ו א' תוס' סד"ה

יט כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר
תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא
תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃ כ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה
בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כא וְכִי־
יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כב בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר
יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ כג רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־
הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב
וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ ב וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן
שְׁמוֹ שָׁם׃ ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־
עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

למען

—שרשים והערות—

חלה שלם).— (יט) **הבכור.** בכר.— **כל הבכור.** כל בכור (שמות יג, ב) פתרונו (יעדען בכור) וכן ואל זועם בכל יום (תהלים ז, יב) כל דבר אשר יבוא באש (במדבר לא, כג). אבל כל הבכור פתרונו (דען גאנצען בכור) ולא חלק ממנו. כמו כל היום ההוא (שמות י, יג) כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם (דברים יג, א) כלו ולא חציו כמו שאמר אח"כ לא תוסף ולא תגרע. וכן כאן דוקא כשכל הבכור הוא שלך אז חייב אתה להקדישו לד' אבל אם יש לעכו"ם שותפות בו או באמו פטור אתה.— **יולד.** ילד.— **בבקרך.** בקר.— **תקדיש.** קדש, אע"פ שהוא קדוש מרחם כמו שנאמר (ויקרא כז, כו) לא יקדיש איש אותו, מ"מ מצוה לומר הרי את קדוש לבכורה (ערובין כ"ט א') ולר' יהודה בריש בכורות נפרש תקדיש קדושת הגוף אבל אם יש לעכום שותפות בו אינו קדוש אלא קדושת דמים (עיי"ש רש"י ד"ה ונותן).— **תגז** גזז, והא"ד אלוף אלא שדבר הכתוב בהוה (חולין קל"ז א).— (כ) **לפני.** פנה.— **תאכלנו.** אכל, אתה הכהן, וייחד הדבור אל הכהן ללמדך שגם הכהן חייב בבכור בהמה טהורה (בכורות רפ"ב). - **שנה בשנה.** מצוה לאכלו תוך שנתו (שם כ"ו ב').— **במקום.** קום.— **יבחר.** בחר, במחיצת ירושלים.— **אתה.** אנת.— (כא) **יהיה.** היה.— **כל מום רע.** שאינו חוזר לבריאותו.— **תזבחנו.** זבח.— (כב) **בשעריך.** שער.— **והטהור.** טהר.— **יחדו.** יחד.— (כג) **רק.** מן ריק.— **דמו.** דמה.— **לא תאכל.** אע"פ שהתרתיו לאכלו בחוץ ובטומאה דמו אסור.— **תשפכנו.** שפך, לגבל בו שדות (שמות י, יח).— **כמים.** מוי (תרגום תהלים ואיוב).— (א) **שמור.** עי' הקדמה שחומש הערה ב' חשוב מקודש שיחול חג המצות (היום הראשון שאתה מחויב באכילת מצה) בחדש האביב של חמה (שם כג, טו).— **ועשית.** עשה.— **האביב.** אבב.— **הוציאך.** יצא.— **לילה.** ליל, לפיכך תעשה את הפסח בליל השייך לחדש האביב.— (ב) **צאן.** לקרבן פסח.— **ובקר.** לחגיגת י"ד כדי שיאכל על

לְמַ֣עַן תִּזְכֹּ֗ר אֶת־י֤וֹם צֵֽאתְךָ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם כֹּ֖ל יְמֵ֥י
חַיֶּֽיךָ׃ ד וְלֹא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֥ שְׂאֹ֛ר בְּכָל־גְּבֻלְךָ֖ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים
וְלֹא־יָלִ֣ין מִן־הַבָּשָׂ֗ר אֲשֶׁ֨ר תִּזְבַּ֥ח בָּעֶ֛רֶב בַּיּ֥וֹם הָרִאשׁ֖וֹן
לַבֹּֽקֶר׃ ה לֹ֥א תוּכַ֖ל לִזְבֹּ֣חַ אֶת־הַפָּ֑סַח בְּאַחַ֣ד שְׁעָרֶ֔יךָ
אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ו כִּ֠י אִֽם־אֶל־הַמָּק֞וֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַ֨ר יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ לְשַׁכֵּ֣ן שְׁמ֔וֹ שָׁ֛ם תִּזְבַּ֥ח אֶת־הַפֶּ֖סַח
בָּעָ֑רֶב כְּב֣וֹא הַשֶּׁ֔מֶשׁ מוֹעֵ֖ד צֵֽאתְךָ֥ מִמִּצְרָֽיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ֙
וְאָ֣כַלְתָּ֔ בַּמָּק֕וֹם אֲשֶׁ֥ר יִבְחַ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בּ֑וֹ וּפָנִ֣יתָ
בַבֹּ֔קֶר וְהָלַכְתָּ֖ לְאֹהָלֶֽיךָ׃ ח שֵׁ֥שֶׁת יָמִ֖ים תֹּאכַ֣ל מַצּ֑וֹת
וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י עֲצֶ֙רֶת֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לֹ֥א תַעֲשֶׂ֖ה
מְלָאכָֽה׃ ס ט שִׁבְעָ֥ה שָׁבֻעֹ֖ת תִּסְפָּר־לָ֑ךְ מֵהָחֵ֤ל חֶרְמֵשׁ֙
בַּקָּמָ֔ה תָּחֵ֣ל לִסְפֹּ֔ר שִׁבְעָ֖ה שָׁבֻעֽוֹת׃ י וְעָשִׂ֜יתָ חַ֣ג
שָׁבֻעוֹת֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ מִסַּ֛ת נִדְבַ֥ת יָדְךָ֖ אֲשֶׁ֣ר תִּתֵּ֑ן

כאשר

—שרשים והערות—

ימים.— שבעת. שבע.— מצות. מצה.— עני. ענה.— בחפזון. חפז, ולא הספיק בצקך להחמיץ.— יצאת. יצא.— למען. מן ענה (ענטשפרעכענד דעם).— תזכר. ועל ידי זה תזכור תמיד.— חייך. חיי.— (ד) יראה. ראה.— שאר. אפי' שאור שחמוצו קשה ואינו ראוי לאכילה (ביצה ז' ב').— גבלך. גבל.— ילין. לון.— הבשר. מבשר הפסח.— בערב. בין הערבים כמפורש במקומו.— ביום הראשון. עד יום הראשון של שבעת הימים האלה.— לבקר. כי צריך לאכול עד עה״ש (תוס' פסחים ק״כ ב' ד״ה אמר רבא).— (ה) תוכל. יכל, כמו תוכל תינק, אינך רשאי.— [ו] אל המקום. אלך.— כבוא. קרוב לביאת השמש.— מועד. יעד.— (ז) ובשלת. בשל, והכשרת אותו לאכילה עי' צליה, השרש בשל אינו מורה אלא הכשר הדבר למה שהוא, והשוה נכשר עי' רתיחה במים יאמר ובשל מבושל במים (שמות יב, ט) ועל בכור התבואה יאמר בשל קציר (יואל ד, יג) ועל בכור הפירות הבשילו אשכלותיה (בראשית מ, י).— ופנית. פנה, אחרי שאכלת את קרבנך במקום הנבחר.— והלכת. הלך.— לאהליך. אהל.— (ח) ששת. שש, כשובך למקומך תחוג עוד ששת ימים אחר היום הראשון שחגות במקום הנבחר.— וביום השביעי. אך ביום השביעי של שבעת ימי החג.— עצרת. עצר, תהיה נעצר לד' גם מעשית מלאכה.— מלאכה. לאך.— (ט) תספר. ספר.— מהחל. חלל, מקור במקום שם המקרה, מתחלת קציר העמר בליל ט״ז שהוא ראשית קציר השנה.— חרמש. קציר החרמש.— בקמה. קום.— [י] חג. חגג, קרבן השבועות האלה, דהיינו עולת ראיה ושלמי חגיגה, מלבד קרבנות הנזכר המפורשים במקום אחר, והקרבן נקרא חג כמו חלב חגי (שמות כג, יח) אסרו חג בעבותים (תהלים קיח, כז), וכמה הוא שעור הקרבן ?—מסת. דעתי נוטה כי שרשה מכס היוצא משרש כסס (שמות יב, ד) והדגש לתשלום הכף ומשפטה מכסת, כלומר אין לו שיעור קצוב כי הראיון אין לו שיעור, אלא כדי שעור נדבת ידו

כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ יב וְזָכַרְתָּ כִּי
עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃
פ מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ
מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ
וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ
וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀
בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם

אשר

—שרשים והערות—

אם מעט ואם הרבה.— נדבת. נדב.— ידך. ידה.— תתן. נתן.— יברכך. ברך. (יא) **ושמחת** שמח.— **לפני ה'** חג השבועות הוא רק יום אחד ואותו היום תהיה עומד לפני ד' בעלותך לרגל ושם תשמח לפניו בשלמי שמחה ותחלק מנות לכל הקרובים אליך.— **אתה.** אנת.— **ובנך ובתך.** בנה.— **ועבדך.** עבד.— **ואמתך.** אמה.— **והלוי אשר בשעריך.** לויי עיר מושבך שאתה רגיל לתת להם מעשרותיך תמיד ועלו עמך לרגל, להם תשלח מנות גם ביום הזה אעפ"י שהם יושבים הרחק ממשכנך, תכבדם לפני לוים אחרים הקרובים אליך.— **והגר.** גור.— **והיתום.** יתם.— **והאלמנה.** אלם.— **בקרבך.** קרב, תבכר את הקרובים למשכנך על פני הרחוקים אע"פ שאינם בני עירך. כי בשבתך שלא במקומך כל העניים שוים אצלך, אבל הלוים הנושאים דגל התורה בני עירך קודמין תמיד.— (יב) **וזכרת.** זכר.— **כי עבד היית.** וידעת את נפש הגרים והעניים.— **ושמרת.** שמר.— **החקים.** חקק, אע"פ שאינך יודע טעמם כמו טעם הספירה וקרבנות המועדים וכיוצא בהם, כי כבר הסכנת בהיותך במצרים למלא אחרי פקודת אדוניך מבלי שאול הטעם.— (יג) **הסכת.** סכך.— **באספך.** אסף. (שמות כג, טז).— **מגרנך.** גרן.— **ומיקבך.** יקב.— **ושמחת בחגך,** ביום הראשון תהיה נעצר לפני ד' במקום הנבחר, ופנית בבקר והלכת לאהליך ולשער מקומך (לעיל פסוק ז) ושם תשמח בחגך בסוכתך אשר הכינות בכל הטוב אשר נתן לך ד'. ואפי' לסברת התוס' (סוכה מ"ז א' ד"ה לינה) שצריך ללון בירושלים כל שבעה היינו למלון אבל לא לסכוכה—**אתה וגו' בשעריך.** כי עניי עירך קודמין.— (טו) **שבעת.** שבע.— **ימים.** יום.— **תחג.** חגג.— **במקום.** קום.— **יבחר.** בחר, אם ידבך לבך להעצר כל שבעת הימים במקום הנבחר ולא לפנות בחג ללכת לאהליך ולשים לבך אל האסיף, אז יהי לבך נכון ובטוח.— **כי יברכך ה' בכל תבואתך.** שאספת גם בזולת השגחתך עליה.— **תבואתך.** בוא.— **מעשה.** עשה.— **והיית.** היה.— **אך שמח.** ולא תתעצב כלל על האסיף שֶׁיֵּעָשֶׂה ע"י אחרים; ואע"פ שכל שמחה אחריתה תוגה (משלי יד, יג) שמחה זו גם אחריתה טובה.— (טז) **פעמים.** פעם.— **יראה.** ראה.— **זכורך.** זכר.— **פני.** פנה, לפני.— **ולא יראה את**

אֲשֶׁ֣ר יִבְחָ֔ר בְּחַ֧ג הַמַּצּ֛וֹת וּבְחַ֥ג הַשָּׁבֻע֖וֹת וּבְחַ֣ג הַסֻּכּ֑וֹת
וְלֹ֧א יֵרָאֶ֛ה אֶת־פְּנֵ֥י יְהוָ֖ה רֵיקָֽם׃ יז אִ֖ישׁ כְּמַתְּנַ֣ת יָד֑וֹ
כְּבִרְכַּ֛ת יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר נָֽתַן־לָֽךְ׃

ס ס ס

יח שֹׁפְטִ֣ים וְשֹֽׁטְרִ֗ים תִּֽתֶּן־לְךָ֙ בְּכָל־שְׁעָרֶ֔יךָ אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה
אֱלֹהֶ֛יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ לִשְׁבָטֶ֑יךָ וְשָֽׁפְט֥וּ אֶת־הָעָ֖ם
מִשְׁפַּט־צֶֽדֶק׃ יט לֹא־תַטֶּ֣ה מִשְׁפָּ֔ט לֹ֥א תַכִּ֖יר פָּנִ֑ים וְלֹא־
תִקַּ֣ח שֹׁ֔חַד כִּ֣י הַשֹּׁ֗חַד יְעַוֵּר֙ עֵינֵ֣י חֲכָמִ֔ים וִֽיסַלֵּ֖ף דִּבְרֵ֥י
צַדִּיקִֽם׃ כ צֶ֥דֶק צֶ֖דֶק תִּרְדֹּ֑ף לְמַ֤עַן תִּֽחְיֶה֙ וְיָרַשְׁתָּ֣ אֶת־
הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ס כא לֹא־תִטַּ֥ע

לך

—שרשים והערות—

פני ה'. ולא יראה שום אדם לפני ד'. — ריקם. ריק, בלי קרבן. — (יז) כמתנת. נתן, אין שעור לקרבן זה כי הראיון אין לו שעור. — כברכת. לפי ברכת ביתו. —

(יח) שפטים. שפט. — ושטרים. שטר, שמשים הרודים את בעלי הדין לקיים המשפט (אויספיהרונגס-בעאמטע). — תתן. נתן. קל. — שעריך. שער. — לשבטיך. שבט, ככה תעשה לכל שבט ושבט. — (יט) תטה. נטה, הפעיל. — תכיר. נכר הפעיל. — פנים. פנה (לעיל א, יז). — תקח. לקח, קל. — יעור. עור, פעל. — עיני. עין, עיני השכל לבלתי ראות נכוחה בטענות בעלי הדין. — ויסלף. סלף, פעל, הפך מן פלס כמו לתץ תלץ (איוב ל, טו) כרח (שוקף) חסר. — דברי. דבר. — צדיקים. צדק, סמיכות המתואר אל התאר דברים המצודקים כלומר משפטי אמת (רש"י) כמו נטעי נעמנים (ישעיה יז, י), אפי' אם תעלה בידו לשמוע את הטענות היטב — יעקם את ההלכה. — (כ) צדק צדק. צדק של צדק, כי יש צדק שאינו של צדק למשל אם תצדיק עני חייב הרי עשית עמו צדקה אבל אינו צדק לפי המשפט הצודק כי המשפט מחייבו. — תרדף. רדף, קל. — למען. מן ענה (דעם ענטשפרעכענד). — תחיה. חיה, קל. — וירשת. ירש, קל. — (כא) תטע. נטע, קל. — אשרה. אשר. — עץ. עצה. — אשרה כל עץ. נסדר במקום נסמך אשרת כל עץ כמו סאה סלת (מ"ב ז) תחת סאת סלת, כך תרגם אונקלוס; כאשר בארנו (לעיל ז, ה) כי האשרה בעקרה איננה עבודת אלילים אלא אמונת הבל אצל העמים הקדמונים כאשר ילד יולד להם בן ניתן להם היו נוטעים אילן אצל מזבחותיהם לנחש אושר הילד כמו שיצמח האילן עד היותו לעץ רענן ככה יצמח מזלו של הילד ההוא, ולפיכך היו קוראים לו אשרה (גליקקסבוים), וכמרי המזבח היו מתעשרים ממכירת מקומות המטע בהאמינם כי הקרוב קרוב אל המזבח יגדל אשרו, והיו רגילים להעמיד אליל באילן ההוא והיו עובדים גם את האליל גם את האילן עצמו כי אילן המזל הוא, וזהו אילן שנטעו (לשם האושר) ולבסוף עבדו (ע"ז מ"ח ב'), וכאשר צר להם המקום לנטוע אשריהם אצל מזבחותם היו מקימים להם מצבת אבן לזכרון איזה דבר נכבד אצלם ושם היו נוטעים האשרות בחשבם שגם המצבה עלולה להעלות האושר. ובהיות ישראל קרובים לארץ כנען ונכונים להכנס אל הארץ, ראה משה רבנו צרך להזהירם על הדברים העקריים

לְךָ֥ אֲשֵׁרָ֖ה כָּל־עֵ֑ץ אֵ֗צֶל מִזְבַּ֛ח יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר
תַּעֲשֶׂה־לָּֽךְ׃ כב וְלֹֽא־תָקִ֥ים לְךָ֖ מַצֵּבָ֑ה אֲשֶׁ֥ר שָׂנֵ֖א יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס יז א לֹֽא־תִזְבַּ֞ח לַֽיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ שׁ֣וֹר וָשֶׂ֗ה
אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה בוֹ֙ מ֔וּם כֹּ֖ל דָּבָ֣ר רָ֑ע כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ הֽוּא׃ ס ב כִּֽי־יִמָּצֵ֤א בְקִרְבְּךָ֙ בְּאַחַ֣ד שְׁעָרֶ֔יךָ
אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֣ן לָ֑ךְ אִ֣ישׁ אוֹ־אִשָּׁ֗ה אֲשֶׁ֨ר יַעֲשֶׂ֥ה
אֶת הָרַ֛ע בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה־אֱלֹהֶ֖יךָ לַעֲבֹ֥ר בְּרִיתֽוֹ׃ ג וַיֵּ֗לֶךְ
וַיַּֽעֲבֹד֙ אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים וַיִּשְׁתַּ֖חוּ לָהֶ֑ם וְלַשֶּׁ֣מֶשׁ ׀ א֣וֹ

לירח

—שרשים והערות—

שעליהם קיימת חברת הגוי כלו. א) על הדין לדקת המשפט בין איש לרעהו. ב) של **האמת**. להתרחק מאמונות הבל ובלתי האמין בשוא ותעה שיש בכח המזלות להרע או להיטיב אלא **תמים תהיה עם ה' אלהיך** (לקמן יח, יג). ג) על **תמימות עבודת הקרבנות**. שזה עקר גדול להפיק רצון מדי ואות נאמן כי רוצה ד' בעמו (במדבר כח, ב). ד) על **בעור עבודת אלילים**, כי חמורה עברה שכל המודה בה ככופר בכל התורה כלה (יז, ז). ד) על **השלום**. שיתרכזו כל ישראל במקום הנבחר במקום מושב הסנהדרים ולא יסורו מתורת שפתם ימין ושמאל ולא ירבו מחלקת בישראל. כי השלום ואחדות הדעת הוא בסיס החברה הלאומית (פסוק יא). ה) למנות עליהם **מלך**. כי כמו שהסנהדריה מחזקת השלום פנימה כן המלך מחזיק השלום מחוץ לבל יעברו עריצי גוים את גבול הארץ, וגם המלך צריך להיות משועבד לתורת הסנהדריה (פסוק יח). ו) לשמור **ברית הלוי** לתת להם חלקם למען ישמרו גם הם את עבודתם ויחדו יהיו תמים. ז) להתרחק מתועבת הגוים שסביבינו קאה אותם הארץ (ויקרא יח כח). זהו היסוד הראשי בסידור הפרשיות האלה, עכשו נפרש המלות.— **מזבח**. זבח.— **תעשה**. עשה, קל. — (כב) **תקים**. קום, הפעיל.— **מצבה**. יצב, בין מצבת אבן להקריב עליה קרבנות לשמים בשעת אסור הבמות (רז"ל) ובין מצבת זכרון על מנת לנסוע אליה אחרות, אבל מצבת זכרון סתם כמצבת בני ראובן ובני גד (יהושע כב) ומצבת גדעון (שופטים ח, כז) ואבשלום (ש"ב יח, יח) מותרת.— **אשר שנא**, את הקרבנות היתרות מבלעדי המזבח הכללי ואת אמונת אחרות ההבל וכיוצא בהן.— (א) **יהיה**. היה, קל.— **כל דבר רע**. מחוסר זמן ויוצא דופן ורובע ונרבע ומוקצה ונעבד ונגח וגזול ואתנן ומחיר ומחשבת פגול.— **תועבת**. תעב.— (ב) **ימצא**. מצא, נפעל.— **בקרבך**. קרב.— **אשה**. איש, דגש ת' נח.— **הרע**. רוע.— **לעבר**. עבר.— **בריתו**. ברת, והרבוי בריתות (נדרים ל"א ב').— (ג) **וילך**. ילך, פירש מן הצבור בדעותיו השחתות והלך במשמועיות ועשה זר מעשהו.— **ויעבד**. עבד, קל.— **אחרים**. אחר.— **וישתחו**. שחה, התפעל. והשורק תחת סגל הברה פשוטה שסרה ממנו הנגינה בסבת הוי"ו. **ולשמש וגו' צבא השמים**. לשמש וירח נִתְּנָה ממשלה בארץ כמו שנא' (ריש בראשית) ולמשול ביום ובלילה ויטעו לחשוב שממשלתם הוא על דעת עצמם ולכן מוהר לעבדם להשתחוות ולזבוח להם. **או לכל צבא השמים** שהם המלאכים השרפים והאופנים וחיות הקדש שבודאי יש בהם מעין אלקות והקב"ה רוצה בכבודם כמו שראינו שהשתחוה יהושע למלאך וקרא לו **אדוני** ואני **עבדך** ואמר אליו **מה אדני מדבר אל עבדו**, ורבותינו (ברכות ס' רע"ב) תקנו לומר להמלאכים המלוים את האדם **התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון** ותקנו להם כעין תפלה ובקשה **שמרוני עזרוני תמכוני תמכוני**! והתפלה היא מעין עבודה כי תפלות במקום קרבנות תקנום, ואסור להזכיר שמותיהם שלא בקדושה ובטהרה כמו שכתב האריז"ל בשמונה שערים שער המצות, ומאחר שהקב"ה רוצה בכבודם

לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ ד וְהֻגַּד־
לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר
נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃ ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־
הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־
הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־
הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים
אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד

אחד

—שרשים והערות—

רולה הוא גם בעבודתם, ככה יחשוב התועה בלבו.— **אשר לא צוית**. אע״פ שצויתי לכבדם—לא צויתי לעבדם.— **צוית**. צוה, פִּעֵל.— [ד] **והגד**. נגד, הָפְעַל.— **ושמעת**. שמע, מפי עדים שהתרו בו לבלתי עשות כדבר הזה.— **ודרשת**. דרש, קל.— **היטב**. יטב, כי התועבה נעשתה במסמוניות ולכן צריכים השופטים לדרוש את העדים היטב אולי טעו בעדותם.— **והנה**. פירוואהר.— **אמת**. אמן (אֲמֶנֶת).— **נכון**. כון, בינוני נפעל.— **נעשתה**. נפעל.— [ה] **והוצאת**. יצא, הפעיל.— **אל שעריך**. נמשך אל והוצאת.— **שעריך**. שער העיר שעבד בה נכריה עבודתו.— **עשו**. שניהם ביחד כי הכתוב מיירי באיש ואשתו שעבדו ע״ז ביחד כדבעינן למימר לקמן.— **את האיש או את האשה**. אע״פ שעברו עבירה אחת ומיתתן שוה, וקי״ל (סנהדרין מ״ו א׳) דבעבירה אחת ומיתה שוה דנין אותן ביום אחד, מ״מ ידונו אותם בפני עצמם בימים נפרדים, לפי שהשופטים צריכים לעיין בדינו של כל אחד בפני עצמו כמו בשתי עבירות, בתחלה ידונו ד״מ את האיש ויעיינו בדינו ויהרגוהו ולמחרתו יעיינו בדינה של אשתו כי אפשר שלא עבדה ע״ז אלא מאהבתה את בעלה או מחמת יראתה מפניו והעובד ע״ז מאהבה או מיראת אדם ובלבו לא קבלו באלוה קי״ל כרבא (שם ס״א ב׳) דפטור וכמו שמפרשים רש״י והראב״ד בהשגות פ״ג מה׳ עכו״ם וחקותיהם ה״ו, וצריכים השופטים לעיין בדבר זה ביום בפ״ע. ונראה בעיני שאם שנים חללו את השבת אע״פ שמיתתן שוה דנין אותם ג״כ בשני ימים נפרדים, לפי שחילול השבת תלוי במחשבת המחלל אם כוון במלאכתו לשם מלאכה ואפשר שהיתה מלאכה שאינה צריכה לגופה וכיו״ב, לפיכך צריכים לעיין בדינו של כאו״א בפני עצמו, ולכן לא הזכיר הרמב״ם ז״ל (בפ׳ י״ד מהלכות סנהדרין ה״י) בעבירה אחת ומיתה אחת אלא הנואף והנואפת בלבד שאם בוודאי אין צריכים לדונם כ״א בפ״ע כי אם האחד חייב גם השני חייב שהרי שניהם קבלו ההתראה והתירו עצמם למיתה. דלא כרש״י ז״ל שהזכיר גם חילול שבת (סנהדרין מ״ו א׳). ולפיכך חזר הכתוב תיבות **את האיש או את האשה** פעם שנית לומר לך שצריכים לדונם כל אחד בפ״ע, וזהו המקור בתורה לדין ״אין דנים שנים ביום אחד״ שלא נזכר מקורו בתלמוד.— **וסקלתם**. סקל, קל.— **באבנים**. אבן.— **ומתו**. מות, קל.— [ו] **פי**. פה, שיעידו בפיהם ולא ע״י כתבם ולא ע״י מתורגמן (מכות ו׳ ב׳).— **שנים**. שנה, ובדיני ממונות (לקמן יט, טו) כתוב על פי **שני עדים**. ? מכאן סתירה להכלל שכללו המדקדקים שהמספר הנסמך מורה השווי בין הנמנים והנפרד מורה הפירוד, שהרי בדיני נפשות צריכים העדים להיות שוים יותר מבדיני ממונות שאם גם עדות מיוחדת כשרה (שם), ובהדיא תניא בספרא אמור (כג, יז) לחם תנופה **שתים** שיהיו שות **שני** עשרונים שיהיו שוים, כי תחיין לאיש **שתי** נשים (לקמן כא, טו) בודאי אינן שוות כי אחת אהובה ואחת שנואה, וכן וללבן שתי בנות (בראשית כט, טז) לא היו שוות כי האחת עיניה יפות והשנית כולה יפה אף בעינים.— **שלשה**. שלש, כמו שלשה יכולים להזים את השנים כך שנים מזימין את השלשה ואפי׳ מאה (מכות ה׳ ע״ב).— **יומת**. הָפְעַל.— **המת**. העתיד למות.—

אֶחָד׃ ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד
כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ ח כִּי
יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין
וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־
הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם
וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ עַל־
פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ יא עַל־
פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ
תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין
וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ

אל

—שרשים והערות—

עד. עוד. — **עד אחד.** אפי' מאה אלא שכל אחד ראה את המעשה ממקום אחר כגון זה מחלון אחד וזה מחלון שני. ורבותינו קראו לזאת עדות מיוחדות (שם ו' ע"ב). — (ז) **יד.** ידה. — **בראשנה.** ראש. — **להמיתו.** הפעיל. — **באחרנה.** אחר. — **ובערת.** בער, פִּעֵל ואע"פ שהמיתה הזאת מכפרת על כל עונותיו (סנהדרין מ"ג ב'), עקר מטרת המיתה אינה לכפרה כמלקות וגלות אלא **לבער הרע מקרב הארץ** והכפרה ממילא באה. ולכן רחוקה דעת האומרים דמשום הכי אין עושין מה"ד לפי שהנלמד חמור מן המלמד ואפשר דלא סגי ליה בעונש המלמד ועונו לא יכופר במיתתו (ראה מהרש"א שם ס"ד ב' ד"ה ומזרעך), אתמהה, ומה בכך אם לא תהיה כפרתו שלמה—הרי ב"ד מצוין לבער הרע מקרב הארץ עכ"פ? וכל כך החמירה תורה בביעור הרע עד שאפי' טריפה שהרג בב"ד חייבין להרגו תיכף אע"פ שבין כך ובין כך הוא עומד למות תוך שנתו. — (ח) **יפלא.** פלא, נפעל. — **למשפט.** השייך למשפט. — **בין.** נגזר משרש בון כי להבדיל בין דברים דומים צריכים בינה ואם אין בינה הבדלה מנין (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב). — **בין דם לדם** וגו'. שעור הכתוב כי יפלא וגו' (ועי"ז יהיו) דברי ריבות בשעריך בין דם לדם (בין דם טהור לטמא) בין דין לדין (זכאי לחייב) **ובין נגע לנגע** (טהור או טמא). — **דם.** דמה. — **ריבת.** ריב, מחלקת בדעות. — **וקמת.** קום, קל. — **ועלית.** עלה, קל. — **המקום.** קום. — **יבחר.** בחר, קל. — (ט) **ובאת.** בוא, קל. — **הכהנים.** כהן. — **הלוים.** בני לוי. — **ואל השפט.** או אל השופט יהיה מי שיהיה אלא שהכהנים מיוחדים ביותר למשפט (דברים לג, י). — **והגידו.** הפעיל. — (י) **ועשית.** עשה, קל. — **ושמרת.** שמר, קל. — **יורוך.** ירה, הפעיל. — (יא) **התורה.** ירה. — **ועל המשפט.** ועל פי המשפט. — **יאמרו.** אמר, קל. — **תסור.** סור, קל. — **ימין.** ימן. — **ושמאל.** שמל, והאלף נוספת כאלף של שאסיך (ירמיה ל, טז). — (יב) **יעשה.** דוקא כשעשה בעצמו על פי הוראתו או הורה לאחרים לעשות, אבל על הוראה גרידא פטור. — **בזדון.** זוד. — **לבלתי.** בל, בתוספת תיו. — **מישראל.** כי מחלקת בתורה גורמת תקלה לכל ישראל, אבל שכבר ע"ז בסתר אינו גורם תקלה אלא במקום מושבו. לכך נאמר (לעיל פסוק ז)

אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ
אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃
יג וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס שני יד כִּי־
תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ
וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃ טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא
תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃
טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם
מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא
תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים
וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃

והיה

—שרשים והערות—

ובערת הרע מקרבך.— (יג) **העם.** עמם.— **ויראו.** ירא, בחסרון יוד פה״פ.— **יזידון.** הפעיל.— (יד) **תבא.** בוא, קל.— **וירשתה.** ירש, קל, חיריק הרים תחת פתח ואמרו הקדמונים שהוא לזווג עם חיריק הוין, והכך הזווג נוהג הרבה בלה״ק כמו הרה וְהֹגֶה מלב (ישעיה נט, יג) תחת וְהָגֶה.— **וישבתה.** ישב, קל, בשלוה והשקט אין שטן ואין פגע רע (במדבר כז, יג) לאחר ירושה וישיבה (קדושין ל״ז ב׳).— **ואמרת.** אמר, קל.— **אשימה.** שום, קל בתמונת הפעיל, מצוה לבקש מאת הסנהדרין למנות עליהם מלך שמסרתו להשגיח על שלום הארץ מבית ומחוץ, לאט עת ועצמה בידי הסנהדרין לשום בארץ משפט ולהלחם את האויבים על פי הסנהדרין (סנהדרין כ׳ ע״ב), והמלך לא ימלוך על דעת עצמו אלא על דעת הסנהדרין ובשבתו בקרב הסנהדרין לא יגיד את דעתו בתור מלך אלא בתור איש פרטי, כי המלך אין על גביו אלא ד׳ אלקיו (הוריות ט׳ ע״א) ואם לא יוכל להמרות את פיו ויחדל הויכוח—ולבירור הדין דרוש ויכוח חפשי. אבל בימי שמואל הנביא לא אבו ישראל לקיים את המצוה הזאת ככתוב בתורה **שום תשים עליך מלך** בתור משגיח פרטי על שלום ארצך ומשפט התורה ישאר ביד הסנהדרין—אלא אמרו **שימה לנו מלך לשפטנו** שהמלך יתערב בקרב העם וישפוט בין איש לרעהו, מלך כזה אסר לו הדעת והמסרה וגם המשפט לא צוה הקב״ה למנות, ולפיכך רע הדבר בעיני הנביא כאשר **אמרו תנה לנו מלך לשפטנו** (ש״א ח ו). ולבסוף הודו במקצת ואמרו **לא כי מלך יהיה עלינו** (בתור משגיח מגבוה) **ושפטנו מלכנו** (אבל המשפט ממנו יצא) כי פחדו מפני בני שמואל אשר לפי הקפסתם הטו משפט (שבת נ״ו ע״א).— **הגוים.** גוי.— **סביבתי.** סבב.— (טו) **עליך.** מן עלה, שישגיח עליך מגבוה ותהא אימתו עליך (כתובות י״ז א׳).— **מקרב אחיך.** ממובחר שבאחיך (ב״ק פ״ח א׳).— **תוכל.** יכל, קל.— **לתת.** נתן, קל.— **נכרי.** מבני הנכר.— **אחיך.** אחה, אפי׳ הוא בן ישראל אבל אינו מאוחה ומדובק בך במצות.— (טז) **רק.** מן ריק.— **ירבה.** רבה.— **סוסים.** סוס.— **ולא ישיב.** כדי שלא ישיב. · **ישיב.** שוב, הפעיל.— **מצרימה.** ארץ הסוסים.— **למען.** מן ענה.— **תספון.** יסף.— **לשוב.** קל.— (יז) **נשים.** אנש.— **יסור.** סור, קל, כדי שלא יסור.— **לבבו.**

יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־
מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃
יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי רוּם־
לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול
לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב
יִשְׂרָאֵל׃ ס יח שלישי א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־
שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ
יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא
נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים

מאת

—שרשים והערות—

לבב, מאחרי ד׳.— [יח] **כשבתו.** ישב, קל.— **ממלכתו.** מלך.— **משנה התורה.** תרגם אונקלוס פתשגן אורייתא. הם הנקודות והתגין וחסרות ויתרות שהם היסוד לתורה שבע״פ.— **משנה.** שנה.— **התורה.** ירה. ולרבותינו (סנהדרין כ״ב ב׳) כותב לו שתי תורות אחת מניח בבית גנזיו ואחת תלויה בזרועו. ויש לרמז בזה כי למלך שתי תורות, האחת היא תורת פרהסיא, להטיל אימתו על הצבור ולהתגאות עליהם לשם שמים (כתובות ק״ג סע״ב) ופורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו (סנהדרין כ׳ ע״ב) והורג הממרים את פיו ונכסיהם לו (שם מ״ח ב׳) וכופה את העם לעשות מלאכתו ככתוב בפ׳ המלך (ש״א ח, יא). והשנית היא תורת הצנעה, כי בצנעה צריך לנהוג ככל תלמיד חכם כיהושפט מלך יהודה (כתובות ק״ג ב׳) וכדוד שהיה תלמיד מקשיב למפיבשת (ברכות ד׳ ע״א) וכאגריפס הראשון שלא עשה דבר שלא ע״פ ר״ג (פסחים פ״ח ב׳) נראה שזה המלך היה אגריפס הראשון.— **מלפני הכהנים הלוים.** כלומר על פי באור התורה שבע״פ המקובלת אצלם.— **מלפני.** פנה.— **הכהנים.** כהן.— **הלוים.** בני לוי.— **והיתה.** היה, קל.— **עמו.** התורה תהיה אצלו.— **וקרא בו.** בספר הנזכר, כמו בספר התורה הזה (לקמן כט, כ) כי דברים שבכתב אסור לאמרם בע״פ (הרב ר״ב לאליעג).— **ימי.** יום.— **חייו.** חיי.— **ילמד.** למד, קל.— **ליראה.** ירא, קל, מקור בהא נוספת כמו לְרִבְעָה אותה (ויקרא כ, טז) ומשפטה לְרֹא (ש״א יח, כט).— **לשמר.** שמר, קל.— **החקים.** חקק.— **האלה.** אֵל.— **לעשותם.** עשה, קל.— [כ] **לבלתי.** שב על למען ילמד.— **המצוה.** צוה.— **יאריך.** ארך, הפעיל.— **ובניו.** בנה.— [א] **כל שבט לוי.** וכן לכל שבט לוי.— **חלק.** בבזה.— **ונחלה.** נחל, בארץ (ספרי).— **אשי.** אשש.— **ונחלתו.** נחלה הארץ השייך לה׳ כגון שדה החרם (ויקרא כז, כח).— **יאכלון.** אכל, קל.— [ב] **דבר לו.** (במדבר יח, כ).— [ג] **משפט.** שפט.— **משפט הכהנים מאת העם.** אין אלו המתנות נדבה מאת העם אלא משפט גמור השייכים להם על פי דין התורה. ולפי הפשט הפשוט משפט פירושו מנהג כמו וכה משפטו כל הימים (ש״א כז, יא), כלומר כה יהיה מנהג הכהנים לקחת תמיד מאת העם.— **מאת.** אתת.— **העם.** עמם.— **זבחי הזבח.** חולין ולא מוקדשין (חולין ק״ל ע״א).— **הזרע.** (פאָרדערפּוסס).— **והלחיים.** לחה

מֵאֵ֣ת הָעָ֗ם מֵאֵ֛ת זֹבְחֵ֥י הַזֶּ֖בַח אִם־שׁ֣וֹר אִם־שֶׂ֑ה וְנָתַן֙
לַכֹּהֵ֔ן הַזְּרֹ֥עַ וְהַלְּחָיַ֖יִם וְהַקֵּבָֽה׃ ד רֵאשִׁ֨ית דְּגָנְךָ֜ תִּירֹשְׁךָ֣
וְיִצְהָרֶ֗ךָ וְרֵאשִׁ֛ית גֵּ֥ז צֹאנְךָ֖ תִּתֶּן־לּֽוֹ׃ ה כִּ֣י ב֗וֹ בָּחַ֛ר יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ מִכָּל־שְׁבָטֶ֑יךָ לַעֲמֹ֨ד לְשָׁרֵ֧ת בְּשֵׁם־יְהוָ֛ה
ה֥וּא וּבָנָ֖יו כָּל־הַיָּמִֽים׃ ס רביעי ו וְכִֽי־יָבֹ֨א הַלֵּוִ֜י מֵאַחַ֤ד
שְׁעָרֶ֙יךָ֙ מִכָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁר ה֖וּא גָּ֣ר שָׁ֑ם וּבָא֙ בְּכָל־
אַוַּ֣ת נַפְשׁ֔וֹ אֶל־הַמָּק֖וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֥ר יְהוָֽה׃ ז וְשֵׁרֵ֕ת
בְּשֵׁ֖ם יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֑יו כְּכָל־אֶחָיו֙ הַלְוִיִּ֔ם הָעֹמְדִ֥ים שָׁ֖ם לִפְנֵ֥י
יְהוָֽה׃ ח חֵ֥לֶק כְּחֵ֖לֶק יֹאכֵ֑לוּ לְבַ֥ד מִמְכָּרָ֖יו עַל־הָאָבֽוֹת׃ ס
ט כִּ֤י אַתָּה֙ בָּ֣א אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֣ן לָ֑ךְ
לֹֽא־תִלְמַ֣ד לַעֲשׂ֔וֹת כְּתוֹעֲבֹ֖ת הַגּוֹיִ֥ם הָהֵֽם׃ י לֹֽא־
יִמָּצֵ֣א בְךָ֔ מַעֲבִ֥יר בְּנֽוֹ־וּבִתּ֖וֹ בָּאֵ֑שׁ קֹסֵ֣ם קְסָמִ֔ים מְעוֹנֵ֖ן
וּמְנַחֵ֥שׁ וּמְכַשֵּֽׁף׃ יא וְחֹבֵ֥ר חָ֑בֶר וְשֹׁאֵ֥ל אוֹב֙ וְיִדְּעֹנִ֔י וְדֹרֵ֖שׁ

אל

—שרשים והערות—

(ביידע אונטערקיעפערטהיילע).— **והקבה.** קבה.— (ד) **ראשית.** ראש.— **דגנך.** דגן.— **תירשך.** ירש או ירש (לעיל ז, יג).— **ויצהרך.** צהר=זהר=אור, כי בצהר מדליקין ומאירין את הבתים.— **גז.** גזז, עקרו קצץ שקוצצין את השער.— **צאנך.** צון.— **תתן.** נתן, קל.— (ה) **מכל.** כלל.— **שבטיך.** שבט.— **לעמד.** עמד, קל.— **לשרת.** שרת, פִּעֵל.— **בשם.** שמה.— **ובניו.** בנה.— **הימים.** יום. ואין לו פנאי לעבוד את האדמה.— (ו) **יבא.** בוא, קל.— **הלוי.** הכהן בן לוי.— **שעריך.** שער.— **גר.** גור, קל.— **אות.** אוה.— **נפשו.** נפש. בכהן שעיר זקן או חלוש הגר בריחוק מקום מירושלם הכתוב מדבר וקשתה עליו העליה להר הקדש ובכל זאת יתנדב לעלות כי תאוה נפשו לעבוד עבודה בשם ד׳.— **המקום.** קום.— **יבחר.** בחר, קל.— (ז) **ושרת.** הרשות בידו לשרת במזבח אע״פ שהיה פטור מלעלות.— **אחיו.** אחה.— (ח) **יאכלו.** אם אכילתו לא תהיה לו אכילה גסה (ב״ק קי׳ ע״א).— **לבד.** בדד.— **ממכריו.** מכר. לבד ממכריו, כי אחר מלת לבד לעולם מם השמוש, וממכריו הם קניניו וכוסו שירש מאבותיו, כי ממכר פירושו דבר שיש לו מחיר.— **על האבות.** שהשיג על ידי ירושה מאבותיו העשירים, כגון שירש את אשתו הישראלית שהיתה בת יורשת (למ״ד ירושת הבעל דאורייתא כדמשמע מפשטות הסוגיא בב״ב קי״א ע״ב), ואע״פ שהוא עשיר וחבריו הכהנים עניים מ״מ יחלק אתם חלק כחלק.— (ט) **לרשת.** ירש, קל.— **תלמד.** למד, קל.— **לעשות.** עשה, קל.— **כתועבת.** תעב.— **הגוים.** גוי.— (י) **ימצא.** מצא, נפעל.— **מעביר.** עבר, הפעיל.— **ובתו.** בנה.— **באש.** אשש.— **קסם.** קל.— **מעונן.** ענן, מאחז את העינים, ואפשר שפרשו ענן כי הוא מעיב ומאפיל את העינים לבלתי ראות נכוחה, ולר״ע (סנהדרין ס״ה ב׳) פרשו עונה (שמות כא, י).— **ומנחש.** נחש, מביט בסימנים (שם).— **ומכשף.** כשף, משתמש בפעולות נסתרות בכח הטומאה (שם ס״ז ב׳), וכל אלה מבנין פִּעֵל.— **וחבר חבר.** קל, מחבר נחשים ומשביעם (תהלים

אֶל־הַמֵּתִֽים׃ יב כִּֽי־תוֹעֲבַ֥ת יְהוָ֖ה כָּל־עֹ֣שֵׂה אֵ֑לֶּה וּבִגְלַל֙
הַתּוֹעֵבֹ֣ת הָאֵ֔לֶּה יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ מוֹרִ֥ישׁ אוֹתָ֖ם מִפָּנֶֽיךָ׃
יג תָּמִ֣ים תִּֽהְיֶ֔ה עִ֖ם יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ חמישי יד כִּ֣י ׀ הַגּוֹיִ֣ם
הָאֵ֗לֶּה אֲשֶׁ֤ר אַתָּה֙ יוֹרֵ֣שׁ אוֹתָ֔ם אֶל־מְעֹנְנִ֥ים וְאֶל־קֹסְמִ֖ים
יִשְׁמָ֑עוּ וְאַתָּ֕ה לֹ֥א כֵ֛ן נָ֥תַן לְךָ֖ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ טו נָבִ֨יא
מִקִּרְבְּךָ֤ מֵאַחֶ֙יךָ֙ כָּמֹ֔נִי יָקִ֥ים לְךָ֖ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ אֵלָ֖יו
תִּשְׁמָעֽוּן׃ טז כְּכֹ֨ל אֲשֶׁר־שָׁאַ֜לְתָּ מֵעִ֨ם יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙
בְּחֹרֵ֔ב בְּי֥וֹם הַקָּהָ֖ל לֵאמֹ֑ר לֹ֣א אֹסֵ֗ף לִשְׁמֹ֙עַ֙ אֶת־ק֙וֹל֙
יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֔י וְאֶת־הָאֵ֨שׁ הַגְּדֹלָ֥ה הַזֹּ֛את לֹֽא־אֶרְאֶ֥ה ע֖וֹד
וְלֹ֥א אָמֽוּת׃ יז וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֵלָ֑י הֵיטִ֖יבוּ אֲשֶׁ֥ר דִּבֵּֽרוּ׃
יח נָבִ֨יא אָקִ֥ים לָהֶ֛ם מִקֶּ֥רֶב אֲחֵיהֶ֖ם כָּמ֑וֹךָ וְנָתַתִּ֤י דְבָרַי֙
בְּפִ֔יו וְדִבֶּ֣ר אֲלֵיהֶ֔ם אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר אֲצַוֶּֽנּוּ׃ יט וְהָיָ֗ה הָאִישׁ֙
אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־יִשְׁמַע֙ אֶל־דְּבָרַ֔י אֲשֶׁ֥ר יְדַבֵּ֖ר בִּשְׁמִ֑י אָנֹכִ֖י
אֶדְרֹ֥שׁ מֵעִמּֽוֹ׃ כ אַ֣ךְ הַנָּבִ֡יא אֲשֶׁ֣ר יָזִיד֩ לְדַבֵּ֨ר דָּבָ֜ר
בִּשְׁמִ֗י אֵ֣ת אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־צִוִּיתִיו֙ לְדַבֵּ֔ר וַאֲשֶׁ֣ר יְדַבֵּ֔ר בְּשֵׁ֖ם
אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים וּמֵ֖ת הַנָּבִ֥יא הַהֽוּא׃ כא וְכִ֥י תֹאמַ֖ר

בלבבך

—שרשים והערות—

כח, ו).— **ושאל.** קל.— **וידעני.** ידע, מיני כשפים.— **ודרש.** קל.— **המתים.** מות.—
[יב] **עשה.** קל.— **אלה.** אל.— **ובגלל.** גלל, בסבת, כי השרשים גלל סבב קרובים.— **מוריש.**
ירש (ענטערבט).— **מפניך.** פנה.— (יג) **תמים.** תמם, השלם באמונתו.— **עם.** עמם.—
(יד) **יורש.** קל.— **אותם.** אות, את הגוים.— **ישמעו.** שמע, קל, שומעים בקולם כמו וישמעו אחיו
(בראשית לז, כז).— **ואתה.** אנת.— **לא כן.** לא חלק כזה.— **נתן.** קל.— (טו) **נביא.** נבא=נבע
(תהלים יט, ג)=נוב (ישעיה נז, יט).— **מקרבך.** קרב.— **יקים.** קום, הפעיל.— (טז) **שאלת.** שאל,
קל.— **ביום הקהל.** ביום מתן תורה (שמות כג, טז).— **לאמר.** אמר, קל (דברים ה, כב ע״ש).—
אסף. יסף, הפעיל.— **הגדולה.** גדל.— **אראה.** ראה.— **אמות.** קל.— [יז] **היטיבו.** יטב, הפעיל.—
דברו. דבר, פִּעֵל.— [יח] **ונתתי.** נתן, קל.— **בפיו.** פה, וסדר הדברים ותכונת הלשון לפי מדרגת
הנביא, לפיכך סגנונם בלתי שוה אע״פ שכל דבריהם דברי אלקים חיים.— **אצונו.** צוה פִּעֵל.— (יט) **והיה.**
קל, והיה הדבר כך, כמו והיה האיש אשר יבחר ד' (במדבר טז, ז) אין והיה מוסב על האיש אלא על
הדבר.— **אל דברי.** והוא כבר הוחזק לנביא אמת.— **אנכי.** הידוע לדורש משפט.— **אדרש.** דרש,
קל.— [כ] **יזיד.** זוד, קל בתמונת הפעיל.— **לא צויתיו לדבר.** אבל צויתי לנביא אחר לדבר והלך וגנב
נבואתו ממנו ודבר אל העם.— (כא) **איכה.** איך.— **נדע.** ידע, קל.— **לא דברו ה'. כל**

בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃
כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא
יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ
הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס יט א כִּי־יַכְרִית יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־
אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ
עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל
אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־

רצח

—שרשים והערות—

שנהרגנו. והוא הדין איכה נדע את הדבר אשר דברו ד' כדי שנתחייב לשמוע אליו ? ואחד מנייהו נקיים.— (כב) **אשר.** במובן אם, כמו אשר נשיא יחטא (ויקרא ד, כב) את הברכה אשר תשמעו (לעיל יא, כז).— **בשם ה'.** לאמר „כה אמר ד'" לעשות כך וכך ביום פלוני.— **ולא יהיה הדבר.** הדבר אשר צוה לעשות לא יתכן להיות כי צוה לעבור על דברי תורה ועוד לא הוחזק לנביא אמת כאליהו הנביא (סנהדרין פ"ט ב').— **ולא יבא.** אפי' אם יצוה בשם ד' לעשות דבר המותר כגון שאמר „כה אמר ד' הנזרו מן היין ואל תאכלו בשר" והוסיף עוד שאם תעברו על דברי יהיה כך וכך, ועברו על דבריו והדבר אשר אמר לא בא, אז יהרגוהו, וכן בהפך כשבא הדבר אשר אמר התחזק לנביא אמת ומחויבים מכאן ואילך לשמוע אליו.— **הוא הדבר אשר לא דברו ה'.** מפרש מאי דסליק, בתחלה מפרש המאמר ולא יבא ואח"כ המאמר ולא יהיה.—**בזדון דברו הנביא.** מה שצוה לעבור על דברי תורה כי לא יתכן שהקב"ה יצוה כך.— **תגור.** גור, קל, אע"פ שיש בידו הרבה תורה ומצות אל תפחד מלהרגו.— (יט) **כי יכרית וגו'.** מכאן ואילך השלמת ביאור הדברים העקריים שנתבארו בקצרה בפרשיות הקודמות, והיותר עקריים שבהם הדין (מנוי השופטים) והשלום (מנוי המלך); בתחלה יבאר איך ינהגו השופטים בחפצם להנהיג משפט צדק בארץ, יכוננו ערי מקלט לבל ישפך דם נקי, ישגיחו על הגבולים שגבלו ראשונים, ישגיחו על העדים שעל פיהם נחתך המשפט כי יעידו אמת, ולבסוף מבאר הנהגת המלך במלחמותיו לשמור את שלום הארץ.— **יכרית.** כרת, הפעיל.— **נתן.** קל.— **וישבת.** ישב, קל.— **בעריהם.** עיר.— **ובבתיהם.** בית.— (ב) **תבדיל.** בדל, הפעיל, כמו שאתה מפריש לשם ד' ראשית כל, ראשית דגנך ראשית הגז ראשית חלת העריסה ראשית החרם (יהושע ו, יט) ראשית פרי בטן וראשית השבטים שהיתה ראויה לראובן הבכור ונתנה ללוי, ככה תפריש ראשית ערי הארץ לשם ד', אך לא את הערים אשר תכבשו בראשונה כגון יריחו ועי וגבעון כי אינם ראוים אל המטרה, אלא תכין וגו' ושלשת וגו'.— **בתוך ארצך.** מלבד הערים אשר הפרשתי למטרה זו מחוץ לארצך בעבר הירדן.— **ארצך.** ארץ.— **ה' וגו' נתן לך.** לא כעבר הירדן שאתה בעצמך בחרת בה בנחלה.— (ג) **תכין.** כון, הפעיל.— **הדרך.** דרך ישרה, כמו שפרשו רבותינו (חולין נ"א א') הירך המיומנת שבירך (ב"מ מ"ה א') הכסף כסף ראשון.— **ושלשת.** שלש, פִּעֵל, תחלק את הארץ מגבול לגבול לארבעה חלקים שוים ובשלש הנקודות האמצעיות תעשה את ערי המקלט.— **ינחילך.** נחל, הפעיל.— **והיה.** המקום, הזה.— **לנוס.** נוס, קל.— **שמה.** דאהין; שם. דארט.— **כל רצח.** בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט וב"ד מוציאין את המזידין משם (מכות ט' ע"ב).—

רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר
יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל
שִׁלְשֹׁם׃ ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים
וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ
וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה
וָחָי׃ ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ
וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־
מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן
אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃ ח וְאִם־
יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ
וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃
ט כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר

אנכי

—שרשים והערות—

(ד) **וזה דבר. וגו' וחי.** וזהו משפט הרוצח אשר תקלטהו העיר, כמו וזה דבר השמטה (לעיל טו, ב).— **וחי.** חיי, קל.— **יכה.** נכה, הפעיל.— **רעהו.** רוע, ונמצא גם רעה (שופטים יד, כ).— **דעת.** ידע.— **לא שנא.** לא היה שונא לו.— **מתמל.** תמל, מורכב מן את מול. כי יום תמול הוא מול היום ההוה.— **שלשם.** שלש.— (ה) **ואשר.** או האיש אשר.— **יבא.** בוא, קל.— **לחטב.** חטב=חצב.— **עצים.** עצה.— **ונדחה.** נדח (לקמן כ, יט) נפעל, ומן דחה הנפעל נדחתה.— **ידו.** ידה.— **בגרזן.** גרז=גזר (תהלים לא, כג)=כרת.— **לכרת.** כרת, קל, בשעה שהיתה מחשבתו פרודה בכריתת העץ (אלס ער דען בוים פֿאללען וואללטע—געריעטה זייגע אקסטגרייפֿענדע האנד אין שוואונג).— **העץ.** עצה.— **יבא את רעהו.** עם רעהו, אע"פ שנכנס ביחד עם רעהו וידע בו וסד"א דהוה ליה לאסוקי אדעתיה ולהזהר בהסיבתו והוה ליה שוגג קרוב למזיד ולא סגי ליה בגלות (ב"ק ל"ב ב') ודוחק יש לאדם לשמור עצמו שלא יזיק משלא יזק' (תוס' שם כ"ג א' ד"ה וליחייב), קמ"ל דהו"ל שוגג גמור וחייב משום דלשניהם רשות ליכנס לשם ושניהם היו צריכים להזהר.— **ונשל.** נשל, קל שמט.— **מן העץ.** מקתו, כחכמים (מכות ז' סע"ב) דאי כרבי היה צריך לכתוב ונשל הברזל ממנו (מן העץ המתבקע הנזכר מקודם) והיינו מפרשים בחסרון השטול שהגרזן יַנְשִׁיל ממנו איזה דבר קיסם או בקעת, ואמר ששנה תיבת „העץ" פעם שניה שלא כמנהג נראה פשטות הלשון כחכמים.— (ו) **פן.** המסופק בדבר פונה לכל הצדדים.— **ירדף.** רדף, קל.— **הדם.** דמה.— **יחם**=חמם, קל— **לבבו.** לבב.— **והשיגו.** שג, הפעיל.— **כי.** כשפעם אם כמו כי תקנה (שמות כא, ב) כי יקנן (שם כב, ס).— **ירבה.** רבה, קל.— **משפט.** שפט.— **על כן.** (בראשית ב, כד).— **מצוך.** צוה, פעל.— (ח) **ירחיב.** רחב, הפעיל, הפך מן יחריב.— **גבלך.** גבל.— **נשבע.** שבע, נפעל תולדה ההפעיל השביע.— **לאבתיך.** אבה, לאברהם (שם טו, יט) קיני וקניזי וקדמוני.— **ונתן.** קל.— **כל הארץ.** ורבו המקרים האפשריים, וזה יהיה בימות המשיח שאין בינם ובין עוה"ז אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכות ל"ד ב').— (ט) **תשמר.** שמר, קל.— **תשמר את כל המצוה לעשתה.** לכך יהיה שלם עם ד' לעשות את

אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל
הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ י וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ
יא וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו
וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ יב וְשָׁלְחוּ
זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם
וָמֵת׃ יג לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל
וְטוֹב לָךְ׃ ס ששי יד לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ
רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד
בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא
עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם

דבר

—שרשים והערות—

כל מעותיו וגם תעשם. אז ירחיב ד׳ את גבולך, אבל מקרי הרציחה בשגגה לא יסורו עדיין עד אחרית הימים אשר תעבור רוח הטומאה מן הארץ (זכריה יג, ב) ואת הצפוני ירחיק ד׳ מעליכם (סוכה נ״ב א), וזה יהיה אחר תחיית המתים אבל בימות המשיח אע״פ שנאמר על הימים ההם נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמיה לא, לב) ונאמר (יחזקאל לו, כו) והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר וגו׳ ועשיתי את אשר בחקי תלכו, מ״מ החטאים בשגגה לא יחדלו עדיין מקרב הארץ, כמו שנאמר (ישעיה סה, כ) כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל; אבל תשמר לעשות ככל הכתוב בו (יהושע א, ח) פירושו שלבך יהיה נכון לעשות הכל ואפי׳ לא תעשה, כמשפט המקור הבא אחר פעל מחלט, כמו ויצאו ללכת ארצה כנען (בראשית יא, לא) ולא הלכו אלא עד חרן, ויבקש להרג את משה (שמות ב, טו) ולא הרג, וכן בלשון ב״א משוך בהמה לקנות כלים צריך בגמ׳ (ב״מ ט ב׳) לקנות מי א״ל קני? ובמקום שהעשיה היא העיקר יאמר תשמר ועשית (לקמן כג, כד) ועי׳ הקדמת החומש הערה כ׳.— לעשתה. עשה, קל.— לאהבה. אהב, מקור קל בתוספת הא. ושער הכתוב לעשתה לאהבה וגו׳.— וללכת. ילך, קל.— בדרכיו. דרך.— הימים. יום.— ויספת. יסף, קל. (י) ישפך. שפך, נפעל.— נקי, נקה.— דמים. עון דם נקי.— (יא) וקם. קום, קל.— אחת, אחד (אֶחֱדֶת).— (יב) ושלחו. שלח, קל. — זקני. זקן.— ולקחו. לקח, קל.— ביד. ידה, אחרי גמרם את דינו אם לא עלתה ביד הסנהדרין להרגו ימסרוהו לרשות גואל הדם.— (יג) תחס. חס, קל, אפי׳ אם היה חכם מופלג ומצוין במע״ט.— ובערת. בער, פעל.— וטוב. קל.— (יד) תסיג. נסג, הפעיל (פערריקקען).— גבלו. גבל, קל, יהושע וחבריו בחלוקת הארץ.— ראשונים. ראש.— תנחל. נחל, קל.— (טו) עד. עוד.— עון, עוה.— בכל חטא, בין לדיני נפשות בין לדיני ממונות בין לפסלו לכהונה (עי׳ מש״כ הגאון מלבי״ם ז״ל ויקרא סי׳

דָּבָר׃ טז כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃
יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה
לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃
יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר
עָנָה בְאָחִיו׃ יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת
לאחיו

—שרשים והערות—

קליו) ורש״י (תהלים עד, ח) מסכים אל הכלל ההוא.— **יחטא.** קל. — פי. פה.— **שני.** שנה.— [טז] **עד חמס.** כתרגומו סהיד שקר.— **באיש.** נגד איש.— **לענות.** ענה, קל, להעיד.— **סרה.** סור, דבר המוסר מעקרו כי יבואו עדים אחרים ויעידו על זה העד שבעת ההיא אשר אמר היה עמהם במקום אחר, אם כן לא ראה את המעשה כלל, וכמו שהאמינה תורה לשני עדים כאשר יעידו אפי׳ על מאה אנשים שחללו את השבת או שגזלו וחמסו ואפי׳ אלה עומדים וצווחים כנגדם לאמר שקר אתם דוברים עלינו לא חללנו את השבת לא גזלנו ולא חמסנו, אין בעל הדין נאמן על עצמו לומר לא חטאתי כנגד עדים כשרים המעידים עליו שחטא, ככה נאמנים עדים להעיד על בני אדם שלא ראו כלל מה שאמרו ולא היו באותו מעמד (סברת הרא״ה ז״ל בספר החנוך מצוה תקכ״ד והטור בחו״מ סי׳ ל״ח). ולפי שאינם מעידים על המעשה עצמו אם היה אם לא היה רק שמעידים על גופן של הראשונים שהם לא ראו כלל את המעשה—נחשבים הראשונים לבעלי הדין והאחרונים לעדים, וזה נקרא בפי רבותינו **הזמה.** אבל אם האחרונים הכחישו את עצם המעשה שהעידו הראשונים ואמרו שקר העדתם כי יודעים אנו שזה לא חלל את השבת ולא גזל ולא חמס כמו שאמרתם, באופן ששניהם מעידים על המעשה עצמו, זה נקרא **הכחשה,** ואין האחרונים נאמנים יותר מן הראשונים אלא שניהם בחזקת שקרנים הם; והגאונים האחרונים ז״ל אמרו שאם האחרונים הכחישו את המעשה והזימו גם גופן של הראשונים בבת אחת, שאמרו להם אתם והמחלל שבת לפי דבריכם הייתם כלכם עמנו בשעה זו במקום אחר וראינו שלא חלל את השבת, אין זו הזמה ובטלה עדות כולן, ורוצים להטעים זאת בכונת הרמב״ם ז״ל בפי״כ מהלכות עדות. וטעם הדבר אסבר לן הגאון ר׳ יעקב מליסא ז״ל בנתיבות המשפט סי׳ ל״ח דהא אמרינן (בב״ק ע״ג א׳) שאם העידו על שני דברים בתוך כדי דבור ובטלה עדות אחת בטלה כל העדות, וכאן הכחישו והזימו בבת אחת, ומאחר שהוחזקו שקרנים על ידי ההכחשה בטלה גם הזמתם.— [יז] **ועמדו.** עמד, קל.— **האנשים.** אנש, הם העדים הראשונים.— **אשר להם הריב.** שהדין נוגע להם, שחללו להיות עדים ונעשו בעלי דין וכאלו העידו בהם האחרונים שחללו את השבת.— **הכהנים.** כהן.— **והשפטים.** שפט.— [יח] **ודרשו.** דרש, קל.— **היטב.** יטב.— **והנה.** (זיעהע!).— **עד שקר וגו׳.** האריך הכתוב כדי להצדיק עליו את דינו. כי שתים רעות עשה, האחת מה שהוציא מפיו דברי שקר ועבר על מדבר שקר תרחק, והשנית מה שבקש להביא רעה על אחיו היושב לבטח אתו.— **באחיו.** אחה.— [יט] **ועשיתם.** עשה, קל.— **זמם לעשות.** ואפי׳ לא עשה עדיין אלא שנגמר דינו. אבל אם כבר נעשה על פיהם מעשה— קי״ל (מכות ה׳ ע״ב) הרגו אין נהרגין, וכל העולם כלו ראו כן ותמהו למה זה ועל מה זה? וכל מה שנאמר בזה לא הפיס את הדעת, ונראים דבריהם של הגאונים ר׳ חסדאי בספר אור ד׳ מאמר ב׳ כלל ו׳ פ״ב והר״א אשכנזי בספר מעשה ד׳ חלק מעשי תורה סוף ל״ו שבאמת היו העדים חייבים כל אימת שהוזמו בין עשו כנראה מפשטות לשון המשנה במכות שם, אך משום זילותא דבי דינא שלא ילעיגו העם על סנהדרי ישראל בראותם שעשו אדם צדיק שלא כדין ויאמרו מאחר שהביא הקב״ה תקלה על ידיהם במצו׳ מינה איגלי דלא מעלי נינהו וגם אינם בקיאים בדרישה והחקירה, ועי״ז יבואו לזלזל בכבודם ולא יוסיפו לקחת תורה מפיהם ותבטל המשמעת, עמדו חכמים ותקנו

לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃
כא וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן
יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס כ א כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־
אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם
כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וְהָיָה
כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃
ג וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם
לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ
וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ
אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־
יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ ו וּמִי־הָאִישׁ

אשר

—שרשים והערות—

שלא לקבל עוד שום הזמה אחר שעשו את הנדון כדי להציל כבוד הסנהדרין שעליהם עומד כל כבוד בית ישראל מלעז הבריות.— (כ) והנשארים. שאר, נפעל מקבל פעולת הפעיל השאיר.— ישמעו. שמע, קל.— ויראו. ירא, קל.— יספו. יסף, הפעיל.— הרע. רוע.— בקרבך. קרב.— (כא) תחום. חוס, קל.— עינך. עין, אל תאמר בלבבך איכה אהרוג אנשים על מזמתם הרעה אשר לא באה לידי מעשה, והלא גם הקב"ה איננו מצרף מחשבה רעה למעשה (קדושין מ' ע"א) ?.— נפש בנפש. (עי' שמות כא, כד).— שן. שנן.— (א) תצא. יצא, קל.— למלחמה. לחם.— איבך. איב.— וראית. ראה, קל.— סוס ורכב. שקמו עליך כלם כאיש אחד (אינך חסר יוד הרבים) ואמרו גוי אל גוי כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ"ב ג, ז) ואתם המעט מכל העמים תחשבו בעיניכם כאיש אחד נגד העם הרב ההוא (הגאון בעל כלי יקר).— עם. עמם.— רב. רבב.— מהם. כי סוף סוף המאוחדים יתפרדו ותהיה חרב איש ברעהו כמו שנאמר וסכסכתי מצרים במצרים (ישעיה יט, ב).— עמך. עמם.— המעלך. עלה, קל.— מארץ מצרים. ומלחמתם היתה יותר קשה ממלחמת עמים אחרים כי הסכן הסכנת לֵרא מפניהם.— (ב) בקרבכם. אתם המעט תֵּרָאוּ לפניהם רבים כמו שנאמר (מ"ב ז, ו) וד' השמיע את מחנה ארם וגו' קול חיל גדול (הנ"ל).— ונגש. נגש, נפעל מקבל פעולת הפעיל הגיש.— ודבר. פִּעֵל.— (ג) אתם. אנת.— קרבים. קרב.— ירך. רכך, נפעל מקבל פעולת הפעיל הֵרַךְ (איוב כג, טז) כי הקל עומד.— לבבכם. לבב.— אל תיראו. בלבבכם.— תחפזו. חפז, קל, לנוס מפניהם.— תערצו. ערץ, קל, במעשה (הראב"ע).— מפניהם. פנה.— (ד) ההלך. קל.— להלחם. נפעל.— להושיע. ישע, הפעיל.— אתכם. אות.— (ה) השטרים. שטר.— חנכו. חנך, קל, לא נכנס לדור בו (גיבּם ערא[illegible]ענעט).— ילך. ילך, קל.— וישב. שוב, קל.— ימות. מות, קל.—

אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן
יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִי־הָאִישׁ
אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן
יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים
לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב
יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃
ט וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי
צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר
לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־
שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ
יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ
וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃ יג וּנְתָנָהּ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃
יד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר
כל

—שרשים והערות—

(ו) **חללו.** חלל, פִּעֵל, לא הגיעו עוד פירות השנה הרביעית ולא עשה עדיין פירותיו חולין שיוכל ליהנות מהם (גיעמאכט צום געניסס געברויכט).— (ז) **אשה.** אִישׁ, דגש תי נח.— **לקחה.** לקח, בשורק.— **יקחנה.** קל, והזכירו להם שלשה דברים אלו, כי השוטרים אינם אנשי הרוח אלא אנשים פשוטים ומדברים אל העם כדרך הארץ להיות אדם דואג ביותר על ביתו ועל כרמו ועל אשתו ויטם (רמבין), והזכירו להם אפשרות המיתה? כדי להכינם להלחם מלחמת תנופה עד טפת דמם האחרונה. אגב. למדו מן הכתובים האלה דרך ארץ שבתחלה יבנה לו אדם בית ויכין לו פרנסה ואחר ישא אשה (סוטה מ״ד א׳), אבל בקללות הוא אומר אשה תארש, בית תבנה, כרם תטע, שיהיו כל מעשיו הפוכין (רמב״ם דיעות פ״ה הי״א), ועי״ז נכון דעת רב חסדא דנסיב איתתא בשיתסר והיה מתאונן דלא נסיב בארביסר (קדושין כ״ט ב׳), ולכאורה טעמא בעי אמאי לא נסיב בארביסר? ונראה דרב חסדא היה עני מחוסר לחם (דלא אכיל ירקא משום דגריר ואין לו לחם (שבת קמ״ו ע״ב) ולבסוף העשיר ממעשה השכר (פסחים קי״ג א׳) ויתכן שהתחיל במעשה השכר בהיותו קרוב לשיתסר ואז נשא אשה.— (ח) **ויספו.** קל.— **הירא ורך הלבב.** ר״ע אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה.— **ימס.** מסס, קל בתמונת נפעל כמו נָאֵבֹת אותו (לעיל ס׳ כ״א).— (ט) **והיה.** קל.— **ככלת.** כלה, פִּעֵל.— **ופקדו.** פקד, קל.— **שרי.** שרר.— **צבאות.** צבא.— (י) **וקראת.** קרא, קל.— (יא) **תענך.** ענה קל.— **ופתחה.** פתח, קל, שער העיר.— **והיה וגו׳ יהיו.** כמו והיה הוא יהיה לך (שמות ד, טז).— **הנמצא.** מצא, נפעל.— **יהיו.** קל.— **למס.** מסס (צום פראחנדיענסט).— **ועבדוך.** עבד, קל.— (יב) **תשלים.** שלם הפעיל.— **ועשתה.** עשה, קל.— **וצרת.** צור, קל.— **ונתנה.** נתן, קל.— **בידך.** ידה.— **והכית.** נכה הפעיל.— **זכורה.** זכר, זכריה, זכור הוא שם המין כמו יראה כל זכורך (לעיל טז, טז).— **לפי חרב.** — (יד) **רק.** [illegible]

כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים
הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃
טז רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃ יז כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם
הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס יט כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים
לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ
עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם
עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ כ רַק עֵץ אֲשֶׁר־

תדע

—שרשים והערות—

מתגוללים באשפתות.— **והבהמה.** בהם (ריש בראשית).— **יהיה.** היה.— **כל שללה.** שעור הכתוב **וכל השלל אשר יהיה בעיר**, או שהוא דרך הבאור (עקספלאנאטיוו) **וכל אשר יהיה בעיר** (דהיינו) **כל שללה** (שמות טז, כב).— **תבז.** בזז, קל.— **ואכלת.** אכל, קל.— **נתן.** קל.— [טו] **תעשה.** עשה, קל.— **הערים.** עיר.— **הרחקת.** רחק.— **הגוים.** גוי, כי הגוי המסודר הרי הוא כגוף אחד.— **האלה.** אל.— [טז] **העמים.** עמם, המקושרים זה עם זה בקשר המין להגר נעדיך.— **נחלה.** נחל.— **תחיה.** חיה, לא תשאירם לחיות בארץ, אלא או שהגרשם מתוכה בעל כרחם, או שתשלים עמהם על מנת שיעזבו את הארץ ברצונם, ואם לא תעלה בידך לא זה ולא זה—תהרגם לפי חרב, כי מוקש הם לך, וכן עשה יהושע בתחלת כניסת הארץ.— **נשמה.** נשם.— [יז] **החרם תחרימם.** חרם, הפעיל, כל מחשבותיך תהיינה להחרימם מן הארץ מעט מעט.— **צוך.** צוה, פעל.— (יח) **למען,** מן ענה (דעם ענטשפרעכענד).— **ילמדו.** למד, פעל.— **תועבתם.** תעב.— **וחטאתם.** חטא, הם ילמדו אתכם תועבותיהם למען תחטאו לד׳ אלקיכם ויגרש גם אתכם מן הארץ.— (יט) **ימים.** יום.— **רבים.** רבב.— **לתפשה.** תפש, קל, במלחמת מגן הכתוב מדבר שהיא קראה עליך מלחמה בתחלה, כדמשמע מסוף הענין (פסוק כב) אשר היא עושה עמך מלחמה, וכן היו רוב מלחמות ישראל בימי ממשלתם אך להגן על ארצם (דעפענסיוו) ולא מלחמות תגרה לרשת משכנות לא להם (אפפענסיוו).— **תשחית.** שחת, הפעיל.— **עצה.** עצה, עצי פרי.— **לנדח.** נדח, קל (שווינגען).— **גרזן.** גרז (לעיל יט, ה).—כי. (זאנדערן).— **ממנו תאכל**, וקמ״ל באע״פ שעדיין לא כבשת את העיר ולא קנית אותה בכבוש ואינה עוד שלך וקי״ל דגזל עכו״ם אסור (ב״ק קי״ג סוע״א) מ״מ מותר לאכול מפירותיו.— **ואתו.** אכל את העץ עצמו.— **תכרת.** כרת, קל.— **כי האדם עץ השדה.** ביאור על **ממנו תאכל** ומתפרש בחסרון תיבה המובנת מאליה כי (מזון) **האדם עץ השדה** (הוא) כלומר צמח האדמה, ומאחר שהעיר הזאת העירה אותך למלחמת מגן—היא חייבת במזונותיך, וכך פרשו רבותינו בספרי ״כי האדם עץ השדה שחייו של אדם מן האילן״.— **לבא מפניך במצור.** באור על **ואתו לא תכרת** כלומר **ואתו לא. תכרת לבא מפניך במצור** לא שעשה לו כשם שאתה עושה להאנשים הנצורים.—

תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ
מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד
רִדְתָּהּ׃ פ כא א כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי
הִכָּהוּ׃ ב וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים
אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃ ג וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל
וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד
בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ ד וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר
הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ
וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃ ה וְנִגְּשׁוּ
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ
וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃
ו וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ

את

—שרשים והערות—

(כ) **תדע.** ידע, קל, אבל אם אתה מסופק בו אסור לקצצו. ואפי' לשיטת הרמב"ם ז"ל דעמיה שכל הספיקות מותרין מן התורה, ספק זה גרוע מהם לפי שהוא בא מחמת חסרון ידיעה ואפשר לבוא לידי בירור (ש"ך יו"ד סי' ל"ח סק"ט וסי' ק"י ס"ק ל"ד); וקבלו רבותינו שאם הוא מעכב את המצור מותר לקצוץ אפי' עץ מאכל (ספרי).— **ובנית.** בנה, קל.— **מצור.** (בעלאגערונגסווערק).— **רדתה.** ירד, קל, מלחם עליה עד רדתה.— (א) **ימצא.** מצא, נפעל.— **באדמה.** אדם, על פני האדמה (אויף דעם ערדבאָדען) ולא כשהוא טמון בגל (ספרי).— **לרשתה.** ירש, קל.— **נפל.** קל.— **נודע** נפעל.— **הכהו.** נכה, הפעיל.— (ב) **ויצאו.** יצא, קל.— **זקניך.** זקן.— **ושפטיך.** שפט.— **זקניך ושפטיך.** זקני שופטיך הם המיוחדים והגדולים שבסנהד' גדולה (סוטה מ"ד ב'), והוין במקום הסמיכות (בראשית ג, טז).— **ומדדו.** מדד, קל.— **אל הערים.** המרחק מן החלל אל הערים.— **הערים.** עיר.— **סביבת.** סבב.— (ג) **והיה וגו' החלל.** מאמר מופסק לדעת בעל הטעמים והוא מאמר קצר שצריכים להוסיף בו תיבות מובנות מאליהן והיה (מעשה הלוקחה מן) **העיר הקרובה אל החלל.** כלומר על פי המדידה הזאת יתברר שהלוקחה יצאה מן העיר הקרובה, ודרך הקצור היא דרך כבושה לרבותינו בבאור הכתובים ונזכרת בברייתא דל"ב מדות מדה ס' מדרך קצרה.— **ולקחו.** לקח, קל.— **זקני העיר ההיא.** סנהדרי העיר הקרובה.— **עגלת.** עגל.— **משכה.** משך, קל.— **בעל.** עלל.— (ד) **והורדו.** ירד, הפעיל.— **זקני העיר.** גם ההורדה לנחל איתן צריכה להעשות ע"י זקני העיר ולא ע"י אחרים מן השוק.— **איתן.** אתן, קשה (ספרי).— **יעבד.** עבד, נפעל.— **יזרע.** זרע, נפעל, עבודה כעין זריעה שהיא בגופה של קרקע אסור לעבוד בו לעולם (סוטה מ"ו ע"ב).— **וערפו.** ערף, קל (דורך גאקקענהיעב ענטהויפטען).— (ה) **ונגשו.** נגש, נפעל.— **הכהנים.** כהן.— **לשרתו.** שרת, פעל.— **ולברך.** ברך, פעל, את העם.— **פיהם.** פה, משפט פיהם.— **כל ריב.** אע"פ שכל תלמיד חכם כשר לדון? מ"מ הכהנים הלוים מיוחדים לזה ביותר (לעיל יז, ט).—

אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר ז וְעָנוּ
וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה* אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא
רָאוּ׃ ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־
תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם
הַדָּם׃ ט וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

ס ס ס

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת
יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ יב וַהֲבֵאתָהּ
אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־
צִפָּרְנֶיהָ׃ יג וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה

* שפכו קרי

בביתך

—שרשים והערות—

(ז) ירחצו. רחץ, קל.— ידיהם. ידה.— (ז) וענו. ענה, קל, יתחילו לומר כמו ויען איוב (איוב ג, ב) ומפרש ממאי דסליק (לעיל יח, כב) בתחלה מפרש אמירת הזקנים דסליק מינייהו ואח״כ מפרש אמירת הכהנים.— שפכה. ספך, קל.— הדם. דמה.— ועינינו. עין.— ראו. ראה, קל, אנחנו מלדע השתדלנו בכל מה שאפשר לבער הרוצחים מקרבנו, והמקרה הרע הזה קרה במקום שלא יכלנו לראות (עי׳ רע״ס).— (ח) כפר. עכנו מפרש מאמר הכהנים.— לעמך. עמם.— פדית. פדה קל.— תתן. נתן, קל, אל התן ידים למקרים כאלה.— דם נקי. שפיכות דם נקי.— ונכפר. ונתכפר, מורכב מן הנפעל וההתפעל, וכדרך לשון התלמוד נתפרדה נתארסה נתגרשה.— (ט) ואתה. אנת.— תבער. בער, פע״.— הנקי. נקה.— כי תעשה. אם תעשה, והוא מאמר התורה אם תעשה הישר בעיני ד׳ תוכל להיות בטוח כי תבער הדם הנקי מקרבך לפי שאז ישמרך השם ממקרים כאלה.—

(י) ונתנו. כל האויבים כלם כאיש אחד.— ושבית. שבה, קל.— (יא) אשת. איש. נסמך תחת נפרד כמו נפל אשת (תהלים נח, ט). — יפת. יפה.— וחשקת. חשק, קל, לתועלת נסמך כדי שתרחיב דעתך לעבודת השם, כי אשה נאה מרחבת דעתו של אדם (ברכות נ״ז ב׳).— ולקחת. הרשות בידך לקחתה לך.—לאשה. אבל לא לזנות.— (יב) והבאתה. בוא, הפעיל.—תוך ביתך. תגלה לפניה כל מסתרי ביתך כמו לפני אשה גמורה ולא תתנהג עמה כפילגש שמעלימים מאתה דברי סתר, כדי שתאהוב בך גם היא ותתקיים מחשבתך, ועלה טובה קמ״ל.— וגלחה. גלח, פִּעֵל.—ראשה. ראש, להסיר זעניה מסניה ואפופיה מבין פדיה, כי השערות עוללות חלק ברחם ביופי האשה, וכן עשתה איזבל המרשעת כאשר בקשה למצא חן בעיני יהוא הטיבה את (שערות) ראשה (מ״ב ט, ל).— ועשתה את צפרניה. הגדלם פרא (ספרי), לא כמו שהיתה נוהגת בהיותה בת אל נכר שהיתה מיטיבה צפרניה ומיפה אותם כדרך הזונות.— ועשתה. עשה, קל.— צפרניה. צפר.— (יג) והסירה. סור, הפעיל.—

בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר
כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה
אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־
תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃
טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת
שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן
הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ טז וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת
אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי

בן

—שרשים והערות—

שמלת. שמל, בגד עליון שמתעטפים בו לכבוד ולתפארת (בראשית ט, כג).— **שביה.** שבה, כי היה דרך האומות בצאתם למלחמה לקשט נשותיהן בכל בגדי תפארה ולקחתן אתם במלחמה כדי שתמשכנה אליהן עיני האויב. את הבגדים האלה תסיר מעליה כי בגדי זנונים הם.— **מעליה.** עלה.— **וישבה.** ישב, קל.— **בביתך.** בית, לא תוסיף להיות כזונה אשר בביתה לא ישכנו רגליה (משלי ז, יא).— **ובכתה.** בכה, קל, תחת אשר היתה רגילה מקודם לשום בפוך עיניה וליפותן לפי שעקר יופי האשה בעינים כמו שאמרו רבותינו (תענית כ"ד א') כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה, תוריד דמעות אחרונות על אבותיה אשר אבדו לנצח עד אשר יאדמו עיניה מדמעה.— **אביה.** אבה.— **אמה.** אמם.— **ימים.** יום, בזמן רב כזה תשכח את מנהגיה הקודמים לגמרי.— **תבוא.** קל.— **ובעלתה.** בעל.— **והיתה.** היה, קל.— [יד] **חפצת.** חפץ, קל, לא תחפוץ היה לו לומר? אבל לפי דרכנו כך הוא, בתחלה כאשר ראית אותה בשביה היה נראה בעיניך כי אתה חושק בה חשק רוחני בלי שום מחשבת פגול אלא כדי שתרחיב דעתך ויהיה לבך פנוי לעבודת אלקיך, אבל אני אגיד לך מראש שדמיונך מוליכך שולל ואתה משלה את נפשך בחנם, כי מי יתן טהור מטמא ולא יהפוך כושי עורו, בת אל נכר רחוק הדבר שתשוב להיות אשה כשרה לבעלה ותמימת דעים עמו, ודמיון כזב הטעה אותך לדמות כי **חשקת** בה, כי באמת רק **חפצת** בה חפץ גשמי למלאת תאותך ויצר לבך, והמופת על זה — כי לא יעברו ימים רבים ותראה בעיניך שאינך מוצא בה אותה קורת הרוח אשר קוית ממנה, והיה אם לא **חפצת** בה בתחלה אלא **חשקת** בה חשק רוחני לשוא—אז.— **ושלחת.** שלח, פִּעֵל. שלח על מנת לחזור (בראשית כח, ו).— **לנפשה.** נפש, לרצונה (ועיי"ש לד, ח—יח), כי מה לך ולצרה הזאת? (בדרך הגאון ר' יעקב דובנא ז"ל).— **תתעמר.** עמר, התפעל, לא תעבוד בה עבודת אמה ולא תמכרנה לאחרים.— **תחת.** מן נחת.— **עניתה.** ענה, פִּעֵל, עי' ספרי.— [טו] **שתי.** שנה.— **נשים.** אנש.— **האחת.** אחד.— **אהובה.** אהב, קל, בת ישראל.— **שנואה.** שנא, קל, בת אל נכר שהביאה אתו מן המלחמה ולקחה לו לאשה ומצאנו סגנון כזה בלי הא הידיעה כמו במסלות אשר אחת עולה בית אל ואחת גבעתה (שופטים כ, לא) שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש (ש"ב יב, א) ויעש שני כרובים וגו' כרוב אחד וגו' וכרוב אחד וגו' (שמות לז, ח)? והטעם כי הנשים האלה שתיהן ידועות, האהובה ידועה בשביל שהיא אשתו הראשונה, כי נשאה בהיותו בן שמונה עשרה שנה כדתנן (אבות פ"ה) בן שמונה עשרה לחופה וזה שתי שנים לפני צאתו לצבא (במדבר א, ג), וכדאמרינן בעלמא (יומא ל"ד א') הטולה שלה ראשונה. והשנואה כבר מוכרת בתחלת הפרשה.— **וילדו.** ילד, קל.— **בנים.** בנה.— **וילדו לו בנים.** כלל, ואח"כ פורט כיצד היתה הלידה הזאת.— **האהובה והשנואה,** בתחלה הרתה האהובה ואח"כ השנואה, כי כן דרך הארץ שהקודמת לנשואין קודמת להריון), אבל הלידה היתה בהיפך שהאהובה ילדה ותפסה

בֶּן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃ יז כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה
יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא
רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס יח כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ
בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ
וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ יט וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו
וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃
כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ
שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ
בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל
יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני כב וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא
מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ כג לֹא־
תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא
כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס כב א לֹא־

תראה

—שרשים והערות—

והשפחה לשבעה, ולכן.— והיה וגו׳ לשניאה. ויחשוב בלבו אחרי שהראשונה קדמה בהריון וגם עתיד אני להוציא את השפחה מביתי כי לא מצאתי בה את חשקי.— איך אפוא אנחיל רוב נכסי לבנה? אעביר את הבכורה אל הראוי לה.— [טז] הנחילו. נחל, הפעיל.— יוכל. יכל, קל, וראוי יִיכַל כמו יִינַק.— לבכר. בכר, פִּעֵל (פאָרציעהען).— הבכור. ללידה.— [יז] יכיר. נכר, הפעיל (אלס ערסטגעבאָרענען אנערקעננען).— לתת. נתן, קל.— פי. פה.— שנים. שנה, שני חלקים.— בכל. הרכוש.— ימצא. מצא, נפעל.— ראשית. ראש.— אנו. און, אשר יצא לאויר העולם, לפיכך.— משפט. שפט.— הבכרה, בכר.— [יח] בן סורר ומורה. אם לא יחפוץ האיש להוציא את השפחה מביתו בשביל יפיה, בטוח יהיה שיולד ממנה בן סורר ומורה.— סורר. סור, פִּעֵל מרובע.— ומורה. מרה (אונגעהאָרזאם אונד ווידערשפאָנסטיג).— איננו אין.— אביו. אבה.— אמו. אמם.— ויסרו. יסר פִּעֵל.— ישמע. שמע, קל, לפי ראות עיניהם אין תקוה שישמע אליהם עוד.— [יט] ותפשו. תפש, קל. והוציאו. יצא, הפעיל.— מקומו. קום.— [כ] בקולנו. קול.— זולל. זלל.—[כא] ורגמהו. רגם, קל.— עירו. עיר.— באבנים. אבן.— ומת. מות, קל.— ובערת. בער, פעל.— הרע. רוע.— מקרבך. קרב.— ויראו. ירא, קל.— [כב] חטא משפט מות. חטא כזה שחייב עליו סקילה (סנהדרין מ״ה ב׳). והומת. הָפְעַל.— ותלית. תלה, קל.— עץ. עצה.— [כג] תלין. לון, קל בתמונת הפעיל.—נבלתו. נבל=נפל.— תקברנו. קל. - קללת. קלל.— קללת אלקים. כי האדם נברא בצלם אלקים (שם מ״ו ע״ב).— תטמא. טמא, פִּעֵל, על ידי חלול השם.— אדמתך. אדם.— [א] תראה. ראה, קל.— אחיך.

תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ
מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ ב וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ
אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ
עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה
לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת
אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל
לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ
שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים
עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ
גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה
אֵלֶּה׃ פ ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ

או

—שרשים והערות—

אחה.— **שיו.** שה.— **נדחים.** נדח. נפעל תולדת הפעיל הדיח. מרוחקים ממקומם בדרך אבדה (ב״מ ל׳ ע״ב).— **והתעלמת.** עלם, התפעל, כלומר איך רשאי לראות ולהתעלם, וכתב בסגנון זה ולא בסגנון פשוט. **לא תוכל להתעלם משור אחיך או שיו הנדחים** ? כדי לרמז על כל דרשות רבותינו המבוארים בסו״פ אלו מציאות.— **השב תשיבם.** אפי׳ כמה פעמים עד שיהיו מושבים לאחיך, אבל אם החזירה וברחה שנית אינה מושבת עדיין, וכן שלח תשלח את האם (לקמן פסוק ז׳) הכונה תתאמן להיותה משולחת, והרמב״ם ז״ל בפירוש המשנה (שם) כתב שרבותינו למדו כך מן המקור הָשֵׁב או שַׁלֵּחַ המורה על פעולה שלמה. ופליאה נשגבה בעיני הרי גם במצות כסוי הדם אמרינן כהאי גוונא (חולין פ״ז ע״א) ושם לא נאמרה המצוה בדרך המקור כסה יכסה אלא וכסהו בעפר ומאי מקשה התם רב אחא בריה דרבא ? לכן נראה שדעת רבותינו ז״ל בכונת התורה שכל מצוה צריכה להעשות באופן שתהיה נגמרת דוקא, אבל המתחיל במצוה ולא גמרה כאלו לא עשה אותה כלל, ואם בא אחר וגמרה—נקראת על שם הגומר (סוטה י״ג ע״ב). אם לא במקום שמיעטה תורה בהדיא כמו בכסוי הדם.— [ב] **ידעתו.** ידע, קל.— **ואספתו.** אסף, קל.— **תוך ביתך.** במקום המשומר היטב. ואפי׳ למ״ד (ב״ק נו ב׳) השומר אבדה כש״ח דמי היינו לענין חיוב תשלומין אבל לענין השמירה צריך לשמרו כחפצי עצמו.— **עמך.** עמם, במחיצתך (ערובין כ״ג ב׳).— **והשבתו.** שוב, הפעיל.— [ג] **תעשה.** עשה, קל.— **לחמרו.** חמר.— **לשמלתו.** שמל, בגד עליון חשוב שמתעטפין בו לכבוד ולתפארת, ולכן נאמר (ישעיה ג, ו) שמלה לכה קצין תהיה לנו, ולפיכך אמרו רבותינו (ב״מ כ״ז א׳) מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנים ויש לה תובעין.— **אבדת.** אבד.— **תאבד.** קל.— **ומצאתה.** מצא.— **תוכל.** יכל, קל, ומשפטו תִּיכַל=תִּיטַב.— [ד] **נפלים.** נפל, קל, וקשה לטעון עליהם משאם.— **הקם תקים.** אפי׳ כמה פעמים.— **עמו.** תעזרהו בטעינתם.— [ה] **יהיה.** היה, קל.— **כלי.** כלה, תכשיט השייך לגבר כגון כלי זין או כל בגד המיוחד רק לגבר.— **אשה.** אנש, דגש ת׳ נח.— **ילבש.** לבש, קל.— **שמלת אשה.** להתהדר בה או לאיזו מטרה אסורה, אבל להגן מפני הקור או להציל את נפשו מרודפיו מותר.— **תועבת.** תעב.—**אלה.** אֵל.— [ו] **יקרא.** קרא במובן קרה, נפעל.— **קן.** קנן, והנפנד שו׳- **לפניך.** פנה.— **אפרחים.** פרח. - **ביצים.** בוץ, והעוד הקן נמצאים אפרוחים או ביצים.—

אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־
הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃
ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן
יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס שלישי ח כִּי תִבְנֶה בַּיִת
חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ
כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־
תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס
י לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ יא לֹא תִלְבַּשׁ

שעטנז

—שרשים והערות—

והאם. אמם.— **רבצת.** רבץ (קויערט) **תקח.** לקח, קל.—**הבנים.** בנה.—(ז) **שלח תשלח.** אפי' כמה פעמים.— **ייטב.** יטב.— **והארכת.** ארך. **ימים.** יום.— (ח) **תבנה.** בנה, קל.— **בית חדש.** הוא הדין אפי' ישן, אלא עלה טובה קמשמע לן, כי בבואם עתה אל הארץ המלאה גלולים בכל המקומות, וגם הבתים מלאים כל תועבה תבנית כל רמש ושרץ ואליל מחוקה על הקירות מסביב, לא נכון להם לפנותם ולהתישב בתוכם אלא הרס יהרסום עד היסוד ויבנו להם בתים חדשים כמו שנאמר (לעיל יב, ב) אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם. **ועשית.** עשה קל.— **מעקה.** עקה=עוק=עוג (אומציינונג) מלשון התלמוד (תענית י"ט א') עג עוגה ועמד בתוכה, והיינו כעין גדר סביב, ומצינו שהשרשים הנחים מתחלפים במקומות הרבה כמו דמה (הושע י טו)=דום (תהלים קמ, ח) ענין שניהם אבדה וכריתה, וכן נדה=נוד בזה=בוז.— **לגגך.** גגג.— **תשים.** שום, קל בתמונת הפעל.— **דמים.** דמה, כל דבר המזיק שאפשר לבוא לידי שפיכות דמים כגון כלב רע או סלם רעוע (ב"ק מ"ו א') או בור פתוח אע"פ שפטור מעבירת מעקה דכתיב ממנו ולא בתוכו (שם נ"א א') מ"מ אסור לעשות כן.— (ט) **תזרע.** זרע, קל.— **כרמך.** כרם.— **כלאים.** כלא, יוצר הטבע ב"ה ברא מינים שונים בעולמו ככל הצורך, וגדר כל מין בפני עצמו וצוה שלא יבלבל האדם את המינים זה בזה ולא יכליאם יחדו למען יצאו מינים חדשים אשר לא צוה אותם היוצר, כאשר עשה ענה שהביא ממזר לעולם (בראשית לו, כד) כי די לעולם במה שיש בו. והרמב"ם ז"ל (מו"נ שער ג' סוף ל"ד) כתב הטעם בכלאי הכרם, כי היה מנהגם לזרוע שעורה וחרצן יחד וחשבו שאין הכרם טוב אלא באופן זה, ולכן אסרה התורה כלאי הכרם וצותה לשרוף הכל' עכ"ל, אבל אין זה טעם מספיק.— **פן.** אפשר לבוא לידי אסור הנאה כאשר תשריש התבואה והענבים יעשו כפול הלבן, ואז תפסיד הכל (כלאים ז, ז).— **תקדש.** קדש, קל, תאסר בהנאה כהקדש; ובדרך הפשט נראה שהשרש קדש מלבד הוראתו העצמית הבדלה והפרשה לטהרה ורוממות או לטומאה ושפלות כמו לא תהיה קדשה (לקמן כג, יח) אל תגש כי קדשתיך (ישעיה סה, ה) שהוא כמו סורו טמא קראו למו (איכה ד, טו), מורה לפעמים הפך הוראתו התדבקות והתבוללות (איינפערלייבונג) ופירוש פן תקדש פן תתבולל מְלֵאַת הזרע עם תבואת הכרם ויצא מהם תמד מורכב.— **המלאה.** מלא, נפרד במקום נסמך מְלֵאַת (צוואוואכס) כמו הארץ הכנעני; (בראשית ג, יא) הארון הברית (יהושע ג, יד).— **ותבואת.** בוא, עם תבואת, הוי"ו כטעם עם כמו כי היה ארון האלקים ביום ההוא ובני ישראל (ש"א יד, יח).— (י) **תחרש.** חרש, קל.—**יחדו.** יחד, והוא הדין לכל שני מיני בעלי חיים, ולאו דוקא חרישה אלא כל הולכת משא.— (יא) **תלבש.** לבש, קל.— **שעטנז.**

שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס יב גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ
עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס יג כִּי־
יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ יד וְשָׂם לָהּ
עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־
הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ
בְּתוּלִים׃ טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ* וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־
בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ טז וְאָמַר אֲבִי
הַנַּעֲרָ אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה
וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־
מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ
הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהוּא

* רה קרי

את

—שרשים והערות—

שעטנז. כאלנו (ויקרא יט, יט).— **ופשתים.** פשת.— (יב) **גדילים.** גדל. קבלו רבותינו שאם הלילת הקלועים אצל כנפות הבגד כגדיל (שנור).— **ארבע.** רבע.— **בנפות** כנף.— **תכסה.** כסה, פִּעֵל.— (יג) **יקח.** לקח, קל.— **ושנאה.** שנא, קל.— (יד) **ושם.** שום, קל.— **עלילת.** עלל.— **דברים.** דבר, (פאלשע בעשולדיגונג) ייחס אליה עלילות נוראות ומעשים אשר לא יעשו. כל עלילה היא פעולה יוצאת מן הרגילות כמו נורא עלילה (תהלים סו, ה).— **והוצא.** יצא, הפעיל.— **עליה.** על.—**שם.** שמה.— **רע.** רוע. הנכון בפשוטו של מקרא שהאיש בא לב״ד וטען שנודע לו ממקורות נאמנים כי ארוסתו זנתה תחתיו וסוף סוף יבואו עדים ויעידו.— **האשה.** איש, דגש תמורת נו.— **ואקרב.** קרב, קל.— **אליה.** אל. לא אמר **ואבא אליה** כדרך שנאמר ביהודה (בראשית לח, יח) ויבא אליה אלא **ואקרב** אליה לבדקה לראות את בתוליה, כי אפשר להכיר מציאותן מבלי ביאה, למען דעת אם מותרת היא לי אם לאו.— **מצאתי.** מצא, קל.— **בתולים.** בתל, ולכן אני מטעה שהדבה אשר הוציאו עליה שנבעלה אמת היא. ולפיכך אני חפץ לגרשה ולהפסידה כתובתה למ״ד כתובה דאורייתא (תוס׳ כתובות י׳ ע״א ד״ה אמר) וכדמשמע פשטות לשון הכתובה ״דחזי ליכי מדאורייתא״.— (טו) **ולקח.** לא נאמר ולקחו כמו שנאמר (לעיל כא, יט) ותפשו בו אביו ואמו? משום דהתם שניהם לדבר אחד נתכוונו לבער הרע מקרב ביתם, אבל הכא האב בא לתבוע הקנס השייך לו והאם באה רק לתבוע עלבון בתה.— **בתולי הנערה.** סמני בתוליה הנכרים על הסדין, והעדים מעידין שהסדין הזה הובא מחדר המשכב ולא היה שם סדין אחר.— **זקני.** זקן, שופטי העיר.— **השערה.** לשער המשפט.— (טז) **אבי הנערה.** כי האם בושה לדבר, וגם היא לא נתנה את בתה לאיש.— **אבי.** אבה.— **הנערה.** נער.— **בתי.** בנה.— **נתתי.** נתן, קל.— **וישנאה.** שנא, קל.— (יז) **והנה.** (זיעהע!) דבר פלא.— **הוא שם עלילת דברים.** גם עלי שנא שמרתי את בתי מזנות, כי העיז פניו **לאמר** לי **לא מצאתי לבתך בתולים,** בעוד שאני בקי בצניעות בתי היטב, ואתם הלא עיניכם הרואות כי **אלה** טפות הדם הנראים על הסדין הנקי בהיותו אתה בחדר המשכב כדברי העדים הם **בתולי בתי!** — **ופרשו.** פרש, קל, האב והאם.— **השמלה.** הידועה שרגילין לפרוש על מטת המשכב.— **לפני.** פנה.— **זקני העיר.** להתבונן היטב אם הם דם בתולים.— (יח) **ולקחו.** לקח, קל.— **זקני העיר ההיא.** אפי׳ אינם סנהדרין שלמה אלא

אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ
לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל
וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס כ וְאִם־
אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ*׃
כא וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ
אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל
לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כב כִּי־
יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב ׀ עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־

שניהם

* רה קרי

—שרשים והערות—

שלשה שופטים בלבד אינם צריכים למסור דינו לעיר אחרת שיש שם סנהדרין שלמה, כמאן דאמר (ריש סנהדרין) מכות ומוציא שם רע בשלשה.— **ויסרו.** יסר, פעל, יסורים שבגוף דהיינו מלקות, לפי שהוציא שם רע על בתולת ישראל ועבר על לא תלך רכיל בעמך (כתובות מ"ו א').— (יט) **וענשו.** ענש, קל.— **מאה.** **כסף.** לפי שבקש לגזול כסף כתובתה שהוא חמשים כסף לכן משלם כפל כמשפט הגנב.— **תהיה.** היה, קל (בלייבען) .— **לשלחה.** שלח, פעל, לגרשה „ואפילו לאחר זמן" (ספרי) ונראה שלמדו זאת מן הלמד הנתלה אל המקור המורה לעתיד כמו ברא אלקים לעשות (בראשית ב, ג) לא אבתה ללכת (שם כד, ה), והזהירה תורה שלא יגרשנה לעולם, כי על הנשואין לא היה צורך להזהיר שכבר נשואה לו, אבל לקמן בתופס (פסוק כט) הזהיר על מהירות הנשואין שישאנה תיכף ופירוש ולו תהיה לאשה (ווערדען) לא יוכל שלחה כל ימיו לא יוכל להפטר ממנה לעולם מבלי שישאנה, ולפי שחובת הנשואין חלה עליו תיכף אמר שלחה בלי למד (הגאון ר' יצחק ירוחם דיסקין נר"ו), וגם בלשונות התלמוד מצינו לשון שוה לכונות מתחלפות, כמו שור תם"ו לפעמים פירושו ישל (ב"ק ל"ט ב) ופעמים ישהוא (שם כ"ב ב), וכן עיון תפלה פעמים פירושו כונת התפלה שאוכלין פירותיה בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא (שבת קכ"ז א) ופעמים פירושו לרעה שמזכיר עונותיו ובא לידי כאב לב (ברכות כ"ה א' ועיי' רשב"ם ב"ב קס"ד ב'), וכן הלשון „בא לחוב בדמיהן עסקינן" המוכר בב"מ (ס"ב ב') ובקדושין (כ"ה א') על כונות מתחלפות עיי"ש, ובברכות ל"א א' „ליפרי לן מר" מלשון פירה ושם מ"ו א' פירושו לבצוע פרוסת המוציא מלשון פירותא, ובסוטה (י"ב א') שנולדו בה סימני נערות, אינם סימני נערות שמזכרו (קדושין ד' א') דהתם פירושו שתי שערות והכא פירושו כמו שכתב רש"י שחזרה לנערותיה. והמנהג הזה הזכירו התוס' (חולין ס"ח א') ד"ה אדם והר"ן (קדושין מ"ב א') לחוב ע"מ לזכות ובספר קצות החושן על חו"מ סי' פ"ח סק"ב. **ימיו.** יום.— (כ) **אמת.** אמן (אֱמֶנֶת). ואם אמת היה הדבר שאמר הבעל כי **לא נמצאו בתולים לנערה** שבאו עדים לבסוף והעידו שזנתה תחתיו בעודה ארוסה, אז אין בירור הסדין כלום נגד עדי זנות.— (כא) **אל פתח בית אביה.** מצוה לסקלה אצל פתח בית אבותיה לרמוז להם ראו גידולים שגדלתם (רש"י).— **וסקלוה.** סקל, קל.— **כל אנשי עירה.** במעמד אנשי עירה (ספרי).— **אנשי.** אנש.— **עירה.** עיר.— **באבנים.** אבן.— **ומתה.** מות, קל.— **עשתה.** עשה, קל.— **נבלה.** נבל (שאנדטהאט).— **לזנות.** זנה, קל.— **בית אביה.** בבית אביה בעודה ארוסה, כמו ששת ימים (שמות לא, יז) בששת, אבל על המזנה בבית בעלה נופל הלשון **לנאף.**— **ובערת.** בער, פעל.— **מקרבך.** קרב.— (כב) **ימצא.** נפעל.— **גם שניהם.** אפילו האשה, ואינה יכולה לומר לא עשיתי דבר כי קרקע עולם אני, שהיה לה לצעוק.— **שניהם.** שנה.— **השכב עם האשה.** אפילו קטנה שאינה בת

שניהם האיש השכב עם־האשה והאשה ובערת הרע
מישראל׃ ס כג כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש
ומצאה איש בעיר ושכב עמה׃ כד והוצאתם את־
שניהם אל־שער | העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים
ומתו את־הנער* על־דבר אשר לא־צעקה בעיר ואת־
האיש על־דבר אשר־ענה את־אשת רעהו ובערת
הרע מקרבך׃ ס כה ואם־בשדה ימצא האיש את־
הנער המארשה והחזיק־בה האיש ושכב עמה ומת
האיש אשר־שכב עמה לבדו׃ כו ולנער* לא־תעשה
דבר אין לנער חטא מות כי כאשר יקום איש על־
רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה׃ כז כי בשדה מצאה
צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה׃ ס כח כי־ימצא
איש נער* בתולה אשר לא־ארשה ותפשה ושכב
עמה ונמצאו׃ כט ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער
חמשים כסף ולו־תהיה לאשה תחת אשר ענה לא־
יוכל שלחה כל־ימיו׃ ס כג א לא־יקח איש את־

רה קרי. **אשת**

—שרשים והערות—

עונשין.— **והאשה.** אפילו נבעלה לקטן (ספרי).— **מישראל.** ולעיל אמר מקרבך ? כי זנות ארוסה לא שכיח לפי שיראה מן הארוס שיכיר בבתוליה, ואם קרה מקרה כזה באחד המקומות צריך לבער הרע מקרבו; אבל נאוף אשת איש שכיח כי הבעל לא יכיר לעולם, צריך לבער רעה כזאת מכל ישראל, כי אם לא יבער תפרוץ הרעה בכל העם.— (כג) **יהיה.** כאשר יקדם הפעל אל השם איננו שומר המין כמו ולא נמצא נשים יפות (סוף איוב).— **מארשה.** ארס (פערלאבט).— **בעיר.** במקום שבני אדם נמצאים שם.— (כד) **והוצאתם.** אתם הסנהדרין.— **צעקה.** צעק, קל.— **ענה.** פִעל.— **אשת רעהו.** אף על פי שהיא ארוסה ועודה בבית אביה נקראת אשת רעהו. — (כה) **בשדה.** במקום שאין בני אדם מצוין.— **ימצא.** קל.— **והחזיק.** חזק, הפעיל.— **עמה.** עמם.— **לבדו.** בדד.— (כו) **תעשה.** עשה, קל.— **דבר.** אפילו מלקות, ואף על פי שסופה ברצון משום דאמרינן יצרא אלבשה (כתובות כ״א ב׳).— **חטא מות.** חטא שחייבין עליו מיתה אלא חטא פשוט שאין עונשין עליו בב״ד כל מפה.— **יקום.** קום, קל.— **רעהו** רוע.— **ורצחו.** רצח, קל.— (כז) **צעקה וגו׳.** אפילו אם היתה צועקת לעזרה לא היה מושיע לה.— **מושיע.** ישע, הפעיל.— (כח) **ותפשה.** תפש, קל.— **ונמצאו.** בעדים, אבל בלי עדים אפילו הוא מודה פטור מקנס.— (כט) **חמשים.** חמש.— **תהיה.** (ווערדען) — **לאשה.** איש.— **ענה.** ענה.— **יוכל.** יכל, קל, ומשפטו יִיכל כמו ייטב יינק.— **כג.** (א) **יקח.**

אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס ב לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־
דַּכָּא וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ג לֹא־יָבֹא מַמְזֵר
בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס
ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי
לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר
לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם
מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר
מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה
לִבְרָכָה

—**שרשים והערות**—

לקח, קל.— **אביו.** אבה, כבר כתוב (ויקרא יח, ח) ערות אשת אביך לא תגלה, שם מדבר מאיסור הביאה וכאן מדבר מביטול הלקוחין שאם קדשה אין קדושיו קדושין כי אין קדושין תופסין בעריות, ופירוש **לא יקח** לא יהיו לו בה לקוחין. וסמכו לדין אנוסה לומר לך דדוקא אשת אביו שבאה לו בדרך אישות אסורה לו אבל אנוסת האב מותרת לבן (יבמות צ״ז א׳).— **יגלה.** גלה, פִּעֵל.— **כנף אביו.** אשת אחי אביו שמת בלא בנים ונפלה לפני אביו ליבום לא יקום בנו תחתיו ליבמה, דסד״א דכיון שהבן קם תחת אביו ליעוד ולפדה אחותה (קדושין י״ח ב׳) הכי נמי קם תחתיו ליבום קמ״ל דלא יגלה כנף אביו, והרב ר׳ שמשון הירש ז״ל העיר דמצינו שפעולת היבום מכונה בשם פריסת כנף כמו שנאמר (רות ג, ט) ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה.— (ב) **יבא.** בוא, קל.— **פצוע.** פצע, בינוני פעול קל נסמך.— **דכה.** כנוי לביצי הזכר (האָדען).— **פצוע דכה.** מי שביציו פצועים שאינו ראוי להוליד.— **וכרות.** כרת, קל.— **שפכה.** שפך, כנוי לאבר המוליד שממנו ישפך מימיו חרעו (רא״בע), מי שנכרת האבר שלו שגם כן אינו ראוי להוליד.— **בקהל ה׳.** שנועדו לפרות ולרבות לכן לא יתנו לו בת ישראל לאשה.— (ג) **ממזר.** עקרו זור השם הראשונה לסימן המשקל והשניה ליחס שממנו מִזָר שנולד מאיש זר, כי האישות אצלנו ענין קדוש אשר לא יקרב אליו איש זר, ולכן נקרא הקנין שקונה הבעל את האשה בשם **קדושין** דאסר לה אכולא עלמא **כהקדש** והזר הקרב יומת, וזה שנולד מִזָר נקרא ממזר ואסור להשיאו בת ישראל המיוחסת.— **עשירי.** עשר.— **לו.** השייך לו, או פירוש לא יבא לו לא יִמָצֵא אצלו בא.— (ד) **עד עולם.** שב גם על ממזר הקודם, ודור עשירי הוא מספר עגול הנהוג במקרא הרבה פעמים.— (ה) **על דבר אשר,** על דבר הנגלה אשר וגו׳.— **קדמו.** קדם, פִּעֵל, זה טעם על העמונים שלא קדמו אותם בלחם ובמים אפילו בכסף, כי לא מצאנו שמכרו להם לחם ומים אלא אדום ומואב בלבד כמו שנאמר (לעיל ב, כח) אוכל בכסף וגו׳ ומים בכסף וגו׳ כאשר עשו לי בני עשו וגו׳ והמואבים וגו׳ ועמון לא מכר וזה נחשב לנבלה גדולה בימים הקדמונים.— **ובמים.** מוי (תרגום תהלים ואיוב).— **בצאתכם.** יצא, קל.— **ואשר שכר.** זה טעם על מואבי (על בלק), כי לא מצינו שהעמונים השתתפו בשכירת בלעם מלבד מואב ומדין. ומה שלא הזכיר החטא הגדול של בנות מואב שהכשילו את ישראל והפילו מהם כ״ד אלף איש והיה צריך לאסור גם מואבית? נראה כדעת האומרים שמואב לא אבה להפקיר את בנותיו ובאו בנות מדין לארץ מואב וישראל החזיקום למואבות.— **לקללך.** קלל, פִּעֵל.— (ו) **ולא אבה.** לא פנה לקטרוגיו (במדבר כב, יז; בראשית לט, ח).— **לשמע.** שמע, קל.— **ויהפך.** הפך, קל.— **לברכה.** ברך.— **אהבך.** אהב, קל.— **ולא אבה ה׳ אלקיך וגו׳**

לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם
וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס רביעי ח לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי
אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃
ט בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל
יְהוָה׃ ס י כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל
דָּבָר רָע׃ יא כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר
מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־
תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ יב וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא
הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ יד וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־
אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ

את

—שרשים והערות—

ויהפך ה' אלהיך וגו' כי אהבך ה' אלקיך. בשלשה המקומות שלקח בלק את בלעם, בתחלה לקח אותו במות בעל ולא אבה ה' אלקיך, ואח"כ לקחו אל שדה צופים ויהפך ה' אלקיך וגו', ובאחרונה לקחו אל ראש הפעור וגם שם לא הצליח, אז ראו עין בעין כי אהבך ה' אלקיך כי בתלאת זמני ודאי הוית חזקה.— (ז) תדרש. דרש, קל.— שלמם. שלם.— וטבתם. טוב.— לעולם. עלם, ובפסיקתא זוטרתא „לא תדרש שלומם וטובתם לקבל מהם גריסי' ע"כ, ופירש הגאון ר' יצחק יהושע דיסקין נ"י דקאי על גר קטן שמטבילין אותו על דעת ב"ד משום דזכות הוא לו לפי שעדיין לא טעם טעמא דאיסורא (כתובות י"א א') וע"ז אמר הכתוב שאין דורשין בזכותו לעשות לו טובה.— (ח) תתעב. תעב, פעל.— אחיך. אחה.— גר. גור.— היית. היה, קל.— בארצו. ארץ.— (ט) בנים. בנה.— יולדו. ילד, נפעל.— דור שלישי. אחר שנתגיירו.— שלישי. שלש.— בקהל ה'. מותר בבת ישראל.— (י) מחנה. חנה, למחנה מלחמה.— ונשמרת. שמר, נפעל. מקום המלחמה עלול הרבה לחטא, לע"ז ברצותכם אלילי הגוים המיופים ומפוארים בכל פאר, לגלוי עריות, בהביטכם על נשיהם ובנותיהם היפות אשר נקחו אתם במלחמה כדי להסב עיניכם עליהן, ולשפיכות דמים שלא לצרך, לכן צריך אתה להשמר במקום מסוכן כזה מכל דבר רע.— רע. רוע.— (יא) לא יהיה טהור מקרה לילה. אמנם יהיה טהור משלש העברות הנזכרות אבל לא עלתה בידו להטהר מהרהור עבירה בהביטו תמיד על נשיהם היפות ויקרה לו קרה לילה אז יעזוב את כל המחנה עד בוא השמש, ואע"ג דאין בעל קרי משתלח ממחנה ישראל (פסחים ס"ז ב'), מחנה המלחמה שבארון עמהם דינו כמחנה לויה.— מקרה. קרה הנפרד קרה והנסמך קרה והמם לשמוש מן כמו משדה (הרא"בע).— לילה. ליל, והה"א נוספת— ויצא. אם קרה לו בתוך המחנה.— לא יבא. אם קרה לו בהיותו מחוץ למחנה בשבתו חוץ, וקמ"ל דאע"ג דלאונסו הוא שבא לו מחמת דחיקתו וכזב כהאי גוונא לא מיטמא בראיה שניה שנאמר מבשרו ולא לאונסו (נדה ל"ה א') בכ"ז טמא אפילו לאונסו.— (יב) לפנות. פנה, סמוך לביאת השמש.— ירחץ. רחץ, קל, יטבול במקוה.— וכבא. בוא, קל.— (יג) ויד. ידה, מקום.— (יד) אזנך. אזן, לנד משאר כלי תשמיש שלקחת אתך במלחמה (רש"י).— בשבתך. ישב, קל.— וחפרתה. חפר, קל.— ושבת. שוב, קל.— וכסית. כסה פעל.— צאתך. יצא, על משקל זעה שלא ישתנה בנטיה, ומשקל אחר

אֶת־צֵאָתֶךָ׃ טו כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ ׀ בְּקֶרֶב
מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ
וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס טז לֹא־
תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו׃
יז עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס יח לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה
מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט לֹא־
תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־
נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס כ לֹא־
תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר

אשר

—שרשים והערות—

צאה (ישעיה כח, ח).— (טו) **כי ה' אלקיך**. האדון.— **מתהלך**. הלך, התפעל.— **להצילך**. נצל, הפעיל, במלחמת מגן (לעיל כ, יט).— **ולתת**. נתן, קל.— **איביך**. איב.— **לפניך**. פנה, במלחמת תגרה.— **מחניך**. יו"ד נוספת.— **יראה**. ראה, קל, הקביה.— **ערות**. ערה.— **מאחריך**. אחר.— (טז) **תסגיר**. סגר, הפעיל (אויסליעפערן).— **אדניו**. אדן.— **ינצל**. נצל, נפעל.— **אליך**. אל. **כשאתה** חונה על אויביך וברח עבד מאדוניו להנצל אליך לעזור אותך במלחמה, אל תחזירנו למקומו בכדי להראות שאתה הבוטח בישועת השם אינך צריך לשום עזר מצד האויב.— **מעם אדניו**. בחוכחה לדעת **שסיבת** בריחתו לא היתה מפני פחדך ואימתך אשר נפלה עליו אלא כדי להנצל אליך **מעם אדניו כי** **בחלה** נפשו מהיות עוד מדובק באדוניו העובד אלילים וקיבל עליו שבע מצות בני נח.— **מעם**. **עמם**.— (יז) **ישב**. ישב, קל.— **בקרבך**. קרב. כל זמן המלחמה ישב בקרב מחנך והשמור עליו שלא **יכבשו** אדוניו שנית.— **במקום**. קום.— **יבחר**. בחר, קל, לא תושיבנו במשמר כשבוי מלחמה, אלא **יצא ויבוא** חפשי בקרב מחנך.— **באחד שעריך**. ואחרי שוכך מן המלחמה תושיבנו באחד שעריך.— **שעריך**. שער.— **בטוב לו**. במקום אשר יישר בעיניו למצוא שם מחית ידו.— **לא תוננו**. ינה, הפעיל **לא** תעבוד בו עבודת עבד ולא תצערנו ולא יהיה בעיניך נופל מכל אדם.— (יח) **לא תהיה קדשה**. **מנהג** העמים לקחת עמהם במלחמה את אחותיהם ובנותיהם היפות למען ימשכו עליהן עיני האויב ויאבדו **את** המלחמה, אבל אתה לא תעשה כן, לא תקדיש בנותיך לתועבה כזאת.— **מבנות**. בנה.— **ולא יהיה קדש**. וגם בבניך היפים לא תעשה כן להקדישם לתועבה.— (יט) **תביא**. בוא, הפעיל.— **אתנן**. תנן-נתן (בוהלערגאבע), מנהג הזונות ברצותן לכפר את פני ד' על חטאתיהן להקדיש אתנן **למזבח** כמו שנאמר (משלי ז, יד) זבחי שלמים עלי היום שלמתי (אמרה, בטוחה אני כאלו כבר שלמתי) נדרי, **כלומר** האתנן אשר תתן לי אקדישנו לד' ותחשב לי לצדקה. לכן צוה הכתוב שלא לקבל אותו.— **זונה**. **זנה**.— **ומחיר**. מחר (שוים).— **בית**. לבית, כמו ויבא ירושלם (מ"א ג, טו) לירושלם.— **לכל נדר**. **ברצותם** לקיים בזה את נדרם. **תועבת**. תעב.— **גם שניהם**. לא מבעי אתנן זונה שהוא תועבה **אלא** אפילו מחיר כלב לתועבה יחשב, וכן מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ד' גם שניהם (משלי יז, טו) **לא** מבעי מצדיק רשע שהוא תועבה כי הוא מחזק ידי מרעים ותרבה הרעה בקרב הארץ—אלא אפילו **מרשיע** צדיק שאינו אלא חטא פרטי אשר חטא לאיש אחד לתועבה יחשב (רמבין).— (כ) **תשיך**.

אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ כא לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ
לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל
לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר
וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ
עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס כו כִּי
תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ
לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס כד א כִּי־יִקַּח אִישׁ
אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא

בה

—שרשים והערות—

הפעיל, אזהרה ללוה שלא יתן להמלוה לנשוך אותו בתתו אליו רבית.— ישך. קל.— (כא) **לנכרי.** נכר.— **תשיך.** אם ילוה לך כסף לעת הצרך רשאי אתה לתת לו רבית, והוא הדין לקחת ממנו רבית. כי לאחיך כבר מצוה אתה לעשות עמו חסד חנם כמו שנאמר (לעיל טו, ז) ולא תקפוץ את ידך מאחיך וגו׳ והעבט תעביטנו די מחסורו, אבל לעובדי אלילים אינך מצוה על כך ורשאי לך לנהוג עמהם כדרך המסחר שלוים ומלוים ברבית.— **למען.** מן ענה (דעם ענטשפרעכענד).— **יברכך.** ברך, פִּעֵל.— **משלח.** שלח.— **ידך.** ידה (אין אללעם וואראן דוא דייגע האנד לעגסט).— **אתה.** אנת.— **לרשתה.** ירש, קל.— (כב) **תאחר.** אחר, פִּעֵל, עי׳ (שמות לב, ח), וקבלו רבותינו שאינו עובר בבל תאחר אלא אם עברו עליו שלש רגלים (ר״ה ד׳ ע״א).— **דרש ידרשנו.** את הנדר, כמו שנאמר (משלי כ, כה) ואחר נדרים לבקר.— (כג) **תחדל.** חדל, קל.— **לנדר.** נדר, קל, תמסור את קרבנך לד׳ בלי נדר.— **יהיה.** היה, קל, תרויח בזה שלא תבוא לידי חטא לעבור על בל תאחר.— (כד) **מוצא.** יצא.— **שפתיך.** שפה.— **תשמר.** שמר, קל.— **ועשית.** עשה, קל, ולא את הנדרים בלבד אתה מחויב לקיים במועדם אלא כל מוצא שפתיך שהוצאת בשפתיך אפילו שלא בלשון נדר ושבועה כגון שאמרת אעשה דבר זה או לא אעשה, מחויב אתה לשמור ולעשות ככל אשר אמרת, **תשמר,** לבלתי עשות אם אמרת לא אעשה דבר זה (כר׳ אלעזר עירובין ל״ו א׳ שכל שמירה לאו הוא) **ועשית.** אם אמרת לעשות.— **כאשר נדרת.** כאלו נדרת לד׳ אלקיך איזה נדבה, ואז בודאי היית חייב לקיים מוצא שפתיך כמשפט הנדר.— **אשר דברת בפיך.** יען אשר דברת דבר זה בפיך עליך לקיים דברי פיך שמא תאבדה ותאחז (ברכות ד׳ א׳), כמו יען אשר עשית את הדבר הזה (בראשית כב, ט).— **דברת.** דבר, פִּעֵל.— **בפיך.** פה.— (כה) **תבא.** קל.— **רעך.** רוע, בפועל הכתוב מדבר שנכנס לעשות בכרם רעהו בשעת גמר מלאכה.— **ואכלת.** אכל.— **ענבים.** ענב.— **כנפשך.** נפש, כרצונך.— **שבעך.** שבע.— **כליך.** כלה.— **תתן.** נתן, קל.— (כו) **בקמת.** קום, ג״כ בפועל בשעת גמר מלאכה.— **וקטפת.** קטף, קל, (אברופפען).— **מלילת.** מלל, גרעינים הנמללים ביד (מנחות ס״ו ב׳), והפעל מולל מלילות של חטים (ביצה י״ג ב׳).—

בָּהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ
וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתֽוֹ׃ ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־
אַחֵֽר׃ ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן
אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּֽׁה׃ ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן
אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי
אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָֽה׃ ס ששי
ה כִּֽי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־
יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת
וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָֽח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם
וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵֽל׃ ס ז כִּֽי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ
מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב

ההוא

—שרשים והערות—

קל.— ובעלה. בעל (עהעליכען) כנשואין.— והיה. קל.— תמצא. מצא, קל.— חן. חנן.— בעיניו. ענין, אינו מוצא בה קורת רוח כאשר ראוי להיות בלקיחת אשה להיות חברתו ואשת בריתו כל ימי חייו, הוא לא ימצא בה אותה קורת רוח אשר קוה ולבו רחק ממנה, שימצא אחרת נאה הימנה. ואפי' היא אשה כשרה בכל הליכותיה, או.— כי מצא בה ערות דבר. ואפי' לבו נכרך אחריה מאד ורוצה לחסות על כל מגרעותיה וחושב בלבו שאין אשה יפה ואשת חיל כאשתו זאת כדרך האוהבים הנעימים. אבל מצא בה ערות דבר שאין לבה תמים עם דרכי בנות ישראל (גטין צ' ע"א). בשני אופנים אלה עליו לשלחה מביתו.— וכתב. קל.— כריתת. כרת.— בידה. יד.— ושלחה. שלח, פעל, שלא על מנת לחזור (שמות יג, יז).— מביתו. בית, תתרחק מרשותו מפני שלבו גם כן (שם פ"א. ה'; כתובות כ"ז סוע"ב).— (ב) ויצאה. קל.— והלכה. הלך קל, אחרי צאתה מביתו לגמרי תלך להיות איש אחר להנשא לו. כי בעודה תחתיו אין נאה לה להיות איש אחר אע"פ שעומדת להתגרש מן הראשון (הגר"ב ז"ל).—והיתה. היה.— (ג) ושנאה. שנא, קל.— האחרון. אחר.—ימות. מות, קל.— לאשה. איש, דגשה' נח.— (ד) יוכל. יכל, קל.— בעלה. בעל.— הראשון. ראש.— לשוב. שוב, קל. להיות. קל.— הטמאה. טמא, מורכב מן ההֻפעל וההתפעל ותיו ההתפעל נשלמת בדגש הטית.— תחטיא. חטא, הפעיל, לא תטמא את הארץ.— נחלה. נחל.— (ה) חדשה. חדש, ולא מחזיר גרושתו קודם שנשאת.— יצא. יצא, קל.— יעבר. עבר, קל, ענין הנחה.— לכל דבר לכל השייך לו.— נקי. נקה.— אחת. אחד (אֶחָת).— ושמח. פעל.— (ו) יחבל. חבל, קל (פפאנדען).— רחים. (שבערן מיהלשטיין).— ורכב (אונטערן מיהלשטיין).—נפש. דבר שעושין בו אוכל נפש, והוא הדין לכל כלי אומנות.— (ז) ימצא. נפעל.— מאחיו. אחה.— והתעמר. עמר—עמל בחילוף אותיות

הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת
לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ ט זָכוֹר אֵת
אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדָּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם
מִמִּצְרָיִם׃ ס י כִּי תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־
תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ יא בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ
אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה׃
יב וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ יג הָשֵׁב
תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ
וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס
שביעי יד לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ
אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־

תבוא

—שרשים והערות—

המילה למנ״ר כמו התוליה מזרות (איוב לח, לב) תחת מזלות, שהשמש בו בתחלה.— **ומכרו.** מכר, קל.— **ומת.** מות, קל.— **ובערת.** בער, פעל.— **הרע.** רוע.— **מקרבך.** קרב.— (ח) **השמר.** שמר, נפעל (במדבר ל, ג).— **בנגע הצרעת.** (ויקרא יג, מו).— **הצרעת.** צרע=קרע, שנקרע בשרו, הקוף והצדי בהיותן קרובות בסדר האלפא ביתא מתחלפות זו בזו כמו עקר עצר, וכן בלשונות העמים מתחלפות האותיות k, c פעמים רבות.— **לשמר.** קל.— **ולעשות.** עשה, קל, לשמור מנגע בחברו, ולעשות ככל אופני ההסגרה (לעיל כג, כד).— **יורו.** ירה, הפעיל.— **אתכם.** את.— **הכהנים.** כהן.— **הלוים.** בני לוי.— **צויתם.** צוה, פעל.— (ט) **זכור.** שים לבך לזכור שהצרעת נבחרה להעניש בה את מרים הצדקת בשביל שדברה באיש האלקים שהוא העון היותר גדול בכל השוטה. כי המקל בכבוד האיש הנבחר מקל בכל התורה כלה ודומה לעבודה זרה שהמודה בה ככופר בכל התורה ועונשו צריך להיות הכבד בכל העונשים כי אם אין משה אין תורה ואין ישראל, ומזה תוכל לצייר לך חומר הצרעת.— **בצאתכם.** יצא, קל.— (י) **תשה.** נשה, הפעיל, וראוי תִּשֶּׁה קל (פארדערן).— **משאת.** נשא (שולדפארדערונג), והנפרד מַשָּׁאָה (משלי כב, כו).— **לעבט עבטו.** עבט, קל, (פפאנד), כשהגיע זמן הפרעון ולא שלם לו.— (יא) **בחוץ.** חוץ.— **תעמד.** עמד, קל.— **והאיש.** איש.— **אתה.** אנת.— **יוציא.** יצא, הפעיל.— (יב) **עני.** ענה, ועבוטו הוא כסות יום או כסות לילה.— **תשכב.** שכב, קל, לא תלך לשכב ועבוטו אצלך.— (יג) **השב תשיב.** שוב, הפעיל, ואפי׳ לאחר כמה שנים עד שיחליפו לו ביד את העבוט.— **כבוא השמש.** אם הוא כסות לילה.— **בשלמתו.** שלם.— **וברכך.** ברך, פעל.— **ולך תהיה צדקה.** כאלו אתה משאיל לו את בגדיך, כי בעל חוב קונה משכון (ב״מ פ״ב א׳).— (יד) **תעשק.** עשק, קל.— **שכיר.** שכר.— **עני ואביון.** שברוב פעמים הוא עני ואביון הצריך לפרנסה.— **מאחיך.** אחה, יהודי מלידה.— **מגרך.** גור, גר צדק.— **בארצך.** ארץ.— **בשעריך.** שער, גר תושב.— (טו) **ביומו.** יום, בשכיר לילה הכתוב מדבר שגובה כל היום שאחריו. ובשכיר יום שגובה כל הלילה שאחריו כבר נאמר (ויקרא יט, יג) לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר. ונתנה התורה שהות לבעל הבית לבקש מעות כל היום שאחר המלאכה או כל הלילה.—

תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־
נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס
טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־
אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר
יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה׃ יח וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ
בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס יט כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ
בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר
לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס כ כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ
לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כא כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא
תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כב וְזָכַרְתָּ
כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת

את

—שרשים והערות—

ואליו. אל השכר הזה.— **נשא את נפשו.** מסר נפשו לעבוד עבודה קשה.— **נפשו.** נפש.— **יקרא.** קרא, קל.— **עליך.** על.— (טו) **יומתו.** מות, הָפְעַל.—**אבות.** אבה.— **בנים.** בנה, אם האבות או הבנים חטאו למלך והומתו החוטאים לא יומתו גם אבותיהם או בניהם לבל יהיו שונאים למלך כגואלי הדם, כמו שהיה מנהג העמים בימים ההם, אלא איש בחטאו יומתו, וכך עשה אמציהו מלך יהודה כמו שנאמר (מ״ב יד, ו) ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה וגו׳.— **בחטאו.** חטא.— (יז) **גר יתום.** גר או יתום, הזהיר על הטיית משפטם ביותר בהיותם חלושי כח ואין לעתם חזקה למחות ולתבוע משפט צדק.— **תחבל.** חבל, קל, שלא בשעת הלואה.— **בגד אלמנה.** גרוע מהטיית משפט שאינו מאחר לה כלום והיא אלמנה עזובה מבעלה וקרוב הדבר להפשיטה ערומה כי אין מי יחמול עליה.— (יח) **וזכרת.** זכר, קל.— **עבד.** אמלל.— **היית.** היה, קל.— **ויפדך.** פדה, קל.— **אנכי.** הקרוב לנשברי לב, ואע״פ שמשה אמר דברים אלו והוא אינגו קרוב לנשברי לב, רוח ד׳ דבר בו ומלתו על לשונו בכמה מקומות במשנה תורה (לקמן כח, כ; כט, ה).— **מצוך.** צוה, פִּעֵל.—**לעשות.** עשה, קל, לרחם על האמללים החלשים. – (יט) **תקצר.** קצר, קל.— **בשדך.** שדה.— **ושכחת.** שכח, קל, אם תשכח.— **תשוב.** שוב, קל.— **לקחתו.** לקח, קל.— **ליתום.** יתם.— **ולאלמנה.** אלם, שאין לה פה לתבוע פרנסתה.— (כ) **תחבט.** חבט, קל, (אבשלאגען). כאשר תעמוד על הארץ ותסיר הזיתים במקלות כדרך בעלי הזיתים בימים ההם—לא תגע במקלותיך בפאר העליון הנותר ברֹאש הזית אלא תעזבנו לפיאה (חולין קל״א א׳), והוא הדין ללקט ושכחה, ותרגומו (שלאגע דיא קראָנע ניכט אב), כי הזיתים העליונים נחשבים לפאר האילן, ופירוש תפאר הסרת הפאר הרחוק ממך למעלה כמו ובכל תבואתי תשרש (איוב לא, יב).— (כא) **תבצר.** בצר, קל (ווינצערן).— **כרמך.** כרם.— **תעולל.** עלל (ויקרא יט, י).— **אחריך.** אחר.— (כב) **וזכרת כי עבד היית.**

אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס כה א כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים
וְנִגְּשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת־הַצַּדִּיק
וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הָרָשָׁע׃ ב וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע
וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃
ג אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה
מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ ד לֹא־תַחְסֹם שׁוֹר
בְּדִישׁוֹ׃ ס ה כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן
אֵין־לוֹ לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ

יבא

—שרשים והערות—

והיו את הדברים הקטנים האלה יקרים בעיניך.— (א) **אנשים.** אנש.— **ונגשו.** נגש, קל, מחויבים השופטים לגשת אל המשפט ולשפוט ולא לסלק עצמם מן הדין אע"פ שהוא קשה.— **ושפטום.** שפט, קל.— **והצדיקו.** צדק, הפעיל.— **והרשיעו.** רשע, הפעיל, ולא יגורו מפני איש (לעיל א, יז).— (ב) **בן** כמו בֵּן בצירי, וכמוהו יהושע בִּן נון (שם שם לח) תחת בן בסגל.— **הכות.** נכה, הפעיל, ואפי' אם יהיה בין אנשים ריב כזה שעדים מעידים באיש אחד שעבר במזיד על לאו שיש בו מעשה ואינו ניתק לעשה כלאו דחסימה הנזכר בסמוך וחייבים להלקותו, לא יאמרו השופטים מה לנו להכות איש ישראל, אלא.— **והפילו.** נפל, הפעיל, יטהו להפילו.— **והכהו.** המכה.— **לפניו.** פנה, לפני השופט.— **כדי.** די, כשעור.— **רשעתו.** רשע.— **במספר.** ספר, יספור את המלקות.— (ג) **ארבעים.** רבע. במדבר רבה פי"ח סי' כ"א ארבעים יכנו לא יוסיף כנגד ארבעים קללות שנתקללו אדם וחוה ונחש והאדמה (שם פי"ט סי' ד') ולמה חייבתו תורה ליתן לו מלקות ארבעים לפי שעבר על התורה שנתנה לארבעים יום וגרם מיתה לעצמו (סנהדרין י' ע"א רבא אמר מלקות במקום מיתה עומדת) שנוצר בארבעים יום (סוטה ב' ע"א) ילקה ארבעים ויצא ידי ענשו), **ופחתו חכמים אחת משום לא יוסיף** (שלא יבוא לעבור על לא יוסיף), ע"כ, משמע מזה שבאמת הוא חייב ארבעים ואתו רבנן וגזרי אדא כדי שלא יבוא לידי בל תוסיף, ופליג אגמ' דידן (מכות כ"ב ב') במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את הארבעים משמע דמדאורייתא שני בל"ט, וכ"כ הרמב"ם ז"ל בר"פ פי"ז מה' סנהדרין, וכן נראה מלשון התלמוד בכולי דוכתי דאמרינן סופג את הארבעים ולא אמרו סופג ל"ט, והגאון ר' יצחק ירוחם דיסקין נ"י בקש להסביר בזה סברת הרמב"ם ז"ל בפי"ב מה' עדות ה"ב ,אבל אם לקה זה שהעידו עליו לוקין' ואסבר לן הגאון הנ"ל משום דבמלקות לפי ההלכה לעולם כאשר זמם הוא, שהרי מן הדין חייב ללקות מ' ורבנן גזרו אדא א"כ לא נעשה בו הדין.— **יסיף.** יסף, הפעיל.— **רבה.** רבב.— **ונקלה.** קלה, נפעל.— **אחיך.** אחה.— **לעיניך.** עין.— (ד) **תחסם.** חסם, קל.— **בדישו.** דיש. (**אין זיינעם דרעשען**), אבל המתרגמים (**ווענן ער דרישט**) עשו את השם פעל כי היה ראוי לכתוב בַּהֲדִישׁוֹ מן ההפעיל או בְּדוּשׁוֹ מן הקל.— (ה) **יחדו.** שהישיבה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמות י"ז ב' ע"ש).—**ומת.** מות, קל.— **תהיה.** היה, קל.— **אשת.** איש.— **החוצה.** חוץ.— **זר.** זור.— **יבמה.** יבם (**שוואגער**).— **יבא.** בוא קל.— **עליה.** על, ביאה ראשונה.— **ולקחה.** לקח, קל.— **לאשה.** נוהג אפי' בביאה שניה, אע"פ שנתעברה מביאה ראשונה וכבר קיים מצות יבום וס"ד שאסורה בביאה שניה משום אשת אח קמ"ל דמותרת לגמרי (כתובות פ"ב ע"ב).— **ויבמה.** אע"פ שעי' היבום נעשית כאשתו

יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ ו וְהָיָה הַבְּכוֹר
אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ
מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ
וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן
יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃
ח וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא
חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ ט וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים
וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה
כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃
י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ

אנשים

—שרשים והערות—

לכל דבר מ"מ רשאי ליבמה בעל כרחה לפי שזקוקה ועומדת (יבמות כ"ד א').— **והיה הבכור.** קבלו רבותינו (שם כ"ד א') שאין לפרש המקרא הזה על פי פשוטו אלא הכוונה שמצות היבום תלויה בגדול האחים וקראו בכור לענין משפטי הנחלה שדין המיבם כדין בכור.— **אשר תלד.** ומצות יבום אינה נוהגת אלא באשה הראויה ללדת פרט לאיילונית.— **יקום על שם אחיו.** המיבם נוטל נחלת אחיו המת בנכסי אביו כמו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (בראשית מח, ו).— **הבכור.** בכר.— **תלד.** ילד, קל.— **יקום.** קום, קל.— **שם.** שמה. **ימחה.** מחה, נפעל, ועל ידי זה לא ימחה שם המת מישראל כי יזכרוהו על ידי הבנים אשר תלד אשתו מאחיו, כמו שאמר יהודה לאונן והקם זרע לאחיך (שם לח, ח).— (ז) **יחפץ.** חפץ, קל.— **לקחתו.** לפי הפשט לא יחפוץ היבם לקחתה לו לאשה כי ירא מפני איסור אשת אח שלא במקום מצוה, פן יתן עיניו ביפיה או בממונה (יבמות ל"ט, ב'). ואפשר שיתרצה על ביאה ראשונה בלבד וימתין עד שתתעבר כדי לקיים מצות יבום—ואח"כ יגרשנה תיכף, אבל האשה אינה רוצה בכך כי יפסלנה מן הכהונה.— **ועלתה.** עלה, קל.— **השערה.** שער המשפט.— **הזקנים.** זקן השופטים.—**ואמרה.** אמר קל.— **מאן.** פִּעֵל.— **להקים.** הפעיל.— **לא אבה יבמי.** אע"פ שאמר טעם למאנו מפני שהוא ירא שלא יפגע באשת אחיו שלא במקום מצוה. אבל באמת לא כן הדבר כי **לא אבה יבמי** בלי טעם רק שלא מצאתי חן בעיניו (בראשית לט, ח).— **יבמי.** יַבֵּם אותי, פִּעֵל.— (ח) **וקראו.** קרא, קל.— **עירו.** עיר.— **ודברו.** דבר, פִּעֵל, קשות על אשר לא יחפוץ לקיים מצות השם. ואומרים לו ג"כ שמצות יבום מכל מקום דהלכתא כחכמים (יבמות שם).—**ועמד.** בדבורו.—**לקחתה.** לאשה גמורה.— (ט) **ונגשה.** נגש, נפעל.— **לעיני.** עין.— **וחלצה.** חלץ, קל.— **נעלו.** נעל, לפי הפשט רומזת לו בחליצת הנעל שאין לו עוד רשות לדרוך עליה ואיננה כפופה לו עוד. וכן במקום קדוש שאין לאדם רשות לדרוך שם בנעלים נצטוו משה (שמות ג, ה) ויהושע (יהושע ה, טו) לשלוף נעליהם מעל רגליהם. וכן המשפט בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד, ז) והרי זה כאלו אמר התקנה להקונה: מעתה אין לי עוד רשות להתחרר על הדבר הזה ולדרוך עליו כי אם לך.— **רגלו.** רגל.— **וירקה.** ירק—רקק (איוב ז, יט), קל.— **בפניו.** לפניו על הארץ כדי לבזותו.— **וענתה.** ענה, קל, בתור מענה על דבריו שאמר **לא חפצתי לקחתה.**— **יעשה.** עשה, נפעל.—**יבנה.** בנה, קל.— **בית.** לא רצה להשלים הבית אשר התחיל אחיו לבנותו והוא חיי האישות, כאמרם (שבת קי"ח ב') מימי לא קראתי לאשתי אשתי אלא ביתי (רע"ש).— (י) **ונקרא.** נפעל, מצוה על כל העומדים

אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל
אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃
יב וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס יג לֹא־יִהְיֶה
לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ
בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ טו אֶבֶן שְׁלֵמָה
וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן
יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃
טז כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה
עָוֶל׃ פ מפטיר יז זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ
בְּצֵאתְכֶם

—שרשים והערות—

בשעת החליצה לקרותו חלוץ הנעל! — בית חלוץ הנעל. אם הכוונה על בית מגורו יאמרו הכל שביתו הוא בית איש אשר נחלץ נעלו מעל רגלו, ואם הכוונה על אשתו יאמרו הכל שאשתו היא אשת חלוץ הנעל, ועל ידי פעולת החליצה לא תפסל האשה מן הכהונה מדאורייתא.— (יא) ינצו. נצה, נפעל יכו זה את זה (שמות כא, כב).— אנשים. אנש. יחדו. יחד. — וקרבה. קרב, קל.— להציל. נצל, הפעיל.— מיד. ידה.— מכהו. נכה, הפעיל.— ושלחה. שלח, קל.— והחזיקה. חזק, הפעיל.— במבשיו. בוש, כי תאמר בלבה מאחר שמותר לי לבזות איש בשביל עלבון בעלי המת קל וחומר שמותר לי לבזות איש המכה את בעלי החי (רע"ם).— (יב) וקצתה. קצץ, קל.— כפה. כפף, כי מקום מסוכן הוא מאד וקרוב הדבר שימות מן הכאב, ואם אי אפשר להצילו מידה אלא בנפשה מותר אפי' להרגה קל וחומר לקוץ את כפה, וכשרפאה ממנו קבלו רבותינו שצריכה לשלם דמי בשתו.— תחום. חוס, קל. לא תחוס עינך על אשה קלת דעת אשר אם לבה בקרבה ברואתה את בעלה מוכה, והמכה על כל פנים רשע הוא בהכותו את אחיו (שמות ב, יג), כי מחויב אתה להצילו אפי' בנפשה, ולכל העומדים מסביב הוא מזהיר.— (יג) לא יהיה לך. לא ימצא אצלך, כמו לא יהיה לך אלהים אחרים (לעיל ה, ז) שפירושו לא ימצא אצלך אע"פ שאינך עובדם.— בכיסך. כיס, אע"פ שהם מונים אצלך בתוך כיסך והכונת אותם רק לעת הצורך הגדול כגון לקנות איזה דבר מן העכו"ם או למכור לו, גם זה אסור.— גדולה וקטנה. גדולה מן השעור המדויק וקטנה ממנו.— (יד) בביתך. בית, כי המדות הם גדולות ואי אפשר לטמנם בכיס לפיכך אמר כאן בביתך שתניחם במקום מיוחד בתוך ביתך, והאזהרה הזאת היא בשביל העכו"ם כמ"ש, כי בשביל ישראל כבר הזהיר (ויקרא יט, לה) ואפוטי לאוי לא מספיק, ורבותינו (ב"ב פ"ט א') למדו מן המקראות האלה דינים הרבה בישראל שלא נתפרשו שם.— (טו) שלמה. שלם, שלא תהיה נפחתת או נדבקת בפים מרוב התשמיש.— וצדק. מדויקת מתחלתה.— יאריכו. ארך, הפעיל.— ימיך. יום.— האדמה. אדם, לא יתגרו בך האומות ברואותם עד כמה אתה מתנהג עמהם בצדק.— (טז) תועבת. תעב, ומלבד זה תועבת ד' הוא כמו שנאמר (משלי יא, א) מאזני מרמה תועבת ד'.— אלה. אֵל.— כל עשה עול. בין לישראל בין לעכו"ם. (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. וכי תאמר בלבבך איזה עול הוא להחזיק מאזני מרמה ואיפת מרמה בשביל העכו"ם שבין כך ובין כך חייבים המה לשמים, ומדוע לא תאמין לבער הרעה מקרב הארץ בכל האמצעים העומדים לימיך? זכור תזכור זה אשר עשה לך עמלק, עמלק לא זנב בך אנשים צדיקים כי לא הגיע אליהם, אלא אנשים רשעים הנחשלים אחריך שפלטם הענן החוצה מפני רשעתם ובער אפוא הרעה מקרב הארץ.—

בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ יח אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־
הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃
יט וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ
תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

פ פ פ

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃
ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא
מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא
וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן

*) מ״ש

שמו

—שרשים והערוה—

(יח) קרך. קרה.— ויזנב. זנב, פִּעֵל (סעמצעלטע).— הנחשלים. חשל (דיא צוריקגעבליעבענען).— אחריך. אחר הפנך אשר. פרש ד׳ עליכם.— ואתה. אנת.— עיף ויגע. ואתה בכלל היית אז עיף ויגע מסומאת מצרים אשר לא הִטַּהַרְתָּ עדיין ממנה, כי עוד לא קבלת את התורה בסרס כלו שבעת השבועות מיום נאתך ממצרים, ומליצ לשון עיפות על ההתעללות מלכת בדרך התורה והמצוה כמו לעות את יעף דבר (ישעיה נ, ד) כי יגעת בי ישראל (שם מג, כב).— ולא ירא אלהים. ולא היית עדיין ירא אלהים.— ירא. ביטוי קל, ונראה לי כי עיף ויגע פירושו שהיית עיף ויגע מסומאת מצרים ולא קיימת מצות עשה כאשר עשו אבותיכם שנאמר (בראשית יח, יט) ושמרו דרך ד׳ לעשות משפט וצדקה, ולא היית ירא אלקים מעבור אפי׳ על מצות לא תעשה בקום עשה, כי עדיין לא היתה יראת אלקים על פניך, וכא עמלק חנב בך את הנחשלים והגרועים שבך, ואם כן היה לו להקב״ה להחזיק לו טובה על מעשהו, ובכל זאת ראה והתבונן מה עלתה לו, בשביל שלבו היה רע, כי להכרית בלבבו ולהשמיד גוים לא מעט, כן הדבר אלך בהחזיקך בביתך איפת רשע ומאזני מרמה בתואנה לכלות ממונם של מכעיסי ד׳—אם תבדוק את לבך היטב תראה שכוונתך איננה כלה לשמים אלא לתועלת עצמך; ובשמות רבה סוף כיו פירשו רבותינו ולא ירא אלקים על עמלק ותיבת ירא פעל עבר.— (יט) בהניח. נוח, הפעיל (וועגן גאטט דיר רוהע געגעבען האבען ווירד).— איביך. איב.— נחלה. נחל.— לרשתה. ירש, קל.— תמחה. מחה, קל.— זכר. עי׳ מש״כ (בראשית לד, ב).— מתחת. מן נחת.— השמים. ריש בראשית.— תשכח. שכח קל, אפי׳ אם יבואו ימים שלא יוסיף להצר לך ויתראה בעיניך כאוהב נאמן—אל תשכח שנאתו.—

(א) תבוא. בוא, קל.—נתן, קל.— וישבת. ישב, קל, תכיר את נחלתך, כי לא נתחייבו במצות התלויות בארץ עד לאחר ירושה וישיבה שהכיר כל אחד את חלקו (במדבר לה, יז).— (ב) ולקחת. לקח, קל.— מראשית. ראש, אין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינים המשבחים (לעיל ח, ח) (מנחות פ״ד ב׳).— פרי. פרה.— האדמה. אדם.— תביא. הפעיל, אשר תקוה להביא אל ביתך.— מארצך. מן המובחר שבארצך (שם).— נתן לך. בעין יפה.— ושמת. שום, קל.— בטנא. של המיוחד

שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח
הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי
וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל
עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ
עֲבֹדָה קָשָׁה׃ ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע
יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃

ויוציאנו

—שרשים והערות—

לנשיאת פירות (פרוצעקארב).— והלכת. הלך, קל.— המקום. קום.— יבחר. בחר, קל.— לשכן. שכן, פעל, בקביעות (לעיל יב, יא) והוא שילה וירושלם (ספרי).— שמו שמה.— (ג) יהיה בימים ההם. אשר ימצא בבית ד׳ עובד במשמרתו.— בימים. יום.— ואמרת. אמר, קל.— הגדתי. נגד, הפעיל, הראיתי היום בהביאי את הבכורים האלה, כמו כי הגדת היום כי אין לך שרים (ש״ב יט, ז).— לה׳ אלהיך. הקרוב אליך יותר ממני כי זכית לכהן לפניו בביתו.— כי באתי וגו׳ כי לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר אל בית ישראל, ובכן אני מחויב להודות לו.— (ד) מידך. ידה.— והניחו. נוח, הפעיל, מצוה שיניחנו הכהן אצל המזבח (סוכה מ״ז ב׳).— לפני. פנה.—מזבח. זבח.— (ה) וענית. ענה, קל, תרים קולך.—ארמי. לבן הארמי, תתחיל לספר מקצת הגבורות שעשה עמך ד׳.— אבד. נכונים דברי הרוו״ה שהוא מן הבנין הדומה למרובע ונמצא גם בלשון ערב, והוראתו על תדירת תשוקת הפועל לפעולתו זאת עד שדורש ומבקש אותה תמיד, וכן והיא שֹׁפְטָה את ישראל (שופטים ד, ד) זֹרְמוּ מים עבות (תהלים עז, יח) וכיוצא בהם. וכאן פירושו כי לבן הארמי התאמץ בכל כחו להאביד את אבי ולהשמיד זכרו מעל פני האדמה, ונתן לו את בנותיו לנשים לפי שהכיר בו שגם הוא נוטה כלבן ונפשו לאלקי אברהם וחשב בלבו כי טוב תתו אותן לו מתתו אותן לאנשים אחרים (בראשית כט, יט) ואלה הבנות היפהפיות ישלטו בבעליהן וישיבון לדרכי אברהם וימלאו פני תבל ערים ואויבים לאלהי נכרת, לכן טוב לו לתתו להעדרי הזה עבד לאלקי אברהם לבל תרבה הרעה בקרב הארץ (הערת הרב הגי׳ ר׳ אריה ליב ראשקעס נ״י), ואחרי כן יקל לו לאבדם מתחת שמי ד׳, והחליף את משכורתו עשרת מונים כדי לסרבות נערו ולא יוכל לפרות ולרבות, ובאחרונה רדפו ובקש להלחם עמו לולא ד׳ שהיה לו, וכאשר ראה הקב״ה שאי אפשר לו לעמוד בגזרות ארם (פסחים פ״ז סע״ב) עמד והגלהו למצרים שאין רעתן גדולה כרעת לבן שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקר את הכל (הגדת ליל פסח), ובזה סרה קושית המפרשים למה בחר הקב״ה להגלות את יעקב מצרימה ולא הצילו ביד לבן קרובו כדי לפרוע החוב של ד׳ מאות שנה.—אבי. אבה.— וירד. ירד, קל.— ויגר. גור, קל.— במתי. מתה.— מעט. בשבעים נפש (לעיל י, כב).— ויהי. היה, קל.— לגוי. מן גו, כי הגוי כלו כגוף אחד.—גדול. בכמות.— עצום. באיכות.— ורב. רבב, בין בכמותו בין באיכותו היה רב מאד׳.— (ו) וירעו. רוע, הפעיל.— אתנו. אות, החזיקו אותנו לאנשים רעים לחיי החברה ולפיכך אמרו הבה נתחכמה לו וגו׳ (אברבנאל), ועי׳ (במדבר כ, טו).—ויענונו. ענה, פִּעֵל.— ויתנו. קל.— עלינו. על, בעל כרחנו. עבודה. עבד.— (ז) ונצעק. צעק, קל.— אבתינו. שהכירוהו ראשונה.— וישמע. שמע, קל.— קלנו קול.—

ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם
הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃
י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־
לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר
בְּקִרְבֶּךָ׃ ס שני יב כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר
תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה

ללוי

—שרשים והערות—

וירא. ראה.—**עמלנו.** עמל (מיהזעליגקייט).— **לחצנו.** לחץ (דרוק).— [ח] **ויוצאנו.** יצא, הפעיל.— **חזקה.** חזק.— **ובזרע.** זרע.— **נטויה.** נטה. ביד חזקה שנלחה את הדין אשר לא נתן להוציאנו ממצרים כי לא טובים היינו מהם הרבה, ובזרוע נטויה בפרסום גדול (ראה שמות ו, ו; ושם יג, יד).— **ובמורא.** ירא, שהפיל מוראו על רודפיו.— **ובאתות ובמפתים.** (שם ז, ג 2).— [ט] **זבת.** זוב.— **ודבש.** תמרים.— [י] **ועתה.** (זאפארט) (ספרי).— **הנה.** זיעהע, וויא פערגניגט! (שם).— **והנחתו.** אחר והכהן הניפו אותו תנופה לפני ד׳ (סוכה מ״ז ב׳).— **והשתחוית.** שחה, התפעל והוי"ו נוספת.— [יא] **ושמחת.** שמח, קל. אם תעשה כך אני מבטיח לך כי תִשְׂמַח בכל הטוב וגו׳ ותְשַׂמַּח גם את הלוי והגר כמו שנאמר (יחזקאל מד, ל) וראשית כל בכורי כל וגו׳ התתן לכהן להניח ברכה אל ביתך.— **ולביתך.** ולבני ביתך. ובספרי פ׳ נשא (ה, ט) ״אשר יקריבו לכהן לו יהיה, אריי וכי תרומה מקריבין לכהן (והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות? רש״י) לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד׳ אלהיך (שמות כג, יט) אבל לא שמענו מה יעשה בהם (וכן בפרשה שלפניה לא מכר שהכהן יטלם לעצמו) ת״ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו ניתנים לכהן" עיכ. ותימא הא גם בפרשה קרח (יח, יג) מכר שהבכורים ניתנים לכהן, שהרי נאמר שם בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לד׳ לך יהיה, ולאיזה צורך שנה הכתוב בדבר זה? וי״ל בפרשת נשא עיקר ובפרשת קרח אגב גררא נסבה לכלול גם את הבכורים בכלל ופרט וברית מלח (חולין קל״ג ב׳) ולהשמיענו דין חדש שהבכורים חלה עליהן קדושה במחובר לקרקע (ספרי שם).— [יב] **תכלה.** כלה, פעל.— **לעשר.** משפטו לְעַשֵּׂר כמו עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר (לעיל יד, כב) פִּעֵל, כי בקל היה ראוי להנקד לַעְשֹׂר כחולם, והפעיל לא נמצא כלל, דלא כהראב״ע; והתהפכות התנועות באופן זה מצאנו כמו בְּהָשַּׁמָּה (ויקרא כו, מג) משפטו בְּהָשַּׁמָּה (שם שם לד) לַהְשׁוֹת (מ״ב יט, כה) משפטו לְהַשְׁאוֹת (ישעיה לז, כו).— **תבואתך.** בוא, תרומה גדולה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני ולא מהרת לתתם לכהן וללוי ולעני עד זמן הבעור שהוא בפסח של רביעית ושל שביעית.— **השלישית.** שלש, לשמיטה, והוא הדין הששית.—**שנת המעשר.** הידוע שהכל משותפין בו כהנים לוים וישראלים והיינו מעשר עני המתחלק לכל עני שיהיה.— **ונתת.** בתתך לכבך (במדבר כז, יג—כ).— **ללוי.** לשבט לוי השייך לו, תרומה לכהן מעשר ראשון ללוי.— **לגר.** וגו׳ מעשר עני, והנותר ממעשר שני שלא יכלת לאכלו ולא היו

לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃
יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת
וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ
אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃
יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא
וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי
עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן
קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס שלישי טז הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה

אלהיך

—שרשים והערות—

עניים מצוין בירושלים—יתבער מן העולם.— **ואכלו.** אכל, קל.— **בשעריך.** שער, בכל שעריך שאין צריך לאכול מעשר עני בירושלים.— **ושבעו.** שבע, קל, מצוה לתת לכל עני כשעור שביעה (ספרי). - (יג) **ואמרת.** אמר, קל.— **לפני ה' אלקיך.** אחרי אשר בערת את כל המעשרות מביתך לפני יום תעמוד ביו"ט האחרון בעזרה והתודה לפני ד' אלקיך.— **בערתי.** בער, פִּעֵל.— **הקדש.** כגון מעשר שני ונטע רבעי שאין להם תקנה אלא לאכלן בירושלים או לחלקן שם לעניים ולפי שלא היו עניים מצוין לפני בערתים מן העולם.— **נתתיו.** נתן, קל, וכל דבר הנתן לאחרים כגון תרומה לכהן מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני כבר נתתיו.— **ולגר.** גור.—**ליתום.** יתם. — **ולאלמנה.** אלם.— **מצותך.** צוה.— **צויתני.** פִּעֵל. —**עברתי** עבר, קל (איבערטרעטען). במזיד.— **שכחתי.** שכח, קל, אפי' בשוגג.— (יד) **לא אכלתי.** מעשר שני ונטע רבעי.— **באני.** און, בהיותי אונן על מת. אע"פ שהאנינות הזאת לא היתה שייכה רק אלי בלבד ולא לאחרים כי היה מת משום הקרוב אלי, מ"מ לא אכלתי אותם ונהגתי בהם קדושה שנאמר (ויקרא כז, ל) וכל מעשר הארץ (מעשר שני) וגו' קדש לד'.— **ולא בערתי.** לא אכלתי כמו כאשר יבער הגלל עד תמו (מ"א יד, י) בין שהוא טהור ואני טמא או הוא טמא ואני טהור (ספרי). ולפיכך לא אמר בטומאתי כמו שאמר באוני, ואמר בערתי לכלול גם הנגיעה כשהוא טהור ואני טמא. **למת.** לעשות לו ארון ותכריכים.— **שמעתי.** שמע, קל, קיימתי כל מצות לא תעשה שבדברים אלו לא לשום כונה אחרת אלא לשם ד' אלהי.— **עשיתי.** עשה, קל, קיימתי כל מצות עשה שבדברים אלו.— (טו) **השקיפה.** שקף, הפעיל, אחרי שעשיתי אני את כל המוטל עלי, עשה אתה את המוטל עליך.— **ממעון.** מען, ולי נראה ששרשו עון באפשר להוציאו (אבלייטען) משורש קוש, הקוף מתחלפת בעין בלשון ארמית מקרא קדש תרגום אונקלוס מערע קדיש (שמות יב, טז) והשם מתחלפת בנון על פי אַחְוָתָן בעזר הנחירים, והוא כמו מקוש.— **קדשך.** קדש.— **השמים.** ריש בראשית. **וברך.** פִּעֵל.— **עמך.** עמם.—**את ישראל.** נכפל סימן היחס כמנהג העברי כאשר השם השני מבאר את הראשון בתוספת באור, כמו אל עבדי אל דוד (ב"ש ז, ה) לעמי לישראל (שם שם י).— **האדמה.** אדם.— **נתתה.** בענין יפה (לעיל פסוק יב).— **נשבעת.** שבע, נפעל.— **לאבתינו.** אבה.— **זבת.** זוב, שתהיה ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג, ח). (טז) **היום הזה** וגו' **מצוך.** מצאנו שהקב"ה כרת עמהם בארץ מואב ברית חדשה מלבד הברית אשר כרת עמהם בחורב (לקמן כח, סט; כט, ט) אולי מפני שהברית הראשונה הפרו פעמים רבות בלכתם במדבר, או על תורה שבעל פה שלא קבלוה עדיין

אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים
וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם
סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֹתָיו׃ יט וּלְתִתְּךָ
עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם
וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר׃ פ רביעי כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם
לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם

היום

—שרשים והערות—

ברצון גמור, לפיכך אמר היום הזה וגו' מצוך.— **החקים.** חקק.—**האלה.** אל, שלא להוסיף או לגרוע שום חק על החקים האלה שאמרתי לכם.— **המשפטים.** שפט, נמוסי המדינה ודברים שיש בהם טעם, בהם לא אמר האלה כי בהם צריכים חכמי ישראל להוסיף או לגרוע כפי צרך השעה (סנהדרין מ"ו א' יבמות צ' ע"א וע"ב ושם כ"ח א') ועל זה נוסדו כל התקנות והגזרות והסייגים שתקנו חכמים לצרך קיום התורה ולצרך תקון העולם (גיטין מריש פ' השולח עד סוף הפרק). **ושמרת.** שמר, הלאוין.— **ועשית.** העשין.— **אותם.** את.— **לבבך.** לבב.— **נפשך.** נפש, הלב מרגיש החובה והנפש תמלא הרצון (ראה לעיל ו, ה).— (יז) **האמ־רת.** אמר, הפעיל, לפי ענינו פירושו בחרת לסגל הגדולה והתפארה (צום אידעאל געמאכט) כמה שקבלת היום את בריתו, ומזה יתאמרו כל פועלי און (תהלים צד, ד) בוחרים את עצמם לסגל השלמות, וכן פירשו רבותינו (ברכות ו' א') אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, פירוש חטיבה ציור בולט, עברו משכיות לבב (תהלים עג, ז) מתורגם עברו חוטביהון חפורת לבא, והכוונה שהקב"ה חרות בלבבכם עמוק עמוק באופן שאי אפשר להעבירו כציור בולט שאינו נמחק.—**לחיות** היה, קל.— **וללכת.** ילך, קל.— **בדרכיו.** דרך.— **ולשמר.** קל.— **ולשמע.** שמע, קל.— **בקלו.** קול (שמות ד, א; יט, ה).— (יח) **סגלה.** סגל, לעם המיוחד לו לבדו כאוצר סגולה (שאצן).— **כאשר דבר לך.** אודותיך (שם יט, ה).— **ולשמר את כל מצותיו.** ולהתפאר בך שאין כמוך שומר כל מצותיו.— (יט) **ולתתך.** נתן, קל.— **עליון.** עלה.— **כל.** כלל.— **הגוים.** גוי, מן גו כי הגוי כלו כגוף אחד, באור על סגולה.— **לתהלה.** הלל.— **ולשם.** שמה, להיות לה' לשם (רוהם).— **ולתפארת.** פאר (שם כח, ב).— **ולהיתך.** ולמען תהיה.— **עם.** עמם, ההולכים בדרך אחד זה עם זה למסרה אחת נקראים עם.— **כאשר דבר.** (ויקרא יט, ב).— (א) **משה וזקני ישראל.** הם שופטי העם ושוטריו, עד כאן נתן הקב"ה כח בקולו של משה אשר רוח ה' דבר בו להשמיע כל דברי המוסר והדינים הבאים בספר הזה אל כל העם מקצה המחנה ועד קצהו, כי אינו דומה שומע מפי רב לשומע מפי תלמיד. אבל קרוב לימי אבלו הותש כחו ולא הגיע קולו אל כל העם, כדי להזכירו שהגיעה עתו למות ולא יתיאש מן התפלה כאשר בקש להתיאש ממנה (במדבר כז, יב), לכן צוה אל הזקנים והם נפוצו בקרב כל המחנה והשמיעו אליהם את דבריו; והרש"ם והנצי"ב ז"ל אמרו לפי שאחרי העברת הירדן יהיו הזקנים המצוים על דבר הקמת האבנים לכן צרף אליו הזקנים בדבר הזה.

הַיּֽוֹם׃ ב וְהָיָ֗ה בַּיּוֹם֮ אֲשֶׁ֣ר תַּעַבְר֣וּ אֶת־הַיַּרְדֵּן֒ אֶל־
הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֣ן לָ֑ךְ וַהֲקֵמֹתָ֤ לְךָ֙ אֲבָנִ֣ים
גְּדֹל֔וֹת וְשַׂדְתָּ֥ אֹתָ֖ם בַּשִּֽׂיד׃ ג וְכָתַבְתָּ֣ עֲלֵיהֶ֗ן אֶֽת־כָּל־
דִּבְרֵ֛י הַתּוֹרָ֥ה הַזֹּ֖את בְּעָבְרֶ֑ךָ לְמַ֡עַן אֲשֶׁר֩ תָּבֹ֨א אֶל־
הָאָ֜רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֣יךָ ׀ נֹתֵ֣ן לְךָ֗ אֶ֣רֶץ זָבַ֤ת חָלָב֙
וּדְבַ֔שׁ כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֵֽי־אֲבֹתֶ֖יךָ לָֽךְ׃ ד וְהָיָה֮
בְּעָבְרְכֶ֣ם אֶת־הַיַּרְדֵּן֒ תָּקִ֜ימוּ אֶת־הָאֲבָנִ֣ים הָאֵ֗לֶּה אֲשֶׁ֨ר
אָנֹכִ֜י מְצַוֶּ֥ה אֶתְכֶ֛ם הַיּ֖וֹם בְּהַ֣ר עֵיבָ֑ל וְשַׂדְתָּ֥ אוֹתָ֖ם
בַּשִּֽׂיד׃ ה וּבָנִ֤יתָ שָּׁם֙ מִזְבֵּ֔חַ לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ מִזְבַּ֣ח אֲבָנִ֔ים
לֹא־תָנִ֥יף עֲלֵיהֶ֖ם בַּרְזֶֽל׃ ו אֲבָנִ֤ים שְׁלֵמוֹת֙ תִּבְנֶ֔ה אֶֽת־
מִזְבַּ֖ח יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ וְהַעֲלִ֤יתָ עָלָיו֙ עוֹלֹ֔ת לַיהוָ֖ה אֱלֹהֶֽיךָ׃

וזבחת

—שרשים והערות—

אבל מצינו הרבה מצות שנצטוו לעשותם אחרי בואם אל הארץ ולא נרף עמו התקיים.— **ויצו.** צוה, פִּעֵל.— **וזקני.** זקן.— **לאמר.** אמר, קל.— **שמר.** מקור תחת צווי, יחשבו תמיד בלבם את דבר המצות ולא יסיחו דעתם מהן, עי' הקדמת החומש הערה ב'.— (ג) **תעברו.** עבר, קל.— **והקמת** קום, הפעיל.— **אבנים.** אבן.— **גדלות.** גדל.— **ושדת.** נראה שהאותיות היו בולטות, וכן כל הכתובות אשר כתבו בני ישראל על האבנים בלכתם במדבר הגדול ארבעים שנה כלן היו כתיבות בולטות, כאשר גלה הנוסע קאסמאס עוד לפני ארבע עשרה מאות שנה בספרו על דבר מסעו במדבר ההוא, ואמתת דבריו נתגלה בימינו על ידי החכם האנגלי פארשטער אשר העתיק כתובות הרבה ללשון מובנת, לדוגמא, באחת הכתובות האלה כתוב „שהמתיק משה את מי מרה על יד השלכת עץ „ובשניה פרעה רץ בסוס ומחזיק כובעו בידו „ובשלישית הנביא מתפלל על פני הסלע ואהרן וחור תומכים בידיו וכאלה הרבה מאד, וכל כתובות הסלעים חרותות באותיות בולטות בגובה זרת ולפעמים בגובה רגל, ואין תימה כי היהודים אשר עבדו במצרים בעבודת האבעליסקים וכתבי החרטומים ידעו את המלאכה הכבדה הזאת על בוריה וגם לכתוב במהרה. ולפי זה סרה תמיהת הרב נ"ייב ז"ל ועוד גדולים הרבה בימינו איך יתכן שכתבו את התורה בכל אזכרותיה ושדו אותה בסיד למ"ד (סוטה ל"ה ב') שכתבו ואח"כ שדו? ולא חששו למחיקת השם, ונכנסו בדוחקים גדולים, אבל אם נאמר שהיתה כתובה בולטת אין זה שייך למחיקת השם, ובביאור דברי התלמוד שם יש להאריך עוד.— (ג) **וכתבת.** כתב, קל.— **עליהן.** על.— **התורה.** ירה.— **בעברך.** עבר, קל, אחרי עברך.— **למען.** מן ענה (**דעם ענטשפרעכענד**), אם תקבל עליך לעשות כך תבא על הארץ.— (ד) **האלה.** המזכרים.— **בהר.** הרר.— **עיבל.** למען תהיה יראת הקללות על פניכם ותזדרזו לקיים דברי התורה.— **ושדת.** עכשו מפרש סדר מעשה הכתיבה, בתחילה תקימו את האבנים על ידי פועלים הרבה כי היו אבנים גדולות מאד אשר יכילו את כל דברי התורה בתרגום המובן לכל. ואח"כ יבא איש אחד וישוד אותם בסיד כי מלאכה קלה היא, ואח"כ תבנה את המזבח ותעלה עליו עולות וזבחי שלמים, ואח"כ הכתוב על האבנים את כל דברי התורה, וגם הכתיבה תֵּעָשֶׂה על ידי איש אחד המסיר במלאכתו כאמור לעיל.— (ה) **ובנית.** בנה, קל.— **מזבח.** זבח.— **תניף.** נוף, הפעיל (שווינגען).— **ברזל.** שרש מרובע.— (ו) **שלמות.** שלם.— **והעלית.** עלה,

ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ ח וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת | וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם
הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו* וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם
הַהוּא לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר
גְּרִזִים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה
וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה
בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ
הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס
טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה

* מצותיו קרי

מעשה

—שרשים והערות—

הפעיל.— (ז) וזבחת. קל.— שלמים. (ויקרא ג, א). - ואכלת. אכל, קל.— ושמחת. שמח, קל.— לפני. פנה.— (ח) באר היטב. בתרגום המובן לכל העמים והלשונות למען יעתיקו להם כל האומות תורת ישראל שבכתב אולי ישובו מדרכיהם, וכך אמרו רבותינו (סוטה ל״ו א׳) בשבעים לשון.— היטב. יטב.—(ט) וידבר. דבר, פִּעֵל.— הסכת. סכת, הפעיל (מערקע אויף !).— נהיית. היה, נפעל.— לעם. נכנסת בברית.— (י) ועשית. עשה, קל.— מצותו. צוה.— חקיו. חקק.— (יא) ויצו. פִּעֵל.— משה. לבדו בלי צירוף הזקנים והכהנים, כי כריתת הברית וקריאת הברכות והקללות היו צריכים לשמוע מפי משה לבדו אשר רוח ד׳ דבר בו וכל ישראל שמעו את קולו. - (יב) אלה. השבטים.— יעמדו. עמד, קל. שעור הכתוב אלה יעמדו על הר גרזים לברך את העם.— (יג) הקללה. קלל, לא אמר לקלל את העם כי לא אבה לקללם, ואלה יעמדו על הר עיבל בשעת הקללה.— (יד) וענו. ענה, קל, הארון והכהנים והלוים וכל ישראל עמדו באמצע בין ההרים, הפכו הלוים פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש וגו׳ וענו כל העם אמן, הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש וגו׳ וענו כל העם אמן, קבלת חז״ל (סוטה ל״ב א׳), ושד״ל בביאורו דבר בכאן דברים בטלים, ושאלתו: מה טעם שיאמרו ברוך האיש אשר לא ישכב עם כל בהמה וגו׳ לאו כלום היא, כי מצינו שהרבה איסורים שלילים מזהיר עליהם הכתוב.— רם. רום.— (טו) ארור. ארר, קל, עקר השרש הזה אר ובתוספת ריו מורה אור וטוב. אבל בתוספת הכפלת הלמד מורה הפך הטוב, חשך אפלה והבדלה לרעה; וכן העקר קץ בתוספת ויו מורה על נמחים יתרים העומדים להתבער ממקומם כמו קוצים כסוחים באש יצתו (ישעיה לג, יב), ובתוספת הכפלת הלמד מורה על קציצת נמחים נחוצים, ובתלמוד הרבה כמו את הבור קדמה קוצץ ועתן דמים (ב״ב כ״ח ב׳) וקוצץ האילן (ב״מ קי״ג ב׳) ובמקרא וקצתה את כפה (לעיל כה, יב); וכן העקר סר בתוספת ויו מורה סור מאיזה מקום (ווייכען, אויסמיידען), ובתוספת הכפלת הלמד מורה

מַעֲשֵׂ֛ה יְדֵ֥י חָרָ֖שׁ וְשָׂ֣ם בַּסָּ֑תֶר וְעָנ֧וּ כָל־הָעָ֛ם וְאָמְר֖וּ
אָמֵֽן׃ ס טז אָר֕וּר מַקְלֶ֥ה אָבִ֖יו וְאִמּ֑וֹ וְאָמַ֥ר כָּל־הָעָ֖ם
אָמֵֽן׃ ס יז אָר֕וּר מַסִּ֖יג גְּב֣וּל רֵעֵ֑הוּ וְאָמַ֥ר כָּל־הָעָ֖ם
אָמֵֽן׃ ס יח אָר֕וּר מַשְׁגֶּ֥ה עִוֵּ֖ר בַּדָּ֑רֶךְ וְאָמַ֥ר כָּל־הָעָ֖ם
אָמֵֽן׃ ס יט אָר֗וּר מַטֶּ֛ה מִשְׁפַּ֥ט גֵּר־יָת֖וֹם וְאַלְמָנָ֑ה וְאָמַ֥ר
כָּל־הָעָ֖ם אָמֵֽן׃ כ אָר֗וּר שֹׁכֵב֙ עִם־אֵ֣שֶׁת אָבִ֔יו כִּ֥י גִלָּ֖ה
כְּנַ֣ף אָבִ֑יו וְאָמַ֥ר כָּל־הָעָ֖ם אָמֵֽן׃ כא אָר֕וּר שֹׁכֵ֖ב עִם־
כָּל־בְּהֵמָ֑ה וְאָמַ֥ר כָּל־הָעָ֖ם אָמֵֽן׃ ס כב אָר֗וּר שֹׁכֵב֙ עִם־

אחתי

—שרשים והערות—

על בלתי סור ובלתי שמוע בקול (**גיכט געהארכען**) והעזת פנים (**אינס געזיכט טראָטצען**;) וכן העקר ער בתוספת ויו מורה אמוץ הלב לאיזה פעולה (**ערמוטהיגען**) כמו העיר ד' את רוח כרש (דה"ב לו, כב), ובתוספת הכפלת הלמד מורה ההפך (**ענטמוטהיגען**) כמו כתבו את האיש הזה ערירי (ירמיה כב, ל), וממנו ערער תתערער (שם נא, נח) ענין חרבן שממון הפך ההתעוררות לבנין; וכן העקר צר המורה על קשר בתוספת ויו מורה על קשור דברים נאותים זה לזה כמו וצרת הכסף בידך (לעיל יד, כה) וצרת עליה (שם כ, יב) תתאגד להלחם עליה עד שתכבשנה, ובתוספת הכפלת הלמד מורה על קשור דברים בלתי נאותים זה לזה כמו לא תקח לצרר (ויקרא יח, יח) כצרור אבן במרגמה (משלי כו, ח) האבן והמרגמה אינם נאתים זה לזה ככבוד וכסיל, מבוקעים ומצוררים (יהושע ט, ד) נבקעו ונצררו בקיעיהם אבל אינם נאותים זה לזה והיין נוטף, וכשנתרחבה הלשון החלו להשתמש בשרש צרר על כל האגודות אפי׳ על אגידת דברים נאותים זה לזה כמו צרורות כספיהם (בראשית מב, לה).—**יעשה פסל ומסכה.** אפי׳ לא יעשה בעצמו אלא יגרום לאחרים לעשות או שיש בידו למחות ואינו מוחה, הרי הוא בכלל ארור, וההפך ראוי לברכה.— **ומסכה.** נסך (**גיסס־בילד**).— **תועבת.** תעב. כל פסל ומסכה תועבת ד׳ הוא אפי׳ אם לא נעשה לשם עבודה (ר"ה כ"ד ב׳ רק להתלמד שרי) — **ידי.** ידה.— **מעשה ידי חרש.** יפה מאד ולא נעשה אלא להתיפות בו ולפאר חדר משכיתו ולא לשום כונת עבודה.— **ושם.** שום, קל.— **ושם בסתר.** ישהירע מעיני רואים שלא יבוא לידי חשדא (ר"ה שם) ג"כ אסור דכל מה שאסרה תורה מפני מראית העין אפי׳ בחדרי חדרים אסור כמו שאמרו חכמים (שבת קמ"ו סוע"ב) וכש"כ עכו"ם דחמירא טובא (כללי הרב כנה"ג בסוף הכללים הנפרדים).— (טז) **מקלה.** קלה, הפעיל. גורם להם קללה אם על פי מדותיו (יומא פ"ו א׳) או על פי איזה דבר רחוקה (קדושין ל"ב א׳), וההיפך אומרים ברוך שהזהיר בכבוד הוריו.— **אביו.** אבה.— **ואמו.** אמם.— (יז) **מסיג** נסג, הפעיל.— **גבול.** גבל.—**רעהו.** רוע, אפי׳ בשוגג כי הוא מעשה דרך ענן (כ"ב מ"א א׳).— (יח) **משגה.** שגה, קל (ויקרא ד, יג).— **עור.** באותו דבר ויועצו לפי דרכו (סנהדרין ע"ו ב׳) או מוגע ממנו את האמת ומניחו לשגות (סנהדרין נא סוע"ב), וההיפך ברוך המוליך עורים בדרך.— [יט] **מטה.** נטה, הפעיל.— **משפט.** שפט.— **גר.** גור.— **יתום.** יתם.— **ואלמנה.** אלם, אפי׳ כשמניח את השופטים להטות משפטם ויש בידו למחות ואינו מוחה כרב יהודה (שבת כ"ה א׳), וההיפך ברוך אשר יריב ריב גר יתום ואלמנה כי אלמים הם מלריב בעצמם את ריבם.— (כ) **אשת.** אוש, אפי׳ להתיחד עמהם בחדר אחד פן יבא לשכב.— **כנף אביו.** (לעיל כג, א עיי"ש), וההיפך ברוך הנזהר בזה, ולפי שכל הדברים האלה שכיחים הרבה צריכים להזהירם עליהם ביחוד.— (כא) **בהמה.** בהם (רש ברא"ית), ידקדק בנשואיו לבלתי קחת לו אשה שאינה מיוחסת (פסחים מ"ט ב׳), וההיפך ברוך המדקדק בנשואיו.— (כב) **אחתו.** אחה.— **בת.** בנה (בָּנֶת). אפי׳ הוא

אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ ס כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ
כח א וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃
ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי
תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ג בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ
אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי
בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ ה בָּרוּךְ

טנאך

—שרשים והערות—

בבגדו והיא בבגדה, כי פריצות גדולה היא זו בהיותם תמיד בבית אחד בקל יוכל לבא לידי זנות מכוערת, ובהיפך ברוך שומר נפשו מזה; וכן חותנתו בהיותם תמיד בבית אחד וחותנו איננו בביתו.— (כג) חותנתו. חתן.— (כד) מכה רעהו בסתר. ברכילות בלשון הרע ובמלשינות.— (כה) שחד. אפי' שחד דברים ועל פיהם ישה לבו לחייבו.— להכות. נכה הפעיל.— דם. דמה.— נקי. נקה.— (כו) יקים. קום, הפעיל.— דברי. דבר.— התורה. ירה.— לעשות. עשה, קל, כל הארורים המכרים הם אזהרות על קיום מצות לא תעשה, וגם מקלה אביו ואמו הוא לא תעשה שנאמר (ויקרא יט, ג) איש אמו ואביו תיראו ופירשו רבותינו (קדושין ל"א סע"ב) שלא להקל בכבודם „לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו" אלא שאין לוקין על לאו זה לפי שלא נכתב בלשון לאו, והארור האחרון אזהרה לקיים כל מצות עשה שבתורה.— (א) שמוע תשמע. התרגל לשמוע.— לשמר לעשות. לאוין ועשין.— לשמר. שמר, קל.— מצותיו. צוה.— מצוך. פעל.— ונתנך. נתן, קל.— עליון. עלה (ערהאבענסט).—גויי. גוי.— (ב) ובאו. בוא, קל.— הברכות. ברך.— והשיגך. נשג, הפעיל, יהיו כמדבק (אנגעמעססען זיין), כלומר יהיו ראויות לך, כי העני המגואל אם ילבש בגד יקר לא ילבשנו.— כי תשמע. שהרי תשמע בקול ד' אלקיך לפיכך יהיו הברכות נאותות לך כמו שנאמר (משלי י' ו) ברכות לראש צדיק.— (ג) ברוך אתה. איננו אומר ברוך תהיה כמו שאמר לעיל (ז, יד) בתור שכר פעולתך אלא ברוך אתה כלומר אם תתנהג כך כבר הנך ברוך מהולל ומשובח ומפואר בפי כל, כי המצוה עצמה היא שכר המצוה (אבות ד, ב) במה שנתרומם להיות עבד ד' וכמו שנאמר (תהלים קיב, א) אשרי איש ירא את ד' במצותיו חפץ מאד מאושר הוא האיש הירא את ה' מעבור על לא תעשה ובמצותיו לקיים מצות עשה חפץ מאד.— (ד) ברוך פרי וגו. אינך צריך לבקש מאת הקב"ה לתתם לך—כי כבר הנם בידך, שהרי עבד מלך אתה ועבד מלך יש לו כל.— פרי. פרה.— בטנך. בטן,—

טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה
בְּצֵאתֶךָ׃ ששי ז יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ
נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים
יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ ח יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ
וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ ט יְקִימְךָ יְהוָה לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־
לָךְ כִּי תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃
י וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ
מִמֶּךָּ׃ יא וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי
בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יב יִפְתַּח יְהוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב
אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־
מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃

ונתנך

—שרשים והערות—

(ה) טנאך. (פרוכטקארב). — שנר. לעיל (ז, יג). — אדמתך. אדם, אדמת הזריעה והנטיעה. — ומשארתך. שאר (באקקטראג). — בבאך וגו' בצאתך. מתחלתך ועד סופך הנך מאושר. — (ז) יתן. עד כאן אמרי האשר ומכאן ואילך יעודי שכר ולפיכך באים בלשון עתיד. — איביך. איב. — הקמים. קום, קל. — עליך. על. — נגפים. נגף, נפעל, ישימם נגפים מאליהם מבלי שתצטרך אתה לנגפם בידך. — יצאו. יצא, קל, בשגה ומזמה כללית. — ובשבעה. שבע. — ינוסו. נוס, קל. — לפניך. פנה. לא אמר מפניך כי אתה לא תלחם בהם אלא ד' ילחם לך ועיניך רואות. — (ח) אתך. אתה. הברכה תלך אחריך באשר תלך אתה (ברא׳שית ג. ו). — הברכה. הידועה לכל שהכל מסכימים עליה שהיא ברכה. — באסמיך. אסם, באוצרותיך, עקרו שם שהוא אוצר בארמית (שם מג, כג) מטמון תיא סימא. — משלח. שלח (אין אללעם וואראן דוא דיינע האנד לעגסט). — ידך. ידה. — וברכך. פעל. — בארץ. כי שם נוה ד' את הברכה ומשם תתפשט לכל העולם כלו. (ט) לעם. עמם. — קדוש. נבדל ונבחר מכל העמים. נשבע. שבע, נפעל. — לך. והייתם לי סגולה (שמות יט, ה) והלכת. הלך, קל. — בדרכיו. דרך. — (י) וראו. ראה, קל. — שם. שמה. נקרא. קרא נפעל. — ויראו. ירא. — (יא) והותרך. יתר, הפעיל, יתן לך יתרון על כל העמים. — לטובה. טוב, אע״פ שכל עמי הארץ. יתברכו בזרעך וכלכם תהיו מאושרים כמו שנאמר (שם יב, ג) ונברכו בך כל משפחות האדמה מימ אתם בהיותכם עם קדושו יהיה לכם יתרון בכל אופני החיים. — לאבתיך. אבה. — (יב) יפתח. פתח, קל. — אוצרו. אצר. — ארצך. ארץ. — בעתו. ענה (עֵת). בעתו של המטר באופן שלא יוכל להפריד אותך כגון בלילה בשעה שאתה ישן כבימי הורדוס (תענית כ״ג א׳) אז י״ד המטר כפעם בפעם לטובך נקיון האויר והרבצת האבק. — ולברך. וגם לברך את כל צמחי האדמה הזורעים אסב. — מעשה. עשה. — והלוית. לוה, הפעיל (לייהען). — רבים. רבב. — ואתה. אתה. —

יג וּנְתָנְךָ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה
וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־תִשְׁמַע אֶל־מִצְוֺת | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת׃ יד וְלֹא תָסוּר
מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין
וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ
טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃

* מלא ו'.

ארור

—שרשים והערות—

תלוה. קל (בארגען).—(יג) **לראש ולא לזנב.** הברכות נאמרו לכל אחד מישראל ושיהיו כלם ראשים אי לאותה ארץ, כמסופר בסדר הדורות חלק שני ערך ר' יהושע בן לוי בשם רב נסים גאון שאליהו בנך אשים רעים ,יהי רצון שתהיו כלכם ראשים' כי אם יהיו כלם ראשים ואחד לא יכיר מעלת חברו עליו תרבה ביניהם המחלקת ויחריבו את המדינה, ואיך ברכם מרע"ה שיהיו כלם ראשים? אבל כנגד אומות העולם אמר, אע"פ שאתם ביחס אל עצמכם תהיו כלכם צדיקים וענוי רוח וכל אחד יחזיק את חברו לגדול ממנו, מ"מ ביחס לאוה"ע יכנים כל אחד בעצמו ראשות ואפילו לחזק ולחכם שבהם.— **והיית.** היה, קל.— **רק.** מן ריק.— **למעלה.** עלה, והה"א האחרונה נוספת לפיכך הנגינה מלעיל. מעלתך לא תעמוד על מקום אחד כי בכל עת תראה את עצמך עולה עליהם מעלה מעלה, גם מעלת נפשך לפי ערכה תרגיש תמיד שהיא מתרוממת מעלה מעלה.— **למטה.** נטה. והה"א נוספת כאמור, אע"פ שאין הדבר נכר אלא מהפכו והיה טוב לדכא את האדם מעט ולהעלותו אח"כ שנית כדי להטעימו כנם מעלתו ביותר, אתה לא תהיה למטה כלל וכלל, ורגש ההפך תרגיש מאוה"ע.— **כי תשמע אל מצות ה'.** ולעיל פסוק א' אמר אם **שמוע תשמע בקול ה'**? בתחלה תתרגל לשמוע בקול ד' לפי שהקב"ה צוך לעשות כך וכך וראוי לשמוע בקולו בשביל הטוב שעשה עמך אע"פ שלא תשמע אל המצות עצמן כי איך יודע טעמן והרבה מהן תהיינה מוזרות לך, מ"מ ראוי לעשותן כי נחת רוח הוא לו שאמר ונעשה רצונו. אבל אני מבטיח אותך שאחר ההתרגלות הזאת תבא חכמה בלבך ותשמע אל המצות עצמן, כי תבין טעמיהן ותראה עין בעין שאי אפשר לעשות אחרת. וכמו שקימו אבותינו את כל התורה כלה מבלי שנצטוו מפי הקב"ה רק על פי השגתם את האוצר האמתי הצפון בה, כדמיון החולה היודע בטיב הרפואה עצמה הנתונה לו.— (יד) **תסור.** סור, קל.— **אתכם.** את.— **ימין.** ימן.— **ושמאול.** שמאל.— **ללכת.** ילך, קל.— **אחרי.** אחר.—**לעבדם.** עבד. קל, הוסיף להזהיר באחרונה על עבודה זרה שהיא העקר.— (טו) **אם לא תשמע בקול.** התוכחה שבתורת כהנים נאמרה בלשון רבים כי שם עקר הדבור מלמוד התורה כמ"ש רש"י שם ,ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה' כי בעת ההיא אשר אך יצאו מטומאות מצרים היה נחוץ להזהירם ביותר על למוד התורה שהמאור שבה מחזירם למוטב, ולמוד התורה צריך להיות דוקא ברבים שאחד שואל ומקשה והשני משיב ומפרק והדברים מתלבנים וכמו שאמרו רבותינו (תענית ז' ע"א) מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי וכו' חרב על צואריהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה, אבל בתוכחה שבסוף ארבעים שנה שכבר ידעו את התורה היטב וכבר באה חכמה בלבם ואין צריך להזהירם עוד על למוד התורה, הזהירם על

טז אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ יז אָרוּר
טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ יח אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ
שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ יט אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ
וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ כ יְשַׁלַּח ׀ יְהוָה בְּךָ אֶת־
הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל־
מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ
מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ כא יַדְבֵּק
יְהוָה בְּךָ אֶת הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ כב יַכְּכָה יְהוָה
בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן
וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר
עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃

יתן

—שרשים והערות—

קיום המצות המעשיות, לפיכך הזהירם בלשון יחיד כי כל אחד ואחד צריך לקיים המצות.— **וחקתיו.** חקק.— (יז) **ארור טנאך** וגו׳. הסדר הנכון והטבעי הוא כפי הכתוב בברכות, בתחלה יגיע הברכה בפרי בטנו הקרובים אליו ביותר ואח״כ יגיע אותה גם בפרי אדמתו שאיננה עובדת על דעת עצמה, אלא על פי השפעתו עליה ואח״כ יגיענה גם בפרי בהמתו העובדת על דעת עצמה, ולבסוף יגיע הברכה גם בדברים התלושים כטנאו ומשארתו שאין מעט וימלא הרבה. אבל בקללות לא שמר הסדר ללמדו שלא יהיו סדרים בכל עניניו. וכלל פרי בהמתו בשגר אלפיו וגו׳.— (כ) **ישלח.** שלח, פעל.— **את המארה.** ארר נגד מה שנאמר בברכות יצו ד׳ אתך את הברכה אמר כאן ישלח ד׳ בך את המארה.— **המהומה.** הום (פערווירונג).— **המגערת.** גער (פֿארוואורפסגעפיהל) הגער בעצמך למה עשית סכלות כזאת, והם באור המארה.— **השמדך.** שמד, נפעל.— **אבדך.** אבד, קל.— **מפני.** פנה. **מעלליך.** עלל, תעשיך המוחרים (לעיל כב, יד).— **עזבתני.** עזב, קל, שכינה מדברת מתוך גרונו של משה.— (כא) **ידבק.** דבק, הפעיל.— **כלתו.** כלה, פעל, עד שיכלה הדבר אותך.— **האדמה.** אדם.— **לרשתה.** ירש, קל.— (כב) **יככה.** נכה, הפעיל, בחסק לבב (במדבר כז, יג) כמו שאמר לקמן פסוק ס״ג כן ישיש ד׳ עליכם להאביד אתכם.— **בשחפת.** שחף, רש״י תרגם בלשון צרפת (ויקרא כו, טז) **ענפֿלע** (געשוואולסט).— **ובקדחת.** קדח (פיעבערגלוטה).— **ובדלקת.** דלק (בראנד).— **ובחרחר.** חרר (דארזוכט).— **ובחרב.** מן חֹרֶב (בראשית לא, מ) יובש הגוף (ענטזאַפטונג).— **ובשדפון.** שדף, יש אומרים שגם שדפון וירקון מחלות בגוף, שדפון (אויסמערגעלונג) ירקון (בלייכזוכט), ויש אומרים שהם חליים בתבואות האדמה, שדפון רוח קדים המשדף את התבואה, ירקון יובש התבואה לפני זמנה שמעשית ירוקה, והם חליים נוספים על חליי הגוף.— **ורדפוך.** רדף, קל.— (כג) **והיו.** היה, קל.— **שמיך.** שים ברבים.— **ראשך.** ראש, ולא על ראש אויביך.— **נחשת.** נחש.— **תחתיך.** מן נחת, ולא תחת אויביך (כלי יקר).— **אבק ועפר.** דרך המטר להרבין את האבק המתפזר בתוך האויר ולאסף את התבואה ולנקותה ואח״כ יזרח עליה שמש לדקה ויגדלנה, אבל אצלך יהיה באופן אחר. המטר ירד עליך

כד יִתֵּ֧ן יְהוָ֛ה אֶת־מְטַ֥ר אַרְצְךָ֖ אָבָ֣ק וְעָפָ֑ר מִן־
הַשָּׁמַ֙יִם֙ יֵרֵ֣ד עָלֶ֔יךָ עַ֖ד הִשָּֽׁמְדָֽךְ׃ כה יִתֶּנְךָ֨ יְהוָ֥ה ׀ נִגָּף֮
לִפְנֵ֣י אֹיְבֶ֒יךָ֒ בְּדֶ֤רֶךְ אֶחָד֙ תֵּצֵ֣א אֵלָ֔יו וּבְשִׁבְעָ֥ה דְרָכִ֖ים
תָּנ֣וּס לְפָנָ֑יו וְהָיִ֣יתָ לְזַעֲוָ֔ה לְכֹ֖ל מַמְלְכ֥וֹת הָאָֽרֶץ׃
כו וְהָיְתָ֤ה נִבְלָֽתְךָ֙ לְמַֽאֲכָ֔ל לְכָל־ע֥וֹף הַשָּׁמַ֖יִם וּלְבֶהֱמַ֣ת
הָאָ֑רֶץ וְאֵ֖ין מַחֲרִֽיד׃ כז יַכְּכָ֨ה יְהוָ֜ה בִּשְׁחִ֤ין מִצְרַ֙יִם֙
וּבַעְפֹלִ֔ים* וּבַגָּרָ֖ב וּבֶחָ֑רֶס אֲשֶׁ֥ר לֹא־תוּכַ֖ל לְהֵרָפֵֽא׃
כח יַכְּכָ֣ה יְהוָ֔ה בְּשִׁגָּע֖וֹן וּבְעִוָּר֑וֹן וּבְתִמְה֖וֹן לֵבָֽב׃
כט וְהָיִ֜יתָ מְמַשֵּׁ֣שׁ בַּֽצָּהֳרַ֗יִם כַּאֲשֶׁ֨ר יְמַשֵּׁ֤שׁ הָֽעִוֵּר֙
בָּאֲפֵלָ֔ה וְלֹ֥א תַצְלִ֖יחַ אֶת־דְּרָכֶ֑יךָ וְהָיִ֜יתָ אַ֣ךְ עָשׁ֧וּק

*) ובטחורים קרי וגזול

—שרשים והערות—

בגחת כל כך עד שלא יהיה בו כח להרבין את האבק והעפר ויהיה דומה בעיניך כאלו מטר והאבק מעורבין זה בזה, ותחת לנקות את התבואה יעלה עליה אבק ועפר; אבק היא שחק האבנים והטיט המינעראליים, ועפר הוא עפרורית הרקב המתפזר באויר מצמחי האדמה הוועגעטאביליים, וזה וזה בצירוף נחלוחית המטר יביאו על התבואה תסיסת רקבון (פיילניססגעהרונג) ושחיתות. — מן השמים ירד עליך. בסדר כזה ירד עליך המטר מן השמים מתחלת הויתו. ירד. ירד, קל. — (כה) יתנך וגו'. בארצות אויביך יהיו כל הדברים האלה בהפך, וכראותך שארצך חדלה להיות מוכשרת ליטוב בית תעלה על לבך מחשבה לצאת על אויביך למלחמה לרשת את ארצם, ידוע תדע כי לא תוכל לו. ואע"פ שכח גבורתך יהיה גדול מאד עד שכל אויביך יהיו נחשבים לפניך כאויב אחד, מ"מ לא תוכל לו ובשבעה דרכים תנוס לפניו (עי' רש"י לעיל כ, א וכלי יקר כאן פסוק ברוך פרי בטנך). — לזעוה. זעה — (ענטזעטצען). — ממלכות. מלך. — (כו) נבלתך. נבל — נפל. — למאכל. אכל. — ולבהמת. בהם. — מחריד. חרד, הפעיל (אהנע זיא איינצושיכטערן). ומה שאמר מאכל לבהמה הארץ היינו שתרקב נבלתך ותהפך לזבל וכשהזבל השדה תצמיח שחת למאכל בהמה. — (כז) בשחין. שחן (ויקרא יג, יח). — מצרים. מפחידם בדבר הידוע להם. — ובטחרים. (האמאררהאידענקנאטען). — ובגרב. (מיט פייכטעם גרינד). — ובחרס. (מיט טראקענעם גרינד). — תוכל. יכל, קל. — להרפא. רפא, נפעל. — (כח) בשגעון. שגע — שגה כמו יפע — יפה (איררזינן). — ובעורון. עור, קוצר דעת (בלאֶדזינן). — ובתמהון. תמה. — ובתמהון לבב. ימלא את לבך שאלות וספיקות על כל דבר (צווייפעלזוכט, סקעפטיק) עד שתהיה קרוב לכפירה בכל, ושלשתן מחלות הנפש הן. — (כט) ממשש. משש, פעל. — בצהרים. צהר = זהר. — באפלה. אפל, באורה אינו צריך למשש לבל יפול בפחת כי אזניו פתוחות לשמוע קול אנשים ההולכים במקומות אלה ואפילו אם תמצא לפניו איזה פחת בטח ישגיחו עליו לבל יפול שמה. אבל העור ההולך במקום אפל שאין בית מעין שם הוא מרבה למשש, ואתה תמשש אפילו בצהרים ועיניך פתוחות, כי הכיה על עורון השכל, או אחרית, כל כך מבולבל עד שלא תראה את המכשולים אשר לפניך ותצטרך למשש. — תצליח. צלח, הפעיל. — דרכיך דרך, כל משעיך לא יועילו לך לעשות דרכיך מוצלחים. — עשוק. עשק, קל. — וגזול. גזל, קל. — אך עשוק וגזול. לא יקרה לך אפי' פעם אחת שתצליח את דרכיך ואפילו לרעתך כגון להתעשר על מנת להנקש אחיך כדי להכאות את לבך ולאביד את נפשך, או לתת לך עשר לרעתך, אפי' הצלחה כזאת

וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ ל אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ
אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה* בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע
וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ לא שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל
מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת
לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ לב בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים
לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין
לְאֵל יָדֶךָ׃ לג פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם אֲשֶׁר
לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃
לד וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ לה יַכְּכָה
יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־

* ישכבנה קרי — תוכל

—שרשים והערות—

לא תקרא לך.— הימים. יום.— מושיע. ישע, הפעיל (ל) אשה. איש, דגש ת' נח.— תארש. ארש, פעל.— ישגלנה. שגל, קל, ישכב עמה, כנוי מחובר לפעל עומד כדרך המליצה כמו בני יצאוני (ירמיה י, כ) אחת יצאו ממני, התכלית האחרונה של האשה לא תשאר לך.— תבנה. בנה, קל.— תשב. ישב קל.— תטע. נטע, קל.— תחללנו. חלל (גיבט געגוססערטיג זעהען) (לעיל כ, ו), ובכונה הפך כאן את הסדר הגאות ממה שחשב לעיל שם לומר לך שכל מעשיך יהיו הפוכין אין סדרים למו (רמב"ם).— (לא) שורך. שור.— טבוח. טבח, קל.— לעיניך. עין. - תאכל. קל.— ממנו. אפי' חלק ממנו.— חמרך. חמר.— מלפניך. פנה, מהיות עומד לפניך לשמושך.— ישוב. שוב, קל, לא יגזלוהו ממך לשעה כדי לעשות בו מלאכה ולהחזירו לך אח"כ, אלא יקחוהו לגמרי.— צאנך. צאן.— נתנות. נתן, קל, ברצון נפשך תתן צאנך לאויביך למען יחדלו מיהר רדפך.— לאיביך. איב.— (לב) בניך ובנתיך. בנה.— נתנים. גם כן ברצון נפשך למען יחדלו ממך כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב, ד).— ראות. ראה, קל, רואות אותם בשביה.— וכלות. כלה, קל, משפטו וְכָלוֹת כמשפט הבינוני (שמאכטען נאך איהנען) כמו כלו עיני מיחל לאלקי (תהלים סט, ד).— לאל. איל, דרך בני אדם כאשר תגיע הצרה למרום קצה יתעורר בלבו כח נורא להציל את נפשו כאשר יוכל, וכאן כבר הגיעה צרתך למרום קצה כי גם בניך ובנותיך נתת בעד נפשך, אבל כאשר תתעורר לצאת מן המצר בכחותיך האחרונים—תראה כי אין לאל ידך (דיינער האנד פעהלט דיא קראפט).—ידך, ידה.— (לג) פרי. פרה.— אדמתך. אדם.— יגיעך. יגע, להכנת השמועה.— עם. עמם.— ידעת. ידע, קל.— והיית. היה, קל.— רק. מן ריק.— ורצוץ. רצץ, קל (געקניקט) רוצץ שברה, ולעיל פסוק כ"ט אמר אך עשוק וגזול ? בפי' בא (שמות י, ח) כתבנו ההבדל שבין אך ורק, אך מוציא דברים דומים ורק מוציא דברים בלתי דומים ע"ש, וגם כאן תעיין ותמצא את ההבדל הזה.— (לד) משגע. מבולבל נבוך ונדהם (פערווירט). - ממראה. ראה, שיתראשו עליך לרגעים צרות רבות ורעות אשר לא ראיתם מימיך.— (לה) יככה. נכה, הפעיל, בחזק לבב (לעיל פסוק כב).— רע. רוע.— הברכים. ברך.— השקים. שוק, המקומות שהאדם מניע ומנדד אותם תמיד לפיכך רפואתם קשה.— מכף. כפף.— רגלך. רגל.— קדקדך. קדד. וממנו ניקד (כראפיה

תוּכַל לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ לו יוֹלֵךְ יְהוָה
אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־
יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ
וָאָבֶן׃ לז וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים
אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ לח זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה
וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ לט כְּרָמִים תִּטַּע
וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ
הַתֹּלָעַת׃ מ זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא
תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ׃ מא בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־יִהְיוּ
לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי׃ מב כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ
הַצְּלָצַל׃ מג הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה
מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ מד הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה

* פתח בס״פ.

לא

—שרשים והערות—

כה, כו) הכין קדקדו, משם יתפשט השחין בכל הגוף כלו.— (לו) יולך. ילך, הפעיל, שב על עשרת השבטים אשר הגלו ראשונה, וכן כל הקללות הכתובות לא תבאנה על כלם ביחד אלא על כל אחד הקללה הראויה לו.— אתך. אות.— מלכך. מלך.— תקים. קום, הפעיל, כי מלכי עשרת השבטים לא הוקמו על פי ד׳.— עליך. על, לרעתך, כמו הקמים עליך (לעיל פסוק ז).— אתה. אנת.— ואבתיך. אבה.— ועבדת. עבד, קל, כתרגומו תשתעבד לעמים הולכים בחשך עובדי אלילים.— עץ. עצה.— (לז) לשמה. שמם (צום ערשטוינען) בראותם את המכות אשר אלה ד׳ בך כמו ושממו עליה אויביכם (ויקרא כו, לב).— ולשנינה. שנן (וויטץ).— ינהגך. נהג, פִּעֵל.— (לח) רב. רבב, שב על יתר השבטים אשר יותרו אחרי גלות עשרת השבטים.— תוציא. יצא, הפעיל.— השדה. אל השדה— תאסף. אסף, קל.— יחסלנו. חסל (פֿערדערבען).— (לט) כרמים. כרם.— תטע. נטע, קל.— ועבדת. תעמול בעבודתו כי תקוה להביא ממנו הרבה.— תשתה. שתה, קל, לא די שלא תשתה ממנו תיקף אלא.— תאגר. אגר, קל, לא תאגרנו באוצרותיך לישנו.— התולעת. תלע, או ילע, השכיחה בכרמים.— [מ] זיתים. זית.— גבולך. גבל.— תסוך. סוך, קל.— ישל. נשל, קל עומד כמו ונשל הברזל (לעיל יט, ה), ולדעת הראב״ע הוא נפעל מגזרת שלל כמו לא יִסַבּוּ בלכתן (יחזקאל א, ט) הא״ב יפלט ממך.— (מא) תוליד. ילד, הפעיל.— ילכו. קל.— בשבי. שבה. (מב) כל עצך. הנושא עליו פרי אדמתך.— יירש. ירש, פִּעֵל, יְיָרֵשׁ אותו (נימממט אין בעזיטץ).— הצלצל. צלל, ונכפלה הפא, והוא מין הארבה, המצלצל ושורק בקול גדול בנפלו על הפרי (דער היישרעקענשווארם) (מג) הגר. גור. גר תושב אבל גר צדק דינו ככל ישראל.— בְקרבך. קרב, היושב בארצך, אבל עכו״ם היושבים בארץ תקיא אותם הארץ, כמו שהיה הענין עם הכותים שהושיב מלך אשור במקום השבטים (מ״ב יז, כד) שהוכרחו לעשות לכל הפחות כעין תשובה (שם שם לג), אבל השכנים הקרובים אל הארץ אע״פ שעובדים אלילים יתברכו למורת רוחם של ישראל כמו שאמרו רבותינו (ברכות כ״ח א) נתקללה שומרון נתברכו שכניה.— יעלה. עלה, קל.— תרד. ירד, קל.— (מד) ילוך. לוה, הפעיל.— יהיה. היה,

לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃
מה וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ
עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת
וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ
אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא
וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד
הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ מט יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה
הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע
לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר
לֹא יָחֹן׃ נא וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר
אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר

לך

—שרשים והערות—

קל.— לראש. עליך.— לזנב. בעיניו.— (מה) ובאו. בוא, קל.— הקללות. קלל.— האלה. אל.— ורדפוך. רדף, קל. בפסוק מ"ו לא אמר ורדפוך כי שם דבר מקללות שאין בהם רוח חיים, אבל מפסוק ל"ח עד כאן דבר מקללות שיש בהם רוח חיים כגון הארבה והתולעת והאויבים והצלצל והגר לפיכך אמר ורדפוך והשיגוך.— השמדך. שמד, נפעל.— שמעת. שמע, קל.— לשמר. שמר, קל.— מצותיו. צוה.— וחקתיו. חקק.— צוך. פעל.— (מו) לאות ולמופת. (שמות ז, ג), המכות ישארו רשומים בבשרך ובשר זרעך לזכרון עולם כאשר נרשמו על בשר המצרים כמ"ש שם, ועל המכות שבגוף הוא מדבר.— (מז) תחת מן נחת.— עבדת. עבד, קל.— בשמחה. שמח.— ובטוב לבב. ולב טוב.— מרב רבב.— כל. כלל.— (מח) ועבדת. לפיכך תעבד.— ישלחנו. שלח, פעל כאיש אחד.— ובעירם. ערם.— ונתן. אם לא תאות לעבדו ברצון, ועל נבוכדנצר הוא אומר (ירמיה כז).— על. עלל.— ברזל. שרש מרבע.— צוארך צור.— (מט) ישא. נשא, קל.— ואם לא תאות לעבדו על כל פנים — ישאהו ד' עליך ויבא ויחריב ארצך.— מקצה הארץ. מקצה ארץ ישראל מצד צפון.— ידאה. דאה, קל.— תשמע. הבין.— לשנו. לשון שפתו, כי לפני חרבן בית הראשון לא הכיר עם הארץ את לשון הכשדים אלא יחידים בלבד שהרי רבשקה דבר אל המון העם יהודית ולא ארמית (מ"ב יח, כו), ובתחלת מלכות נבוכדנצר לא אבו היהודים להכיר מלכותו עליהם ולא למדו לשנו.— (נ) עז. עזז.— פנים. פנה, כמו שאמר אותו חבקוק הנביא (חבקוק א, ו).— לא ישא פנים. (קיינע ריקקזיכט קעננט).— לזקן. זקן.— יחן. חנן, קל.— (נא) פרי. פרה.— בהמתך. בהם.— אדמתך. אדם. אשר. עד אשר.— תירש ויצהר. (לעיל ז, יג).— שגר וגו'. (לעיל פסוק ד).— האבידו. אבד, הפעיל.— (נב) והצר. צור (בעלאגערן), הפעיל, והפתח להרחבת

לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת
אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־
שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃
נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־
לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ
אֹיְבֶךָ׃ נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ
בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃
נה מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי
הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ
בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה
כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ
בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ נז וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת* ׀
מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל

* חסר אלף

בסתר

—שרשים והערות—

סרים כמו נִיסַר.—לך עליך. שעריך. שער, דרך הגרים לשמור את השערים פן יוכלו להבקיעם.— רדת. ירד, קל.— חומתיך. חמה.— הגבהת. גבה.— והבצרות. בצר.— ארצך. ארץ.— והצר לך. יציק לך כתרגומו ולא יתן אותך לצאת ולבא.— (נג) ואכלת. כל כך יארכו ימי המצור עד אשר יכבד הרעב בעיר ותהיה מוכרח לאכול פרי בטנך.— בשר בניך. ביאור על פרי בטנך (עקספלאנאטיוו).— במצור ובמצוק. בסבת המצור והמצוק, במצור שב על והצר לך הראשון, ובמצוק שב על והצר לך השני. יציק. צוק הפעיל. איבך. הבא עליך כאיש אחד.— (נד) הרך. רכך (דער ווייכהערציגסטע) והענג. ענג (צארטעסטע) אשר לא יכול לראות ברעבון אחרים.— תרע. ירע, קל מן נפשו ירעה לו (ישעיה טו, ד) וכן וַיֵּרַע הדבר (בראשית כא, יא) ושם כתבתי שפרשו רוע.— תרע עינו. (מיסגינסטיגען אויגעס זיין).— באחיו. אחה.— ובאשת. איש.— חיקו. חיק.— בניו. בנה.— יותיר. יתר, הפעיל.— (נה) מתת. נתן, קל, תרע עינו מתת כלומר לבלתי תת.—מבשר. בשר.— יאכל. אכל, קל.— מבלי. עקרו בל מן לא בתוספת בית.— השאיר. שאר, הפעיל, מסבת שלא השאיר לו האויב כל.— (נו) הרכה. זו קשה מן הראשונה כי הנשים רחמניות בטבען יותר מן האנשים, כל כך יגדל הלחץ עד שגם הן תתהפכנה לאכזריות.— נסתה. נסה, פִּעֵל.— כף. כפף.— רגלה. רגל. שעור הכתוב לא נסתה הצג כף רגלה על הארץ.— הצג. יצג, הפעיל.— מהתענג ומרך. מחמת התענגות ורכיכות הלב לבל תדרוס על איזה בעל חי הרומש על הארץ, גם הרחמניה הזאת תתהפך לאכזריה על בניה החביבים לה, התענג ורך מקורים תחת שם המקרה כמנהג הלשון פעמים רבות.— ובבתה. בנה (בֶּנֶת).— (נז) ובשליתה. שלה, כיס הולד.— היוצאת. יצא, קל, אפי' על בנה הנפיל אשר אך יצא מבטנה וכבר תכתה עליו בכליון עינים—תשחת רחמיה.— ובבניה. כמו בבניה אשר ילדה מכבר ואין רחמיה מרוכים עליהם כל כך שכבר נתרגלה בהם. ווו ובבניה כפעם כמו, כמו

בַּסֵּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃
נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא
הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ נט וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ
וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים
וְנֶאֱמָנִים׃ ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר
יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ סא גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה
אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ
עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר
הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב
אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד
אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־

העמים

— שרשים והערות —

ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לרעהו (איוב טז, כא) פירשו בו כאלו היה כתוב כמו בן אדם לרעהו וכן בלשון המשנה (כתובות מ״ב א׳) מעשה ידיה ומציאתה פירשו בגמ׳ (שם מ״ב א׳) מעשה ידיה כמציאתה וכן (פסחים ל״ט א׳) עולשי שדה ועולשי גינה פירשו בגמ׳ כעולשי גינה. — תלד. ילד, קל. — בסתר. פן יגזלו אחרים ממנה. — במצור ובמצוק. בסבת המצור והמצוק. — אויבך בשעריך. האויבים המצרים בשעריך הנצורות, והם אחיך הבריונים אשר עמדו ושרפו כל אוצרות המזון בחרבן הבית השני (גיטין נ״ו א׳). — (נח) תשמר. שמר, קל. — דברי. דבר. — התורה ירה. — הכתבים. כתב, קל. — ליראה. ירא, מקור קל בתוספת הא כמו לְרִבְעָה אתה (ויקרא כ, טז), ובזולת ההא לרא (ש״א יח, כט). השם. שמה. — הנכבד. כבד, נפעל. — והנורא. ירא, נפעל, שמירת התורה מביאה לידי יראת השם. — (נט) והפלא. פלא, הפעיל (זאָנדערבאר מאכען). — מכתך. נכה, ורא״וי מכותיך ונפלה יוד הרבים. — זרעך זרע. — גדלות. גדל. — ונאמנות. אמן, שלא יסורו לעולם (רא״בע). — וחלים. חלה. — רעים. רוע. — (ס) והשיב. שוב הפעיל. — מדוה. דוה. — מצרים. הידוע לך. — יגרת. יגר, קל. — מפניהם. פנה. — ודבקו. דבק, קל. — (סא) יעלם. עלה, הפעיל. — השמדך. שמד, נפעל. — (סב) ונשארתם. שאר, נפעל. — במתי. מתה. — מעט. (אין געריגגער אנצאהל). — הייתם. היה, קל. — ככוכבי. כבב. — השמים. ריש בראשית. — לרב. רבב. — שמעת. שמע, קל. — (סג) שש. שוש, קל. — להיטיב. יטב הפעיל. — אתכם. ליפות אתכם ולהגעים אתכם בפני כל העמים יען יאהבוכם כמו ותיטב את רואה (מ״ב ט, ל). — ולהרבות רבה. — ישיש. קל בהוראת הפעיל. — להאביד אבד הפעיל ונסחתם. נסח, נפעל. — האדמה. אדם. — לרשתה. ירש, קל. — (סד) והפיצך. פוץ,

הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ
וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־
רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן
נָפֶשׁ׃ סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה
וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן
עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר
תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ סח וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה
מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־

תסיף

—שרשים והערות—

הפעיל.— **העמים.** עמם.— **מקצה.** קצה, זה היה בגלות האחרונה.— **ועבדת.** עבד, קל, יעבירוך על דעתך ויכריחוך להיות כמוהם.— **ידעת.** ידע, קל.— **ואבתיך** אבה, אלילים כאלה שאפילו תרח ונחור לא ידעו מהם.— **עץ** עצה.— (סה) **ובגוים.** גוי.— **תרגיע.** רגע, הפעיל, שמא תאמר כי אחרי שתתגולל בתוכם לגמרי תמצא מנוח לכף רגלך כי ישכחו את מקורך ויחזיקוך ככל אדם, אני מודיעך מראש כי תשגה בזה, שאות הגזע לא תסור מעל היהודי לעולם גם בעזבו את דתו, כי יכירוהו על פי סימניו המיוחדים, כמו לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש. מרגוע הוא קודם המנוחה, ברגעים הראשונים אחרי סור העמל והרגז יבא המרגוע (ערהאלונג, בערוהיגונג) ואח״כ בהמשך הזמן תבא המנוחה הגמורה. **מנוח.** נוח.— **שם.** בארץ האויב (נדרים כ״ב א׳).— **לב.** לבב.— **רגז.** רגש, מלא רגשות מוזרות, מתאוה לעשות תמיד מעשים אשר לא יעשו (שווערמישעס הערץ), וגלוי לזה חסרון אמן לב (פייגעס הערץ).— **וכליון.** כלה.— **עינים.** עין, יקוה תמיד לטוב ותקותו נכזבה.— **ודאבון.** דאב (זעעלענבעטריבניסס) הנפש תהיה מלאה תמיד צער ודאבה והפנים לא יהיו שמחים.— (סו) **חייך.** חיי.— **תלאים.** תלא=תלה, קל.— **מנגד.** תראה בעיניך עד כמה אינך בטוח בחייך.— **ופחדת.** פחד, קל.— **לילה.** ליל, והאות נוספת.— **ויומם.** יום.— **תאמין.** אמן, הפעיל.— (סז) **יתן.** נתן, קל.— **ערב.** למען ינחמני משכבי ואחלום חלומות נעימים.— **מי יתן בקר.** מפחד בלילות.— **מפחד,** שב על ובערב.— **וממראה.** ראה, שב על בבקר, כי תראה כל היום את העשק והתלאה וכל התועבות הנוראות הנעשים לעיניך ואין לאל ידך להושיע.— **תראה.** קל.— (סח) **באניות.** אנה, בצאתכם ממצרים נְשָׂאתֶם על כנפי נשרים שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות י״ט ד) מבלי טלטול אניות, ועכשו ישיבכם שמה באניות, וזה נתקיים בתחלת הבית השני אחרי מות אלכסנדר הגדול כאשר ישב העריץ תלמי לגוס על כסא מלכות מצרים והוגד לו שהיהודים חושבים לפרוק עלו מעליהם, שלח בהם את גדודיו וַיִּשְׁבְּ מהם יותר ממאת אלף איש ואשה ויביאם מצרימה באניות מלחמתו ויתנם לעבדים ולשפחות. ונראה כי אז הותר האיסור לבלתי שוב מצרימה, אחרי שהם לא שבו מעצמם אלא השיבום בעל כרחם, ומשהותר האיסור במקצתו הותר כלו, ומאז נעשתה ארץ מצרים לישוב גדול-ליהודים עד היום הזה באין פוצה פה. ונראה שמתחלתו לא נעשה האיסור הזה אלא כדי לחזק ישוב הארץ, כי מצרים קרובה לארץ ישראל והיא ארץ טובה מאוד, וחשש הקב״ה שלא ינהרו בני ישראל אליה ויתמעט הישוב בארץ, לפיכך גזר עליה שלא לשוב שמה, אבל אחרי שכבר נתרופף הישוב בארץ על ידי הגלות חדל גם האיסור

תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ
מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ
שביעי כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃
ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים
הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ ג וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם
לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם
וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ ה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן

ושכר

—שרשים והערות—

הזה. — **אמרתי.** אמר, קל. — **תסיף.** יסף, הפעיל. — **והתמכרתם.** מכר התפעל. — **לעבדים.**
עבד. — **ולשפחות.** שפח. — (סט) **אלה.** — **אל הברית.** ברת. — **צוה ה'.** גם הברית הזאת והאלות
האלה נעשו על פי ד'. — **מלבד.** בדד. — **אתם.** אתת. — (א) **ויקרא.** קרא, קל. אחרי אשר השלים
משה קריאת כל האלות באזני כל העם הפסיק איזה זמן להנפש מעט, ובקשו העם ללכת איש לביתו כי
סברו שכבר גמר את כל דבריו, אבל באמת היה צריך לדבר עמהם עוד דברים הרבה, לקבל מהם
הסכמתם על הברכות והקללות, ולהעבירם בברית החדשה, גם לנחם אותם ולדבר על לבם אחרי הקללות
הנוראות האלה ולהמשיכם בדברים טובים, כי על כל פנים ד' אלקיהם אוהב אותם אהבה גמורה ולא
יעזבם ולא יטשם לנצח ולא ישכח את ברית אבותיהם, ואפי' בשעת הזעם עינו צופיה על דרכיהם, ובזכרם
את כל הטוב והחסד אשר עשה הקב"ה עמהם בארבעים שנות מסעיהם אף ע"פ שהכעיסוהו תמרורים, מזה
יָבִינו לדעת כי לעולם יהיה כך, ואפילו אם ייסר לבו ליסרם כדי רשעתם אינו אלא מוסר אב רחמן
המדריך את בנו מחמל נפשו בדרך טובה להיטיבו באחריתו. וכראות משה שהעם מתחילים להתפזר קראם
שנית לעמוד על עמדם, וכן נאמר ביעקב (בראשית מט, א) ויקרא יעקב אל בניו וגו' האספו וגו' הקבצו
וגו' אע"פ שלא הלכו מלפניו כי לא יתכן שיעזבו מטתו בשעה שהוא חולה, אלא אמר להם האספו הקבצו
ואל תלכו מזה. — **אתם ראיתם.** כי על בני י"ס לא נגזרה גזרת במדבר הזה יתמו. — (ב) **המסות.**
נסה. — (ג) **לב לדעת.** להבינם ולהכיר את הטוב האמתי. — **עד היום הזה.** שקבלתם את כל
הדברים המוכרים בשמחה אות הוא שכבר הבינותם את הדברים כראוי. — **לדעת.** ידע. — **לראות.**
להתבונן היטב לעומק הדברים. — **ואזנים.** אזן. — **לשמע.** להבין את הנשמע כמו הבין לשמוע משפט
(מ"א ג, יא). — (ד) **ואולך.** ילך, הפעיל. — **ארבעים.** רבע **במדבר.** דבר. — **בלו.** בלה. —
שלמתיכם. שלם. אפי' השלמות התחתונות הנוגעות אל הבשר ומלאות זעה גם כן לא בלו מעליכם
(ראה מש"כ לעיל כב, ג) ואע"פ ששם שמלה כלליה הוא בגד עליון חשוב שיוצאין בו בשוק, אבל כאן הוא
בגד פשוט שמתכסה בו בלילה לפי שהוא רחב (שמות כב, כו) ע"ש. — **ונעלך.** נעל. — (ה) **לחם לא אכלתם.**

וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־
חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃
ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי
וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית
הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

פ פ פ

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל
אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב
מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ יא לְעָבְרְךָ

בברית

—שרשים והערות—

כי לא הוצרכתם אליו בשביל המן, וכן יין ושכר בשביל הבאר.— אכלתם. אכל קל.— שתיתם. שתה קל.— תדעו. קל.— כי אני ה' אלקיכם. שכינה מדברת מתוך גרונו. אבל זה תדעו כי אני עמכם בכל עת אפי' בשעה שאתם חוטאים לפני.— (ו) ותבאו. בוא, קל.— המקום. קום.— ויצא. יצא, קל.— לקראתנו. קרא.— למלחמה. לחם.— ונכם. נכה, הפעיל.— (ז) ונקח. לקח, קל.— ונתנה. נתן, קל.— ולחצי. חצה, וגם מזה תוכלו לשפוט מישרים עד כמה גברו חסדי ד' עליכם אפי' בשעת החטא שהרי אז גרמתם במעשיכם כי נגזר עלי ועל אהרן להלקח מאתכם.— (ח) ושמרתם. שמר, קל.— הברית הזאת. את הברית האחרונה אשר כרתי עמכם בחורב כבר הפרתם פעמים רבות, בבקשה מכם שמרו נא את הברית האחרונה הזאת.— ועשיתם. עשה, קל, אבל לא ברית ברעיון ובדברים בעלמא אני מבקש מכם, כאותה הברית של הלאומיים החדשים שקוראים את עצמם יהודים מבלי עשות כתורת היהודים. אלא ברית במעשה אני דורש מכם.— אתם את דברי הברית.— תשכילו. שכל, הפעיל.— (ט) אתם. אנת.— נצבים. יצב, נפעל.— כלכם. כלל.— לפני. פנה.— ראשיכם. ראש.— שבטיכם. שבט. ראשי שבטיכם הם נשיאי המטות. כלומר מן הגדול עד הקטן, כלכם עומדים היום לפני ד' דהיינו לפני ארון ברית ד'.— זקניכם. זקן, הם השופטים.— ושטרכם. שטר (געריכטס-פאללציעהער).— כל איש ישראל. כלל ופרט וכלל כדרך המקראות.— טפכם. טפף.— נשיכם. אנש.— וגרך. גור, גרי הצדק.— מחניך. חנה, שנתישבו בכל שבט ושבט.— מחטב. חטב=חצב.— עציך. עצה.— מימך. מוי (תרגום תהלים ואיוב). קבלו רבותינו שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע ורמו אותו וקבלן ונתן לחטבי עצים ושואבי מים. כ"ה גירסת רש"י כאן, אבל בתנחומא הגירסא שבאו אצל משה ולא קבלן ובאו אצל יהושע וקבלן, והמאמר מחטב עציך עד שואב מימיך נאמר על שם העתיד, אבל בגמ' (יבמות ע"ט א') משמע כגי' רש"י שבאו ורמו אותו וקבלן ונתן דאמרינן התם נתינים משה גזר עליהם להאי דרא ופירש"י על חוטבי עצים שהיו בימיו, משמע שהיו בימיו חוטבי עצים ושואבי מים ובלא ספק בשביל רמאותם.— (יא) לעברך. לעשותך עובר בברית

בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת
עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא
יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלֹא אִתְּכֶם
לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה
הַזֹּאת׃ יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃
שלישי טו כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ

מצרים

—שרשים והערות—

דרך כורתי ברית לעבור בין בתרי בעלי חיים כמו באברהם ובירמיה (לד, יח).— **ובאלתו.** אלה (שופטים יז, ב) אבל לא נשתנה כדרך נחי העין.— **עמך.** עמם. כשני אוהבים נאמנים (בראשית ג, ו) (יב) **הקים.** קום הפעיל.— **אתך** אות.— **לעם.** עמם.— **יהיה.** היה קל.— **דבר לך.** אנכי ד' אלקיך (שמות כ, ב).— **נשבע.** שבע, נפעל.— **לאבתך.** אבה.— (יג) **לבדכם.** בדד.— (יד) **כי.** כי אם.— **ישנו.** ישש, והנון תמורת אות הכפל.— **עמד היום.** שכבר נולד.— **איננו פה עמנו.** שעתיד להולד אבל נשמתו כבר ישנה במציאות, והיא - בין שהיתה שם באותו מעמד כדעת ר' אליעזר בן הורקנוס בפר"א פמ"א. וכל העתידים להבראות עד סוף כל הדורות שם עמדו וכו', ובין שלא היתה שם כדעת שמות רבה פכ"ח. עמנו עומד היום אין כתיב כאן אלא עמנו היום אלו הנשמות העתידין להבראות שאע"פ שלא היו באותה שעה כל אחד ואחד קבל את שלו ע"כ. מ"מ תנאי התורה הקב"ה עם כל הנשמות שבשעת הולדן יחולו עליהן הברית והאלה.— (טו) **כי אתם ידעתם.** ומה שאני חוזר כל כך להזהירכם בפעם הזאת באזהרה אחר אזהרה באיומים נוראים ובקללות נמרצות וביחוד על עבודה זרה, שני טעמים בדבר. (א) כי אתם ידעתם מן הימים הרבים אשר ישבנו בארץ מצרים וכמו כן מן הימים אשר עברנו בקרב הגוים והסכנתם לראות בתוכם המון שקוצים וגלולים הנעשים מעץ ואבן, שלפי דברי אשר דברתי באזניכם פעמים רבות לַמְרות פני עליון כלמו, והקב"ה שונא אותם בשביל זה תכלית שנאה, ובכל זאת ראיתם גם **כסף וזהב אשר עמהם.** כלומר העושר הגדול הנמצא בתוכם והצלחה הגדולה שהם מצליחים בכל משלח ידיהם, ותעלה על לבכם מחשבה זרה שעשרם והצלחתם באו להם מן השקוצים והגלולים ההם, כי דרך האלילים להצליח את עובדיהם, (ב) ואת שנית, בראותכם שאני מחדש עמכם עכשו ברית חדשה לעבוד את ד'—תחשבו בלבכם שהברית הראשונה אשר כרתי עמכם בחורב כבר נתבטלה ואם כן הרשות בידכם שלא לקבל את הברית הזאת ותהיו חפשים לנפשכם לעשות מה שלבכם חפץ, ובכן תאמרו בלבבכם **שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך,** לא אקבל עלי את הברית ולא תחול עלי הקללה, אהיה ככל הגוים החיים על גלוליהם ואין להקב"ה עמי דבר לפיכך אני צריך להזהיר אתכם באזהרה אחר אזהרה ולאיים עליכם באיומים נוראים כדי להוציא מלבכם את הטעות הזאת ולהודיע לכם שהברית הראשונה אשר קבלתם עליכם בחורב בחפץ לבבכם ואמרתם **כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע** לא בטלה ולא תוכל להתבטל כל ימי השמים על הארץ, מובן הדבר **כי לא יאבה ה' סלח לכם** בראותו כי עברתם את הברית הראשונה. והצלחת הגוים עובדי הגלולים אשר הסכנתם לראות, לא פסלם עשה ולא נסכם נוה, אלא הקב"ה הצליחם לשעה עד יבא יומם, כמו שבא יומם של המצרים והכנענים והמדינים וסיחון ועוג וירדו מעל במתם, ככה ירדו גם האבירים המוצלחים האלה והיו כלא היו וגלוליהם

מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עֲבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃
טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף
וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ
מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ
בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־
דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־
לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־

הצמאה

—שרשים והערות—

לא יועילו ביום אף ד' כי אין בהם כח להציל.— **ידעתם.** ידע, קל.— **ישבנו.** ישב קל.— **עברנו.** עבר, קל.— **הגוים.** גוי.— (טז) **ותראו.** ראה, קל.— **שקוציהם.** שקץ.— **גלליהם.** גלל.— **עץ ואבן.** אשר נעשו מעץ ואבן ועדיין עץ ואבן הם ורוח אין בקרבם.— **כסף וזהב.** כנוי לעשר וגדולה, ואליהם גם את העשר והגדולה הנמצאים בתוכם.— (יז) **פן.** המסופק בדבר פונה לכל צדדי האפשר.— **משפחה.** שפח.— **אלהינו.** שבאמת הוא כבר אלהי כלנו על ידי הברית הראשונה.— **ללכת.** ילך, קל, להתרחק מעמו.— **לעבד.** עבד, קל.— **שרש פרה ראש ולענה.** שרש כלומר דעה זרה בלתי נגמרת עדיין כל צרכה אבל היא מוכשרת לפרות בקרב הימים ראש ולענה.— **ראש.** (גיפט).— **ולענה.** (ווערמוטה).— (יח) **בשמעו.** שמע, קל.— **האלה הזאת.** הכתובה בפרשת תבא יחשוב בלבו מה לי ולצרה הזאת לא אכנס בברית החדשה ואפטר מן האלה הנוראה.— **והתברך.** ברך, התפעל, יחשוב עצמו ברוך ומאושר, כמו מתעשר מתרושש (משלי יג, ז) עושה עצמו כעשיר ורש, התפאר עלי (שמות ח, ה) עשה את עצמך חכם מפואר, כי על כל יתגדל (דניאל יא, לז) יחשוב עצמו לגדול.— **בלבבו.** לבב.— **לאמר.** אמר, קל, גם לחבריו.— **שלום.** שלם, עלי לא תחול הקללה הנוראה.— **כי בשררות לבי אלך.** אע"פ שאלך בשרירות לבי ולא בדרך התורה, תיבת כי כטעם אע"פ כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא, ה) אע"פ שחטאתי לך הרבה מ"מ אני מעיז פני לבקש ממך רפואה, וכן ילך נא ד' בקרבנו כי עם קשה ערף הוא (שמות לד, ט) אע"פ שעם קשה ערף הוא וזאת היתה אצלך הסבה לבלתי לכת בקרבם כמו שאמרת (שם לג, ג) כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה, מ"מ אני מרהיב בנפשי עז לבקש ממך זאת, וכן והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ (שם יט, ה) אע"פ שכל הארץ לי היא מ"מ אתם תהיו סגולתי.— **בשררות.** שרר=שור (לעיל כז, טו) שניהם לשון הבטה אלא ששור מרחוק ורובו לטוב, כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד, יז) ושור שחקים (איוב לה, ה) ותקותי מי ישורנה (שם יז, טו), ושרר מקרוב וכלו לרע ככל שררות לב שבמקרא שאיננו רואה את הנולד רק ההנאה הקרובה, ואלהים יראני בשוררי (תהלים נט, יא) הם המחפשים עולות להרע לי תיכף, ותרגום שררות לב (הערצענס-אנשויאונגען).— **ספות.** ספה, בקשור על מורה על הוספה כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כט, א) ספות חטאת על חטאת (שם ל, א), ובקשור יחס הפעול מורה על כליון והשחתה כמו וגם את הזקן תספה (שם ז, כ) מבקשי נפשי לספותה (תהלים מ, טו).— **הרוה.** רוה.— **הצמאה.** צמא, שמות התאר תחת שמות המקרה רְוָיָה וצמאון, כמו והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובדיה ח) תחת חכמה, ושמתי פקודתך שלום ונגשיך צדקה (ישעיה ס, יז) תחת ונגישתך, כי לד' המלוכה ומושל בגוים (תהלים כב, כט) תחת והממשלה: ומשל הוא בפי כסילים מלאי תאוה, למען תספה רְוָיַת הדודים אשר אֲאַוֶּה תמיד את הצמאון לתאות בשרים, ולפיכך לא אתן ידי אל הברית החדשה הזאת למען אוכל ללכת בשררות לבי ולא אירא

הַצְּמֵאָה׃ יט לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן
אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה
הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם׃ כ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃
כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם
וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת
הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃
כב גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא
תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה
אַדְמָה וּצְבִיִּם* אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃
כג וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ

הזאת

*) וצבוים קרי

—שרשים והערות—

רע, כי הברית הראשונה כבר הופרה, כך יחשוב הכסיל בלבו, אבל טעה טעות גדולה.— (יט) **לא יאבה ה' סלח לו.** לא ימחל לו את הברית הראשונה אשר כרת אתו בחורב, ואעפ"י שלא יקבל עליו את הברית החדשה הרי הוא משועבד כבר להקב"ה ע"י הברית הראשונה שלא נתבטלה מעולם ולא תוכל להתבטל, והברית הזאת לא באה אלא לחזק את הראשונה ולהראות חיבתכם לפני הקב"ה שבכל יום ויום הנכם בעיניו ככלה בשעה הראשונה כמו שנאמר (לעיל כ"ז, ט) היום הזה נהיית לעם כאלו עכשו כרת עמכם את בריתו, ואפי' הברית על תורה שבעל פה לא חדשה היא לגמרי כי כבר כתובה בתורה (שמות לד, כז) כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (גטין ס' ע"ב).— **יאבה.** אבה, קל.— **יעשן.** עשן, קל.— **אף.** אנף.— **וקנאתו.** קנא (אייפער) כאדם המקנא לאשתו המשועבדת לו ע"י הקדושין, והאיש הזה ג"כ כבר משועבד להקב"ה ע"י הברית הראשונה.— **ורבצה.** רבץ, קל.— **הכתובה.** כתב, קל.— **בספר הזה.** במשנה תורה.— **שמו.** שמה.— **מתחת.** מן תחת.— (כ) **והבדילו.** בדל, הפעיל. **לרעה.** רוע.— **שבטי.** שבט.— **אלות.** אלה.— **הברית.** ברת.— **בספר התורה.** גם בספר ויקרא.— (כא) **ואמר.** עד כאן דבר מן היחיד איש או אשה המבקש להחלץ מן הברית. עכשו ידבר מן הצבור משפחה או שבט, ורמז על עשרת השבטים שנאמר (מ"ב יז, טז) ויעזבו את כל מצות ד' אלהיהם וגו' עד אשר הסיר ד' את ישראל מעל פניו.— **הדור.** דור, זמן דירת האדם בארץ.— **האחרון.** אחר.— **בניכם.** בנה, והם בניכם.— **והנכרי.** נכר.— **רחוקה.** רחק, אשר לא הכירו את ישראל ולא ראו חטאתיהם.— **וראו,** ראה קל, כאשר יראו הנכרים האלה.— **מכות.** נכה.— **תחלאיה.** חלא=חלה.— **חלה.** אשר שם (כב) **גפרית.** גפר.— **שרפה** שרף, כמו שרופה, קל, כאלו כל ארצה (איהר באדען) שרופה על ידי גפרית ומלח, עד אשר.— **תזרע.** זרע, נפעל.— **תצמח.** צמח, הפעיל.— **יעלה.** עלה, קל.— **כמהפכת.** הפך.— **ובחמתו.** יחם, כמו מן ישן יען נאמר שנתו עינתו.— (כג) **ואמרו כל הגוים.** כראות הגוים הנכרים את כל־זאת יתמהו

הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר
עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם
בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם
וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ כו וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא
עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ כז וַיִּתְּשֵׁם
יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם
אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כח הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְהַנִּגְלֹת לָנוּ* וּלְבָנֵינוּ* עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ ס רביעי שני כשהן מחוברין ל א וְהָיָה כִי־
יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר

*) נקוד

נתתי

—שרשים והערות—

זה אל זה ויאמרו.— חרי. חרה.— (כד) ואמרו. אליהם בניכם בדור האחרון, הנכרים לא ימצאו פתרון לשאלתם עד אשר ישיבו להם בניכם אשר ידעו אתכם ואת הנהגתכם בארץ הזאת תשובה אמתית, כי יתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בה' (ויקרא כו, מ). וסדר המקראות כך הוא, ואמר הדור האחרון (והם בניכם) והנכרי, כלם יאמרו הנכרי ישאל ובניכם ישיבו, ומפרש בתחלה שאלת הנכרים ואמרו כל הגוים ואח"כ מפרש תשובת הבנים ואמרו על אשר עזבו וגו'.— על. על דבר.— עזבו. עזב, קל, אבותינו.— את ברית. את הברית הראשונה בחורב.— עמם. בחיבה יתרה (בראשית ג, ו).— בהוציאו. יצא, הפעיל.— (כה) וילכו. ילך, קל, בשרירות לבם הרע.— ויעבדו. עבד, קל.— וישתחוו. שחה, התפעל.— ידעום. ידע, קל, לא ידעו אותם אבותינו מנעוריהם.— ולא חלק. להם. הקב"ה, הבנים מדברים את הדברים כאלה עם האומות רחוקות אשר שאלו מהם פתרון השאלה הגדולה על מה עשה וגו'? והאומות האלה כלם עובדי אלילים המה, לפיכך אין נכון לבזות אליליהם בפניהם ולומר להם כי הבל המה מעשה תעתועים. אלא יאמרו אליהם בנימוס ובלשון נקיה כי הקב"ה לא חלק אותם להם לאלהים והקפיד מאד על עבודתם.— (כו) ויחר. חרה, קל.— להביא. בוא, הפעיל. ויעד בהם ע"י עבדיו הנביאים להביא עליה וגו' כמ"ש (מ"ב יז, יג).— הקללה. קלל.— בספר הזה. בכל התורה כלה.— (כז) ויתשם. נתש, קל, בתחלה קלל את הארץ, ואח"כ גרש אותם מעליה לגמרי.— מעל. מהיות עוד על אדמתם.— וישלכם. שלך, הפעיל.— אחרת. אחר.— (כח) הנסתרת. סתר, נפעל, אחרי אשר השלים משה את התראתו הגדולה בתור הקדמה לברית החדשה, הוסיף להטיל עליהם ערבות על כל הדברים האלה, שכל איש ערב בעד רעהו על קיום התורה, ואמר להם דעו אפוא כי האשמות הנסתרות אשר יעשה כל אדם בסתר אהלו ואין בידינו למחות הן מסורות לה' אלהינו. להביאם במשפט. אבל הנגלות מסורות לנו ולבנינו להשגיח עליהן כי ערבים אנחנו איש בעד רעהו.— והנגלת. גלה, נפעל.— עד עולם. כך יהיה עד עולם.— לעשות. עשה, קל.— התורה. ירה.— (א) כי יבאו. כאשר יבאו. בפרשה הבאה מבטיח להם על דבר התשובה, שהתשובה מועלת אפי' על הפרת ברית ואפי' ליחיד שכבר נגמר דינו בשמים למחות את שמו מתחת השמים (לעיל כט, יט). וכחה גדול

נתתי לפניך והשבת אל־לבבך בכל־הגוים אשר
הדיחך יהוה אלהיך שמה׃ ב ושבת עד־יהוה אלהיך
ושמעת בקלו ככל אשר־אנכי מצוך היום אתה
ובניך בכל־לבבך ובכל־נפשך׃ ג ושב יהוה אלהיך
את־שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל־העמים אשר
הפיצך יהוה אלהיך שמה׃ ד אם־יהיה נדחך בקצה
השמים משם יקבצך יהוה אלהיך ומשם יקחך׃
ה והביאך יהוה אלהיך אל־הארץ אשר־ירשו אבתיך
וירשתה והיטבך והרבך מאבתיך׃ ו ומל יהוה

אלהיך

—שרשים והערות—

כל כך שמהפכת את העונות לזכיות להיטיבו ולהרבותו יותר מאבותיו הצדיקים (לקמן פסוק ה'). ודבר זה לא שמענו בפרשיות הקודמות שבתורה, כי בקללות שבתורת כהנים אמר ענין התשובה עד כמה כחה גדול להסיר העונש, כמו שנאמר שם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם וזכרתי את בריתי וגו' כלומר בשביל הברית הכרותה עם אבותיהם אהיה מוכרח לקבל תשובתכם. אבל אם תיטיב התשובה את כל הרעות אשר עשו וגם הפרת הברית הנזכר שם (כו, מו) ותהפוך העונות לזכיות — זאת לא אמר. גם לא נזכר שם אלא הפרת הברית של הצבור שכחם גדול ביותר כי כל הפרשה נאמרה שם בלשון רבים, ובפרשת ואתחנן (ד, ל) שאמר תועלת התשובה גם ליחיד כמו שנאמר שם ושבת עד ד' אלקיך ושמעת בקולו, חסרים שם שני דברים, [א] קבלת התשובה על הפרת הברית, כי שם לא נאמר אלא שהתשובה מועלת אפי' על עבודת אלילים החמורה מכל העברות — אבל רק בתור חטא ופשע ולא בתור הפרת ברית כמו שנאמר כאן (ב) הסליחה בעצמה איננה סליחה גמורה אלא שלא ירפהו ולא ישחיתהו לגמרי ולא ישכח את ברית אבותיו, אבל להיטיב את כל הרעה ולהשיבו לקדמתו כמו שהיה לפני החטא ואף כי להיטיבו ולהרבותו מאבותיו — זאת לא אמר שם, ובא מרע"ה וביאר כאן ענין כח התשובה בפרט. — **הדברים** דבר. — **האלה**. אל. — **הברכה**. על קיום הברית והקללה, על הפרתה. — **נתתי**. נתן קל. — **לפניך**. פנה, הצעתי לפניך. — **והשבת**. שוב. הפעיל. — **לבבך**. לבב (ווירסט דיך **איבערלעגען**). — **הדיחך**. נדח. הפעיל. — **שמה**. לאהין. **שם**. **דארט**. — (ב) **ושבת**, שוב, קל, וכאשר תשוב עדיו בשעור שהתרחקת ממנו. — **ושמעת**. שמע, קל. — **בקלו**. קול. — **מצוך**. צוה. פִּעֵל. — **אתה**. אנת. — **ובניך**. בנה. — **נפשך**. נפש, תשוב עד ד' במסירת נפש. — (ג) **ושב**. קל, היה ראוי להיות וְהֵשִׁיב בהפעיל כי בקל רובו עומד, אך נמצא לפעמים גם יוצא כמו שב את שבות איוב (איוב מב, י) שב ד' את גאון יעקב (נחום ב, ג) ושבתי את שבותכם (ירמיה כט, יד). — **שבותך**. שבה (**דיינע געפאנגענשאפט**). — **ורחמך**. רחם פִּעֵל, בתחלה יתנך לרחמים לפני שוביך ולא יוסיפו להרע לך כמו שהיה במצרים שבתחלה פסקה העבודה מאבותינו (ר"ה י"א ע"א). — **ושב**. עומד, ואח"כ יקבצך. — **וקבצך**. קבץ, פִּעֵל. — **העמים**, עמם. — **הפיצך**. פוץ, הפעיל. — (ד) **נדחך**. נפעל (**פערשטאססענהייט**) נִדָּח תאר (ירמיה ל, יז) תחת מקרה (איכה ב, יד) מַדּוּחַ (לעיל כט, יח). — **בקצה השמים**. בקצה האופק לפי ראות עיניך. — **משם**. אפי' משם. — **יקחך**. לקח קל. — (ה) **ירשו וירשתה**. ירש, קל. — **והיטבך**. יטב. הפעיל. — **והרבך**. רבה. הפעיל. — **מאבתיך**. אבה, יותר מאבותיך הצדיקים, כי כל אשמותיך יהפכו לך לזכיות. — (ו) **ומל**. מול, קל. ואני

אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי
שלישי כשהן מחוברין ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת
הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה
תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀
מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי
אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב
כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ
וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי

מצוך

—שרשים והערות—

מבטיח לך כי אז והגלות לא תוסיף לחטוא עוד. — **זרעך**. זרע.— **לאהבה**. אהב, מקור קל בתוספת הא והפתח להרחבת האות הגרונית כמו לְאַשְׁמָה בה (ויקרא ה, כו) **חייך**. חיי, למען תחיה לעולם.— (ז) **ונתן**. והאלות הכתובות בספר התורה לא יתבטלו אז מן המציאות כמו שהתורה לא תתבטל, אבל מה לך בזה הרי אתה לא תוסיף לחטוא עוד? יתנם ד' על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך כי הוא קצף עליך מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א, טו).— **אויבך**. איב.— **שנאיך**. שנא. (עי' שמות כג, ד', ה).— **רדפוך**. רדף, קל. — (ח) **ואתה תשוב**. וגו'. אמנם לך גדול לכל האלות האלה בשביל אויביך ושונאיך אבל לא בשבילך כי אתה לא תוסיף לחטוא עוד אלא תשוב אל ד' אלקיך בתשובה שלמה.— (ט) **והותירך**. יתר, הפעיל, יתן לך הגאלה יתרה מן הגאלה הקודמת (רעים).— **מעשה**. עשה.— **ידך**. ידה.— **בפרי**. פרה.— **בטנך**. בטן.— **בהמתך**. בהם.— **אדמתך**. אדם.— **לטבה**. טוב **לשוש**. שוש, קל.— **לטוב**. לעשות לך טוב.— (י) **לשמר**. שמר, קל.— **מצותיו**. צוה.— **וחקתיו**. חקק.— **הכתובה**. כתב, קל, המצוה הכתובה.— **התורה**. ירה.— **כי תשוב**. סוף הענין שהתחיל בפסוק א' והשבת. וגו' ושבת וגו' ושב ה' וגו', כל זה יהיה לך כאשר תשוב אל ד', נראה מזה שתלה גאולת ישראל דוקא בתשובה כדעת ר' אליעזר (סנהדרין צ"ז ב'), גם מקפיד על תשובה גמורה **בכל לבבך ובכל נפשך**, אבל דניאל הודיע לנו בנבואתו שהקב"ה נחם על זאת ולא יקפיד כל כך על התשובה מצד ישראל אלא ככלות נפץ יד עם קדש (כמליצת מרע"ה לקמן לב, לו) כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב, כלומר כאשר יראה הקב"ה שכבר כלה כל כח ישראל ואין בהם עוד שום עוצר ועוזב, והו נפץ יד עם קדש שכבר כלו האומות לנפץ כח ידיהם, אז יגלה לפניהם ויאמר להם **ראו עתה כי אני אני הוא** אני אשיב שבותכם (ארחמכם) תכלינה כל אלה (דניאל יב, ז), ואולי יתן אז בלבנו לשוב אליו באמת.— (יא) **כי המצוה הזאת**. בפסוק הקודם אמר **לשמר מצותיו וחקתיו**. העיר כאן על זאת בתור הערה כי אמנם החקים הם באמת נפלא"ם ורחוקים מהבין טעמיהם, אבל המצוה לא

מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃
יב לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה
וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר
לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ
וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר
מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי ומפטיר רביעי כשהן
מחוברין טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־
הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר
מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יז וְאִם־
יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד
תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה
עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יט הַעִדֹתִי

בכם

—שרשים והערות—

נפלאה ולא רחוקה מבינתך כלל וכלל.— **נפלאת.** פלא (אונפערשטאנדליך).— **רחקה.** רחק, במדבר רבה (פ״ב סי׳ ה׳) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך מה הטרחתי לך שמא אמרתי לך הביאו לי עולות מן החיות שבהרים וכו׳ שמא הטרחתיך להביא לפני מבהמה שאינה ברשותך? לא צויתי אלא מהבהמה שברשותך שנאמר שור או כשב או עז כי יולד, ע״כ, ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא שור או כשב סי׳ ע״א הדא קריאת שמע פרוזדגמא שלי היא, לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי לכם שתהיו קורין אותה לא עומדין על רגליכם ולא פורעין את ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, ע״כ.— (יב) **לא בשמים היא.** באור על נפלאת, רעיונות המצוה אינם רמים ונשגבים מבינת אנוש.—**יעלה.** עלה, קל.— **וישמענו.** שמע, הפעיל.—**ונעשנה.** עשה, קל.— (יג) **ולא מעבר לים היא.** באור על רחקה (הראב״ע).—**לים.** ימם.—**יעבר.** עבר, קל.— (יד) **כי.** באמת.—**בפיך.** פה. למוד התורה.— **ובלבבך.** טהרת הלב.— (טו) **ראה נתתי וגו׳.** שעור הכתובים את אשר אנכי מצוך היום לאהבה וגו׳ הם נתתי לפניך שני דרכים, ואתה תבחר.— **נתתי.** נתן, קל.— **החיים.** חיי.— **הרע.** רוע.— (טז) **ומשפטיו.** שפט.— **וחיית.** חיה, קל.—**ורבית.** רבה, קל.—**וברכך.** ברך, פעל.— (יז) **יפנה.** פנה, קל, לא תטה לבך לדברי, או שתקיים המצות בלי שימת הלב אלא כמצות אנשים מלומדה.— **ולא תשמע.** ולא תבין את אשר תעשה.— **ונדחת.** סוף סוף תִּנָּדַח מאחרי ד׳, ואע״פ שתצא ידי חובתך בקיום המצוה בשעתה, כי מצות אינן צריכות כוונה, מ״מ אינך בטוח לבלתי הִנָּדַח, כי רק הכונה שומרת רגלי האדם מנדיחה. **והשתחוית.** שחה, התפעל.— **ועבדתם.** עבד, קל.— (יח) **הגדתי.** נגד,

בָּכֶם֙ הַיּ֔וֹם אֶת־הַשָּׁמַ֖יִם וְאֶת־הָאָ֑רֶץ הַחַיִּ֤ים וְהַמָּ֙וֶת֙
נָתַ֣תִּי לְפָנֶ֔יךָ הַבְּרָכָ֖ה וְהַקְּלָלָ֑ה וּבָֽחַרְתָּ֙ בַּֽחַיִּ֔ים לְמַ֥עַן
תִּחְיֶ֖ה אַתָּ֥ה וְזַרְעֶֽךָ׃ כ לְאַהֲבָה֙ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ
לִשְׁמֹ֥עַ בְּקֹל֖וֹ וּלְדָבְקָה־ב֑וֹ כִּ֣י ה֤וּא חַיֶּ֙יךָ֙ וְאֹ֣רֶךְ יָמֶ֔יךָ
לָשֶׁ֣בֶת עַל־הָאֲדָמָ֗ה אֲשֶׁר֩ נִשְׁבַּ֨ע יְהוָ֧ה לַאֲבֹתֶ֛יךָ
לְאַבְרָהָ֛ם לְיִצְחָ֥ק וּֽלְיַעֲקֹ֖ב לָתֵ֥ת לָהֶֽם׃

פ פ פ

לא א וַיֵּ֖לֶךְ מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֛ר אֶת־הַדְּבָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה אֶל־כָּל־
יִשְׂרָאֵֽל׃ ב וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם בֶּן־מֵאָה֩ וְעֶשְׂרִ֨ים
שָׁנָ֤ה אָנֹכִי֙ הַיּ֔וֹם לֹא־אוּכַ֥ל ע֖וֹד לָצֵ֣את וְלָב֑וֹא וַֽיהוָה֙
אָמַ֣ר אֵלַ֔י לֹ֥א תַעֲבֹ֖ר אֶת־הַיַּרְדֵּ֥ן הַזֶּֽה׃ ג יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ
ה֣וּא ׀ עֹבֵ֣ר לְפָנֶ֗יךָ הֽוּא־יַשְׁמִ֞יד אֶת־הַגּוֹיִ֥ם הָאֵ֛לֶּה
מִלְּפָנֶ֖יךָ וִירִשְׁתָּ֑ם יְהוֹשֻׁ֗עַ ה֚וּא עֹבֵ֣ר לְפָנֶ֔יךָ כַּאֲשֶׁ֖ר
דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ שני ד וְעָשָׂ֤ה יְהוָה֙ לָהֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֗ה

לסיחון

—שרשים והערות—

שהעמדתי לעדים.— החיים וגו׳ הברכה וגו׳. מה שנתתי לפניך את הברכות והקללות אין זה בתור גמול ועונש אלא נמשך טבעי (נאטירליכע פאלגע), קיום המצוה יביא לך את החיים ובטולה גורם המות, כרופא הנותן ביד החולה סם חיים וסם מות ואומר לו אתה תבחר את הטוב לך.— ובחרת. בחר, קל.— (כ) לאהבה. מה שצויתיך להתרגל באהבת השם אין זה אלא בשביל שאני יודע שזה גורם לך חיים ואריכות ימים.— ולדבקה. דבק, מקור קל בהוספת הא כמו לְאָכְלָה (ויקרא כה, ו), לִדְבֹּק בדרכי הקב״ה ובמדותיו (סוטה י״ד א׳).— לשבת. ישב, קל.—לתת. נתן, קל.—

וילך ילך, קל.— וילך משה. אחר שהשלים את הדברים מפרשה ויקרא משה אל כל ישראל (לעיל כט, א) עד סוף נצבים, קמו כל ישראל והלכו איש לביתו להתבונן בכל דבריו ולשום אליהם לבם, אז הלך משה בכל מחנה ישראל אצל כל איש ואיש באהלו וחזר לפניהם תכן הדברים בקצרה (כמו שנאמר וידבר) כי ביום מותו לא היה לו פנאי להאריך עוד, גם עורר אותם במקומות אחדים אשר לא הבינו כראוי; ואחר כך אמר להם עוד מפסוק ב׳ ואילך.— וידבר. דבר, פִּעֵל.— (ב) ויאמר. אמר, קל.— בן. בנה.— ועשרים. עשר.— היום. היום מלאו ימי.— אוכל. יכל, קל, משפטו אִיכַל כמו אינק אישב, אינני רשאי עוד כמו לא תוכל לאכל בשעריך (לעיל יב, יז) כי כבר נטלה המשרה ממני ונתנה ליהושע.— לצאת. יצא, קל.— ולבוא. בוא, קל.— וה׳ אמר אלי. והטעם כי ד׳ אמר אלי וגו׳.— תעבר. עבר, קל.— (ג) ה׳ אלקיך. ובאמת אינך צריך לי עוד כלל, כי בנוגע אל המלחמה הנה ד׳ אלקיך עובר לפניך, ובנוגע אל ההנהגה יהושע עובר לפניך.— ישמיד. שמד, הפעיל.— הגוים. גוי.— וירשתם. ירש, קל.— (ד) לסיחון ולעוג. אתה חושב בלבך שאני בגבורתי נצחתים, אבל באמת לא כן הדבר כי ד׳ אלקיך השמיד אותם.— מלכי. מלך.— ולארצם. ארץ, שנתנה לנו, או פירושו ליושב

לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד
אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־
הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ
וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ
עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי חמישי כשהן מחוברין
ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל
חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה
אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ
לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב
מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי
הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
רביעי י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים
בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל
לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר
תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃

הקהל

— שרשים והערות —

ארצם כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מא, נז).— (ה) **ונתנם.** נתן, קל.— **לפניכם.** פנה.— **ועשיתם.** עשה, קל.— **צויתי.** צוה, פִּעֵל, לבלתי החיות בהם כל נשמה ולאבד כל תועבותיהם.— (ו) **חזקו.** בכח גבורתכם.— **ואמצו.** בלבבכם ובאמונתכם בד'.— **תיראו.** ירא, קל, מפני גבורתם.— **תערצו.** ערץ, קל, מפני אמץ לבם.— **עמך.** עמם.— **ירפך.** רפה, הפעיל, לא יחליש את גבורתך.— **יעזבך.** עזב, קל, ומאחר שלא יעזבך אל יפול לבך עליהם.— (ז) **ויקרא.** קרא, קל.— **לעיני.** עין.— **תבוא את.** תבוא עם כתרגומו תלך אחרי עצת הזקנים.— **נשבע.** שבע, נפעל.— **לתת.** קל.— **תנחילנה.** נחל, הפעיל.— (ח) **יהיה.** היה, קל.— **תחת** חתת, נפעל.— (ט) **ויכתב.** כתב, קל.— **התורה.** ירה.— **הכהנים.** כהן.— **הנשאים** נשא, קל, בתחלה נשאוהו הלוים בני קהת, וכשנתרבו הכהנים בני אהרן נשאוהו המה, ומסר את התורה לידיהם לשומה בתוך הארון.— **זקני.** זקן, הם חכמי ישראל אעפ שאינם כהנים, השליט גם אותם עליה, כי התורה נתונה לכל הרוצה ללמוד.— (י) **מקץ** קצץ ויש קנץ (איוב יח, ב).— **שנים.** שנה.— **במועד.** יעד.— **השמטה.** שמט, בתחלת השנה השמינית שהרבה דיני שמטה נוהגים בה כגון קציר של שביעית היוצא בשמינית.— **בחג.** חגג.— **הסכות** סכך.— (יא) **לראות.** ראה, נפעל, כמו שנאמר (לעיל טז, טז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו' **במקום.** קום.— **יבחר.** בחר.— **התורה הזאת.** המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים.— **נגד כל**

יב הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃
יג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ
חמישי ששי כשהן מחוברין יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ
יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד
וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
טו וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן
עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב
עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־
בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא

ועזבתים

—שרשים והערות—

ישראל. במעמד כלם. — **באזניהם.** אזן, באופן שיכנסו הדברים באזניהם. — [יב] **הקהל.** קהל, הפעיל. — **האנשים.** אנש. — **והנשים.** אנש. — **והטף.** טפף וי"א טוף, אפי' הקטנים המתגלגלים בפיס חוצות וצריכים להוריהם מצוה להביאם כדי שיתרגלו לשמוע דברי תורה, כי הא מעשה דאמיה דר' יהושע בן חנניה (ירושלמי יבמות פ"א ה"ו) שספר עליה יונתן בן הרכינס זכור אני שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית המדרש בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה. ולפיכך קרא עליו ריב"ז אשרי יולדתו. — **וגרך.** גור, אלו גרי הצדק. — **בשעריך.** שער. **למען.** מן ענה (דָּעם ענטשפּרעכענד). — **ישמעו.** שמע, קל. — **ילמדו.** למד, קל, אלה הראוים לשמוע ישמעו ואלה הראים ללמוד ילמדו. — **ושמרו.** שמע, קל. — [יג] **ובניהם.** הקטנים והם הטף אע"פ שאינם מבינים כלל. — **ידעו.** ידע. קל. — **ישמעו ולמדו.** תכשרו על ידי זה לשמוע וללמוד בקרב הימים. — **ליראה.** מקור קל בתוספת הא. — **הימים.** יום. — **חיים.** חיי. — **האדמה.** אדם. — **שמה.** אל המקום' הנזכר. — **לרשתה.** ירש, קל. — [יד] **הן** (פירוואהר !). — **קרבו.** קרב, קל. — **למות.** מות, קל. — **והתיצבו.** יצב, התפעל. — **אצונו.** אפקידנו לנגיד על כל ישראל, כמו צויתי שופטים על עמי ישראל (ש"ב ז, יא) וצוך אלקים (שמות יח, כג) יתן בידך העוז והמשרה לעשות כזאת. — **וילך.** הלכו ממקומם ונכנסו באהל מועד והתיצבו לפני ד'. — [טו] **וירא.** ראה, נפעל. — **בעמוד.** עמד. — **ויעמוד.** קל. — [טז] **וקם.** קום קל, בלא ספק יגיעו ימים אשר יקום העם הזה לנטות מדברי התורה. — **אחרי.** אחר. — **נכר הארץ.** הגוים הנכרים אשר ישארו בארץ. — **בקרבו.** קרב, כי סוף סוף לא יגרש את כלם אלא ישאר בקרבם. — **ועזבני.** עזב, קל, **והפר.** פור, הפעיל. — **בריתי.** ברת, יגיע עד הפרת הברית לגמרי. — **כרתי.** כרת, קל **אתו.** אתת. — [יז] **אפי.** אנף. — **והסתרתי.** סתר, הפעיל, לא אעזבם לגמרי אלא אסתיר פני

וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ
רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין
אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר
אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי
פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־
הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם
לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

כי

—שרשים והערות—

ממנו.— **מהם.** בהיותם מחולקים לדעות שונות.— **לאכל.** אכל. קל. יהיה למאכל לכל אויביו.— **ומצאהו.** מצא. קל.— **רעות.** רוע.— **רבות.** רבב.—**וצרות** צרר, רעות כאלה הצוררות אשה לרעותה כגון מכות זבורא ועקרבא (חגיגה ה׳ ע״א תוס׳ ד״ה שנעשית) שרפואת האחת קשה לשניה.— **ואמר וגו׳.** סדר הנבואה הזאת כך הוא, בתחלה אמר **וזנה אחרי אלהי נכר הארץ** בלבו בלבד ולא במעשה, כי כך דרכו של הנוטה מדרך האמת מתחיל במחשבות פסולות ומסים במעשה, ובשביל זה אתחיל להסתיר פני מהם כערך מחשבותם הרעות כי על מחשבת עכו״ם הקב״ה עונש (קדושין ל״ט ב׳), והמה בראותם כי מצאום רעות רבות וצרות לא יתנו לב לומר שזה בא להם בשביל דעותיהם המשחתות, בראותם שהאומות מצליחים, נהפוך הוא כי יאמר כל אחד בלבו הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, כלומר בשביל שאינני רק חושב מחשבות והוגה דעות מפסשות מבלי עשות מעשה בפועל לעשות לי תמונה מיוחדת לאלהים ולהביאה בקרבי, כדרך שעושים שאר האומות שלכל אחד אלהיו בקרבו, לעובדי החמה חמנים ולעובדי הלבנה דמות נורות לבנות, לזה אלהי כסף ולזה אלהי זהב, ולפיכך הם מצליחים בכל דרכיהם כי אלהיהם קרוב אליהם ובקרבם הוא יושב, ואני אין לי אלוק כזה שיהיה יושב בקרבי וקרוב אלי, ואז יתחיל לעבוד עבודה זרה במעשה, וכמו שאמרו האנשים המקטרים לירמיהו הנביא (ירמיה מד, יח) ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו׳ חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו, ככה יחשבו התועים בלבם לספר מעשיהם, וכך היה סדר הטעות אצל אבותינו בימי קדם ככתוב במלכים (ב׳ יז, ז) בתחלה **וייראו אלהים אחרים** התחילו לירא מפניהם בלבם ולא עבדום עדיין ואח״כ **וילכו בחקות הגוים** לחקות מעשיהם ונימוסיהם ולהגות כמותם ואח״כ **ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה׳ אלהיהם** שאמרו כי הוא אינו משגיח בשפלים ומסר הנהגת העולם ביד צבא השמים וכיוצא בזה, ובאחרונה **ויבנו להם במות** וגו׳ **ויציבו להם מצבות ואשרים** וגו׳ **ויעבדו את הגלולים**, התחילו בדעות נפסדות וסיימו במעשה.— [יח] **ואנכי.** בראותי כי תחת לחשוב דרכם ולשוב אלי—עד יוסיפו סרה.— **הסתר אסתיר.** אוסיף להסתיר פני מהם כמו שנאמר (ויקרא כו, כז) ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, ונאמר (מ״ב יז, יח) ויתאנף ד׳ מאד בישראל ויסרם מעל פניו.— **כי פנה אל אלהים אחרים** לא די לו בזנות הלב אלא שפנה גם במעשה.— [יט] **כתבו.** כתב. קל.— **השירה.** שיר. היא שירת האזינו. חובה על כל איש ישראל לכתוב לו שירת האזינו. ולפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות חובה עליו לכתוב לו כל התורה כלה שיש בה שירת האזינו (רמב״ם ריש הלכות ספר תורה).— **ולמדה.** למד. פעל. אתה תלמד אותה להם לפני מיתתך.— **שימה.** שום. קל, בסדר נכון הנוח להבין (עירובין נ״ד ב׳) ועי׳ (ויקרא ו, ג).—**לעד.** עוד. לעדות, כמו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ, כז) שפירושו עדות שקר, בשירה הזאת כתוב שכך אמרתי מראש כמו שנאמר שם (לקמן לב, טו) **וישש אלך עשהו** שהפר בריתו ואח״כ **יקניאהו בזרים בתעבת יכעיסהו יזבחו**

ששי שביעי כשהן מחוברין כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן
וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־
בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת
וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי
זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם
אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי׃ כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה
אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה

תביא

—שרשים והערות—

לשדים וגו׳, יתחילו בהפרת ברית במחשבה ויסיימו במעשה, ולפיכך **ויאמר אסתירה פני מהם וגו׳ אספה עלימו רעות וגו׳**.— (כ) **אביאנו**. בוא, הפעיל, כאשר אביאנו.— **זבת וגו׳**. שהיא זבת חלב ודבש.— **זבת**. זוב.— **ופנה וגו׳**. הירידה הזאת תוכל להיות גם באופן אחר מבלי הקדמת דעות נפסדות הקלוטות מן האומות ומביאות לידי הפרת ברית ולידי מעשה אלא תולדת הטובה הַרְבָּה אשר אשפיע להם, כי דרך רוב הטובה לְשַׁבֵּר את בעליה, וכאשר אביאנו אל הארץ הטובה הזאת שהיא זבת חלב ודבש—יפנה תיכף אל אלהים אחרים לא בתור הפרת ברית אלא מרוב התאוה ללכת אחרי שרירות לבו.— **ועבדום**. עבד, קל.— **ונאצוני**. נאץ, פִּעֵל, בתחלה יבזוני בתור חוטאים כי יביאו זרה בתוך ביתי.— **והפר את בריתי**. ולבסוף יפר את בריתי לגמרי ויסיח דעתו ממני, באופן שבתחלה יעבוד עבודה זרה במעשה ואח״כ יסיים בהפרת ברית. מובן מאליו כי גם באופן זה תמצאן אותו רעות וגו׳ על ידי הסתרת פני..— (כא) **וענתה**. ענה, קל, וגם על האופן הזה תעיד השירה לפניו בתור עד, כי גם האופן הזה נזכר בתוך השירה **וישמן ישורון ויבעט**.— **תשכח**. שכח. נפעל, טבע השיר להקלט בלב לבלתי השכח כי השיר אמריו קצרים ושקולים וחדים, כמו שאמר ר׳ פנחס בן יאיר במדרש תדשא פרק כ׳ .ולמה נכתב הספר הזה (ספר קינות) בסידור כ״ב אותיות שבא״ב בשביל שיהא הספר הזה מוכן ורגיל לכל ישראל בפיהם כשם שנאמר על השירה הגדולה (שירת האזינו) ועתה כתבו לכם את השירה וגו׳״ ע״כ, כלומר כתבוה בדרך השיר כדי שתהא נוחה לזכור.— **מפי**. פה.— **זרעו**. זרע.— **כי ידעתי את יצרו**. התגלות היא זו לפני משה, שמא תאמר מאחר שאני יודע שהם עתידים לחטוא אם כן הלא ידיעתי זאת מכרחת אותם באופן שאי אפשר שלא יחטאו כי לא יְשַׁנּוּ את ידיעתי הקודמת, ולמה אם כן יענשו על חטאם ? עליך לדעת כי בכל הדברים הנוגעים לתורה ומצות כבר סלקתי את ידיעתי מהם ונתתי מקום לבחירה חפשית והריני מסולק מידיעתם לגמרי, ומה שאמרתי לך בהחלט שהם עתידים לחטוא, לא בתור ידיעה מכרחת אמרתי לך זאת אלא בתור תוצאה תולדותית (**אלס היסטארישע פאלגערונג**) כאיש מדיני (**דיפלאמאט**) המנבא עתידות המדינה על פי מצבה ההוה והעבר ונבואתו תתקיים בדיוק.— **כי ידעתי את יצרו**. יצר לבו אשר רק רע כל היום.— **אשר הוא עשה היום**. חסרה וי״ו החבור ואשר הוא עשה היום, גם ידעתי אשר הוא עושה היום. ואיש כמוך אשר יראה מעשות רע לא יהיה להם עוד. מזה אני תופש בהחלט שעתידים לחטוא, ועי׳ מש״כ בענין זה (בראשית כב, א).— [כב] **ביום ההוא**. ביום דבר אליו ד׳ דהיינו ביום מותו.— [כג] **ויצו**. ה׳, אחרי כלותו לדבר עם משה את הנבואה הנזכרת ומשה כתב תיכף את השירה בספר והלך ללמדה

תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי
לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ כד וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב
אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל סֵפֶר עַד תֻּמָּם׃ שביעי
כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה
לֵאמֹר׃ כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ
מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃
כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן
בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף
כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃ מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי
שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְּאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כט כִּי
יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה

באחרית

—שרשים והערות—

את בני ישראל. נשאר יהושע באהל מועד עומד לפני ד'—ויצוהו לנגיד על ישראל כמו שאמר (לעיל פסוק יד) ואצונו.— [כד] ויהי. היה, קל.— ככלות. כלה, פעל.— דברי התורה. כל התורה כלה עם האזינו אחר הברכה.— תמם. תמם, מקור קל.— [כה] את הלוים. הכהנים בני לוי כמ"ש לעיל פסוק ט'. מתחלה כתב את ספר התורה עד שם ומסרה ליד הכהנים על מנת לתתה אל הארון או מצד הארון (ב"ב יד א') והכהנים לא הניחוה מידיהם מבלי צווי מיוחד. וכשנאמרה לו השירה לקח הספר מידיהם וכתבה בתוכו, וכשנגמרו הדברים עד ת מ ם מסר את כל הספר לידיהם וצוה אותם לשומו בארון.— [כו] ושמתם. בסדר הגון שלא יהא יוצא ונכנס בדוחק (ב"ב שם).— מצד. צדד.— והיה שם בך לעד. פנה אל כל ישראל.— לעד. לעדות שכל מה שיקרה אותך לעתיד כבר כתוב שם. ולעת הצורך יבאו אותך הכהנים. ובימי המלך יאשיהו מצא חלקיהו הכהן הגדול את ספר התורה הזה מוצא מן הארון ומונח בבית ד' פתוח באלות משנה תורה (מ"ב כב, ח ויומא נ"ב ב').— [כז] מריך. מרה.— ערפך. ערף.— הן. (פירוואהר!)—בעודני. עוד— חי. חיי.— ממרים. הפעיל.— הייתם. היה קל.— עם ה'. בהיותכם עמו קרוב למשכן כבודו.— אחרי. אחר.— מותי. מות. גם זאת הגלגלה לפני ישראל, אל תאמרו שידעתי זאת הכריח אתכם לחטוא שהרי ידיעה נבואית היא אשר לא תשתנה. לא כן הדבר אלא תוצאה תולדותית היא ממה שאני רואה כי גם בעודני חי עמכם ומוכיח אתכם לרגעים הנכם ממרים את פי ד'. מזה אני שופט שמכל שכן אחרי מותי עתיד להיות כך.— [כח] הקהילו קהל, הפעיל.— זקני שבטיכם. מנהיגי השבטים.— זקני זקן.— שבטיכם שבט.— ושטריכם שטר. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל (במדבר, י) כי ביום מותו נגנזו (קבלת רבותינו) ואדברה. דבר, פעל.— באזניהם. אזן, ולא על ידי שליח.— ואעידה. עוד, הפעיל.— [כט] כי ידעתי וגו'. שעל הכתוב כי ידעתי כי אחרי מותי השחת תשחתון.— השחת תשחתון. שחת.—

בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה
לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־
קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃

פ פ פ

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־
פִי׃ ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל
אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃
ג כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ ד הַצּוּר
תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין
עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ ה שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר
עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא
חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני
ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ
וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ ח בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם

ה׳ רבתי ונקראת בפ״ע   בהפרידו

—שרשים והערות—

הפעיל, בתחלה מעט ולבסוף הרבה.— וסרתם. סור, קל.— צויתי צוה, פעל.— וקראת. קרא, קל במובן קרה.— הרעה. רוע.— באחרית. אחר.— הימים. יום.— תעשו. עשה, קל.— בעיני. עין.— להכעיסו. כעס, הפעיל.— ידיכם. ידה.— (ל) באזני כל קהל ישראל. קולו הגיע לאזני כלם.— (א) האזינו. אזן, הפעיל, הטו אזנכם. — ואדברה. דבר, פעל.— ותשמע. שמע.— אמרי. אמר.— פי. פה.— (ב) יערף. ערף, קל.— לקחי. לקח.— תזל. נזל, קל.— כטל. טלל.— כשעירם. שער.— וכרביבים. רבב.— (ג) שם. שמה.— אקרא. קרא, קל.— הבו. יהב, קל, שרש ארמי (דניאל ג, כח).— (ד) הצור. צור, ופירשו רבותינו בספרי הצייר שצר את העולם והאדם. (דער בילדנער).— תמים. תמם.— פעלו. פעל.— דרכיו. דרך.— משפט. שפט.— אמונה. אמן.— (ה) שחת לו. כל מה ששחתו בניו לא עשו להקב״ה מאומה אלא שחתו לנפשם וגרמו רעה לעצמם כמו שנאמר (איוב לה, ו) ורבו פשעיך מה תעשה לו.— לא בניו. (זייגע אונקינדער) כלו׳ בניו הנשחתים, וכן יקרא האשכנזי אדם נשחת (אונמענש) דבר נשחת (אונדינג) חיה משחתת המראה (אונגעהייער) רעיון נבער (אונזינן), וכן קרא מרע״ה לאלוה תעתועים לא־אל ולעם פרא לא־עם (לקמן לב, כא).— מומם. מום, מום שלהם הוא (איהר אייגענער פעהלער) ולא חסרון בבריאה.— ופתלתל. פתל, ונכפלה הלא כמו ירקרק אדמדם.— (ו) תגמלו. גמל, קל.— נבל. חכם להרע.— אביך. אבה.— קנך. קנה, אשר קנך.— עשך. עשה, שניהם קל.— ויכננך. כון, פעל.— (ז) ימות. יום.— בינו. בין, קל בדרך הפעיל הבינו.— שנות. שנה.— ויגדך. נגד, הפעיל.— זקניך. זקן.— (ח) בהנחל. נחל, הפעיל.— עליון. עלה.— גוים. גוי.— בהפרידו. פרד, הפעיל.— בני. בנה.— יצב. יצב.

בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ט כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃
י יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ
יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל
גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃
יב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר שלישי יג יַרְכִּבֵהוּ
עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ
מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ יד חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב
צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־
חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן
וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל
צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃ טז יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃
יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים
מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ יח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי
וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי יט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס

בניו

—שרשים והערות—

הפעיל.— גבלת. גבל.— עמים. עמם.— למספר. ספר.— [י] ימצאהו. מצא, קל.— מדבר. דבר.— ובתהו. תהה.— ישמן. שמם.— יסבבנהו. סבב, פעל.— יבוננהו. בון, פעל.— יצרנהו. נצר, קל.—כאישון. איש.— עינו. עין.— [יא] יעיר. עור, הפעיל.— קנו. קנן.— גוזליו. גזל (יונגען).— ירחף. רחף.— יפרש. פרש, קל.— כנפיו. כנף.— יקחהו. לקח, קל, כל אחד בפני עצמו.— ישאהו. נשא, קל.— אברתו. אבר.— [יב] ינחנו. נחה, הפעיל.— עמו. עמם.—[יג] ירכבהו. רכב, הפעיל.— במתי. במה (ויקרא כו, ל).— ויאכל. אכל, קל.— תנובת. נוב.— שדי. שדה.— וינקהו. ינק, הפעיל.— מחלמיש. חלמש, שרש מרובע.— [יד] חמאת. חמא.— כרים. כרר.— ואלים. איל.— ועתודים. עתד.— כליות. כלה.— חטה. חנט (עזרא ו, ט) ודם. דמה.— תשתה. שתה, קל.— [טו] וישמן. שמן, קל.— ישרון. כנוי מליצי לישראל.— ויבעט. בעט, קל.— עבית. עבה, קל.— כשית. כשה, קל, כסית בחלב עד כי יצאו מחלב עינך.— זיטש. נטש, קל.— וינבל. נבל, פעל.— ישעתו. ישע.— [טז] יקנאהו. קנא, הפעיל.— בזרים. זור.— בתועבת. תעב.— יכעיסהו. כעס, הפעיל.— [יז] יזבחו. זבח, קל.— לשדים. שוד.— ידעום. ידע, קל.— חדשים. חדש.— מקרב. קרב.— באו. בוא, קל.— שערום. שער, קל, לא בערו מפניהם מגזרת ומלכיהם שערו שער (יחזקאל כז, לה) כלומר אלהים כאלה אשר לא יראו אותם אבותיכם.— אבתיכם. אבה.— [יח] ילדך. ילד, קל.— תשי. נשה, קל, ומשפטו תשה והתלפו ההעטעת כמו ויהי ויחי תחת ויהי ביחי=ביחן.— ותשכח. שכח, קל.— מחללך. חול [יט] וירא. ראה.

בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ כ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה
אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃
כא הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם
בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ כב כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי
וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט
מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃
כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת
אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־
חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־
אִישׁ שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ
זִכְרָם׃ כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן

יאמרו

—שרשים והערות—

קל, משפטו וַיִּרָא וַיֵּשֶׁב. והורחב החירק לפתח מפני הריש שגם בו נוהג דין הסמיכה כמו וַיָּסַר תחת וַיָּסַר=וַיָּסֶם ושוא האלף נשמטה לפי שאינה נרגשת כלל.— וינאץ. נאץ, קל.— בניו. ובנתיו. כמו שקראם לעיל פסוק ה׳ לא בניו.— [כ] אסתירה. סתר, הפעיל.— פני. פנה.— אחריתם. אחר.— תהפכת. הפך, כמו שאמר עליהם דוד (תהלים ע״ח, נז) נהפכו כקשת רמיה.— לא אמן. לא הועיל בם האמון שאמנתים (אינערציאָגען), או אין ראוי להאמינם על שום דבר (אונגלייביג) שהרי אמרו בסיני נעשה ונשמע—ותיכף עשו את העגל (רש״י).— [כא] קנאוני. קנא, פִּעֵל.— אקניאם. הפעיל.— [כב] אש. אשש.— קדחה. קדח, קל.— באפי. אנף.— ותיקד. יקד, קל.— תחתית. תחת, עקרו נחת.—ויבלה. יבל.— ותלהט. להט, פִּעֵל.—מוסדי. יסד.—הרים. הרר.—[כג] אספה. ספה, הפעיל. (לעיל כט, יח).— רעות. רוע.— חצי. חצץ.— אכלה. כלה, פִּעֵל.— [כד] מזי. מזה=מחה, מזי רעב כמו מתי רעב (ישעיה ה, יג) (פֿררהונגערטעס געזינדעל).— ולחמי. לחם (קאָרפּער) כמו ולחומם בגללים (צפניה א, יז)—רשף. רנף רנפה, גופים מתים המתגוללים על הרנפה כמלאת הנביא ולחומם בגללים (צום באָדען געשטירצטע קאָרפּער).— וקטב מרירי. כטוי לרוחות רעות (פֿערדערבליכע גייסטער), והפסק דורש להמשיך קטב מרירי למעלה אל שן בהמות, וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם נגד הטעמים.— מרירי. מרר.— ושן. שנן.—בהמת. בהם.— אשלח. שלח, פעל, אשית בהם.— חמת. יחם.— זחלי. זחל, הרומשים על האדמה והם נחשים ועקרבים ודומיהם.— [כה] תשכל. שכל, פִּעֵל.— חרב. האויב.— ומחדרים. חדר.— אימה. אים, אימת המות.— בחור. בחר.—בתולה. בתל.— יונק. ינק.— שיבה. שיב, על כלם יבא הקצף—— אמרתי. אמר, קל, חשבתי בלבי.— אפאיהם. אפה, הפעיל, וראוי אפאם אשיתם הפקר כפאת השדה.— אשביתה. שבת, הפעיל.— זכרם. זכר, וכבר עלה במחשבתו של הקב״ה לעשות כזאת כמו שספרו רבותינו (אסתר רבה פר׳ ז׳ סי׳ י״ג) „באותה שעה אמר הקב״ה למה לי אומה שבשבילה הרביתי אותותי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה, אשביתה מאנוש זכרם מיד אמר הקב״ה לשטן הבא לי מגילה ואכתוב עליה כליה״ ע״כ.— [כז] לולי. לו לא, אם לא.— כעס אויב. מפני הכעס אשר יגרום לי האויב.— אגור. גור, קל, הייתי גר מן

יֹאמְרוּ֙ יָדֵ֣נוּ רָ֔מָה וְלֹ֥א יְהוָ֖ה פָּעַ֥ל כָּל־זֹֽאת׃ כח כִּי־ג֛וֹי
אֹבַ֥ד עֵצ֖וֹת הֵ֑מָּה וְאֵ֥ין בָּהֶ֖ם תְּבוּנָֽה׃ חמישי כט ל֥וּ חָכְמ֖וּ
יַשְׂכִּ֣ילוּ זֹ֑את יָבִ֖ינוּ לְאַחֲרִיתָֽם׃ ל אֵיכָ֞ה יִרְדֹּ֤ף אֶחָד֙
אֶ֔לֶף וּשְׁנַ֖יִם יָנִ֣יסוּ רְבָבָ֑ה אִם לֹא֙ כִּֽי־צוּרָ֣ם מְכָרָ֔ם
וַֽיהוָ֖ה הִסְגִּירָֽם׃ לא כִּ֛י לֹ֥א כְצוּרֵ֖נוּ צוּרָ֑ם וְאֹיְבֵ֖ינוּ
פְּלִילִֽים׃ לב כִּֽי־מִגֶּ֤פֶן סְדֹם֙ גַּפְנָ֔ם וּמִשַּׁדְמֹ֖ת עֲמֹרָ֑ה
עֲנָבֵ֙מוֹ֙ עִנְּבֵי־ר֔וֹשׁ אַשְׁכְּלֹ֥ת מְרֹרֹ֖ת לָֽמוֹ׃ לג חֲמַ֥ת
תַּנִּינִ֖ם יֵינָ֑ם וְרֹ֥אשׁ פְּתָנִ֖ים אַכְזָֽר׃ לד הֲלֹא־ה֖וּא כָּמֻ֣ס
עִמָּדִ֑י חָת֖וּם בְּאוֹצְרֹתָֽי׃ לה לִ֤י נָקָם֙ וְשִׁלֵּ֔ם לְעֵ֖ת תָּמ֣וּט
רַגְלָ֑ם כִּ֤י קָרוֹב֙ י֣וֹם אֵידָ֔ם וְחָ֖שׁ עֲתִדֹ֥ת לָֽמוֹ׃ לו כִּֽי־יָדִ֤ין
יְהוָה֙ עַמּ֔וֹ וְעַל־עֲבָדָ֖יו יִתְנֶחָ֑ם כִּ֤י יִרְאֶה֙ כִּי־אָ֣זְלַת יָ֔ד
ואפס

—שרשים והערות—

ויגר מואב (במדבר כב, ג). לולי יגרתי מפני הכעס אשר יגרום לי האויב בעשותי כדבר הזה.— **פן.** כי יראתי פן ינכרו צרימו.— **ינכרו.** נכר, פיעל (פערקענגען).— **צרימו.** צרר.— **ידנו רמה.** אמנם עשינו זאת בכח ידנו.— **רמה.** רום, קל, גבוה. ברגע עשותי כדבר הזה נטרם אחריב את כל העולם התחתון יחשבו האויבים כך ויחללו את שמי הגדול, ודברה תורה כלשון בני אדם.— [כח] **אבד.** תולדת הבנין המרובע (לעיל כו, ה) נעדרי עצה ותכמה.— **תבונה.** בון. ועל הגוים האויבים הוא אומר.— (כט) **חכמו.** חכם, קל.— **ישכילו.** שכל, הפעיל.— **יבינו.** בון, קל בתמונת הפעיל, היו מבינים.— **לאחריתם.** סבת אחריתם של ישראל, שאי אפשר בדרך הטבע שהם נצחו אותם.— **איכה.** איך.— **ירדף.** רדף, קל.— **ושנים.** שנה.— **יניסו.** נוס, הפעיל, עי' (ויקרא כו, ח).— **רבבה.** רבב.— **צורם.** צור.— **מכרם** מכר, קל.— **הסגירם.** סגר, הפעיל.— [לא] **כי לא כצורנו צורם.** אבל האויבים הפתאים לא כן ידמו, הם יחשבו בלבם כי לא כצורנו צורם, טרע חזק מצורם.— **פלילים.** פלל, הם חושבים את עצמם לשופטים חכמים מחוכמים.— [לב] **כי מגפן סדום.** חוזר לדבר על ישראל כל כך ירד רוחם מטה מטה עד שנפשם גרוע אפי' מגפן סדום ושדמותיהם גרועים במעלתם משדמות עמורה כי רק רוש ילין בהם.— **ומשדמת.** שדם=שדה.— **ענבמו.** ענב.— **אשכלת.** שכל.— **מרורות.** מרר. [לג] **תנינם.** תנן.— **יינם.** יין.— **וראש.** גיפט.— **פתנים.** פתן.— **אכזר.** כזר, שהוא אכזר, אכזר מורכב מן אך זר.— (לד) **הלא הוא.** המשל המוסרי הזה.— **כמס.** קמוץ בחלוף זסמ"ך (הרב ר' שמשון הירש זצ"ל), כל מעשיהם ועלילותיהם נקמצו עמדי אחד לאחד וחתומים באוצרותי—ואני יושב ומחכה עד אשר יסתרגו יעלו על צוארם (איכה א, יד).— **חתום.** חתם.— **באצרתי.** אצר.— (לה) **לי נקם ושלם.** אצלי מוכן יום נקם ושלם.— **לעת.** עוה (עֵנֶת).— **תמוט.** מוט, קל.— **רגלם.** רגל.— **קרוב.** קרב.— **אידם.** איד, לא אמתין עד אשר התמלא סאתם כי אז אין להם תקוה עוד לפי שכבר העדותי בהם כי אבוד תאבדון, אלא אקדים את פרענותם לפני זמנו, וכך אמרו רבותינו (גיטין פ"ח סוע"א) צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לגלותם.— **וחש עתדות למו.** והקירוב הזה יתום לישראל עתידות טובות, אבל באיזה אופן יבאר אחר כך. **וחש.** חיש, קל.— **עתדת.** עתד, הקות עתידות.— (לו) **כי ידין.** כי אחרי אשר ידין ה' את עמו ויעניש על עונותיהם במשפט

וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃ לז וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃
לח אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ
וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ לט רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי
הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי
אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ ששי מ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם
יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ מא אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק
חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי
אֲשַׁלֵּם׃ מב אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר
מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ מג הַרְנִינוּ

גוים

—שרשים והערות—

לכן בגליות העתידות, וגם על עבדיו יתנחם ימלא נחמה בעבדיו הצדיקים בכל דור אשר נשאו עליהם עונות בני ישראל כיחזקאל הנביא. — **ידין**. דון, קל בתמונת הפעיל. — **עבדיו**. עבד. — **יתנחם**. נחם, התפעל ומליצ לשון נחמה בקשור על מתנחם לך (בראשית כז, מב). — **כי יראה**. וכאשר יראה ויתבונן. — **כי אזלת יד**. כי קרה ידך מהושיע לעצמך כי כבר כלית כל כחותיך בעת גלותך. — **ואפס עצור ועזוב**. ולא נמצא בך איש אשר יעצור בעמו ויעזבנו. (ווסיעט, מלשון ויעזבו ירושלם עד החומה (נחמיה ג, ח) איך לא עזבה עיר תהלה (ירמיה מט, כה,) עצור ועזוב מפעמן עוצר ועוזב כמו בת בבל השדודה (תהלים קלז, ח) אחת השודדה, מפח יקוש (שם נח, ג) אחת יוקש. — **אזלת**. אזל. — **יד**. כח היד. —
[לז] **ואמר**. האויב בלעג וקלס. — **אי אלהימו**. איה אלהיהם הרבים אשר עשו. להם הבעל והעשתרות ודומיהם? — **צור חסיו בו**. ואיה הצור האמתי אשר חסו בו כפעם בפעם? — **חסיו**, חסה, קל. — **אשר חלב זבחימו יאכלו**. אשר הרבו בני ישראל לזבוח להם זבחים הרבה ולאכול את חלבם. — **זבחימו**. זבח. — **יאכלו**. אכל קל. — **ישתו**. שתה, קל. — **נסיכם**. נסך, שהם מרבים לשתות יין נסכם. — **יקומו**. קום, קל. — **ויעזרכם**. עזר, קל. — **יהי**. או הצור אשר חסיתם בו יסתיר אתכם מידנו. — **יהי**. היה קל. — [לט] **ראו עתה**. אז כאשר תרדו עד הדיוטא התחתונה הזאת — פתאם יתגלה הקב"ה לפניכם ויאמר לכם. — **ראו עתה**. עתה הנכם יכולים לראות עין בעין. — **כי אני הוא**. כי רק אני לבדי הוא המושיע. — **ואין אלהים עמדי**, וכל האלילים אשר בטחתם בם הבל וריק יעזרו. — **ראו**. ראה, קל. — **אני אמית ואחיה**. רק אני הוא הממית והמחיה. — **מחצתי ואני ארפא**. אני לבדי המוחץ והרופא. — **אמית**, מות, הפעיל. — **ואחיה** חיה, פעל, אחיה לאחר מיתה. — **מחצתי**. מחץ, קל. — **ארפא**. רפא, קל, כמו שהרפואה היא לאחר המחץ כך התחיה היא לאחר המיתה, כאן מזכרה תחית המתים בתורה. ואין לפרש ואחיה אחיה בחיים. — **מציל**. נצל, הפעיל. — [מ] **אשא**. נשא, קל. — **ידי**. ידה. — **ואמרתי**. אמר, קל. — **חי**. חיי, נשבע אני בחיי. — [מא] **שנותי**. שנן, קל. — **ברק חרבי**. חרבי המבריקה. — **ותאחז**. אחז, קל. — **במשפט**. שפט. — **אשיב**, שוב, הפעיל. — **לצרי**. צרר. — **ולמשנאי**. שנא. — **אשלם**. שלם, פעל. — [מב] **אשכיר**. שכר, הפעיל. — **חצי**. חצץ. — **מדם**. דמה. — **וחרבי**. חרב. — **ושביה**. שבה, אחת ושבוי מקרה במקום אחר כמנהג הלשון (לעיל כט, יח). **פרעות**. פרע=ערף כמו כבש כשב, והאוי מערפות ראש אויב כאשר תרבה חרבי לעפוף ראשיהם תאכל די בשר (דורך ענטקאפפונג דעם פיינדעס קאפף). — [מג] **הרנינו**. רנן, הפעיל. בסוף השירה הכוללת הזאת מזהיר את האומות שלא להרע לישראל בימי גלותם אלא ירנינו את לבם הטובב כי די להם

גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו
וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ שביעי מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־
נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם
אֶת בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי הוּא חַיֵּיכֶם
וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ מפטיר מח וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ מט עֲלֵה אֶל־
הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃ נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה
שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר
הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ

בני

—שרשים והערות—

הגלות עלמה מבלי אשר יעזרו לרעה, ואם לא ישמעו בקולו עתיד הוא לנקום דם עבדיו ולהשיב נקם לצריו. **אדמתו**. אדם.—[מד] **ויבא**. בא קל.—**וידבר**, דבר, פעל. **השירה**. שיר. **באזני**. אזן.— **העם**. עמם.— [מה] **ויכל**, כלה, פעל.— [מו] **ויאמר**. אמר, קל.—**שימו**. שום, קל.—**לבבכם**. לבב.—**מעיד**. עוד.— **אשר**. ואשר.—**תצום**. צוה, פעל.— **בניכם**. בנה.— **לשמר**. שמר, קל.—**לעשות**, עשה, קל' לשנן בפיו היטב על מנת לעשות. **התורה**. ירה.— [מז] **רק**. ריק— **הוא**, למוד התורה והשנן, אע"פ שהעיקר הוא קיום התורה במעשה, בכל זאת גם הלמוד לא דבר ריק הוא.— **חייכם**. חיי.—**תאריכו**. ארך, הפעיל.— **ימים** יום, כמו בספרו רבותינו (ר"ה י"ח א') משפחה אחת היתה בירושלם שהיו מתים בני י"ח שנה באו והודיעו את ריב"ז אמר להם וכו' לכו ועסקו בתורה וחיו. גם רבותינו (ירושלמי פאה פ"א ה"א פיסקא והלמוד תורה) פירשו את המקרא על תלמוד תורה לא על קיום התורה ע"ש.—**עברים**. עבר, קל.— **לרשתה**. ירש, קל. [מט] **הר העברים הזה**. אל אחד הרי העברים שאני מראה אותך דהיינו הר נבו (במדבר לג מז) ועיי"ש (כא, יא).— **פני**. פנה.—**לאחזה**. אחז.— [נ] **ומת**. מות, קל.— **אתה** אנת, **והאסף**, אסף, נפעל.— **עמיך**. (בראשית כה, ח). **אחיך**. אחה.—**ההר**, הרר.— [נא] **על אשר**. על דבר אשר.— **מעלתם** מעל, קל. **בתוך**, במעמד.— **במי**. מוי (תרגום תהלים ואיוב).— **מריבת** ריב, אשר עותו אתכם לדבר אל הסלע כדי להגדיל כבודכם בעיני העם למען

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר
לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב כִּי מִנֶּגֶד
תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פ פ פ

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ ב וַיֹּאמַר
יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן
וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֶשְׁדָּת* לָמוֹ׃ ג אַף חֹבֵב
עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא
מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ ד תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת
יַעֲקֹב׃ ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד

*) שתי תיבות

שבטי

—שרשים והערות—

ישמעו בקולכם לכל אשר תצוה ואתם לא האמנתם בי כי מעשה זאת למענכם בשביל עונותיכם היתרה (במדבר כ, י) הו מעילה גדולה בשליחתכם.— קדשתם. קדש, קל. בתוך בני ישראל. כי לתועלת ישראל עשיתי כזאת ולא לתועלתכם.— מנגד. מרחוק.— תראה. ראה, קל.— אל הארץ. ביאור על ושמה (עקספלאנאטיוו).— [א] וזאת הברכה. אחת היא הברכה.— הברכה ברך.— ברך. פִּעֵל. (ב) הופיע, יפע, הפעיל.— מרבבות, רבב.— מימינו. ימן.— אש. אשש.— אש דת. דת אש.— (ג) אף חובב עמים. אעפ שהקב"ה מחבב את כל עמי התבל מעשה ידיו בהיותם מקיימים שבע מצות ואעפ שלא קבלו את כל התורה, ומה יתרון לישראל מהם ?— כל קדשיו. כל ישראל שהם עם קדושו כמו שנאמר (לעיל יד, כא) כי עם קדוש אתה.— בידך. הם תמיד, כמו שאמרת (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה מכל העמים. כל העמים חביבים לי אבל אתם תהיו בידי ביחוד כאוצר נחמד. והקב"ה אומר כך.— קדשיו, קדש.— בידך. ידה.— תכו. תכה, פֻּעַל, שרש ארמי שרשרות זהב (שם כח, יד) תרגום אונקלוס תכין דדהב.— לרגלך. רגל.— והם תכו לרגלך. ובאמת ראוים הם להיותם תמיד בידך תחת השגחתך הפרטית לפי שהם תכו לרגליך קשורים ומדובקים בך בשלשלאות חזקות (אגגעקעטעט] כמו שנאמר (לעיל ד, ד) ואתם הדבקים בה'.— ישא, נשא, קל.— מדברתיך. דבר, ובלא ספק עתיד הוא לקבל גם את כל דבריך אשר תדבר אליו על ידי עבדיך הנביאים.— (ד) תורה. כששמעו ישראל תהלתם מפיו, ענו אותו בתור ביאור על אש דת מהו אש דת ? זו היא התורה אשר צוה לנו זה משה האיש.— תורה, ירה.— מורשה, ירש, נפרד במקום נסמך.— קהלת. קהל. התורה הזאת היא מוֹרֶשֶׁת קהלת יעקב לעולם ועד.— (ה) ויהי. היה, קל.— בהתאסף. אסף, התפעל.— ראשי. ראש.— עם. עמם.— שבטי. שבט. זה משה האיש נחשב לנו למלך, ומתי קבלנוהו עלינו למלך ? במעמד הר סיני כאשר נתאספו ראשי עמנו ביחד עם כל שבטי ישראל כמו שנאמר (שמות יט ב) ויחן שם ישראל ואמרו רבותינו במכילתא בכל המסעות נאמר ויסעו ויחנו שנסעו במחלוקת וחונים במחלוקת וכאן נאמר ויחן כאיש אחד בלב

שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו
מִסְפָּר: ס ז וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל
יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו
תִּהְיֶה: פ שני ח וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ
חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה:
ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר
וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ:
י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ
קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ: יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ
וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן

*) בניו קרי

יקומון

—שרשים והערות—

אחד. אז אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה (שם כ, טז) הוי הבחירה למלוכה.— (ו) **יחי ראובן.** מכאן ואילך ברכת משה.— **יחי.** חיה, קל.— **ימת.** מות, קל.— **מתיו.** מתה, אנשים המועטים שאינם בני תורה.— **מספר.** ספר, מעט מאד.— (ז) **וזאת.** הברכה הבאה.— **ליהודה.** וכלל שמעון עמו (שופטים א, ג).— **קול יהודה.** תפלתו לפני המלחמה.— **ואל עמו.** אל גורל נחלתו בלכתו עם שמעון להלחם באויביו.— **ידיו.** עזרתו, רמז לשמעון אחיו ההולך עמו לעזרו. —**רב.** רבב, יהיה די לו.— **מצריו.** צרר.— (ח) **וללוי.** על דבר לוי.— **אמר** להקב״ה.— **תמיך.** תמם.— **ואוריך.** אור.— **לאיש חסידך.** נתת לאהרן קדוש ד׳. —**חסידך.** חסד.— **נסיתו.** נסה, פעל, אמנם ראוי הוא להקרא חסיד כי חסיד אמתי היה שהרי כמה פעמים נסיתו בנסיונות גדולים והאמין בך ולא הרהר אחריך כלל, כאשר שלחת אותנו לפרעה להגיד לו **שלח עמי ויחגו לי במדבר** (שמות ה, א) ופרעה תחת להקשיב דבריך הכביד עליהם את העבודה, אנכי התלונתי להרהר אחריך וצעקתי למה הרעתה, והוא החריש ואמר בלבו כי צדיק אתה בכל דרכיך, וכאשר המתה את שני בניו החביבים לו כנפשו נאמר וידם אהרן (ויקרא י, ג) וכאשר גזרת עליו מיתה בלי שום חטא לא נסה אפי׳ לבקש מאתך ולהתחנן אליך כמו שעשיתי אני, אלא עלה תיכף אל הר ההר והצדיק עליו את הדין, ומי חסיד כמוהו?— **תריבהו.** ריב, הפעיל. אסקופין נסתקפת לו אני אמרתי שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו (ספרי). (ט) **האמר.** שב גם כן על אהרן שאמרה לו **לאביו ולאמו** לא יטמא (שם כא, יא) וקיים את מצותו ולא יצא מן המקדש אפי׳ בשעה שמתו בניו.— **לאביו.** אבה.— **ולאמו,** אמם.— **ראיתיו.** ראה, קל.— **אחיו.** אחה.— **הכיר.** נכר, הפעיל.— **בניו.** בנה.— **שמרו.** שמר קל, כל הכהנים יוצאי יריכו.— **ובריתך.** ברת.— **ינצרו.** נצר, קל, היו נוצרים.— (י) **יורו.** ירה, הפעיל.— **משפטיך.** שפט.— **ישימו.** שום, קל בתמונת הפעיל.— **קטורה.** קטר.— **באפך.** אנף.— **וכליל.** עולה שכולה כליל.— **מזבחך.** זבח.— (יא) **חיל.** חיל, של שבט לוי.— **תרצה,** רצה, קל.— **מתנים** מתן. — **קמיו** קום, הקמים עליו לערער על הכהונה והלויה.— **ומשנאיו.** שנא.— **יקומון.** קל, מחץ מתני קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה (רש״י), או פירושו הגלה מן האנשים אשר יקומון עליהם (הרמב״ן):—

יְקוּמוּן׃ ס לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו
חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס שלישי
וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל
וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ
וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ טו וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד
גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ טז וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי
סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃
יז בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים
יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי
מְנַשֶּׁה׃ רביעי יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ
וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ
זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס

ולגד

—שרשים והערות—

(יב) **ידיד ה'.** הוא, כי בחלקו בחר ד' משכן לכבודו.— **ישכן.** שכן, קל.— **חפף.** מגין.— **כתפיו** כתף.— (יג) **מבורכת.** ברך פֻּעַל.— **ממגד.** מגד, בארמית ענינו המעלה (דניאל ז, י).— **ממגד שמים.** מן ההשפעה הנמשכת מאתי מרום דהיינו הטל שֶׁבָּא מן השמים.— **מטל.** טלל, ביאור על ממגד שמים (עקספלאנאטיוו).—**ומתהום.** הוא הגשם הנעזר גם מן התהום כמו שאמרו רבותינו (תענית כ"ה ע"ב) אין לך טפח מלמעלה שאין תהום יוצא לקראתו שלש טפחים.— **רבצת.** רבץ, קל.— **תחת.** מן נחת.— (יד) **תבואת.** בוא. **שמש.** התבשלות ע"י קרני השמש.— **גרש.** הוצאה [אויסטריעב].— **ירחים.** ירח, הירח מתחדש בכל חדש כאלו היו ירחים הרבה, גם הירח מועיל להוציא את התבואות.— [טו] **הררי.** הרר. **גבעות.** גבע.— [טז] **ומלאה.** מלא.— **ורצון.** רצה, הקב"ה ישכים לברכתו.— **שכני.** שכן.— **תבואתה.** בוא, קל, והאותיות הה נוספות, וכן אותיות תי (ש"א כה, לד) נוספות.— **ולקדקד.** קדד.— **נזיר.** נזר (דעם געקראנטען זיינער ברידער).— (יז) **בכור.** בכר.— **שורו.** שור, יוסף בהוא בכור השורים החזקים דהיינו שבטי יה, והוו האחרונה נוספת כמו הביאתו ותנועתו.—**הדר לו.** יהי עליו הוד מלכות, יהושע ווערבעם.— **וקרני.** קרן.— **ראם.** יהיו חזקים כקרני ראם.— **עמים.** עמם.— **ינגח.** נגח, פִּעֵ"ל.— **יחדו.** יחד.— **אפסי.** אפס, עד אפסי ארץ.— **והם.** מי הם הקרנים האלה?— **רבבות.** רבב.— **אלפי.** אלף.— [יח] **בצאתך.** יצא, קל, תרגם אונקלוס באפקך להלחם עם אויביך.— **באהליך.** אהל, בשבתך באהלי התורה.— [יט] **עמים הר.** נפרד במקום נסמך עמי הר, כמו לאדירים עם (שופטים ה, יג) תחת לאדירי עם, טורים אבן (שמות כח, יז) מתנים קמיו (לעיל פסוק יא), וכן כאן עמי הר כל שבט נקרא עם (רש"י), ושעור המקרא עמי הר. (כאשר יתאספו שבטי ישרון בהר המוריה אשר) **שם יזבחו** זבחי צדק, (בשלש רגלים) **יקראו** ויאמרו לזבולן. **שמח זבולן.** וגו'.— **שפע ימים.** עושר הימים (דאס רייכטהום דער מעערע).— **יינקו.** ינק, קל, במלחמתם אם יצאו להלחם בים.— **ושפני.** ספן.— **טמוני.** טמן. בניהם קל, אוצרות היבשה אם יצאו להלחם

כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף
זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃ כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת
מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה
וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר
אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע
רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁר
אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן

רגלו

—שרשים והערות—

ביבשה.— (כ) **ברוך מרחיב גד.** הסגנון הזה הוא סגנון קשה, כי לא אמר **הרחב ה' את גבול גד** כמו שאמר לעיל שמע ד' קול יהודה, אלא אמר ברוך מרחיב גד שמשמעו אם ירחיב ד' את גבולו אז יהיה ברוך בפי כל, כאלו לא היה גד ראוי לברכה וכמו לברכו בהחלט. ויותר קשה על ברכת ראובן שאמר יחי ראובן **ואל ימות.** משמע מזה שראובן היה חייב מיתה ובקש מהקב"ה שיניח אותו ולא ימיתנו? ונראה כי כן הוא האמת כי הם שני השבטים אשר העיזו פניהם למרות רצון עליון ורצון משה לאחוז בארץ חמדה ולהשאר בעבר הירדן ויבכרו את רכושם על פני קדושת הארץ, וכל כך היו להוסיף אחר רכושם עד שהקדימו בנין גדרותיהם לערי טפם, וכאשר הבטיחו למשה לעבור את הירדן לעזור את אחיהם—שכחו בגאות לבם להזכיר את שם ד' ליחס את הנצחון לו ולא להם, כמבואר בסוף פרשת מטות. והקב"ה ברצותו את עוותם הגסה נאלץ כביכול לבטל רצונו מפני רצונם כדי שלא תצא מזה תקלה לכל ישראל, וראש המדברים בזה הענין היה שבט ראובן ושבט גד נמשך אחריו, לפיכך היה ראובן חייב מיתה לשמים ושבט גד לא היה ראוי לברכה לכל הפחות, והכתובים שבסוף פרשת מטות מורים כדברי שבתחלה נגשו בני ראובן ואח"כ בני גד כמו שנאמר (במדבר לב, ב) **ויבאו בני ראובן ובני גד. ויאמרו** והרבו לדבר עזות ונסות, ואח"כ כאשר הוכיחם משה על עוותם וגזר אותם לתקן דבריהם נאמר (שם שם כה) **ויאמר בני גד ובני ראובן** נראה שגד היה המדבר וראובן נמשך אחריו, ובשביל שכעס משה על בני ראובן יחד דבורו רק לבני גד לכך נאמר אח"כ אם יעברו **בני גד ובני ראובן אתכם** וגו' **ויענו בני גד ובני ראובן** וגו' **ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן** וגו' בתחלה הנחיל לבני גד ואח"כ לבני ראובן. אבל מרע"ה באהבתו העזה לכל ישראל תקן שם את הדבר מעט, וסוף סוף יצא הקצף על בני עבר הירדן שנים רבות לפני גלות השבטים.— **מרחיב.** רחב, הפעיל.— **כלביא.** לבא.— **שכן.** ישכן לבטח.— **וטרף זרוע אף קדקד.** אויביו אשר יעיזו לגעת בנחלתו.— (כא) **וירא.** ראה, קל.— **ראשית.** ראש, ראשית הכבוש, נראה בעיניו לבחור לו ראשית הכבוש לפי שידע ששם עתיד אני להקבר והיה מבקש להיות קרוב אלי, ובשביל זה ראוי הוא להתברך בזכותי.— **חלקת.** חלק.— **מחקק.** חקק, אני שאני הוא המחוקק של ישראל.— **ספון**= צפון, כמו שנאמר לקמן ולא ידע איש את קבורתו.— **ויתא.** אתה, ומשפטו ויאתה, קל. ועוד זכות אחרת יש לו שבשבילה ראוי להתברך שהרי קיים את דבריו והלך עם ראשי בני ישראל למלחמה בארץ כנען.— **צדקת.** צדק.— **צדקת ה'** צדקה גדולה ונראה כמוה שמסר נפשו על עזרת אחיו. כמו ישבעו עצי ד' (תהלים קד, טז) עצים מלופלגים.— **ומשפטיו.** שפט.— (כב) **דן גור אריה.** דן יהיה חזק כגור אריה אשר יזנק (יעלה) מן הבשן.— (כג) **שבע רצון.** יהיה שבע רצון מנחלתו.— **רצון.** רצה.— **ברכת.** ברך.— **ירשה.** ירש, ירושת ים הדרום תהיה לו.— (כד) **ברוך מבנים אשר.** אשר יהיה ברוך יותר מכל בני יעקב כהוראת שמו אשר שיהיה מאושר מכלם בתוצאות נחלתו ולבל יפול בעיני אחיו בהיותו בן שפחת השנואה—הוסיף

רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ כו אֵין
כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃
ששי כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ
מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח
בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־
טָל׃ כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה
מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ
וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ ס שביעי לד א וַיַּעַל מֹשֶׁה
מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־
פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד

עד

— שרשים והערות —

בברכתו דבר שלא נאמר בברכות כל השבטים, לומר שכלכם טובים בעיני המקום. — רצוי. רצה, פעול קל
נסמך, ואע"פ שדרך השבטים להתקנא באחיהם המאושר מהם — הוא יהיה מרוצה לכלם. — וטבל בשמן
רגלו. נחלת אשר מושכת שמן כמעין (ספרי). — (כה) ונחשת. נחש. — מנעליך. נעל. — וכימיך. יום.
דבאך. דבא=דאב, הם ימי הזקנה שלבו של אדם דואב עליו אז. — ברזל ונחשת מנעליך. אשר
ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון (שופטים ה, יז) לפיכך ברך אותו שאפילו מפרציו (זייגע ליקען)
יהיו בטוחים בפני אויב כאלו סגורים ונעולים בבריחי ברזל ונחשת. — וכימיך דבאך. וכימי נערותיך
כך יהיה לך בימי זקנתך רש"י ורמב"ן. — (כו) אין כאל ישרון. כאשר השלים לברך כל שבט ושבט
ביחוד פנה אל כל ישראל בכלל ואמר אליהם: אתה ישרון! דע לך כי אין כאל, אין חזק כאל. —
רכב שמים. שעור הכתוב רכב שמים ושחקים בגאותו — בעזרך! כלומר והאל הזה הרוכב בגאותו
שמים ושחקים, העליון על כל עליונים והרם על כל רמים הרי הוא בעזרך, ואין לך לפחוד מכל בריה
בעולם. — בעזרך. עזר. — ובגאותו. גאה. — ושחקים שחק, כנוי מליצי לשמי השמים. — (כז) מענה.
מען, הא במקום למד בתחלתו (רש"י). — ומתחת. מן תחת. — זרעת. זרע. זרועות עולם הם כחות
הענ"ע שגוזרים אשר בעולם התחתון, כלומר הנך מסובב בעזר אלקיי מכל צד, מלמעלה חופפים עליך
השחקים שהם למעון לאלקי קדם ושומרים אותך לבל יגוך שרב ושמש. ומתחת הופקדו כל זרועות עולם
לסמכך מכל רע. ומה לך עוד! — ויגרש גרש פִעֵל. — מפניך. פנה. — אויב. איב. — ויאמר
אמר, קל. — השמד. שמד, הפעיל. ואע"פ שכבר גרש מפניך את האויב בטרם הכנס אל הארץ כי כבר
הסיר צלם מעליהם והרי הם כאלו כבר נשמדים, מכל מקום אמר אליך לכבודך השמד אותם אתה כדי
שתקרא הפעולה על שמך. — (כח) וישכן. שכן, קל. — בטח בדד. כמו לבדד לבטח תושיבני (תהלים
ד, ט) בטח מאויב ובדד מבלי התלות באחרים כמו בבית שני. — עין יעקב. בהמעין הסיך ליעקב מאז
כי ארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו. — אל ארץ. בארץ, כמו יתפללו אל המקום הזה (מ"א ח, ל)
במקום הזה (ראב"ע). — ותירוש. (לעיל ז, יג). — שמיו. של יעקב יערפו. ערף=רעף (תהלים
סה, יב) קל (טרייפעלן). — טל. טלל. — (כט) אשריך. אשר. — עם. עמם. נושע. ישע, נפעל. —
בה'. ביד ד'. — מגן. גנן. — ואשר. הוא. — ויכחשו. כחש, נפעל, יתכחשו לך כאלו לא היו מעולם,
כלומר תשכח כל אשר עשו לך. — במותימו במה. — תדרך. דרך. — (א) ויעל. עלה, קל. — הרי

עַד־דָּן׃ ב וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ ג וְאֶת־הַנֶּגֶב
וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃
ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה
הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה
עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ
בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־
קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם
וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא
רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ
אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה

פנים

—שרשים והערות—

הרר.— ראש. אל ראש. הפסגה. פסג.— ויראהו. ראה, הפעיל.— **את הגלעד עד דן.** מן הגלעד עד דן (דמכין) כי גלעד היה בעבר הירדן נגד משה ולא היה צריך להראותו.— [ב] **הים.** ימם.— האחרון. אחר.— [ג] **בקעת.** בקע.— התמרים. תמר.— [ד] **נשבעתי.** שבע, נפעל.— **לזרעך.** זרע.— אתננה. נתן קל.— בעיניך. עין.— תעבר. עבר, קל.— [ה] **וימת.** מות, קל, מכאן ואילך השלים יהושע את התורה או משה בעצמו בנבואה.— (ו) **ויקבר.** קבר, קל, הקב"ה.— **קברתו.** מקום קבורתו, כדי שלא יעשוהו בני אדם לאלקים ללכת על קברו להתפלל אליו וליחד לו עבודה.— (ז) **ועשרים.** עשר.— כהתה. כהה, קל.— נס. נוס, קל.— לחה. לוח (**זיינע פרישע ניכט געוויכען**) מחמת הזקנה כדרך בני אדם, ולפיכך לא נאמר בו ויגוע כי לא הפסו כחותיו עד רגעו האחרון **אלא וימת** כמו ויתם בתמו ימי חייו.— [ח] ויבכו. בכה, קל.— **בני ישראל.** הזכרים שקבלו תורה מפיו. אבל הנקבות שלא ידעוהו הרבה לא הרבו לבכות עליו כמו שנאמר באהרן (במדבר כ, כט) כל בית ישראל (הבית). — בערבת. ערב.— שלשים שלם.— ויתמו. תמם, קל, כמו וידמו למו עצתי (איוב כט, כא). — [ט] חכמה. חכם.— ידיו. יחד.— עליו. עלה.— וישמעו. שמע, קל.— **ויעשו** עשה, קל.— (י) קם. קום, קל.— נביא. נבא.— ידעו. ידע, קל התחבר עמו לעיני כל ישראל מלשון וידע אדם את חוה אשתו (בראשית ד, כה) עקר גדול אצלנו שכל איש הבא ואומר נביא אני שליח מאת הקב"ה אין מאמינים בו, ואפי' יתן אותות ומופתים בשמים ובארץ אין מקבלים אותו לנביא, אלא אם כן העיד עליו נביא אחר המוחזק אצלנו לנביא בהוה אמת, כמה הלכה אצלנו הנבואה על פי עדות נביא מפי נביא עד

פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר
שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־
עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

חזק

נשלמו חמשה חומשי תורה, תהלה לאל גדול ונורא:

—שרשים והערות—

שרע"ה שהעיד עליו הקב"ה בכבודו ובעצמו בפני כל ישראל במעמד הר סיני וכל ישראל שמעו עדותו של הקב"ה שנאמר (לעיל ה, ד) פנים בפנים דבר ה' עמכם, ומשה העיד על יהושע ויהושע על נביא אחר שיהיה בזמנו עד יום שפסקה הנבואה מישראל, וזהו שאמר הכתוב אשר ידעו פנים אל פנים כלומר שנתחבר והתדבק עמו בפני כל ישראל בדברו עמהם פנים בפנים, ודבר זה היה מוכרח להיות בראשונה כדי שלא יקבלו ישראל שום נביא על פי אותות ומופתים בלבד, כי האותות והמופתים אפשרי הרמיה הם (הרב הגי' כ' אריה ליב ראפאפארט נ"י).— פנים. פנה.— (יא) לכל האתת. מצורף לכל האותות היו צריכים עדותו של הקב"ה במעמד הר סיני.— האתת. אות.— והמפתים. מפת (שמות ז, ג).— שלחו. שלח. קל.— עבדיו. עבד.— ארצו. ארץ.— (יב) ולכל. ומצורף לכל היד החזקה.— היד ידה.— החזקה. חזק.— המורא. ירא.— הגדול. גדל.— לעיני. עין, מצורף לכל אלה היו צריכים עדותו של הקב"ה ובזולת העדות הזאת בהר סיני לא היו מחויבים לשמוע אליו אעפ"י שהגדיל לעשות אותות ומופתים גדולים ונוראים בשמים ובארץ.—

אלו שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי
מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְחָא
מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה
קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־גֵרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב
פְּסִיק | סוֹף פָּסוּק׃ שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה
יְרַח־בֶּן־יוֹמוֹ׃

בִּרְכַּת הַפְטָרָה

קודם קריאת הפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אומרים ההפטרה ואח״כ אומרים זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה. הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם. שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו: רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ: שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

בישעיה סימן מ"ב.

כה־אמר האל ׀ יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ
וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: אני
יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם
לאור גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית
כלא ישבי חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן
ותהלתי לפסילים: הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם
תצמחנה אשמיע אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה
הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: ישאו מדבר ועריו
חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו
ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו: יהוה כגבור יצא כאיש
מלחמות יעיר קנאה יריע אף־יצריח על־איביו יתגבר: החשיתי
מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד:
אחריב הרים וגבעות וכל־עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים
ואגמים אוביש: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא־
ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור
אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים: נסגו אחור יבשו בשת
הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: החרשים שמעו
והעורים הביטו לראות: מי עור כי אם־עבדי וחרש כמלאכי
אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: ראית רבות ולא
תשמר פקוח אזנים ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל
תורה ויאדיר:

כאן מסיימין הספרדים וק"ק פ"פ דמיין.

והוא עם־בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו
היו לבז ואין מציל משסה ואין־אמר השב: מי בכם יאזין זאת
יקשב וישמע לאחור: מי־נתן למשוסה* יעקב וישראל לבוזים
הלא יהוה זו חטאנו לו ולא־אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו

* ראות קרי * למשיסה ק'

הפטרת בראשית

בְּתוֹרָתוֹ: וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב
וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב: וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה
בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ
לִי־אָתָּה: כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־
תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ: כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא
תַּחְתֶּיךָ: מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם
תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ: אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנִי מִמִּזְרָח
אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ: אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־
תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ: כֹּל הַנִּקְרָא
בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו: הוֹצִיא עַם־עִוֵּר
וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ: כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ
לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ
וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת: אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי
לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל
וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה:

הפטרת נח

בישעיה סימן נ״ד.

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־
שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה: הַרְחִיבִי | מְקוֹם אָהֳלֵךְ
וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ
חַזֵּקִי: כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת
יוֹשִׁיבוּ: אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי
כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד:
כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי
כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא: כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה
וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ: בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ

וברחמים גדלים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך
ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: כי־מי נח זאת לי
אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף
עליך ומגער־בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי
מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

כאן מסיימין הספרדים גם האשכנזים בפ' כי תצא אבל בפ' נח גומרין.

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך
בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־
גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב־שלום בניך:
בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־
תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול:
הן* אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו
ואנכי בראתי משחית לחבל: כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־
לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה
וצדקתם מאתי נאם־יהוה: הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־
לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין
וחלב: למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה
שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: הטו
אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם
חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים:
הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה
אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

הפטרת לך לך

בישעיה סימן מ'.

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי
משפטי יעבור: הלוא ידעת אם־לא שמעת אלהי עולם |

* הנה ק'

הפטרת לך לך

יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃
נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים
כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ
וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃ הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ
יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק
יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ
נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ מִי־פָעַל
וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־
הוּא׃ רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ אִישׁ
אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף
מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ
בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃ וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ
זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ
קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ אַל־
תִּירָא כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־
עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים
בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי
מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת
יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק
וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם
וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

הפטרת וירא

במלכים ב׳ סימן ד׳.

וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ
אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה

וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ
אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין
לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ*
כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכְי* כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃
וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים
הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד
בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מֹיצָקֶת*׃ וַיְהִי | כִּמְלֹאת הַכֵּלִים
וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי
וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי
אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי* וְאַתְּי* בְּנָיְכִי* תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃
וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־
בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ וַתֹּאמֶר
אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ
תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן
וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא
שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא
לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא
אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ
הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי
אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־
לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃
וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּי* חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי
אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן
לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד
וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי |
רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־
אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־

* לך ק' * שכניך ק' * מוצקת ק' * נשיך ק' * ובניך ק' * את ק'

הפטרת וירא

מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ
וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה
עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּי הֹלֶכְתִּי אֵלָיו הַיּוֹם
לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃

כאן מסיימין הספרדים וק״ק פ״פ דמיין.

וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב
כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר
הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי
נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ
הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא
אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ
וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה
הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃ וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא
אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח
מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ
לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃ וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר
חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ וְגֵחֲזִי עָבַר
לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב
וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ וַיָּבֹא אֱלִישָׁע
הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת
בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו
עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו* וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר
הַיָּלֶד׃ וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו
וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ וַיִּקְרָא
אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו
וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא
אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

* את ק׳ * הלכת ק׳ * כפיו ק׳

והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: ויאמרו
לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה
לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך:
ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג
השונמית ויבאו אתה למלך: והנערה יפה עד־מאד ותהי למלך
סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה: ואדניה בן־חגית מתנשא
לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים
לפניו: ולא־עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם־הוא
טוב־תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום: ויהיו דבריו עם
יואב בן־צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדניה: וצדוק
הכהן ובניהו בן־יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים
אשר לדוד לא היו עם־אדניהו: ויזבח אדניהו צאן ובקר ומריא
עם אבן הזחלת אשר־אצל עין רגל ויקרא את־כל־אחיו בני
המלך ולכל־אנשי יהודה עבדי המלך: ואת־נתן הנביא ובניהו
ואת־הגבורים ואת־שלמה אחיו לא קרא: ויאמר נתן אל־בת־
שבע אם־שלמה לאמר הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן־חגית
ואדנינו דוד לא ידע: ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את־
נפשך ואת־נפש בנך שלמה: לכי ובאי | אל־המלך דוד ואמרת
אליו הלא־אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי־שלמה
בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה
עודך מדברת שם עם־המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את־
דבריך: ותבא בת־שבע אל־המלך החדרה והמלך זקן מאד
ואבישג השונמית משרת את־המלך: ותקד בת־שבע ותשתחו
למלך ויאמר המלך מה־לך: ותאמר לו אדני אתה נשבעת
ביהוה אלהיך לאמתך כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב
על־כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת:

ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולאביתר
הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני
המלך עיני כל־ישראל עליך להגיד להם מי ישב על־כסא אדני־
המלך אחריו: והיה כשכב אדני־המלך עם־אבתיו והייתי אני
ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם־המלך ונתן
הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני
המלך וישתחו למלך על־אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך
אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי: כי | ירד
היום ויזבח שור ומריא־וצאן לרב ויקרא לכל־בני המלך ולשרי
הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי
המלך אדניהו: ולי אני־עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן־יהוידע
ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר
הזה ולא הודעת את־עבדיך מי ישב על־כסא אדני־המלך
אחריו: ויען המלך דוד ויאמר קראו־לי לבת־שבע ותבא לפני
המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי־יהוה אשר־
פדה את־נפשי מכל־צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי
ישראל לאמר כי־שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על־כסאי
תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת־שבע אפים ארץ
ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם:

הפטרת תולדות

בתרי עשר במלאכי סימן א׳

משא דבר־יהוה אל־ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר
יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא־אח עשו ליעקב נאם־
יהוה ואהב את־יעקב: ואת־עשו שנאתי ואשים את־הריו
שממה ואת־נחלתו לתנות מדבר: כי־תאמר אדום רששנו
ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני
אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר־זעם יהוה עד־

* ע״ד ק׳

עוֹלָם׃ וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל
יִשְׂרָאֵל׃ בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־
אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי
שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם
מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃
וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע
הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם
פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ
מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־
אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם
וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי
מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם
אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־
הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃
וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי
מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ וְעַתָּה
אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ
עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־
הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים
עַל־לֵב׃ הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ
חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת
הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ בְּרִיתִי
הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי
נִחַת הוּא׃ תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו
בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֺן׃ כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן
יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

הפטרת ויצא

בק"ק פפ"ד ורוב אשכנז מפטירים בפ' ויצא, "ויברח יעקב" שבסמוך ואין אומרים כלל ועמי תלואים.

בתרי עשר, בהושע סימן י"א.

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם: אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי: לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר: אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם: יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה: סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן: אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל: וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ: בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים: וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ: וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ: וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד: כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב: וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד: וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה: אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי:

הפטרת וישלח

כאן מתחילים האשכנזים הפטרת וישלח, אבל בק"ק פפד"מ ורוב אשכנז מפטירים בפ' וישלח "חזון עובדיה" דלקמן.

בתרי עשר, בהושע סימן י"ב.

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר: וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר:

הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב ל
אֲדֹנָיו׃ כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּע
וַיָּמֹת׃ וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָ
עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה* לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִי
יִשָּׁקוּן׃ לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעַ
מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִי
זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶ
תַּלְאֻבוֹת׃ כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִ
וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹ
שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶ
תְּבַקְּעֵם׃ שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲ
בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ אֶתֶּ
לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ
חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּ
בָנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִ
קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹ
קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּ
יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃ תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶי
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃ שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל
יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ
אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינ
לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵ
נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּ
וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ ל
כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵ
לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲ

* כלו קרי ** קמץ בז"ק

הפטרת וישלח

כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם
כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

הפטרת וישלח כמנהג ספרדים וק"ק ספד"ם.
בתרי עשר, בעובדיה סי' א'.

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת
יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה: הִנֵּה
קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד: זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי
בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ: אִם־תַּגְבִּיהַּ
כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה:
אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ
דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת: אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו
נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו: עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ
יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה
בּוֹ: הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם
וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו: וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר
עֵשָׂו מִקָּטֶל: מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם:
בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרוֹ*
וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם: וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־
אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל
פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה: אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־
אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ: וְאַל־
תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם
צָרָה: כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ
גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ: כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ
כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ: וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה
פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם: וְהָיָה בֵית־
יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם
וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר: וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־

* שעריו ק'

הר עשו והשפלה את־פלשתים וירשו את־שדה אפרים ואת
שדה שמרון ובנימן את־הגלעד׃ וגלת החל־הזה לבני ישראל
אשר־כנענים עד־צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את
ערי הנגב׃ ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את־הר עשו והיתה
ליהוה המלוכה׃

הפטרת וישב

ואם חל בו שבת ראשון דחנוכה מפטירים „רני ושמחי" ככתוב לקמן.

בתרי עשר, בעמוס סימן ב׳.

כה אמר יהוה על־שלשה פשעי ישראל ועל־ארבעה לא אשיבנו
על־מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים׃ השאפים על־
עפר־ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אל־
הנערה למען חלל את־שם קדשי׃ ועל־בגדים חבלים יטו אצל
כל־מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם׃ ואנכי השמדתי את־
האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים
ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת׃ ואנכי העליתי אתכם מארץ
מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את־ארץ
האמרי׃ ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים האף אין־
זאת בני ישראל נאם־יהוה׃ ותשקו את־הנזרים יין ועל־הנביאים
צויתם לאמר לא תנבאו׃ הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר
תעיק העגלה המלאה לה עמיר׃ ואבד מנוס מקל וחזק לא־
יאמץ כחו וגבור לא־ימלט נפשו׃ ותפש הקשת לא יעמד וקל
ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו׃ ואמיץ לבו
בגבורים ערום ינוס ביום־ההוא נאם־יהוה׃ שמעו את־הדבר
הזה אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל־המשפחה אשר
העליתי מארץ מצרים לאמר׃ רק אתכם ידעתי מכל משפחות
האדמה על־כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם׃ הילכו שנים
יחדו בלתי אם־נועדו׃ הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן

הפטרת וישב

כפיר קולו ממענתו בלתי אם־לכד: התפל צפור על־פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־פח מן־האדמה ולכוד לא ילכוד: אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

הפטרת מקץ

ואם הוא שבת ראשון של חנוכה מפטירין "רני ושמחי" תמצא בהפטורת בהעלותך. ואם הוא שבת שני דחנוכה מפטירים "ויעש חירום" תמצא בהפטורת ויקהל ואפילו אם הוא ר"ח או מחר חודש.

במלכים א׳ סימן ג׳.

ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד ׀ לפני ׀ ארון ברית־יהוה ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל־עבדיו: אז תבאנה שתים נשים זנות אל־המלך ותעמדנה לפניו: ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם־האשה הזאת ואנחנו יחדו אין־זר אתנו בבית זולתי שתים־אנחנו בבית: וימת בן־האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: ותקם בתוך הלילה ותקח את־בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת־בנה המת השכיבה בחיקי: ואקם בבקר להיניק את־בני והנה־מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא־היה בני אשר ילדתי: ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: ויאמר המלך זאת אמרת זה־בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי: ויאמר המלך קחו־לי חרב ויבאו החרב לפני המלך: ויאמר המלך גזרו את־הילד החי לשנים ותנו את־החצי לאחת ואת־החצי לאחת: ותאמר האשה אשר־בנה החי אל־המלך כי־נכמרו רחמיה על־בנה ותאמר ׀ בי אדני תנו־לה את־הילוד החי והמת אל־תמיתהו וזאת אמרת גם־לי גם־לך לא יהיה גזרו:

ויען

וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ
הִיא אִמּוֹ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ
וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת
מִשְׁפָּט׃ וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת ויגש

ביחזקאל סימן ל״ז:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד
וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב
עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו׃ וְקָרַב אֹתָם אֶחָד
אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ׃ וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ
בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ׃ דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם
וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם
לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃ וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם
בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם׃ וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי
לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם
מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד
בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד
לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד׃ וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד
בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל
מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי
אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה
לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ וְיָשְׁבוּ עַל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ
עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם
לְעוֹלָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים
וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ וְהָיָה מִשְׁכָּנִי

* חבריו ק׳ * חבריו ק׳ * חבריו ק׳ * יהיו ק׳

עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃

הפטרת ויחי

במלכים א׳ סימן ב׳.

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

כמנהג הספרדים.

בירמיה סימן א.

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן: אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם אצורך* בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: ראה הפקדתיך | היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשתו: ויהי דבר־יהוה | אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־יושבי הארץ: כי | הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח | שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה

* אצרך ק׳

לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־
אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ
וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד
נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃
קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה* כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה
תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת שמות כמנהג האשכנזים

בישעיה סימן כ״ז.

הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃
הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ בְּסַאסְּאָה
בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ לָכֵן בְּזֹאת
יְכֻפַּר עֲוֺן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי
מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ כִּי עִיר
בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם
יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת
מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ
עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת
הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ
אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ
בִּירוּשָׁלִָם׃ הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי
כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ
בְּיָד׃ בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ וְהָיְתָה
צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ
בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה

* תבואתו ק׳

לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי
מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ
בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃
כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃ אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה
וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ כִּי צַו לָצָו צַו
לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן
אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה
הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ וְהָיָה לָהֶם דְּבַר
יְהוָֹה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן
יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָֹה
אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב
וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ
שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃

הפטרת וארא.

ביחזקאל סימן כ"ח.

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּקַבְּצִי ׀ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר
נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר
נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ
כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם
מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיהֶם׃ בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי
בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָֹה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים
פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ דַּבֵּר
וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי
עֲשִׂיתִנִי׃ וְנָתַתִּי חַחִיִּים* בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ
בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ
בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־

* חחים ק'

דגת יאריך על־פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית
הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה: וידעו כל־ישבי מצרים
כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל: בתפשם
בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר
והעמדת להם כל־מתנים: לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא
עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה: והיתה ארץ־מצרים
לשממה וחרבה וידעו כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני
עשיתי: לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים
לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־גבול כוש: לא תעבר־
בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־בה ולא תשב ארבעים שנה:
ונתתי את־ארץ מצרים שממה בתוך | ארצות נשמות ועריה
בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־
מצרים בגוים וזריתים בארצות: כי כה אמר אדני יהוה מקץ
ארבעים שנה אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה:
ושבתי את־שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על־ארץ
מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן־הממלכות תהיה שפלה
ולא־תתנשא עוד על־הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים:
ולא־יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם
וידעו כי אני אדני יהוה: ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון
באחד לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם נבוכדראצר
מלך־בבל העביד את־חילו עבדה גדלה אל־צר כל־ראש מקרח
וכל־כתף מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו מצר על־העבדה
אשר־עבד עליה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן
לנבוכדראצר מלך־בבל את־ארץ מצרים ונשא המנה ושלל
שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו: פעלתו אשר־עבד בה
נתתי לו את־ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני יהוה: ביום
ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון־פה בתוכם
וידעו כי־אני יהוה:

* בכף ק׳

בירמיה סימן מ״ו.

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם
וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן
לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ׃ מַדּוּעַ נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי
יְהוָה הֲדָפוֹ׃ הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀
וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה׃ קָרְאוּ
שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד׃ חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא׃ כְּלֵי
גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה תִהְיֶה וְנִצְּתָה
מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא בָא׃ גַּם־
שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו לֹא
עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם׃ קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ
כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ כָּרְתוּ יַעְרָהּ
נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃ הֹבִישָׁה
בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־
אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃ וּנְתַתִּים בְּיַד
מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־
כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה׃ וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב
וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ
שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַתָּה אַל־תִּירָא
עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀
אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט
וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

הפטרת בשלח

בשופטים סימן ד׳ וסימן ה׳. והספרדים מתחילין להלן ותשר.

וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל

בָּעֵת הַהִיא׃ וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין
בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃
וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו
הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ
עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ וּמָשַׁכְתִּי
אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־
הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי
וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי
לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד אִשָּׁה
יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה׃
וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת
אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה׃ וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי
חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַיִם* אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ׃
וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר׃ וַיַּזְעֵק
סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר
אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן׃ וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק
קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה
יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו׃
וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב
לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃ וּבָרָק
רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־
מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃ וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו
אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר
וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃ וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו
סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ
בַּשְּׂמִיכָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמִתִי וַתִּפְתַּח
אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח

* בצעננים ק׳ * חסר א׳ * יתיר ו׳

הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ
אָיִן׃ וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת
בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ
וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא
יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ
וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ וַיַּכְנַע אֱלֹהִים
בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַתֵּלֶךְ יַד
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ
אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

כאן מתחילין הספרדים

וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ בִּפְרֹעַ
פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ שִׁמְעוּ מְלָכִים
הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה
גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה
סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל
חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ חָדְלוּ
פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃
יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח
בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים
בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי
עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת
יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי
עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשְׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־
אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃
מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר
יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר

הפטרת בשלח

עם־דבורה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות ראובן
גדלים חקקי־לב: למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות
עדרים לפלגות ראובן גדלים חקרי־לב: גלעד בעבר הירדן
שכן ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל־מפרציו
ישכון: זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה:
באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על־מי מגדו
בצע כסף לא לקחו: מן־שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם
נלחמו עם סיסרא: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון
תדרכי נפשי עז: אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו:
אורו מרוז אמר מלאך יהוה ארו ארור ישביה כי לא־באו
לעזרת יהוה לעזרת יהוה בגבורים: תברך מנשים יעל אשת
חבר הקיני מנשים באהל תברך: מים שאל חלב נתנה בספל
אדירים הקריבה חמאה: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות
עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו:
בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם
נפל שדוד: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד
האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו:
חכמות שרותיה תעניננה אף־היא תשיב אמריה לה: הלא
ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעים
לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל:
כן יאבדו כל־אויביך יהוה ואהביו כצאת השמש בגברתו ותשקט
הארץ ארבעים שנה:

הפטרת יתרו

בישעיהו סימן ו׳

בשנת־מות המלך עזיהו ואראה את־אדני ישב על־כסא רם
ונשא ושוליו מלאים את־ההיכל: שרפים עמדים | ממעל
לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים | יכסה פניו ובשתים

* קמץ בז״ק * בק״ס בלי יו״ד

יכסה

יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת
הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן: וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־
נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם
אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי: וַיָּעָף אֵלַי
אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ:
וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ
תְּכֻפָּר: וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־
לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי: וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ
שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ: הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה
וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ
יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ: וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־
שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה
שְׁמָמָה: וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:
וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר
בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ:

כאן מסיימים הספרדים. אבל האשכנזים מוסיפין ויהי בימי.

וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־
אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לַמִּלְחָמָה
עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ: וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם
עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב
בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס:
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי
זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ:
יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר: נַעֲלֶה

הפטרת יתרו

בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־
טָבְאַל׃ כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ לְםַרְבֵּה*
הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין
אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה
צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

הפטרת משפטים

בירמיהו סימן ל"ד

הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ
בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃
לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה
חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־
הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ
אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃
וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ
חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם** לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ
מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי
בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים לֵאמֹר׃ מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי
אֲשֶׁר מָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־
שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם׃ וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם
וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית
לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי
וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים
לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ לָכֵן
כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו

* למרבה ק' ** ויכבשום ק'

ואיש

וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהֹוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־
הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַוְעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃
וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־
דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ
בֵּין בְּתָרָיו׃ שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלַםִ הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל
עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם
וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת
הָאָרֶץ׃ וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם
וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ הִנְנִי
מְצַוֶּה נְאֻם־יְהֹוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ
וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ כֹּה אָמַר
יְהֹוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃
גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע
אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

הפטרת תרומה

במלכים סימן ה׳

וַיהֹוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם
וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים
בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל
וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר
עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים
בַּמְּלָאכָה׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד
הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים
וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃ וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע

* לזעוה ק׳ * מלא ו׳ * אשיב ק׳

מאות

הפטרת תרומה

מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית
בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת
לַיהוָֹה׃ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָֹה שִׁשִּׁים־אַמָּה
אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי
הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה
רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ וַיִּבֶן
עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוּעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר
וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ
וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי
מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃
וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי
בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־
כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־
הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת
בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוּעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ
וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָֹה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃
הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה
וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ
אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא
אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת תצוה

ביחזקאל סימן מ״ג.

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם
וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת
הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו | וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־
צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־

* יציע ק׳ * היציע ק׳ * היציע ק׳ * צורתיו ק׳ * תורתיו ק׳

צרתו

צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ
הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃
וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה
רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃
וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה
אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב
הָאַמָּה׃ וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת
אַרְבַּע׃ וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ
אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה
רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־
לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו
עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם
מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־בָּקָר
לְחַטָּאת׃ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע
פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל־הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ וְלָקַחְתָּ
אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ וּבַיּוֹם
הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים
וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תָּמִים׃ וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים
עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה
שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃
שִׁבְעַת יָמִים וְכִפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדוֹ׃ וִיכַלּוּ
אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ
אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצָאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

הראיאל ק׳ · יכפרו ק׳ · ידיו ק׳ — ויהי

הפטרת כי תשא

במלכים א׳ סימן י״ח.

וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית
לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא
אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה
מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה
נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃
וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל
כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית
מֵהַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ
אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ
וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה
זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃
וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃
חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם
לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא
יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃
וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע
וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה
מִנְּעֻרָי׃ הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת
נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ
בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ
הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי
לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃ וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־
לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ
וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי
אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־מִצְוֺת יְהוָה

ותלך

וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃ וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר
הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה
אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃

כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני וק״ק פפד״ם.

וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־הַר
הַכַּרְמֶל׃ וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם
פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־
הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־
הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד
וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי | אֶעֱשֶׂה אֶת־
הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם
אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ
הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ
לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם
הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר
אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם
לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר
עָשָׂה׃ וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־
גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן
הוּא וְיִקָץ׃ וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת
וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ
עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ
לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה
הֶהָרוּס׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־
יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃
וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם

הפטרת תשא

זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְיךָ* עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ עֲנֵנִי יְהֹוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהֹוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהֹוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

הפטרת ויקהל

כמנהג הספרדים. במלכים א׳ סימן ז׳

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר׃ בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע

* ובדברך ק׳

אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר *שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ *וְקָוֶה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ ׀ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃ עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃

הפטרת ויקהל

במנהג האשכנזים.

והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים והאיטליאני. ואם הוא פ׳ שקלים מפטירים של פקלים בן שבע שנים. אפילו בר״ח או מחר חדש. ואז מפטירים ויעש חירום לפ׳ פקודי. וכק״ק פפ״ד ויעש חירום היא הפטרת ויקהל כנפרדים.

במלכים א׳ סימן ז׳.

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים

* השבכה ק׳ * וקו ק׳

הפטרת ויקהל

הָאֹהֶל* אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃
בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין
צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר
מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה
אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃
וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב
סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת
וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת
הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

הפטרת פקודי

כמנהג האשכנזים. בין בספרד בין במחובר. אבל אם היה חל פ' שקלים בפ' ויקהל אז מפטירין לפקודי ויעש חירום של פ' ויקהל.

במלכים א' סימן ז'.

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה
וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־
הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה
אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־
יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־
אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ וַיָּבֹאוּ
כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה
וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו
אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ
מֵרֹב׃ וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר
הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ כִּי
הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־
הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים

* האלה קרי

מן־הקדש על־פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום
הזה׃ אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הניח שם משה
בחרב אשר כרת יהוה עם־בני ישראל בצאתם מארץ מצרים׃
ויהי בצאת הכהנים מן־הקדש והענן מלא את־בית יהוה׃
ולא־יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי־מלא כבוד־
יהוה את־בית יהוה׃ אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל׃
בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים׃ ויסב המלך
את־פניו ויברך את כל־קהל ישראל וכל־קהל ישראל עמד׃
ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי
ובידו מלא לאמר׃ מן־היום אשר הוצאתי את־עמי את־
ישראל ממצרים לא־בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות
בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על־עמי ישראל׃
ויהי עם־לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל׃
ויאמר יהוה אל־דוד אבי יען אשר היה עם־לבבך לבנות בית
לשמי הטיבת כי היה עם־לבבך׃ רק אתה לא תבנה הבית
כי אם־בנך היצא מחלציך הוא־יבנה הבית לשמי׃ ויקם יהוה
את־דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב ׀ על־כסא
ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל׃
ואשים שם מקום לארון אשר־שם ברית יהוה אשר כרת עם־
אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים׃

הפטרת ויקרא

בישעיה סימן מ״ג.

עם־זו יצרתי לי תהלתי יספרו׃ ולא־אתי קראת יעקב כי־יגעת
בי ישראל׃ לא־הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני
לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה׃ לא־קנית לי
בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאותיך
הוגעתני בעונתיך׃ אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני

הפטרת ויקרא

וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן
תִּצְדָּק׃ אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי
קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃ וְעַתָּה שְׁמַע
יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ
מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ כִּי אֶצָּק־
מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי
עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ זֶה יֹאמַר
לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם
יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת
אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃ וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא
וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה
יַגִּידוּ לָמוֹ׃ אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי
וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃ יֹצְרֵי־פֶסֶל
כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ
לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ הֵן כָּל־חֲבֵרָיו
יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ
יָחַד׃ חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ
בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ חָרַשׁ עֵצִים
נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ
וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ לִכְרָת־לוֹ
אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם
יְגַדֵּל׃ וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם
אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־
אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח
חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ
וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ
כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא

°נקוד על המה °נון זעירא °יתיר ו׳

דעת ולא־תבונה לאמר חציו שרפתי במו־אש ואף אפיתי על־גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: רעה אפר לב הותל הטהו ולא־יציל את־נפשו ולא יאמר הלוא־שקר בימיני: זכר־אלה יעקב וישראל כי עבדי־אתה יצרתיך עבד־לי אתה ישראל לא תנשני: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי־עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל־עץ בו

כי־גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר:

הפטרת צו

ירמיה סימן ז׳.

כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על־זבחיכם ואכלו בשר: כי לא־דברתי את־אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא* אתם מארץ מצרים על־דברי עולה וזבח: כי אם־את־הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם והלכתם בכל־הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם: ולא שמעו ולא־הטו את־אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים: למן־היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים יום השכם ושלח: ולוא שמעו אלי ולא הטו את־אזנם ויקשו את־ערפם הרעו מאבותם: ודברת אליהם את־כל־הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה: ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא־שמעו בקול יהוה אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם: גזי נזרך והשליכי ושאי על־שפים קינה כי מאס יהוה ויטש את־דור עברתו: כי־עשו בני־יהודה הרע בעיני נאם־יהוה שמו שקוציהם בבית אשר־נקרא־שמי עליו לטמאו: ובנו במות התפת אשר בגיא בן־הנם לשרף את־בניהם ואת־בנתיהם באש

* הוציאי קרי

הפטרת צו

אשר לא צויתי ולא עלתה על־לבי: לכן הנה ימים באים נאם־
יהוה ולא־יאמר עוד התפת וגיא בן־הנם כי אם־גיא ההרגה
וקברו בתפת מאין מקום: והיתה נבלת העם הזה למאכל
לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: והשבתי | מערי
יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול
כלה כי לחרבה תהיה הארץ: בעת ההיא נאם־יהוה ויוציאו*
את־עצמות מלכי־יהודה ואת־עצמות שריו ואת־עצמות הכהנים
ואת | עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי־ירושלם מקבריהם:
ושטחום לשמש ולירח ולכל | צבא השמים אשר אהבום ואשר
עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם
לא יאספו ולא יקברו לדמן על־פני האדמה יהיו: ונבחר מות
מחיים לכל השארית הנשארים מן־המשפחה הרעה הזאת בכל־
המקמות הנשארים אשר־הדחתים שם נאם יהוה צבאות:
כה | אמר יהוה אל־יתהלל חכם בחכמתו ואל־יתהלל הגבור
בגבורתו אל־יתהלל עשיר בעשרו: כי אם־בזאת יתהלל המתהלל
השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ
כי־באלה חפצתי נאם־יהוה:

הפטרת שמיני

בשמואל ב׳ סימן ו׳.

ויסף עוד דוד את־כל־בחור בישראל שלשים אלף: ויקם | וילך
דוד וכל־העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את
ארון האלהים אשר־נקרא שם שם יהוה צבאות ישב הכרבים
עליו: וירכבו את־ארון האלהים אל־עגלה חדשה וישאהו
מבית אבינדב אשר בגבעה ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את־
העגלה חדשה: וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון
האלהים ואחיו הלך לפני הארון: ודוד | וכל־בית ישראל
משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים

*ויוציאו קרי

ובמנענעים ובצלצלים: ויבאו עד־גרן נכון וישלח עזה אל־ארון
האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר: ויחר־אף יהוה בעזה ויכהו
שם האלהים על־השל וימת שם עם ארון האלהים: ויחר לדוד
על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה
עד היום הזה: וירא דוד את־יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבא
אלי ארון יהוה: ולא־אבה דוד להסיר אליו את־ארון יהוה על־
עיר דוד ויטהו דוד בית עבד־אדם הגתי: וישב ארון יהוה
בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את־עבד אדם
ואת־כל־ביתו: ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את־בית עבד
אדם ואת־כל־אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את־
ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה: ויהי כי צעדו
נשאי ארון־יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא: ודוד מכרכר
בכל־עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד: ודוד וכל־בית ישראל
מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול שופר: והיה ארון יהוה
בא עיר דוד ומיכל בת־שאול נשקפה | בעד החלון ותרא את־
המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו בלבה: ויבאו
את־ארון יהוה ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה־לו
דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה ושלמים: ויכל דוד מהעלות
העולה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה צבאות: ויחלק
לכל־העם לכל־המון־ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם
אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו:

כאן מסיימין הספרדים. ויש מוסיפין ב׳ פסוקים האחרונים ונאמן ביתך וגו׳.

וישב דוד לברך את ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד
ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני
אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים: ויאמר דוד אל־מיכל
לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־
עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה: ונקלתי עוד מזאת

* פתח באתנח

והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה:
ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה: ויהי כי־
ישב המלך בביתו ויהוה הניח־לו מסביב מכל־איביו: ויאמר
המלך אל־נתן הנביא ראה נא אנכי ישב בבית ארזים וארון
האלהים ישב בתוך היריעה: ויאמר נתן אל־המלך כל אשר
בלבבך לך עשה כי יהוה עמך: כאן מסיימים האיטליאנים. ויהי בלילה
ההוא ויהי דבר־יהוה אל־נתן לאמר: לך ואמרת אל־עבדי אל־
דוד כה אמר יהוה האתה תבנה־לי בית לשבתי: כי לא
ישבתי בבית למיום העלתי את־בני ישראל ממצרים ועד היום
הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: בכל אשר־התהלכתי
בכל־בני ישראל הדבר דברתי את־אחד שבטי ישראל
אשר צויתי לרעות את־עמי את־ישראל לאמר למה לא־
בניתם לי בית ארזים: ועתה כה־תאמר לעבדי לדוד כה אמר
יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מאחר הצאן להיות נגיד
על־עמי על־ישראל: ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה
את־כל־איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים
אשר בארץ: ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן
תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יסיפו בני־עולה לענותו כאשר
בראשונה: ולמן־היום אשר צויתי שפטים על־עמי ישראל
והניחתי לך מכל־איביך והגיד לך יהוה כי־בית יעשה־לך יהוה:
כי ׀ ימלאו ימיך ושכבת את־אבתיך והקימתי את־זרעך
אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את־ממלכתו: הוא יבנה־
בית לשמי וכננתי את־כסא ממלכתו עד־עולם: אני אהיה־
לו לאב והוא יהיה־לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט
אנשים ובנגעי בני אדם: וחסדי לא־יסור ממנו כאשר
הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך: ונאמן ביתך
וממלכתך עד־עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד־עולם: ככל

הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃

הפטרת תזריע

במלכים ב׳ בסימן ד׳ ; אם הפרשיות נפרדות.

וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים
עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם
וְיֹאכֵלוּ׃ וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ
וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכֹל וְהוֹתֵר׃ וַיִּתֵּן
לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה׃ וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־
אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה
תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃ וַאֲרָם יָצְאוּ
גְדוּדִים וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי לִפְנֵי אֵשֶׁת
נַעֲמָן׃ וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר
בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף אֹתוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו לֵאמֹר
כָּזֹאת וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־
אֲרָם לֶךְ בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ
עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר חֲלִיפוֹת בְּגָדִים׃
וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה
אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃
וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר
הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ
מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי׃ וַיְהִי
כִּשְׁמֹעַ ׀ אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־
בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי
וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ
וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר
הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר׃

* בסוסיו קרי

הפטרת תזריע

וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי ׀ יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד
וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע׃
הֲלֹא טוֹב אֲבָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק מִכֹּל מֵימֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא־
אֶרְחַץ בָּהֶם וְטָהָרְתִּי וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה׃ וַיִּגְּשׁוּ עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ
אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר גָּדוֹל הַנָּבִיא דִּבֶּר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה
וְאַף כִּי־אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ וּטְהָר׃ וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים
כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃
וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־
בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה
אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ וַיֹּאמֶר
נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־
יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃
לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת
שָׁמָּה וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי
בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ
לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת־אָרֶץ׃

הפטרת מצורע

במלכים ב׳ סימן ז׳, כין כספרד כין כמחוכר

וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ׃ אִם־אָמַרְנוּ
נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ
וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־יְמִיתֻנוּ
וָמָתְנוּ׃ וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה
מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־מַחֲנֵה
אֲרָם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו

* אמנה ק׳ * כתיב ולא קרי

הנה

הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־מַלְכֵי
מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם
וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר־הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃
וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ
וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃
וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן | אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־
בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָוֺן
וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר
הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ
וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר־הֵמָּה׃
וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה
וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ
כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בַהשָּׂדֶה° לֵאמֹר כִּי־
יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃ וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו
וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ
הִנָּם כְּכָל־ההָמוֹן° יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ
אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן
וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּהחָפְזָם°
וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם
וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃
וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר
וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ
לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר
בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה

° בשדה קרי ° המון קרי ° בחפזם קרי

הפטרת מצורע

יהוה עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה
בעיניך ומשם לא תאכל: ויהי־לו כן וירמסו אתו העם
בשער וימת:

הפטרת אחרי מות

לאשכנזים ביחזקאל סימן כ״ב, ויש מפטירין אותה בסדר קדושים. וכק״ק פפ״ד לעולם מפטירין בפ׳ אחרי, הלוא כבני כשיים לקמן, ובפ׳ קדושים מפטירים זה ויהי דבר יי, ואם נדחה הפטרת הלוא כבני כשיים מן פרשת אחרי בשביל מחר חדש אז מפטירין בפרשת קדושים, הלוא כבני כשיים.

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ואתה בן־אדם התשפט התשפט
את־עיר הדמים והודעתה את כל־תועבותיה: ואמרת כה
אמר אדני יהוה עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה
גלולים עליה לטמאה: בדמך אשר־שפכת אשמת ובגלוליך
אשר־עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד־שנותיך על־כן
נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל־הארצות: הקרבות והרחקות
ממך יתקלסו־בך טמאת השם רבת המהומה: הנה נשיאי
ישראל איש לזרעו היו בך למען שפך־דם: אב ואם הקלו בך
לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך: קדשי בזית
ואת־שבתתי חללת: אנשי רכיל היו בך למען שפך־דם ואל־
ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך: ערות־אב גלה־בך טמאת
הנדה ענו־בך: ואיש | את־אשת רעהו עשה תועבה ואיש את־
כלתו טמא בזמה ואיש את־אחתו בת־אביו ענה־בך: שחד
לקחו־בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך
בעשק ואתי שכחת נאם אדני יהוה: והנה הכיתי כפי אל־בצעך
אשר עשית ועל־דמך אשר היו בתוכך: היעמד לבך אם־תחזקנה
ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי:
והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך:
ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי־אני יהוה:

ויהי

כמנהג האיטליאנים והספרדים, ביחזקאל סימן כ'. יש מפטירין אותה בסדר אחרי מות.

וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים
מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃ כאן מתחילין
הספרדים וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם
בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם
הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית
יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא
לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי
מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ
לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי
מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם
בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃
וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם׃ וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת
לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ וַיַּמְרוּ־בִי
בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד
וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃ וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן
שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים לְעֵינֵיהֶם׃ וְגַם־
אֲנִי נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְבִלְתִּי הָבִיא אוֹתָם אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נָתַתִּי זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ יַעַן

הפטרת קדושים

במשפטי מאסו ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא־עשיתי אותם כלה במדבר: ואמר אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־משפטי שמרו ועשו אותם: ואת־שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם:

הפטרת קדושים

כמנהג האשכנזים, בת"ע בעמוס סי' ט'. ויש מפטירין אותה בסדר אחרי מות. עיין בלבוש החור סי' תצ"ג.

הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם־יהוה הלוא את־ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר: הנה עיני | אדני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את־בית יעקב נאם־יהוה: כי־הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את־בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא־יפול צרור ארץ: בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא־תגיש ותקדים בעדינו הרעה: ביום ההוא אקים את־סכת דויד הנפלת וגדרתי את־פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם: למען יירשו את־שארית אדום וכל־הגוים אשר־נקרא שמי עליהם נאם־יהוה עשה זאת: הנה ימים באים נאם־יהוה ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל־הגבעות תתמוגגנה: ושבתי את־שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את־יינם ועשו גנות ואכלו את־פריהם: ונטעתים על־אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר־נתתי להם אמר יהוה אלהיך:

[ביחזקאל סימן מ״ד.

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא־יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ *לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי *וּשְׁפָטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ׃ וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ׃ וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃ וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

* למשפט קרי * ישפטהו קרי

הפטרת בהר

בירמיה סימן ל״ב. כשהפרשיות נפרדות.

וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם
דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת
כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה
אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת
אֲשֶׁר ׀ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי־לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ
וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל
בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף שִׁבְעָה שְׁקָלִים
וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃ וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל
הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃ וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה
וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי׃ וָאֶתֵּן אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה
בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר
הַמִּקְנָה לְעֵינֵי כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃ וָאֲצַוֶּה
אֶת־בָּרוּךְ לְעֵינֵיהֶם לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת
הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן יַעַמְדוּ
יָמִים רַבִּים׃ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ
בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי
תִתִּי אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר׃ אֲהָהּ אֲדֹנָי
יֱהוִה הִנֵּה ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל
וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ
פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי
מַעֲלָלָיו׃ אֲשֶׁר שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם
הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וַתֹּצֵא אֶת־
עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה

וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל׃ וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וַיָּבֹאוּ
וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבְתֹרוֹתְךָ* לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃
הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים
הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה
וְהִנְּךָ רֹאֶה׃ וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יֱהוִה קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף
וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא
כָּל־דָּבָר׃

הפטרת בחקותי

בירמיה סימן ט"ז, בין כמחובר בין בנפרד, ולאיטליאני היא הפטרת בהר :

יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ
וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל׃
הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃ לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם
בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה׃
חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ
לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם
עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־
אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ וְשָׁמַטְתָּה
וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ כֹּה ׀
אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־
יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב
וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר
יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ וְהָיָה כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם

* ובתורתך קרי

הַפְטָרַת בְּחֻקֹּתַי

וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶ* כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן
וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל
וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ
כִּדְרָכָו* כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא
בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו* יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ כִּסֵּא כָבוֹד
מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ
יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי* בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃
רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃

* יראה קרי * כדרכיו ק׳ * ימיו ק׳ * וסורי ק׳

ביהושע סי׳ ב׳

והיה מספר בני־ישראל כחול הים אשר לא־ימד ולא יספר והיה
במקום אשר יאמר להם לא־עמי אתם יאמר להם בני אל־
חי: ונקבצו בני־יהודה ובני־ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד
ועלו מן־הארץ כי גדול יום יזרעאל: אמרו לאחיכם עמי
ולאחותיכם רחמה: ריבו באמכם ריבו כי־היא לא אשתי ואנכי
לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה: פן־
אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתה
כארץ ציה והמתיה בצמא: ואת־בניה לא ארחם כי־בני זנונים
המה: כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי
מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי: לכן הנני
שך את־דרכך בסירים וגדרתי את־גדרה ונתיבותיה לא תמצא:
ורדפה את־מאהביה ולא־תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא
ואמרה אלכה ואשובה אל־אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה:
והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף
הרביתי לה וזהב עשו לבעל: לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו
ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי לכסות את־ערותה:
ועתה אגלה את־נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי:
והשבתי כל־משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה: והשמתי
גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו־לי מאהבי
ושמתים ליער ואכלתם חית השדה: ופקדתי עליה את־ימי
הבעלים אשר תקטיר להם ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי
מאהביה ואתי שכחה נאם־יהוה: לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה
המדבר ודברתי על־לבה: ונתתי לה את־כרמיה משם ואת־
עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה
מארץ־מצרים: והיה ביום־ההוא נאם־יהוה תקראי אישי ולא־
תקראי לי עוד בעלי: והסרתי את־שמות הבעלים מפיה ולא־
יזכרו עוד בשמם: וכרתי להם ברית ביום ההוא עם־חית השדה

ועם

הפטרת במדבר

וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃

הפטרת נשא

בשופטים סימן י״ג

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל טָמֵא׃ כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי׀ יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃

ויאמר מנוח אל־מלאך יהוה נעצרה־נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים: ויאמר מלאך יהוה אל מנוח אם־תעצרני לא־אכל בלחמך ואם־תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא־ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל־מלאך יהוה מי שמך כי־יבא דבריך וכבדנוך: ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא פלאי: ויקח מנוח את־גדי העזים ואת־המנחה ויעל על־הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים: ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך־יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על־פניהם ארצה: ולא־יסף עוד מלאך יהוה להראה אל־מנוח ואל־אשתו אז ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל־אשתו מות נמות כי אלהים ראינו: ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא־לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את־כל־אלה וכעת לא השמיענו כזאת: ותלד האשה בן ותקרא את־שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה: ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה־דן בין צרעה ובין אשתאל:

הפטרת בהעלותך

בזכריה סימן ב'

רני ושמחי בת־ציון כי־הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי

מעליך

הפטרת בהעלותך

מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור
על־ראשו וישימו הצניף הטהור על ראשו וילבשהו בגדים
ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך־יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר
יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־
אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים
בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע | הכהן הגדול אתה
ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־
עבדי צמח: כי | הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן
אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי
את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות
תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך
הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה
ראה ויאמר ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה
ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־
ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה:
ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני: ויען
המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר
לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר־יהוה אל־זרבבל
לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות:
מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את האבן
הראשה תשאות חן חן לה:

הפטרת שלח לך

ביהושע סימן ב׳

וישלח יהושע בן־נון מן־השטים שנים אנשים מרגלים חרש
לאמר לכו ראו את־הארץ ואת־יריחו וילכו ויבאו בית
אשה זונה ושמה רחב וישכבו־שמה: ויאמר למלך יריחו לאמר
הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את־הארץ:

* ויאמר קרי

וישלח

וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ
אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ׃ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה
אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא
יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה׃ וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא
יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם׃ וְהִיא
הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג׃
וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל־הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ
אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם׃ וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן וְהִיא
עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג׃ וַתֹּאמֶר אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה
לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם׃ כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־
סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הַחֲרַמְתֶּם אוֹתָם׃ וַנִּשְׁמַע
וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־
נָא לִי בַּיהוָה כִּי עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית
אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת׃ וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־
אַחַי וְאֶת־אַחְוֹתַי* וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ
מִמָּוֶת׃ וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ
אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד
וֶאֱמֶת׃ וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה
הִיא יוֹשָׁבֶת׃ וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים
וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שֹׁב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ
לְדַרְכְּכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה
אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי
הַזֶּה תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת
אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃ וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־
יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר

*) אחיותי קרי

יהיה

הפטרת שלח

יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם־יד תהיה־בו: ואם־תגידי את־דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: ותאמר כדבריכם כן־הוא ותשלחם וילכו ותקשר את־תקות השני בחלון: וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד־שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל־הדרך ולא מצאו: וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל־יהושע בן־נון ויספרו־לו את כל־המצאות אותם: ויאמרו אל־יהושע כי־נתן יהוה בידנו את־כל הארץ וגם־נמגו כל־ישבי הארץ מפנינו:

הפטרת קרח

בשמואל א׳ סימן י״א

ויאמר שמואל אל־העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה:

וילכו כל־העם הגלגל וימלכו שם את־שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו־שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל־אנשי ישראל עד מאד: ויאמר שמואל אל־כל־ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל אשר־אמרתם לי ואמליך עליכם מלך: ועתה הנה המלך | מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד־היום הזה: הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את־שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת־מי עשקתי את־מי רצותי ומיד־מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם: ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא־לקחת מיד־איש מאומה: ויאמר אליהם עד יהוה בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד: ויאמר שמואל אל־העם יהוה אשר עשה את־משה ואת־אהרן ואשר העלה את־אבתיכם מארץ מצרים: ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל־צדקות יהוה אשר עשה אתכם ואת־אבתיכם: כאשר־בא יעקב מצרים ויזעקו אבתיכם אל־יהוה וישלח יהוה את־משה ואת־אהרן ויוציאו את־אבתיכם ממצרים

וישיבום

וישיבום במקום הזה׃ וישכחו את־יהוה אלהיהם וימכר אתם ביד סיסרא שר־צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בם׃ ויזעקו אל־יהוה ויאמר* חטאנו כי עזבנו את־יהוה ונעבד את־הבעלים ואת־העשתרות ועתה הצילנו מיד איבינו ונעבדך׃ וישלח יהוה את־ירבעל ואת־בדן ואת־יפתח ואת־שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח׃ ותראו כי נחש מלך בני־עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי־מלך ימלך עלינו ויהוה אלהיכם מלככם׃ ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן יהוה עליכם מלך׃ אם־תיראו את־יהוה ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תמרו את־פי יהוה והיתם גם־אתם וגם־המלך אשר־מלך עליכם אחר יהוה אלהיכם׃ ואם־לא תשמעו בקול יהוה ומריתם את־פי יהוה והיתה יד־יהוה בכם ובאבתיכם׃ גם עתה התיצבו וראו את־הדבר הגדול הזה אשר יהוה עשה לעיניכם׃ הלוא קציר־חטים היום אקרא אל־יהוה ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי־רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יהוה לשאול לכם מלך׃ ויקרא שמואל אל־יהוה ויתן יהוה קלת ומטר ביום ההוא וייראו כל־העם מאד את־יהוה ואת־שמואל׃ ויאמרו כל־העם אל־שמואל התפלל בעד־עבדיך אל־יהוה אלהיך ואל־נמות כי־יספנו על־כל־חטאתינו רעה לשאל לנו מלך׃ ויאמר שמואל אל־העם אל־תיראו אתם עשיתם את כל־הרעה הזאת אך אל־תסורו מאחרי יהוה ועבדתם את־יהוה בכל־לבבכם׃ ולא תסורו כי | אחרי התהו אשר לא־יועילו ולא יצילו כי־תהו המה׃ כי לא־יטש יהוה את־עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יהוה לעשות אתכם לו לעם׃

הפטרת חקת

בשופטים סימן י״א.

ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן־אשה זונה ויולד גלעד

*) ויאמרו קרי

הפטרת חקת

את־יפתח׃ ותלד אשת־גלעד לו בנים ויגדלו בני־האשה
ויגרשו את־יפתח ויאמרו לו לא־תנחל בבית־אבינו כי בן־אשה
אחרת אתה׃ ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו
אל־יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו׃ ויהי מימים וילחמו בני־עמון
עם־ישראל׃ ויהי כאשר־נלחמו בני עמון עם־ישראל וילכו זקני
גלעד לקחת את־יפתח מארץ טוב׃ ויאמרו ליפתח לכה והייתה
לנו לקצין ונלחמה בבני עמון׃ ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא
אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי
עתה כאשר צר לכם׃ ויאמרו זקני גלעד אל־יפתח לכן עתה
שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש
לכל ישבי גלעד׃ ויאמר יפתח אל־זקני גלעד אם־משיבים אתם
אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם
לראש׃ ויאמרו זקני־גלעד אל־יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו
אם־לא כדברך כן נעשה׃ וילך יפתח עם־זקני גלעד וישימו
העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את־כל־דבריו
לפני יהוה במצפה׃ וישלח יפתח מלאכים אל־מלך בני־עמון
לאמר מה־לי ולך כי־באת אלי להלחם בארצי׃ ויאמר מלך
בני־עמון אל־מלאכי יפתח כי־לקח ישראל את־ארצי בעלותו
ממצרים מארנון ועד־היבק ועד־הירדן ועתה השיבה אתהן
בשלום׃ ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים אל־מלך בני עמון׃
ויאמר לו כה אמר יפתח לא־לקח ישראל את־ארץ מואב ואת־
ארץ בני עמון׃ כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד־
ים־סוף ויבא קדשה׃ וישלח ישראל מלאכים | אל־מלך אדום
לאמר אעברה־נא בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל־מלך
מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש׃ וילך במדבר ויסב
את־ארץ אדום ואת־ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב
ויחנון בעבר ארנון ולא־באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב׃
וישלח ישראל מלאכים אל־סיחון מלך־האמרי מלך חשבון

ויאמר לו ישראל נעברה־נא בארצך עד־מקומי: ולא־האמין
סיחון את־ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את־כל־עמו ויחנו
ביהצה וילחם עם־ישראל: ויתן יהוה אלהי־ישראל את סיחון
ואת־כל־עמו ביד ישראל ויכום ויירש ישראל את כל־ארץ
האמרי יושב הארץ ההיא: ויירשו את כל־גבול האמרי מארנון
ועד־היבק ומן המדבר ועד הירדן: ועתה ׀ יהוה אלהי ישראל
הוריש את־האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו: הלא את
אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל־אשר הוריש
יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש: ועתה הטוב טוב אתה מבלק
בן־צפור מלך מואב הרוב רב עם־ישראל אם־נלחם נלחם בם:
בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל־
הערים אשר על־ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא־הצלתם
בעת ההיא: ואנכי לא־חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם
בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: ולא
שמע מלך בני עמון אל־דברי יפתח אשר שלח אליו: ותהי על־
יפתח רוח יהוה ויעבר את־הגלעד ואת־מנשה ויעבר את־הגלעד
ואת־מנשה ויעבר את־מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני
עמון: וידר יפתח נדר ליהוה ויאמר אם־נתון תתן את־בני עמון
בידי: והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום
מבני עמון והיה ליהוה והעליתיהו עולה: ויעבר יפתח אל־בני
עמון להלחם בם ויתנם יהוה בידו: ויכם מערוער ועד־בואך
מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני
עמון מפני בני ישראל:

הפטרת בלק

במיכה סימן ה׳

והיה ׀ שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה כרביבים

הפטרת בלק

עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ וְהָיָה
שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר
כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ תָּרֹם
יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה
וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי עָרֵי
אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא
יִהְיוּ־לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה
עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃
וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃ שִׁמְעוּ־נָא
אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת
קוֹלֶךָ׃ שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב
לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה
הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים
פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ עַמִּי זְכָר־נָא מַה
יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים
עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף
לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ הֲיִרְצֶה יְהוָה
בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי
חַטַּאת נַפְשִׁי׃ הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי
אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

הפטרת פנחס

במלכים א' סימן י"ח. אכן לאחר י"ז בתמוז מפטירין לפנחס דברי ירמיה דפרשת מטות.

וְיַד יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד
בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃ וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃ וַתִּשְׁלַח
אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־

כָּעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃
וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת* וַיִּשְׁאַל
אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי לֹא טוֹב
אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ
נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים
וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה׀ שֵׁנִית
וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה
וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר
הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה
אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה׀
אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ
וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי
לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר
וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא
בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ וְאַחַר הָרַעַשׁ
אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ וַיְהִי׀ כִּשְׁמֹעַ
אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו
קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה׀ אֱלֹהֵי
צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־
נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ
אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ
עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא
תַּחְתֶּיךָ׃ וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב
יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־
הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃

* אחד קרי

הפטרת פנחס

וילך משם וימצא את־אלישע בן־שפט והוא חרש שנים־עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו: ויעזב את־הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה־נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך: וישב מאחריו ויקח את־צמד הבקר ויזבחהו ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו:

הפטרת מטות

בירמיה סימן א׳ ואם מחוברים מטות ומסעי אז קורין שמעו דפ׳ מסעי ואפילו הוא ר״ח:

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן:

אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש עשרה שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם אצורך* בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: ראה הפקדתיך | היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשתו: ויהי דבר־יהוה | אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ: כי | הנני קרא לכל־משפחות

* ו׳ יתירה

ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח | שערי
ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: ודברתי
משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים
וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת
אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן אחתך
לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל
ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם
הארץ: ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם יהוה
להצילך: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: הלך וקראת באזני ירושלם
לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך
לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה
ראשית תבואתה כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם
נאם־יהוה:

הפטרת מסעי

ירמיה סימן ב׳

שמעו דבר־יהוה בית יעקב וכל־משפחות בית ישראל: כה |
אמר יהוה מה־מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי
וילכו אחרי ההבל ויהבלו: ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו
מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ
ציה וצלמות בארץ לא־עבר בה איש ולא־ישב אדם שם:
ואביא אתכם אל־ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו
ותטמאו את־ארצי ונחלתי שמתם לתועבה: הכהנים לא אמרו
איה יהוה ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים
נבאו בבעל ואחרי לא־יועילו הלכו: לכן עד אריב אתכם נאם־
יהוה ואת־בני בניכם אריב: כי עברו איי כתיים וראו וקדר
שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת: ההימיר גוי אלהים
והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל: שמו שמים

על

הפטרת מסעי

עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃ הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנֵס* יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד* כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃ וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ פֶּרֶא ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשׁוֹ* שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגוֹרֹנֵךְ* מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי* כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ כאן סיום ההפטרה בקצת קהלות: אבל הספרדים מוסיפים ואומרים אלו הפסוקים: אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃ והאשכנזים מוסיפים ואומרים

* ותחפנחס קרי * אעבור קרי * נפשה קרי * וגרונך קרי * ילדתנו קרי

ואומרים זה הפסוק: הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה:

הפטרת דברים

בישעיה סימן א'

חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ
יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ
כִּי יְהֹוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: יָדַע שׁוֹר
קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן: הוֹי
גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהֹוָה
נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר: עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ
סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי: מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ
מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה
בַּשָּׁמֶן: אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם
זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים: וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן
כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה: לוּלֵי יְהֹוָה צְבָאוֹת
הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ: שִׁמְעוּ דְבַר
יְהֹוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה: לָמָּה לִּי רֹב־
זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהֹוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים
וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ
זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת
תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה:
חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא:
וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי
שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד
עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ: לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ
יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה: לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהֹוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם
כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: אִם־תֹּאבוּ
וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ: וְאִם תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ

הפטרת דברים

כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט
צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל
בַּמָּיִם׃ שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים
יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן
יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃
וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ
עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃

הפטרת ואתחנן

בישעיה סימן מ׳

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ וְקִרְאוּ
אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד
יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה
יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה
יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ וְנִגְלָה כְּבוֹד
יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ קוֹל אֹמֵר קְרָא
וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ יָבֵשׁ
חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ יָבֵשׁ
חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ עַל הַר גָּבֹהַּ עֲלִי לָ
מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָםִ הָרִימִי אַ
תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָ
יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ כְּרֹעֶ
עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ מִ
מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָ
וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִ
עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁ
וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁ

מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ
אֵין דֵּי עוֹלָה׃ כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ וְאֶל־
מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף
בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב
יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ הֲלוֹא תֵדְעוּ
הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת
הָאָרֶץ׃ הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק
שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ
כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ
גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי
וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה
הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ
אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

הפטרת עקב

בישעיה סימן מט.

וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ
מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃
הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ
וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־
לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃
כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב
וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃ עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם
גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה
וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀ וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה
אֵיפֹה הֵם׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־
עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃

הפטרת ואתחנן

והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו
לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי־אני יהוה אשר לא־יבשו קוי׃
היקח מגבור מלקוח ואם־שבי צדיק ימלט׃ כי־כה | אמר יהוה
גם־שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת־יריבך אנכי אריב
ואת בניך אנכי אושיע׃ והאכלתי את־מוניך את־בשרם וכעסיס
דמם ישכרון וידעו כל־בשר כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר
יעקב׃ כה | אמר יהוה אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה
או מי מנושי אשר־מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם
ובפשעיכם שלחה אמכם׃ מדוע באתי ואין איש קראתי ואין
עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם־אין־בי כח להציל הן בגערתי
אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת
בצמא׃ אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם׃ אדני יהוה
נתן לי לשון למודים לדעת לעות את־יעף דבר יעיר | בבקר
בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים׃ אדני יהוה פתח־לי אזן
ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי׃ גוי נתתי למכים ולחיי
למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק׃ ואדני יהוה יעזר־לי
על־כן לא נכלמתי על־כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי־לא אבוש׃
קרוב מצדיקי מי־יריב אתי נעמדה יחד מי־בעל משפטי יגש
אלי׃ הן אדני יהוה יעזר־לי מי־הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו
עש יאכלם׃ מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו אשר | הלך
חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו׃ הן כלכם
קדחי אש מאזרי זיקות לכו | באור אשכם ובזיקות בערתם מידי
היתה־זאת לכם למעצבה תשכבון׃ שמעו אלי רדפי צדק
מבקשי יהוה הביטו אל־צור חצבתם ואל־מקבת בור נקרתם׃
הביטו אל־אברהם אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד קראתיו
ואברכהו וארבהו׃ כי־נחם יהוה ציון נחם כל־חרבתיה וישם
מדברה כעדן וערבתה כגן־יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה
וקול זמרה׃

הפטרת ראה

ואם היום ר"ח או מחר חדש נוהגים בקצת ספרדים להפטיר בשל ר"ח או מחר חדש. אבל בהרבה קהלות נוהגים להפטיר עניה סערה ולדחות של מחר חדש. אבל של ר"ח אין דוחין, ויש קהלות דוחין גם של ר"ח.

בישעיה סימן נ"ד

עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך
בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח
וכל־גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום
בניך: בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי
לא־תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך
יפול: הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו
ואנכי בראתי משחית לחבל: כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־
לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה
וצדקתם מאתי נאם־יהוה: הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־
לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין
וחלב: למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה
שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: הטו
אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם
חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים:
הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה
אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

הפטרת שפטים

בישעיה סימן נ"א

אנכי אנכי הוא מנחמכם מי־את ותיראי מאנוש ימות ומבן־אדם
חציר ינתן: ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ
ותפחד תמיד כל־היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית
ואיה חמת המציק: מהר צעה להפתח ולא־ימות לשחת ולא־

יחסר לחמו׃ ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה
צבאות שמו׃ ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים
וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה׃ התעוררי התעוררי קומי
ירושלם אשר שתית מיד יהוה את־כוס חמתו את־קבעת כוס
התרעלה שתית מצית׃ אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין
מחזיק בידה מכל־בנים גדלה׃ שתים הנה קראתיך מי ינוד לך
השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך׃ בניך עלפו שכבו
בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך׃
לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין׃ כה־אמר אדניך
יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה
את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד׃ ושמתיה ביד
מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ
לעברים׃ עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי ׀ בגדי תפארתך
ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא׃
התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה
בת־ציון׃ כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו׃
כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם
ואשור באפס עשקו׃ ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה כי־לקח עמי
חנם משלו יהילילו נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי מנאץ׃ לכן
ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר הנני׃ מה
נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע
ישועה אמר לציון מלך אלהיך׃ קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו
כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון׃ פצחו רננו יחדו חרבות
ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל ירושלם׃ חשף יהוה את־זרוע
קדשו לעיני כל־הגוים וראו כל־אפסי ארץ את ישועת אלהינו׃
סורו סורו צאו משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי
יהוה׃ כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם

* התפתחי קרי * מושליו קרי

יהוה ומאספכם אלהי ישראל׃

הפטרת כי תצא

(בישעיה סימן נ״ד (ועיין בפ׳ נח)

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא־חלה כי־רבים בני־
שוממה מבני בעולה אמר יהוה׃ הרחיבי ׀ מקום אהלך
ויריעות משכנותיך יטו אל־תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך
חזקי׃ כי־ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות
יושיבו׃ אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי־לא תחפירי כי
בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד׃ כי
בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־
הארץ יקרא׃ כי־כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת
נעורים כי תמאס אמר אלהיך· ברגע קטן עזבתיך וברחמים
גדולים אקבצך. בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד
עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה. כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי
מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך.
כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש
וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה.

הפטרת כי תבא

בישעיה סימן ס׳.

קומי אורי כי־בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח כי־הנה החשך
יכסה־ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך
יראה׃ והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך׃ שאי סביב עיניך
וראי כלם נקבצו באו־לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על־צד
תאמנה׃ אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי־יהפך עליך
המון ים חיל גוים יבאו לך׃ שפעת גמלים תכסך בכרי מדין

הפטרת כי תבוא

וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃
כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן
מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃ מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים
אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ כִּי־לִי ׀ אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה
לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ
וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם
יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ
תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם
נְהוּגִים׃ כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם
חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ
שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ
לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה
וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃ וְיָנַקְתְּ חֲלֵב
גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר
יַעֲקֹב׃ תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת
הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם
וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃ לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ
וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד
הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה
לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ
לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ וְעַמֵּךְ
כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעוֹ מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃
הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

הפטרת נצבים

ישעיה סימן ס״א

שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע

* מטעי קרי

מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה: כי
כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן | אדני יהוה
יצמיח צדקה ותהלה נגד כל־הגוים: למען ציון לא אחשה
ולמען ירושלם לא אשקוט עד־יצא כנגה צדקה וישועתה
כלפיד יבער: וראו גוים צדקך וכל־מלכים כבודך וקרא לך שם
חדש אשר פי יהוה יקבנו: והיית עטרת תפארת ביד־יהוה
וצנוף* מלוכה בכף־אלהיך: לא־יאמר לך עוד עזובה ולארצך
לא־יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי־בה ולארצך בעולה
כי־חפץ יהוה בך וארצך תבעל: כי־יבעל בחור בתולה יבעלוך
בניך ומשוש חתן על־כלה ישיש עליך אלהיך: על־חומתיך
ירושלם הפקדתי שמרים כל־היום וכל־הלילה תמיד לא יחשו
המזכירים את־יהוה אל־דמי לכם: ואל־תתנו דמי לו עד־יכונן
ועד ישים את־ירושלם תהלה בארץ: נשבע יהוה בימינו ובזרוע
עזו אם־אתן את־דגנך עוד מאכל לאיביך ואם־ישתו בני־נכר
תירושך אשר יגעת בו: כי מאספיו יאכלהו והללו את־יהוה
ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי: עברו עברו בשערים פנו דרך
העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן הרימו נס על־העמים: הנה
יהוה השמיע אל־קצה הארץ אמרו לבת־ציון הנה ישעך בא
הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: וקראו להם עם־הקדש גאולי
יהוה ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה: מי־זה | בא מאדום
חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צעה ברב כחו אני מדבר
בצדקה רב להושיע: מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת:
פורה | דרכתי לבדי ומעמים אין־איש אתי ואדרכם באפי
וארמסם בחמתי ויז נצחם על־בגדי וכל־מלבושי אגאלתי: כי
יום נקם בלבי ושנת גאולי באה: ואביט ואין עזר ואשתומם ואין
סומך ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתני: ואבוס עמים באפי
ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם: חסדי יהוה | אזכיר

* וצנוף קרי

תהלות

הפטרת נצבים

תהלות יהוה כעל כל אשר־גמלנו יהוה ורב־טוב לבית ישראל
אשר־גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: ויאמר אך־עמי המה בנים לא
ישקרו ויהי להם למושיע: בכל־צרתם | לא צר ומלאך פניו
הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל
ימי עולם:

הפטרת וילך

כמנהג הספרדים, וכן מנהג ק״ק פפד״מ כשהפרשיות נפרדות, אבל כשהן מחוברין מפטירין **שוש אשיש** של פ׳ נצבים. ומפטירין **שובה** בפ׳ האזינו עד ופושעים יכשלו בם. ואחר כך אומרים **תקעו שופר** וגו׳

בהושע סימן י״ד

שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם
דברים ושובו אל־יהוה אמרו אליו כל־תשא עון וקח־טוב
ונשלמה פרים שפתינו: אשור | לא יושיענו על־סוס לא נרכב
ולא־נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר־בך ירחם יתום: ארפא
משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל
יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ילכו ינקותיו ויהי כזית
הודו וריח לו כלבנון: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן
זכרו כיין לבנון: אפרים מה־לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו
אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: מי חכם ויבן אלה נבון
וידעם כי ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:
מי־אל כמוך נשא עון ועבר על־פשע לשארית נחלתו לא־
החזיק לעד אפו כי־חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבש
עונתינו ותשליך במצלות ים כל־חטאתם: תתן אמת ליעקב
חסד לאברהם אשר־נשבעת לאבתינו מימי קדם:

הפטרת וילך

כמנהג האשכנזים, (וכק״ק פפד״מ מפטירים **שובה** כשהפרשיות נפרדות ומוסיפים בסוף **תקעו שופר** בציון עד ולא יבושו עמי לעולם להלן בפ׳ האזינו, אבל כשהפרשיות נצבים וילך מחוברות מפטירים **שובה** בפ׳ האזינו).

בישעיה סימן נ״ה

דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב: יעזב רשע דרכו

ואיש

וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי
יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי
נְאֻם יְהוָה׃ כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם
וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־
הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ
וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא
מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ
אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים
וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ תַּחַת
הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ *תַּחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם
לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃ כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ
צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃ אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ
יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ
מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר
הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃
כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ
בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי
יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃
וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה
לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃
וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם
וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל
הָעַמִּים׃ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ
עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

* ותחת קרי

כמנהג

הפטרת האזינו

כמנהג האשכנזים שובה ישראל עד ופשעים יכשלו בם. ואח״כ אומרים תקעו ובק״ק ספרד״ים מפטירין וידבר דוד דלקמן, חוץ אם הוא שבת תשובה, שאז מפטירים שובה ישראל עד ופשעים יכשלו בם ואח״כ תקעו.

ביואל סימן ב׳.

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ
קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן
מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי
יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה
לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ וַיְקַנֵּא יְהוָה
לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם
אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד
חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ וְאֶת הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ
צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן
וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה
גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי
דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃
וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה
לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן׃ וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת
בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים
אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר
שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃
וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־
יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

הפטרת האזינו

כמנהג הספרדים, וכן בק״ק ספרד״ים, אם פרשת האזינו אחר יוה״כ.

בשמואל ב׳ סימן כ״ב

וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה אֹתוֹ

מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃ וַיֹּאמַר יְהוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־
לִי׃ אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי מֹשִׁעִי
מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ כִּי אֲפָפֻנִי
מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי
מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃ בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע
מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ וַ*יִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת
הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו
תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃
וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו
סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃
יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃ וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק
*וַיָּהֹמֹם׃ וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת
רוּחַ אַפּוֹ׃ יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי
עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃
וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ בִּי׃ יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי
כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃ כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃
כִּי כָל־*מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃ וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ
וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֺנִי׃ וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו׃
עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם׃ עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־
עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃ וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל׃
כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃ כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי
אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל
הַחֹסִים בּוֹ׃ כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ׃
הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים *דַּרְכּוֹ׃ מְשַׁוֶּה *רַגְלָיו כָּאַיָּלוֹת וְעַל
בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי׃ מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃
וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתֵּנִי וְלֹא
מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃

* ויתגעש קרי * ויהם קרי * משפטיו קרי * דרכי קרי * רגלי קרי

וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ וַתַּזְרֵנִי חַיִל
לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃ וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי
וָאַצְמִיתֵם׃ יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ וְאֶשְׁחָקֵם
כַּעֲפַר־אָרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃ וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי
תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃ בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־
לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃ בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃
חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃ הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי
וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃ וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ
חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃ מִגְדּוֹל
יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

ויש מפטירים אותה ביחזקאל סימן י״ז.

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְלָקַחְתִּי אָנִי מִצַּמֶּרֶת הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי
מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל׃
בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז
אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃
וְיָדְעוּ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי ׀ עֵץ גָּבֹהַ הִגְבַּהְתִּי
עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי
וְעָשִׂיתִי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־
הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי
הַבָּנִים תִּקְהֶינָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד
מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ
הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת׃ וְאִישׁ כִּי־
יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו
לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־
אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב׃ וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה
לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד׃ בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן

* חסר א * מגדול קרי

ותרבית

וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ
לְאִישׁ׃ בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא
חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה׃ וְהוֹלִיד בֵּן־פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה אָח
מֵאַחַד מֵאֵלֶּה׃ וְהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים
אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ עָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא
יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים נָשָׂא עֵינָיו תּוֹעֵבָה עָשָׂה׃ בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית
לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו
בּוֹ יִהְיֶה׃ וְהִנֵּה הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיִּרְאֶ* וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן׃ עַל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־
גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא׃ וְאִישׁ לֹא הוֹנָה
חֲבֹל לֹא חָבָל וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ לְרָעֵב נָתָן וְעֵרוֹם כִּסָּה־בָגֶד׃
מֵעָנִי הֵשִׁיב יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי עָשָׂה בְּחֻקּוֹתַי
הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֹן אָבִיו חָיֹה יִחְיֶה׃ אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל
גֵּזֶל אָח וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת בַּעֲוֹנוֹ׃
וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֹן הָאָב וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה׃ הַנֶּפֶשׁ
הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא ׀ בַּעֲוֹן הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן
הַבֵּן צִדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת *רָשָׁע עָלָיו תִּהְיֶה׃ וְהָרָשָׁע
כִּי יָשׁוּב מִכָּל־*חַטֹּאתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא
יִזָּכְרוּ לוֹ בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה׃ הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע
נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ *מִדְּרָכָו וְחָיָה׃ וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ
וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה הָרָשָׁע יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־
*צִדְקֹתָו אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר־מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ
אֲשֶׁר־חָטָא בָּם יָמוּת׃ וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי שִׁמְעוּ־נָא
בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲדַרְכִּי לֹא יִתָּכֵן הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵנוּ׃ בְּשׁוּב־
צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת עֲלֵיהֶם בְּעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יָמוּת׃

* ויראה קרי * הרשע קרי * חטאתיו קרי * מדרכיו קרי * צדקותיו קרי

ובשוב

הַפְטָרַת הַאֲזִינוּ

וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה הוּא אֶת־נַפְשׁוֹ יְחַיֶּה׃ וַיִּרְאֶה וַיָּשׁוֹב מִכָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי הַדְּרָכַי לֹא יִתָּכְנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵן׃ לָכֵן אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל־פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֺן׃ הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ׃

הַפְטָרַת וְזֹאת הַבְּרָכָה

ביהושע סימן א׳.

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר׃ מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה׃ מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם׃ לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ׃ חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל׃ הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־

* יתר ו׳ * מלא ו׳

שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר׃ עִבְרוּ | בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר
הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן
הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם
לְרִשְׁתָּהּ׃ וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ
לֵאמֹר׃ זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת׃ נְשֵׁיכֶם
טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם
אוֹתָם׃ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה | לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם
וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר | נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה
וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן
נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה׃
כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־
תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃

הפטרת פרשת שקלים

למפטיר קורין מתחלת פ׳ כי תשא עד לכפר על נפשתיכם (שמות ל׳ י״א י״ו):

כאן מתחילין הספרדים במלכים ב׳ סימן י״א

וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת
לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם׃ וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־
הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתו* וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן
הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃
וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת | כָּל־עַם
הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים

* מזבחתיו קרי

הפטרת פרשת שקלים

בית המלך וישב על־כסא המלכים׃ וישמח כל־עם־הארץ והעיר
שקטה ואת־עתליהו המיתו בחרב בית *מלך׃

כאן מתחילים האשכנזים

בן־שבע שנים יהואש במלכו׃ בשנת־שבע ליהוא מלך יהואש
וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע׃
ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן׃
רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות׃ ויאמר
יהואש אל־הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית־יהוה כסף
עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־איש
להביא בית יהוה׃ יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם
יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק׃ ויהי בשנת
עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק
הבית׃ ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר
אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־
כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו׃ ויאתו הכהנים
לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית׃
ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל
המזבח *בימין בבוא־איש בית יהוה ונתנו־שמה הכהנים שמרי
הסף את־כל־הכסף המובא בית־יהוה׃ ויהי כראותם כי־רב
הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את־הכסף
הנמצא בית־יהוה׃ ונתנו את־הכסף המתכן על־*יד עשי המלאכה
ה*פקדים בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית
יהוה׃ ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק
את־בדק בית־יהוה ולכל אשר־יצא על־הבית לחזקה׃ אך לא
יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל־כלי
זהב וכלי־כסף מן־הכסף המובא בית־יהוה׃ כי־לעשי המלאכה
יתנהו וחזקו־בו את־בית יהוה׃ ולא יחשבו את־האנשים אשר

* המלך קרי * מימין קרי * ידי קרי * המופקדים קרי

יתנו

יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם
עֹשִׂים: כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה
לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ:

קריאה לפרשת זכור

בשבת שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז׳ גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני
המפטיר פרשה זו:

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר
קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ
וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ | לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ
מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה
אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח:

הפטרת פרשת זכור

בשמואל א׳ סימן ט״ו:

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֲךָ לְמֶלֶךְ עַל־
עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה:

כאן מתחילים האשכנזים

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם: עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה
אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה
מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר:
וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי
וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה: וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק
וַיָּרֶב בַּנָּחַל: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי
פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם
מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק: וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה
בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם: וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק

הפטרת פרשת זכור

חַי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־
אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב
וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃
וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל
לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק
אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד
לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר
וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ
אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־
הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן
זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל
הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ* לוֹ דַּבֵּר׃
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ
וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־
כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל
וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי
בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ
עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר
רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ
לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב
לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר
יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי
אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי
וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי

* ויאמר קרי

מְאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע: וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ: וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם: וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל: וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל:

הפטרת פרשת פרה

מתחלת פרשה זאת חקת התורה [במדבר י"ט] עד סוף פסקא :

ביחזקאל סימן ל"ו :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי: וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ: וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים: וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ: וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה: לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם: וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם. וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי

הפטרת פרשת פרה

אתכם מכל־הארצות והבאתי אתכם אל־אדמתכם׃ וזרקתי
עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל־גלוליכם
אטהר אתכם׃ ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם
והסרתי את־לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר׃ ואת־
רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר־בחקי תלכו ומשפטי
תשמרו ועשיתם׃ וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם
לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים׃ והושעתי אתכם מכל
טמאותיכם וקראתי אל־הדגן והרביתי אתו ולא־אתן עליכם
רעב׃ והרביתי את־פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא
תקחו עוד חרפת רעב בגוים׃ וזכרתם את־דרכיכם הרעים
ומעלליכם אשר לא־טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל
תועבותיכם׃ לא למענכם אני־עשה נאם אדני יהוה יודע לכם
בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל׃ כה אמר אדני יהוה ביום
טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את־הערים ונבנו
החרבות׃ והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה
לעיני כל־עובר׃ ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן־עדן
והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו׃ וידעו
הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי | אני יהוה בניתי הנהרסות
נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי׃ כאן מסיימין הספרדים
כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית־ישראל לעשות
להם ארבה אתם כצאן אדם׃ כצאן קדשים כצאן ירושלם
במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו
כי־אני יהוה׃

הפטרת פרשת החדש

קורין למפטיר כפי בא פרשת החדש הזה לכם (שמות י״ב א׳ כ׳)׃

ביחזקאל סימן מ״ה.

כל העם הארץ יהיו אל־התרומה הזאת לנשיא בישראל׃

ועל

ועל-הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים
ובשבתות בכל-מועדי בית ישראל הוא יעשה את-החטאת ואת
המנחה ואת-העולה ואת-השלמים לכפר בעד בית ישראל:

כאן מתחילים הספרדים.

כה-אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר-בן-בקר
תמים וחטאת את-המקדש: ולקח הכהן מדם החטאת ונתן
אל-מזוזת הבית ואל-ארבע פנות העזרה למזבח ועל-מזוזת שער
החצר הפנימית: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי
וכפרתם את-הבית: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה
לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: ועשה הנשיא ביום
ההוא בעדו ובעד כל-עם הארץ פר חטאת: ושבעת ימי-החג
יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום
שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: ומנחה איפה לפר ואיפה
לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: בשביעי בחמשה עשר יום לחדש
בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן:
כה-אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה
סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש
יפתח: ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על-מזוזת
השער ועשו הכהנים את-עולתו ואת שלמיו והשתחוה על-
מפתן השער ויצא והשער לא-יסגר עד-הערב: והשתחוו עם-
הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה: והעלה
אשר-יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם
ואיל תמים: ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן
הין לאיפה: וביום החדש פר בן-בקר תמימם וששת כבשים
ואיל תמימם יהיו: ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה
ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה: ובבוא הנשיא

הפטרת פרשת החדש

דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי
יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר
נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ
הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצְאוּ׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא
וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר
וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וְכִי־יַעֲשֶׂה
הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר
הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ
תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃
וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית
הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ וְעָשׂוּ
אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

כאן מסימים הספרדים.

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ
הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ
לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ
נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם
מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי
אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

לראש חדש קורין ארבעה גברי בפרשת פנחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו, ואם חל ר"ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו:

הפטרת ער"ח שחל להיות בשבת

בשמואל א' סימן כ'

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ
תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם

* יצא קרי * יעשו קרי

הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה
אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־
הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ
וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם
הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר
דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד
בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ
עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב
אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה
בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃
וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃
וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃
וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי
וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן
לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ
בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ
וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה
לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת
הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה
עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה
הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן
בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד
כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי
מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם
הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא

הפטרת ער"ח שחל להיות בשבת

החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה
אל-תעמד וילקט נער יהונתן את-החצי* ויבא אל-אדניו:
והנער לא-ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את-הדבר: ויתן
יהונתן את-כליו אל-הנער אשר-לו ויאמר לו לך הביא העיר:
הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו
שלש פעמים וישקו | איש את-רעהו ויבכו איש את-רעהו עד-
דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו
שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה | ביני ובינך ובין זרעי
ובין זרעך עד-עולם:

הפטרה לשבת וראש חדש

בישעיה סימן סו

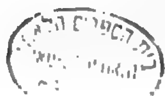
כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי-זה בית אשר
תבנו-לי ואי-זה מקום מנוחתי: ואת-כל-אלה ידי עשתה
ויהיו כל-אלה נאם-יהוה ואל-זה אביט אל-עני ונכה-רוח וחרד
על-דברי: שוחט השור מכה-איש זובח השה ערף כלב
מעלה מנחה דם-חזיר מזכיר לבנה מברך און גם-המה בחרו
בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם-אני אבחר בתעלליהם
ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו
ויעשו הרע בעיני ובאשר לא-חפצתי בחרו: שמעו דבר-יהוה
החרדים אל-דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי
יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול
מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם
יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי-שמע כזאת מי ראה כאלה
היוחל ארץ ביום אחד אם-יולד גוי פעם אחת כי-חלה גם-ילדה
ציון את-בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם-אני
המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את-ירושלם וגילו בה כל-

* החיצים קרי

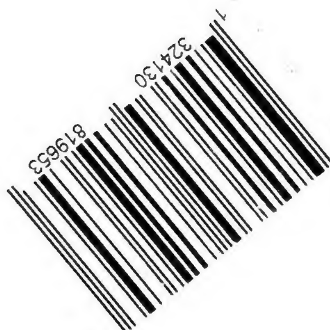
אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ
וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃
כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף
כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ
אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם
וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה
אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה
מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה
נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים
וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ
וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם
בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃
וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל
וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־
שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־
כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים
וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר
יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם
אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים
וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד
זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ
יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי
הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה
וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה׳ :

* אחת קרי * יבואו קרי

1
324130
819653

